ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ANUARUL

INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL"

VIII

1971

IAŞI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

COMITETUL DE REDACŢIE

M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA (redactor responsabil), D. CIUREA, CONST. C. ANGELESCU, J. BENDITER, D. BERLESCU, L. BOICU, C. CIHODARU, N. CORIVAN, N. GRIGORAŞ,

I. CAPROŞU (secretar ştiinţific de redacţie)

Adresa redacţiei :
Institutul de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" al Academiei de ştiinţe sociale şi politice a Republicii Socialiste România, str. Karl Marx nr. 15, Iaşi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Academia de Stiințe Sociale și Politice
Institutul de Istorie și Arheologie
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA ISTORIE

Academia
de științe sociale și politice
a Republicii Socialiste România

Anuarul
Institutului de istorie
și arheologie
„A. D. XENOPOL"

Tom. VIII, 1971

lipsă 287 — 299

INSTITUTUL DE ISTORIE „A. D. XENOPOL" BIBLIOTECA Nr. inv. 3041

SUMAR

GH. BUZATU, N. Iorga (100 de ani de la naștere) . . . . XIII—XXV

*

D. CIUREA, Diplomatica latină în Țările române. Noi contribuții . . 1

I. CAPROȘU, Camătă și cămătari în Moldova în epoca fanariotă . . . 27

V. RUSSU și D. VITCU, Frământări politice interne în vremea guvernării D. Ghica—M. Kogălniceanu (1868—1870) (II) 61

*

N. GRIGORAȘ, Abuzurile și corupția membrilor aparatului de stat feudal din Moldova (sec. XV—XVII) 99

VEN. CIOBANU, Aspecte ale relațiilor comerciale dintre Moldova și Polonia în secolul al XVIII-lea 119

ALEXANDRU I. GONȚA, Începutul industriei alcoolului în Moldova feudală 145

ECATERINA NEGRUȚI-MUNTEANU, Sfatul administrativ al Moldovei între anii 1832 și 1862 159

ADRIAN MACOVEI, Unificarea vamală între Moldova și Țara Românească (I) 201

CORNELIU ISTRATI, Despre gospodăria moșierească din regiunea de munte a Moldovei la mijlocul secolului al XIX-lea 245

CONSTANTIN C. ANGELESCU, Despre ultima fază a luptei pentru Unire în Moldova 261

L. BOICU, Raporturile româno-poloneze oglindite în memoriile lui Wladislaw Czartoryski 279

I. AGRIGOROAIEI, Programul Partidului național liberal din perioada 1918—1921 și unele probleme referitoare la dezvoltarea economiei naționale 287

nb. 132

INSTITUTUL DE ISTORIE „A. D. XENOPOL" BIBLIOTECA Cota P-124

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

I. SAIZU, Contradicții între partidele burgheze din România în domeniul politicii economice (1922—1928) 299

J. BENDITER și I. CIUPERCĂ, Relații româno-germane în perioada 1928—1932 317

L. EȘANU și C. BOTEZ, Tradițiile revoluționare ale muncitorimii ceferiste ieșene 331

D. ȘANDRU și GH. I. FLORESCU, Inventarul agricol din România între cele două războaie mondiale 343

D. CIUREA, N. Iorga și problemele cercetării istorice . 375

DOCUMENTAR

D. CONSTANTINESCU, Documente moldovenești din secolul al XVII-lea (1642—1698) 379

PAUL MIHAIL și I. CAPROȘU, Despre ceremonialul domnesc . 397

N. STOICESCU, Lista marilor dregători moldoveni (1384—1711) . . 401

RECENZII

Bibliografii istorice poloneze (Ven. Ciobanu) . 425

Bibliographia Historica Romaniae (L. Boicu) 427

JULIUSZ DEMEL, *Historia Rumunii* (Istoria României), Wroclaw-Warszawa-Kraków, Zaklad Narodowy Im. Ossolinskich Wydawnictwo, 1970, 486 p. + 7 hărți *(Ven. Ciobanu)* 430

I. H. CRIȘAN, *Ceramica daco-getică, cu privire specială la Transilvania*, Editura Științifică, București, 1969, 363 p. + 190 pl. în afara textului *(M. Petrescu-Dîmbovița)* 432

N. ZAHARIA, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA și EM. ZAHARIA, *Așezări din Moldova de la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, 402 p. + 259 planșe și 13 hărți *(Dan Teodor)* 436

ACADÉMIE BULGARE DES SCIENCES. INSTITUT D'ÉTUDES BALKANIQUES, *Recherches de géographie historique*, „Studia Balcanica", 1, Sofia, 1970, 243 p. *(Tahsin Gemil)* 438

VASILE DRĂGUȚ, *Pictura murală în Transilvania*, Editura Meridiane, București, 1970, text și anexe 110 p. + 67 ilustrații *(I. Solcanu)* . . 440

MARCEL DRAGOTESCU și DUMITRU BÎRLĂDEANU, *Monumente istorice de pe Valea Bistriței*, Editura Meridiane, București, 1970. *(N. Grigoraș)* 443

DUMITRU ALMAȘ, *Petru voievod Rareș*, Editura Meridiane, București, 1970, 125 p. *(I. Caproșu)* 444

PAUL SIMIONESCU, *Petru Rareș. Domnul și vremea sa*, Editura Enciclopedică Română, București, 1970, 190 p. *(I. Caproșu)* 446

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

POMPILIU TEODOR, *Evoluția gîndirii istorice românești*, Editura Dacia, Cluj, 1970, 476 p. *(Al. Zub)* 447

MARCEL LACHIVER, *La population de Meulan du XVIIe au XIXe siècle (vers 1600—1870)*, S.E.V.P.E.N., Paris, 1969, 339 p. *(Ecaterina Negruți-Munteanu)* 449

MARCEL DRĂGOTESCU, *Palatul cnezilor și mănăstirea Durău*, Editura Meridiane, București, 1970 *(N. Grigoraș)* 451

Relațiile istorice dintre U.R.S.S. și România în veacurile XV — începutul celui de al XVIII-lea, vol. III (1673—1711), Editura „Știința", Moscova, 1970, 415 p. *(Paul Mihail)* 451

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA, *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. IV (1676—1700), București, 1970, 647 p. + 25 fascimile *(I. Caproșu)* 454

KEITH HITCHINS, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Editura Dacia, Cluj, 1970, 167 p. *(D. Vitcu)* 455

VL. DICULESCU, S. IANCOVICI, C. DANIELOPOLU, M. N. POPA, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Peninsula Balcanică (1829—1858)*. Biblioteca istorică, XXII, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, 308 p. *(N. Corivan)* 457

VASILE NETEA, *C. A. Rosetti*, Editura Științifică, București, 1970, 444 p. *(S. Măriei-Agapi)* 459

GH. ZANE, *Industria din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, 239 p. *(N. Corivan)* 462

Carpica, III, <Bacău>, 1970, 171 p. *(I. Caproșu)* 464

Terra Nostra, Culegere de materiale privind istoria agriculturii în România, Consiliul Superior al Agriculturii, București, tom. I, 1969, (Sub redacția lui Eugen Mewes), 131 p. *(D. Șandru)* 467

VASILE VESA, *Din corespondența între președintele Franței Raymond Poincaré și țarul Rusiei, Nicolae al II-lea, privind România în perioada primului război mondial*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Series historia, 1970, Fasciculus 1, p. 109—117 *(Constantin C. Angelescu)* 474

SILVIA IOANID, *Contribuția universităților din București și Iași la Unirea Transilvaniei cu România*, în „Analele Universității București. Istorie", anul XVIII (1969), p. 51—72 *(Adrian Macovei)* . . . 476

C. BOTEZ, *Cu privire la situația reformei agrare în județul Iași în anii 1928—1930*, în *Cercetări istorice*, Iași, p. 171—185 *(D. Șandru)* . . . 482

AL. GH. SAVU, *Dictatura regală (1938—1940)*, Editura Politică, București, 1970, 483 p. *(I. Ciupercă)* 485

HENRI MICHEL, *La Seconde Guerre mondiale*, tome I, *Les succès de l'Axe (1939—1943)*, Presses Universitaires de France, 1968, 499 p.; tome II, *La victoire des Alliés* (1943—1945), Presses Universitaires de France, 1969, 540 p. *(J. Benditer)* 487

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dr. ROBERT DEUTSCH, *Istoricii şi ştiinţa istorică din România, 1944—1969*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1970, 678 p. + 1 pl. *(Gh. Buzatu)* 491

NOTE BIBLIOGRAFICE

NICOLAE STOICESCU, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România*, I — Ţara Românească (Muntenia, Oltenia şi Dobrogea). vol. I : A—L, vol. II : M—Z, indici, Editată de Mitropolia Olteniei, 1970, 798 p. *(I. Caproşu)* 495

Studia bibliologica, vol. III, Bucureşti, 1969, 373 p. *(Al. Zub)* . . 496

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ. SECTORUL DE DOCUMENTARE. *Bibliografia lucrărilor ştiinţifice ale cadrelor didactice. Universitatea Bucureşti, Seria istorie*, vol. 1—2, Bucureşti, 1970, XXIX + 659 p. *(Al. Zub)* 497

Memoria Antiquitatis, I (1969), Piatra Neamţ, 1970 *(Dan Teodor)* 498

Studii şi materiale. Istorie, Suceava, 1969, 104 p. *(I. Caproşu)* . 500

Danubius, vol. II—III, Galaţi, 1969, 204 p. *(D. Vitcu)* 501

INSTITUT D'HISTOIRE MILITAIRE, VARSOVIE, *Histoire militaire de la Pologne, Problèmes choisis*, Editions du Ministère de la Défense Nationale („MON"), Varsovie, 1970, 570 p. *(I. Caproşu)* . . . 502

MIRCEA MALIŢA, *Diplomaţia. Şcoli şi instituţii*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1970, 576 p. *(I. Caproşu)* 503

RADU POPA, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1970, 304 p. *(Eugenia Neamţu)* 504

ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU, *Ţara Românească de la Basarab I „Întemeietorul" pînă la Mihai Viteazul*, Editura Academiei Republcii Socialiste România, Bucureşti, 1970, 180 p. *(N. Grigoraş)* 505

NICOLAE STOICESCU, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1969, 316 p. *(N. Grigoraş)* . . 506

CORINA NICOLESCU, *Istoria costumului de curte în Ţările române. Secolele XIV—XVIII*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, 306 p. *(I. Caproşu)* 508

*** *Mitropolia Olteniei. 600 de ani de la întemeiere. 1370—1970*, Craiova, 1970, 650 p. + 54 pl. alb-negru + 16 pl. în culori *(Paul Mihail)* 509

MANOLE NEAGOE, *Ştefan cel Mare*, Editura Albatros, Bucureşti, 1970, 278 p. *(G. Ignat)* 510

Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie, Text ales şi stabilit de FLORICA MOISIL şi DAN ZAMFIRESCU. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. MIHĂILĂ. Studiu introductiv şi note de DAN ZAMFIRESCU şi G. MIHĂILĂ, Editura Minerva, Bucureşti, 1970, 426 p. *(I. Caproşu)* 511

Călători străini despre Ţările române, vol. II, îngrijit de MARIA HOLBAN (redactor responsabil), M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU şi PAUL CERNOVODEANU, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, 690 p. *(N. Grigoraş)* 512

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Urbariile Țării Făgărașului, vol. I, 1601—1650, editate de acad. D. PRODAN cu LIVIU URSUȚIU și MARIA URSUȚIU, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, 968 p. *(N. Grigoraș)* 514

Academia Republicii Socialiste România, Institutul de istorie „Nicolae Iorga", *Documenta Romaniae Historica, B*, Țara Românească, volumul XXIII (1630—1632), întocmit de DAMASCHIN MIOC, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969, 828 + LI p. *(I. Caproșu)* 515

MIRCEA FILIP, *Cartea românească veche în biblioteca „G T. Kirileanu" — Piatra Neamț*. Bibliografie adnotată, Bacău, 1970, 195 p. *(I. Caproșu)* 516

NESTOR CAMARIANO, *Alexandre Mavrocordato, le grand dragoman. Son activité diplomatique (1673—1709)*, Institute for Balcan studies, Thessaloniki, 1970, 108 p. + VIII pl. *(N. Grigoraș)* 517

RADU LOGOFATUL GRECEANU, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu voievod (1688—1714)*, Studiu introductiv și ediție critică întocmite de AURORA ILIEȘ, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, 279 p. *(I. Caproșu)* . . . 518

*** *Contribuții la istoria învățămîntului românesc*, Culegere de studii, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, 205 p. + 2 hărți *(I. Caproșu)* 519

CONSTANTIN N. VELICHI, *La contribution de l'émigration bulgare de Valachie à la renaissance politique et culturelle du peuple bulgare (1762—1850)*, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1970, 262 p. *(N. Corivan)* 519

VALENTIN AL. GEORGESCU, EMANUELA POPESCU, *Legislația agrară a Țării Românești. 1775—1782* (La législation agraire de Valachie). Proiectul de cod agrar al lui M. Fotino — Pravilele pentru plugari. Așezămintele agrare dinainte de 1780. Ediție critică. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, 236 p. *(N. Grigoraș)* 521

NICOLAE STOICA DE HAȚEG, *Cronica Banatului*. Studiu și ediție de DAMASCHIN MIOC, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969, 364 p. *(N. Grigoraș)* . . . 522

D. PRODAN, *Încă un Supplex Libellus românesc. 1804*. Editura Dacia, Cluj, 1970, 89 p. *(I. Caproșu)* 523

Studii noi privitoare la N. Bălcescu (Al. Zub) 524

Omagiu lui Alexandru Papiu Ilarian, Zalău, 1969, 141 p. *(Al. Zub)* . . 532

ILIE POPESCU TEIUȘAN și VASILE NETEA, *August Treboniu Laurian. Viața și activitatea sa*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, 303 p. *(Al. Zub)* 534

130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania (Sub redacția prof. Mircea Bălteanu), Brașov, 1969, 228 p. *(D. Vitcu)* 535

Publicații maramureșene (Al. Zub) 537

Publicații sibiene (Al. Zub) 538

VASILE GH. IONESCU, *Alexandru Ionescu*, Editura Politică, București, 1970, 254 p. *(N. Corivan)* 541

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CONSTANTIN CORBU, *Țărănimea din România între 1864 și 1888*, Editura Științifică, București, 1970, 302 p. *(D. Șandru)* 542

VASILE NETEA, *O zi din istoria Transilvaniei — 1 decembrie 1918*, Editura Albatros, București, 1970, 207 p. *(Al. Zub)* 543

ILIE ȚABREA, *Constantin Moisil — pionier al numismaticii românești*, Editura Științifică, București, 1970, 156 p. *(Nistor Ciocan)* . . . 544

BARBU THEODORESCU, *Biografia școlară a lui N. Iorga (Studiu și documente)*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, 310 p. *(Al. Zub)* 545

P. P. Panaitescu în lumina scrisorilor din tinerețe, Editura Minerva, București, 1970, 174 p. *(I. Caproșu)* 546

GH. I. IONIȚĂ, GH. ȚUȚUI, *Frontul Plugarilor (1933—1953)*, București, 1970, 299 p. *(I. Agrigoroaiei)* 547

Activitatea Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași în anul 1970 *(Gh. I. Florescu)* 549

Conferința anglo-română „Matematica în arheologie și științele istorice *(Gh. Buzatu)* 552

Teze de doctorat 553

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Académie
des sciences sociales et politiques
de la République Socialiste de Roumanie

Annuaire
de l'Institut d'histoire
et d'archéologie
„A. D. XENOPOL"

Tome VIII, 1971

SOMMAIRE

GH. BUZATU, Nicolas Iorga, à l'occasion du centenaire de sa naissance **XIII—XXV**

★

D. CIUREA, La diplomatique latine dans les Pays Roumains. Nouvelles contributions 1

J. CAPROȘU, Usure et usuriers en Moldavie à l'époque des princes phanariotes (1711—1821) 27

V. RUSSU et D. VITCU, Les luttes politiques en Roumanie sous le cabinet Demètre Ghica-Michel Kogalniceanu (1868—1870) (II) 61

★

N. GRIGORAȘ, Les abus et la corruption de l'appareil d'État féodal en Moldavie (XVe—XVIIe siècles) 99

VEN. CIOBANU, Quelques aspects des relations commerciales entre la Moldavie et la Pologne au XVIIIe siècle 119

ALEXANDRE I. GONTA, Les débuts de l'industrie de l'alcool en Moldavie **145**

ECATERINA NEGRUȚI-MUNTEANU, Le Conseil Administratif de la Moldavie de 1832 à 1862 159

ADRIEN MACOVEI, L'union douanière des Principautés de Moldavie et de Valachie (I) 201

CORNELIUS ISTRATI, La grande propriété rurale en Moldavie dans la région des montagnes au milieu du XIXe siècle 245

CONSTANTIN C. ANGELESCO, La dernière phase en Moldavie de la lutte pour l'union des Principautés roumaines 261

I. BOICU, Les relations roumano-polonaises d'après les mémoires de Wladislaw Czartoryski 279

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

I. AGRIGOROAIEI, La programme du parti national-libéral de 1918—1921 et le développement de l'économie nationale 287

I. SAIZU, Les contradictions entre les partis bourgeois de la Roumanie concernant la politique économique (1922—1928) 299

J. BENDITER et J. CIUPERCA, Les relations de la Roumanie et de l'Allemagne de 1928 à 1932 317

L. EŞANU et C. BOTEZ, Les traditions révolutionnaires des cheminots de Iassy 331

D. ŞANDRU et G. I. FLORESCO, L'inventaire agricole en Roumanie entre les deus guerres mondiales 343

D. CIUREA, N. Iorga et les problèmes de la recherche historique 375

DOCUMENTS

D. CONSTANTINESCO, Documents moldaves du XVIIe siècle (1642—1698) 379

PAUL MIHAIL et J. CAPROŞU, Le cérémonial princier . . 397

N. STOICESCU, Liste des grands dignitaires moldaves (1384—1711) 401

COMPTES-RENDUS

Bibliographies historiques polonaises (V. Ciobanu) . . . 425

Bibliographia Historica Romaniae (L. Boicu) 427

IULIUSZ DEMEL, *Historia Rumunii* (Histoire de la Roumanie), Wroclaw Warszawa-Krakov, Zaclad Narodwy Im. Ossolinskich Wydawnictwo, 1970, 486 p. *(Ven. Ciobanu)* 430

S. N. CRIŞAN, *La céramique daco-gète particulièrement celle de Transylvanie*, Editions Scientifiques, Bucarest, 1969, 363 p. + 190 planches hors texte *(M. Petrescu-Dîmboviţa)* 432

N. ZAHARIA, M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA et EM. ZAHARIA, *Établissements en Moldavie du paléolithique jusqu'au XVIIIe siècle*, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1970, 402 + 259 planches + 13 cartes *(Dan Teodor)* . . 436

ACADEMIE BULGARE DES SCIENCES. INSTITUT D'ÉTUDES BALCANIQUES, *Recherches de géographie historique*, „Studia Balcanica" 1, Sofia, 1970, 243 p. *(Tahsin Gemil)* 438

BASILE DRĂGUŢ, *Le peinture murale en Transylvanie*, Editions Meridiane, Bucarest, 110 p. + 67 illustrations *(J. Solcanu)* 440

MARCEL DRAGOTESCO et DÉMÈTRE BÎRLĂDEANU, *Monuments historiques de la Vallée de la Bistriţa*, Editions Meridiane, Bucarest, 1970 *(N. Grigoraş)* 443

DEMÈTRE ALMAS, *Le prince Pierre Rareş*, Editions Meridiane, Bucarest, 1970, 125 p. *(J. Caproşu)*. 444

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

PAUL SIMIONESCO, *Pierre Rareş. Le prince et son époque*, Editions Encyclopédiques Roumaines, Bucarest, 1970, 190 p. *(J. Caproşu)* . . 446

POMPILIU TEODOR, *L'évolution de la pensée historique roumaine*, Editions Dacia, Cluj, 1970, 176 p. *(Al. Zub)* 447

MARCEL LACHIVER, *La population de Meulan du XVIIe au XIXe siècle (vers 1600—1870)*, S.E.V.P.E.N., Paris, 1969, 339 p. *(Ecaterina Negruţi-Munteanu)* 449

MARCEL DRAGOTESCO, *Le palais des princes et le monastère de Durău*, Editions Meridiane, Bucarest, 1970 *(N. Grigoraş)* 451

Relations historiques entre l'U.R.S.S. et la Roumanie du XVe siècle au début du XVIIIe siècle, tome III (1673—1711), Editions Scientifiques, Moscou, 1970, 415 p. *(Paul Mihail)* 451

DIRECTION GÉNÉRALE DES ARCHIVES DE L'ÉTAT DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE, *Catalogue des documents moldaves, conservés à la Direction des Archives Centrales*, tome IV (1676—1700), Bucarest, 1970, 647 p. + 25 facsimilés *(J. Caproşu)* 454

KEITH HITCHINS, *Études concernant l'histoire moderne de la Transylvanie*, Editions Dacia, Cluj, 1970, 167 p. *(D. Vitcu)* 455

VL. DICULESCU, S. IANCOVICI, S. DANIELOPOLU, M. N. POPA, *Les relations commerciales de la Valachie avec la Péninsule des Balkans (1829—1858)*, Bibliothèque historique, XXII, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1970, 308 p. *(N. Corivan)* 457

BASILE NETEA, *C. A. Rosetti*, Editions Scientifiques, Bucarest, 1970, 444 p. *(S. Mărieş-Agapi)* 459

GEORGES ZANE, *L'industrie roumaine pendant la seconde moitié du XIXe siècle*, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1970, 239 p. *(N. Corivan)* 462

Carpica, III, <Bacău>, 1970, 171 p. *(J. Caproşu)* 464

Terra nostra, Recueil de matériaux concernant l'histoire de l'agriculture en Roumanie, Conseil Superior de l'Agriculture, Bucarest, tome I, 1969 (sous la rédaction d'Eugène Mewes), 131 p. *(D. Şandru)* . 46

BASILE VESA, *La correspondance du président Raymond Poincaré et du tsar Nicolas II pendant la première guerre mondiale. Lettres concernant la Roumanie*, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Series historia, 1970, Fasciculus 1, p. 109—117 *(Constantin C. Angelesco)* . . 474

SILVIA IOANID, *La contribution des Universités de Bucarest et de Iassy à l'union de la Transilvanie et de la Roumanie*, Annales de l'Université de Bucarest, Histoire, XVIIIe année, 1969, p. 51—72 *(Adrien Macovei)* 476

C. BOTEZ, *De l'application de la réforme agraire dans le département de Iassy en 1928—1930*, Recherches historiques, Iassy, 1970, p. 171—185 *(D. Şandru)* 482

AL. G. SAVU, *La dictature royale (1938—1940)*, Editions Politiques, Bucarest, 1970, 483 p. *(J. Ciupercă)* 485

HENRI MICHEL, *La Seconde Guerre mondiale*, tome I, *Les succès de l'Axe (1939—1943)*, Presses Universitaires de France, 1968, 499 p.; tome II, *La victoire des Alliés (1943—1945)*, Presses Universitaires de France, 1969, 540 p. *(J. Benditer)* 487

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dr. ROBERT DEUTSCH, *Les historiens et la science historique en Roumanie 1944—1969*, Editions Scientifiques, Bucarest, 1970, 679 p. + 1 planche *(G. Buzatu)* 491

NOTICES BIBLIOGRAPHIQUES

NICOLAS STOICESCO, *Bibliographie des localités et des monuments féodaux de la Roumanie*, I. *La Valachie (Muntenie, Oltenie et Dobroudgea)*, tome I : A—L ; tome II : M—Z, Indices, Editions de l'Archevêché de l'Oltenie, 1970, 798 p. *(J. Caproşu)* 495

Studia bibliologica, tome III, Bucarest, 1969, 373 p. *(Al. Zub)* . 496

BIBLIOTHÈQUE CENTRALE DE L'UNIVERSITÉ. SECTION DE DOCUMENTATION, *Bibliographie des travaux scientifiques des membres des l'enseignement*, Université de Bucarest, (Série Histoire), tomes 1 et 2, Bucarest, 1970, XXIX + 659 p. *(Al. Zub)* 497

Memoria Antiquitatis, I (1969), Piatra Neamţ, 1970 *(Dan Teodor)* . 498

Études et matériaux. Histoire, Suceava, 1969, 104 p. *(J. Caproşu)* 500

Danubius, tomes II—III, Galatz, 1969, 204 p. *(D. Vitcu)* . . . 501

INSTITUT D'HISTOIRE MILITAIRE, VARSOVIE, *Histoire militaire de la Pologne. Problèmes choisis*, Editions du Ministère de la Défense Nationale („MON"), Varşovie, 1970, 570 p. *(J. Caproşu)* . . 502

MIRCEA MALIŢA, *La diplomatie. Ecoles et institutions*, Editions Didactiques et Pédagogiques, Bucarest, 1970, 576 p. *(J. Caproşu)* . . . 503

RADU POPA, *Le Maramouresch au XIVe siècle*. Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1970, 304 p. *(Eugène Neamţu)* 504

ETIENNE ŞTEFĂNESCO, *La Valachie depuis Basarabe Ier, „le Fondateur", jusqu'à Michel le Brave*, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1970, 180 p. *(N. Grigoraş)* . . 505

NICOLAS STOICESCO, *Le Conseil du prince et les grands dignitaires en Valachie et en Moldavie„ XIVe—XVIIe siècles*, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1969, 316 p. *(N. Grigoraş)* 506

CORINNE NICOLESCO, *Histoire du costume à la Cour princière dans les pays roumains, XIVe—XVIIIe siècles*, Editions Scientifiques, Bucarest, 1970, 306 p. *(J. Caproşu)* 508

* * * *L'Archevêché de l'Olténie. Six siècles depuis sa fondation, 1370—1970*, Craiova, 1970, 650 p. + 70 planches *(Paul Mihail)* . 509

MANOLE NEAGOE, *Etienne le Grand*, Editions Albatros, Bucarest, 1970, 278 p. *(G. Ignat)* 510

Les leçons de Neagoe Basarab à son fils Théodose, texte choisi et établi par FLORICA MOISIL et DAN ZAMFIRESCO, avec une nouvelle traduction du texte original slavon. Introduction et notes de DAN ZAMFIRESCO et GEORGES MIHAILA, Editions Minerva, Bucarest, 1970, 426 p. *(J. Caproşu)* 511

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Voyageurs étrangers dans les pays roumains, tome II, publié par MARIE HOLBAN (rédacteur responsable), M. M. ALEXANDRESCO-DERSCA BULGARU et PAUL CERNOVODEANU, Editions Scientifiques, Bucarest, 1970, 690 p. *(N. Grigoraş)* . . . 512

Documents de la région de Fagaras, tome I, 1601—1650, publiés par D. PRODAN, L. URSUŢIU et MARIE URSUŢIU, Editions de l'Académie de la Republique Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1970, 968 p. *(N. Grigoraş)* 514

Académie de la République Socialiste de Roumanie. Institut d'Histoire „Nicolas Iorga", *Documenta Romaniae Historica*, B, Valachie, tome XXIII (1630—1632), publié par DAMASCHIN MIOC, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1969, 828 + LI pages *(J. Caproşu)* 515

MIRCEA FILIPP, *Livres roumains anciens à la Bibliothèque „G. T. Kirileanu" de Piatra Neamtz*, Bibliographie annotée, Bacău, 1970, 195 p. *(J. Caproşu)* 516

NESTOR CAMARIANO, *Alexandre Mavrocordato, le grand dragoman. Son activité diplomatique (1673—1709)*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1970, 108 p. + VIII pl. *(N. Grigoraş)* 517

LOGOTHÈTE RADU GRECEANU, *Histoire du règne de Constantin Basarab Brancovan, prince de Valachie (1688—1714)*, Edition critique, précédée d'une introduction d'AURORA ILIEŞ, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1970, 279 p. *(J. Caproşu)* 518

* * * *Contributions à l'histoire de l'enseignement en Roumanie*, Recueil d'études, Editions Didactiques et Pédagogiques, Bucarest, 1970, 205 p. + 2 cartes *(J. Caproşu)* 519

CONSTANTIN N. VELICHI, *La contribution de l'émigration bulgare de Valachie à la renaissance politique et culturelle du peuple bulgare (1762—1850)*, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1970, 262 p. *(N. Corivan)* 519

VALENTIN AL. GEORGESCO et ÈM. POPESCO, *La législation agraire de la Valachie. Le projet de code agraire de M. Fotino. Les lois concernant les laboureurs. Les lois agraires antérieures à 1780*, Edition critique, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1970, 236 p. *(N. Grigoraş)* 521

NICOLAS STOICA de HATZEG, *Chronique du Banat*, texte publié par DAMASCHIN MIOC, suivi d'un commentaire, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1969, 364 p. *(N. Grigoraş)* 522

D. PRODAN, *Encore un Supplex Libellus roumain*, Editions Dacia, Cluj, 1970, 88 p. *(J. Caproşu)* 523

Nouvelles études concernant Nicolas Balcesco (Al. Zub) . . 524

Hommage à Alexandre Papiu Ilarian, Zalău, 1969, 141 p. *(Al. Zub)* . 532

ELIE POPESCO-TEIUŞAN et BASILE NETEA, *Auguste Trebonius Laurian, Sa vie et son oeuvre*, Editions Didactiques et Pédagogiques, Bucarest, 1970, 303 p. *(Al. Zub)* 534

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

130 ans depuis la parution de la Gazette de Transylvanie, Etudes publiées sous la direction du professeur Mircea Bălteanu, Brașov, 1969, 228 p. *(D. Vitco)* 535

Ouvrages historiques concernant le Maramouresch (Al. Zub) 537

Ouvrages historiques concernant le Sibiu (Al. Zub) . . . 538

BASILE GEORGES IONESCO, *Alexandre Ionesco*, Editions Politiques, Bucarest, 1970, 254 p. *(N. Corivan)* 541

CONSTANTIN CORBU, *Les paysans roumains de 1864 à 1888*, Editions Scientifiques, Bucarest, 1970, 302 p. *(D. Șandru)* 542

BASILE NETEA, *Une journée de l'histoire de la Transylvanie — le 1 er décembre 1918*, Editions Albatros, Bucarest, 1970, 207 p. *(Al. Zub)* 543

ELIE ȚABREA, *Constantin Moisil, pionnier de la numismatique roumaine*, Editions Scientifiques, Bucarest, 1970, 156 p. *(Nistor Ciocan)* . . 544

BARBU THEODORESCO, *Nicolas Iorga, écolier et étudiant. Étude et documents*, Editions Didactiques et Pédagogiques, Bucarest, 1970, 310 p. *(Al. Zub)* 545

P. P. Panaitesco et ses lettres de jeunesse, Editions Minerva, Bucarest, 1970, 174 p. *(J. Caproșu)* 546

GEORGES I. IONIȚĂ et GEORGES ȚUȚUI, *Le Front des laboureurs. 1933—1953*, Bucarest, 1970, 299 p. *(I. Agrigoroaiei)* 547

*

L'activité de l'Institut d'Histoire et d'Archéologie „A. D. Xenopol" de Iassy en 1970 (G. I. Floresco) 549

La Conférence anglo-roumaine relative aux mathématiques à l'archéologie et aux sciences historiques (G. Buzatu) 552

Thèses de doctorat . 553

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

N. IORGA (100 DE ANI DE LÁ NAŞTERE)

DE

GH. BUZATU

Pe tărîmul ştiinţei şi culturii româneşti, în care enciclopedismul este bine ilustrat de un D. Cantemir, I. Heliade-Rădulescu sau B. P. Hasdeu, N. Iorga reprezintă netăgăduit culmea însăşi a spiritualităţii noastre. În domeniul culturii universale chiar, N. Iorga cu greu îşi poate afla un rival. S-a asociat, adeseori, numele său acelora ale geniilor Renaşterii ori ale Veacului Luminilor. Apropierea, deşi îl dezavantajează, are însă meritul de a contura dimensiunile unei personalităţi care, aidoma antemergătorilor cu care este de obicei comparat, a dominat viaţa spirituală a timpului său. În această privinţă, N. Iorga poate fi asemuit cu Voltaire, despre care Victor Hugo scria: „A fost mai mult decît un om, a fost un veac".

Manifestînd o curiozitate nepotolită şi înzestrat fiind cu o memorie ieşită din comun, susţinute de o muncă enormă şi neîntreruptă pînă în ultimul ceas al vieţii, N. Iorga, istoric prin vocaţie şi prin formaţie, a cuprins practic în sfera preocupărilor sale tot ceea ce putea să-i folosească pentru a arunca lumină asupra trecutului zbuciumat al omenirii. Rezultatul străduinţelor lui în domeniul studiilor istorice este bine cunoscut: o operă care uimeşte, deopotrivă, prin întindere, varietate şi profunzime. Astfel, fie că a fost vorba de cercetarea epocilor veche şi medie, modernă şi contemporană, de filozofia istoriei sau de istoria literaturii, armatei şi bisericii, artei şi învăţămîntului, dreptului şi presei, comerţului şi industriilor, savantul a probat o egală competenţă, indiferent de faptul că a abordat probleme de istorie naţională sau universală, venind întotdeauna cu una sau mai multe informaţii inedite ori propunînd o interpretare nouă, adesea surprinzătoare, faţă de cele aflate în circulaţie. Opera lui N. Iorga impresionează prin numărul uriaş de lucrări — sinteze, monografii, studii, articole, comunicări — lăsate moşte-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nire și care îmbrățișează, în afara domeniilor istoriei și disciplinelor înrudite (literatură, arhivistică, arheologie, numismatică, heraldică ș.a.), pe acelea ale memorialisticii și ziaristicii, poeziei și dramaturgiei, criticii literare și oratoriei. Potrivit estimărilor exegeților[1] *operei lui N. Iorga lista bibliografiei exhaustive a creației sale ar trebui să insereze peste 25 000 titluri*[2].

*

N. Iorga s-a născut la 5/17 iunie 1871 în orașul Botoșani. De o precocitate uimitoare, viitorul istoric a făcut strălucite studii liceale și universitare. Absolvent în numai un an de zile (1888—1889) al Facultății de Litere de la Universitatea din Iași, tînărul Iorga obține o bursă pentru străinătate. Plecat în Apus în toamna anului 1890 pentru a se specializa în domeniul filologiei clasice, se simte însă irezistibil atras către studiul istoriei, căruia hotărăște să i se consacre cu tot elanul. În 1893 obține titlul de diplomat al Școlii Practice de Înalte Studii din Paris, prezentînd o voluminoasă monografie închinată unuia dintre protagoniștii ultimelor cruciade[3]. *În toamna aceluiași an, sub îndrumarea nemijlocită a faimosului medievist Karl Lamprecht, N. Iorga și-a trecut doctoratul în filozofie la Leipzig cu teza* Thomas III, Marquis de Saluces[4]. *Aceste două lucrări au fost primite cu deosebit interes de către cercurile științifice din Apus. Împreună cu studiile ulterioare privind perioada feudală, ele îl vor consacra pe Iorga printre cei mai de seamă medieviști ai timpului său.*

De-abia revenit în țară de la studii, Iorga a ocupat — în urma unui concurs universitar ținut la Iași, în octombrie 1894[5] *— catedra de Istorie Universală de la Facultatea de Litere a Universității din București. Titularizat în anul următor pe acest post, el avea să-l dețină pînă în toamna anului 1940, răstimp în care a ilustrat și sporit ca nimeni altul la noi prestigiul disciplinei sale.*

La începutul activității sale științifice, N. Iorga a manifestat predilecție pentru strîngerea și editarea documentelor istorice. Familiarizarea cu sursele primare a constituit pentru istoric pasul decisiv către întocmirea marilor sinteze pe care avea să le elaboreze nu peste mult timp. Cunoscută fiind opinia lui Iorga că știința istorică „pleacă de la izvoare"[6], *capătă înțeles acțiunea lui neobosită în vederea adunării și*

[1] După precizarea prof. Barbu Theodorescu despre viața și opera lui N. Iorga s-au scris „nu mai puțin de 20 000 articole și cărți" (cf. Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga*, București, 1968, p. 320).

[2] Vezi Barbu Theodorescu, *op. cit.*, p. 378.

[3] Cf. N. Iorga, *Philippe de Mézières (1327—1405) et la croisade au XVIe siècle*, Paris, Librairie E. Bouillon, 1896, XXXIV + 557 p.

[4] Paris, 1893, VIII + 223 p.

[5] Cf. Barbu Theodorescu, *Un concurs universitar celebru (N. Iorga)*, București, 1944.

[6] N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a III-a, București, 1944, p. 128.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

publicării unui număr cît mai mare de documente referitoare la istoria națională îndeosebi. De-a lungul întregii sale activități, el a editat peste 100 de volume înmănunchind o cantitate apreciabilă de izvoare de prima mînă (documente originale inedite, cronici, arhivele unor mari familii boierești etc.). Deși colecțiile lui N. Iorga nu mai răspund actualmente tuturor exigențelor cerute de editarea critică a textelor, istoricul dovedind nu o dată grabă și chiar dispreț pentru o sistematizare a materialelor, ele continuă să rămînă și astăzi indispensabile cercetătorului preocupat cu studierea unor probleme de istorie medievală generală (vezi, mai ales, Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-e siècle, *6 vol., București, 1898—1916) ori a trecutului poporului român (vezi îndeosebi* Acte și fragmente cu privire la istoria Românilor, *3 vol., București, 1895—1897 ;* Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria Românilor, *2 vol., 1898—1899 ;* Studii și documente cu privire la istoria Românilor, *31 vol., București, 1901—1916 ; colecția Hurmuzaki, volumele X—XII, XIV 1—2, XV 1—2, București, 1897—1915).*

Ce cercetător în domeniul științelor istorice, N. Iorga cu greu își poate găsi rival atît în istoriografia națională, cît și în cea universală. Întruchipînd — după expresia fericită a lui G. Călinescu — tipul „specialistului total" în disciplina sa, N. Iorga este făuritorul unei opere debordante în privința proporțiilor și varietății ei. În mod practic, nu a existat perioadă din istoria umanității și regiune geografică de pe glob care să fi scăpat atenției lui N. Iorga, care să nu fi făcut obiectul fie al unor studii, comunicări ori sinteze, fie al unor mențiuni fugare. Pregătirea și catedra ocupată la Universitatea din București îl recomandau pe N. Iorga ca specialist în domeniul istoriei universale, în primul rînd. Însă paralel cu abordarea problemelor strict legate de domeniul respectiv, Iorga nu a neglijat studierea trecutului poporului român. Multe dintre contribuțiile lui pe tărîmul istoriei naționale au rămas fundamentale în ciuda scurgerii timpului, iar cercetările în direcția încadrării istoriei noastre în domeniul celei universale — inegalabile.

Aportul lui N. Iorga la îmbogățirea cunoștințelor în domeniul istoriei naționale *a fost inestimabil. Maniera în care istoricul a reușit să scruteze toate ungherele trecutului nostru a fost admirabil surprinsă de către G. Călinescu : „...El (N. Iorga* — n.n.) *e un specialist total, un istoric care a sorbit apa tuturor. Nu este cu putință să-ți alegi un domeniu oricît de îngust și umbrit din istoria română fără să constați că N. Iorga a trecut pe acolo și a tratat tema în fundamentul ei. Multă vreme istoricul viitor va fi osîndit să corecteze, să sporească sintezele lui N. Iorga..., plăcerea de a intra într-o pădure virgină îi va fi refuzată. Cunoașterea aproape monstruoasă a istoriei universale și române în cele mai mici detalii, direct de la izvoare, i-a îngăduit istoricului să improvizeze la cerere și în timp scurt istorii parțiale : monografii de orașe, de domni, de familii, istorii de relații, istoria bisericii, istoria armatei, istoria comerțului, istoria literaturii, istoria călătorilor străini, a*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tipăriturilor. Şi acestea nu sînt simple îndreptare, sînt sinteze complete, exhaustive, uneori disperat de amănunţite, egoiste în note pînă a nu lăsa altuia bucuria unui adaos. Sintezele se pot reface mai «ştiinţific» tipograficeşte, emenda pe ici pe colo, în substanţă ele rămîn monumente definitive de care trebuie să se ţină seama" [7].

Interesul lui Iorga pentru istoria naţională datează încă din primii ani ai începutului activităţii lui ştiinţifice. Astfel, cele dintîi studii de istorie tipărite — la Iaşi [8] *— tratează aspecte din trecutul ţărilor române. În anii următori s-au adăugat necontenit noi şi noi contribuţii istoriografice. Cercetările aprofundate întreprinse în acea perioadă de N. Iorga i-au permis apoi să treacă la întocmirea unei sinteze îmbrăţişînd întreaga dezvoltare socială a poporului român. Este vorba de cunoscuta* Geschichte des rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen [9], *scrisă la cererea lui Lamprecht pentru îmbogăţirea celebrei colecţii, editată în acea vreme la Gotha,* Geschichte der Europäischen Staaten. *Apărută la scurt timp după monumentala lucrare a lui A. D. Xenopol, sinteza lui Iorga a marcat de asemenea un moment de seamă în dezvoltarea istoriografiei româneşti. Această primă mare operă de sinteză a lui Iorga era elaborată pe baza cunoaşterii perfecte a tuturor izvoarelor tipărite atunci şi a multora inedite, remarcîndu-se şi prin noutatea concepţiei. Autorul renunţase la vechiul sistem de a înfăţişa pur şi simplu acţiunile unor personalităţi ori desfăşurarea cronologică a evenimentelor politice, cercetînd pentru perioade şi spaţii întinse dezvoltarea instituţiilor româneşti, aspecte ale vieţii economice şi spirituale a poporului în trecut, problemele sociale etc. Un mare merit revine autorului pentru faptul de a fi tratat trecutul nostru în strînsă legătură cu evoluţia popoarelor vecine. Ţelul operei a fost astfel precizat în prefaţă: „În primul rînd, am voit să expun dezvoltarea naţiunii române, nu în personalităţile ei mari, ci să observ naţiunea însăşi ca fiinţă vieţuitoare şi să-i urmăresc mersul ei lăuntric. Personalităţi mari sau mici capătă astfel o valoare în măsura în care, printre multele milioane, au contribuit de fapt la această operă a unei dezvoltări de 2 000 de ani. În al doilea rînd, am voit să descriu această dezvoltare în legătura sa cu popoarele învecinate, pentru ca să utilisez astfel înrîuririle ce le-au exercitat asupra Românilor, precum şi acelea care au pornit de la dînşii..."* [10]. *Asemenea lui Xenopol, Iorga şi-a lărgit mult aria investigaţiilor sale. Fiind menită să circule în străinătate într-un moment cînd o bună parte a poporului român suferea jugul exploatărilor străine, lucrarea lui Iorga a înfăţişat istoria neamului nostru în cadrul graniţelor*

[7] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini şi pînă în prezent*, Bucureşti, 1941, p. 542.

[8] Cf. „Arhiva Societăţii ştiinţifice şi literare", Iaşi, an. I (1890), p. 682—698; ibidem, an. III (1892), p. 196—220.

[9] 2 vol., Gotha, Perthes, 1905.

[10] N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, I, traducere din limba germană de O. Teodorescu-Ionescu, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1922, p. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lui etnice și nu al unora politice, efemere. În 1908, de la înălțimea tribunei parlamentare, istoricul a dezvăluit că „prin faptul acesta eu cred că am adus un serviciu țării mele, fiindcă Românii sînt împărțiți între mai multe stăpîniri, și, prin urmare, dacă mi s-a dat voie să îmbrățișez istoria Românilor întreagă, să o înfățișez, astfel, ca una singură, cred că am popularisat oarecum în mintea cetitorilor acel gînd al României Unite pe care îl avem fiecare dintre noi în minte" [11].

Atenția lui N. Iorga a fost reținută nu o singură dată de marile figuri ori de evenimentele cruciale din istoria noastră cărora le-a închinat solide monografii (vezi Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc, *București, 1901 ;* Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul românesc, *București, 1904 ;* Un apărător al săracilor : „Domnul Tudor" din Vladimir, *București, 1906 ;* Un biruitor : Radu-Vodă Șerban, *Vălenii de Munte, 1911 ;* Viața și domnia lui Constantin Vodă Brîncoveanu, *Vălenii de Munte, 1914 ;* Unirea Principatelor (1859), *Vălenii de Munte, 1909 ;* Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit, *București, 1927). Acestora li se adaugă alte numeroase monografii privind : istoricul problemei țărănești în România, al bisericii, armatei, comerțului, industriei, învățămîntului sau artei vechi. Iorga nu a neglijat nici domeniul istoriei literaturii noastre vechi și moderne, în care, în ciuda unor erori de concepție (abordarea consecventă și aproape exclusivă a fenomenului literar numai sub raportul cultural), a lăsat contribuții valoroase* (Istoria literaturii române în secolul al *XVIII-lea, 1688*—1821, *2 vol., București, 1901 ;* Istoria literaturii religioase a Românilor pînă la 1688, *București, 1904 ;* Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea de la 1821 înainte. În legătură cu desvoltarea culturală a neamului, *3 vol., București, 1907—1909 ;* Istoria literaturii românești contemporane, *2 vol., București, 1934), apreciate și astăzi de către cercetători* [12]. *N. Iorga s-a aflat în permanentă dispută cu falsificatorii și răuvoitorii în scrierea istoriei care au contestat poporului român dreptul de existență pe aceste meleaguri, continuitatea lui la nord de Dunăre în cursul mileniului I e.n. Istoricul a consacrat problemelor continuității și formării poporului român mai multe lucrări de întindere redusă (vezi* La „Romaine" Danubienne et les barbares au VIe siècle, *Bruxelles, 1924 ;* Le problème de l'abandon de la Dacie par l'empereur Aurelien, *Paris, 1924 ;* Une nouvelle théorie sur l' origine des Roumains, Bucarest, 1925), *pentru ca, ulterior, să-și dezvolte ideile în monumentala sinteză asupra* Istoriei Românilor, *terminată spre sfîrșitul vieții.*

Preocuparea pentru integrarea istoriei naționale în cadrul istoriei universale a reprezentat o constantă a activității științifice desfășurată de Iorga vreme de o jumătate de veac. Așa după cum am menționat, sinteza tipărită la Gotha în 1905 prezenta marele avantaj de a fi tratat istoria poporului român și sub aspectul raporturilor lui cu popoarele

[11] Idem, *Discuri parlamentare*, I$_4$, București, 1939, p. 183.
[12] Cf. D. Micu, *Istoria literaturii române (1900—1918)*, II, București, 1965, p. 145.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vecine. De atunci, problema încadrării istoriei noastre în istoria mondială s-a aflat permament în atenţia lui Iorga, fiind la baza tuturor lucrărilor sale generale privind dezvoltarea societăţii omeneşti pe teritoriul patriei noastre. În ultimul deceniu al vieţii istoricul avea să publice, de altfel, o lucrare specială intitulată La place des Roumains dans l'histoire universelle *(3 vol., Bucureşti, 1935—1936). Prin această nouă operă remarcabilă, autorul nu-şi propunea — după cum singur a mărturisit — „de a scrie iarăşi istoria Românilor, ci de a-i plasa mai bine în cadrul vieţii generale a omenirii, şi mai cu seamă de a indica momentul şi modul în care influenţa lor s-a exercitat asupra celorlalte popoare"* [13].

Lucrarea care a încununat întreaga activitate istoriografică a savantului este Istoria Românilor *(10 vol., Bucureşti, 1936—1939), redactată în ultimii ani ai vieţii. Această sinteză, elaborată pe baza unei bogate documentaţii şi a unei îndelungi meditaţii şi experienţe pe tărîmul cercetărilor istorice, se remarcă prin vastitatea proporţiilor şi originalitatea concepţiei. Ea a cunoscut şi o ediţie în limba franceză (vezi* Histoire des Roumains et de la romanité orientale, *10 vol. Bucureşti, 1937—1945).*

În domeniul istoriei universale *contribuţia lui N. Iorga a fost, de asemenea, remarcabilă. Aici el s-a impus ca autorul mai multor lucrări fundamentale, cum şi a numeroase investigaţii de amploare mai redusă. Debutul făcut în medievistica europeană prin publicarea lucrărilor amintite consacrate lui Philippe de Mezières şi lui Thomas III de Saluces a fost urmat de o necontenită şi excelentă afirmare. În primul deceniu şi jumătate al acestui veac, tot la impulsul fostului său profesor de la Leipzig, K. Lamprecht, Iorga a întocmit o istorie generală a imperiului otoman* [14] *pentru marea colecţie de la Gotha* Allgemeine Staatengeschichte. *Lucrarea, netăgăduit superioară celor mai vechi — utile şi preţioase la vremea lor — ale lui Cantemir, Hammer şi Zinkeisen, a fost proiectată de istoric ca o operă de sinteză, şi nu de amănunte. „. . .Istoria turcească — consemna autorul — este prea serioasă pentru a o privi anecdotic şi prea mare pentru a o privi din punctul de vedere minuţios. La drept vorbind, nu este o istorie naţională, ci un capitol strălucit al acelei istorii universale al cărei mers este hotărît de imperiile puternice ale lumii"* [15]. *Aplecîndu-se asupra evoluţiei puterii osmane, Iorga a relevat — ca nimeni altul pînă atunci — rolul deosebit jucat de poporul nostru pe scena istoriei mondiale prin loviturile ce a aplicat necontenit marelui imperiu al cărui jug l-a suportat atît de greu. Apariţia acestei lucrări a contribuit mult la sporirea prestigiului istoriografiei româneşti în străinătate. La două veacuri după Dimitrie Cantemir, N. Iorga era al doilea savant român care se situa în rîndul celor mai prestigioşi cercetători din lume ai istoriei imperiului otoman. Deopotrivă, Iorga s-a impus concomitent ca un*

[13] N. Iorga, *La place des Roumains dans l'histoire universelle*, I, Bucarest, 1935, p. VI.

[14] Cf. Idem, *Geschichte des Osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt*, 5 vol., Gotha, Perthes, 1908—1913.

[15] *Ibidem*, I, p. V.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

specialist al cruciadelor (Brève histoire des Croisades et de leurs fondations en Terre Sainte, *Paris, 1924) și ca un eminent bizantinolog* (The Byzantine Empire, *London, 1907 ;* Histoire de la vie byzantine. Empire et civilisation, *3 vol., Bucarest, 1934 ;* Études byzantynes, *2 vol., Bucarest, 1939—1940). Trebuie reținut că N. Iorga s-a numărat printre principalii inițiatori ai reunirii primului congres internațional de bizantinologie la București, în 1924.*

În cercetările de istorie universală Iorga a cuprins în cîmpul observațiilor sale aproape toate țările Europei (Albania, Anglia, Austria, Ungaria, Cehoslovacia, Elveția, Franța, Germania, Italia, Iugoslavia, Polonia, Portugalia, Rusia, Spania, Suedia și Turcia), asupra cărora ne-a lăsat apreciate sinteze, cele mai diverse contribuții ori studii de relații cu România [16]. *De asemenea, Iorga s-a ocupat de elucidarea unora dintre marile „probleme" care au frămîntat continentul european de-a lungul timpului. Lucrările consacrate acestor aspecte (vezi* Chestiunea Rinului, *Vălenii de Munte, 1912 ;* Chestiunea Dunării, *Vălenii de Munte 1913 ;* Chestiunea Mării Mediterane, *Vălenii de Munte, 1914 ;* Chestiunea Oceanelor, *București, 1919) au constituit tot atîtea prilejuri pentru evidențierea raporturilor, a contactelor stabilite între popoarele europene în evoluția problemelor abordate. Un alt ciclu de sinteze a dezbătut principalele elemente de unitate ale lumii europene începînd din Evul Mediu și pînă în epoca contemporană* (Dezvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei, *3 vol., București, 1920—1922 ;* Papi și Împărați, *București, 1921 ;* Revoluții politice și întregiri naționale, *București, 1922 ;* State și Dinastii, *București, 1922).*

În centrul preocupărilor de istorie universală ale lui N. Iorga s-a aflat, cum era și normal, spațiul sud-est european. Insistînd asupra tre-

[16] Vezi *Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanais,* Bucarest, 1919 ; *Anglia și poporul englez prezentat în conferințe,* București, 1928 ; *Histoire des relations Anglo-Roumaines,* Jassy, 1917 ; *Patru conferințe despre istoria Angliei,* București, 1928 ; *Originea și dezvoltarea statului austriac (Prolegomene la istoria universală),* Iași, 1918 ; *Imperialismul austriac și cel rus în dezvoltare paralelă,* București, 1914 ; *Politica Austriei față de Unire,* București, 1912 ; *Die Madjaren,* în Helmolt, *Weltgeschichte,* Leipzig, 1919 ; *Die Bulgaren,* în Helmolt, *Weltgeschichte,* Leipzig, 1919 ; *Roumains et Tchécoslovaques,* Praha, 1923 ; *Deux conférences en Suisse,* Berne, 1930 ; *Elvețieni în România,* 1933 ; *Istoria poporului francez,* București, 1919 ; *Les voyageurs orientaux en France,* Paris, 1927 ; *Partea lui Napoleon III în Unirea Principatelor,* București, 1915 ; *Histoire des relations entre la France et les Roumains,* Jassy, 1917 ; *Cugetare și faptă germană,* Iași, 1918 ; *1848 în Germania,* 1933 ; *Poporul italian în trecut și în prezent,* București, 1931 ; *L'Italia vista da un romeno,* Milano, 1930 ; *Rapporti politici tra l'Italia e la Romania* Napoli, 1923 ; *Pagini despre Serbia de azi,* București, 1914 ; *Relations entre Serbes et Roumains,* Vălenii de Munte, 1913 ; *Scurtă istorie a slavilor răsăriteni. Rusia și Polonia,* București, 1919 ; *Polonais et Roumains. Relations politques, économiques et culturelles,* Bucarest, 1921 ; *Țara latină cea mai îndepărtată din Europa : Portugalia,* București, 1923 ; *Histoire des relations Russo-Roumaines,* Jassy, 1917 ; *Rapports entre l'Espagne et les Roumains,* 1929 ; *Țeri Scandinave : Suedia și Norvegia,* București, 1929 ; *Carol al XII-lea, Petru cel Mare și țerile noastre (1709—1714).* București, 1910 s.a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cutului acestei regiuni, istoricul a ajuns nemijlocit la o stabilire riguroasă a cadrului natural în care a trăit și a progresat, pe parcursul mai multor milenii, poporul român. Dintre cele mai cunoscute sinteze privind istoria zonei sud-est europene, reținem : Istoria Statelor Balcanice în epoca modernă, *Vălenii de Munte, 1913 ;* Histoire des États balcaniques jusqu'à 1924, *Paris, 1925 ;* La pénétration des idées de l'Occident dans le Sud-Est de l'Europe au XVIIIe siècle, *1924 ;* Le caractère comun des institutions du Sud-Est de l'Europe, *Paris, 1929 ;* Elements de communauté entre les peuples du Sud-Est européen, *Bucarest, 1935. În lucrările sale, istoricul român a subliniat în repetate rînduri rolul jucat de popoarele sud-est europene în trecutul vechiului continent. El a menționat că, în vreme ce Apusul medieval era frămîntat de lupte intestine lipsite de sens, popoarele din această regiune — printre care și cel român — și-au cîștigat un mare merit ca salvatoare ale continentului de cotropirea otomană. Susținător al interpenetrării lumii răsăritene cu cea apuseană, Iorga credea că valea Dunării reprezenta tocmai locul unde „se întîlnește Orientul și Occidentul într-o fecundă înrîurire reciprocă". Deplin conștienți de rolul popoarelor din zona dunăreană — observa Iorga, cu temei, — putem prelua din creația materială ori spirituală a Apusului fără să ne desconsiderăm pe noi înșine în vreun fel, căci „n-avem de ce ne rușina și nu sîntem datori a mulțămi cu umilința sclavului : primim înapoi din seceriș ceea ce prin noi s-a apărat împotriva furtunilor și potopului"* [17].

Iorga a cuprins în sfera cercetărilor lui și istoria altor continente. Astfel, în 1900 el a publicat o cronică detaliată asupra desfășurării conflictului anglo-bur [18], *iar în anii următori însemnări despre* Războiul din Extremul Orient [19] *ori despre istoria S.U.A. Considerînd istoria drept o „unitate absolută a vieții omenești în orice margine de spațiu și de timp"* [20], *în deceniul al treilea al veacului nostru Iorga a întocmit o amplă și controversată sinteză asupra evoluției omenirii. Intitulată* Essai de synthèse de l'histoire de l'Humanité *(4 vol., Paris, 1926—1928), lucrarea a surprins prin îmbinarea analizei sincronice și diacronice a evenimentelor. Autorul a mărturisit că fusese interesat numai de surprinderea elementelor care unesc umanitatea, iar nu a celor care o separă. „Sistemul"* [21] *prezentat de Iorga fusese preconizat mai demult, din 1911, cînd a opinat că trebuie să dispară „deosebirea de pînă acum între istoria universală și istoria națională", ea fiind menită să rămînă „doar în osebirile pedante ori comode ale catedrelor istorice. Viața unui popor e necontenit amestecată cu viețile celorlalte, fiind în funcțiune de dînsele și înrîurind necontenit viața acestora... Istoria unui popor nu atinge... istoria celorlalte prin simple menționi fugare sau*

[17] N. Iorga, *Trei lecții de istorie despre însemnătatea Românilor în istoria universală*, Vălenii de Munte, 1912, p. 27.

[18] Cf. „Noua revistă română" (București), 1900, p. 97—100.

[19] București, Socec et Comp., 1904, VI + 123 p.

[20] N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, p. 216.

[21] Cf. *Ibidem*, p. 151.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

scurte capitole de influențe reciproce, ci se fixează și se păstrează *în mediul firesc de universalitate umană căruia îi aparține în cea mai superioară esență. Și istoria universală, la rîndul ei, nu va mai fi o culegere de istorii naționale grupate după motive geografice ori culturale, ci urmărirea unor legături de cultură, de idei politice, de revărsări și cuceriri pe toate tărîmurile, de strămutări, transformări, potențări și slăbiri, care trebuie să fie singurul ei domeniu...*" [22].

În chiar ultimii ani ai vieții, N. Iorga a purces să adune materiale pentru întocmirea unei noi vaste sinteze de istorie universală. În această lucrare el își propusese să examineze întreg trecutul omenirii prin prisma noii concepții „istoriologice" la care ajunsese după o jumătate de veac de strădanii în domeniul științelor istorice. Din nefericire, ca urmare a intervenirii groaznicului său sfîrșit în 1940, istoricul nu a reușit să termine opera proiectată (Istoriologia umană, *10 vol.)* [23], *care avea să fie nu numai unică în genul ei în istoriografia mondială, ci, totodată, „cea mai întinsă și, poate, cea din urmă istorie universală scrisă de un singur om"* [24].

*

Concepția istorică a lui N. Iorga a fost în substanță idealistă. Lipsită de unitate, ea a fost determinată esențial de numeroase teorii eterogene împrumutate din filozofia franceză sau din cea germană. Elementele caracteristice pentru definirea concepției lui Iorga asupra proceselor vieții sociale se pot desprinde mai ales din marile lui sinteze, cum și din „lecțiile de deschidere" anuale ținute la începerea cursurilor Universității din București. Cele mai semnificative dintre acestea din urmă au fost reunite periodic, prin grija istoricului, în cele trei ediții ale Generalităților cu privire la studiile istorice *(Vălenii de Munte, 1911; București, 1933 și 1944).*

În decursul îndelungii și fecundei activități științifice a lui N. Iorga, conceptul său asupra procesului istoric — idealist în substanță, cum s-a precizat — a suferit o evoluție neîntreruptă, îmbogățindu-se cu numeroase elemente noi, tot așa după cum s-a distins prin renunțarea, fățișă ori tacită, la unele vechi puncte de vedere. Astfel, istoricul a fost în permanență de părere că rolul primordial în dezvoltarea societății revine factorilor spirituali, iar nicidecum celor materiali. Ca atare, atenția lui s-a îndreptat cu precădere către analiza istoriei cultural-politice. În același timp, trebuie reținut că adeseori Iorga a intuit și expus în mod just ponderea factorilor economici în progresul vieții sociale. Așa, de pildă, într-o lucrare tipărită în 1900 el releva că raporturile economice ar constitui „fapte mărunte de toate zilele, din acelea care, adunîndu-și

[22] N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, p. 91—92.

[23] De curînd au fost tipărite materialele adunate de N. Iorga pentru volumul I din lucrare (Cf. N. Iorga, *Materialele pentru o Istoriologie umană*, București, 1968, XV + 355 p.).

[24] Cf. „Revue historique du Sud-Est européen", XX (1943), p. 22.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

la un loc neînsemnătatea, alcătuiesc o istorie de o mai mare însemnătate și de un interes mai puternic decît cronologia stăpînilor sau fastele luptelor“ [25]. *Iar în discursul de recepție la Academia Română din 1911 a consemnat că „ceea ce interesează în rîndul întîi pe istoric e însăși manifestarea prin fenomene organice a factorilor care pleacă din viața economică, din viața culturală, din substratul material sau din atmosfera morală a unui popor*“ [26]. *Iorga a tăgăduit acțiunea oricăror legi în sfera vieții sociale, ceea ce nu l-a împiedicat să respingă orice determinism. Astfel, la un moment dat a ajuns la convingerea repetabilității, pe trepte mereu superioare, a faptelor istorice* [27]. *Mai tîrziu, la congresul internațional de istorie de la Zürich din 1938, el a expus teoria așa-ziselor „permanențe“ — pămînt, rasă, idee — care ar determina cu precădere dezvoltarea istorică* [28]. *Iorga susținea că examinarea acestor „permanențe istorice“ nu trebuia să constituie țelul exclusiv al cercetătorului. „Ar însemna — remarca el — să răpești prezentării istorice aproape orice interes dacă nu te-ai opri și la accidentele care trebuie să o formeze, la individualitățile care introduc într-însa voința lor. Ceva însă trebuie să se simtă mereu supt defilarea aceasta de scene și de figuri, care, de departe, nu înseamnă tot. Pentru a înțelege, trebuie să recurgi la permanențele istorice. Ele unesc prin timp și spațiu capitolele organismului în mers care e istoria, ele sînt la baza divergențelor care te izbesc mai întîi și a capriciilor care atrag curiozitatea. A te sprijini pe ele, înseamnă să adaugi un schelet solid la ceea ce pare supus tuturor fluctuațiilor. A le desprinde din țesătura complicată a istoriei, înseamnă a pune notele fundamentale ale adevăratei sale comprehensiuni*“ [29]. *În monumentala* Istorie a Românilor *(în zece volume) Iorga a dezvoltat într-o măsură teoria „permanențelor istorice“. Acestea aveau însă să-și afle locul cuvenit abia în* Istoriologia umană. *Termenul de „istoriologie“ a fost creat de Iorga și folosit prima dată în anul 1937* [30]. *În 1938, în comunicarea prezentată la congresul de la Zürich, el a opinat că „ultima țintă a unei istoriografii“ trebuie să fie opera de sinteză care, „în forma-i cea mai nobilă și cea mai grea, se poate numi «istoriologie»“* [31]. *Pentru întocmirea ei, istoricul trebuie să apeleze la „tot ceea ce privește ființa omenească în toate multiplele ei manifestări“. În sistemul istoriologic al lui Iorga „permanențele istorice“ reprezentau „statornice puncte de sprijin“* [32]. *În vederile lui Iorga sistemul istoriologic presupunea îmbrățișarea întregii dezvoltări*

[25] N. Iorga, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române*, București, 1900, p. 16.
[26] Idem, *Generalități cu privire la studiile istorice*, p. 89.
[27] *Ibidem*, p. 152.
[28] *Ibidem*, p. 239—255.
[29] *Ibidem*, p. 255.
[30] *Ibidem*, p. 216.
[31] *Ibidem*, p. 239.
[32] *Ibidem*, p. 240.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sociale a omenirii, peste „săltărașele geografice și cronologice comode“ [33]. *Evenimentele sînt analizate „altfel decît prin succesiunea lor cronologică sau prin anume considerații particulare, și anume prin felul cum ele colaborează și concurg la acel mare lucru, cel mai mare dintre toate, care e viața omenească însăși“* [34]. *În alt loc, aflăm că există o deosebire fundamentală între istoria tradițională „care spune tot ce știe, pentru a-l spune, și istoriologia care nu se oprește decît la faptul caracteristic, pentru a-l comenta“* [35].

Desigur, unele dintre considerentele expuse de Iorga sînt discutabile astăzi. Nu însă și țelul suprem — formulat de către el — pe care trebuie să-l urmărească opera istorică: aflarea adevărului. Pentru a ajunge aici istoricului îi incumbă multe îndatoriri, inclusiv aceea de a se îngriji de forma literară a creației sale. “«Adevărurile» istorice — încheia, atît de sugestiv, N. Iorga „prefața“ ultimei sale sinteze — sînt de discernămînt, *nu de simplă constatare și reproducere. Pentru a le prinde se cere tot ce cunoștința adîncă a limbii, tot ce fantasia creatoare de definiții poate găsi mai fin și mai delicat. A vorbi despre oamenii și despre lucrurile trecutului în vocabularul curent e a greși de la un capăt la altul. Aș fi vrut, din partea mea, să am mai mult talent «poetic», pentru a fi mai aproape de adevăr“* [36].

*

Personalitate genială, N. Iorga s-a manifestat în mai toate domeniile de creație spirituală. În afară de lucrările speciale de istorie, opera lui cuprinde excelente pagini memorialistice (Memorii, *7 vol., București, 1931—1939), autobiografice* (O viață de om așa cum a fost, *3 vol., București, 1934) sau evocări ale unor* Oameni cari au fost *(4 vol., București, 1911—1939); el s-a remarcat ca un gînditor original* (Cugetări, *București, 1911); în domeniile dramaturgiei, poeziei și prozei literare a lăsat creații durabile; cu o perseverență rar întîlnită a cultivat jurnalistica în care a excelat prin măiestria lui neobișnuită de a surprinde situațiile în cîteva cuvinte sau fraze (vezi notițele zilnice din fruntea „Neamului Românesc“, 1906—1940); Iorga a fost totodată un neîntrecut polemist și autor a numeroase traduceri din literatura universală; el a întruchipat pe marele orator căruia G. Călinescu i-a închinat rînduri de neuitat.*

Vorbind despre N. Iorga, nu putem trece peste activitatea lui neobosită de animator a numeroase publicații politice, științifice sau literare, precum și aceea de îndrumător al unor importante instituții culturale sau centre de cercetare istorică. Ne referim, în primul rînd, la îndrumarea cunoscutelor publicații „Sămănătorul“, „Neamul Românesc', „Neamul Românesc pentru popor“, „Cuget Clar“ etc. Împreună cu Vasile Pârvan

[33] Idem, *Materiale pentru o Istoriologie umană*, p. 5.
[34] *Ibidem*, p. 1.
[35] *Ibidem*, p. 16.
[36] *Ibidem*, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

și G. Murgoci, el a pus în 1914 bazele Institutului sud-est euorpean din București care a editat, la început, un buletin transformat după aceea într-o revistă. De asemenea, în anul 1915 Iorga a început să editeze „Revista istorică", publicație în care timp de 35 de ani avea să încredințeze tiparului o parte din producția sa științifică. În același timp, Iorga a îndrumat școlile de studii istorice pentru studenții români din străinătate (Franța, Italia și Albania). Începînd din 1908, el a organizat ținerea cu regularitate a unor cursuri privind istoria și civilizația românească în cadrul „Universității populare" fondată la Vălenii de Munte. În perioada de după 1919, Iorga a condus fără întrerupere „Liga culturală'. Peste hotare, istoricul a devenit binecunoscut în urma conferințelor ținute la diversele academii sau universități. De altfel, Iorga însuși era membru titular sau corespondent a numeroase academii străine și doctor honoris causa *al multor universități de prestigiu.*

Timp de aproape cinci decenii, N. Iorga a participat nemijlocit la viața politică a țării. Urmărind astăzi liniile vieții lui, observăm că el a întruchipat în cea mai înaltă accepțiune a cuvîntului tipul istoricului militant, care s-a aflat în permanență alături de popor pentru înfăptuirea marilor idealuri ale desăvîrșirii unității naționale și apărării independenței de stat. Potrivit celor exprimate de însuși N. Iorga, în viața de zi cu zi a unui popor istoricul trebuie să răspundă unor înalte meniri sociale și umanitare. El a cerut ca istoricul să nu stea nici un moment departe de „marea luptă pe care o duce omenirea pentru drept, și unele popoare pentru existența lor" [37]. *Căci „făcînd parte dintr-un popor, îmbrățișîndu-i viața, încălzindu-se astfel de toate silințele și credințele cheltuite în cursul epocilor, mișcat de nesfîrșitele suferințe prin care a trebuit să treacă neamul său pentru ca să ajungă în timpul de față, avînd în sufletul său răsunetul tuturor triumfurilor și tuturor înfrîngerilor cîștigate și suferite în timp de secole, istoricul — evidența N. Iorga în discursul său de recepție la Academia Română — e un bătrîn prin experință al naței sale. Dacă nu-l întreabă alții, el e dator să vorbească...* [38].

Marele istoric a fost un eminent luptător pentru apărarea intereselor vitale ale poporului român în unele din cele mai grele momente ale existenței lui. În strălucitoarele articole publicate în „Neamul Românesc" ori în acelea tipărite în diverse alte ziare interne sau străine, la tribuna parlamentului sau în conferințele ținute la radio sub forma unor inegalabile „sfaturi pe întunerec", în cursurile predate la Universitate, ca și în comunicările prezentate la congresele de istorie sau în alte foruri științifice, pretutindeni unde s-a manifestat neobosita-i personalitate, N. Iorga a proclamat cu tărie — de la înălțimea unui binemeritat prestigiu de care se bucura în țară și peste hotare — drepturile poporului român.

---

[37] Idem, *Generalități cu privire la studiile istorice*, p. 259.
[38] *Ibidem*, p. 97.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

O încredere nestăvilită în triumful final al „solidarității umane", concepută ca o treaptă superioară a apropierii între popoare, a făcut din N. Iorga unul din cei mai înverșunați luptători pentru apărarea independenței și libertății tuturor națiunilor, mari și mici. Prin această latură a activității sale neîntrecutul istoric s-a impus în conștiința popoarelor lumii.

Adept al libertății și progresului nestăvilit al omenirii, Iorga a combătut cu vehemență după 1933 fascismul german. Ori de câte ori i s-a oferit prilejul, el a dezvăluit în fața întregii lumi planurile criminale ale agresorilor naziști care tindeau la nimicirea cuceririlor civilizației umane și la înrobirea popoarelor, prin dezlănțuirea celui mai groaznic război din istorie. Cuvintele lui Iorga au neliniștit pe fasciști, care au plănuit asasinarea marelui istoric. Ei au ales momentul potrivit pentru înfăptuirea monstruosului asasinat la sfîrșitul anului 1940, atunci cînd țara se zbătea în clipele grele care au succedat instaurării dictaturii militaro-fasciste antonesciene. În după-amiaza zilei de 27 noiembrie 1940, N. Iorga a fost ridicat de la masa de lucru (era aplecat atunci asupra Istoriologiei umane) *și împușcat de o bandă înarmată de legionari.*

Monstruozitatea crimei comise atunci nu poate fi exprimată în cuvinte, căci Nicolae Iorga aparține — prin tot ceea ce se desprinde mai prețios din exemplul vieții și din cuprinsul operei lui — nu numai României, ci umanității întregi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DIPLOMATICA LATINĂ ÎN ŢĂRILE ROMÂNE
NOI CONTRIBUŢII

DE

D. CIUREA

1. *Consideraţii de ansamblu.* Problema verificării autenticităţii documentelor medievale şi interpretării juste a conţinutului acestora contribuie ca disciplina diplomaticii să rămînă pe plan de actualitate [1] Caracterul utilitar şi componenţa de istorie culturală o prezervă de perimare. Desigur, şi aici, ca în atîtea alte domenii, se pune problema readaptării şi înlăturării balastului devenit inutil. S-a mers însă cu exagerarea pînă la conexarea limitelor unei epoci de materialul de scris [2].

În materie de diplomatică românească ponderea cade asupra materialului documentar în slavă [3], care este imens, dar şi cel în limba latină, studiat comparativ, în afară de utilitatea imediată a criticii diplomatice, furnizează importante date de istoria culturii. Interinfluenţele constante explică şi determină necesitatea prezentării şi examinării de ansamblu, incursiuni în structura intimă şi particularităţile formularului şi documentului slavo-român din secolele XIV—XVI.

Nu poate fi trecut cu vederea hibridismul, aparent sau real, dar trebuie subliniat fenomenul adaptării continui la moda epocii, în ce priveşte scrisul şi formularul diplomatic. În cancelariile domneşti munteană şi din Moldova, în condiţii de improvizare, au lucrat elemente diverse ca

[1] Cf. mai recent S. M. Kaştanov, *Diplomatica, disciplină istorică specială*, în „Voprosî istorii", nr. 1, 1965, p. 39—44. Cf. şi „Revista arhivelor", 1/1966, p. 42, n. 91.

[2] H. Grundmann, *Das Mittelalter-Problem, in Jahrbuch der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, 1967, p. 40—54 („... die Pergamentzeit, die wir Mittelalter nennen").

[3] Cf. şi A. De Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romaine.* Francfort s/M, 1870. Préface („... l'usage, séculaire, abandonné seulement depuis huit à dix années, d'écrire la langue avec des caractères cyrilliens...).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

origine şi formaţie şi, totuşi, în funcţie de destinatar, actele au fost scrise în raport de strictă actualitate.

Inexistenţa arhivelor cancelariilor domneşti pînă în secolul al XVIII-lea [4] contribuie ca studiile de diplomatică să aibă un conţinut carenţial. În aceste condiţii arhivele Braşovului, Bistriţei, imperială şi papală, polone şi maghiare pot contribui parţial la umplerea lacunei. O serie de date privind diplomatica noastră se găsesc în sursele străine [5].

Ţările române nu s-au „integrat" în „lumea latină", cum a fost cazul cu Polonia şi cu Ungaria [6], şi această situaţie a dus la subsumarea ideologică lumii slavo-bizantine, cu specificul şi inerţia ce o caracterizau [7]. Scolastica şi Umanismul, cele două mari curente novatoare, au rămas străine, aproape complet, culturii româneşti medievale. Cronicile slavo-române din secolul al XVI-lea, datorate unor clerici ca Macarie, Eftimie şi Azarie, manifestă aversiune faţă de noile curente şi poartă amprenta bizantinismului manassian [8]. În secolul al XVII-lea se poate vorbi totuşi de o influenţă inerentă a barocului în operele lui Grigore Ureche şi Miron Costin, cu studii în şcoli iezuite polone.

---

[4] Un document din 1682 noiembrie 11 (Arh. st. Iaşi), conţinînd o dispoziţie pentru cercetare dată de Miron Costin mare logofăt lui Tudose Dubău mare spătar, are menţiunea contemporană (?) „s-au trecut la condică". Neculce face menţiunea că în 1742 Constantin Mavrocordat a dispus înregistrarea actelor („ispisoacele de moşii cîte mergeau la divan toate le scria la condică"). Cf. *Letopiseţul*, ed. M. Kogălniceanu, vol. II, 1872, p. 417.

[5] Cf. şi M. Cromer, *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*, Basel, 1558, p. 651 („Extat ea de re in archivo regio diploma Stephani ab ipso et quatordecim consiliariis eius consignatum", pentru actul omagial de la Colomea din 1485). Dimitrie Cantemir afirmă că Jan Sobieski (în 1686) a luat şi pus să fie arse în public actele privind relaţiile Moldovei cu Poarta şi-şi exprimă îndoiala dacă a făcut bine. Cf. *Istoria Imperiului Otoman*, ed. germ., p. 283.

[6] Cf. A. Gieysztor, *La Pologne et l'Europe au Moyen Age*, Warszawa, 1962, p. 6, 9 („Biserica latină a dat Poloniei largi posibilităţi de a se integra în civilizaţia europeană"). Cf. şi P. P. Panaitescu, *„Perioada slavonă" la Români şi ruperea de cultura Apusului*, Bucureşti, 1944. Cf. şi P. Chihaia, *Monuments romans et gothiques du XIII-e au XVI-e siècle en Valachie*, „Revue Roumaine d'Histoire de l'Art", t. V, 1968, p. 37—60.

[7] Cf. şi Cléobule Tsourkas, *Les premières influences occidentales dans l'Orient orthodoxe, Balcania*, vol. VI, 1943, p. 333—356. Secolul al XVII-lea este considerat „secolul renaşterii orientale şi ortodoxe".

[8] Cf. *Cronici slavo-române*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1959. P. P. Panaitescu a subliniat că Macarie copiază figuri retorice şi le aplică la persoane şi evenimente din istoria Moldovei. Azarie scria despre „împletirea retoricească a părintelui Macarie" (p. 139), calificat de el „prea alesul între filozofi învăţatul Moldovei" (p. 141). Ioan voievod, „copronim", era „rău şi cu minte adîncă, elocvent şi învăţat în cărţi" (p. 148). Cf. şi Hurmuzaki, *Supl. II*$_1$, p. 270. Într-un document din 1522 (ianuarie 29) se făcea menţiunea uciderii unui episcop „latin" într-o poiană la drumul Baia-Neamţ („za smrti ednogo episcopa latinskogo"). *D.I.R.*, XVI$_1$, p. 191. Juristul polonez Jan Herburt reproşa în 1598 lui Ieremia Movilă moravurile turceşti din Moldova şi domnul moldovean se referea în replică la situaţia ireversibilă, pe care românii o suportau „cu umilinţă", şi la atitudinea novatoare a lui Despot, pentru civilizarea ţării, care însă n-a fost înţeles şi a fost reprimat. Cf. P. P. Panaitescu, *Doc priv. la istoria lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1936, p. 53—54.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Constituite la versantul sudic și estic al Carpaților ca mărturii ale protestului elementului popular românesc contra feudalismului agresiv extins pînă în arcul carpatic, cum remarca și L. F. Marsigli, cele două țări românești s-au dezvoltat și au evoluat, în mod inerent, în legătură cu și în funcție de vicisitudinile istorice prin care au trecut cele două monarhii catolice, Polonia și Ungaria, care s-au încadrat în „standardizarea catolică" și prin care reflecta cultura occidentală și cu cele două state balcanice medievale, Bulgaria și Serbia, în agonie, deși încă în plină vitalitate, purtătoare ale culturii bizantine. Activitatea latină precară a cancelariilor domnești române poate fi urmărită și studiată începînd din ultimele decenii ale secolului al XIV-lea. Actele domnești în scriere și limbă latină de omagiu feudal și alte relații politico-militare au fost emise (impuse) din exterior (Lemberg în 1387 și 1391, Lublin în 1390, Radom, 1389) sau din vechile reședințe, Suceava, (1388, 1393) și Argeș (1396). Uzul limbii latine practicat în diplomatica domnească și sporadic în cea orășenească s-a menținut, cu fluctuații, pînă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd latina pierdea pe plan european „monopolul" diplomatic în favoarea limbii franceze. L. Réau (1938) se referă la o „Europă franceză" în „secolul luminilor" [9]. Secretari francezi domnești pot fi amintiți în serie. Radu Racoviță mare logofăt afișa ostentativ cunoștințele sale de franceză și contactul cu iluminismul francez în 1762 [10]. Într-o *Descriptio Moldaviae* din 1748, boierimea din Moldova era, totuși, considerată incultă și necivilizată („nulla scientiarum facultate, nulla politica, nulla urbanitate pollent") [11].

2. *Organizarea și activitatea cancelariilor domnești.* Organizarea cancelariei domnești în Țara Românească și în Moldova a fost modelată și reprofilată în funcție de realități interne și de influențe serbo-bulgare pentru prima și ungaro-polone pentru a doua [12]. Străinii căutau echivalențe sau corespondențe pentru titluri și funcții din aceste două cancelarii. La Dlugosz apare menționat „Michael cancellarius" (1448), ca și „Ioannes de Konieczpolye Regni Poloniae cancellarius" [13]. În *Chro-*

[9] Cf. L. Réau, *L'Europe française au Siècle des Lumières (col. L'Evolution de l'Humanité)*, Paris, 1938, p. 12—13. De la Renaștere înainte latina a pierdut continuu teren, iar la începutul sec. XVIII „monopolul" de limbă diplomatică. La sfîrșitul sec. XVIII „deposedarea" era completă. Latina a mai persistat ca limbă „științifică". Cf. și M. Anderson, *L'Europe au XVIII-e siècle*, Sirey, 1968, p. 312.

[10] Cf. *Bul. I. Neculce*, vol. I, 1921, p. 22. Pentru secretari francezi în secolul XVIII cf. și P. Eliade, *De l'influence française... à l'epoque des règnes phanariotes*, Paris, 1898, p. 145—160, 168 (Linchou, Nagny, La Roche, Carra, D'Hauterive, Le Chevalier). Cunoștințe solide de latină aveau încă Axinte uricarul și Neculce. Nicolae Mavrocordat cunoștea pe Cicero. Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XIV$_1$, p. 487. În operele lui Miron Costin, Axinte uricarul și Neculce apar diseminate expresii în limba latină („Dormitat oculis apertis", „Mare Balticum", etc.). Pentru „Nagni segretario" cf. și Diplomatarium Italicum, vol. II, p. 496 (Iași, 1768).

[11] *Omagiul Lapedatu*, 1936, p. 621 (publ. de Fr. Pall).

[12] Cf. și N. Iorga, *La place des Roumains dans l'Histoire Universelle*, vol. II, București, 1935, p. 32—34.

[13] Cf. *Historia Polonica*, Leipzig, 1711, p. 43/1448.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nica breviter scripta apare „Teyutul der gross Kenczler“ [14]. Macarie se referă la „KirTeodor velikii slovopolojnik“. Gavril logofătul este slovopolojnik la Azarie [15]. În secolul al XVII-lea apare forma „slovopolojitel“. „Logofet hoc est cancellarius“ se preciza într-un document străin din 1531 [16]. „Kanţler“ apare în documentul în slavă din 1438 de la Ştefan voievod, referitor la relaţiile cu Vladislav Iagiello [17]. În surse polone din secolul al XVI-lea se preciza „Logofeth minor hic habuit officium ex comparatione vicecancellariatus“, sau „Logophetus minor id est procancellarius quem golophetum nostri corrupte vocant“ şi apoi „. . .sermone valacho Glogofer (!) quod est apud illos supremi cancellarii nomen. . .“ [18]. Termenii *cancellarius* şi *vicecancellarius* au avut o circulaţie restrînsă în documentele româneşti latine din secolele XV—XVIII [19]. Uneori apar menţiuni în forme explicative ca „secretarius noster summus Stayko Logoufeth“ (Tîrgovişte, 18 iulie 1504, Radu vodă către sibieni) [20]. „Petrus cancellarius Terre Moldaviae“ era amintit, pentru „relatio“, după maniera polonă într-un document din 1456, de la Petru Aron [21]. În 1548 Ilie Rareş se referea la „Teodor Bolos cancellarius noster“ sol la Bistriţa [22], care nu era mare logofăt, ci al doilea.

Ştiri mai compacte pentru cancelariile domneşti *(aula, curia)* se întîlnesc în biografiile lui Despot [23], memoriile lui Bandini şi Del Chiaro. O ştire din 1590—1591 (Poli) se referă şi la cancelaria domnească din Moldova condusă de „Luca Stroiza gran logofete cancelier maggior“, care avea ca subalterni direcţi pe „Urechia gran logofete“, „Juan Norochia gran logofete“, „Albota gran logofete“ („nativi del paese“) [24]. În

---

[14] Cf. ed. Chiţimia, Bucureşti, 1942, p. 13/1947.

[15] Cf. ed. I. Bogdan, 1909, p. 120; Macarie, ed. P. P. Panaitescu, *Cronici slavo-române*, Bucureşti, 1959, p. 77.

[16] A. Veress, *Acta et epistolae*, p. 232.

[17] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. I—II, p. 875.

[18] *Polonicae Historiae Corpus...*, Basel, 1582, t. II, p. 307, t. III, p. 12; St. Sarnicius, *Descriptio veteris et novae Poloniae*, Cracovia, 1587, p. 382.

[19] Cf. D. Ciurea, *Observaţii pe marginea documentelor latine româneşti*. Extras din *Apulum*, vol. II, 1945, p. 3. S-a ajuns, uneori la adevărate „dinastii“ de dieci şi logofeţi, ca şi de vornici.

[20] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. IV_1, p. 164. Stan vicecancellarius era menţionat în documentul muntean din 1517 (Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV_1, p. 235, Neagoe Basarab, „ex oppido argensi“).

[21] Cf. şi N. Grămadă, *Cancelaria domnească în Moldova*, 1935, p. 142 n.1. O neconcordanţă între text şi formula de corroboraţie întîlnim în actul lui Alexandru din 1423 martie 31, orig. slav. În sfat apare menţionat Isaia logofăt, iar în formula de corroboraţie Cupcici logofăt.

[22] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV_1, p. 469.

[23] Cf. ed. Legrand, Paris, 1889, p. 24—25, 35, 37, 53. „Aula“ şi „curia“ apar aproape simultan în documente din anii 1577—1578. Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV_1, p. 669, 673.

[24] Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. III, p. 197. Într-un document din 1570 februarie 16, de la Bogdan Lăpuşneanu, era menţionat „pan Petrea Albotă logofăt“, care a fost în exil, ulterior mare vatag de Iaşi (1580). *D.I.R., XVI*$_2$, p. 218—220; XVI_3, p. 132. Cf. şi G. Totoi, *Date noi în legătură cu logofătul Ivan Norocea din Piteşti*, *Apulum*, vol. V, 1964, p. 323—345. Ivan (Ioan) Norocea („Ivan logofăt,„ apare şi în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cancelaria lui Ieremia Movilă au lucrat, în afară de Stroici, Tămaș logofăt (menționi din 1595, 1596), Bogza logofăt (1596, 1597, 1610), Petriceaico logofăt (1601), Nicoară Prăjescul logofăt (1599—1605), Iurașco (Iurco) Mărăța logofăt (1603—1605). Un document, în limba slavă, din 1 noiembrie 1603, de la Ieremia Movilă (scris de Pătrașco, în Rezina) avea formula „in absentia" : „în lipsa milostivirii sale panul Stroici marele logofăt a iscălit Iurașco Mărăța logofăt" [25]. Un document din 1615 (martie 24) arată explicit revenirea la sistemul „trinității" : Nechifor Beldiman mare logofăt, Gheorghe Balșe al doilea și Ionașco al treilea logofăt [26].

Un personaj aparent controversat este Teodor logofătul (prizonier în 1531 la Obertyn), același cu „pan Toader Baloșe", cum apare menționat într-un act din 1537 aprilie 30, de la Petru Rareș, referitor la o selițe la Răut, întărită prin cumpărare și pentru „slujbă dreaptă" („Toader logofăt" și „pan Toader Baloșe"), și, firește, în formula de corroborație nu se face mențiunea logofătului [27]. În 1527 Petru Rareș se referea la o misiune la Poartă a lui „egregius Theodorus supremus logofetus consiliarius intimus" [28]. Același apărea și în formula de coroborație a acordului de la Hîrlău, din 21 octombrie 1527 (7035), cu regele polon Sigismund, versiunile slavă și latină [29]. În actul omagial al lui Petru Rareș din 1535, pentru Ferdinand de Habsburg, la garanți-martori este menționat primul „Theodorus supremus consiliarius et cancellarius regni Moldaviae" [30]. În inscripția ctitorică de la Homor este menționat „jupan Teodor marele logofăt" (1530—7038 august 15), ca și în epitaful funerar cu data 1539 (7047) ianuarie 1 [31]. În documentul din 1599 martie 30 [32], de la Ieremia Movilă, apărea forma „pan Toader Boboiug logofăt" după care s-a numit satul Boboiugi la Troian. Trebuie considerat fiul său omonim „sluga" Toader Băloș „pisar" (logofăt) menționat (cumpără-

---

cîteva documente din 1589 ca pîrcălab de Neamț. *D.I.R.*, XVI_3, p. 424, 437. În documente ale lui Aron, din 1592, apar menționați Bîrlădeanu mare logofăt (diac sub Iancu Sasul) și, alternativ, 4 logofeți (Gligorcea Crăciun, ulterior, în 1594, mare logofăt, Ureche, Roșca, Borcea). *D.I.R.*, XVI_4, p. 43—61, XVI_3, p. 131 (1580 febr. 28).

[25] Cf. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XXI, p. 144.

[26] *D.I.R.*, A, XVII_3, p. 205.

[27] *D.I.R.*, A, XVI_1, p. 390—391. În actul din 7 martie 1513, de la Bogdan, beneficiarul era „boierul pan Isac logofăt" (i se acorda satul Oniceni la Șomuzul Rece) și în formula de corroborație nu mai apărea. *D.I.R.*, XVI_1, p. 86—87. În uricul de la Petru Șchiopul din 2 mai 1575 „boierul pan" Ion Golăi mare logofăt apare cumpărător al unui loc „de pustie" și, totuși, este prezent și în formula de corroborație. În actul ulterior din 5 decembrie 1576 (același reclamat pentru un loc) formula de corroborație nu are mențiunea titularului. *D.I.R.*, XVI_3, p. 49—50, 77, 80.

[28] Veress, *Acta et epistolae*, p. 150.

[29] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. II_3, p. 728, 732.

[30] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. II_1, p. 93.

[31] Cf. G. Balș, *Bis. mold. din sec. XVI*, București, 1928, p. 26, 332. Teodor marele logofăt a îndemnat, alături de Petru Rareș, pe Macarie episcopul de Roman să-și scrie cronica. Cf. P. P. Panaitescu, *Cronici slavo-române*, p. 77. (Marele logofăt Ioan Golăi pe Azarie. Ibidem, p. 139).

[32] Balan, *Doc.*, vol. I, p. 128—132.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tor) într-un act din 1546 martie 18, de la Petru Rareş, în a cărui formulă de coroborație apare pan Matiiaş (Gavrilaş) logofăt, înlocuitorul lui Trotuşan după 1541—1551 [33]. Într-un document din 1569 august 7, de la Bogdan Lăpuşneanu, se făcea menţiunea daniei unui ţigan pentru Moldoviţa de „Teofilact numit Băloş fost logofăt" [34]. Trotuşan logofătul, fost vistiernic anterior ca şi predecesorul său Isac logofătul (1513—1516), care a condus cancelaria domnească a Moldovei, între anii 1516—1523 [35], şi utilizat şi în misiuni diplomatice, a căzut în dizgraţie şi a fost închis din ordinul lui Ştefan cel Tînăr („in carcerem coniecimus tenemusque eum ad ius"). Nu mai era menţionat în formula de corroboraţie a uricelor, deci suspendat din funcţie, în 1524, şi înlocuit, în 1525, cu Toader (Băloş-Boboiug) logofătul, menţinut şi de Petru Rareş. Din 1531 reapărea în lista martorilor, în urice, „pan Trotuşan", dar fără menţiunea dregătoriei pînă în 1537, pentru ca, după plecarea lui Petru Rareş din domnie, în 1538, să redevină logofăt în funcţie, cum arată formula de corroboraţie a actelor lui Ştefan Lăcustă din anii 1539—1540 [36]. Ion Moghilă logofăt în 1551 a fost înlocuit, cum rezultă din formula de corroboraţie a documentelor, cu Lucoci logofăt, pînă în 1554, cînd reapare [37]. Din 1570 în formula de corroboraţie a documentelor în limba slavă apare „pan Gavril mare logofăt". Pînă atunci menţiunea se făcea simplu „logofăt". Anterior în „cărţile" pe hîrtie apare formula „marele logofăt a învăţat" (1569 august 7) sau logofătul cu numele (Toma logofăt în 1568 ianuarie 30, Drăgan logofăt în 1569 august 7) [38].

Între aceşti logofeţi apar în relief figurile lui Mihul, Ioan Tăutu, Drăgan (negociator), Ion Golăi, Luca (Lupu) Stroici, care a introdus noi practici în cancelaria domnească la sfîrşitul secolului al XVI-lea [39], Grigore Ureche, Teodor Ianovici, Gheorghe Ştefan [40], Eustratie Berindei [41],

[33] *D.I.R.*, XVI_1, p. 404, 411, 417.

[34] *D.I.R.*, XVI_2, p. 209, În actul din 1546 nov. 30 (Cetatea Neamţ), referitor la relaţiile lui Ilie Rareş cu regele polon Sigismund, apare menţionat Tador Balaşevici din „Roşieneţ", „Kanţlir", alături de Ivan Costevici din „Mascurineţ". Cf. Bogdan-Iorga, *Album paleografic moldovenesc*, Bucureşti, 1926, p. 77. În 1552 martie 18 *(D.I.R.)* apărea Teodor Băloş fost logofăt devenit monahul Teofilact.

[35] Într-un text în limba polonă din 1523 era menţionat „Ppodkancler vyelyk" (i.e. Trotuşan logofătul) în legătură cu negocierile cu solul turc Sinan-bei. Cf. M. Costăchescu, *Documente Ştefăniţă voievod*, 1943, p. 533.

[36] *D.I.R.*, XVI_1, p. 223, 331, 364, 389, 391, 394.

[37] Apărea şi în actul extern, în l. slavă, din 22 iunie 1553, de la Alexandru Lăpuşneanu, în formula „dat prin mîna" „panului Moghila Hudici mare kanţlir" al ţării Moldovei. Cf. Bogdan—Iorga, *Album paleografic moldovenesc*, Bucureşti, 1926, pl. 79.

[38] *D.I.R.*

[39] Luca Stroici a promis să trimită cancelarului polon Jan Zamoyski o cronică a Moldovei („Kronika woloska"). „Studii", 6/1959, p. 94.

[40] În 1644 Vasile Lupu utiliza în negocierile cu Radziwill pe „confidentul" său „panul logofăt al treilea" Gheorghe Ştefan, mare logofăt în 1651. Cf. Hurmuzaki *Supl.* II_3 p. 5 ; Veress, *Doc.*, X, p. 178, 237.

[41] Întregirea numelui o facem pe baza unui document din 1642. Acad. R.S.R. nr. 157/100. Pentru pretinsa origine greacă a lui Eustratie logofătul, N. Iorga, *Ist. Rom.*, vol. VI, 1938, p. 135.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cu studii juridice „în ţări străine“ [42], Miron Costin ş.a. Vasile Lupu a înlocuit în 1634 în marea logofeţie pe Ionaşco Gheanghea (menţionat diac în 1587 şi mare logofăt începînd din 1616) „cîinele bătrîn“, cu Pătraşco Başotă, dar pe primul plan apărea, pentru străini, Teodor Ianovici „om de frunte după vodă“, cum scria Michael litteratus de la Bistriţa, venit la Iaşi în 1634 [43], cunoscător profund al limbii latine [44], care afirma într-un document din 1633 „si vellem scribere charta mihi ad scribendum non sufficeret“ [45].

În Ţara Românească o figură proeminentă a fost Teodosie Rudeanu logofăt, care a scris o cronică a lui Mihai Viteazul (pierdută), utilizată, în 1599, pentru cronica sa, în limba latină („Brevis et vera descriptio rerum ab... Ion Michaele Moldaviae Transalpinae sive Walachiae Palatino gestarum“) de umanistul silezian Balthasar Walther, în 1597, în misiune diplomatică la domnul muntean şi la Constantinopol. Mihai Viteazul a utilizat cronica lui Rudeanu pentru o relatare adresată în 1600 lui Cosimo de Medici mare duce de Toscana [46].

În Polonia şi Ungaria „laicizarea“ conducerii cancelariei regale s-a manifestat treptat în secolele XV—XVI. În ţările române încă de la sfîrşitul secolului al XIV-lea conducerea o aveau boieri cu instrucţie superioară (de exemplu Mihail logofătul). Între laicii poloni la conducerea cancelariei apărea „Iohannes de Coneczpole“, distins cu „magnificus“, în 1435—1438, în calitatea de „cancellarius supremus“. Urma o altă figură deosebită, Jakub de Debna, cancelar al Poloniei între anii 1469—1473, în relaţii cu Lorenzo il Magnifico şi cu Buonaccorsi [47], secretar regal, avînd vicecancelar pe „Sbigneus de Olesznicza“ (Zbigniew Olesnicki) în 1472 [48].

---

[42] Doc. din 1632 de la Moise Movilă. Arh. St. Buc., Achiz. Noi, 2519/7.

[43] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV_2, p. 1065, 1068, şi 1079; Veress, *Doc.*, X, p. 336—337.

[44] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV_2, p. 1005 (1634 logofăt), 1166—1167 (1648 «logofetus magnus»), 1001—1002, 999.

[45] *Ibidem*, p. 998. O însemnare din 25 ianuarie 1665 se referea la Nicolae Buhuş „ales“ şi „pus, mai sus de toţi boierii, mare logofăt în ţara Moldovei“ de „Domnul Dabija voevod“. Cf. P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave...*, vol. I, 1959, p. 371.

[46] Cf. Dan Simonescu, *Cronica lui Baltasar Walther* despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane, Studii şi mat. de ist. medie, vol. III, 1959, p. 7—99, 59 („Brevem quendam rerum gestarum walachico sermone a dn. cancellario conceptum atque ab ipso waiwoda approbatum contextum in aula Targowistea obtinebam quem in polonam translatum linguam latinis verbis reddens...“) (1597).

[47] Cf. monografia lui Feliks Kiryk (Varşovia, 1967). Pe un document din 1470 semna simplu „Ego ipse Iacobus cancellarius manu propria subscripsi“. Cf. A. Lewicki, *Codex epistolaris*, t. III, p. 143.

[48] Umanistul polon Krzystof Szydlowiecki, „certifica“ în calitatea sa de cancelar regal actul din 4 mai 1518 (Hîrlău) referitor la relaţiile lui Ştefan voievod cu „prietenul“ său „Jigmont kral Polskii“: „Auscultatos per me Cristoforum de Schydliwoyecz... R. P. cancellarium“ (autograf în cursivă italiană). Cf. I. Bogdan—N. Iorga, *Album paleografic moldovenesc*, Bucureşti, 1926, pl. 78.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Clerici vicecancelari au continuat să existe în Polonia în secolul al XVI-lea (în 1563 Piotr Miskowski, în 1570 Francisc Kraszinski, prepozit de Plock. În 1570 Stanislau Ossowski «cantor Gnesnesis» era «referendarius curiae», iar Stanislau Kraszinsky «scholasticus Gneznensis» secretar regal [49]. În 1570, cancelar era „magnificus" Valentin Dembiensky [50]. Încă în 1609 continua alternanța cancelar laic și cleric. Matei Pstrokonski episcop de Wladislaw era cancelar suprem al Poloniei [51]. În domnia lui Ștefan Bathory conducerea cancelariei regale polone o avea colegul său de studii Jan Zamoyski, fost rector al „juriștilor" la Padova, care scria „nos qui tantum latinis litteris lincti sumus". Secretariatul regal număra circa 10 persoane (poloni în majoritate) care îndeplineau și misiuni diplomatice și erau și istoriografi. Între aceștia și R. Heidenstein [52]. Sigismund III Vasa a avut „notarius italicus" (protonotar) pe don Alessandro Cilli (din Pistoia), istoriograf și „muzicist" stipendiat al regelui cu peste 400 florini [53]. În cancelaria imperială a lui Sigismund de Luxemburg primul cancelar laic a fost „Caspar Slik miles cancellarius" menționat într-un document din 1435 [54]. În Ungaria în 1457 era menționat „summus cancellarius" cardinalul Dionisie arhiepiscop de Strigoniu. În 1458 apărea „Albertus electus Nitriensis vicecancellarius". Cancelar era în 1461 „Nicolaus Bodo prepositus Albensis".

În 1466 apărea menționat „Georgius artium et decretorum doctor vicecancellarius". Sub Matei Corvin se întîlnește în 1480 și un „Petrus secretarius" și după 1488 —1489 un „Thomas secretarius" [55]. Cancelaria voevodatului Transilvaniei s-a reprofilat în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în funcție de noile realități politice. În 1563 era menționat „Cyaky cancellarius transsylvanus" [56]. Ștefan Bathory avea în 1571 cancelar pe Francisc Forgach, protonotar pe Nicolaus Vesseleny în 1575 și

[49] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. II_5, p. 541, 667.

[50] *Ibidem*, p. 667 („Regni Poloniae cancellarius").

[51] Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. supl. II_2, p. 355. Pentru alternanța după 1507, cf. și E. Hanisch, *Die Geschichte Polens*, Bonn-Leipzig, 1923, p. 147 („Dem Kanzler und seinem Stellvertreter, die, anfangs naturgemäss, nur Geistliche, seit 1507 bestimmungsgemäss einer dem geistlichen, der andere dem weltlichen Stande angehören sollten..."). Cf. și *Historia panstwa i prawa polski...*, Warszawa, 1957, p. 464, vol. II, 1957, p. 132" („Ut in cancellariatu et vicecancellariatu regni alter sit spiritualis et alter saecularis").

[52] Cf. L. Szadeczky, I. Siemienski, I. Rutkowski, *Etienne Bathory Roi de Pologne...*, Cracovia, 1935, p. 406—411.

[53] *Cf. Archivio Storico Italiano*, 1968, disp. II, p. 172, 188—189.

[54] Cf. A. Lewicki, *Codex epistolaris*, t. III, Cracovia, 1894, p. 545.

[55] Cf. și Szentpétery Imre, *Magyar Oklevéltan*, Budapest, 1930, p. 16. Arhiepiscopul de Kalocsa (1317—1336), deși cancelar, nu lua parte efectivă la activitate, ca și în cancelaria pontificală. Conducerea o avea vicecancelarul amintit după formula *datum per manus*. Între 1356—1382 diplomele ieșeau din mîna cancelarului. La sfîrșitul secolului XV la curtea regală se aflau patru protonotari. Cf. și Fraknoi Vilmos, *Mátyas Király Levelej*, vol. I, Budapesta, 1893, p. 178, vol. II, 1895.

[56] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. II_1, 448. Cf. și *Apulum*, vol. II, 1945, p.195—196, relatarea lui Gromo, din 1565.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

scrib pe Moise Lwgassy (1573). În 1574 „Martinus Berzeviceius" era „consiliarius et secretarius" al lui Ștefan Bathory, menținut și ulterior, cînd acesta devenise și rege al Poloniei (1583). Scribi ai cancelariei transilvane mai erau în 1575 nobilii Volfgang Pribek, Joannes Balásfi și Petru Dobrai („scribi cancellariae nostrae"). Protonotar era Emeric Suliok [57]. În 1595 Ștefan Iosika era „cancellarius et consiliarius" (al lui Sigismund Bathory) [58].

Pentru practica de cancelarie prezintă importanță și relatările din memoriul lui Franco Sivori (circa 1590), secretarul lui Petru Cercel pentru latină și italiană, utilizat și ambasador, ca și alții. („Le scritture d'importanza si fanno in lingua serviana si come noi le faciamo nella latina". „Stetti bona parte della notte scrivendo et apparechiando le lettere statemi imposte et al far del giorno me ne andai a palazzo per farle sottoscrivere") [59].

3. *Notarii pentru latină.* Notarii pentru latină și limbi străine din cancelariile domnești apar menționați sporadic în acte din secolul al XV-lea [60] și mai frecvent în cele din secolele XVI—XVII, pe care nu le semnează în mod constant. Menționile îi califică notari, secretari, scribi, literați, sau simplu „familiaris noster", mai rar „officiosus" (1573). În nomenclatura medievală ierarhia era *illitteratus, litteratus, lector* (doctor), *dictator* (pulchrior dictator) [61]. În documentele slave scriitorii de acte apar ca „pisari" sau „gramatici" și alternativ. Mihul era „pisar", iar fratele său Tador „gramatic", în același document [62]. Notarii aveau o poziție socială și materială favorabilă la curțile domnești, dar susceptibilă de prăbușire totală în caz de suspiciune de trădare, în scrierea actelor sau în misiunile diplomatice cu care erau delegați atît de frecvent. „Egregius Iohannes literatus secretarius noster" în 1535 era declarat în 1538 „proditor" și „incarcerat" de Petru Rareș [63]. Același «Johannes literatus rutenus» („familiaris") era sol al lui Petru Rareș [64] la regele Ferdinand I în

---

[57] Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. II_5, p. 702, 724, 764, 765, 745.

[58] Cf. Hurmuzaki, Doc., vol. VIII, p. 477—480. Cf. și *Anuarul de Istorie*, Cluj, VII, 1969.

[59] Cf. Memorialul din 1590, ed. Șt. Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească*. Cluj, 1944, p. 182, 199.

[60] De exemplu „Thoma" (per manus), care semna un document din 1435 și făcea pe altul, din 1433 (ambele emise din Suceava), mențiunea insolită „dominus per se waywoda", de influență polonă. Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, I_2, p. 581, 599.

[61] *Le Moyen Age*, t. LXXIII, 3—4, 1967, p. 423 (Fra Salimbene despre valoarea culturală a clericilor).

[62] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. I_2, p. 882 (1443). În 1562 umanistul Ioannes Belsius scria din Hîrlău regelui Maximilian :„aliquem tabellarium ad me mittere quem tamen esse velim ut non sit illiteratus". Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. II_1 p,. 405.

[63] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV_1, p. 370, 382.

[64] Veress, *Acta et epistolae*, p. 150, 288. În două documente în limba slavă (scrisori către Brașoveni) Petru Rareș se referea la diecii săi favoriți Birtalan și „Ionăș", slugi credincioase, cărora Ioan Zapolja le-a acordat posesiuni (Măieruș, Apața, Vereșmart) în „țara Bîrsei". Cf. Gr. G. Tocilescu, *534 doc. istorice slavo-române*, București, 1931, p. 519—521.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1527. În negocierile cu Ferdinand de Habsburg din 1536—1537. privind raporturile cu Polonia, Petru Rareş utiliza pe „egregius Gregorius Rosenberger", calificat „secretarius" al domnului, numit şi simplu „Gregor servitor Moldaviensis", acelaşi cu „Gregorius litteratus", în afară de un „Franciscus presbiter" (1535) şi de „Nicolaus Fleischhacker". Rosenberger avea cu el un „tabellarius" [65]. In a doua domnie Petru Rareş s-a servit constant de un „Georgius (Fabri) notarius (scriba) noster" (1542—1546), care scria sub dictarea lui Petru Rareş „Cesares et reges nobis fidem adhibuerunt" [66]. Bartolomeo Bruti, albanez italienizat, consilierul lui Petru Şchiopul, făcea şi oficiul de interpret şi scriitor de acte în relaţiile cu cercurile polono-catolice. În 1588 (ianuarie 14) scria papei Sixt V că a citit breva adresată domnului şi a tradus-o („ho letto il breve e li fece l'interpretatione") [67]. O relatare din 12 aprilie 1601, a lui Fra Andrea Bobi da Faenza, din ordinul Predicatorilor din „Leopoli", se referă la „ceremonialul" primirii lui Fra B. Quirini de Ieremia Movilă. „Quando Monsr. volse andare a visitare Gieremia prencipe di Moldavia, esso prencipe lo mandò a levare di casa, con la sua propria charozza e lo fece achompagnare da una grossa mane di militia pollacha della sua guardia et lo ricevette in la città (înainte de Crăciunul anului 1600) in pubblico loro divano, cioè senato ov'erano li suoi vladichi, cioè vescovi del suo rito, suoi baroni et altra moltissima gente". Breva sigilată a papei, Ieremia Movilă „lo diede a leggere et interpretare al suo *segretario latino* e sempre stette in piedi con la beretta in mani finchè fu letto e interpretato" [68]. Regele polon Sigismund reproşa în 1531 lui Petru Rareş că n-a reţinut sensul dintr-o scrisoare în limba latină datorită poate „interpretului" („sed fortasse tuus interpres aliter quam sensus verborum postulabat tibi litteras nostras est interpretatus") şi-i trimitea textul aceleiaşi în slavă („Qua re ut rectius intelligas quae scripseramus mittimus tibi interpretationem illarum litterarum lingua ruthenica factam et praesentibus inclusam") [69]. Anterior (3 februarie 1531) Sigismund comunica lui Petru Rareş : „perlectae sunt ad nos hisce diebus literae tuae ex Soczawa datae in quibus scribis ut... tu scribis" (la figurat) [70]. Ieremia Movilă avea alături de Lacki, secretarul polon, cu rol de spion, şi pe Petru Napoly (Peter diac) secretar „ungur", pe care îl utiliza ca sol în Ardeal în 1600 şi 1606 [71]. Italianul Montalbani, fostul secretar al lui Gaşpar Graţiani cu formaţie de istoric, publica la Roma *De moribus Turcarum commentarius* (Faccioti, 1625). Stephanus Boer de Rechie Transilvanus (secreta-

[65] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. II_1, p. 90, 99, 121, 125—126, 147, II_3, p. 665—672.

[66] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV_1, p. 429, 433, 447, 455 ; Veress, *Doc.*, I, p. 78—80, 37. Cf. şi Iorga, *Studii şi doc.*, vol. XXIII, p. 70, 81.

[67] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. III, p. 101—102. Petru Şchiopul mai avea şi un notar polonez „Ceril". Cf. Hurmuzaki, *Supl.* II_1, p. 310.

[68] Cf. *Cercetări istorice*, vol. IV_2 (1928), p. 76—91.

[69] Iorga-Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XI, p. 19.

[70] Cf. Hurmuzaki, Supl. II_1, p. 21—24.

[71] Cf. Hurmuzaki, *Supl.* II_2, p. 252 ; Veress, *Documente*, vol. VI, p. 274, vol. VII, p. 284.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rius), care scria documente ale cancelariei din Moldova în 1610, 1611, 1612, nu trebuie confundat cu Petru Boer de Recea, secretar „ungar" al domnului muntean Alexandru Iliaș (1617) [72]. Un Joannes Boer de Rechic primea diplomă de nobil cu însemne, cu data de 18 septembrie 1599, de la Andrei Báthory (Alba Iulia) [73]. Vasile Lupu a avut ca „secretari", înafară de Jan Chomentowski și Kotnarski, și pe Wyhowski (1651) și Tetera (1652). Gheorghe Ștefan utiliza pe un Ianos deak, „magyar secretarius" în 1657 [74]. În 1747 era amintit „Antonius Rahosa officialis noster" (al lui Grigore Ghica) [75].

Problema depistării complete a notarilor rămîne încă nerezolvată. Particularitățile scrisului, prin compararea materialului diplomatic, pot ajuta într-o anumită măsură. Ștefan cel Mare s-a servit de «Petrus in decretis baccalaureus» («consiliarius»), în 1476 de I. B. Trevisano, secretarul («secretarius») dogelui Veneției, sol la Uzun Hasan, și de Heman. Gerardo («secretarius») emisar al dogelui în Moldova în 1476 [76]. Între secretarii lui Despot apar amintiți „Martinus Gothardus literatus" (Iași 1563) [77], „Horatius Curio secretarius" și Georgius de Revelles, „homo aliquot linguarum peritus" [78]. Unii „literați" erau menționați la orașele Trotuș și Baia [79].

Notarii străini puteau rămîne și lucra în cancelaria țării indiferent de prăbușirea domnului care îi folosise pentru prima dată, aceasta datorită culturii deosebite, facultății și facilității vorbirii limbilor străine, manierelor necesare în arta diplomației, cunoașterii scrisului de epocă [80]. În timp ce uneori s-a ajuns la adevărate dinastii de logofeți, unii notari pentru latină duceau o viață de aventurieri. Lui Ioannes Zalanchy (Sa-

[72] Cf. Veress, *Doc.*, IX, p. 143.

[73] Cf. Veress, *Doc.*, vol. V, p. 257—259. Poate frați.

[74] Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV_2, p. 1276.

[75] Gh. Duzinchevici, *Documente din arhivele polone (sec. XVI—XIX)*, 1935, p. 13, nr. 1, 19—20, 21, 27.

[76] Cf. C. Esarcu, *Documente din arhivele Veneției pentru domnia lui Ștefan cel Mare*, București, 1874, p. 11, 15, 46, 49. Dogele Veneției Andrea Vendramino scria la 10 ianuarie 1476 lui Emanuele Gerardo: „Sed quum semper manendo Zuzavic vel in proximis locis male poteris ea facere quae necessaria sunt et negotia illa... confer te ad illa loca ubi assidue cum eodem. ill. mo Stephano esse possis", iar la 8 octombrie 1476: „Scribe omni die et nos tene cum veritate advisatos de omni motu et de omni conditione rerum in provincia ipsa". În 1471 „Gregorius literatus" se considera „minutissimus servulus" al lui Ștefan cel Mare „famosissimus princeps". Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV_1, p. 77.

[77] Același Martin (Gothart) literatus scria din Suceava în 1563 (ianuarie 8): „me gratia domini dei huc in Moldaviam sanum et incolumem pervenisse" (Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. II_1, p. 447—448, 449). În 1563 *(ibidem*, p. 451) se referea la „de negotio typographiae cum certis hominibus Witembergae".

[78] Cf. *Vita... Despotae*, de I. Sommer, ed. Legrand, Paris, 1889, p. 25, 35, 37, 46, 58.

[79] O inscripție funerară în „capitală", din 1627, de la Baia (la Muzeul din Fălticeni) se referă la un „Petrus literatus" („Hic sepulta est honesta femina Magdalena providi viri Petri literati uxor. Requiescat in pace. Amen").

[80] Secretarul de latină al lui Bogdan Lăpușneanu Christophorus Gaiowsky („servitor") era utilizat pentru servicii diplomatice la Praga în timpul exilului (1574). Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, XI, p. 85—86.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lanzy) fost notar al domnului muntean Radu de la Afumaţi între anii 1525—1529, devenit om al lui Ioan Zapolia, i se aplica în 1535 de regele Ferdinand I, pentru trădare, sancţiunea confiscării bunurilor, atribuite cu drept de succesiune lui Ladislau Drakulya. Ulterior în 1552 era secretarul lui A. Bathory principele Ardealului, iar în 1557 sol la sultanul Soliman din partea nobilimii [81]. Ioannes Iacobinus (în forma latinizată), originar din Cluj, a servit ca notar pentru latină lui Andrei Bathory, lui Mihai Viteazul, pe care l-a însoţit în expediţia din Moldova din mai 1600 şi cu care a revenit în Alba Iulia în iulie 1600, şi lui Sigismund Bathory cînd a reluat domnia în 1601 şi a căzut în lupta dintre Radu Şerban şi Moise Székely, din 1603 de lîngă Braşov [82].

4. *Umanismul şi uzul limbii latine.* Complexitatea vieţii politice, cultura umanistă („Renascentia" lui Erasmus) au impus o adaptare şi o subtilizare în activitatea cancelariilor domneşti române din secolul XVI, pe care o remarcăm evident în timpul domniei lui Petru Rareş şi lui Alexandru Lăpuşneanu. „Studia humanitatis" erau amintite în cronica lui Dlugosz (1480), în *Libri Cronicarum* (Nürnberg, 1493 fo. 270, „Studia humanitatis evo nostro claruerunt") şi în *Rerum Hungaricarum decades* ale lui Bonfini. „Humanitas", cu sens de civilizaţie, şi „vir humanissimus" (rafinat) apar în documentele moldovene. Termenul „modernus" cu sens de actual intră în uz tot în secolul al XVI-lea. Unul din aceşti umanişti poate fi identificat în persoana lui Ştefan din Dej, încă în 1572 „aulae waywodae familiaris" [83], care practica o scriere „leonardescă" şi scria despre „Volachi Moldavi' ca şi notarul lui Ludovic Gritti în 1530. Battista din Vesentino, după titlul redat clar, în nomenclatura epocii, în inscripţia din 1512 (în gotică epigrafică, de la Suceava, fostă într-o biserică catolică de lemn), „magister in diversis artibus", n-a fost decît un tehnician constructor şi nu profesor „vir doctissimus" (Bonaccorsi) sau „magister bonarum artium praeceptor" (Bonfini) [84].

---

[81] Veress *Acta et epistolae*, p. 250; Hurmuzaki, *Doc.*, vol. II_2, p. 24, 417; vol. II_3, p. 669. Înafară de Franco Sivori, secretar pentru latină şi italiană, Petru Cercel a utilizat şi pe secretarul francez Berthier, pe care-l elogia în scrisori adresate Caterinei de Medici, în 1583 („dal quale signor secretario Berthier ho ricevuto sempre ogni buono et fedele servitio"). Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, XI, p. 102, 175—176. Papa Clement VII se referea la „secretarul francez" al lui Aron, în 1593. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. III_2, p. 38.

[82] Szádeczky Lajos, *Erdély és Mihály Vajda története*, Cluj, 1893. Cf. şi S. Jakö, *Organizaţia cancelariei voevodale ardelene la începutul secolului XVI*, în *Hrisovul*, vol. VI, 1946, p. 111—148. Mai puţin cunoscut este notarul Jan Chomentowski, care semna un act al lui Vasile Lupu din 1638 februarie 24, ca „secretarius", acelaşi cu omonimul care în 1627, din Ociakov, recomanda lui Ştefan Chmielecki pe Grama mare stolnic al Moldovei şi era probabil notar al lui Miron Barnovski. Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, supl. II_2, p. 543 (nr. 247). La fel Ianus Belicza activ între anii 1635—1642 (Arh. St. Iaşi, 419/22, 427/60).

[83] Hurmuzaki, *Doc.*, XV_1, p. 653.

[84] În legătură cu proiectele lui Despot, Belsius afirma în 1562: „Hic collegium extructurum se dixit firmaturumque civitatem una quum omnes pateant, muro, castella etiam pavimentis ornaturum". Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. II_1, p. 405. „Datis

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Cum se știe, în mod particular, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea au apărut în Italia, „educatoarea" Europei, la Roma, Bologna, Venezia, o profuziune de lucrări (manuale, tratate) de circulație europeană, privind scrierea la modă și arta diplomatică (Cresci, Scalzini, Hercolani, Vicentino etc.) [85]. Montaigne („civis romanus" din 1580) sublinia în „Esseurile" sale „la subtilité des Italiens et la vivacité de leurs conceptions", în contrast cu germanii [86]. Italienii, cu moștenirea lor romană, se considerau deținătorii umanismului „autentic" (R. H. Foerster).

Epistolarul lui Erasmus, («De conscribendis epistolis»), tributar și el culturii italice, n-a rămas fără influențe în acest domeniu. „Umanismul pios", care tindea să degenereze într-o nouă scolastică, a avut repercusiuni negative și în domeniul scrisului care-și pierdea uneori dezinvoltura, ajungîndu-se și la manifestări de „regoticizare".

În 1588 Petru Șchiopul se referea, într-o scrisoare către papa Sixt V, la franciscani și iezuiți („pios doctores Societatis Jesu quos et honestissime suscepimus et liberalissime in provincia nostra alimus") [87]. Influența „latinității polone" s-a accentuat în Moldova spre sfîrșitul secolului al XVI-lea și în secolul al XVII-lea. Toader, fost „ilișar" la ținutul Suceava, fiul lui Drăgan logofăt, semna pe un act de mărturie din 1604 martie 3 [88], pentru Pătrașcu ureadnic de Botoșani, în cirilice, dar cu *„manu proprio scripsi mp"*, în cursivă italiană, ceea ce arată că făcuse studii în Polonia, unde fusese și tatăl său ca negociator al lui Bogdan Lăpușneanu. Lupu Gheanghea, fiul logofătului, folosea în 1635 un sigiliu inelar cu legendă latină *(„Hi temperantia nichil preciosior")* [89]. Un document din 1618 (mai 29, Iași) avea mențiunea în cursivă italiană „Io Bernardo Borisi postelnich perinde afermo et confidi mp" [90].

La școala de gramatică din Cotnari, arăta în relația sa, către papa Clemente VIII, fra Bernardino Quirini, în 1599, preda în ungară și latină fiilor ungurilor și sașilor un laic Pietro Elmon, luteran din Transilvania, căruia i-a ars cărțile și a renunțat la luteranism. Amintea și de „trezorierul" domnului (Ieremia Movilă) Giov. Batista Amoroso „un gentilhuomo sciolto, il cui nipote si ritrova alumno in Roma nel Colegio dè Greci" [91]. Ieremia Movilă i-a promis să facă un seminar pentru „ti-

---

literis manu mea scriptis nomine suo" (p. 412). Belsius amintea de „linguarum peritia" (p. 430).

[85] Cf. *Srednie Veka*, vol. XXVII, 1965, p. 170—171. Cf. și A. Blaschka, *Urkunde und Humanismus*, în vol. *Renaissance und Humanismus in Mittel — und Osteuropa*, I, Berlin, 1962, p. 44—56.

[86] Ed. f. d., p. 115.

[87] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. III, p. 110, Cf. harta colegiilor iezuite din Polonia în *History of Poland*, 1968, p. 232.

[88] *D.I.R.*, facsimil.

[89] Acad. R.S.R., 5/100.

[90] Arh. st. Buc., Neamț, 104/4800. Un zapis românesc din 6 iunie 1617 (Suceava) era semnat cu caractere latine de „Symion Melay". Acad. R.S.R. 579/1.

[91] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. III, p. 547—548. În 1600—1601 Amoroso se intitula „totius Moldaviae teloniator summus". Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, XV_1, p. 308, 1103, 1123.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

neri latini" (catolici)[92]. În 1606, în altă relaţie, „şcoala" de la Cotnari nu mai era amintită[93]. Paolo Bonnici, secretar italian („segretario italiano") al lui Radu Mihnea, arăta în 1632 că boierimea din Moldova i-a cerut să înfiinţeze o şcoală de latină pentru educarea fiilor de boieri[94]. În 1644 P. D. Bakşici scria : „. . .li baroni mandano li loro figlioli alli studi in Polonia et sono dei baroni che sanno parlar latino molto bene", iar în 1650 „. . .nella Moldavia c'è gente che sanno latino e pochi ne sanno italiano"[95].

5. *Materialul de scris.* În problema materialului de scris, pentru actele în limba latină, hîrtia din secolul al XV-lea înainte[96], rămîn de studiat filigranele pentru cunoaşterea provenienţei şi critica diplomatică. Nu este surprinzător dacă acelaşi material se constată folosit în secolul al XVII-lea pînă în Lituania[97]. Gh. Ghibănescu a determinat pe bază de filigrane falsitatea unor acte de la Petru Rareş scrise de diacul Şaidir din secolul al XVII-lea[98]. Hîrtia se aducea de la Braşov considerat „ma-

„Batti Amorozo" a fost prezent şi în anturajul lui Petru Şchiopul. Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XI, p. 521. Cf. şi *Aevum*, 1970, p. 35, 43 (pentru „colegiul grec" din Roma, înfiinţat în 1575 de Grigore XIII).

92 Hurmuzaki, *Doc.*, vol. III, p. 550.

93 Hurmuzaki, *Doc.*, vol. VIII, p. 307—309.

94 *Diplomatarium italicum*, vol. II, p. 336—337.

95 *Ibidem*, p. 402 ; vol. IV, p. 105 ; cf. şi *Diplom. Ital.* I (1682), p. 135, pentru „padre Antonio Renzi", care a fost probabil în „casa" lui Miron Costin cum scria în *De neamul Moldovenilor*, şi au discutat asupra latinităţii (ed. C. Giurescu, Bucureşti, 1914, p. 15). Cf. şi Hurmuzaki, *Supl*, I_1, p. 420 (pentru şcoala iezuită de la Iaşi). Cf. şi I. Minea, *Din istoria culturii româneşti*, Iaşi, 1935, p. 128.

96 Cf. şi Gh. Ionescu, *Contribuţii la studiul începuturilor întrebuinţării hîrtiei în cancelariile Ţării Româneşti şi Moldovei*, în *Studii şi cercetări de istorie medie*, vol. I_2, 1951, p. 84—86. Doc. lat. din 1433, martie 15 (Suceava) de la Ilie voievod, pe hîrtie, cu pecete mică publicat în Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV_1, nr. 25 p. 18—19. Cf. şi D. P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română în sec. XIV—XV*, Bucureşti, 1938, pl. IX (misivă domnească din 1435, mai 26, în limba slavă, pe hîrtie cu pecete timbrată, în Arhivele din Braşov).

97 Cf. fascimilele a peste 40 filigrane (unele cu datele 1678 şi 1684) cu „Alle modè pappier", cu două personaje în costume de epocă, întîlnite şi în hîrtia unor acte din Moldova (1678, 1682), reproduse în E. Laucevicius, *Papier in Lithuania in XV—XVIII centuries*, Vilnius, 1967 (cu rez. englez). Pentru acelaşi filigran la hîrtia unui document fals din Moldova, pretins din 1615, cf. D. P. Bogdan, *Filigranologia ca disciplină ştiinţifică*, în „Revista Arhivelor", 2/1967, p. 31—33. Probabil Miron Costin, ca mare logofăt, cunoştea aceste filigrane, cînd scria „să fie îmbrăcat omul cu haine franţozeşti are crepa de frig". Cf. *De neamul moldovenilor*, ed. C. Giurescu, Bucureşti, 1914, p. 49. Pentru filigrane cf. şi H. Foerster, *Abriss der lateinischen Paläographie*, zw. Aufl., Stuttgart, 1963, p. 66—68.

98 Cf. *Surete şi izvoade*, vol. IX, p. 25—27, 29—30, 132. Un document în limba latină din 1529, de la Petru Rareş (Arh. st. Braşov, Ab I ba I n. 100), avea filigran o balanţă şi stea în şase colţuri. Tot un fals al diacului Şaidir trebuie considerat uricul din 4 aprilie 1545, al cărui scriitor (Toma Florescu) nu mai apare ulterior şi nici anterior. De asemenea, termenul „susidi" este un anacronism pen-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

gazin de mărfuri" [99]. În 1605 Ieremia Movilă trimitea la Liov pe diacul Andrei pentru a cumpăra hîrtie pentru scris „cărți" și pentru „dieci" „pentru a scrie cărți în trebuința noastră" [100].

În cancelaria slavă pergamentul era rezervat uricelor („privilie"), iar hîrtia era folosită pentru „cărți" și dispoziții. Distincția și necesitatea cărții-scrisorii și privilegiului apare de la jumătatea secolului al XVI-lea în Moldova. Un document din 1542 aprilie 24, „carte" (zapis) cu „inelul cel mic" al domnului, se referă la „privilegiul" ce se va face [101]. Luca Stroici a fixat net etapele ispisoc (hîrtie) — uric (pergament) practicate pînă la jumătatea secolului al XVII-lea. Mențiunea „faceți-le uric" apare pe un document pe hîrtie din 1552 aprilie 10 de la Ștefan Rareș [102].

6. *Tipizarea „scrierilor"*. Problema tipurilor de scriere latină diplomatică suscită încă noi discuții [103]. N. Iorga nu s-a orientat competent în determinarea acestora. Multe din documentele în limba latină, din secolele XV—XVI, publicate de Iorga, în colecția Hurmuzaki (vol. XV), au mențiunea generică și echivocă „scrisoare italiană", „scrisoare de duct italian cursivă", „de o mînă italiană", „scrisoare de duct italic", „scrisoare de caracter italian", „scrisoare de caracter (duct) francez", „scrisoare de duct germanic" „scrisoare germană cursivă", la nivel de empirism [104].

---

tru această dată. Pergamentul la Arhivele statului Iași, publicat *D.I.R.*, XVI_3, p. 288.

Pentru filigranele documentelor din secolul XVI, cf. și fascimilele din A. Veress, *Acta et epistolae...*, Budapesta, 1914, p. 306 (coroane, cap de bou etc.). Pentru Brașov, cf. S. Jakó, *Filigrane transilvănene din sec. XVI*, „Studia Univ.", Cluj, 1/1968, p. 3—19.

[99] Cf. și vol. *Din istoria Transilvaniei*, 1963, p. 188.

[100] Hurmuzaki, *Doc.*, supl. II_2, p. 343. Cf. și N. Grămadă, *l.c.*, p. 157; P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave*, 1959, p. 35—36.

[101] *D.I.R.*, XVI_1, p. 405.

[102] *D.I.R.*, XVI_2, p. 19.

[103] Cf. și studiul recent al lui R. Manolescu, *Scrierea latină în Țările Române*, „Revista Arhivelor", vol. IX_2, 1966, p. 67—82 (cu reproduceri). Pentru evoluția comună a scrierii în Europa, cf. și István Hajnal, *L'enseignement de l'écriture aux universités médiévales*, 2e éd., Budapest, 1959, p. 251.

[104] „Scrisoare elegantă" este considerată de Iorga grafia unui document din 30 ianuarie 1565 (Suceava) de la Alexandru Lăpușneanu. Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV_1, p. 612. Pentru alte inadvertențe ale lui N. Iorga, cf. *Notes de Diplomatique roumaine*, București, 1930, p. 114—141. „Diplomatica Munteniei este o creație proprie; moldovenii se pleacă de la început formei precise, seacă a diplomelor Ungariei" (p. 115). „Caz excepțional este un document latin cu formule medievale dat Franciscanilor din Moldova de Constantin Mavrocordat în 1746" (p. 141). C. Moisil scria despre un document din 1523 „scrisoarea, deși rea, păstrează particularitățile paleografice ale timpului său". Cf. *Douăsprezece scrisori domnești din arhiva orașului Bistrița*, București, 1897, p. 22—24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În documentele noastre diplomatice latine din secolele XIV—XVIII s-au individualizat patru tipuri de scriere, după clasificarea lui Vincenzo Federici [105].

1. minuscula de cancelarie cu elemente „gotice" (sec. XIV—XV);

2. „mercantila" în sec. XV—XVI (determinată de paleograful italian Ernesto Monaci);

3. umanistica în secolele XV—XVI și

4. cursiva italiană în secolele XVII—XVIII care stă la baza scrierii moderne actuale.

În materie de scriere au fost și manifestări în afara oricărei scheme fixate, cum remarca Alessandro Pratesi [106]. În aceeași ordine de idei G. Cencetti sublinia: „non è lecito richiedere... alla terminologia tecnica della scienza paleografica una precisione assoluta... perchè l'oggetto stesso che essa è chiamata a designare si rivela impreciso, privo di contorni netti, un vacabolario estremamente rigio, qual'era appunto quello tradizionale, finisce col costringere il fenomeno grafico in un immobilismo schematico, lasciandolo fuori della storia" [107].

Este și considerăm inadecvată expresia „gotică" pentru scrierea actelor de cancelarie, în forme de un hibridism dus la extrem, cum rezultă și din facsimilele studiului lui S. Jakó [108], care a individualizat „gotica" în Transilvania în particularitățile sale istorice. Poate rămîne proprie numai pentru manuscrise de o uniformitate impresionantă [109].

De remarcat este practicarea simultană, de același notar, uneori chiar în același document a două tipuri de scriere, cursiva „gotică" și umanistica sau mercantila și umanistica [110]. Aceasta denotă și gradul de versatilitate, dar și necesitatea impusă de urgență sau de susceptibilitățile destinatarului sau de conținut. Facsimilele reproduse în anexa acestui studiu ilustrează aceste constatări. Ștefan cel Mare se adresa papei Sixt al IV-lea în 1474, de la Vaslui, în cursivă italiană elegantă, iar brașovenilor în

[105] Clasificarea lui Vincenzo Federici a fost acceptată și de A. Sacerdoțeanu în *Album de paleografie latină*, București, 1942 (Introducere). Cf. V. Federici, *La scrittura delle cancellerie italiane*, Roma, 1934, Cf. și O. Dobias-Rojdestvenskaia, *Istoria pisma v srednie veka*. Izd. 2e, 1936. Cf. și Walter Heinemeyer, *Studien zur Geschichte der gotischen Urkundenschrift*, în Arch. Diplomatik 5/6, 1959, p. 308—429. Cf. și *Nuova Rivista Storica*, 1968, p. 747—748 („la scrittura gotica", sec. XIII—XVI, „scrittura mercantesca o fiorentina").

[106] *Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia*, Bari, vol. III, 1957, p. 161.

[107] *Lineamenti di storia della scrittura latina*, Bologna, 1954—1956, *Annali*, Bari, III, 1957, p. 162—163.

[108] S. Jakó, *Paleografia latină cu referire la Transilvania*, București, 1956. Cf. și L. I. Kisseleva, *De l'origine du cursive gothique (din minuscula carolină)*, *Srednie Veka*, vol. XXVI, 1964, p. 27—53.

[109] Dar sînt și manuscrise în scriere cancelarească din secolele XIV—XV (unele în Arhiva regală de la Wawel, *Liber de regimine regum seu principum, Tractatus de bello* din 1469).

[110] Cf. și Wl. Semkowicz, *Paleografia Lacinska*, Kraków, 1951, p. 430 (facs. specimen de cursivă umanistică de la Jan Albert din 1499). W. S. utilizează expresia „cursivă umanistă" sau „italică" (p. 426).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

minuscula de cancelarie „goticizantă" târzie și forțată, cu abrevieri neregulate, și în minuscula mercantilă, cu elemente de umanistică. În documentele lui Petru Rareș, adresate brașovenilor și bistrițenilor, predomină minuscula mercantilă, opera aceluiași notar italian, «Gaspar literatus», care în 1520 și 1523 scria în minusculă mercantilă influențată de umanistică în primele rînduri, iar restul mai relaxat și în 1529 era sol al lui Petru Rareș la Bistrița, el însuși purtător al misivei scrise de el („mittimus hunc Gasparum literatum servitorem et exhibitorem presencium nostrum") [111]. Același scria și în umanistică în același an 1529.

În scrisorile lui Alexandru Lăpușneanu, Ștefan din Dej practica umanistica cursivă integral sau, în unele, numai intitulația, iar restul în minusculă mercantilă hibridă. Scrisorile lui Petru Șchiopul către bistrițeni denotă o decadență a scrisului, dar cele adresate curiei papale (1588) au același duct elegant al cursivei italiene evoluate și barochizate. Un alt specimen în cursivă italiană, cu o notă de „manierism", avem de la Aron Voievod „Princeps Valachiae Moldaviae", din 1591 (reprodus în anexă). Încadrarea acestui material diplomatic românesc cu specimene ale cancelariilor imperială, ungară și polonă contribuie la scoaterea în relief a proporțiilor influenței umaniste asupra lumii culturii slavo-bizantine inerte.

, Scrierea „italiană" a cucerit Europa în secolele XVI—XVII. Miron Costin scria că „Italia este acum scaunul și cuibul a toată dăscălia și învățătura..." [112]. Influența puternică a acestei scrieri se remarcă și în actele slave și în cirilică, prin claritate și eleganță [113]. Grafite în polonă și latină în cursivă italiană există în număr mare pe pereții unor biserici și mănăstiri din Moldova (Golia — Iași, Hîrlău, Moldovița, Homor

[111] Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV$_1$, p. 342 ; Veress, *Doc.*, I, p. 109. Un alt notar, Johannes Gurzo („nobilis... familiaris"), utilizat și ca emisar, era amintit într-un document din 1512 de la Bogdan Voievod și ulterior în 1523. Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV$_1$, p. 219, 274.

[112] *De neamul Moldovenilor*, ed. C. Giurescu, București, 1914, p. 13. Grigore Ureche se referea la receptivitatea polonilor în materie de cultură (occidentală). Cf. și L. Sozzi, *L'italianisme au XVII*e *siècle. Revue de Littérature Comparée*, 1966, p. 659—665. O însemnare în latină a lui P. J. B. Italus (Del Monte) pe un doc. din 31 oct. 1691, în cursivă italiană (Ac. Sp. XIII/59).

[113] De exemplu documentele scrise de Cristea Damian în prima jumătate a secolului XVII cu o cursivă evoluată, cu inovații. Cf. și M. Prou, *Manuel de Paléographie latine et française*, 3e éd., Paris, 1970, p. 265. („L'écriture italienne — la cursive sortie de l'humanistique"). Cf. și *Acta Poloniae Historica*, vol. IX, 1963, p. 57 („The Italian cancellaresca dominated in the seventeenth century in Poland"). Cf. și B. L. Ullman, *The origin and development of Humanistic Script*, Roma, 1960. Pentru influența umanistă în diplomatica ungară, cf. Szentpétery I., *Magyar okleveltan*, p. 191. Iezuitul italian Matteo Ricci (1552—1610), la Pekin în 1601, a elaborat, în 1605, pentru limba chineză „un alfabet fonetic pe bază latină". Cf. *Histoire générale de la Chine*, Pekin, 1958, p. 84 ; G. P. Serdiucenko, *Kitaiskaea pismennosti i ee reforma*, Moscova, 1959, p. 21 ; *Gli studi romani nel mondo*, vol. III, Roma, 1936, p. 74—75.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

etc.), din secolele XVI—XVII, ca mărturie a unor calamităţi dar şi a unui stadiu de cultură.

Cunoaşterea aprofundată a tipurilor de scriere în contextul lor istoric, cu influenţe şi variante, poate constitui criteriul de bază, dacă nu exclusiv, în determinarea autenticităţii actului şi a psihicului. În 1619 (octombrie 28) Gaşpar Graţiani „principe di Moldavia" se adresa din Iaşi lui Stanislas Koniecpolski în limba italiană („... Li negotij meglio şi trattano a bocca e con più sicurtà che in charta"), iar lui Stanislau Lubomirski în limba latină, la 16 octombrie 1619 [114].

7. *Individualizarea diplomatică.* Documentul latin românesc s-a individualizat în cursul secolului al XV-lea ceea ce constituie şi o manifestare a independenţei de stat, în secolul al XVI-lea sub influenţa funcţiei politice a umanismului şi mai accentuată.

Actele domnilor moldoveni pentru relaţiile complicate cu Polonia din secolele XIV—XV au fost redactate în exemplare duble în slavă şi latină, sau numai în una din aceste limbi, sau exemplarul al doilea s-a pierdut, de notari ruteni şi poloni în oraşe din nord sau în Suceava şi Siret, uneori şi cu menţiunea „cancelarului" moldovean. Actul din 1421 pentru Ringala în dublă versiune originală nu are datare topică poate intenţionat, pentru a nu se presupune o constrîngere. A fost probabil scris în Sniatin sau Colomea. În formula de corroboraţie a actului în limba slavă din 1435 (scris de Iacuş pisar în Suceava) apare „pan Dinis logofet", în actul din 1436 septembrie 19 (Lemberg) menţionat între boieri „pan Dinisco kanţiler Hropotovski". În formula de corroboraţie a actului din 1445 apare „pan Mihail kanţlir", iar la sfîrşitul actului din 1456 (Suceava) „ad relacionem Petri cancellarii terre Moldaviae" [115].

Nomenclatura actelor domneşti apare în însuşi textul acestora uneori. Astfel într-un document din 1457, de la Ştefan cel Mare, era amintită o *„littera patens sigillo roborata"*. În altul din 1557 de la Alexandru Lăpuşneanu acelaşi tip de acte era redat prin expresia *„litterae apertae"* şi *„litterae clausae confectae"* [116].

Influenţe laice occidentale şi papale apar prezente. „Discursul" diplomatic, de la formele rigide ale secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea devine fluent. Formula perpetuităţii prezentă în actele solemne de omagiu feudal şi „datum per manus" denotă influenţa diplomaticii papale prin intermediul cancelariilor ungară şi polonă [117]. „Datum par manus" este redat în documentele slave prin

[114] Hurmuzaki, *Doc.*, supl. II_2, p. 470—471.

[115] Cf. M. Costăchescu, *Doc. înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 687 (1435), p. 701 (1436), p. 779 (1456). Cf. şi C. Racoviţă, *Începuturile suzeranităţii polone asupra Moldovei*, *Revista Istorică Română*, vol. X/1940, p. 252—254 (limba actelor de omagiu).

[116] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV_1, p. 48, 525.

[117] Cf. şi K. Maleczynski, *Zarys Dyplomatyki Polskiej wieków Srédnich*, Wroclaw, 1951, p. 217. Cf. şi Szentpétery Imre, *Magyar Oklevéltan*, Budapest, 1930,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„rukoiu". „Rukoiu Brateia logoteta" apare într-un document în slavă din 1408 septembrie 16 [118].

„Cerez ruki" apare în documente din sec. XVI (1547 și 1553) [119]. Documentul slav însuși se modelează în funcție de influențele formularului latin, cum este cazul în primul rînd cu notificația și corroborația [120]. Și arenga este uneori reprodusă stereotip [121]. „Commissio

„Befejezés", pentru influențele cancelariei papale, pentru uzul constant al limbii latine, particularități („loca credibilia"). Diplomatica maghiară de la Sigismund de Luxemburg „a devenit nu numai receptivă, ci și transmițătoare". Szentpétery se referă la „boala naturală a diplomaticii, falsurile". Problema este tratată pînă la 1526, „sfîrșitul evului mediu ungurese".

[118] Costăchescu, *Doc. mold.*, vol. I, p. 31.

[119] Cf. Iorga-Bogdan, *Album paleografic moldovenesc.* Pentru „datum per manus" în cancelariile papală și ungară, cf. Hajnal, *op. cit.*, p. 186. „Per manus" apare și într-un document polon din 1570. Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. II_5, p. 667. Pentru „datum per manus" și „ad relacionem" în documente polone din sec. XV, cf. A. Lewicki, *Codex epistolaris saeculi decimiquinti*, t. II, Cracovia, 1891, p. 43, 51, 104, 345. Notarul lui Petru Aron scria în 1456, august 12 (Suceava) brașovenilor „sub nostre katholice fidei honore" (în numele domnului). Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV_1, p. 44. În documentul omagial din 1435 apare mențiunea „ad instar ceterorum dominorum catolicorum". Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. II, p. 599.

[120] La documentul omagial din 1485 (Colomea) formula de corroborație menționează simplu sigilul domnului și acelea ale boierilor. În formula de corroborație a documentului din 1499 (Hîrlău) erau menționate „sigillum majus" al lui Ștefan cel Mare și al fiului său („sigillum") și ale clerului înalt și boierilor („sigilla"). Cf. și „Studii", 1/1968, p. 11—12 (J. Macurek). În Polonia sigiliul mare (sigillum magnus cancellariatus) era deținut de marele cancelar (cancellarius maior) și în lipsa acestuia se folosea cel mic al vicecancelarului („minori sigillo vicecancellariatus regni obsignatum") (1527, Christopherus Ssidlovicius cancellarius maior). Cf. Veress, *Acta et epistolae*, p. 155. La actul omagial al lui Petru Rareș, pentru regele Ferdinand, din 1535, boierii martori, menționați, își atașau sigiliile alături de al domnului („penes sigillum ejusdem domini Vayvodae etiam sigilla noastra his litteris appendi fecimus"). Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. II_1, p. 94. Petru Rareș se referea într-un act din 1537 la modalitatea sigilării („literas a nobis optatas sub nostro sigillo manuali mitteremus"). Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. II_1, p. 137. În 1531 (februarie 3) regele polon Sigismund îl acuza pe Petru Rareș că a „rupt jurăminte și sigilii" („fractis juramentis et sigillis"), iar Rareș îi răspundea „nec etiam conculcavimus sigillum nostrum" (21 februarie 1531). Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, supl. II [1], p. 21—22, 23—24. Juristul «Claudius Cantiuncula» („jurium doctor"), trimis la Cracovia de regele Ferdinand de Habsburg, mediator în diferendul dintre regele Sigismund și Petru Rareș, se referea, în 1537, la autenticitatea actelor prezentate („compluribus ex litteris sanis ac sigillatis"), pe bază de examinare a scrisului și formularului diplomatic și a sigiliilor. Cf. Hurmuzaki, Doc., vol. II_1, p. 133—134. Cf. G. Kisch, *Claudius Cantiuncula. Ein Basler Jurist und Humanist des 16. Jhdts.* Basel, Helbing & Lichtenhahn, 1970, p. 34—35. Criteriul autenticității actelor domnești prin sigiliu era afirmat și într-un document slav din 1605 aprilie 30, de la Ieremia Movilă („nesigilat, fals și mincinos"). În doc. din 6 iunie 1597 (D.I.R., XVI_4, p. 168) Ieremia Movilă se referea la un uric de la Petru Șchiopul „nepecetluit pentru că s-a întîmplat să iasă atunci din țară Petru voievod și n-a apucat să-l pecetluiască". În alt pergament din 1598 aprilie 10 se arăta că au fost prezentate domnului și sfatului urice putrezite în pămînt și numai pecețile le-au rămas întregi. D.I.R., Acad, Peceți, 59. Într-un document din 1621 aprilie 1, Miron Barnovschi se referea la un act de la Ieremia Movilă cu pecetea mică, cu iscălitura proprie a domnului și a lui Stroici logofătul. În altul din 1631, iunie 15, Moise Movilă se referea la un act pretins fals de la Miron

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

propria domini regis" sau „dominus par se vaivoda" devine „saam gospodin veleal" în secolele XVI—XVII în documentele moldovenești [122]. Intitulația documentelor în afară de nota de realism și nuanțele fantezist din secolul al XVI-lea evoluează în funcție de concepția de stat modern. Dacă în actul omagial de la Colomea (16 septembrie 1485) apare exclusiv *terra Moldavie* (Moldaviensis) și *Zemlea Moldavskaia* (în versiunile slavă și latină) [123], în cel din 1499 (datum in Herlow)

Barnovschi al călugărilor de la mănăstirea Sf. Ioan cel Nou (Nicoriță), care „n-a fost iscălit de mîna lui Barnovschi vodă" („cum însumi domnia mea am cunoscut și am văzut și cu tot sfatul . . .și. . . am rupt acea carte. . ."). Un „uric făcut cu vicleșug" era menționat într-un document din 1634 decembrie 30 (Arh. st. Iași, P. 222/12). În materie de sigilii pentru clarificări este utilă confruntarea cu materialul numismatic, cum este cazul cu sigiliul lui Mihail Radul, cu vultur bicefal habsburgic și și nu bizantin, care apare și pe moneta sa din 1658 și cu legenda pe avers IO MICHAEL. RAD. DG VLTRPR. Cf. L. Gattorno, *O monedă inedită a lui Mihnea vodă Radul (1658—1660)*, extras din *Cron num. și arheol.*, București, 1943. Cf. și C. Moisil, *Sigiliile lui Mircea cel Bătrîn*, în *Revista Arhivelor*, vol. VI_2, 1945, p. 256—286. Un doc. din 15 aprilie 1607 (hîrtie) de la Simion Movilă are două peceți domnești timbrate, sigiliul mijlociu pe romb și unul inelar pe document. D.I.R. Pentru sigiliile cu legendă slavă ale lui Ieremia Movilă mic și mijlociu pe documente din 1595, adresate lui Zamojski, cf. Hurmuzaki, *Doc.*, supl. II_1, p. 367, 372. D. P. Bogdan a „constatat" că Alexandru cel Bun a utilizat 9 matrice, o a cincea pentru actul latin din 1421. Crede că „în cancelaria lui Alexandru cel Bun existau concomitent mai multe matrice deosebite", două utilizate în aceeași zi (1421) și trei în 1429 și că „existau chiar mai multe matrice identice, folosite concomitent", cum a fost cazul și în statele feudale occidentale. Cf. *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I, 1956, p. 259—260 (cu facsimile). Sigiliile nu se distrugeau la decesul domnilor. Insistă asupra influenței polone în modelul sigiliilor. Cf. și F. Lot și R. Fawtier, *Histoire des institutions françaises au Moyen Age*, t. II, PUF, 1958, p. 92. Cf. și M. Bunta, *Tiparul sigiliului mare al domnului Țării Românești Pătrașco cel Bun*, în *Acta Musei Napocensis*, vol. V, 1968, p. 533—537 (tiparul a fost pierdut cu ocazia unor evenimente militare în Transilvania din 1556 și găsit la Gilău, azi la muzeul din Cluj).

[121] D. P. Bogdan a afirmat că arenga este necunoscută documentelor moldo-slave, ulterior, mai prudent, că „în actele moldovenești arenga nu apare decît în foarte puține acte externe, destinate mănăstirilor". Cf. *Rev. Ist. Rom.*, vol IV, 1934, p. 110; *D.I.R.*, Introducere, vol. II, 1956, p. 86. Preambulul scurt și în documentul slav din 1437, Hurmuzaki, Doc., vol. I_2, p. 873. Cf. și H. Fichtenau, *Note sur l'origine du préambule dans les diplômes médievaux*, în rev. „Le Moyen Age", nr. 1—2, 1956.

[122] Prima mențiune pare a fi pe un document din 1561 ianuarie 7. *D.I.R.*, XVI_2, p. 157. În actele lui Filip cel Frumos apare mențiunea „per dominum regem", care — se afirmă — nu totdeauna denotă o dispoziție personală a regelui și e considerată ca o formulă de validare. Numai 50% circa din acte ar fi fost scrise la dispoziția regelui și întărite cu sigiliul mare. Cf. I. R. Strayer, *Philip the Fair — a „constitutional" King*, în *The American Historical Review*, vol. LXII_1 1956, p. 18—32.

[123] I. Bogdan, *Documente Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 370—375. O particularitate a actului este și mențiunea, în afara invocației, a formulei perpetuității și de devoțiune, „izvoleniem Bojiiu mî esmo gospodar zemli Moldavskoi" („cum Dei voluntate nos sumus dominus terre Moldaviensis"), deci nu „Dei et regie maiestatis gratia". Versiunea slavă are particularisme ucrainene. În intitulație Ioan Ștefan (Johannes Stephanus).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

regnum nostrum Moldaviae (Moldaviense) alternează cu *terra nostra Moldaviensis* (terra Moldvana în documentele lui Ludovic de Anjou). Ulterior *regnum* apare aproape constant. În „acordul" cu regele polon Sigismund de la Hîrlău, din 21 octombrie 1527 (7035), versiunea latină, Petru Rareș apare „voyevoda (palatinus, dominus) terrae Moldaviae". În exemplarul latin al regelui polon este „Ion Petrus woiewoda terrae Moldaviensis" frate cu Ioannes Bohdan". Ulterior Petru Rareș se intitula în actele în limba latină aproape constant *„dominus regni Moldaviae"* [124]. În 1523 Ștefăniță voievod considera Polonia „panstwo y krolyestwo weliyko" [125]. Petru Rareș considera în 1531, și ulterior în negocierile sale, Moldova și Polonia *regna* („Poloniae vel Moldaviae regna", „inter hec duo *regna* Poloniae et Moldaviae") [126]. Unele documente în limba slavă ale lui Ieremia Movilă au mențiuni care diferă de acelea naive ale lui Petru Șchiopul și redau competența și prestanța autorității centrale domnești. De exemplu pe un document din 9 septembrie 1597 (Suceava), privind hotarele mănăstirilor Agapia și Secul în conflict, semnat de el, scria : „Cumu veți afla tot să se scrie să li se facă dires (cu sensul de act domnesc) să nu se mai învăluiască" [127].

În documentele lui Ieremia Movilă adresate regelui Sigismund sau lui Zamoyski se folosea limba polonă, dar cu „anno domini". În secolul al XVII-lea aceste documente emise de cancelaria domnească din Moldova în limba polonă au frecvent în text expresii în limba latină. Uzul expresiilor latine în scrisorile polone a fost introdus mai ales de umanismul Jan Zamoyski [128].

Cunoașterea formularului diplomatic, cu fluctuații și particularități, și a practicării semnăturilor dă posibilitatea determinării falsului, mai ales atunci cînd informația documentară nu apare edificatoare [129].

A. Papiu-Ilarian a publicat în 1864 textul pretinsului tratat al lui Petru Rareș din 1 martie 1542 (Suceava). Nu putem verifica data actului în scriere mercantilă, cu semnătura ireală a domnului („Petrus woiwida manus pp"), considerat „învățat" de Peresvetov, cu termeni în formă slavă și litere germane. Formularul este defectuos pentru un tratat în care Petru Rareș apare ca pretendent, în comparație cu actul de alianță al lui Petru Rareș cu regele Ferdinand, încheiat prin Georg Reicherstor-

---

[124] Cf. Hurmuzaki, Doc., vol. II_3, p. 602—606, 725—728, 729—732.

[125] M. Costăchescu, *Documente de la Ștefăniță Voievod, p. 527.*

[126] Hurmuzaki, *Doc.*, Supl. II_1, p. 23—24, vol. II_1, p. 121. Moldova era menționată «regnum vicinum» și într-un decret al regelui Vladislav II al Ungariei din 1514.

[127] Arh. st. Buc., Neamț, 82/4186 (facsimil *D.I.R.).* Cf. și J. Guadet, *Recueil des lettres...*, t. VIII, Paris, 1878, p. 968.

[128] Hurmuzaki, *Doc.*, Supl. II, vol. 1, p. 299 (1589), Supl. II, vol. II, p. 620—622, Supl. II, vol. III, p. 11—12.

[129] Un formular aparte (sîrbesc) era folosit în documentul lui Petru Șchiopul pentru Hilandar din 1583 decembrie 31 (D.I.R.)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ffer, „secretarius et commissarius", din 1535 (Iaşi). Formularul acestuia este absolut normal, inclusiv corroboratio [130].

8. *Subscripţii.* Nu există semnături domneşti pe acte originale pînă la aceea a lui Despot. Despot, care se intitula nepot al lui Ştefan cel Mare, în documentele interne din 1563, semna în greceşte „Ioan voievod" şi privilegiile în limba slavă. „Despotas manu pp." semna pe un document din 1561 [131].

Subcripţiile monarhilor pe acte în secolul al XV-lea sînt rare. Aceea a lui Matei Corvin apare pe un act din 10 februarie 1462 şi altele ulterior (1463, 1478) [132]. În timp ce pe actele în limba latină lipseşte semnătura sau apare menţiunea dispoziţiei redactării sau „dictării", în cele în limba slavă Ioan voievod semna într-o manieră singulară. De exemplu, pe un document din 22 mai 1572 „Ion voievod în anul 7080" şi cu formula „domnul a spus" şi „Berheci logofăt a învăţat" şi menţiunea diacului „Mihăilescul". Pe altele ulterioare „(Eu) Ion voievod şi fiul nostru Pătru" cu sensul de condominium, asociere şi desemnare la succesiune. El va fi imitat de Petru Şchiopul [133]. Pe un document în limba latină Aron voievod semna în slavă „+ sam gospodin pis Io Aron voievod i gospodin zemli Moldavskoi" [134]. În 1591 Ieremia Movilă semna o scrisoare în limba polonă, în care amintea de „Cicero eloquentissimus", „Eremia Movila rukoiu vlasnoiu". Pe un document din 1598 Stroici semna „Lucas Stroici ruka vlasna mp" [135]. Obişnuit semnătura lui Ieremia Movilă pe documente este evasi ininteligibilă („Erimie voevoda mp"). Absenţa semnăturilor (subscripţiilor) domneşti cu caractere latine pînă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea comportă şi o explicaţie de ordin mistic ortodox. Semnăturile domneşti şi ale logofeţilor pot fi considerate şi o expresie a gradului de cultură, a complexităţii psihice şi simplităţii. Este cazul cu acelea ale lui Ioan voievod, Petru

---

[130] Cf. *Tesaur de monumente istorice pentru România*, tomul III, Bucureşti, 1864, p. 13—14, facs. p. 16 Cf. şi Hurmuzaki, *Doc.*, vol. II partea I, p. 91—95. În 1542 Petru Rareş a avut relaţii intense cu regele Ferdinand prin Iacob Fischer din Viena. Cf. „Bul. Com. Ist. Rom.", 1/1915, 284—285.

[131] Cf. şi N. Grămadă, *l.c.*, p. 61. Cf. *D.I.R.*, sec. XVI_2, p. 161—162 ; Hurmuzaki, Doc., Supl. II, vol. II, p. 223 ; facsimil Hurmuzaki, *Doc.*, vol. II_1. Semnătura lui Despot autografă în slavă, latină şi greacă (cu fragment de sigiliu cu legendă greacă) pe un document din 1563. Cf. Hurmuzaki, *Doc.* Supl. II, vol. I, p. 224.

[132] Matei Corvin mai punea şi un „M.R fiat" (doc. din 1478, pergament pentru papa Sixt al IV-lea). Cf. Fraknói Vilmos, *A Hunyadiak és a Jagellók Kora*, Budapest, 1896, p. 118, 196—197, 268—269, 347—349. Cf. *ibidem*, semnături pe acte din 1490 („Wladislaus Rex manu ppa") şi din 1526 august 25 (minusculă mercantilă, „Ludovicus Rex manu ppa" şi „cito, cito, cito"). Pentru „Ladizlaus rex manu propria" pe o diplomă ungară din 1457, cf. Szentpétery I., *Magyar Okleveltan*, p. 178.

[133] Cf. *D.I.R.*, XVI_3, p. 7, p. 13, 16, 18, 22, 25, 30, 35. Cf. şi Hurmuzaki, Doc., vol. XI, p. 232.

[134] Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XII, p. 6—7. Menţiunea simplă a numelui scriitorului actului în a doua jumătate a sec. XVI se datoreşte unei influenţe occidentale.

[135] Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, Supl. II, vol. II, p. 458. Cf. şi supl. II, vol. I, p. 350, 541.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Șchiopul, Petru Cercel, Eremia Movilă, Ștefan Tomșa, Gheorghe Ștefan, Constantin Cantemir etc. [136].

S-a afirmat că Mihai Viteazul n-ar fi cunoscut limba latină și n-ar fi semnat personal cu caractere latine. Semnătura i-ar fi fost trasată în acest caz numai de notar chiar cu mp. Nu putem contesta că au existat astfel de cazuri. Scrisoarea lui Mihai Viteazul către Rudolf al II-lea (original în Arh. Ces. Reg. din Viena), din 17 ianuarie 1601, are „Michael Waiuoda mp. Transalpinae", cu mențiunea lui E. Hurmuzaki „semnătura lui Mihai Vodă cu litere latine" [137]. Dacă Petru Cercel semna cu astfel de caractere și Mihai Viteazul a reușit să deprindă o astfel de semnătură. Semnătura latină a lui Stroici logofăt („Stroicz logofet") apare pe acte slave în 1580. Din 1582 înainte Stroici nu mai semnează cu caractere latine dar cu „mp" și fără data de control [138]. În secolul al XVII-lea semnăturile cu caractere slave au și mpa (Gașpar Grațiani, Gheanghea logofăt, Ureche etc.), ca o modă dar și un indiciu sigur uneori al cunoașterii limbii latine de domni și de logofeți.

9. *Importanța datărilor topice și cronologice.* Datarea topică și cea cronologică constituie, de asemenea, elemente de critică diplomatică. Itinerariile domnilor, dacă pot fi întocmite, cum este cazul cu acelea ale lui Ieremia Movilă, ajută la datare, la verificarea datelor actelor, la biografia personajului istoric. Dar, în genere, materialul este carențial și echivoc și sub acest raport. Practicarea calendarelor roman, planetar și cu ferii, stilului vechi și nou trebuie determinate minuțios. „Die Saturni secunda mensis Octobris" apare într-un document din 1569 de la Bogdan Lăpușneanu, dat „in oppido Iași" [139]. Prima datare cu „veleat" și calendarul modern este într-un document slav din 1563 iunie 24, de la Despot, din Cotnari. Datarea cu calendarul modern apare și în documentul din 1583 august 6 de la Petru Șchiopul domn al „Moldovlahiei" [140]. Mențiunea vechiului calendar („des alten Kalenders") apare într-un document din 18 iulie 1591 al conducerii tîrgului Baia [141]. Prima mențiune a calendarului (stilului) nou în documentele din Moldova pare a fi din 1594[142],

[136] Pentru semnătura latină cu mpa. a lui Gașpar Grațiani „princeps Moldaviae", cf. Hurmuzaki, *Doc.* VIII, p. 394 și supl. II, vol II (1619) latină și slavă cu Io și mpa. Cf.și Neculce, *Letopisețul*, ed. M. Kogălniceanu, p. 226.

[137] Cf. Hurmuzaki, Doc., vol. IV_1, (1882), p. 237.

[138] Cf. și D. P. Bogdan, *Dipl. slavo-română*, *D.I.R.*, Introducere vol. II, p. 137, 138, fig. 16, 45. Pe un document din 19 iunie 1580 semna „Stroicz logofet 19 anno 1580" și în slavă „iiscal Stroici". Pe altul din 29 septembrie 1580 „Stroicz 29" (și altele). Pe un document din 13 mai 1590 semna „iiscal Stroici logf. mp.".

[139] Hurmuzaki, Doc., vol. II_5, p. 665 (341).

[140] *D.I.R.*, XVI_2, p. 167.

[141] Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV_1, p. 708. Într-o scrisoare a lui Bart. Bruti, către nunțiul apostolic din Polonia Anibal de Capua, din 5 septembrie 1587, se făcea mențiunea: „alli 18 d'Auosto segondo il antico calendario". Hurmuzaki, *Doc.*, III, p. 95—96. Mențiunea uzului „vechiului calendar" se făcea și într-o scrisoare în limba germană cu datare latină, a șoltuzului și pîrgarilor de Suceava, din 1637, către bistrițeni. Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol. XV_2, p. 1037.

[142] Hurmuzaki, Doc., Supl. II, p. 339.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dar era utilizat de Petru Șchiopul în scrisoarea către Sixt V, din 1 ianuarie 1588 [143]. Ieremia Movilă se referea la noul calendar într-o scrisoare din 4 februarie 1603 adresată regelui Poloniei. La 2 ianuarie 1599 Ieremia Movilă felicita pe Zamoyski „după vechiul și noul calendar“ [144].

Datările topice ale documentelor, examinate atent, pot contribui la clarificări în problema categoriei așezărilor sau reședinței domnești, cum este cazul cu Suceava. Din aceste datări topice rezultă clar că domnii moldoveni au rezidat în cetatea de la Suceava pînă la a doua domnie a lui Alexandru Lăpușneanu, și dualitatea reședinței domnești Iași-Suceava, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea [145]. O scrisoare a lui Alexandru Lăpușneanu către bistrițeni din 1559 era datată „Geben in unserm Schloss Zwchawa“, iar alta din 1564 „datum ex oppido nostro szuczawiensi“, deci prima din cetate, a doua din oraș, unde se improvizase curtea domnească [146]. Ritmul și varietatea deplasărilor domnilor au fost în funcție și de flagele. Un document din 1597 octombrie 4, de la Ieremia Movilă (scrisoare adresată regelui polon), era datat „Suczawie in civitate nostra moldaviense“. În altul, din 12 octombrie 1598, Ieremia Movilă scria din Botoșani : „Am plecat din Suceava spre Iași, unde voi rămîne cîtăva vreme“ [147]. Datarea topică diferă la două documente latine din aceeași zi (15 august 1594) către dr. B. Pezzen. Unul al lui Aron „datae in arce nostra Iass Moldaviae“, altul al lui Răzvan „datae in civitate Iass Moldaviae“ [148]. Într-un document din 1 decembrie 1535 de la Petru Rareș, cu intitulația după salut, cu sens de deferență, era folosită datarea „Ex regno nostro Moldaviensi prima die Decembris anno Christi 1535“. Altul, tot către Ferdinand, nu avea datare [149].

---

[143] Pentru „stilul nou“, introdus de Grigore XIII, cf. și L. Pastor, *Geschichte der Päpste*, t. IX, p. 204—208.

[144] Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, Supl. II, vol. I, p. 514 ; Supl. II, p. 259. Miron Costin făcea o datare „pre calendarul nostru“ și „pre a papistașilor“ 29 sept. — 9 oct. 1621. *Letop.*, ed. 1956, p. 98.

[145] Identificarea sigură a Hîrlăului cu „oppidum Bachlo“ (Bachlovia), din documentele din sec. XV—XVI, rezultă clar la Sommer (ed. Legrand, 1889, p. 17) : „quod milliari ferme a Cottnaria abest“.

[146] Hurmuzaki, Doc., vol. XV_1, p. 548, 609.

[147] Cf. P. P. Panaitescu, *Doc., priv. la istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 41, 63. Cf. Hurmuzaki, Doc. Supl. II_1, p. 422.

[148] Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, vol XII, p. 6—7.

[149] Veress, *Acta et epistolae*, p. 255—270, 271. Regele polon Sigismund își data o scrisoare către regele Ferdinand „datum ex venationibus nostris in Nyepolomice“. Cf. Hurmuzaki, Doc., vol. II_1, p. 126 (1537 mai 23). Cf. și Hurmuzaki, *Doc*, vol. II_1, p. 169.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

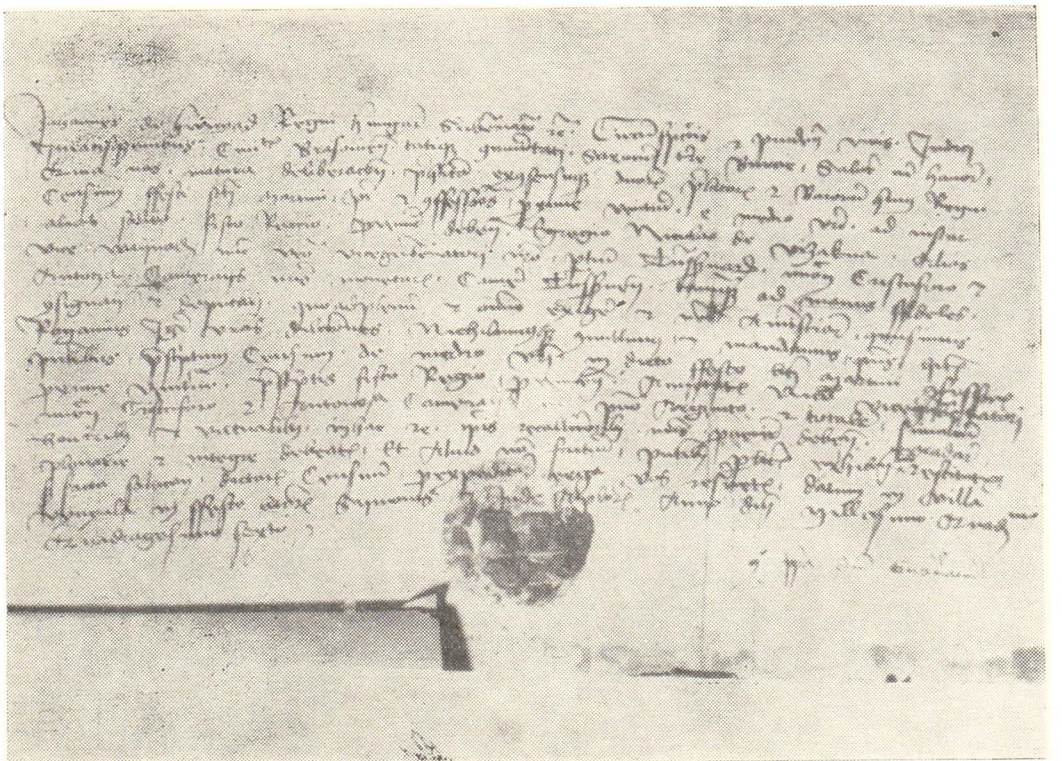

Pl. 1. — 1446, Ioan de Hunedoara (minusculă de cancelarie)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

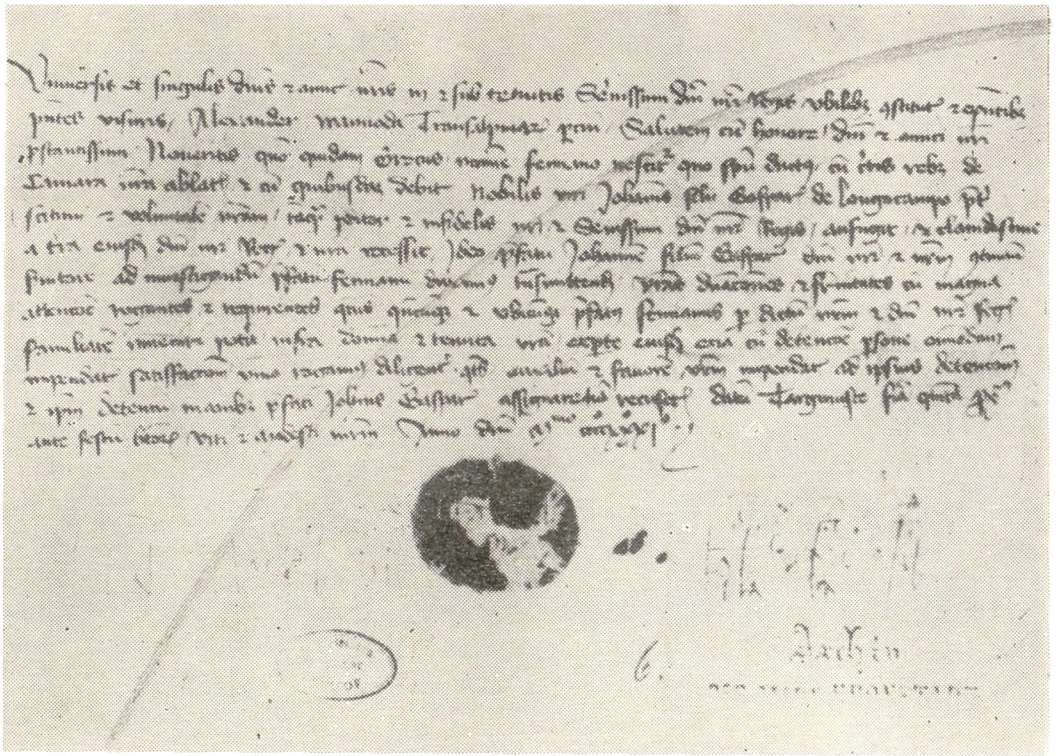

Pl. 2. — 1431 (Tîrgoviște), Alexandru voievod (minusculă de cancelarie)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

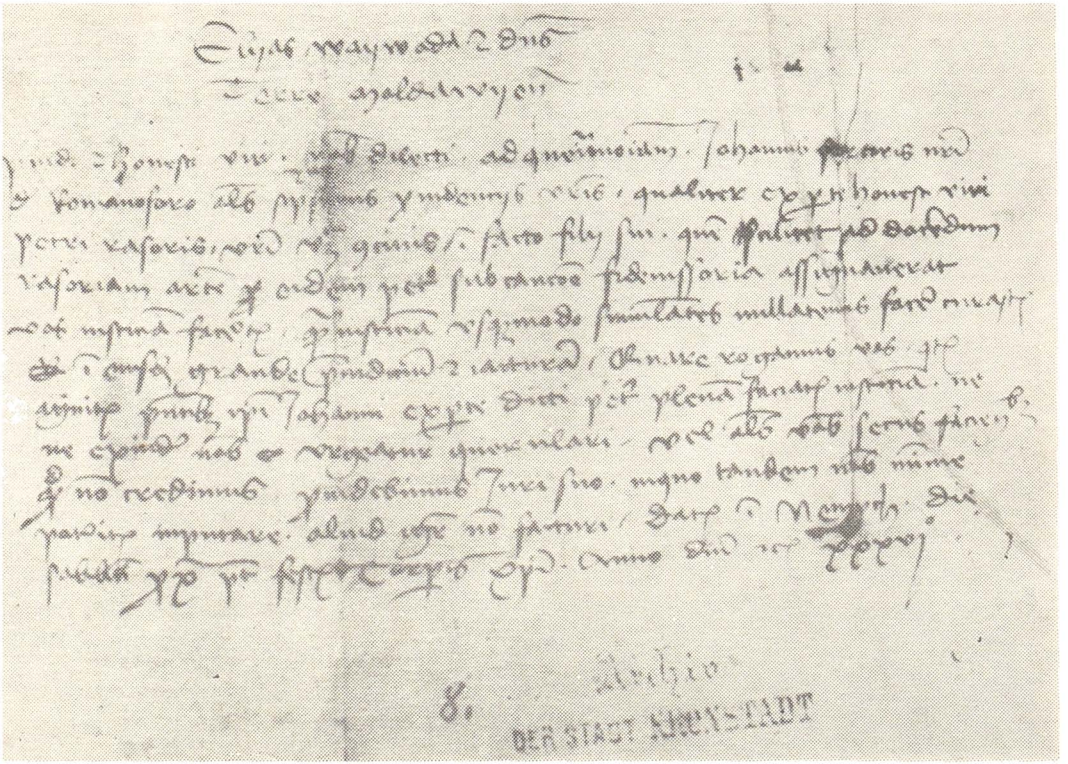

Pl. 3. — 1436 (Neamț), Ilie voievod (minusculă de cancelarie)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

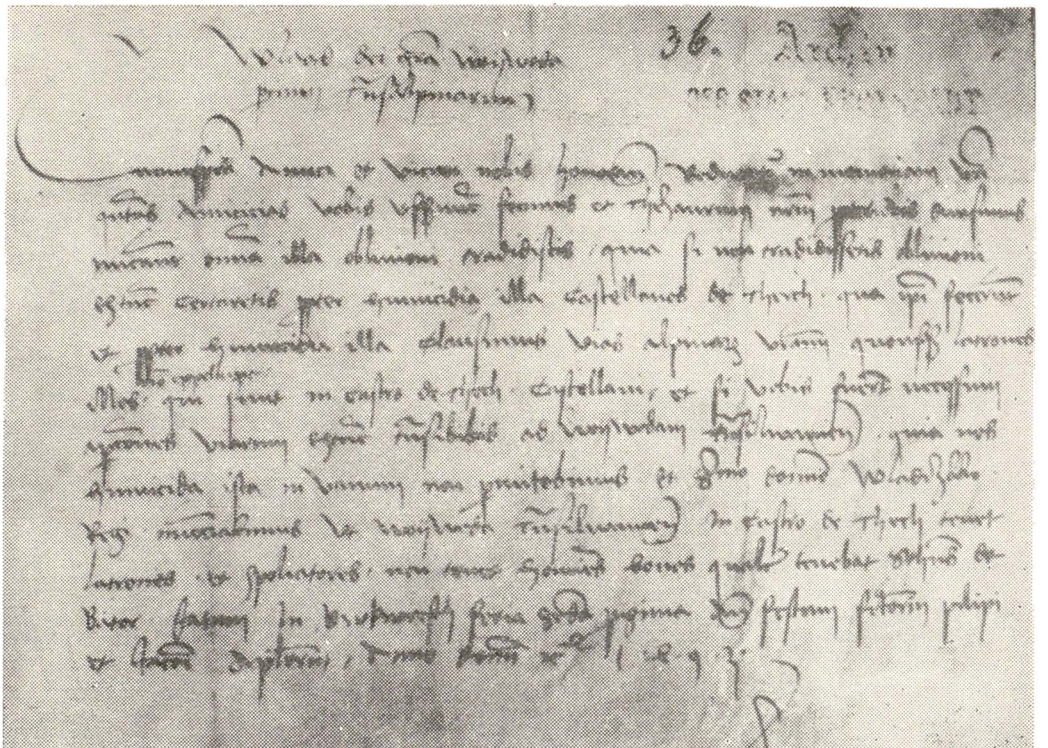

Pl. 4. — 1493 (București), Vlad voievod (minusculă mercantilă)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

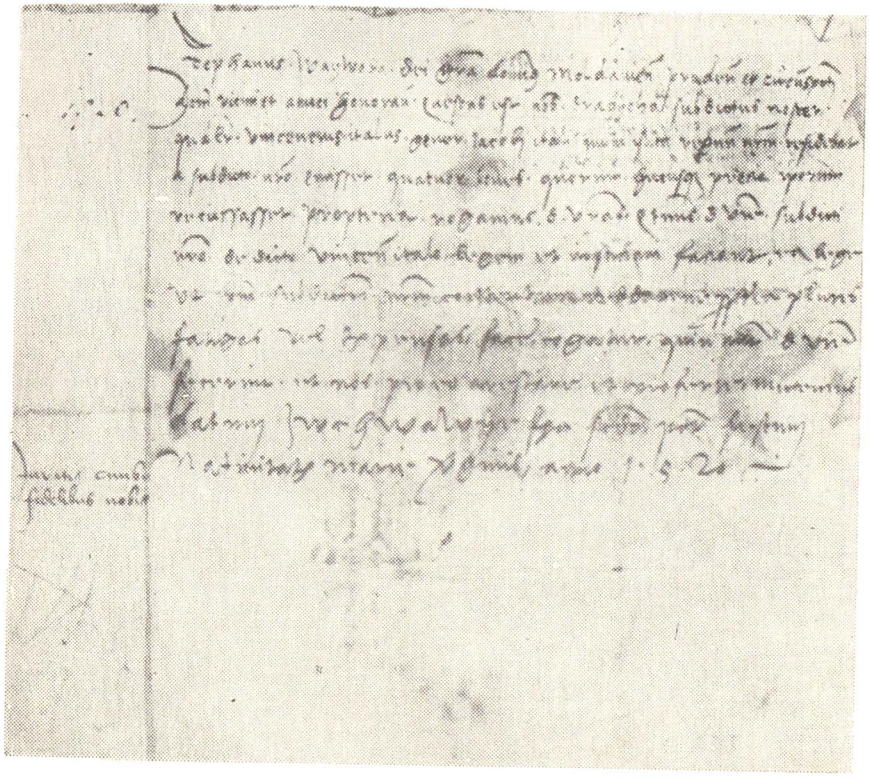

Pl. 5. — 1520 (Suceava), Ştefan voievod (minusculă mercantilă)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

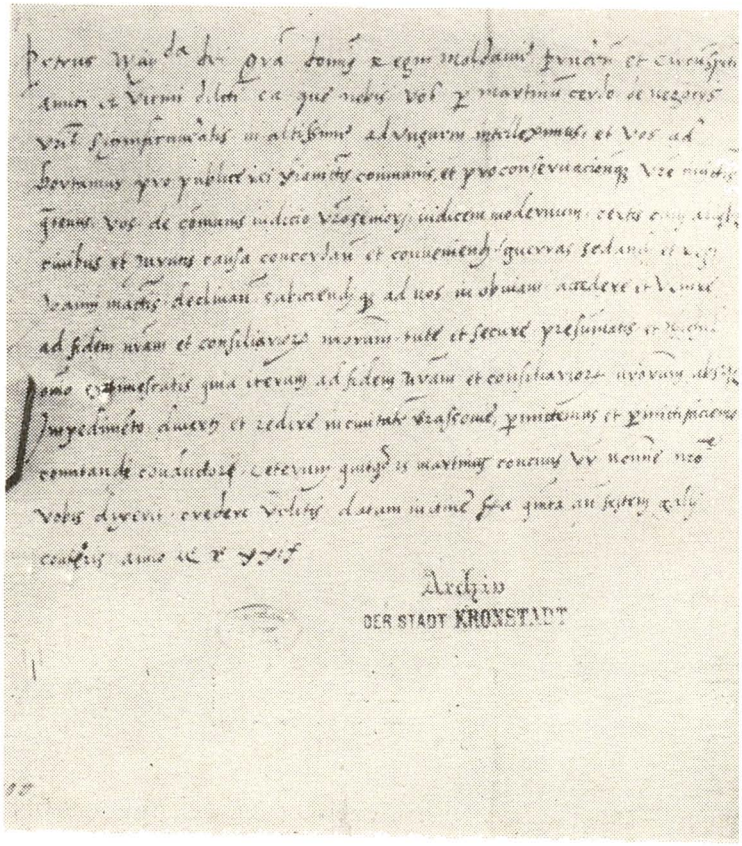

Pl. 6. — 1529 („in itinere"), Petru Rareș (umanistă)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Pl. 7. — 1529 (Botoşani), Petru Rareş (mercantilă)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

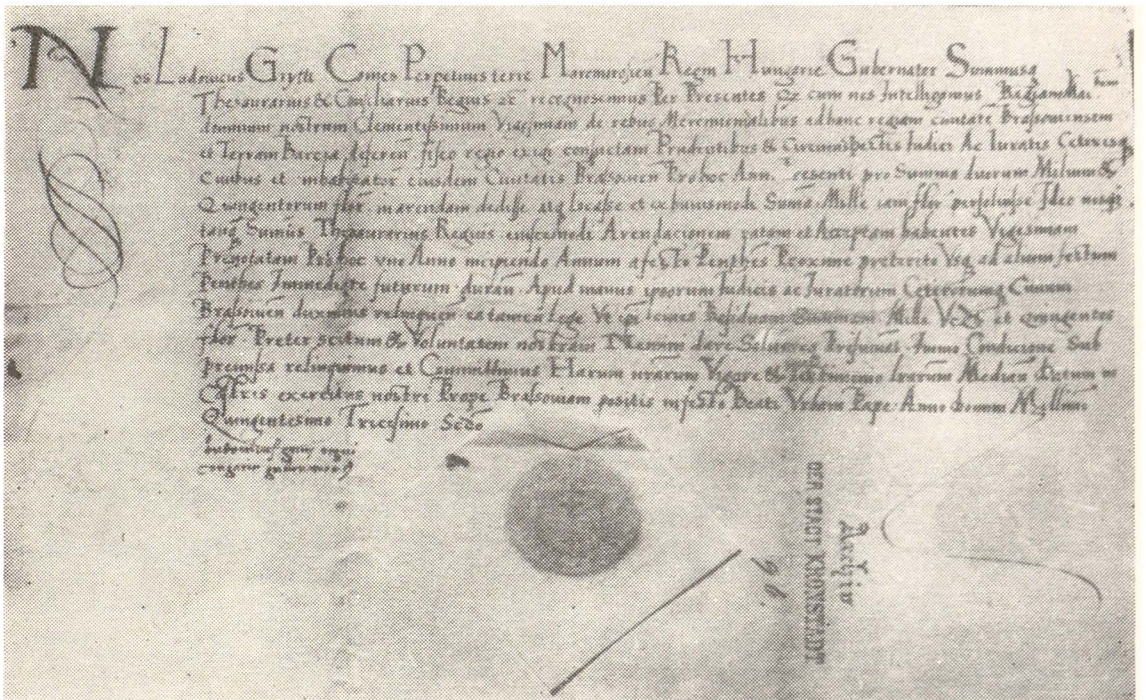

Pl. 8. — 1532 („prope Brassoviam"), Ludovic Gritti (umanistă)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

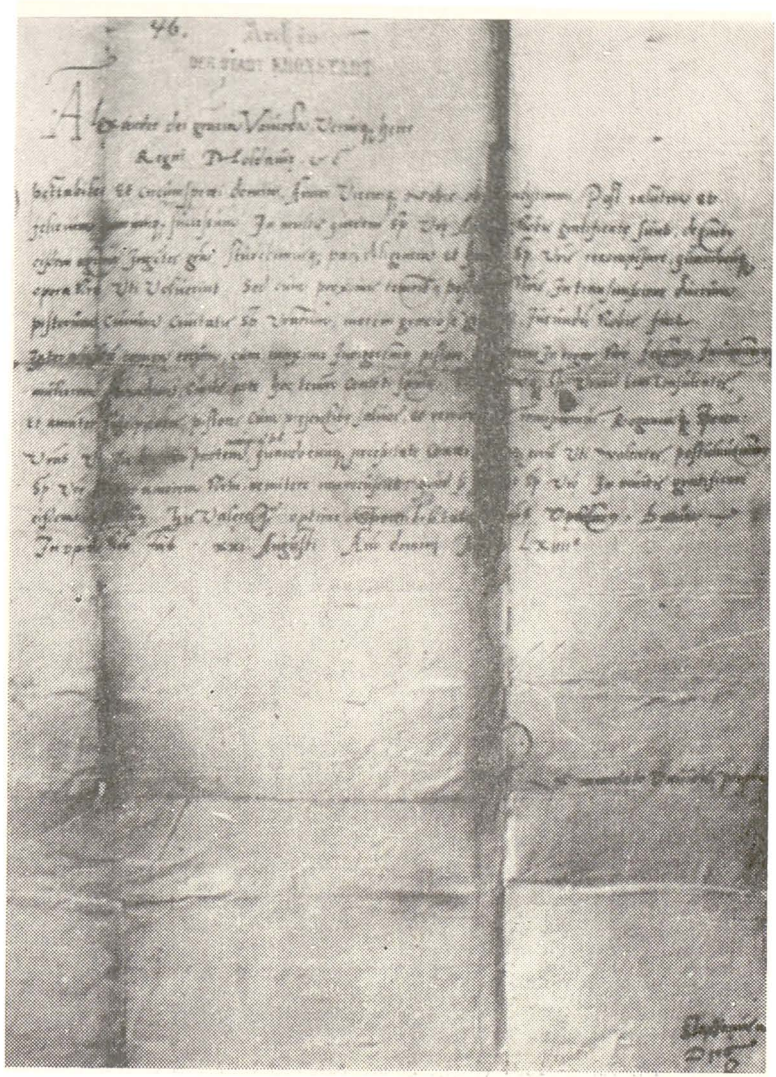

Pl. 9. — 1564 (Iași), Alexandru Lăpușneanu (umanistă)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

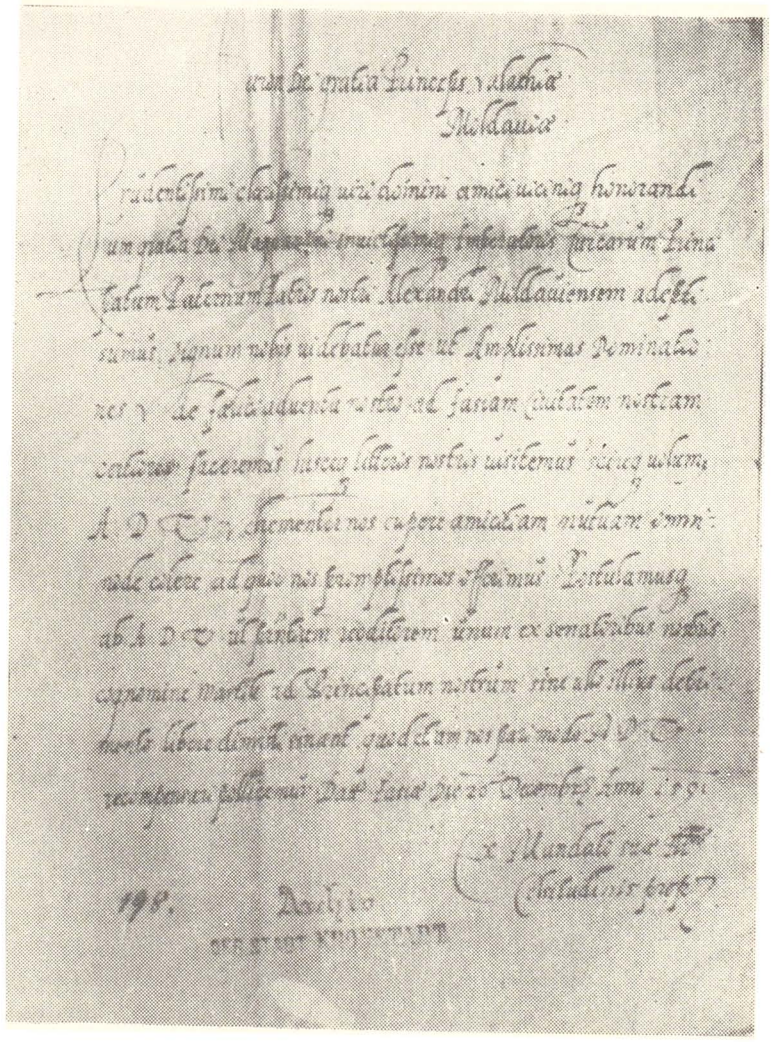

Pl. 10. — 1591 (Iași), Aron voievod (cursivă italiană)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LA DIPLOMATIQUE LATINE DANS LES PAYS ROUMAINS NOUVELLES CONTRIBUTIONS

RÉSUMÉ

Dans cet article, l'auteur présente quelques nouvelles données, intérpretations et considérations concernant le rôle du latin dans les chancelleries de Valachie et de Moldavie aux XIV—XVIII siècles.

Ces considérations de l'auteur ont comme fondement une large et très variée documentation et aussi la littérature courante d'encadrement. Les dix documents reproduits en facsimiles illustrent fidèlement le texte.

On présente des renseignements sur les logothètes et notaires pour le latin, sur l'évolution de l'écriture latine et aussi sur le formulaire du document roumain avec ses particularités.

On peut affirmer que le latin, à côté du slave, a été largement utilisé dans ces deux chancelleries d'Etats féodaux et selon les formes en usage alors en Europe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CAMĂTĂ ŞI CĂMĂTARI ÎN MOLDOVA ÎN EPOCA FANARIOTĂ *

DE

I. CAPROŞU

Instaurarea regimului turco-fanariot a însemnat nu numai începutul unei noi perioade de restrîngere a autonomiei politice a Moldovei şi a Ţării Româneşti ci şi o epocă de maximă exploatare turcească a acestor ţări. În ansamblul obligaţiilor economice mereu crescînde din această epocă, sarcina economică cea mai grea a acestor ţări derivă, ca şi în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, din proporţiile pe care le capătă din nou mezatul constantinopolitan al tronurilor celor două ţări şi din eforturile pe care le fac domnii spre a-şi menţine scaunul [1].

Procurarea enormelor sume de bani pentru plata scaunului moldovean şi a menţinerii lui sau pentru dobîndirea celui muntean, la care domnii fanarioţi din Moldova rîvnesc deseori [2], a dus la sporirea maximă a impozitelor [3], fapt care afecta deseori chiar situaţia economică a clasei dominante. În condiţiile unei lipse cronice de numerar, prezenţa cămătarului devine o necesitate, de el avînd nevoie, în permanenţă, atît domnul, cît şi boierul, pentru întreţinerea luxului sau pentru alte cheltuieli, sau ţăranul, în special pentru plata impozitelor. De aceea, ca şi în perioada cuprinsă între instaurarea dominaţiei otomane şi regimul

* Articolul de faţă face parte dintr-o lucrare mai mare întitulată *Capitalul cămătăresc în Moldova.*

[1] *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei, Bucureşti, 1964, p. 347.

[2] Ioan Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi o samă de cuvinte*, ed. a II-a, revăzută, de Iorgu Iordan, Bucureşti, 1959, p. 323; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, îngrijită de I. Vlădescu, p. 40.

[3] Ioan Neculce, *ed. cit.*, p. 319, 322, 337, 365, 376 şi 384.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

turco-fanariot [4], toți sînt nevoiți să apeleze la cămătari. Numărul sporit al acestora din urmă față de perioada precedentă atestă de la sine extinderea pe care a dobîndit-o în această vreme cămătăria. Același lucru îl dovedește și practicarea ei de către unele categorii sociale din Moldova. Cămătarii străini stabiliți mai demult în țară își vor spori mereu numărul cu cei aduși de domnii fanarioți pentru recuperarea sumelor avansate de aceștia la cumpărarea domniei în Țarigrad.

Cît domnul se afla în scaun, el avea mereu nevoie de ei pentru cheltuielile permanente impuse de cererile Porții și de numeroase alte împrejurări [5] pentru care, spre a le face față, el avea nevoie urgentă de bani, pe care nu întotdeauna și-i putea procura din țară cu aceeași rapiditate. Apelul la banii cămătarului constituia așadar un imperativ pentru domnie, după cum rezultă, de altfel, din numeroase izvoare. Este elocventă, între altele, scrisoarea din 2 aprilie 1741 a lui Grigore al II-lea Ghica vodă către ispravnicii de ținuturi, prin care le poruncește „să ne găsească împrumut de pe la neguț(ă)tori, de pe la prieteni" bani, „într-o lună cu dobîndă cîte 10 lei de pungă", pe care domnul trebuie să-i dea grabnic, potrivit poruncii Porții, pentru lefile ienicerilor de la Bender [6]. „Căci să nu arăți dumneata, continuă domnul, că nu poț(i) găs(i) cu atîta dobîndă ce dăm... [7]. Căci acolo sînt și neguț(i)tori turci, care cu dobînda aceasta poț(i) găs(i) dumneata. Și de ni-i face sminteal(ă), să știi că vom ave părere de rău asupra dumitale" [8]. Urgența situației e consemnată și în cele 17 cărți date copiilor de casă trimiși să ridice banii astfel procurați: „numaidecît și făr-de nici o sminteală să-i de toți deplin pe mîna copilului din casă ca să-i aducă" [9].

Cum atît de des banii visteriei nu acopereau cheltuielile curente ale domniei, fie pentru că țara era „stricată" de oști sau secătuită din cauza numeroaselor dări, fie că impozitele nu se puteau strînge la timp sau calamitățile naturale împietau asupra veniturilor domniei, cămătarul constituia mereu pentru domnie o prezență necesară. Dacă de la el își procurau adesea contribuabilii sumele pentru plata dărilor, tot datorită lui domnia însăși intra în posesia numerarului de care avea nevoie

[4] Vezi I. Caproșu, *Rolul capitalului cămătăresc în aservirea micii proprietăți din Moldova. Pînă la începutul regimului fanariot*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași, tom. VII (1970), p. 111 și urm. Pentru Țara Românească, vezi Lia Lehr, *Camăta în Țara Românească pînă în secolul al XVIII-lea*, în „Studii. Revistă de istorie", tom. 23, nr. 4, 1970, p. 696 și urm. Aceste două articole reprezintă, deocamdată, singurele cercetări asupra cametei în cele două țări.

[5] Vezi Ioan Neculce, *ed. cit.*, p. 300, 312, 320, 324, 325, 337—339, 354, 361, 384; N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. II, p. 108, 109—121, 139 și 147.

[6] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 351, nr. 1041 și 1042.

[7] Dobînda de mai sus, de 24% pe an, era, într-adevăr, mai mare decît cea obișnuită, ea ilustrînd, astfel, imperativul situației cu care, ca în atîtea alte cazuri, e confruntată domnia.

[8] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 351, nr. 1041 și 1042.

[9] Bibl. Acad., ms. 237, f. 759 v — 759 r.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi nu şi-l putea procura altfel. Dacă la începutul secolului al XIX-lea domnii Moldovei contractau uneori împrumuturi băneşti şi de la Viena sau de la Bucureşti [10], pînă la această dată, cămătarii ţarigrădeni erau singurii creditori străini ai acestora. Împrumuturile se contractau fie la Ţarigrad, prin intermediari ai domniei sau prin capuchehaiele acesteia, fie în ţară, unde erau destui negustori turci ce practicau cămătăria [11]. Prin aceiaşi negustori turci se procurau, pe credit, plătindu-se deci dobîndă, unele mărfuri pentru darurile pe care domnia trebuia să le facă slujbaşilor Porţii la Ţarigrad sau celor care treceau prin Moldova sau veneau în această ţară [12]. Capuchehaiele înseşi cheltuiau de la o vreme, la Poartă, fără controlul necesar al domniei [13], cărcia îi veneau în ţară, spre a fi lichidate, doar poliţele [14], dacă creditorii ţarigrădeni nu-şi trimiteau la Iaşi, în acelaşi scop vechilii [15].

Negustorii străini nu sînt singurii de la care domnia contractează împrumuturi băneşti. Potrivit obiceiului statornicit în timpul dominaţiei otomane, ea apelează frecvent, în acest scop, şi la marii boieri moldoveni, împrumutul fiind garantat în astfel de cazuri de însăşi boierimea ţării. „Noi, boiarii ţării Moldovei, mare şi mici şi mazili. . ., se menţionează într-un document din 1714 iulie 15, semnat de 28 mari boieri moldoveni, mărturisim cu acest al nostru zapis pentru 10.000 lei ce s-au luat de la dumnealui Iordache Ruset biv vel vornic în domnia întîi a mării sale domnului nostru Io Neculai Alexandru voevod. . . de s-au dat în bir şi baiaramlie", urmînd ca această „datorie a noastră şi a ţării. . . să i se plătiască pe-neetul din ţară ca să nu fie stînsă casa dumisale" [16]. Potrivit unei condici de socoteli a visteriei, Grigore vodă Callimachi împrumutase, în 1763, „pentru trebuinţele domniei", pentru „datoria boierilor capuchehăi", pentru „baeram peşcheş", pentru „mevagipul Hotinului şi Benderului" sau pentru „banii mucarelui" sume mari de la majoritatea marilor boieri ai ţării şi de la mitropolitul Moldovei „bez alţi boieri ci-au mai dat împrumut cum arată foaea anume" [17]. Un alt domn din aceeaşi familie, Scarlat vodă Callimachi, figurează ca debitor, din anul 1810, într-un izvod din 1823 al logofătului Balş [18], iar în sama visteriei Moldovei din 1813—1814 ca debitor cu o sumă mare al banului Petrachi Cazimir [19].

„Rînduiţi" de domn, boierii, înalţii prelaţi, negustorii şi mănăstirile erau obligaţi, potrivit unui obicei întîlnit şi în secolul precedent, dar

[10] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 146 şi 152.
[11] *Ibidem*, p. 107—108 şi 137.
[12] *Ibidem*, p. 108 şi 125; Ioan Neculce, *ed. cit.*, p. 324, 325, 337—339 şi 384.
[13] Ioan Neculce, *ed. cit.*, p. 300 şi 324.
[14] N. Iorga, *Documente Callimachi*, p. 107—108.
[15] *Ibidem*.
[16] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 417, nr. 1608.
[17] Idem, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 107—108.
[18] Bibl. Acad., CCL/29.
[19] *Ibidem*, p. 138.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fără a avea amploarea din această epocă, să acorde domniei împrumuturi băneşti [20] chiar dacă debitorii sînt nevoiţi ca ei înşişi să apeleze, pentru procurarea banilor, la cămătar. Dată fiind nevoia de bani a domniei, scutirea de „împrumută", „împrumutare" sau de a da „bani în datorie", cum este numită în documente această obligaţie, se acordă doar în cazuri excepţionale [21]. Deşi domnia plătea dobîndă pentru sumele împrumutate astfel, nu lipsesc cazurile în care ea nu poate restitui nici măcar suma respectivă. Mihai Racoviţă vodă, în cea de a treia domnie a sa, „pînă a se mazili au luat mare somă de bani de pre la boierii cei mari şi de la cei mai de gios şi de pre la negustori adeverind că le va da banii şi nemănui n-au mai dat ; şi au rămas toţi vînduţi şi îndatoriţi plîngînd şi cerşindu-şi banii" [22]. „Aşijdere şi turcii balgii" care „împrumutasă pe Mihai vodă cu bani noi să iei vechi..., au rămas... stînşi" [23]. Datorii mari avea în prima domnie şi Grigore al II-lea Ghica [24], iar Ioan Mavrocordat, „cînd s-au mazilit, au rămas dator pre la neguţători" [25].

Prezenţa cămătarului constituia o necesitate însă atît pentru domnie cît şi pentru clasa dominantă, dar mai ales pentru producătorul nemijlocit. În 1735, cînd, fiind o recoltă slabă, „era pre greu oamenilor... şi neguţătorii cu datorie, sinţindu de nepace, nu da un ban cu datorie nimănui..., să mira bieţii oameni ce s-or face cu capetele" [26]. În schimb, în timpul celei de a treia domnii a lui Mihai Racoviţă, cînd „ţara să întemeiase" datorită recoltelor bune, erau „bani mulţi în ţară, la neguţători, de-ş prinde oamenii nevoile" [27]. Cei mai mulţi dintre negustorii care acordă împrumuturi cămătăreşti sînt turci.

Sînt deosebit de numeroase actele care menţionează împrumuturi cămătăreşti contractate la negustorii şi cămătarii turci precum şi dificultăţile pe care acestea le generează pentru debitori. O Aniţă vorniceasa, soţia lui Mitrea fost mare vornic, mărturiseşte, la 14 iunie 1720, că „agiungîndu-mă greu şi nevoie şi tîmplîndu-să de au fost şi foamete mare în toată ţara, căzînd la gre datorie la turci şi neavînd ce face" este nevoită să vîndă jumătate din satul Pomîrla cu 200 lei pentru a-şi putea achita datoria [28]. Părţi din Zorleni şi Bălăceni sînt zălogite lui

[20] N. Iorga. *Studii şi documente*, vol. VI, p. 417, nr. 1608 şi p. 431—433, nr. 1630 ; idem, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 9, nr. 15, şi p. 81 ; Ioan Neculce, *ed. cit.*, p. 303.

[21] „Revista istorică", an. VI (1930), p. 195—199 ; Arh. St. Bucureşti, M-rea Aron vodă, I/13 şi 15 ; ms. 644, f. 17.

[22] M. Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopiseţele Moldaviei şi Valahiei*, ed. a II-a, revăzută, Bucureşti, 1874, tom. 3, p. 72 ; vezi şi Ioan Neculce, *ed. cit.*, p. 303.

[23] Ioan Neculce, *ed. cit.*, p. 303.

[24] *Ibidem*, p. 312.

[25] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, tom. 3, p. 185.

[26] Ioan Neculce, *ed. cit.*, p. 337.

[27] *Ibidem*, p. 299.

[28] Arh. St. Dorohoi, Condica moşiilor Pomîrla şi Hilişeul de Sus, nr. 39, p. 43—44.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Palade spătar pentru că acesta a împrumutat pentru stăpînul lor „100 lei bani vechi de la un turc, în trei luni, cu un baş“ [29], după cum tot pentru 100 lei cu care a fost dator „la un turc“ îşi pierde vecinii, în favoarea fratelui său, Vasile Tăutu [30]. În diata mitropolitului Gheorghe sînt menţionate trei sate de pe valea Orbicului pe care le „neguţase răposatul Ghedeon“ şi a căror contravaloare fusese avansată, parţial, vînzătorului din banii pe care „i-au fost luat cu camătă de la turci“ [31]. Pentru cheltuiala făcută la o judecată, banii se împrumută „cu baş“ „de la turci“ [32], iar pentru facerea unui grajd pentru menzil, în 1741, la Bîrlad, orăşenii sînt nevoiţi să ia 340 lei „cu datorie de la turci“ [33]. Pentru scoaterea unuia de la temniţă se împrumută 8 lei, „cu camătă, de la un turcu“ [34], după cum, deseori, după moartea unor boieri rămîn datorii la „neguţătorii turci“ [35]. În sfîrşit, într-un zapis, ilustrativ pentru modul de a acţiona al cămătarilor turci, se menţionează că un Toader fost comis „fiind... îngreuiat cu datorie la turci... şi neavînd cu ce plăti pusu-m-au turcii la închisoare şi eu neavînd cu ce plăti, am căzut după dumnealui Ilie Abăza vornic de au luat alţi bani de la alţi turci cu camătă de m-au plătit. După acee, multă vreme aşteptîndu-mă dumnealui şi neavînd cu ce plăti, pusu-m-au şi el la închisoare de am şezut un an şi, tot neavînd cu ce plăti, scos-am giumătate de sat de Drăguşani, cu vecinii, la vînzare“ [36].

Dintre numeroşii negustori turci ce practică pe scară largă cămătăria în Moldova, unul dintre cei mai importanţi este Hagi Ismail (Smail) din Roman, frate şi tovarăş de negustorie cu Mahmut Celebi din Anatolia. Ambii îl creditaseră cu o însemnată sumă de bani pe Ioan Neculce cu care, de altfel, avuseseră „mult alişveriş“ înainte de pribegirea acestuia cu Dimitrie Cantemir. La întoarcerea după nouă ani, în ţară, cronicarul restitui la cererea vechilului celor doi, Murtaza, cei peste 600 lei cu care le mai era dator [37]. Hagi Ismail a continuat a fi un creditor permanent al boierului moldovean din moment ce peste şapte ani, la 25 februarie 1745, îl întîlnim într-un „izvod“ de datorii al acestuia cu un credit de „420 lei cu baş cu tot“ [38], alături de turcul Osman [39]. El era unul din principalii creditori ai năpăstuitului vistier Neculai Başo-

[29] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XVI, p. 210, nr. 88.
[30] Arh. St. Iaşi, CDVI/23.
[31] „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal din Iaşi“ (în continuare se va cita „Ioan Neculce“), fasc. 3 (1923), p. 114—115.
[32] *Ibidem*, an. I, fasc. 2 (1922), p. 307, nr. 144 : „şi cu başuri ce au dat la turci luîndu tot bani cu baş de au cheltuit“ ; vezi şi Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. XXIV, p. 19—20.
[33] Bibl. Acad., ms. 237, f. 640.
[34] *Ibidem*, f. 224 r. — 226 r.
[35] „T. Codrescu“, an. III (1934), p. 7 ; an. VI (1936), p. 37—38.
[36] Arh. St. Iaşi, CDXVII/46.
[37] „Buletinul Comisiei istorice a României“, vol. IV (1925), p. 70.
[38] *Ibidem*, p. 81—82.
[39] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tă [40] și ai lui Ion Cantemir beizadea [41], unul din debitorii cei mai frecvenți ai cămătarilor turci. Pentru recuperarea banilor împrumutați de la cei ce nu reușesc să achite la timp datoria el recurge, uneori, la ajutorul domniei ca „să plinească toți banii pe zapis" [42].

Tot din Roman era și negustorul Hagi Ahmet Keose (Kise), creditor, împreună cu Ahmet Murtaza din Iași, al lui Dumitrașco Racoviță hatman. Din suma de 1287 lei, acesta din urmă nu reușise să le restituie pînă la moartea sa decît 165 lei, restul de bani fiind recuperat în urma unui complicat proces, din care n-a lipsit intervenția domnilor Moldovei și ai Țării Românești, de la cei trei fii ai debitorului decedat [43]. Cu o sumă mare (1000 lei) îl creditează cel dintîi și pe Costachi comisul, fratele lui Dumitrașco beizadea, chezașul debitorului pentru cei 240 lei ce mai rămăsese de restituit după plecarea sa în Țara Românească [44]. De la același se împrumută, în sfîrșit, cu 30 lei și Irina spătăroaia [45], iar „la Eși" se împrumută, cu 300 lei, Ion Cantemir beizadea, urmînd ca debitorul, „mergînd acasă, la ținut(ul) Bacăului", să dea „dumisale toți banii" [46]. Un alt negustor cunoscut din Roman, creditor al Pălădeștilor și al aceluiași veșnic debitor al cămătarilor turci, Ion Cantemir beizadea, este Hagi Sali care ia în 1754 dobîndă „într-o lună cîte doi lei pe sută" [47]. Operațiile sale cămătărești nu se limitau însă la Roman, de vreme ce în același an, la 27 iunie 1754, îl creditează cu 450 lei, în Iași, pe același Ioniță Cantemir beizadea [48]. Același este cazul și al însemnatului cămătar Mahmud Derviș-oglu sau al lui Hagi Halil-oglu, din același oraș, care acordă împrumuturi tot în Iași [49].

Pe Ilie Neculce biv vel spătar și pe Ilie pitar, ginerele marelui vistier Neculai Bașotă, îi credita, în sfîrșit, cu sume mari, tot un turc din Roman, Hasan aga [50], de unde, de altfel, era și Husein aga, creditor cu sume mari, în 1757 și 1758, al aceleiași Anițe Palade [51], sau un Hagi Mahmut, care îl credita în Iași, cu 130 lei, la 29 decembrie 1725, pe hatmanul Dumitrașco Racoviță [52].

Romanul era, astfel, în secolul al XVIII-lea, alături de Iași, orașul moldovean cu cei mai mulți cămătari turci, dar, spre deosebire chiar de

---

[40] „T. Codrescu", an. V, (1935) p. 37 și 38.
[41] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 379.
[42] Bibl. Acad., CCLXIII/22.
[43] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XVI, p. 116—121.
[44] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 34 și 35.
[45] Bibl. Acad., XXII/108.
[46] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 55.
[47] *Ibidem*, p. 36 și 39.
[48] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XXIV, p. 52—53; „Ioan Neculce", fasc. 9 (1931), p. 18.
[49] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 371 și 379; cf. și idem, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, București, 1925, p. 30.
[50] *Ibidem*, vol. V, p. 430; vol. XVI, p. 384.
[51] „Ioan Neculce", fasc. 9 (1931), p. 19.
[52] Bibl. Acad., CLXI/132.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

capitala ţării, în oraşul de la confluenţa Moldovei cu Siretul se aşezaseră, temporar, cei mai importanţi dintre ei. Aceasta rezultă mai ales din faptul că cei mai însemnaţi dintre feudalii din capitală, care fac împrumuturi băneşti : Aniţa Paladi, Ion Cantemir beizadea, Ioan Neculce, Dumitraşco Racoviţă hatman şi alţii — apelează cel mai frecvent, pentru sume mari, la aceştia. Turcii romaşcani se numără, de asemenea, printre creditorii cei mai importanţi din numeroşii care au contribuit la ruinarea totală a marelui vistier Neculai Başotă [53].

În afară de Ahmet Murtaza, menţionat mai sus [54], şi de creditorii turci ai domniei ca Husein aga, vechil al cămătarului ţarigrădean Casap başa, Orta ceauş, Sara Husein ş.a. [55], în Iaşi mai practicau cămătăria Ali fiul lui Mahmud [56], „un turc din Iaşi ce-au fost chizeş Coste Sîrbul [57], Ahmet Tonuzlu-oglu [58] şi, poate, Omer, Hagi Ali sau Mehmet Murtaza-oglu din izvodul de datorii al vistiernicului Paladi, precum şi alţii din cei care acordă împrumuturi în Iaşi fără a specifica însă tîrgul căruia temporar îi aparţin, ca Suleiman turcul [59] sau Mehmet aga, creditorul lui Dumitraşco Cantemir beizadea [60]. Unul din creditorii turci cei mai importanţi ai lui Ioniţă Cantemir beizadea este ţarigrădeanul Molla Hasan. Cele trei împrumuturi pe care cel dintîi le contractează într-un singur an,1754, la cel de a doilea însumează 2800 lei [61]. Un alt creditor turc al beizadelei era negustorul Hagi Mustafa „ot Bacău" cu care, de altfel, cel dintîi avea legături de afaceri [62]. Un negustor cu acelaşi nume, supranumit şi Surdul, din Botoşani, îl credita pe la mijlocul secolului al XVIII-lea pe Dumitraşco Calmăşul vel ban [63]; la 13 octombrie 1753 acelaşi boier împrumuta bani, pentru două săptămîni, de la turcul Hasan [64]. Soţia aceluiaşi boier, Maria, se împrumută, la rîndu-i, de la un Ismail beşliaga [65]; din acelaşi oraş era şi neguţătorul turc Umir [66].

De la negustorul Ibraim aga ia 500 lei, la 10 octombrie 1754, Aniţa Paladi Cantemir, urmînd să-i achite împrumutul în miere „la vremea

---

[53] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XVII, p. 371 şi urm.

[54] Vezi p. 32.

[55] Idem, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 107—108.

[56] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XVI, p. 383.

[57] *Ibidem*, p. 377 şi 379; cf. şi N. Iorga, *Istoria comerţului românesc. Epoca mai nouă*, Bucureşti, 1925, p. 30.

[58] V. A. Ureche, *Moratorium*, în „Analele Academiei Române, Mem. secţ. ist.", Seria a II-a, tom. X (1887—1888), Bucureşti, 1889, p. 337.

[59] Idem, *Studii şi documente*, vol. XVI, p. 312, nr. 45.

[60] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 34.

[61] La 12 martie, el ia o poliţă de 1 000 lei („T. Codrescu", an. V (1935), p. 39), la 25 mai se împrumută cu alţi 500 *(ibidem*, p. 41), pentru ca la 11 iunie, la Ţarigrad, să mai ia o poliţă de 1 300 lei („Ioan Neculce", fasc. 9 (1931), p. 17; Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. XXIV, p. 52).

[62] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 37; „Ioan Neculce", fasc. 9 (1931), p. 7.

[63] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 19—20, nr. 42 şi p. 21, nr. 45.

[64] *Ibidem*, p. 16, nr. 34.

[65] *Ibidem*, p. 21, nr. 44.

[66] Idem, *Studii şi documente*, vol. V, p. 236, nr. 88.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mierii, după cum s-o vinde ; și banii încă să îmble cu dobînda lor din zeci doisprăzece“ [67]. Aceeași boieroaică era datoare, ca și alții [68], turcului Mehmet aga „ot Bîrlad“, urmînd să-i achite datoria, „la toamnă“, în miere [69].

Vasluiul, unde către mijlocul secolului al XVIII-lea făceau negoț un număr suficient de turci pentru mărimea tîrgului [70], își avea și el cămătarii săi, pe turcii Hasan [71], Eyub (Iup) și Scutul [72], cum îi vor fi avînd, desigur, și Galații, Tecucii, Piatra, Trotușul, Dorohoiul, Baia, Suceava, Siretul și celelalte orașe ale Moldovei în care prezența negustorilor turci este atestată documentar cu întregul cortegiu de greutăți ce le provocau domniei și locuitorilor, ei și slugile lor [73]. Chiar și tîrguri mai mici, precum Adjudul, care număra printre cămătarii săi doi turci, Hasan și Mahmet [74], își aveau fiecare cămătarii săi.

Cu un Husein Celebi întreținea relații negustorești și cămătărești Dumitrașco Cantemir beizadea. La 1 octombrie 1735, acesta din urmă mai avea de achitat negustorului turc suma de 200 lei „bani noi“ dintr-o mai veche „socoteală a noastră“ [75]. Unui alt negustor cu numele de Husein îi era dator, la 17 august 1715, Iftimie fost căpitan [76], iar un Husein serdar se numără printre numeroșii creditori ai marelui vistier Neculai Basotă [77]. Un Șahin ceauș își recuperează împrumutul de 200 lei acordat căpitanilor de Galați și de Bîrlad cu ajutorul unui ciohodar [78], după cum un alt turc, Mahmut, va apela la mijloace similare pentru a-și redobîndi banii împrumutați „de vreo 10 ani“ fiilor lui Pătrășcan Tăutul [79].

Pentru cumpărarea desetinei ținutului Tecuci la Cochi Vechi „trebuind bani în grabă“, cumpărătorii, Constandin Costachi vel vistier și Adam Luca vel sulger, se înțeleg „să afle bani de la turci cu dobîndă, să-i dea pentru slujbă cu dobînda ce-ar hi ; și hiind sîrguială de bani — se menționează într-un document din 21 mai 1719 — au luat dumnialor doao pungi de bani de la Mehmet Iazagi de Focșani și de la Calafat de-au dat la cămară“ [80].

---

[67] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 56.
[68] *Ibidem*, vol. VIII, p. 331, nr. 72.
[69] „Ioan Neculce“, fasc. 9 (1931), p. 19 (doc. din 1 noiembrie 1739).
[70] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 350, nr. 1031, p. 367, nr. 1165 ; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VIII, p. 326, 344—346 ; cf. și N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*. București, 1925, p. 34.
[71] Idem, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 379.
[72] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XVI, p. 379.
[73] N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca nouă*, p. 34—37.
[74] Idem, *Studii și documente*, vol. VII, p. 331, nr. 72 ; cf. și idem, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, p. 30.
[75] „T. Codrescu“, an. V (1935), p. 53.
[76] „Ioan Neculce“, fasc. 4 (1924), p. 23.
[77] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 371.
[78] Bibl. Acad., ms. 237, f. 33 v.
[79] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 229, nr. 72.
[80] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. X, p. 46—51.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

De împrumuturile băneşti ale cămătarilor turci nu erau scutiţi moldovenii nici atunci cînd se aflau, temporar, la Ţarigrad. Împrumuturile se contractau în chip firesc de la aceiaşi turci care se îndeletniceau cu comerţul şi cămătăria în Moldova şi care, în acest fel, aveau posibilitatea recuperării mai lesnicioase a sumelor avansate debitorilor. Este cazul, de pildă, al balcanicului Scordolo de la care Ion Sturza fost mare vornic de Ţara de Sus ia trei cai, valorînd 51 lei, şi 19 lei pentru Mihălache postelnic şi Dumitraşco, fiii lui Dabija Sărlet fost mare armaş, care rămăseseră „pedestri" şi fără bani la Ţarigrad „că iara numai să ne prăpădim acolo, de nu ni-ar fi scos" ; banii împrumutaţi de Sturza de la Scordolo urmau să fie restituiţi „cu dobîndă, în ţară, omului său". Acesta din urmă „împlinindu-l" pe debitor după trei ani şi şapte luni, cînd suma a ajuns, datorită dobînzii, la 150 lei, Sturza e nevoit să se împrumute de la „alt neguţător turcu" deoarece fiii lui Dabija, sărăciţi, nu reuşiseră să restituie vornicului Sturza decît foarte puţini bani [81]. Ei erau, de altfel, strîmtoraţi şi de creditorii tatălui lor : „trăgîndu-ne datornicii turci şi alţii la divan şi neavînd ce lua de la noi, am căzdut la închisoare ; şi fiind datori cu trei sute şi dzece lei unui Ahmet aga Sărdengheşti (şi) viind cu ferman de la Ţarigrad la măria sa vodă ca să pliniască de la noi, ni-au pus la închisoare" [82].

Printre creditorii turci importanţi din Moldova se numără, de asemenea negustorii Mahomet [83], Mehmet [84] sau Suliman cavas-başa [85]. Un „turc din Hotin" avea relaţii băneşti cu moldoveanul Dumitraşco Baenschie, care avea în acelaşi timp încurcături cămătăreşti cu un evreu din Polonia [86]. Alţi „turci din Hotin" aveau de recuperat, în 1763, împrumuturi de la sătenii din Comăneştii ţinutului Hîrlău [87].

Deşi unii din aceşti cămătari se stabileau temporar într-un anumit oraş, acţiunile lor cămătăreşti, întocmai ca şi activitatea comercială pe care o desfăşurau, nu se limitau la centrul urban respectiv ci, determinate de posibilităţile de plasare a banilor şi de achiziţionare a produselor ţării, ele se desfăşurau de obicei pe zone mult mai largi din care, deseori, nu lipsea capitala, unde, pe lîngă domnie, vieţuia cea mai mare parte a boierimii, aflată mereu în criză de bani, dar şi principală furnizoare, în acelaşi timp, a produselor pe care le cumpărau negustorii turci. De aceea, fie că negustorul turc era „din Roman" sau „din Bacău", el acorda împrumuturi atît în aceste tîrguri cît şi în Iaşi sau în alte oraşe. Ion Cantemir beizadea menţionează într-un zapis din 26 iunie 1754 că Hagi Ahmet Cose *din Roman* i-a „făcut bine *aice, la Eşi,* cu trii sute lei ; şi mergînd *acasă, la ţinutul Bacăului,* m-am apucat să dau dumisale

[81] N. Iorga, *Studii şi documente,* vol. VI, p. 40—41, nr. 96.
[82] *Ibidem,* p. 42, nr. 99.
[83] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade,* vol. XIV, p. 41—43.
[84] N. Iorga, *Studii şi documente,* vol. V, p. 430.
[85] Idem, *Documente Callimachi,* p. 549, nr. 273.
[86] „Ioan Neculce", fasc. 4 (1924), p. 243—244.
[87] N. Iorga, *Documente Callimachi,* vol. II, p. 131.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

toți banii aceștia“ [88] *(subl. ns.)*. În același oraș și în aceleași condiții împrumută același, o zi mai tîrziu, 450 lei de la un alt negustor din Roman [89].

Negustorii turci din Moldova, interesați în achiziționarea produselor locale, acordau deseori împrumuturi bănești moldovenilor, indiferent de categoria socială a acestora, cu condiția ca ele să fie achitate în produse. În condițiile crizei cronice de numerar din Moldova, nevoile imediate de bani ale boierimii ca și cele permanente, pentru plata numeroaselor și apăsătoarelor impozite, ale țărănimii erau de natură să contribuie la intensificarea cămătăriei în țară. Generalizarea acesteia în Moldova constituie un fenomen permanent în epoca fanariotă întreținut continuu de interesul negustorului turc pentru produsele țării, dar și de nevoia cronică de bani a localnicului. Acesta din urmă va fi silit mereu, deși din motive diferite, în funcție de starea sa socială, să apeleze la negustor pentru a-și procura numerarul necesar în schimbul produselor sale, dar și cu prețul dobînzii pe care cămătarul o percepea pentru avansarea banilor. În acest fel negustorul cămătar își asigura în permanență pe lîngă produsul dorit, obținut la un preț impus de el, și un cîștig substanțial rezultat din perceperea dobînzii. E ușor de bănuit deci la ce spoliere era supus debitorul, mai ales producătorul direct, în condițiile unor termene mai lungi ale împrumutului, ca să nu mai vorbim de cazurile în care debitorul nu era în măsură, datorită unor împrejurări naturale, să furnizeze negustorului-creditor produsele pentru care acesta îi avansase banii. Dar chiar cu prețul unor astfel de riscuri, nevoia acută de bani îl făcea pe localnic, de la boier pînă la țăran, să accepte condițiile cămătarului. Anița Paladi Cantemir, de pildă, împrumută 500 lei de la Ibraim aga cu condiția „să-i dau miere la vreme(a) mierii, după cum s-a vinde, și banii încă să îmble cu dobînda lor, din zeci doisprăzece“ [90]. Ion Cantemir beizadea, rămînînd dator unui negustor turc din Bacău cu 336 lei, menționează în zapisul său că s-a „apucat pentru niște bani să-i dau d(u)m(i)sale miere la vremea ei“ [91]. Numeroase alte datorii către negustorii turci se achită în această vreme, în întregime sau parțial, în miere [92]. Consecințele ce decurgeau din nelivrarea la timp a produsului de către debitorul-boier se răsfrîngeau de obicei numai asupra acestuia. Faptul e stipulat uneori chiar în act [93], dar de cele mai multe ori sînt consemnate consecințele înseși [94].

---

[88] „T. Codrescu“, an. V (1935), p. 55.

[89] „Ioan Neculce“, fasc. 9 (1931), p. 18. Cf. și „T. Codrescu“, an. V (1935), p. 39.

[90] „T. Codrescu“, an. V (1935), p. 56.

[91] *Ibidem*, p. 37.

[92] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XIV, p. 41—43; *ibidem*, vol. XVI, p. 121—123; „T. Codrescu“, an. V (1935), p. 39.

[93] Dumitrașco Cantemir beizadea fiind dator lui Mehmet aga cu 120 vedre de miere pentru a i le da „la vremea mierii“ menționează în zapis că dacă nu i-o va da la timp și se va „întîmpla a merge la vreo judecată“, cheltuiala va fi suportată de el („T. Codrescu“, an. V (1935), p. 34).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Sistemul avansării banilor de către negustorii-cămătari în contul produselor avea însă repercusiuni dezastruoase asupra situației țărănimii. Devenind o obișnuință pentru negustorii turci din epoca fanariotă, el era recunoscut astfel chiar de către domnie. Într-un document din 1741 prin care domnul Moldovei îi înștiințează pe dregătorii ținuturilor că a venit firman să se „cerce" prețul grîului, orzului, untului, mierii, cerii, seului, pastramei, brînzei, mălaiului ș.a. și anume cu ce preț le-au cumpărat în anul respectiv negustorii și „cu ce preț li-au arvonit" pentru anul următor, se menționează, de pildă, că „pururi neguț(ă)torii sînt obișnuiți a da banii înainte și locuitorii, pentru nevoile lor, încă iau banii înainte, cu tocmală" [95]. Abuzurile pe care le genera acest sistem au alarmat însă domnia, așa încît Constantin Mavrocordat este nevoit să arate pașei de Hotin, la trecerea acestuia prin Iași, că negustorii turci „mistuiesc săracii cu dobînda, că le iau cîte patru parale de leu pe lună lepădîndu-le banii cu sila prin sate" [96]. Insuportabil de la o vreme pentru producătorul nemijlocit, mai ales datorită abuzurilor în care se concretiza rapacitatea negustorilor-cămătari, acest sistem aducea prejudicii însăși domniei care, datorită mai ales fugii peste granițe a contribuabililor, nu putea strînge cuantumul necesar de impozite. Intervenția domniei în favoarea producătorului direct a trebuit să se producă deci în mod obligatoriu. Ea aparține aceluiași Constantin vodă Mavrocordat și se încadrează în ansamblul măsurilor luate de domn ce urmăreau, în fapt, același scop ca și reforma sa fiscală, de a împiedica depopularea țării și a asigura, în consecință, stabilitatea veniturilor domniei [97]. Adresîndu-se la 26 septembrie 1742 ispravnicilor de ținuturi, domnul moldovean îi înștiințează că a primit „jalobe... că au luat lăcuitorii bani de pre la turci pe miere, și pe nuci sau perjă, și pe altele, și acmu niavînd mere sau nuci sau perji să li dé, îi supără cu basul (dobînda — *n. ns.*) făr-de cale, de le iau banii îndoiț". Domnul poruncește ca banii să fie restituiți creditorilor cu dobînda obișnuită „din dzece 12 pe an" [98] sau „să înoiască de la anul din zece doisprezece" [99]. Înafară de cele 14 cărți trimise ispravnicilor, domnul intervine, uneori, și în cazuri speciale ca

[94] Un Iftimie fost căpitan fiind dator „unui neguțătoriu turcu, anume Husein, cu niste miere și strîngîndu-mă la vreme mierii de miere și neavîndu eu miere să-i dau, am căzut după dumnealui Cîrstian de au dat acea miere pentru mine", debitorul punînd zălog partea sa din satul Podobiți, ținutul Cîrligătura, să o stăpînească pînă îi va restitui banii („Ioan Neculce", fasc. IV (1924), p. 23); pentru o datorie de 230 vedre de miere către un turc, Anița, soția lui Gavrilaș Dobrenchie, vinde jumătate din satul Piedecăuți, o sabie și un contăș (Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XIV, p. 40—41).

[95] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 371—372, nr. 1209.

[96] Mihail Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopisețele Moldoviei și Valahiei*, ed. a II-a, revăzută, tom. III, București, 1874, p. 215—216.

[97] Vezi *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei, București, 1964, p. 439 și urm.

[98] Bibl. Acad., ms. 237, f. 171 r.; cf. și N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 244, nr. 302.

[99] Bibl. Acad., ms. 237, f. 602.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dobînda să nu depășească pe an 20% [100]. Negustorii turci însă nu se supun poruncilor domnești ci, după cum aflăm din scrisorile ispravnicilor de ținut către domn, continuă să încarce cu dobînzile pe țărani. Ispravnicul de Tutova îi scrie domnului, în noiembrie 1742, că, în lipsa beșliagăi, „turcii încarcă pe locuitorii cu cametele" [101], iar cel din ținutul Sucevei menționează că negustorii turci „adălăi" au bătut pe țăranii din Bosanci „luîndu-le banii îndoit și întreit" [102].

Abuzurile negustorilor lazi în Moldova îl determină pe domn să se plîngă Porții care, interesată în asigurarea ordinii interne și a stabilității populației în Moldova, trimite aici pentru cercetări un ceauș [103]. După cum rezultă din scrisorile adresate dregătorilor de ținuturi, domnul moldovean era foarte hotărît să curme fărădelegile acestor negustori turci [104]. În următoarea sa domnie din Moldova, el va obține chiar firman pentru scoaterea lor din țară ; în urma amplei acțiuni de izgonire întreprinsă de domnul moldovean, ei s-au retras în ținuturile de graniță ale Moldovei sau pe lîngă cetățile turcești [105], de unde însă, peste cîțiva ani. în urma unui nou firman al Porții, vor fi izgoniți de Matei Ghica vodă [106].

---

[100] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 382, nr. 1302.

[101] *Ibidem*, p. 305, nr. 648.

[102] Bibl. Acad., ms. 237, f. 602 : „Ce de va socoti măria sa vodă, să trimită niște beșlii pentru dînșii".

[103] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 281—282, nr. 535 și 536 și p. 563 ; Constantin Erbiceanu, *Cronicarii greci*, București, 1888, p. 316. Cf. și Ariadna Camariano-Cioran, *Măsuri fiscale și administrative în Moldova (1753—1754)*, în „Studii și materiale de istorie medie", vol. V, Editura Academiei, București, 1962, p. 513.

[104] ....Pentru ce nu aperi pe oamini și pentru ce să-i lași în voe lor (pe negustorii turci — *n. ns.*) să facă ce le este voe ? — scrie domnul ispravnicului de Suceava —. Sau, dacă nu poți tu și nu esti harnic de slujba aceasta ca să aperi pe lăcuitori, să știm, să punem pe altul carele va pute să le sté înpotriva lor și să apere pe oameni ... Că iată și ceauș împărătescu am adus cu caré să le putem veni de hacul lor. Pe care ceauș l-am orînduit să vie si la iarmarocul de la Botoșani si acolo, la Suceava. Și să cauți să iai izvod ... de toti turcii și de faptele lor cu amănuntul și el îi va prinde... si cui ce vor hi luoat rău si cu strîmbul, va plini de la dînșii si să vor răsufla lăcuitorii ... că noi în tot chipul sălim ca să răsuflăm și să odihnim pe lăcuitori" (N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 281—282, nr. 535). Trimițînd pe ceauș pentru cercetări într-un ținut de margine, domnul moldovean îi poruncește starostelui să arate acestuia „ce zulum (asuprire — *n. ns.*), ce jav, asupreli de camătă, bătăi și altele ca aceste" cad în vina lazilor-cămătari (*ibidem*, p. 282, nr. 436).

[105] M. Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, vol. III, ed. a II-a, București, 1874, p. 215—218 ; *Cronica Ghiculeștilor*, ed. Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, Editura Academiei, București, 1965, p. 629—635 ; Cf. și M. de Peyssonel, *Observations sur le commerce de la Mer Noire et des pays qui la bordent*, Amsterdam, 1787, p. 281.

[106] *Cronica Ghiculeștilor*, ed. cit., p. 669 și urm. ; cf. și Ariadna Camariano-Cioran, *op. cit.*, p. 513 și urm. Rămîn în Moldova, în anumite conditii însă, potrivit actului semnat de acești negustori, doar 50 dintre ei (*Cronica Ghiculeștilor*, ed. cit., p. 691—697 ; cf. și Ariadna Camariano-Cioran, *op. cit.*, p. 524—527).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Desăvîrșind prin această acțiune o măsură luată de Constantin Mavrocordat, Matei Ghica este în același timp domnul care, urmîndu-l pe același, și cu același scop, de asigurare a stabilității veniturilor vistieriei printr-o stabilitate demografică a țării, înscrie printre măsurile sale administrative și problema reglementării dobînzii pe care negustorii turci aveau voie să o perceapă de la moldoveni. La 23 iulie 1753, a doua zi după înscăunarea sa, el aduce la cunoștința tuturor „îndeobște locuitori ai țării din fiecare ținut" prin cărți domnești trimise în toate ținuturile țării că ispravnicul de ținut are datoria „să chivernisească ținutul la care a fost numit cum se cuvine și după nizamul (organizarea — *n. ns.)* țării să vă apere de eschiași și să nu-i lase să ia dobîndă mare pentru banii pe care vi-i împrumută cînd aveți nevoie ci numai zece în doisprezece pe an" [107], adică dobînda obișnuită încă din secolul precedent, de 20%. Este tocmai ceea ce întreprinsese cu două decenii în urmă în Țara Românească Grigore Ghica care, de altfel, procedase și la o izgonire similară a turcilor stabiliți în țară [108]. Asemenea măsuri și-au avut eficiența lor, dar întrucît ele nu au avut în vedere și pe negustorii turci „șezători" în orașele Moldovei, cum îi numește un document spre a-i deosebi de cei „adălăi" [109], adică lazii, numărul acestora a sporit în deceniile următoare, după cum și camăta percepută de ei nu s-a mai încadrat în prevederile reglementării lui Matei Ghica [110].

Alături de negustorii turci practicau cămătăria în Moldova și cei evrei veniți, ca și în secolul trecut, tot din Imperiul otoman. Numărul lor este însă destul de mic pînă la exodul galițian din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea [111]. Stabiliți mai ales în tîrguri, ca Novac „jidovul de Eș", Lupul și Iosip din același oraș [111 bis], Iacob jidov din Roman, care intră în posesia unei dugheni din Iași pentru o veche datorie de 600 lei ce o avea către el Ion „sucmănarul" din acest oraș [112], sau ca Hersul fiul lui Lupul jidov care, primind drept zălog tot o dugheană, îl împrumută, la 20 mai 1801, cu aceeași sumă, pe timp de 10 ani, pe fiul unui Nistor blănar [113], ei nu lipsesc nici din sate, ca „jidovul din Cheșăni" care îi creditează pe răzeșii din Sărățeni cu dobînda obiș-

[107] *Cronica Ghiculeștilor*, ed. cit., p. 673; cf. și Ariadno Camariano-Cioran, *op. cit.*, p. 518.

[108] „... A dărîmat toate odăile lor (ale turcilor — *n. ns.*), iar pe ei i-a izgonit peste Dunăre. Și negustorilor turci care au mai rămas le-a îngrădit libertatea mare de care se bucurau mai înainte de supărau pe săraci, împovărîndu-i cu dobînzi peste dobînzi pentru banii pe care-i împrumutau și pe care-i încasau ei înșiși. Pe timpul acestui domn, nici un turc nu putea să încaseze bani de la vreun sărac cu de la sine putere, ci se făcea dreptate tuturor prin judecată de către ispravnicii ținunuturilor. Domnul mai poruncise cu privire la dobîndă să nu se împlinească mai mult de zece în doispreze" (*Cronica Ghiculeștilor*, ed. cit., p. 362—363).

[109] Bibl. Acad., ms. nr. 237, f. 602.

[110] Vezi mai departe, p. 48 și urm.

[111] N. Iorga, *Istoria evreilor în țările noastre*, extras din „Analele Acad. Rom., Mem. secț. ist." seria a II-a, tom. XXX, București, 1913, p. 20 și urm.

[111 bis] Idem, *Studii și documente*, vol. VI, p. 248, nr. 337.

[112] „Ioan Neculce", fasc. 1 (1921), p. 88; fasc. 4 (1924), p. 122.

[113] „Miron Costin", an. 2 (1914), p. 102—103.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nuită de 20% [114]. În diata unui monah, din 1767 mai 10, figurează drept creditor, cu 130 lei și „30 lei basul lor", un Moisă jidovul [115]. Însuși numele, ca acel al lui Samoil aga din Roman [116], arată, uneori, obîrșia negustorilor evrei. Deși nu întotdeauna ne sînt cunoscute numele lor, prezența evreilor în afacerile cămătărești din Iași sau Botoșani este atestată și de alte documente [117]. Practicau de asemenea cămătăria în Moldova și negustorii evrei din Polonia, precum un Hrisco jidov, pentru al cărui diferend cu moldoveanul Dumitrașco Baenschie domnul numește comisari care se deplasează la Rîbna, „la margine", încercînd, fără succes însă, să soluționeze pricina împreună cu omologii lor polonezi [118]. Nu lipsesc nici cazurile în care negustorii evrei din Moldova, precum un Ruvăl jidovul, apelează la domn pentru a-și recupera banii împrumutați celor din Polonia [118 bis].

Vechilor armeni așezați de secole în orașele Moldovei li se adaugă în epoca fanariotă alții, veniți atît din Polonia, cît și din Imperiul otoman [119] și practicînd, mulți dintre ei, ca și cei vechi, nu numai negoțul ci și cămătăria. Vechii comunități armenești pare să-i aparțină după numele său românesc [120] Neculai armeanul, fiul lui Ivan armean, „ce au fost namesnic la tîrg Siretiului", și care obține de la vodă, la 28 iunie 1713, cuvenita carte domnească de apărare a unei părți din Rugășești zălogită de Grigoraș Musteață pentru 120 lei lui Ivan armean. Din același sat îi zălogise aceluiași partea sa un Ilie Dracea [121]. Dintre armenii ieșeni se îndeletnicesc cu împrumutul de bani Andronic staroste de armeni, Hagi Mane [122], Nicolae [122 bis] Cărăcaș [123], iar dintre cei din Suceava, Toma Drăcici [124] și Zeric negustorul, ultimul împrumutînd pe un Simion Găină armean din același oraș [125]. Printre creditori cei mai importanți ai lui Ioan Neculce și ai fiului său, Ilie, se număra Cîrstea armean [126], iar pe Anița Paladi Cantemir o creditează, în afară de negustorii turci, și un Ferat armeanul [127]. Mari împrumuturi bănești acordă și negustorul

[114] „Miron Costin", an. 2 (1914), p. 37—38.
[115] T. Codrescu, *Uricarul*, vol. XVII, p. 55.
[116] „T. Codrescu", fasc. 4 (1924), p. 233—234.
[117] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 379; idem, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 26, nr. 54.
[118] „Ioan Neculce", fasc. 4 (1924), p. 233—234.
[118 bis] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 221, nr. 94.
[119] Idem, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, București, 1925, p. 28 și urm.
[120] *Ibidem*, p. 29.
[121] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 228—229, nr. 69.
[122] *Ibidem*, vol. VI, p. 230, nr. 167.
[122 bis] „Ioan Neculce", an. I, fasc. 2, p. 289, nr. 136.
[123] *Ibidem*, vol. XVI, p. 383.
[124] „Miron Costin", an. II (1914), p. 83—84.
[125] Bibl. Acad., ms. 237, f. 355 v. — 356 r.
[126] „Buletinul Comisiei istorice a României", vol. IV (1925), p. 81—82.
[127] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

armean Molaiahoian Sămilu [128]. În sfîrşit, în Vaslui ,alături de turci, practica împrumutul bănesc şi armeanul Matos [129].

Negustorii greci sau balcanicii grecizaţi care fac comerţ în Moldova şi se îndeletnicesc şi cu împrumutul de bani sînt şi în epoca fanariotă o obişnuinţă a oraşelor moldoveneşti, unde unii dintre ei se stabilesc cu timpul sporind numărul celor împămînteniţi în secolul precedent. Fie însă că prezenţa unora în Moldova e doar temporară, fie că a altora se leagă de perioade îndelungate de timp, fie, în sfîrşit, că unii dintre ei se împămîntesc în cele din urmă, practicarea cămătăriei constituie o trăsătură comună tuturor acestor categorii, după cum nu există deosebiri în această privinţă între ei şi negustorii autohtoni. Desigur, nu toţi dau bani cu împrumut sau, mai precis, nu pe toţi îi menţionează documentele practicînd cămătăria, dar cei mai mulţi au şi această îndeletnicire ca unii ce au în permanenţă bani într-o epocă în care criza de numerar constituie un fenomen obişnut în Moldova. Mai puţini dintre aceşti negustori, fie greci, fie autohtoni, par a avea chiar disponibilităţi de numerar destinate special afacerilor cămătăreşti sau a-şi împărţi egal activitatea între negoţ şi cămătărie. Unul dintre aceştia pare a fi grecul Hristodor Papafil, creditor cu nu mai puţin de 2450 lei a mereu încurcatei în afaceri băneşti şi prietenă cu cămătarii, Aniţa Paladi Cantemir [130]. Pentru a-şi achita o altă datorie, de 1000 lei, la Anastasă lipţcanul, ea contractează un împrumut de la fiul său, Ioniţă beizadea [131], şi el, de altimnteri, frecvent debitor al cămătarilor turci [132], dar şi al unor greci ca negustorul Gheorghios [133]. Tot în Iaşi, practică de asemenea împrumutl cămătăresc grecii Fote „neguţitorul“ [134], Panaite Fote „lipţcanu [135], Caraonfil [136], Mihalachi [137], Panaite Luca [138] şi „baş“ Coste Gheorghiu, creditor, în 1763, al domnului Moldovei [139], sau balcanicii Andrei Pavli, „neguţitorul din Eşi“, creditor al unei pitărese cu 2000 lei [140], Ilie abăgerul, „om strein cu dughiana (şi) cu meşteşugul lui“ ce dă pe datorie „negoţu şi bani“ cu împrumut [141] şi Solomon, „feciorul Camontii“, creditor al domnului [142]. Grecul Panaite, „omul lui Ghica vodă“, face parte dintre acei negustori cămătari care îi însoţeau

[128] „T. Codrescu“, an. V (1935), p. 35.
[129] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. VIII, p. 344—346.
[130] „Ioan Neculce“, fasc. 9 (1931), p. 19.
[131] „T. Codrescu“, an. V (1935), p. 56 şi 57.
[132] Vezi mai sus, p. 32.
[133] „T. Codrescu“, an V (1935), p. 33.
[134] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XVI, p. 383.
[135] *Ibidem*, vol. V. p. 542, nr. 19.
[136] „Ioan Neculce“, fasc. 7 (1928), p. 101—102.
[137] „T. Codrescu“, an. V (1935), p. 56.
[138] „Miron Costin“, an. III (1915), p. 152.
[139] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 108.
[140] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. VII, p. 62—63.
[141] *Ibidem*, vol. X, p. 83—88, nr. 51 şi 52.
[142] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 107.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pe domni în Moldova la luarea scaunului acestei țări, bucurîndu-se de întreaga lor protecție chiar în afacerile cămătărești [143].

Dintre grecii din Botoșani [144], unul, negustorul Pană, avea relații cămătărești cu locuitori din Tismenicza poloneză [145], iar altul, Iane „vinețianul", ce-și desena astfel obîrșia, era creditor frecvent al biv vel banului Calmășul și era interesat ca și negustorii turci în achiziționarea mierii [146]. Pe lîngă grecul negustor și creditorul domniei [147] „baș" Costi Avram, căruia pentru un împrumut de 410 „lei noi" Andrei Donici clucer îi amaneta moșiile la 22 iunie 1765 [148], printre creditorii banului Călmașul se număra și balcanicul Hriste arnăutul [149]; din aceeași regiune provine și Ștefan Mișolu, creditor, în 1751, cu 2500 lei al vistierului Paladi [150].

Alta este obîrșia, desigur, a unui Iozăf pisar sau „săcritar", creditor al aceluiași boier botoșănean [151], a unui Coște Leonardu, care avea printre debitori pe membrii aceleiași familii boierești, [152], sau a fraților Leopold și Matei din Iași, care dau împrumut galbeni olandezi [153].

Cel mai bogat dintre negustorii moldoveni din Botoșani, Manoli, ajunge pe la sfîrșitul sec. al XVIII-lea stăpînul Popăuților, avînd mereu litigii de proprietate cu boierul botoșănean Dumitrașco Calmășul printre ai cărui creditori se numără și cu care, de altfel, se judecă nu odată în aceeași vreme pentru vechi datorii neachitate de fostul ban [154]. Prin mijlocirea împrumutului bănesc el va ajunge stăpîn și în Rugășești în dauna T'ăuteștilor [155], după cum mai tîrziu, în același mod, fiul său va intra în posesia moșiei Șipinți [156].

---

[143] Rudele unui boier debitor al lui Panaite nu îndrăznesc, de pildă, să răscumpere în vremea domniei lui Ghica Vodă un sat pus zălog la negustorul grec de către boierul moldovean ce căzuse între timp rob la tătari (N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XI, p. 62—63, nr. 72).

[144] Idem, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, București, 1925, p. 37—38.

[145] Idem, *Studii și documente*, vol. VI, p. 233, nr. 199.

[146] Idem, *Documente Callimachi*, vol. II, București, 1903, p. 17, nr. 36, p. 19—20, nr. 42 și p. 23, nr. 50; vezi și idem, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, p. 26.

[147] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 108 și 125.

[148] Idem, *Studii și documente*, vol. V, p. 543, nr. 2; idem, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, București, 1925, p. 38.

[149] Idem, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 16, nr. 34.

[150] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 35.

[151] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 17, nr. 36 și p. 19—20, nr. 42.

[152] *Ibidem*, p. 31, nr. 68 și p. 34, nr. 74.

[153] „Ioan Neculce", fasc. 5 (1925), p. 206, nr. 138.

[154] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 12—13, nr. 24 și 25; vezi și *ibidem*, p. 11, nr.20, 23 și 24. Probabil, tot un tîrgoveț botoșenean era și Mihai al lui Gheorghe, creditor al aceleiași familii (idem, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 27, nr. 56).

[155] Bibl. Acad., CDLXV/9, 11 și 16.

[156] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 543, nr. 4 și nr. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Alături de cunoscutul negustor Toma, principal creditor al vistierului Başotă [157], și de Gavril negustor [159], în Iași dădea bani cu împrumut un Hagi Tănasă, [160], iar la Bîrlad un Nene (Ene), care îi credita cu 450 galbeni pe „toți tîrgoveții" [160]. Un vistier, Ștefan Luca, avea, în 1725, vechi „socoteli" și întreținea relații bănești curente cu negustorul Sandul, căruia îi da în contul datoriilor obiecte și stupi, dar îi și amaneta pentru doi ani trei sate [161]. Aceluiași negustor îi punea zălog două sate pentru datoria de 120 lei soția lui Rugină fos comis, datoare, în același timp, și episcopului de Rădăuți, Calistru [162]. În afaceri bănești de aceeași ampioare e angajat, în 1783, și negustorul Lupul Nacul [163] după cum alți tîrgoveți moldoveni ca Neculai neguțător [164], „jupînul" Gheuca [165], Dumitru bacal [166] sau Gheorghiță Chiper [167] se mărginesc la împrumuturi mai mici.

Deși puțini la număr, nu lipsesc, totuși, din rîndul celor care acordă împrumuturi mici meșteșugari ca Matei ciubotar [168] și Ioniță blănar [169] din Iași. Mane blănar sau, în sfîrșit, și alți tîrgoveți [170] care creditează fie tot pe tîrgoveți, fie chiar pe boieri.

Ca și în scolul precedent[171], împrumutul bănesc constituie și în epoca fanariotă un mijloc eficace de sporire a proprietății feudale, fapt pentru care el este practicat curent de marea boierime moldoveană. Fie că sporirea unui domeniu boieresc are loc pe seama marii proprietăți sau a celei mijlocii și mici, în acest proces împrumutul bănesc intervine deseori hotărîtor datorită insolvabilității debitorului. Într-o vreme de cronică instabilitate politică și în condițiile sarcinilor bănești la care e supusă marea boierime ca urmare a acestei instabilități și a cererilor Porții, nevoia de numerar a boierimii crește față de secolul precedent, în timp ce posibilitățile de procurare a acestuia se diminuează considerabil uneori ca urmare a distrugerilor cauzate de oștile ce se perindă pe teritoriul țării. Apelul boierului moldovean la împrumutul bănesc constituie astfel o necesi-

---

[157] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 373 și 379.
[158] *Ibidem*, p. 383.
[159] „Ioan Neculce", an. I, fasc. 2 (1922), p. 266—267, nr. CIV și CVI.
[160] Bibl. Acad., MCDXCV/198.
[161] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. IX, p. 215—216, nr. 94.
[162] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXII, p. 241—243.
[163] Bibl. Acad., MXXIII/62. Toader Nacu, creditor al lui Ilie pitar, este probabil o rudă sau urmaș al acestuia (N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 383).
[164] Bibl. Acad., CDLI/45; cf. și *ibidem*, ms. 237, f. 116 v.
[165] *Ibidem*, VIII/105.
[166] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 40.
[167] „Ioan Neculce", an. I, fasc. 2 (1921), p. 294—295, nr. 144.
[168] *Ibidem*, fasc. 6 (1926—1927), p. 126.
[169] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 383.
[170] *Ibidem*, vol. VII, p. 331, nr. 72.
[171] Vezi I. Caproșu, *Rolul capitalului cămătăresc în aservirea micii proprietăți*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol"-Iași, tom. VII (1970), p. 123 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tate, dar și practicarea lui îi sporește oricînd posibilitățile de cîștig [172]. De aceea, majoritatea boierilor acordă împrumuturi tuturor categoriilor sociale, percepînd dobînda cuvenită ca și cămătarii străini. Chiar dacă împrumuturile acordate de marea boierime nu au regularitatea celor practicate de cămătarii turci, ele sînt, totuși, destul de numeroase și nu diferă în privința implicațiilor de celelalte, ci întregesc intensa activitate cămătărească din Moldova. Mentalitatea de negustori și posibilitățile bănești mai mari ale boierilor greci din Moldova îi apropie uneori pe aceștia de cămătarii propriu-ziși, așa cum în aceeași categorie se includ chiar și unii boieri pămînteni. Cei mai mulți dintre boierii împrumutători de bani sînt, ca și în secolul precedent[173], vistieri și dregători legați de vistiere și de cămara domnească, precum Ioan Cantacuzino vel vistier, creditor în 1766 cu 2 500 lei și în 1769 cu 50 de florini în schimbul unui zălog de două sate [174], Alistar vistier, creditor al domniței Anița Paladi Cantemir [175], sau Ștefan Luca vel vistier care, pe această cale, intră în posesia unei jirebii din Lipăești, ținutul Suceava, și a unor țigani ai ruinatei sale cumnate Maria, soția lui Dumitrașco Ursachi fost mare stolnic [176]. Aceeași stolniceasă mai avea de achitat o veche datorie de 600 lei contractată de tatăl său la socrul ei, Ursache vistier [177]. Ștefan Bosie cămăraș avea de recuperat în 1753 de la Anița Paladi Cantemir un vechi împrumut de 532 lei acordat de el soțului acesteia [178], iar de la soția lui Dumitrașco Calmășul izbutise să recupereze în întregime abia în 1761 suma de 200 lei împrumutată acestuia înainte de 10 martie 1747 [179]. Un fost logofăt de visterie, apoi ban, „cuconul" Gheorghe Carp, primește ca zălog pentru banii împrumutați în 1786 și 1796 părți din trei sate [180], pentru ca în 1798 să intre definitiv în posesia unei părți dintr-un alt sat al unui debitor ce nu reușise să-i achite timp de șase ani datoria de 87 lei [181].

Din rîndul celorlalți mari dregători acordă împrumuturi cu dobîndă Manolachi Costache mare logofăt, creditor al domniei [182], Costandin

---

[172] Se întîmplă chiar ca banii să fie puși special „la locuri sigure" pentru a aduce dobîndă („Ioan Neculce", fasc. 6 (1926—1927), p. 149—150, nr. 76; cf. și *ibidem*, fasc. 9 (1931), p. 83. La începutul secolului al XIX-lea se folosește chiar noțiunea de *capital* (Muzeul de istorie-Botoșani, Inv. nr. 55).

[173] I. Caproșu, *op. cit.*, p. 123 și urm.

[174] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 429—430; în 1763, el creditează pe domnul Moldovei cu 12.500 lei, iar împreună cu Mihalache Suciu comis cu alți 25.000 lei (idem, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 107).

[175] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 56.

[176] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. IX, p. 210.

[177] „Buletinul Comisiei istorice a României", vol. IV (1925), p. 58—59.

[178] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 53—54.

[179] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 10, nr. 18, p. 27, nr. 57 și p. 28, nr. 60.

[180] Idem, *Studii și documente*, vol. VI, p. 108—109, nr. 172.

[181] *Ibidem*, p. 110, nr. 179; vezi și *ibidem*, vol. XVI, p. 383.

[182] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 108.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Grecianul fost mare logofăt [183], Luca [184] şi Balş logofeţi [185], marii vornici Lupu Balş [186], Iordache Ruset [187], Ciocîrlan [188], Iordachi Cantacuzino [189] şi Mihalachi Sturza [190], hatmanii Vasile Ruset [191] şi Costantin Costache, [192] postelnicii Alexandru, [193] Gheorghe Turculeţ [194], Gheorghe Năstase [195] Arghire [196] şi Neculai, [197], spătarii Ion Paladi [198] şi Şerban Negel [199], paharnicii Costandin [200], Ioniţă Cuza [201] şi Ilie Ruset [202], stolnicul Lupul [203], medelnicerii Constandin Ciudin [204] Coste Papafil [205], Dumitrachi Hudici [206] şi Mihalachi Cheşco [207], comişii Manolache Suciu [208] Filip Catargiu [209] şi Ion Mavromati [210], sulgerul Vasile Carp [211], serdarii Arghirie [212] şi Constantin Vasiliu [213] Petre Cheşco biv vel şetrar [214] jitnicerul Anastase [214 bis] banii Petrachi Cazimir, creditor al domniei [215] ş.a. Împrumu-

---

[183] „Miron Costin", an. IV (1916), p. 412—415.
[184] „Ioan Neculce", fasc. 4 (1924), p. 161—162, nr. 76.
[185] Suma cu care creditează între 1803 şi 1822 se ridică la 398.663 lei (Bibl. acad., CCL/29).
[186] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 108.
[187] „Revista istorică", VI (1920), p. 78; N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p.417, nr. 1608.
[188] „T. Codrescu", an. VI (1936), p. 57; „Ioan Neculce", fasc. 4 (1924), p. 155, nr. 65; fasc. 5 (1925), p. 168—169, nr. 74.
[189] Bibl. Acad., CCXL/17; Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. VIII, p. 344—346.
[190] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 54, nr. 121.
[191] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XVIII, p. 29; *ibidem*, vol. XVII, p. 62—64; N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 27, nr. 59 şi p. 108.
[192] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XVI, p. 117.
[193] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 108.
[194] Bibl. Acad., ms. 237, f. 121 r.
[195] „Ioan Neculce", an. I, fasc. II (1922), p. 257.
[196] *Ibidem*, fasc. 3 (1923), p. 88.
[197] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 54—55.
[198] Bibl. Acad., CDLVII/26 şi 29; „Ioan Neculce", fasc. 5 (1925), p. 162, nr. 58.
[199] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. X, p. 220—223; N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 47, nr. 98 şi p. 57, nr. 130.
[200] N. Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 27, nr. 58.
[201] Idem, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 164, nr. 85.
[202] *Ibidem*, vol. XVI, p. 399.
[203] Bibl. Acad., CLI/154.
[204] *Ibidem*, nr. 135.
[205] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 22—23.
[206] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XVI, p. 383.
[207] *Ibidem*.
[208] S. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 107.
[209] Idem, *Studii şi documente*, vol. V, p. 430.
[210] Muzeul de istorie — Botoşani, Inv. nr. 55.
[211] Bibl. Acad., CDLI/89.
[212] „Ioan Neculce", fasc. 9 (1931), p. 18.
[213] Arh. St. Galaţi, doc. din 1825, februarie 24 şi 1826, ianuarie 14.
[214] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 542, nr. 19.
[214 bis] „Ioan Neculce", fasc. 5 (1925), p. 149—150, nr. 38 şi 39.
[215] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 131.
[216] Bibl. Acad., MXXIII/85.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

turi bănești acordă de asemenea și alți boieri sau beizadele ca Ion Cantemir [217] și Scarlat [218] sau Constantin, fiul Aniței Paladi Cantemir [219].

Împrumutul cămătăresc e atît de încetățenit în epocă încît practicarea lui constituie o obișnuință, ca și în secolul precedent de altfel [220], și pentru soțiile marilor dregători, precum o Ilinca păhărniceasa, creditoarea cumnatului său, Dumitrașco Calmășul mare ban, cu condiția ca debitorul să-i dea „bani pe bani, din 10, 12“[221], sau Anița Paladi Cantemir căreia fratele său, Ion Cantemir beizadea, urmează să-i restituie cei 500 lei împrumutați la 1 martie 1754 „cu mulțumită și dobîndă... cîte zece lei pe lună“ [222].

Alături de logofeteasa Catrina Paladi, care creditează, de pildă, pe un orășean [223], sau de Catrina Bantăș ce acordă un împrumut de 300 lei, cu dobîndă, unor rude, [224], spătăreasa Ileana Costachi e interesată în achiziționarea de pămînt prin mijlocirea împrumutului bănesc [225].

Deși micii dregători, slugile domnești sau slujitorii militari nu pot dispune în chip firesc de aceleași cantități de numerar ca marea boierime, ei se numără, totuși, printre împrumutătorii de bani atîta timp cît practica împrumutului le oferă în permanență posibilități sigure de cîștig.

Numărul celor care acordă împrumuturi din rîndul acestora este, evident, mai mic decît al marilor dregători ce apar în postura de creditori, dar sumele cu care creditează nu sînt întotdeauna neapărat mai mici decît cele acordate ca împrumut de marea boierime. Căci dacă sumele cu care creditează, de pildă, un Cîrstian seiman [226], Gavril diac de visterie [227], Ghiorghiță Potlog „ot visterie“ [227 bis] Constandin Cogălniceanu „ot visterie“ [228], Ion ispravnic [229], Ioniță, ispravnic de curte [230], un fost ispravnic de copii [231], Gavril Vartic căpitan [232] sau Lupul căpitan de Peneu [233] nu depășesc niciodată 50 de lei, un Manole fost vătav de călărași de Țarigrad acordă, în 1743, un împrumut de 100 lei [234], un Anastasie vel căpitan îm-

[217] „T. Codrescu“, an. V (1935), p. 39.
[218] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 53, nr. 110.
[219] „Ioan Neculce“, fasc. 9 (1931), p. 19; „T. Codrescu“, an. V (1935), p. 56 și 57.
[220] I. Caprosu, *op. cit.*, p. 125.
[221] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 16—17, nr. 35.
[222] „T. Codrescu“, an. V (1935), p. 38.
[223] „Ioan Neculce“, an. I, fasc. 1 (1921), p. 103—104.
[224] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. X, p. 251—252.
[225] Idem, *Ispisoace și zapise*, vol. V_2, p. 85.
[226] „Ioan Neculce“, fasc. 4 (1924), p. 23 și 24—25.
[227] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 383.
[227 bis] „Ioan Neculce“, fasc. 5 (1925), p. 163—165.
[228] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 383.
[229] Gh. Ghibănescu, *Ms. Surete și izvoade*, vol. 25, p. 77, nr. 31 și p. 81.
[230] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 108.
[231] Idem, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 383.
[232] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XI, p. 141, nr. 86.
[233] Bibl. Acad., XCIX/25.
[234] *Ibidem*, ms. 237, f. 202 v.
[235] Bibl. Acad., ms. 237, f. 82 r. La 15 mai 1742 el mai recupera un împrumut de 30 lei de la Apostol Catargiu *(ibidem*, f. 33 v).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

prumută, în 1741, 200 lei [235] pentru ca un Enachi polcovnic, în 1738, şi un Predescul căminar, în 1776, să aibă de primit datorii de 1060 [236] şi, respectiv, 1000 de lei [237].

Nu rămîn în afara practicii împrumutului bănesc nici proprietarii mărunţi şi mijlocii lipsiţi de slujbe. Deşi numărul acestora este mult mai mic în comparaţie cu al celorlalte categorii de creditori, este semnificativ faptul că de cele mai multe ori debitorii lor sînt feudali sau dregători ca Nacul stolnic [238], Ilie pitar [239], Alexandru Raşcanu spătar [240] sau aceeaşi omniprezentă Aniţa Paladi Cantemir [241]. Sumele acordate ca împrumut de aceştia nu sînt, cum s-ar putea bănui la prima vedere, decît numai uneori mici ca cele, sub 50 lei, cu care creditează un Iurăşcu [242], Sandul Hăjdău sau Andrei Hermeziu [243]. În restul cazurilor documentele consemnează împrumuturi între 100 şi 400 lei [244]. Sistemul de proprietate specific unora dintre creditorii din această categorie face ca să nu lipsească din practica împrumutului bănesc din această vreme nici împrumuturile colective de felul celui din 1778 martie 25 acordate de un Ursachi şi Gheorghe „cu alte neamuri" ale lor din satul Socola [245] sau al celui de 150 lei, din 1813 august 26, acordat de „boernaşii răzeş (i) de moşia Găureana" [246].

Ca şi în secolul precedent [247] şi la fel ca şi în Ţara Românească în aceeaşi vreme [248] practica împrumutului boieresc nu este străină în această epocă nici clerului moldovean, fie că e vorba de înalţi prelaţi ai ţării sau de egumenii mănăstirilor, fie că cei care acordă împrumuturi sînt simpli monahi sau preoţi de rînd. Dacă mitropoliţii Ghedeon, în 1714 [249], şi Iacov, în 1750 [250], sau egumenii mănăstirilor Bărboi şi Aron vodă [250 bis] creditează pe tîrgoveţii din Iaşi, pe boieri sau chiar pe străinii aflaţi temporar în acest oraş, mănăstirile Runcu [251], Floreşti [252] sau Mera [253], ulti-

[236] „Ioan Neculce", fasc. 8 (1930), p. 150.
[237] „Revista istorică", an. III (1917), p. 20—21.
[238] B. P. Hasdeu, *Archiva istorică a României*, vol. III, p. 279.
[239] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XVI, p. 383.
[240] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. X, p. 250—252.
[241] „Ioan Neculce", fasc. 9 (1931), p. 18.
[242] *Ibidem.*
[243] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. X, p. 250—252; cf. şi Bibl. Acad., CDLI/61; CDLXVIII/105.
[244] B. P. Hasdeu, *Archiva istorică a României*, vol. III, p. 279; Bibl. Acad., CDLXXX/41.
[245] „Ioan Neculce", fasc. 9 (1930), p. 72.
[246] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 507, nr. 197.
[247] Lia Lehr, *op. cit.*, p. 700.
[248] I. Caproşu, *op. cit.*, p. 126—127.
[249] „Ioan Neculce", fasc. 9 (1931), p. 83.
[250] *Ibidem*, fasc. 4 (1924), p. 43.
[250 bis] Bibl. Acad., XXI/105; Arh. St. Bucureşti, M-rea Aron vodă, II/12 (nr. 34).
[251] C. A. Stoide, *Mănăstirea Runcu*, extras din „Anuarul liceului de băieţi Piatra Neamţ", 1933—1934, p. 5.
[252] Bibl. Acad., CDLI/59.
[253] *Ibidem*, LII/158.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ma dînd împrumut suma destul de mare de 600 lei, sînt interesate, în chip firesc, în sporirea proprietăților prin mijlocirea împrumutului bănesc întocmai ca un Teodosie Lupan monah, care izbutește pe această cale să-și deposedeze rudele de pămînt [254]. Aceleași sînt uneori și preferințele preoților, dacă nu sînt preocupați, ca cei de la oraș, în primul rînd de perceperea dobînzii [255]. Alături de clerul din Moldova, se acordă împrumuturi în această țară și de către clerul de la Sfîntul Mormînt. Recuperarea unui asemenea împrumut e urmărită în 1728 și apoi în 1742 de însăși patriarhii de la Ierusalim, cu prilejul unor călătorii în Moldova [256]. Domnia însăși e creditată de mitropolitul țării [257].

În sfîrșit, unul dintre cei mai activi împrumutători de bani din capitala Moldovei, interesat ca și mulți din negustorii străini în achiziționarea mierii, este dascălul Teodosie, creditor, în decurs de numai șase luni, al beizadelei Ion Cantemir cu suma de 2100 lei [258] și al Aniței Paladi Cantemir, în cursul unui singur an, cu peste 2000 lei [259].

Ca și în secolul trecut [260] și întocmai ca în Țara Românească în secolele XVI—XVIII [261], dobînda percepută de cămătarii din Moldova în epoca fanariotă este de cele mai multe ori de 20%, adică, în limbajul documentelor vremii, „din zece doisprezece pe an", sau „din zece doisprezece într-un an" [262]. Similitudinea cu Țara Românească, unde dobînda de 20%, numită uneori și „dobîndă neguțătorească" [263], este cel mai des menționată în acte, își are explicația în obîrșia comună, țarigrădeană, a celor mai mulți din cămătarii ce acționau în aceste țări. În Moldova, această dobîndă era unanim considerată ca fiind cea obișnuită, de vreme ce chiar în zapisele în care termenul de împrumut e doar de cîteva luni sau nici nu e specificat, ea apare ca ceva de la sine înțeles [264], întocmai cum ca un bene-

[254] Bibl. Acad., CDLI/50, 51 și 52.

[255] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XXII, p. 82—83; N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 18, nr. 40; Bibl. Acad., CXXXV/210.

[256] „Ioan Neculce", fasc. 9 (1931), p. 7—9; Bibl. Acad., ms. 237, f. 585 r — v; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 292—293, nr. 588.

[257] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 108.

[258] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 38, 39 și 55.

[259] *Ibidem*, p. 35—37, 40 și 54. Peste mai bine de un deceniu, în 1765 decembrie 1, acesta îi acordă aceleiași un nou împrumut de 600 lei („Ioan Neculce", fasc. 9 (1931), p. 19).

[260] I. Caproșu, *op. cit.*, p 119.

[261] Lia Lehr, *op. cit.*, p. 706—709.

[262] Bibl. Acad., ms. 237, f. 116; „T. Codrescu", an. V (1935), p. 41; „Ioan Neculce", fasc. 9 (1931), p. 19 și Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XVIII, p. 62—64. Expresia își are obîrșia în faptul că dintru început dobînda s-a socotit, și a continuat să fie socotită de regulă astfel pînă în epoca modernă, nu *la sută* ca astăzi, ci *la zece*; „din zece doisprezece" înseamnă că suma avansată de creditor a fost de *zece* urmînd ca la termen să primească *doisprezece*, dobînda percepută fiind astfel de 2 la 10, ceea ce înseamnă 20%.

[263] Lia Lehr, *op. cit.*, p. 706—709.

[264] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 12, nr. 24; p. 16—17, nr. 35; p. 17, nr. 36; p. 31, nr. 58; „T. Codrescu", an. V (1935), p. 35, 40 și 56; „Ioan Neculce", fasc. 4 (1924), p. 161—162; fasc. 9 (1931), p. 18; „Miron Costin", an. II (1914), p. 37—38; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XVII, p. 62—64; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 164, nr. 85 etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ficiu obişnuit, legal, e considerată de domnie însăşi. Reglementarea cuantumului dobînzii la 20% pe an întreprinsă de Constantin Mavrocordat, în 1742 [265], şi de Matei Ghica, în 1753 [266], ca şi stabilirea în permanenţă, a acestei dobînzi în actele emise de cancelaria domnească în secolul al XVIII-lea sînt o dovadă în acest sens" [267].

Dobînda putea fi, uneori, mai mică : de 18% [268], de aproape 17% [269], de 15% [269] , de 12% [270] sau chiar, destul de des, de 10% pe an („din zece, unsprezece") [271], ultima fiind socotită chiar de către domnie, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, ca dobîndă legală „după pravile şi obiceiul pămîntului" [272].

Desele împrumuturi contractate de domniţa Aniţa Paladi şi de Ion Cantemir beizadea sînt însă de multe ori însoţite de dobînda de 24% pe an („cîte 2 lei de sută pe lună")[273] şi de obişnuita „mulţumită"[274]. Constantin vodă Mavocordat însuşi este nevoit să împrumute de la negustori cu această dobîndă[275], obişnuită la împrumuturile mari, în pungi de bani.

Cuantumul dobînzii a cunoscut, la un moment dat, în vremea prezenţei negustorilor lazi în Moldova, creşteri exorbitante, dar numai în cadrul raporturilor băneşti dintre cămătarii turci şi producătorul nemijlocit. În intervalul în care abuzurile acestor negustori deveniseră o calamitate pentru ţară alarmînd domnia, dobînda percepută în mod forţat de aceştia ajungea la 120% pe an („cîte patru paralele de leu pe

---

[265] Bibl. Acad., ms. 237, f. 171 r. şi 602 ; cf. şi N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 244, nr. 302 ; vezi mai sus, p. 37 şi urm.

[266] *Cronica Ghiculeştilor*, ed. cit., p. 673 ; cf. şi Ariadna Camariano-Cioran, *op. cit.*, p. 518 ; vezi mai sus, p. 38—39.

[267] Bibl. Acad., ms. 237, f. 37 v. ; N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 382, nr. 1302.

[268] Bibl. Acad., XXII/108 ; „T. Codrescu", an. V (1935), p. 38 ; „Ioan Neculce" fasc. 9 (1931), p. 19.

[269] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 17, nr. 36.

[269 bis] „Ioan Neculce", fasc. 5 (1925), p. 150, nr. 39.

[270] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 41 ; „Ioan Neculce", fasc. 5 (1923), p. 206 ; fasc. 9 (1931), p. 18 ; Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. VII, p. 62—63 ; vol. X, p. 219 ; Bibl. Acad., CCL/29.

[271] „Ioan Neculce", fasc. 8 (1930), p. 150 ; fasc. 9 (1931), p. 19 ; Gh. Ghibănescu, *Ms. Surete şi izvoade*, vol. XXV, p. 81 ; N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 429 şi 430 ; vol. VI, p. 108—109, nr. 172 ; vol. XVI, p. 399 ; „Miron Costin", an. IV(1916), p. 214—215 ; Bibl. Acad., MXXIII/85.

[272] Muzeul de istorie Botoşani, Inv. nr. 55.

[273] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 57 ; „Ioan Neculce", fasc. 9 (1931), p. 19.

[274] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 38 („...să dau banii... cu mulţumită şi dobîndă"), p. 39 („...să dau banii... cu mulţumită şi să dau şi dobînda"), p. 55 („...m-am apucat să-i dau banii cu mulţumită şi cu dobînda lor") ; cu excepţia unui împrumut de 150 lei, toate celelalte contractate cu această dobîndă sînt împrumuturi de 500 lei.

[275] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 351, nr. 1041 şi 1042.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lună“ [276]). [277], dobîndă întîlnită, de altfel, în Țara Românească încă de la începutul domniei lui Matei Basarab[278].

Sînt destul de frecvente în documentele din această epocă împrumuturile fără dobîndă, dar condiționate de obligația debitorului de a le rambursa „cu mulțumită“. Trebuie remarcat însă faptul că în astfel de cazuri, debitorii sînt, mai totdeauna, mari feudali[279]. In general, termenele acestor împrumuturi nu depășesc cîteva luni ; împrumutul „cu mulțumită“ se acordă însă și condiționat. Dumitrașcu Cantemir beizadea avînd de restituit, în 1735, 200 lei unui creditor turc, se obligă față de aceasta „să-i dau banii în 6 luni cu mulțumită, dar trecînd piste 6 luni să aibă (creditorul, n. ns.) a socotit banii cu dobîndă“ [280]. Cînd împrumutul bănesc era însoțit de zălogirea moșiei, venitul acesteia revenea creditorului, ca și în secolul al XVII-lea [281], pentru dobînda banilor [284]. În cazuri rare, dobînda se putea achita și în muncă [283] sau în produse [284].

Deși documentele din această epocă le înregistrează foarte rar, nu lipsesc, totuși, din ele cazurile de împrumut, „fără dobîndă“, chiar dacă creditorii sînt cămătari binecunoscuți ca Samoil aga din Roman sau Ene venețianul[285] ; trebuie remarcat însă că beneficiarii împrumuturilor sînt în astfel de cazuri debitorii frecvenți ai acestor cămătari[286].

Fie că împrumutului bănesc e contractat de țăran, de orășean sau de feudal, la acordarea lui, creditorul ia, de cele mai multe ori, drept ga-

[276] În 1741, un leu era egal cu 40 de parale (N. Iorga, *Studii și documente*, vol., VI, p. 315, nr. 728).

[277] M. Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, ed. a II-a, 1872, tom. 3, p. 215—216. A fost o situație ieșită din comun, cu consecințe dezastruoase pentru producătorul direct, adus forțat de negustorul turc în situația de debitor al său („lepădîndu-le (negustorii turci, *n. ns.)* banii cu sila prin sate (țăranilor, *n. ns.)*“ ; intervenția domniei a pus capăt acestei situații (vezi mai sus, p. 37 și urm.).

[278] Vezi Lia Lhr. *op. cit.*, p. 709—710.

[279] Bibl. Acad., CLXI/132 ; „T. Codrescu“, an. V (1935), p. 34, 35, 37 și 55 ; „Ioan Neculce“, facs. 9 (1931), p. 18 ; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XXIV p. 52—53 ; N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 34, nr. 74 ; p. 54, nr. 121. În unele documente se menționează în mod expres că împrumutul se acordă „cu mulțumită, fără dobîndă“. („T. Codrescu“, an. V (1935), p. 34 ; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XI, p. 141) sau fără de baș, cu mulțumită“ („Ioan Neculce“, fasc. 7 (1928), p. 101).

[280] „T. Codrescu“, an. V (1935), p. 53 ; cf. și *ibidem*, p. 39.

[281] Vezi I. Caproșu, *op. cit.*, p. 120—121.

[282] Împrumutînd 100 lei de la Toader Manoli, Alexandra Donci clucereasa amanetează moșia Șipinții lăsînd creditorului „venitul moșiei pentru bașul banilor“ (N. Iorga, *Studii și documente*. vol. V, p. 543, nr. 4).

[283] Împrumutînd 150 lei de la răzeșii din satul Găureana, niște țigani domnești se obligă ca „pentru dobînda acestor bani, să avem a da de tot numai cîti șase zile de clacă la orici ne va puni dumnealor (N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. I, p. 507, nr. 197 ; Cf. și *ibidem*, vol. II, p. 6—7, nr. 8 ; Arh. St. Galați, Doc. din 1825 febr. 24 (se referă la anii anteriori).

[284] Arh. St. Galați, Doc. din 1825 februarie 24 (se referă la anii anteriori).

[285] „T. Codrescu“, an. V (1935), p. 38 ; N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 23, nr. 50.

[286] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ranţie, de la debitor, un zălog [287]. Micul proprietar îşi amanetează, de regulă, ocina, orăşeanul — bunurile imobile, iar feudalul — moşiile sau alte bunuri. În absenţa zălogului, atunci cînd debitorul nu prezintă garanţia necesară pentru creditor, se practică, întocmai ca în secolul precedent, sistemul chezăşiei.

De la mijlocul secolului al XVIII-lea, în raporturile băneşti dintre negustorii turci şi feudalii moldoveni începe să se folosească sistemul poliţelor. Printre cei dintîi care acordă în acest mod împrumuturi în Moldova este ţarigrădeanul Mola Hasan, creditor, probabil în Iaşi, la 12 martie 1754, al beizadelei Ion Cantemir „cu o poliţă d-o miia lei“[288]; peste cîteva luni aceeaşi beizadea ia de la acelaşi cămătar, la Ţarigrad, o poliţă de 1300 lei[289]. Cămătarii ţarigrădeni folosesc curent sistemul poliţelor la împrumuturile mari acordate domniei[290]. El va fi folosit, apoi, şi de către feudalii moldoveni care practică împrumutul bănesc[291].

În afara garanţiei pe care creditorul o cere debitorului, trebuie remarcat că în caz de insovabilitate a acestuia din urmă intervenţia domniei se produce în permanenţă în favoarea celui dintîi indiferent de starea socială a creditorului [292]. În numeroase acte se înserează clauza potrivit căreia în caz de judecată, cheltuielile vor fi suportate de către debitor [293].

În condiţiile fiscalităţii împovărătoare ce caracterizează epoca fanariotă şi a accentuatei insuficienţe de numerar din unele perioade, cămătăriea a afectat, firesţe, diferenţiat, toate straturile societăţii. Evident, ea a împietat în cea mai mare măsură asupra situaţiei ţărănimii. Ca şi în secolul precedent[294], în aservirea micii proprietăţi camăta joacă un rol important; ocina zălogită de micul proprietar este mereu expusă pericolului înstrăinării în ciuda eforturilor pe care acesta le face spre a o degreva de datorii. Cronicarul Zilot Românul arată, de pildă, că în timpul celei de a treia domnii a lui Mihai Suţu „se silia săracii creştini, şi din cît putea, şi din cît nu putea, vindea bou, vacă sau altceva... sau, dacă nu mai avea ce să mai vînză, se împrumuta sau mai bine să zic înşela unii pe alţii şi plătia birurile cu destul foc şi amar“[295]. Zălogită în schimbul procurării banilor pentru plata impozitelor, ocina micului proprietar este

---

[287] Un debitor consemnează în zapisul de zălogire că „pentru mai mare sîguranţă, am pus d<umi>sali (creditorului) amanet... două părţi de moşii... şi zapisele (lor, n. ns.) “.(„Miron Costin“, an. IV (1916), p. 214—215).

[288] „T. Codrescu“, an. V (1935), p. 39.

[289] „Ioan Neculce“ fasc. 9 (1931), p. 17.

[290] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 107—108, 137, 147 şi 152.

[291] Bibl. Acad., MXX/28 şi 29.

[292] Bibl. Acad. XCIX/25; CCLXII/22; ms. 237, f. 30 r, 33 v, 82 r, 111, 585 r-v şi 640 v.; N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 110, nr. 179, p. 292—293, nr. 588, p. 350, nr. 1032, şi p. 382, nr. 1032; idem, *Documente Callimachi*, vol. I, p. 549, nr. 273; „Ioan Neculce“, fasc. 5 (1925), p. 150, nr. 39.

[293] „T. Codrescu“, an. V (1935), p. 34; „Ioan Neculce“, fasc. 7 (1928) ,p. 101; Bibl. Acad., ms. nr. 237, f. 37 r: Gh. Ghibănescu *Surete şi izvoade*, vol. VII, p. 62—63.

[294] Vezi I. Caproşu, *op. cit.*, p. 127 şi urm.

[295] „Columna lui Traian“, serie nouă, an. III (1882), p. 493.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mereu expusă pierderii de către acesta. Într-un document în care se menționează încercarea de a răscumpăra o ocină zălogită pentru plata cislei țărănești se arată că „de nu ar fi banii la zi (la creditori, n.ns.) ... să fii locul istovit la mîna lor" [296].

Aceleași posibilități de a rămîne în posesia definitivă a ocinii zălogite i le oferă, de obicei, feudalului-creditor, încercările de răscumpărare a unor ocini răzețești cu bani împrumutați în acest scop[297]. Cheltuielile de judecată, ce depășesc adesea posibilitățile financiare ale micului proprietar, sînt de natură să hărăzească aceeași soartă micii proprietăți atunci cînd aceasta este grevată de datorii. Un răzeș din Sărățeni menționează într-un zapis din 1760 septembrie 24 că „făcîndu-să citâva cheltuială cu pîra și cu ispisoacele ce s-au făcut și neavînd noi bani ca să plătim cheltuiala ce s-au făcut, m-au orînduit pe mine răzeșii din Sărățeni „să procure bani, pe care, printr-un intermediar, îi obține „de la un jidov" : treizeci lei cu dobîndă ; „și nedînd răzășii bani ca să-i de jîdovului, au trecut trei ani la mijloc, la care s-au făcut, cu dobîndă din zăce doisprăzici, 52. Și neavînd răzășii din Sărățeni bani să-mi dei, mi-au dat această parte de moșie" pentru 30 lei pe care însă semnatarul zapisului o dă intermediarului, care este în măsură să restituie creditorului banii împrumutați și dobînda (52 lei) [298].

În cazul insolvabilității debitorului, chezășia expune proprietatea celui ce garantează împrumutul aceluiași pericol de înstrăinare ca și pe cea zălogită de debitor[299]. Uneori, în zapisul de împrumut se inserează

---

[295] „Buletinul Comisiei istorice a României", IV (1925), p. 203, nr. 57 ; Vezi și „Ioan Neculce", fasc. 4 (1924), p. 23 ; dacă în timp de o lună nu se vor restitui creditorului banii „să-i fie moșie veșnică în veci" ; alteori ocina zălogită rămîne în stăpînirea creditorului „pînă oi da banii" *(ibidem)*.

[297] „Miron Costin", an. IV (1916), p. 214—215.

[298] *Ibidem*, an. II (1914), p. 37—38. Ilustrativă în acest sens este și jalba răzeșilor din Ionășeni, ținutul Suceava, din 1800 decembrie 1, care se plîng împotriva stolnicului Ion Vîrnav care le încalcă moșia : „Cu lacrimi jăluim înălțimii tale (domnului, *n. ns.*)... căci intră cu moșia d<u>m<i>sale. Pitulușanii în mijlocul moșii noastre Ionășeni și ne stăpînește o bucată mare de loc în tăria sa. Pentru aceste nedreptăți ale lui Ion Vîrnav nevoia ne-au silit, după obiceiul pămîntului, și am scos hotarnici", care „ni-au dat mărturie hotarnică... ; patru rînduri de boieri mari hotarnici am rădicat cu mari cheltuieli și i-am dus la fața locului ca să ne aflăm dreptate ; 16 ani sîntu de cînd ne judecăm și am cheltuit 3500 lei... și banii i-am rîdicat cu dobîndă. Cu totul ne-am sărăcit cu cheltuielile purtînd bani cu dobîndă ; și moșie ne este pusă amanet drept acești bani. Milostive doamne, șapte săptămîni sînt de cînd ședem aice în cheltuială și în trei divanuri am eșit și nici o hotărîre nu să dă pricinii aceștiia"... *(Ibidem*, an. I (1913), p. 12). Cf. și Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XXIV, p. 19—20 și „Ioan Neculce", an. I, fasc. 2 (1922), p. 154.

[299] Vasile uricar, fiul popii Ursul din Românești, „căzînd... la multă datorie și la o năpaste cu o chezășie și neavînd de unde plăti, am scos un bătrîn și giumătate" la vînzare (Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XIII, p. 25 ; „Miron Costin", an. III (1915), p. 21—22).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi clauze care implică de fapt vinderea ocinii zălogite[300]. Dacă insolvabilitatea debitorului duce de regulă la pierderea ocinii[301], nerambursarea la timp a împrumutului contractat favorizează tendinţele de acaparare ale creditorului[302]. Aservirea micii proprietăţi prin mijlocirea cametei, urmărită de orice feudal creditor, a fost favorizată în mare măsură de cămătarul turc sau de cel străin, în general, pe care, în lipsa posibilităţii de a stăpîni pămînt în Moldova[303], îl interesa numai dobînda. Un Andronachi Căliman, de pildă, „fiindu la închisoare pentru o datorie a unui turc şi neavîndu cu ce plăti" este nevoit să vîndă partea sa din Dolniceni spre a achita datoria [304].

Nevoit să apeleze la cămătar mai mult decît în perioada anterioară, ca urmare, între altele, şi a sarcinilor fiscale sporite din această epocă, orăşeanul apare deseori în postura de debitor, zălogindu-şi casa, locul de casă sau alte bunuri sau chiar pierzîndu-le ca insolvabil. Un Ioniţă mătasar împreună cu soacra sa, Vinetia, sau o soţie de ciubotar cu fiul său amanetează pentru datorii zapisele caselor din Iaşi[305], iar un Panait sin Miler zălogeşte, în 1810, zapisele berăriei din acelaşi oraş[306]. Un Mihai fiul lui Nistor blănar „rămîind la scăpăciune şi la datorie, s-au rugat" la evreul Hersu de „i-am făcut bine cu 600 de lei cu vade de 10 ani cu zap's, punîndu-mi şi amanet o dugheană cu casă din dos..... dîndu-mi-o supt stăpînire pentru dobînda banilor păr la vade" pentru ca debitorul să-şi piardă în cele din urmă dugheana [307], întocmai cum un alt blănar din Iaşi, Pavel, va pierde o pivniţă, în favoarea creditorului pentru o sumă similară [307 bis]. De altfel, documentele din această epocă înregistrează numeroase cazuri cînd tîrgoveţii nu pot restitui datoriile contractate, pierzîndu-şi bunurile. Soţia unui Constantin Adam, care „era datoriu... cu cîţiva bani" medelnicerului Coste Papafilos „şi neavînd cu ce-m mai plăti" pierde în favoarea creditoriului un loc şi două case de pe Uliţa Măjilor din Iaşi[308], iar un Constantin ciubotar din acelaşi oraş nu poate achita timp de opt ani datoria tatălui său după ce nici acesta din urmă nu reuşise în decurs de alţi opt ani să restituie creditorului cei 25 lei împrumutaţi, aşa încît „s-au făcut capetele cu dobînda cap la cap", fapt ce a dus la pierderea casei zălogite [309]. Con-

[300] Dacă debitorul nu va restitui împrumutul la termenul fixat, se arată într-un document, „să plinească locul (zălogit, *n. ns.)* din Soleşti banii ; şi de va hi loc mai mult, să-mi mai de dumnealui" (creditorul, *n. ns.)* („Buletinul Comisiei istorice a României", IV (1925), p. 197, nr. 36).

[301] „Ioan Neculce", fasc. 8 (1930), p. 72.

[302] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. XXII, p. 82—83.

[303] Cf. T. V. Ştefanelli, *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc*. Bucureşti, 1915, p. 440 ; Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. X, p. 83—85.

[304] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XVI, p. 411, nr. 2.

[305] „Ioan Neculce", fasc. 6 (1926—1927), p. 126, nr. 34 ; fasc. 8 (1930), p. 72 ; cf. şi Bibl. Acad., CCL/29.

[306] *Ibidem*, fasc. 5 (1925), p. 206, nr. 138.

[307] „Miron Costin", an. II (1914), p. 102—103.

[307 bis] „Ioan Neculce", fasc. 5 (1925), p. 149—150, nr. 38 şi 39.

[308] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 22—23.

[309] „Ioan Neculce", an. I, fasc. 2 (1922), p. 266—267, nr. CIV.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tractarea unui împrumut pentru plata unei datorii mai vechi nu face decît să amîne pentru o vreme pierderea proprietății urbane grevate de datorii [310]. De altfel, creditorul însuși avea uneori certitudinea că zălogul va intra în posesia sa definitivă, fapt pentru care, la avansarea banilor, se interesa ca obiectul zălogului să nu fie „cu vreo pricină" [311].

Alături de meșteșugari, documentele îi menționează ca insolvabili, e drept, mult mai rar, chiar și pe unii negustori precum Costantin cupeț, care nu izbutise să achite mitropolitului datoria de 250 lei [312] sau Berdea staroste de negutători din Iași care, neputînd restitui datoria de 100 lei unui boier, își pierde casele de pe ulița Podul Vechi [313]; evreul David pierde în 1816, în același mod, dughenile din Tîrgul de Jos al Iașilor [314].

Nu lipsesc din categoria orășenilor care își pierd bunurile imobile datorită cametei nici slujbasii sau slujitorii domnești [315], beneficiari fiind deopotrivă atît orășenii înstăriți cît și feudalii.

Reprezentînd, în general, o povară pentru tîrgoveț [316] ca și pentru alte categorii sociale, împrumutul bănesc constituie însă și pentru acesta o necesitate. Pentru răscumpărarea Tîrgului Frumos de la Scarlat Calimachi voievod, tîrgoveții nu pot evita împrumutul bănesc pentru a strînge acea „gré sumă de bani, din care pricină unii au rămas și pără astăzi datori, alții ș-au vîndut ci au avut și au plătit analoghiia ci i-au agiuns" [317].

Sporadic deocamdată, capitalul cămătăresc e folosit, la începutul secolului al XIX-lea și în scopuri productive. Un evreu supus austiac, David Leiba, face o fabrică de sticlă la Comănești, ținutul Bacău, cu banii a 13 creditori, dar „din întîmplările vremilor și după dovedite păgubitori ce au suferit au căzut în cea mai ticăloasă stare" fapt pentru care domnul intervine să i se acorde „vadé de trii-patru luni de zile" pentru a-și putea desface marfa [318].

Nevoia de numerar sau chiar insolvabilitatea nu constituie în această epocă numai o caracteristică a micului proprietar sau a tîrgoveților ci ea este destul de frecventă și în rîndurile boierimii. Ea apelase, desigur, și înainte la cămătar, dar într-o măsură mult mai mică decît în această

[310] „Ioan Neculce", fasc. 6 (1926), p. 126, nr. 34.

[311] Solicitîndu-i-se un împrumut de către Dumitru, fiul lui Dulea croitor din Iași, logofeteasa Catrina Paladi cercetează întîi la fața locului, printr-un vornic de poartă, casa din Ulița Măjilor ce trebuia să i se amaneteze *(ibidem,* an, I, fasc. 1 (1921), p. 103—104).

[312] *Ibidem,* fasc. 1 (1924), p. 43.

[313] *Ibidem,* p. 155, nr. 65; fasc. 5 (1925), p. 168—169, nr. 74. „T. Codrescu", an. VI (1936), p. 57.

[314] Bibl. Acad., CCL/29; cf. și Arh. St. București, XLIX/4.

[315] Bibl. Acad., XCVI/96 „Ioan Neculce", an. I, fasc. 2 (1922), p. 294—295; fasc. 3 (1923), p. 88, nr. 97; „Revista istorică", an. IX (1923), p. 46—47.

[316] Într-un zapis din 1761 iunie 16 al unui tîrgoveț din Bîrlad se menționează: „căzînd la gre datorie și viindu-ne om gospod ca să plinească de la noi și neavînd noi nici o putință ca să plătim ace datorie ce era asupra noastră, am scos... locu (de dugheană, *n. ns.*)... vînzător... de ne-am scos latul de datorie din grumaz" (Ioan Antonovici, *Documente bîrlădene,* vol. II, p. 46—47).

[317] N. Iorga, *Documente Callimachi,* vol. I, p. 601—602, nr. 58.

[318] *Ibidem,* p. 558, nr. 290.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

perioadă. Supusă la dări mai des ca pînă acum şi nevoită, uneori, să împrumute cu bani domnia sau să contribuie, în unele împrejurări, la cheltuielile acesteia [219], boierimea cheltuieşte ea însăşi, uneori, mai mult decît propriile-i posibilităţi financiare. Angrenată mai intens în procesul de schimb, ea practică mai mult decît în trecut împrumutul bănesc, dar e nevoită, în acelaşi timp, să recurgă des la cămătar. Avînd nevoie de numerar pentru „trebuinţa casei" [320], pentru arendarea Ocnei [321], a vămii [322] sau a altor slujbe [323], boierul găsea în cămătar o sursă imediată de procurare a necesarului bănesc. „...Trebuind bani în grabă pentru slujbă (cumpărarea desetinii ţinutului Tecuci, *n. ns.*), aşia le-au fost tocmala dumnialor să afle bani de la turci cu dobîndă să-i dia pentru slujbă cu dobînda ci-ar hi ; şi hiind sîrguială de bani, au luat dumnealor doao pungi de bani de la Mehmet Iazagi de Focşiani şi de la Calafat di-au dat la cămară" [324]. Aducătoare, în general, de venituri, aceste „slujbe" se dovedesc, deseori, în această epocă de instabilitate a domniei, ruinătoare pentru cumpărătorii lor, care sfîrşesc prin a-şi pierde moşiile dacă nu chiar întreaga avere [325].

Dregătoriile înseşi, şi mai ales cea mai rîvnită dintre ele, cea de mare vistiernic, constituie, uneori, datorită aceleiaşi cauze, o cale singură spre ruinarea titularilor lor. La moartea sa, spătarul Iordache Cantacuzino, coplesit de datorii, testează ca rudele „să vînză şi odoarăle şi arginturile să plătească datoriile datornicilor ; să hie bucuroşi bieţii coconi să-ş ţie cîte o ocinî şi cîte o mosie ci-a rămînea" ; în acelaşi timp, el se adresează acelorași : „să nevoiţ dumneavoastră să-m scoateţi banii ci-am cheltuit la visterie în dzilele marii sale lui vodî care bani i-am luat cu împrumut de la Filip şi de pre aiure cu dobîndă şi am pus zăloage de am cheltuit la visterie precum ar arăta izvoadele" [326]. Fiind mare vistier în cea de a doua domnie a lui Mihai Racoviţă voievod, Neculai Başotă a cheltuit „mai mult de 7000 galbeni bani vechi în trebile ţării ş-a visterii...", scrie năpăstuitul dregător în testamentul său. „Şi nici un ban nu mi s-au orînduit, continuă el, şi furtuna ce-au dat piste mine mi s-au stînsu casa că, după mazilie mării sale lui Mihai vodă, au venit mărie sa Neculai vodă (Mavrocordat, *n.ns.*), domn şi m-au dat în mîna datornicilor (creditorilor, *n.ns.*) şi m-au pus la închisoare de am şezut un an închis ; şi au mersu datornicii cu oameni domneşti şi ce-au găsit la casa me au luat tot şi fără de preţ,

[319] Ioan Neculce, *Letopiseţul*, ed. cit. p. 303, 319, 322, 336, 337 ; *Istoria României*. Editura Academiei, Bucureşti, 1964, p. 448 ; „T. Codrescu", an. V (1935), p. 34 ; an. VI (1936), p. 37—38.

[320] „T. Codrescu", an. V, (1935), p. 37, 38 şi 41.

[321] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XI, p. 80—81, nr. 146.

[322] „T. Codrescu", an. VI (1936), p. 37—38.

[323] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. X, p. 46—51 ; „Ioan Neculce", fasc. 5, p. 162, nr. 58.

[324] *Ibidem*, p. 47—49.

[325] *Ibidem*, p. 46—51 ; „T. Codrescu", an. VI (1936), p. 37—38 ; „Miron Costin", an. VII (1919), p. 5—6.

[326] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Contacuzino*, Bucureşti, 1902, p. 120—122.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cît am fost rămas de n-aveam putere să-mi chivernisesc viața din zi în zi și încă și datorie au mai rămas neplătită pe la unii și pe la alții" [327]. Luîndu-i creditorii „toată agonisita ce am fost avînd încă din tinerețele mele pentru bani ce am fost loat și negoț de-m dat la trebile visteriei", el a „rămas la multă lipsă" [328], sau, cum însuși spune, „numai cu trupul și cu sufletul" [329], călugărindu-se în cele din urmă [330]. In același mod fură năpăstuiți Rugină și Ștefan Luca vistier de către Nicolae vodă Mavrocordat [331].

Zălogirea satelor de către boierime sau a actelor de proprietate [332], a caselor din orașe [333] sau a unor bunuri de uz feudal (obiecte de preț)) [334] constituie fapte curente în această vreme ; pierderea bunurilor zălogite, în special a satelor, este înregistrată, de asemenea, deseori, de documentele din această epocă [335].

Este, de asemenea, semnificativ faptul că, destul de des, boierii, mari sau mici, sînt nevoiți, întocmai ca micul proprietar, să apeleze, pentru procurarea numerarului necesar, la intermediari sau la chezași ; [326] menționînd în chip expres în zapis lipsa mijloacelor bănești și întîrziind, uneori, din această cauză și rambursarea împrumutului contractat [337], ei nu pot evita în unele cazuri pierderea proprietății zălogite [338].

---

[327] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 382.

[328] *Ibidem*, p. 380.

[329] *Ibidem*, p. 371 ; pentru cheltuielile făcute de el ca vistier și numeroșii creditori ce au contribuit la totala sa ruinare, vezi *ibdiem*, p. 371—382.

[330] *Ibidem*, p. 380.

[331] *Ibidem*.

[332] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 430 și 543, nr. 4 ; vol. VI, p. 164, nr. 85 ; vol. XI, p. 80—81, nr. 146 ; vol. XVI, p. 210, nr. 88 ; idem, *Documente Callimachi*, vol. I, p. 442, vol. II, p. 5, nr. 4 și p. 6—7, nr. 8 ; „Ioan Neculce", an. I, fasc. 2 (1922), p. 357 ; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. IX, p. 215—216 ; vol. X, p. 220—223 ; 250—251 ; „Buletinul Comisiei istorice a României", IV (1925), I, p. 176, nr. 32 ; Bibl. Acad., CCL/29, CDLI/89.

[333] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 429 ; „Miron Costin", an. VII (1919), p. 7—8 ; Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași, Fond Spiridonie, Pachet LXXXII (doc. din 15 și 20 august, 1714 și 23 iunie 1717) ; „Ioan Neculce", fasc. 9 (1931), p. 83.

[334] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 41 și 54—55 ; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. X, p. 251—252 ; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 431—433, nr. 1630 ; vol. XI, p. 80—81, nr. 146 ; vol. XVI, p. 373 și 377; Bibl. Acad. LXXII/110.

[335] „Revista istorică", an. VI (1920), p. 78 ; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 164, nr. 85 și 87 ; idem, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 173 ; „Buletinul Comisiei istorice a Românici", IV (1925), p. 176, nr. 32 ; „T. Codrescu", an. V (1935), p. 53—54 ; Bibl. Acad., CDLVII/26 și 29 ; ms. 237, f. 121 r.

[336] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 40—41, nr. 96 și 42, nr. 99 ; vol. XVI, p. 210, nr. 88 ; idem, *Documente Callimachi*, vol. I, p. 442 ; vol. II, p. 6—7, nr. 8 și p. 18, nr. 40 ; „Buletinul Comisiei istorice a României", IV (1925), p. 176, nr. 32.

[337] Sînt numeroase cazurile cînd dobînda banilor împrumutați ajunge „cap în cap" sau „tot una cu capetele".

[338] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 40—41, nr. 96 ; p. 164, nr. 85 ; „Buletinul Comisiei istorice a României", IV (1925), p. 176, nr. 32.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Din aceleaşi motive, ei recurg foarte frecvent la contractarea de la cămătarii străini a unor împrumuturi băneşti ce urmează să le ramburseze în produse (miere) [339]. Pentru lichidarea unor datorii mai vechi se apelează uneori la un nou împrumut [340], dacă nu chiar la vinderea bunurilor [341]. Insolvabilitatea multor boieri din această perioadă constituie un fapt frecvent menţionat în documentele interne. La un moment dat, de pildă, Ion Neculce, împrumutînd de la un negustor 30 lei „cu camătă", nu poate „da bani la zi" aşa încît „s-au suit başi peste başi şi pe urmă s-au tîmplat şi mi-au trimes neguţători mie şi om gospod de am dat şi ciubote şi s-au suit la patruzeci de lei" [342]. Unii feudali, mai ales soţii de boieri, ajung, datorită cametei, în situaţia de scăpătaţi [343].

Izvoadele boiereşti de datorii, în care abundă cămătari de tot felul, sînt de asemenea o obişnuinţă a acestei epoci [344].

Atît cele întocmite de boieri în timpul vieţii, cît şi cele lăsate în preajma morţii sau lichidate de rude după moartea boierilor debitori atestă frecvenţa încurcăturilor băneşti ale unei părţi însemnate a boierimii moldovene precum şi greutatea cu care reuşeşte să învingă dificultăţile financiare pe care sistemul împrumutului cămătăresc nu face decît să le amplifice. „Izvoadele de datorii" al lui Ilie pitar, ginerele vistiernicului Neculai Başotă [345] şi al banului Dumitraşcu Călmaşul [346] sau diatele lui Ilie biv vel spătar [347], a lui Iordache Cantacuzino spătar [348], a unui Veniamin Năstasă monah, fiul lui Constantin Năstasă vistiernic [349] sau a Ecaterinei Mavrocordat [350] ca şi datoriile rămase după moartea lui Miron

[339] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. XIV, p. 40—43 ; „T. Codrescu", an. V (1935), p. 34, 39, 40 şi 56 ; „Ioan Neculce", fasc. 9 (1931), p. 19 ; N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II ,p. 17, nr. 36 şi p. 23, nr. 50.

[340] „T. Codrescu", an. V. (1935), p. 56.

[341] „Ioan Neculce", fasc. 6 (1926—1927), p. 123—124, nr. 27 ; N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 542, nr. 19 ; Arh. Şt. Iaşi, CDVI/23.

[342] „Ioan Neculce", fasc. 3 (1923), p. 151—152, nr. 115.

[343] Maria, soţia lui Dumitraşcu Ursache mare stolnic, arată, de pildă, că fiind soţul ei dator cu 200 lei „şi neavîndu-se cu ce să plătescu această datorie dumisale (creditorului, *n. ns.)* l-am poftit ca să primească de la mine 5 jărebii de loc... şi un sălaş de ţigani... ; dumnealui, văzîndu-ne că cu altă nu am putere să-i plătesc aceşti bani, fiind şi altora datoare, au priimit" (Gh. Ghibănescu, *Surete şi zvoade*, vol. IX, p. 210). În aceeaşi situaţie ajunge Aniţa, soţia lui Mitrea fost mare vornic, care, ajungînd la „greu şi nevoie şi tîmplîndu-să de au fost şi foamete mare în toată ţara, căzînd la gre datorie la turci şi neavînd ce face", vinde jumătate din satul Pomîrla, din ţinutul Dorohoi (Arh. Şt. Dorohoi, Condica moşilor Pomîrla şi Hilişeul de Sus, p. 44—46, nr. 40).

[344] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XVI, p. 376 şi urm. ; cf. şi *ibidem*, p. 371 şi urm. ; Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. VIII, p. 344—346 ; „Buletinul Comisiei istorice a României", IV (1925), p. 81—82.

[345] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XVI, p. 383—385.

[346] Idem, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 19—20, nr. 42 ; cf. şi *ibidem*, p. 27, nr. 57 şi p. 28, nr. 60.

[347] Idem, *Studii şi documente*, vol. V, p. 430.

[348] Idem, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, Bucureşti, 1902, p. 120—122.

[349] Theodor Codrescu, *Uricarul*, vol. XVII, p. 54 şi urm.

[350] „Revista istorică", an. III (1917), p. 20—21.

[350 bis] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 151.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Costin logofăt [350] , a lui Dumitrașco Racoviță hatman [351], a vornicului Sturdza [352], a vistiernicului Toader Paladi [353] ș.a. [354] sînt, toate, edificatoare în acest sens.

Consecințele nefaste ale cămătăriei s-au răsfrînt deci și asupra boierimii, diminuîndu-i de multe ori posibilitățile bănești sau chiar contribuind la ruinarea unor feudali. Deși practică și ea cămătăria și profită la acțiunea acesteia asupra micii proprietăți, domeniul boieresc nu rămîne în afara acțiunii destructive pe care camăta o exercită asupra fiecărui fel de proprietate. Impietînd întodeauna asupra situației economice a debitorului, camăta a avut în toată epoca fanariotă efecte destructive atît din punct de vedere economic cît și din punct de vedere social care n-au putut fi niciodată împiedicate ca urmare a nevoii permanente de numerar a tuturor categoriilor sociale. Incercări de reglementare a cuantumului cametei și de limitare a cămătăriei însăși nu au lipsit în epoca ce a urmat regimului fanariot. Ele nu au avut niciodată succesul scontat pentru că lipsa unei instituții de credit a întreținut în permaență necesitatea cametei, în pofida efectelor ei destructive.

USURE ET USURIERS EN MOLDAVIE À L'ÉPOQUE DES PRINCES PHANARIOTES (1711—1821)

RÉSUMÉ

Cet article fait partie d'une monographie intitulée „Le capital usuraire en Moldavie". L'auteur a déjà publié un fragment de cette monographie dans le tome précédent de l'„Annuaire de l'Institut d'Histoire et d'Archéologie de Iassy". Le présent article continue l'étude précédente dans laquelle l'evolution du capital usuraire a été étudiée jusqu'au début du régime des princes phanariotes (1711).

En examinant l'évolution de ce problème dans la période 1711—1821, l'auteur constate que l'usure a été de pratique courante en Moldavie parce que les boyards ainsi que les autres catégories sociales avaient continuellement besoin de monnaie. A cause de la pénurie chronique de l'argent et des impôts excessifs qui caractérisent la plupart des règnes de cette période, les Moldaves furent contraints d'accepter les conditions des usuriers. Aussi, comme au XVIIe siécle, la majorité des usuriers furent des commerçants étrangers : turcs, grecs, arméniens, juifs, venant tous de l'Empire ottoman.

Parmi le débiteurs on rencontre souvent des commerçants autochtones ainsi que des boyards de toutes les catégories et même de petits propriétaires terriens

A cause des impâts excessifs et de la rareté de la monnaie, les emprunts usuraires, comme d'ailleurs au siècle précedent, ont acablé toutes les catégories sociales et surtout les grands boyards.

[351] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XVI, p. 116—121 și 151.

[352] „T. Codrescu", an. III (1934), p. 7.

[353] *Ibidem*, an. V (1935), p. 53—54 ; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 213—214.

[354] Bibl. Acad., CDLXXXI/21 ; „Ioan Neculce", fasc. 8 (1930), p. 85 ; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XII, p. 46—47.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ruinés par les dettes contractées chez les usuriers, certains débiteurs de cette catégorie sociale furent obligés de vendre les villages qu'ls possédaient. Fréquemment les petits propriétaires furent obligés d'aliéner leur hoirie.

L'absence des institutions de crédit a contribué au développement de l'usure pendant cette période. N'ayant aucune possibilité de se procurer ailleurs les sommes d'argent qui leur étaient nécessaires, les débiteurs furent obligés d'avoir recours aux usuriers. Evidemment, dans ces conditions l'usure exerçat une influence nuisibile sur les transformations sociales-économiques et politiques de la Moldavie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

FRĂMÎNTĂRI POLITICE INTERNE ÎN VREMEA GUVERNĂRII D. GHICA—M. KOGĂLNICEANU (1868—1870) (II)

DE

V. RUSSU şi D. VITCU

Într-un studiu anterior [1] subliniam că în evoluţia luptelor politice din perioada guvernării D. Ghica — M. Kogălniceanu s-au conturat două etape distincte al căror hotar despărţitor l-a constituit dizolvarea Adunării deputaţilor, la 28 ianuarie 1869. Depăşind. prin implicaţii şi consecinţe, semnificaţia dizolvării corpurilor legiuitoare din anii precedenţi, actul săvîrşit în ianuarie 1869, conjugat cu rezultatul alegerilor din primăvara aceluiaşi an, marca nu numai înlăturarea radicalilor de la conducerea statului pentru o perioadă apreciabilă (pînă în 1876), dar şi începutul unei noi orientări în politica internă şi externă a României. Totodată, realizarea principalului obiectiv al adversarilor politici ai radicalilor — împingerea acestora din urmă pe un plan secundar — n-a fost de natură să liniştească spiritele în ansamblul vieţii noastre politice, ci dimpotrivă.

Ultima perioadă de guvernare a cabinetului Ghica—Kogălniceanu a fost dominată de aceeaşi dispută acerbă pentru întîietate între principalele grupări politice, dispută desfăşurată pe un fond general cunoscut, căruia, pe lîngă elementele definitorii păstrate, în mare parte, din etapa anterioară, i se adaugă altele noi. Este vorba, între altele, de încercarea lui M. Kogălniceanu de a-şi crea un partid propriu, de orientare liberal-moderată, care să-i permită, succesiv, victoria în alegeri şi preluarea puterii. Acest fapt, după cum vom vedea, a contribuit într-o măsură însemnată la adîncirea crizei politice din ţară. În plus, evenimentele petrecute în timpul acestei guvernări, îndeosebi către sfîrşitul ei, au dove-

[1] Prima parte a acestui studiu a fost publicată în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol", tom. VII, Iaşi, 1970, p. 139—171.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dit, cu prisosinţă, tendinţa mereu mai accentuată a lui Carol I de a nu mai colabora cu liberalii, fie ei radicali sau moderaţi. Orientarea domnitorului spre conservatori a fost, firește, cauzată atît de intensificarea acţiunilor antidinastice ale radicalilor, cît şi de sporirea continuă a influenţei „maiştilor" din jurul lui M. Kogălniceanu. Evident, în această situaţie, singura alternativă pentru Carol era găsirea unor colaboratori mai „comozi", dispuşi să-l ajute la consolidarea tronului ameninţat de presiunea crescîndă a valului de nemulţumiri, ce depăşise sfera grupărilor politice aflate în opoziţie. Soluţia guvernelor eterogene, dovedită de experienţa ultimului cabinet a fi labilă, ideea unui guvern conservator omogen şi de mînă forte cîştiga, încă de pe acum, tot mai mulţi aderenţi, încît venirea la conducere, în martie 1871, a ministerului Lascar Catargi n-a fost doar o rezultantă a împrejurărilor de moment, ci un act politic ale cărui rădăcini trebuie căutate în realităţile istorice din perioada care face obiectul preocupărilor noastre.

Aşa după cum am amintit în prima parte a acestui studiu, dizolvarea Adunării cu majoritate radicală — act pregătit cu minuţiozitate încă din noiembrie 1868 — nu numai că a deschis drumul unor importante transformări în raportul de forţe existent, atunci, între grupările politice ale vremii, dar, raportînd evenimentul la implicaţiile sale externe, a avut darul să liniştească acele cabinete care-şi manifestaseră îngrijorarea faţă de tendinţele revoluţionare ale „roşilor" din România [2].

Napoleon al III-lea, de pildă, exprimîndu-şi, într-o scrisoare către Carol I din 5 martie 1869, satisfacţia pentru dizolvarea Adunării deputaţilor, preciza „que tant que M. Brătianu a été chef de votre cabinet, nous avons craint qu'il n'engageât votre Gouvernement dans des aventures qui auraient pu troubler la paix de l'Europe" [3]. „Pacea Europei" era, neîndoielnic, un eufemism menit să ascundă adevărata cauză a nemulţumirii lui Napoleon în legătură cu politica internă şi externă promovată de radicali. Preocupat de încheierea unui sistem de alianţe necesar pentru a împiedica desăvîrşirea procesului de unificare a Germaniei, împăratul Franţei viza, în primul rînd, atragerea Austro-Ungariei, în care mai existau încă suficiente forţe dornice să se revanşeze pentru înfrîngerea de la Sadova. Dar, diplomaţia austriacă condiţiona această alianţă, între altele, şi de schimbarea situaţiei politice din România. Înlăturarea guvernului N. Golescu nu satisfăcuse pe deplin curtea de la Viena [4]. Menţinerea unei Adunări dominate de partizanii lui I. C. Brătianu şi C. A. Rosetti era considerată în capitala imperiului drept o continuare, în forme noi, a politicii promovate de fostele guverne radicale [5]. De aici izvora

[2] Démètre A. Sturdza, *Charles I-er roi de la Roumanie. Chroniques — Actes — Documents, 1866—1875*, tome I-er, Bucarest, 1899, p. 436, 450, 475.

[3] *Ibidem*, p. 499.

[4] *Ibidem*, p. 484.

[5] N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er (1866—1880)*, I, Bucarest, 1938, p. 36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dorința celor două cabinete, urmată de satisfacția comună a înlăturării totale a radicalilor de la conducerea statului român.

Din rațiuni diferite, dar vizînd același obiectiv, Bismarck, care pregătea cu febrilitate războiul cu Franța, poza, pentru moment, în rolul de „apostol al păcii", de partizan declarat al statu-quo-lui. În această ipostază, urmărind să cîștige, dacă nu alianța, cel puțin neutralitatea binevoitoare a Austro-Ungariei, cancelarul prusian considera „liniștirea" spiritelor în sud-estul Europei, în general, în România, în special, condiția sine qua non pentru izolarea Franței și pentru localizarea unui conflict ce părea inevitabil după 1866. De aceea, România, acest „focar veșnic de agitații" [6], trebuia adusă pe terenul ordinei.

Lupta împotriva radicalilor căpătase astfel dimensiuni ce depășeau hotarele țării. În același timp, opoziția puterilor garante față de liberalii radicali căpăta semnificația unei lupte deschise între conservatorismul ce domina în politica internă și externă a acestor state și năzuința spre progres a popoarelor mici din sud-estul Europei, care nutreau înfăptuirea, cu forțe proprii, a deziderateloi lor majore : independența și unitatea deplină [7].

În interior, dizolvarea Adunării a fost salutată cu deosebită bucurie, în primul rînd de către conservatori, care vedeau în acest act crearea terenului favorabil pentru înlăturarea „definitivă" a radicalilor din viața politică a României [8]. Speranțele lor aveau, atunci, anumite temeiuri reale. Deși lipsiți de popularitate, reprezentanții grupărilor conservatoare mizau pe legea electorală, care le era favorabilă, pe ostilitatea puterilor garante față de radicali și pe refuzul tot mai categoric al domnitorului de a mai colabora cu cei care n-au ezitat să-l amenințe cu detronarea sau chiar cu asasinarea [9].

Drept urmare, după 28 ianuarie 1869 pasiunile politice s-au dezlănțuit cu o vigoare puțin obișnuită [10], și nu întîmplător. Condițiile create prin dizolvarea Adunării deputaților erau, atunci, de natură să încurajeze pe toți cei care năzuiau, de mai multă vreme, să escaladeze treptele puterii. Pentru grupările conservatoare, momentul părea hotărîtor spre a înclina balanța victoriei în favoarea lor, considerîndu-se îndreptățite, cel puțin pe baza dispozițiilor electorale și a preferinței puterilor garante, de a conduce destinele țării. În același timp, însă, alte grupări, „acceptate" la colaborare doar de o parte a celor participanți la instituirea și organizarea noului regim, considerau momentul prielnic pentru a dobîndi un loc de prim rang în viața politică. La acestea trebuie să mai adăugăm încă un element deloc neglijabil : radicalii, învinșii din noiembrie 1868 și ianuarie 1869, nu erau deloc dispuși să cedeze cu ușurință un

[6] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, București, 1939, p. 99.
[7] D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 475.
[8] „Térra", III, nr. 20 din 1 februarie 1869, p. 77.
[9] *Memoriile regelui Carol I al României (de un martor ocular)*, vol. V, București, 1912, p. 24—25.
[10] N. Iorga, *op. cit.*, p. 101.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

teren pe care l-au dominat cu autoritate în anii precedenţi. Încît, după cum este lesne de înţeles, momentul era socotit de către toate grupările politice ale vremii hotărîtor pentru soluţionarea mult disputatei probleme a primordialităţii în cadrul regimului instituit după 11 februarie 1866.

Acuitatea luptei pentru putere a fost dovedită, poate cel mai bine, de atmosfera în care s-au desfăşurat alegerile pentru noua Adunare a deputaţilor în martie—aprilie 1869. Deosebit de furtunoase [11], alegerile au evidenţiat, o dată în plus, puternicele contradicţii existente între grupările politice, contradicţii determinate, în ultimă instanţă, de principiile pe care doreau să le aşeze, fiecare, la baza politicii interne şi externe a ţării. Lupta pentru putere, reflex firesc al acestor preocupări, a fost atît de violentă încît a creat o profundă nelinişte în sînul cercurilor conducătoare. Guvernul şi domnitorul au trecut, în perioada alegerilor, printr-un moment de mare cumpănă şi numai energia şi priceperea ministrului de interne, M. Kogălniceanu, a împiedicat transformarea bătăliei electorale într-o luptă de stradă. De altfel, domnitorul, îngrijorat de tulburările izbucnite cu prilejul alegerilor şi în pofida insistenţelor tatălui său, şi-a amînat vizita pe care urma s-o facă în străinătate, motivînd că „situaţiunea fără a fi desperată, nu este astfel încît să pot părăsi ţara în linişte" [12]. Aceeaşi nelinişte i-a cuprins şi pe miniştri, care l-au conjurat pe domnitor să nu părăsească ţara într-un moment atît de dificil [13].

Principalul pericol provenea, după mărturisirile lui Carol, de la „nemulţumiţii, care n-au nimic de pierdut şi totul de cîştigat din dezordine", adică de la gruparea radicală din jurul lui I. C. Brătianu, care avea „mulţi adepţi în ţară" şi de care „trebuia totdeauna a se ţine socoteală" [14]. Mai mult, domnitorul i-a comunicat lui Brătianu că-l va face „responsabil de dezordine în alegeri" [15]. Temerea era, într-adevăr, reală şi, urmare a acestui fapt, s-a recurs la pregătiri serioase pentru a se putea face faţă oricăror eventualităţi. Pe această linie merită subliniată preocuparea domnului pentru crearea unei tabere militare la Furceni, unde urma să fie concentrată armata permanentă spre a o scoate de sub influenţa radicalilor, cunoscut fiind faptul că aceştia aveau numeroşi partizani în rîndul ofiţerilor [16]. Apoi, deselor vizite făcute unor garnizoane, li se pot adăuga ordinele de zi către armată adresate de Carol la 27 februarie şi 10 martie, prin care se creau importante avantaje subofiţerilor şi soldaţilor ce terminau serviciul activ de trei ani prevăzut de legea pentru organizarea

[11] N. Iorga, *op. cit.*; C. Gane, *P. P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, vol. I, Bucureşti, 1936, p. 129.

[12] *Regele Carol I al României. Cuvîntări şi scrisori*, tom. I, 1866—1877, Bucureşti, 1909, p. 153.

[13] *Ibidem.*

[14] *Ibidem.*

[15] *Ibidem.*

[16] D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 497; *Istoria României*, vol. IV, Editura Academiei, Bucureşti, 1964, p. 550—551.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

armatei din 11 iunie 1868 [17]. În același timp, suveranul, sprijinit de guvern, a încercat să împiedice, pe cît i-a stat în putință, participarea ofițerilor la campania electorală din martie—aprilie 1869 [18]. Prin îndepărtarea armatei de la viața politică, Carol, receptiv la sfatul lui Bismarck, viza transformarea acesteia într-un instrument sigur, la dispoziție, în vederea răfuielii cu grupările considerate periculoase [19]. Nu este însă exclus ca aceste măsuri să fi avut un caracter preventiv, spre a împiedica un al doilea 11 februarie, care, de această dată, ar fi fost numai opera radicalilor. De altfel, bănuiala ce plana asupra radicalilor — mai apoi act de acuzație împotriva lor — își avea temeiul în legăturile strînse întreținute de I. C. Brătianu, pe vremea cînd era ministru de război, cu ofițerii din capitală, fapt ce i-a determinat pe mulți să creadă, mai ales după căderea guvernului N. Golescu, că ar conspira în contra șefului statului [20].

Modul cum s-au pregătit și desfășurat alegerile pentru Adunarea deputaților a reliefat însă, în afara strădaniilor comune depuse pentru înfrîngerea completă a radicalilor, și un alt element deosebit de însemnat pentru înțelegerea perioadei : încercarea lui M. Kogălniceanu de a soluționa în favoarea grupării sale mult disputata chestiune a primordialității în cadrul regimului politic existent. Și faptul capătă noi dimensiuni dacă se are în vedere că alegerile au fost conduse cu multă energie și abilitate chiar de către ministrul de interne.

Consecvent în idei și preocupări, Kogălniceanu urmărea să desăvîrșească, în noile condiții istorice, opera de reforme inițiată în vremea lui Al. I. Cuza. Astfel, de exemplu, în calitatea pe care o avea în guvernul condus de D. Ghica, îngrijindu-se continuu de introducerea unor reforme menite să impulsioneze dezvoltarea țării pe drumul progresului, Kogălniceanu a acordat o atenție specială legii rurale de la 1864 a cărei aplicare integrală o urmărea. Dar, pentru a-și îndeplini programul său de reforme, el avea nevoie de o bază politică solidă, în speță, de un partid propriu, pentru a cărui fondare a manifestat o preocupare statornică între anii 1866 — 1871. Partidul, care după propriile sale mărturisiri ar fi fost „democratic, fără a fi demagogic" și „pentru ordine, fără a fi pentru reacțiune" [21], urma să cuprindă, cu precădere, elemente de orientare liberal-moderată. În condițiile de atunci, realizarea programului de reforme preconizat de Kogălniceanu necesita, întîi de toate, asigurarea unei majorități parlamentare nu numai favorabilă, dar și de aceeași orientare politică. Așa se explică de ce, după dizolvarea Adunării cu majoritate radicală, Kogălniceanu

[17] D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 497—498 și 499—500.

[18] Vezi Augustin Z. N. Pop, *Catalogul corespondenței lui M. Kogălniceanu*, Editura Academiei, București, 1959, p. 233—236.

[19] D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 492—493.

[20] „Monitorul Oficial", nr. 27 din ianuarie 1869 ; vezi și „Térra", III, nr. 18 din 29 ianuarie 1869, p. 69.

[21] Virgil Ionescu, *Mihail Kogălniceanu. Contribuții la cunoașterea vieții, activității și concepțiilor sale*, București, 1963, p. 356.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi-a concentrat întreaga energie pentru a asigura, în viitoarea Cameră, victoria partizanilor săi. Noua majoritate, de orientare liberal moderată, urma, probabil, să constituie şi nucleul partidului pe care dorea să-l înfiinţeze.

În calea înfăptuirii acestor planuri Kogălniceanu avea însă de întîmpinat numeroase şi mari dificultăţi. Adversităţii celorlalte grupări liberale şi a celor conservatoare li se adăuga şi aceea a unor colegi de minister, care doreau, la rîndul lor, să se impună pe primul plan al vieţii politice. Totuşi, faţă de adversari, Kogălniceanu avea un important atu — hotărîtor, se pare — spre a asigura victoria în alegeri a partizanilor săi : deţinea portofoliul ministerului de interne, minister cu rol primar într-o campanie electorală.

O dată cu începerea campaniei electorale, M. Kogălniceanu, în calitatea pe care o avea, a luat toate măsurile socotite necesare în vederea înfrîngerii grupărilor ostile guvernului şi, implicit, pentru asigurarea majorităţii dorite. Astfel, imediat după dizolvarea vechii Adunări ,a procedat la o masivă schimbare a prefecţilor, subprefecţilor şi a judecătorilor de instrucţie, care erau — în cea mai mare parte — partizani sau simpatizanţi ai radicalilor [22], în locul lor fiind numiţi oameni ai guvernului, amici politici [23] sau chiar rude ale ministrului de interne [24]. Mai mult decît atît, prefecţii, noii numiţi sau cei rămaşi în funcţie, au fost literalmente conduşi de Kogălniceanu în toate fazele campaniei electorale. Actele oficiale, dar mai ales corespondenţa neoficială purtată cu prefecţii dovedesc, cu prisosinţă, interesul pe care l-a manifestat faţă de pregătirea alegerilor din primavara anului 1869.

O atenţie deosebită a acordat ministrul de interne colegiului al IV-lea, informat fiind că se iniţiase, de către adversarii guvernului, o vastă acţiune de corupere a alegătorilor din acel colegiu [25]. Spre a evita vicierea alegerilor de la amintitul colegiu, el cerea prefecţilor „cea mai neadormită privighere" pentru descoperirea corupătorilor şi corupţilor şi „pedepsirea lor cu toată asprimea" [26]. De asemenea, în scopul preîntîmpinării demonstraţiilor organizate de opoziţie, cînd acestea păreau iminente, Kogălniceanu indica, făcînd chiar precizări, măsurile ce trebuiau luate pentru evitarea exceselor [27]. Dar circularele — documente cu caracter oficial ale guvernului — neîngăduindu-i să-şi dezvăluie adevăratele gînduri, Kogălniceanu a întreţinut o vastă corespondenţă confidenţială [28] cu conducătorii administraţiei locale, instru-

[22] Ion C. Brătianu, *Acte şi cuvîntări*, vol. I_2, Bucureşti, 1935, p. 116.
[23] *Ibidem.*
[24] Bibl. Acad., Arhiva Kogălniceanu, Corespondenţă, nr. 100 690 (citat în continuare Arh. Kogălniceanu, Coresp.).
[25] „Monitorul Oficial" nr. 55 din 9/21 martie 1869, p. 331.
[26] *Ibidem.*
[27] Idem, nr. 57 din 12/24 martie 1869, p. 339.
[28] Numai pentru perioada 1 martie — 9 aprilie 1869 sînt cunoscute peste 300 de telegrame confidenţiale trimise prefecţilor şi amicilor săi politici. Cf. Aug. Z. N. Pop, *op. cit.*, p. 197—252.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

indu-i, îndeosebi pe această cale, în privința atitudinii ce trebuiau s-o adopte în timpul alegerilor. Prin aceleași mijloace, s-a interesat îndeaproape de candidații desemnați pentru colegii, propunînd, la rîndu-i, candidați și a mobilizat pe prietenii săi politici pentru organizarea campaniei electorale. Astfel, informîndu-se asupra candidaților propuși în diferite colegii electorale, el cerea prefecților să nu înlesnească ascendentul acelor persoane a căror orientare politică, personal, n-o cunoștea sau n-o agrea. Pe acest considerent a refuzat să accepte numeroase candidaturi la cele patru colegii, între care a lui Meitani, A. Beldiman, N. Kretzulescu, Gr. Sutu, col. N. Bibescu ș.a. [29]. Iar subalternii care nu-i urmau întocmai sfaturile erau sever admonestați [30] sau chiar înlocuiți [31].

Pentru a obține o Adunare a deputaților cu o componență dorită, Kogălniceanu n-a ezitat, contrar uzanțelor parlamentarismului burghez, să impună, înaintea începerii alegerilor, alcătuirea unor liste electorale în care să figureze numai candidații favorabili guvernului și cunoscuți, sub raportul crezului politic, de către ministrul de interne. „Gîndiți-vă că deputații — îi declara el prefectului de Olt la 2 martie 1869 — sînt destinați a lucra cu puterea executivă și trebuie a ne sili a face ca armonia să existe încă de mai înainte între ministru și persoanele ce reclamă concursul administrației spre a deveni deputați" [32]. Așadar, viciind principiile parlamentarismului de la noi, el se străduia să impună, cum încercase și I. C. Brătianu la timpul său, primordialitatea puterii executive în fața celei legiuitoare. Procedeul, deși departe de constituționalismul burghez și cu toate criticile ce i s-au adus, în condițiile de atunci, era într-o oarecare măsură justificabil. Realizarea programului de reforme preconizat era condiționată de victoria în alegeri a partizanilor săi. Or, legea electorală favorizînd în condiții normale pe conservatori, succesul unei grupări liberale nu era posibil decît pe calea ingerințelor administrative. În plus contradicțiile existente între grupările liberale nu îngăduiau atunci constituirea unui front comun capabil să contracareze ascendentul conservatorilor. De aceea, Kogălniceanu, combătut de conservatori și aflat în conflict cu celelalte grupări liberale, a recurs masiv la sprijinul administrației spre a-și atinge țelul dorit.

În afara procedeelor amintite, Kogălniceanu a încercat să readucă la viața politică pe cîțiva dintre colaboratorii apropiați ai lui Cuza, între care se cuvin menționate numele lui V. Alecsandri și C. Negri. Ultimului îi propunea chiar, încă înainte de a începe campania electorală, un portofoliu ministerial în guvernul prezidat de D. Ghica [33].

[29] Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Coresp. nr. 100 527.
[30] *Ibidem*, nr. 100 690, 100 788 și 100 638.
[31] Augustin Z. N. Pop, *op. cit.*, p. 253.
[32] Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Coresp. nr. 100 527.
[33] Pericle Martinescu, *Costache Negri*, București, 1966, p. 254.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Invocînd însă neaderenţa sa, atît prin temperament cît şi prin concepţia politică, la zgomotoasa viaţă parlamentară de la noi şi condamnînd luptele sterile dintre grupările liberale şi conservatoare, Negri a refuzat sistematic şi categoric rugăminţile insistente ale fostului colaborator de a accepta postul de ministru al lucrărilor publice [34] sau, măcar, mandatul de deputat în noua Cameră [35].

Cu toate acestea, Kogălniceanu n-a renunţat la idee şi Negri a fost ales, împotriva voinţei sale, deputat în capitală [35]. Mai mult decît atît în şedinţa Camerei din 8 mai 1869, el a fost ales, cu 100 de voturi, preşedintele noii Adunări a deputaţilor [37]. Totul a fost însă zadarnic, întrucît, după prezentarea demisiei, în şedinţa din 12 mai 1869, demisie ce i-a fost respinsă de către Adunare [38], Negri n-a putut îi convis să renunţe la hotărîrea iniţială. În legătură cu cauza refuzurilor repetate ale lui Negri sînt cunoscute deja explicaţiile, mai mult sau mai puţin argumentate documentar, ale unor autori [39], aşa încît nu vom mai insista.

Dacă tentativa de atragere în viaţa politică a lui Negri s-a soldat cu un eşec pentru Kogălniceanu, altul a fost rezultatul în cazul lui V. Alecsandri. Sfătuit cu aceeaşi răbdare şi insistenţă de către ministrul de interne, încă de la sfîrşitul lunii februarie 1869, să accepte înscrierea sa pe lista candidaţilor pentru noile alegeri [40], poetul, retras din viaţa politică la Mircesti, s-a lăsat, nu fără dificultăţi, convins. Au fost necesare argumente din cele mai variate şi mult tact din partea lui Kogălniceanu pentru a-şi convinge prietenul să-i urmeze sfaturile. Între altele, îi dădea de înţeles că ar dori să aibă „o Adunare compusă numai din oamenii cei mai capabili şi cei mai cinstiţi din ţară" [41] spre a putea schimba cursul de atunci al politicii interne şi externe a României. Referindu-se apoi la rolul pe care urma să-l joace acest organ în opera de reformare a statului, el afirma că „noua Cameră poate să hotărască viitorul ţării pentru mulţi ani" [42]. În cele din urmă fie de hatîrul lui Kogălniceanu [43], fie din convingere, V. Alecsandri a acceptat propunerea fostului colaborator. Ales deputat, el a participat, spre deosebire de C. Negri, la lucrările Adunării din sesiunea mai-iunie 1869, prilej cu care a fost ales drept vicepreşedinte [44]

[34] C. Negri, *Scrieri*, vol. II, Bucureşti, 1966, p. 198—199.
[35] *Ibidem*, p. 202.
[36] P. Martinescu, *op. cit.*, p. 252.
[37] „Dezbaterile Camerei deputaţilor a României", nr. VI, 1869, p. 66.
[38] Idem, nr. VIII, 1869, p. 71—72.
[39] Alex. Lapedatu, *Între Cuza-Vodă şi Costache Negri*, în *Omagiu profesorului Ion Lupaş*, Bucureşti, 1941 ; P. Martinescu, *op. cit.*, p. 256—257.
[40] M. Kogălniceanu, *Scrisori. Note de călătorie*, Bucureşti, 1967, p. 76—77.
[41] *Ibidem*, p. 80.
[42] *Ibidem*, p. 81.
[43] G. C. Nicolaescu, *Viaţa lui Vasile Alecsandri*, Bucureşti, 1962, p. 415.
[44] „Dezbaterile Camerei deputaţilor...", nr. VI din 8 mai 1869, p. 66.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cu 100 de voturi, din 116 exprimate, alături de C. Bosianu, Gr. Balş şi I. Cantacuzino.

Evident, interesul deosebit manifestat de către Kogălniceanu pentru reactivarea celor doi iluştri „cuzişti", dincolo de sentimentele personale pe care le nutrea, netăgăduit, faţă de aceştia sau de „singurătatea" [45] în care s-ar fi simţit în guvern, se înscrie pe linia preocupărilor sale de a-şi asigura concursul deplin al noii Camere în înfăptuirea planurilor proiectate. Faptul că C. Negri a fost ales preşedintele noii Adunări, iar V. Alecsandri unul dintre vicepreşedinţii ei, este grăitor. La desemnarea lor a contribuit, firește, în primul rînd, prestigiul ce şi l-au cîştigat anterior, dar şi amestecul direct sau indirect al ministrului de interne. Dispunînd de conducerea unei Adunări [46], cu o majoritate ce-i era favorabilă, el avea toate şansele de a se impune, împreună cu gruparea ce o reprezenta şi pe care voia s-o transforme în partid, pe primul plan al vieţii politice.

Realizarea acestui obiectiv era însă condiţionată, după atragerea partizanilor politici, de înfrîngerea în alegeri nu numai a conservatorilor, dar şi a liberalilor radicali grupaţi în jurul lui C. A. Rosetti şi I. C. Brătianu, aceştia din urmă fiind consideraţi cei mai periculoşi concurenţi în lupta pentru întîietate în cadrul noului regim. În acest scop, ministrul de interne s-a străduit să îngrădească la maximum posibilităţile radicalilor de a-şi organiza propria campanie electorală şi, implicit, de a reveni în noua Cameră [47]. Prefecţii erau instruiţi în legătură cu limitele în cadrul cărora se puteau desfăşura întrunirile electorale. La 23 martie, de exemplu, li se comunica acestora că „întrunirile electorale sînt libere", dar că „injuriile, încercările la răscular, la vărsare de sînge, la întărîtarea unei clase de cetăţeni în contra altora, sînt supuse penalităţii potrivit codului penal" [48]. Îngrijorat de eventualitatea incitării „pasiunilor populare" de către radicali — a căror grupare „revoluţionară" se bucura de o apreciabilă popularitate", Kogălniceanu cerea prefecţilor ca, „în înţelegere cu parchetul", să-i pedepsească pe acei „care se vor depărta de la critica actelor guvernamentale şi se vor întinde la apel la dezordine şi la rezbel civil sau vor rosti cuvinte defăimatice de natură a revolta lumea" [49]. În aceeaşi zi, cerea prefectului de Brăila, I. Stîlpeanu, să fie pregătit pentru aplicarea dispoziţiilor „centrului atunci cînd Djuvara şi alţii se vor servi de arme şi ameninţări de „război civil" în şedinţele lor" [50]. Concomi-

[45] Vezi P. Martinescu, *op. cit.*, p. 253.

[46] În legătură cu importanţa preşedinţilor corpurilor legiuitoare, vezi C. M. Ciocazan, *Regimul reprezentativ*, Craiova, 1898, p. 108.

[47] La începutul lui martie 1869 el cerea prefecţilor să intervină cu toată energia pentru a-i împiedica pe „oamenii dezordinei" să provoace tulburări în perioada pregătirii şi desfăşurării alegerilor (vezi „Monitorul Oficial" nr. 55 din 9/21 martie 1869, p. 331 ; cf. şi Augustin Z. N. Pop, *op. cit.*, p. 223).

[48] Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Coresp., nr. 100 619.

[49] Idem, nr. 100 608.

[50] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tent, în întreaga ţară, fruntaşii radicali erau îndeaproape supraveghiaţi, iar ministrul de interne ţinut la curent cu toate acţiunile lor [51]. Acolo unde considera pericolul mai mare solicita, deschis, amestecul administraţiei pentru împiedicarea alegerii candidaţilor de extremă stîngă [52], cum şi pentru dezminţirea unor zvonuri privind eventualitatea unei colaborări cu I. C. Brătianu [53].

Antiradicalismul lui Kogălniceanu s-a manifestat însă şi sub alte forme. În localităţile în care influenţa radicalilor era prea mare pentru a putea fi zădărnicită numai prin intervenţia administraţiei, a procedat la dizolvarea consiliilor comunale sau la dezarmarea gărzilor civice. Acţiunea sa împotriva gărzilor comunale din unele centre urbane, ca, de exemplu, Ploieşti [54], Piteşti [55] sau Bucureşti [56], era dictată de împrejurarea că acele consilii, dominate de radicali încă din perioada anterioară, tindeau să devină, după dizolvarea Adunării, veritabile cluburi politice antiguvernamentale. Din considerente asemănătoare au fost dezarmate gărzile civice din centrele proradicale : Ploieşti, Piteşti, Brăila, Craiova şi altele [57], aşa încît şi aceste arme electorale ale radicalilor au fost neutralizate.

O atenţie sporită a acordat Kogălniceanu circumscripţiilor electorale din Moldova unde radicalii, deşi erau lipsiţi de influenţă [58], încercau, cu sprijinul „fracţiunii libere şi independente," să-şi cîştige aderenţi în principalele centre. Propaganda organizată de radicali în această parte a ţării nu numai că l-a nemulţumit, dar l-a şi indignat pe ministrul de interne, care nu voia să vadă decît pe liberalii moderaţi din jurul său beneficiarii de drept şi de fapt ai circumscripţiilor moldovene. În consecinţă, a poruncit administraţiei să-şi facă „datoria" [59], exprimîndu-şi în nenumărate rînduri, şi nu întotdeauna în termenii cei mai potriviţi, resentimentele sale faţă de adversarii politici cu care, nu cu mult timp în urmă, colaborase. De astă dată însă, urmărind un scop politic bine definit, el insista în numeroasele telegrame oficiale sau confidenţiale trimise prefecţilor moldoveni asupra deosebirilor de vederi existente între cele două grupări. Într-una din telegrame, din 12 martie 1869 adresată prefecţilor din Moldova, Kogălniceanu preciza că „moldovenii (adică moderaţii *n.n.)* sînt liberali, însă liberali de ordine şi care nu văd prosperitatea României în revoluţiunea permanentă" [60]. Cît

[51] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 140.
[52] Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Coresp., nr. 100 651.
[53] Idem, nr. 100 593.
[54] „Monitorul Oficial", nr. 54 din 8/20 martie 1869, p. 327.
[55] *Ibidem*, p. 327—328.
[56] Idem, nr. 70 din 28 martie/9 aprilie 1869, p. 395.
[57] „Românul", an. XIII, din 14 martie 1869, p. 233 ; vezi şi Augustin Z. N. Pop, *op. cit.*, p. 254.
[58] Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866—1900)*, Bucureşti, 1925, p. 18.
[59] Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Coresp. nr. 100 557.
[60] Idem, nr. 100 565.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

despre radicali, aceştia erau calificaţi „oameni extremi şi agitatori de meserie“ [61]. Cu alt prilej, adresîndu-se prefectului de Craiova, sublinia că „nici odată n-am voit a stinge partidul liberal-roşu, că şi eu am pretenţiunea de a fi liberal, deşi nu roşu“ [62]. Prin aceste repetate precizări, ministrul de interne urmărea să demonstreze subalternilor, şi nu numai lor, elementele esenţiale care alcătuiau hotarul despărţitor între cele două grupări liberale. „Ordinea“, pe care o invoca adeseori în corespondenţa sa oficială sau confidenţială, nu avea însă pentru el semnificaţia ce i-o dădeau conservatorii. Kogălniceanu apela la această noţiune [63] numai pentru a respinge acele acuzaţii potrivit cărora ar fi urmărit să desfiinţeze libertăţile prin instaurarea unui regim de dictatură [64].

Liniştindu-şi, în acest fel, alegătorii, el a depus toate eforturile pentru a face din colegiile electorale moldovene un apanaj, în exclusivitate, al moderaţilor. Era una din căile, poate cea mai importantă, prin care voia să împiedice revenirea unei majorităţi radicale în noua Adunare. Urmărind să spulbere speranţa adversarilor lui „de a mai dicta legi în Adunare“ [65], îi avertiza că „Moldova nu va mai suferi injuria ce i s-a făcut impunîndu-i-se peste 40 de deputaţi şi senatori aleşi în colegiuri moldovene, fără ca măcar numele lor să se fi auzit pe acolo vreodată“ şi că de astă dată „Moldova are să trimită 70 de deputaţi... cari să apere ordinea, unirea şi dinastia“ [66].

Atitudinea ministrului de interne nu izvora dintr-un provincialism îngust sau din tendinţe separatiste, cum s-a încercat a se susţine în acea epocă [67] de către denigratorii săi. Dealtfel, asemenea acuzaţii, întemeiate doar pe simple răstălmăciri ale unor declaraţii ale sale şi dictate fiind de patimi politice, au fost dezminţite categoric prin „Monitor“ [68]. În acele împrejurări Kogălniceanu a făcut o remarcă deosebită, suficient de sugestivă pentru planurile sale de viitor. „Deputaţii moldoveni — preciza el într-o circulară trimisă prefecţilor din Moldova, la 14 martie 1869 — unindu-se cu 40 sau 50 deputaţi de dincoace de Milcov vor forma o majoritate dinastică şi liberală, care nu va mai suferi ca România să fie ţinută într-o necontenită agitaţiune....“ [69]. Aşadar, credea nu numai în victoria partizanilor săi din Moldova, dar şi în po-

[61] Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Coresp. nr. 100 575.
[62] Idem, nr. 100 715.
[63] *Ibidem.*
[64] „Românul“, an. XIII, din 20 martie 1869, p. 253.
[65] Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Coresp. nr. 100 715.
[66] Kogălniceanu se referea la alegerile pentru corpurile legiuitoare din noiembrie 1867, după ce acestea fuseseră dizolvate, cînd — sprijiniţi şi de moderaţi, pe baza înţelegerii de la „Concordia“ din februarie 1867 — radicalii şi-au impus, în dauna aliaţilor, candidaţii lor şi în Moldova, asigurîndu-şi, astfel, o majoritate corespunzătoare în noua Adunare (cf. „Dezbaterile Camerei deputaţilor...“, nr. II, din 5 mai 1869, p. 25.
[67] „Românul“, an. XIII, din 14 martie 1869, p. 233.
[68] „Monitorul Oficial“, nr. 67 din 23 martie/4 aprilie 1869, p. 383.
[69] Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Coresp. nr. 100 778.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sibilitatea unirii acestora cu liberalii moderați din Muntenia și, astfel, în constituirea majorității ce și-o dorea în Cameră. Mărturie, în acest sens, este și sprijinul efectiv acordat în alegeri lui Ion Ghica, unul dintre reprezentanții moderaților munteni. Căderea acestuia în alegeri l-a afectat într-o măsură, motiv pentru care prefectul de Mehedinți, unde candidase Ghica, era sever mustrat [70]. Dar, în profida interesului manifestat de ministrul de interne pentru succesul electoral al lui I. Ghica, acesta din urmă era, cel puțin în acei ani, un adversar declarat al „omului de la 2 mai", iar apariția „Opiniunii constituționale", organul de presă al lui I. Ghica, a contribuit și mai mult la nereușita acțiunii lui Kogălniceanu [71]. În consecință, unirea celor două grupări liberal-moderate nu s-a putut înfăptui într-o perioadă cînd, cel puțin teoretic, ar fi existat condiții favorabile pentru cucerirea puterii.

În Moldova, adversarii cei mai incomozi pentru Kogălniceanu erau membrii „fracțiunii libere și independente", considerați, nu fără motiv [72], cei mai apropiați colaboratori ai radicalilor. „Fracțiunea", neavînd înscrisă vreo idee mare pe drapelul ei, dorea, deocamdată, să ajungă principala beneficiară a colegiilor electorale din Moldova. Propaganda activă a acestei grupări, îndeosebi la Iași, îl neliniștea pe Kogălniceanu, fapt pentru care prefectul Mîrzescu era etichetat ca lipsit de energie [73] și îndemnat să „lucreze" pentru combaterea „fracționiștilor" [74]. Netăgăduit, cu această grupare ministrul de interne n-a putut și nici n-a dorit să colaboreze în acea perioadă, cum greșit s-a apreciat în ultima vreme [75].

La fel de energic s-a manisfestat Kogălniceanu și împotriva grupărilor conservatoare, cu care se afla de multă vreme într-un conflict deschis [76]. Utilizînd, în general, aceleași mijloace, el a urmărit să împiedice pătrunderea în noua Adunare a elementelor de „extremă dreaptă" și, mai cu seamă, a fruntașilor conservatori P. P. Carp și Manolache Costache Epureanu [77].

Riposta acestora a fost promptă. Ziarul conservator „Térra", de pildă, l-a atacat pe Kogălniceanu cu o violență rar întîlnită [78], încercînd discreditarea și chiar înlocuirea lui de la ministerul de interne. Și aceasta cu atît mai mult cu cît conservatorii erau conștienți de faptul că înfrîngerea radicalilor, cîtă vreme Kogălniceanu era ministru, nu le era suficientă pentru cucerirea puterii. În același sens, primul ministru, D. Ghica,

[70] Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Coresp. nr. 100 778 ; vezi și „Dezbaterile Camerei deputaților...", V, din 7 mai 1869, p. 49.

[71] I. Roman, *Viața lui Ion Ghica*, București, 1970, p. 209—210.

[72] Într-o circulară confidențială către prefecții din Moldova, Kogălniceanu declara că „gruparea fracționistă a ieșit la lumină numai sub aripile ministerului trecut" (Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Coresp. nr. 100 565).

[73] Idem, nr. 100 638.

[74] Idem, nr. 100 662.

[75] Vezi *Istoria României*, Editura Academiei, vol. IV, București, 1964, p. 551.

[76] V. Russu și D. Vitcu, *op. cit.*, p. 155.

[77] Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Coresp. nr. 100 797 ; 100 651.

[78] Vezi „Térra", III, nr. 43 din 7 martie 1869, p. 165.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a fost sfătuit, cu prilejul unei întrevederi particulare avută cu Manolache Costache Epureanu, să preia conducerea ministerului de interne în perioada alegerilor, pretextîndu-i-se „luptele şi pasiunile din trecut" ale lui Kogălniceanu [79]. Fără îndoială, omul care contribuise atît de mult la reducerea puterii economice şi politice a moşierimii nu era agreat nici măcar într-un guvern prezidat de un conservator [80]. Iar prezenţa lui D. Ghica la conducerea guvernului nu era socotită garanţie suficientă pentru stăvilirea tendinţelor reformatoare ale fostului colaborator al lui Cuza. Tentativa conservatoare a eşuat, primul ministru considerîndu-i înfăptuirea, cu toate presiunile exercitate asupră-i, inoportună. Atitudinea lui D. Ghica, dictată de împrejurări, n-a ameliorat relaţiile între părţi. Dimpotrivă, acţiunile conservatorilor în cursul campaniei electorale au fost subsumate înfăptuirii dublului obiectiv : înfrîngerea principalilor adversari — radicalii — conjugată cu înlăturarea ministrului de interne, socotit continuatorul politicii predecesorilor săi.

În acest scop, folosind arma în a cărei eficacitate sperau mai mult, au dezlănţuit o violentă campanie de presă împotriva adversarilor liberali de orice nuanţă. Întreaga activitate desfăşurată de aceştia în perioada anterioară era prezentată în culorile cele mai sumbre [81]. Radicalilor, contestîndu-li-se orice merit, atît în domeniul politicii interne, cît şi în cel al politicii externe, nu li se recunoaştea decît capacitatea de a menţine ţara într-o continuă agitaţie [82]. Se impunea, în concepţia conservatorilor, înlăturarea „situaţiei precare ce d. Brătianu şi partidul său au făcut României" şi necesitatea ca „legea şi morala să-şi ia imperiul său" [83]. Spre a-şi justifica dorinţa de putere, conservatorii nu ezitau să se erijeze în singurii şi adevăraţii reprezentanţi ai intereselor generale ale ţării, invocînd mereu cuvîntul cu care sperau să-i cîştige pe alegători, „ordine". Partizani ai stat-quo-ului în politica internă şi externă, ei nu puteau lupta în numele vreunui program concret de reforme, aidoma celor liberale. De aceea, nu întîmplător, îi atacau pe radicali ca pe „oameni ai dezordinei", care prin tot ceea ce făcuseră înainte au ajuns o adevărată „primejdie socială" [84]. Şi pentru că noţiunea de „ordine" li se părea prea vagă, ei s-au străduit să demostreze că instaurarea „ordinii" n-ar fi echivalat cu instaurarea unui regim reacţionar : „nu voim reacţiune — declara organul de presă conservator, „Térra" — nu voim ca tiraniei brătieniste şi demagogice să succede absolutismul personificat prin d. Kogălniceanu" [85]. Obiectivul fiind clar, lipsa unui pro-

[79] „Monitorul Oficial", nr. 24, din 1/13 februarie 1870, p. 129.

[80] De aceea socotim greşită afirmaţia că M. Kogălniceanu se afla „după 1865 pe calea apropierii de moşierime" *(Istoria României,* Editura Academiei, vol. IV, Bucureşti, 1964, p. 539).

[81] Vezi „Térra" nr. 21 din 4 februarie 1869, p. 81, nr. 23 din 6 februarie 1869, p. 89, nr. 48 din 14 martie 1869, p. 189.; „Pressa", II, nr. 21 din 18 februarie 1869. p. 81, nr. 30 din 28 februarie 1869, p. 117.

[82] Idem, nr. 29 din 27 februarie 1869, p. 113.

[83] „Térra", nr. 18 din 28 ianuarie 1869, p. 69.

[84] *Ibidem.*

[85] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

gram de guvernămînt, în sensul propriu al cuvîntului, evidentă, singurele arme de care dispuneau în acele împrejurări erau : critica, calomnia şi falsificarea intenţionată a realităţii.

Atacurile întreprinse de conservatori, dincolo de nota polemică obişnuită campaniilor electorale, ne îngăduie să surprindem un element de o netăgăduită importanţă pentru înţelegerea vieţii politice din România acelei vremi. Conservatorii şi liberalii de toate nuanţele se înfruntau, în cadrul campaniei electorale, pe terenul căii ce trebuia să o urmeze România în politica sa internă şi externă. În esenţă, lupta se ducea între liberali, partizanii continuării procesului de democratizare a ţării (în sens burghez), şi conservatori, adepţii unui imobilism relativ care să le permită, cît mai multă vreme, păstrarea poziţiilor politice şi economice dobîndite. Aşadar, victoria uneia sau alteia dintre grupările politice căpăta dimensiuni ce depăşeau semnificaţia unor obişnuite schimbări a majorităţilor din Cameră şi Senat. Experienţa istorică acumulată după 11 februarie 1866 a dovedit tuturor grupărilor politice necesitatea stringentă a unor schimbări în organizarea regimului, spre a se putea tranşa, într-o direcţie sau alta, mult disputata problemă a căii şi ritmului de dezvoltare a ţării. În 1869 acest conflict, ce exista de multă vreme, atinsese un grad înalt de încordare, iar furtunoasa bătălie electorală nu era decît reflexul său firesc. Împrejurările, de astă dată, erau defavorabile radicalilor, care aveau de înfruntat adversitatea comună, dictată de interesele cele mai diverse, a tuturor celorlalte grupări sau forţe politice din ţară.

În faţa acestei ofensive, care ţintea deschis înlăturarea lor de la viaţa politică, radicalii n-au rămas pasivi. Rezultatul alegerilor prezentînd pentru ei un interes vital, este lesne de înţeles că n-au ezitat să folosească orice mijloc spre a se salva de la „moartea politică" la care voiau să-i condamne adversarii lor [86]. De la propaganda făcută prin presă sau întruniri electorale şi pînă la pregătirea unei mişcări insurecţionale, ei n-au lăsat nefolosit nici un mijloc, cît de puţin eficace, pentru apărarea poziţiilor cucerite în perioada anterioară.

Propaganda electorală a radicalilor, lipsiţi acum de sprijinul administraţiei, a început imediat după dizolvarea Adunării, grabă explicabilă prin dorinţa de devansare a adversarilor în lupta pentru cîştigarea alegătorilor. Pe această linie se înscrie, mai întîi, întrunirea electorală ce a avut loc în sala Slătineanu, la 3 februarie 1869. Alegerea locului, se pare, n-a fost făcută la întîmplare. Capitala constituia de multă vreme unul dintre principalele puncte de sprijin ale grupării radicale, care, nu o dată, s-a folosit de populaţia orăşenească pentru a-şi impune voinţa sau, cel puţin, pentru intimidarea adversarilor. În condiţiile de atunci, menţinerea influenţei asupra alegătorilor din capitală îngăduia exercitarea unei presiuni continui asupra guvernului şi domnitorului. Cu acel prilej, I. C. Brătianu, principalul om de acţiune al radicalilor, a

[86] N. Iorga, *Correspondance diplomatiques...*, I, Bucureşti, 1928, p. 41.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rostit în fața alegătorilor un discurs a cărui latură critică viza, deopotrivă, guvernul și grupările conservatoare. Oratorul lăsa să se înțeleagă că înfrîngerea în alegeri a radicalilor urma să aibă consecințe nefaste pentru viitorul României, întrucît ar fi creat adversarilor posibilitatea suprimării libertăților publice și a modificării, în sens conservator, a Constituției [87]. Neîndoielnic, tendința conservatorilor de a modifica Constituția, pe care o socoteau prea democratică, nu era o simplă invenție a lui Brătianu, ci o realitate incontestabilă și prezentă continuu după 11 februarie 1866 [88]. Dorind să preîntîmpine asemenea acte, fruntașul liberal făcea apel la populația orășenească a capitalei îndemnînd-o — și chemarea sa nu era lipsită de anticarlism — să-și apere drepturile și să nu se încline în fața puterii [89]. Deși nu era adeptul „revoluției" cu orice preț [90], cum îl acuzau contemporanii, el cerea partizanilor săi să lupte fără preget spre a evita crearea unei situații din care nu s-ar putea ieși fără o mișcare violentă [91]. Cuvintele sale, apreciate drept „ultra mazziniene" [92] și stîrnind o reală îngrijorare în rîndul autorităților și al adversarilor politici, i-au determinat pe aceștia din urmă să încerce a împiedica desfășurarea normală a întrunirii. Dar, acțiunea întreprinsă de către conservatorul C. Grădișteanu [93], în scopul vădit de a-i discredita în plen pe radicali, i-a prilejuit lui Brătianu o replică zdrobitoare, una din cele mai virulente critici la adresa grupărilor și a principiilor conservatoare [94].

Propaganda radicalilor nu s-a limitat însă la organizarea întrunirilor electorale de genul celei amintite, întrucît raza de acțiune ar fi fost redusă. Un rol deosebit de însemnat l-a jucat, în acea perioadă, presa, care oferea nu numai posibilitatea propagării ideilor liberale în cercuri mai largi, dar și a întreținerii unui contact permanent cu alegătorii, a „îndoctrinării" lor mai lesne. Dintre nenumăratele materiale propagandistice apărute în presa radicală se cuvine menționat apelul *Către alegători. Darea de seamă a majorității deputaților al Camerei dizolvate* [95], o îmbinare interesantă de justificări, elogii și critici, menită să capteze un număr cît mai mare de aderenți. Justificările și elogiile vizau opera politică a fostelor guverne radicale, ca, de pildă, organizarea armatei, modernizarea căilor de comunicație, apărarea intereselor naționale etc., în totalitate menită „a transforma România într-un adevărat

[87] Ion C. Brătianu, *op. cit.*, p. 96—97.

[88] Vezi V. Russu, *Frămîntări politice în perioada instaurării regimului burghezo-moșieresc (martie-iunie 1866)*, în „Analele științifice ale Univ. „A. I. Cuza", Iași, secț. III, a. Istorie, tom. XIII, 1967, p. 119—129. Pentru anii următori, vezi Arh. St. București, Fond Casa Regală, dosar 22/1867, fila 1—5 și dosar 12/1871.

[89] Ion C. Brătianu, *op. cit.*, p. 98—90.

[90] *Ibidem*, p. 99.

[91] *Ibidem.*

[92] „Pressa", II, nr. 19, din 13 februarie 1869, p. 73.

[93] Presa radicală acuza și guvernul că a urmărit să provoace tulburări în sala Slătineanu (cf. „Românul", an. XIII, din 14 februarie 1869, p. 137).

[94] Ion C. Brătianu, *op. cit.*, p. 104—118.

[95] „Românul", an. XIII, din 16 februarie 1869, p. 141—142.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

stat european modern“ [96]. Cu unele exagerări şi cu unele omisiuni voite [97], realizările invocate, constituiau suportul moral pe care se întemeia întreaga propagandă electorală desfăşurată de reprezentanţii acestei grupări. Asociind laudelor la adresa cabinetelor radicale din anii 1867—1868 critica severă, în bună parte întemeiată, a guvernului şi adversarilor, apelul *Către alegători...* poate fi considerat mai mult decît o dare de seamă, un adevărat document cu caracter programatic.

Folosind cu dibăcie arma criticii, întreaga presă radicală şi-a orientat atacurile, cu precădere, împotriva guvernului, care-şi asumase responsabilitatea dizolvării Adunării şi care nu tăinuia dorinţa de a stăvili cu orice preţ reuşita „roşilor“ în alegeri. Se cuvine precizat însă că aceste atacuri nu vizau guvernul în ansamblul său, ci pe doi dintre miniştri — foştii aliaţi de circumstanţă ai radicalilor, Dimitrie Ghica şi M. Kogălniceanu — care erau acuzaţi, nu atît de pe poziţii de grup, cît în numele „libertăţii“ ameninţate, că ar fi urmărit, fiecare, suprimarea Constituţiei şi instituirea unui regim de dictatură.

D. Ghica, spre exemplu, era atacat pentru intenţia de a instaura un regim personal întrucît „nu voieşte ca naţiunea (Adunarea deputaţilor *n.n.)* să conducă ministerul, ci ca el să conducă naţiunea după capul şi după voia sa“ [98]. Primul ministru, adversar al regimului parlamentar, urmărea, după „Românul“, să provoace cu orice preţ „tulburări ca să găsească pretext de a suspinde toate libertăţile, fie prin fapt, fie prin decrete, şi să poată, astfel, procede în pace la alegeri“ [99]. Suprimarea libertăţii alegerilor, evidenţia acelaşi ziar, nu putea avea alt rezultat decît intrarea în noua Adunare a partizanilor modificării Constituţiei, pe care guvernul, mai precis primul ministru, o considera prea democratică pentru poporul român încă nepregătit, chipurile, pentru libertate [100].

La rîndul său, M. Kogălniceanu a fost supus unui tratament similar în coloanele „Românului“. Nici una dintre măsurile luate de ministrul de interne nu a scăpat de critica severă a radicalilor. Aşa, de pildă, circularele lui Kogălniceanu, care vizau pe „oamenii dezordinei“, dizolvarea consiliilor comunale, dezarmarea gărzilor civice şi alte măsuri apreciate „antiradicale“ au avut ca scop şi rezultat, după opinia lor, suprimarea libertăţii alegerilor şi introducerea stării de asediu [101]. Întreaga activitate desfăşurată de ministrul de interne în perioada alegerilor era redusă la un simplu act de răzbunare politică. Potrivit aser-

[96] „Românul“, an. XIII, din 16 februarie 1869, p. 141—142.

[97] *Apelul...* ignora sprijinul pe care l-au primit radicalii, în înfăptuirea principalelor acte de politică internă, de la moderaţii grupaţi în jurul lui M. Kogălniceanu *(ibidem).*

[98] Idem, din 24 februarie 1869, p. 173.

[99] Idem, din 14 februarie 1869, p. 137.

[100] Idem, din 20 martie 1869, p. 153.

[101] Idem, din 15 martie 1869, p. 237; din 17—18 martie 1869, p. 245; din 24—25 martie, 1869, p. 269.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

țiunilor din paginile „Românului", M. Kogălniceanu nu ar fi urmărit în alegeri decît „a răzbuna pe 2 mai peste cadavrul lui 11 februarie" [102].

Critica, oricît de pătimașă era, nu putea avea, în condițiile de atunci, rezultatele scontate de radicali. De aceea în zilele alegerilor, cel puțin în unele centre, ei au fost pe punctul de a trece de la arma criticii la critica armelor, provocînd o serioasă îngrijorare cercurilor conducătoare. Semnificative, în acest sens, sînt evenimentele petrecute cu prilejul alegerilor în principalele centre cu orientare proradicală din Muntenia, evenimente ce l-au determinat pe Carol să-i mărturisească, într-o scrisoare, tatălui său : „miercuri și joi sînt zilele rele, cînd trebuie să voteze orașele. La București, Pitești, Ploiești, lupta va fi caldă... Agenții opoziției din aceste trei orașe lucrează în masa alegătorilor ca să provoace dezordine, dar scandalul va fi reprimat prin măsuri energice" [103]. Faptul că alegerile din numai trei orașe erau de natură să stîrnească aprehensiunea suveranului nu poate fi trecut sub tăcere. Conform prevederilor legii electorale, colegiul al III-lea din centrele amintite — colegiu pe care mizau și radicalii — putea trimite în Cameră doar 11 deputați [104], cifră aproape neglijabilă dacă o raportăm la totalul de 158 cît trebuia să aibă Adunarea deputaților în 1869. Prin urmare, victoria radicalilor în colegiul al III-lea din București, Ploiești sau Pitești n-ar fi trebuit să provoace cîtuși de puțină îngrijorare guvernului sau domnitorului. Altul deci a fost motivul acestei neliniști. Agitațiile „roșilor" din principalele centre urbane ale Munteniei lăsau impresia existenței unor pregătiri de amploare în vederea declanșării acțiunii generale menită să readucă majoritatea radicală în Adunare. Un argument în plus îl constituie și nenumăratele declarații oficiale privind adunarea, de către radicali, a unor mari sume de bani cu destinația susamintită [105], argument întărit și de apelul lansat de I. C. Brătianu, la întrunirea electorală din sala Slătineanu, privitor la oportunitatea „sacrificiilor mici". Însăși maniera în care radicalii au încercat să-și asigure victoria în colegiul al III-lea atestă existența unui plan de acțiune pregătit cu minuțiozitate în perioada premergătoare alegerilor.

La București, de exemplu, în momentul cînd alegătorii s-au prezentat la primărie pentru constituirea birourilor electorale, radicalii au încercat să provoace panică în rîndul populației [106] în scopul cuceririi acelor birouri [107]. Evident, acțiunea radicalilor urmărea mai mult decît

[102] „Românul", an. XIII, din 2 aprilie 1869, p. 295.
[103] *Regele Carol I al României. Cuvîntări și scrisori*, tom. I, 1866—1877, p. 154.
[104] Ioan M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiuirile României vechi și noi cîte s-au promulgat pînă la finele anului 1870*, București, 1873, p. 21.
[105] „Dezbaterile Camerei deputaților...", nr. XII, 1869, p. 95 ; cf. și N. Iorga, *op. cit.*, p. 41.
[106] „Monitorul Oficial", nr. 70 din 28 martie 1869, p. 395.
[107] Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Coresp., nr. 100 813.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

provocarea unor obişnuite încăierări electorale [108], fapt ce i-a determinat pe membrii guvernului, între care chiar primul ministru, să se deplaseze de urgenţă la birourile electorale pentru a împiedica extinderea tulburărilor [109]. Împotriva „agitatorilor" radicali din capitală a fost întrebuinţată garda civică [110], încît, la 7 aprilie 1869, ministrul de interne putea să-şi liniştească prefecţii aducîndu-le la cunoştinţă faptul că „ordinea domneşte în Bucureşti" [111].

Frămîntările cele mai puternice au avut loc la Ploieşti, unde Al. Candiano Popescu i-ar fi îndemnat pe locuitori să se înarmeze cu cuţite şi ciomege pentru a lua cu asalt birourile electorale [112]. Intervenţia promptă a ministrului de interne, sosit la faţa locului pentru a linişti spiritele, n-a avut vreun efect asupra ploieştenilor [113]. Alegerile de aici, după mărturisirile lui Kogălniceanu, au fost atît de furtunoase încît, timp de trei zile, guvernul, nemaifiind stăpîn pe situaţie, s-a temut, realmente, de posibilitatea transformării tulburărilor într-o adevărată revoltă armată. „La Ploieşti — declara ministrul de interne — guvernul a fost pus în faţa unei declaraţiuni categorice urmată de un început de execuţiune, că aveam să facem la 1869 ceea ce s-a făcut la 1860, adică vărsare de sînge...". De aceea, continua el, „nici guvernul, nici alegătorii nu se mai ocupau de alegeri ci se ocupau de menţinerea ordinei publice" [114]. Situaţia era cu atît mai dificilă cu cît însăşi loialitatea autorităţilor locale faţă de guvern părea îndoielnică. Garda civică de pildă, pe care acesta voia s-o folosească împotriva agitatorilor [115], a refuzat să asculte de ordinele comandantului ei, colonelul Culoglu [116], acţionînd în numele altor interese. În atmosfera de nesiguranţă care domnea, ministrul de interne a interzis orice arestări recomandînd autorităţilor să se menţină în defensivă, iar prefectului să facă o anchetă serioasă pentru a afla pe instigatori şi planurile lor [117]. Numai după cunoaşterea exactă a faptelor şi după liniştirea spiritelor, guvernul, prin acelaşi ministru, şi-a manifestat hotărîrea de a curma pe viitor frămîntările similare : „lucrurile nu se mai pot tolera în starea actuală" — telegrafia Kogălniceanu prefectului Filiu. „Ploieştii nu are nici un drept să impuie ţării întregi. Guvernul este hotărît să facă un exemplu" [118]. Aşadar, defensiva recomandată de Kogăl-

[108] În şedinţa Camerei din 6 mai 1869 primul ministru, D. Ghica, declara că după începerea alegerilor din Bucureşti, unii stăteau „pe la ferestre cu zîmbetul pe buze aşteptînd să vadă izbucnirea unei revoluţiuni" („Dezbaterile Camerei deputaţilor...", I, 1869, p. 31).

[109] „Monitorul Oficial", nr. 70, din 28 martie 1869, p. 395.

[110] „Dezbaterile Camerei deputaţilor...", I, 1869, p. 22—23.

[111] Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Coresp. nr. 100 813.

[112] „Monitorul Oficial", nr. 70, din 28 martie 1869, p. 395.

[113] „Dezbaterile Camerei deputaţilor...", II, 1869, p. 25—26.

[114] Idem, V, 1869, p. 63—64.

[115] Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Coresp., nr. 100 831.

[116] Idem, nr. 100 833.

[117] Idem, nr. 100 831.

[118] Augustin Z. N. Pop, *op. cit.*, p. 250.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

niceanu fusese doar o chestiune de tactică. Radicalii din Ploieşti, lăsaţi să acţioneze în voie în timpul alegerilor, reuşiseră să-şi impună candidaţii în colegiul al III-lea. Bucuria succesului a fost însă efemeră, întrucît la 7 aprilie 1869 ministrul de interne comunica prefectului Filiu că „alegerile la colegiul III ploieştean sînt lovite de nulitate“ [119]. Această hotărîre, publicată şi în „Monitor“, i-a nemulţumit profund pe radicali [120].

Frămîntări ale radicalilor, dar nu de proporţia celor din Bucureşti sau Ploieşti, au avut loc şi la Craiova, Cîmpulung Muscel, Piteşti şi Turnu-Severin. La Craiova, de exemplu, numai prin abţinerea alegătorilor „s-a ferit oraşul de mai grave tulburări“ [121]. Aceasta era versiunea oficială, dar se pare că şi aici autorităţile n-au putut să împiedice ascendentul „roşilor“ la colegiul al III-lea. Drept dovadă este nota lui Kogălniceanu către prefectul de Dolj, Broşteanu, prin care-i recomanda să-i combată pe „roşii“, iar în caz de nereuşită să-i lase liberi a-şi pune candidaturile ce vor voi“ [122].

La Cîmpulung Muscel, „partida roşilor... a voit să se constituie ca un corp cvasimilitar“ [123] — după cum aprecia deputatul G. Brătianu — dar intervenţia energică a autorităţilor, care nu au ezitat să folosească dorobanţii, nu le-a îngăduit radicalilor nici măcar să depună candidaturi [124].

Cu toate sacrificiile şi eforturile depuse, radicalii n-au putut face faţă multiplelor piedici întîlnite în cale, alegerile din martie-aprilie 1869 fiindu-le complet defavorabile. În urma acestor alegeri, în noua Adunare n-au reuşit să pătrundă decît 10 deputaţi din rîndurile opoziţiei [125]. Înfrîngerea severă a radicalilor — urmarea cea mai importantă a furtunoasei bătălii electorale — a provocat o mare bucurie în rîndul conservatorilor. Organele de presă ale acestora notau cu satisfacţie că „acel grup politic e cu totul distrus“ şi că nu-i mai rămînea altceva de făcut decît „a se resemna şi a pleca capul înaintea voinţei cvasiunanime a naţiunei“ [126]. Eşecului radicalilor, exploatat cu abilitate de conservatori, i se atribuiau semnificaţii majore. Naţiunea, eliberată, chipurile, de tirania „roşilor“, şi-a exprimat cu vigoare voinţa şi adevăratele-i simpatii [127].

Dar, nereuşita radicalilor în alegeri modifica în mod substanţial coordonatele luptei pentru putere. Înlăturarea din cursă a celui mai puternic adversar dădea contururi şi dimensiuni noi năzuinţelor nutrite de grupările conservatoare. Dumul acestora spre putere, deşi nu datorită pro-

[119] Augustin Z. N. Pop, *op. cit.*, p. 250.
[120] „Dezbaterile Camerei deputaţilor...“, V, 1869, p. 62.
[121] „Monitorul Oficial“, nr. 70, din 28 martie 1869, p. 395.
[122] Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Coresp., nr. 100 715.
[123] „Dezbaterile Camerei deputaţilor...“, I, din 5 mai 1869, p. 18.
[124] *Ibidem*, p. 17—18.
[125] Fr. Damé *Histoire de la Roumanie contemporaine...*, Paris, 1900, p. 199; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, p. 102.
[126] „Pressa“, II, nr. 78 din 13 mai 1869, p. 309.
[127] Idem, nr. 59 din 13 aprilie 1869, p. 235; „Térra“, III, nr. 59 din 30 martie 1869, p. 233.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

priei contribuţii, era din ce în ce mai netezit după alegerile din primăvara anului 1869. Mai rămîneau însă destule obstacole în calea înfăptuirii acestui deziderat. Radicalii, de pildă, erau învinşi dar nu „zdrobiţi", cum afirmau organele de presă conservatoare. În plus, existau şi alte grupări politice dornice să se impună. Aşadar lupta rămînea în continuare deschisă, dar nedecisă.

Alegerile din 1869, în afară de înfrîngerea radicalilor, au avut şi o altă consecinţă nu mai puţin importantă şi anume victoria aşa numiţilor „maişti" grupaţi în jurul lui M. Kogălniceanu. Acesta, conducînd alegerile cu o mînă forte, a reuşit să asigure victoria partizanilor săi în aproximativ 80 de circumscripţii electorale [128], ceea ce, în condiţiile anului 1869, însemna asigurarea unei majorităţi absolute în Cameră. „Ar fi de prisos să mai repetăm — nota cu amărăciune ziarul „Térra" — că d. Kogălniceanu e astăzi arbitrul suveran al destinelor României mulţumită contingentului de 70 sau 80 de voturi de care dispune în Cameră" [129]. Într-adevăr, după datele furnizate de acelaşi ziar, dreapta reprezentată prin 40—50 de deputaţi, nu putea exercita mare influenţă în Adunare, deoarece era divizată în mai multe grupări [130] şi care nu păreau încă dispuse să coopereze [131].

Victoria „maiştilor" i-a nemulţumit, în egală măsură, nu numai pe radicali, dar şi pe conservatori. Liberalii moderaţi ameninţau să se impună pe primul plan al vieţii politice într-un moment cînd disputa dintre conservatori şi radicali era pe punctul de a fi tranşată în favoarea celor dintîi. De aici şi nemulţumirea profundă a conservatorilor, care apreciau alegerile drept „triumful corupţiunii şi al despotismului autoritar încarnat în persoana domnului Kogălniceanu şi consorţi" [132]. Constituirea noii majorităţi din Adunarea deputaţilor era privită ca un semnal de alarmă pentru regimul instaurat la 1866. „Mergem cu paşi repezi spre o restauraţiune a regimului căzut", avertiza „Térra", argumentînd că „oamenii care fuseseră risipiţi prin viguroasa măturare a lui 11 februarie, au reapărut pe scena politică" [133]. Ţara, după conservatori, se găsea într-un moment de cumpănă, întrucît liberalii moderaţi urmăreau să-l readucă la tron pe fostul domnitor, pentru revenirea căruia nu mai erau necesare decît „un domn şi cîteva petice de hîrtie de schimbat" [134]. Pe seama „maiştiilor" era pusă urzirea unei lovituri de stat, vorbindu-se chiar şi de textul proclamaţiei pregătită în acest scop [135].

[128] Arh. St. Bucureşti, Fond Casa Regală, dosar 12/1871, p. 7; vezi şi V. Slăvescu, *Corespondenţa lui I. Ghica cu Dimitrie A. Sturdza 1860—1880*, Bucureşti, 1943, p. 35.
[129] „Térra", III, nr. 76 din 29 aprilie 1869, p. 301.
[130] *Ibidem.*
[131] „Pressa", II, nr. 74 din 7 mai 1869, p. 294.
[132] „Térra", III, nr. 63 din 5 aprilie 1869, p. 249.
[133] Idem, nr. 64 din 6 aprilie 1869, p. 253.
[134] *Ibidem.*
[135] Idem, nr. 79 din 4 mai 1869, p. 313.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Or, avînd în vedere dificultăţile interne, dar mai ales cele externe, existente, la care am adăuga remarcabilul simţ politic al lui Kogălniceanu, este greu de presupus că ministrul de interne ar fi încercat atunci o soluţie atît de riscantă pentru existenţa statului naţional român. Kogălniceanu, care în 1866 a înţeles exact raţiunea sprijinirii noului regim, mai ales după mişcarea separatistă de la Iaşi [136], era acuzat de conservatori cu scopul de a-l îndepărta de domitor şi, în acest fel, de a-l împiedica să ajungă prim-ministru. De altfel, domnitorul a fost „prevenit" nu numai prin presă asupra pericolului ce-l repezentau „maiştii", ci şi direct cu prilejul întrevederilor avute cu diferite personalităţi politice ale vremii, între care şi Ion Ghica [137].

În acea perioadă, cînd Carol stătea pe un tron insuficient de consolidat, „cuzismul" era, poate, terenul cel mai uşor de exploatat pentru a se lovi în Kogălniceanu şi, implicit, în majoritatea din noua Adunare. Un Kogălniceanu la conducerea guvernului era socotit prea incomod pentru realizarea planurilor nutrite de conservatori. Semnificativă, în acest sens este opinia exprimată, în legătură cu asemenea eventualitate, de Ion Strat lui D. A. Sturdza, imediat după alegeri. Venirea lui Kogălniceanu în fruntea guvernului era apreciată ca „o mare nenorocire, căci dacă prezenţa lui într-un minister poate fi compatibilă cu un guvern naţional... apoi aceasta nu se poate desigur decît cu condiţiunea sine qua non ca Kogălniceanu să fie totdeauna în minoritate şi să aibă colegi care să-i ţie piept şi să-i puie o barieră elucubraţiunilor sale...". Iar spre a contracara ascendentul lui Kogălniceanu, considera Strat, conservatorii trebuiau să-şi unească forţele „ca să poată forma în Cameră un partid destul de tare ca să deie un guvern Epureanu" [138].

Alegerile, deci, n-au contribuit cu nimic la aplanarea luptelor politice din România. Grupările liberale, cu excepţia moderaţilor din jurul lui Kogălniceanu, şi conservatoare erau nemulţumite de rezultatele bătăliei electorale din martie-aprilie 1869. Ca urmare, lupta pentru putere, în noile condiţii, va continua cu aceeaşi îndîrjire, avînd aceleaşi obiective generale. Schimbări notabile au intervenit doar în ceea ce priveşte formele de manifestare şi poziţiile de pe care se ducea, de astă dată, lupta pentru preponderenţă în cadrul regimului.

Liberalii moderaţi şi conservatorii se vor înfrunta în corpurile legiuitoare, în vreme ca radicalii, conştienţi de insuficienţa şi ineficacitatea mijloacelor folosite pînă atunci, vor trece tot mai mult de la opoziţia legală la pregătirea unei mişcări subterane capabilă să-i readucă pe primul plan al vieţii politice. Lucrările Adunării deputaţilor din sesiunea mai-iunie 1869 sînt ilustrative în acest sens.

La scurtă vreme după încheierea alegerilor, Adunarea a fost convocată pentru completarea sesiunii ordinare întrerupte, prin dizolvarea Camerei, în ianuarie 1869. Mesajul pentru deschiderea lucrărilor corpu-

[136] Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Coresp. nr. 100 388.
[137] Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 35—38.
[138] Idem, *Ion Strat...*, vol. II, Bucureşti, 1946, p. 226—227.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rilor legiuitoare îi invita stăruitor de deputaţi să-şi consacre activitatea în vederea dezbaterii cîtorva proiecte de lege socotite de mare urgenţă [139]. Dar, apelul guvernului şi al domnitorului n-au trezit interesul scontat în rîndul deputaţilor, în ale căror inimi ecourile bătăliei electorale nu se stinseseră încă.

Validarea alegerilor a întîrziat destul de mult, dînd naştere unor aprige discuţii. Paradoxal, deşi radicalii nu mai constituiau o forţă în Adunare, ei au fost continuu atacaţi de adversarii lor politici, fie pentru violenţe în alegeri, fie pentru întreaga lor politică internă şi externă din perioada în care s-au aflat la conducerea statului [140]. Manolache Costache Epureanu, de pildă, punea asupră-le „falsificarea şi vitierea regimului constituţional", opinînd că eventuala revenire a lor la conducerea statului ar fi fost fatală ţării, după cum ascendentul lor era comparabil doar cu pacea de la Sadova, cîştigată „în contra naţiunii" [141]. La rîndul său, G. Brătianu, trecut prin mai toate grupările politice ale vremii [142], îi ataca pentru faptul că aceştia, fiind dominaţi de teorii „radicalmente false... perturbă toată acţiunea socială şi dezorganizează totul" [143]. Spre a pune capăt tendinţelor manifestate de această „minoritate impopulară", care ar fi urmărit şi în 1869 „să se impună alegătorilor prin violenţe", după cum aprecia acelaşi G. Brătianu, s-a încercat compromiterea fruntaşilor radicali, ceea ce ar fi avut ca efect — imediat, se spera — dezorganizarea acestei grupări. Primul obiectiv a fost I. C. Brătianu. Astfel, în şedinţa din 26 mai 1869 a Adunării deputaţilor, Manolache Costachi Epureanu dezvoltîndu-şi două interpelări, anunţate anterior, îl acuza pe fostul ministru de finanţe că, deturnînd fondurile provenite din împrumutul Oppenheim pentru cheltuielile bugetare ale anului 1867, se făcuse vinovat „de o flagrantă violare a Constituţiunii şi a principiilor legii contabilităţii statului" [144]. Totodată, prin manevrarea incorectă a creditelor extraordinare şi suplimentare, I. C. Brătianu ar fi făcut, după părerea deputatului conservator, „mai multe datorii decît ce a lăsat în 7 ani de zile administraţiunea lui Cuza" [145] În consecinţă, propunea constituirea unei comisii de anchetă care să cerceteze „cum s-a creat această datorie flotantă, care pe fiecare an sporeşte într-un chip înspăimîntător" [146]. Aplauzele prelungite cu care a fost întîmpinată propunerea sînt elocvente pentru a evidenţia atmosfera de ostilitate de care erau înconjuraţi liberalii radicali în Adunare. De altfel, acestei propuneri i s-au raliat mulţi deputaţi, iar ministrul de finanţe, Al. G. Golescu, în răs-

[139] „Monitorul Oficial", nr. 94 din 30 aprilie 1869, p. 493.
[140] „Dezbaterile Camerei deputaţilor...", XI—XIX, 1869, p. 109—206.
[141] Idem, XII, şedinţa din 17 mai 1869, p. 113.
[142] Vezi declaraţia deputatului G. Sefendache făcută în şedinţa Adunării din 6 mai 1869 (idem, II, p. 43).
[143] Idem, XIII, şedinţa din 19 mai 1869, p. 112.
[144] Idem, XIX, p. 203.
[145] *Ibidem*, p. 205.
[146] *Ibidem*, p. 206.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

punsul la interpelările menţionate, a confirmat, de pe poziţii oficiale, toate acuzaţiile ce i-au fost aduse lui I. C. Brătianu [147].

Pasiunile politice erau atît de încinse în cadrul Adunării, încît nu exista aproape nici un interes pentru discutarea proiectelor de legi pe care guvernul intenţiona să le prezinte în sesiunea din mai-iunie 1869. Grăitor este faptul că, la 20 mai 1869, ministrul de interne s-a văzut silit să „aducă aminte" deputaţilor că au fost convocaţi „pentru a se vota oarecari proiecte de legi de o importanţă majoră" [148]. Intervenţia energică a lui Kogălniceanu fusese dictată de considerentul că numeroasele interpelări vizau, cu precădere, activitatea fostelor guverne radicale paralizînd, astfel, activitatea normală a Adunării şi, mai ales, împiedicîndu-l pe ministrul de interne să beneficieze de avantajele ce i le oferea o majoritate favorabilă. Cu toată intervenţia sa şi cu toate că guvernul a prezentat, spre dezbatere, Adunării, un însemnat număr de proiecte de legi [149], sesiunea parlamentară din mai—iunie 1869 n-a avut, pe plan legislativ, nici un rezultat.

Dintre proiectele de legi discutate în Adunare, în sesiunea amintită, reţine atenţia acel referitor la reducerea termenului de construcţie pentru calea ferată Iaşi—Suceava cu ramificaţia spre Roman, prezentat la 22 mai 1869 [150]. În expunerea de motive făcută de A. Vericeanu, raportorul comisiei financiare, se justifica elaborarea proiectului, mai ales, prin raţiuni de natură economică. Grăbirea construcţiei acestei căi ferate era dictată şi de necesitatea ridicării economice a Iaşului căruia, sublinia raportorul, „urmează să-i procurăm toate mijloacele pentru a-şi redobîndi cu un moment mai iute prosperitatea sa" [151]. Proiectul însă n-a întrunit sufragiul întregii Adunări. I. Agarici [152], radicalul P. Opran [153] sau fracţionistul I. Codrescu [154] l-au combătut, susţinînd că nu era necesară grăbirea construirii căii ferate Iaşi—Suceava ci, dimpotrivă, se impunea un control mai eficient asupra lui Oppenheim, care, în dorinţa de a scăpa mai repede de concesiune, executa lucrări de cea mai proastă calitate [155]. Opiniile potrivnice proiectului, deşi fără influenţă asupra majorităţii deputaţilor, l-au nemulţumit profund pe pri-

[147] „Dezbaterile Camerei deputaţilor...", XIX, p. 206.
[148] *Ibidem*, XIV, p. 136.
[149] Dintre proiectele prezentate Adunării menţionăm: a) proiectul cu privire la modificarea unor articole din „Legea consiliilor judeţene" pentru a o pune în acord cu Constituţia *(ibidem*, IX, p. 75—76); b) proiectul asupra inamovibilităţii magistraţilor curţilor de apel *(ibidem*, XII, p. 90—91); proiectul pentru navigabilizarea Prutului („Adunarea Naţională", I, nr. 4, din 22 mai 1869).
[150] „Dezbaterile Camerei deputaţilor...", XV, p. 143.
[151] Din expunerea de motive, cum şi din maniera în care a fost prezentat, se poate presupune, nu fără temei, că acest proiect, ca de altfel majoritatea celor propuse Adunării în sesiunea mai-iunie, a fost elaborat sub influenţa lui M. Kogălniceanu *(ibidem)*.
[152] *Ibidem*.
[153] *Ibidem*, p. 146.
[154] *Ibidem*, p. 151—152.
[155] *Ibidem*, p. 143.
[147] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mul ministru, care „apreciindu-le — fără vreun temei serios — drept un vot de blam deghizat", a cerut Adunării să-şi precizeze poziţia faţă de guvern [156].

Atitudinea lui D. Ghica faţă de opozanţii proiectului de lege amintit trăda intenţia sa, tot mai accentuată, de a subordona puterea legislativă celei executive. Firește, tendinţa afişată de primul ministru a iritat pe mulţi dintre deputaţi. Astfel, G. Brătianu, care sprijinise întrutotul proiectul aflat în discuţie, a condamnat încercarea primului ministru de a sili Adunarea să se supună dorinţelor guvernului. Procedeul era socotit anticonstituţional fiindcă numai deputaţii aveau dreptul să conducă „ministerul, iară nu ministerul pe Cameră". Inversarea raporturilor dintre cele două puteri, preciza, pe bună dreptate, acelaşi deputat, nu era pemisă întrucît „un minister nu este decît o comisiune executivă numită dintr-o Cameră şi, de aceea, nu trebuie să stăruiească aşa de mult asupra proiectelor de lege ce propune şi să lase Camera să-şi formuleze bine opiniunea sa neînrîurită" [157]. Incidentul, fără a avea urmări imediate, are semnificaţia sa. Pe acest teren se vor isca, deseori, conflicte între primul ministru şi deputaţi, care vor contribui într-o măsură însemnată la căderea guvernului. În urma discuţiilor generale pe marginea proiectului de lege, discuţii care au evidenţiat, între altele, şi adeziunea justificabilă a unor deputaţi conservatori [158], proiectul a fost luat în consideraţie şi apoi acceptat cu 63 voturi pentru şi 7 contra [159].

Setea de răzbunare şi interesele politice cele mai diverse au împiedicat Adunarea să se ocupe prea mult de proiectele de legi prezentate de guvern. Referindu-se la această situaţie, Carol nota lapidar, în memoriile sale, la 3/15 iunie 1869 : „Camera nu mai e în număr şi mai multe proiecte de legi nu vor putea fi votate [160]. Inactivitatea Adunării se datora însă şi faptului că, după alegeri, reprezentanţii grupărilor politice care reuşiseră să-şi asigure un număr mai mare de locuri în acest for nu erau încă suficient de bine pregătiţi pentru a trece la o acţiune deschisă, menită să impună formula ministerială cea mai convenabilă, corespunzătoare intereselor liberalilor moderaţi sau ale conservatorilor. Starea aceasta de expectativă l-a determinat pe I. C. Brătianu să noteze, într-una din scrisorile adresate soţiei : „Noi aici n-o să facem nici o treabă... mai lesne cred că ne vor trimite acasă ca, trăind pîră la toamnă, să mai chibzuiască..." [161]. Singurul element care a îngăduit menţinerea unei oarecari unităţi de acţiune în sînul Adunării a fost lupta împotriva radicalilor. Şi acest fapt n-a rămas fără urmări.

[156] „Dezbaterile Camerei deputaţilor...", XV, p. 149.
[157] *Ibidem*, p. 153—154.
[158] *Ibidem*, p. 149.
[159] *Ibidem*, p. 159.
[160] *Memoriile regelui Carol I...*, vol. V, p. 33.
[161] *Din corespondenţa familiei Ion C. Brătianu. 1859—1883*, vol. I, Bucureşti, 1933, p. 130.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Atacaţi sistematic, în parlament sau în presa conservatoare [162], excluşi din toate posturile de conducere şi ameninţaţi cu înlăturarea completă din viaţa politică, radicalii şi-au concentrat toate forţele pentru a ieşi din impasul în care se aflau. Reduşi numai la propriile lor forţe, deoarece o colaborare, în acel moment, cu „fracţiunea" — care, după unii, cocheta cu Manolache Costache Epureanu [163] sau, după alţii, cu moderaţii lui Ion Ghica [164], — sau cu Kogălniceanu era irealizabilă, radicalii şi-au strîns rîndurile apelînd la toate mijloacele de luptă posibile pentru a contracara acţiunea adversarilor. N-au ezitat chiar, în anumite momente, să încerce schimbarea stării de lucruri existentă în România.

În cadrul Adunării, deputaţii radicali, în speţă Al. C. Golescu şi P. Opran, au ripostat cu energie la atacurile deputaţilor conservatori sau ale miniştrilor, au apărat politica fostelor cabinete liberale criticînd, în acelaşi timp, metodele utilizate de ministrul de interne în vederea împiedicării „roşilor" de a pătrunde în Cameră [165]. La rîndul său, I. C. Brătianu a respins, pe bază de argumente temeinice, toate acuzaţiile ce i-au fost aduse de Manolache Costache Epureanu în legătură cu administrarea incorectă a finanţelor statului în anii 1867—1868. Totodată, fruntaşul radical evidenţia faptul că noul ministru de finanţe, Al. G. Golescu, mînat de aceleaşi sentimente antiradicale, a prezentat Camerei o situaţie statistică fundamentată pe cifre falsificate cu bună ştiinţă, spre a da o bază materială acuzaţiilor puse în circulaţie de Epureanu [165], omul care-şi pregătea tot mai mult terenul pentru a ajunge la cîrma statului.

Firește, aceste acţiuni, oricît de energice ar fi fost, nu puteau contribui aproape cu nimic la schimbarea situaţiei. Numărul mic al deputaţilor radicali nu le îngăduia să-şi impună punctul de vedere într-o Adunare ce le era ostilă. Constituirea comisiei de anchetă parlamentară, în componenţa căreia intrau, alături de Manolache Costache Epureanu, C. Bolliac, I. H. Rădulescu, G. Gr. Cantacuzino, A. Vericeanu ş.a. [167], dovedeşte cu prisosinţă acest lucru. După constituire, comisia a lansat un apel prin care solicita informaţii de la toate persoanele ce aveau cunoştinţe despre modul cum au fost administrate finanţele statului în anii 1866 — 1868 [168]; în acest fel se urmărea transformarea anchetei parlamentare într-o chestiune publică de amploare, cu un scop lesne de înţeles.

---

[162] Vezi „Pressa", II, numerele 88, 89, 90, 92, din mai 1869 şi numerele 93, 96, 97, din iunie 1869, etc.

[163] *Din corespondenţa familiei Ion C. Brătianu...*, vol. I, p. 130.

[164] „Românul", XIV, din 11 ianuarie 1870, p. 25; V. Slăvescu, *Ion Strat...*, vol. II, Bucureşti, 1946, p. 243.

[165] „Dezbaterile Camerei deputaţilor...", XII, p. 101—102.

[166] Idem, XIX, şedinţa din 26 mai 1869, p. 206; vezi şi Ion C. Brătianu, *Acte şi cuvîntări*, vol. I, Bucureşti, 1935, p. 129—148.

[167] „Monitorul Oficial", nr. 272 din 11/23 decembrie 1869, p. 1237.

[168] Idem, nr. 127 din 13/25 iunie 1869, p. 633.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În faţa unei atari situaţii, radicalii au recurs, mai ales prin „Românul", la o amplă campanie de presă îndreptată împotriva guvernului şi a grupărilor politice ostile. Îndeosebi M. Kogălniceanu şi D. Ghica erau acuzaţi că nu aveau alt scop decît modificarea Constituţiei şi introducerea, cu ajutorul străinilor, a unui regim de dictatură. Ca dovadă, în acest sens, „Românul" denunţa, chiar, existenţa unui memoriu destinat puterilor garante, memoriu „prin care se zice că nu putem îndura libertatea şi regimele constituţionale" [169]. Aceste afirmaţii, menite să discrediteze guvernul, exprimau, dincolo de unele exagerări, o anumită realitate. În epocă existau preocupări pentru modificarea, în sens restrictiv, a Constituţiei de la 1866, dar este greu de admis că M. Kogălniceanu sau D. Ghica s-ar fi gîndit să facă apel la puterile străine pentru introducerea unui regim dictatorial. Cert este că domnitorul nu era străin de ideea modificării substanţiale a legii fundamentale a ţării, preocupat fiind încă din 1866 de găsirea mijloacelor necesare pentru instaurarea unei domnii autoritare.

Dificultăţile întîmpinate de guvern în politica externă, în special în relaţiile cu Austro-Ungaria, au fost exploatate la maximum de către radicali, care, prin organul lor de presă, îi acuzau pe miniştri de compromiterea intereselor naţionale, cerîndu-le să se retragă pentru a nu periclita existenţa statului [170]. Moderaţia guvernului era asimilată, în mod voit, cu supunerea oarbă faţă de Austro-Ungaria, care nu renunţase nici un moment la atitudinea duşmănoasă faţă de România [171]. Predilecţia „Românului" pentru relaţiile cu Austro-Ungaria nu era întîmplătoare. Opinia publică din România acorda, după cum ştiut este, o atenţie specială luptei naţionale a românilor din Transilvania, iar „nepăsarea" guvernului faţă de soarta lor putea să echivaleze cu un act de trădare a intereselor naţionale cu consecinţe dintre cele mai grave [172]. Tocmai acest lucru urmăreau să-l demnostreze radicalii, dar şansele lor de izbîndă erau destul de reduse.

Campania antiguvernamentală desfăşurată cu atîta vigoare de „Românul" a fost contracarată, între altele, şi de acţiunea ziarelor aflate sub directa influenţă a unora dintre miniştri. Este vorba de „Adunarea Naţională", oficiosul lui M. Kogălniceanu [173] şi de „Pressa", controlată de B. Boerescu. În plus, aşa după cum am mai amintit cu alt prilej, drumul radicalilor spre putere era barat, la acea dată, de un obstacol greu de trecut, constituit din persoana domnitorului, Carol, din raţiuni

[169] „Românul", XIII, din 6, 7 octombrie 1869, p. 777.

[170] Idem, din 7, 9, 11, 12, 24 iulie şi din 1, 9, 16 august 1869.

[171] Idem, din 11 iulie 1869, p. 493—494.

[172] Atacurile „Românului" n-au rămas însă fără urmări: guvernul s-a văzut silit să dezmintă faptul că ar duce o politică de supunere faţă de puterile garante (vezi „Monitorul Oficial", nr. 228 din 16/28 octombrie 1869, p. 1032).

[173] Al. Zub, *Scrieri necunoscute ale lui M. Kogălniceanu din 1869*, în „Anuarului Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol", Iaşi, tom. IV, 1967, p. 173.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

asupra cărora vom mai reveni, era ferm hotărît de a nu mai colabora cu reprezentanţii acestei grupări. De aceea, nu întîmplător, încă după dizolvarea Adunării, în ianuarie 1869, radicalii au trecut, treptat, pe calea organizării unor acţiuni antidinastice, manifestate în forme dintre cele mai variate, acţiuni care ocupă un loc aparte în ansamblul frămîntărilor politice din ultima parte a guvernării D. Ghica — M. Kogălniceanu.

Lupta anticarlistă a cunoscut, în linii mari, două direcţii principale. Prima îmbrăţişa acţiunile împotriva suveranului desfăşurate de radicali în parlament, presă sau întruniri publice, menite în totalitate a-l sili, în ultimă instanţă, să-i readucă la conducere ; a doua, cu implicaţii mult mai profunde, ţinea de organizarea unei vaste acţiuni conspirative al cărei ţel final, condiţionat însă de o conjunctură externă favorabilă, era înlăturarea domnitorului.

Acţiunile anticarliste iniţiate de radicali au stat în atenţia mai multor cercetători ai perioadei ce face obiectul preocupărilor noastre. Astfel, F. Damé sublinia că, după alegerile din 1869 „roşii", văzîndu-se înlăturaţi pentru multă vreme de la conducere, „se rejettent sans transition dans l'opposition à outrance, dans le complots. Le prince ne veut plus d'eux, ils ne veulent plus du prince" [174]. La rîndul său, T. Maiorescu, observator atent al evenimentelor, nota că „de prin august 1869 ziarul „Românul" ia o pronunţată atitudine antidinastică [175]. N. Iorga fără a acorda prea mare atenţie acestor acţiuni ale radicalilor, preciza totuşi, că unele din discursurile lui I. C. Brătianu aveau şi oarecare notă de anticarlism [176]. În lucrările mai noi se insistă asupra faptului că la sfîrşitul guvernării D. Ghica — M. Kogălniceanu „începea să se producă o mişcare largă, potrivnică dinastiei străine care se dovedea o agenţie a Prusiei în România" [177].

Existenţa unor mişcări anticarliste ne este confirmată şi de unele informaţii provenite din anturajul intim al domnitorului. Astfel, într-un memoriu confidenţial elaborat, după toate probabilităţile, la sfîrşitul anului 1870 din inspiraţia lui Carol de Hohenzollern, se precizează că după dizolvarea Adunării deputaţilor (din ianuarie 1869) „le parti rouge, eliminé du gouvernement, jeta le masque et déclarant la guere à la dynastie établie se mit à diriger par la voix des organes qui lui appartiennet, dans le presse, contre la personne du Prince les attaques les plus violentes et les plus inqualifiables. Ce fut alors que toutes ses arrière-pensées apparurent au grand jour. S'il c'était rallié au principe monarchique, c'était seulement à la condition que le Prince, ne gouvernant qu'avec les Rouges, se fit en tout leur instrument docile" [178].

[174] Fr. Damé, *op. cit.*, p. 199.
[175] Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 19.
[176] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, p. 110.
[177] *Istoria României*, vol. IV, Editura Academiei, 1964, p. 551.
[178] Arh. St. Bucureşti, Fond Casa Regală, dosar nr. 12/1871, f. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Memoriul, provenit de la persoane bine informate, reprezintă încă o dovadă elocventă a faptului că radicalii au sperat, după 11 februarie 1866, să devină principala forţă politică în cadrul regimului, încercînd să limiteze la maximum puterea domnitorului. Antidinasticismul radicalilor poate fi constatat încă din perioada preelectorală. Din ianuarie 1869, adică din momentul în care s-au convins că nu vor fi chemaţi să constituie un nou guvern, ei au deschis ostilităţile împotriva domnitorului. Tendinţa lui Carol de a prusianiza armata le-a oferit o bună sursă de atacuri. Astfel, cu prilejul plecării misiunii militare franceze, radicalii din Adunarea deputaţilor şi-au manifestat făţiş dezaprobarea faţă de acest act [179]. G. Brătianu, interpelînd guvernul în legătură cu cauzele retragerii misiunii militare franceze, şi-a exprimat deschis dezacordul faţă de intenţia domnitorului de aduce în ţară instructori din Prusia, considerînd că „o misiune militară străină care ar veni aci şi nu ar fi în armonie cu caracterul şi cu originea noastră... n-ar putea ajunge la rezultatele acelea care se reclamă de la o misiune de instrucţiune“ [180]. Atitudinea Adunării l-a nemulţumit pe domnitor, care nota în memoriile sale că I. C. Brătianu, în calitate de preşedinte al ei, a obţinut „de la Cameră un vot de regret foarte accentuat“ [181] în legătură cu plecarea misiunii militare franceze.

Lucrurile nu s-au oprit însă aici. Ziarul „Românul“, de exemplu, reproducea frecvent acele articole prin care organul de presă conservator, „Térra“, îl ataca violent pe colonelul Krenski, socotit atunci drept principalul instrument utilizat de domnitor pentru înfăptuirea planurilor sale de prusianizare a armatei [182]. Aducerea în ţară a colonelului Krenski a provocat vii nemulţumiri în rîndul ofiţerilor români, trataţi cu mult dispreţ de către acesta, nemulţumiri care au generat o atmosferă de încordare între domnitor şi ofiţerii din garnizoana capitalei. Între altele, este cunoscut conflictul izbucnit între domnitor şi colonelul Dimitrie Creţulescu, unul dintre principalii participanţi la lovitura de stat din 11 februarie 1866. Acesta, după relatările Piei Brătianu, la unul din obişnuitele prînzuri organizate de Carol cu ofiţerii din garnizoana Bucureşti, i-a declarat domnului că locotenent colonelul Krenski „trebuia să se prezinte întîi lui ca şef de divizie teritorială“ [183]. Domnitorul s-a simţit insultat, iar primul ministru i-a cerut lui D. Creţulescu să-şi dea demisia. Cererea a fost întîmpinată cu un refuz categoric, dar guvernul, spre a-l îndepărta pe Creţulescu din capitală, i-a propus — de teama unei mişcări în rîndul ofiţerilor — să meargă „în misie la Pesta, însă să plece în 24 de ore“ [184].

[179] „Monitorul Oficial“, nr. 23 din 30 ianuarie/11 februarie 1869, p. 159—160; N. Iorga, *op. cit.*, p. 99; Fr. Damé, *op. cit.*, p. 197.
[180] „Monitorul Oficial“, nr. 23 din 30 ianuarie/11februarie 1869, p. 160.
[181] *Memoriile regelui Carol I...*, V, p. 20.
[182] „Românul“, an. XIII, din 15 ianuarie 1869, p. 37 şi din 22 ianuarie 1869, p. 61.
[183] *Din corespondenţa familiei Ion C. Brătianu*, vol. I, p. 101.
[184] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Radicalii, atenți la evenimente, au căutat să folosească împotriva domnitorului nemulțumirea ce domnea în rîndul ofițerilor. Propaganda organizată printre ofițeri, în scopul incitării lor împotriva lui Krenski, luase asemenea proporții încît I. Ghica îi comunica, la 11/23 ianuarie 1869, lui D. A. Sturdza că agitația „devient réellement très sérieux et même inquiétant", întrucît „les rouges veulent à tout prix intimider le Prince" [185]. Cu alt prilej, Ion Ghica îi scria, îngrijorat, aceluiași Sturdza că a fost nevoit să depună eforturi considerabile, împreună cu colonelul Haralambie, pentru a liniști agitația provocată în armată de „le comité Pilat, Radu Mihai et Costesco" [186]. Conflictul ajunsese destul de departe încît, după cum ne informează Ghica, „les rouges s'expriment déja de la maniere la plus violente au sujet du Prince" [187]. La rîndul său, Kogălniceanu îl informa pe domnitor că „opoziția începe să exploateze împotriva suveranului prezența lui Krenski", care era învinuit că „prusifică mica armată" [188].

În fața acestei atmosfere de ostilitate generală, domnitorul s-a văzut silit să renunțe la serviciile colonelului prusian. Aceasta nu i-a satisfăcut însă pe radicali, care și-au continuat atacurile pe tema prusianizării. Așa, de pildă, în ședința Adunării deputaților din 20 mai 1869, maiorul Radu Mihai, cunoscut pentru relațiile întreținute cu fruntașii radicali, a adresat o interpelare ministrului de război, în legătură cu demisia silită a maiorului Dabija, care a fost nevoit să se retragă de la conducerea stabilimentului de artilerie din pricina unui caporal prusian ce refuzase să-i execute ordinele. Dezvoltîndu-și interpelarea, Radu Mihai a reliefat insolența caporalului prusac, care a declarat maiorului Dabija că nu primește ordine decît de la ministrul de război sau de la domnitor. Faptul era cu atît mai grav cu cît ministrul de război a preferat ofițerului român pe caporalul prusian. Astfel, după o îndelungată discuție, ministrul de război i-a declarat maiorului Dabija „că ofițerii nu fac decît complotează" și, în consecință, a dat ordin să se respecte dispozițiile „luate de D. meister artificier" [189]. Cazul este revelator pentru evidențierea disensiunilor ce domneau în rîndul ofițerilor, care păreau a fi divizați în două tabere : una ostilă domnitorului, și alta loială lui [190]. Incidentul, coroborat cu înlăturarea misiunii militare franceze și cu actele colonelului Krenski — supranumit al doilea Librecht [191] — dovedea că așa numita prusianizare a armatei începea să devină o realitate cu urmări din cele mai grave pentru prestigiul ofițerilor români și, implicit, pentru demnitatea statului. Interpelarea maiorului Radu Mihai a dat naștere unor

[185] V. Slăvescu, *Din corespondența lui Ion Ghica cu Dimitrie Sturza, 1860—1880*, București, 1943, p. 26—27.
[186] *Ibidem*, p. 30.
[187] *Ibidem*.
[188] *Memoriile regelui Carol I...*, V, p. 15.
[189] „Dezbaterile Camerei deputaților...", XIV, 1869, p. 131—132.
[190] *Ibidem*, p. 136.
[191] *Din corespondența familiei Ion C. Brătianu*, vol. I, p. 101.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

discuţii aprinse în Adunare. Cu acest prilej, G. Brătianu a cerut categoric să nu se admită ştirbirea prestigiului armatei şi ofiţerilor români [192]. Lucrurile nu au fost însă, împinse prea departe pentru a se evita, probabil, un conflict deschis cu şeful statului considerat principalul vinovat al acestui incident. De aceea, în urma intervenţiei deputatului Gr. Cozadini, care a cerut suspendarea dezbaterilor „pînă cînd vom dobîndi un rezultat satisfăcător demnităţii naţionale, atît de lovită în persoana maiorului Dabija" [193], Adunarea a trecut la ordinea zilei.

Atacurile împotriva domnitorului au continuat în tot cursul anului 1869. Starea de spirit din ţară devenea din ce în ce mai încordată, iar lipsa domnitorului din ţară, în lunile septembrie-octombrie, a fost folosită de opoziţie, potrivit mărturisirilor ce i le făcea Kogălniceanu lui Carol, „pour repandre dans le public toutes espèce de fausses nouveles" [194]. Într-un raport asupra situaţiei interne, trimis la 19 septembrie/1 octombrie 1869 domnitorului, Kogălniceanu îl ruga „de presser son retour en Roumanie", deoarece „les rouges s'agitent plus que jamais", „et la presse devient de plus en plus violente" [195].

Radicalii însă nu s-au mărginit numai la agitaţiile anticarliste de natura celor amintite. Din 1869 ei au început să pregătească cu asiduitate o mişcare cu caracter conspirativ care, condiţionată de împrejurări externe favorabile, era menită să ducă la înlăturarea domnitorului. După unele informaţii, provenite din sursă oficială, s-ar părea că şi dizolvarea Adunării deputaţilor, în ianuarie 1869, se datora faptului că radicalii se pregăteau pentru declanşarea unei mişcări cu scopul de a-l sili pe domnitor să proclame independenţa sau să abdice [196]. Totuşi, pînă în aprilie 1869, în afara agitaţiilor organizate în perioada campaniei electorale, nu s-a mers mai departe, radicalii mai sperînd că vor trimite un mare număr de reprezentanţi în Adunarea deputaţilor. De asemenea, datorită precipitării evenimentelor, ei nu erau suficient de bine pregătiţi pentru o acţiune de mare amploare, care să aibă şanse de reuşită. Nu trebuie omis, în acelaşi timp, faptul că guvernul a luat măsuri preventive pentru a face faţă oricărei situaţii [197]. În plus, schimbarea stării de lucruri din România impunea, în condiţiile de atunci, cîştigarea asentimentului unora dintre puterile garante. Or, din acest punct de vedere, terenul nu era deloc pregătit.

Înfrîngerea suferită de radicali în alegerile pentru Adunarea deputaţilor i-a determinat, în mare măsură, să-şi intensifice pregătirile în

[192] „Dezbaterile Camerei deputaţilor...", XIV, 1869, p. 134.
[193] *Ibidem*, p. 135.
[194] Arh. St. Bucureşti, Fond Casa Regală, dosar nr. 10/1869, f. 5.
[195] *Ibidem*.
[196] N. Iorga, *Corespondance diplomatique...*, p. 42.
[197] Ion Strat, de pildă, îl asigura pe prinţul Napoleon, cu prilejul unei audienţe din ianuarie 1869 că, în momentul în care „un partid politic oarecare ar compromite securitatea ţării guvernul va găsi energia necesară pentru a-l opri" (Arh. St. Bucureşti, fond Casa Regală, dosar nr. 26/1869, f. 3).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vederea declanşării unei mişcări antidinastice. Astfel, încă din aprilie 1869 domnitorul era informat, de la Paris şi Viena, că „se fac tratative spre a se provoca o revoluţie în Bucureşti“ [198]. Nu este vorba aici doar de un simplu zvon, aşa cum circulau multe în epocă. Informaţii provenite din surse diferite probează existenţa unor atare preocupări. Ion Ghica, spre exemplu, îi scria îngrijorat lui D. A. Sturdza, la 3/15 iunie 1869 „que les rouges préparent un coup“ [199]. La rîndul său, Ion Strat, agentul diplomatic al României la Paris, îi comunica aceluiaşi Sturdza că „roşii aicea lucrează acum vîrtos... ca să-şi facă faţă la împăratul şi la guvernul său. Ei merg pînă a promite să se facă instrumente oarbe a politicei franceze, să lucreze în orice sens se va cere la trebuinţă, chiar şi la răsturnarea completă a tot ce s-a făcut la 11 februarie şi ca chestiune de oameni şi ca chestiune de instituţiuni“ [200]. Presa conservatoare făcuse cunoscut faptul că I. C. Brătianu depunea eforturi pentru a obţine o audienţă la Napoleon al III-lea „spre a convinge pe capul statului... că d-sa, cu amicii d-sale, n-ar dori să revină la afaceri decît cu ajutorul influenţei franceze“ [201]. Faptul era comentat pe larg şi în presa străină.

Astfel, corespondentul din Paris pentru „Kölnische Zeitung“ relata, între altele, că I. C. Brătianu „lucrează aici de mai mult timp cu cîţiva din aderenţii săi politici pentru o schimbare de dinastie în România“ [202]. În acelaşi timp, ziarul francez „Le Constitutionel“, referindu-se la dorinţa radicalilor de a ajunge la putere, preciza că „partida de acţie din Bucureşti nu s-ar da în lături nici de la noi răsturnări dacă cu această condiţie ar putea să obţină bunele graţii ale guvernului nostru“ [203]. De asemenea, C. A. Rosetti era acuzat de „Pressa“ că, avînd „comitete secrete“, a „inundat districte întregi cu propagande contra dinastiei şi a tronului... visînd republică“ [204].

Dincolo de nota polemică a organului de presă conservator cert este că radicalii, în 1869, voiau să exploateze, în detrimentul domnitorului, atmosfera manifestă antiprusiană ce domnea în cercurile conducătoare din Franţa. Se ştia că, în acea perioadă, Franţa oficială era convinsă de faptul că Bismark „a le haute maine à Bucarest“, iar domnitorul nu era altceva decît un instrument docil menit să contribuie la înfăptuirea planurilor Prusiei [205]. Întemeiate pe credinţa ajutorului francez, speranţele radicalilor se vor dovedi, în cele din urmă, iluzorii.

---

[198] *Memoriile regelui Carol I...* V, p. 31 ; D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 506.
[199] V. Slăvescu, *op. cit.*, p. 40.
[200] Idem, *Ion Strat...*, vol. II, Buc., 1946, p. 233.
[201] „Pressa“, II, nr. 177 din 13 septembrie 1869, p. 705. 706.
[202] Citat după „Pressa“ nr. 181 din 18 septembrie 1869, p. 721.
[203] Idem, nr. 177 din 13 septembrie 1869, p. 706.
[204] Idem, nr. 244 din 6 decembrie 1869, p. 977.
[205] Arh. St. Bucureşti, Fond Casa Regală, dosar nr. 46/1869, f. 2 ; Fr. Damé, *op. cit.*, p. 199.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Paralel cu frămîntările anticarliste, în epoca respectivă circula vestea candidaturii prinţului Bibescu la tronul României, ceea ce i-a determinat pe unii istorici să stabilească chiar anumite legături ce ar fi existat între radicali şi fiul fostului domnitor [206]. Este adevărat că încă din 1867 familia Bibescu, care se bucura de trecere pe lîngă Napoleon al III-lea şi guvernul francez, ţesea intrigi împotriva lui Carol de Hohenzollern fără a-şi ascunde ţelul [207]. Peste doi ani, în aprilie 1869, Carol era informat de către Ion Strat asupra discuţiilor, pe aceeaşi temă, purtate între împăratul Franţei şi familia Bibescu, însă raportul diplomatului român nu aminteşte nimic despre vreun amestec al radicalilor în această chestiune [208]. Avînd în vedere atitudinea lui I. C. Brătianu exprimată în faţa Adunării, în ianuarie 1869, cu prilejul numirii generalului Macedonschi — cînd a denunţat legăturile acestuia cu familia Bibescu, ale cărei planuri le-a şi dezvăluit [209] — cum şi preferinţele netăgăduite ale prinţului pentru conservatori, este greu de presupus o încercare de cooperare între radicali şi Bibescu împotriva domnitorului. Fiecare din părţi urmărea înlăturarea lui Carol, dar în funcţie de interese specifice de grup sau de castă. De aici şi limitele în cadrul cărora s-au desfăşurat acţiunile conspirative ale radicalilor.

Din cele expuse mai sus s-ar putea naşte, în mod firesc, întrebarea : cunoscute fiind pregătirile cum şi amploarea lor, de ce n-au trecut radicalii la fapte ? Răspunsul nu este greu de dat. Nefiind aventurieri politici, aşa cum încercau să-i prezinte adversarii lor, ei erau conştienţi că acţiunea ce au iniţiat ar fi avut sorţi de izbîndă numai în cadrul unei mişcări insurecţionale mai largi, cuprinzînd întreg sud-estul european sau în condiţiile unei modificări substanţiale a raportului de forţe pe plan european. Astfel se explică şi încercarea lor de a pregăti, în prealabil, terenul prin cîştigarea consimţămîntului lui Napoleon al III-lea. Franţa oficială a refuzat însă să-i sprijine. Împăratul, ostil ideii declanşării unor mişcări revoluţionare în sud-estul Europei, a insistat, în repetate rînduri, pentru constituirea unui guvern conservator în România [210]. Aşadar, privită prin prisma condiţiilor externe, o mişcare anticarlistă, deschisă, din partea radicalilor era inoportună. De aceea, cu toate pregătirile efectuate în cursul anului 1869, ei s-au mărginit doar la exercitarea unor presiuni asupra domnitorului în speranţa intimidării lui, şi astfel, a redobîndirii poziţiilor politice pierdute. Caracterul conspirativ şi reţinut, în acelaşi timp, al acestor acţiuni, a fost impus şi de faptul că în 1869, mai mult ca oricînd, radicalii se aflau izolaţi de celelalte grupări liberale călăuzite de interese proprii.

De o colaborare cu Kogălniceanu, spre exemplu, nu putea fi vorba, deoarece conducătorul moderaţilor din Moldova, după ce reuşise să-şi

[206] Fr. Damé, *op. cit.*, p. 199.
[207] Arh. St. Bucureşti, Fond Casa Regală, dos. nr. 411/1866, f. 67.
[208] Idem, dosar nr. 46/1869, f. 3.
[209] Ion C. Brătianu, *Acte şi cuvîntări*, vol. I_2, Bucureşti, 1935, p. 91—92.
[210] N. Iorga, *op. cit.*, p. 37—38.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

asigure o majoritate în Adunarea deputaţilor, urmărea, acum, fără radicali şi împotriva lor, să dirijeze cursul vieţii politice din România. Şi Kogălniceanu nu s-a mulţumit doar cu victoria în alegeri a partizanilor săi, ci a căutat să-şi consolideze succesul iniţial prin elaborarea unui larg program de reforme menit să-i asigure, în ultimă instanţă, o largă popularitate. Obiectivul principal urmărit de ministrul de interne, prin proiectele de legi — izvorîte din inspiraţia sa — propuse spre dezbatere Adunării în 1869, era lărgirea democratizării ţării. Tendinţa aceasta este clar afişată şi în articolul-program al organului său de presă, „Adunarea Naţională", articol scris de V. A. Urechia şi revăzut de M. Kogălniceanu, unde preciza că Constituţia nu este „ultimul cuvînt al progresului şi liberalismului" şi că „tot ce e uman e perfectibil" [211]. Urmînd linia moderată, expusă şi cu acest prilej [212], Kogălniceanu, în cadrul planurilor de reformare a ţării, a acordat o atenţie specială aplicării integrale a legii rurale. Astfel, printr-o circulară adresată prefecţilor, în septembrie 1869, le cerea acestora să ia toate măsurile necesare pentru împroprietărirea categoriilor de ţărani prevăzute în articolele 5 şi 6 din legea rurală [213]. Această măsură, dacă avem în vedere aspiraţiile sale la postul de prim ministru, viza, neîndoielnic, crearea unei puternice baze de masă acţiunilor sale de viitor. De altfel, ministrul de interne, prin intermediul aceloraşi prefecţi, a căutat să afle care era starea de spirit în judeţe în legătură cu activitatea şi competenţa cabinetului prezidat de D. Ghica. Răspunsurile, îmbucurătoare pentru Kogălniceanu [214], exprimau adeseori nemulţumirile provocate în ţară de actele altor miniştri, ca de pildă B. Boerescu sau Al. Golescu, în legătură cu numirea funcţionarilor sau arendarea moşiilor statului [215]. Uneori, aceste răspunsuri, criticînd lipsa de omogenitate a guvernului, atrăgeau atenţia lui Kogălniceanu că „partidul căzut, reprezentat prin funcţionari, caută în toate chipurile a ajunge înapoi la putere" [216], sau că „face necontenite propagande în ascuns pentru Republică" [217]. Încurajat de asigurările primite din ţară şi avînd la dispoziţie o majoritate substanţială în Adunarea deputaţilor, Kogălniceanu a încercat, în toamna anului 1869, să ajungă la

[211] Ţelul mărturisit era „liberalismul, democraţia cea mai simplă din al cărei crez nu poate lipsi mai ales egala şi neţărmurita împărtăşire a tot poporul" („Adunarea Naţională" I, nr. 1, din 11 mai 1869).

[212] *Ibidem.*

[213] Cu acest prilej ministrul de interne sublinia că „este timpul ...să ne ocupăm serios de punerea în lucrare a acestor dispoziţiuni... spre a nu desmoşteni pe un număr foarte însemnat de locuitori de părticica de pămînt ce le-au garantat legiuitorul şi spre a nu crea prin sate un proletariat românesc" („Monitorul Oficial", nr. 201 din 13/25 septembrie 1869, p. 923).

[214] Bibl. Acad., Arh. Kogălniceanu, Mapa XVIII, Acte, nr. 1069 şi 1074.

[215] *Ibidem*, nr. 1069.

[216] *Ibidem*, nr. 1072.

[217] „Instigatorii, arăta în continuare prefectul de Craiova, prepară opiniunile ignoranţilor, pe care-i amăgesc cu promisiuni de fericirea ţării ca la un moment dat să proclame Republica în România" *(ibidem*, nr. 1074).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

preşedinţia Consiliului, refuzînd orice apropiere de radicali, pe care i-a combătut şi fiind, la rîndu-i, combătut cu aceeaşi vigoare.

Spre sfîrşitul anului 1869 disensiunile între grupările politice au atins un înalt grad de încordare determinat de necesitatea imperioasă a constituirii unui guvern omogen. Lupta pentru putere, caracteristica fundamentală a sesiunii parlamentare din 1869/1870, a influenţat într-o măsură considerabilă asupra activităţii corpurilor legiuitoare, întrucît deputaţii şi senatorii erau preocupaţi mai mult de răsturnarea guvernului decît de discutarea proiectelor de legi propuse spre dezbatere.

Astfel, potrivit mesajului pentru deschiderea sesiunii parlamentare din 15 noiembrie 1869, corpurile legiuitoare urmau să ia în discuţie un şir de proiecte de legi referitoare la îmbunătăţirea legii armatei din 1868, tribunalele militare, descentralizarea administrativă, ridicarea funcţiei de agenţi fiscali de la primari, modificarea legii pentru tocmeli agricole, aplicarea articolelor 5 şi 6 din legea rurală, inamovibilitatea magistraţilor de la curţile de apel etc. [218]. Dintre proiecte, însă, numai o parte au fost luate în discuţie, deoarece numeroase şedinţe au fost pierdute cu interpelările şi atacurile adresate guvernului. Toate acestea se desfăşurau pe fondul unor eforturi susţinute ale ministrului de interne de a se impune, cu ajutorul majorităţii de care dispunea în Adunare, pe primul plan al vieţii politice. Tendinţa sa se făcuse evidentă încă de la începutul sesiunii parlamentare, cînd ministrul de interne domina cu autoritate Adunarea. Astfel, la preşedinţia ei fusese ales Grigore Balş, unul dintre partizanii apropiaţi ai lui Kogălniceanu [219]. De asemenea, vicepreşedinţii Adunării, cu excepţia lui George Cantacuzino, erau toţi „maişti", ceea ce l-a nemulţumit profund pe D. Ghica, care-şi dădea tot mai mult seama de intenţiile lui Kogălniceanu.

Raporturile existente între grupările politice s-au răsfrînt şi pe planul relaţiilor dintre membrii guvernului. Între principalii miniştri, D. Ghica, M. Kogălniceanu, B. Boerescu, existau, de multă vreme, neînţelegeri. Fiecare dintre ei, urmărea, mai ales după alegeri, să constituie un cabinet omogen, care să reprezinte propria grupare [220]. Pînă la deschiderea sesiunii parlamentare din noiembrie 1869 o oarecare unitate de acţiune a fost posibilă datorită absenţei domnitorului din ţară [221] şi, probabil, a insuficienţei pregătirilor pentru rezolvarea îndelungatei crize ministeriale. După 15 noiembrie însă disoluţia cabinetului nu mai putea fi oprită. Remanierea guvernului, prin introducerea în cabinet a lui

[218] *Regele Carol I al României...*, I, p. 184—187.

[219] „Monitorul Oficial", nr. 264 din 30 noiembrie 1869, p. 1175; „Românul", XIII, din 26 noiembrie 1869, p. 933; „Trompeta Carpaţilor", VII, nr. 779 din 23 noiembrie/4 decembrie 1869, p. 3113.

[220] V. Slăvescu, *Corespondenţa lui Ion Ghica...*, p. 40, 46; idem, *Ion Strat...* vol. II, p. 288, 232; *Memoriile regelui Carol I...*, vol. V, p. 74—75; „Românul", XIV, din 23 ianuarie 1870, p. 65.

[221] Arh. St. Bucureşti, Fond Casa Regală, dos. nr. 14/1869, f. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Calimaky-Catargi şi G. Mîrzescu [222], nu a contribuit cu nimic la îmbunătăţirea situaţiei.

Atmosfera din corpurile legiuitoare devenea din zi în zi tot mai încărcată. Proiectele de legi erau discutate numai în funcţie de simpatiile sau antipatiile pe care le purtau deputaţii unora sau altora dintre miniştri. Puţine dintre cele anunţate la începutul sesiunii parlamentare au fost luate în dezbatere. Între altele, menţionăm pe cele referitoare la perceptorii comunali [223], impunerea viilor cu embatic [224], poliţia căilor ferate [225] etc. Cele mai multe însă au rămas nediscutate, din pricina disensiunilor existente între grupările reprezentate în corpurile legiuitoare.

În grăbirea crizei ministeriale un rol important l-a jucat ministrul de interne. Acesta, nemulţumit de faptul că nu i se încredinţa conducerea, deşi dispunea de o majoritate substanţială, a trecut deschis la acţiune, sperînd că, prin grăbirea căderii guvernului, îşi va putea înfăptui obiectivul urmărit. Astfel, la 21 ianuarie 1870, M. Kogălniceanu, invocînd interese de ordin personal, şi-a prezentat demisia domnitorului [226], demisie ce n-a fost acceptată [227]. Între cauzele acestei demisii menţionăm şi faptul că ministrul justiţiei, B. Boerescu, cîştigase un ascendent de invidiat pe lîngă domnitor, acesta din urmă părînd înclinat a-l prefera lui Kogălniceanu [228]. La rîndul său, B. Boerescu, datorită scandalului izbucnit cu prilejul propunerii pentru crearea unui apanaj soţiei domnitorului, a fost silit să se retragă din guvern la 24 ianuarie 1870 [229].

Completarea cabinetului, prin numirea unor noi miniştri, nu a putut opri căderea unui guvern lipsit de sprijin în corpurile legiuitoare. Primul ministru, spre exemplu, a fost violent atacat pentru schimbările efectuate. Astfel, în şedinţa Adunării din 24 ianuarie 1870, D. Ghica a fost interpelat de G. Brătianu în legătură cu „cauzele care au determinat desmădularea cabinetului prin retragerea succesivă a d-lor Creţescu, Boerescu şi acum a lui Kogălniceanu“ [230]. La 26 ianuarie 1870, acelaşi deputat l-a atacat pe D. Ghica pentru maniera în care a procedat la înlocuirea miniştrilor demisionaţi, evidenţiind tendinţa de a instaura un regim autoritar [231]. Mai mult decît atît, înlocuirea miniştrilor demisionaţi, sublinia Brătianu, a făcut ca în guvern să predomine elementul conservator, care nu reprezenta „în Cameră decît o mică fracţiune“ [232]. În

[222] *Memoriile regelui Carol I...*, V, p. 68; V. Slăvescu, *Corespondenţa lui Ion Ghica...*, p. 49—50.
[223] „Monitorul Oficial“ nr. 3, din 4/16 ianuarie 1870, p. 10—12; nr. 5 din 9/21 ianuarie 1840, p. 24 şi nr. 8 din 13/25 ianuarie 1870, p. 38—39.
[224] Idem, nr. 12 din 17/29 ianuarie 1870, p. 59—60.
[225] Idem, nr. 22 din 29 ianuarie/10 februarie 1870, p. 111—115.
[226] Arh. St. Bucureşti, Fond Casa regală, dosar nr. 1/1870, f. 1.
[227] „Monitorul Oficial“, nr. 19 din 25 ianuarie/6 februarie 1870, p. 97.
[228] *Memoriile regelui Carol I...*, V, p. 69.
[229] *Istoria României*, vol. IV, Editura Academiei, 1964, p. 551.
[230] „Monitorul Oficial“, nr. 22 din 29 ianuarie 1870, p. 115.
[231] Idem, nr. 24, din 1/13 februarie 1870, p. 126—127.
[232] *Ibidem*, p. 127.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

consecinţă, G. Brătianu a cerut guvernului să se retragă, avertizîndu-l că, altfel, va primi un vot de neîncredere determinat de faptul că Adunarea nu dorea revenirea la un regim autoritar. În aceste condiţii partizanii lui Kogălniceanu au trecut deschis la acţiune. N. Ceaur-Aslan, în numele majorităţii liberal-moderate, a declarat că „centrul" refuză să mai sprijine guvernul şi a propus un vot de blam [233]. Atacat din toate părţile, lipsit de sprijin în Adunarea deputaţilor, primul ministru D. Ghica s-a văzut silit să prezinte demisia guvernului, în şedinţa Camerei din 27 ianuarie 1870 [234]. Demisia guvernului D. Ghica a fost întîmpinată cu aplauze de Adunarea deputaţilor, reprezentanţii tuturor grupărilor făcîndu-şi iluzii în legătură cu constituirea viitorului cabinet. Dar problema preponderenţii uneia sau alteia dintre grupări, în pofida condiţiilor create prin demisia guvernului Ghica-Kogălniceanu, nu a fost rezolvată acum, ea rămînînd un imperativ al anului 1870.

Conchidem că în desfăşurarea frămîntărilor politice din perioada instabilităţii guvernamentale şi parlamentare, guvernarea D. Ghica-M. Kogălniceanu ocupă un loc central. În partea a doua a acestei guvernări grupările liberale sau conservatoare au făcut tot ce era posibil spre a se impune pe primul plan al vieţii politice. Alegerile pentru Adunarea deputaţilor au dovedit, cu prisosinţă, existenţa acestei tendinţe. Victoria liberalilor moderaţi din jurul lui Kogălniceanu şi înfrîngerea în alegeri a radicalilor au avut urmări însemnate asupra evoluţiei vieţii politice din România. Adîncirea disensiunilor dintre principalele grupări liberale a uşurat ascendentul conservatorilor, care, în scurtă vreme, vor reuşi să se impună, cu autoritate, la conducerea statului. Experienţa acumulată în anii 1869—1870 a dovedit imposibilitatea menţinerii la conducere a unor guverne eterogene, alcătuite din reprezentanţii unor grupări cu orientări diferite în ceea ce priveşte politica internă şi externă a ţării. Constituirea unor asemenea guverne nu a contribuit decît la adîncirea luptelor politice şi la împiedicarea introducerii reformelor necesare pentru dezvoltarea ţării pe drumul capitalismului. În acelaşi timp, evenimentele petrecute în cursul anului 1869 au evidenţiat faptul că, în condiţiile de atunci, nici o grupare liberală, singură, nu se putea impune pe primul plan al vieţii politice. În anii următori, grupările liberale, pentru a reveni la conducerea statului, şi-au făcut concesii reciproce şi numai unindu-şi forţele au reuşit să se impună, pentru multă vreme, pe primul plan în cadrul regimului politic al burgheziei şi moşierimii.

[233] „Monitorul Oficial", nr. 24 din 1/13 februarie 1870, p. 130.
[234] *Ibidem*, p. 131.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LES LUTTES POLITIQUES EN ROUMANIE SOUS LE CABINET DEMÈTRE GHICA—MICHEL KOGĂLNICEANU (1868—1870)

RÉSUMÉ

La période qui a suivi l'abdication du prince régnant Alexandre Jean Couza a été caractérisée, dans les premières années, par l'instabilité gouvernementale et parlementaire, engendrée par la lutte entre les partis politiques pour la conquête du pouvoir, dans le cadre du régime instauré le 11 février 1866. Pour l'étude de la politique intérieure de cette période, le cabinet Demètre Ghica-Michel Kogălniceanu présente un intérêt spécial. La nouvelle formation ministérielle, constituée par les représentants de divers groupes politiques, s'est imposée comme une solution provisoire afin d'apaiser les esprits agités à la suite de la chute des cabinets libéraux des années 1867—1868. Mais les groupes politiques de l'époque entendaient, chacun à sa manière et selon leurs propres intérêts, ce provisoire. Les libéraux radicaux ont cherché à profiter de cette occasion pour s'imposer de nouveau au premier plan de la vie politique, tandis que les autres partis ont mené un combat soutenu contre l'adversaire le plus puissant, en l'occurence les radicaux, et pour s'assurer, de la manière qui leur était propre, la place prédominante dans le gouvernement.

Dans l'évolution des luttes politiques durant cette période, on distingue deux étapes, dont la séparation est marquée par la dissolution, le 28 janvier 1869, de la Chambre des députés.

La première étape de l'administration Demètre Ghica-Michel Kogălniceanu a fait l'objet d'une étude publiée dans le tome VII (1970) de cet Annuaire.

Pendant la seconde étape de cette administration, les disputes entre les différents groupes libéraux et conservateurs ont atteint une intensité accrue. La dissolution de la Chambre des députés à majorité radicale a ouvert la voie à d'importantes transformations dans le rapport des forces des divers partis politiques. L'acte du 28 janvier 1869 a rassuré aussi certains cabinets européens, que les tendances révolutionnaires des radicaux roumains inquiétaient. Les élections générales pour la Chambre et le Sénat (mars-avril 1869) ont donné lieu à un combat acharné, livré par les moyens les plus divers, entre les groupes libéraux et conservateurs, chacun d'eux se croyant seul capable de diriger les affaires du pays. La lutte pour le pouvoir a été si violente qu'elle a inquiété profondément le gouvernement et le prince régnant ; ce n'est que grâce à l'énergie et à l'habileté du ministre de l'Intérieur Michel Kogălniceanu que la bataille électorale ne s'est pas transformée en guerre civile.

Se fondant sur un abondant matériel documentaire, en grande partie inédit, les auteurs mettent en évidence le rôle assumé par le ministre de l'Intérieur lors des élections et les moyens qu'il a utilisés pour assurer la victoire de ses amis politiques. Le résultat des élections a été favorable aux libéraux modérés, groupés autour de Michel Kogălniceanu qui, dans cette période, s'est efforcé, sans toutefois y parvenir, de créer son propre parti politique pour pouvoir gouverner. La victoire des libéraux modérés aux élections a mécontenté, dans une égale mesure, les radicaux et les conservateurs qui, par des actions séparées, ont tenté de paralyser l'activité du cabinet Démètre Ghica-Michel Kogălniceanu.

En outre, le refus toujours plus catégorique, déterminé par la situation intérieure et internationale, que le prince Charles I-er a opposé à la collaboration avec les radicaux, a eu pour conséquence que ces derniers ont renoncé à l'opposition légale qu'ils avaient faite jusque-là, et ont eu recours à une large action conspirative contre la dynastie. Mais, isolés en Roumaine des autres groupes libéraux et n'ayant pas reçu l'aide qu'ils attendaient de certains cabinets européens, les radicaux n'ont pas entrepris ouvertement une telle agitation ; ils se sont surtout

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

efforcés à exercer des pressions sur le chef de l'Etat, dans l'espoir de l'intimider et de reconquérir les positions politiques qu'ils avaient perdues.

L'aggravation des conflits entre les plus importants groupes libéraux facilita la victoire des conservateurs qui, en peu de temps, réussirent à avoir la prépondérance dans le gouvernement. L'ascension des conservateurs a été rendue aisée aussi par la nature des rapports existant à l'époque entre les membres du cabinet de coalition. Chaque ministre, surtout après les élections, s'efforçait d'obtenir la constitution d'un gouvernement homogène par le parti politique auquel il avait adhéré.

L'expérience des années 1869—1870 a prouvé qu'il n'était pas possible à des cabinets composés de ministres appartenant à des groupes politiques en désaccord sur les principaux problèmes de la politique intérieure et extérieure de la Roumanie, de se maintenir longtemps au pouvoir. La constitution de tels gouvernements n'a contribué qu'à accentuer les luttes politiques et à empêcher l'application des réformes nécessaires au développement du pays dans la voie capitaliste.

Les événements de l'année 1869 ont aussi prouvé très clairement qu'aucun groupe libéral ne pouvait seul accéder durablement, dans les conditions d'alors, au premier plan de la vie politique. Dans les années suivantes, les groupes libéraux ont consenti à se faire des concessions réciproques, et ce n'est qu'en unissant leurs forces qu'ils sont parvenus de nouveau au premier rang en Roumanie, sous le régime de la bourgeoisie et des grands propriétaires fonciers.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ABUZURILE ŞI CORUPŢIA MEMBRILOR APARATULUI DE STAT FEUDAL DIN MOLDOVA (SEC. XV—XVII)

DE

N. GRIGORAŞ

În stadiul timpuriu şi de înflorire a feudalismului din ţările române a guvernat în general dreptul nescris, obiceiul pămîntului, care cuprindea totalitatea normelor de drept nescrise, dar consacrate printr-o aplicare îndelungată. Caracteristicile orînduirii feudale se întrevăd nu numai în reglementările obiceiului pămîntului, dar şi în practica aplicării normelor sale, fiindcă se punea accentul în primul rînd pe drepturile clasei dominante şi în al doilea pe obligaţiile clasei exploatate. Boierimea, stăpînă a vaste întinderi de pămînt, a avut un „obiceiu", norme de drept proprii, care se refereau în special la raporturile cu ţăranii legaţi de pămînt, ca şi la îndatoririle acestora din urmă faţă de cei dintîi [1].

Obiceiul pămîntului, în organizarea de stat, s-a format prin aplicarea îndelungată a unor măsuri cu caracter general, ca şi prin introducerea unor dispoziţii care au convenit clasei dominante sau turcilor, începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Astfel, cum relatează Grigore Ureche, Petru Şchiopul a părăsit domnia şi ţara, la 19 august 1591, fiindcă turcii i-au pretins mai mulţi bani „decum era adetul ţării". Fiind pus într-o asemenea situaţie el a făcut „sfat cu boierii ţării" cu care a ajuns la concluzia că deşi ţara „putea ridica alte d'ri, carele n-au mai fost", dar exista primejdia de a face un „obiceiu" care „nu va mai ieşi" [2].

S-a arătat că în faţa instanţelor de judecată feudale locuitorii ţării nu erau egali. Pentru că judecătorii timpului se recrutau dintre membrii clasei exploatatoare, normele obiceiului pămîntului şi ale pravilelor s-au aplicat în măsura în care nu atingeau interesele acestei clase. Se ştie însă, şi trebuie subliniat, că obiceiul pămîntului a avut o aplicare consecventă şi mai îndelungată decît a pravilelor, normele lui fiind mai uşor supuse interpretărilor care conveneau boierimii. Dreptul feudal a fost, deci, dreptul privilegiilor feudale; legalizînd bunul

[1] În istoriografia noastră s-a ocupat pentru prima oară de acest aspect al organizării de stat A. D. Xenopol, în *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. VI, p. 155—177, capitolul intitulat *Ocîrmuirea*. Mai nou, vezi Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*, Bucureşti, 1968, p. 148—152.

[2] Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. a II-a, Bucureşti, 1958, p. 218.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

plac și arbitrariul, el a apărat inegalitatea socială. Acestui drept de clasă i s-a adăugat practica abuzivă și corupția membrilor aparatului de stat.

În timpul orînduirii feudale domnul a deținut funcția de judecător suprem. Părerea lui, bună sau rea, folositoare sau păgubitoare, era „lege" și trebuia respectată de toți. Cît timp comportarea domnului corespundea intereselor clasei dominante era admisă și susținută, însă cînd îi amenința privilegiile, ea era combătută. Grigore Ureche a fost împotriva puterilor nefrînate ale domnului, scriind: „unde nu-s pravile, din voia domnilor, multe strîmbătăți se fac" [3], și de aceea el a privit cu multă simpatie anarhia feudală din Polonia, unde, chiar de ar fi avut cineva „asupreală și nedireptate" din partea regelui, putea să se judece cu el fără a avea teamă că va păți ceva [4].

Introducerea unor „obiceiuri noi" de către domni puteau provoca nemulțumiri grave, uneori chiar răscoale. De exemplu, boierii fiind afectați de obiceiul „izvodit" de Aron Vodă, care poruncise să se ia de la fiecare locuitor „cîte un bou... și la care nu se afla bou, lua al cui era în sat, de la altul, îi lua toți cîți avea pentru alții" [5], au pus la cale o răscoală a locuitorilor din ținuturile de la granița de răsărit a țării [6].

Exemplul comportărilor abuzive a fost dat, cum ne relatează izvoarele scrise, chiar de către domni. În afară de comportarea amintită a lui Aron Vodă, cronicarul Grigore Ureche se referă și la alte cazuri. Pentru el, Iancu Sasul s-a arătat, după urcarea sa pe tron, de o „nespusă... lăcomie de avuție". El a trimis la moarte numeroși locuitori ca să le poată lua bunurile [7]. În plus, „multe lucruri spurcate și nedumnezeești făcea,... țara cu dările îngreuia,... făcea silă" jupînește-selor boierilor, astfel încît o serie de mari dregători s-au refugiat în Polonia [8].

Gașpar Grațiani din anumite motive se gîndea „să omoare o seamă de boieri", dar nu îndrăznea. Totuși, pe Vasile Lupu, deși-i era fin, acuzîndu-l „că nu dă samă de o sumă de bani a vistieriei", l-a închis și l-a torturat [9].

Gheorghe Duca, ca domn al Moldovei între anii 1665—1666, 1668—1672, 1678—1684, ținea închiși cîte un an de zile pe locuitorii care nu puteau să-și plătească impozitele, încît unii își lăsau bunurile și familiile „și fugeau în lume". Atunci domnul închidea pe soțiile acestora, dintre care unele au murit de foame, iar altele au născut în închisoare, „și tot nu le slobozea, pînă la multe le-au crescut copiii acolo în grosuri, pînă au început a grăi, unii a îmbla în picioare" [10]. Dumitrașcu Cantacuzino voievod (1674—1675 și 1684—1685) fiind foarte lacom, „pentru a scoate bani mulți" spînzura de mîni pe anumiți boieri sau îi închidea, încît erau pline „odăile seimenilor" și beciurile de oameni; ba mai mult încă, jefuia pînă și „pînea oamenilor și s-au făcut foamete mare" în țară, încît s-a ajuns „de se mînca om pe om" [11].

Reicevich ne informează că în Moldova, — situația era aceeași și în Țara Românească — negustorii cu stare erau adeseori siliți să-și dea banii domnilor. Dacă între timp intervenea o schimbare de domn, noul voievod nu se gîndea să achite datoriile înaintașului său. La fel păteau și negustorii străini care-și dădeau

---

[3] Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 143.
[4] *Ibidem*, p. 122.
[5] *Ibidem*, p. 220.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*, p. 213.
[8] *Ibidem*.
[9] Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 68.
[10] N. Costin, în M. Kogălniceanu, *Letopisețe*, vol. II, ed. a II-a, București, 1872, p. 23.
[11] *Ibidem*, p. 34—35.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mărfurile pe credit [12]. Mihail Racoviță, ales ca domn dintre boierii pămînteni, în ultima domnie (1716—1726) a luat „mare somă de bani de pe la boierii cei mari și de la cei mai de giosu și de pe la negustori, adeverindu că le va da banii și nimărui n-au mai datu și au rămas toți vînduți și îndatorați" [13].

Actele abuzive ale domnilor s-au manifestat chiar și mai grav, cînd atentau, nejustificat, încălcînd legea, la viața locuitorilor. Astfel, Gheorghe Duca, la 11 decembrie 1679, a poruncit ca Donie Hîncu, fiul lui Mihalcea Hîncu, staroste de Putna să fie arestat și dus în curțile de la Tîrgu Frumos spre a fi zugrumat [14]. Mihail Racoviță, în 1717, „în grabă" și din „pizmă" a poruncit să fie spînzurat spătarul Cuza, „nepriceștuit, încălțat, îmbrăcat", deși era nevinovat [15].

Funcția principală a domnului era aceea de judecător suprem al țării și felul cum își îndeplinea el această sarcină era luat ca exemplu de judecătorii locali. Totuși, un cronicar a notat că, un domn ca Eustratie Dabija făcea cîte două ori „divanu" pe zi. Pe la „chindie", deci la divanul al doilea, trimitea slujitorii prin oraș să cheme împricinații la judecată. Fiind încă beat, poruncea ca mulți din împricinați să fie spînzurați, însă cînd se trezea din beție nu mai știa ce făcuse, de aceea slujitorii nu luau în seamnă ce le poruncise [16].

Nu numai datorită exemplului dat de domni s-au generat și s-au dezvoltat abuzurile ci și pentru că în fața instantelor de judecată și a tuturor instituțiilor de stat, locuitorii țării nu erau egali. Discriminarea se făcea după clasa socială, sex, religie, naționalitate și ocupație. Fiindcă judecătorii timpului se alegeau și se numeau de către domni din rîndurile membrilor clasei exploatatoare, normele din obiceiul pămîntului și din pravile s-au aplicat obișnuit în măsura în care nu atingeau interesele membrilor acestei clase. Ca atare, dreptul feudal exprima pe față inegalitatea, apărînd ca dreptul unei clase sau grupări sociale, ca un drept-privilegiu. Dar, și în timpul orînduirii feudale a existat totuși o legalitate, o ordine de drept, care trebuia respectată, deși era de numeroase ori violată de membrii clasei exploatatoare, care dețineau funcții în aparatul de stat. Domnii s-au opus violării „legalității" feudale, încălcării grosolane a normelor obiceiului pămîntului, fiindcă abuzurile și corupția slujbașilor statului duceau, în ultimă instanță, la depopularea țării, adică la subminarea bazei lor materiale.

Preocuparea principală a membrilor aparatului de stat, potrivit dispozițiilor primite la numire și reamintite mereu, a fost procurarea de la locuitori a mijloacelor materiale necesare întreținerii curții domnești, a armatei etc. precum și satisfacerii pretențiilor turcești, în continuă creștere, mai ales din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Impozitele în bani, în natură și muncile obligatorii pretinse de stat și de turci de la locuitorii neprivilegiați se realizau în cea mai mare parte prin muncă forțată și rechiziții [17]. Din cauza războaielor, a tendinței domnilor și dregătorilor săi din aparatul de stat de a aduna cît mai repede sume mari de bani, a cererilor turcești, abuzurile și corupția elementelor din instituțiile de stat luau, în anumite epoci proporții alarmante.

Venalitatea și abuzurile slujitorilor statului au îngreuiat în primul rînd traiul populației neprivilegiate și în al doilea rînd au fost apreciate just ca dăunătoare domniei pentru că îi subminau baza economică, deși la o privire superficială se părea că o servesc, punîndu-i la dispoziție mijloacele materiale solicitate. De cînd avem documente mai numeroase, deci cam de la începutul

---

[12] *Osservazioni storiche naturali e politiche intorna la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788, p. 136.

[13] N. Muste, în M. Kogălniceanu, *Letopisețe*, vol. III, ed. a II-a, p. 72.

[14] N. Costin, în M. Kogălniceanu, *Letopisețe*, vol. II, p. 20.

[15] Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. a II-a, publicată de Iorgu Iordan, București, 1959, p. 287.

[16] N. Costin, *op. cit.*, p. 5.

[17] N. Grigoraș, *Obligațiile în muncă față de stat și turci ale populației din Moldova (sec. XIV—XVIII)*, în „Studii", nr. 4 (1965), p. 895—912.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

secolului al XV-lea, sîntem informați că dregătorii de stat se dedau la abuzuri grave, iar domnii s-au văzut siliți să ia măsuri, care însă nu dau rezultatele scontate. S-a constatat că schimbarea slujbașilor provoca noi abuzuri, iar majoritatea dispozițiilor date de domni nu se luau în seamă. Măsurile poruncite împotriva dregătorilor se făceau simțite în primul rînd cînd aceștia nu depuneau tot zelul pentru realizarea veniturilor vistieriei, iar în al doilea rînd atunci cînd încălcau privilegiile membrilor clerului sau ale boierimii.

Încă din prima jumătate a secolului al XV-lea domnii s-au văzut siliți să ia măsuri, să atragă atenția membrilor aparatului de stat din toate compartimentele administrației publice ca să respecte actele de danie și privilegiile acordate membrilor clerului și mănăstirilor. Încălcările prevederilor din documentele-privilegii și abuzurile dregătorilor erau atît de cunoscute, de obișnuite, încît în orice act-privilegiu se înserau și dispozițiile domnești. Formulele cele mai des întîlnite în asemenea documente, care se referă la imunitățile, satele și locuitorii satelor mănăstirești sînt: „să nu aibă treabă cu acel sat", „să nu îndrăznească a-i bîntui" pe locuitori [18]. De cele mai multe ori se atrăgea atenția dregătorilor locali că dacă nu vor respecta privilegiile vor cădea „sub urgia domniei" [19], sau „vor plăti cu capul" [20], vor fi expuși la „mare cazną și urgie" [21], la „pedeapsă și urgie" [22], la „mare pedeapsă" [23], că vor fi considerați potrivnici ai domniei [24] și că deci se expuneau urgiei și caznelor domnești [25]. Asemenea slujbași erau amenințați chiar cu pedeapsa capitală [26].

Pe lîngă pedepsele enumerate, dregătorii abuzivi se expuneau să plătească și amenzi. De exemplu, Petru Aron, care a acordat, la 20 ianuarie 1456, mănăstirii Humor scutire de dări și munci pentru locuitorii din satele Pîrtești și seliștea lui Dieniș, a avertizat pe toți dregătorii că cei care vor încălca în orice formă și „chiar puțin" privilegiul aveau să fie amendați cu „zece ruble de argint" [27].

Acțiunile abuzive ale acestor dregători s-au manifestat în special asupra locuitorilor din satele mănăstirești. Fi erau cei dintîi loviți fiindcă veniturile concedate de domni mănăstirilor se încasau oricum, dar pe lîngă acestea trebuiau să satisfacă și cererile membrilor aparatului de stat. Este indiscutabil că în asemenea situații și mănăstirile întîmpinau greutăți la realizarea veniturilor concedate, iar țăranii, amenințați să plătească și să muncească dublu, căutau să plece în alte sate.

Anarhia feudală din secolul al XV-lea, datorită luptelor pentru tron, a ajuns la apogeu în timpul urmașilor lui Alexandru cel Bun. Situația internă a Moldovei s-a stabilizat doar în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Ordinea în administrația publică introdusă de marele domn s-a menținut pînă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, de cînd boierimea s-a aflat în căutare de noi mijloace bănești, mai substanțiale, pentru a-și procura mărfurile și obiectele de lux aduse din import. De aceea, exploatarea țăranilor s-a accentuat, abuzurile dregătorilor de stat s-au înmulțit, o dată cu creșterea apăsării turcești.

---

[18] *Documente privind istoria României. A, Moldova* (în continuare se va cita *D.I.R.*, A.), sec. XIV, XV, vol. I, nr. 187.
[19] *Ibidem*, nr. 193.
[20] *Ibidem*, nr. 242.
[21] *Ibidem*, nr. 260.
[22] *Ibidem*, nr. 318.
[23] *Ibidem*, nr. 366.
[24] *Ibidem*, nr. 329.
[25] *Ibidem*, nr. 413.
[26] *Ibidem*, nr. 276 și 309; Theodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. II. p. 156.
[27] *D.I.R., A*, sec. XIV, XV, vol. I. nr. 341.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Imitînd obiceiurile turceşti, domnii şi slujbaşii administraţiei de stat au căutat să se îmbogăţească repede şi pe căi lăturalnice, folosind metode barbare de jaf a populaţiei neprivilegiate. Aproape în toată perioada de timp în care ţările noastre au avut de suportat jugul otoman, în special masele de ţărani au fost strivite de povara impozitelor. Nu existau ţărani care să ştie cît au de plătit şi de muncit. Datorită acestui fapt dregătorii statului au avut condiţii extrem de favorabile pentru a se deda la orice abuz, fără a fi pedepsiţi. Privilegiaţii îşi puteau apăra, într-o oarecare măsură, oamenii de pe moşiile şi din satele lor, de abuzurile dregătorilor, adresîndu-se direct domnului. Aceasta o făceau boierii şi membrii clerului nu pentru că se lăsau impresionaţi de suferinţele ţăranilor, ci fiindcă aceştia, neputîndu-le suporta, plecau din sate, afectînd astfel situaţia materială a stăpînirilor.

Jaful organizat al populaţiei din sate a luat un ritm accelerat începînd cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Domnii, neştiind niciodată cînd aveau să fie înlocuiţi de turci, căutau să economisească sume de bani cît mai mari, în eventualitatea unei maziliri şi ca să poată plăti pe cei ce i-ar fi ajutat să obţină iarăşi domnia. Dregătoriile durau şi ele cît o domnie, uneori chiar mai puţin, deoarece fiecare domn nou obişnuia să schimbe dregătorii înaintaşului, înlocuindu-i cu favoriţii proprii. Deci şi dregătorii aveau aceeaşi preocupare cardinală: asigurarea unui trai lipsit de griji pentru timpul cînd n-ar fi funcţionat.

După trădarea boierimii din 10 iunie 1574, urmată de asasinarea lui Ion Vodă cel Cumplit, odată cu instalarea în fruntea Moldovei a lui Petru Şchiopul, boierimea a reuşit să-şi consolideze situaţia economică şi să-şi asigure dominaţia politică; începe astfel epoca de aur a boierimii moldoveneşti, care va fi întunecată scurt timp doar în timpul primei domnii a lui Ştefan Tomşa (1611—1615). Petru Şchiopul a fost domnul căruia boierimea nu i-a putut reproşa nimic, considerîndu-l ca pe cel mai bun pe care l-a avut cîndva Moldova, fiindcă, potrivit ei, „binele său l-au lepădat pentru ţară, carele ca acesta nu s-au mai aflat" [28]. Totuşi, trebuie reţinut, spre deosebire de cele afirmate de Grigore Ureche, că în timpul domniilor lui Petru Şchiopul, boierimea şi înaltul cler au avut posibilitatea de a transforma funcţiile de stat în surse şi mai mari de venituri, prin sporirea abuzivă a multiplelor obligaţii băneşti, în natură şi în muncă, impuse populaţiei neprivilegiate.

Petru Şchiopul n-a fost domnul care să poată frîna sau limita abuzurile boierilor dregători, care s-au înmulţit, iar comportarea lor abuzivă a ajuns să fie admisă şi recunoscută oficial, în acte. În documentele-privilegii, emise de cancelaria lui, care cuprindeau imunităţile mănăstirilor, adresîndu-se membrilor întregului aparat de stat, le atrăgea atenţia să „nu ia, nici să jefuiască" pe alţi oameni care nu ar fi fost vinovaţi, să nu fie jefuit „tatăl pentru fiu şi nici fiul pentru tată" [29], să nu fie „prădaţi" oamenii nevinovaţi în locul celor vinovaţi [30]. Dregătorii în drept să încaseze ferîia, potrivit hotărîrilor judecătoreşti, să nu facă „altă prădăciune" în plus [31], să nu ia bunurile unor locuitori pentru alţii, din alte sate, care nu-şi plătiseră dările [32].

În timpul urmaşilor lui Petru Şchiopul, în special sub Movileşti, practica abuzivă şi încălcările dispoziţiilor domneşti sînt la ordinea zilei. La 15 iunie 1605, Ieremia Movilă adresîndu-se unor vatavi de hînsari, globnici şi altor „slugi" domneşti, le scria că „fac multe răutăţi şi prădăciuni şi tulburări" vecinilor Episcopiei din Rădăuţi încît aceştia nu-şi puteau îndeplini muncile. Dezvoltarea anarhiei din aparatul de stat o recunoştea acest domn cînd scria următoarele aceloraşi dregători: „şi nu ţineţi seama cu nimic de cărţile şi poruncile

[28] Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 219.
[29] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. III, nr. 569.
[30] *Ibidem*, sec. XVII, vol. II, nr. 164.
[31] *Ibidem*, nr. 177.
[32] *Ibidem*, nr. 220.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

domniei mele". Pentru o astfel de comportare el i-a înștiințat că a împuternicit pe episcop și pe ureadnicul lui, ca atunci cînd vreunul dintre ei sau dintre subalternii lor ar intra în satele episcopiei ca să tulbure sau să prade vecinii, să-i poată alunga și chiar bate „cu mare rușine, cu nuiele" [33]. Un caz similar ne este relatat și din Țara Românească, într-un document din anul 1407, cînd Mircea cel Bătrîn a dat voie locuitorilor din satele mănăstirii Tismana să lovească în cap pe orice boier, care ar fi încercat să-i oblige la alte munci decît cele ale mănăstirii [34].

Ieremia Movilă scriind, la 3 mai 1606, unui dăbilar din ținutul Neamț, care lua vitele și bunurile vecinilor dintr-un sat, pentru alți vecini, din alt sat, pretinzîndu-le totodată să plătească impozite mai mari decît cele cu care erau înscriși în catastifele vistieriei, l-a avertizat că va porunci să fie spînzurat acolo, „în ținut", fiindcă de multe ori a trimis „carte și poruncă" de care nu a ținut seamă [35].

Gașpar Grațiani, cînd a fost numit domn al Moldovei (4 februarie 1619), a constatat în țară „multă sărăcie și lipsă, una pentru mulțimea oștilor, ce au călcat în toți anii, alta iarăși mai vîrtos pentru prăzi" [36]. Evident că „prăzile" menționate de acest domn se refereau îndeosebi la cele săvîrșite de slujbașii statului. Exploatarea stăpînilor de moșii și de sate, împreună cu abuzurile dregătorilor statului, care căutau, pe toate căile să-și creeze noi venituri, au făcut ca un mare număr de țărani să fugă, să se așeze în orașe, în alte sate sau în slobozii. Stăpînii, deși înarmați cu porunci domnești scrise, dacă își găseau vecinii fugiți nu-i puteau lua prea ușor, fiindcă se loveau de opoziția celor pe moșiile cărora se așezaseră sau de a dregătorilor locali. Domnii, anunțați de asemenea situații, îi amenințau pe cei ce refuzau să le execute ordinele cu pedepse grave [37]. Oricît de aspru a fost domnul Ștefan Tomșa, practica abuzivă a administrației locale de stat era atît de înrădăcinată, încît și în documentele sale se menționează jefuirea sătenilor de bunurile ce le aveau [38], fiind forțați, totodată, să presteze munci și să plătească impozite neprevăzute, mai mult decît cele cu care erau înscriși în documentele vistieriei [39].

Într-un document din 1623, Ștefan Tomșa recunoaște fără echivoc că atunci cînd reluase tronul, în septembrie 1621, găsise țara „stricată și călcată și năpăstuită de greutăți și nedreptăți felurite, fiind ca o turmă de oi rătăcită în pustiu, neavînd păstor și în care intră lupii hrăpăreți și le sfîsie fără milă". De aceea, locuitorii „au fugit și s-au îndepărtat în toate părțile". Unii plecaseră în Transilvania, în Țara Românească sau chiar în Polonia, iar alții se împrăștiaseră îndepărtîndu-se de locurile lor, „pe unde au putut să se ascundă și să apuce din cauza unor astfel de șerpi nesătui și veninoși", deoarece rămăseseră „fără ocrotire din partea cuiva" [40]. Deși i se cunoștea felul de a pedepsi, totuși o parte din pîrcălabi, globnici, podvodari și desugubinari nu-i luau în seamă poruncile și învăluiau, globeau sau jefuiau locuitorii. Unora dintre aceștia Ștefan Tomșa le scria: „v-am mai scris două rînduri de cărți și voi de cărțile domniei mele n-ați ascultat. Bine să știți că de va mai veni jalobi la domnia mea, vom trimite niște armași de vă vor spînzura acolo în ținut" [41].

Abuzurile membrilor aparatului de stat au continuat să ia amploare. Voievodul Miron Barnovschi (1626—1629), de exemplu, a fost confruntat cu aceeași

[33] *D.I.R.*, A, sec. XVII, vol. I, nr. 333.
[34] *Documenta Romaniae Historica*, B, Țara Românească, vol. I, nr. 33.
[35] *D.I.R.*, A, sec. XVII, vol. II, nr. 196.
[36] *Ibidem*, vol. IV, nr. 582.
[37] *Ibidem*, vol. II, nr. 198.
[38] *Ibidem*, vol. III, nr. 92.
[39] *Ibidem*, nr. 178.
[40] *Ibidem*, vol. V, nr. 277.
[41] *Ibidem*, nr. 164.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

situație și asaltat de reclamații numeroase, cerîndu-i-se să ia măsuri împotriva slujbașilor abuzivi. Adresîndu-se, la 27 februarie 1627, pîrcălabilor de Neamț, Miron Barnovschi le atrăgea atenția că locuitorii din satul Petricani sufereau multe necazuri și asupriri și nu se puteau „odihni" din cauza comportării lor abuzive. El preciza în plus că fusese informat că de îndată ce un locuitor se certa cu altul, ei, pîrcălabii, se deplasau la fața locului și-i „prădau" și le făceau „răutate multă" [42].

De la Miron Barnovschi ni s-au păstrat mult discutatele documente din 12, 13 și 16 ianuarie 1628, în care se consemnează că episcopii, egumenii mănăstirilor, mazilii, feciorii de boieri și jupînesele sărace i s-au plîns că li s-au pustiit satele și li s-au împrăștiat vecinii prin alte sate și prin slobozii, fiindcă pîrcălabii de ținuturi îi prădau și-i „ciuboteau... fără ispravă", că deșugubinarii umblau permanent printre ei și aruncau „năpăști" asupra soțiilor și fetelor oamenilor „buni și săraci", că îi puneau în fiare și-i amendau pe bază de reclamații mincinoase. În același timp, subalternii hatmanului și „giuzii țigănești" le „învăluiau" robii [43]. Aceiași dregători, deplasîndu-se prin ținuturi, împreună cu numeroși însoțitori și „descălecînd" prin sate, supuneau pe locuitori la „multe cheltuieli și asuprele", din care cauză nu-și puteau plăti nici „dabilele împărătești" [44].

Se știe să fiecare dregătorie se acorda de domn sau la intervenția marilor dregători pentru răsplata serviciilor personale; deci slujbașii, ca oamenii lor de încredere, își puteau permite să abuzeze de puterea care li se delegase, mai ales că unii plătiseră ca să obțină funcția. Un asemenea caz, petrecut în timpul celei de a doua domnii a lui Radu Mihnea (1623—1626), ne este relatat de Miron Costin. Cronicarul ne informează, că la intervenția boierilor Radu Mihnea a numit „o slugă" a sa ca vatav pe aprozi, dar „n-au trecut săptămîna și veni jalobă din tîrgu la divan", de la cîteva „fămei pre acel vatav nou, de silă ce le făcuse și le bătuse în tîrgu". Văzînd reclamația „au căutatu Radu vodă la boieri și le-au dzisu: „Nu v-am spus că acesta om de boierie nu este?". Iară către dînsul: „Eu, măre, încă pe boierie nu am apucat să-ți zicu". Și au dzis armașului de i-au luat gîrbaciul și au pus de i-au dat 300 de toiege" [45].

Potrivit informațiilor cuprinse într-un mare număr de documente se poate afirma că domnii si-au consacrat o mare parte din timp cercetării și rezolvării numeroaselor plîngeri adresate de diverși locuitori împotriva abuzurilor tuturor slujbașilor statului, indiferent de funcția pe care o ocupau. În cărțile domnești adresate unor asemenea dregători se menționează mereu că se dedau la „multe răutăți și prădăciuni și tulburări" prin sate, că luau vitele locuitorilor pentru neplata impozitelor, deși le plătiseră [46], că le pretindeau alte dări și munci, că le luau „bucatele" pentru locuitori din alte sate deși erau scutiți de o asemenea obligație, că îi învăluiau cu tot felul de „angarii" deși le fusese interzisă o asemenea comportare [47].

Domnii de la începutul secolului al XVII-lea au făcut eforturi deosebite, consemnate într-un mare număr de documente, ca să stîrpească abuzurile slujbașilor locali ai statului, care umblau prin sate și luau vitele unor locuitori pentru alții [48], „prădau" locuitorii cinstiți pentru diferiți răufăcători [49], învăluiau fără drept" sate întregi și le pretindeau un număr de impozite în natură de care fuseseră scutite [50], sau amendau și judecau sătenii și-i scoteau la munci fără a

[42] *Documenta Romaniae Historica*, A, Moldova, vol. XIX, nr. 155.
[43] *Ibidem*, nr. 289, 291, 294.
[44] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. V, p. 67.
[45] Miron Costin, *op. cit.*, p. 90.
[46] *D.I.R.*, A, sec. XVII, vol. I, nr. 333.
[47] *Ibidem*, vol. II, nr. 64 și 184.
[48] *Ibidem*, nr. 161 și vol. III, nr. 242.
[49] *Ibidem*, vol. III, nr. 178.
[50] *Ibidem*, vol. IV, nr. 362.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

avea dreptul [51]. Ei le luau apoi mijloacele de transport la „podvoade", îi forțau să facă alte munci decît cele la care erau obligați [52] cu toate că fuseseră avertizați în scris să nu se poarte astfel ; neținînd seamă „de cărțile domnești" [53], ei pretindeau sulgiu, unt, ceară și „alte angherii mai mărunte", deși locuitorii erau scutiți de asemenea obligații [54], luau „bucatele" mănăstirilor, în loc să ia pe ale țăranilor [55], făceau în anumite sate „ocol" și le „înfricoșau oamenii" [56].

Datorită unor asemenea practici abuzive la care se dedau membrii aparatului de stat, mănăstirile Galata, Barnovschi, Bîrnova, Sf. Sava, Cetățuia, Hlincea, Bistrița, Tazlău, Cașin ș.a., din cele mai bogat înzestrate cu moșii întinse și cu sate numeroase, la 1 iulie 1693, după cum făcea cunoscut Constantin Cantemir, sărăciseră, fiindcă aproape toate satele li se pustiiseră [57]. Antioh Cantemir, referindu-se la cinci sate ale mănăstirii Aroneanu, arăta că în ele mai rămăseseră doar 24 de vecini, pe care i-a așezat (la 31 ianuarie 1696) în satul Mînjești, din ținutul Cîrligăturii [58].

Edificatoare — pentru ceea ce voim să demonstrăm — ni se pare o scrisoare a domnului Constantin Duca, adresată țăranilor din satele Girov și Frătăuți. „Am înțeles — le scria domnul — precum v-ați înspăimîntat pentru nevoile ce sînt și ne altă țară și ați început a fugi, de care lucru iată că domnia mea m-am milostivit și v-am trimit cu ruptă, să dați precum veți vedea și cartea ce oi trimite, iscălită de noi. Deci să știți că numai cît vă este ruptoarea veți da, iar la altă la nimica nu veți fi amestecați cu altă „țară, nici alți slujitorfi, nici pîrcălabi, pentre voi nu vor intra". El le-a mai scris să nu se înspăimînte, să nu plece din sate ci să-și lucreze pămînturile ; pe cei plecați din sate îi invita să se reîntoarcă [59].

În goana lor după noi surse de cîștiguri ilicite slujbașii de stat foloseau împotriva populației neprivilegiate „învăluirea", bătaia, închisoarea, „băgatul în fiare" etc. Dintr-o carte domnească cu data de 20 septembrie 1695, trimisă de domnul Constantin Duca vameșului Cristea, sîntem informați că acest slujbaș, împreună cu subalternii săi, umbla înjurînd și bătînd oamenii la „tălpi și la cur". Domnul își încheia astfel „cartea" : „care lucru pentru aceasta nu mi-au părut bine că faci asea, că acea slujbă, deseatina, dumneata ai cumpărat-o ca și alți boiari, care nu fac asea cum faci dumneata. Deci iată că-ți scriem acest lucru, tu să părăsești, să nu îmbli bătînd oamenii și slugile boiarilor și nici măcar pe feciorii de boiari, că apoi de va mai veni jalobă, bine să știi că nici un bine nu petreci" [60].

Ca să se remedieze într-o oarecare măsură condițiile de viață, „bogate în nevoi" ale locuitorilor, ca să nu părăsească țara sau cei care plecaseră să fie tentați să se întoarcă, domnii au acordat cunoscutele privilegii pentru slobozii, care prevedeau scutiri de impozite și munci pentru un număr de ani sau de luni. Dar nici asemenea privilegii nu au fost respectate în litera lor de dregătorii locali ai puterii de stat [61].

Stăpînii de moșii cu ajutorul aparatului de stat au folosit variate metode pentru reținerea țăranilor în satele de bastină sau aducerea la urmă, legați și „cu șireangul de gît", a celor fugiți, oriunde s-ar fi aflat : în orașe, în sate de

[51] *D.I.R.*, A, sec. XVII, vol. IV, nr. 402.
[52] *Ibidem*, nr. 403.
[53] *Ibidem*, vol. V, nr. 164.
[54] Bibl. Acad., XLV/139.
[55] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 169.
[56] Theodor Balan, *op. cit.*, vol. III, p. 41.
[57] Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. III, p. 92—98.
[58] *Ibidem*, vol. V, p. 244—245.
[59] Theodor Balan, *op. cit.*, vol. III, p. 110—111.
[60] *Ibidem*, vol. VIII, p. 150—151.
[61] *D.I.R.*, A, sec. XVII, vol. IV, nr. 260.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

orice fel, slobozii etc.[62]. Dacă slujbaşii locali sau alţi boieri, cu sau fără dregătorie, voiau să oprească vecinii altora, nu ţineau seama de „cărţile domneşti", adică nu acceptau să-i restituie foştilor stăpîni. Astfel se şi explică de ce numeroase „cărţi domneşti" se referă deseori la asemenea cazuri, şi de ce au inserată următoarea ameninţare: „iar cine îi va ţine şi nu va da vecinii... de mare pedeapsă va fi"[63]. Mai concludentă în acest sens este porunca lui Ştefan Tomşa, din 25 martie 1612, adresată marilor vatavi ai ţinutului Sucevei, pentru vecinii fugiţi ai mănăstirii Voronet. Dacă cumva dregătorii locali şi vatamanii s-ar fi opus să fie luaţi de călugări acei vecini fugari, urmau să fie pedepsiţi[64]. Din alte „cărţi domneşti" se observă clar colaborarea dintre domni şi boieri, pentru a-i forţa pe vecini să le muncească atît cît pretindeau. De exemplu, Ştefan Tomşa făcea cunoscut public că vecinii mănăstirii Sinai vor trebui să asculte de călugări; în caz contrar urmau să fie pedepsiţi, iar „dacă nici aşa nu vor asculta", trebuiau trimişi legaţi în Iaşi, la domnie[65]. Foarte mult se pretindea în timpul orînduirii feudale de la asemenea locuitori săraci, care deşi „dădeau toate dările cu ţara", deseori nu aveau nici pîine, nici fîn, situaţie de care oficarii, podvodarii şi ceilalţi slujbaşi ai statului nu voiau să ştie, fiindcă cereau să li se dea bucate pentru ei, grăunţe şi fîn pentru cai[66]. Comportarea abuzivă a dregătorilor statului a fost observată şi de călătorii străini în trecere pe la noi. Amintim aici doar pe Cornelio Magni, care a scris că în Moldova s-au inventat şi „introdus... nenumărate angarale.... spre a suge sîngele bieţilor ţărani". S-a remarcat apoi şi s-a subliniat chiar că toţi slujbaşii erau încurajaţi în activitatea lor abuzivă de „autoritatea domnului"[67].

Se ştie că mănăstirile — faţă de ceilalţi membri ai clasei dominante — deţineau cel mai mare număr de robi[68] şi, ca atare, numeroşi boieri şi dregători au urmărit să-i atragă la curţile şi în satele lor. Încă din prima jumătate a secolului al XV-lea, domnii ţării au fost nevoiţi să facă faţă şi să ia măsuri împotriva unor asemenea tentative. Astfel, Petru al II-lea şi Alexăndrel vodă ameninţau pe cei care ar deţine sau ar ascunde robi mănăstireşti că vor fi pedepsiţi cu pierderea capului[69]. De asemenea, preocuparea principală a hatmanului şi a subalternilor săi era de a scoate de la robii aflaţi în proprietatea mănăstirilor şi a particularilor „bani" din amenzi pentru vini imaginare sau din contribuţii şi munci forţate[70]. Urmarea unor asemenea acţiuni abuzive a fost, după cum reclamau egumenii mănăstirilor, împrăştierea sau fuga robilor la alţi stăpîni sau peste graniţe. Voievodul Miron Barnovschi a recunoscut public şi în scris că datorită asupririi robilor şi unei asemenea comportări a hatmanilor şi a subalternilor lor, domnia nu avea nici un venit, nu se contribuia cu nimic la plata haraciului, urmarea clară fiind „scăderea", adică reducerea veniturilor mănăstirilor[71]. Practicile abuzive ale subalternilor hatmanului, ale aprozilor,

---

[62] *D.I.R.*, A., sec. XVII, vol. III, nr. 116.

[63] Arh. St. Bucureşti, M-rea Sf. Sava, XXX/11.

[64] *D.I.R.*, A., sec. XVII, vol. III, nr. 116.

[65] *Ibidem*, nr. 152.

[66] Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, vol. III_1, p. 158—159; vol. III_2 p. 124—125.

[67] Cornelio Magni, *Despre Moldova şi Iaşi*, în „Ioan Neculce". fasc. 8 (1930), p. 193; se referă la situaţia Moldovei din anul 1672: vezi şi N. Iorga, *Un călător italian în Turcia şi Moldova*, în „Analele Academiei Române", Mem. secţ., ist., seria a II-a, tom. XXXIII, p. 35 şi urm.

[68] N. Grigoraş, *Robia în Moldova*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol", an. IV (1967), p. 49 şi urm.

[69] *D.I.R.*, A., sec. XIV, XV, vol. I, nr. 276 şi 309.

[70] N. Grigoraş, *op. cit.* (II), în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol", an. V (1968), p. 58 şi urm.

[71] Arh. St. Bucureşti, M-rea Sf. Sava, XXXI/4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vătavilor și juzilor de țigani nu au putut fi stăvilite sau desființate prin nici o dispoziție domnească, deși cuprindeau clare indicații asupra comportării lor și îi avertizau de pedepsele la care s-ar fi expus [72].

Au fost expuși unor asemenea abuzuri și robii boierești și persoanele eliberate de robie chiar de către domni. Amintim cazul tătarului Oană, eliberat de Ștefan cel Mare care, în documentul din 8 februarie 1470, specifica foarte clar că vor fi grav pedepsiți acei care ar încerca să-l readucă în robie pe el sau pe copiii lui [73]. Că nici robii marilor boieri dregători nu erau feriți de abuzurile subalternilor hatmanului se vede și din faptul că însuși marele logofăt Dumitrașcu Ștefan a fost nevoit să ceară domnului o poruncă clară și expresă către hătmănie ca să nu-i fie obligați robii să plătească alte dări, în afara celor cunoscute, și să fie liberi să poată munci pe unde vor umbla [74]. Așezămîntul din 13 ianuarie 1628 amintește că slujbașii hătmăniei obișnuiau frecvent să „învăluie" robii boierilor mazili și ai jupîneselor văduve, că îi jefuiau, îi amendau și îi trimiteau să lucreze în capitala țării. În urma plîngerilor celor amintiți, domnii Miron Barnovschi și Vasile Lupu au intervenit energic pentru curmarea unor asemenea acte abuzive, declarînd că ei nu au „învățat" pe acești dregători să facă robilor „atîta val" [75].

Datorită haosului și arbitrariului din administrația publică, în secolele al XV-lea, al XVI-lea și mai ales în secolul al XVII-lea, a fost mult stingherită dezvoltarea comerțului și a meseriilor. Negustorii și meseriașii, în special cei străini, au trebuit să stabilească, în amănunt, cu domnii, condițiile în care înțelegeau sau credeau că vor putea lucra. Pentru că în primele veacuri ale existenței statului majoritatea resurselor bănești ale vistieriei proveneau din taxele vamale și din impozitele plătite de negustori și de meseriași, poziția domnilor față de practica și comportarea abuzivă a membrilor aparatului de stat a fost fermă. Intervențiile lor, categorice, s-au făcut simțite și astfel s-a ajuns la impunerea unor norme de drept feudal urban, care au transformat exercitarea comerțului și meseriilor în ocupații privilegiate. În aceste privilegii se prevedea că negustorilor și meseriașilor li se garanta exercitarea negoțului și a muncii, precum și intervenția puterii centrale, dacă ar fi fost lezați cumva. Ne interesează deocamdată numai dacă privilegiile negustorilor și ale meseriașilor, aprobate și garantate de domni, au fost respectate, în litera lor și de membrii aparatului de stat. Aici trebuie însă subliniat că domnii, pentru a nu-și vedea țara lipsită de o viață comercială activă, din cauza abuzurilor membrilor aparatului de stat, au trebuit să fie foarte atenți și să le reprime.

În martie 1435, voievodul Ștefan al II-lea a dat instrucțiuni „tuturor boierilor, vornicilor, șoltuzilor, pîrgarilor și vatamanilor" de felul cum trebuiau să se comporte cu negustorii din Brașov și cum să fie rezolvate litigiile dintre aceștia, atuoritățile locale și locuitorii moldoveni. Fiindcă de la acești negustori dregătorii amintiți încasaseră taxe, pentru mărfurile cumpărate sau vîndute de ei, mai mari decît prevederile acordurilor încheiate, le-a poruncit să le restituie diferența „pînă într-un fir de ață", făcîndu-i atenți că cei ce nu vor asculta se expuneau la pedepse grave [76]. Peste cîteva luni același domn se adresa din nou slujitorilor amintiți ca să nu abuzeze de funcția lor în relațiile cu negustorii brașoveni, fiindcă expuneau la represalii pe negustorii moldoveni aflați în orașele transilvănene [77]. Slujbașii care nici de această dată nu aveau să se comporte cum

[72] Bibl. Acad., LXXXIV/68 : „cine le va face mai mult val, bine să știe că va plăti cu capul".

[73] *D.I.R.*, A., sec. XIV, XV, vol. I, nr. 439.

[74] Arh. St. Iași. CDXXV/4 și CDXXV/6.

[75] Bibl. Acad., LXXXV/25, LXXXIV/68 și LXXVII/96.

[76] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 692—693.

[77] *Ibidem*, p. 676—677.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

li se cerea erau amenințați cu pedeapsa capitală [78]. Poruncile domnești în acest sens s-au repetat [79], dar fără urmări. Ca să termine cu o stare nesigură, dăunătoare relațiilor comerciale dintre Moldova și Brașov, la 11 septembrie 1448, voievodul Petru al II-lea, după ce mai întîi s-a „sfătuit cu toți boierii", a întărit negustorilor din Brașov vechile privilegii și a dispus ca slujitorii care nu le-ar fi respectat să răspundă „cu capetele și averea" proprie [80].

După cum este știut, biserica în orînduirea feudală, cu toate organizațiile ei, a avut o situație excepțională și o influență uriașă, care s-a exercitat asupra tuturor domeniilor vieții publice și private. Totodată, ea a fost dotată cu întinse și numeroase domenii, bunuri imobile, cu cele mai cuprinzătoare imunități, precum și cu o parte din veniturile orașelor. Membrii clerului au avut astfel un vast cîmp de activitate și posibilități de a-i exploata nu numai pe țărani, ci și o parte din populația orașelor. Locuitorii orașelor au avut totuși o situație privilegiată și de aceea dregătorii lor s-au opus permanent amestecului bisericii în administrația urbană. Trebuie remarcat totodată că ureadnicii sau vornicii orașelor, deși reprezentau puterea centrală, adeseori s-au situat pe aceeași poziție cu șoltuzii și pîrgarii. Numai pentru faptul că vornicii, șoltuzii, pîrgarii și vameșii se opuneau ca biserica să-și încaseze veniturile din orașe, ei au fost ținta permanentă a amenințărilor puterii centrale [81]. Înainte de 24 august 1612, dregătorii și locuitorii orașului Roman au mers la Episcopie, s-au urcat în clopotniță și au spus, „cu mare strigăt, că nu este episcopie, ci cărvăsărie". Pentru această comportare domnul i-a avertizat că vor suferi „mare ocară" [82].

Chiar în timpul domniilor lui Vasile Lupu și a lui Matei Basarab, cu toată autoritatea de care s-au bucurat, se găseau slujbași locali care nu le luau în seamă poruncile. Primul exemplu ne este ilustrat de o „carte" a lui Vasile Lupu, redactată ca urmare a unei plîngeri a episcopului de Huși. Domnul, adresîndu-se șoltuzului local, i-a scris, între altele, și următoarele: „de va mai veni jalobă la domnia mea că-i învăluiți (se referea la poslușnicii episcopiei), cu tine șoltuze mă voi întreba!" [83]. Al doilea exemplu, extrem de caracteristic pentru a înțelege comportarea unor dregători locali, ni-l oferă o poruncă scrisă, la 24 octombrie 1644, a lui Matei Basarab, adresată unui vameș, din care redăm: „Scris-am domnia mea ție, Vasco vameșule, ce porc de cîne ești tu, de cărțile domniei mele nu le bagi în seamă! Am făcut domnia mea cărți părintelui Snagoveanu să-și ieie dreptul după locul lui de la Spanțov, cum a fost legea și obiceiul, iar tu, fecior de lele ce ești, nu bagi cărțile domniei mele în samă! Să cauți dar să-l lași să-și ieie obiceiul, că vom trimite domnia mea acolo de te vom spînzura" [84].

Deși unele mănăstiri au primit de la domni privilegii prin care li se scuteau de taxe vamale mărfurile importate sau exportate, vameșii nu le respectau, fiindcă aproape în fiecare document de confirmare li se atrăgea atenția că dacă nu se vor conforma prevederilor se expuneau la „mare pedeapsă și urgie" [85], sau la plata unei amenzi de valoarea a „treizeci ruble de argint curat", iar pîrcălabii și ceilalți slujbași cîte 20 de zloți [86] și chiar la pedeapsa capitală. Evident,

[78] M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 677—678.
[79] *Ibidem*, p. 709 și 710—711.
[80] *Ibidem*, p. 270—271; dispoziții similare avem și din 3 august 1449, 12 august 1452 și 2 iunie 1455 (p. 742—744, 759—760, 771—772).
[81] *D.I.R., A.*, sec. XIV, XV, vol. I, nr. 285, 349, 356; sec. XVII, vol. I, nr. 58; vol. II, nr. 166; sec. XVII, vol. III, nr. 136.
[82] *Ibidem*, sec. XVII, vol. III, nr. 159.
[83] Melchisedec, *Cronica Hușilor*, București, 1869, p. 35.
[84] Apud. A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 173.
[85] *D.I.R.*, A., sec. XIV, XV, vol. I, nr. 252.
[86] *Ibidem*, nr. 256.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

la acestea se mai putea adăuga, cum se pretindea de către cei în cauză, şi o posibilă pedeapsă divină [87].

Pentru a salva cel puţin o parte din satele mănăstireşti de abuzurile agenţilor vistieriei, unii domni au dispus ca locuitorii, prin delegaţii lor, sau călugării, să strîngă impozitele datorate şi să le predea vistieriei. Totodată, s-a interzis tuturor slujbaşilor statului ca să ia vitele locuitorilor din asemenea sate pentru alţii din alte sate care nu-şi plătiseră impozitele [88].

Discuţii îndelungate şi reclamaţii numeroase au trebuit să facă membrii clerului împotriva staroştilor, pîrcălabilor, marilor vătavi, globnicilor şi deşugubinarilor pentru satele din care aveau dreptul să încaseze gloabele şi deşugubinele. Aceşti dregători nu renunţau uşor la veniturile obţinute prin îndeplinirea atribuţiei judecătoreşti şi de aceea încălcau sistematic poruncile domneşti. Confruntaţi cu asemenea situaţii domnii îi ameninţau că dacă nu-şi vor schimba comportarea îi vor spînzura [89].

Şi alte bunuri ale mănăstirilor şi episcopiilor au fost ţinta pîrcălabilor şi a celorlalţi dregători, care, încălcînd privilegiile domneşti, urmăreau să-şi însuşească o parte din ele. Astfel, călugării din mănăstirile Neamţul şi Secul au reclamat pe pîrcălabii ţinutului că le luaseră morile pe care le aveau în satul Vînători şi locurile de fînaţ din cîteva poieni „fără vină şi fără drept" [90], iar cei de la mănăstirea Pîngăraţi că ureadnicul şi vătămanul din Dărmăneşti nu acceptau să funcţioneze moara lor de acolo [91]. Călugării de la mănăstirea Pobrata reclamau că pîrcălabii şi vameşii de la Galaţi le pescuiau peştele din iazuri [92]; cei de la Neamţ că desetnicii de albine din ţinutul Hîrlău luau desetină din prisaca mănăstirii, deşi pînă acuma (9 ianuarie 1619) nu dăduseră niciodată [93] şi că le obligau la munci morarul şi berarul de acolo, deşi erau scutiţi [94]. Episcopul de Roman a reclamat la 13 aprilie 1619 că pitarii şi joldunarii, care măcinau la morile sale din Şcheuleţi nu voiau să dea uium şi îi ardeau gardurile şi îi mîncau cu vitele grînele, fînul şi paiele [95]. Alţi asemenea dregători umblau prin braniştele mănăstirilor, le stricau „bucatele" şi tăiau copacii, apoi îndrăzneau să-i oblige pe călugări să le plătească vitele proprii trimise în branişti, dar rătăcite [96].

Pentru stăvilirea acestor acte, slujitorii reclamaţi erau mereu ameninţaţi de domni „cu cazná şi urgie" [97], iar unora că li se va bate cartea domnească în frunte [98].

Mănăstirile au făcut eforturi şi intervenţii disperate şi pentru a-şi apăra proprietăţile funciare de tendinţele acaparatoare ale unor mari dregători ai statului. De exemplu, logofătul Ştefan a „luat cu sila" satul Bogdana al mănăstirii Berzunţ [99], marele vornic Nestor Ureche luase „cu mare asupreală şi cu multă strîmbătate" o moară şi o casă a mănăstirii Neamţului" [100], mănăstirii Bistriţa

---

[87] *D.I.R.*, A., sec. XVII, vol. III, nr. 156.

[88] Bibl. Acad., XLVI/148; Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. III, p. 92—98; „banii să-i strîngă egumenul şi să-i aducă la vistierie, altcineva să nu umble printre ei, numai dacă or face omoruri sau furturi, atunci să-i judece, certe şi globească" (1693 iulie 1).

[89] *D.I.R.*, A., sec. XVII, vol. II, nr. 19.

[90] *Ibidem*, vol. III, nr. 115.

[91] *Documenta Romaniae Historica*, A, Moldova, vol. XIX, nr. 71.

[92] *D.I.R.*, A, sec. XVII, vol. IV, nr. 268.

[93] *Ibidem*, nr. 375.

[94] *Ibidem*, vol. II, nr. 31.

[95] *Ibidem*, vol. IV, nr. 397.

[96] *Ibidem*, vol. I ,nr. 29.

[97] *Ibidem*, sec. XIV, XV, vol. I, nr. 285.

[98] Arh. St. Bucureşti, M-rea Galata, II/12 (1674 decembrie 4).

[99] *D.I.R.*, A, sec. XVII, vol. I, nr. 1.

[100] *Ibidem*, vol. III, nr. 73.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

un sat [101], iar mănăstirii Agapia o poiană [102]. Dintre acaparatorii de proprietăți funciare mănăstirești mai amintim pe hatmanul Isac Balica [103], marele paharnic Bucioc [104], Toader Movilă [105] și pîrcălabul Grigore Ciolpan [106]. Pe lîngă aceștia, chiar unii țărani și-au luat îndrăzneala de a se face „răzeși" pe proprietățile mănăstirilor pentru a nu le mai da dijme [107].

Au fost și slujbași care au surprins și pe contemporani fiindcă au îndrăznit să ridice chiar obiecte de cult ale mănăstirilor pentru neplata dărilor. Un document din 3 ianuarie 1679 menționează o plîngere a egumenului de la Putna împotriva unui fost comis care luase „o cadelniță de argint a mănăstirii" pentru neplata gorștinii, dar, deși ulterior a plătit impozitul, el nu a restuit-o, și, cum se exprimă reclamantul, „stă cădelnița peitoare" [108].

Din cauza abuzurilor slujbașilor publici, începînd cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, și a apăsării otomane, împreună cu țăranii o mare parte din populația orașelor a fost forțată să suporte un număr excepțional de mare de dări și munci gratuite. Metodele abuzive folosite pentru încasarea impozitelor și executarea muncilor au făcut pe numeroși meseriași și negustori să-și zălogească sau să-și vîndă casele și locurile din orașe [109], iar alții să fugă lăsîndu-și toate bunurile [110].

Că frînarea dezvoltării vieții urbane din Moldova a avut la bază și abuzurile conducerii de stat ne este demonstrată de următoarea prezentare a situației negustorimii din Iași în martie 1631, cînd negustorii din capitală s-au plîns domnului „cu mare jalobă și multe lacrimi cu sînge au vărsat... precum sînt toți oameni străini, de prin alte părți și din alte țări". Ei au arătat că din cauza „împrumuturilor forțate" toți negustorii care „au fost în putere și cu avere au fugit în țări străine" și au rămas doar cei săraci. Domnul împreună cu „boierii mari și mici și-au dat seama" că orașul de capitală al țării este amenințat să rămînă fără negustori, deoarece voiau să fugă și cei care mai rămăseseră. Acuma negustorii s-au plîns domnului și de comportarea abuzivă a slujbașilor domnești, care le luau mărfuri pe datorie, fără ca probabil să le mai plătească vreodată [111].

Statul feudal a servit în tot timpul evului mediu în primul rînd interesele marii boierimi și ale înaltului cler, ale boierimii mijlocii și mici în al doilea rînd. Încălcarea permanentă a normelor obiceiului pămîntului și ale pravilelor de către domni, a dispozițiilor acestora de către marii dregători și ale acestora de către subalternii lor a influențat categoric exercitarea atribuțiilor și comportarea dregătorilor urbani, care se purtau la fel cu locuitorii din satele ocoalelor, sau interveneau, fără a avea dreptul s-o facă, în satele „ieșite" din ocoale, atrăgîndu-și astfel observațiile și amenințările domnilor [112].

Datorită metodelor arbitrare practicate în administrația publică de membrii aparatului de stat, începînd cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în orașe a crescut numărul unei categorii de locuitori scutiți de diferite dări și prestații. Cînd dregătorii aleși de membrii comunităților urbane încercau să-i oblige pe

---

[101] *D.I.R.*, A., sec. XVII, vol. III, nr. 101.
[102] *Ibidem*, nr. 127.
[103] *Ibidem*, nr. 129.
[104] *Ibidem*, nr. 214.
[105] *Ibidem*, nr. 294.
[106] *Ibidem*, vol. IV, nr. 104.
[107] Aurel V. Sava, *Documente lăpușnene*, p. 121—122.
[108] Th. Balan, *op. cit.*, vol. III, p. 169.
[109] Bibl. Acad., CLXXXIX/78.
[110] Arh. St. București, M-rea Neamț, LIII/10.
[111] Bibl. Acad., XXX/86.
[112] „T. Codrescu", an. V (1935), p. 101; Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, III$_1$, p. 131, 158—159; Arh. St. București, M-rea Galata, II/5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aceşti privilegiaţi să suporte obligaţiile fiscale şi prestaţiile obişnuite, erau ameninţaţi de domni cu pedepse aspre [113]. Se înţelege deci că starea deosebit de grea a negustorilor şi meseriaşilor din oraşe s-a datorat nu numai dărilor şi celorlalte obligaţii faţă de stat, ci în mare parte şi metodelor abuzive practicate de slujbaşii statului însărcinaţi cu încasarea şi executarea lor.

Uneori chiar marii dregători au avut de suferit de pe urma abuzurilor practicate de slujbaşii administraţiei de stat. De exemplu, însuşi marele dregător şi rudă cu familia domnească, Isac Balica, a trebuit să obţină în iunie 1608 o „carte" domnească pentru a-şi putea apăra satul Iucaş de abuzurile pîrcălabilor, olăcarilor, globnicilor, podvodarilor şi deşugubinarilor, care luau cu forţa, încălcînd privilegiul, vitele şi bunurile locuitorilor [114]. Şi alţi mari boieri, ca Vasile Ureche [115], Onciul Iurăşcovici [116], soţia postelnicului Dumitru Goia [117], comisul Grigore [118], marele vistiernic Solomon Bîrlădeanu [119], Iordache Cantacuzino (ca fost vistiernic mare în timpul domniei lui Gheorghe Ştefan şi ca mare vistiernic sub Ştefăniţă Lupu) [120], Nicolae Buhuş [121] şi alţii [122], au fost puşi în situaţia de a se plînge domnilor de comportarea şi acţiunile abuzive ale slujbaşilor statului, ceea ce arată, încă o dată, anarhia care domnea în organizarea de stat din timpul orînduirii feudale.

Destule acte interne ne informează apoi despre logofeţi care „tăiau" — adică anulau — în mod abuziv acte de proprietate [123], pîrcălabi care hotărniceau „cu strîmbătate" [124], mari vornici, hatmani şi logofeţi mari care-şi însuşeau, „cu mare asuprire", proprietăţile unor dregători mai mici [125], căpitani de curteni care luau cu sila bunurile curtenilor, fără a avea vreun drept [126].

Membrii aparatului de stat au practicat, în activitatea lor, pe lîngă larga serie de abuzuri menţionată şi o corupţie recunoscută şi chiar acceptată, uneori, de însuşi şeful statului, începînd în special din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Dintre aceştia amintim dregători mari care ştergeau din catastifele vistieriei, deci din registrele locuitorilor impozabili, pe cei de la care primeau în schimb ocine [127], vornici şi logofeţi, care luau mită sub formă de cadouri scumpe, ca obiecte lucrate din metale preţioase, şi chiar ocine, pentru a interveni să poată obţine cîştig de cauză în procese [128]. Erau, de asemenea, dregători care informau greşit pe domni pentru a putea acapara proprietăţi funciare străine [129], iar alţii urmărind acelaşi scop se foloseau de documente false [130]. De obiceiu asemenea acte le puteau obţine de la slujbaşii cancelariei domneşti

[113] Bibl. Acad., LXI/30.
[114] *D.I.R.*, A, sec XVII, vol. II, nr. 201.
[115] *Ibidem*, vol. IV, nr. 54.
[116] *Ibidem*, nr. 517.
[117] *Ibidem*, vol. V, nr. 376.
[118] Bibl. Acad., CCVI/174 (1653 octombrie 5).
[119] *Ibidem*, III/203 (1654 decembrie 20).
[120] Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, III_1, p. 108 şi 175—176.
[121] Arh. St. Iaşi, CCLXI/1; Institutul de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol"-Iaşi, Fond Spiridonie, XIV/3.
[122] *Ibidem*, XLIV/24 (1655 octombrie 24).
[123] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. II, nr. 65.
[124] *Ibidem*, vol. III, nr. 161.
[125] *Ibidem*, sec. XVII, vol. IV, nr. 330; vol. V, nr. 435; Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, vol. III_2, p. 1—3; Bibl. Acad., CDLIX/3 etc.
[126] Bibl. Acad., CX/134.
[127] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. IV, nr. 173.
[128] Institutul de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol", Fond Spiridonie, XXXIIII/5.
[129] *D.I.R.*, A, sec. XVII, vol. II, nr. 201.
[130] *Ibidem*, sec. XIV, XV, vol. I, nr. 458; sec. XVI, vol. III. nr. 223.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sau prin mijlocirea acestora, „cu înșelăciune", înainte de judecarea proceselor [131]. Cum se exprimă scriitorii contemporani, asemenea dregători obțineau documente „viclene și nedrepte" folosind corupția și relațiile [132]. La 20 august 1646 Vasile Lupu arăta că și marele său logofăt Toderașcu Ianovici făcuse un zapis „pe strîmbătate" ca să fie „crezut" un document „mincinos" [133].

Corupția și ușurința cu care se putea parveni în posturi de mare răspundere ne-o arată faptul că un aventurier ca Giva, care în Țara Românească înșelase multă lume, căsătorindu-se și logodindu-se de cîteva ori, care cheltuise și risipise bunurile mai multor familii boierești, însușindu-și o parte din bunurile unor femei, a trecut în Moldova unde s-a căsătorit din nou și a ajuns, prin intervenția postelnicului Brut, să locuiască la curtea domnească și să ia în arendă vama țării. Din Moldova el a plecat în anturajul domnului Petru Șchiopul (august 1591) [134].

Corupția, considerată în evul mediu ca un obicei consacrat și datorită cărcia cei mai înalți dregători ai țării și chiar unii domni scoteau venituri serioase, a făcut casă bună și cu membrii înaltului cler, cu preoții și cu călugării [135].

Membrii înaltului cler, format din mitropolit, episcopi și egumenii mănăstirilor principale, cu foarte rari excepții, au fost figuri șterse, care se gîndeau doar la încasarea veniturilor concedate, la administrarea și adăugarea bunurilor persoanele și ale instituțiilor pe care le conduceau. Cornelio Magni a scris că mitropolitului din Iași îi făcea plăcere cînd i se aduceau „daruri numeroase și de multe ori repetate, ca și patriarhului din Constantinopol și domnitorului țării; ...să judece domnia voastră cum bietele turme pot să trăiască între atîția lupi" [136].

Despre felul cum judecau unii membri ai înaltului cler ne informează Nicolae Costin, cînd ne relatează ieșirea domnului Antioh Cantemir față de Varlaam, episcopul Hușului. Domnul i-a strigat în „divan" următoarele: „Popo, ce nu giudeci drept cînd îți vin cărțile mele? Ți-oi rade pletele!" [137].

Clerul din mănăstiri avea o comportare care da foarte mult de gîndit lumii contemporane, incultă și bigotă. Preocuparea principală a călugărilor era de a obține proprietăți funciare și imobiliare de la domni și de la boieri; ei umblau prin țară să încaseze și să stringă taxe, amenzi, vămi, să aducă la urmă vecinii și robii fugiți din sate. Cornelio Magni, ale cărui însemnări le-am mai folosit, ne informează că, în iunie 1672, cînd sultanul Mehmed al IV-lea se afla în Iași, toți călugării se temeau că turcii vor preface bisericile în moschei și astfel erau amenințați să piardă viața de huzur ce o duceau. Ei nu se gîndeau nicidecum la serviciile divine, pentru îndeplinirea cărora nu-și dau prea mare osteneală [138].

O mărturie din anul 1677, a mitropolitului Dosoftei și a episcopilor de Roman, Rădăuți și Huși, referitoare la viața și comportarea clerului din mănăstiri, arată că se stricase „obiceiul cel bun" și se ajunsese pînă acolo încît „călugării cei răi" de la Probota aduseseră tîlhari în mănăstire de au jefuit averile boierilor depuse în biserică. De „atunci au stătut mănăstirea urîtă tuturor și nimeni n-au mai căutat de nevoia ei și o au aprins cu bețele de au ars" [139].

Voievodul Antioh Cantemir, văzînd decăderea și lipsurile materiale ale mănăstirilor, a cerut mitropolitului ca să le întocmească „izvod nou" de averile ce aveau și să ia măsuri ca egumenii harnici și cinstiți să rămînă în funcție, iar

[131] *D.I.R.*, A., sec. XVI, vol. III, nr. 483 și 516; vol. IV, nr. 56; sec. XVII, vol. II, nr. 403 etc.
[132] Arh St. Iași, CLXXIV/29.
[133] Bibl. Acad., XXXII/66.
[134] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. III, nr. 186.
[135] Al. Papiu-Ilarian, *Tezauru de monumente istorice*, tom. I, p. 370—371.
[136] „Ioan Neculce", fasc. 8 (1930), p. 192.
[137] Nicolae Costin, în M. Kogălniceanu, *Letopisețe*, vol. II, p. 55.
[138] „Ioan Neculce", fasc. 8 (1930), p. 193.
[139] Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. IX, p. 129—133.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cei dovediţi că sînt vicleni şi „făcători de rău" să fie trimişi la domnie, unde aveau să fie judecaţi şi pedepsiţi, după faptele lor, „cu ocna", deoarece fusese informat că numeroşi dintre aceştia se făcuseră „călcători de lege cu totul" [140].

Neînţelegerile dintre mănăstiri, puse de conducerile lor pe seama diavolului, căutau să le rezolve „cu măciuca şi cu alte arme", nu „cu legea" [141]. Călugării nu se fereau să folosească nici documente false pentru a acapara moşii ale altor mănăstiri sau ale persoanelor laice. Amintim cazul preotului Pavel, care a mărturisit că, îndemnat de egumenul mănăstirii Pîngăraţi, a falsificat un document ca să poată intra în stăpînirea braniştei mănăstirii Bisericani. Cînd s-a descoperit falsul, preotul scriitor a declarat că a crezut „că sînt cuvintele lui drepte" şi de-abia mai tîrziu a aflat falsul. Fiind apoi „dus înaintea logofătului celui mare şi a tot svatul" a pătimit „de la mitropolit" [142]. Un oarecare diacon Bilăi, din tîrgul Şcheia, a mărturisit înaintea mitropolitului Varlaam şi a unor mari boieri că atunci cînd era ucenic la egumenul Nicolae de la mănăstirea Bistriţa, a fost învăţat de acesta şi de alţi călugări ca să „radă" un uric „cu meşteşuguri diavoleşti" şi apoi „l-au scris viclean", ca fiind de la „Pătru vodă cel Bătrîn şi a pus în el şi hotarul mănăstirii Bisericani" [143]. Voievodul Radu Mihnea, tăcînd cunoscută risipirea bunurilor mănăstirii Galata a pus-o pe seama nechiverniselii şi nepăsării călugărilor fără „frică de Dumnezeu întru inima lor", risipind şi cheltuind totul, „fără măsură" [144]. În 1698, Antioh Cantemir scria că mănăstirea Căpriana slăbise, sărăcise şi rămăsese fără avere din cauza „unor călugări răi, leneşi, netrebnici lui Dumnezeu şi oamenilor" [145]. Miron Barnovschi, impresionat de decăderea şi moravurile rele ale călugărilor, a încercat, fără succes însă, să le impună o altă comportare, anume aceea cuprinsă în vechile norme de drept bisericesc. Dar *aşezămîntul* său nu a fost respectat, deoarece călugării, deşi li se interzisese, au continuat să achiziţioneze moşii şi alte bunuri, să împrumute bani cu camătă, să-şi însuşească proprietăţi funciare prin mijloace incorecte, folosind documente scrise cu „meşteşuguri diavoleşti" [146]. Cu toată interdicţia din aşezămîntul lui Miron Barnovschi, procesele pentru bunuri materiale dintre mănăstiri au continuat ca şi urmărirea consecventă a acaparării de proprietăţi funciare prin abuzuri şi fraudă. Trebuie dat ca exemplu, pentru a se înţelege şi a se surprinde mai bine comportarea abuzivă şi fără scrupule a amintitei categorii sociale privilegiate din evul mediu românesc, un proces judecat la 8 decembrie 1628, dintre diacul Ionaşcu Mînjea şi călugării de la mănăstirea Galata, care, prin înşelăciune au voit să-i ia seliştea Văcoteşti. La proces, călugării au declarat că seliştea le fusese dăruită de mătuşa lui Ionaşcu Mînjea şi, ca dovadă, au afirmat că au urice şi că în pomelnicul cel mare al mănăstirii se află înscris numele soţului ei. Instanţa le-a acordat termen să prezinte probele scrise pe care călugării au afirmat că le au. Delegatul domnesc, uricarul Borleanu, cunoscător bun de limbă slavă, n-a găsit nici un asemenea document, dar cercetînd pomelnicul amintit a văzut scris anterior un „Ion", la care călugării au adăugat deasupra, cu cerneală roşie, Mînjea. Sfatul domnesc şi-a dat seama de „vicleşugul" călugărilor, că „zisele lor" nu „sînt adevărate" şi astfel, în faţa supremei instanţe de judecată a ţării, „au rămas de mare ruşine". Cu ocazia aceasta li s-a mai confiscat un „uric rău", adică un fals, aflat în arhiva mănăstirii [147].

Corupţia clerului era arhicunoscută şi consemnată şi contemporanii nu se mirau decît doar cînd era implicat în afaceri veroase însuşi capul bisericii.

---

[140] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 97—98, nr. 91.
[141] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. IV, nr. 41.
[142] Arh. St. Bucureşti, M-rea Bisericani, XIII/20 (1630 decembrie 16), XIII/25.
[143] *Ibidem*, XII/35 (1631 ianuarie 13) şi XII/36 (1636 septembrie 15).
[144] Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, p. 121—123 (1617 martie 25).
[145] *Ibidem*, vol. III, p. 270—275.
[146] Arh. St. Bucureşti, M-rea Neamţ, XXII/10 (1627 aprilie 19).
[147] *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XIX, nr. 443.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Într-un document din 17 februarie 1573 se menționează că mitropolitul Teofan luase „mită" și scosese „cu înșelăciune" un document din mîinile adevăraților proprietari, pe care l-a dat celor care pretindeau moșia fără vreun drept [148]. S-a consemnat și faptul reprobabil al mitropolitului Teodosie Barbovschi (1606 — iunie 1608), care a încercat să otrăvească cu anaforă pe domn. Fiind descoperit, el a fost supus la torturi îndelungate ca să-și numească complicii [149]. Merită să fie amintit aici și cazul preotului — pus la cale probabil de Ștefan Tomșa — care a pus otravă în împărtășania administrată (la 25 decembrie 1615) principelui Vișnoviecky, ginerele lui Ieremia Movilă. Ca pedeapsă, acest preot a fost condamnat la ardere înceată pe un scaun de fier sub care era întreținut un foc [150].

Categoriile sociale expuse cel mai mult abuzurilor și arbitrariului membrilor aparatului de stat — din care erau considerați că făceau parte și membrii clerului — au fost în principal locuitorii satelor, ai orașelor și robii. Majoritatea acestora și-au manifestat nemulțumirile și opoziția față de tratamentul ce li se administra, sub diferite forme. Unii se ridicau zgomotos, ca locuitorii orașului Roman, împotriva episcopului [151], iar alții, ca să scape de prădăciuni și „răutăți", plecau din țară [152]. Vecinii luptau în mod obișnuit împotriva exploatării stăpînilor și abuzurilor dregătorilor puterii cetrale, locale și ai boierilor, plecînd din sate, refuzînd să muncească sau chiar opunîndu-se cu forța. La 5 august 1660 călugării din mănăstirea Bîrnova au reclamat autorităților că vecinii lor din satul Ciurbești refuzau să le presteze cele două zile de muncă pe lună, la care erau obligați. Cu toată intervenția autorităților, vecinii au rămas pe poziția lor [153]. Sînt menționați țărani care nici nu-i lăsau pe călugări, deși înarmați cu porunci domnești, să intre în sate [154], iar alții, forțați să-și părăsească satele, înainte de a pleca dădeau foc pînă și caselor, ca să rămîie pustiu în urma lor [155]. Locuitorii satului Mastacani, după propria lor mărturie, au „sărit la vornicel", i-au „făcut scandal" fiindcă îi „mîna" să muncească boierului, care era un mare dregător. Pentru actele lor stăpînul s-a plîns domnului, care a trimis la fața locului forțe sub comanda unui armaș. Locuitorii recalcitranți au fost bătuți, aduși în Iași, închiși și apoi trimiși în judecată. Hotărîrea instanței prezidată de domn a fost ca acești țărani să fie purtați „pe uliță", să li se radă bărbile și să li se „puie buîrul", adică să fie înfierați. Pentru a scăpa de o asemenea pedeapsă infamantă, țăranii s-au rugat să fie iertați, promițînd că de acum înainte vor asculta de autoritățile locale și de vornicelul stăpînului [156].

Alți țărani, din cauza exploatării și a abuzurilor membrilor aparatului de stat, treceau în Polonia unde se angajau ca mercenari, iar cînd erau înrolați în detașamentele expediționare în Moldova, căutau să se răzbune. Constantin Cantemir ținea de rău asemenea foști locuitori ai țării, pentru că nu rămăseseră ca „să tragă greul și nevoia țării". El da ca exemplu rău, ce nu trebuia urmat, pe un oarecare Darie, care, angajat ca mercenar în Polonia, îndrăznise, cu ocazia expediției polone din anul 1691, să vină pînă în satul Obrejeni al unui mare sul-

[148] *D.I.R.*, A., sec. XVI, vol. III, nr. 22 (1573 februarie 17).

[149] *Hurmuzaki*, vol. IV$_2$, p. 308—309, nr. CCCXV. Raport venețian din 29 mai 1610, redactat după informațiile primite din Moldova.

[150] Al. Papiu-Ilarianu, *Tesauru de monumente istorice*, tom. II, p. 45 ; N. Iorga, *Doamna lui Ieremia Vodă*, în „Analele Academiei Române", Mem. secț. ist., seria a II-a, tom. XXXII, p. 24.

[151] *D.I.R.*, A, sec. XVII, vol. III, nr. 156.

[152] Bibl. Acad., XXX/86.

[153] Arh. St. București, M-rea Bîrnova, III/3, 7 și 9.

[154] *Ibidem*, M-rea Neamț, LVII/5.

[155] Idem, M-rea Galata, III/5.

[156] Arh. St. Iași, CCCXXVIII/10 (1663, august 26).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ger, unde a dat foc la 800 clăi mari de „pîine", 30 de stupi şi a distrus alte bunuri [157].

Uneori o parte din locuitori se opuneau făţiş chiar şi domnului, ca cei din satele din jurul mănăstirii Mira, care refuzau să-şi vîndă ocinile lui Constantin Cantemir, care voia să le doneze mănăstirii sale. Domnul le-a scris următoarele: „Iată că v-am trimis banii, deci numai să-i luaţi, să nu mai umblaţi fără ispravă, că vedeţi voi, că cu domnia me nu puteţi ţine moşie să fiţi răzeşi" [158]. Evident că aceşti locuitori, datorită comportării abuzive a domnului, au fost nevoiţi să-şi părăsească ocinile.

În cnocluzie, pentru întreaga populaţie neprivilegiată şi chiar pentru o parte din cea privilegiată, comportarea slujbaşilor puterii de stat, centrale şi locale, reprezenta o adevărată calamitate. Neprecizarea atribuţiilor, lipsa unui control efectiv al felului cum îşi îndeplineau sarcinile, sistemul de recrutare precum şi relaţiile sau chiar legăturile de rudenie ale unora dintre ei cu familia domnitoare le permiteau să se preteze la orice abuz, adică să „prade" în voie.

Sistemul de guvernare al orînduirii feudale accepta ca ceva normal abuzurile şi corupţia slujbaşilor săi, precum şi incapacitatea de a le desfiinţa, fiindcă şi cele mai straşnice ameninţări nu se concretizau, rămînînd doar pe hîrtie. Nici un document din timpul orînduirii feudale nu arată — decît poate cu extrem de rare excepţii — că asemenea ameninţări au fost duse la îndeplinire.

Toţi membrii clasei dominante depuneau eforturi susţinute, făcînd uz de orice relaţii şi chiar plătind, ca să fie numiţi în funcţii de stat, datorită cărora se puteau îmbogăţi.

Administraţia de stat feudală, prin felul comportării agenţilor săi, în general, s-a concretizat prin brutalitate, aroganţă, ipocrizie, oprimare şi corupţie.

LES ABUS ET CORRUPTION DE L'APPAREIL D'ÉTAT FÉODAL EN MOLDAVIE (XVe—XVIIIe SIÈCLE)

RÉSUMÉ

En Moldavie, tout au long de la durée du régime féodal, la classe des boiards a détenu toutes les fonctions officielles. La légalité, le bon droit existant a été perpetuellement violé par les agissements des membres de l'appareil d'état. La vénalité et les abus des fonctionnaires de l'État ont aggravé les pitoyables conditions de vie des habitants non privilegiés. Bien souvent, les arrêtés mêmes des princes etaient négligés par les agents du pouvoir d'état. De cela même, les obligations imposées, et tout d'abord aux paysans et la manière dont l'exécution était réalisée ont été constamment arbitraires et abusives. Les mesures prises par les princes contre les dignitaires abusifs de l'appareil d'état étaient appliquées alors seulement que les revenus de la trésorerie n'étaient pas réalisés ou qu'on pouvait satisfaire en temps voulu et au total les requêtes en argent et en denrées des turcs.

Le pillage et les abus des membres de l'appareil d'état, perpetués surtout sur les paysans et une partie de la population des villes se sont accrus en commençant par la seconde moitié du XVIème siècle. Les princes, toujours ignorant le moment où ils seraient remplacés par les turcs, tenaient à amasser le plus tôt possible de grosses sommes d'argent pour pouvoir racheter leur trône. De même, comme tout fonctionnaire d'état était certain d'être remplacé par un nouveau prince, celui-ci ayant coutume de remplacer les anciens agents de l'appareil

[157] Arh. St. Iaşi, CCCXXXIX/21, p. 438—439.
[158] Aurel Sava, *Documente putnene*, vol. I, p. 36—37.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

d'état, ils cherchaient à leur tour, pour garantir leur position, à amasser le plus d'argent possible en prévision des temps où ils n'auraient plus leur emploi. Les habitants ne jouissant pas de priviléges n'avaient la garantie d'aucune défense contre les nombreaux agents du pouvoir central et local. Toute dignité etait achetée avec d'argent ou était accordée comme récompense pour certains services personnels. Par cela même, tous les fonctionnaires d'état pouvaient se permettre tout abus, sans crainte de châtiment.

Les categories sociales perpetuellement exposées aux abus des agents de l'état, comme les esclaves, les paysans et les habitants des villes, ont manifesté sous diverses formes leur mecontenement. Ainsi les habitants de la ville de Roman se sont soulevés tapageusement contre l'évêque abusif et accapareur (le 5 Août 1612), et les paysans et les esclaves fuyaient en masse les pays, refusaient de travailler, de payer les impôts, ou même s'insurgeaient.

Pour la population non privilégiée de la durée de l'ordre féodal, les fonctionnaires de l'administration d'état centrale et locale representaient une vraie calamité. La confusion de leur attribution, le manque d'une contrôle effectif sous la manière dont ils accomplissaient leur charges, ainsi que leur systéme de recrutement, leur permettaient de se prêter à tout abus.

Le système administratif d'état de la durée de l'ordre féodal acceptait comme fait naturel les abus et la corruption des dignitaires ainsi que sa propre incapacité à les faire supprimer, car même les plus serieux avertissements n'étaient faits que pour la forme.

Il n'y a aucun document contemporain nous informant que de tels avertissement eussent jamais eu quelque suite concréte.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ASPECTE ALE RELAȚIILOR COMERCIALE DINTRE MOLDOVA ȘI POLONIA ÎN SECOLUL AL XVIII-lea *

DE

VEN. CIOBANU

Stabilite încă de la începuturile existenței statului feudal Moldova, raporturile economice dintre Moldova și Polonia au continuat de-a lungul veacurilor, influențate atît de evoluția raporturilor bilaterale, cît și de conjunctura politică internațională, în special de cea din sud-estul Europei. La menținerea lor a contribuit nu numai faptul că cele două state erau vecine, că se aflau la încrucișarea unor importante artere comerciale care legau piețele Europei centrale și, îndeosebi, central-septentrionale cu Orientul ci, mai cu seamă, faptul că economiile lor au fost, în bună parte, complementare. Să adăugăm la toate acestea și tendința polonezilor de a-și croi căi de legătură directe și asigurate cu Marea Neagră.

În cursul evului mediu, Moldova a fost o importantă exportatoare de produse agro-alimentare și animaliere în Polonia, de unde importa, mai ales, produse meșteșugărești. Vitele cornute și produsele animaliere românești aveau mare căutare pe piețele poloneze. În mari iarmaroace poloneze ca Lwow, Sniatyn, Iazlovăț și în cele de la Botoșani, Trotuș, Cernăuți, Hotin se vindeau, în secolele XVI—XVII, un mare număr de vite moldovenești. „Vinul valah", mierea, ceara de calitate superioară, „nucile valahe", tutunul, anisonul, pieile de vite, potasiul, peștele aduceau Moldovei venituri importante. Mărfuri ale meșteșugarilor moldoveni ca piei prelucrate în safian, produse de orfevrărie, blănuri și altele, precum și cele ale meșteșugarilor polonezi ca table de fier, cuțite, cuie, coase etc. se întîlneau cu regularitate pe piețele celor două țări. Se înțelege că atare schimburi comerciale au avut o influență pozitivă asupra dezvoltării economiei lor [1].

* Lucrarea de față este consacrată numai comerțului de import-export dintre Moldova și Polonia în secolul al XVIII-lea. Ea constituie un fragment dintr-un studiu mai întins, privitor la ansamblul raporturilor moldo-polone în acest secol.

[1] Cf. M. Полградская, Торговые связи Молдавии со Львовом в XVI-XVII веках, Chișinău, 1969. Date refreitoare la comerțul moldo-polon pînă în secolul al XVIII-lea se găsesc și în N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca veche*, București, 1925; P. P. Panaitescu, *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au moyen âge*, în „Revista istorică română, vol. IV, 1933, fasc. II—III, p. 172—193; *I. Lehr, Comerțul Țării Românești și al Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie", vol. IV, 1960, p. 223—306 ș.a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Zdruncinate serios de evenimentele politice[2] din ultimul sfert al veacului al XVII-lea, relațiile comerciale dintre Moldova și Polonia vor fi reluate după pacea de la Carlovitz din 1699. A urmat, după cum se știe, o perioadă pașnică în raporturile dintre Imperiul otoman și Polonia, perioadă care a durat pînă la desmembrarea acestei din urmă țări și care a creat un cadru propice dezvoltării comerțului dintre Moldova și Polonia în tot cursul secolului al XVIII-lea[3].

Neîndoielnic că dezvoltarea raporturilor comerciale moldo-polone în acea epocă ni se înfățișează ca un fenomen impus de realități, în primul rînd de interesele lor imediate. Moldova, supusă unor sarcini financiare tot mai spoliatoare din partea Porții, avea nevoie de sume de bani sporite. Cum însă exportul produselor sale spre centrul Europei era îngreuiat, printre altele, de politica economică austriacă, direcțiile comerțului românesc, în general, și ale celui moldovenesc, în special, au suferit o modificare sensibilă, chiar la începutul secolului al XVIII-lea, în sensul că ele se vor orienta, cu precădere, spre Polonia, relațiile cu aceasta căpătînd o pondere tot mai mare în ansamblul raporturilor economice externe ale Moldovei[4]. Pe de altă parte, exportul produselor manufacturate poloneze spre sudestul Europei și, deci, și spre Moldova urma o tendință firească, de vreme ce ele nu puteau (fie și datorită calității lor inferioare) concura, pe piețele Europei centrale și apusene, cu produsele similare ale țărilor avansate. Ca urmare, se manifestă tot mai evident tendința extinderii relațiilor comerciale cu Moldova, concretizată și prin apariția de noi centre comerciale la granița cu ea, ca Zaleszczykul și Movilăul[5].

În aceste împrejurări, tema care face obiectul studiului nostru dobîndește așadar, o însemnătate evidentă. Aceasta și explică faptul că problema raporturilor economice dintre Moldova și Polonia în secolul al XVIII-lea a mai fost abordată atît în istoriografia românească cît și în cea poloneză. Istorici și cercetători români și polonezi, ca N. Iorga, A. D. Xenopol, Constantin C. Giurescu, Gh. Duzinchievici, V. Mihordea și, respectiv, Jan Reychmann, Ludwik Kubala ș.a., s-au oprit, în lucrări cu caracter general sau special, asupra unor aspecte ale acestor relații. Prin informațiile, de multe ori inedite, cît și prin majoritatea concluziilor la care ajung, ei au adus contribuții de seamă în acest domeniu, creînd o bază de plecare pentru cercetările ulterioare. Totuși, nu se poate considera că problema care ne interesează ar fi fost rezolvată. În primul rînd, datorită faptului că lucrările cu caracter special sînt limitate, probabil din motive de ordin documentar, atît în timp cît și în spațiu. La carența surselor de informare, trebuie să adăugăm insuficiența interpretărilor date unor factori. Ca urmare, o serie de concluzii la care s-a ajuns, mai ales în lucrările unor istorici polonezi, sînt în contradicție cu realitatea. Cît privește lucrările cu caracter general, cu puține excepții, ele se limitează în a relua informații cunoscute[6].

---

[2] L. Demény, *Comerțul de tranzit spre Polonia prin Țara Românească și Transilvania (ultimul sfert al secolului al XVII-lea)*, în „Studii", nr. 3, 1959, p. 465—466.

[3] Jan Reychmann, *Zatarg handlowy polsko-turecki o handel wódka XVII w* (Conflictul comercial polono-turcesc în legătură cu comerțul vodcii în secolul al XVIII-lea), în „Roczniki dziejów spolecznych i gospodarczyh", tom. XIII, Rok 1951, Poznan, 1951, p. 215.

[4] Cf. N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, București, 1925, p. 3,6—7,16 și 49—50.

[5] Idem, *Istoria comerțului cu Orientul.* Traducere din limba franceză de Gheron Netta, Editura „Cartea Românească", București, 1939, p. 134—135.

[6] Iată cîteva din cele mai importante lucrări care abordează, într-un fel sau altul, istoria raporturilor economice moldo-polone în secolul al XVIII-lea : N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă ;* idem, *Negoțurile și meșteșugurile în trecutul românesc*, București, Editura „Minerva", 1906 ; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. X, 1930, cap. X ; Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, partea a II-a, București, 1946 ; Gh. Duzinchievici, *Contribuții la istoria legăturilor comerciale româno-polone în secolul al XVIII-lea*, în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Așadar, se poate afirma că nu există încă un studiu care să fi abordat aceste relații de-a lungul întregului secol al XVIII-lea sub toate aspectele și din perspectiva repercusiunilor lor asupra economiei celor două țări. Or, poziția lor geografică, legăturile lor tradiționale, contradicțiile politice și economice cu care au fost confruntate statele europene în secolul al XVIII-lea și care și-au pus amprenta asupra raporturilor româno-polone sînt tot atîtea argumente care pledează pentru necesitatea elaborării unei astfel de lucrări.

Înmulțirea considerabilă a mijloacelor de informare, prin apariția unor importante colecții de documente externe, extinderea cercetărilor, mai ales în arhivele poloneze oferă cercetătorului posibilitatea să facă noi pași înainte pe calea soluționării temei noastre. Trebuie să mărturisim că nu sîntem în situația de a pretinde că studiul de față este ultimul cuvînt în materie, deoarece dificultățile sînt încă mari. Ele sînt generate, în primul rînd, de faptul că materialul documentar existent nu oferă, decît rareori, elementele necesare pentru a se stabili, de exemplu, cantitatea, valoarea, natura și locul de desfacere a mărfurilor care făceau obiectul comerțului dintre cele două țări.

*

Secolul al XVIII-lea a adus, atît pentru Moldova cît și pentru Polonia, schimbări sensibile în situația lor economică și politică, ale căror repercusiuni asupra relațiilor economice dintre ele nu pot fi neglijate. Instaurarea regimului fanariot în Moldova și în Țara Românească a fost, în primul rînd, consecința directă a luptelor lor de eliberare națională a cărei ultimă manifestare s-a concretizat în încercarea lui Dimitrie Cantemir de a pune capăt dominației otomane. În al doilea rînd, Poarta urmărea să-și întărească controlul asupra celor două țări care, prin poziția lor geografică, prezentau o deosebită însemnătate pentru relațiile politice ale Porții cu statele din centrul și estul Europei. În această privință este suficient să ne referim fie și numai la aprovizionarea Porții otomane cu bunuri alimentare și la rolul de agenți siguri și informatori zeloși al unor domni, priviți ca simpli funcționari ai sultanului.

Dar, instaurarea regimului politic fanariot nu a însemnat și introducerea unui „sistem economic și financiar fanariot, opus celui de țară" [7]. Deși au avut o situație incertă, domnii fanarioți, în majoritatea lor, nu au putut ignora interesele vitale, dacă nu ale țării, în întregul ei, cel puțin ale clasei feudale, de adeziunea sau ostilitatea căreia a depins, de multe ori, însăși stabilitatea domniei lor. Ca urmare, apare firească străduința unora dintre ei de a apăra — în limite bine cunoscute — interesele economice ale țării nu numai în raporturile cu statele vecine, ci chiar și în acelea cu puterea suzerană. Totuși, aceste limite, ca și împrejurări speciale n-au împiedicat Poarta otomană să accentueze exploatarea țărilor române.

Fiind una din cele patru regiuni care erau obligate să asigure aprovizionarea capitalei Imperiului, Moldova și Țara Românească au fost nevoite să suporte, de fapt, întreaga povară a furniturilor de grîne și a rechizițiilor de tot felul [8]. Distrugerile provocate de desfășurarea operațiilor militare pe teritoriul Moldovei, ca urmare a războaielor purtate de Imperiul otoman cu Rusia și Austria, jafurile săvîrșite de armatele străine, abuzurile negustorilor turci, dintre care cele ale lazilor au constituit o adevărată plagă, au secătuit bogățiile țării.

„Revista istorică", an. XXI, nr. 7—9, 1935; idem, *Contribuțiuni la istoria relațiilor româno-polone în timpul lui Grigore Ghica 1776—1777*, în „Cercetări istorice", nr. 3—4, 1934; V. Mihordea, *Raporturile lui Ioan Vodă Callimachi cu polonii (1758—1761)*, în „Revista istorică", an. XXIII, nr. 10—12, 1938; Jan Reychmann, *op. cit.*; Ludwik Kubala, *Handel i przemysl za czasów Stanilawa Augusta* (Comerțul și industria în perioada lui Stanslaw August), Obditka z „Kraju", Kraków, 1872.

[7] Cf. N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, p. 3.

[8] Idem, Introducere la Hurmuzaki, *Documente*, vol. X, p. XVIII—XIX.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

După cum se știe însă, războaiele ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au avut ca rezultat și încercările de a se modifica baza raporturilor Moldovei și ale Țării Românești cu Poarta Otomană. Tratatul de la Küciuk-Kainargi, dacă nu a adus o liberalizare integrală a comerțului extern, prin reglementarea modului de executare a obligațiilor țării față de Poartă, a dus la o oarecare îmbunătățire a situației Moldovei. Această perspectivă a fost însă curînd subminată de abuzurile oficiale și neoficiale săvîrșite de Turcia. Nemulțumite de rezultatele războiului, Turcia și Rusia își vor intensifica pregătirile în vederea unui nou război. Ca urmare, exploatarea otomană se înăsprește considerabil după 1774. Centrul de greutate al obligațiilor se transferă către cetățile de margine. Obligațiile financiare, stabilite prin cele două hatihumaiumuri emise în 1776, nu diferă de cele de dinaintea războiului din 1768—1774. Nici convenția de la Ainali-Kavak (martie 1779) nu a adus vreo îmbunătățire reală în situația celor două Principate. Cererile otomane vor fi și mai mari în preajma și în timpul războiului ruso-austro-turc din 1787—1792. Condica de firmane turcești adresate lui Alexandru Ipsilante, în anii 1786—1788, ilustrează elocvent șirul nesfîrșit al obligațiilor de tot felul la care a fost supusă Moldova. Dacă Alexandru Ipsilante s-a străduit, pe cît i-a stat în putință, să amîne executarea unor obligații sau chiar să nu le dea curs, în schimb, predecesorul său, Constantin Moruzi s-a arătat mai zelos decît îi pretindea sultanul [9]. Acele împrejurări și-au pus, evident, pecetea asupra posibilităților Moldovei de a întreține raporturi comerciale cu străinătatea. Comerțul extern al Moldovei a continuat să fie stingherit și de faptul că, începînd din 1784, Alexandru Mavrocordat a fost obligat să aplice capitulațiile Porții cu Austria și prevederile tratatelor sale comerciale cu Rusia, în ciuda faptului că ele nu au fost aplicate riguros [10], ca și monopolul otoman, care s-a menținut și după tratatul de la Küciuk-Kainargi, cînd s-a făcut „un prim pas pe calea îngrădirii lui" [11]. Dacă relațiile comerciale externe ale Moldovei au suferit continue fluctuații, fiind lipsite de acea stabilitate care ar fi putut să le asigure o dezvoltare ascendentă, faptul se datorește modului în care Turcia a înțeles să-și exercite dreptul de monopol. Poarta a fost nevoită să țină seama de o serie de factori, ca starea de pace sau război în care se afla Imperiul, de situația internațională, de natura relațiilor în care se afla ea cu statele europene și de politica lor vamală, precum și de cantitatea și calitatea recoltelor [12].

Produsul asupra căruia monopolul otoman se exercita în mod deosebit era grîul. W. Wilkinson notează că domnii nu puteau permite să iasă din țară nici cea mai mică cantitate de grîu. Monopolul era atît de sever, încît pînă și reprezentanții puterilor străine cu care Poarta se afla în relații amicale erau nevoiți să renunțe la astfel de cereri, din cauză că guvernul otoman punea condiții foarte grele pentru acceptarea lor [13]. Aceeași severitate se constată și în privința orzului și a

[9] În problema evoluției raporturilor dintre Principate și Poarta Otomană, după 1774, există o literatură destul de bogată. Vezi de exemplu N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă;* M. M. Alexandrescu-Dersca, *Rolul hatișerifurilor de privilegii în limitarea obligațiilor către Poartă (1774—1802)*, în „Studii", nr. 6, 1958; Al. Vianu, *Aplicarea tratatului de la Kücuk-Kainargi cu privire la Moldova și Țara Românească (1775—1783)*, în „Studii", nr. 5, 1960; Mustafa A. Mehmet, *O condică de firmane turcești din timpul domniei lui Alexandru Ipsilante în Moldova (1786—1788)*, în „Studii", nr. 2, 1962; idem, *O nouă reglementare a raporturilor Moldovei și Țării Românești față de Poartă la 1792. (O carte de lege — Kanunname — în limba turcă)*, în „Studii", nr. 4, 1967.

[10] Cf. A. Urechea, *Istoria românilor.* Seria 1774—1786, vol. I, București, 1891, p. 218.

[11] Mustafa A. Mehmet, *O condică de firmane turcești*, p. 421.

[12] Cf. *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 377.

[13] W. Wilkinson, *Tableau historique, géografique et politique de la Moldavie et de la Valachie.* Traduit de l'anglais par M***, Paris, 1821, p. 69—70.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

meiului [14]. Caii moldovenești erau ceruți de Poartă, în special în timp de război. În vreme de pace, ei erau reclamați atunci cînd se simțea nevoia de cai de olac. În cursul secolului al XVIII-lea, „firmanul de numire al marilor viziri conținea recomandația statornică de a veghea asupra exportului ilicit de cai din Principate" [15]. Totuși, exportul cailor moldovenești în Polonia și în alte state europene nu a fost, cum se va vedea, niciodată întrerupt. Oile, care constituiau, de asemenea, un articol rezervat, în primul rînd, pentru satisfacerea capanului împărătesc, au putut fi exportate nu numai în Polonia, ci și în Rusia, Ungaria, Boemia, Austria, Veneția [16]. Guvernul otoman era informat despre existența acestui comerț și nu intervenea pentru limitarea sau sistarea lui, decît în momentele de mari lipsuri la Constantinopol sau cînd Poarta se afla în stare de război .În 1721, negustorii poloni au fost opriți să scoată vitele pe care le aveau în Moldova. Măsura se datora faptului că, din cauza marelui export de vite în Polonia, la Constantinopol se simțea o mare lipsă de carne de oaie, de vacă și de seu pentru lumînări. În urma intervențiilor repetate ale guvernului polonez, interdicția a fost ridicată [17]. Potrivit firmanului din 1742, care interzicea exportul oilor moldovenești „pân vor plini suma oilor ce sînt orînduite", Constantin Mavrocordat poruncește ispravnicilor să se dea „în știre îndată pentru aceasta tuturor negutătorilor... nime să nu îndrăznească a vinde la niscareva negutători străini sau și de țară..." [18]. Măsuri restrictive privind exportul vitelor din Moldova către Polonia, măsuri care au produs vii neliniști la Varșovia, au fost luate și în 1751, 1760, 1761, 1764 [19]. Cu toate acestea, domnii fanarioți au încurajat exportul, chiar al produselor care erau strict interzise. Organizarea iarmaroacelor la granița cu Polonia și în înțelegere cu autoritățile acesteia, frecventate de negustori din diferite țări, inclusiv turci, este o dovadă că monopolul otoman n-a putut împiedica desfășurarea raporturilor comerciale moldo-polone. De altfel, un element important care le-a favorizat îl constituie faptul că, spre deosebire de Țara Românească, Moldova beneficia de libertatea exportului bovinelor [20].

În ceea ce privește Polonia, secolul al XVIII-lea se caracterizează printr-o agravare a anarhiei interne, printr-un amestec tot mai accentuat al puterilor străine în viața politică a țării printr-o decădere a vieții economice, în special în domeniul relațiilor agrare. Toți acești factori au condus, în cele din urmă, la desmembrarea statului polonez. Veniți pe tronul Poloniei cu sprijin străin, regii din dinastia saxonă nu au reușit să guverneze în mod absolut, pentru că le-a lipsit baza politică. Existența facțiunilor magnatice, înfeudate mai mult ca oricînd puterilor străine, a constituit un teren favorabil pentru anarhia internă. Sistemul constituțional al Republicii, sub acoperirea confederațiilor, favoriza și legaliza cele mai deșănțate acte de violență ale magnaților reacționari. Ca urmare, „în Polonia secolului al XVIII-lea nu era nici monarhie absolută, nici administrație abilă, nici, mai ales, politică economică activă a statului" [21].

---

[14] N. Iorga, Introducere la Hurmuzaki, *op. cit.*, p. XVIII—XIX.

[15] *Ibidem*, p. XXII—XXIV.

[16] *Ibidem*, p. XX—XXI.

[17] Idem, *Știri despre veacul al XVIII-lea în țările noastre după corespondența diplomatică străină*, Extras din „An. Acad. Rom.", seria a II-a, tom. XXXII, București, 1910, p. 22—24.

[18] Idem, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VI, p. 353, 362.

[19] Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. VII, p. 1; *ibidem*, Supliment, I, vol. I, p. 602; V. Mihordea, *op. cit.*, p. 13; *Istoria României*, vol. III, p. 351—352.

[20] *Istoria României*, vol. III, p. 665.

[21] Witold Kula, *L'histoire économique de la Pologne du dix-huitième siècle*, în „Akta Poloniae Historica", vol. IV, Warszawa, 1961, p. 133. Pentru situația politică internă a Poloniei în secolul al XVIII-lea, vezi Zdzislaw Kaczmarczyk, Boguslaw Lesnodorski *Historia panstwa i prawa polski od polowy XV wieku do r. 1795*. Pod redakcja J. Bardacha (Istoria statului și dreptului polonez. De la ju-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Războaiele de la începutul secolului al XVIII-lea au antrenat o nouă decădere economică a țării, observată deja din cea de a doua jumătate a celui precedent. Cu toate încercările de redresare, agricultura nu a reușit să mai atingă nivelul din secolele anterioare [22]. Deși, în a doua jumătate a secolului, se constată o oarecare înviorare, dezvoltarea inegală a agriculturii poloneze rămîne trăsătura ei caracteristică. În timp ce regiunile apusene au intrat în orbita economiei capitaliste, în cele răsăritene a continuat să se dezvolte economia moșierească bazată pe clacă [23]. Dacă în domeniul producției agricole s-au înregistrat oarecare progrese, în schimb, în domeniul creșterii animalelor, în special al vitelor, nu se observă nici o îmbunătățire. Raportată la scară națională, diminuarea creșterii animalelor a fost deosebit de importantă, dat fiind faptul că, la sfîrșitul secolului, atingea 33%, adică o treime [24]. Aceeași stagnare se observă, în prima jumătate a secolului, și în domeniul vieții orășenești și al producției meșteșugărești. Excepție a făcut orașul Gdansk, datorită faptului că deținea monopolul comerțului cu grîu, precum și orașul Torun. Totodată, în regiunile Poloniei Mari, mai dezvoltate din punct de vedere economic, se ridică o serie de orașe meșteșugărești, bazate pe dezvoltarea industriei textile, dar persistența relațiilor feudale în agricultură a împiedicat așezarea industriei manufacturiere pe baze noi, capitaliste. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, numărul manufacturilor se înmulțește, mai importante fiind cele de postav, întemeiate de familia Radzwill, în 1752 [25]. Ele erau totuși mai mult întreprinderi feudale decît capitaliste întrucît, alături de munca salariată, era folosită, într-o măsură destul de mare, munca aservită a țăranilor iobagi, iar desfacerea produselor avea loc, cu precădere, pe domeniile feudale [26]. Manufacturile fondate de către magnați trebuiau să valorifice, în primul rînd, potențialul economic al latifundiilor și să le satisfacă propriile lor nevoi. Alături de ele, apar și manufacturi capitaliste, care utilizau însă, pe scară largă, capitalul comercial [27]. Încercările lui Stanislaw August și ale colaboratorilor săi de a activiza economia țării, prin înființarea unor întreprinderi industriale și comerciale, au eșuat, datorită slăbiciunii burgheziei. Aceeași soartă a avut-o și încercarea regelui de a înființa o societate pe acțiuni, la care să participe și capitalul comercial, în vederea conducerii întreprinderilor manufacturiere [28]. Succese mai mari s-au înregistrat în direcția reformării comerțului. Pînă la începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea, nici în acest domeniu nu exista un regim unitar, el variind de la o regiune la alta, de la un oraș la altul. Astfel, în Cracovia negustorii se bucurau de

---

mătatea secolului al XV-lea pînă în anul 1795. Sub redacția lui J. Bardach), tom. II, Warszawa, 1957, p. 235 și urm.; *Historia Polski*, tom. II (1764—1864), Czesc I, 1764—1795. Pod redakja, Stefana Kieniewicza i Witolda Kuli (Istoria Poloniei, tom. II, 1764—1864, partea I, 1764—1795. Sub redacția lui Ștefan Kieniewicz și Witold Kula), Warszawa, 1958, p. 35 și urm; *History of Poland*, P.W.N. — Polish Scientific Publishers, Warszawa, 1968, p. 278 și urm.

[22] Jerzy Topolski, *La régression économique en Pologne du XVIe au XVIIIe siècle*, în „Acta Poloniae Historica", vol. VII, Warszawa, 1962, p. 36—37. Într-o comunicare intitulată *Decăderea și creșterea economiei poloneze în comparație cu cea europeană*, J. Topolski revine asupra propriilor sale afirmații, susținînd că, în secolul al XVIII-lea, situația economică a Poloniei nu era „nici mai bună, nici mai proastă decît în majoritatea țărilor Europei". Unul din argumentele invocate constă în faptul că, între 1720—1820, creșterea producției generale se ridică la 40% (cf. „Kwartalnik Historyczny", nr. 1, Warszawa, 1970, p. 215—252.

[23] Zdzislaw Kaczmarczyk, Boguslaw Lesnodorski, *op. cit.*, p. 359—360.

[24] Jerzy Topolski, *op. cit.*, p. 37.

[25] Witold Kula, *op. cit.*, p. 143.

[26] Zdzislaw Kaczmarcyk, Boguslav Lesnodorski, *op. cit.*, p. 363.

[27] Witold Kula, *op. cit.*, p. 143.

[28] Jerzy Michalski, *Miasta polskie w XVIII wieku* (Orașele poloneze în secolul al XVIII-lea) în „Miasta polskie w tysiacleciu", Warszawa, 1965, p. 72.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

posibilități mai largi de desfășurare a activității lor, fapt ce a făcut din el sediul tuturor negustorilor străini și capitala comercială a țării. În schimb, în Varșovia negustorii străini, cei lipsiți de cetățenie și necatolicii nu aveau voie să facă comerț. Pentru aceasta era necesară obținerea cetățeniei, pe care o puteau căpăta numai catolicii, precum și permisiunea negustorilor locali, care se putea obține în schimbul unei taxe de 100 de ducați [29]. Existența a numeroase vămi particulare, a privilegiilor magnaților, care erau scutiți de vamă, constituiau bariere în calea dezvoltării comerțului polonez, atît intern cît și extern. Un prim pas în direcția înlăturării acestor bariere și a creării premiselor politicii generale vamale a statului a fost instituirea, de către Seimul de convocație din 1764, a vămii generale, prin abolirea privilegiilor vamale ale șleahtei. S-a format „Comisia financiară", în competența căreia a intrat supravegherea și controlul activității comerciale și industriale. În 1768, i s-a acordat dreptul de a judeca și hotărî în toate diferendele comerciale dintre negustorii autohtoni și cei străini [30]. După prima împărțire, se iau noi măsuri pentru facilitarea activității comerciale, introducîndu-se un sistem unitar de măsuri și greutăți. Deoarece Prusia, în ciuda tratatelor comerciale încheiate cu Republica în 1775, a instituit taxe vamale foarte ridicate pentru comerțul de tranzit polonez pe Vistula, la care se adăugau piedici de tot felul, statul polonez caută tot mai insistent noi drumuri comerciale. Se extinde rețeaua de comunicații, prin construirea de noi canale care legau rîurile navigabile. Se viza în mod deosebit obținerea unei căi libere spre Marea Neagră [31].

*

Dacă în secolele precedente, relațiile comerciale dintre Moldova și Polonia au fost reglementate prin o serie de tratate încheiate între cele două țări, sau între cea din urmă și Turcia [32], în secolul a XVIII-lea, datorită situației politice, ele nu au mai constituit obiectul unor asftel de convenții.

In articolele X și XI ale tratatului de pace încheiat între Polonia și Poartă la Carlovitz, în 1699, se stipula că vechile capitulații acordate de Poartă Poloniei vor fi respectate în continuare și că domnii Moldovei sînt obligați să adopte, în relațiile cu Republica, o atitudine cît mai convenabilă regilor Poloniei [33]. Cum însă aceste capitulații nu-i acordau decît libertatea de a face comerț pe mare și uscat în toate provinciile Imperiului, fără a beneficia de tariful vamal de 3% [34], oficialitățile poloneze se vor strădui să profite cît mai mult de pe urma stării de va-

[29] Ludwik Kubala, *op. cit.*, p. 18—19.

[30] Cf. Tadeusz Korzon, *Wewnetrzne dzieje Polski za Stanislawa Augusta. Badanie historyczne za stanowiska ekonomicznego i administracyinego* (Istoria internă a Poloniei în perioada lui Stanislaw August. Cercetări istorice asupra situației economice și administrative), ed. a II-a, tom. II, Warszawa, 1897, p. 145—146; *Historia Polski*, p. 49; Jerzy Michalski, *op. cit.*, p. 72.

[31] Zdzislav Kaczmarczyk, Boguslaw Lesnodorki, *op. cit.*, p. 365—366.

[32] Cf. Mitilineu, *Colecțiune de tratatele și convențiunile României cu puterile străine de la anul 1368 și pînă în zilele noastre*, București, 1874, p. 13 și urm.; F. C. Nano, *Condica tratatelor și a altor legăminte ale României 1354—1937*, f. l. 1938, p. 5, 11, 18, 20, 21, 25, 27, 33, 34, 37, 42, 47. Pentru convențiile comerciale ale Poloniei cu Poarta, vezi raportul comisarului regal polonez Tadeusz Czacki inclus în *Akta dotyczace spraw skarbowych i handlu z lat 1767, 1784—1787* (Acte privind afacerile financiare și comerciale din anii 1767, 1784—1787), în „Biblioteca Narodowej w Warszawie", Fond Czartoryski, Ms. 1176/IV, capitolul privind comerțul cu Turcia și Gabriel Noradunghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, vol. I, Paris, 1897, p. 31, 45, 50, 53.

[33] Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. V, partea I, p. 527—528; *Ibidem*, partea a II-a, p. 338.

[34] Cf. Tadeusz Czacki, *loc. cit.*; vezi și capitolul referitor la comerțul cu Moldova.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

salitate a Moldovei. Încercările lor nu au fost însă întotdeauna încununate de succes, fie datorită faptului că nici Poarta nu era dispusă să le satisfacă în întregime pretenţiile, găsindu-le de multe ori exagerate, fie datorită opoziţiei domnilor moldoveni. În acele împrejurări, domnii Moldovei au avut întotdeauna posibilitatea ca, faţă de Polonia, să instituie tarife vamale proprii, să oprească sau să permită exportul sau importul unor produse, să micşoreze sau să scutească de taxe anumite mărfuri [35]. Dar schimbul de mărfuri a fost grevat uneori de o serie de taxe suplimentare. La acestea se adăugau abuzurile săvîrşite atît de slujbaşii domneşti, cît şi de cei polonezi, însărcinaţi cu supravegherea punctelor vamale sau cu perceperea unora din taxele sus amintite.

Ponderea relaţiilor comerciale ale Moldovei cu Polonia a constituit-o comerţul cu vite, cai şi oi, exercitat, în cea mai mare parte, de către negustorii armeni, stabiliţi în Polonia. Cum un astfel de comerţ aducea venituri mari visteriei domneşti, ei s-au bucurat de numeroase privilegii care au fost lărgite sau restrînse, dar niciodată desfiinţate, în funcţie de nevoile domniei, de atitudinea polonezilor, sau de intervenţiile Porţii, alarmată uneori de amploarea acelui comerţ. Unul din aceste privilegii a constat în faptul că negustorii polonezi aveau voie să păşuneze în Moldova cirezile şi herghelliile lor, cumpărate în ţară sau aduse din Polonia, pînă le îngrăşau şi deveneau bune pentru comerţ. Tendinţele stăpînilor de moşii de a trage foloase cît mai multe de pe urma acestei situaţii, cît şi abuzurile slujbaşilor domneşti amenînţau să pericliteze această sursă de venituri pentru visterie, fapt ce a determinat repetatele intervenţii ale domniei. Astfel, la 16 iunie 1734, negustorii armeni şi oamenii lor sînt scutiţi, nu numai de „hîrtii", ci şi de orice alte „angarii". În schimb, ei trebuiau să plătească vama, cornăritul pentru boii de negoţ şi vaci şi cuniţa pentru cai [36]. Un privilegiu mult mai larg le-a acordat Grigore Ghica la 11 aprilie 1739. Luînd act de faptul că „neguţitorii armeani den ţara leşască, care pururea fac neguţitorie cu cirezi de boi aici în ţeara domnii meale... au multă supărare şi ei şi păstorii lor, de către boiarii ce sînt cu slujbe pe la ţinuturi şi de către dregătorii dupre la scaune...", hotărăşte o serie de măsuri pentru curmarea abuzurilor. Vama este fixată la 1 leu de bou. Pentru boii de negoţ urma să se perceapă cornăritul 1 leu şi un potronic vechi, iar cuniţa pentru iepe şi vite nu trebuia să depăşească 40 de bani de cap. Pentru fînul pe care îl vor cosi pe moşiile boiereşti, urmau să se înţeleagă cu stăpînii acestora pentru a plăti dijmă. De la Botoşani, urmau să ia, ca de obicei, 200 de stoguri de fîn domnesc, la preţ de 2 lei stogul. Sînt fixate, totodată, veniturile care urmau să le obţină biv vel căpitanul de Coţmani, vameşii cei mari, grămăticii, călăraşii şi starostele de la margini, precum şi condiţii destul de avantajoase pentru ciobanii lor [37]. Constantin Mavrocordat le fixează cuniţa de 40 de bani de vită şi 60 de bani de oaie [38]. În schimb, domnul scuteşte de vamă, cornărit şi cuniţă 200 de boi de negoţ ai lui Potocki [39].

Ca şi în 1721 sau în 1742, în 1751, Constantin Racoviţă opreşte unii negustori poloni să-şi scoată din ţară cirezile de vite, ca urmare a unui ordin al Porţii, care interzicea ieşirea boilor şi vitelor care păscuseră în Moldova. Reacţia polonezilor a fost promptă. La 25 martie 1751, marele general al coroanei a scris lui Hübsch,

---

[35] Semnificativă, din acest punct de vedere, ni se pare a fi afirmaţia pe care Constantin Moruzi o face în memoriul prezentat ambasadorului francez la Constantinopol, St. Priest, la 3 martie 1780, în problema interdicţiei importului horilcii din Polonia. Referindu-se la pretenţiile poloneze, domnul arată că „libertatea comerţului nu împiedică vreo reglementare pe care fiecare ţară poate să o facă în conformitate cu propriile sale interese". (cf. Hurmuzaki, *op. cit.*, Supliment I, vol. I, p. 980.

[36] N. Iorga, *Istoria comerţului românesc. Epoca mai nouă, p. 28—29.*

[37] T. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. IV, p. 153—155; N. Iorga, *Istoria comerţului românesc. Epoca mai nouă*, p. 28—29.

[38] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 372.

[39] *Ibidem*, p. 240.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

internunțiul curții vieneze la Poartă, să intervină și el pentru anularea interdicției, după ce, în prealabil, se adresase în acest scop marelui vizir [40]. Informat despre acest incident, ambasadorul Franței la Constantinopol, Desalleurs, intervine pe lîngă marele vizir, pentru a da asigurări Poloniei că Poarta va evita, în viitor, să mai producă vreun prejudiciu Republicii [41]. Gestul său se înscria pe linia politicii franceze de a apropia cît mai mult Poarta de Polonia. La 4 mai 1751, Giulliani, interpretul polon la Poartă, a anunțat că sultanul a dat ordin domnului Moldovei și dregătorilor otomani de la frontiere să ia măsurile necesare pentru înlăturarea acestei situații [42]. În firmanul adresat lui Constantin Racoviță, sultanul arăta că Mniszech, ambasadorul regelui, s-a plîns împotriva unor nedreptăți, pe care el le face negustorilor polonezi. Cum aceste acte erau contrare tratatelor dintre cele două țări și prieteniei care le lega îi atrage atenția ca pe viitor „negustorilor polonezi, care fac comerț în statele noastre, să nu li se mai facă nici o nedreptate" [43]. Poarta nu și-a respectat însă propriile-i hotărîri, în anii următori dînd noi ordine de interzicere a exportului de vite în Polonia. Fără îndoială, buna desfășurare a comerțului dintre cele două țări a fost împiedicată și de faptul că turcii au înființat, precum se știe, în 1713, raiaua Hotin, întrerupînd astfel un vechi drum comercial. Repercusiunile acestei stăpîniri erau destul de serioase pentru comerțul polonez, nu numai cu Moldova, ci și cu Orientul, de vreme ce T. Czacki, consideră desființarea raialei și intrarea cetății în stăpînirea Republicii drept o condiție deosebit de importantă pentru înviorarea comerțului Poloniei [44].

Însă, interzicerea importării sau exportării unor mărfuri în și din Polonia nu s-a datorat, întotdeauna, numai exercitării dreptului de monopol al Porții Otomane. Un exemplu concludent din acest punct de vedere îl constituie interzicerea importării horilcii poloneze, instituită de Constantin Moruzi la începutul domniei sale și menținută pînă în timpul domniei lui Alexandru Ipsilante (1786—1788) [45]. Dat fiind faptul că exportul horilcii aducea Republicii mari venituri și că interdicția a survenit într-un moment foarte critic pentru situația economică a șleahtei [46], oficialitățile poloneze au depus eforturi considerabile pentru abrogarea ei. Nici intervențiile directe la Poartă, nici demersurile unor puteri străine ca Franța și Rusia nu au dat cîștig de cauză polonezilor [47]. Insuccesul acestor demersuri l-a determinat

---

[40] N. Iorga, *Știri despre veacul al XVIII-lea în țările noastre*, p. 4.

[41] Hurmuzaki, *op. cit.*, Supliment I, vol. I, p. 602.

[42] N. Iorga, *Știri despre veacul al XVIII-lea în țările noastre*, p. 5—6.

[43] Arh. St. București, Microfilme Polonia, rola 69/12, cadrele 8—10.

[44] Cf. T. Czacki, *loc. cit.* (cap. privind comerțul cu Turcia).

[45] Cf. Gh. Duzinchievici, *Contribuții la istoria legăturilor comerciale româno-polone în secolul al XVIII-lea*, p. 225.

[46] După 1772, în Podolia s-a înregistrat o scădere foarte mare a prețului produselor cerealiere, ca urmare a unei producții neobișnuit de mari, cît și a încetării ostilităților ruso-turce, în timpul cărora șleahta obținuse mari venituri din vînzarea cerealelor. Scăderea cea mai mare s-a înregistrat în anul 1779, anul izbucnirii conflictului în discuție. Lipsa banilor și imposibilitatea de a se valorifica producția de cereale prin export a determinat șleata podoleană să recurgă la transformarea acesteia în horilcă și exportarea ei în Moldova (cf. J. Reychmann, *op. cit.*, p. 227—228).

[47] Pentru demersurile guvernului polonez, vezi Gh. Duzinchievici, *op. cit.*, p. 225 și urm. Dorința acestuia ca Rusia să nu fie informată, în prima fază, în legătură cu demersurile sale, credem că s-a datorat faptului că Polonia mai avea încă mai multă încredere în Franța și în influența ei la Constantinopol (cf. T. Czacki, *loc. cit.*). După pacea de la Küciuk-Kainargi, Franța a fost însă preocupată în întregime de evenimentele din America, de războiul cu Anglia, început în 1778, și de succesiunea Bavariei (cf. Matthew Anderson, *L'Europe au XVIII-e siècle 1713—1783*. Traduit de l'anglais par Marthe Chaumié, Editions Sirey, 1968, p. 241). Ca urmare, ea nu mai avea posibilitatea și nici interesul de a se mai ocupa, în mod special, de problemele poloneze, cu atît mai mult cu cît evoluția situației politice din estul Europei o convinsese că Polonia nu mai poate fi salvată și men-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pe T. Czacki să constate că atît timp cît Polonia nu va avea un consul în Moldova şi un ministru permanent la Constantinopol, interesele comerciale ale Poloniei în Moldova vor avea întotdeauna de suferit [48]. Explicaţia menţinerii acestei măsuri trebuie căutată în situaţia economică a Moldovei din ultimul sfert al veacului al XVIII-lea. Marea boierime, în căutare de noi surse de venituri, înfiinţează o serie de ateliere domeniale care prelucrau materia primă proprie. Dintre acestea, cele mai numeroase erau instalaţiile pentru producerea rachiului [49]. Cum importul horilcii concura rachiul produs în ţară, boierii au cerut să se ia măsuri pentru protejarea producţiei autohtone. În ceea ce-l priveşte pe Constantin Moruzi, interdicţia se înscrie şi în seria de măsuri cu caracter conciliator pe care le-a luat în vederea diminuării animozităţii dintre el şi marea boierime [50].

Fiind direct interesată în menţinerea unor bune relaţii comerciale cu ţara vecină, domnia urmărea, uneori, aplicarea strictă a dispoziţiilor sale vamale, chiar atunci cînd vămile erau arendate [51]. De exemplu, în aprilie 1742, Constantin

---

ţinută în sfera influenţei sale. Lipsa acestui interes este bine ilustrată de o notă a Ministerului de Externe francez, din 22 octombrie 1781, adresată lui St. Priest, ambasadorul Franţei la Constantinopol, în legătură cu problema exportului vodcii. „Polonezii n-au nevoie, domnule, să le venim noi în ajutor, pentru a face să le fie respectat dreptul de a exporta rachiurile lor în Moldova, dacă el este atît de clar, precum pretind. Din momentul în care ar exista o oarecare îndoială în această privinţă este mai mult decît sigur că domnul Moldovei ar ridica interdicţia" (cf. Hurmuzaki, *op. cit.*, Supliment I, vol. II, p. 7). În această situaţie, Polonia a fost nevoită să ceară ajutorul Rusiei, însă intervenţia consulului acesteia din urmă în Moldova nu a dat nici un rezultat ca, de altfel, nici ordinele Porţii (cf. Gh. Duzinchievici, *op. cit.*, p. 229).

[48] T.Czacki, *loc. cit.*

[49] În memoriul adresat lui St. Priest, la 3 martie 1780, Constantin Moruzi a motivat măsura sa şi prin faptul că „un mare număr de locuitori din această ţară au făcut cheltuieli considerabile pentru tot ceea ce este necesar pentru producerea acestei băuturi şi ei au foarte bune rezultate" (cf. Hurmuzaki, *op. cit.*, Supliment I, vol. I, p. 980). În anaforaua marilor boieri înaintată lui Alexandru Constantin Mavrocordat, la 15 iunie 1783, se arată că de pe urma interdicţiei fabricării în ţară sau importării horilcii din Polonia „nu numai că nici o greutate n-au simţit locuitorii... ci încă s-au folosit din alişverişul metahirisirii metalurilor pămîntului, fiindcă, în locul horilcii, aicia se face rachiu, care este şi cea mai bună băutură decît horilca, care se face din perje, prune, din tescovine, din drojdiile vinului, cum şi din vinul care se strică şi nu este bun de băut şi, cît pentru făcutul rachiului, nu este trebuinţă de velniţi, căci se poate face şi fără velniţe, precum îl şi fac, căci feştecare rachier şi vutcar au căldările lor prin ogeaguri şi fac rachiu de-ajuns pentru îndestularea norodului" (cf. Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. IV, Iaşi, 1857, p. 452—456). În legătură cu amploarea pe care a luat-o producerea rachiului din cereale, către sfîrşitul secolului al XVIII-lea, în Moldova şi Ţara Românească, vezi S. Vianu, *Cu privire la descompunerea feudalismului în ţările române*. Extras din „Studii şi referate", Bucureşti, 1954, p. 805—807 ; vezi şi în acest tom., Alexandru I. Gonţa, *Începuturile industriei alcoolului în Moldova feudală*, p. 145—157.

[50] În august 1778 a fost descoperit, precum se ştie, complotul unor mari boieri în frunte cu spătarul Cuza şi Manolache Bogdan vel vornic. Mai făceau parte logofătul Bălănescu, Dărmănescu, Canta spătarul şi căpitanul Romanov. Principalii vinovaţi au fost executaţi. Pentru calmarea spiritelor, domnul a făcut şi concesii boierilor, una din acestea fiind hrisovul din 1779, prin care reîntăreşte condica lui Grigore Ghica şi fixează lefurile şi veniturile boierimii (cf. V. A. Urechea, *op. cit.*, p. 173—177 ; vezi şi p. 179).

[51] La 29 iulie 1742, Constantin Mavrocordat a acordat lui Wolf, dreptul „să cerce vama Cernăuţiului şi Movilăului şi să-şi ia vama de pre la toţi, pe obiceiu, cumpărînd şi el vama acestor schele împreună cu alţii" (cf. N. Iorga, *Studii şi do-*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Mavrocordat dădea poruncă unui dregător domnesc să recupereze de la slujbașii vămilor din nordul țării suma de 70 de lei și 5 zloți pe care îi luaseră drept vamă pentru horilca adusă de niște negustori din Polonia. Porunca domnească era justificată de faptul că „așea s-au tocmit vama într-acest an : neguțitorii care vin la Iași să le dea pace la margine, precum li s-au dat și izvoduri de ponturi" [52]. Dar, pe lîngă faptul că vameșii încălcau, uneori, dispozițiile domnești, ei mai aplicau și tarife vamale proprii. Un exemplu în acest sens ni-l dă „Catastihul vămilor Moldovei" din 1765. Taxele vamale fixate asupra horilcii care venea din Polonia variau în funcție de calitatea acesteia, adică dacă era horilcă obișnuită, sau distilată, întrebuințată, de obicei, în farmacii. Vameșii reduceau sau scuteau de vamă acest produs, fără a mai ține seamă de cuantumul taxelor vamale hotărît de domnie [53].

Odată intrate în țară, mărfurile erau supuse unor taxe suplimentare și unor restricții, care le ridicau prețul și le îngreuiau desfacerea. Numărul acestora fiind mare, ne vom limita doar la cîteva exemplificări. În așezămîntul lui Grigore Ghica din 1775, privind lefurile și veniturile boierilor, se hotărăște ca pentru fiecare bute de horilcă adusă din Polonia și vîndută în tîrguri, să se plătească cîte 2 lei mortasipia și trei bani noi camăna. Pentru un poloboc urma să se ia 1 leu mortasipia și 1,5 bani noi camăna. Marele vornic de Țara de Sus urma să perceapă o taxă de 5,5 bani noi de butea de horlică, numai cînd era adusă din Polonia. Pentru un poloboc trebuiau să se ia 2,5 bani noi. Negustorii străini care făceau comerț cu vite, cai și oi urmau să plătească 15 bani noi de bou și vacă, 20 de bani de cal și iapă și 2 bani noi de oaie, cînd le treceau în Polonia [54]. Taxe asemănătoare aveau dreptul să perceapă și ispravnicii ținutului Suceava și ai unor ținuturi de margine. Tot el hotărăște să se plătească cîte 1,5 bani de fiecare vadră de horilcă care vine din Polonia, huzmet mănăstirii Sf. Spiridon din Iași [55]. O altă taxă, care îngreuia comerțul, era brudina, plătită la trecerea rîurilor de graniță ca și a celor interioare. La 14 iunie 1763, Grigore Callimachi întărește lui Teodor Volcinschi, dreptul de a lua brudina la trecerea Nistrului. Pentru un car cu șase sau opt boi sau o căruță cu șase sau opt cai, încărcată cu marfă, urmau să se plătească șase potronici, plus 12 dinari omului de la pod. Pentru un car cu doi boi trebuiau să se plătească trei creițari. Pentru boii, caii și mînjii care treceau în Polonia urma să se perceapă o taxă de 24 potronici pentru zece capete [56]. Firește, brudina varia de la un punct de trecere la altul. În așezămîntul lui Grigore Ghica din 1776, brudina pentru trecerea Prutului, Siretului, Moldovei, Bistriței și Trotușului

---

cumente, vol. VI, p. 381). O companie de vameși propune lui Constantin Moruzi să dubleze vama pentru importul horilcii din Polonia (cf. Hurmuzaki, *op. cit.*, Supliment I, vol. I, p. 979—980).

[52] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 349.

[53] Cf. Gh. Ghibănescu, *Castastihul vămilor Moldovei (1765)*, în „Ioan Neculce" an. I, fasc. 2 (1922), p. 205—206. În materie de legislație vamală cunoaștem, pentru secolul al XVIII-lea, două reglementări mai importante : cea din 1761, a lui Grigore Callimachi, intitulată „Vama cea mare, precum s-au așezat să se ia, socotindu-să din testamentul cel vechiu" și „Catastihul vămilor Moldovei", din 1765. Ambele fixează cuantumul taxei ce urma să se perceapă asupra celor mai importante mărfuri care se importau, se exportau sau se tranzitau prin Moldova. (cf. M. Kogălniceanu, *Arhiva românească*, ed. a II-a, Iași, 1860, p. 243 și urm ; Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 205 și urm.).,

[54] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXII, p. 3, 16, 28.

[55] Petru Răscanu, *Lefile și veniturile boierilor Moldovei în 1776. Document de la Grigore A. Ghica voievod.* Teză de licență, Iași, 1887, p. 66—67 ; Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. XVIII, p. 379.

[56] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. II, București. 1903, p. 188—189.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

era mai mică decît cea pentru trecerea Nistrului [57]. În sfîrşit, în 1783, Alexandru Mavrocordat a luat o serie de măsuri pentru protejarea negustorilor autohtoni. În conformitate cu aceste măsuri, negustorii străini aveau voie să-şi vîndă mărfurile numai cu ridicata şi nu cu „cotul sau cu cumpăna" şi într-un termen dinainte stabilit. Excepţie de la această măsură făceau doar mărfurile alimentare. Se înţelege de la sine că negustorii străini, în speţă cei polonezi, ca şi cei autohtoni, nu aveau voie, fără învoierea starostelui de negustori, să deschidă dughene „ca să neguţitorească cu marfă subţire..." [58].

Condica de porunci a lui Constantin Mavrocordat din anii 1741—1742 dovedeşte că şi în acea epocă era în vigoare sistemul de a se „împlini" de la negustorii străini datoriile sau pagubele neachitate sau produse în detrimentul celor autohtoni. Un negusotr din Polonia nu achitase o datorie faţă de moştenitorul lui Pană, negustor din Botoşani. „Iar de n-ar căuta la dreptate — poruncea domnul — apoi nici noi n-om suferi a rămînea omul nostru păgubaş, ce cu alti mijloace i s-a plini paguba". La 14 octombrie 1741, Constantin Mavrocordat scria pîrcălabului unui ţinut de margine că dacă dregătorii poloni nu vor obliga pe negustorii evrei din Polonia să achite datoria faţă de un negustor evreu din Moldova, „după obiceaiul margini se va plini de la dănşii". Sandu Tuduri, negustor din Iaşi, este prins şi „zăbrelit" în Polonia pentru o datorie de 13 ughi a unor cărăuşi moldoveni. În februarie 1742 domnul scria starostelui de Cernăuţi „pentru o datorie a unui armean polon din Stanislaw faţă de Lupu aga „din boii ce au cumpărat de la Halipiul ce au fost staroste... la domnia lui Grigore vodă". Domnul hotărăşte ca banii să se trimită „în olac" [59].

În ceea ce priveşte regimul vamal aflat în vigoare în Polonia, în secolul al XVIII-lea, a avut şi el un caracter feudal. Dacă, începînd cu a doua jumătate a secolului, s-au făcut unele încercări de modernizare a comerţului, au rămas o serie de alte elemente care justifică afirmaţia de mai sus. Greutăţi mari întîmpina exportul, întrucît taxele asupra mărfurilor exportate erau mult mai mari decît cele pentru mărfurile importate [60]. Din punctul de vedere al comerţului de export moldovenesc, credem că această stare de lucruri a constituit unul din factorii care au contribuit la menţinerea unui debit destul de mare al exportului său în Polonia. În schimb, a reprezentat un impediment pentru importul produsselor poloneze în Moldova, întrucît se încărcau preţurile acestora. Existau mari dificultăţi în taxarea mărfurilor, deoarece tarifele erau vechi şi nu corespundeau continuei fluctuaţii a preţurilor. Existau apoi o serie de discriminări între negustorii poloni catolici şi cei evrei sau dizidenţi. Astfel, dacă pentru importul mărfurilor de consum, primii plăteau 8% ceilalţi plăteau 10%. Pentru export negustorii poloni catolici plăteau 10%, iar dizidenţii şi evreii 12%. La acestea se adăugau unele taxe suplimentare ca cea de 4,5 zloţi plătită de fiecare negustor la Camera de comerţ. În sfîrşit, dreptul de depozit pe care îl aveau majoritatea oraşelor poloneze împiedica libera desfacere a mărfurilor [61].

Totuşi, greutăţile amintite nu au reuşit să anihileze schimbul de mărfuri dintre cele două ţări. Importul, exportul şi tranzitul s-au făcut prin o serie de puncte vamale, unele dintre ele cunoscînd, în anumiţi ani, o vie activitate. Vama din partea de nord-est a ţării era arendată în 1742, de Constantin Mavrocordat pisarului Wolf [62]. Cercetarea „Catastihului vămilor Moldovei" din 1765 permite constatarea că, pe aici, traficul comercial era destul de intens. Astfel, numai în cinci

[57] P. Răşcanu, *op. cit.*, p. 71—72.

[58] Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. II, partea a II-a, Iaşi, 1852, p. 37—43.

[59] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 221—223, 334. În legătură cu abuzurile pe care le comiteau dregătorii şi magnaţii poloni de la graniţă asupra negustorilor moldoveni, vezi şi V. Mihordea, *op. cit.*, p. 11—13.

[60] Ludwik Kubala, *op. cit.*, p. 29.

[61] *Ibidem*, p. 29—30, 22—23.

[62] N. Iorga, *Studii şi Documente*, vol. VI, p. 381.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

luni (sfîrșitul anului 1765 și începutul anului 1766), prin vama de la Movilău și cele două vaduri dependente de ea au trecut 294 de negustori, aducînd sau scoțînd din Moldova o gamă variată de mărfuri. Cele mai importante venituri realizate de aceste vămi au provenit din taxarea horilcii care se aducea în Moldova, ceea ce denotă că, dată fiind poziția lor, în special a celei de la Movilău, ele erau preferate de negustorii care se ocupau de acest comerț [63]. De asemenea, puncte vamale erau și la iarmaroacele de margine. La 14 mai 1741, Grigore Ghica hotărăște că în ceea ce privește „viniturile iarmaroacelor despre partea țării noastre vămile obicinuite și giudecățile și toată orînduiala ce să cuvine a le căuta și a le îndrepta despre dregătorii noștri să aibă volnicie... vameșii și toată dregătoria a stăpîni și a urma pe deplin..." [64]. Douăzeci de ani mai tîrziu, Grigore Callimachi hotărăște că negustorii străini care vor veni cu marfă la iarmaroacele de sub Sniatyn vor plăti vamă trei lei de dugheană. Aceeași obligație o aveau și negustorii autohtoni, în cazul în care cumpărau mărfuri străine. Se precizează, de asemenea, că „negoțul celor străini și a celor pămînteni pecetluit să vie de la margine și trecînd iarmarocul iar nepecetluit se va întoarce de aicia de la vamă, iar de va nimeri niscaiva negoț de aice de loc, la vremea iarmarocului cu negoț de vreo parte, să numere tot negoțul ce s-ar aduce și să plătească vamă deplin" [65].

•

Ca și în perioadele anterioare, importul Moldovei îl constituiau, din motive bine cunoscute [66], în special produsele manufacturate. Transformările survenite în modul de viață al marii boierimi, ca urmare a influențelor occidentale [67] explică sporul importului obictelor de lux. Francezul Bacheville afirma, în 1816, că luxul boierimii moldovenești era „împins mult mai departe decît este posibil" [68]. Firește, o consecință a acestei stări de lucruri a fost majorarea cheltuielilor pentru procurarea acestor obiecte din străinătate.

Deși, în secolul al XVIII-lea, devine evidentă tendința negustorilor români de a se aproviziona cu mărfurile necesare de pe piețele Europei centrale, în special din Lipsca [69], moldovenii continuă să-și procure încă, în parte, produsele manufacturate din Polonia. În comparație cu mărfurile germane sau franceze, acestea erau inferioare calitativ, în schimb, puteau fi procurate cu o mult mai mare ușurință și cu cheltuieli mai mici .

Nu se poate vorbi de o varietate prea mare a obiectelor de lux importate. Se importau mobile (canapele cu tapet imprimat) [70] și chiar galoane cu fire de aur și argint care erau cumpărate „cu ocaua" [71]. Încălțămintea de piele fină și blănurile continuau să rămînă ,firește, obiecte de lux, datele de care dispunem însă indicîndu-ne un cuantum destul de scăzut al importului. Între 1784—1786, de pildă, prin trei puncte vamale din sud-estul Poloniei au trecut din această țară în Moldova doar 384 perechi de încălțăminte și 28 de bucăți de blănuri [72].

[63] Cf. Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 195 și urm.

[64] T. Bălan, *op. cit.*, p. 187.

[65] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 258.

[66] Cf. Șt. Olteanu, Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, Editura Academiei, 1969, *passim*.

[67] N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București, 1906, p. 146.

[68] Cf. „Ioan Neculce", fasc. 5, p. 305.

[69] Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 593.

[70] N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, p. 45.

[71] Cele mai multe erau — după informațiile lui Peyssonel — simple, fără „șevroane" și în formă de „muschetă". Fiindcă erau ușoare și de proastă calitate, se vindeau, de obicei, cu 180 de piaștri oca, cele cu fire de argint, și cu 200 de piaștri oca, cele cu fire de aur (cf. Gh. de Peyssonel, *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, tom. II, Paris, 1787, p. 182—183).

[72] Cf. Gh. Duzinchievici, *Contribuții la istoria legăturilor comerciale româno-polone în sec. al XVIII-lea*, anexa I.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Se importau, în schimb, numeroase alte articole căutate de pături mai largi ale populației. Boscovich, care, după cum se știe, a vizitat țările noastre în 1761, afirma că „în Polonia se făceau țesături destul de bune și sticlărie care aprovizionau o bună parte din Moldova învecinată" [73]. Cel mai important centru care exporta în Moldova pînzeturi, mai ales către sfîrșitul secolului, era centrul textil de la Andrychow [74]. Într-un memoriu francez din 1751, referitor la comerțul raguzanilor, germanilor și polonilor în Turcia și țările române, se arăta că polonezii vînd, pe piețele celor din urmă, postavuri din Polonia și chiar din Leipzig, care sînt însă mai grosiere decît cele franțuzești [75]. După informațiile date de Ch. de Peyssonel, postavurile poloneze se împărțeau în trei categorii, în funcție de calitate. Cele mai bune erau postavurile pe care turcii le numeau „kil-kenar" și care se vindeau cu doi piaștri balotul. În a doua categorie intrau postavurile numite „eker" și se vindeau cu 60 de parale balotul, a treia categorie formînd-o postavurile de calitate inferioară, de uz larg și care se vindeau doar cu 30 de parale balotul [76].

Taxele vamale stabilite în așezămîntul vamal din 1761 și în „Catastihul vămilor Moldovei" din 1765, pentru țesăturile care se importau din Polonia, denotă nu numai faptul că ele erau de diferite categorii, ci și că acest articol era destul de căutat în Moldova. Astfel, pentru 14 coți de pînză poloneză, numită în document „darai leșască" se plătea un leu vechi, pentru o bucată de pînză „de cele mari", 110 bani, iar de „cele mici", 55 bani [77]. În „Catastihul vămilor" din 1765, este menționată încă o categorie de pînză, pentru care se percepeau doar 44 de aspri „oricum ar fi topul" [78].

În lunile noiembrie 1765, februarie și martie 1766 au intrat, prin vama de la Movilău, pentru a fi vîndute în Moldova, două harabale, trei care, două căruțe și două sute de bucăți de „ciucalia", pentru care s-au încasat șase groși și 66 de aspri, precum și două topuri de „pînză leșească", pentru care s-au plătit 90 de groși [79]. Din registrul punctelor vamale poloneze amintite mai sus, deducem că, între 1784—1786, au intrat în Moldova cca. 117 920 coți de postav, precum și o cantitate destul de mică de piei brute de vite cornute, piei de capră prelucrate, pînză de cînepă și de cîlț, cearșafuri groase, „ucrainene", oale, sticlă, frînghii, scumpie, cînepă, în, în stare brută sau semiprelucrate, sămînță de cînepă, smoală, gudron [80]. Între mărfurile aduse din Polonia, dispozițiile vamale din 1761 și 1765 menționează ața de cusut, numită „tiriplic leșesc" și „hîrtia leșească" [81]. De asemenea, un articol des întîlnit îl constituia fierul și obiectele de fier. Între 1784—1786, de exemplu, s-au importat aproximativ 53 707,5 kg fier [82]. Moldova cumpăra din Polonia cuțite [83], clopote, săbii, pistoale, puști, tunuri [84]. Registrul vamal amintit arată că în trei ani s-au exportat în Moldova și aproximativ 1 762,5 kg praf de pușcă [85]. Este interesant de remarcat că funcționarea unora dintre manufacturile fondate în Moldova, în secolul al XVIII-lea, era legată de importul polonez. De pildă, o serie de materiale

---

[73] Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. XXV, p. 321.

[74] M. Kulczykowski, *En Pologne au XVIIIe siècle. Industrie, paysanne et formation du marché nationale*, în „Annales, Economique, Sociétes, Civilisations", ianuarie—februarie, 1969, nr. 1, p. 64—65.

[75] Hurmuzaki, *op. cit.*, Supliment I, vol. I, p. 611.

[76] Ch. de Peyssonel, *op. cit.*, p. 180.

[77] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 245, 249, 251.

[78] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 208, 211, 212.

[79] *Ibidem*, p. 220, 228. „Ciucalia" este un termen care desemna „acoperemînt de cal, mantie, cuvertură preș de cameră, postav de calitate inferioară".

[80] Cf. Gh. Duzinchievici, *op. cit.*, anexa I.

[81] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 254—255; Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 215—216.

[82] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, anexa I.

[83] Cf. și *Istoria României*, vol. III, p. 380.

[84] Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 599—600.

[85] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, anexa I.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pentru sticla confecționată la manufactura de la Hîrlău se aduceau din Polonia. Stăpînul acestei manufacturi avea un om care se ocupa, în mod special, cu procurarea lor, pentru care a obținut de la domnie, în 1786, unele privilegii [86].

În unele perioade, Polonia exporta în Moldova, ce-i drept, în mică cantitate, grîu și alte cereale [87]. Desigur că Moldova recurgea la această măsură numai în cazuri excepționale, cînd recolta era proastă sau distrusă din cauza calamităților naturale sau a războaielor și nu putea face față cerințelor Porții. Așa s-a întîmplat, de exemplu, în 1768, cînd Grigore Callimachi este nevoit să ceară mareșalilor Confederației de la Bar să-i permită să procure din Polonia o mare cantitate de grîu și orz, necesară pentru aprovizionarea armatelor otomane [88]. Într-o situație asemănătoare s-a aflat și Constantin Moruzi. La 12 ianuarie 1782, el a întărit lui Iordachi Panaite unele privilegii pentru că s-a remarcat cu ocazia cumpărării „zaherelei din țara leșească și dintr-alte părți, unde, după silința ce au pus, a cumpărat sumă bună de zaherea de s-au trimis la capanul împărătesc și nu numai că s-au împlinit poronca împărătească, ce și țării au pricinuit ușurare..." [89]. După registrul vamal polonez amintit, între 1784—1786, de pildă, Polonia a trimis în Moldova circa 3 497 măsuri de grîu, 265,5 măsuri de orz, 19 măsuri de ovăz, 1 427,5 măsuri de secară, 738 măsuri de mei, 8 098 banițe de făină de grîu, 42 banițe făină de secară, 100,5 măsuri de crupe de mei [90]. Nu este exclus ca, în unele cazuri, grîul și celelalte cereale să fi servit ca sămînță sau să fi fost numai tranzitate prin Moldova. Aceeași rezervă se impune și în legătură cu vitele cornute, caii, oile, caprele, stupii de albine, untul și ceara menționate de registrul respectiv ca fiind exportate în Moldova.

Tutunul, uleiul, berea, anisonul, miedul [91] au constituit alte articole importate de Moldova din Polonia. Unul din produsele de bază pe care Polonia le-a exportat în Moldova a fost însă horilca [92]. Pentru a da doar un singur exemplu, care să ilustreze marea cantitate de horilcă poloneză importată în Moldova, pînă la 1779, cînd importul ei a fost interzis de Constantin Moruzi, vom arăta că numai în cinci luni și jumătate (sfîrșitul anului 1765 și începutul celui următor), au intrat, prin vama de la Movilău, 6 106 vedre de horilcă, pentru care s-au încasat, drept taxe vamale, 1221 de groși și 26 de aspri [93]. Interdicția hotărîtă de Constantin Moruzi și menținută de urmașii săi a dat o lovitură puternică acestei ramuri a exportului polonez, fapt pentru care Republica a depus, așa cum am arătat, eforturi susținute pentru anularea ei. În sfîrșit, pe lîngă mărfurile deja menționate, se mai importau și numeroase alte articole, de mai mică importanță, așa numitele mărunțișuri [94]. Merită apoi a fi amintit faptul că oficialitățile poloneze erau conștiente de avantajul pe care-l prezenta Moldova ca piață de desfacere pentru produsele Republicii. Astfel, W. Chrzanowski, trimis în misiune diplomatică la Poartă, în 1780, nota în jurnalul său că, în timpul șederii în Moldova, „mi s-a întîmplat adesea să observ folosul pe care l-ar putea avea Polonia din această țară. Informațiile pe care le am de la locuitorii acestui port (Galați *n.ns.)* mi-au dovedit lămurit cîte produse sînt de care ar avea nevoie «în natura» sau din fabricile polone...". El își propunea ca, în timpul cît va sta la Constantinopol, să se ocupe îndeaproape de această problemă [95].

---

[86] Cf. V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 377.
[87] Tadeusz Korzon, *op. cit.*, p. 120
[88] Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. VII, p. 62.
[89] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. IX, p. 308.
[90] Gh. Duzinchievici, *op. cit.*, anexa I.
[91] *Ibidem.*
[92] Cf. Jan Reychmann, *op. cit.*, p. 215.
[93] Gh. Ghibănescu, *Catastihul vămilor Moldovei*, p. 204.
[94] Cf. Tadeusz Korzon, *op. cit.*, p. 133; N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, p. 45.
[95] Cf. P. P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, București, 1930, p. 239.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Un loc mult mai important în relaţiile comerciale ale Moldovei cu Polonia — din punct de vedere cantitativ şi valoric — l-a avut însă exportul. Ca şi în secolele precedente [96], primul loc în exportul Moldovei îl deţineau animalele mari şi mici, precum şi produsele animaliere. Aşa cum s-a arătat mai sus, cu comerţul de vite mari şi cai se ocupau, în special, negustorii armeni, stabiliţi în Polonia. Aceştia, beneficiind de largi privilegii, cumpărau în tîrgurile moldovene vite slabe pe care le îngrăşau pe moşiile luate în arendă şi apoi le treceau în Polonia şi în alte regiuni [97]. Din lipsă de informaţii, nu putem stabili, cu precizie, numărul vitelor cornute care se scoteau anual din ţară pentru a fi valorificate pe pieţele poloneze. Numeroasele privilegii de care se bucurau aceşti negustori, reacţiile prompte ale oficialităţilor poloneze, ori de cîte ori acest export era oprit, dintr-un motiv sau altul, precum şi informaţiile oferite de călătorii străini, dovedesc că numărul acestora era considerabil. După afirmaţiile lui Boscovich se exportau, anual, în Polonia, din Moldova şi Ţara Românească, între 20 000 şi 40 000 de boi şi vaci, preţul unei perechi de boi graşi fiind de 25—30 lei [98]. Pe de altă parte, măsurile luate de Poartă pentru oprirea exportului de vite în Polonia constituiau grele lovituri pentru comerţul moldovenesc. Astfel, agentul domnului Moldovei la Varşovia, La Roche, declara, în 1761, că permanentizarea unor astfel de măsuri ar putea antrena ruina totală a comerţului moldovenesc [99]. Unul din argumentele invocate de T. Czacki, pentru a-l convinge pe domnul Moldovei să revoce interdicţia importului horilcii, a fost şi faptul că boii exportaţi în Polonia erau atît de numeroşi, încît scădeau preţul celor autohtoni pe pieţele poloneze [100]. Ch. de Peyssonel ne informează că un foarte mare număr de boi moldoveneşti treceau anual în Polonia. În greutate de 200—250 de ocale, ei se vindeau cu 10—13 piaştri, pe cînd vacile se vindeau cu 8—11 piaştri [101]. Conform tarifului vamal din 1761, pentru un bou de negoţ se percepea o taxă vamală de un leu, pe cînd, pentru unul de jug, numai 88 de bani [102]. Numeroşi boi ieşeau din ţară şi treceau în Polonia şi prin contrabandă. Negustorii armeni, care mergeau la Dunăre cu carele după peşte, cumpărau boi graşi, pe care-i înjugau la carele încărcate, declarîndu-i la vamă ca fiind din Polonia. Pentru a se curma această practică, se hotărăşte ca vameşii de la vama de nord a ţării, pe unde treceau ei de obicei, să însemne cu cîţi boi de jug intrau negustorii armeni şi, în cazul în care ar fi avut mai mulţi, să plătească vamă cîte 88 de bani de fiecare bou [103].

Un articol tot atît de important pentru export îl constituiau şi caii, care creşteau în număr foarte mare, dacă avem în vedere afirmaţia lui Raicevich, după care fiecare boier ţinea cîte 100—200 iepe de prăsilă [104]. Vestiţi pentru iuţeala şi rezistenţa lor, caii moldoveneşti erau deosebit de căutaţi pentru cavaleria uşoară. Cu toate interdicţiile Porţii Otomane, exportul de cai a cunoscut — aşa cum s-a arătat — în tot decursul secolului o mare amploare. După informaţiile lui Raicevich, către sfîrşitul secolului al XVIII-lea se exportau în Polonia aproape 20 000 cai anual [105]. Preţul unui cal varia între 13—35 lei [106] sau 20—30 de galbeni [107]. Se exportau, de asemenea, oi şi porci. Deşi exportul primelor era

[96] Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 605.
[97] Cf. N. Iorga, *Negoţul şi meşteşugurile în trecutul românesc*, p. 149.
[98] Cf. A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 116—117.
[99] Cf. V. Mihordea, *op. cit.*, p. 13.
[100] Arh. St. Bucureşti, Microfilme Polonia, rola 69/12, cadrele 351—354.
[101] Cf. Ch. de Peyssonel, *op. cit.*, p. 198.
[102] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 243.
[103] *Ibidem.*
[104] Cf. P. S. Aurelian, *Schiţe asupra stării economice a României în secolul al XVIII-lea*, în „An. Acad. Rom.", Seria II, tom. III, Secţia II, Memorii, Bucureşti, 1882, p. 116.
[105] Raicevich, *Voyage en Valachie et en Moldavie...*, Traduit de l'italien par Lejeune, Paris, 1882, p. 60.
[106] Cf. A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 116.
[107] Cf. Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 606.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

interzis, înșiși dregătorii otomani erau nevoiți să constate că interdicția nu era întotdeauna respectată și că Moldova le exporta în Polonia în mare număr [108].

Moldova producea însă și o mare cantitate de vin, care era destul de căutat de negustorii străini, între care și numeroși polonezi [109]. După Wenzel von Brognard, în Polonia și Ungaria mergeau, anual, mai mult de 100 000 găleți de vin [110]. Veniturile pe care domnii le acordau boierilor sau mănăstirilor din exportul vinului în Polonia dovedește că acesta era considerabil. În 1763, de exemplu, Grigore Callimachi dă unei mănăstiri, printre altele, și dreptul de a lua cîte un leu de fiecare bute de vin și cîte 60 de bani de fiecare poloboc de vin care vor trece în Polonia. Actul este întărit, în 1764, de Grigore Ghica [111]. Mănăstirii Sf. Spiridon din Iași i s-a fixat huzmet cîte doi groși de fiecare bute de vin care trecea în Polonia [112].

Un alt articol căutat în Polonia, încă din secolele precedente, a fost sarea. Exportul sării moldovenești în Polonia a fost favorizat nu numai de faptul că, după cum se știe, Moldova, deși avea o singură salină, extrăgea, anual, o mare cantitate de sare, ci și datorită faptului că Polonia folosea, în cea mai mare parte, sarea din import. În Polonia exista o importantă salină, la Wieliczka, care, din cauză că nu era bine exploatată, nu putea acoperi însă necesitățile interne [113]. Totuși, încă în secolul al XVII-lea, s-a încercat să se încurajeze extracția și valorificarea sării indigene, concurată serios de cea adusă din Moldova și Țara Românească. Astfel, în 1638, seimul a votat o lege care interzicea importul sării românești [114]. Măsura nu a dat însă rezultatele scontate și, cum importul sării nu a putut fi oprit, Republica a renunțat la intenția de a mai institui monopolul ei [115]. În acele împrejurări, în cursul secolului al XVIII-lea, s-au exportat în Polonia, după unele informații, cîte 10 000 de bolovani de sare anual, cîntărind fiecare cîte 100 ocale [116]. Moldova aproviziona cu sare Polonia meridională și după ce, în urma primei împărțiri, minele de sare poloneze au intrat în stăpînirea Austriei [117], nu se mai putea pune problema opririi importului sării din Moldova. S-a încercat, în schimb, să se obțină o scădere a prețului ei. În acest scop, Tadeusz Czacki a făcut o adevărată risipă de energie pentru a-l convinge, în 1787, pe Alexandru Ipsilante să scadă prețul sării exportate. Czacki i-a arătat că, în caz contrar, exportul sării moldovenești va fi, cu siguranță, diminuat, datorită concurenței sării austriece, prusiene și rusești, ceea ce ar determina „distrugerea acestei ramuri a comerțului moldovenesc și a unei mari părți din veniturile ilustrului său prinț" [118]. Alexandru Ipsilante i-a promis că se va strădui să satisfacă cererea guvernului polonez [119]. Nu știm însă în ce măsură această promisiune a fost îndeplinită sau nu. Cert este

[108] N. Iorga, Introducere la Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. X, p. XX—XXI. Pentru exportul porcilor vezi idem, *Studii și documente*, vol. XXII, p. 16—28.

[109] Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie. Avec une dissertation sur l'état actuel de ces deux provinces* ..., Nouvelle édition ..., Neuchatel, 1781, p. 162—163.

[110] Cf. Gheron Netta, *Expansiunea economică austriacă și explorările ei orientale*, București, 1930, p. 103.

[111] T. Bălnan, *op. cit.*, vol. VI, p. 84—85, 93.

[112] Gh. Ghibănescu, *Catastihul vămilor Moldovei*, p. 201.

[113] Ludwik Kubala, *op. cit.*, p. 13.

[114] Arh. St. București, Microfilme Polonia, rola 69/12, cadrele 348—350.

[115] X. Wl. Chotkowski, *Gospodarstwo spoleczno-polityczne polskie i traktaty handlowe Rzeczypospospolitej z mocarstwami rozbiorowemi r. 1775. W swietle tainych relacyi dyplomatycznych austryackich* (Situația economică, socială și politică a Poloniei și tratatele comerciale ale Republicii cu puterile împărțitoare. În lumina informațiilor secrete ale diplomației austriece), în „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu", Rocznik czwarty, Torun, 1897, p. 77.

[116] Cf. A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 117.

[117] Cf. Raicevich, *op. cit.*, p. 50.

[118] Arh. St. București, Microfilme Polonia, rola 69/12, cadrele 348—350; vezi și Gh. Duzinchievici, *Legăturile comerciale româno-polone*, p. 230.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

că, conform unui raport prezentat seimului polonez în 1791, Republica importa sare din Moldova în valoare de 153 000 de florini sau 561 000 de zloți, Moldova situîndu-se, astfel, pe locul al VI-lea între țările exportatoare de sare în Polonia [120].

Exportul lemnului de construcție era, de asemenea, interzis [121], dar orașele și satele poloneze limitrofe se aprovizionau cu lemne de foc din Moldova. În 1742, starostele Nanowski a cerut domnului permisiunea să taie, în fiecare an, în pădurile Moldovei cîte cinci sute de care de lemne de foc [122]. Pentru extinderea navigației pe rîurile interne și de graniță polonezii aveau nevoie de lemn pentru construirea vaselor, pe care îl cumpărau tot din Moldova [123]. Cînd erau împiedicați s-o facă, se plîngeau la Poartă, așa cum a făcut Podoski, în 1759 [114] și Thomas Aleksandrowicz, în 1766 [125]. Se întîmpla, uneori, ca polonezii să nu mai ceară permisiunea dregătorilor domnești și să-și procure lemnele necesare pe cont propriu [126]. În sfîrșit, mierea. ceara [127], lîna [128], cînepa, inul [129], potasiul [130], gudronul [131] au fost alte articole pe care Moldova le-a exportat în Polonia în secolul al XVIII-lea. Pieile de bou, bivol și capră, purtînd denumirea de „cordovani" [132], de rîși [133], dar mai ales cele de iepuri, din care negustorii evrei din Brody cumpărau anual cîte 200 000 de bucăți, la prețul de 50 lei suta [134], pieile tăbăcite [135], peștele sărat și untura de pește [136], legumele, precum și o serie de alte mărunțișuri [137] se adaugă la lista de mărfuri pe care Moldova le exporta în Polonia.

Schimburile comerciale dintre cele două țări au fost favorizate și de existența a numeroase puncte de trecere din Moldova în Polonia [138]. Mărfurile se transportau pînă la graniță cu harabaua, carul sau căruța, care, de altfel, constituiau, uneori,

---

[119] J. Reychmann, *op. cit.*, p. 222.

[120] Cf. T. Korzon, *op. cit.*, p. 139.

[121] N. Iorga, *Relations entre la nation roumaine et la nation polonaise*, în „Acadèmie Roumaine. Bulletin de la Section Historique", București, 1921, p. 160.

[122] Idem, *Studii și documente*, vol. VI, p. 239.

[123] Cf. J. Reychmann, *op. cit.*, p. 215.

[124] Cf. V. Mihordea, *op. cit.*, p. 7.

[125] Arh. St. București, Microfilme Polonia, rola 69/10, cadrele 461—462.

[126] Cf. V. Mihordea, *op. cit.*, p. 12. În 1775, Grigore Ghica hotărăște ca numai moldovenii să aibă voie să ducă lemne și fîn în Polonia. Ca urmare, venitul de patru bani pe care-l lua căpitanul de Cotmani pentru „carul cu lemne și fîn" dus de negustorii poloni este desființat (cf. N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXII, p. 27—28).

[127] Cf. J. Reychmann, *op. cit.*, p. 215.

[128] Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. VII, p. 261.

[129] Iorga, Introducere la Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. X, p. XXV—XXVI.

[130] Constantin C. Giurgescu, *op. cit.*, p. 567; J. Reychmann, *op. cit.*, p. 215; N. Iorga, Introducere la Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. X, p. XXV.

[131] Raicevich, *op. cit.*, p. 46.

[132] N. Iorga, Introducere la Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. X, p. XXV—XXVI.

[133] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 252.

[134] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 117; Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 607; J. Reychmann, *op. cit.*, p.215.

[135] Hurmuzaki, *op. cit.*, Supliment I, vol. I, p. 611.

[136] Gh. Ghibănescu, *Catastihul vămilor Moldovei*, p. 213; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 254.

[137] N. Iorga, Introducere la Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. X, p. XXV—XXVI.

[138] Wenzel von Brognard, care indică unele din aceste puncte, a vizitat Moldova în 1782, deci după prima împărțire a Poloniei și răpirea Bucovinei (cf. Gheron Netta, *op. cit.*, p. 95—96.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

și unități de măsură pentru fixarea taxelor vamale [139]. Ajunse la Nistru, mărfurile erau trecute de pe un mal pe celălalt, cu ajutorul plutelor, luntrilor și al podurilor plutitoare. Astfel de mijloace de transport se aflau la Movilău, Iarova [140], Samușin și în alte puncte [141]. Pentru trecerea apei se plătea brudina care varia în funcție de volumul mărfii. În caz de accidente, stăpînii podurilor erau obligați să suporte cheltuielile de despăgubire pentru că „de vreame ce eu brudină, ei sînt datori să plătească paguba ce s-ar întîmpla" [142]. Slujbașii domnești de la margini erau obligați să supravegheze felul în care se făcea trecerea [143] și se respectau drepturile stăpînilor. În 1741 sau 1742, vel căpitanul unui ținut de margine este mustrat de către Constantin Mavrocordat că nesocotește drepturile lui Cantacuzino de a lua veniturile unor poduri plutitoare. Domnul îi poruncește să-i dea o parte din venitul podului, deoarece „măcar că sînt apele gospod iar malul este moșneșescu și cîte poduri vor mai fi pe prunduri..., pe apă de iastă parte... tot în sama ta să fie, însă cei cu moșiile fără parte nu vor fi" [144].

Samușinul, unde exista un vad de trecere mai vechi, menționat încă din 1671 [145], a fost un important punct de trecere pentru mărfuri și călători. Pînă în anul 1726, cînd Mihail Racoviță a dat lui Iordache Cantacuzino dreptul de a reînființa podul umblător de la Samușin, se pare că trecerea se făcea numai pe podul polonez. În privilegiul acordat, la 26 iulie 1726, se menționează că „măcar că este podul leșescu la malul lor, dar și dumnealui să aibă a-și face în malul dispre moșia dumisale, precum este obiceiul: cini trece dispre Moldova, trece pe podul moldovinescu și-ș e brudina, iar cini trece dispre satul leșescu trece în podul lor și-ș eu ei brudina", pentru că *„așe au fost obiceiu bătrînilor și așezare hraniților" (s. ns.)* [146]. Cum această măsură leza interesele magnaților poloni de la graniță, beneficiarul ei solicită un nou privilegiu în limba latină, pentru a putea fi înțeles și de autoritățile poloneze. În noul document emis de Grigore Ghica la 17 ianuarie 1727, se făcea specificarea că stăpînul moșiei Samușin va trebui să respecte obiceiul vechi în așa fel încît să nu aducă nici un prejudiciu stăpînilor moșiei din Ustie, aflată pe malul polonez [147]. Pentru a se evita orice neînțelegeri, același domn a poruncit, la 24 aprilie 1728, starostelui Șerban Cantacuzino, că „de ar cîrti leșii ceva la vremea cînd să face comisăe, să așezi și de astă pricină pentru acel pod, căci dintr-unul ca acesta prind străinii năravi și să fac și mai multe amestecături și gîlcevi, lăsîndu-se lucru dispre partea Modovei în slab" [148].

După moartea lui Iordache Cantacuzino, podul moldovenesc a fost lăsat în paragină, stăpînul moșiei luînd cîte 30 lei anual din venitul podului polonez, care făcea acum legătura între cele două maluri [149]. În anul 1758 însă, urmașul lui Iordache Cantacuzino, Constantin Catacuzino Pașcanu reface podul [150], fapt ce a declanșat o adevărată acțiune diplomatică din partea autorităților poloneze, pentru

---

[139] Cf. T. Bălan, *op. cit.*, vol. III, p. 141; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 449—450; vol. XXII, p. 43—44; M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 243—258; Gh. Ghibănescu, *Catastihul vămilor Moldovei*, p. 208 și urm.

[140] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 220, 271; idem, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 188—189.

[141] Grigore Chica hotărăște, în 1775, ca marele comis să ia, printre altele, și „douăzeci de bani de luntrile ce se fac aici și se duc pe Prut în țara leșască" (cf. N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXII, p. 43—44).

[142] *Ibidem*, vol. VI, p. 247—248.

[143] *Ibidem*, p. 302.

[144] *Ibidem*, p. 271.

[145] Constantin și Marcela Karadja, *Documentele moșiilor Cantacuzinești din Bucovina*, în „Buletinul Comisiei istorice a României", vol. X, București, 1931, p. 49.

[146] *Ibidem*, p. 54—55.

[147] *Ibidem*, p. 16.

[148] *Ibidem*, p. 56.

[149] *Ibidem*, p. 59—60.

[150] T. Bălan, *op. cit.*, vol. VI, p. 66.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

distrugerea acestui pod. Cauza acestei reacţii din partea Poloniei trebuie căutată, înainte de toate, în străduinţile magnaţilor polonezi din regiunile sudice, în special din Podolia, de a găsi noi pieţe de desfacere pentru produsele lor cerealiere. Cum exportul cerealelor pe Marea Baltică era dificil, datorită distanţei şi a dificultăţilor de transport, cea mai avantajoasă cale era transportul pe Nistru şi de aici pe Marea Neagră, la Constantinopol, Kerson, sau chiar, prin Mediterană, în Franţa [151]. Pentru aceasta, ei pretindeau însă ca dreptul de trecere sau navigaţie să le aparţină în exclusivitate.

În 1758, contele Ignaţiu Podoski [152] este trimis în misiune diplomatică la Poartă. În instrucţiunile sale figurează şi însărcinarea de a cere numirea unei comisii care să cerceteze vinovăţia boierului moldovean Paşcanu [153]. Pretextînd că construirea podului moldovenesc este în contradicţie cu prevederile articolului XI din tratatul de la Carlovitz, guvernul polonez cerea ca Poarta să ia măsuri, nu numai ca podul să fie distrus, ci „zisul Paşcanu, ca inovator şi tulburător al liniştii publice, să fie pedepsit cu taxele sau contribuţiile încasate în acest interval de timp în dauna căpitanului de Cameniţa" [155]. Într-adevăr, în iulie 1760, sultanul porunceşte paşei de Brăila şi domnului Moldovei să cerceteze litigiul ivit în legătură cu acest pod [156]. Porunca este executată şi, la 25 august 1760, cadiul Ibrahim Naibi întocmeşte un raport în care arată că „după mărturiile hotinlăilor turci şi pămîntenilor boieri şi a altor mulţi lăcuitori vrednici de credinţă" podul „este vechiu şi cum s-au învoit şi la venitul podului acestuia să păzeşte în giumătate, obiceiul după cum au fost dintru început" [156].

Un astfel de răspuns nu era însă în măsură să satisfacă pretenţiile poloneze. Ca urmare, la 1 aprilie 1761, regele August al III-lea se adresează, din Camenita, în scris, sultanului cerîndu-i ca litigiul să fie rezolvat în favoarea supuşilor săi [157].

Agravarea situaţiei politice din Polonia, datorită luptelor dintre faţiunile magnaţilor pentru succesiunea lui August al III-lea [158], nu a mai permis, desigur, oficialităţilor poloneze să se mai ocupe de această problemă. Ea va fi însă repusă în discuţie, cu o şi mai mare vigoare, de succesorul său, regele Stansilaw August

---

[151] Ch. de Peyssonel afirmă că, în 1759, cînd a fost la Iasi, i s-a vorbit „despre o propunere pe care polonezii o făcuseră guvernului otoman de a introduce grînele lor în Marea Neagră pe Nistru şi de a le duce la Constantinopol ; ei cereau pentru aceasta cîteva privilegii pe care Poarta nu voia să le acorde şi eu nu am putut să înţeleg niciodată ce obstacole au existat în calea unui proiect din reuşita căruia cele două puteri ar fi avut un egal avantaj" (cf. Ch. de Peyssonel, *op. cit.*, p. 201—202). Trei ani mai tîrziu, St. Priest auzea vorbindu-se despre acelasi lucru (cf. T. Holban, *Contribuţie la istoria comerţului românesc în secolul al XVIII-lea*, în „Economia românească", nr. 4—5, septembrie-octombrie, 1942, p. 9). După 1772, în căutare de noi debuşee pentru produsele agricole ale regiunilor sudice, şleahta a încercat, din nou, să vîndă surplusul de grîu Turciei. Cum însă planul a fost zădărnicit de Frederic al II-lea, regele Prusiei, interesat în crearea unor dificultăţi cît mai mari economiei Poloniei, s-a încercat să se cointereseze comerţul francez, prin Marea Mediterană. În cele din urmă, s-au îndreptat către Kerson, „unde Rusia deschisese largi posibilităţi comerţului polonez" (cf. J. Reychmann, *op. cit.*, p. 227). Într-adevăr, în 1782, Rusia a acordat Poloniei dreptul de a avea o societate comercială la Kerson (cf. J. Reychmann, *Le commerce polaise au Mer Noire au XVIII-e siècle par le port de Kherson*, în „Cahiers du Monde Russe et Soviétique", vol. VII, avril-juin, 1966, p. 237).

[152] Asupra identităţii acestui personaj, vezi N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 247.

[153] Cf. V. Mihordea, *op. cit.*, p. 7.

[154] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 247.

[155] *Ibidem*, p. 260.

[156] Constantin şi Marcela Karadja, *op. cit.*, p. 59—60.

[157] Arh. St. Bucureşti, Microfilme Polonia, rola 69/10, cadrele 38—39.

[158] *History of Poland*, p. 292 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Poniatowski, încă din primii ani de domnie. Astfel, la 22 august 1765, contele Thomas Aleksandrowicz, trimis extraordinar și plenipotențiar al regelui și Republicii la Poartă [159], primește instrucțiuni detaliate în legătură cu această problemă, punîndu-i-se la dispoziție și o largă documentație [160]. Concomitent, Dzieduszycki, regimentarul Podoliei, a scris lui Grigore Ghica, cerîndu-i satisfacerea pretențiilor poloneze invocînd aceleași argumente, potrivit cărora dreptul de transport pe fluviu aparține exclusiv Poloniei, drept înserat și în tratatul de delimitare a granițelor dintre Republică și Poartă din 1703. În scrisoarea sa, datată 2 iunie st. vechi, 1765, domnul Moldovei îi răspunde că pretențiile lor nu sînt fondate pe nici un tratat [161]. În anul următor, moldovenii au închis polonezilor trecerea în Moldova [162], ceea ce a stîrnit o vie neliniște, date fiind pierderile pe care putea să le înregistreze comerțul său de export și de tranzit prin Moldova. Pentru a determina deschiderea graniței, autoritățile au trecut imediat la contramăsuri, ordonînd, la rîndul lor, închiderea trecerii moldovenilor la Zaleszczyki și chiar suspendarea iarmarocului de la Sniatyn. Pentru eficacitatea acestor măsuri, Dzieduszycki propune să se ceară și sprijinul pașei de Hotin, care trebuia să fie convins că măsura moldovenilor va afecta în primul rînd raiaua a cărei aprovizionare cu cele necesare va fi mult îngreuiată. El insistă ca guvernul să nu piardă nici o ocazie pentru a face demersuri la Poartă, în vederea realizării acestui obiectiv [163]. Thomas Aleksandrowicz înaintează, la 17 decembrie 1766, un nou memoriu Porții, acuzîndu-l pe Grigore Ghica că urmărește în mod deliberat ruinarea bîlciurilor de la Zaleszczyki și atragerea meșterilor de acolo spre a-i folosi în interesul său în Moldova [164].

Lipsa surselor documentare ne împiedică să urmărim evoluția acestui conflict după 1766. Cert este că, după răpirea Bucovinei de către Austria, statul austriac a construit la Samușin un pod propriu, în 1782, iar drepturile proprietarilor nu au mai fost luate în considerație [165].

În ceea ce privește desfacerea mărfurilor, ea avea loc, în principal, ca și în perioadele anterioare, în marile centre economice ale țării, precum și prin intermediul iarmaroacelor. Cele mai importante centre comerciale ale Moldovei erau Iașii, Galații și Botoșanii, cel din urmă constituind o importantă piață de desfacere pentru mărfurile care se schimbau cu Polonia și Rusia [166]. La Botoșani existau, pe la jumătatea secolului, numeroși negustori autohtoni și străini care aveau relații comerciale cu negustorii polonezi [167]. Tot acolo, către sfîrșitul veacului, negustorii armeni din Lwów au înființat o companie comercială care se ocupa cu comerțul de boi [168]. În 1775, un Tănase din Botoșani se plînge domnului că nu poate să intre în cele cinci dughene din oraș, pe care medelnicerul Ștefan Anastase se angajase să i le închirieze pentru 250 lei pe an. Din această cauză „marfa pe care a

---

[159] Cf. Gh. Duzinchievici, *O încălcare de graniță a Moldovei în 1766, pricinuită de doi evrei din Polonia refugiați în Moldova*, în „Revista critică", an. 12, nr. 4, Iași, 1938.

[160] Se afirma că acest drept a fost inclus și în tratatul de delimitare a granițelor dintre Imperiul otoman și Polonia încheiat în 1703 (cf. Arh. St. București, Microfilme Polonia, rola 69/10, cadrele 18—21; vezi și cadrul 15). Afirmația nu corespunde însă realității, întrucît în tratatul amintit nu se specifică că Turcia ar fi acordat acest drept Poloniei (vezi Hurmuzaki, *op. cit.*, Supliment II, vol. III, p. 292—293).

[161] Arh. St. București, Microfilme Polonia, rola 69/10, cadrele 25—27.

[162] *Ibidem*, rola 69/12, cadrele 67—68; N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 363—364.

[163] Arh. St. București, Microfilme Polonia, rola 69/12, cadrele 77—80.

[164] Idem, rola 69/10, cadrele 461—462.

[165] Cf. Constantin și Marcela Karadja, *op. cit.*, p. 18.

[166] Cf. *Istoria României*, vol. III, p. 675.

[167] N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, p. 37.

[168] *Ibidem*, p. 65.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

adus-o din ţara leşească s-a stricat în care, neavînd cum s-o depoziteze şi s-o vîndă". Ca urmare, el „cere despăgubiri pentru chirie şi pentru alţi bani daţi ca mită" [169]. În Iaşi, pe la 1764, se aflau numeroase bazaruri, prăvălii făcute din piatră sau din lemn în care se desfăceau mărfurile aduse nu numai din Polonia ci şi din alte ţări [170]. După catagrafia întocmită la 5 iunie 1774, în Iaşi numai dughenele în care se vindea horilcă erau în număr de 21 [171]. Struve, care trece prin ţările noastre la 1793, în drum spre Constantinopol, spune că în prima localitate moldovenească pe care o întîlneşte venind de la Lwów, a văzut „un lung şir de gherete şi de prăvălii pline de alimente, de lucruri utile călătorilor, de stofe, de postavuri şi de o infinitate de alte mărfuri pe care s-ar putea obţine un preţ foarte bun" [172]. Din privilegiile acordate negustorilor autohtoni de Grigore Ghica [173] şi apoi de Alexandru Constantin Mavrocordat, în 1783, reiese, aşa cum s-a arătat mai sus, că negustorii străini trebuiau să-şi desfacă mărfurile lor cu ridicata într-un anumit termen, excepţie făcînd doar produsele alimentare.

Pe lîngă formele stabile şi tîrgurile săptămînale [174], un mijloc deosebit de important pentru desfacerea mărfurilor importate din Polonia, dar mai ales pentru exportarea animalelor şi a altor produse moldoveneşti în Polonia, l-au constituit iarmaroacele periodice care se ţineau la marginea ţării. Cît de importante au fost ele, din acest punct de vedere, reiese clar din faptul că ţinerea sau neţinerea lor era anunţată din timp, în fiecare localitate mai importantă a ţării [175].

Unul dintre acestea se ţinea la Sf. Arhangheli la Movilău, pe moşia Budele [176]. Raicevich ne informează că aici se făcea, în special, comerţ cu cai [177]. Polonezii erau deosebit de grijulii ca nu cumva moldovenii să ia vreo măsură care să stingherească, într-un fel sau altul, buna desfăşurare a tranzacţiilor comerciale care se făceau aici. La 13 februarie 1733, Grigore Ghica asigură oficialităţile poloneze din Podolia, probabil în urma unor sesizări ale acestora, că „tîrgul Mohilăului este la locul său şi va fi neschimbat" [178]. Măsurile luate de Ioan Theodor Callimachi privind mărirea taxelor pentru vitele exportate în Polonia a avut repercusiuni asupra activităţii comerciale de la Movilău. Ca urmare, guvernul lui August al III-lea face demersuri la Constantinopol pentru a se reveni la vechea situaţie. La 3 mai 1760, interpretul polon la Poartă, Giulliani, raporta primului ministru Brühl că „afacerea bîlciurilor de la Mohilev a Excelentei Sale palatinul de Kiov este cu totul terminată..." [179]. Importanţa iarmaroacelor de la Movilău nu a scăzut nici după cea de a treia împărţire a Poloniei continuînd să existe aici o intensă activitate comercială de la care negustorii moldoveni nu lipseau [180]. În faţa Sniatynului se afla iarmarocul de la Orăşeni, proprietatea lui Ion Paladi biv vistiernic. La 10 mai 1708, el se plînge lui Mihai Racoviţă că nu poate avea nici un venit de pe urma moşiei, atît datorită distrugerilor provocate de „poporul adunat" la iarmaroc, cît

---

[169] Cf. Dumitru Z. Furnică, *Din istoria comerţului la români. Mai ales băcănia*, Bucureşti, 1908, p. 36—37.

[170] Cf. *Arhiva Istorică a României*, an. V (1865), nr. 23, p. 164.

[171] Arh. St. Iaşi, Microfilme, 1774.

[172] Struve, *Voyage en Krimée suivie de la relation de l'ambassade envoyée de Petersbourg à Constantinopole, en 1793* ..., Paris, 1802, p. 7.

[173] Vezi *Istoria României*, vol. III, p. 374.

[174] *Ibidem.*

[175] *Ibidem.*

[176] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XXIV, p. 32—33. Dintr-un document din 1731 sau 1732 aflăm că Mariica, soţia lui Ilie Cantacuzino fost vistiernic, arendase Movilăul „unde se face iarmaroc" lui Boteanu şi lui Zosin, pentru 30 lei pe an. Se hotărăşte, însă, să „dea totul" nepotului ei Iordache Cantacuzino vel vornic (cf. N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XI, p. 83).

[177] Raicevich, *op. cit., p. 60.*

[178] Arh. St. Bucureşti, Microfilme Polonia, rola 69/11, cadrul 765.

[179] N. Iorga, *Documente Callimachi*, vol. II, p. 250.

[180] Idem, *Istoria comerţului românesc. Epoca mai nouă*, p. 100.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

și din cauză că slujbașii domnești luau o serie de taxe nelegale. Domnul dispune repunerea în drepturi a proprietarului și, printre altele, îi dă dreptul ca de fiecare dugheană a negustorilor polonezi să ia o taxă de 30 de bani, de la moldoveni urmînd să ia doar jumătate [181]. Porunca domnească nu a fost însă respectată, de vreme ce, la 16 mai 1710, Ion Paladi înaintează o nouă plîngere în acest sens lui Nicolae Mavrocordat. Între timp, iarmarocul de acolo căpătase o mai mare amploare, întrucît negustorii ridicaseră bordeie și dugheni. Domnul îi întărește drepturile acordate de predecesorul său [182].

Încheierea războiului ruso-austro-turc, din 1735—1739, care dezorganizase mult activitatea comercială de la granițele țării cu Polonia a creat condițiile pentru reorganizarea iarmaroacelor. Cum acestea erau „de folosul lăcuitorilor dispre îmbe părțile", Grigore Chica se înțelege cu Neculai Potocki să reînființeze iarmarocul din ținutul Cernăuți. Domnul se hotărăște pentru acest loc nu numai pentru faptul că acolo fusese iarmaroc pe timpul lui Nicolae Mavrocordat și al lui Mihail Racoviță, ci, mai ales, pentru că era „loc mai cuvios și mai cu îndămînă atîta pentru starea dobitoacelor, cît și pentru negustoria și strînsura nărodului a îmbe părțile..." Faptul că domnul hotărăște opt iarmaroace a cîte 15 zile fiecare, că a dat „poruncă lăcuitorilor țării Moldovei ca fiștecarile să năzuiască la zilili însămnate acolo să deschiză iarmaroacele..." [183], dovedește că în acele părți se făcea un intens trafic comercial. De altfel, St. Priest afirmă că la iarmaroacele de la Cernăuți se vindeau foarte mulți cai și alte vite albe în Polonia și Germania [184]. În sfîrșit, un loc important pentru vînzarea vitelor era iarmarocul de la Colacin. La 9 mai 1742, Constantin Mavrocordat a poruncit, printre altele, să se dea „în știre tuturor negutitorilor străini și de țară cine ar avea vite de vîndut sau negoț să margă acolo la Colacin, căci iarmaroacele acolo la Colacin să vor face păr la toamnă" [185].

*

Monopolul otoman a stingherit enorm relațiile comerciale ale Moldovei cu alte state, aducîndu-i, prin aceasta, prejudicii greu de calculat. Și totuși, așa cum a reieșit, acest monopol nu a fost absolut, fapt care a permis Moldovei să întrețină relații comerciale cu țările vecine, cele cu Polonia deținînd un loc destul de important. De aceea, comerțul extern a constituit pentru ea, așa cum afirma și Wilkinson, „una din cele mai importante surse de îmbogățire" [186] din acea epocă.

Lipsa unor surse de informare mai detaliate nu ne-a dat posibilitatea să stabilim cu exactitate cuantumul și valorile mărfurilor care s-au schimbat între cele două țări în tot cursul secolului al XVIII-lea. Din această cauză, este greu de stabilit venitul pe care l-a obținut domnia și categoriile de locuitori angrenate în schimbul de mărfuri cu Polonia. Că ele au fost considerabile, mai ales din comerțul cu vite, nu încape nici o îndoială. Deseie privilegii acordate de domnie negustorilor armeni, care se ocupau cu comerțul cu vite, s-au datorat mai puțin intervențiilor poloneze pe lîngă Poartă și într-o măsură mult mai mare faptului că din aceasta avea de cîștigat, în primul rînd, visteria domnească. În 1769, de exemplu, numai din cuniță pe care o plăteau negustorii care-și îngrășau vitele de negoț în Moldova se încasau 9 250 de piaștri, cea mai mare parte a ei fiind achitată de negustorii armeni din Polonia [187]. Ocuparea Galiției de austrieci, în urma primei împărțiri a Poloniei și a răpirii Bucovinei au micșorat în bună parte acest venit, lucru sesizat chiar în 1776 [188]. Veniturile pe care le obțineau

[181] T. Bălan, *op. cit.*, vol. III, p. 141.
[182] *Ibidem*, p. 290—291.
[183] T. Bălan, *op. cit.*, p. 187—188.
[184] T. Holban, *op. cit.*, p. 8.
[185] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 361.
[186] W. Wilkinson, *op. cit.*, p. 67.
[187] T. Holban, *op. cit.*, p. 9.
[188] P. Răscanu, *op. cit.*, p. CXI.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dregătorii domneşti de pe urma taxelor suplimentare puse pe animalele care se exportau în Polonia este o altă dovadă a faptului că veniturile Moldovei din comerţul cu Polonia erau destul de însemnate. La 1775, de exemplu, Grigore Ghica hotăra ca starostele unui ţinut de margine să plătească, din veniturile pe care le obţinea din astfel de taxe asupra animalelor exportate în Polonia, cîte 500 de lei anual marelui armaş şi 240 de lei marelui spătar [139]. Călătorul englez Adam Neale, care a vizitat Moldova la începutul secolului al XIX-lea, afirma că Moldova obţinea un venit anual de 100 000 de lire sterline de la cele 100 000 de capete de vite cornute pe care le vindea pe pieţele străine, înafară de oi şi cai [190]. Or, o mare parte din aceste vite luau drumul Poloniei. Dintr-un document din 1784 reiese că negustorii armeni din Galiţia, atunci sub stăpînire austriacă, cumpărau din Moldova 5 000 de boi, a 25 de florini unul, 6 000 de vaci, a 10 florini una şi 1 000 cai, a 50 de florini unul ,ceea ce dă un venit de 235 000 de florini, la care se adaugă 5 000 de florini cornărtiul şi 1 000 florini cuniţa [191]. Fără îndoială că amploarea acestui comerţ a avut urmări favorabile asupra dezvoltării creşterii animalelor, ceea ce a făcut ca acestea să continue a fi una din cele mai importante ramuri ale economiei Moldovei. Venituri importante se obţineau, desigur, şi din exportul altor produse ca sarea, vinul, pieile, mai ales de iepuri ş.a. Faptul că în Moldova circulau, în secolul al XVIII-lea, foarte multe monede poloneze este şi el o dovadă asupra rolului pe care-l juca Polonia în viaţa comercială a Moldovei [192].

Cît priveşte importanţa pe care acest comerţ a avut-o pentru economia Poloniei, ea este dovedită şi de alerta în care intrau oficialităţile ei ori de cîte ori se punea în discuţie stabilitatea acestuia.

Dar, o bună parte a beneficiilor realizate din schimburile comerciale cu Polonia ieşeau din ţară, dat fiind faptul, că în cea mai mare parte, acest comerţ se afla în mîna negustorilor străini. Constatările lui Wenzel von Brognard, în această direcţie, sînt edificatoare. După el, exercitarea comerţului de către străini făcea ca Moldova să piardă „1. cîştigul comercial la desfacerea produselor sale ; 2. cîştigul comercial la vînzarea mărfurilor străine în ţară ; 3. avantajele rezultate din transport şi mijloacele de plată ; 4. în sfîrşit, întreaga ramură a activităţii comerciale, din care se hrănesc numai străinii" [193]. Din această cauză, negustorii autohtoni se plîng domniei că negustoriii străini le fac o mare concureţă „cu un folos de douăzeci şi cinci la sută la vamă şi impozite", ei fiind în pericol de a fi ruinaţi. Ca urmare, în 1783, au fost luate o serie de măsuri pentru protejarea lor [194], dar o schimbare radicală a situaţiei depindea de modificarea statutului politic al Moldovei, care va fi opera unui viitor îndepărtat.

QUELQUES ASPECT DES RELATIONS COMMERCIALES ENTRE LA MOLDAVIE ET LA POLOGNE AU XVIIIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Des relations commerciales entre la Moldavie et la Pologne ont été établies bien avant le XVIIIe siècle. Une des causes essentielles qui ont contribué à nouer ces relations a été le fait qu'en grande partie, les machandises produites dans ces deux Etats ont été complémentaires. Les événements politiques du dernier

[189] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XXII, p. 16—28.

[190] *Voyage en Allemagne, en Pologne, en Moldavie et en Turquie par Adam Neale, docteur en medcine...*, tom. I, 1818, p. 30.

[191] Cf. Dumitru Z. Furnică, *op. cit.*, p. 123.

[192] Cf. Ch. de Peyssonel, *op. cit.*, p. 202.

[193] Cf. Gheron Netta, *op. cit.*, p. 105.

[194] Cf. N. Iorga, *Istoria comerţului românesc. Epoca mai nouă*, p. 74.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

quart du XVIII-e siècle ont eu des répercussions défavorables sur les échanges commerciaux entre la Moldavie et la Pologne. La paix de Carlovitz, en 1699, instaura une période pacifique dans les rapports entre les Turcs et les Polonais, qui dura jusqu'à la disparition de la Pologne comme Etat. Dans cette période fut créé un cadre propice au développement du commerce entre la Moldavie et la Pologne.

L'auteur se basant sur les résultats déjà acquis par les ouvrages antérieurement publiés sur ce sujet, ainsi que sur des sources documentaires roumaines et polonaises inédites, se propose d'étudier les rapports économiques roumano-polonais au XVIIIe siècle.

Au XVIII-e siècle, on constate l'apparition de nouveaux éléments dans la situation économique et politique de la Moldavie et de la Pologne, dont les répercussions sur le relations commerciales ne peuvent être négligées. Ii s'agit, d'abord, de l'instauration du régime des princes phanariotes en Moldavie et en Valachie et de l'aggravation des désordres intérieurs ainsi que de l'ingérence de plus en plus accentuée des Etats étrangers dans les affaires intérieures de la Pologne. Les conséquences seront le démembrement de cet Etat. En Moldavie, le monopole que l'Empire ottoman s'est réservé pour l'achat de certaines marchandises et qui s'est maintenu tout le long de la période étudiée, n'a pas été absolu, ce qui a permis à la Moldavie d'entretenir des relations commerciales avec les Etats voisins, notammement avec la Pologne. A la même époque, les mesures prises par le gouvernement polonais, surtout au cours de la deuxième partie du siècle, pour la modification de son régime commercial, ont contribué à faciliter ces relations.

A la différence de ce qui s'est passé aux siècles précédents, durant le XVIIIe siècle les relations commerciales entre le Moldavie et la Pologne, à cause de leur situation politique, n'ont plus été réglementées par des traités conclus entre ces deux Etats. Leur base juridique fut constituée par les articles X et XI du traité de paix conclu entre la Porte et la Pologne à Carlovitz, en 1699, qui garantissaient le respect des capitulations accordées à la Pologne. En même temps, ces articles prévoyaient l'obligation des princes régnants de Moldavie d'adopter, dans les relations avec cet Etat, une attitude qui convienne à son roi. Mais comme ces capitulations n'accordaient à la Pologne que le droit de faire commerce sur mer et sur terre avec toutes les provinces de l'Empire ottoman, sans bénéficier des droits de douane de 3%, les autorités polonaises s'efforcèrent de profitér autant que possible du fait que la Moldavie était un Etat vassal de la Turquie. Leurs tentatives n'ont pas été toujours couronnées de succès, soit parce que la Porte ne fut pas disposée à satisfaire entièrement leurs prétentions, les trouvant excessives, soit à cause de l'opposition des princes régnants de Moldavie. Dans ces circonstances, les princes régnants de Moldavie ônt toujours eu la possibilité, conformément à l'autonomie dont jouissait cette principauté, de mettre en application, à l'egard de la Pologne, des tarifs autonomes de droits de douane, de suspendre ou de permettre l'exportation ou l'importation de certaines denrées, de réduire les droits de douane sur certaines marchandises ou d'exempter celles-ci de tels droits. Ainsi, l'exportation des marchandises moldaves (telles que bestiaux, produits alimentaires, vin, sel, bois, miel, cire, etc.) de même que l'importation des marchandises polonaises en Moldavie (telles que les marchandises manufacturées, particulièrement les produits textiles provenant de la région d'Andrychéw ; la bière, l'anisson, l'hydromel, etc.) ont été grévées de droits supplémentaires et soumises aux exactions des préposés moldaves et polonais chargés de surveiller la frontière et de percevoir certains de ces droits. On doit toutefois remarquer que, désirant entretenir de bonnes relations commerciales, les princes régnants de Moldavie ont pris, à maintes reprises, des mesures pour mettre fin aux exactions ou pour les diminuer. De nombreux privilèges accordés aux négociants arméniens établis en Pologne, dont l'occupation principale était le commerce des bestiaux, les démarches des princes régnants de Moldavie auprès des auto-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rités polonaises quand les exactions des hauts dignitaires ou des magnats polonais menaçaient le cours normal de ces relations, etc., sont des preuves dans ce sens.

Se rendant compte des avantages qui résultaient des échanges commerciaux avec la Moldavie, certains représentants des autorités polonaises ont proposé des mesures pour mettre le commerce polonais en Moldavie à l'abri des exactions et pour favoriser son extension.

Ainsi, le commissaire royal Tadeusz Czacki a proposé, en 1787, que la Pologne fasse par la voie diplomatique les démarches nécessaires pour obtenir le droit d'avoir un consul en Moldavie et un ministre permanent à la Porte pour veiller à la défense des intérêts commerciaux de leurs ressortissants. En 1780, W. Chrzanowski, envoyé en mission à Constantinople, a eu pour instructions d'obtenir l'extension du commerce d'exportation de la Pologne en Moldavie.

Pour des raisons d'ordre économique, le gouvernement polonais s'est efforcé, à partir de 1750, de monopoliser les transports sur le Dniestre. A cet effet, il a déployé une ample action diplomatique à Constantinople. Dans le même but, il a essayé de détruire un pont, construit par la boyard moldave Iordache Cantacuzène en 1726, et remis en état en 1758 par C. Cantacuzène—Paşcanu. Mais ces démarches sont restées sans résultat, à cause de l'évolution de la situation politique dans les dernières décennies du XVIIIe siècle.

Les échanges de marchandises entre les deux Etats, effectués particulièrement dans les foires, ont eu aussi, sans doute, une influence positive sur leur économie.

La pénurie de sources d'information plus détaillée n'a pas permis de connaître la quantité et la valeur des marchandises échangées entre la Moldavie et la Pologne au XVIIIe siècle. C'est pourquoi il est difficile de savoir quels revenus furent encaissés par les princes moldaves à l'occasion de ces opérations et quelles catégories d'habitants participèrent à l'échange des marchandises avec la Pologne. Cependant une grande partie des bénéfices réalisés à cette occasion n'était pas acquise par les Moldaves, parce que le commerce d'exportation de notre pays a continué, durant ce siècle, a être exercé par des négociants étrangers. Les mesures prises pour modifier cette situation n'ont pas eu de résultat favorable, parce qu'une telle modification dépendait de changements profonds dans le statut politique de la Moldavie, changements qui ne furent réalisés que bien plus tard.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ÎNCEPUTUL INDUSTRIEI ALCOOLULUI ÎN MOLDOVA FEUDALĂ

DE

ALEXANDRU I. GONȚA

Una din ramurile de activitate aducătoare de serioase venituri încă în perioada orînduirii feudale din Moldova a fost industria alcoolului. Ea a început să ia o dezvoltare mai mare în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, în urma relațiilor comerciale cu Polonia și Rusia .Aducînd venituri serioase negustorilor străini, ea a ispitit curînd pe stăpînii de moșii și pe negustorii autohtoni, care au înființat velnițe atît la sate, cît și la orașe.

Ajungîndu-se la înlocuirea fructelor, ca materie primă, cu grîne, această ramură a industriei a dobîndit o importanță atît de mare spre sfîrșitul veacului al XVIII-lea, datorită marii capacități de producție și prin absorbirea tuturor rezervelor de cereale din țară, încît a devenit o problemă de stat pentru Adunarea obștească, a alarmat Înalta Poartă și a declanșat un conflict comercial cu Polonia.

Consecința imediată, în urma măsurilor adoptate pentru încurajarea ei, a fost intensificarea producției de cereale, cu introducerea cartofului în agricultură și folosirea lui ca materie primă.

Întreaga bibliografie de pînă acum [1] reflectă ideea că velnițele producătoare de horilcă au fost înființate în Moldova în jurul anului 1756 de negustori străini și că

[1] Lăsînd la o parte industria morăritului, tratată pe rînd de pe poziții diferite, de M. Emerit *(La question des monopoles seigneuriaux dans l'ancienne Roumanie*, în *Melanges offerts à M. Nicolas Iorga par ses amis de France*, Paris, 1933, p. 243—251) și V. Costăchel *(Le Monopole du moulin en Moldavie aux XVe et XVIe siècle :* extrait de „Revue Historique du Sud-Est Européen", XXII, p. 171—183), industria alcoolului, care a fost în tot timpul evului mediu un monopol al stăpînilor de pămînt și un important izvor de venituri pentru domnie, n-a făcut pînă acum obiectul unui studiu. Întreaga literatură istorică consultată este foarte săracă privind acest mijloc important de îmbogățire mai ales pentru negustori. Dintre istoricii români care au scris pînă în 1944, cei dintîi pași în dezbaterea acestei probleme i-a făcut N. Iorga. În 1906 el scria că industria alcoolului era deja cunoscută în nordul Moldovei în 1775 și trecută în catastihul veniturilor domnești, folosindu-se pentru fabricarea horilcăi grîne stricate, secară și hrișcă (N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București, 1906, p. 198—199). În anii 1925 și 1927, același autor arată că velnițele ajungînd o primejdie pentru că locuitorii stricau cerealele încă în snopi spre a da materie primă la fabricatul horilcăi, Constantin-Vodă Moruzi a distrus această industrie (N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ele, deși aduceau un venit fiscului domnesc prin taxele plătite, totuși, devenind o primejdie pentru locuitori și țară, au trebuit să fie distruse sub domnia lui Constantin-Vodă Moruzi.

Cea dintîi mențiune despre horilcă, acest soi de băutură prelucrat din cereale, o avem în cronica lui Miron Costin. Descriind bătălia pentru Camenița din 1621 dintre poloni și turci, cronicarul povestește că „se scornise boale multe în nemți și în leși și mai ales boale de ventre" din cauza apei din Nistru pe care o beau, ei fiind obișnuiți numai cu *bere* și *cu horilcă* [2].

Informații documentare care să ateste că la această dată moldovenii produceau acest gen de băutură din prelucrarea cerealelor nu avem încă. Este adevărat că în legătură cu numele băuturii trebuie pusă denumirea unui sat, Horilcani (Хорилканїн

---

vol. II, București, 1925, p. 226). Cunoscută la noi din 1766 prin înființarea de velnițe sub influența polonă, ea era deosebită de ceea ce făceau povarnagii și răchierii de la țară, obișnuiți a scoate băutura din vin (N. Iorga, *Istoria industriilor la români*, București, 1927, p. 173—174; idem, *Începuturi de industrie în țările românești*, București, 1938, p. 5). După C. C. Giurescu știm că povernele producătoare de rachiu din tescovină, drojdie și prune, precum și velnițele introduse în Moldova pe la 1756 de negustorii din Austria, au avut un efect negativ asupra țăranilor (C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, ed. a 4-a, vol. III, partea a 2-a, p. 575). Pentru perioada războiului ruso-turc și din 1828 pînă în 1834, I. C. Filitti știa doar că locuitorii Moldovei erau liberi să fabrice rachiu din prune, tescovină și drojdie, neimpuși la taxă de vameși, iar horilca din țara leșească era cu totul oprită (I.C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834*, București, 1934 ,p. 170). În ceea ce privește perioada regulamentară, el cunoștea proiectul Sfatului administrativ de oprire a lucrării velnițelor, ca unele ce consumă mare parte din grînele indigene, cu excepția celor care vor aduce produse de peste hotare (I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, București, 1915, p. 449, 571—572 și 576), și de impunere la taxe pe clădiri a proprietarilor de velnițe și de introducere în fiecare tîrg a alcoolometrului *(ibidem*, p. 594).

D. Ciurea constată că Moldova este tributară fabricilor austriece, ca și celor din Leipzig, iar producția industrială a țării e rămas în afara zonei europene, influențată de „revoluția industrială", pentru a constitui prin excelență piața de aprovizionare cu materii prime a Angliei în primul rînd *(Moldova sub domnia lui Mihail Sturza*, Iași, 1947, p. 135).

S. Vianu, urmărind problema descompunerii feudalismului în țările române, demonstrează că un factor determinant, pe lîngă producerea cerealelor, în această perioadă în Moldova l-a constituit „furtunoasa" dezvoltare a velnițelor de fabricat rachiu din cereale, care, ajungînd în 1785 la cifra de 800 *(Cu privire la descompunerea feudalismului în țările române*, extras din *Studii și referate*, București, 1954, p. 805—807), aveau capacitatea de a consuma o cantitate de cereale ce depășea întregul export de cereale al Moldovei.

N. N. Constantinescu și Olga Constantinescu *(Cu privire la problema revoluției industriale în România*, București, 1957, p. 13), arată că în 1832 erau în Moldova 887 de întreprinderi de toate categoriile, iar velnițele și povernele erau conduse de un meșter plătit și 3—5 lucrători.

Gh. Georgescu-Buzău nu aduce alte informații în plus decît că în perioada revoluționară au apărut fabrici de spirt în afară de poverne *(Dezvoltarea manufacturilor în Țara Românească și Moldova în perioada premergătoare unirii celor două țări (1829—1859)*, București, 1960, p. 5, 99), iar Ștefan Olteanu amintește în treacăt de berării și brăhării pe lîngă vechii rachieri *(Meșteșugurile din Moldova în sec. al XVII-lea*, București, 1959, p. 153) și de o velniță în 1670 a mănăstirii Trei Ierarhi la Iași. Aceasta reprezintă tot ceea ce s-a scris pînă acum.

[2] Miron Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 82.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în textul slav), pe care Simion Movilă l-a dăruit lui Dumitrachi Chiriță mare postelnic, întărit apoi de Mihail Movilă voievod la 15 octombrie 1607 aceluiași boier [3].

Nu avem însă nici o știre dacă în acest sat s-a fabricat horilcă, nici chiar cînd satul a ajuns în stăpînirea mănăstirii Sf. Sava din Iași [4]. Nu este exclus însă ca numele de Horilcani să fie în legătură cu vreo velniță care prelucra cereale în acest sat. Producînd băutură îndeajuns pentru a aproviziona și pe locuitorii din satele vecine, aceștia i-au dat acest nume.

Prima știre documentară sigură despre funcționarea unor velnițe în Moldova o avem tot din secolul al XVII-lea. La 4 august 1670, Duca-Vodă, scutind de cămănă o velniță a mănăstirii Trei Ierarhi din Iași și de alte cheltuieli ce vor fi pe alte velnițe, precizează că dă dreptul călugărilor să mai instaleze și alte căldări tot în vale despre Bahlui pe care nimene să nu le învăluiască [5]. Faptul că documentul menționează scutirea călugărilor de cheltuieli pe care obișnuit le plăteau celelalte velnițe denotă că în țară mai erau și alte întreprinderi de acest fel. Ele nu ne sînt cunoscute pînă acum, pentru că erau totuși rare. Dimitrie Cantemir cunoștea aparatul de scos rachiul, numindu-l *lembie* în loc de *alanbic*, dar la explicații spune că acesta este o căldare de scos rachiu sau apă de flori [6].

O asemenea velniță cu șase căldări funcționa pe vremea lui la 2 iulie 1711 în satul Sacalășești de la gura Tazlăului Mare, pe care mai tîrziu hatmanul Vasile Ciaurul a „prădat"-o de la Maria stolniceasa [7]. Lipsa lor din documentele secolului al XVII-lea se explică prin aceea că cheltuielile pentru instalarea unor asemenea velnițe erau prea mari, căldările trebuind să fie aduse de peste hotare, în țară lipsind turnătoriile. Cererea internă însă era acoperită de negustori prin importarea horilcăi pe scară largă, pentru care domnia a trebuit să fixeze taxe în ponturile vămilor în toate orașele țării, fie că ea se descărca și intra în depozite, fie că era în tranzit spre țara turcească. Condica de porunci a lui Constantin Mavrocordat din 1742—1743 înregistrează hotărîrea domniei de a se percepe taxe de la neguțătorii cazaclii pentru toate orașele țării, afară de Iași [8]. În capitală, la Iași, taxa percepută era de „2 zloți de car sau de polobocul cu horilcă și 2 ocale de horilcă de tot carul ce intră în oraș la vamă, 2 potronici" [9]. Aceeași taxă se plătea și de cei care aduceau rachiu din drojdie, tescovină sau prune, adică 2 zloți de car și 2 ocale rachiu.

Cu importul de rachiu și horilcă însă nu se ocupau numai negustorii din țară, care trebuiau să plătească 4 lei vechi vama pe cufă, iar cufa nu putea fi mai mare de 70 de vedre [10], ci și neguțătorii străini. Un izvod de ponturi poruncește vameșilor să nu perceapă vama de la acești negustori dacă ei vor veni la Iași [11].

Dar perioada aceasta a trecut curînd și, în anii următori, numărul velnițelor care prelucrau produsele agricole pentru producerea horilcăi a crescut, ajungînd în 1776 la cifra de 151 în întreaga țară, fiscul percepînd de la proprietari cîte 4 lei noi de fiecare căldare, afară de taxele de accizi și cele percepute la vînzarea horilcăi în tîrguri. Repartizate pe ținuturi, Suceava avea 16 velnițe, Neamțul 14, Vasluiul 2, Fălciul 2, Dorohoiul 7, Hîrlăul 24 și Iașul 20 ș.a. [12]

[3] *Documente privind istoria României, A. Moldova, veacul al XVII-lea*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1953, vol. II, p. 129, 186.

[4] După moartea lui Chiriță postelnicul la Cornul lui Sas în 1611, satul a fost dăruit mănăstirii de soția acestuia, Mărica, fiica lui Gheorghe pîrcălabul, la 30 aprilie 1620. *Ibidem*, veac XVII, vol, IV, p. 468.

[5] Arh. St. București, ms. 578 (Condica mănăstirii Trei Ierarhi), f. 74—5, copie rom., vezi și Șt. Olteanu, op. cit., p. 157, nota 6.

[6] D. Cantemir, *Istoria ieroglifică*, vol. VI, București, 1883, p. 14.

[7] Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XI, Iași, 1889, p. 219.

[8] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, București, 1904, p. 246—247.

[9] *Ibidem*, vol. VI, p. 449—450.

[10] *Ibidem*, vol. VI, p. 244.

[11] *Ibidem*, vol., VI, p. 349.

[12] N. Iorga, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române*, București, 1900, p. 159.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Noua sursă de cîștig nu renta numai pentru negustorii și stăpînii de moșii, ci și pentru domnie. Fiind nevoie și de noi piețe de desfacere, Constantin-Vodă Moruzi se arată îndată dispus a da privilegii în acest sens stăpînilor de moșii, scutind chiar de impozitul-bezmăn pe velniceri. La 18 august 1780, el dădea un hrisov stolnicului Ioniță Basotă ca să înființeze tîrg pe moșia sa de la Soldănești—Fălticeni, în care prevedea că oamenii ce se vor așeza pe moșie „să fie volnici a-și face case, dughene, crîșme și velnițe...", iar „velnițe cînd vor vrea să facă pe moșia aceasta, nimica bezmăn să nu dea" [13].

Conținutul privilegiului este extrem de semnificativ pentru încurajarea comerțului privind chiar pe stăpînii de moșii, care renunțau la venitul din chirie, *bezmănul*, de la velniceri, fiind încredințați că negustorii așezați le vor aduce un venit mult mai important din comerțul pe care-l vor antrena pe moșiile lor valorificînd produsele. Pentru menținerea ordinii în zilele de iarmaroace, același voievod interzicea la 30 noiembrie 1780 negustorilor să vîndă horilcă, pe care nu o vor mai putea aduce din țara leșească, nici din alte locuri străine [14]. E foarte posibil că, în asemenea împrejurări de aglomerări, consumul acestei băuturi de către oameni va fi dat de lucru dregătorilor domnești și de aceea domnia a luat măsuri energice pentru a nu se mai repeta tulburări de ordine publică.

Dar măsurile de protecție luate de domnie pentru creșterea rapidă a numărului velnițelor în toate ținuturile țării aveau să-și arate efectele.

Comercializarea produselor agricole țărănești către velnițe în mari cantități avea să lipsească în curînd populația țării de grîne, iar împînzirea satelor cu crîșme să ducă nemijlocit la ruina economică a țăranilor în schimbul îmbogățirii unui mic număr de negustori, a proprietarilor de velnițe și de crîșme.

---

[13] A. Gorovei, *Folticenii*, Fălticeni, 1938, p. 51 ; Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. XVI, p. 129—132.

[14] Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. VI, 1, p. 142 ; E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, București, 1876, vol. VII, p. 366 ; N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, București, 1925, p. 73—74. Hotărîrea de a se opri importul de horilcă din Polonia a fost luată în toamna anului 1779, ea fiind cerută de Adunarea obștească.

Această hotărîre aducînd serioase prejudicii comerțului polon, în special nobililor proprietari de velnițe din Polonia, Curtea din Varșovia a făcut demersuri pe lîngă domnie. Moruzi a refuzat însă să revină asupra hotărîrii. Atunci polonii au intervenit la Constantinopol prin contele Dzieduzycki, cerînd Porții să-l oblige pe voievodul Moldovei ca să lase libertatea comerțului. Dar, cum sultanul se lăsa greu convins de cerera lor, Curtea polonă s-a adresat regelui Franței pentru a face presiuni asupra Înaltei Porți. Așa încît, conflictul comercial moldo-polon fiind cunoscut și la Curtea franceză, ministrul de externe al Franței a trebuit să dea instrucțiuni ambasadorului său din Constantinopol, Saint-Priest, să intervină pe lîngă sultan și domnul Moldovei pentru deschiderea granței. E. Hurmuzaki, Gr. G. Tocilescu, A. I. Odobescu, *Documente privitoare la istoria românilor*, București, 1886, vol. I, p. 978, și I. C. Filitti, *Lettres et extraits concernant les relations des Principautés roumaines avec la France (1728—1810)*, București, 1915, p. 516—518.

Deși rugat de ambasadorul francez în două scrisori succesive din 17 și 28 decembrie, totuși Moruzi a respins pretențiile polone într-un memoriu detaliat. El a arătat că, deși domnia pierde 30 000 piaștri anual din vama la graniță pe horilcă — și negustorii moldoveni i-au propus să dubleze vama numai să lase liber comerțul —, totuși a trebuit să ia această măsură pentru că horilca „mineză pe țăran, îl face cu totul incapabil de lucru, îl aduce a fi leneș și în sfîrșit calic" și apoi pentru a apăra de concurență producția velnițelor deschise în țară (V. A. Urechia, *Istoria românilor*, București, 1892, vol. II ,p. 329—332). Vezi acest conflict, care a durat mai mulți ani, dezbătut pe larg de H. Duzinchevici, *Contribuțiuni la istoria legăturilor comerciale româno-polone în sec. al XVIII-lea*, Vălenii de Munte, 1935, p. 1—8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Goana după cîştig a domnilor şi a stăpînilor de moşii în această ramură de comerţ, cînd agricultura nu se făcea încă pe scară mare, trebuia oprită pentru moment. Folosirea cerealelor pentru extragerea rachiului în velniţe dusese, o dată cu ruinarea economică a ţărănimii, şi la o precară aprovizionare a Constantinopolului.

Însuşi sultanul, fiind sesizat că lipsa de „zaherea" care obişnuit trebuia să îndestuleze populaţia din capitala imperiului se datoreşte consumului de cereale în velniţe din ţară, porunceşte domnului Moldovei [în anul 1196 al Hegirei, la sfîrşitul lunii Muharem], între 6 şi 15 ianuarie 1782, să nu se mai audă „că se lucrează sau se neguţitoreşte prin taină sau vederat horilca în ţara Moldovei" [15]. Măsuri urgente trebuiau luate îndată pentru remedierea situaţiei. Alexandru Mavrocordat (Deli-bei) interzice chiar la 24 noiembrie 1782 să se mai ţină crîşme şi băuturi la sate pentru că sărăcesc pe ţărani [16].

În anul următor acelaşi voievod cerea, la 3 iunie 1783, Adunării obştei să-i raporteze situaţia agriculturii ţării şi aceea a velniţelor pentru a se orienta dacă trebuie să mai dea învoiri de înfiinţare a noi întreprinderi de acest gen [17].

Adunarea obştească, întrunită la mitropolie, alcătuieşte la 15 iunie acelaşi an o anafora în care descrie pe scurt situaţia. Primul lucru care trebuie relevat din acest raport este că Adunarea obştească a mai făcut o anafora sub domnia lui Constantin-Vodă Moruzi, pînă a nu se opri cu totul facerea horilcăi şi adusul ei din Ţara Leşească, şi a dat dispoziţie ca nimeni să nu mai vîndă la velniţe grîu, ci numai mălai, porumb, secară si grîul stricat. Dar locuitorilor „din prostime" oferindu-li-se preţ mai bun la velniţe, nu numai că au vîndut mălaiul, porumbul şi secara, „toată hrana de peste an", dar „turnau apă înadins prin gropile cu grîu, de se strica şi putrezea, şi vindeau apoi la velniţe după voia ce se dăduse" [18]. În acest fel, ţara întreagă s-a aflat deodată în mare lipsă nu numai de hrana lor şi a copiilor, ci şi la „trebuincioasa zaherea ce trebuia să se trimită la schelele Galaţilor pentru capanul împărătesc".

Raportîndu-se la numărul căldărilor din velniţele Moldovei după „tablele ajutorinţii", sub domnia lui Constantin Moruzi anaforaua arată că ele se ridicau la cifra de 800 de căldări şi lucrau în opt luni 120 000 chile de Galaţi, dar puteau lucra pe an o cantitate de 360 000 chile de Galaţi de cereale (a 180 de ocale kila). Avîndu-se în vedere că Moldova întreagă nu putea produce într-un an mai mult de 360 000 chile de Galaţi rezervă, reiese că întreaga producţie de paine ce se exporta putea fi absorbită numai de velniţe. În acest caz, ţara nemaiputînd da nici zahereaua impusă, toată răspunderea cădea asupra Adunării obşteşti.

Arătîndu-se apoi că horilca nu este necesară omului în genere şi că, înainte de a fi adusă din Ţara Leşească, în Moldova se producea „rachiu de perje, prune, tescovine şi drojdie de vin..., rachierii şi butcarii făcînd în căldările lor prin ogeaguri rachiu îndeajuns pentru îndestularea norodului", Adunarea cere domnului să poruncească ispravnicilor de ţinut să risipească toate velniţele, „ca să se dezrădăcineze cu totul o răutate ca ceasta din pămîntul nostru" [19].

Atitudinea adoptată de Adunarea obştească nu convenea, desigur, multor locuitori, pentru că le închidea o importantă sursă de acumulare a veniturilor, velniţele fiind întreprinderi care valorificau pe loc produsele agricole adunate de pe moşii. Ea s-a impus însă prin teama acestora de a nu cădea pe umerii lor achitarea anuală a 360 000 de kile zaherea cu preţul de monopol către capanul împărătesc în cazul cînd ţărănimea nu ar mai fi fost solvabilă. Vom vedea mai

---

[15] Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. XX, p. 308—311.
[16] *Anhiva Românească*, II, p. 179.
[17] *Ibidem*, II, p. 183.
[18] *Ibidem*, II, p. 184.
[19] V. A. Urechia, *Memoriu asupra pericadei istoriei românilor 1774—1786*, vol. II, Bucureşti, 1893, p. 910 (extras din *Analele Academiei, Mem. secţ. ist.* şi Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 453—455; *Arhiva românească*, II, p. 184 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

jos că tot Adunarea obștească va fi aceea care va interveni pe lîngă domnie să se revină asupra acestei anaforale.

Deocamdată însă intervenția sultanului și anaforaua trebuiau să fie aplicate măcar față de țărani. Și, într-adevăr, domnia a luat măsuri energice, oprind fabricarea horilcăi în întreaga țară prin închiderea velnițelor. Așa încît în ponturile vămii de la 1 ianuarie 1796 putem vedea că în țară nu se mai fabrica decît anason și rachiu (ponturile 22 și 23), pentru care cumpărătorii trebuiau să plătească o taxă de 3 lei la cantitatea cumpărată cu 100 de lei [20].

Această situație a trebuit să dureze mai bine de 20 de ani pe de o parte pînă ce se va fi îmbunătățit capacitatea de plată a contribuabililor, iar pe de alta pînă ce producția de cereale urma să crească în așa măsură încît să asigure necesarul de materie primă și pentru velnițe. Totuși, cu toată opreliștea impusă de împrejurări, nu trebuie să ne închipuim că în țară nu se fabrica horilcă.

Producerea ei trebuie s-o bănuim atîta timp cît poruncile domnești dintre anii 1805 și 1814 fixează taxe pentru rachiu și horilcă : 30 parale pentru vadra vîndută în tîrg și 10 parale în afară de tîrg, și atunci cu știrea stăpînului locului [21].

Indicația cuprinsă în poruncile domnești date către locuitorii tîrgurilor din țară, că nimeni nu are voie să înceapă a vinde rachiu sau horilcă sau vin fără a da mai întîi de știre stăpînului, ne duce indirect la concluzia că proprietarii lucrau mînă în mînă cu velnicerii și că domnul însuși nu era străin de aceasta. Convingerea ni se întărește atunci cînd Alexandru Calimah-voievod acorda, la 13 iunie 1813, episcopului de Huși dreptul de a percepe taxa de 20 de parale de fiecare vadră de rachiu sau de horilcă ce se va vinde în tîrg, cum și acela de a se înființa velnițe la Huși [22], iar fiicei sale Ralu, la 23 iunie același an, privilegiul de a permite să se înființeze velnițe pe moșia Tîrgu-Frumos [23], peste hotărîrea Adunării obștești din 1783.

Dată fiind cerința produselor agricole pe piață în aceste momente de dezvoltare a societății moldovenești, anaforaua din 1783 era căzută în desuetudine. Obligația pe care și-o luaseră membrii Adunării obștești de a opri valorificarea produselor lor agricole nu putea fi în fond respectată mult timp nici de ei. Și, cum în fapt ei nu o respectaseră nici în perioada în care țărănimea urma să fie cointeresată în procesul unei agriculturi intensive, acum, cînd cauza principală a lipsei de pîine fusese descoperită, nu mai urma decît ca hotărîrea să fie abolită oficial și în drept.

De aceea și vedem în 1814 pe membrii Adunării obștești ajungînd la o concluzie contrară anaforalei din 1783, adoptînd hotărîrea de a se da libertate velnițelor să lucreze, motivată de faptul că în Bucovina „urmează velnițele și nu este strîmtoare de pîne, că se silesc oamenii a produce mai multă" [24].

Adoptarea acestei hotărîri de către Adunarea obștească după 31 de ani (1783—1814) de întrerupere a acestei activități industriale nu este deloc întîmplătoare. Dezvoltarea industriei alcoolului în prima perioadă de la începutul ei și pînă în 1783 a dat unele posibilități de cîștig marilor proprietari, ca și țăranilor. Fără a fi siliți la mari deplasări pentru comercializare, producătorii și-au valorificat cerealele prin vînzarea lor la velnițe. Creșterea vertiginoasă a numărului acestora, în stare să absoarbă întreaga cantitate de cereale a țării, care trebuia să acopere zahereaua turcilor, denotă că producția agricolă era în urmă față de marea capacitate de lucru a celor 800 căldări de velnițe.

---

[20] Arh. St. Iași, *Documente*, pachet XXV, doc. 21, orig. rom.

[21] A. Gorovei, *op. cit.*, p. 58.

[22] Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. V, p. 5, 6—7, 16 și 20.

[23] *Documente privind istoria economică a României. Orașe și tîrguri, Moldova, seria A*, vol. II, București, 1960, p. 52.

[24] V .A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. X, B, p. 377 ; cf. S. Vianu, *op. cit.*, p. 807.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Din intervenţiile repetate ale sultanului (1782, 1784—1785 şi 1792) şi prin măsura luată de Adunarea obştească la 15 iunie 1783 s-ar părea că monopolul turcesc ar fi fost cauza principală a închiderii velniţelor şi a stagnării industriei alcoolului în Moldova.

Dacă analizăm însă documentele mai atent şi le raportăm la măsura diametral opusă adoptată de Adunarea obştească în 1814, cînd monopolul turcesc apăsa poate mai greu chiar pe locuitorii Moldovei după pacea de la Bucureşti din 1812, ne putem da uşor seama că adevărata cauză a opririi acestei industrii a fost lipsa de grîne, iar monopolul turcesc numai pretextul invocat de Adunare, de teamă să nu cadă pe umerii ei obligaţia ţării faţă de turci. Şi, dacă ne gîndim că, totuşi, horilca se vindea în ţară şi după aceea, cu toate firmanele sultanului, domnia percepînd taxe, iar stăpînii tîrgurilor Huşi, Tg. Frumos ş.a. putînd primi privilegiile pentru înfiinţarea de velniţe după 1813, putem conchide fără să greşim că închiderea velniţelor a fost făcută în fond numai pentru ca ţăranii să nu-şi poată vinde produsele lor.

Hotărîrea din 1814, cînd Adunarea obştească, revenind la măsura adoptată la 1783, a cerut redeschiderea velniţelor, nu a făcut altceva decît a recunoscut oficial, în principiu, o situaţie pe care o impuneau de fapt legile dezvoltării economice, a dezvoltării comerţului şi a acumulării de capital în această perioadă de destrămare a feudalismului. După cum reiese chiar din contextul hotărîrii de revenire, angajarea ţărănimii la o cultură de cereale pe suprafeţe mai mari era obiectivul principal urmărit acum de Adunarea obştească.

E foarte probabil că Adunarea a ajuns la această convingere şi din cauza refuzului ţăranilor de a mai cultiva cereale a căror vînzare la velniţe era interzisă, ceea ce indirect obliga pe membrii Adunării să suporte consecinţele propriei lor hotărîri şi să achite zahereaua datorată Porţii.

Noua anafora din 1814 deschide, desigur, o nouă etapă în dezvoltarea agriculturii şi în industria alcolului, iar pacea din 1829 de la Adrianopole n-avea să fie, prin înlăturarea monopolului turcesc asupra exportului de cereale, decît un nou stimulent în producţia cerealieră.

O măsură similară va fi luată mai tîrziu, la 8 martie 1850, de către Departamentul Trebilor din Lăuntru, cînd acesta va ordona dregătorilor de ocoale chiar să oblige pe ţărani ca în gospodăriile lor să semene, o dată cu cerealele de primăvară, cel puţin 5 prăjini de cartofi [25] folosiţi pe scară mare la facerea horilcăi.

Intrînd în perioada celei de-a doua etape a dezvoltării acestei industrii, prima măsură luată de domnie pentru prosperarea ei, după anaforaua Adunării obşteşti din 1814, a fost majorarea vămii la 3 ianuarie 1815 cu 5 piaştri la fiecare sută de ocale sau cu 3 piaştri pentru fiecare vadră de horilcă importată [26]. O măsură radicală de interdicţie a importului horilcăi era, probabil, socotită încă prematură la acea dată, cînd velniţele existente nu puteau lucra cu întreaga lor capacitate.

Cel mai important fapt însă din istoria dezvoltării industriei moldoveneşti în toate ramurile ei de producţie îndată după 1814 a fost crearea *Societăţii pentru încurajarea industriei naţionale*. Un grup de boieri, urmărind îndeaproape integrarea Moldovei în zona europeană influenţată de „revoluţia industrială", a alcătuit o asociaţie care avea să funcţioneze pe baza unui regulament. Avînd în frunte un consiliu de administraţie şi întrunindu-se în şedinţă ordinară la 16 decembrie 1818, membrii acestei societăţi admit, prin procesul verbal al şedinţei, conform art. 5 al titlului V din regulament, în numărul subscriitorilor pe cunoscutul boier Iordachi Rosetti-Roznovanu din Iaşi, şi-i dau delegaţia să plece la Paris pentru a lua contact cu marii industriaşi francezi [27]. Acolo marele boier moldovean a fost ales membru al Societăţii „Pour Instruction Elementaire", în şedinţa din 22 octombrie 1818, în

[25] Arh. St. Iaşi, *Documente*, pachet 424, doc. 212, 214, 217, 219 şi 235.
[26] Arh. St. Bucureşti, Achiziţii noi, CCLVII/14.
[27] *Ibidem*, CCLXXXI, doc. 16.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

urma recomandării cavalerului Jullien [28]. Înapoiat în țară, după ce a luat toate instrucțiunile necesare, Iordache Rosetti Roznovanu a pus temeliile celei dintîi societăți moldovenești pentru încurajarea industriei împreună cu grupul de boieri cointeresați și au fixat, la 1 decembrie 1818, împreună, o taxă de 36 de franci anual pentru fiecare membru [29].

Noul domn pămîntean, Ioan Sandu Sturza, continuă, nu fără concursul marilor proprietari de pămînt, să acorde privilegii pentru încurajarea acestei industrii.

La 23 februarie 1823 el dădea privilegiu pentru înființare de velnițe proprietarului tîrgului Șoldănești [30], iar la 6 aprilie 1826 celui al tîrgului Sulița [31]. Dacă pe aceste moșii cei care puteau înființa velnițe și berării erau negustorii, fiind scutiți de bezmăn față de proprietarii locului, dar plătind lunar havaetul de 65 de parale de fiecare căldare, la 9 iulie își instala velnița la Sinești, ținutul Cîrligătura, fratele mitropolitului Veniamin, Șerban Negel [32] și la Nămoloasa pe S'ret, în 1827 chiar Costache Conachi, scutit de orice fel de plată afară de vama legiuită [33]. Dar asemenea velnițe se montau în toate colțurile țării. Ioan Sandu Sturza-Voievod, urmărind îndeaproape să încurajeze și mai mult această industrie, hotărăște la 30 noiembrie 1826, o dată cu vinderea „cfitului" de velnițe în care se fabrica rachiu din cereale, protecționismul vamal, oprind cu totul importul de horilcă.

În pontul 1, chiar, se poruncea ca „trecerea horilcăi de peste hotar, după nestrămutată hotărîre ce urmează, să fie cu totul oprită". Vistieria trebuia să se îngrijească „de a pune stavilă prin cele mai cu tării porunci ca nicidecum să fii slobod a treci pe la vreo margine a țării o vadră măcar de rachiu". Scopul acestei intervenții domnești era dublu: 1) „prin oprire ci să face de a își moneda din țară pe holercă" și 2) „către însăși alișverișul țării". Cumpărătorii „cfitului" aveau de încasat cîte 25 de lei lunar pentru fisc de fiecare căldare.

Prin pontul al 2-lea erau scutite velnițele de pe moșiile boierești cînd acestea lucrau cereale produse pe moșiile respective chiar dacă ele erau arendate altora o dată cu moșia. Prin pontul al 9-lea ,mai erau scutite velnițele doamnei din tîrgul Botoșani și 8 căldări ale negustorilor Lupul și Maria din Hîrlău, care aveau hrisoave vechi domnești. De asemenea era scutită de cfit, conform pontului al 12-lea, cîte o velniță a episcopiilor și a mănăstirilor Neamț, Secul, Văratec și Agapia. Încolo, plăteau cfitul, potrivit pontului al 7-lea, toți proprietarii de velnițe de prin tîrguri, fără excepție, și toate velnițele celorlalte mănăstiri, chiar dacă ele erau arendate de către boieri. Potrivit pontului al 10-lea, nu se încasa cfitul de la nici o velniță în lunile de vară, iulie și august, cînd nu se lucra [34]. Din analiza acestor ponturi se poate constata că dezvoltarea industriei alcoolului, legată de cultura cerealieră, era în plin progres.

Anaforaua din 1814, înființarea *Societății pentru dezvoltarea industriei naționale* în 1818 și, mai ales, privilegiile însoțite de măsurile de protecție luate de Ioan Sandu Sturza au dat un deosebit impuls acestei ramuri de producție. O adevărată întrecere a avut loc între negustorii de prin tîrguri și stăpînii satelor, în urma căreia s-a ajuns la creșterea vertiginoasă a numărului velnițelor în întreaga țară.

Numărul velnițelor din orașe și tîrguri, materia primă folosită și producția lor față de populație. Repartizate după orașe și locuitorii lor, conform catagrafiei

---

[28] Arh. St. Iași, Pachet 633, doc. 5, orig. francez.

[29] *Ibidem*, Pachet 728 doc .3, orig. rom.

[30] *Doc. priv. ist. econ. a Rom. Orașe și Tîrguri*, vol. II, București, 1960, p. 89, 100, 103 și 114.

[31] *Ibidem*, vol. II, p. 99.

[32] Arh. St. București, Achiziții noi, pachet CCLXXIX, doc. 15; CCLXXXI, doc. 31; CCXXVI, doc. 13, 14, orig. rom.

[33] *Doc. priv. ist. econ. a Rom. Orașe și tîrguri*, vol II, p. 129.

[34] Arh. St. București, Achiziții noi, CCLXXXI doc. 30.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din 1832, aflăm în Iaşi 13 velniţe la 48 148 de suflete în 7 970 de familii [35], în Roman-Tîrg 8 velniţe la 6 169 de suflete în 1 217 familii [36], în Fălciu-Tîrg 3 velniţe la 863 de suflete în 267 de familii [37], în Burdujeni [38] 4 velniţe la 522 de suflete în 137 de familii, în Huşi 26 de velniţe la 4 875 de suflete în 1 312 familii [39], în Botoşani 5 velniţe la 13 796 de suflete în 2 853 de familii [40], în Bacău o velniţă la 2 904 de suflete în 480 de familii, la Moineşti 2 velniţe la 588 de suflete în 461 de familii, în Tg. Ocna 2 velniţe la 5 012 suflete în 1 192 de familii [41] şi în Hîrlău 5 velniţe la 574 de suflete în 147 de familii [42].

În Tîrlad se aflau 48 de velniţe la 6 973 de suflete în 1 581 de familii [43], în Bodeşti Buhuşoaii (Buhuşii de astăzi, de pe Bistriţa) 2 velniţe la 303 suflete în 76 de familii, în Tg. Neamţ 33 de velniţe la 2 608 suflete în 596 de familii şi în Piatra-Neamţ 5 velniţe la 2 907 suflete în 878 de familii [44]. La Panciu, se aflau 2 velniţe la 645 de suflete în 138 de familii, în Focşani 5 velniţe la 4 353 de suflete în 1 020 de familii şi în Odobeşti 19 velniţe la 1 002 suflete în 238 de familii [45].

În tîrgul Dorohoi se aflau la 2 februarie 1832 un număr de 21 de velniţe, dintre care 12 lucrătoare cu 14 căldări şi 145 de căzi, în care se prelucrau pe an 4 170 de dimirlii de făină [46]. La Tîrgul Nou, numit mai apoi Mihăileni, pe Siret, funcţionau 38 de velniţe, iar în ţinutul Dorohoi numai 33 de velniţe. În total erau 66 de velniţe cu 92 de căldări [47].

Din statistica prezentată la 29 ianuarie 1832 pe oraş şi ţinut, care la un loc ajungeau la cifra de 153 de velniţe, nu putem desprinde numărul velniţelor aflate numai în Suceava-Tîrg. Ele scăzuseră atît de mult cantitatea de cereale a ţinutului, încît Departamentul Trebilor din Lăuntru a trebuit să le oprească din lipsă de cereale. Contramandarea măsurii a fost luată la 12 februarie, însă numai în urma plîngerii celorlalţi locuitori ai tîrgului care îşi hrăneau vitele cu braha din velniţe, dar cu condiţia să folosească numai cereale stricate [48]. Cel mai mare producător de horilcă din acest ţinut era boierul Iorgu Hartular din Fălticeni, care la 10 decembrie 1836 arenda pe 6 ani şi moşiile Dolhasca şi Buda cu toate velniţele, şi podul de pe Siret, pentru „a le specularisi" [49].

Numărul extraordinar de mare ale velniţelor din ţinutul şi oraşul Suceava (153), care depăşea chiar de două pe acela al Moldovei întregi din 1776, deci din prima etapă, se explică prin aceea că locuitorii ţinutului puteau aproviziona velniţele cu materie primă, întrucît cultivau cartofi, care se produc în cantitate mult mai mare la hectar decît cerealele.

Lipsesc din catagrafie, la numărătoare, velniţele de la Căiuţ cu 133 de suflete în 33 de familii [50], din Adjud cu 793 de suflete în 184 de familii, din Năməloasa cu 204 suflete în 58 de familii [51].

---

[35] Arh. St. Iaşi, Dosare, Tr. 644, opis 708, nr. 524.
[36] *Ibidem*, nr. 77.
[37] *Ibidem*, nr. 311.
[38] *Ibidem*, nr. 13.
[39] *Ibidem*, nr. 311.
[40] *Ibidem*, nr. 411.
[41] *Ibidem*, nr. 107.
[42] *Ibidem*, nr. 452.
[43] *Ibidem*, nr. 240.
[44] *Ibidem*, nr. 47.
[45] *Ibidem*, nr. 144.
[46] Arh. St. Iaşi, Dosare, Tr. 447, opis 485, nr. 30.
[47] *Ibidem*, opis 447, nr. 268.
[48] *Ibidem*, Tr. 301, opis 333, nr. 114. La ţinut se aflau 145 de căldări, idem, litera V/333, f. 3.
[49] Idem, Documente, pachet 426, doc. 125.
[50] Arh. St. Iaşi, Dosare, Tr. 644, opis. 708, nr. 107.
[51] *Ibidem*, nr. 144.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nu sînt arătate nici cele din Herța-Tîrg cu 2 094 de suflete în 584 de familii [52], din Tg.-Frumos cu 2 025 de suflete în 477 de familii și din Podul Iloaii cu 570 de suflete în 164 de familii [53]. De asemenea, nu avem numărul velnițelor din Frumușica-Tîrg cu 89 de suflete în 20 de familii [54], din Vaslui cu 1 459 de suflete în 333 de familii [55], din Podul Turcului cu 187 de suflete în 40 de familii, din Nicorești cu 751 de suflete în 200 de familii și din Tecuci cu 1 472 de suflete în 365 de familii [56].

Prin numărul lor mare, ele ajunseseră acum un pericol atît pentru viața și averea locuitorilor, cum a fost cazul cu arderea unei părți din tîrgul Bîrlad în 1830, cît și pentru sănătatea publică. Este elocventă sub acest aspect cererea locuitorilor din tîrgul Roman de la 16 mai 1831 către Divanul Împlinitor pentru desființarea lor „după putoarea și necurățenia ce acelea împrăștie în tot orașul" și „pentru primejdia focului" cum s-a petrecut la Bîrlad [57].

Catagrafia din 1832 reliefează două aspecte sugestive: 1) numărul mare de velnițe crescut într-o perioadă atît de scurtă și 2) raportul lor față de numărul sufletelor și al familiilor din tîrguri.

Numărul căldărilor care lucrau cerealele folosite de ele pe ținuturi (cuprinzînd și pe acela din tîrguri) ne-o va arăta însă catagrafia făcută în vara secetoasă [58] a anului 1833.

Datele pe care le avem din cea de-a doua statistică a velnițelor cu privire la felul de cereale cunoscut și la horilca produsă nu concordă întotdeauna. Totuși, din ele se poate aprecia aproximativ numărul căldărilor, capacitatea lor de lucru ori în merțe ori în chile (chila de 180 de ocale) și cantitatea de *șum* scoasă. Din socoteala primită de la ținutul Suceava, unde se aflau 145 de căldări, se lucra pe zi, una cu alta, 28 de merțe de cereale, pe o lună 4 060 de merțe și în 10 luni 40 600 de merțe (după altă statistică 20 300 de chile). Din fiecare merță ieșeau 14 ocale de *șum*, iar în total 568 400 de ocale. Acestea, împărțite în vedre a 12 ocale vadra, dădeau 47 366 de vedre și 8 ocale de rachiu anual [59].

O căldare consuma anual 125 de chile de cereale, din care puteau să iasă 1 000 de vedre de *șum*. În total 28 de căldări produceau pe an 28 000 de vedre de horilcă [60].

În ținutul și orașul Dorohoi, cele 66 de velnițe cu 92 de căldări au produs numai 22 080 de vedre de horilcă [61], lucrînd numai 8 luni. O căldare din ținutul Dorohoi de 25 vedre — pentru că mai mari nici nu erau — folosea lunar 30 de merțe, în 8 luni 240 merțe de *porumb, orz, ovăz, secară, grîu, hrișcă* și *cartofi (brandenburgi)*, dînd lunar 30 de vedre de *șum* sau 20 de vedre de spirt [62].

În ținutul Hîrlău lucrau 59 de căldări, care au folosit în anul 1833 numai 3 900 de chile de cereale, pentru că era regiune viticolă și se folosea atît tescovina cît și drojdia. La fel cele 25 de velnițe din ținutul Botoșani, cu 40 de căldări, au folosit numai 4 740 de merțe de cereale producînd 711 vedre de rachiu [63].

Cele 48 de velnițe din ținutul Neamț lucrau în 10 luni cu 122 de căldări 32 000 de merțe de grîu, secară, orz și porumb. Dacă prelucrau grîu scoteau numai 26 700 de vedre de *șum*, iar din celelalte cereale 32 000 de vedre [64].

---

[52] *Ibidem*, nr. 346.
[53] *Ibidem*, nr. 495.
[54] *Ibidem*, nr. 452.
[55] *Ibidem*, nr. 280.
[56] *Ibidem*, nr. 173.
[57] *Doc. priv. ist. econ. a Rom. Orașe și tîrguri*, vol. II, p. 142.
[58] Arh. St. Iași, Dosare, Tr. 345, opis 370, nr. 329.
[59] Idem, Dosare, litera V/333, f. 3.
[60] *Ibidem*, litera V/333, f. 11.
[61] *Ibidem*, litera V/333, f. 26 și 27; idem, Dosare, Tr. 447, opis 485, nr. 2, 268.
[62] Arh. St. Iași, Dosare, Tr. 447, opis 485, nr. 268; litera V/333, f. 27.
[63] *Ibidem*, litera V/333, f. 61.
[64] *Ibidem*, f. 44.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În ţinutul Romanului, căldările celor 22 de velniţe prelucrau pe an 288 de merţe de cereale de fiecare căldare, producînd o vadră de rachiu de fiecare merţă de cereale [65].

Dintr-o statistică a isprăvniciei ţinutului Vaslui de la 10 iulie 1833, rezultă că funcţionau 15 velniţe cu 40 de căldări [66], iar din statistica de la 30 iulie acelaşi an 14 velniţe cu 53 de căldări se vede că se consumau circa 22 260 de merţe de cereale, producînd tot atîtea vedre de *şumi* [67].

În ceea ce priveşte numărul velniţelor de pe valea Tutovei, isprăvnicia ţinutului Tutova a putut descoperi numai 6 căldări a cîte 40 de vedre fiecare, la trei velniţe din satele Voineşti, Plopana şi Laza, care prelucrau pe zi cîte 2 merţe de cereale şi produceau numai cîte 8 ocale de spirt. Într-un an ele foloseau 3 600 de merţe de cereale şi scoteau 2 400 de vedre de spirt curat [68].

În ţinutul Tecuci se afla o singură velniţă mare, pe moşia Tofle, care prelucra 1 500 de chile de cereale, producînd anual 3 400 de vedre de rachiu. În acest ţinut se mai aflau şi alte velniţe mai mici, care foloseau „perje şi tescovină" [69], dar nu li se dă numărul.

De la isprăvnicia Putnei, care cuprinde regiunile viticole Panciu şi Odobeşti, s-a comunicat că se lucrează numai rachiu „din perjă şi tescovină", iar pentru cereale se aflau velniţe numai la Sascut şi Scurta, tot fără a da numărul şi capacitatea lor de producţie [70].

În ţinutul Bacău, fără tîrg, funcţionau 16 velniţe cu 49 de căldări şi prelucrau fiecare lunar 25 de merţe de cereale scoţînd 25 de vedre de spirt (nu *şum*), iar pe an în zece luni 12 250 de merţe de cereale şi tot atîtea vedre de spirt.

În sfîrşit, într-un alt ţinut — al cărui nume scapă catagrafiei generale, probabil ţinutul Iaşi ori Cîrligătura — lucrau 66 de căldări, prelucrînd 9 504 chile anual şi producînd 10 008 vedre de *şum*.

Adunate la un loc, numărul căldărilor pe întreaga ţară s-ar ridica la aproximativ 680, afară de acelea din ţinuturile Roman şi Suceava, unde existau 22 şi respectiv 153 de velniţe, fără să se aibă exact numărul căldărilor (în statistica generală a ţinutului Suceava, afară de tîrg, erau 145 de căldări).

Statistica, prezentată cu multe lipsuri chiar de către isprăvnicii, ne ajută numai la formarea unei idei generale şi aproximative în ce priveşte numărul şi producţia. Ea nu reprezintă nici pe departe adevărul dacă ne gîndim că în prima etapă lucrau 800 de căldări care puteau absorbi cantitatea de 360 000 de chile de Galaţi anual.

Numărul lor mic, privit în raport cu acela din 1783, se explică prin aceea că înscrierea lor s-a făcut numai pentru velniţele care au fost în funcţiune în luna iulie şi trebuiau închise din cauza secetei. Aceasta se poate deduce chiar din ordinul Departamentului Trebilor din Lăuntru de la 17 august 1834 pentru închiderea lor, lăsîndu-se libere numai pe acelea ce foloseau poame, perje, tescovină ori cereale aduse de peste hotar [71] şi care, desigur, nu au fost trecute în catagrafia generală. Şi acum, ca şi altă dată, oprirea lor s-a făcut din cauza secetei şi a lipsei de cereale. Trecînd aceasta, ele au continuat să se înmulţească. Valorificarea produselor agricole, în primul rînd a celor de pe moşiile boiereşti, şi profiturile obţinute de marii proprietari din vînzarea horilcăi, afară de alte avantaje mai mărunte, erau stimulente serioase pentru toţi cei ce dispuneau de un mic capital. Pe de altă parte, însăşi domnia era interesată în producerea, circulaţia şi vînzarea rachiului, pentru veniturile mari adunate din taxele fiscului.

---

[65] *Ibidem*, f. 24—25.
[66] *Ibidem*, Dosare, Tr. 726, opis 813, nr. 1, 584.
[67] *Ibidem*, litera V/333, f. 50.
[68] Arh. St. Iaşi, Dosare litera V/333, f. 7.
[69] Idem, Dosare, Tr. 507, opis 550, nr. 22 ; litera V/333, f. 45.
[70] *Ibidem*, litera V/333, f. 46.
[71] Arh. St. Iaşi, Dosare, Tr. 345, opis 370, nr. 329.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

•

Drepturile depline de încuviințare pentru înființarea de velnițe și percepere de taxe pe moșiile lor, obținute de boieri o dată cu privilegiile întemeierii de tîrguri începînd de la 18 august 1780 pentru Șoldănești [72], au fost menținute în perioada regulamentară și de ceilalți proprietari. Ele apar în toată vigoarea în 1835 și 1838 pe hotarul tîrgului Mihăileni al lui Mihail Sturza, chiar acolo unde velnicerii trebuiau să aibă aprobarea proprietarului pentru înființare, urmînd a plăti de fiecare căldare pe an cîte 10 galbeni olandezi fie că vor lucra ori nu. Vînzarea rachiului era liberă, dar velnicerii trebuiau să plătească 2 sorocoveți pentru fiecare vadră de spirt, *șum* sau rom, ori arac sau șliboviță [73]. La fel erau obligați locuitorii de pe moșia Mărăței din Piatra-Neamț a lui Iordache Costache, la 12 decembrie 1836, la plata unui leu de vadra de rachiu distribuită în tîrg și 10 parale de vadră în afară de tîrg [74].

Hatmanul Th. Balș nu acorda, la 26 octombrie 1838, velnicerilor pentru velniță mai mult de 20 de prăjini în Darabani (un ha. are 56 de prăjini) în loc de 30 de prăjini, cum se obișnuia, iar la 23 aprilie 1840 percepea 2 sorocoveți și 14 creițari de argint pentru vadra de spirt de 12 ocale și 1 sorocovăț și 14 creițari de argint de toată vadra de *șum* [75] de la velnicerii asezați pe moșie.

Proprietarii tîrgurilor Puiești [76] și Băcești [77] au obținut, unul la 9 mai 1840 și celălalt la 8 noiembrie 1844, privilegii că „velnițe, mori și berării nu vor avea nimeni să facă decît stăpînii de moșii sau acei pe care-i vor învoi ei".

Alexandru Mavrocordat obliga pe velnicierii de la Moinești la 25 octombrie 1844 să plătească 3 lei și 10 parale de vadra de spirt ce se vinde în tîrg cu ocaua sau cu balerca pînă la 20 de vedre una, scutind pe cei ce vor vinde în afara tîrgului [78]. La fel proprietarii Costache Sturza și Nicolaie Negre, unul la 11 mai 1845 și celălalt la 26 februarie 1856, percepeau de la velnicierii din Rădăuți de pe Prut și din Săveni de pe Pașeu 40 de creițari de argint la vadra de *șum*, iar de cea vîndută în afară 4 creițari de argint [79].

Maria Moruzi percepea în numele fratelui ei de la Săveni 4 firfirici lunar de vadră [80].

Nicolaie Suțu a mers pînă acolo încît la 6 aprilie 1845 a impus pe moșia sa de la Pungești, ținutul Vaslui, un monopol absolut arendașilor de cîrciume, poruncind că nu vor putea aduce rachiu și vin de aiurea, ci-l vor cumpăra de la proprietar cu prețul obișnuit la moșiile de alături și cu adaos de 4 lei peste preț la vadra de spirt în pruba obișnuită interzicînd totodată cuiva să facă velniță pe hotarul tîrgului său. Cazul nu este singular. În goana după profituri, stăpînii satelor și mai ales cei ai tîrgurilor au urmărit în anii ulteriori să ajungă deținătorii monopolului producției de alcool ; ei au izbutit chiar să pună în practică intențiile lor nu atît pentru faptul că aveau o situație socială privilegiată, cît mai ales datorită puterii lor economice.

Neexistînd în Moldova la acea vreme mulți negustori mari care să dispună de capital comercial pentru a-l investi în asemenea întreprinderi importante din Austria cu un preț destul de ridicat, să dispună de lemne gratuit și nici de produsele agricole necesare, așa cum dispuneau stăpînii de sate, e lesne de înțeles de ce aceștia din urmă au ajuns să impună monopolul.

---

[72] A. Gorovei, *op. cit.*, p. 51 și 58 ; Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. XVI, p. 130.
[73] *Doc. priv. ist. econ. a Rom. Orașe și tîrguri*, vol. II, p. 205.
[74] *Ibidem*, p. 211.
[75] *Ibidem*, p. 232—233.
[76] *Ibidem*, p. 250.
[77] *Ibidem*, p. 309.
[78] *Ibidem*, p. 306.
[79] *Doc. priv. ist. econ. a Rom. Orașe și tîrguri*, p. 316 și 369.
[80] *Ibidem*, p. 312.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LES DÉBUTS DE L'INDUSTRIE DE L'ALCOOL EN MOLDAVIE.

RÉSUMÉ

L'industrie de l'alcool en Moldavie s'est développée en plusieures étapes.

La première étape commence an XVIIe siècle et dure jusqu'à l'époque du régne d'Alexandre Ipsilantes, lorsqu'en Moldavie existaient 800 chaudières de distillation, qui pouvoient distiller l'entiere quantité de céréales réservée à la consummation intérieure, soit 360 000 „chiles" de Galaţi. La „chila", etait une mesure de capacité pour céréales, équivalant à 43 hectolitres en Moldavie).

Les mesures de protection douanière prises par le prince Constantin Moruzi, consistant dans l'interdiction de l'importations de „l'horilka" (une espèce d'eau-de-vie) de Pologne, malgré le conflit commercial moldo-polonais, auraient contribué à un plus grand développement de cette industrie, si des firmans répétés du sultan, suivis par une requête de l'Assemblée populaire moldave de 1783, n'avaient pas mis fin brusquement à cette interdiction. L'intervalle de 1783 à 1814, lorsque, par une autre requéte, l'Assémblée populaire este revenue sur sa demande antérieure, fut une période de stagnation.

La seconde étape commence avec la requête de 1814 et a été favorisée par la création, en 1818, de la *Société pour le développement de l'industrie nationale.*

Après 1822, les mesures de protection douanière prises par le prince Jean Alexandre Stourdza et ensuite par le prince Michel Stourdza, les privilèges accordés aux grands propriétaires fonciers pour fonder des bourgs, avec exonération d'impôts pour les négociants qui s'installeraient dans ces bourgs, ont donné un nouvel essor à l'industrie de l'alcool. Les redevances encaissées par les propriétaires des bourgs et qui leur étaient payées annuallement par les distillateurs pour leurs chaudières, ainsi que les redevances supplémentaires que ceux-ci payaient aux propriétaires des bourgs lorsqu'ils vendaient directement leurs produits aux consommateurs ont contribué à cointéresser les grands proprietaires fonciers à l'augmentation du nombre des distilleries ; quelques-uns ont même fondé leur propre distillerie et se sont réservé dans le bourg respectif le monopole de la vente de l'eau-de-vie.

Le nombre des distilleries a tellement augmenté par rapport à celui de la population, qu'en 1833 on s'est rendu compte que cette profusion d'eau-de-vie constituait un grand danger pour le santé publique.

La transformation des produits agricoles, tels que blé, seigle, orge, avoine, maïs, farine de maïs, sarrasin, pommes de terre, même quand ces produits étaient déjà avariés, a donné non seulement aux grands proprietaires fonciers, mais aussi aux paysans, la possibilité de faire valoir leurs produits sur place, sans recourir à de longs déplacements. La capacité des distilleries d'absorber de très grandes quantités de céréales explique pourquoi l'exportation des produits agricoles moldaves fut si réduite à cette époque.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SFATUL ADMINISTRATIV AL MOLDOVEI ÎNTRE ANII 1832 și 1862

DE

ECATERINA NEGRUȚI-MUNTEANU

Organizat potrivit prevederilor Regulamentului Organic, sfatul administrativ ca organ de conducere, de coordonare și îndrumare a administrației, de elaborare și aplicare a legilor a jucat în viața politică și în administrația statului moldovean rolul principal după domnie.

Istoria sfatului administrativ al Moldovei începe la 1 ianuarie 1832, data intrării în vigoare a Regulamentului Organic. Înainte de această dată nu a existat un sfat cîrmuitor organizat, stabil și cu funcțiuni precise.

Domnii dinainte de Regulamentul Organic obișnuiau să se consulte în diferite probleme importante cu unii dintre marii dregători, care alcătuiau „sfatul țări" sau „divanul domnesc". Acest sfat, care se întrunea la chemarea domnului pentru a delibera asupra unora dintre problemele pe care domnul nu le putea rezolva singur sau care trebuiau să aibă o mai mare autoritate pentru a se impune, nu avea o alcătuire bine stabilită, o organizare proprie sau un program de lucru întocmit cu regularitate. El era la discreția domnului care întrunea dregătorii ce îi conveneau și la datele cînd credea că are nevoie de avizul lor [1]. Lucrările acestui sfat, erau mai ales, de natură consultativă. Modul de alcătuire, componența și competența lui sînt tipice organelor superioare din administrația feudală.

În urma izbucnirii războiului ruso-turc din 1828, Principatele Române trecînd sub administrația rusă, a fost necesară crearea unui organ de conducere a treburilor interne și, mai ales, de rezolvare a numeroaselor chestiuni ridicate de întreținerea trupelor ruse care staționau în țară. In acest scop, la 1 ianuarie 1829, s-a înființat un divan, numit „împlinitor" sau executor, compus din șase membri aleși dintre boieri și confirmați de ocîrmuirea rusă și dintr-un delegat rus pentru problemele militare [2].

Cîteva luni mai tîrziu, constatîndu-se că acest divan nu corespundea scopului pentru care fusese creat și, mai ales, dat fiind că nu era suficient de operativ în problemele privind aprovizionarea armatei de ocupație, a fost reorganizat în mai

[1] N. Soutzo, *Mémoires*, Vienne, 1899, p. 96—97. Pentru sfatul domnesc în secolele XIV—XVII, vezi N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova* (sec. XIV—XVII), Editura Academiei, București, 1968, p. 13—117.

[2] M. Galan, *Ocupația rusească în Moldova din anii 1828—1834*, în „Cercetări istorice", Iași, an. X—XII (1934—1936), nr. 1, p. 212.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1829 pe baza unui nou regulament, fiind împărțit în trei secții sau „odilenii", fiecare sub conducerea unui dregător [3]. Acest divan împlinitor, condus de prezidentul plenipotențiar sau viceprezidentul rus, a dirijat administrația țării pînă la intrarea în vigoare a Regulamentului Organic. La 1 ianuarie 1832, o dată cu punerea în aplicare a Regulamentului Organic, divanul împlinitor a fost înlocuit cu sfatul administrativ, iar cele trei secții ale divanului au devenit ministerul de interne, ministerul de finanțe și secretariatul de stat [4].

Sfatul administrativ urma să fie un consiliu de miniștri ale cărui hotărîri trebuiau să fie supuse aprobării domnului înainte de executare. El avea să lucreze după un plan dinainte stabilit și domnul nu putea să-i suspende activitatea. Desigur că nu putea fi vorba de un control al sfatului asupra domniei sau de o limitare a puterii domnești atît timp cît sfatul era alcătuit din șefii de departamente numiți de domn. Sfatul era un organ care trebuia să sprijine domnia, în sensul de a elibera pe domn de unele din multiplele sale sarcini și să-i suplinească lipsa de competență în diferite probleme ale administrației centrale. În caz de absență a domnului, sfatul căpăta și unele atribuțiuni de deciziune.

Existența Adunării Obștești ca organ legislativ al țării limita competența sfatului, în materie legislativă, numai la elaborarea proiectelor de legi, deci la pregătirea materialelor necesare deliberării Adunării Obștești și la punerea lor în aplicare.

După atribuțiile și componența sa, sfatul administrativ avea un rol considerabil în administrația centrală și în general în viața politică a țării. De aceea, în actele vremii, a fost denumit, încă de la început, și „sfat cîrmuitor" sau „ocîrmuitor". Mai tîrziu, mai ales din deceniul al VI-lea al secolului al XIX-lea, era numit în actele oficiale și „consiliu" administrativ sau cîrmuitor [5]. La generalizarea termenului de „consiliu" a contribuit și folosirea frecventă, atît în corespondența diplomatică cît și în cea particulară, a limbii franceze, în textul francez al Regulamentului Organic, sfatul administrativ fiind tradus cu „conseil administratif".

În anii unirii Principatelor Române s-a introdus, după modelul statelor burgheze occidentale și în special sub influența terminologiei franceze, denumirea de „consiliu de ministri", ceea ce corespundea de fapt componenței și în general atribuțiunilor sfatului administrativ extraordinar. Era de altfel, atunci, perioada cînd numeroase denumiri administrative au fost modernizate, utilizîndu-se din ce în ce mai frecvent termenii de ministere pentru departamente, schimbîndu-se numele de ispravnici în acela de prefecți, de privighetori de ocoale în subprefecți etc. În actele oficiale dintre anii 1859—1862, deși erau întrebuințate și vechile denumiri, totuși aceea de consiliu de miniștri este din ce în ce mai uzitată [6].

Înființarea sfatului administrativ al Moldovei. Capitolul IV din Regulamentul Organic este consacrat organizării sfatului administrativ, organizare cuprinsă în opt articole (art. 133—138 și 146—147) [7].

În primul articol (133) din acest capitol se stabilește componența și sfera de activitate a sfatului administrativ. Finanțele statului, administrația și comerțul au nevoie de un „sfat de administrație (cîrmuire), atît pentru a sîguripsi și a înlesni cursul trebilor, cît și pentru a pregăti materialurile trebuincioase spre chipzuirile Obștestei Obicinuitei Adunări, nu mai puțin și pentru de a urzî proecturi de îmbunătățiri care, după ce să vor primi de către domnul, să vor orîndui la cercetarea aceiași Adunări". Așadar, sfatul administrativ trebuia să aibă sub îndrumarea sa numeroasele probleme dependente în special de departamentul de interne și de finanțe.

[3] M. Galan, *op. cit.*, p. 214 ; „Analele parlamentare ale României", tom. I, partea a II-a, București, 1893, p. 224—226.

[4] Vezi Arh. St. Iași, Dosar lit. S, nr. 751, f. 2.

[5] Arh. St. Iași, Secretariat de Stat, dosar 2018, p. 65, 66, 154 etc.

[6] „Buletinul oficial al Moldovei", an. XXVII, nr. 33 (23/IV/1959).

[7] *Reglement Organicesc a Moldovei*, 1831 (Arh. St. Iași, Ms. 1665, Original, p. 151—157) și *Regulamentul Organic a Prințipatului Moldovei*, Iași, 1846, editat de G. Asachi, p. 151—154, în care articolele sus menționate nu sînt modificate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Competența sa era atît de ordin executiv („a sigurîpsi și a înlesni cursul trebilor"), cît și legislativ (pregătirea materialelor, a proiectelor de legi supuse dezbaterii Adunării Obștești). În componența sfatului, ca urmare a atribuțiilor sale, intrau ministrul de interne (marele logofăt) care trebuia să fie și prezident al sfatului, ministrul de finanțe și secretarul de stat (marele postelnic) (art. 134).

Sfatul trebuia să se întrunească de două ori pe săptămînă, în afara cazurilor cînd s-ar fi impus o adunare extraordinară (art. 135). Domnul putea convoca sfatul administrativ în mod extraordinar cînd socotea necesar și avea dreptul să prezideze ședințele (art. 136). Miniștrii care alcătuiau sfatul erau răspunzători de executarea hotărîrilor luate. Șefii de secții din ministerele respective adevereau, prin iscălitură, ofisele și hotărîrile primite din partea sfatului, dar nu erau „părtași răspunderii ministrului, decît numai în lucrările curgătoare secției lor" (art. 137).

Hotărîrile luate de cei trei miniștri ai sfatului urmau să fie trecute în jurnalul (procesul verbal) ședinței, căpătînd putere de aplicare, cu aprobarea domnului. În cazul cînd cei trei miniștri nu cădeau de acord se adresau domnului cu anafora și decizia șefului statului rămînea definitivă (art. 138). Articolele următoare 139—145 se referă la atribuțiile miniștrilor de interne, de finanțe și ale marelui postelnic.

În ultimul articol (147) al capitolului consacrat sfatului administrativ, Regulamentul Organic trasa ca sarcină grija pentru „starea satelor și pentru pricinile fericirii sau ticăloșiei lor". Dacă, în urma cercetărilor întreprinse de sfat, s-ar fi constatat că sătenii erau asupriți de proprietari sau arendași, acesta era dator să încunoștiințeze pe domn pentru a lua măsuri de apărare a țăranilor.

Înființarea sfatului administrativ a constituit un progres pentru administrația țării, el fiind organ permanent pentru conducerea principalelor ramuri ale administrației interne. Chiar dacă inițial competența lui a fost limitată la trei departamente (finanțe, interne, secretariat de stat), acestea erau însă de o importanță primordială și sfera lor de activitate era deosebit de întinsă. Regulamentul Organic reușise să delimiteze mai precis funcțiile departamentelor față de situația anterioară. Totuși, aceste ministere cuprindeau încă atribuții care mai tîrziu aveau să facă obiectul de administrare a unor departamente speciale.

Regulamentul Organic stabilea două principii deosebit de importante în organizarea sfatului cîrmuitor, principii care aparțineau legislațiilor moderne burgheze de atunci. Principiul responsabilității miniștrilor constituia, față de administrația centrală feudală discreționară și arbitrară de dinaintea aplicării Regulamentului Organic, un evident progres. De asemenea, principiul de a recurge la decizia domnească, în caz de lipsă de unanimitate în luarea unei hotărîri, însemna un început de dezvoltare a unui simț de răspundere a miniștrilor și de oarecare independență în tratarea problemelor. Aceste principii, ce reies din textul Regulamentului Organic, au rămas, în fapt, literă moartă: primul nu a fost aplicat, rămînînd pînă la Convenția de la Paris o simplă ficțiune [8], iar al doilea s-a manifestat în primele două decenii care au urmat intrării în vigoare a Regulamentului Organic numai ca o simplă opoziție de interese personale, fără nici o bază principială. Totuși, pentru începuturile administrației moderne simpla menționare a acestor principii își are importanța sa, deoarece ele constituiau primii pași spre regimul constituțional burghez la noi.

Este interesant de observat faptul că, în ultimul articol, Regulamentul Organic sublinia grija pe care trebuia să o aibă sfatul administrativ pentru starea țăranilor. Acest articol nu ar fi avut sens să se introducă aici, deoarece această problemă intra în competența Ministerului de Interne. Înserarea lui dovedește însă că, între problemele de administrație internă, chestiunea țărănească era de o gravitate deosebită; starea de spirit la sate, mai ales în condițiile aplicării Regula-

[8] I. C. Filitti, *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor Române*, extras din „Revista de drept public", București, 1935, p. 71—72.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mentului organic privind obligațiile de boieresc, devenea amenințătoare. De asemenea, s-a avut în vedere că aplicarea dispozițiilor noi de muncă și reducerea locului de hrană ar putea duce la abuzuri din partea proprietarilor și arendașilor, care, dată fiind situația revoluționară creată la sate, putea antrena o răsturnare a raporturilor sociale. Aceste temeri au dictat alcătuirea acestui articol în sprijinul sătenilor. Dar, ca și în constituțiile burgheze de mai tîrziu, astfel de dispoziții au rămas literă moartă, deoarece, pe de o parte, nu se indicau mijloacele practice pentru aplicarea lor, iar, pe de altă parte, această sarcină a revenit unui sfat alcătuit din mari proprietari care se făceau vinovați tocmai de abuzurile ce trebuiau pedepsite.

Prevederile Regulamentului Organic referitoare la sfatul administrativ se mărginesc mai cu seamă la atribuțiile lui. În privința mecanismului de funcționare nu se fac precizări suficiente. Măsurile ulterioare care se vor lua sub administrația rusă și apoi sub domniile lui Mihail Sturdza și Grigore Ghica vor îmbunătăți organizarea și funcționarea sfatului.

Sfatul administrativ și-a început activitatea în condiții excepționale. În primul rînd, el era lipsit de o experiență anterioară, care ar fi putut orienta membrii sfatului în exercitarea atribuțiilor lor. În al doilea rînd, persoanele care-l alcătuiau făceau parte din marea boierime și aveau o competență foarte redusă în probleme de administrație de stat. În al treilea rînd, sarcinile care-i reveneau erau deosebit de complicate și grele. Datorită aplicării dispozițiilor Regulamentului Organic în toate ramurile de administrație, dispoziții care, în majoritatea cazurilor, introduceau trnsformări importante, uneori radicale, și impuneau soluționarea unor chestiuni de detaliu neprevăzute, erau necesare din partea sfatului administrativ pricepere și autoritate. Starea de spirit din țară, în urma mișcărilor țărănești din anul 1831, ca și ocupația rusă temporară, făceau situația sfatului deosebit de anevoioasă, impunîndu-i, pe lîngă competență, autoritate și mult tact.

Această situație a fost avută în vedere de administrația rusă. Generalul Pavel Kisselev s-a străduit să instruiască în materie de administrație pe miniștrii care trebuiau să alcătuiască sfatul. El a dat îndrumări speciale atît membrilor, cît și primului prezident al sfatului, logofătul Grigore Sturdza [9]. Avînd în vedere problemele care trebuiau soluționate, sfatul administrativ a fost organizat înainte de a intra în vigoare prevederile Regulamentului Organic în celelalte ramuri de administrație. La 12 decembrie 1831, administratorii ținuturilor au fost încunoștințați că, începînd de la 1 ianuarie 1832, sfatul administrativ, sub denumirea și de sfat cîrmuitor, își va începe activitatea, înlocuind și preluînd sarcinile divanului împlinitor [10]. La 26 decembrie 1831, în ofisul generalului Pavel Kisselev către membrii sfatului administrativ [11], erau indicate sarcinile ce le reveneau, problemele speciale care trebuiau rezolvate de diferitele ministere în vederea aplicării Regulamentului Organic și organizarea în amănunte a ședințelor sfatului. Lucrările sfatului urmau să-i fie aduse la cunoștință de două ori pe lună (din 15 în 15 zile).

Unele modificări s-au impus de la început. Dificultățile cărora trebuia să le facă față sfatul au determinat organizarea, pe lîngă sfatul administrativ ordinar, prevăzut de Regulamentul Organic, și a unui sfat administrativ extraordinar cu participarea și a celorlalți miniștri (marele logofăt al Justiției și hatmanul) [12], după modelul sfatului administrativ extraordinar din Țara Românească.

---

[9] *Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, tom. I, Iași, 1855, nr. 91, p. 16.

[10] *Ibidem*, nr. 16, p. 27.

[11] *Ibidem*, nr. 9, p. 16—17.

[12] *Ibidem*, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În anii următori, sub domniile lui Mihail Sturdza şi Gr. A. Ghica, sub ocupaţiile străine din 1853—1856, sub guvernarea caimacamilor şi aceea a lui Al. I. Cuza pînă la unirea administrativă a Moldovei şi a Ţării Româneşti, vor interveni modificări în organizarea sfatului administrativ. Biroul şi cancelaria sfatului s-au dezvoltat şi s-au modificat treptat, adaptîndu-se sarcinilor mai numeroase şi mai importante cărora sfatul administrativ trebuia să le răspundă. Schimbări importante au avut loc între anii 1832—1862 în ceea ce priveşte alcătuirea sfatului, competenţa, organizarea şedinţelor, a cancelariei, a personalului ajutător etc.

Toate aceste modificări au fost expresia, în primul rînd, a transformărilor care au avut loc în structura social-economică a Moldovei şi, în al doilea rînd, a împrejurărilor politice prin care a trecut ţara. În sfîrşit, ele au rezultat şi din faptul că acest organ de administraţie centrală a dobîndit treptat în activitatea sa o experienţă preţioasă care a impus dezvoltarea organizării sale în amănuntele ce scăpaseră redactorilor Regulamentului Organic.

Componenţa sfatului administrativ (miniştri). Compoziţia socială a sfatului administrativ este o problemă din cele mai importante, ea determinînd, în ultima analiză, felul lucrărilor sale, orientarea politică şi socială a actelor emanate de la sfat şi deci caracterul administraţiei ţării.

După modul de organizare şi după componenţa şi atribuţiile sale, personalul sfatului administrativ era format din două categorii bine distincte: miniştrii, care alcătuiau sfatul propriu-zis, şi funcţionarii cancelariei.

Miniştrii, care erau şi şefii diferitelor departamente, ocupau, bineînţeles, locul central în sfatul administrativ, iar competenţa şi orientarea lor socială erau determinante în organizarea administraţiei centrale.

În ceea ce priveşte recrutarea miniştrilor ca şi a tuturor cadrelor de conducere, Regulamentul Organic a consacrat privilegiile de clasă ale marii boierimi. În felul acesta Regulamentul Organic, deşi în organizarea administraţiei a adus unele inovaţii cu caracter burghez, a menţinut însă vechiul regim social al claselor privilegiate.

Principala calitate a unui şef de departament era rangul social pe care-l avea. în temeiul titlului său de boierie şi a averii ce o poseda. La 10 martie 1835, o dispoziţie domnească hotăra, pe baza prevederilor Regulamentului, ca prezidentul divanului domnesc, ministrul de justiţie şi cel de interne, ca „dreptăţi civile să facă parte din clasa I, în rang de logofeţi mari", iar secretarul de stat şi ministrul de finanţe din „clasa II-a, ca vornicii mari 1 şi 2". Cît de mare era distanţa pe scara socială dintre miniştrii care compuneau sfatul şi ceilalţi funcţionari ai săi reiese din faptul că cel mai important funcţionar al cancelariei, secretarul sfatului, făcea parte din „clasa a V-a [13]. În aceste condiţii, în administraţie se promovau numai interesele clasei dominante, adică ale marii boierimii şi ale marilor proprietari funciari. Actele emanate de la sfat, lucrările lui din această perioadă poartă, în primul rînd, pecetea reacţionarismului feudal. Este bine cunoscut faptul că încredinţarea conducerii tuturor treburilor administrative şi politice boierilor, pe baza numai a privilegiului de naştere şi nu a capacităţii, studiilor şi a experienţei de care ar face dovadă, a fost cauza principală care a generat dezorganizarea şi toate viciile administraţiei din perioada regulamentară. Felix Colson aprecia că acest mod de promovare a boierilor în conducerea slujbelor explica de ce „afacerile generale degenerează în chestiuni particulare, interesele publice sînt sacrificate intereselor private şi de ce intrigile se înmulţesc în mijlocul certurilor de rivalitate, de familie şi de nimicuri ambiţioase care fac farmecul vieţii trîndave şi educaţiei fanariote a boierilor" [14].

---

[13] *Legiuiri în ramurile administrative şi giudecătoresc, votate de Generalnica Obicinuită Adunare (în sesiile 1834—1849, întărite de domn),* Iaşi, 1853, p. 8—9.

[14] Felix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie,* Paris, 1839, p. 78.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Regulamentul Organic acorda domnului dreptul de a numi și revoca pe miniștri. Astfel, sfatul administrativ în întregimea lui și nu numai prezidentul sau, modernizînd, șeful guvernului, era desemnat de domn. În acest mod, domnul avea asigurate drepturi depline în ceea ce privește conducerea administrativă a țării. Cei pe care acesta îi numea ca șefi ai diferitelor departamente erau desemnați astfel încît să fie instrumente docile ale politicii sale. Mihail Sturdza, domn înzestrat cu multe însușiri politice și deosebit de energic, a fost învinovățit, de pildă, de boierii opoziționiști că a urmărit întotdeauna să aibă în consiliul administrativ oameni cu principii opuse, incapabili de a forma un consiliu omogen, în scopul de a-i domina și a-i conduce cu ușurință după interesele sale particulare [15].

De altfel, chiar în limitele prevederilor regulamentare și ale privilegiilor boierimii, problema alcătuirii unui sfat administrativ era deosebit de delicată pentru conducerea țării, mai ales în împrejurările politice de la noi, cînd suzeranității Porții Otomane i se suprapunea protectoratul Rusiei țariste, iar mai tîrziu cel exercitat de puterile garante. Teoretic, compoziția sfatului trebuia să fie o garanție pentru bunul mers al afacerilor publice. De multe ori, anumite circumstanțe trebuiau luate în considerație pentru a forma un consiliu unit și solid. Între aceste circumstanțe menționăm anumite rațiuni de politică internă sau externă, sprijinul unui consulat străin, sau disensiunile cu o anumită putere străină. La acestea se adăugau conflictele sau antipatiile personale dintre membrii sfatului, incapacitatea constatată și multe altele. Acestea au fost, de altfel, și unele din cauzele care au contribuit la extrema instabilitate a miniștrilor care au alcătuit sfatul administrativ în cursul celor trei decenii care fac obiectul prezentului studiu.

Primul sfat administrativ din istoria Moldovei a fost constituit sub administrația rusă de generalul Pavel Kisselev în decembrie 1831. Acest sfat a fost alcătuit din logofătul Grigoraș Sturdza, președinte, logofătul Iordache Catargi-ministru de interne, Mihail Sturdza la finanțe, N. Canta-secretar de stat, la celelalte departamente fiind numiți: Costache Conache la justiție și Teodor Balș la hătmănie. Mihail Sturdza, la suirea pe tron, în 1834, i-a modificat compoziția. Pînă la 1849, el a schimbat membrii sfatului după cum au dictat împrejurările interne și interesele personale. În primii ani de domnie, opoziția neprincipială a marilor boieri și intervenția consulatului rus au contribuit mult la schimbările care au avut loc în componența sfatului administrativ.

Gr. Ghica a numit, de asemenea, miniștrii după cum a socotit mai potrivit. În cursul ocupațiilor străine dintre iunie 1853 și octombrie 1854, generalii ruși și apoi cei austrieci, iar după retragerea de la domnie a lui Gr. Ghica (1856) pînă la alegerea lui Al. I. Cuza, caimacamii au numit și revocat miniștrii. În cursul ocupațiilor militare, deoarece generalii nu cunoșteau îndeajuns capacitatea și fidelitatea unora dintre boierii candidați la ministere, se adunau, de obicei, în consiliu miniștrii existenți și se făceau propuneri [16].

Desigur, în asemenea condiții, la numirea miniștrilor un rol important putea să-l joace și banul, ca principal mijloc de a influența persoanele din anturajul domnului sau chiar pe domn direct. Mihail Sturdza este, astfel, acuzat că nu s-a dat în lături de a numi miniștri pe acei care plăteau mai mult. Radu Rosetti în ale sale „Amintiri" îi aduce elogii pentru calitățile lui de om politic și administrator, dar observă „că strălucitele lui însușiri politice au fost pătate de neastîmpărata sete de bani de care era stăpînit" [17]. Boierii opozanți într-o scrisoare adresată baronului Rückmann, consulul general al Rusiei în Principate, afirmau că ministrul de interne Neculai Canta a plătit domnului, în 1835, 14 mii de galbeni, iar

[15] < Anonim >, *Michel Stourdza et son administration*, Bruxelles, 1846, p. 8—9.

[16] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, București, pachet 93/1854, nr. 10, f. 7.

[17] R. Rosetti, *Amintiri*, vol. I, Ed. Viața Românească, Iași, p. 179. Vezi și K. Marx, *Însemnări despre români*, Editura Academiei, București, 1964, p. 149.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

postul de ministru de finanţe, făgăduit pentru 7.000 galbeni lui Mihai Cantacuzino, a fost dat lui Alexandru Balş, care ar fi oferit mai mult [18]. Este indiscutabil că dreptul de a numi şi revoca pe miniştri fără restricţii, în condiţiile neexistenţei unei reprezentanţe naţionale reale şi a unor partide politice consolidate, permitea unui domn lacom de bani să recurgă cu uşurinţă la acest sistem. Astfel, se încuraja venalitatea şi corupţia în toate ramurile de administraţie de sus şi pînă jos. În asemenea împrejurări, favoritismul şi nepotismul erau în plină dezvoltare.

Boierii ajunşi în fruntea unor departamente căutau să mijlocească pe lîngă domn numirea în slujbe importante şi la conducerea unor departamente vacante persoane faţă de care aveau obligaţii şi, mai ales, rude. Astfel, Neculai Suţu, care a fost ministru al mai multor departamente între anii 1832—1852, a obţinut, în iunie 1849 [19], numirea fratelui său Gh. Suţu ca ministru de finanţe [20], funcţie pe care o mai deţinuse în trecut, în timp ce în august 1850 N. Suţu era numit la justiţie, pînă în aprilie 1851 [21].

Exemplul, de altfel, l-au dat înşişi domnitorii: Mihail Sturdza şi-a numit fiul, Dimitrie Sturdza, general inspector, adică şef al departamentului miliţiei naţionale (1845—1848), în care calitate acesta a sprijinit acţiunea domnitorului de reprimare a mişcării revoluţionare din martie 1848. În iunie 1852, domnul Gr. Ghica şi-a numit fiul, Costache Ghica, ministru la secretariatul de stat [22], iar pe ginerele său, Răducanu Roset, l-a numit în 1851 secretar de stat, iar la 1 noiembrie 1854 ministru de justiţie [23].

La conducerea treburilor ţării s-au perindat, astfel, în anii 1832—1862, un număr considerabil de persoane a căror capacitate în administraţie a fost cu totul ştearsă.

Din aprecierile, mai mult sau mai puţin subiective, ale prinţului N. Suţu, spicuim următoarele, relativ la miniştrii care au făcut parte din consiliul administrativ extraordinar în primii săi ani de existenţă.

În toamna lui 1832, cînd N .Suţu a fost numit secretar de stat, consiliul era compus din logofătul Grigoraş Sturza, preşedintele sfatului, apreciat ca un bătrîn respectabil, om de caracter, inteligent. La interne era logofătul Iordache Catargi, avid de putere, inteligent, dar şiret, model de ambiguitate. La justiţie era cunoscutul poet logofătul Costache Conachi, instruit, avînd un caracter ferm şi experienţă în afacerile ţării, dar om sgîrcit şi lacom de pămînt [24]. El candida şi la domnie. La finanţe era vornicul Mihail Sturdza, viitorul domn, iar la hătmănie, logofătul Th. Balş, o nulitate ce nu cunoştea nici o limbă străină şi se spune că nu ştia nici să scrie.

În 1834, cînd M. Sturdza s-a întors de la Constantinopol, unde primise învestitura de domn, consiliul avea la interne pe logofătul Alex. Ghica, apreciat de toţi contemporanii drept un om cinstit, instruit şi plăcut. Consulul francez Cochelet socotea, la 23 octombrie 1835, că numai prezenţa sa în Sfatul administrativ contribuia la ridicarea prestigiului acestuia [25]. La departamentul de justiţie, C. Conachi, opozant declarat al lui Mihail Sturdza, a fost înlocuit cu Lupu Balş, pe care M. Suţu îl socotea un om activ, inteligent, dar răutăcios, dispreţuitor, rău prieten.

---

[18] D. Ciurea, *Moldova sub domnia lui M. Sturza*, Iaşi, 1947, p. 64—65; I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834—1848*, Bucureşti, 1915, p. 464, 467—468 şi 470.

[19] „Buletin extraordinar", an. XVII, nr. 49 (23 iunie 1849), Iaşi p. 204.

[20] Arh. M.A.E., pachet 70/1851, nr. 20, f. 122.

[21] *Ibidem*, pachet 62/1850, nr. 3, f. 23 şi pachet 70/1851, nr. 20, f. 21.

[22] *Ibidem*, pachet 70/1851, nr. 20, f. 89; vezi şi pachet 93, 1853, nr. 10, f. 177.

[23] R. Rosetti, *op. cit.*, p. 149.

[24] Era considerat ca „cel mai cumplit stingător de obştii răzăşeşti din întreaga Moldovă". (R. Rosetti, *op. cit.*, p. 115—116).

[25] Hurmuzaki, *Documente privitoare la sitoria românilor*, vol. XVII (1821—1846), Bucureşti, 1913, p. 533; vezi şi p. 399—400.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La finanțe a fost numit Neculai Canta, cu o reputație detestabilă, dar spiritul și știind să îmbrace haina onestității. Ca hatman continua să fie Th. Balș [26].

Multe dintre persoanele menționate vor intra și în componența sfatului administrativ din anii următori ca miniștri ai altor departamente.

Membrii din primele consilii administrative de sub domnia lui Mihail Sturdza erau dezbinați, lăsîndu-se cu ușurință atrași de intrigile și perfidiile boierilor opoziționiști domnului. Între cei ce s-au perindat la conducerea afacerilor țării în cursul domniei lui M. Sturdza și Gr. Ghica, personalitatea prințului N. Suțu a fost, desigur, cea mai reprezentativă. Era un om inteligent, instruit, cu experiență în treburile administrative. El a deținut pe rînd funcțiile de membru extraordinar în sfatul administrativ, secretar de stat, ministru al finanțelor, al justiției, al internelor și al cultelor.

În ceea ce privește compoziția socială a sfatului administrativ, observăm oarecari modificări începînd cu domnia lui Gr. Ghica.

Domnitorul Gr. Ghica a fost apreciat în general ca un om cult, inteligent și cu înclinații liberale, fiind adeptul unor reforme care să asigure progresul țării, dar, spre deosebire de M. Sturdza, s-a dovedit a fi mai puțin energic. În cursul domniei lui Gr. Ghica s-au realizat unele din proiectele sale cu caracter liberal, ca, de exemplu, emanciparea țăranilor, libertatea presei ș.a. Gr. Ghica, ca și Barbu Știrbei în Țara Românească, după părăsirea domniei, a susținut aspirațiile românilor pentru realizarea Unirii [27]. Dat fiind tendințele sale liberale și mai ales starea de spirit din Moldova în urma frămîntărilor revoluționare din primăvara anului 1848, Gr. Ghica a crezut necesar să promoveze în unele din funcțiile înalte elemente tinere, oameni instruiți, cu idei noi, capabili să înlăture treptat pe unii dintre boierii mari care conduceau treburile administrative din vremea lui M. Sturdza și să pregătească astfel terenul pentru viitoarele reforme. Împrejurările politice nu i-au permis însă să-și îndeplinească programul. Suzeranitatea turcă, intrigile marii boierimi și intervențiile consulilor ruși l-au silit în prima domnie „să-și modereze aproape cu desăvîrșire acest dor de reforme și să-și ascundă cu îngrijire tendințele naționaliste și liberale“ [28].

Totuși, unele elemente tinere sînt promovate în această perioadă la conducerea departamentelor noi, ca instructia și averile bisericești și lucrările publice, care luaseră ființă după 1848. Dacă pînă la 1848 ministerele era deținute numai de boieri cu nume de Sturza, Ghica, Suțu, Cantacuzino, Catargi, între 1848 și 1853, pe lîngă aceștia vor apare și nume ca Vasile Beldiman și Neculai Milo (1848), Gr. Cuza și A. Bașotă (1850), Răducanu Roset (1851), Mavrogheni (1852).

De asemenea, la principalele ministere care erau deținute de marii boieri cunoscuți, Grigore Ghica s-a străduit ca să numească ca directori elemente din generația nouă, unele participante la mișcarea din 1848, ca Al. I. Cuza, Costache Negri, Mihail Kogălniceanu. Probabil, în felul acesta, așa cum s-a remarcat, s-au luat și unele „precauțiuni împotriva avîntului înnoitor al elementelor progresiste, plasîndu-le într-o astfel de poziție, încît zelul lor să fie temperat de miniștri în vîrstă și cu experiență“ [29].

Între anii 1853—1854, aceste elemente au fost în general înlocuite în funcțiile administrative ce le dețineau. Revenit la domnie, în octombrie 1854, Gr. Ghica va promova în mod mai deschis persoane din noua generație. Astfel, pînă la încheierea tratatului de la Paris (30 martie 1856) printre miniștri va figura și D. Ralet, la ministerul instrucțiunii publice și averilor bisericești, Costache Negri, la lucrările

[26] M. Soutzo, *op. cit.*, p. 99—110.

[27] Vezi A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, Iași, ed. III, vol. XII, p. 142.

[28] R. Rosetti, *op. cit.*, p. 257.

[29] C. C. Angelescu, *Mihail Kogălniceanu, director la departamentul din lăuntru al Moldovei în 1851—1852*, în „Studii și cercetări științifice“, Istorie, an. IX (1958), Iași, fasc. 1—2, p. 56.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

publice, şi alţii care nu făceau parte din marea protipendadă boierească, dar care se bucurau de reputaţia unor oameni instruiţi şi cu vederi progresiste.

În anii următori, în vremea frămîntărilor pentru realizarea Unirii, şi apoi pînă la unirea administrativă a Principatelor, s-au ridicat mai multe personalităţi din rîndul intelectualilor şi al boierimii mijlocii, ca A. Panu, V. Alecsandri, C. Negri, M. Kogălniceanu, care au deţinut ministere diferite şi au căutat să promoveze interesele burgheziei şi boierimii liberale.

Între anii 1832—1862 se observă deci o evoluţie în compoziţia socială a sfatului administrativ. În primii ani după aplicarea Regulamentului Organic miniştrii au fost în majoritatea lor numiţi dintre boierii fără nici o pregătire prealabilă, cei mai mulţi lipsiţi nu numai de experienţă, dar şi de o instrucţie corespunzătoare. Simţul de răspundere le lipsea aproape cu totul. Intrigile şi perfidia, caracteristice boierimii fanariote, dominau încă mentalitatea acestor şefi de departamente. După 1848, la conducerea ministerelor au început să fie promovate şi elemente care nu făceau parte din marea boierime, dar care erau cunoscute ca spirite luminate şi cu vederi mai înaintate. La aceasta a contribuit, în mare măsură, curentul înnoitor care se manifesta în Principate în urma frămîntărilor revoluţionare din 1848. Tînăra generaţie de intelectuali români, care făcuse studii superioare la şcolile din Occident şi care era în general animată de ideile liberale ale timpului, constituia o rezervă de cadre instruite pentru funcţiile administrative. Domnitorul Gr. Ghica a ştiut să se încadreze în acest curent nou din principate. Dacă în prima parte o domniei tendinţa sa de a se înconjura de elemente din noua generaţie a trebuit să fie oarecum frînată, în partea a doua a domniei promovarea acestora s-a făcut în mai largă măsură, iar în perioada care a urmat tratatului de la Paris pînă la Unirea Principatelor, conducerea treburilor administrative va trece în cea mai mare parte în mîinile intelectualilor şi reprezentanţilor boierimii liberale cu interese legate de cele ale burgheziei din ţară.

Sfatul administrativ a funcţionat sub două forme : sfatul administrativ ordinar şi cel extraordinar. Primul era format din miniştrii de interne, de finanţe şi din secretarul de stat şi trebuia să se întrunească de două ori pe săptămînă, înafara cazurilor excepţionale. Cel de al doilea, sfatul administrativ extraordinar, nu a fost prevăzut de Regulamentul Organic al Moldovei ; el a fost introdus în Regulamentul Organic al Ţării Româneşti printr-un amendament al spătarului Alecu Ghica în adunarea de revizie [30]. Acest sfat urma să fie alcătuit din toţi miniştrii, de aceea, iniţial, a fost denumit şi „marele sfat al miniştrilor". El trebuia să se adune, sub preşedinţia domnului, atunci cînd urmau să fie rezolvate probleme importante [31].

În Moldova, organizarea sfatului administrativ extraordinar s-a făcut pe baza ofisului lui Pavel Kisselev din 26 decembrie 1831 şi nu în februarie 1833, cum afirmă I. C. Filitti [32]. Prin ofisul din 5 februarie 1833, Pavel Kisselev a venit cu un corectiv la Regulamentul Organic impus de nevoile interne şi de rezultatele dezbaterilor din sfatul administrativ ordinar. El prevedea ca sfatul administrativ să se întrunească zilnic, iar cel extraordinar în mod obligatoriu de două ori pe săptămînă [33]. Astfel, practica a impus sfatului administrativ extraordinar programul de lucru prevăzut de Regulamentul Organic pentru cel ordinar. În cursul anilor următori, de multe ori cele două sfaturi administrative se vor confunda datorită sarcinilor care le reveneau şi care erau în general aceleaşi şi faptului că lucrările lor se desfăşurau în condiţii aproape identice. De asemenea, compoziţia lor permitea aceasta, deoarece, pînă în 1848, în sfatul extraordinar

[30] I. C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupaţia rusească şi Regulamentul Organic*, Bucureşti, 1834, p. 109—113.

[31] *Analele Parlamentare ale României*, tom. I, partea I, Bucureşti, 1890, p. 592.

[32] I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834 . . .*, p. 249.

[33] *Manualul administrativ . . .*, tom. I, nr. 17, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

intrau pe lîngă membrii sfatului ordinar doar încă doi miniștri : cel al justiției și al miliției pămîntene. Ambele sfaturi erau prezidate de ministrul de interne.

În august 1849, Gr. Ghica a încercat să stabilească programul obișnuit de lucru al sfatului ordinar și extraordinar, hotărînd, conform prevederilor Regulamentului Organic, ca sfatul ordinar să se întrunească doar de două ori pe săptămînă, iar cel extraordinar să fie convocat numai atunci cînd se va crede necesar de către domn [34]. Această măsură nu a putut fi însă menținută. Necesitățile au impus să se revină la vechiul obicei, fixîndu-se din nou un program de lucru săptămînal pentru sfatul extraordinar. În general, informațiile noastre pentru lucrările sfatului ordinar sînt mai sărace decît acelea privind sfatul extraordinar, fie datorită faptului că miniștrii nu se întruneau regulat decît în completul extraordinar, fie că lucrările sfatului ordinar nu necesitau convocări speciale.

Numărul membrilor sfatului administrativ extraordinar a crescut în mod firesc datorită înființării, în 1848, a ministerului averilor bisericești și a instrucției publice, iar în 1849, a ministerului lucrărilor publice. Împrejurările au impus și participarea excepțională a altor persoane la ședințele sfatului ordinar și extraordinar [35]. De pildă, la 20 ianuarie 1834, generalul Pavel Kisselev a numit ca membru extraordinar al sfatului pe asesorul de colegiu N. Suțu, pentru a participa la ședințele de discutare a modificărilor și completărilor care erau necesare să se facă textului primitiv al Regulamentului Organic [36].

La sfîrșitul anului 1837 și la începutul anului 1838, M. Sturdza a trebuit să facă față unor grele împrejurări create de boierii opoziționiști, sprijiniți de consulul rus Besack. În acele condiții, la 16 septembrie 1837 domnul a cerut prințului N. Suțu să continuie a participa la deliberările sfatului în calitate de membru extraordinar, deoarece nu mai conducea direct un departament [37].

Într-o scrisoare din februarie 1838 adresată consulului general al Rusiei, baronul Rückmann, Mihail Sturdza propunea mai multe combinații ale consiliului administrativ. Într-una din acestea, N. Suțu figura ca membru extraordinar [38]. Intenția domnului era să-l înlocuiască pe secretarul de stat Costin Catargi, devenit odios prin intrigile sale, cu N. Suțu. Consulul rus Besack susținînd însă pe Costin Catargi, domnul n-a putut să-l numească pe N. Suțu decît provizoriu, la 25 martie 1838, secretar de stat. La 8 aprilie 1838, sub presiunea consulului rus, a fost nevoit să accepte pe Costin Catargi ca membru extraordinar în sfat [39]. Într-un memoriu din ianuarie 1840, M. Sturdza arăta că s-a văzut atunci forțat de a adăuga un membru extraordinar sfatului și de a crea astfel o nouă funcție impusă de ingerințe politice și de convenință și nu de necesitate [40].

La începutul anului 1840, Mihail Sturdza era decis să numească un nou membru în consiliul administrativ pentru supravegherea așezămintelor de binefacere și utilitate publică. Afacerile mănăstirești urmau să fie sub conducerea acestuia. El trebuia să îndeplinească și funcția de secretar particular al domnului. Mihail Sturdza spera ca acest dregător, deținînd funcția în mod permanent, avea să mențină continuitatea lucrărilor administrative față de fluctuația celorlalți membri care compuneau sfatul [41]. Pe acest nou membru nu-l găsim menționat în documentele din anii următori probabil că nu s-a putut dovedi utili-

[34] *Manualul administrativ...*, nr. 24, p. 36—37.

[35] Arh. St. Iași, Secretariat de stat, dosar 273, p. 93.

[36] *Analele Parlamentare ale României*, tom. V, 2, 1895, p. 799.

[37] Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Supl. I, vol. V, București, 1894, p. 621.

[38] *Ibidem*, Supl. I, vol. IV (1802—1849), București, 1891, CIV/140.

[39] Arhiva M.A.E., pachet 1, nr. 8/1832, f. 295 și 299 ; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. XI, ed. III, p. 194.

[40] Hurmuzaki, *op. cit.*, Supl. I, vol. VI, 1895, p. 174.

[41] *Ibidem*, p. 174—175 și I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834—1848*, București, 1915, p. 462.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tatea lui. În schimb, cîțiva ani mai tîrziu, va fi înființat un departament al averilor bisericești și al instrucției publice.

La consiliul administrativ extraordinar participa uneori și președintele divanului domnesc fiind convocat, bineînțeles, de domn. Din combinațiile de consilii propuse de Mihail Sturdza în 1838 baronului Rückmann, pentru a primi avizul său, făcea parte și logofătul N. Canta ca președinte al divanului princiar [42].

Tot în mod excepțional domnul putea indica pe unii boieri să participe la vreo ședință a sfatului administrativ extraordinar cu scopul de a da mai multă autoritate unor măsuri luate de el [43].

La cele mai multe din ședințele sfatului extraordinar nu asistau toți miniștrii. Uneori lipseau chiar miniștrii departamentelor care prezentau referate pentru discuții. Absentau, fără motive serioase, și unii din cei trei miniștri care alcătuiau sfatul ordinar. În repetate rînduri a fost nevoie de intervenția domnului pentru asigurarea participării în mod regulat a miniștrilor la ședințele sfatului. În 5 februarie 1833, generalul Pavel Kisselev arăta că ședința „care se va sminti prin neaflarea de față a unuia din mădulari va fi pierdută pe sama întîrzietorului" [44].

Într-un decret din 14 ianuarie 1862, Al. I. Cuza sublinia că de la aplicarea convenției de la Paris completul consiliului de miniștri era de cel puțin patru membri [45].

În majoritatea cazurilor, cînd se discutau probleme importante pentru un departament, probleme mai ales cu un caracter tehnic, și ministrul lipsea, participa la ședința sfatului directorul departamentului, care semna și rezoluția luată. De exemplu, în 1850, la cele mai multe din ședințele sfatului extraordinar a participat, în locul ministrului lucrărilor publice, vornicul V. Sturdza, directorul departamentului Mihail Kogălniceanu, la propunerile căruia s-au adoptat numeroase măsuri, unele deosebit de importante, privind diverse construcții publice și lucrări edilitare (poduri, cișmele, șosele etc.) [46]. La multe ședințe, mai ales după 1850, numărul directorilor care participau era de jumătate din numărul total al membrilor. De pildă, la 7 februarie 1856, din patru participanți, doi erau directori; la 9 aprilie, în același an, din cinci participanți, doi erau directori etc. [47]. Din cauza abuzului care se făcea în această privință, mai ales atunci cînd unii miniștri girau ad-interim și alte ministere, s-a decis, la 3 februarie 1859, să fie socotit „completul consiliului" numai „prin asistența miniștrilor în prezență". Numai în caz de boală sau absență din localitate, ministrul putea fi reprezentat prin directorul departamentului [48].

Pentru dezbaterea problemelor de pe ordinea de zi a ședințelor și pentru spiritul în care se luau hotărîrile, participarea directorilor de ministere a avut o importanță deosebită. Directorii, mai cu seamă după 1850, au fost în genere oameni cu mai multă competență decît miniștrii respectivi și, datorită originii lor sociale și instrucției primite, au avut vederi mai înaintate ca aceștia.

Calitatea de prezident sau președinte [49] al sfatului ordinar și extraordinar revenea ministrului de interne. De la această regulă însă au fost și abateri. Pînă la domnia lui Al. I. Cuza aceste abateri s-au datorat, în general, unor cauze speciale ca, de exemplu, absența domnului sau a ministrului de interne de la ședință. Primul sfat administrativ a avut ca președinte pe logofătul Grigoraș Sturdza care nu era titularul unui minister, iar ministrul de interne era logofătul Iordache

[42] Hurmuzaki, *op. cit.*, Supl. I, vol. IV, nr. CIV, p. 140.
[43] „Albina Românească", Iași, an. XX, nr. 101 (19 decembrie 1848), p. 405.
[44] *Manualul administrativ* ..., tom. I, nr. 17, p. 30.
[45] „Monitorul oficial al Moldovei", Iași, an. IV, nr. 12 (16 ianuarie 1862).
[46] Arh. M.A.E., pachet 62/1850, nr. 1, f. 64—185.
[47] *Ibidem*, pachet 117/1856, nr. 8, f. 1—25.
[48] *Ibidem*, pachet 173/1859, nr. 3, f. 10.
[49] Ultimul termen se folosește mai frecvent după 1856.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Catargi [50]. Această situație s-a datorat faptului că nu fusese numit încă domnul. O dată cu numirea lui Mihail Sturdza, calitatea de președinte a trecut în sarcina ministrului de interne. Totuși, ideea unui președinte fără portofoliu ministerial a continuat să subziste. De exemplu, în scrisoarea din februarie 1837, adresată baronului Rückmann, Mihail Sturdza prezenta două combinații pentru Consiliul de Miniștri : în prima figura ca președinte logofătul Alecu Ghica, cunoscut pentru onestitatea sa, în timp ce la interne era vistiernicul Nicolae Roznovanu ; în cea de-a doua combinație Alecu Ghica rămînea președinte al sfatului în calitate de ministru de interne [51].

În raportul „Asupra stării și reorganizării Principatelor Moldova și Muntenia", adresat la 13 aprilie 1858 Congresului din Paris de Comisiunea europeană, se propunea ca „Tous les ministres réunis sous un Président nommé par le Prince et qui n-a pas de département spécial, ou bien sous la présidence du Ministre de l'intérieur, lorsque le Prince ne désigne pas de Président sans portfeuille, forment le Grand Conseil" [52].

De altfel, între anii 1834 și 1862, toți președinții sfatului au fost miniștri cu portofoliu, primind și o retribuție specială, în afara aceleia de ministru [53]. În principiu, de la 1834 pînă la unirea politică a Principatelor, în Moldova președinte a rămas ministrul de interne. Abateri nu au fost decît în caz de absență a acestuia. La ședințele la care lipsea întîmplător ministrul de interne putea prezida un alt ministru, precum cel de finanțe, cel de justiție etc. [54].

După 1859, funcția de președinte al Consiliului de miniștri era îndeplinită de șeful guvernului pe care îl desemna domnul care alcătuia cabinetul. Astfel, președintele putea să-și atribuie în guvern și alt departament decît cel de interne [55].

Participarea domnului atît la ședințele extraordinare cît și la cele ordinare ale sfatului nu era obligatorie. El venea cînd socotea că era necesar și atunci prezida de drept sfatul administrativ ca șef al statului. În același mod au prezidat sfatul și caimacamii și, uneori, în cursul ocupațiilor militare, guvernatorii străini [56].

Cancelaria sfatului administrativ și funcționarii săi. Cancelaria sfatului administrativ a fost de la început încadrată la postelnicie sau secretariatul de stat [57]. Secretariatul de stat era ministerul afacerilor externe și, în același timp, îndeplinea și funcțiile de cancelarie a domnului, a sfatului administrativ și adunării obștești. Art. 144 din cap. IV al Regulamentului Organic arată că „marele postelnic este șeful cancelariei domnului, atît pentru pricinile dinlăuntru cît și pentru cele dinafară. Prin a sa mijlocire să vor împărtăși toate poroncile către deosebitele departamente, precum și către obicinuita Obștească Adunare".

---

[50] „Foae oficială", nr. 7, supliment la nr. 36 a „Albinei Românești", 1832.

[51] Hurmuzaki, *op. cit.*, Supl. I, vol. IV, nr. CIV, p. 140.

[52] D. A. Sturdza ș.a. *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VI_2, București, 1896, p. 604—605.

[53] Arh. St. București, Obștescul control, dosar 6411/1860, f. 2.

[54] „Albina Românească", Iași, an. XV, nr. 102 (30 decembrie 1843), p. 405 și Arh. St. Iași, Secretariat de Stat, dosar 1762, f. 137 și 190.

[55] De exemplu, de la 27 aprilie pînă la 10 noiembrie 1859, președinte a fost ministrul de justiție Manolache Costache Epureanu. De la 10 noiembrie 1859 pînă la 30 aprilie 1860, acesta a continuat să fie președinte al consiliului, în timp ce în cabinet deținea funcția de ministru de finanțe. De la 5 octombrie 1861 pînă la 22 ianuarie 1862, funcția de președinte a avut-o prințul A. C. Moruzi, ministru de finanțe („Monitorul oficial al Moldovei", Iași, nr. 70 (22 iunie 1859), p. 1 și an. III, nr. 290 (5 oct. 1861), p. 1175. Vezi și Dan Berindei, *Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza (1859—1866). Liste de miniștri*, în „Revista Arhivelor", an. II (1959), București, p. 149—150, 153).

[56] D. A. Sturdza ș.a. *op. cit.*, vol. III, p. 1041 și „Buletin, Foaea publicațiilor oficiale a Principatului Moldaviei", Iași, an. XXI, 1853 (29 noiembrie), nr. 95, p. 377.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În ofisul generalului Pavel Kisselev din 26 decembrie 1831, adresat sfatului administrativ, se subliniau îndatoririle care reveneau marelui postelnic: „înfățișătoriu în seanțele" sfatului a materialelor ce urmau să se discute, „el va privighea ca sfatul să înțeleagă și să cerceteze toate proiectele și măsurile pe care osebiții șefi ai departamentelor vor propune și ca să le deie urmare"... „în sfîrșitu, de la marele postelnic atîrnă de a avea îngrijire ca jurnalurile seanților și raporturile sfatului să fie după toată cuviința și regula alcătuite" [58]. În felul acesta cancelaria sfatului era un serviciu al secretariatului de stat

Prima organizare a cancelariei sfatului administrativ a întîmpinat greutățile inerente începuturilor, mai ales că, în această direcție, nu existau precedente. Treptat însă ea va căpăta o organizare proprie și stabilă [59].

Primul funcționar necesar sfatului a fost *secretarul*. În 5 februarie 1833, generalul Pavel Kisselev, printr-un ofis adresat sfatului, arăta că „pentru a se grăbi și a se înlesni lucrările seanțelor complete, se va orîndui pe lîngă prezidentul" un secretar cu leafă. Acest secretar primea de la postelnicie actele și materialele ce trebuiau aduse la cunoștința președintelui sfatului. Pe biroul secretariatului sfatului se depuneau zilnic adresele, referatele și alte acte ce urmau să fie discutate în ședință. El trebuia să pună în ordine materialele ce intrau în dezbaterea sfatului cu o zi înaintea ședinței. Secretarului îi revenea sarcina convocării miniștrilor la ședințele extraordinare, alcătuirii protocoalelor și încheierii proceselor verbale denumite „jurnale". Acestea se înaintau apoi marelui postelnic care dădea curs hotărîrilor sfatului [60].

În aprilie 1833, era chemat să îndeplinească această funcție Iacovache Veisa [61]. La 13 aprilie 1834, fiind numit director de departament, a fost înlocuit cu Procopie Florescu, fost șef de secție pentru pricini administrative la postelnicie [62].

Încă din primii ani s-a observat că un singur secretar al sfatului, numit dintre funcționarii postelniciei, nu putea face față sarcinilor. Petițiile trimise sfatului, și acestea erau foarte numeroase, trebuiau unele traduse, iar cele mai multe aveau nevoie de un rezumat al cuprinsului lor. De asemenea, era necesar să se noteze cele ce se socoteau a fi mai urgente și acele ce trebuiau date departamentelor, nefiind de competența sfatului administrativ [63]. Lucrările propriu-zise ale sfatului cereau o bogată documentare și numărul lor era în creștere. Ca traducători în serviciul sfatului serveau funcționarii postelniciei din cadrul secției de corespondență în limbi străine [64].

În 1834 s-a înființat un birou special al sfatului; la 18 august a fost numit „Alecu Schilet în îndatorirea de stolnacialnic pe lîngă secretarul sesiilor sfatului" [65]. Ca urmare, în cursul anului 1834 s-a organizat cancelaria și principalele posturi administrative din cadrul postelniciei destinate nevoilor sfatului admi-

[57] Pentru a evita confuziile, în acest paragraf vom folosi în special termenul de postelnicie și minister de externe, în loc de secretariat de stat.

[58] *Manualul administrativ...*, tom. I, nr. 9, p. 17.

[59] În decembrie 1831 se luau măsuri pentru cumpărarea mobilierului și materialelor necesare pentru sala de ședințe a sfatului și a cancelariei. Se prevedea, de exemplu, cumpărarea unei mese mari de tei îmbrăcată cu postav, trei mese pentru cancelarie, două dulapuri mari, 20 scaune îmbrăcate, sfeșnice etc. (Arh. M.A.E., pachet 1, nr. 8/1832, p. 1—74).

[60] *Manualul administrativ...*, tom. I, nr. 17, p. 29.

[61] În august el primea decizia de încadrare cu un salar de 750 lei pe lună. (Arh. M.A.E., pachet 1, nr. 8/1832, f. 74 și „Buletin Foae oficială", an. I, nr. 15, Iași (10 august 1833), p. 37).

[62] *Manualul administrativ...*, tom. II, nr. 63, p. 377 și Arh. M.A.E., pachet 1, nr. 8/1832, f. 152.

[63] Arh. M.A.E., pachet 3/1833, nr. 4, f. 11.

[64] De exemplu, în august 1834, Hadic, „stolnacealnic pentru limbi străine", servise și ca „tălmaci" al sfatului.

[65] *Manualul administrativ...*, tom. II, nr. 63, p. 378.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nistrativ. Munca în această cancelarie, ca și în celelalte secții și birouri ale ministerului, a fost bine ordonată și supusă unor reguli stabile care nu aveau precedente în vechea administrație centrală a Moldovei.

La sfîrșitul anului 1834 postelnicia sau secretariatul de stat avea trei secții: 1) pentru corespondența în limbi străine; 2) pentru lucrarea ordinelor domnești și corespondența cu departamentele pentru pricinile administrative; 3) pentru eliberarea pașapoartelor. La acestea se adăugau secția pentru jalbele adresate domnului și cancelaria sau secretariatul sfatului administrativ [66].

Lucrările tratate de către sfat erau expediate la locurile competente prin secția a doua a postelniciei. De aceea, rezoluțiile sfatului purtau pe lîngă semnătura membrilor săi și a secretarului și pe aceea a șefului secției a doua din cadrul postelniciei. În multe cazuri, acte emanate de la sfat, mai ales după 1850, purtau numai semnătura postelnicului, a secretarului sfatului și a șefului secției a doua [67]. În 1843, pe lîngă secretarul ședințelor sfatului și ajutorul său „stolnacialnic" exista și un „muhurdar" [68].

La 8 martie 1845, secretarul ședințelor sfatului era numit și director al postelniciei. În ofisul domnesc, această măsură era explicată prin aceea că materialele trebuitoare sfatului se găseau în arhiva postelniciei, iar secretarul sfatului ar fi în centrul lucrărilor, „și trebuie a avea cunoștință despre șirul lor spre înlesnirea științelor trebuitoare sfatului și lucrărilor din partea lui" [69]. De fapt, se simțea nevoia unei conduceri mai operative a lucrărilor secretariatului de stat și, pentru a nu numi un nou funcționar cu leafă, s-a trecut această slujbă asupra secretarului sfatului Procopie Florescu, om cu deosebită pricepere în administrație, fără însă a i se acorda un spor la salar.

Datorită numeroaselor lucrări care treceau în dezbaterile sfatului și a necesității executării urgente a hotărîrilor luate, a fost necesară sporirea personalului cancelariei sfatului administrativ. De aceea, Gr. Ghica, avînd în vedere și o mai bună organizare a lucrărilor, a dispus transformarea cancelariei sfatului într-o secție specială a postelniciei. Astfel, în noiembrie 1851, cancelaria sfatului administrativ a devenit „secția lucrărilor seanțelor sfatului cîrmuitor", pe lîngă celelalte trei secții ale postelniciei. Personalul era alcătuit din secretarul „sesiilor sfatului", care deținea și funcția de director al cancelariei postelniciei. Șeful secției a fost numit atunci Scarlat Sișcală [70].

La 22 februarie 1854, Procopie Florescu și-a cerut retragerea, pentru motive de sănătate și de vîrstă, din funcția de director al postelniciei și de secretar al sfatului, funcție pe care o exercitase cu deosebită competență timp de 20 de ani [71]. Cu retragerea lui Procopie Florescu, cancelaria secretariatului de stat va cunoaște o perioadă de dezorganizare la care a contribuit, desigur, și evenimentele politice din țară dintre anii 1853—1859. Funcția de secretar al sfatului și director al postelniciei pînă către 1857 a fost ocupată vremelnic de diferiți funcționari din cadrul postelniciei. În decembrie 1854, ministrul secretar de stat propunea separarea funcției de director al cancelariei departamentului de aceea de secretar

[66] Arh. M.A.E., pachet 1/1832, nr. 8, f. 209.

[67] Vezi în *Analele parlamentare ale României*, tom. XVII, partea a II-a, București, 1915.

[68] Arh. St. București, Controlul statului, Moldova, dosar 1, 1843, f. 5—6. Termenul „muhurdar", de origine turcă, desemna pe purtătorul sigiliului sultanului, la noi al domnului și al sfatului.

[69] *Manualul administrativ...*, tom. II, Iași, 1856, nr. 656, p. 150.

[70] „Buletin Foaea publicațiilor oficiale a Principatului Moldovei", an. XIII nr. 42, 22 noiembrie 1851, Iași, p. 203.

[71] Arh. M.A.E., pachet 93/1854, nr. 10, f. 47.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

al sfatului, ultima unindu-se cu aceea de şef de secţie al „sesiilor sfatului", post deţinut atunci de comisul Scarlat Sişcală [72].

La 1857, funcţia de director al postelniciei şi de secretar al sfatului a fost deţinută de aga Alecu Fotino. Acesta a fost şi secretar de stat interimar în iunie acelaşi an [73]. Al. I. Cuza l-a întărit, în ianuarie 1859, pe Alecu Fotino în funcţia de secretar al consiliului şi de director al ministerului de externe [74].

În iulie 1860, în urma propunerilor făcute de ministrul de externe al Valahiei, D. Brătianu [75], s-a hotărît împărţirea cancelariei secretariatului de stat în două diviziuni. Prima diviziune cuprindea consiliul de miniştri, afacerile de stat, ordonanţele domneşti, naturalizările, relaţiile cu Camera şi cu Comisia Centrală şi redactarea proceselor verbale ale şedinţelor consiliului de miniştri. Ca urmare, bugetul votat de adunarea legislativă în 1860 a fixat o nouă organizare a cancelariei ministerului de externe. Astfel, funcţia de secretar al consiliului de miniştri a fost încredinţată şefului secţiunii sau diviziunii administrative Ioan Antoniade, ajutat de un şef de birou şi de un arhivar care avea şi funcţia de registrator [76]. În acest chip, după 1860, funcţia de director al ministerului de externe a fost definitiv separată de aceea de secretar al consiliului de miniştri. Pînă la unirea administrativă a Principatelor române, personalul consiliului de miniştri a continuat să fie încadrat în personalul ministerului de externe [77].

La 5 februarie 1862, după contopirea administraţiei Moldovei şi a Ţării Româneşit, directorul fostului secretariat de stat al Moldovei indica într-un raport către ministrul de externe următoarele atribuţiuni pe care le-a exercitat cancelaria consiliului de miniştri al Moldovei după unirea politică: 1) corespondenţa preşedintelui consiliului cu adunările din Principatele Unite, cu miniştrii din Bucureşti, cu Comisia Centrală şi cu alte autorităţi; 2) „lucrarea decretelor domneşti pentru numirea miniştrilor, a membrilor Comisiunii Centrale şi pentru convocarea adunării legislative, precum şi închiderea ei"; 3) „toate lucrările şi mesajele pentru prezentarea la adunarea legislativă la Comisia Centrală a proiectelor de legi"; 4) „redacţia jurnalelor consiliilor miniştrilor, înregistrarea şi expedierea

---

[72] Arh. M.A.E., pachet 2/1851, nr. 2, f. 223. În urma acestei propuneri a fost numit director al postelniciei aga Alecu Sihleanu şi secretar al sfatului Scarlat Sişcală („Buletin. Foaea publicaţiilor oficiale a Principatului Moldovei", Iaşi, an. XXII, nr. 96/12/XII/1854, p. 449). Vezi şi alte numiri de funcţionari ai cancelariei în Arh. M.A.E., pachet 2/1851, nr. 2, f. 240 şi 272.

[73] Arh. M.A.E., pachet 2/1851, nr. 2, f. 498. În martie 1858, ministru secretar de stat era vornicul Iancu Cantacuzino, director al departamentului şi secretar al sfatului era aga Alecu Fotino, protocolist al sfatului era N. Poliz, iar scriitor era C. Constantiniu.

[74] „Monitorul oficial al Moldovei", Iaşi, nr. 26/21/I/1859, p. 1; D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. VIII, p. 483.

[75] Arh. M.A.E., pachet 166/1859, nr. 5, f. 16.

[76] „Monitorul oficial al Moldovei", an. II, nr. 238 (29 iulie 1860), p. 1.

[77] De exemplu, în bugetul votat de adunarea electivă a Moldovei în 1860, în cadrul ministerului de externe figura:

1. Consiliul de miniştri sau sfatul administrativ;
2. Ministerul propriu-zis, împărţit în cele două diviziuni;
3. Secţiunea suplicelor către domn şi
4. Agenţii politici.

Consiliul de miniştri avea următorul personal salariat:

1) preşedintele consiliului; 2) cancelaria consiliului alcătuită dintr-un secretar, un şef de birou, doi scriitori, un arhivar şi registrator şi un supleant de arhivă şi registratură. Secretarul consiliului era în acelaşi timp şi şeful diviziunii administrative a ministerului (Arh. St. Bucureşti, Obştescul control, dosar 6411/1860, f. 23 şi Arh. M.A.E., pachet 210/1861, nr. 15, f. 18).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lor"; 5) „păstrarea actelor consiliului, a colecției proceselor verbale ale Adunării și ale Comisiunii Centrale" [78].

Din această înșirare putem observa că, după Unirea Principatelor, sarcinile cărora trebuia să le facă față cancelaria sfatului administrativ s-au mărit ca urmare a legăturilor permanente pe care trebuia să le aibă cu adunările legislative din Iași și București, cu guvernul din Țara Românească și cu Comisia Centrală de la Focșani.

În organizarea personalului cancelariei sfatului administrativ locul central îl ocupa secretarul. Funcția acestuia, deosebit de importantă, a fost cumulată începînd din 1845 cu aceea de director al cancelariei întregului minister, iar după 1860 cu aceea a șefului secției administrative din ministerul de externe. Personalul ajutător al secretarului a fost în continuă creștere: de la un singur ajutor s-a ajuns la un șef de birou și un scriitor; în 1851, cancelaria a fost transformată în secție separată în cadrul postelniciei cu un șef de secție, protocolist și scriitor. După 1859, la personalul cancelariei consiliului de miniștri s-au adăugat mai mulți scriitori, un arhivar, un registrator și un supleant. Această creștere a personalului cancelariei dovedește că lucrările care intrau în dezbaterea sfatului și care apoi trebuiau puse în executare au sporit atît în ceea ce privește numărul, cît și în privința importanței lor.

Funcționarii cancelariei sfatului au fost numiți după aceeași procedură ca toți funcționarii superiori ai ministerelor: ministrul făcea recomandarea către domn, indicînd de obicei, calitățile solicitantului și domnul semna, dacă era de acord, decretul de numire.

În general, funcționarii cancelariei sfatului administrativ au fost oameni cu competență și experiență. Cei mai mulți lucraseră și în alte ramuri administrative. Era de altfel firesc pentru o cancelarie care trata problemele capitale ale administrației țării [79]. Pentru însușirile pe care le aveau funcționarii cancelariei sfatului stau mărturie însemnările din „condica de calități pentru amploiații secretariatului de stat", condică în care erau menționate, printre altele, și studiile, averea, slujbele ocupate, avansările etc.

Ceea ce se cuvine să fie subliniat, pe lîngă experiența și gradul de pregătire ale acestor funcționari, este durata slujbei pe care au îndeplinit-o. Procopie Florescu a exercitat funcția de secretar timp de 20 de ani, retrăgîndu-se pentru motive de boală și bătrînețe. Scarlat Sișcală, de asemenea, a fost timp îndelungat în serviciul cancelariei sfatului. Această stabilitate a personalului din conducerea cancelariei sfatului a contribuit desigur la buna desfășurare a lucrărilor lui.

Majoritatea acestor slujbași posedau puține venituri în afară de ceea ce le oferea slujba [80]. Lefurile personalului cancelariei erau mai mari ca ale altor funcționari din minister și, desigur, proporționale cu funcția pe care o îndeplineau și cunoștințele ce le posedau [81].

---

[78] Arh. M.A.E., pachet 218/1862, nr. 1, f. 23.

[79] De exemplu, Procopie Florescu, cunoscător al limbilor elină, franceză și germană, a servit în administrație încă din anul 1821. Scarlat Sișcală, șef al secției sfatului în 1851, învățase carte la un pension și frecventase cursurile Academiei Mihăilene, cunoștea limba franceză, fusese întîi scriitor într-o cancelarie a secretariatului de stat, ajunsese în 1844 protocolist al sfatului, iar la 1851 șef de secție. Oarecare cunoștințe și practică se cereau și de la scriitorii sfatului (Arh. M.A.E., pachet 90/1853, nr. 1, f. 2 și 28 și pachet 2/1851, f. 240 și 272.

[80] Procopie Florescu nu moștenise nimic de la părinți, dar la ieșirea din funcție avea o casă și un loc în Iași, două vii și un han în apropierea orașului. Scarlat Sișcală, după 10 ani de slujbă, în 1853, poseda o casă și două dugheni (Arh. M.A.E., pachet 90/1853, nr. 1, f. 2 și 48).

[81] De exemplu, în 1849, pe trimestru se plăteau următoarele salarii: vel postelnicul 5400 lei; secretarul sfatului, care era și director al postelniciei, 4050 lei, deci aproape cît ministrul; protocolistul sfatului, 750 lei, iar scriitorul 420 lei

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Funcţionarilor principali li s-au acordat şi ranguri de boierie [82]. În asemenea condiţii ei alcătuiau elita funcţionarilor ministerelor.

În ceea ce priveşte componenţa sfatului administrativ, între anii 1832 şi 1862 trebuie să remarcăm că numirea miniştrilor dintre marii boieri proprietari, drept care aparţinea exclusiv domnului, a contribuit la instabilitatea conducerii ministerelor, la încurajarea incapacităţii, la înrădăcinarea favoritismului şi nepotismului, la perpetuarea venalităţii şi a arbitrarului în toate ramurile administrative, avînd consecinţe grave asupra întregii vieţii social-politice a Moldovei [83].

Alături de sfatul propriu-zis, alcătuit din miniştri, în genere lipsiţi de competenţă şi continuu schimbaţi, cancelaria sfatului, constituită din cîţiva funcţionari permanenţi instruiţi şi cu experienţă în treburile administrative, a asigurat stabilitatea şi continuitatea lucrărilor sfatului cîrmuitor.

Trebuie, de asemenea, să subliniem că nevoile interne au impus sfatului cîrmuitor un program de lucru deosebit de cel prevăzut în Regulamentul Organic. Sfatul administrativ extraordinar, în a cărui componenţă intrau toţi şefii de departamente, s-a întrunit nu numai în cazuri excepţionale, ci şi în mod regulat, pierzînd semnificaţia denumirii de extraordinar şi avînd deci compoziţia unui adevărat consiliu de miniştri.

Şedinţele şi lucrările sfatului administrativ. Procedura. Neexistenţa unui organ similar în administraţia Moldovei înainte de 1832 a impus alcătuirea unui regulament amănunţit pentru organizarea şedinţelor sfatului şi pentru desfăşurarea lucrărilor lui. În februarie 1833, generalul Pavel Kisselev a trasat în linii mari modul în care trebuiau pregătite lucrările ce aveau să fie supuse dezbaterii sfatului [84]. Pe baza indicaţiilor date în şedinţa de la 6 aprilie 1833, sfatul cîrmuitor a stabilit regulile ce trebuiau respectate în desfăşurarea lucrărilor sale [85]. Aceste reguli au fost menţinute şi în anii următori.

În istoria organizării sfatului administrativ un rol considerabil l-a avut Mihail Sturdza. Acesta, un om cu deosebit spirit practic şi bun administrator, folosindu-se de îndrumările lui Pavel Kisselev, a dat lucrărilor sfatului administrativ o planificare judicioasă şi oarecare stabilitate. La 30 august 1834 el a fixat un regulament amănunţit pentru desfăşurarea şedinţelor [86]. Mihail Sturdza se lăuda, exagerînd în oarecare măsură, că a fost primul care a „alcătuit un regulement pentru sesiile sfatului şi pentru chipul îndeletnicirilor sale". „Am închipuit — sesiza el — dispoziţii care regularisesc împărţirea lucrării a canţelerii şi supun pe reghistratura unii sisteme metodiceşti, care dîndu-i neaparată unime şi întregime înlesnesc ocîrmuirea trebilor şi uşurează cu mult regularisirea delilor" [87].

În urma măsurilor luate de Mihail Sturdza, convocarea membrilor sfatului în şedinţe de lucru extraordinare se făcea de către secretarul sfatului. Acesta

(Arh. St. Bucureşti, Controlul statului Moldova, dosar 21/1849, f. 1). În bugetul pe 1860, lefurile pe an erau următoarele: preşedintele consiliului, în afara retribuţiei de ministru, primea 24000 lei; secretarul, care era şi şeful secţiei administrative a ministerului de externe, 18000 lei; şeful de birou 9600 lei; un scriitor clasa I: 4800 lei; un scriitor clasa II: 3600 lei; un arhivar şi registrator: 6000 lei; un supleant la arhivă şi registratură: 3600 lei (Arh. St. Bucureşti, Obştescul control, dosar 6411/1860, f. 3).

[82] La 30 mai 1835, Procopie Florescu avea rangul de căminar, în 1848 era agă, iar în 1849 ajunsese postelnic. De altfel, el a fost şi decorat, în 1848, cu un ordin turcesc, pentru slujbele aduse statului. („Buletin. Foae oficială", Iaşi, an. III, nr. 42 (30 mai 1835), p. 155; „Albina Românească", Iaşi, an. XX, nr. 13 din 12/februarie 1848, p. 49).

[83] Felix Colson, *op. cit.*, p. 114.

[84] *Manualul administrativ...*, tom. I, nr. 17, p. 29—30.

[85] Arh. M.A.E., pachet 3/1833, nr. 4, f. 11—12.

[86] *Manualul administrativ...*, tom. I, nr. 18, p. 30—32.

[87] Hurmuzaki, *op. cit.*, Supl. I, vol. V (1822—1832), Bucureşti, 1894, p. 137.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

primea referatele departamentalor adresate sfatului cu o zi înaintea dezbaterilor. Diferitele adrese către sfat sau petițiile erau verificate de marele postelnic dacă intrau în competența sfatului și erau înmînate apoi secretarului sfatului cu o zi înaintea ședinței. Secretarul sfatului cerceta referatele, adrsele și petițiile primite, le clasifica în ordinea importanței și urgenței lor. El se îngrijea ca petițiile scrise în limbi străine să fie traduse, iar cele mai lungi să aibă un rezumat („perilipsis"). Pentru dezbaterea problemelor ce intrau în tratarea sfatului, secretarul aduna documentația necesară din arhiva secretariatului de stat. El stabilea apoi ordinea de zi a ședinței pe care o prezenta președintelui sfatului împreună cu referatele și actele care se cereau discutate. Pe masa secretarului rămînea documentația necesară dezbaterilor.

Aceste reguli nu au fost întotdeauna respectate de către șefii de departamente, care au prezentat uneori referate (spre dezlegare) în ziua dezbaterii, fără nici o pregătire prealabilă. De aceea, la 22 octombrie 1845, Mihail Sturdza a dat noi precizări asupra modului de desfășurare a ședințelor. El a dispus ca șefii departamentelor să predea în mod obligatoriu referatele cu cel puțin o zi înaintea ședinței. Șefii departamentelor trebuiau să cunoască îndeaproape conținutul referatelor ce le înaintau și să facă demersuri pentru urgentarea tratării lor de către sfat. Referatele pe care le prezentau în ziua discuției nu puteau fi luate în deliberarea sfatului decît la ședința următoare [88].

Ședințele sfatului aveau loc firește în palatul „ocîrmuitor" [89]. Deseori întrunirile aveau loc și acasă la unii din membrii sfatului, ceea ce era comod pentru miniștri, dar avea urmări neplăcute: întîrzierea lucrărilor, dispariția unor piese din dosare, pierderea caracterului confidențial al celor mai multe acte și deliberări etc. De aceea, la 22 octombrie 1845, Mihail Sturdza a hotărît ca întrunirile sfatului „să se facă pururea la camera sa în palatul Curții Vechi, unde se aflau și toate cancileriile departamentelor și se poate îndemâna în pripă științele trebuitoare și nici cum pe la casele șefilor lor, care aceasta aduce nu numai îndestule zăhăiri căutării trebilor, dară și sfărmarea hîrtiilor în transportarea de la un loc pînă la altul, mai ales în vremi neîndemânatice" [90].

Zilele fixate pentru întrunirea sfatului administrativ ordinar și extraordinar au variat după numărul și importanța lucrărilor și în funcție de împrejurările interne și externe.

Regulamentul Ogranic (art. 135, cap. IV) hotăra ca sfatul ordinar să se întrunească de două ori pe săptămînă; în împrejurări deosebite, se putea aduna și în alte zile.

În ofisul din 5 februarie 1833, Pavel Kisselev dispunea ca sfatul ordinar să se întrunească zilnic, iar cel extraordinar de două ori pe săptămînă [91]. La 6 aprilie 1833, din cauza numeroaselor acte ce trebuiau rezolvate, sfatul extraordinar a hotărît să se adune de trei ori pe săptămînă: luni, marți și joi de la orele 9 dimineața pînă la 2 după amiaza [92]. La 30 august 1834, Mihail Sturdza a dispus ca sfatul extraordinar să se întrunească luni și joi sub președinția sa la aceleași ore [93].

În cursul domniei lui Mihail Sturdza s-au respectat îndeosebi dispozițiile date de Pavel Kisselv, ele corespunzînd mai bine necesităților administrației interioare. Sfatul ordinar se întrunea, cînd era necesar, zilnic, iar pentru ședințele extraordinare s-au fixat, săptămînal, zile de lucru, de obicei de două ori pe săptămînă

[88] *Manualul administrativ...*, tom. I, nr. 21, p. 33—34.
[89] *Ibidem*, nr. 17, p. 30.
[90] *Ibidem*, nr. 21, p. 34.
[91] *Ibidem*, nr. 17, p. 29—30.
[92] Arh. M.A.E., pachet 3/1833, nr. 4, f. 11.
[93] *Manualul administrativ...*, tom. I, nr. 18, p. 30.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi, în caz de absenţă a domnului, de trei ori. În împrejurări excepţionale sfatul extraordinar s-a adunat mai des [94].

În ceea ce priveşte planificarea şedinţelor sfatului, Gr. Ghica a revenit la litera Regulamentului Organic. Probabil hotărîrea a fost impusă şi de faptul că membrii sfatului făcînd parte şi din divanul obştesc, creat conform dispoziţiilor tratatului de la Balta Liman în locul Obişnuitei Oşteşti Adunări, care a fost desfiinţată, trebuiau să participe la un număr mult prea mare de şedinţe. Astfel, domnul a reglementat ca sfatul ordinar să se întrunească, conform Regulamentului Organic, numai de două ori pe săptămînă, iar cel extraordinar cînd va fi cazul [95]. În 1850 domnul a crezut de cuviinţă ca săptămînal să aibă loc o întrunire extraordinară, sub preşedinţia sa ; de aceea, el a hotărît o zi sau două pe săptămînă, de obicei miercurea, pentru şedinţa ordinară şi pentru cea extraordinară marţi sau vineri. Între 1853—1862, numărul zilelor de întrunire a sfatului ordinar şi extraordinar a diferit după împrejurările politice. În absenţa conducătorului statului, sfatul extraordinar s-a întrunit de trei şi chiar patru ori pe săptămînă [96]. În cursul domniei lui Al. I. Cuza s-a încercat să se păstreze dispoziţiile Regulamentului Organic, fixîndu-se numărul şedinţelor ordinare la două săptămînal. Au variat, de asemenea, şi orele la care aveau loc şedinţele [97].

Deşi planificarea şedinţelor se făcea de domn sau de însuşi sfatul extraordinar, ea nu se respecta întocmai ; aceasta nu numai din cauza unor probleme deosebite care cereau o rezolvare urgentă, dar şi din motive mai puţin obiective. Din jurnalele sfatului observăm că şedinţele extraordinare nu aveau loc cu regularitatea consemnată în ofise. Se pare că cele mai numeroase şedinţe aveau loc în cursul lunilor de toamnă şi de iarnă : octombrie, noiembrie, ianuarie şi februarie [98].

Desfăşurarea şedinţelor sfatului administrativ se făcea în felul următor, în primul rînd se constata prezenţa membrilor. Sfatul extraordinar trebuia să fie compus din cel puţin patru membri prezenţi [99]. Cînd un membru lipsea de trei ori la rînd de la şedinţe, sfatul îl putea admonesta [100]. La deschiderea şedinţei, secretarul de stat prezenta sfatului rapoartele, anaforalele şi alte hîrtii ce trebuiau semnate de către miniştri. În şedinţele prezidate de domn, la început, fiecare ministru prezenta pentru departamentul său o informare asupra rezoluţiilor domneşti puse pe anaforale şi a modului cum s-au pus în execuţie hotărîrile luate în ultima şedinţă [101]. Urma apoi discutarea referatelor trimise de departamente.

---

[94] De exemplu, în octombrie 1838, cu ocazia alegerilor pentru Obştească Adunare, avea să se întrunească, înafară de miercurea şi vinerea între orele 9—14, şi luni şi joi seara *(Analele parlamentare ale României,* tom. IX, 2, Bucureşti, 1898, p. 59).

[95] *Manualul administrativ...*, tom. I, nr. 24, p. 36—37.

[96] De exemplu, la 15 februarie 1857, cînd caimacamul Th. Balş s-a retras de la conducere din cauza bolii, iar administraţiei centrale i se puneau probleme deosebit de dificile în vederea alegerilor pentru divanul ad-hoc („Buletin oficial", an. XXV, nr. 14 din 17 februarie 1857, p. 57).

[97] M. Sturdza a fixat orele 9—14 a.m. şi în mod excepţional seara. Gr. Ghica a hotărît deschiderea şedinţelor la ora 10 a.m. (ora Europei). În vremea lui Al. I. Cuza, şedinţele aveau loc la orele 11 sau 12 a.m., iar în zilele cînd coincideau cu şedinţele adunării elective, seara (Arh. M.A.E., pachet 173/1859, nr. 3, f. 6, 18, 29).

[98] Arh. St. Iaşi, Secretariat de Stat, dosar 1762, f. 2—211, vezi şi Arh. M.A.E., pachet 102/1853, nr. 4, f. 1—52.

[99] Pentru a se preîntîmpina cazurile de absenţe s-a stabilit ca miniştrii să nu părăsească capitala decît în cazuri de urgenţă, trei sau patru zile cîte unul (Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. VI, Bucureşti, 1895, p. 416 şi „Supliment la Buletinul oficial", Iaşi, an. XVII, nr. 38 din 15 mai 1849, p. 157).

[100] Arh. M.A.E., pachet 3/1833, nr. 4, f. 13.

[101] *Manualul administrativ...*, tom. I, nr. 18, p. 30, 31.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Pentru rezolvarea referatelor curente, în februarie 1833, sfatul ordinar a hotărît să rezerve pentru fiecare departament cîte o zi de lucru [102].

Ministrul care avea de susținut un referat cu caracter tehnic putea veni la ședință însoțit și de un funcționar, „cinovnic" al departamentului, „spre înlesnirea lucrării". În cazuri excepționale se hotăra discutarea unor probleme speciale la începutul fiecărei ședințe [103].

După pricinile administrative și altele prezentate de departamente, urma discutarea petițiilor. În cazul cînd trebuiau să se rezolve și jalbele adresate domnului, se rezerva chiar o ședință întreagă pentru aceasta. La 15 februarie 1857, caimacamul Th. Balș fiind bolnav, s-a hotărît ca în fiecare ședință de marți să se discute jalbele adresate caimacamului [104].

Numărul lucrărilor care se cereau tratate de sfat era foarte ridicat. În aprilie 1838, Mihail Sturdza constata că aproape 300 de referate, petiții și altele, adresate sfatului în cursul anului 1837, rămăseseră nerezlovate [105]. În curs de un an, de exemplu, de la urcarea pe tron a lui Gr. Ghica și pînă la 1 mai 1850, „sfatul au tratat și expeduit 1735 pricini" [106].

Se pune întrebarea cum era posibil ca într-o ședință de maximum patru ore să se citească, să se discute și să se adopte hotărîri privind peste 40 de referate ale mai multor ministere și peste 10 petiții cu conținut deosebit, în afară de cercetarea unor sămi sau luarea de măsuri pentru punerea în execuție a unor ofisuri domnești [107]. Oricît de ordonate ar fi fost hîrtiile prezentate sfatului spre discuție și de concis rezumate de către secretar, este puțin probabil ca un număr atît de mare de lucrări să se fi putut trata cu atenție și profunzime într-o singură ședință. Probabil cele mai multe din referatele prezentate de departamente erau rezumate în ședință, citindu-se rezoluția pe care membrii sfatului o isoăleau fără să mai discute fiecare aliniat și punct în parte. Este, de asemenea, posibil ca multe din referate să fi fost dezbătute în sfatul ordinar și apoi întărite într-o ședință extraordinară.

Informațiile asupra caracterului dezbaterilor sînt foarte reduse. Din jurnale și protocoale nu se constată decît rezoluția finală adoptată de sfat. E posibil ca multe referate să fi fost discutate între miniștri înainte de ședința hotărîtoare a sfatului. Instrucțiunile privitoare la funcționarea sfatului administrativ prevedeau cazul cînd membrii sfatului nu cădeau de acord asupra unei chestiuni. În Regulamentul organic se indica, în astfel de împrejurări de „neunire a socotințelor", ca membrii sfatului să facă anafora domnului, a cărui hotărîre era definitivă (art. 138, capit. IV) [108]. La 17 ianuarie 1859 s-a hotărît ca deciziile consiliului extraordinar să fie luate cu „completul membrilor săi și cu majoritatea de glasuri, minoritatea însă are dreptul a-și da deosebita sa socotință" [109]. În cazul în care domnul nu era de acord cu hotărîrea sfatului, putea să-i înapoieze anaforaua spre o nouă deliberare [110].

Redactarea proceselor verbale era în sarcina secretarului sfatului. La 30 august 1834 Mihail Sturdza, pe baza îndrumărilor date de generalul Pavel Kisselev, a alcătuit formularul după care trebuia să fie scris jurnalul ședințelor prezidate de

---

[102] *Manualul administrativ...*, tom. I, nr. 17, p. 30.
[103] Arh. M.A.E., pachet 3/1833, nr. 4, f. 11.
[104] „Buletinul oficial", an. XXV, nr. 14, 17 februarie 1857, p. 57.
[105] Hurmuzaki, *op. cit.*, Supl. I, vol. IV, 1891, p. 165—166.
[106] „Gazeta de Moldavia", an. XXII, nr. 30, 1 mai 1850, Iași, p. 121.
[107] Vezi, de exemplu, lucrările sfatului în Arh. M.A.E., pachet 62/1850, nr. 1 f. 1—56.
[108] Vezi și *Manualul administrativ...*, tom. I, nr. 18, p. 31.
[109] Arh. M.A.E., pachet 173/1859, nr. 3, f. 6.
[110] Arh. St. Iași, Secretariat de stat, dosar 1720, f. 28—29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

domn. Acest formular a stat de temei la alcătuirea proceselor verbale ale şedinţelor [111].

În general se proceda astfel : imediat după şedinţă, hîrtiile iscălite de membrii sfatului erau luate de secretar care le trecea în jurnal. A doua zi după şedinţă erau predate cancelariei marii postelnicii (secţiei a doua), care le înainta forurilor competente pentru executare. Înaintarea lor se făcea sub iscălitura vel postelnicului şi a şefului secţiei a doua în tremen de 24 de ore cele urgente, şi în maximum trei zile celelalte [112].

Sfatul administrativ, ca semn de aprobare, aplica pecetea sa pe diverse acte eliberate de departamente, ca de exemplu pe inamurile pentru caii de poştă, sau pe patentele negustorilor, ale meşterilor, ale treptelor vistieriei, ale jidovilor orîndari, ale corăbierilor care veneau în portul Galaţi etc. Desigur, pecetea putea fi aplicată şi de secretar, după aprobarea globală a actelor de către sfat. Pecetea sfatului, la mijlocul secolului trecut, avea un desen în tuş negru reprezentînd în centru un pătrat în care era încadrat un cap de bour şi o coroană sus. În jurul pătratului erau doi delfini. Legenda, în 1849, era următoarea : „Principatul Moldovei, sfatul administrativ 1849" [113].

În caz de absenţă a domnului din capitală, secretarul păstra o listă a lucrărilor sfatului pentru care sancţionarea domnului era necesară. Această listă, iscălită de membrii sfatului, trebuia prezentată domnului la întoarcerea sa [114]. Cînd era posibil, actele care cereau sancţionarea sa i se trimiteau cu un curier special [115]. De la unirea politică a Principatelor pînă la unirea administrativă pentru sancţionarea unor acte de primă importanţă s-a trimis un curier în fiecare simbătă din Iaşi la Bucureşti [116].

Aşadar, în ceea ce priveşte organizarea şi desfăşurarea şedinţelor de lucru ale sfatului, ca şi procedura actelor ce intrau şi ieşeau din cancelaria lui, regulamentul de funcţionare s-a definitivat, după indicaţiile date cu multă competenţă şi prevedere de generalul Pavel Kisselev, în primii ani de domnie a lui Mihail Sturdza. În această direcţie, măsurile luate de Mihail Sturdza s-au menţinut, ele dovedind calităţile de bun organizator ale domnului. În anii următori s-au adus numai precizări şi s-a venit cu admonestări pentru abateri, cu schimbări doar în programarea numărului şi a datelor şedinţelor ordinare sau extraordinare ale sfatului administrativ.

Atribuţiile şi competenţa sfatului administrativ. Sfatul administrativ era principalul organ al puterii executive după domn. Ca atare, el a jucat un rol deosebit de important în istoria social-politică şi administrativă a Moldovei. Atribuţiile sfatului au fost aceleaşi între anii 1832 şi 1862. La 17 ianuarie 1859, de exemplu, consiliul administrativ extraordinar hotăra ca „sfera competenţei sfatului să rămînă cea prevăzută în cuprinderea Regulamentului Organic şi în titlul

---

[111] Jurnalul cuprindea : data cînd a avut loc şedinţa, membrii care au participat, conţinutul pe scurt al hîrtiei tratate, data, numărul ei şi rezoluţia „întocmai" a sfatului. La sfîrşit erau iscăliturile membrilor. Dacă unul din aceştia nu era de acord cu rezoluţia, se nota şi opinia lui separat.

[112] Arh. M.A.E., pachet 3/1833, nr. 4, f. 12 şi *Manualul administrativ...*, tom. I, nr. 18, p. 30—32.

[113] Arh. St. Iaşi, Secretariat de Stat, dosar 2176, f. 1—52 şi nr. 3916, f, 32.

[114] „Buletin Foae oficială", Iaşi, an. V, nr. 31, 22 aprilie 1837, p. 100—101 şi an. XXV, nr. 14, 17 februarie 1857, p. 57.

[115] Aşa s-a procedat la 20 iunie 1835 cînd Mihail Sturdza a întreprins o călătorie prin ţinuturile ţării : actele care se cereau sancţionate de urgenţă i-au fost trimise din 10 în 10 zile prin „titiularnoi sovetnic Stoianovici" ; la fel s-a procedat şi în iulie 1851, cînd Gr. Ghica se afla într-o călătorie în ţară *(ibidem*, an. III, 8 august 1835, nr. 62, p. 229—230 ; an. XIII, nr. 11, 5 august 1851, p. 47.

[116] „Monitorul oficial al Moldovei", 20 ianuarie 1860, an. II, nr 86, p. 225.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

al IV-lea, cap. I, din *Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, tom. I, cît nu vor fi contrare dispozițiilor regulamentului" [117].

După cum am arătat mai sus, atribuțiile sfatului sînt indicate în Regulamentul Organic numai în linii mari, fără să se precizeze cu strictețe limitele lor. Aceasta s-a datorat probabil, pe de o parte, faptului că problemele care intrau în competența sfatului fiind foarte numeroase și variate, era greu să fie toate menționate într-un regulament care privea întreaga organizare a administrației interne, a economiei, finanțelor statului etc., iar pe de altă parte, redactorii Regulamentului Organic în mod intenționat au lăsat atribuțiile sfatului insuficient precizate, pentru a da o sferă mai largă de acțiune acestuia.

În Regulementul Organic se prevăd de altfel numai atribuțiile sfatului ordinar. Nici în ofisele ulterioare nu se fac precizări asupra atribuțiilor sfatului extraordinar. În jurnalul încheiat în ședința sfatului administrativ extraordinar din 23 octombrie 1853, după ce Gr. Ghica plecase din țară, din cauza izbucnirii războiului Crimeii, în care se hotărau zilele de întrunire a sfatului ordinar și extraordinar și atribuțiile sale, se prevedea la pct. 3 că „sfatul ordinar se ocupa de pricinile administrative curente, prin încheerea de rezoluții asupra hîrtiilor tratate, iar cel extraordinar de acele ce se ating de competența sa, precum și de acele ce atîrnă de la dezlegarea și întărirea domnului" [118].

În cursul celor trei decenii nu s-a făcut o demarcare precisă între atribuțiile care intrau în sfera de competență a sfatului ordinar și a celui extraordinar. Multe din atribuțiile sfatului ordinar prevăzute în Regulamentul Organic au trecut asupra celui extraordinar [119].

Nicolae Blaremberg, în lucrarea publicată la București în 1885 *(Essai comparé sur les institutions et les lois de la Roumanie, depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours)*, încearcă să facă unele delimitări în competența celor două forme de consiliu. Delimitările sale, singurele cunoscute în această privință, însă, nu oglindesc just situația și nu dau o imagine exactă a atribuțiilor. El afirmă despre consiliul extraordinar că se adună atunci cînd e necesar sub președinția prințului, în competența lui fiind: „toutes les mesures d'utilité administratives, toutes nouvelles organisations quelconques, toutes délibérations portant sur des cas imprévus, et des mesures extraordinaires. Il élabore les projets du Gouvernement destinés à êtres, après l'agrément préalable du Prince, soumis aux discussions de l'Assemblée générale".

După cum se observă, Nicolae Blaremberg nu era suficient de informat, deoarece consiliul extraordinar se întrunea după un program stabilit dinainte, nu numai atunci cînd era necesar și nu întotdeauna sub președinția domnului, iar

[117] Arh. M.A.E., pachet 173/1859, nr. 3, f. 6.

[118] „Buletin Foaia publicațiilor oficiale a Principatului Moldovei", an. XXI, nr. 91, 15 noiembrie 1853, p. 361.

[119] De exemplu, în cap. IV, art. 133, se precizează că rolul sfatului este de „a siguripsi și a înlesni cursul trebilor, cît și pentru a pregăti materialele trebuincioase spre chipzuirile Obștești Obicinuitei Adunări, nu mai puțin și de a urzi proiecturi de îmbunătățiri, care, după ce să vor primi de către domnul, să vor orîndui la cercetarea aciiași Adunări", iar un articol mai jos arată că sfatul, „culegînd toate materialurile trebuincioase, va alcătui cu scumpătate proiecturi de toate lucrările sus arătate la articurile 139, pînă și acel de 146 (care se referă la atribuțiile ministerului de interne, de finanțe și ale secretariatului de stat), care să vor supune domnului pentru a să orîndui la cercetarea Obicinuitei Obștești Adunări, ca, după ce să vor primi și să vor întări, să se puie și în lucrare" (art. 146). Ultimul articol (147), așa cum am mai arătat, atrăgea atenția membrilor sfatului să se ocupe de starea satelor: „dacă, din întîmplare, vreun proprietari sau orîndatori ar asupri pre sătenii săi, acest sfat, culegînd adevărate științi, va face cunoscut aceste domnului, pentru ca după dovadă să iei și măsurile de înfrînare în asămine cădere". Toate acestea intrau și în sfera competenței sfatului extraordinar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în ceea ce privește atribuțiile, acestea, în parte, revenau și sfatului ordinar. Relativ la atribuțiile sfatului ordinar, același afirma că ele erau „d'examiner toutes les affaires courantes de la compétence de l'administration générale du pays, et de dresser, après délibérations conformes aux bases du réglement, un rapport au Prince des mesures ainsi arrêtées, lesquelles ne sont mises à exécution qu'après la confirmation du Prince" [120]. Este evident că sfatul ordinar se ocupa de toate afacerile curente de administrație generală a țării, dar multe din acestea intrau și în cercetarea sfatului extraordinar. Rapoartele asupra deliberărilor și hotărîrilor luate erau înaintate Domnitorului și de sfatul extraordinar și, de asemenea, măsurile propuse de acesta din urmă nu se puteau aplica fără confirmarea domnului. Așadar, o delimitare precisă a competenței sfatului ordinar și a celui extraordinar nu se poate face, atribuțiunile în bună parte confundîndu-se de altfel, ca și programul și desfășurarea lucrărilor lor. În mod cert se poate afirma că sfatul ordinar discuta unele probleme de administrație curentă privind mai ales ministerele de interne și de finanțe. Asupra unor referate discutate în ședințele ordinare se luau hotărîri definitive în ședințele extraordinare. În competența exclusivă a sfatului extraordinar era dreptul de a exercita unele din atribuțiile domnului în perioada cînd acesta lipsea din capitală.

Sfatul extraordinar se întărește mai ales după 1849, cînd în componența lui, pe lîngă membrii sfatului ordinar, al ministrului de justiție și al generalului inspector de miliție, au intrat și ministrul lucrărilor publice și cel al averilor bisericești și învățătur lor publice. Practica de zi cu zi a impus ca numărul participanților la ședințele sfatului să fie de minimum trei persoane. Participarea tuturor miniștrilor la ședințele sfatului a devenit din ce în ce mai frecventă, sfatul administrativ transformîndu-se de fapt într-un consiliu al tuturor miniștrilor.

Dată fiind această situație, este necesară prezentarea atribuțiilor și competenței sfatului ordinar și extraordinar în general după prevederile Regulamentului Organic și ofisele domnești din perioada 1834—1862. Din acestea rezultă că atribuțiile sfatului administrativ ordinar și extraordinar erau următoarele : 1) deliberarea ca principal organ consultativ asupra celor mai multe chestiuni, fără să dea deciziuni ; 2) elaborarea proiectelor de legi, amendamente, decrete ; 3) punerea în executare a legilor aprobate de domn și de Adunarea Obștească (după 1849 de Divanul Obștesc) ; 4) la acestea s-au adăugat pentru sfatul extraordinar și unele atribuțiuni de deciziune.

În deliberarea sfatului administrativ intrau toate referatele venite din partea departamentelor și ale diferitelor instituții, măsurile pentru punerea în execuție a ofisurilor domnești și petițiile particulare a căror rezolvare intra în competența sa. Rezoluțiile pe care le adopta sfatul trebuiau să fie în conformitate cu legile în vigoare și în primul rînd să nu se abată de la prevederile Regulamentului Organic. În problemele curente, care nu modificau sau completau legile în vigoare, rezoluțiile sfatului erau executorii ; în cele mai multe cazuri de acest fel nu era necesară confirmarea domnului. În chestiunile de importanță majoră, hotărîrile sfatului trebuiau să aibă aprobarea domnului. În cazuri de modificare și completare de legi, de elaborare de statute, de interpretare deosebită sau de clarificare a unor chestiuni din așezăminte, propunerile sfatului trebuiau discutate și aprobate și de Adunarea Obștească.

În ceea ce privește dreptul de elaborare a proiectelor de legi, amendamentelor, decretelor și deci de pregătire a materialelor necesare Adunării Obștești, procedura care se urma era următoarea : la sesizările sau propunerile făcute de domn sau de vreun ministru, sfatul alcătuia un proiect de lege pe care-l prezenta domnului sub formă de anafora. În unele cazuri, ministrul unui departament venea cu un proiect de lege gata redactat, pe care-l supunea discuției sfatului

[120] Nicolas Blaremberg, *Essai comparé sur les institutions et les lois de la Roumanie, depuis les temps les plus récules jusqu'à nos jours*, București, 1885, p. 611—612.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sau îl prezenta direct domnului și acesta îl trimitea în deliberarea sfatului printr-un ofis. Atunci cînd domnul lua direct inițiativa unei legi, cerea sfatului, printr-un ofis, să chibzuiască asupra problemei și să elaboreze proiectul de lege [121]. Proiectele de legi dezbătute de sfat, cu avizul domnului erau trimise apoi spre deliberarea Adunării Obștești, iar după 1849 Divanului Obștesc [122].

În acest chip, sfatul administrativ pregătea materialele necesare deliberărilor Obișnuitei Obștești Adunări sau Divanului Obștesc, care, conform Regulamentului Organic, avea dreptul numai „de a discuta și vota legile care se propuneau de puterea executivă" [123].

Proiectele de legi, întocmite de sfatul administrativ, puteau fi modificate sau amendate de Obștească Adunare [124]. O lege adoptată de Adunarea Obștească era înaintată spre întărire domnului. Cu sancționarea domnului, ea revenea pe biroul sfatului administrativ care dădea dispoziții pentru aplicarea ei [125].

Majoritatea materialelor care intrau în deliberarea sfatului treceau și în discuția Adunării Obștești. Chiar petițiile particulare adresate sfatului, dacă se referceau la probleme de interes mai larg și mai ales dacă atingeau legiuirile în vigoare, erau trimise Adunării, ca de exemplu reclamațiile contra sporirii dărilor, a desființării scutelnicilor sau împotriva măsurilor de rotunjire a ținuturilor etc. [126].

---

[121] De pildă, în septembrie 1849, Gr. Ghica, printr-un ofis către sfat, cerea să se stabilească organizarea departamentului lucrărilor publice, să alcătuiască bugetul cu veniturile și cheltuielile lui și să i le facă cunoscut printr-o anafora *(Manualul administrativ...*, tom. II, nr. 718, p. 211).

[122] Ca exemplu de procedură vom indica rezoluțiile de pe marginea proiectului departamentului lucrărilor publice din 31 mai 1852, pentru îndreptarea străzilor capitalei și curățenia orașului. Rezoluția domnului: „sfatul nostru extraordinar va cerceta alăturatul proiect, după care-l va da în deliberația Divanului Obștesc". Cîteva zile mai tîrziu rezoluția sfatului arăta: „potrivit apostilului înălțimei sale, sfatul extraordinar încuviințează proiectul și-l recomănduiește Divanului Obștesc". Secretariatul de stat trimitea la locul indicat proiectul de lege. Uneori și referatele departamentelor, cînd impuneau o modificare sau completare a legii, se trimiteau Adunării sau Divanului Obștesc cu o adresă a sfatului alcătuită cam în termenii următori: sfatul „au făcut încheiere ca un asemenea caz care cere punere la cale prin o măsură legiuitoare să se îndrepte Divanului Obștesc" *(Analele parlamentare ale României*, tom. XVII, 2, București, 1915, p. 123 și Arh. St. Iași, Secretariatul de stat, dosar 2018, f. 1—4).

[123] Th. C. Aslan, *Studii de drept parlamentar*, București, 1905, p. 79.

[124] *Analele parlamentare ale României*, tom. XVIII, 2, București, 1915, p. 77—81.

[125] De exemplu, o lege din 1855 era trimisă sfatului cu următoarea apostilă domnească: „Proiectul adoptat de divanul obștesc... înfățoșiindu-ni-se pe lîngă anaforaua sa cu nr... noi, pe temeiul art. 52 din capitul al II-lea a Regulamentului Organic, am întărit acel proiect spre a avè tărie de legiuire în viitoriu și dar însărcinăm pe sfatul nostru ca îndată ce va primi de la divanul zis redacția acestei legiuiri, să reguleze punerea ei în lucrare și întocmai urmare". Alături de aceasta se anexa o adresă semnată de președintele Divanului Obștesc către secretariatul de stat pentru publicarea legii. Sfatul administrativ dădea dezlegare secretariatului de stat pentru punerea în aplicare și pentru a face cunoscută legea direct departamentelor și apoi redacției „Foaiei oficiale" (Arh. St. Iași, Secretariat de Stat, dos. 2018, f. 66—70).

[126] *Analele parlamentare ale României*, tom. V, 2, p. 736—737 și tom. IV, 2, p. 553.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Sfatul supunea, de asemenea, aprobării Adunării Obștești cererile pentru acordarea de pensii [127], sau petiții de înfiere [128], de indigenat [129] etc.

În chestiunile obișnuite care se încadrau în legile existente, sfatul lua hotărîri și aplică măsuri fără a le face cunoscute Adunării Obștești. Problemele care s-au tratat de sfat au fost dintre cele mai diferite: administrația, finanțele, agricultura, comerțul și industria, lucrările publice, problemele militare, sănătatea și siguranța publică, instrucția, epitropiile, chestiuni de politică externă, afaceri consulare etc. [130].

Cele mai multe din dezbaterile sfatului pe marginea referatelor prezentate de departamente s-au purtat în special în jurul problemelor care nu erau deplin lămurite de legiuirile existente.

Din numeroasele probleme care au intrat în tratarea sfatului administrativ în această perioadă, vom insista numai asupra acelora privind raporturile agrare și a celora referitoare la finanțele statului, acestea avînd o importanță deosebită. Astfel, articolului 147, cap. IV din Regulamentul Organic, privind apărarea locuitorilor săteni de asupriri, sfatul nu i-a dat o atenție mai deosebită cu toată importanța și gravitatea chestiunii. Dată fiind compoziția socială a sfatului, nu era posibil să se adopte în această problemă rezoluții care, apărînd țărănimea, să lovească în interesele sociale și economice ale marilor proprietari. Problema relațiilor dintre săteni și proprietari, atunci cînd era pusă în discuție pe baza unora din referatele prezentate de ministrii de interne, de finanțe sau de lucrări publice, era rezolvată în favoarea boierilor. Un exemplu concludent în această direcție este proiectul modificator al capitolului III al secției a VII-a din Regulamentul Organic, privind obligațiile sătenilor față de proprietari, pe care sfatul administrativ l-a prezentat generalului Pavel Kisselev la 20 ianuarie 1833. La 15 februarie 1833, Pavel Kisselev răspundea sfatului că proiectul este nedrept cu țăranii, că el nu se orientează după principiul unei juste reciprocități. El arăta toate obiecțiile pe care le va ridica acest proiect și atrăgea atenția că în cazul în care proiectul sfatului se va adopta de Adunarea Obștească, fără amendamentele necesare, nu-și va asuma responsabilitatea tulburărilor pe care le-ar provoca [131].

Toate legiuirile privind raporturile dintre țărani și proprietari, în această perioadă, au fost întocmite din inițiativa domnului și a sfatului în interesul marilor proprietari. Între acestea amintim, în primul rînd, legea din 1844 privind obligațiile locuitorilor din regiunea de munte și așezămîntul agrar din 1852, întocmit în urma stipulațiilor convenției de la Balta Liman. Prin acest nou așezămînt agrar, fără a se îmbunătăți soarta țăranilor clăcași, se adaptau prevederile Regulamentului Organic la noile condiții economice de la mijlocul secolului al XIX-lea din satele moldovene.

Celelalte acte relative la săteni discutate și soluționate de sfat privesc chestiuni adiacente și nu miezul problemei țărănești. Atunci cînd împrejurările (seceta, lăcustele, epidemiile etc.) agravau situația țăranilor, domnul era acela care impunea, de obicei, sfatului să chibzuiască asupra măsurilor necesare. De altfel, în majoritatea acestor cazuri, inițiativa nu pornea direct de la sfatul administrativ, ci de la domn care avea interes să asigure liniștea, evitînd izbucnirea gravelor nemulțumiri țărănești care amenințau ordinea internă.

Între măsurile adoptate de sfat în aceste probleme, singurele care au avut un evident caracter pozitiv au fost acelea privind eliberarea țiganilor statului în 1844 și a celor particulari în 1855. Celelalte priveau în primul rînd interesele

[127] *Analele parlamentare ale României*, tom. III, 2, p. 317—318.

[128] *Ibidem*, tom. IV, 2, p. 47.

[129] *Ibidem*, tom. X, 2, p. 498 și tom. XVII, 2, p. 45.

[130] Vezi *Manualul administrativ...*, tom. I, p. 78—542.

[131] D. C. Sturdza-Scheeanu, *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească*, București, 1907, vol. I, p. 103—114. Vezi și Radu Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, București, 1907, tom. I, p. 426—440.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fiscale și administrative ale statului și cele ale proprietarilor de moșii. Ajutorarea locuitorilor cu pîine în anii de lipsă și dispozițiile pentru neasuprirea clăcașilor au constituit, așa cum se știe, jumătăți de măsură care nu au avut ca rezultat îmbunătățirea soartei țăranilor.

După dezbaterile care au avut loc în divanul ad-hoc în jurul problemei agrare și în urma aplicării dispozițiilor din Convenția de la Paris, din 19 august 1858, problema țărănească era tratată în consiliul administrativ cu rezerve, în așteptarea alcătuirii noii legi agrare. Hotărîrile adoptate în chestiunile mărunte în această privință, după 1859, au avut un caracter mai mult sau mai puțin progresist, după gruparea din care era ales guvernul, și, în general, un evident caracter provizoriu.

O altă problemă importantă care intra în competența sfatului era aceea a deliberării asupra veniturilor și cheltuielilor statului. Conform prevederilor Regulamentului Organic, la fiecare trimestru vistiernicul trebuia să prezinte sfatului administrativ condica de „luaturi și daturi", adică de venituri și cheltueli. Sfatul controla această condică și încunoștiința pe domn de rezultatul revizuirii făcute. Pe baza jurnalelor încheiate de sfat în această chestiune, ministrul de finanțe făcea bilanțul cheltuielilor și veniturilor anuale care trebuia verificat și aprobat de Obștească Adunare. De asemenea, sfatul delibera și asupra proiectului de buget întocmit de ministrul de finanțe înainte ca acesta să fie supus Adunării Obștești. Cheltuielile importante, în afara prevederilor bugetare (acordarea de credite extraordinare și suplimentare), urmau să se facă numai cu avizul sfatului și întărirea domnului. Ca urmare, probleme ca: sporirea dărilor, a listei civile a domnului [132], cheltuielile pentru diverse daruri făcute Porții sau la oameni politici străini care sprijineau interesele politice ale țării [133], sporirea sau reducerea lefilor funcționarilor statului [134], despăgubirile de război sau întreținerea trupelor străine [135] etc., sfatul trebuia să le discute, să ia măsuri care urmau să fie supuse sancționării domnului și, în unele cazuri, deliberării Adunării Obștești. În această direcție, sfatul avea dreptul nu numai de a delibera, de a propune măsuri și de a aplica hotărîrile definitive ale domnului și ale adunării, dar și de deciziune, atunci cînd se impuneau, de exemplu, unele cheltuieli excepționale care nu depășeau capitolul respectiv din buget [136].

Ca urmare a acestor atribuții, sfatul trebuia să cerceteze periodic cheltuielile care se făceau de ministere și de instituțiile obștești. La sfîrșitul fiecărui trimestru (sfert) avea loc verificarea sumelor aflate în casele statului, constatările fiind făcute cunoscute domnului. Pe lîngă secretariatul de stat funcționa, de altfel, și controlul obștesc, care se ocupa de contabilitatea statului. Controlul obștesc trimitea sămile de la departamente cu un referat la sfatul administrativ, care, după verificare, dădea avizul său, urmînd să fie aprobate apoi de Adunare [137]. În decretul pentru înființarea departamentului lucrărilor publice se arată că „la sfîrșitul fiecărui an, departamentul va da către stat samă de cheltuielile urmate în curgerea

---

[132] Hurmuzaki, *op. cit.*, Supl. I, vol. V, p. 78—79, 98—99, 105, 265—267.

[133] *Ibidem*, p. 524.

[134] *Analele parlamentare ale României*, tom. IV, 2, p. 166—167, tom. V, 1, și 2, p. 573—579, 520—521.

[135] *Ibidem*, tom. XVII, 2, p. 178—179; Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. XII, p. 401—402.

[136] De pildă, la 17 octombrie 1860, consiliul de miniștri aproba ministerului de externe să plătească din bugetul ministerului 200 galbeni (6.300 lei) lui Armand Levy, redactorul „Jurnalului de Geneva", pentru a sprijini cauza națională (Arh. St. București, Controlul obștesc, dosar 6414/1860, f. 7, 34).

[137] P. Negulescu, *Studiu juridico-politic asupra Regulamentelor Organice, astfel cum au fost aplicate la 1 iulie 1831 în Valahia și 1 ianuarie 1832 în Moldova*, extras din „Revista de drept public", nr. 3—4, București, 1943, p. 76—77.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

anului care după cercetarea lor și de către control, se vor supune și adunării cercetătoare somilor obștești sau comisiei însărcinate cu atributurile adunării" [138].

După desființarea Adunării Obștești, proiectele de buget, statele de salarii etc. au numai aprobarea sfatului și sancționarea domnului [139].

În afară sămilor departamentelor, sfatul avea atribuția de a verifica și a aproba și pe acelea ale așezămintelor publice ca: veniturile și cheltuielile epitropiilor caselor obștești, a casei cutici milelor, a copiilor aflați, casa apelor și pavelelor din Iași, a învățăturilor publice, a comitetului sănătății, a epitropiei spitalului Sf. Spiridon, care se aflau sub conducerea unui comitet central, ca și a veniturilor și cheltuielilor comitetului mitropoliei și a mănăstirilor pămîntene. În 1848, în urma înființării departamentului averilor bisericești, și în 1849 a lucrărilor publice, comitetul central a fost desființat, sămile de venituri și cheltuieli ale acestor așezăminte trecînd în sarcina departamentelor respective. După această dată, numai epitropia spitalului Sfîntul Spiridon mai prezenta direct sfatului administrativ sămile ei [140].

În 1843 s-a hotărît ca societatea cabinetului de medici și naturaliști, deoarece „nu-și poate însuși dreptăți de proprietate personală nici de neatîrnare, se va îndatora a supune pe fieștecare anu la sfatu lămurită socoteală de intrări și cheltuieli, precum și ecstract de obiectele aflătoare în acel cabinet, cu arătarea celor adăugite în fieștecare an" [141].

Ca urmare a acestor atribuții, sfatului administrativ îi revenea dreptul de a controla și supraveghea modul cum erau arendate veniturile statului, de exemplu, a ocnelor, a poștelor, poșlina vitelor etc.) și a caselor obștești. Strigările la licitație, în special cea de a treia, se făceau în prezența sfatului. Procesul verbal încheiat la cea din urmă licitare era semnat de membrii sfatului administrativ, de comitetul central (pînă în 1849) și de arendașul care a obținut antrepriza [142].

Sfatul administrativ avea dreptul să anuleze o licitație cu care nu era de acord și să fixeze un alt termen [143].

În unele împrejurări, cu aprobarea domnului, sfatul lua unele măsuri care erau de natură a avantaja sau dimpotrivă a dezavantaja pe un antreprenor, peste clauzele contractului aprobat anterior de sfat și de adunare, comițînd astfel ilegalități și încălcări de atribuții. De exemplu, la 1 martie 1850 se făcea cunoscut domnului că sub administrația lui Mihail Sturdza, sfatul a făcut unele concesii fostului antreprenor al ocnelor care erau în dauna intereselor statului. Aceste concesii au fost ilegale deoarece, nu au fost de competența sfatului, nici măcar a domnului, a prifface clauzele unui contract încheiat de legiuitoare adunare și primit de antreprenor" [144]. Încălcări de felul acesta au avut loc în toată perioada de care ne ocupăm. Aceasta se datora atît puterii mari pe care o avea sfatul sprijinit de către domn, cît și „tradițiilor" pe care Regulamentul Organic nu le-a putut desființa cu totul.

---

[138] „Buletin Foae oficială", Iași, an. XIX, nr. 6 (21 ianuarie 1851), p. 23.

[133] De exemplu, la 10 ianuarie 1855, sfatul a pus următoarea rezoluție pe statul cu lefurile personalului vistieriei: „Statul alăturat încuviințîndu-se de sfat se va încredința și se va înturna vistieriei. Zăciuiala pentru casa școalelor se va mărgini în soma hotărîtă din anul trecut 1834 pentru toate lefile îndeobștie, fiind că din adăugirile făcute în urmă nu se mai pot trage zăciueli, conform cu aceasta să va împărtăși și celorlalte departamente pentru a alcătui statul personalului fiecăruia și a-l supune sfatului spre aprobare" (Arh. St. Iași, Secretariat de Stat, dos. 1978, f. 1).

[140] *Manualul administrativ...*, tom. I, p. 37.

[141] *Analele parlamentare ale României*, tom. XII, 2, p. 518 și *Manualul administrativ...*, tom. I, p. 39—40 și 41—59.

[142] Vezi *Regulamentul Organic* din 1831, anexa litera G, Regulament pentru casele obștești, cap. I, secția I, art. 20, 23 și 24).

[144] „Adaos la Buletin Foaea publicațiilor oficiale", Iași, 6 aprilie 1858 nr. 28, p. 49.

[145] *Analele parlamentare ale României*, tom. XVI, 2, p. 95—100.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În rezolvarea sfatului administrativ erau trimise și numeroase petiții sau cereri ale unor persoane particulare pentru soluționarea unor pricini cărora departamentele nu izbuteau să le facă față. De asemenea, pe lîngă jalbele adresate sfatului direct, multe din acelea trimise domnului erau date de acesta spre rezolvare tot sfatului, domnul urmînd numai să confirme propunerile acestuia.

Este de la sine înțeles că sfatul administrativ, fiind organul executiv cel mai înalt după domnie, numeroase cereri și reclamații îi erau adresate în pricini foarte diferite. De aceea, s-a impus din primii ani o limitare a petițiilor care erau înaintate sfatului. La începutul anului 1832 s-a publicat hotărîrea ca să nu se mai înainteze sfatului decît jalbe cu pricini de ordin administrativ [145]. Cu toate acestea, în fața avalanșei de petiții adresate sfatului au fost necesare măsuri mai riguroase de selecționare a acelora ce trebuiau să intre în dezbaterea lui. La 22 noiembrie 1834, Mihail Sturdza făcea cunoscut că nu va primi suplici decît după ce reclamanții se vor fi adresat mai întîi tuturor instanțelor competente [146]. Ca urmare, sfatul administrativ rezolva acele petiții cărora ministerele nu putuseră să le dea nici o soluționare sau erau în afara competenței. lor.

Numeroasele reclamații ale proprietarilor și arendașilor pentru plata arenzii, stricarea de acareturi, nerespectarea contractelor care erau trimise sfatului au determinat domnia să hotărască ca asemenea reclamații să nu mai fie supuse sfatului, mai ales că în tratarea unora din aceste reclamații sfatul luase măsuri arbitrare sau contradictorii, nefiind suficient de informat [147].

Un număr considerabil de petiții veneau de la persoanele care cereau mile, ranguri și pensii. Prin Regulamentul Organic se prevedea că rezolvarea acestora depindea de domn. Mihail Sturdza a dispus însă ca aceste jalbe să nu-i mai fie adresate, astfel că ele s-au îndreptat către sfatul cîrmuitor. În decembrie 1847, sfatul administrativ se plîngea domnului că „se vede împovorat cu asemenea jalbe" care „sporesc pe toată ziua". La cererea sfatului domnul a hotărît, la 7 ianuarie 1848, ca cererile pentru mile să fie trimise epitropiei cutiei milelor, care le va supune cunoștinței domnului [148].

Cu toate aceste dispoziții domnești și verificările făcute de secretarul sfatului, cereri de acest fel se înmulțeau pe biroul sfatului administrativ [149].

Modul în care sfatul soluționa petițiile ce intrau în dezbaterea sa era diferit. În unele cazuri se judecau reclamațiile în prezența celor două părți [150]. Uneori sfa-

---

[145] I se trimiteau, de exemplu, cereri pentru acordarea de privilegii, recompense, pensii, mile, pentru soluționarea unor neînțelegeri între locuitorii și proprietarii moșiilor, între proprietari și arendași și diferite litigii de ordin judecătoresc etc. („Albina Românească" Iași, 17 ianuarie 1832, nr. 5, p. 17).

[146] Hurmuzaki, *op. cit.*, Supl. I ,vol. V, p. 126.

[147] La 1 septembrie 1844, pe baza unor dispoziții mai vechi, sfatul a hotărît ca „pricini de neînvoire între proprietari și posesori sau vechilii lor, vătajii și alte de asemeni pricini născute de neurmarea îndatoririlor alcătuirii sau de jignirea condițiilor ei, sfatul nu va mai intra în dezbaterea lor, ce le va îndrepta în lămurirea judecătoarească...", deoarece „sfatul în alcătuirea sa nu are nici direcție nici însușire, nici regule pravilnicești ce întovărășesc pe partea giudecătorească". *(Manualul administrativ...*, tom. I, nr. 20, p. 32—33).

[148] *Ibidem*, nr. 22, p. 34.

[149] La 1 noiembrie 1858, sfatul constata că multe cereri ce nu sînt de competența sa îi erau trimise spre rezolvare, cu toate că „s-au repetat prin osebite ofise domnești de a nu se da în critica consiliului" (Arh. M.A.E., pachet 155/1858, nr. 35, f. 1).

[150] De exemplu la 14 mai 1851, sfatul administrativ extraordinar a discutat reclamația lui Gh. Carp, căruia i se imputa suma de 1.000 galbeni pentru un împrumut acordat Eforiei Iași în 1844, cînd era președinte al Eforiei. La dezbatere a luat parte atît Gh. Carp reclamantul, fostul președinte, cît și noul președinte al Eforiei *(Analele parlamentare ale României*, tom. XVI, 2, p. 401).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tul alcătuia o comisie pentru cercetarea la fața locului a pricinii [151]. Rezoluțiile puse pe jalbele cercetate de sfat sînt fie de trimitere spre rezolvare directă departamentelor, fie că resping jalba ca nefiind de competența sa. Unele dintre ele sînt înaintate domnului [152]. Pentru alte jalbe se cereau la departamentele respective lămuriri asupra împrejurărilor la care se refereau [153].

În ceea ce privește dezlegările, se poate observa că sfatul nu dădea întotdeauna rezoluțiile cele mai potrivite. De exemplu, o cerere pentru construirea unei case este trimisă spre soluționarea departamentului de justiție ; acesta, după cîteva zile, o înapoiază sfatului arătînd că nu e de competența sa. Sfatul o va trimite apoi departamentului de interne ca să constate care este situația la fața locului [154]. Era normal ca astfel de cazuri să ducă nu numai la întîrzierea în rezolvarea cererilor, dar și la încurcături grave.

Unele din rezoluțiile date de sfat la cereri trebuiau să aibă și confirmarea domnului. Modul în care se soluționau problemele de către sfat dovedește poziția de clasă retrogradă a membrilor care-l alcătuiau și, în unele cazuri, necunoașterea legilor în vigoare [155].

Una din atribuțiile care reveneau sfatului era și aceea de a face propuneri pentru acordarea de titluri, ranguri și recompense. Acestea urmau să fie aprobate de Adunarea Obștească și confirmate de domn. Rangurile de boierie se cereau de sfat pentru persoanele care au ocupat funcții în administrație, în urma recomandării ministerelor respective [156].

Propunerile veneau de obicei din partea departamentelor către sfat, care fiind de acord le prezenta domnului pentru confirmare. La 24 ianuarie 1840, Mihail Sturdza cerea sfatului ca meritele persoanelor pe care le recomandă departamentele pentru ranguri să fie bine verificate [157]. În astfel de împrejurări, condicile de calități ale funcționarilor erau deosebit de utile.

---

[151] De pildă, în ianuarie 1840, pentru plîngerile locuitorilor de pe moșiile mănăstirii Buhalnița contra nedreptăților făcute de către arendașul Lupu Balș. (Hurmuzaki, *op cit.*, Supl. I, vol. VI, p. 170—173.

[152] De exemplu, o petiție din 1855 are rezoluția : „cu asămine tănguire, care este pentru că nu li s-au făcut punere la cale de către departament de finans, după rînduiala păzită, se cuvine a să adresa la domnul stăpînitor" (Arh. St. Iași, Secretariat de stat, dosar 1907, f. 1).

[153] Idem, dosar 1489, f. 5—77 și dosar 968, f. 79—106.

[154] Idem, dos. 1489, f. 5 și 6.

[155] Un exemplu relatat de I. C. Filitti este edificator. În 1842, un oarecare I. Mustață pierdea la judecată o moșie în favoarea comisului I. Gherghel, după care 41 locuitori de pe acea moșie se strămută de bună voie pe altă proprietate a lui Gherghel. Cînd Mustață recapătă o parte a moșiei, voiește să ia înapoi și pe acei locuitori. Boierii din sfat, orientîndu-se după interesele personale ale marilor proprietari, au socotit că cererea lui I. Mustață e îndreptățită, că, dacă pămîntul dat lui Gherghel" a fost cu locuitori, apoi rămîne ca ei să se întoarcă iarăși la acel loc". Rezoluția lui Mihail Sturdza este contrară aceleia pusă de sfat și, desigur, mai dreaptă. El apostilează că „rămîne în bunăvoie a acelor locuitori a se înturna la urma lor, neputîndu-li-se face vreo silă... fiindcă sătenii moldoveni sînt slobozi iar nu legați către moșie" (I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834—1848*, București, 1915, p. 536).

[156] De exemplu, în octombrie 1836, dintr-o listă de 22 persoane cărora li s-au hărăzit ranguri de boierie, trei au primit rangul prin anaforaua sfatului, persoanele deținînd funcții în administrație. (Hurmuzaki, *op. cit.*, Supl. I, vol. V, p. 482—483. Vezi și *Analele parlamentare ale României*, tom. IV, 2, p. 75).

[157] „A ne pas admettre des demandes en promotion, qui ne seraient pas fondées sur des motifs valables, et à ne présenter à notre confirmation que les individus, pui mériteraient une récompense pour de longs services et pour une aptitude digne d'être prise en consideration" (Hurmuzaki, *op cit.*, Supl. I, vol. VI, p. 179—180).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Acordarea de titluri sau de pensii persoanelor din afara administrației se făcea pe bază de dovezi. Acestea, în genere, erau cercetate de sfat, discutate de Adunare și confirmate de domn [158].

Mulțumirile pentru serviciile aduse statului urmau aceeași procedură [159].

Sfatul avea, de asemenea, dreptul de a acorda atestate de bună purtare, aprecieri asupra măestriei sau talentelor unor persoane particulare [160]. Unele daruri și recompense mai mari pentru serviciile aduse de persoane străine erau avizate de sfat și confirmate de domn [161].

Sfatul hotăra în principalele probleme privind ordinea internă și în special cea a orașului capitală. Personalul poliției și al Eforiei Iași trebuia să fie verificat la fiecare două luni de către un membru al sfatului extraordinar. De asemenea, acesta controla și starea uneltelor corpului de pompieri [162]. În urma incendiului din iunie 1833, care a distrus o parte din orașul Iași, sfatul a dispus înființarea unui comitet de ajutor, scutirea de dări a celor sinistrați, ajutorarea lor cu 5.000 lei (din paragraful cheltuielilor extraordinare), la care să se adauge subscripțiile publice, încartiruirea celor fără adăpost în barăcile căzărmii de la Copou etc. [163].

Printre atribuțiile cu un evident caracter de deciziune semnalăm acelea privind alegerile în Adunarea Obștească, dreptul de a suspenda legile și de a aplica în mod provizoriu legi nevotate de adunare, având numai confirmarea domnului. Pe baza indicațiilor din Regulamentul Organic și a instrucțiunilor trimise sfatului de către generalul Pavel Kisselev la 31 octombrie 1832 [164] și de către Mihail Sturdza la 16 august 1836 [165], sfatul administrativ a elaborat instrucțiuni privitoare la modul cum să se desfășoare alegerile, persoanele care au dreptul de a alege deputați și de a fi aleși. Desfășurarea alegerilor se făcea sub directa sa priveghere. Sfatul, în înțelegere cu domnul, fixa data alegerilor și dădea dispoziție vorniciei de aprozi pentru convocarea boierilor din Iași și ispravnicilor pentru convocarea celor din provincie. Pentru deputații din Iași, alegerile aveau loc în sala sfatului [166].

Sfatul administrativ păstra lista tuturor celor ce aveau dreptul să fie aleși și dovezile pe care-și bazau acest drept [167]. Reclamațiile împotriva deputaților aleși și a modului cum se făceau alegerile erau trimise Sfatului, care făcea cercetări în această direcție [168].

Alegerile aveau loc din 5 în 5 ani și de fiecare dată sfatul făcea cunoscut public data alegerilor, instrucțiunile, listele de alegători etc. Conform Regulamentului Or-

---

[158] „Buletin Foaie oficială", Iași, an. IV, 8 martie 1836, nr. 20, p. 165—166. Acordarea de pensii pentru unii din funcționari se făcea în același mod. De exemplu, hătmănia recomanda un militar care a lucrat cu vrednicie 17 ani în cadrele armatei. Sfatul cerceta și încuviința dacă era cazul, iar domnul confirma (Arh. M.A.E., pachet 130/1857, nr. 3, f. 1, 7, etc).

[159] De exemplu, la 18 februarie 1839, sfatul propunea răsplătirea cu bani și ranguri a acelora care au ajutat la prinderea bandei de haiduci a lui Ioan Chetrariul. Propunerea este trimisă de domn Adunării Obștești și aceasta o aprobă *(Analele parlamentare ale României, tom.* IX, 2, p. 212—213).

[160] La 12 ianuarie 1844, sfatul a dat arhitectului Martin Cobelchi, care a renovat curtea domnească, un atestat care cuprindea o apreciere elogioasă a muncii arhitectului (Arh. St. Iași, Secretariat de stat, dosar 1176, f. 1 și 2).

[161] Hurmuzaki, *op. cit.*, Supl. I, vol. V, p. 64 și 77.

[162] *Manualul administrativ...*, tom. I, nr. 27, p. 38.

[163] „Buletin Foaie oficială", Iași, an. I (29 iunie 1833), nr. 3, p. 10—11.

[164] Arh. St. Iași, Secretariat de Stat, dosar 73, f. 4, 7.

[165] *Analele parlamentare ale României*, tom. VI, 2, p. 762—763.

[166] *Ibidem*, p. 747, vezi și tom. IX, 2, p. 60. De pildă, la 16 ianuarie 1836, în sala sfatului, la a doua adunare, se aflau 68 boieri care trebuiau să-și dea voturile pentru alegerea celor 16 deputați ai capitalei.

[167] *Ibidem*, tom. IV, 2, p. 537 și tom. IX, 2, p. 59.

[168] *Ibidem*, tom. IV, 2, p. 98—103, 108 și 125.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ganic, Obişnuita Obştească Adunare trebuia convocată la începutul lunii decembrie în Iaşi ; durata sesiunii trebuia să fie de două luni. În 1837, Mihail Sturdza a hotărît ca deschiderea sesiunii să aibă loc la 10 ianuarie, deoarece sărbătorile Crăciunului întrerupeau lucrările, deputaţii plecînd în vacanţă, iar sămile vistieriei, care trebuiau discutate în primul rînd, nu puteau fi încheiate înainte de 1 ianuarie [169].

În cazul cînd rămîneau vacante locuri de deputaţi din motive de boală, deces etc., sfatul administrativ trebuia să ia măsuri pentru efectuarea de alegeri parţiale, de obicei cu o lună mai înainte de convocarea Adunării [170].

La data deschiderii Adunării, sfatul trebuia să aibă pregătite proiectele de legi şi alte materiale pentru dezbaterile din Adunarea Obştească [171]. Actele lucrărilor care rămîneau netratate de Obştească Adunare în cursul unei sesiuni se dădeau în păstrarea sfatului [172]. Sfatul urmărea buna desfăşurare a lucrărilor Adunării [174]. El avea dreptul de a semnala domnului neregulile comise fie în dezbaterile Adunării Obşteşti, fie în modul de aplicare a legilor [174]. La propunerea sfatului, domnul hotăra excluderea unor deputaţi din Adunare, dacă se constata că nu aveau dreptul de a fi aleşi sau dacă complotau împotriva siguranţei statului [175] De exemplu, în august 1847, ca un preludiu al mişcării revoluţionare din primăvara lui 1848, sfatul administrativ a constatat că la alegerile care s-au făcut în ţinutul Fălciu au avut loc „necuviinţe" şi a propus anularea alegerilor, iar persoanele care au provocat „neorînduieli" să fie lipsite de dreptul de a alege şi de a fi alese, să fie îndepărtate din ţinut. Anaforaua sfatului a fost trimisă de domn spre dezbaterea Adunării Obşteşti [176]. Desigur că în toate aceste probleme sfatul era doar instrumentul politicii personale a domnului. După desfiinţarea Obşteştii Adunări această atribuţie sfatul n-a mai exercitat-o, Divanul obştesc avînd membrii numiţi. În martie 1857, sfatului administrativ i-au revenit din nou atribuţii asemănătoare privind însă convocarea divanului ad-hoc. Sfatul administrativ extraordinar trebuia să alcătuiască listele electorale „după anume instrucţii, conforme cu dispoziţiile înaltului firman", şi să supravegheze desfăşurarea alegerilor [177]. Reclamaţiile împotriva alegerilor au fost cercetate tot de sfatul administrativ extraordinar şi tot el a luat măsuri pentru anularea alegerilor antiunioniste şi efectuarea altora. De asemenea, pentru alegerea domnului, sfatul administrativ extraordinar a numit o comisie care a alcătuit un

---

[169] *Analele parlamentare ale României*, tom. VII, 1, 2, p. 733.

[170] *Ibidem*, tom. IV, 2, p. 95—96.

[171] „Buletin Foaie oficială", Iaşi an. I, 16 noiembrie 1833, nr. 43, p. 169.

[172] *Analele parlamentare ale României*, tom. IV, 2, p. 637.

[173] În martie 1834, constatînd că unii deputaţi lipseau pînă la 24 din 30 de şedinţe, unele şedinţe neputînd avea loc din cauza lipsei de membri, sfatul a alcătuit un proiect pentru „întîmpinarea necompletului sesiilor Obşteştei Adunări", care a fost aprobat de Adunare cu unele modificări *(ibidem*, p. 599).

[174] La 28 noiembrie 1832, membrii sfatului extraordinar au făcut cunoscut generalului Pavel Kisselev neregulile care au caracterizat dezbaterile Adunării şi direcţia greşită a discuţiilor, unii membri emiţînd păreri contrare Regulamentului Organic şi dedîndu-se la atacuri personale *(Analele parlamentare ale României*, tom. III, 2, p. 155).

[175] De exemplu, la 20 aprilie 1834 a fost înlăturat din Adunare comisul Ioan Gherghel pentru unele acte socotite imorale. La 22 noiembrie 1835, la propunerea ministrului de interne, logofătul N. Canta, cu întărirea domnului, sfatul a luat măsuri pentru excluderea din Obştească Adunare a unui număr de 14 deputaţi care făceau opoziţie domnului, pretextîndu-se că ei complotau împotriva statului (Hurmuzaki, *op. cit.*, Supl. I, vol. V, p. 58—59 ; *Analele parlamentare ale României*, tom. VI, 1 şi 2, p. 242—243).

[176] *Ibidem*, tom. XV, 2, p. 800—802.

[177] „Buletin oficial", Iaşi, an. XXV, 17 martie 1857, nr. 22, p. 93 şi 21 aprilie 1857, nr. 31, p. 129.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

proiect de instrucțiuni electorale [178]. Prin mesajul din aprilie 1859, Al. I. Cuza a cerut consiliului de miniștri să alcătuiască, conform art. 27 din Convenția de la Paris, lista cu persoanele pe care le va socoti apte să facă parte din comisia centrală de la Focșani [179].

În cazuri de urgență, în perioada de vacanță a Adunării Obștei sau a Divanului obștesc, sfatul introducea, bineînțeles cu aprobarea domnului, aplicarea unei măsuri cu caracter legiuitor în mod provizoriu [180]. Sfatul putea dispune, tot cu aprobarea domnului, suspendarea unor măsuri votate anterior de Adunare [181].

Îndatorirea de a pune în aplicare legile și hotărîrile domnului și ale Adunării Obștești impunea ca, sub directa subordonare a sfatului, să se afle toate mijloacele de execuție ale statului, reprezentate prin ministere, și, de asemenea, mijloace de comunicare și de publicare a măsurilor și deciziilor luate. Publicarea primului Buletin oficial al Moldovei a fost hotărîtă de sfatul administrativ în noiembrie 1832, el fixîndu-i tirajul, conținutul etc. [182]. La 18 februarie 1839, sfatul a luat în discuție proiectul unui buletin sătesc, proiect care, aprobat de Adunare și de domn, a stat la baza apariției „Foii sătești" [183].

Problemele relative la cenzura și libertatea presei intrau în preocuparea și deliberarea sfatului administrativ, ele fiind chestiuni care priveau direct politica internă și externă a domnului [184].

În ceea ce privește dreptul de a numi în funcții, sfatul delibera și își dădea consimțămîntul pentru persoanele propuse de ministerele interesate. Confirmarea în slujbele înalte din administrația centrală și locală o putea face numai domnul. Conform Regulamentului Organic (art. 403, secț. 2, cap. IX), sfatul administrativ propunea domnului, printr-o anafora, pe ispravnicii și casierii ținuturilor, dregătorii carantinelor, de obicei cîte doi de fiecare slujbă, domnul numind dintre cei doi, unul. Tot sfatul administrativ propunea numirea unor specialiști, puțin numeroși atunci, în slujbe importante ca arhitecți ai orașului Iași, medici la spitalul Sfîntul Spiridon din Iași sau protomedici ai Iașului etc. [185].

Sfatul administrativ era în drept să delibereze și să ia hotărîri, cu confirmarea domnului, și în problemele de politică externă, bineînțeles în limitele impuse de suzeranitatea turcească. De exemplu, la 12 mai 1843 refuza, pe baza Convenției din 1838 încheiată cu Austria pentru extrădarea vagabonzilor și a dezertorilor, cererea consulatului austriac de a permite intrarea în țară a unor agenți austrieci pentru prinderea dezertorilor și a oamenilor fugiți din Austria [186].

Problemele privind incidentele de frontieră, în special încălcările făcute de Imperiul austriac, erau urmărite de sfat îndeaproape. Protocoalele încheiate în

---

[178] „Monitorul oficial al Moldovei", nr. 2, 1 noiembrie 1858, p. 3.

[179] D. A. Sturza ș.a., *op. cit.*, vol. IX, p. 307—309.

[180] *Analele parlamentare ale României*, tom. XVII, 2, p. 7.

[181] La 27 iulie 1851, pe petiția corporațiilor negustorilor din Iași, împotriva contribuției la refacerea șoselelor de prin mahalalele tîrgurilor votată de Divanul Obștesc, sfatul administrativ, pe baza recomandării domnului, a alcătuit o anafora ca această legiuire „să fie suspendată și spre a se face cuvenita îndreptare să se recomendeze din nou Divanului Obștesc, iar acum păn la primirea dezlegării ce se așteaptă de la înălțimea voastră s-au scris Departamentului lucrărilor publice ca să continească cu orice lucare" *(Manualul Administrativ...*, tom. II p. 251—252).

[182] *Uricarul*, vol. VIII, p. 167—169, vezi și „Buletin. Foaie oficială", an. I, nr. 1, 22 iunie 1833, p. 1.

[183] *Analele parlamentare ale României*, tom. IX, 2, p. 210—211.

[184] D. A. Sturdza ș.a., *op. cit.*, vol. IV, p. 118—119.

[185] De pildă, la 24 aprilie 1852, sfatul a supus spre aprobarea domnului numirea dr. Vîrnav în slujba de protomedic (Arh. M.A.E. pachet 70/1851, nr. 20, f. 79).

[186] *Manualul administrativ...*, tom. I, p. 569.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pricini de hotare orau înaintate întîi sfatului cu toată documentația necesară în anexă [187].

Am indicat deja că sfatul acorda deosebită atenție problemelor privind aprovizionarea trupelor străine, despăgubirile de război [188].

Pentru eliberarea unor pașapoarte cerute de persoane bănuite că uneltesc împotriva domniei, secretariatul de stat consulta sfatul administrativ [189].

În toate cazurile de atentat, complot etc. sfatul propunea domnului pedepse administrative. De exemplu, la 15 mai 1852, în urma cercetării faptelor dregătorului ținutului Neamț, aga Gr. Balș, sfatul a hotărît închiderea lui pe trei luni la mănăstirea Bistrița „pentru asemene necalificabile necuviințe dovedite" [190]. La 30 noiembrie 1857, sfatul extraordinar a dispus ca marele staroste, paharnicul Negură, să fie arestat pe timp de trei zile și scos din funcția de staroste pentru purtare necuviincioasă, dovedindu-se probabil unionist. Caimacamul a comutat pedeapsa în domiciliu forțat pe timp de cinci zile [191]. Se cunosc de altfel măsurile luate de sfatul extraordinar și aprobate de domn în cazul complotului organizat de Leonte Radu și alții.

Printre atribuțiile sfatului enumerăm și pe acelea privind desfășurarea ceremonialului la curte, de exemplu, hotărîrile sfatului administrativ aveau un rol important în organizarea unei sărbătoriri, a primirii unei delegații străine etc. El indica persoanele care aveau să stabilească programul ceremoniei, persoanele participante etc. [192].

Pentru a sublinia rolul primordial în afacerile statului, după domnie, și sfera întinsă a competenței sfatului administrativ, mai ales în ce privește dreptul de deciziune asupra unor chestiuni, vom indica și atribuțiile care-i reveneau în perioada de absență a domnului.

---

[187] Arh. St. Iași, Secretariat de stat, dosar 704, f. 1—192 ; D. A. Sturdza ș.a. *op. cit.*, vol. III, p. 1041.

[188] În seara zilei de 1 octombrie 1855, sfatul ordinar s-a întrunit de urgență ca să delibereze asupra unui caz de contrabandă în exportul lemnului de construcții, care putea provoca unele complicații externe în ajunul încheierii tratatului de la Paris. Sfatul a dispus atunci suspendarea din slujbă a comandantului graniței de la Galați și trimiterea aghiotantului domnesc Alexandru Iacovache pentru cercetare (Arh. M.A.E., pachet 102/1855, nr. 4 ,f. 37).

[189] De pildă, în iunie 1842, a fost supusă discuției sfatului eliberarea unui pașaport Mariei Ghica, care pleca la Constantinopol cu o sumă importantă de bani, însoțită de un Hurmuzaki. Guvernul bănuia că avea intenția să acționeze împotriva domnului, fapt ce a dus la amînarea eliberării pașaportului pînă la luarea unor măsuri, în această direcție, la Constantinopol și la Iași *(Uricarul*, vol. X, p. 332—334).

[190] Arh. St. Iași, Secretariat de Stat, dosar 1762, f. 119.

[191] Arh. M.A.E., pachet 127/1857, nr. 3. f. 103.

[192] *Uricarul*, vol. VIII, p. 179—180. Iată cîteva exemple : în 1834, cu ocazia venirii lui Favzi Ahmet Pașa la Iași pentru alcătuirea listei candidaților la domnie, s-a stabilit ca să fie găzduit la hatmanul Th. Balș, „unde-l salutară membrii sfatului administrativ" (I. C. Filitti, *Domniile rorînne sub Regulamentul Organic...*, p. 2). La 22 octombrie 1842, M. Sturdza, întorcîndu-se din călătoria sa în Germania, a fost întîmpinat la bariera Păcurari de sfatul administrativ („Foaia sătească a Prințipatului Moldaviei", Iași, an. IV, nr. 44, 1 noiembrie 1842, p. 323). În octombrie 1854, consiliul a trimis doi delegați dintre membrii săi pentru primirea lui Gr. Ghica la Galați, care trebuiau să transmită felicitări domnului în numele țării și să-i prezinte un raport. Ceilalți membri ai sfatului i-au ieșit în întîmpinare la bariera capitalei, împreună cu un cortegiu alcătuit din armată, delegații dintre cadrele de conducere din administrație și corporațiile locale etc. (D. A. Sturdza *op. cit.*, vol. II, p. 534—541). Organizarea funeraliilor caimacamului Th. Balș, ca și invitațiile pentru participare, s-au făcut tot de sfatul administrativ extraordinar *(ibidem*, vol. III, p .1168).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Absența domnului putea fi provocată de două circumstanțe : în caz de interregn (de vacanță a tronului pînă la instaurarea noului domn sau a căimăcămiei) și în caz de absență din capitală sau țară din diferite motive (călătorii în ținuturi sau în străinătate, boală etc.).

În aceste împrejurări, sfatul administrativ extraordinar trebuia să se întrunească mai des. El avea dreptul să dea dezlegările necesare în toate problemele în care avea competență. În acelea care cereau sancțiunea domnului, hotărîrile sfatului erau provizorii. Sfatul alcătuia o listă a măsurilor pe care le lua și la înapoierea domnului i-o supunea spre confirmare definitivă [193]. Ofisele pe care domnii le adresau sfatului în momentul plecării din țară sînt edificatoare asupra atribuțiilor acestuia. Iată, de exemplu, conținutul cîtorva din aceste ofise. La 3 mai 1842, M. Sturdza, la plecarea la băi în Germania, a scris sfatului că asupra referatelor departamentelor „va decide conform Regulamentului și deciziunile sale vor fi executorii". Același drept îl avea și în cazuri neprevăzute și urgente. Vel postelnicul trebuia să țină o evidență a acestor cazuri care urmau să fie prezentate domnului la întoarcere [194]. În detalii se indica, de pildă, ca în chestiunile financiare să nu fie depășite creditele prevăzute în buget. Cele indispensabile, și care nu erau prevăzute, se puteau da din paragraful extraordinar, însă cu moderație și economie. Comitetul Central și epitropia caselor publice, în cazuri de necesitate, cereau soluții de la sfat.

În problemele judecătorești, domnul dispunea ca deciziile care impuneau confirmarea sa și nu puteau suferi nici o întîrziere să fie prezentate sfatului. Dacă acesta constata că a fost respectat Regulamentul Organic, putea autoriza punerea lor în executare sau, dacă era cazul, amînarea executării pînă la înapoierea domnului. Ministrul de justiție trebuia să țină evidența deciziilor puse în execuțare și a celor amînate. Sfatul nu avea însă dreptul ca în pricini criminale să autorizeze sentința capitală înainte de întoarcerea domnului.

Petițiile adresate domnului erau îndreptate spre rezolvare forurilor competente. Sfatul extraordinar putea demite funcționarii din slujbe numai în cazuri grave, iar numirile ce trebuia să le facă erau provizorii pînă la revenirea domnului. Afacerile care nu erau urgente, ca de exemplu confirmări de pensii, mile și altele, erau amînate [195]. Aceleași atribuții se găsesc menționate și în ofisul din 13 mai 1849, la plecarea lui Mihail Sturdza din domnie [196].

Așadar, sfatul administrativ exercita unele din prerogativele domnului, avînd drepturi și de deciziune nu numai în problemele obișnuite prezentate în referatele ministerelor, dar pe lîngă acestea putea dispune, cu oarecare limită, de cheltuielile extaordinare din buget, să facă numiri provizorii în slujbele de stat, să autorizeze punerea în aplicare a unora din deciziile judecătorești. Pentru atribuțiile în materie judecătorească ale sfatului extraordinar, în aceste împrejurări, citățm și hotărîrile luate în ședința din 23 octombrie 1853, cînd, în urma intrării trupelor ruse în țară, Gr. Ghica s-a retras din domnie [197] : a) „raporturile atingătoare de starea pricinilor judecătorești se vor supune de către D-lui șeful depart. dreptății la cunoștința sfatului extraordinar" ; b) pricinile civile care, „după regulile giudecătorești au însușire de a se aduce întru împlinire, precum : pierderea de apel și alte asemine, să vor supune întăririi sfatului extraordinar ; c) asămine să vor supune întăririi și mezaturile săvîrșite de la încredințarea ce va da logofeția prin referatul ce va face sfatului că s-au păzit formalitățile legiuite ; d) pricinile criminalicești (fără numai cînd prin sentențe, s-ar hotări

[193] „Buletin, Foae oficială", Iași, an. V, nr. 31 (22 aprilie 1837), p. 100—101.
[194] Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. VI, București, 1895, p. 416.
[195] Ibidem.
[196] „Supliment la Buletinul oficial", Iași, an XVII, nr. 38, 15 mai 1849, p. 157—158.
[197] „Buletin Foaia publicațiilor oficiale a Principatului Moldaviei" an. XXI, nr. 91, 15 noiembrie 1853, p. 361.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pedeapsa cu moarte) să vor aduce întru împlinire, păstrîndu-să lista unor asemenea întăriri spre a se supune cui se va cuveni".

La plecarea domnului, de obicei sfatul făcea cunoscut consulilor străini atribuţiile care îi reveneau ca locţiitor al domnului [198]. Sfatul trebuia să primească pe diplomaţii străini trimişi de Poartă sau de alte state în diferite probleme [199]. Uneori, la plecarea din ţară, domnul îl autoriza şi a „despecetlui orice depeşă sau act oficial ce s-ar întîmpla" să vină pe numele său [200].

Pentru a exemplifica numărul şi felul problemelor tratate de sfatul extraordinar în astfel de împrejurări, vom indica lucrările efectuate între 22 ianuarie şi 22 martie 1853, în perioada cînd Gr. Ghica, din cauza bolii, şi-a întrerupt temporar activitatea. Consiliul a cercetat în acele împrejurări 646 pricini, dintre care 108 jalbe pentru chestiuni administrative şi judecătoreşti trimise domnului, 125 jalbe adresate sfatului, 349 referate ale ministerelor (104 de la interne, 95 de la finanţe, 10 de la miliţie, 7 ale comitetului sănătăţii, 10 de la averile bisericeşti, 10 de la lucrări publice, 95 ale justiţiei). S-a dat curs la 65 note ale consulatelor, referate ale controlului de stat, ale epitropiei Sf. Spiridon ş.a. Toate acestea erau trecute într-o listă ce s-a prezentat domnului cînd a revenit în capitală. Alături de aceasta s-a anexat şi o listă cu pricinile care cereau sancţionarea domnului, acestea erau: 1) „prefaceri în posturi"; 2) bugete necercetate de controlul de stat; 3) banii eliberaţi de vistierie; 4) scăderi din impozite; 5) inamuri şi patente pecetluite cu pecetea sfatului; 6) pensii; 7) dări în antrepriză; 8) concedieri. Pe lîngă acestea, ministrul de justiţie trebuia să mai prezinte o situaţie separată de pricinile autorizate de sfat în numele domnului şi de cele amînate [201].

Convenţia de la Paris din 1858 prevedea aceleaşi sarcini şi pentru consiliul de miniştri în caz de vacanţă a tronului [202].

O evoluţie a atribuţiilor sfatului în aceste împrejurări, de absenţă a domnului, nu o putem observa între anii 1832 şi 1862. În Convenţia de la Paris se subliniază doar limitele dreptului de a destitui şi numi funcţionarii statului şi nu se indică nimic în privinţa atribuţiilor judecătoreşti. Din ofisele lui Al. I. Cuza, în perioadele cînd rezida la Bucureşti, constatăm că se punea accentul în special pe conducerea efectivelor militare, pe menţinerea statu-quo-lui în administraţie şi păstrarea ordinii legale şi a liniştii publice [203].

Aceste importante atribuţii, care reveneau sfatului administrativ, ridică desigur problema competenţei pe care o aveau miniştrii ce intrau în componenţa lui şi a gradului lor de responsabilitate.

În paragraful consacrat componenţei sfatului administrativ am indicat gradul lor de pregătire intelectuală, orientarea lor social-politică.

Dată fiind sfera mare a problemelor care intrau în competenţa sfatului şi importanţa lor, se impunea desigur un anumit grad de responsabilitate deoarece acesta este un corectiv împotriva abuzurilor posibile. Regulamentul Organic al Moldovei prevedea responsabilitatea miniştrilor care, deşi nu puteau face parte din Adunarea obştească, aveau dreptul să susţină proiectele de legi ca şi unele ofise ale domniei către Adunare şi să dea lămuiri fiecare pentru dregătoria sa (cap. II, art. 49, lit. b). De asemenea, la art. 403 (din cap. IX secţ. a II-a) se arată că „toţi funcţionarii dre-

[198] *Hurmuzaki*, op. cit., Supl. I, vol. IV, p. 229.

[199] I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic...*, p. 521.

[200] D. A. Sturdza ş.a., *op. cit.*, vol. III, p. 680.

[201] Arh. M.A.E., pachet 84/1853, nr. 4, f. 36, 57—65.

[202] „En cas de vacance et jusqu'à l'installation du nouvel hospodar, l'administration sera dévolue au conseil de ministres, qui entrera de plein droit en exercice. Les attributions purement administratives seront limitées à l'expédition des affaires, sans qu'il puisse révoquer les fonctionnaires autrement, que pour délit constaté judiciairement. Dans ce cas, il ne pourvoira à leur remplacement qu'à titre provisoire" (D .A. Sturdza ş.a., *op. cit.*, vol. VII, p. 308—309.

[203] „Monitorul oficial al Moldovei", nr. 30 (5 februarie 1859), p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

gători politicești și militărești de orice treaptă sînt răspunzători pentru datoriile atingătoare de dregătoriile lor. Obștească Obișnuita Adunare, pe lîngă generalnicele sale atribuțuri rostite la capitolul II, va avea și pe aceasta de a înștiința domnului necuviințele ce va descoperi în slujba fiștecărui dregător politicesc sau milităresc și a cere îndreptarea cuviincioasă". Aceste dispoziții, după cum s-a mai remarcat, au rămas neaplicate. Obștească Adunare, arăta Mihail Kogălniceanu într-un raport către divanul ad-hoc din 20 noiembrie 1857, era compusă, ca și guvernul, din elemente credincioase domnului și ca urmare „n-a avut nici odată curajul și puterea de a face întrebuințare de drepturile închizășluite ei prin regulament" [204]. Miniștrii erau numiți de domn care avea inițiativa legilor și dădeau directivele necesare pentru conducerea țării, toate măsurile importante trebuind să fie aprobate de el. Necesitatea aplicării de fapt a principiului responsabilității miniștrilor a preocupat, de altfel, pe mulți dintre intelectualii progresiști ai timpului, ea apărînd ca un punct comun în doleanțele Țării Românești și Moldovei, ca de exemplu în proclamațiile din 1848 și în diferite memorii anonime ulterioare.

Desființarea Adunării Obștești în 1849, conform prevederilor Convenției de la Balta Liman, și înlocuirea ei prin Divanul ad-hoc sau obștesc, a constituit desigur o lovitură dată principiului responsabilității miniștrilor. Adunarea Obștească, așa cum era compusă pe baza unui sistem electoral aristocratic, slabă și supusă în totul voinței domnului, era însă singura formă de reprezentare națională în conducerea țării și era singurul organ care, deși nu putea da un vot de blam miniștrilor, avea însă posibilitatea legală să comunice atît domnului cît și celor două puteri suzerane nedreptățile sau abuzurile comise de miniștri.

Divanul obștesc era format tocmai din miniștrii care alcătuiau sfatul administrativ, din membrii divanului domnesc, prezidenții divanului de apelație, ai comisiei orfanicești și ai tribunalurilor din Iași. Prevederile tratatului de la Balta Liman transformau de fapt sfatul administativ într-un organ nu numai executiv, dar și legislativ, ale cărui acte nu puteau fi controlate decît de domn. Domnitorul Gr. Ghica, în memoriul adresat Conferinței de la Viena la 30 septembrie 1854, remarca just că „Le divan ad-hoc est en lui même un contresens, puisque, par sa composition, il érige en juges et controleurs de leurs propres actes les fonctionnaires appelés à rendre compte de la manipulation de deniers publics" [205].

Astfel, prin Convenția de la Balta Liman se aducea o știrbire în unul din esențialele drepturi cu caracter burghez pe care Regulamentul Organic le introducea în administrația țării.

Cu toate acestea, între 1832 și 1859 se poate observa dezvoltarea unui oarecare spirit de răspundere în rîndul unora dintre funcționarii ministerelor și a conducerii lor. La aceasta au contribuit desigur condițiile de viață internă, dezvoltarea social-economică a țării, organizarea treptată a departamentelor, formarea unui corp de funcționari cu pricepere în treburile administrative, răspîndirea în rîndul intelectualilor tineri a ideilor liberale din Apus în legătură cu administrația și guvernarea constituțională. În oarecare măsură au putut contribui și ofisele insistente ale domnilor, îndemnînd la ordine, corectitudine și cinste pe toți funcționarii, începînd cu șefii departamentelor [206]. O dovadă este faptul că în cursul ocupației militare din 1853—1854, cei mai mulți din miniștri și funcționarii superiori ai ministerelor au demisionat. Ei au cerut reîncadrarea în slujbe o dată cu reîntoarcerea domnului [207]. În perioada 1856—1859, unii dintre funcționarii superiori ai ministerelor au dat dovadă de simț de răspundere și patriotism.

---

[204] D. A. Sturdza ș.a., *op. cit.*, vol. VI, 1, p. 275.

[205] *Ibidem*, vol. IX, p. 579.

[206] „Buletin Foaie oficială", Iași, 29 iulie 1848, an. XVI, nr. 60, p. 241—242 și *Manualul administrativ* ..., tom. I, p. 38 ș.a.

[207] Arh. M.A.E., pachet 93/1854, nr. 10, f. 141—164.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Principiul responsabilităţii miniştrilor este introdus la noi, în mod limpede şi expres, prin art. 15 al Convenţiei de la Paris din 19 august 1858[208]. Pe baza acesteia, la începutul anului 1859, D. Brătianu, ministrul de externe al Valahiei, a propus domnului organizarea ministerului şi transformarea lui dintr-o „cancelarie a domnului" ce reprezenta „o centralizaţie generală a tutulor trebilor publice, pentru a cărora expediere autorizaţia şefului statului este neaparată", într-un adevărat minister de externe. Şefii ministerelor fiind şi secretari de stat şi răspunzători de actele lor, vor supune rapoartele direct cunoştinţei sfatului sau domnului şi vor „aduce d-a dreptul la îndeplinire înaltele rezoluţii ce se vor da", fără intermediul secretariatului de stat al ministerului de externe[209]. În acest fel se simplifica în mod considerabil procedura actelor care urmau să fie puse în executare conform hotărîrii Consiliului de miniştri. În spiritul acestei reforme, propuse de D. Brătianu, se va organiza ministerul de externe şi cancelaria consiliului de miniştri în Principatele Unite.

CONCLUZII

Privire generală asupra evoluţiei organizării sfatului administrativ între anii 1832—1862. În istoria Moldovei dintre anii 1832—1862 sfatul administrativ, prin componenţa şi competenţa sa, a avut un rol deosebit de important, el fiind principalul organ al puterii executive după domnie. Puterii executive îi revenea sarcina de a aplica legile în vigoare şi deci a menţine starea de legalitate folosindu-se de puterea de constrîngere pe care o avea la îndemînă.

Sfatului administrativ, pe lîngă atribuţiile de ordin executiv, îi revenea şi acela de pregătire a proiectelor de lege şi, ca urmare, sfera competenţei lui era deosebit de întinsă. Fiind principalul organ de conducere a ţării după domn, el avea competenţa de a exercita în parte prerogativele acestuia în caz de absenţă. De aceea, organizarea lui a însemnat un moment important în evoluţia administraţiei ţărilor române.

Sfatul administrativ al Moldovei a activat timp de trei decenii, între 1 ianuarie 1832, data aplicării Regulamentului Organic, şi 24 ianuarie 1862, data unirii administrative a Moldovei cu Ţara Românească, şi deci a desfiinţării sfaturilor administrative al Moldovei şi al Valahiei şi înlocuirii lor cu sfatul administrativ sau, în termeni moderni, cu consiliul de miniştri al Principatelor Unite.

Într-un timp de activitate oarecum redus, în organizarea sfatului administrativ se poate urmări o evoluţie în sens progresiv, care se explică prin faptul că prin constituirea acestui organ se răspundea unor necesităţi impuse de stadiul de dezvoltare social-politică a statului moldovean şi că linia ascendentă de creştere a societăţii moldovene, sub raportul forţelor şi relaţiilor de producţie, a impus o perfecţionare treptată a organizării principalelor ramuri ale administraţiei. Urmărind, sub acest aspect, componenţa sfatului administrativ, programul de lucru, atribuţiile şi organizarea cancelariei, în cei 30 de ani de activitate, putem constata unele etape de evoluţie, marcate în special de evenimente de natură politică.

Între 1832—1862 economia feudală a Moldovei a fost puternic zdruncinată de elementele capitaliste care au pătruns şi au început să se dezvolte în toate ramurile de producţie. Creşterea producţiei cerealiere pentru piaţă a impus extin-

[208] „Tout acte émanant de l'hospodar doit être contre signé par les ministres compétents. Les ministres seront responsables de la violation des lois et particulierement de toute dissipation des deniers publics. Ils seront justiciables, de la haute cour de justice et de cassation. Les poursuites pourront être provoquées par l'hospodar ou par l'Assemblée. La mise en accusation des ministres ne pourra être prononcée qu'à la majorité des deux tiers des membres présents" (D. A. Sturdza ş.a., *op. cit.*, vol. VII, p. 309).

[209] Arh. M.A.E., pachet 166/1859, nr. 5, f. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

derea terenurilor de culturi agricole și introducerea unor metode noi de cultură a cîmpului și de muncă. Acestea se fac din ce în ce mai simțite către mijlocul secolului al XIX-lea, cînd în urma mișcării revoluționare din 1848 și a curentelor ideologiei burgheze liberale, atît în viața socială cît și în practica economiei agrare încep să se impună idei și metode de muncă mai înaintate. Același proces se observă și în celelalte ramuri de producție : în dezvoltarea meșteșugurilor și a industriei de fabrică, în domeniul comerțului și al transporturilor. Dezvoltării progresive a capitalismului în economia țării din această perioadă i-a corespuns și întărirea pozițiilor elementelor burgheze în viața socială și necesitatea stabilirii unor relații de muncă corespunzătoare atît în mediul urban cît și rural.

Paralel cu aceasta, către 1850, ideile liberale privitoare la organizarea statului, la administrația internă, entuziasmează din ce în ce mai mult spiritele intelectualilor vremii, ca și ale unei părți din boierime legată economicește de burghezie.

Aceste condiții sociale-economice, pe de o parte, iar, pe de altă parte, experiența pe care o acumulau din practica de zi cu zi organele de administrație create de Regulamentul Organic au impus organizarea treptată a sfatului administrativ în forme din ce în ce mai adecvate nevoilor statului.

Etapele pe care le-am putea stabili în evoluția organizării sfatului administrativ al Moldovei sînt următoarele : prima etapă între ianuarie 1832, începutul aplicării Regulamentului Organic, și iulie 1834, venirea la domnie a lui Mihail Sturdza, corespunde perioadei de administrație rusă a țării. Cea de a doua etapă ar fi cuprinsă între 1834 și 1849, anii de domnie ai lui Mihail Sturdza. Anul 1849, din punctul nostru de vedere, prezintă importanță nu numai datorită mișcării revoluționare din 1848 și a înlocuirii domnitorului Mihail Sturdza cu Gr. Ghica, dar în special datorită aplicării stipulațiilor tratatului de la Balta Liman.

A treia etapă, între 1849 și 1859, cuprinde domnia lui Gr. Ghica și perioada de frămîntări politice care a urmat războiului Crimeii. Această etapă s-ar subîmpărți în două perioade : 1849—1856, domnia lui Gr. Ghica, războiul Crimeii și încheierea tratatului de la Paris, și 1856—1859 perioada căimăcămiei, a alegerilor pentru divanul ad-hoc și Adunarea electivă și Unirea Principatelor.

Începutul anului 1859 reprezintă atît unirea politică a Principatelor, cît și aplicarea Convenției de la Paris, care a adus modificări Regulamentului Organic privitor la administrația țării.

Ultima etapă din istoria sfatului administrativ al Moldovei este deosebit de scurtă : numai doi ani pînă la desființarea lui.

Etapele pe care le-am stabilit în evoluția sfatului administrativ al Moldovei, bineînțeles, nu sînt bazate pe schimbări esențiale de structură, ci pe unele aspecte noi și, mai ales, pe unele nuanțe diferite care se fac de multe ori greu sesizabile în organizarea sfatului.

Introducerea Regulamentului Organic a însemnat o cotitură pozitivă în administrația țării, în comparație cu administrația feudală anterioară, dar el a consacrat privilegiile de clasă ale boierilor și a consfințit condițiile deosebit de grele ale muncii clăcașilor. De asemenea, multe din principiile mai înaintate ale Regulamentului Organic nu s-au aplicat în totul ca, de exemplu, cel al separării puterii legiuitoare de cea executivă, acela al responsabilității miniștrilor etc.

Generalul Pavel Kisselev a dat o atenție deosebită organizării primului sfat administrativ al Moldovei.

În organizarea sfatului administrativ se poate observa de la început că prevederile Regulamentului Organic s-au respectat numai în linii mari, completîndu-se cu măsuri noi. Cea mai importantă a fost cea a organizării sfatului administrativ extraordinar al cărui rol în administrația internă, datorită componenței lărgite și autorității deosebite, avea să-l întrecă pe acel al sfatului ordinar, atribuțiile acestora confundîndu-se. În cele mai multe probleme majore, sfatul extraordinar era în drept să ia măsuri. Pînă la venirea la domnie a lui Mihail Sturdza, sfatul administrativ, alcătuit și îndrumat de generalul Pavel Kisselev, și-a des-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

făşurat lucrările fără un birou organizat. Rolul principal în organizarea şedinţelor sfatului, a procedurii, a alcătuirii cancelariei i-a revenit lui Mihail Sturdza. În această direcţie domnitorul M. Sturdza s-a dovedit un bun administrator. Normele pe care le-a fixat prin ofisul din 30 august 1834, plecînd de la dispoziţiile regulamentare şi instrucţiunile generalului Pavel Kisselev, au stat la baza desfăşurării lucrărilor sfatului în tot cursul anilor următori. Organizarea cancelariei s-a făcut treptat de Mihail Sturdza. Dîndu-şi seama de importanţa şi numărul mare de lucrări, a înfiinţat un birou special în cadrul secretariatului de stat, care să se ocupe cu lucrările sfatului.

Importanţa deosebită şi rolul considerabil pe care-l avea secretarul sfatului administrativ în condiţiile de instabilitate a guvernelor a determinat pe domn, în martie 1845, să atribuie calitatea de director al departamentului postelniciei secretarului şedinţelor sfatului administrativ.

Date fiind lucrările numeroase care reveneau sfatului administrativ, s-a impus necesitatea limitării atribuţiilor lui. Măsuri în această privinţă s-au luat nu numai în perioada domniei lui Mihail Sturdza, ci şi mai tîrziu. Cu toate acestea, lucrările care necesitau rezolvarea lui erau tot mai numeroase, datorită atît competenţei sale întinse cît şi problemelor din ce în ce mai numeroase pe care le punea administraţia unei societăţi în plină transformare economică şi socială, în împrejurări în care se ciocneau elementele capitaliste în creştere cu restricţiile şi arbitrarul feudal. De aceea, Mihail Sturdza a trebuit să sporească numărul de şedinţe ordinare şi extraordinare.

În ceea ce priveşte structura socială a sfatului administrativ în perioada domniei lui Mihail Sturdza, am observat că miniştrii numiţi de el fiind mari boieri proprietari, fără o pregătire corespunzătoare şi fără experienţă, cu concepţii feudale, retrograde, erau lipsiţi de spiritul de răspundere şi urmau întocmai politica domnului. Puţine personalităţi s-au remarcat în această etapă. Către sfîrşitul perioadei încep să fie chemaţi la şedinţele sfatului şi unii din directorii departamentelor, atunci cînd lipsea ministrul respectiv şi se discutau mai ales probleme cu caracter tehnic.

Convenţia de la Balta Liman a fost impusă de condiţiile noi social-politice create de revoluţia de la 1848 şi ea a avut, aşa cum s-a apreciat, un evident „caracter contrarevoluţionar, potrivnic intereselor poporului român“ [210], mai ales prin numirea domnului pe timp de 7 ani şi prin desfiinţarea Obşteştii Adunări, singura formă de reprezentare naţională existentă atunci.

Noul domn Gr. Ghica a luat unele măsuri cu caracter administrativ deosebit de importante. Astfel, în 1849 a fost desfiinţat comitetul central, care unea ramuri de administraţie cu totul diferite, şi s-a înfiinţat departamentul lucrărilor publice cu scopul de a se asigura o mai bună organizare a sectoarelor de administraţie care se ocupau cu probleme de edilitate, urbanistică, construirea de drumuri şi şosele, pe lîngă acel al învăţămîntului şi al averilor bisericeşti înfiinţat în 1848. Prin aceasta, atît componenţa cît şi atribuţiile sfatului s-au mărit, el preluînd şi sarcina comitetului central de control şi revizie a socotelilor caselor publice.

În faţa noilor îndatoriri ce reveneau consiliului administrativ, Gr. Ghica a dispus, în noiembrie 1851, ca biroul sfatului administrativ să se transforme într-o secţie a secretariatului de stat.

Pentru etapa care a urmat mişcării revoluţionare din 1848, pînă la aplicarea Convenţiei de la Paris, se observă dezvoltarea unui oarecare spirit de liberalism burghez. Numărul miniştrilor din sfatul administrativ extraordinar a crescut în urma înfiinţării ministerului lucrărilor publice şi celui al cultelor şi învăţăturilor publice. La conducerea acestor ministere întîi, şi apoi şi la celelalte, vor apare boieri care nu făceau întotdeauna parte din protipendadă. Vederile social-politice,

[210] Dionisie Ionescu, D. Ţuţui, Gh. Matei, *Dezvoltarea constituţională a statului român*, Bucureşti, 1957, p. 124.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ca și pregătirea intelectuală a acestora, anunțau zorii unei etape noi pentru compoziția socială a ministerelor. De altfel și împrejurările politice din țară în urma tratatului de pace de la Paris, alegerile pentru divanul ad-hoc și Unirea Principatelor, înlesneau ca suflul revoluționar și liberalismul unei importante categorii sociale să pătrundă și în administrația centrală a țării.

După unirea politică a țărilor române, pînă la unirea administrativă, sarcinile care au revenit consiliului de miniștri al Moldovei au crescut. Necesitatea unei legături permanente cu adunările legislative din Iași și București, cu guvernul din București, cu comisia centrală de la Focșani, au determinat mărirea personalului de serviciu al cancelariei.

În același timp cu creșterea atribuțiilor consiliului de miniștri s-a impus și aplicat principiul responsabilității miniștrilor, prevăzut în textul Convenției de la Paris.

Etapa dintre anii 1859—1862 a fost de fapt o etapă de tranziție către viitoarea organizare administrativă bazată pe principiile burgheze, după modelul statelor occidentale.

Ca cel mai important organ administrativ după domnie, sfatul cîrmuitor a reprezentat nu numai un for de centralizare și coordonare a afacerilor administrative și politice ale țării, dar și de îndrumare și dirijare a treburilor interne, a vieții sociale economice și financiare a statului. În cele mai multe probleme, atribuțiile sfatului au fost nu numai de ordin consultativ. Și în această situație activitatea lui a corespuns nevoilor interne, nu numai prin sprijinirea și exercitarea unora din atribuțiile domnului, dar mai ales prin orientarea mai largă în problemele ce le puneau lucrările fiecărui minister în parte și prin o organizare mai sistematică și o coordonare mai eficientă a administrației interne. Desigur că în activitatea sa sfatul administrativ, în această perioadă, a dat dovadă, în anumite cazuri, de o înțelegere greșită a unor probleme, și-a îngăduit drepturi care nu-i reveneau, nu a răspuns întotdeauna sarcinilor cu suficient spirit de răspundere și patriotism. De aceste fapte s-a făcut vinovat datorită, în parte, compoziției sale. Lipsa de competență în multe cazuri a miniștrilor care alcătuiau sfatul, unele uzanțe tradiționale au contribuit în bună măsură la perpetuarea unora din aceste deficiențe. Oricum însă, prin activitatea sa, sfatul administrativ a avut un rol important în viața politică și administrativă a statului moldovean. În anii de cumpănă, din cursul ocupațiilor străine din 1853—1854, ca și în perioada alegerilor pentru divanul ad-hoc din vremea Unirii, unii dintre membrii lui au dat dovadă de competență și simț de răspundere.

Sfatul administrativ între anii 1832—1862 a constituit și o adevărată școală pentru viitoarea organizare politică a Principatelor Unite. Experiența sfatului administrativ a stat la baza organizării consiliului de miniștri după 1862.

LE CONSEIL ADMINISTRATIF DE LA MOLDAVIE DE 1832 À 1862

RÉSUMÉ

Le Conseil administratif de la Moldavie a été créé par le Règlement Organique au ler janvier 1832. Il a eu un rôle très important dans la vie politique et administrative de l'État moldave.

Se basant sur un abondant matériel puisé dans les archives, l'auteur présente les conditions historiques dans lesquelles a été créé le Conseil administratif. Il décrit ensuite son evolution de 1832 à 1862, notamment : 1) la composition du Conseil administratif (les ministres et les fonctionnaires de la chancellerie) ; 2) les séances du Conseil ; 3) les travaux du Conseil ; 4) le processus des actes émanés du Conseil ; 5) les attributions et la compétence du Conseil.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ont fait partie du Conseil administratif les membres du gouvernement. Les séances de Conseil ont été soit ordinaires (participaient alors le ministre de l'interieur, celui des finances et le secrétaire d'État), soit extraordinaires (participaient alors tous les ministres).

Le Conseil administratif extraordinaire a été, en fait, le conseil des ministres au sens moderne de ce terme.

Au début, le chef de la chancellerie du Conseil a été un simple „secrétaire". Ensuite le nombre des fonctionnaires a été augmenté et, dans le cadre du Secrétariat d'État (c'est-à-dire du Ministère des affaires etrangères), a été créé un bureau du Conseil administratif qui, peu de temps après, a été transformé en section.

Le Conseil administratif de la Moldavie a fonctionné pendant trente années (du 1er janvier 1832, date de l'entrée en vigueur du Réglement Organique, au 24 janvier 1862, date de l'union administrative de la Moldavie et de la Valachie, lorsqu'a été organisé le Conseil des ministres des Principautés Unies).

Dans un délai relativement réduit, quant à l'organisation du Conseil administratif on constate une évolution progressive qui fut la conséquence du développement social-politique de la societé moldave, développement qui a rendu nécessaires des améliorations dans l'organisation des diverses branches de l'administration centrale.

Par sa composition et sa compétence, le Conseil administratif a été le principal organe du pouvoir exécutif, après le prince.

Ses attributions ont été :

1) de délibérer, comme principal organe consultatif, pour émettre des avis et non des décisions ;

2) d'élaborer des projéts de loi, des amendements, des projets de décret ;

3) de prendre les mesures nécessaires pour la mise en application des lois, votées par l'Assemblée Générale, sanctionnées et promulguées par le prince ;

4) le Conseil administratif a eu aussi quelques attributions de décision.

Une délimitation précise entre la compétence du Conseil ordinaire et celle du Conseil extraordinaire n'est pas possible, car leurs attributions se confondent, ainsi que leurs travaux.

Notamment, on constate que le Conseil ordinaire délibérait sur les problèmes d'administration courante concernant les Ministères de l'interieur et des finances. Pour certaines questions discutées en séances ordinaires, les décisions définitives étaient prises dans des séances extraordinaires. De la compétence exclusive du Conseil extraordinaire était l'exercice de quelques-unes des attributions du prince, lorsque celui-ci était absent de la capitale ou se trouvait à l'étranger.

Le nombre des membres du Conseil extraordinaire a augmenté après 1849, lorsque furent créés deux nouveaux ministères : le Ministère des travaux publics et le Ministère de l'instruction publique et des biens ecclésiastiques.

La participation de tous les ministres aux séances du Conseil est devenue de plus en plus fréquente. Des séances extraordinaires ont eu lieu seulement dans des cas exceptionels, lorsque le Conseil était convoqué en dehors de son programme et lorsque le prince prenait part aux délibérations.

L'expérience du Conseil administratif pendant les trente années de son existence a été utile pour organiser, en 1862, le Conseil des ministres de la Roumanie et pour réglementer sa compétence.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

UNIFICAREA VAMALĂ ÎNTRE MOLDOVA ŞI ŢARA ROMÂNEASCĂ (I)

DE

ADRIAN MACOVEI

Un impuls fără precedent în dezvoltarea economică a Principatelor române l-a constituit proclamarea libertăţii comerţului pe Dunăre şi Marea Neagră prin tratatul de pace de la Adrianopol încheiat între Turcia şi Rusia la 2/14 septembrie 1829, libertate care, alături de abolirea totală a controlului turcesc asupra produselor Moldovei şi Ţării Româneşti, a deschis largi perspective celor două Principate române, contribuind în mod esenţial la dezvoltarea într-un ritm mai rapid a relaţiilor capitaliste [1].

În acest context o revizuire a organizării şi administrării vămilor, importante surse de venit ce nu mai aparţineau, ca în secolele precedente, cămării domneşti, ci reveneau Vistieriilor principatelor, s-a impus cu necesitate, concretizîndu-se într-o serie de stipulaţii cuprinse în cele două Regulamente Organice. Ele au avut drept ţel, alături de altele, de a înlesni intrarea în circuitul european a unor cantităţi tot mai mari de produse (cereale, animale, lemn de construcţie etc.), în cea mai mare parte oferite Porţii pînă la 1829 ca furnituri, în valorificarea cărora erau interesate tot mai mult atît o parte a boierimii cît şi tînăra burghezie în formare — expresie aproape în exclusivitate a capitalului comercial şi cămătăresc. În acest sens, art. 148 şi 150 din Regulamentul Organic al Moldovei [2] şi art. 154 şi 156 din cel al Ţării Româneşti [3] au consfinţit libertatea exportului tuturor produselor „lucrate şi nelucrate... fără nici o oprire sau împiedicare, afară de mărginirile prevăzute... pentru îndestularea locuitorilor". Oricărui cumpărător sau negustor i se garanta libertatea de a valorifica mărfurile achiziţionate din principate şi „a face neguţătorie cu a lor producturi pretutindeni unde i-ar povăţui industria şi

[1] Ca factor deosebit de important pentru dezvoltarea producţiei de mărfuri, comerţul — arăta Marx — „favorizează crearea de produse suplimentare destinate să intre în procesul de schimb, pentru a mări consumaţia şi tezaurele producătorilor (înţelegînd aici pe acei care-şi însuşesc producţia, imprimă deci producţiei un caracter orientat din ce în ce mai mult spre valorile de schimb" (K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea I, Bucureşti, 1953, p. 319).

[2] „Analele parlamentare ale României", tom. I_2, Bucureşti, 1893, p. 158.

[3] „Analele parlamentare....", tom. I_1, p. 255.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

folosul lor"[4]. Pentru a curma abuzurile, dregătorilor însărcinaţi cu paza marginii şi revizuirea paşapoartelor li s-a interzis de a percepe la importul sau exportul mărfurilor, indiferent de natura lor, vreo taxă suplimentară, în afară de vama legiuită[5]. În sfîrşit, tranzitul a fost declarat liber tuturor categoriilor de produse, condiţionat însă de respectarea anumitor reguli stabilite pentru asemenea cazuri[6].

Dar una din cele mai importante dispoziţii din cuprinsul Regulamentelor Organice, care a înlăturat pentru totdeauna cea mai apăsătoare piedică ce a stat în calea dezvoltării comerţului intern şi a creării pieţii unice a celor două Principate române[7], avea să constituie, fără îndoială, desfiinţarea reţelei de vămi interne care au brăzdat în decursul întregului ev mediu Moldova şi Ţara Românească. Astfel, art. 61 aliniatul IV şi art. 157 din Regulamentul Organic muntean[8] şi art. 66 litera *d* şi art. 151 din cel moldovean[9] au „oborît", ca „nişte vătămătoare sporirii comerţului", toate taxele vamale sau de apalt percepute în interiorul principatelor cu prilejul vînzărilor şi cumpărărilor atît în zilele de tîrg şi de iarmaroc, cît şi din crase, tîrguri şi sate. Această măsură, oportună şi de foarte mare însemnătate pentru evoluţia ulterioară din punct de vedere economic şi politic a Principatelor române, ilustra stadiul de dezvoltare în Moldova şi Ţara Românească a producţiei de mărfuri, care — aşa după cum remarca cu un alt prilej Lenin — „distruge fărămiţarea micilor unităţi economice, proprie economiei naturale, şi uneşte micile pieţe locale într-o imensă piaţă naţională (apoi mondială)"[10].

Urmarea firească a abolirii vămilor interne a contribuit — în ciuda căilor de comunicaţie a căror stare lăsa încă mult de dorit şi a instabilităţii cursului monedelor — la intensificarea treptată a schimburilor dintre oraş şi sat, la scoaterea din izolarea în care se aflau anumite regiuni, la înmulţirea locurilor de schimb (tîrguri, iarmaroace), toate acestea tinzînd spre uniformizarea activităţii comerciale pe întreg teritoriul celor două Principate române. În consecinţă, au fost create condiţiile realizării unei pieţi unificate pentru fiecare principat în parte, etapă importantă şi obligatorie pentru crearea mai tîrziu a pieţii unice a celor două ţări surori — Moldova şi Ţara Românească.

Acest din urmă proces avea să fie înlesnit însă în bună măsură de cele două Regulamente Organice, ai căror făuritori, cu toate limitele lor de clasă, nu au putut să ignoreze realităţile economice, politice şi sociale ale Principatelor române. Spiritul nou, de apropiere pînă la identificare a intereselor ce vizau unirea politică a Moldovei şi Ţării Româneşti, a fost concretizat prin recunoaşterea dreptului locuitorilor ambelor principate de a se „împărtăşi deopotrivă la toate folo-

---

[4] Aceste înlesniri au fost completate de prevederile art. 149 din Regulamentul Organic al Moldovei şi art.155 al Ţării Româneşti, în virtutea cărora porturile şi schelele aflate pe malul stîng al Dunării au fost deschise tuturor vaselor ţărilor care se aflau în relaţii bune cu Poarta otomană („Analele parlamentare...", tom. I_2, p. 158, şi tom. I_1, p. 255).

[5] Art. 161 din Regulamentul Organic al Ţării Româneşti *(ibidem,* tom. I_1, p. 258) şi art. 154 din Regulamentul Organic al Moldovei *(ibidem.* tom. I_2, p. 159).

[6] Art. 153 din Regulamentul Organic al Moldovei *(ibidem).*

[7] Gh. Platon, *Cu privire la dezvoltarea pieţei interne în Moldova în preajma Regulamentului Organic,* în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi", (serie nouă), secţiunea a III-a, tom. V, 1959, p. 23—24, 32.

[8] „Analele parlamnetare...", tom. I_1, p. 130 şi 255—256. În Ţara Românească, vămile interne au fost desfiinţate ceva mai devreme, fapt atestat de art. 18 din contractul de arendare a vămilor şi ocnelor încheiat în 1830 (V. Mihordea, *Arendarea vămilor şi ocnelor din Ţara Românească la 1830,* în „Studii. Revistă de istorie", an. XI (1958) nr. 2, p. 145—149.

[9] „Analele parlamentare...", tom. I_2, p. 158—159.

[10] V. I. Lenin, *Opere complete,* ed. a II-a, vol. III, Editura Politică, Bucureşti, 1961, p. 589.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

surile neguţătoreşti" [11], importul şi exportul dintr-o parte în alta fiind declarate libere, excepţie făcînd produsele care ar da naştere la concurenţă (cerealele, vitele, seul şi sarea) [12]. Dar, aplicarea în practică a acestor prevederi avea să fie amînată, deoarece unificarea vamală ce urma să se realizeze presupunea o perioadă de taţonări, de negocieri şi puneri de acord, în vederea stabilirii unor norme precise, în virtutea cărora, odată ridicat cordonul vamal dintre Moldova şi Ţara Românească [13], să nu atragă după sine o scădere a veniturilor Vistieriilor şi prejudicii comerţului celor două ţări, prin similitudinea de produse exportate.

Problema desfiinţării vămilor dintre cele două Principate române avea să îmbrace un caracter cu totul deosebit, determinat de condiţiile economice şi politice ale Moldovei şi Ţării Româneşti în deceniile IV şi V ale secolului al XIX-lea. În continuă evoluţie, forţele de producţie ce reclamau relaţii de tip nou, capitaliste, erau serios stînjenite de prezenţa încă a puternicelor relaţii feudale, cu un întreg cortegiu de privilegii boiereşti, stavile în calea ascensiunii pe plan economic şi politic a burgheziei. Cu o industrie insuficient dezvoltată, aflată în faza micii producţii meşteşugăreşti, a atelierelor bazate pe cooperaţia capitalistă simplă, ale căror produse nu satisfăceau nici calitativ nici cantitativ piaţa internă; cu o agricultură în care nota dominantă o constituia goana după supramuncă a boierimii, paralel cu extinderea suprafeţelor cultivate în vederea obţinerii unor cantităţi sporite de cereale destinate vînzării; cu un comerţ extern care consista mai ales în exportul de produse agricole, animale, sare, lemn de construcţie, Principatele române continuau să rămînă, din punct de vedere economic, în ciuda avîntului cunoscut în anii următori tratatului de la Adrianopol, tributare mărfurilor finite ale ţărilor cu o industrie dezvoltată.

Alături de acestea, posibilităţile de promovare de către Moldova şi Ţara Românească a unei politici vamale proprii, care să vină în sprijinul propăşirii lor economice, au fost foarte mult restrînse din cauza stării de dependenţă faţă de Poartă, neputînd fi depăşite, în această direcţie, limitele autonomiei administrative

---

[11] Art. 152 şi 427 din Regulamentul Organic al Moldovei („Analele parlamentare..." tom. I_2, p. 159, 222).

[12] Art. 159 şi 372 din Regulamentul Organic al Ţării Româneşti *(ibidem,* tom. I_1, p. 256); art. 164 din Regulamentul Organic al Moldovei *(ibidem,* tom. I_2, p. 162).

[13] În fapt, pentru acel timp, problema abolirii barierelor vamale dintre unele state ale Europei occidentale aparţinînd aceleiaşi comunităţi etnice, de teritoriu, de interese economice şi care năzuiau spre constituirea statului naţional unificat, nu reprezenta o noutate. Afirmînd acestea, ne limităm să invocăm exemplul statelor germane a căror producţie manufacturieră, serios ameninţată de concurenţa mărfurilor engleze şi franceze, trebuia pusă la adăpost. Taxele vamale protecţioniste din 1818 ale guvernului prusian au fost urmate de crearea uniunilor vamale, astfel că, în perioada dintre anii 1819—1833, au luat fiinţă succesiv şi au coexistat patru uniuni vamale, e drept, inegale din toate punctele de vedere, dar care cuprindeau aproape toate ducatele şi principatele germane (Octav Noël, *Histoire du commerce du monde depuis les temps les plus reculés,* tom.III, Paris, 1906, p. 80—83). Contopirea acestor uniuni în urma unui tratat ce intrase în vigoare la 1 ianuarie 1834 şi crearea Zollverein-ului statelor germane (Hans Molke, *Wirtschaftsgeschichte Deutschlands,* Bd. II, Berlin, 1964, p. 62—64), a constituit o necesitate imperioasă reclamată de o burghezie puternică. Dacă pe plan intern, odată înlăturate cordoanele vamale, uniunea vamală a procurat acesteia un cîmp vast pentru a-şi desfăşura activitatea, pe plan extern, prin tarifele protecţioniste adoptate, Zollverein-ul a însemnat un scut de apărare a intereselor şi poziţiilor economice ale burgheziei germane în faţa concurenţei. Totodată, el a marcat un important şi hotărîtor pas spre unificarea politică de mai tîrziu a Germaniei (vezi şi lucrarea lui Arnold H. Price, *The evolution of the Zollverein. A. Study of the Ideas and Institutions Leading to German Economic Unification between 1815 and 1833* London, 1949).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de care s-au bucurat. Această stare de dependenţă era ilustrată de aplicarea şi în principate a tratatelor de comerţ încheiate de Turcia cu diferite ţări din Europa. Aşa se şi explică inserarea în Regulamentele Organice ale celor două Principate române a prevederilor în virtutea cărora negustorii străini ce desfăşurau un comerţ cu ridicata, erau supuşi la plata taxelor vamale cuprinse în tarifele generale ce au însoţit respectivele tratate [14].

Autonomia vamală relativă a Principatelor române datorată în cea mai mare măsură noii situaţii politice dobîndite după pacea de la Adrianopol, este ilustrată de dreptul acestora de a stabili taxe vamale asupra produselor de primă necesitate, al căror export, în cazul lipsei resimţite în ţară, putea fi şi oprit [15].

La acestea am mai putea adăoga şi interesele economice şi politice pe care unele puteri europene le-au avut în principate, din al căror joc concurent a rezultat o conjunctură favorabilă pentru menţinerea autonomiei vamale relative. În acest sens, un exemplu ni-l oferă încercarea făcută de Turcia de a impune şi Principatelor române tratatul Ponsomby, încheiat cu Anglia în 1838 şi la care au aderat în scurt timp Franţa şi Sardinia. Prin acest tratat, în schimbul desfiinţării vămilor interne [16], Poarta a obţinut, în compensaţie, majorarea taxelor vamale de la 3% *ad valorem* la 5% pentru import şi 12% pentru export. Modul de percepere, descompus, constituia o măsură vexatorie pentru Vistieriile principatelor (mai ales că vămile lor interne fuseseră abolite), întrucît nu numai că ele nu beneficiau de sporul amintit, dar. în unele cazuri, nu puteau încasa nici cei 3%. Opoziţia făcută de Austria, ale cărei relaţii comerciale cu Moldova şi Ţara Românească primeau o grea lovitură [17], ca şi sprijinul Rusiei acordat lui Mihai Sturza la intervenţiile acestuia pentru menţinerea vechiului tarif [18], au făcut ca prevederile tratatului amintit să nu se aplice integral, taxa vamală la export rămînînd în continuare de 3%, aşa cum fusese stabilită prin tratatul comercial dintre Rusia şi Turcia semnat încă în 1783 [19].

Dar, în ceea ce priveşte autonomia vamală relativă a Principatelor române, revelatoare sînt constatările ce se desprind din raportul întocmit în aprilie 1858 de membrii comisiei europene de la Bucureşti, privind organizarea Moldovei şi a Ţării Româneşti. S-a remarcat, între altele, că deşi din punct de vedere al relaţiilor comerciale cele două Principate române erau subordonate dispoziţiilor tratatelor încheiate de Turcia, totuşi între ele şi Poartă exista o linie vamală, unde atît mărfurile străine, cît şi cele indigene erau supuse taxelor vamale. Mai mult chiar, de la acest regim vamal nu făceau excepţie nici mărfurile şi produsele turceşti

---

[14] Art. 161 din Regulamentul Organic al Ţării Româneşti („Analele parlamentare...", tom. I_1, p. 258); art. 155 din Regulamentul Organic al Moldovei şi art. 14 din *Reglement pentru osebitele clase ale lăcuitorilor din Prinţipatul Moldaviei şi a lor dreptăţi şi datorii respective, (ibidem,* tom. I_2, p. 159 şi, respectiv, 149).

[15] Aşa de pildă, începînd cu anul 1829, taxa la exportul de vite din Moldova în Austria a fost majorată de la 3 lei şi 12 parale la o jumătate de galben pe cap de vită, ceea ce a declanşat protestul din 27 februarie 1833 al consulului austriac. Răspunsul promt al guvernului Moldovei se întemeia pe dreptul ţării de a stabili taxele la exportul produselor indigene, drept care nu fusese supus nici unul fel de restricţii prin tratatele comerciale încheiate de Poartă cu unele ţări europene I. C. Filitti, *România faţă de capitulaţiile Turciei,* extras din „Analele Academiei Române, Memoriile secţiunii istorice", seria a II-a, tom. XXXVIII, Bucureşti, 1915, p. 14—15).

[16] Idem, *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834—1848,* Bucureşti, 1915, p. 192.

[17] *Ibidem,* p. 194.

[18] N. Corivan, *Rusia şi lupta Moldovei pentru emanciparea de sub tariful vamal turcesc, în perioada Regulamentului Organic,* în „Analele româno-sovietice. Istorie", an. XVII, seria a III-a, nr. 2, p. 118—122.

[19] I. C. Filitti, *op. cit.,* p. 193.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aduse în Principate, iar importul din Imperiul otoman al cerealelor, vitelor şi sării era prohibit [20].

Autonomia vamală relativă a permis celor două Principate române să traducă în realitate unele iniţiative legate de organizarea, dar mai ales de administrarea vămilor lor, între acestea cea mai importantă fiind, fără îndoială, realizarea unificării vamale. Că a fost înfăptuită numai o unificare, care s-a limitat la o serie de măsuri tehnico-administrative — cea mai însemnată fiind ridicarea barierei vamale dintre Moldova şi Ţara Românească — şi nu o uniune vamală ce presupunea instaurarea unor măsuri de protecţie cu scopul declarat de a asigura, în primul rînd, dezvoltarea industriei, acest fapt a fost determinat de unele cauze obiective datorate situaţiei economice şi politice a Principatelor române în perioada regulamentară. Aceste deosebiri nu au fost de natură să modifice cu nimic însă sensul major al dezideratului politic urmărit de revoluţionarii paşoptişti : Unirea Moldovei şi a Ţării Româneşti. Căci, lăsînd la o parte conţinutul propriu ce caracteriza fiecare din aceste două sisteme vamale, atît uniunea, cît şi unificarea — aceasta constituind trăsătura lor comună — au vizat înfăptuirea unităţii economice, pas important şi necesar în realizarea unităţii politice a unui viitor stat naţional.

Asupra însemnătăţii creării unificării vamale între cele două Principate române avea să se pronunţe şi unul din cei mai cunoscuţi economişti români din acea vreme — Ion Ghica. Adept al concepţiei liberului schimb, curent dominant în economia politică a timpului, venit în Moldova Ion Ghica a reprezentat totodată şi punctul de vedere al generaţiei paşoptiste din Ţara Românească. În lecţia sa de deschidere a cursului de economie politică de la Academia Mihăileană din Iaşi, care a avut loc la 23 noiembrie 1843, el menţiona tratativele în curs pentru alcătuirea „unităţii vămeşti", atrăgînd atenţia asupra foloaselor de netăgăduit pe care le-ar avea Moldova şi Ţara Românească de pe urma înfăptuirii ei [21]. Ca una dintre cele mai marcante figuri ale revoluţiei de la 1848, în al cărei program figura, alături de alte importante puncte, şi cel al Unirii Principatelor române, Ion Ghica s-a făcut purtătorul de cuvînt pe tărîm economic al dezideratului politic amintit. Astfel, în primul număr al revistei „Propăşirea", apărut la 2 ianuarie 1844, în articolul *Unirea vămilor între Moldova şi Valahia* [22], Ion Ghica prezenta o analiză a avantajelor economice pe care le-ar oferi Principatelor române un asemenea act, soldat, în prima etapă, cu crearea unei pieţe unice a Moldovei şi Ţării Româneşti, care la rîndul ei ar netezi astfel calea celei de a doua etape, ce avea să se materializeze prin realizarea unităţii politice.

•

Istoriografia românească cunoaşte pînă în prezent doar cîteva lucrări, şi acestea publicate înainte de primul război mondial, consacrate unificării vamale între Moldova şi Ţara Românească. În ordine cronologică, primul care a abordat această chestiune a fost C. I. Băicoianu, care, în cele două lucrări ale sale [23], ce cuprind perioade foarte mari, fără a intra în detaliile problemei şi cu o insuficientă documentare, săvîrşeşte o serie de greşeli. Aceasta nu l-a împiedicat însă să sublinieze importanţa pe care a avut-o alcătuirea unei „uniuni economice" a Principatelor române în pregătirea terenului unificării lor politice.

O prezentare cu totul superficială a convenţiilor din 1835 şi 1846 încheiate între Moldova şi Ţara Românească a făcut şi autorul monografiei lui Mihai

[20] D. A. Sturza, C. Colescu-Vartic, *Acte şi documente relative la istoria renaşterii României*, vol. VI_2, Bucureşti, 1896, p. 641—642.

[21] Gh. Zane, *Economia politică la Academia Mihăileană. La centenarul învăţămîntului economic în România*, Iaşi, 1943 p. 11—12.

[22] „Propăşirea", an. I (1844), din 2 ianuarie, p. 2—5.

[23] C. I. Băicoianu, *Geschichte der rumänischen Zollpolitik seit dem 14. Jahrhundert bis 1874, Stuttgart, 1896 ; Istoria politicii noastre vamale şi comerciale de la Regulamentul Organic şi pînă în prezent*, vol. I_{1-2}, Bucureşti, 1904.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Sturza, apărută la Paris în 1907, care nu a urmărit altceva decît să evidenţieze şi cu acest prilej meritele domnitorului moldovean, cu intenţia vădită de a-l prezenta posterităţii într-o lumină cît mai favorabilă [24].

Un studiu sistematic şi aprofundat, consacrat temei care face obiectul cercetării noastre, îl datorăm lui I. C. Filitti [25]. Autorul, în calitatea sa de funcţionar superior la Ministerul Afacerilor Externe, a folosit cu predilecţie la elaborarea studiului său materiale documentare aflate în arhiva Ministerului amintit, precum şi cîteva informaţii din Arhivele Statului Bucureşti. I. C. Filitti a prezentat corect materialul pe care l-a avut la îndemînă, dar aria redusă a investigaţiilor a făcut ca unele aspecte importante legate de lucrările pregătitoare ce au precedat încheierea convenţiilor din anii 1835 şi 1846 dintre Moldova şi Ţara Românească, de aplicare a acestora, precum şi de administrarea în comun a vămilor Principatelor române, să rămînă necunoscute.

În sfîrşit, un alt studiu de mici proporţii, semnat de Gh. T. Kirileanu [26], reliefează contribuţia — mai ales sub raport spiritual — a logofătului Costache Conachi, în calitatea sa de membru al Sfatului Administrativ al Moldovei, la încheierea convenţiei din 1835. Între documentele rămase de la Conachi autorul publică un concept nedatat, al cărui conţinut, ce pare a fi din anii 1832—1833, prezintă importanţă pentru că se identifică într-o mare măsură cu principiile care au stat la baza alcătuirii actului convenţiei din 8 iulie 1835 [27], dată la care Costache Conachi îşi încheiase — după cum afirmă Kirileanu — cariera sa judecătorească şi administrativă prin demisia sa din februarie 1833 [28].

În lucrările lor de sinteză, fără să intre în amănunte, atît A. D. Xenopol [29], cît şi N. Iorga [30] au reliefat doar importanţa deosebită a semnării convenţiei de unificare vamală dintre Moldova şi Ţara Românească, apreciind semnificaţia şi însemnătatea ei pentru viitorul politic al celor două Principate române.

Fără a insista şi intra în detalii, D. Ciurea, în monografia consacrată Moldovei sub domnia lui Mihai Sturza, se ocupă de convenţiile încheiate între Moldova şi Ţara Românească în anii 1835 şi 1846, subliniind, o dată cu însemnătatea lor pentru evoluţia ulterioară a relaţiilor dintre cele două Principate române, şi faptul că unificarea vamală realizată prin actul din 30 ianuarie 1846 a avut drept model Zollverein-ul german [31].

Nici colecţiile sau volumele de documente publicate pînă în prezent nu au inclus în paginile lor, decît cu foarte mici excepţii, informaţii documentare referitoare la tema ce ne propunem s-o dezvoltăm [32].

---

[24] Alexandre A. C. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza, prince régnant de Moldavie, 1834—1849*, Librairie Plon, Paris, 1907, p. 74—75.

[25] Intitulat *Primele convenţiuni între Principatele române* („Viaţa românească", an. III (1908), nr. XI, p. 178—195), articolul, revăzut şi îmbunătăţit sub raportul informaţiilor documentare, a fost înglobat apoi în lucrarea monografică *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834—1848*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1915, p. 195—204, 374—380.

[26] Gh. T. Kirileanu, *Ideia Unirii la marele logofăt C. Conachi*, în „Convorbiri literare", an XLIII (1909), nr. 1, din ianuarie, p. 55—59.

[27] *Ibidem*, p. 57—59.

[28] *Ibidem*, p. 56.

[29] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. XI, ed. a III-a, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1930, p. 163 şi 166.

[30] N. Iorga, *Istoria comerţului românesc. Epoca mai nouă*, Bucureşti, 1925, p. 167.

[31] D. Ciurea, *Moldova sub domnia lui Mihail Sturza*, Iaşi, 1947, p. 31—34.

[32] Între excepţii amintim, în primul rînd, cele două volume de corespondenţă şi documente ale domniei lui Gh. Bibescu (Gh. Bibescu, *Domnia lui Bibescu. Corespondenţă şi documente, 1843—1856*, vol. I—II, Bucureşti, 1893—1894), ce conţin unele date despre demersurile domnitorului pe lîngă Poartă pentru a obţine majorarea tarifului vamal de la 3% la 5%. Cunoscuta colecţie Hurmuzaki, mai ales

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În prezentul studiu, folosindu-ne de un material documentar în cea mai mare parte inedit, cules de la Biblioteca Academiei, Arhivele Statului Bucureşti, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Arhivele Statului din Iaşi şi din Focşani, de informaţii adunate atît din presă, cît şi din publicaţiile oficiale ale vremii, vom încerca să reconstituim elementele ce au concurat la realizarea primului pas de apropiere a celor două Principate române, ilustrat prin unificarea lor vamală, ce a prefaţat şi a înlesnit pe plan economic actul Unirii de la 24 ianuarie 1859.

Convenţia dintre Moldova şi Ţara Românească din 1835. Prilejul pentru o reglementare a regimului vamal avea să se ivească cu ocazia instaurării unui sever control vamal pe hotarul ce despărţea Principatele române, în urma proclamării libertăţii comerţului prin tratatul de la Adrianopol din 1829.

Dacă pînă în acest an venitul vămilor de pe această graniţă era considerat ca neînsemnat pentru Vistieriile Moldovei şi Ţării Româneşti, datorită unei circulaţii aproape inexistente a mărfurilor cauzată, în primul rînd, de obligaţiile de aprovizionare a capanului Ţarigradului, după 1829, în noile condiţii, antreprenorii vămilor au procedat la taxarea tuturor produselor, indiferent de natura lor. Alături de categoria mărfurilor aflate în tranzit, supuse la o dublă taxă vamală (o dată la intrarea într-un principat sau altul şi apoi la trecerea lor peste linia vamală aflată între ele), aplicarea fără excepţie a măsurilor amintite avea să aducă mari prejudicii locuitorilor din regiunile limitrofe hotarului dintre Moldova şi Ţara Românească. Este cazul locuitorilor munteni obişnuiţi să vină la măciniş şi la pădurile din partea Moldovei, dar mai ales a ţăranilor moldoveni, care, aflaţi cu locuinţele lor pe fîşia cuprinsă între Siret şi linia ce marca graniţa cu principatul vecin, cu foarte puţin teren propice agriculturii, au găsit locuri de hrană, fie luîndu-le în arendă, fie în dijmă, precum şi păşunea pentru vite, pe moşiile Ţării Româneşti din apropierea hotarului cu Moldova. După strînsul recoltei, la trecerea produselor spre casele lor, pînă atunci liberă, locuitorii din partea Moldovei au fost obligaţi la achitarea unei taxe de export, conform tarifului întocmit de Sfatul Administrativ al Ţării Româneşti în şedinţa din 22 octombrie 1831, aplicabil în egală măsură la toate celelalte puncte vamale ale principatului [33]. În afară de aceasta, în urma drasticelor măsuri vamale, comercializarea vitelor, ca şi a articolelor meşteşugăreşti produse în mediul rural a fost şi ea stînjenită [34]. Din sursa citată anterior aflăm că vămaşii din Moldova percepeau o taxă de export

---

volumele XVII şi XVIII pubilcate de Nerva Hodoş *(Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki, Corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare franceze,* vol XVII-XVIII, Bucureşti, 1913—1916), cuprinde cîteva rapoarte consulare ce reflectă felul cum a fost privit de către unele Puteri europene actul unificării vamale dintre Moldova şi Ţara Românească. Corespondenţa lui Ştirbei-vodă, publicată de N. Iorga în două volume (Bucureşti, 1905), ne furnizează unele informaţii referitoare la aplicarea în principate a noii taxe vamale majorată la 5%, începînd de la 1 septembrie 1850. În sfîrşit, I. C. Filitti a reprodus într-o broşură textul unor documente din perioada regulamentară *(Documente din vremea Regulamentului Organic,* Bucureşti 1935), între care se găsesc şi unele mărturii documentare relative la încheierea convenţiei din 1835.

[33] Astfel, pentru o chilă de Brăila de grîu, porumb sau mei a fost fixată o vamă de patru lei, iar pentru aceeaşi unitate de măsură de orz şi ovăz cîte doi lei (Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 2930/1830, f. 2).

[34] Revelatoare în acest sens, pentru situaţia generală creată pe graniţa dintre cele două Principate române, este jalba locuitorilor din ţinutul Putnei adresată Sfatului Administrativ al Moldovei la începutul anului 1832, în care făceau cunoscut că „... încă di la moşii şi părinţii noştri ni-am hrănit cu sămănături şi cosîturi în ţara Muntenească, învoindu-ne cu stăpînii moşiilor. Şi toati aceli roduri a ostenelilor noastre, după ce li strîngem de pe cîmp, trierîndu-le şi curăţîndu-le acolo pi loc, aducem roada la casîli noastre fără nici o supărari sau opriri dispre nime. Iar apoi, iarna tricem cu vitile şi li hrănim pi cîmpiile Ţării

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

între 13 şi 17 lei de fiecare cap de vită mare. în timp ce cei munteni, după o estimare arbitrară, aplicau în acelaşi caz tariful de 3%. Cît de păgubitor pentru interesele locuitorilor ţinutului Putna şi ai judeţului Slam Rîmnic, ca şi pentru relaţiile directe stabilite între ei era regimul sever aplicat pe hotarul comun al celor două principate reiese cu prisosinţă din alte numeroase documente [35], pe care cel citat le sintetizează: „... în scurt, am ajuns întru atîta supărări încît nu putem mergi nici să ni videm rudili şi copiii ci, pentru pacatili noastri, au apucat a ni incuscri şi a ni rodi din pricina vecinătăţii unii cătră alţii, căci dispărţîndu-ne numai hotarul, pînă şi gîştili şi viţăii dispre o parte cătră alta trece şi să amestecă" [36].

Desigur că de la tariful vamal amintit nu aveau să fie exceptaţi, aşa cum ne atestă un raport al Departamentului de Interne din 24 octombrie 1832 înaintat Sfatului Administrativ al Moldovei, nici boierii şi „alte feţi", la trecerea roduri-lor de pe moşiile ce le aveau în Ţara Românească [37].

Serioase perturbaţii, datorate aceloraşi cauze, au fost înregistrate şi în relaţiile comerciale dintre principate, şi aşa destul de anemice la acea dată, dar mai ales în aşa numitul comerţ mic de graniţă, întreţinut de negustorii oraşelor şi tîrgurilor aflate în imediata ei apropiere (Focşani, Brăila, Galaţi, Odobeşti, Vîrteşcoi, Nămoloasa ş.a.), ca şi de locuitorii lor ce-şi procurau, fie dintr-o parte, fie din alta, cele necesare nevoilor lor zilnice. Aşa, de pildă, la 26 octombrie 1832, stărostia Putnei făcea cunoscut Departamentului de Interne că obiectele şi alimentele cumpărate de orăşenii Focşanilor Moldovei de la prăvăliile Focşanilor Munteniei, sînt confiscate de vameşi drept mărfuri de contrabandă [38]. Faptul este atestat şi de mai multe jalbe ale tîrgoveţilor, care arătau că o asemenea „strîmtorire" instaurată pe graniţa celor două principate în locul armoniei şi libertăţilor ce au existat pînă atunci îi pun în imposibilitatea de a se aproviziona, închizînd cu desăvîrşire şi „alijverişul negoţului" [39]. În aceeaşi situaţie alarmantă s-au aflat şi casapii din Focşanii Moldovei, cărora le-a fost interzis de către ocîrmuirea judeţului Slam Rîmnic de a mai achiziţiona vite din Ţara Românească [40], ceea ce avea să creeze Eforiei oraşului, pînă la reglementarea situaţiei, dificultăţi în aprovizionarea cu carne a populaţiei.

În sfîrşit, rigorilor datorate barierei vamale de pe hotarul comun al Moldovei şi Ţării Româneşti, se mai adaugă şi taxa percepută de către antreprenorii domeniului Brăila la punctul Vădeni de pe Siret, pe plutele coborîte pe acest rîu de către negustorii ce se ocupau cu exportul lemnului de construcţie mai ales în

---

Româneşti, cu paile ci avem acolo clădite, precum şi lăcuitorii din Ţara Românească trece cu bucatile lor în ţara Moldovei la mori, la păduri şi alte". Dar începînd cu anul 1831, datorită unor „prifaciri foarti supărătoari" — arătau în continuare jăluitorii — nu numai că nu sînt liberi de a trece cu plugurile şi vitele lor la locurile de hrană, „dar nici rodurile nu sîntem volnici a li treci în partea Moldovii fără plată.... A vinde sau cumpăra vreo vită, sau di vini sau treci vreon soponari, mătăsari, păscari, cu cofi, cu osîi, cu scoarţi şi altili di acestia, ni să ieu groaznici vămi şi dintr-o parte şi dintr-alta..., încît s-au părăsit toţi de a mai treci cu ceva..." (Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 4—5).

[35] Jalbele locuitorilor din satul Costieni şi ale locuitorilor din ocoalele Milcovul de Sus şi Biliesti (ţinutul Putna), din 15 septembrie şi, respectiv, 2 noiembrie 1832; rapoartele stărostiei Putna către Departamentul de Interne al Moldovei, din 26 octombrie 1832, 27 septembrie şi 7 octombrie 1833 etc. *(ibidem*, f. 277, 58 şi, respectiv, f. 49 şi 332). Jalbe ale locuitorilor şi rapoarte ale stărostiei Putna în aceeaşi chestiune aveau să continuie pînă în 1835, anul cînd s-a încheiat convenţia între Moldova şi Ţara Românească.

[36] *Ibidem*, f. 5.

[37] *Ibidem*, f. 46—47.

[38] *Ibidem* f. 49.

[39] *Ibidem*, f. 335, 373.

[40] *Ibidem*, f. 292, 295.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Turcia. Dacă înainte de tratatul de la Adrianopol această taxă a fost încasată în mod abuziv de către paşalele raialei Brăila, o dată cu îndepărtarea lor ea avea să se transforme într-un venit regulat acordat domeniului Brăila, ce era arendat de către ocîrmuirea Ţării Româneşti. La 6 noiembrie 1832, mai mulţi negustori din Galaţi s-au plîns lui Kiselev că taxei de $3^1/_2$ piaştri percepută la Vădeni pentru fiecare plută formată din 5 pînă la 18 bucăţi de trunchiuri i s-a adăogat, în 1830, de către guvernul Moldovei, o nouă taxă de aceeaşi valoare, ce se achita însă la Galaţi, reprezentînd vama cuvenită pentru exportul lemnului de construcţie. Ei au cerut insistent desfiinţarea taxei de la Vădeni, majorată în 1832, la 5 piaştri de fiecare plută, pentru că era încasată în mod nedrept, ca o reminiscenţă împovărătoare din timpul puterii discreţionare a paşalelor Brăilei [41].

Cele cîteva exemple prezentate din numeroasele existente în documente pun în evidenţă situaţia nou creată pe graniţa moldo-valahă după 1829, ce a incomodat în mod vădit activitatea comercială a locuitorilor deprinşi de-a lungul vremurilor a trăi într-o firească „armonie a vecinătăţii" [42]. Că au avut mai mult de suferit cei din partea Moldovei, la ale căror nemulţumiri ne-am referit îndeosebi, aceasta nu modifică cu nimic aspectul problemei, căci, aşa cum lesne se poate observa, aproape întreaga gamă de activităţi desfăşurată de moldoveni era legată nemijlocit şi orientată spre principatul vecin, Ţara Românească.

Sesizată în numeroase rînduri, ocîrmuirea Moldovei a intervenit pe lîngă cea a Ţării Româneşti pentru reglementarea situaţiei de la hotarul comun al celor două principate. De altfel, Regulamentele Organice (art. 429 din cel moldovean [43] şi art. 374 din cel muntean [44]) au prevăzut ca locuitorii satelor de pe graniţa moldo-valahă să fie liberi a trece temporar dintr-o parte în alta pe baza unor simple adeverinţe ale „giudeţelor săteşti" şi numai dacă s-au învoit pentru lucru cu proprietarii moşiilor respective. Această stipulaţie, ca şi cele privind extrădarea infractorilor, dezertorilor şi a datornicilor, precum şi a libertăţii tranzitului, nu aveau să fie aplicate o dată cu intrarea în vigoare a celor două Regulamente Organice, ci numai după ce între Moldova şi Ţara Românească a fost încheiată o convenţie, ce avea să constituie punctul de plecare al unificării de mai tîrziu a vămilor lor. De aceea ne vom opri, fără a intra în detalii [45], asupra principalelor aspecte ale convenţiei din 1835 în directă contingenţă cu subiectul abordat de noi.

Printr-un raport din 7 martie 1832, Sfatul Administrativ al Moldovei aduce la cunoştinţa lui Kiselev [46] şi Sfatului Administrativ al Ţării Româneşti [47] urmările greu de suportat de către locuitori ale regimului sever instaurat pe hotarul comun al celor două ţări şi invită ocîrmuirea de la Bucureşti ca, în spiritul prevederilor art. 152 şi 429 ale Regulamentului Organic, să poruncească grabnice măsuri pentru revenirea la vechea situaţie dinainte de 1829.

În dorinţa de a pune în aplicare atît dispoziţiile regulamentare, cît şi de a da curs cererii Moldovei, în şedinţa din 30 martie Sfatul Administrativ al Ţării Româneşti alcătuieşte nota sa explicativă [48], expediată lui Kiselev la 6 aprilie [49], în care,

[41] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 63, 68. Cf. I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 195.

[42] Avînd în vedere cele atestate documentar, afirmaţia lui G. Bezviconi că de la 1 ianuarie 1832 a fost realizată pentru un scurt timp, graţie lui Kiselev, prima unire economică a celor două Principate române prin desfiinţarea vămilor şi declararea comerţului liber între ele, apare, evident, ca nefondată (G. Bezviconi, *Contribuţii la istoria relaţiilor române-ruse*, Bucureşti, 1962, p. 235—236 şi 248.

[43] „Analele parlamentare...", tom. I_2, p. 222.

[44] *Ibidem*, tom. I_1, p. 357—358.

[45] Un studiu asupra convenţiei din 1835 este în curs de elaborare.

[46] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 2.

[47] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 9.

[48] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 4—5.

[49] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 12—13; cf. I. C. Filitti, *Documente din vremea Regulamentului Organic*, Bucureşti 1935, p. 58—59.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

recunoscînd situaţia reală, motivă că ocîrmuirii „... nu a putut să(-i) scape din vedere... ca, potrivit cu slobozenia comerţului, ar fi în cuviinţă să se facă vreo deosebire pentru cele ce s-ar exporta" dintr-un principat în altul, ceeea ce ar fi atras o scădere simţitoare a veniturilor vămilor [50]. Aşa stînd lucrurile, nici în contractul de arendare a vămilor Ţării Româneşti, încheiat la sfîrşitul anului 1830, nu a fost inserată nici o condiţie care să prevadă scutirea locuitorilor moldoveni de achitarea taxei vamale. Cu acest prilej însă, Sfatul Administrativ al Ţării Româneşti a făcut o serie de propuneri potrivit cărora, pînă la expirarea contractului de antrepriză a vămilor (1 ianuarie 1833), să se stabilească de către guvernele celor două ţări, în parte, normele de negociere ale unei convenţii, în care să fie cuprinse toate „pricinile de învoire" prevăzute de Regulamentul Organic şi care, apoi, împărtăşite reciproc şi amendate, să formeze baza de discuţii a unei comisii mixte însărcinată pentru a desăvîrşi o „pravilă statornică pă vremea viitoare" [51].

Acceptînd aceste propuneri, Kiselev a cerut celor două Sfaturi Administrative ale principatelor să procedeze în consecinţă, astfel ca, la prima sesiune a Obişnuitelor Obşteşti Adunări din decembrie 1832, să fie prezentat spre aprobare rezultatul lucrărilor comisiei mixte ce se va întruni la Focşani [52].

Luate în ansamblu, normele de negociere întocmite de guvernele Moldovei [53] şi Ţării Româneşti [54] pentru alcătuirea actului convenţiei, avînd la bază prevederile Regulamentelor Organice, nu aveau să prezinte totuşi, deşi au existat, deosebiri fundamentale şi de nerezolvat. Cum însă dezacordurile din propunerile formulate au format şi obiectul dezbaterilor comisiei mixte, ne vom ocupa de ele la momentul oportun.

Odată lucrările pregătitoare încheiate, aşa cum se şi menţionează într-un raport al Sfatului Administrativ Extraordinar al Ţării Româneşti din 16 noiembrie 1832 înaintat lui Kiselev [55], cele două principate şi-au numit delegaţii lor care trebuiau să alcătuiască comisia mixtă. Din partea Moldovei au fost desemnaţi spătarul Săndulache Stamatin şi paharnicul Asanache Dan [56], iar din partea Ţării Româneşti postelnicul Constantin Suţu şi căminarul Grigore Mavrodoglu [57]. Reuniţi la Focşani, membrii comisiei mixte şi-au început activitatea la 7 decembrie 1832, cînd a şi fost încheiat primul jurnal al şedinţei în care au fost prezentate şi schimbate împuternicirile din partea ocîrmuirilor respective [58]. Apoi, pe baza instrucţiilor primite, ce nu erau decît propunerile de negocieri întocmite anterior de fiecare din guvernele principatelor, precum şi a îndrumărilor date delegaţilor chiar în timpul desfăşurării tratativelor, comisia a procedat la dezbaterea problemelor de fond şi la fixarea elementelor ce aveau să fie incluse în actul convenţiei, a cărei redactare sub formă de proiect trebuia să marcheze încheierea misiunii reprezentanţilor amintiţi.

La 8 decembrie 1832, comisia mixtă a încheiat jurnalul nr. 2 în care s-a prevăzut obligaţia ocîrmuirilor Moldovei şi Ţării Româneşti de a înapoia, începînd din ziua ratificării convenţiei, pe toţi locuitorii dajnici, precum şi pe ţiganii statului, mănăstirilor şi ai particularilor, care vor pribegi dintr-o parte în alta. Drept pedeapsă pentru acei care vor primi astfel de bejenari, a fost stabilită o

[50] I. C. Filitti, *Primele convenţiuni între Principatele române*, în „Viaţa românească", an. III (1908), vol. XI, p. 179.

[51] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 5; Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 13.

[52] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 7; Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 30, 77.

[53] *Ibidem*, f. 30—34.

[54] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 80—88.

[55] *Ibidem*, f. 93—94.

[56] Arh. St .Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 30.

[57] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 126; cf. I. C. Filitti, *Primele convenţiuni...*, p. 179.

[58] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 86, f. 152.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

amendă achitată ambelor Visterii, ce se ridica la valoarea unei îndoite capitaţii de fiecare fugar [59].

Prin jurnalele nr. 3 [60] şi nr. 4 [61] întocmite tot la 8 decembrie se garanta cetăţenilor ambelor principate trecuţi dintr-o parte în alta, dobîndirea de drepturi civile şi de averi imobile, precum şi obligaţia reciprocă a celor două guverne de a extrăda în ţara de origine pe „făcătorii de rele", dezertorii şi datornicii ce ar fugi dintr-o parte în alta. Prevederile jurnaullui nr. 3 aveau să fie completate de hotărîrile adoptate şi inserate în jurnalul nr. 14, din 5 ianuarie 1833, potrivit cărora locuitorii din zona frontierei comune erau liberi să treacă în principatul vecin, la „cîmpeneştile lor îndeletniciri", pe baza numai a unui răvaş eliberat de juraţii sau pasnicii satului respectiv [62].

Pentru trecerea cirezilor de vite sau a turmelor de oi şi capre la păşunat sau iernat, prin jurnalul nr. 5, din 12 decembrie 1832, au fost stabilite în cele mai mici amănunte regulile ce trebuiau respectate cu stricteţe de către locuitori, în scopul excluderii oricărei posibilităţi de practicare a unui comerţ cu vite clandestin, ce ar fi frustat Vistieriile de plata legiuită a taxelor vamale. Interesantă de reţinut este prevederea conform căreia proprietarii care ar intenţiona să-şi taie vitele la zalhanalele principatului unde le-au avut la păşunat, erau obligaţi să renunţe la seu în favoarea ocîrmuirii respective, fiind însă liberi de a transporta cervişul, pastrama şi pieile în schimbul achitării taxelor vamale de export. Totodată, pentru vitele de tamazlîc trecute din Moldova în Ţara Românească sau invers, ca şi pentru animalele folosite de arendaşii de moşii la munca cîmpului, dar care au depăşit termenul de un an de la data trecerii lor peste hotar, a fost prevăzută plata poşlinei [63].

Jurnalul nr. 13 adoptat la 4 ianuarie 1833 a adus noi precizări în legătură cu păşunatul vitelor. În acest sens, ca să fie înlăturat orice prilej de „catahrisis", la propunerile şi insistenţele reprezentanţilor munteni, comisia mixtă a considerat absolut necesar, pe de o parte, menţionarea satelor aşezate pe hotarul comun al Moldovei şi Ţării Româneşti, ai căror locuitori urmau să beneficieze în exclusivitate de dreptul de a-şi păşuna vitele într-un principat sau altul, iar pe de altă parte, îndatorirea guvernelor de a porunci ocîrmuirilor locale să nu admită „...a să aşăza alte sate din nou pe marginea hotarului..." [64].

În jurnalul nr. 6, din 14 decembrie 1832 [65], s-au stabilit detaliat condiţiile în care locuitorii din zona hotarului comun puteau să transporte la casele lor, fără nici o taxă vamală, produsele rezultate din învoieli pentru diferite munci (semănături, coasă etc.) făcute cu proprietarii sau arendaşii moşiilor dintr-un principat sau celălalt. Astfel, după achitarea dijmei cuvenite, aceşti locuitori puteau să-şi ridice de pe moşiile respective „rodurile" de cereale, fîn şi legume şi a le trece nesupăraţi pe la punctele străjuite peste cordonul vamal, numai pe baza unor adeverinţe eliberate de proprietarii sau arendaşii cu care au fost învoiţi, în care urma să fie specificată exact cantitatea de produse ce le-a revenit, spre a oferi cinovnicilor de la schelele vămilor posibilitatea efectuării controlului. Pentru locuitorii care se angajau ca jitari sau pîndari, ori la treierat, cu plata în natură, a fost fixată o cotă de produse, scutite de taxe vamale, pe care aveau dreptul a le trece peste hotar, limitată la 3 chile [66] pentru jitari şi două chile pentru cei angajaţi

---

[59] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 100—101 ; cf. I. C. Filitti, *Documente din vremea Regulamentului Organic*, p. 59—60.

[60] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 86, f. 154 ; dosar 142, f. 97.

[61] *Ibidem*, f. 98 ; dosar 86, f. 161.

[62] *Ibidem*, f. 180 ; dosar 142, f. 158.

[63] *Ibidem*, dosar 86, f. 162 ; dosar 142, f. 125—126.

[64] *Ibidem*, f. 156 ; dosar 86, f. 181.

[65] *Ibidem*, f. 163—164 ; dosar 142, f. 123—124.

[66] S-a avut în vedere chila muntenească de 400 ocale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

la munca treieratului. Spre deosebire de aceştia, comisia a decis ca proprietarii care-şi aveau moşiile în celălalt principat, în aceleaşi condiţiuni, puteau să treacă 12 chile de porumb sau mei, 12 chile de orz, 6 chile de grîu boabe sau făină şi 9 care de fîn [67]. În schimb, arendaşii nu au fost dispensaţi de achitarea taxelor vamale legiuite la transportarea produselor recoltate de pe moşiile ţinute în arendă în prncipatul vecin, fiind exceptate, în cantităţi mici, legumele, fructele, păsările ş.a., pe care aveau dreptul atît proprietarii, cît şi arendaşii să le treacă nestingheriţi.

Stabilirea celor ce „... au trebuinţă locuitorii marginii amîndurora prinţipaturilor pentru hrana vieţii lor, păzîndu-să şi enteresul Vistierii staturilor" a format obiectul jurnalului nr. 8 din 29 decembrie 1832 [68]. Pentru aprovizionarea căsăpiilor din Focşani, Brăila, Galaţi, Odobeşti, Vîrteşcoi şi Nămoloasa a fost prevăzut un număr limitat de vite mari şi mici (numai miei), care puteau fi cumpărate de la iarmaroace în cursul unui an şi trecute peste hotar cu condiţia achitării poşlinei de export legiuită în principatul unde au fost achiziţionate [69]. De asemenea, locuitorii „de orice treaptă" erau liberi să cumpere şi să treacă dintr-o parte în alta, fără a plăti vamă, diverse produse şi alimente, a căror cantitate nu putea depăşi 50 ocale [70], ca şi lemne fasonate sau pentru foc şi diferite obiecte din lemn [71]. Isnaful brutarilor nu putea să cumpere la o zi de tîrg mai mult de 50 ocale făină. În schimb, comerţul cu vite a fost prohibit aproape complet, locuitorii din zona graniţei comune avînd dreptul de a vinde şi cumpăra între dînşi, numai pentru „casnica lor trebuinţă", unul sau doi boi de jug, doi cai, o vacă şi cîte o vită mică, pentru care însă trebuiau să plătească taxa de export stabilită în principatul unde au fost cumpărate [72].

Prin jurnalul nr. 9, încheiat la 29 decembrie 1832, comisia mixtă de la Focşani a admis şi a prevăzut în mod expres libertatea tranzitului pentru toate categoriile de mărfuri [73], cu excepţia zaherelelor, vitelor, seului şi sării, precum şi a vinului şi a rachiului pentru care au fost stabilite condiţii speciale [74].

O hotărîre deosebit de importantă, mai ales pentru Modova, a fost aceea a înlăturării taxelor vamale percepute la Vădeni pentru plutele şi alte produse ce erau coborîte pe Siret. Dar aplicarea acesteia avea să întîrzie, căci — aşa cum se menţionează în jurnalul nr. 10, redactat şi încheiat la aceeaşi dată ca şi cel anterior — venitul domeniului Brăila, de care depindea şi punctul vamal Vădeni, fusese dat în antrepriză de către guvernul Ţării Româneşti pînă la 1 ianuarie 1836, cînd cele decise mai sus de către comisia mixtă aveau să fie concretizate prin intrarea în vigoare a actului convenţiei [75].

---

[67] Fiecare car de fîn a fost apreciat de 9 stînjeni.

[68] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 86, f. 172—173 ; dosar 142, f. 190—191.

[69] Comisia mixtă a apreciat pentru fiecare din localităţile menţionate următorul număr de vite mari şi mici, pe care casapii aveau voie să le cumpere în decursul unui an : Focşani cîte 200 vite mari, 5000 mici, Brăila şi Galaţi cîte 200 vite mari şi 4000 mici, Odobeşti şi Vîrteşcoi cîte 150 vite mari şi 1500 mici, iar Nămoloasa cîte 100 vite mari şi 1 500 vite mici (Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 190 ; dosar 86, f. 172).

[70] Făină de grîu şi de porumb, pîine coaptă, păsări, ouă, unt, peşte proaspăt şi sărat ş.a. Pentru orz, în schimb, s-a prevăzut ca într-o zi de tîrg să poată cumpăra boierul pînă la o chilă, negustorul o jumătatere chilă, iar restul locuitorilor pînă la o dimirlie, socotită de 24 ocale *(ibidem*, dosar 142, f. 191).

[71] Cherestea de tot felul, pari, nuiele, buţi, poloboace, căzi, cofe ş.a.

[72] *Ibidem*, dosar 86, f. 173.

[73] *Ibidem*, f. 169 ; dosar 142, f. 195.

[74] Cerealele, vitele, seul şi sarea puteau fi tranzitate numai în urma unei înţelegeri ce ar interveni între guvernele principatelor *(ibidem)*.

[75] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 86, f. 168.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Jurnalele următoare, nr. 11 şi 12, încheiate la 20 decembrie 1832[76], privesc dispoziţiile pe care trebuiau să le respecte locuitorii ce trec ditnr-o parte în alta a principatelor la mori, pive şi dîrste. Tot cu acest prilej li s-a mai permis să cumpere orice fel de articole de îmbrăcăminte scutite de taxe vamale.

Cu ocazia acestor tratative, comisia mixtă a mai reglementat şi problema aprovizionării Focşanilor munteni cu apă din partea Moldovei[77].

De o mare însemnătate practică pentru aplicarea celor prevăzute în jurnalele precedente avea să se dovedească, fără îndoială, stabilirea punctelor vamale pe graniţa comună a celor două Principate române. Asupra acestei probleme au existat controverse în ceea ce priveşte numărul şi amplasarea lor pe linia hotarului. În normele pentru negocierea acestei convenţii, întocmite de Sfatul Administrativ al Ţării Româneşti, au fost prevăzute trei puncte vamale: Focşani, Măxineni şi Vădeni, pe unde puteau trece numai mărfurile supuse taxelor vamale. Pentru nevoile cotidiene ale locuitorilor din zona frontierei comune, se lăsa la latitudinea comisiei să fixeze alte puncte pe unde nu vor putea trece decît mărfurile şi produsele exceptate de la tarifele vamale[78]. Considerîndu-le insuficiente, Sfatul Administrativ al Moldovei a cerut reprezentanţilor săi de la Focşani[79] să propună înfiinţarea de noi puncte vamale[80], acceptate însă numai în parte, în urma instrucţiunilor primite[81], de către delegaţii Ţării Româneşti. Astfel, la 20 ianuarie 1833, comisia mixtă reuşeşte să încheie un nou jurnal, nr. 16, prin care au fost stabilite patru puncte vamale principale, şi anume: Vîrteşcoi, Focşani, Năruoloasa şi Vădeni, pentru importul şi exportul mărfurilor supuse tarifelor vamale. Alte cinci localităţi, Slobozia, Risipiţi, Ţuguieţi, Corbul şi Măxineni în partea Ţării Româneşti, şi Călimăneşti, Răstoaca, Malurile, Blehani şi Măxineni, în partea Moldovei, unde se vor instala numai pichete, vor fi folosite în exclusivitate de locuitorii mărginaşi ai celor două Principate române[82], bineînţeles cu respectarea strictă a tuturor celor hotărîte prin jurnalele anterioare.

Fără succes avea să se soldeze încercarea comisiei mixte de a realiza unificarea unităţilor de măsură, fapt consemnat de altfel şi în jurnalul nr. 17 din 20 ianuarie 1833[83] continuînd să fie utilizată unitatea tradiţională, chila, de valori însă deosebite: 400 ocale în Ţara Românească şi 240 ocale în Moldova.

În sfîrşit, ultimul dintre jurnalele comisiei mixte semnat de membrii ei a fost cel cu nr. 18, tot din 20 ianuarie 1833, prin care s-a decis alcătuirea unei comisii formată din doi revizori, cîte unul de fiecare principat, ce urma ca în decurs de doi ani, după ratificarea şi publicarea convenţiei, să verifice trimestrial felul în care stipulaţiile ei sînt aplicate pe toată linia frontierei comune de către străjuitorii şi cinovnicii de la punctele vamale[84].

Depăşind cu multe termenul stabilit pentru încheierea convenţiei — după instrucţiunile delegaţiei Ţării Româneşti actul convenţiei trebuia să intre în vigoare la 1 ianuarie 1833[85] — tratativele de la Focşani, începute la 7 decembrie 1832, aveau să fie întrerupte brusc, fără să fi fost examinate toate problemele înscrise pe agenda de lucru a comisiei mixte. Motivul principal l-a constituit, fără

---

[76] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 86, f. 170—171; dosar 142, f. 193—194.

[77] Această chestiune a fost definitivată prin jurnalul nr. 7 din 28 decembrie 1832 şi nr. 15 din 8 ianuarie 1833 *(ibidem,* f. 159, 307; dosar 86, f. 167).

[78] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 81.

[79] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 86, f. 10 v.

[80] Au fost propuse 5 puncte vamale principale: primul la Andrieş, al doilea între Vîrteşcoi şi Odobeşti, al treilea la Focşani, al patrulea între Bulboaca şi Belciug, şi, în sfîrşit, al cincilea la Vădeni *(idibem),* dosar 142, f. 86.

[81] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 220.

[82] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 179.

[83] *Ibidem,* f. 178; dosar 86, f. 182.

[84] *Ibidem,* f. 184; dasar 142, f. 177.

[85] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 123.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

îndoială, refuzul delegaţilor Ţării Româneşti de a lua în considerare modificările propuse de ocîrmuirea Moldovei la unele din jurnalele ce fuseseră deja încheiate.

Învinuind pe reprezentanţii săi că s-au abătut de la litera instrucţiunilor ce li s-au dat [86], Sfatul Administrativ al Moldovei nu s-a declarat de acord cu termenul prevăzut în jurnalul nr. 2 pentru înapoierea celor pribegiţi, propunînd ca această prevedere să capete o aplicare retroactivă, începînd cu data intrării în vigoare a Regulamentului Organic [87]. De asemenea, s-a pronunţat împotriva folosirii adeverinţelor eliberate de proprietarii sau arendaşii de moşii locuitorilor dijmaşi — aşa cum s-a stabilit prin jurnalul nr. 6 — pe baza cărora ultimii să poată transporta la casele lor produsele ce le-au dobîndit, întrucît ar da naştere la tot felul de abuzuri. Acelaşi Sfat era de părere ca locuitorii în cauză să fie obligaţi să-şi treacă produsele în snopi şi prin puncte special înfiinţate pe hotar, la distanţa de două ceasuri unul de altul [88], mijloc considerat drept eficace pentru eliminarea oricăror posibilităţi de contrabandă — de aici şi inutilitatea adeverinţelor [89].

Invocînd art. 152 din Regulamentul Organic, care prevedea libera trecere dintr-un principat în altul a produselor pentru „trebuinţa cea de toate zilele a locuitorilor" [90], Sfatul Administrativ al Moldovei a calificat hotărîrile comisiei mixte, inserate în jurnalul nr. 8, drept o îngrădire „vătămătoare" adusă relaţiilor comerciale ale celor două Principate române, ce se răsfrînge în special asupra locuitorilor din regiunea graniţei comune [91]. În urma noilor instrucţiuni primite [92], deşi reprezntanţii Moldovei au insistat să fie declarat liber comerţul cu vite numai pentru „alijverişul" locuitorilor pomeniţi, delegaţii Ţării Româneşti s-au opus hotărît [93], neacceptînd decît o majorare a numărului de vite necesare măcelarilor din localităţile menţionate şi aflate pe hotarul comun, în raport cu numărul prevăzut în instrucţiunile pe care le aveau de la ocîrmuirea lor [94].

În sfîrşit, alte obiecţii au fost făcute pe marginea jurnalului nr. 13, Sfatul Administrativ al Moldovei poruncind delegaţilor săi de la Focşani ca măsura arbitrară menţionată în jurnalul de mai sus să fie modificată fie mutîndu-se străjile de pe graniţă în spatele locurilor de imaş, fie obligîndu-se satele de a da zapise prin care să se angajeze a veghea cu străşnicie de a nu se întîmpla nici un fel de „caciardisîri" (furturi sau treceri ilicite de vite destinate negoţului) [95]. Neobţinînd satisfacţie, acelaşi Sfat, la 3 iunie 1833, era de părere să fie interzisă trecerea vitelor la păşunat dintr-un principat în celălalt, motivînd că din cauza numărului lor mare nu se poate „...închipui vreo pază lesnicioasă şi temeinică..." [96].

Nemulţumit de refuzul reprezentanţilor munteni de a accepta amendamentele propuse la jurnalele nr. 2, 6, 8 şi 13, Sfatul Administrativ al Moldovei a încetat, după 20 ianuarie 1833, a da, în afara celor cunoscute, noi „dezlegări" trimişilor săi de la Focşani [97]. Astfel, au rămas nerezolvate şi fără a se lua nici o

---

[86] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 86, f. 131 ; dosar 142, f. 316.

[87] *Ibidem.*

[88] *Idibem,* dosar 86, f. 54 ; dosar 142, f. 316—317.

f. 316—317.

[89] La 20 ianuarie 1833, comisia mixtă a încercat, fără rezultat însă, să încheie un jurnal în care să realizeze un compromis între soluţiile propuse de Sfatul Administrativ al Moldovei şi cele cuprinse în jurnalul nr. 6 din 14 decembrie 1832 *(ibidem,* f. 202).

[90] „Analele parlamentare...", tom. I_2, p. 159.

[91] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 317 v.

[92] *Ibidem,* f. 163.

[93] *Ibidem,* f. 201.

[94] *Ibidem,* f. 309.

[95] *Ibidem* f. 161.

[96] *Ibidem,* f. 319.

[97] *Ibidem,* dosar 86, f. 131.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

hotărîre chestiunea unificării cursului monedelor celor două principate [98], precum şi a stabilirii duratei de aplicare a convenţiei [99]. Propunerea Moldovei prevăzută în normele pentru alcătuirea actului convenţiei, ca membrii comisiei mixte asistaţi şi de doi „gheometri ai staturilor" să procedeze, după o „pătrunzătoare localnică cercetare", la revizuirea liniei de hotar ce despărţea cele două Principate române [100], a fost respinsă de reprezentanţii Ţării Româneşti, care şi-au declinat competenţa de a soluţiona asemenea probleme, întrucît nu aveau instrucţii de la guvernul lor [101].

În această fază de impas a negocierilor, delegaţii Ţării Româneşti au considerat aproape încheiată misiunea lor, cerînd în numeroase rînduri reprezentanţilor Moldovei să urgenteze definitivarea actului convenţiei [102]. La 28 ianuarie 1833 ei raportează Sfatului Administrativ Extraordinar al Ţării Româneşti că au încheiat toate jurnalele în conformitate cu instrucţiile primite, excepţie făcînd cel referitor la unificarea cursului monedelor, şi au redactat pe baza lor un proiect de convenţie pentru a fi iscălit de membrii comisiei mixte pînă la 1 februarie [103].

Pe de altă parte, la 4 februarie, Sfatul Administrativ al Moldovei, în speranţa de a obţine modificarea jurnalelor criticate pe considerentul că îngrădesc „lăcuitorii marginii cu asemenea strîmtoriri", încît „vor fi nevoiţi a lăsa locuinţele lor şi a să muta aiure, pentru că nici vor putea trăi acolo unde cu aceste legiuiri aducătoare de feliuri de catahrisuri, ei în toate zilele pot cădea în feliuri de învinovăţiri şi năpăşti", apelează prin Mirkovici [104] la mediaţiunea lui Kiselev, cerîndu-i, o dată cu prelungirea lucrărilor comisiei mixte, să cumpănească care din părţi s-a îndepărtat de la „înlesnirile noroadelor amîndouî" [105]. Totodată, a dat dispoziţii delegaţilor săi de la Focşani ca în proiectul de convenţie ce se va alcătui să fie menţionate, neapărat, propunerile ocîrmuirii Moldovei, neacceptate de reprezentanţii munteni [106], fapt ce a fost interpretat de guvernul Ţării Româneşti ca o revizuire a jurnalelor adoptate şi iscălite de membrii comisiei mixte [107]. În consecinţă, la 23 februarie 1833, el sugerează lui Kiselev ca reprezentanţii celor două Principate române să fie rechemaţi de la Focşani [108], urmînd ca pricinile de neînţelegere să fie rezolvate la nivelul Sfaturilor Administrative [109].

Fără a da curs unor noi propuneri care să apropie, dacă nu să elimine total diferendele, ocîrmuirile Moldovei şi Ţării Româneşti s-au limitat la schimburi de adrese în care-şi menţineau punctele de vedere [110], ceea ce a avut drept rezultat amînarea încheierii convenţiei. Cei care aveau să suporte consecinţele, mai ales că toamna anului 1833 se apropia, au fost tot locuitorii din regiunea frontierei comune, lăsaţi în continuare la discreţia abuzurilor practicate de vameşi.

---

[98] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 312.

[99] Fără a avea instrucţiuni în acest sens şi a încheia un jurnal special, delegaţii Moldovei s-au declarat de acord cu data de 1 iulie 1838, propusă de reprezentanţii Ţării Româneşti *(ibidem)*.

[100] *Ibidem*, f. 31 v

[101] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 175; Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 86, f. 93. v.

[102] *Ibidem*, f. 91, 102; dosar 142, f. 219; Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 321.

[103] *Ibidem*, f. 294.

[104] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 86, f. 128—129.

[105] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 359.

[106] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 86, f. 115.

[107] *Ibidem*, dosar 142, f. 225.

[108] *Ibidem* f. 255 v. La 8 martie delegaţii Moldovei au fost înştiinţaţi oficial despre încetarea lucrărilor comisiei mixte *(ibidem*, f. 260).

[109] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 470.

[110] *Ibidem*, f. 479—487; Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 284, 306—312, 316—320.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nici poruncile Vistieriei Țării Românești date străjuitorilor graniței [111], în urma intervenției ocîrmuirii Moldovei [112], de a îngădui locuitorilor să-și aducă la casele lor produsele recoltate, nu aveau să modifice radical situația. Faptul este explicabil de altfel, dacă avem în vedere că venitul vămilor era arendat unor particulari, interesați să realizeze cîștiguri cît mai mari. Aceasta l-a determinat pe Kiselev să propună la 16 noiembrie 1833 Sfatului Administrativ al Țării Românești ca, în înțelegere cu cel al Moldovei, să alcătuiască, pînă la desăvîrșirea convenției, un așezămînt temporar destinat „comunicațiilor de pe la hotar, ca prin acest mijloc chiar acum să se precurmeze neîndemînările locuitorilor și pricinile controbontului..." [113].

Străduințele lui Kiselev de a determina guvernele Principatelor române să găsească în *modus vivendi* în problema dezacordurilor pe marginea hotărîrilor adoptate în cele patru jurnale încheiate de comisia mixtă și contestate de Moldova au rămas fără rezultat.

Pentru a-și justifica atitudinea, la 24 martie 1834, Sfatul Administrativ al Moldovei atrăgea atenția lui Kiselev care încheindu-și misiunea în principate s-a oprit la Iași în drum spre Petersburg, că numai atunci poate fi acceptată o convenție cînd „folosurile și îndemnările izvorîtoare din ea sînt deopotrivă priincioase pentru îmbe părțile", ceea ce însă a lipsit din „închipuirea convenției între Moldova și Valahia, chiar din singură depășire a deputaților moldoveni piste instrucțiunile și împuternicirile ci au avut", asupra cărora a făcut întîmpinările cuvenite la momentul oportun [114].

O dată cu numirea de către Poartă, în aprilie 1834, a domnitorilor Alexandru Dimitrie Ghica în Țara Românească și Mihai Sturza în Moldova, chestiunea spinoasă a convenției avea să capete un nou curs.

Pus la curent de către Sfatul Administrativ al Moldovei [115], Mihai Sturza s-a adresat lui Minciaki, consulul general al Rusiei la București, cerîndu-i concursul în vederea înlăturării dificultăților existente și a normalizării, pe baze echitabile și reciproc avantajoase, a relațiilor comerciale dintre principate, precum și a situației locuitorilor din regiunea graniței comune [116], ceea ce a însemnat că guvernul Moldovei schimbîndu-și atitudinea față de jurnalele contestate, era dispus la concesii. Minciaki, oferindu-se să conlucreze cu cei doi domnitori pentru înlăturarea obstacolelor ce au stat în calea restabilirii relațiilor armonioase între Moldova și Țara Românească, prin scrisoarea din 20 noiembrie 1834, propune lui Al. D. Ghica, ca în urma clarificării motivelor ce au determinat suspendarea lucrărilor comisiei mixte, ca și a măsurilor vamale luate de guvernul Țării Românești, să folosească toate mijloacele pentru aplanarea neînțelegerilor [117]. Se pare că intervenția lui Minciaki a fost de un bun augur. Căci, după o serie de rapoarte informative cerute Sfatului Administrativ [118] și a răspunsului trimis lui Minciaki, împărtășit de acesta la 21 martie 1835 și a lui Mihai Sturza [119], în care Al. D. Ghica își exprimase, între altele, satisfacția față de noua poziție adoptată de guvernul Moldovei, la 28 iunie 1835 firul tratativelor pentru definitivarea

---

[111] Arh. St. București, Vistieria Țării Românești, dosar 6493/1832, f. 3, 20; dosar 4920, f. 4.

[112] *Ibidem*, f. 5.

[113] Ahr. St. București, Vistieria Țării Românești, dosar 6493/1832, f. 550. Propunerea n-a fost reținută de Sfatul Administrativ al Țării Românești, după cum rezultă din răspunsul său din 1 decembrie 1833 trimis lui Kiselev *(ibidem*, f. 536).

[114] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 371 v.

[115] *Ibidem*, f. 374.

[116] Arh. St. București, Vistieria Țării Românești, dosar 4314/1832, partea a II-a, f. 617—618.

[117] I. C. Filitti, *Documente din vremea Regulamentului Organic*, p. 60—61.

[118] Idem, *Domniile române...*, p. 199.

[119] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 437—438.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

actului convenţiei este reînnodat. La această dată postelnicul Constantin Suţu din partea Ţării Româneşti şi postelnicul Neculai Suţu din partea Moldovei au încheiat jurnalul nr. 19, în care au fost aduse o serie de completări jurnalului nr. 6 din 14 decembrie 1832, referiotare la modalităţile trecerii dintr-un principat în altul a produselor recoltate de către locuitori, fixîndu-se, o dată cu limitele cantităţilor acestora, şi obligaţia proprietarilor şi arendaşilor de moşii de a elibera, la cerere, adeverinţe exacte locuitorilor dijmaşi [120]. Cîteva zile mai tîrziu, la 6 iulie 1835, a fost semnat jurnalul nr. 20 şi ultimul, care anula o parte din prevederile jurnalului nr. 9 încheiat la 29 decembrie 1832, privind trecerea dintr-o parte în alta a vinului şi rachiului. A fost acceptată şi adoptată propunerea delegatului Ţării Româneşti, în virtutea căreia se interzicea importul şi exportul şi chiar tranzitarea rachiului între cele două Principate române, fiind admisă numai trecerea în tranzit a vinului [121].

În sfîrşit, o comisie specială, formată din Alexandru Ghica, ministru de interne, N. Canta, ministru de finanţe, N. Suţu, secretar de stat, din partea Moldovei şi C. Şuţu, preşedinte al Divanului de Comerţ, delegat din partea Ţării Româneşti, a procedat la redactarea finală a convenţiei, semnată la Iaşi în 8 iulie 1835 [122]. Aprobată de domnitorii principatelor, la 22 septembrie, tot la Iaşi, a fost îndeplinită şi formalitatea schimbului de ratificări ale convenţiei, a cărei durată de aplicare a fost fixată la 7 ani [123].

În cele 26 de articole ce au alcătuit textul convenţiei au fost incluse, cu unele modificări, toate jurnalele încheiate cu prilejul negocierilor, excepţie făcînd doar cele cu nr. 6 şi 14, al căror conţinut a fost reprodus în jurnalul nr. 19, şi jurnalul nr. 7. Remarcăm deasemenea că, angajaţi pe linia concesiilor, reprezentanţii guvernelor celor două Principate române au mai adus, în cursul redactării actului convenţiei, cîteva rectificări şi completări la unele articole, al căror conţinut nu corespunde întocmai cu cel al jurnalelor respective [124].

---

[120] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 86, f. 191—192.

[121] *Ibidem*, f. 194.

[122] D. A. Sturza, C. Colescu-Vartic, *Acte şi documente...*, vol. VI_2, p. 165—178. Pentru versiunea franceză, vezi acelaşi volum, p. 304—318. Actul convenţiei a fost făcut cunoscut, în Moldova, prin „Buletin foaie oficială", an. III (1835), p. 611—622, iar în Ţara Românească prin „Buletin gazetă administrativă", an. IV (1835), supl. la nr. 32, p. 1—11.

[123] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 433. O încercare de reglementare a relaţiilor locuitorilor din zona hotarului comun al Moldovei şi Ţării Româneşti este cunoscută încă din 1706, cînd tot la Focşani, la 26 mai s-au întrunit delegaţiile celor două ţări române pentru „aşezarea pontului". C. Constantinescu-Mircești şi Ion Dragomirescu, *„Marginea ţării". Aspecte caracteristice în zona hotarului dintre Moldova şi Ţara Românească*, în „Studii şi articole de istorie", an. IX (1967), p. 81—86.

[124] Astfel, conform art. 6, casapii din Focşani, Brăila, Galaţi, Odobeşti, Vîrteşcoi şi Nămoloasa aveau dreptul să cumpere dintr-un principat sau altul un număr total de 850 vite mari şi 16.000 vite mici (D. A. Sturza, C. Colescu-Vartic, *Acte şi documente...*, vol. VI_2, p. 170), pe cînd în jurnalul nr. 8 fusese prevăzut un total de 1000 vite mari şi 17.500 vite mici. Din jurnalul nr. 13, folosit la redactarea art. 16 din convenţie *(ibidem*, p. 172—173), s-a renunţat la pasajul prin care cele două ocîrmuiri se îndatorau de a nu mai îngădui să se aşeze alte sate în preajma hotarului comun. La art. 19, faţă de jurnalul nr. 17, s-a adus o completare deosebit de utilă, anume aceea de a se folosi la operaţiunile de vămuire şi control chila de 400 ocale a Ţării Româneşti *(ibidem*, p. 174). Tot cu acest prilej a mai fost hotărîtă şi durata de aplicare a convenţiei pe 7 ani, calculaţi din momentul ratificării *(ibidem*, p. 177), în schimb, a rămas fără a cunoaşte vreo rezolvare problema foarte importantă a unificării cursului monedelor din Moldova şi Ţara Românească.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Avînd la bază dispozițiile Regulamentului Organic, prin natura conținutului ei, convenția încheiată în 1835 între Moldova și Țara Românească a înmănunchiat mai multe aspecte din relațiile bilaterale ale celor două țări, reflectînd în bună măsură stadiul de dezvoltare economic și social în care se aflau Principatele române în acea epocă.

În primul rînd, din punct de vedere comercial, ea a însemnat o măsură de protecție menită să înlăture concurența principalelor produse ale celor două Principate române atît la export, cît și pe piața lor internă. În acest sens, prin art. 11 și 24 s-a interzis nu numai importul sau exportul, dar chiar și trecerea în tranzit printr-un principat sau altul a zaherelelor, vitelor, seului, sării și băuturilor spirtoase [125]. De altfel, ca să nu se „nască vreo pricină de îndoială sau rea tălmăcire" asupra textului art. 11 din convenția încheiată, ce se referea și la condițiile de tranzitare a mărfurilor, reprezentanții guvernelor celor două Principate române au semnat la Iași, la 20 septembrie 1835, un act lămuritor al articolului amintit, ce nu a cuprins altceva decît art. 159 din Regulamentul Organic al Țării Românești și art. 146 din cel al Moldovei, prin care se interzicea deopotrivă trecerea peste hotarul comun a produselor considerate „vătămătoare" comerțului principatelor, și anume: vitele de negoț, coborîrea zaherelelor din Țara Românească la Galați, ca și a grînelor, seului și sării din Moldova la Brăila sau alte schele ale Dunării [126]. La acestea, am mai putea adăuga prevederile precise și, în același timp, severe, înserate în cele mai multe din articolele convenției, ce stabileau trecerea în cantități limitate a recoltelor locuitorilor dijmași, a proprietarilor și arendașilor de moșii, a vitelor necesare cășăriilor din orașele și tîrgurile din vecinătatea graniței comune [127], în scopul exercitării unui control riguros și a evitării contrabandei.

Din motivele mai sus arătate aceste îngrădiri aveau să lase prea puțin loc desfășurării unei activități comerciale, scoasă de sub regimul tarifelor vamale. Totuși, libertatea acordată prin același act al convenției locuitorilor din zona hotarului comun al celor două Principate române de a se aproviziona fie dintr-o parte, fie din cealaltă, cu alimente, obiecte și animale numai pentru „casnica lor trebuință", scutite de orice taxe vamale [128], a lăsat o portiță deschisă practicării unui comerț limitat, suficient însă pentru a dovedi cu timpul necesitatea desființării barierii vamale dintre Moldova și Țara Românească.

În al doilea rînd, angajamentele reciproce ale celor două ocîrmuiri de a ușura, în anumite condiții, ceea ce în documentele vremii era numit frecvent „comunicația locuitorilor marginii" (libera trecere dintr-un principat în altul la munca cîmpului și a transportului recoltei la casele lor, trecerea cu vitele la pășune, la mori, pive și dîrste), a suprimării taxelor vamale percepute în punctul Vădeni de la plute și alte produse ce erau coborîte pe Siret, a stabilirii în comun a punctelor vamale de pe tot întinsul hotarului, a folosirii aceleiași unități de măsură — chila muntenească — la operațiunile de control și vămuire [129], au dat convenției din 1835 aspectul caracteristic al unui acord strict vamal.

În al treilea rînd, o dată cu ratificarea actului convenției, avea să capete valoare practică o altă prevedere regulamentară semnificativă și nu mai puțin importantă, anume aceea a dobîndirii drepturilor civile și de averi mișcătoare,

---

[125] D. A. Sturza, C. Colescu-Vartic, *Acte și documente...*, vol. VI_2, p. 171—177.

[126] *Ibidem*, p. 178—179. Pentru versiunea franceză vezi același volum, p. 318—319. Textul actului lămuritor al art. 11 a fost publicat în „Buletin foaie oficială", an. III (1835), anexa la nr. 101, p. 1; și în „Buletin gazetă administrativă", an. IV (1835), supl. la nr. 36, p. 1.

[127] Vezi pentru aceasta art. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 21, 22 și 23 (D. A. Sturza, C. Colescu-Vartic, *Acte și documente...*, vol. VI_2, p. 170—177).

[128] Art. 6, 7, 8, 9, 10 și 15 *(ibidem*, p. 170—172).

[129] Art. 4, 5, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 21 și 22 *(Ibidem*, p. 168—170, 171—176).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de care puteau beneficia locuitorii Moldovei şi Ţării Româneşti ce vor trece temporar, numai pe bază de paşapoarte, dintr-un principat în altul [130].

În sfîrşit, a patra caracteristică şi ultima a convenţiei din 1835, cea a extrădării, este ilustrată de obligaţia reciprocă a guvernelor celor două Principate române de a înapoia infractorii, dezertorii şi datornicii fugiţi dintr-o parte în alta [131]. Această prevedere, extinsă şi asupra locuitorilor dajnici din oraşe şi sate şi ţiganilor pribegiţi [132], nu poate să surprindă dacă avem în vedere faptul că, luînd proporţii ce au stîrnit îngrijorarea ocîrmuirilor, fuga a constituit în perioada regulamentară, alături de altele, una din formele luptei de clasă ce s-a manifestat cu o frecvenţă tot mai accentuată, ca urmare a creşterii obligaţiilor faţă de fisc şi proprietari şi a regimului plin de tot felul de vexaţiuni la care a fost supusă marea masă a contribuabililor.

Unele stipulaţii ale convenţiei datorită cărora comerţul de la graniţa comună a Principatelor române a fost vădit stînjenit, la care am adăuga, pe lîngă „excesul de zel" al vameşilor, şi interpretarea deosebită dată de către cele două părţi unor articole formulate cu insuficientă preciziune, toate acestea aveau să genereze, paradoxal, în cele mai multe cazuri, efecte contrarii celor aşteptate de făuritorii ei. În decursul a peste 12 ani cît a fost aplicată, convenţia încheiată între Moldova şi Ţara Românească la 8 iulie 1835 s-a dovedit a fi încă din faşă o haină prea strîmtă şi necorespunzătoare intereselor burgheziei comerciale.

În acest sens, unele rapoarte ale ocîrmuirilor locale, plîngerile înregistrate din partea diferiţilor negustori şi locuitori, ca şi constatările revizorilor însărcinaţi periodic de cele două guverne pentru a verifica felul în care sînt respectate prevederile convenţiei, au pus în evidenţă limitele şi lacunele textului ei.

Aşa, de pildă, pîrcălăbia Galaţi făcea cunoscut Vistieriei, la 26 august 1836, că în ciuda prevederilor art. 11 din convenţie, unii negustori aduc cereale din Ţara Românească şi Turcia pe care, depozitîndu-le temporar în magaziile portului, le exportă apoi, fapt ce pricinuieşte o mare „împiedecari pitrecirii producturilor Moldovei" [133]. Probabil că neclaritatea articolului citat în care nu se preciza că tranzitul este oprit pentru aceleaşi categorii de produse ce erau transportate pe Dunăre, a fost exploatat din plin de către comercianţii de grîne. Căci, prin referatul înaintat Sfatului Administrativ, ministrul de finanţe, Alexandru Balş, propunea la 4 septembrie să fie interzisă descărcarea la Galaţi a zahereleor aduse de „peste hotar", a căror cantitate înmagazinată pînă la acea dată se ridicase la peste 15.000 de chile [134]. Deşi art. 6 din aşezămîntul de porto-franc al Galaţilor [135], ce fusese sancţionat la 17 martie 1837 [136], a înlăturat lacuna art. 11 din convenţie, acest procedeu avea să fie practicat în continuare, bineînţeles, cu alte mărfuri, mai ales după declararea regimului de port liber al Galaţilor, întrucît, la 2 iunie 1847, Departamentul de Interne al Ţării Româneşti a cerut celui din Moldova să poruncească a nu fi îngăduite descărcarea mărfurilor în antrepozitele din Galaţi, ce erau aduse de la Brăila în caiace, pe Dunăre, de către negustorii munteni [137]. Motivînd că Brăila este lipsită de astfel de spaţii special amenajate, aceştia interveniseră de fapt pe lîngă guvernul Moldovei pentru a li se învoi să

---

[130] Art. 2 (D. A. Sturza, C. Colescu—Vartic, *Acte şi documente...*, vol. VI_2, p. 167).

[131] Art. 3 *(ibidem).*

[132] Art. 1 *(ibidem*, p. 166).

[133] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 478.

[134] *Ibidem.*

[135] „Analele parlamentare...", tom. VII_2, Bucureşti, 1896, p. 842.

[136] Dar a intrat în vigoare la 1 iunie 1837 (Adrian Macovei, *Ştiri noi referitoare la primul ziar comercial moldovenesc „Dunărea"*, în „Dunubius", vol. II—III, Galaţi, 1969, p. 112).

[137] Arh. St. Bucureşti, Ministerul Afacerilor Interne al Ţării Româneşti, Administrative, dosar 66/1847, f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

folosească magaziile portului Galaţi [138]. În răspunsul său la nota amintită, Departamentul de Interne al Moldovei arăta că îi era cunoscută situaţia semnalată, dar nu încuviinţase cererea negustorilor amintiţi şi „nici vreo poroncă au slobozit..." [139]. Explicaţia acestei abţineri constă în faptul că o asemenea măsură ar fi venit în contradicţie cu regimul portului franc ce garanta libertatea de tranzit a tuturor categoriilor de mărfuri, cu excepţia însă a cerealelor, a vitelor a seului şi a sării aduse din principatul vecin [140].

Supuşii austrieci negustori de vin din Focşanii Moldovei şi, în acelaşi timp, proprietari de vii în Ţara Românească se jăluiau, la 20 martie 1836, agenţiei austriace de la Iaşi că, între altele, li se pricinuiesc mari pagube din cauza stăpînirii Moldovei, care îi opreşte să-şi treacă peste graniţă vinul ce rămîne astfel, pe la crame, nevîndut [141]. Cum însă această interdicţie era justificată de art. 24 al convenţiei, conform căruia era permisă numai tranzitarea vinului, Secretariatul de Stat al Moldovei s-a rezumat a trimite agenţiei austriace, ce a intervenit în favoarea supuşilor săi, textul convenţiei spre „pliroforie" [142].

Măsurile severe instaurate la hotarul moldo-valah în urma aplicării convenţiei din 1835 au determinat pe unii comercianţi din Focşani, obişnuiţi să-şi aprovizioneze prăvăliile fie dintr-un principat, fie din celălalt, fără a suporta şi taxele vamale, să recurgă la noi modalităţi de distribuire şi valorificare a mărfurilor. Aşa de pildă, un negustor din Focşanii Moldovei şi-a deschis o dugheană cu lipscănie adusă de la Bucureşti în partea Focşanilor Ţării Româneşti, pe care apoi, prin intermediul comerţului ambulant al boccegiilor, scos de sub orice fel de tarif vamal, o vindea în Moldova [143]. Exemplul avea să fie urmat şi de alţi negustori, căci, la 16 noiembrie 1839, stărostia Putnei raporta Vistieriei că dacă, pînă în acel timp, Focşanii munteni erau lipsiţi de prăvălii specializate în mărfuri de Lipsca, unii comercianţi fruntaşi din Focşanii Moldovei, din cauza şi a abuzurilor vameşilor, au preferat să-şi desfacă mărfurile în cealaltă parte a oraşului, unde pot merge „toţi boierii moldoveni ca să cumperi marfa trebuincioasă de acolo, precum urmează a veni şi muntenii în partea aceasta, fără a plăti vreo vamă după alcătuirea convenţiei". Acest fapt atrage după sine — arăta ispravnicul Iordache Prunca — o „vederată pagubă" atît vămilor, cît şi Vistieriei [144].

Unele neplăceri aveau să încerce şi acei negustori care se ocupau cu valorificarea lînei, a laptelui şi a derivatelor lui, de la turmele de oi ai căror proprietari erau [145].

Întrucît şirul unor astfel de exemple poate fi continuat, fără a aduce elemente noi, ne limităm la cele citate, care sînt suficiente pentru a ilustra consecinţele restricţiilor vamale de pe hotarul dintre cele două Principate române. Nu-i mai puţin adevărat că în balanţa acestor neajunsuri, într-o măsură deloc neglijabilă, aveau să atîrne şi abuzurile săvîrşite de vameşi, cu atît mai greu de controlat, cu cît ei nefiind angajaţii ocîrmuirii, ci ai unor particulari care obţi-

[138] Arh. St. Bucureşti Ministerul Afacerilor Interne al ţării Româneşti, Administrative, dosar 66/1847, f. 4.

[139] Nota de răspuns este din 9 iunie 1847 *(ibidem)*.

[140] „Analele parlamentare...", tom. VII_2, p. 842.

[141] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 486—487.

[142] *Ibidem*, f. 490.

[143] Arh. St. Iaşi, Tr. 766, op. 868, dosar 49, f. 316.

[144] *Ibidem*, f. 533.

[145] Astfel, Nistor Săpunarul, tot din Focşanii Moldovei, a fost supus la plata vămii în momentul în care a intenţionat să-şi treacă lîna şi laptele de la cele 700 oi pe care le avea la păşunat în Ţara Românească. Cum actul convenţiei nu cuprindea nici o prevedere în acest caz, stărostia Putnei cerînd la 11 octombrie 1837 instrucţii Vistieriei, aceasta a ducis ca în asemenea situaţii să se facă o estimare a cantităţii de lînă şi lapte obţinută de la numărul respectiv de oi, ce nu vor fi supuse, la trecerea peste linia graniţei, la nici o taxă vamală *(ibidem*, dosar 43, f. 192).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nuseră prin licitaţie venitul vămilor dat în arendă de către stat, depindeau în exclusivitate de aceştia [146]. Aşa bunăoară, stărostia Putnei raporta Vistieriei la 7 martie 1838, că negustorul Petre sin Petre aducînd în tranzit, 655 ocale aramă cu destinaţia Bucureşti, vameşii din Focşani l-au supus la plata vămii [147]. La 16 noiembrie 1839, aceeaşi stărostie raporta că negustorii lipscani din Focşanii Moldovei s-au plîns de comportarea vameşilor, care, invocînd diferite motive, refuză să le deschidă lăzile primite cu marfă pentru a fixa vama cuvenită. Această amînare, pe lîngă că sporeşte dobînzile la sumele de bani împrumutate, dar şi „poliţele din urmă i-au agiuns ca să plătească şi ei nici au deschis marfa ca să ştii ce au" [148].

La sfîrşitul anului 1840, comandantul graniţei cu Ţara Românească raporta inspectorului general al Miliţiei Moldovei, hatmanul Iordache Costache, că mulţi din comercianţii care vin sau trec în principatul vecin i s-au plîns că vameşii moldoveni îi asupresc cu perceperea îndoită a taxelor vamale, neţinînd cont de valoarea mărfurilor menţionată în facturile pe care le-au prezentat [149]. La 22 martie 1846, Vistieria Ţării Româneşti aduce la cunoştinţa celei din Molova că locuitorii din jurul punctului vamal Vădeni, ce obişnuiesc să se aprovizioneze cu cele necesare de la Galaţi, „...unde le este mai aproape decît Brăila...", sînt obligaţi, la trecerea lor peste hotarul comun, a plăti vamă pînă la 12 parale pentru lucrurile cumpărate [150].

Revelatoare, într-o anumită măsură, în ceea ce priveşte situaţia generală existentă pe hotarul dintre Moldova şi Ţara Românească, aveau să fie rapoartele comisiilor de revizie însărcinate, conform art. 20, să cerceteze trimestrial, în decurs de doi ani, felul în care sînt aplicate prevederile convenţiei ratificate în 22 septembrie 1835. Acestea însă au lucrat cu foarte mari intermitenţe, în perioada anilor 1836—1837 fiind desemnate de cele două ocîrmuiri doar trei comisii, ai căror membri, cîte unul pentru fiecare principat, întîlnindu-se la Focşani, au procedat la o verificare la faţa locului a modului cum vameşii şi străjuitorii hotarului operează practic faţă de stipulaţiile convenţiei.

La controalele efectuate la intervale de aproximativ opt luni de către cele trei comisii, au ieşit şi mai mult în evidenţă unele aspecte negative (pentru că revizorii nu le-au surprins pe toate) ale barierei vamale artificiale — credem că nu am greşit cu nimic cînd i-am acordat un asemenea atribut — instalată între Principatele române, ca urmare a convenţiei încheiate.

Astfel, din raportul lapidar alcătuit pe baza constatărilor făcute cu ocazia cercetărilor întreprinse între 4 februarie şi 17 martie 1836 [151] de prima comisie de revizori [152], rezultă că cele cinci puncte vamale secundare, destinate în exclusivitate prin art. 18 din actul convenţiei a fi puse la dispoziţia locuitorilor din zona hotarului comun pentru a putea trece la cotidienele lor interese, erau închise din cauză că ocîrmuirea Ţării Româneşti nu a repartizat străjuitorii necesari [153]. De fapt, deşi declarate formal deschise de abia în a doua jumătate a anului 1836 [154], practic aceste pichete nu au putut fi folosite de către locuitorii celor două Prin-

[146] Însuşi otcupcicul vămilor, N. Privileghie, făcea cunoscut Vistieriei Moldovei la 17 decembrie 1836 că toţi slujitorii vămilor „să află netrebnici, năraviţi în catahrisuri şi supuşi patimilor", din care motive intenţionează să-i înlocuiască (Arh. St. Iaşi, Tr. 766, op. 868, dosar 47, f. 1).

[147] *Ibidem*, dosar 43, f. 58.

[148] *Ibidem*, dosar 49, f. 528.

[149] Arh. St. Iaşi, Tr. 796, op. 906, dosar 109, f. 3.

[150] Idem, Tr. 1316, op. 1488, dosar 119, f. 151.

[151] Arh. St. Iaşi Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 19.

[152] Ion Bilciurescu din partea Ţării Româneşti şi Ştefan Dăscălescu din partea Moldovei (*ibidem*, dosar 142, f. 466).

[153] *Ibidem*, f. 467.

[154] *Ibidem*, f. 497 v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cipate române. Căci, așa cum rezultă din aprecierile de mai tîrziu ale comisiei mixte întrunită la Focșani către sfîrșitul anului 1842 în vederea încheierii unei noi convenții, pichetașii „sub pricinuire că nu știu carte ca să citească bileturile (locuitorilor — n.ns.) ci ave di pi la sate spre a pute cunoaște cîtățime producte-lor cuprinsă în bileturi, nu-i îngăduie nici cum a le trece pi la aceste puncturi, trimițîndu-i [de] acole pi la schelile celi mari spre a li să revidui bileturile de către ofițeri și, prin urmare, în tot cursul acestii vremi, aceste puncturi în faptă s-au aflat închisă" [155].

Cu același prilej al primei revizii, locuitorii orașelor Brăila și Galați s-au jăluit împotriva vameșilor care percep taxe pentru toate mărfurile cumpărate de pe la tîrguri, ce sînt numai „pentru trebuința caselor lor" [156]. Nemulțumirea avea să fie repetată și în cursul celei de a doua revizii [157], care a avut loc între 15 noiembrie 1836 și 20 ianuarie 1837 [158]. Ca și cea precedentă, și această comisie [159], a descoperit, fie prin controlul direct, fie prin intermediul plîngerilor primite, o serie de nereguli și neajunsuri. Micul comerț continua să întîmpine mari dificultăți, datorită faptului că în convenție nu au fost stabilite cu precizie limitele regiunii de o parte și alta a hotarului comun, ai cărei locuitori aveau dreptul să beneficieze de libertatea de a cumpăra din orașe sau la zilele de tîrg și iarmaroc, în cantități reduse, diverse mărfuri. Invocînd în acest sens exemplul locuitorilor din Cotești Țării Românești, care în mod curent se aprovizionau de la Focșani, aflat la un ceas distanță de satul lor, membrii comisiei celei de a doua revizii observau, în raportul lor, că vameșii „încearcă să-i vămuiască chiar pe cei de pe graniță", în schimb îi taxează fără excepție pe toți locuitorii satelor așezate în interiorul principatelor, la o distanță nu prea îndepărtată de linia frontierei comune [160]. Într-o situație aproape identică — dezvăluită cu aceeași ocazie — se aflau și locuitorii ocolului Bilieștilor din ținutul Putna, care erau nevoiți să folosească în dese rînduri drumul spre Focșani ce se abătea pe teritoriul Țării Românești, din cauză că cel din Moldova, trecînd prin balta Mîndreștilor, de cele mai multe ori devenea impracticabil [161].

Și negustorii în tranzit sau care exportau sau importau diferite mărfuri și-au manifestat nemulțumirile lor în fața comisiei de revizori pentru timpul pe care-l pierd cu formalitățile de trecere, întrucît atît vameșii, cît și străjuitorii graniței, mai ales cei din orașul Focșani, nu se găseau de cele mai multe ori la punctele vamale [162].

Cel de al treilea și ultimul dintre controalele efectuate, ce s-a desfășurat abia între 10 septembrie și 17 octombrie 1837 [163], avea să completeze șirul constatărilor anterioare. Prin raportul întocmit de revizorii celor două Principate române [164], aceștia, între altele, aduceau la cunoștința ocîrmuirilor lor că negustorii Moldovei și Țării Românești sînt împiedicați de către străjuitorii hotarului să-și treacă mărfurile destinate comerțului, fiind bănuiți de contrabandă [165].

Sesizate de acest neajuns ce „slăbește cu totul negoțul", administrațiilor celor două părți ale orașului Focșani au făcut propunerea ca pentru o mai mare opera-

[155] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 265 v.
[156] *Ibidem*, dosar 142, f. 467 v.
[157] *Ibidem*, f. 509.
[158] *Ibidem*, dosar 1073, f. 19.
[159] Alcătuită din Ștefan Dăscălescu, reprezentant din partea Moldovei, și Dimitrie Lehliu, din partea Țării Românești (Arh. St. București, Vistieria Țării Românești, dosar 6493/1832, f. 697).
[160] *Ibidem*, f. 758.
[161] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 498.
[162] *Ibidem*, f. 497 v., cf. I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 203.
[163] Arh. St. București, Vistieria Țării Românești, dosar 6493/1832, f. 861, 873.
[164] Răducanu Copcea din partea Moldovei și Ion Bilciurescu din partea Țării Românești *(ibidem*, f. 880).
[165] *Ibidem*, f. 881.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tivitate, în viitor, să li se ceară avizul de către comandanţii graniţei în orice fel de cazuri ce ar stîrni nedumeriri, cu angajamentul, totodată, de a-şi asuma răspunderea şi de a rezolva pe loc situaţiile neclare, fără a mai fi nevoie să se aştepte dezlegările de la „înaltile locuri". Ele au mai propus şi o altă soluţie, anume: comercianţii bănuiţi de intenţia de a strecura marfă peste hotar, susträgîndu-se astfel taxelor vamale, să depună o chezăşie sau zălog, după care să fie liberi a trece în partea în care interesele lor îi reclamă [166].

Un aspect nu lipsit de semnificaţie ce a reţinut atenţia comisiei celei de a treia revizii avea să-l constituie cel al comerţului ambulant, a cărui libertate era asigurată prin textul art. 15 din convenţie. Această formă de comerţ era practicată tot mai frecvent, ca o replică la măsurile vamale aplicate pe hotarul comun a celor două Principate române. Prin intermediul şi cu ajutorul negustorilor boccegii, comercianţii de frunte ai Focşanilor, mai ales lipscanii din partea Moldovei, reuşeau să-şi plaseze mărfurile pe care, de această dată, din cauza liniei vamale, nu le mai transportau în Focşanii Moldovei, ci preferau să le depoziteze sau să deschidă noi dughene în acea parte a oraşului din principatul de unde s-au aprovizionat. Aşa a fost cazul lipscanului Dimitrie Dascal, care, deşi avea o prăvălie în Focşanii Moldovei, a mai deschis una în partea oraşului Ţării Româneşti cu lipscănie adusă de la Bucureşti, pe care apoi o vindea în partea Moldovei prin mijlocirea boccegiilor [167], fără a mai fi obligat la achitarea taxelor vamale. Ca o consecinţă a extinderii acestui procedeu vameşii moldoveni au recurs la măsuri prohibitive, ceea ce a atras nemulţumirea populaţiei şi mai ales a boierilor din oraşul Focşani, care au cerut revizorilor ca negustorii boccegii să nu mai fie opriţi a umbla cu mărfuri pe la casele lor [168].

În sfîrşit, cu ocazia celei de a treia revizii, vameşii Ţării Româneşti au făcut cunoscut că, deşi textul convenţiei, cît şi al actului lămuritor al art. 11, nu specifică în mod expres interzicerea trecerii dintr-un principat în altul a oilor pentru negoţ, stărostia ţinutului Putna se opune acestei treceri. În raportul lor, cei doi membri ai comisiei au atras atenţia ocîrmuirilor asupra necesităţii clarificării acestei nedumeriri, căci cei interesaţi, în nădejdea de a nu fi opriţi de la un asemenea negoţ, aşteaptă cu nerăbdare „sfînta hotărîre..." [169].

Făcînd abstracţie de conştiinciozitatea cu care revizorii şi-au îndeplinit misiunile încredinţate, se cuvine să atragem atenţia asupra unui aspect ce ar părea, la prima vedere, lipsit de importanţă, anume faptul că din cele trei controale efectuate, primele două au avut loc în sezonul de iarnă, cînd traficul extrem de scăzut al mărfurilor a făcut ca activitatea punctelor vamale să fie mult mai redusă, ceea ce, fără îndoială, a micşorat substanţial şi posibilităţile de investigaţie ale comisiilor respective.

Cu toate acestea, deficienţele semnalate cu prilejul reviziilor de pe hotarul comun moldo-valah neputînd fi înlăturate în totalitatea lor pe calea corespondenţei dintre cele două guverne ale Principatelor române [170], excepţie făcînd doar cîteva de ordin pur administrativ de minim interes pentru problema noastre [171], ele, împreună cu neajunsurile semnalate prin diferite jalbe, aveau să furnizeze principa-

---

[166] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 881; Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 495.

[167] Idem, Tr. 766, op. 868, dosar 49, f. 316.

[168] Idem, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 495; Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 881 v.

[169] *Ibidem*. Invocînd cuprinsul art. 11, Sfatul Administrativ al Moldovei nu a satisfăcut acest deziderat al negustorilor de oi (Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 519).

[170] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 6493/1832, f. 838.

[171] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 142, f. 514 v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lele motive care au determinat şi justificat necesitatea modificării convenţiei din 1835, al cărui termen de expirare se apropia.

Judecată prin prisma rezultatelor considerate în ansamblu, aplicarea convenţiei încheiate între Moldova şi Ţara Românească la 8 iulie 1835 a dovedit cu prisosinţă faptul că, pe de o parte, ea nu a corespuns întru totul scopurilor urmărite de cele două ocîrmuiri de a aduce înlesniri locuitorilor din regiunile limitrofe hotarului comun, iar pe de altă parte, din punct de vedere al relaţiilor comerciale, prin îngrădirile ce le-a cuprins, convenţia a constituit o piedică în calea activităţii comerciale. Acest rezultat l-au constatat în scurt timp şi guvernele Principatelor române, şi de aceea, pentru ameliorarea generală a situaţiei, chiar înainte de expirarea termenului de şapte ani, au întocmit unele proiecte de îmbunătăţire a convenţiei aflate încă în vigoare.

Tratativele din anul 1842. Convenţia vamală dintre Moldova şi Ţara Românească din ianuarie 1846. În vederea tratativelor ce trebuiau să se desfăşoare pentru reînnoirea convenţiei, din partea Moldovei au fost întreprinse pregătiri încă din 1841, concretizate prin formularea „băgărilor de seamă asupra lucrării actului convenţiei şi îndreptărilor ce ar trebui a să face" [172]. În general aceste observaţii întocmite în noiembrie 1841 de postelnicul Iordache Pruncu, ispravnicul ţinutului Putna, şi spătarul Asanache Dan din partea Departamentului de Interne [173], nu aveau să cuprindă inovaţii, ele limitîndu-se doar, în general, la recomandarea unei stricte aplicări a textului convenţiei din 1835 [174].

Mai consistente, în schimb, au fost propunerile întocmite din partea Ţării Româneşti de către ispravnicul de Slam Rîmnic, pe care Vistieria le-a înaintat domnitorului Al. D. Ghica la 30 aprilie 1842. Astfel, s-a sugerat să fie lămurit mai precis ce se înţelege prin noţiunea de „locuitori învecinaţi", să se prevadă în viitoarea convenţie ca fiecare brutar din Focşani să poată cumpăra la o zi de tîrg pînă la 500 ocale făină, spre a se preveni eventualele lipsuri în aprovizionarea populaţiei cu pîine în vreme de secetă sau îngheţ ; locuitorii din Focşani să nu fie supuşi la plata vămii atunci cînd trec dintr-un principat în altul cu cele cumpărate pentru „adevărata lor trebuinţă" ; proprietarii domiciliaţi într-un principat şi care au moşii în celălalt principat să aibă dreptul de a trece peste hotarul comun, scutiţi de orice taxă vamală, o mai mare cantitate de produse „în cîtăţime cît le va fi de agiuns, potrivit cu o familie şi greutatea casei, căci ce este hotărît în art. 22 din convenţie nu este de agiuns unora dintre proprietari" ; vinurile de Vîrteşcoi şi Faraoanele din Ţara Românească, ca şi cele de la Odobeşti din Moldova, să poată fi trecute liber dintr-o parte în alta şi în sfîrşit, să se prevadă măsuri drastice împotriva vameşilor care percep în mod ilegal taxe vamale pentru obiectele şi pro-

---

[172] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 9, 12, 199—200.

[173] *Ibidem*, f. 8 ; idem, Tr. 1316, op. 1488, dosar 12, f. 2.

[174] Astfel, s-a propus ca art. 3 din textul convenţiei din 1835 să fie completat cu prevederea ca infractorii ce vor trece dintr-o parte în alta să fie judecaţi acolo unde au săvîrşit infracţiunea. Străjuitorii graniţei Ţării Româneşti să fie opriţi de a mai însemna cu fierul roşu vitele ce trec la păşune dintr-o parte în alta, acest lucru nefiind prevăzut în art. 5 din convenţie ; să fie respectate întocmai de către vameşi prevederile art, 6 şi 7 ale aceleiaşi convenţii, în virtutea cărora locuitorii marginii sînt scutiţi de taxe vamale la trecerea dintr-un principat în altul a celor necesare pentru „casnica lor trebuinţă" ; localul vămii din Focşani, aflat în centrul oraşului, „în mijlocul uliţii mari", să fie mutat în altă parte ; respectarea strictă a art. 20 ca la fiecare trei luni să se numească revizorii însărcinaţi cu verificarea aplicării convenţiei. În sfîrşit, în cazul în care guvernele celor două principate vor decide libera trecere dintr-o parte în alta a rachiului, acesta să nu fie supus la plata vămii, aşa cum s-a hotărît în art. 24 al convenţiei din 1835 (Arh. St. Iaşi, Secretariatului de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 9, 12, 199—200).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dusele pe care ţăranii au dreptul, conform convenţiei în vigoare, să le treacă peste graniţă scutite de orice taxe [175].

Întrucît termenul de 7 ani cît fusese prevăzut pentru aplicarea convenţiei din 1835 expira curînd, la 31 iulie 1842, Sfatul Administrativ al Ţării Româneşti a propus celui din Moldova încheierea unei noi convenţii, mai ales că „văzînd din experienţă că între acest curs de vreme oarecari aptitudini din pomenitul act au arătat aplicaţia că ar avea întrebuinţare de îndreptare prin adăogiri deopotrivă folositoare la amîndouă Prinţipaturile..." [176].

O nouă comisie mixtă urma să fie convocată pentru purtarea tratativelor. Din partea Moldovei au fost desemnaţi Iordache Pruncu şi Asanache Dan [177], iar din partea Ţării Româneşti logofătul Ioan Manu şi clucerul Dimitrie Fălcoianu, ocîrmuitorul judeţului Slam Rîmnic [178].

Întruniţi la Focşani la 16 octombrie 1842, reprezentanţii celor două principate române au procedat la examinarea fiecărui articol al convenţiei din 8 iulie 1835 şi a modificărilor ce urmau să fie aduse acestora, pentru „a statornici şi pă viitor legături de o prietenească şi liniştită petrecire între lăcuitorii amîndurora Prinţipaturilor întru ceea ci să atinge de relaţiile casnicilor lor trebuinţe şi comerţialilor transacţi..." [179]. Coincidenţa a făcut ca şi de această dată comisia mixtă să redacteze tot 18 jurnale, în care, spre deosebire de cele încheiate în cursul tratativelor din decembrie 1832 — ianuarie 1833, au fost formulate precis atît articolele din convenţia expirată, cît şi modificările ce urmau să fie înserate în noua convenţie [180].

Deşi activitatea reprezentanţilor Moldovei şi Ţării Româneşti trimişi la Focşani nu avea să se soldeze, în cele din urmă, cu un rezultat practic imediat, din cauza ivirii, ca şi în cursul precedentelor negocieri, a unor neînţelegeri între cele două guverne, totuşi este semnificativă noua orientare ce s-a manifestat la ambele părţi, în virtutea căreia s-a urmărit o extindere a prevederilor stipulate în convenţia al cărei termen expirase, alături de completarea şi formularea mai judicioasă şi mai clară a unor articole din cuprinsul actului din 1835. Din acest punct de vedere, elementele noi ce au fost aduse în discuţie şi care au depăşit cu mult propunerile de amendare a vechii convenţii, dar care, în acelaşi timp, nu au vizat înlăturarea tuturor restricţiilor menţionate în textul acesteia, au avut menirea de a pune în lumină optica modificată într-o oarecare măsură a celor două ocîrmuiri în legătură cu noua înfăţişare pe care trebuia s-o capete convenţia ce urma să se încheie, optică a cărei origine o găsim în realităţile furnizate de existenţa barierei vamale dintre Moldova şi Ţara Românească, cu toate repercusiunile ei asupra legăturilor bilaterale.

---

[175] I. C. Filitti, *Primele convenţiuni...*, p. 186; vezi şi idem, *Domniile române...*, p. 374.

[176] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 1.

[177] Idem, Tr. 1316, op. 1488, dosar 12, f. 2.

[178] Idem, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 75; cf. I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 375.

[179] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 244.

[180] Pentru jurnalele originale, numerotate de la 1 la 18, vezi fondul Secretariatului de Stat al Moldovei de la Arh. St. Iaşi, dosar 1073, f. 244 (jurnalul nr. 1 din 16 octombrie 1842), f. 245—246 (nr. 2 din 17 octombrie), f. 249 (nr. 3 din 18 octombrie), f. 251—253 v. (nr. 4 din 19 octombrie), f. 255 (nr. 5 din 20 octombrie) f. 256 (nr. 6 din 21 octombrie), f. 257—260 (nr. 7 din 23 octombrie), f. 263—264 v. (nr. 8 din 24 octombrie), f. 265—266 (nr. 9 din 25 octombrie), f. 267 (nr. 10 din 26 octombrie), f. 268—269 v. (nr. 11 din 27 octombrie), f. 271 (nr. 12 din 28 octombrie), f. 272 (nr. 13 din 1 noiembrie), f. 273 (nr. 14 din 2 noiembrie), 277—279 v. (nr. 15 din 3 noiembrie), f. 281 (nr. 16 din 4 noiembrie), f. 283—284 (nr. 17 din 6 noiembrie), f. 285—286 (nr. 18 din 4 februarie 1843). Cf. I. C. Filitti, *Domniile române...*, nota 4 de la p. 375 pentru jurnalele Ţării Româneşti.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Față de limitele înguste ale convenției din 8 iulie 1835, noua înțelegere ce-și făcuse loc anevoios, dar încă insuficient de cristalizată, privitoare la rolul pe care trebuia să-l aibă o nouă reglementare vamală pe calea apropierii pînă la contopirea intereselor celor două țări române, a fost determinată de împrejurările economice și politice ale Moldovei și Țării Românești în perioada istorică la care ne referim. Modul în care au fost abordate, modificate și completate de către comisia mixtă de la Focșani vechile prevederi ale convenției din 1835 stau mărturie celor constatate mai sus.

Respectînd ordinea în care au fost adoptate hotărîrile înscrise pe agenda de lucru a reprezentanților Principatelor române, ne vom opri, în continuare, asupra chestiunilor ce au prezentat deosebiri evidente față de conținutul convenției expirate. Înainte de aceasta însă, se cuvine să precizăm că deși în faza finală a tratativelor au intervenit neînțelegeri între cele două părți, proiectul noii convenții — neacceptat în ultimă instanță de ocîrmuirea Moldovei din motivele pe care le vom arăta la momentul oportun — a marcat o etapă importantă în realizarea unificării vamale de mai tîrziu, întrucît a oferit guvernelor celor două Principate române, prin noutățile ce le-a însumat, o bază mai largă pentru abordarea și înfăptuirea ulterioară a dezideratului amintit.

Între primele probleme care aveau să rețină atenția comisiei mixte, legate mai puțin însă de tema noastră, a fost aceea a măririi eficacității măsurilor prevăzute în art. 1 din vechea convenție, menite să împiedice pribegirea locuitorilor dajnici și a țiganilor dintr-o parte în alta, încă o dovadă elocventă că această formă de protest, îndreptată împotriva nedreptăților sociale, a căpătat, la începutul celui de al cincilea deceniu al secolului al XIX-lea, asemenea proporții, încît a stîrnit îngrijorarea guvernelor celor două principate. In consecință, reprezentanții lor de la Focșani au decis ca cei care tainic au primit și vor continua să adăpostească astfel de pribegiți vor fi supuși nu numai la plata îndoită a capitației, dar și la o amendă de o sută de lei „ca un știaf socotit de fiișticare suflet dosît și sprijinit cu tăinuire de oricine, fără deosebire..." [181].

O completare interesantă a fost adusă și art. 3, în virtutea căruia „făcătorii de rele", fugiți dintr-o parte în alta, urmau să fie judecați și condamnați de către instanțele judecătorești ale principatului unde săvîrșiseră infracțiuni, iar apoi să fie extrădați în principatul de origine, ocîrmuirea de aici trebuind să garanteze executarea pedepsei și plata eventualelor despăgubiri stabilite prin sentințele respective [182].

O precizare nu lipsită de semnificație preconizată cu prilejul acestor negocieri, ce urma să completeze art. 5 din convenția la care ne referim, a fost aceea a acordării proprietarilor cirezilor de vite unei bonificații de 10% în plus sau minus față de numărul vitelor întoarse de la locurile de pășune aflate într-un principat sau altul și menționat în biletele de trecere [183]. În acest chip, scopul — declarat de altfel — al fixării procentului amintit [184], se înscrie pe linia înlesnirii într-o oarecare măsură, cel puțin în regiunile limitrofe hotarului comun, a comerțului de vite. Deocamdată, nu întrezărim aici decît elementul intenționat de a produce o breșă în prevederile ce au prohibit cu atîta strășnicie, prin convenția din 1835, comerțul cu vite între cele două Principate române [185].

[181] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 245, 268.
[182] *Ibidem*, f. 249.
[183] *Ibidem*, f. 253.
[184] *Ibidem*, f. 283 v.
[185] Nu-i mai puțin adevărat însă că prin fixarea procentului de 10% comisia mixtă nutrea speranța că se vor înlătura atît o serie de abuzuri din partea vameșilor, cît și tot felul de unelțiri necinstite ale negustorilor de vite, ce au determinat ocîrmuirea Țării Românești să recurgă, încă din anul 1838, la însemnarea cu fierul înroșit a vitelor ce erau aduse din Moldova la pășunat *(ibidem*, f. 202). Acest procedeu a stîrnit nemulțumirea negustorilor sureccii, care prin numeroase

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

De altfel, dorind să degajeze terenul strîmt în care a fost aplicată convenţia expirată, comisia mixtă s-a pronunţat pentru lărgirea posibilităţilor de aprovizionare a locuitorilor din imediata vecinătate a graniţei cu mărfuri de la tîrgurile şi iarmaroacele unui principat cau celălalt. În acest sens, a hotărît suprimarea din art. 7 şi 15 a expresiei „învecinaţii locuitori", în virtutea căreia numai acei din localităţile aflate pe hotarul comun puteau profita de această înlesnire [186]. Faptul este demn de reţinut, întrucît, practic, prin înlăturarea acestei îngrădiri, se preconiza instaurarea unei libertăţi ce nu cunoştea limite geografice în ceea ce priveşte procurarea de către locuitorii celor două Principate române, numai pentru nevoile propriilor gospodării, a articolelor de îmbrăcăminte, a diferitelor obiecte de uz casnic şi a celor mai felurite alimente (a căror cantitate însă nu putea depăşi 50—60 ocale) [187], pe care le puteau trece dintr-o parte în alta, peste linia vamală, scutite de orice taxă.

Aveau să fie exceptate de la această scutire cherestelele, pentru a căror trecere peste hotarul moldo-valah reprezentanţii principatelor reuniţi la Focşani au adoptat o soluţie specială. La propunerea delegaţiei Ţării Româneşti, comisia mixtă a hotărît ca de importul lemnului fasonat la ferăstraiele din Moldova şi coborît cu plutele pe Siret, căutat mai ales de locuitorii judeţelor Slam Rîmnic şi Brăila [188], să beneficieze, fără a plăti vamă, numai locuitorii unui anumit raion ce cuprindea, deoparte şi de alta a graniţei comune, un număr de 169 de localităţi urbane şi rurale (77 din cuprinsul judeţelor Slam Rîmnic şi Brăila din Ţara Românească şi 92 din ţinuturile Putnei, Covurlui şi Tecuci din Moldova) [189].

Comparativ cu prevederile art. 7 al convenţiei din 1835 ce limita acest drept numai la localităţile aşezate chiar pe linia hotarului, adoptarea unei asemenea soluţii avea în vedere liberalizarea circulaţiei acestei importante categorii de marfă, degrevată de orice taxe vamale, numai în cadrul perimetrului raionului amintit, pentru a nu expune, altfel, vămile celor două Principate române unor pierderi însemnate.

În sfîrşit, spre deosebire de pevederile convenţiei expirate, delegaţii Moldovei şi Ţării Româneşti au hotărît să fie declarată liberă trecerea vinului dintr-un principat în celălalt, în schimbul unei taxe de cinci lei achitată de vînzător la export pentru fiecare vadră de vin şi de alţi cinci lei plătiţi la import de cumpărător [190].

Tot cu prilejul tratativelor de la Focşani au fost adoptate o serie de hotărîri menite să înlăture deficienţele ivite în perioada aplicării convenţiei din 1835. Astfel, în urma jalbelor primite de comisia mixtă din partea chirigiilor pentru „necuviinţele şi neîndemînările ci au arătat că ciarcă din partea cinovnicilor şi a comandirilor schelilor" [191], au fost stabilite dispoziţii ce acordau unele înlesniri la trecerea acestora peste hotarul comun, într-un sens sau altul, cu transporturile de mărfuri la care erau angajaţi [192].

De asemenea, alte măsuri adoptate de reprezentanţii celor două Principate române au ţintit la înlăturarea unor neajunsuri ce incomodau în mod vădit desfăşurarea unei activităţi comerciale normale, chiar în condiţiile existenţei barierei vamale. Dintre acestea — rezumîndu-ne la cele mai importante — amintim:

jalbe au arătat delegaţilor moldoveni de la Focşani neajunsurile şi „zăticnirile" ce le pătimesc în comerţul lor cu vite. (Arh. St. Iaşi, Tr. 1316, op. 1488, dosar 12, f. 24, 29). În urma corespondenţei dintre cele două guverne, vameşii munteni au renunţat la procedeul amintit (Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 253—253 v., 283).

[186] *Ibidem*, f. 256—257.
[187] *Ibidem*, f. 257 v., 126.
[188] *Ibidem*, f. 145.
[189] *Ibidem*, f. 258—260.
[190] *Ibidem*, f .285 v.
[191] *Ibidem*, f. 277.
[192] *Ibidem*, f. 277 v. — 279.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fixarea obligațiilor de serviciu și a programului zilnic de activitate a vameșilor de la schelele aflate pe hotarul moldo-valah [193], o mai judicioasă amplasare a punctelor vamale și obligativitatea științei de carte a cinovnicilor acestora [194], fixarea unei unități de măsură pentru lichide comună ambelor principate [195], controlul anual al felului în care va fi respectată și aplicată convenția reînnoită, de care urmau să fie făcuți răspunzători nu numai vameșii, ci și ocîrmuitorii județelor și ținuturilor riverane graniței dintre Moldova și Țara Românească [196].

Întrucît tratativele de la Focșani se puteau prelungi, pe de o parte, din cauză că membrii comisiei mixte s-au decis să efectueze, începînd din 10 noiembrie 1842, o inspecție generală de-alungul întregului hotar moldo-valah [197], iar pe de altă parte, datorită unor dezacorduri ce se întrezăreau între ocîrmuirile celor două Principate române pe marginea cuprinsului unor jurnale deja încheiate, la sugestia Visteriei Moldovei din 10 decembrie 1842 [198], Sfaturile Administrative ale celor două țări române au hotărît, de comun acord, ca „să-s înlesnească relațiile de comerț... tot după rostirea convenției trecute, pentru a nu să întîmpina vreo nedumerire împiedecătoare negoțului" [199]. În acest chip, convenția din 8 iulie 1835 a rămas în vigoare pînă la desăvîrșirea și ratificarea unei noi convenții la care încă se lucra.

La 4 februarie 1843, fără a aduce modificări tuturor articolelor ce alcătuiau convenția din 1835 [200], comisia mixtă de la Focșani și-a încheiat lucrările [201], urmînd ca după dezlegările și împuternicirile pe care le vor primi, reprezentanții ambelor părți să procedeze la iscălirea convenției reînnoite. În această fază însă aveau să se ivească neînțelegerile.

Astfel, la proiectul de convenție înaintat Vistieriei Moldovei la 25 februarie 1843 de către delegații săi [202], Sfatul Administrativ a formulat unele obiecții, manifestîndu-și dezacordul față de două dintre inovațiile ce le cuprindea. Așa bunăoară, el a respins soluția adoptată de comisia mixtă privind libertatea comerțului de cherestea în interiorul raionului stabilit la frontiera comună a celor două principate. Ocîrmuirea Moldovei, justificîndu-și refuzul, a considerat că aplicarea unei asemenea soluții, pe lîngă că crea o serie de dificultăți legate de organizarea și paza granței, oferea negustorilor posibilitatea ca, sub „cuvînt di slobodă vînzare în cuprinsul raionului", să introducă, în afară de cherestea, și alte mărfuri, fără a plăti taxele vamale legiu-

---

[193] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 264.

[194] *Ibidem*, f. 263 v., 265.

[195] *Ibidem*, f. 271. În urma unor verificări, reprezentanții Țării Românești au ajuns la concluzia că cotul folosit în Moldova pentru calcularea volumului vaselor de vin este mai mare decît cel muntean, ca, de altfel, și ocaua moldovenească, care este cu 22 „dramuri" mai mare decît cea din principatul vecin. Astfel, la 100 vedre de vin măsurate cu ocaua moldovenească s-a înregistrat o diferență în minus de 11 vedre și 2 ocale *(ibidem*, f. 295). Chestiunea prezintă importanță dacă avem în vedere că se preconiza libertatea exportului și importului de vin între cele două principate.

[196] *Ibidem*, f. 265 v. — 266.

[197] Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, dosar 12, f. 36.

[198] *Idem*, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 61.

[199] *Ibidem*, f. 62.

[200] Au rămas neschimbate următoarele articole ; 4, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 21 22 și 26. *(Ibidem*, f. 249, 257, 255, 265, 267, 272).
255, 265, 267, 272).

[201] *Ibidem*, f. 286.

[202] Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, dosar 12, f. 118—132. Precizăm că acest proiect de convenție este incomplet, el necuprinzînd ultimele trei jurnale încheiate de comisia mixtă din cauză că delegații Moldovei nu au primit de la Vistierie, pînă la acea dată, confirmarea acceptării conținutului lor *(ibidem*, f. 118).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ite, mărfuri care apoi, prin intermediul comisionarilor, le puteau lesne trece în principat [203].

Nici libertatea importului sau exportului de vinuri între cele două principate, preconizată de membrii comisiei mixte, nu aveau să întrunească adeziunea Sfatului Administrativ al Moldovei [204]. De fapt acest deziderat, susţinut cu multă stăruinţă în timpul tratativelor de reprezentanţii Ţării Româneşti [205], a întîmpinat, la început, opoziţia moldovenilor, justificată de concurenţa pe care ar face-o vinul muntean — produs într-o cantitate mai mare — celui din Moldova, datorită diferenţei de preţ, ultimul fiind mai scump decît primul [206].

În această situaţie, mai ales că delegaţii ţării Româneşti au condiţionat desăvîrşirea convenţiei de înserarea în cuprinsul ei a celor hotărîte de comisia mixtă cu privire la trecerea vinului dintr-un principat în altul [207], Vistieria Moldovei a dat dispoziţii reprezentanţilor ei de la Focşani să definitiveze numai articolele asupra cărora n-au fost formulate nici un fel de obiecţii, urmînd ca cel referitor la libertatea comercializării vinului într-o parte sau alta să fie tratat între guvernele celor două principate. Aceiaşi delegaţi au mai fost însărcinaţi să culeagă „trebuincioasa lămurire atît de la Eforii, precum şi de la boieri şi alţi negustori, de îndemînarea sau necuviinţa ce s-ar ivi la slobozîrea vinurilor dintr-un prinţipat în altul..." [208].

Este interesant de remarcat că în urma investigaţiilor întreprinse de Eforia Focşanilor Moldovei în rîndul comercianţilor de vinuri din oraş, aceştia s-au declarat pentru înlăturarea prohibiţiei trecerii vinului dintr-o parte în alta, cerînd, în schimb ca banii adunaţi din taxa preceptă să revină Eforiei, ale cărei venituri nici „agiung a întîmpina cheltuielile curgătoare la îmbunătăţîrile ci să fac..." [209].

Fără a acorda prea multă atenţie propunerii negustorilor localnici, dar avînd în vedere — desigur — interesele generale ale proprietarilor de vii din partea de sud a Moldovei, Vistieria a sugerat, la 21 martie 1843, Sfatul Administrativ, ca, în înţelegere cu cel al Ţării Româneşti, să fie desemnat un împuternicit cu misiunea să trateze şi să pună de acord neînţelegerile ivite cu prilejul definitivării textului noii convenţii [210].

Invocînd exemplul precedentelor negocieri din vara anului 1835, şi de această dată Sfatul Administrativ al Moldovei intervine la 20 mai 1843 pe lîngă oficrmuirea Ţării Româneşti în vederea trimiterii la Iaşi a unui delegat [211]. Numirea acestuia avea să fie însă mult amînată din cauza rezolvării unor probleme de ordin intern, cărora noul domnitor al Ţării Româneşti, Gheorghe Bibescu, le-a acordat prioritate, Abia la sfîrşitul lunii octombrie, este însărcinat cu această misiune ministrul de interne, vornicul Barbu Ştirbei [212], care, sosind la Iaşi pe la jumătatea lunii noiembrie, a început tratativele cu membrii Sfatului Administrativ al Moldovei. Cum însă în timpul desfăşurării lor, Barbu Ştirbei avea să se dovedească intransigent, stăruind în satisfacerea dezideratului Ţării Româneşti în problema trecerii dintr-o

---

[203] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 91.

[204] *Ibidem*, f. 118.

[205] În nota lor din noiembrie 1842 adresată reprezentanţilor Moldovei, delegaţii munteni au făcut cunoscut că deoarece prin convenţia din 1835 a fost interzisă trecerea vinului dintr-un principat în altul, aceasta a „adus simţitoare vătămare lăcuitorilor acestui prinţipat, care, după plîngerile ce au făcut, cer a să slobozi iarăşi precum au fost şi mai înainte, cerere ce credem că şi lăcuitorii părţii Moldovii o doresc" *(ibidem*, f. 216).

[206] Arh. St. Iaşi, Tr. 1316, op. 1488, dosar 12, f. 146 v.

[207] Idem, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 305.

[208] *Ibidem*, f. 303.

[209] Arh. St. Iaşi, Tr. 1316, op. 1488, dosar 12, f. 138.

[210] Idem, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 65.

[211] *Ibidem*, f. 124.

[212] Arh. St. Bucureşti, Ministerul de Interne al Ţării Româneşti, Administrative, dosar 33/1843, f. 2 ; cf. I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 375.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

parte în alta a cherestelelor și a vinului, Sfatul Administrativ — cu aprobarea lui Mihai Sturza — a făcut propunerea ca să fie declarată liberă trecerea băuturilor spirtoase dintr-un principat în altul, alături de cele mai sus amintite, ca o compensație acordată Moldovei [213]. În acest chip se urmărea ca eventualele pagube pricinuite proprietarilor de vii prin înlăturarea prohibiției la import a vinurilor din Țara Românească să fie compensată prin exportul în principatul vecin, fără plata taxelor vamale, a băuturilor spirtoase produse în mari cantități la velnițele din Moldova.

Un proiect de convenție a fost redactat, alcătuit de această dată din 37 articole [214], dar care, față de cel din februarie 1843, cuprindea în plus amendamentul venit din partea Moldovei [215], alături de o altă prevedere, nu lipsită de semnificație, ce se referea la cetățenii unui principat sau altul care, dobîndind proprietăți sub orice titlu, fie în Moldova, fie în țara Românească, vor putea cîștiga totodată și „dreptate politicească în toată a ei întindere, în cîtă vreme să vor afla șezători în acel Prințipat" [216].

Încheindu-și misiunea la Iași, la 31 noiembrie, Barbu Știrbei a depus raportul său, împreună cu un exemplar din proiectul amintit, pe masa domnitorului Țării Românești, atrăgîndu-i atenția în mod deosebit asupra conținutului art. 15 privitor la libera trecere dintr-o parte în alta a vinului și băuturilor spirtoase [217], de acceptarea sau neacceptarea lui atîrnînd, în ultimă instanță, încheierea noii convenții.

Negocierile de la Iași din a doua jumătate a lunii noiembrie 1843 au fost considerate de unii contemporani drept o etapă ce trebuia să prefațeze realizarea unificării vamale dintre Moldova și Țara Românească. Această interpretare s-a datorat în special lui Ion Ghica, care, în prelegerea inaugurală a cursului de economie politică de la Academia Mihăileană, ținută la 23 noiembrie 1843 și intitulată *Despre importanța economiei politice* [218], dezvăluia auditoriului următoarele: „Nu-pot să nu vă împărtășesc noutatea că în zilele aceste se tratează aici la Iași despre o unitate vămească [219] între Principaturile noastre...". Accentuînd asupra faptului că „folosurile ce ar ieși dintr-o asemenea alcătuire nu pot fi măsurate", Ion Ghica a calificat, cu același prilej, drept niște „închipuiri" și „năluciri" pagubele pe care cred unii că le-ar pricinui o astfel de uniune celor două Principate

---

[213] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 145.

[214] Ibidem, f. 149—164. Art. 38 privind termenul de ratificare a convenției urma să fie adăugat ulterior *(ibidem,* f. 164).

[215] *Ibidem,* f. 165.

[216] *Ibidem,* f. 163. Art. 35 din proiectul de convenție.

[217] Arh. St. București, Ministerul de Interne al Țării Românești, Administrative, dosar 33/1843, f. 6.

[218] A fost publicată în rezumat în „Propășirea", an. I (1844), p. 57—62.

[219] Deși Gh. Zane, în lucrarea sa *Economia politică la Academia Mihăileană. La centenarul învățămîntului economic în România,* Iași, 1943, la p. 16, nota 3, a atras atenția asupra erorii de lectură făcută de editorii operei lui Ion Ghica atunci cînd au tipărit lecția de deschidere a cursului de economie politică, imprimînd în loc de *„unitate vămească", „unitate bănească"* (!), noi nu facem decît să reactualizăm acest semnal de alarmă dat de eminentul om de știință cu aproape trei decenii în urmă și să adăugăm chiar alte locuri unde aceeași greșală a fost repetată: Ion Ghica, *Opere complete,* publicate de V. Haneș, vol. IV, București, 1915, p. 277; Ion Ghica, *Scrieri economice,* ediție îngrijită de I. V. Veverca, vol. III, București, 1937, p. 25; aceeași greșală o întîlnim și la V. Slăvescu în prefața ediției lui I. V. Veverca (vol. I, p. XIX), pe care a semnat-o și apoi a republicat-o sub formă de lucrare independentă în „Analele Academiei Române, Memoriile secției istorice", seria a III-a, tom. XIX, București, 1937, p. 55, precum și în lucrarea *Ion Ghica — economist,* București, 1940, p. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

române. „Astăzi — arăta reputatul economist al timpului — numai interesurile materiale, industria, poate uni şi desface nemurile" [220].

Ca partizan al concepţiei liberului schimb [221], Ion Ghica era convins de necesitatea abolirii întregului sistem vamal ce înconjura Principatele române, măsură ce ar garanta — o dată cu pătrunderea nestingherită pe piaţa internă a celor mai diverse mărfuri străine — dezvoltarea din punct de vedere economic a Moldovei şi Ţării Româneşti. Alături de această idee înserată în articolul *Unirea vămilor între Moldova şi Valahia*, publicat la începutul anului 1844 [222], — la scurt timp de la încheierea tratativelor duse de Barbu Ştirbei la Iaşi — Ion Ghica prezenta inconvenientele existenţei barierii vamale dintre principate, cu întreţinerea căreia se cheltuia mai mult decît se încasa de pe urma taxelor de import-export [223]. Invocînd „pilda vie" a Zollverein-ului statelor germane, în care economistul român a văzut un important pas spre unificarea politică a acestora, el a evidenţiat totodată şi avantajele pe care le-ar putea aduce realizarea uniunii vamale între Moldova şi Ţara Românească. În primul rînd, arăta Ion Ghica, s-ar uniformiza preţurile grînelor şi ale vitelor, care în Moldova — datorită calităţii — sînt ceva mai ridicate faţă de cele din Ţara Românească ; din cauza concurenţei aceasta din urmă va fi obligată să recurgă la măsuri de îmbunătăţire a soiurilor de animale şi a semînţelor de cereale. Apoi, consumatorii vor avea unele produse la un preţ mai mic datorită suprimării tarifului vamal, vor fi evitate cheltuielile făcute de cele două Vistierii cu paza frontierei, vor fi redaţi ocupaţiei lor principale — agricultura — slujbaşii graniţei (paznicii şi vameşii), recrutaţi de cele mai multe ori din mediul rural. În sfîrşit, în desfiinţarea liniei vamale dintre cele două Principate române, Ion Ghica vedea înfăptuirea unei „unităţi comerciale", care, în mod nemijlocit, trebuia să ducă la realizarea unirii politice a Moldovei şi Ţării Româneşti [224]. Se cuvine însă să precizăm că deşi această idee nu a exprimat-o direct, ea se poate deduce lesne din exemplul invocat chiar la începutul articolului citat : cel al uniunii vamale a statelor germane şi consecinţelor ei pe plan politic. De altfel, nu este lipsit de importanţă nici faptul că articolul lui Ion Ghica a fost bastonat de cenzură datorită tocmai aluziilor transparente pe care le făcea cu privire la viitoarea organizare economică, dar mai ales la cea politică a Principatelor române, calificate în totalitatea lor drept „periculoase" de ocîrmuirea lui Mihai Sturza [225].

Cu acelaşi prilej, Ion Ghica s-a referit şi la unele convorbiri pe care Barbu Ştirbei le-a avut cu „unii boieri" moldoveni cărora le-ar fi propus chiar o „unitate comercială", care presupunea, în esenţă, desfiinţarea barierei vamale dintre principate, stabilirea unui sistem comun de măsuri şi greutăţi, precum şi un curs monetar unic [226]. Deşi din punct de vedere documentar această afirmaţie nu poate fi deocamdată controlată, întrucît, cu toate investigaţiile, nu am aflat nici o mentiune în acest sens, nu este exclus însă ca numai în convorbirile particulare Barbu Ştirbei să fi pus această chestiune. În orice caz, proiectul de convenţie înaintat de Barbu Ştirbei, împreună cu raportul său din 31 noiembrie 1843, domnitorului Ţării Româneşti, nu cuprinde nimic în legătură cu propunerile pe care le-ar fi făcut la Iaşi după cîte afirmă Ion Ghica. De altminteri, proiectul amintit menţinea — ală-

[220] „Propăşirea", an. I (1844), p. 57.
[221] Eugen Demetrescu, *Influenţa şcoalei economice liberale în România în veacul al XIX-lea*, Bucureşti, 1935, p. 73.
[222] „Propăşirea", an. I (1844), p. 2—5.
[223] *Ibidem*, p. 3.
[224] „Propăşirea", an. I (1844), p. 3—5.
[225] R. Rosetti, *Cenzura în Moldova*, în „Analele Academiei Române, Memoriile secţiunii istorice", seria a II-a, tom. XXIX, Bucureşti, 1906—1907, p. 358.
[226] „Propăşirea" an. I (1844), p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

turi de amendamentele de care ne-am ocupat — aceleaşi restricţii pentru trecerea dintr-o parte în alta a cerealelor, vitelor, seului şi sării [227].

Un alt argument pe care trebuie să-l invocăm în sprijinul aserţiunii noastre este refuzul Sfatului Administrativ Extraordinar al Ţării Româneşti de a accepta libera trecere a băuturilor spirtoase, propunere venită din partea Moldovei şi înserată în proiectul de convenţie redactat cu prilejul celor din urmă negocieri de la Iaşi [228].

Desigur că, odată sosit în capitala Moldovei, trimisul Ţării Româneşti a intrat în legătură cu Ion Ghica, care, căutînd să „...sincronizeze problemele speciale ale Principatelor cu marile concepţii din economia politică dominantă a timpului" [229], avea să-l îndemne — probabil — pe Barbu Ştirbei să sugereze înfăptuirea acelei „uniuni comerţiale". Propunerea acestuia din urmă însă nu a putut fi făcută decît pe cale particulară, chiar dacă funcţia pe care o deţinea, ca şi gradul de rudenie cu Gh. Bibescu, i-ar fi îngăduit să depăşească fără riscuri prea mari limitele instrucţiilor primite. Dar, aceasta nu s-a întîmplat; dovadă: argumentele invocate de noi mai sus.

Nădăjduind că Obşteştile Adunări din Iaşi şi Bucureşti vor acorda importanţa cuvenită unui astfel de proiect [230], Ion Ghica nu a făcut altceva decît să devanseze pe plan teoretic ceea ce avea să se întîmple de fapt peste doi ani. Nu este exclusă nici posibilitatea ca el să se fi inspirat din discuţia ce s-a purtat în Occident cu puţin timp înainte, în legătură cu realizarea unei uniuni vamale între Franţa şi Belgia [231].

Ceea ce se impune ca o certitudine este faptul că, anunţînd cu prilejul deschiderii cursului de economie politică de la Academia Mihăileană tratativele ce se duceau la Iaşi în acel timp pentru o „uniune vămească", în favoarea căreia apoi Ion Ghica a pledat în paginile primului număr al „Propăşirii", el a plănuit să trezească interesul oficialităţii asupra unor noi forme de stimulare a dezvoltării economiei celor două Principate române prin abolirea, în primul rînd, a liniei vamale dintre ele. Acest deziderat se confunda cu interesele tinerii burghezii, căci prin înfăptuirea unificării vamale s-ar fi creat piaţa unică a Moldovei şi Ţării Româneşti, ceea ce, în perspectivă, oferea un larg cîmp de activitate în special burgheziei comerciale.

Ne-am oprit şi am insistat asupra acestor aspecte mai puţin cunoscute de la sfîrşitul anului 1843 şi începutul lui 1844, de o importanţă cardinală pentru problema noastră, deoarece pentru prima dată, la Iaşi, a fost pusă chestiunea înlăturării barierelor vamale dintre cele două Principate române. Prilejul l-a oferit, desigur, misiunea lui Barbu Ştirbei, ale cărei rezultate însă nu aveau să se întrevadă imediat. Astfel că, încheierea noii convenţii a fost mult tărăgănată, iar, în consecinţă, cea din 1835 a continuat să fie aplicată.

Raportul împreună cu proiectul de convenţie înaintate domnitorului Ţării Româneşti la 31 noiembrie 1843 de către trimisul său în capitala Moldovei [232], aveau să fie date uitării pentru o perioadă de timp. Gh. Bibescu, în conflict cu Adunarea Obştească — atitudinea Adunării faţă de concesiunea acordată lui Trandafilov a avut drept consecinţă prorogarea ei [233] — avea să guverneze ţara, vreme de peste doi ani (martie 1844 — decembrie 1846), prin decrete legi [234]. La aceasta am mai

---

[227] Art. 22 din proiectul de convenţie (Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 156 v.).

[228] Arh. St. Bucureşti, Vistieria, Ţării Româneşti, dosar 1393/1845, f. 1.

[229] Gh. Zane, *op. cit.*, p. 12.

[230] „Propăşirea", an. I, (1844), p. 5.

[231] Gh. Zane, *op. cit.*, p. 10.

[232] Arh. St. Bucureşti, Ministerul de Interne al Ţării Româneşti, Administrative, dosar 33/1843, f. 6.

[233] *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei, Bucureşti, 1964, p. 995.

[234] I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 314, 340.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

putea adăuga şi preocuparea domnitorului de a soluţiona o anumită chestiune personală, ceea ce a înveninat şi mai mult legăturile dintre Gh. Bibescu şi opoziţie [235]. Aşa se explică de ce punctul de vedere al guvernului Ţării Româneşti faţă de proiectul de convenţie redactat la Iaşi a fost exprimat cu multă întîrziere.

Cu toate acestea însă, definitivarea convenţiei nu fusese abandonată definitiv. Mihai Sturza a readus-o în discuţie cu ocazia întîlnirilor pe care le-a avut cu Gh. Bibescu. Nu avem certitudinea dacă în timpul întrevederii de la Focşani din 2—3 noiembrie 1844 a fost abordată şi această chestiune, deşi domnitorii au ţinut „conferenţi prelungite" [236]. În schimb, ne este atestată documentar intenţia lui Mihai Sturza de a discuta cîteva dispoziţii din convenţia în vigoare [237], cu prilejul întîlnirii de la începutul lunii septembrie 1845, cînd domnitorul Ţării Româneşti urma să vină la Focşani pentru a celebra căsătoria sa cu Maria Văcărescu [238]. Nu posedăm informaţii cu privire la convorbirile avute de cei doi domnitori în cursul acestei întîlniri, care însă, judecată prin prisma rezultatelor ce nu s-au lăsat aşteptate, sîntem înclinaţi a le califica drept hotărîtoare pentru viitoarea organizare vamală a Principatelor române. Astfel, la 13 decembrie 1845, Sfatul Administrativ Extraordinar al Ţării Româneşti luînd în dezbatere proiectul de convenţie alcătuit la sfîrşitul anului 1843 de Sfatul Administrativ al Moldovei cu Barbu Ştirbei, a ajuns la concluzia că modificările introduse erau acceptabile, cu excepţia articolului referitor la importul vinului şi a rachiului dintr-un principat în altul. În ceea ce priveşte rachiul, Sfatul Administrativ Extraordinar al Ţării Româneşti a chibzuit şi găsit cu cale ca „...să fie potrivit după cum au fost pînă acuma a intra în Prinţipat...", adică să fie prohibit în continuare importul din Moldova al băuturilor spirtoase [239]. Totodată a mai propus, în jurnalul încheiat la data menţionată mai sus, ca reprezentantul ce va fi trimis la Iaşi pentru iscălirea convenţiei să trateze cu guvernul Moldovei şi să pună de acord „micile schimbări", între care şi uniformizarea măsurii cotului, întrucît cel al Ţării Româneşti s-a dovedit a fi mai mic decît cel folosit în Moldova [240]. Această însărcinare a fost încredinţată, la 2 ianuarie 1846, logofătului Al. Vilara [241]. Misiunea lui avea să fie mult uşurată datorită relaţiilor personale ce existau între cei doi domnitori.

Sosit la Iaşi la 6 ianuarie 1846 [242], potrivit desigur, indicaţiilor primite de la Gh. Bibescu, Al. Vilara a procedat mai întîi la sondarea ocîrmuirii Moldovei în legătură cu propunerea de unificare a vămilor celor două Principate române. Acceptarea în principiu de către domnitorul moldovean a acestei sugestii [243], a anulat dintr-o trăsătură de condei toate tratativele purtate pînă atunci pentru reînnoirea convenţiei din 1835. În acest caz, noi instrucţiuni aveau să fie date delegatului Ţării Româneşti aflat în capitala Moldovei.

În raportul din 16 ianuarie 1846 înaintat domnitorului, Sfatul Administrativ Extraordinar al Ţării Româneşti, însuşindu-şi propunerea de a se uni vămile celor două principate, socotea că „...va fi un izvor de fericire..." atunci cînd se vor „rădica dintre dînsele cu totul orice barieră pe viitorime şi cînd producte, vite, marfă de orice fel şi fără exsepsie, indigenă sau străină, ar fi deopotrivă slobodă a trece dintr-un prinţipat într-altul şi ar fi sau puse la vamă la graniţele numai

[235] I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 337—338.

[236] „Albina românească", an. XVI (1844), nr. 90 din 12 noiembrie, p. 370.

[237] La 30 august 1845, stărostia Putnei cere Vistieriei să-i trimită actul convenţiei solicitat de domnitor care, urmînd să sosească la Focşani la 3 septembrie, intenţionează a „tratarisî din el cîteva puncte" (Arh. St. Iaşi, Tr. 1316, op. 1488, dosar 12, f. 172).

[238] I.C. Filitti, *Domniile române...*, p. 338.

[239] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 1393/1845, f. 1.

[240] *Ibidem.*

[241] I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 376.

[242] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 1393/1845, f. 22; ; cf. I. C. Filitti, *Primele convenţiuni...*, p. 188.

[243] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 1393/1845, f. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

după sirconferența ce încercuiește ambele principate, sau la intrare, sau la ieșire prin una dintr-acele granițe, *privindu-să despre acele vămi amîndouă principatele ca unul și același stat*" [244] [subl. ns.] În consecință, Sfatul Administrativ Extraordinar și-a exprimat părerea, acceptată și de domnitor, ca Vilara, la încheierea convenției „desăvîrșitei uniri a vămilor", să nu piardă din vedere stabilirea „după o scumpă și dreaptă analoghie" a sumelor „ce se vor cuveni respectivelor Vistierii din totalul acestui venit și urmînd atunci a să închipui o singură și uniformă tarifă" [245].

Cîteva zile mai tîrziu, prin ofisul de 20 ianuarie 1846 [246], Mihai Sturza a însărcinat, la rîndul său, pe membrii Sfatului Administrativ Extraordinar al Moldovei — cărora li s-a adăugat și beizadeaua N. Suțu [247] — să înceapă tratativele cu delegatul Țării Românești pentru alcătuirea unei convenții „pe bazuri împăcătoare îmbinatelor interesuri" ale celor două Principate române. Odată depășită faza preparativelor, la 21 ianuarie 1846, reprezentanții Moldovei și Țării Românești si-au început lucrările pentru încheierea convenției vamale, în virtutea căreia vămile principatelor urmau să fie unificate, iar linia vamală, care a dăinuit între ele de-a lungul veacurilor, suprimată pentru totdeauna. Din partea Țării Românești a participat Al. Vilara, iar din partea Moldovei Teodor Balș, Iordache Ghica, Dimitrie Sturza, Lascăr Cantacuzino, Neculai Mavrocordat și Neculai Suțu [248].

Spre deosebire de cele anterioare, aceste negocieri aveau să se desfășoare într-o atmosferă de deplină înțelegere, neînregistrîndu-se, de această dată, puncte divergente. Chiar în primul jurnal purtînd data de 21 ianuarie — cel mai important de altfel din cele trei cîte au fost redactate — reprezentanții celor două Principate române au ținut să sublinieze că Moldova și Țara Românească, „...legate prin interesuri comune, prin numeroase relații de vecinătate, prin aceeași legislație și aceeași simpatie politică...", vor înlătura pe viitor din mijlocul lor „greutățile ivite pînă acum", datorită alcătuirii „pe bazuri mai întinsă", a unei convenții „care să aibă statornică urmare și să fie în armonie cu interesurile îmbelor staturi și prin a căreia dispoziție să se înlesnească relațiile de negoț, îndemînarea locuitorilor la trebuințele lor, precum și comunicațiile între îmbele Principaturi...." [249].

După enunțarea coordonatelor ce vizau realizarea unui acord pe tărîm economic a celor două principate, prin abolirea barierei vamale dintre ele, aceiași delegați au procedat, „în conglăsuire", la fixarea elementelor de bază ce urmau să figureze în proiectul noii convenții. Astfel, s-a preconizat ca proiectul în discuție să cuprindă, alături de un preambul unde să fie menționate împrejurările în care între Moldova și Țara Românească a mai fost încheiată o convenție, următoarele dispoziții : prelungirea pînă la sfîrșitul anului 1847 a aplicării convenției din 1835 [250], din care, totodată, să fie preluate și modificate numai art. 1, 2, 3, 4, 12, 17 și 19, celelalte fiind declarate desființate din momentul intrării în vigoare a noii convenții ; locuitorii tîrgurilor din vecinătatea graniței comune vor fi liberi de a trece dintr-o parte în alta pe o durată limitată la trei zile, fără a fi obligați ca pentru aceasta să posede pașapoarte sau bilete de trecere ; desființarea pentru totdeauna, începînd de la 1 ianuarie 1848, a taxelor vamale percepute pînă la această dată pentru toate categoriile de mărfuri, inclusiv cele indigene, trecute peste linia hotarului dintre

---

[244] Arh. St. București, Vistieria Țării Românești, dosar 1393/1845, f. 9.

[245] Ibidem, f. 9, 12; cf. I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 376.

[246] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1500, f. 1.

[247] Mihai Surza a ținut ca din delegația Moldovei să facă parte și N. Suțu pe considerentul că „are desăvîrșite cunoștinți despre împregiurări, ca unul ce au fost lucrători la alcătuirea actului convenției din 1835 și, asămine, și la anul 1842, cînd au fost rînduite comisiile mixte, s-au aflat în trebile statului și îndeaproape relație cu aceste din urmă lucrări..." *(ibidem).*

[248] Arh. St. București, Vistieria Țării Românești, dosar 1393/1845, f. 18.

[249] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1500, f. 3.

[250] Acest lucru a fost făcut cunoscut celor interesați prin „Buletin foaie oficială", an. XVI (1846), nr. 15 din 21 februarie, p. 77—78.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Moldova şi Ţara Românească ; mărfurile şi produsele „pământene", cu excepţia sării, vor fi libere de a intra dintr-un principat în celălalt ; taxele de import sau export vor fi încasate o singură dată la punctul vamal pe unde au intrat sau ieşit mărfurile respective, indiferent de proveniența lor ; o comisie mixtă va fi însărcinată să alcătuiască în vara anului 1847 condiţiile vînzării veniturilor vămilor celor două principate, precum şi o „asemănată tarifă", ce va fi reînnoită din şase în şase ani, pentru toate mărfurile supuse la plata vămii, de la care însă vor fi exceptate vitele şi cerealele supuse unui regim deosebit de taxare la export ; pentru întocmirea tabelului general de tarife se va avea în vedere media preţurilor mărfurilor sau produselor rezultate din preţurile „a celor din urmă trii ani din amîndouă Prinţipaturile unite", la care se va aplica procentul de 3% ; vînzarea veniturilor vămilor Moldovei şi Ţării Româneşti se va face către un singur cumpărător sau către aceeaşi „companii", pe perioade egale de timp pentru fiecare din cele două principate, iar ocîrmuirea principatului în care se va săvîrşi vînzarea va fi obligată a lua şi expedia Vistieriei celuilalt principat zălogul depus de către antreprenorul căruia i s-a adjudecat otcupul venitului unificat al vămilor ; cuantumul ce va reveni fiecărei Vistierii din preţul obţinut la ultimul termen al licitaţiei va fi de 2/3 pentru Ţara Românească şi 1/3 pentru Moldova ; în sfîrşit, s-a prevăzut ca durata de aplicare a convenţiei să fie de 10 ani, începînd de la 1 ianuarie 1848, urmînd ca Obişnuitele Obşteşti Adunări să se pronunţe asupra inovaţiilor introduse în noul proiect de convenţie de reprezentanţii Moldovei şi Ţării Româneşti, după care, în termen de 15 zile, „sau mai curînd de să va pute face", se va proceda, la Iaşi la schimbul ratificaţiilor [251].

O dată cu stabilirea principalelor dispoziţii, ce urmau să capete în actul convenţiei o formulare mai dezvoltată, şi, totodată, precisă, fusese realizat un pas important şi decisiv spre înfăptuirea unificării vămilor celor două Principate române. Dovada peremptorie o constituie acceptarea fără nici o modificare, „în toată a ei cuprindere", a lucrării întocmite la 21 ianuarie, hotărîre adoptată de reprezentanţii Moldovei şi Ţării Româneşti cu ocazia întrunirii din 26 ianuarie, cînd au şi căzut de acord, prin încheierea celui de al doilea jurnal, să se treacă la redactarea finală, în două exemplare, a proiectului de convenţie [252]. Cîteva zile mai tîrziu, la 30 ianuarie 1846, delegaţii celor două Principate române au iscălit proiectul [253] ce urma să fie prezentat domnitorilor pentru a-i aduce eventuale îmbunătăţiri, ca apoi, după aprobarea Adunărilor Obşteşti, să fie ratificat de Mihai Sturza şi Gh. Bibescu [254].

Cu prilejul îndeplinirii ultimei formalităţi, consemnată de altfel în cel de al treilea jurnal din 30 ianuarie, reprezentanţii principatelor au mai decis ca, pînă la ratificarea convenţiei, Vistieriile să fie însărcinate cu adunarea datelor necesare întocmirii tarifei comune de către comisarii ce vor fi desemnaţi pentru alcătuirea unei astfel de lucrări [255].

Ajuns în faţa Obşteştilor Obişnuite Adunări, proiectul convenţiei a fost votat fără a i se aduce vreo modificare de fond sau formă. De altfel, acestea, aşa cum rezultă şi din cuprinsul art. 12 al proiectului, erau chemate să se pronunţe în special asupra art. 8 cu cele şase aliniate, ce alcătuiau în fapt — după cum vom vedea mai jos cînd ne vom ocupa mai pe larg de prevederile convenţiei — însuşi miezul ei.

[251] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1500, f. 3—4 ; Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 1393/1845, f. 18, 31.

[252] *Ibidem*, f. 19 ; Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1500, f. 6.

[253] *Ibidem*, f. 7 ; Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 1393/1845, f. 20.

[254] *Ibidem*, f. 21 ; Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1500, f. 10.

[255] *Ibidem*, f. 7 ; Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 1393/1845, f. 20.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La 22 decembrie 1846 Obştească Obişnuită Adunare a Ţării Româneşti s-a pronunţat în favoarea proiectului prezent ei prin ofis domnesc [256], sub rezerva însă, că, dacă în perioada de aplicare a convenţiei, unirea vămilor celor două principate ar cauza „vreun scăzămînt acestui venit al ţării", atunci, după expirarea termenului de 10 ani, Adunarea să fie consultată în vederea înlăturării acestei „vătămări" înainte de a se încheia o nouă convenţie pentru anii următori [257]. Totodată, a mai considerat necesar să facă precizarea că pe graniţa cu Moldova vor fi păstraţi în continuare slujitorii care vor asigura aplicarea unora dintre dispoziţiile convenţiei, fapt ce nu reieşea cu suficientă claritate din textul proiectului ei [258]. Asupra aceleiaşi chestiuni avea să se oprească, ceva mai tîrziu, şi Sfatul Administrativ al Moldovei, care, în raportul său din 11 decembrie 1847 înaintat domnitorului, era de părere „ca paza marginii despre Valahia să aibă şi mai-nainte urmare... pentru înlesnirea relaţiilor prevăzute în convenţie şi oprirea pribegirii locuitorilor, iar mai cu dinadinsul la întîmplări de epidemie... este de trebuinţă a să mai întări ..." [259].

În ceea ce priveşte art. 8 din proiectul de convenţie[260], Obştească Obişnuită Adunare a Moldovei, în cea de a patra şedinţă a ei din 24 ianuarie 1847, l-a „încuviinţat în totul, cu osebirea ca aplicaţia lui de la 1848 să aibă lucrare în viitor pe doisprezece ani" [261]. De asemenea, Adunarea a mai cerut domnitorului să-i fie supuse spre cercetare şi condiţiile vînzării vămilor celor două principate, îndată ce acestea vor fi întocmite [262].

Îndeplinită şi această formalitate, nu mai rămînea decît ca proiectul convenţiei să fie iscălit de cei doi domnitori. Astfel, Gh. Bibescu, ratificînd convenţia la 31 martie 1847 [263], îl însărcinează tot pe Al. Vilara cu misiunea de a schimba ratificaţiile [264], cerîndu-i totodată, să prezinte guvernului Moldovei, cu această ocazie, modificarea propusă la art. 2, în virtutea căreia flăcăii trecuţi dintr-un principat în altul au libertatea de a opta, în cazul cînd se vor căsători, asupra locului unde voiesc a se statornici [265]. Propunerea domnitorului Ţării Româneşti a fost acceptată în schimbul organizării în capitala Moldovei a vînzării — pentru prima perioadă — a venitului vămilor unificate [266]. La 25 aprilie, Mihai Sturza a semnat convenţia. În aceeaşi zi, la Iaşi, în prezenţa lui Al. Vilara, a avut loc şi schimbul actelor ratificate [267]. Astfel, s-a pus capăt şirului lung de tratative ce au avut loc între Moldova şi Ţara Românească, cu scopul de a găsi modalităţile şi căile cele mai nimerite pentru coordonarea intereselor lor comerciale.

Prin intrarea în vigoare şi aplicarea, începînd de la 1 ianuarie 1848, a convenţiei de unificare a vămilor celor două Principate române şi a suprimării barierei vamale dintre ele, fapt ce a înlesnit pe plan intern unirea celor două pieţe într-una singură, naţională, s-a pus una din cele mai importante pietre la temelia edificiului viitorului stat naţional român.

---

[256] Ofisul din 5 decembrie 1846 („Analele parlamentare...", tom. XIV_1, Bucureşti, 1905, p. 357.

[257] *Ibidem*, p. 359.

[258] *Ibidem*; Cf. I. C. Filitti, *Domniile române...*, p. 377.

[259] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1500, f. 71.

[260] Vezi ofisul lui Mihai Sturza din 15 ianuarie 1847 (*ibidem*, f. 34).

[261] Arh. St. Iaşi, Tr. 1768, op. I, 2017, dosar 399, f. 205.

[262] *Ibidem*. Vezi şi „Analele parlamentare...", tom. XIV_2, Bucureşti, 1905, p. 340—341.

[263] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 1393/1845, f. 305.

[264] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1500, f. 44.

[265] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 1393/1845, f. 307.

[266] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1500, f. 67.

[267] *Ibidem*. Cf. I. C. Filitti, *Primele convenţiuni...*, p. 189.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Convenţia redactată în ianuarie 1846 cuprinde, spre deosebire de cea din 1835 şi proiectele din anul 1843, numai 12 articole [268], dintre care mai bine de jumătate, adică art. 2, 3, 4, 5, 7, 9 şi 10 corespund — cu excepţia unor deosebiri pe care le vom arăta — articolele 1, 2, 3, 4, 12, 17 şi 19 ale convenţiei din 1835. Aceasta se explică, în primul rînd, prin faptul că cele două guverne şi-au menţinut angajamentele mai vechi de a extrăda pe locuitorii birnici, ţiganii statului, mănăstirilor şi ai particularilor [269], precum şi infractorii şi datornicii fugiţi dintr-un principat în altul (art. 2, 4). De asemenea, au fost păstrate dispoziţiile privind obligaţia locuitorilor Principatelor române care trec graniţa comună de a poseda paşapoarte sau bilete de trecere eliberate de juraţii satelor, cum e cazul locuitorilor din vecinătatea hotarului ce merg la „ale lor cîmpeneşti îndeletniciri" (art. 3, 5). Se cuvine să facem observaţia că dacă în proiectul de convenţie din noiembrie 1843 s-a preconizat acordarea şi de drepturi politice locuitorilor ce au dobîndit proprietăţi nemişcătoare într-un principat sau altul pe „cîtă vreme să vor afla şezători în acel prinţipat" [270], la redactarea art. 3 din convenţia de la 1846 a fost menţinută însă prevederea art. 2 al convenţiei din 1835 [271], în virtutea căreia, în situaţia amintită, proprietarii respectivi se bucurau numai de drepturi civile.

Alte articole ale convenţiei din 1835 (art. 12 ,19, mai puţin art. 17) [272] au fost înglobate în actul din 1846 cu oarecare modificări, reclamate de spiritul nou în care a fost conceput acesta din urmă. Astfel, dacă pînă la 1 ianuarie 1848 era interzis transportul pe Siret al cerealelor, vitelor, seului şi sării, începînd de la această dată puteau fi duse în aval sau amonte orice fel de marfă sau produse, fără nici un fel de restricţie (art. 7).

În ceea ce priveşte folosirea unităţii principale de măsură — chila — ce avea valori deosebite în Moldova şi în Ţara Românească, şi de această dată nu s-a putut realiza unificarea. De altfel, în treacăt fie spus, această chestiune, ca şi cea a uniformizării capacităţii de măsură a lichidelor — după cum a rezultat din lucrările pentru alcătuirea convenţiei din 1846 — nu au mai fost abordate în cursul discuţiilor purtate de reprezentanţii celor două principate, tocmai pentru a nu turbura — credem — atmosfera de concordie ce exista, recunoscute fiind, încă de la încheierea convenţiei din 1835, dificultăţile ce s-au împotrivit la înfăptuirea deziderateloor amintite. În acest sens, dacă pînă la abolirea liniei vamale, la

---

[268] Arh. St. Bucureşti, Vistieria Ţării Româneşti, dosar 1393/1845, f. 23—26 ; Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1846, f. 654, 657, exemplar imprimat. Actul convenţiei, sub următorul titlu : *Actul de convenţie între învecinatele principate a Ţării Româneşti şi a Moldovei pe al doilea period*, îl găsim publicat în „Buletin foaie oficială", Iaşi, an. XV (1847), nr. 101, din 21 decembrie, p. 575—578 ; „Buletin oficial al prinţipatului Ţării Româneşti", an. XVI (1847), nr. 19 din 7 iulie, p. 191—197 ; „Dunărea, jurnal de comerţ, agricultură şi navigaţie", an. II (1848), nr. 2, din 8 ianuarie, p. 6—7, şi nr. 3, din 15 ianuarie, p. 9—11 ; „Foaie sătească a prinţipatului Moldovei", an. X (1848), nr. 2. din 11 ianuarie, p. 7—8 şi suplimentul la nr. 8—9, din 25 ianuarie, p. 33—34 ; Gh. Bibescu, *Domnia lui Bibescu*, tom. II, Bucureşti, 1894, p. 242—250 ; Alexandru A. C. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza, prince régnant de Moldavie, 1834—1849*, Paris, Librairie Plon, 1907, p. 283—287.

[269] Art. 2 stabilea, între altele, că puteau fi reclamaţi pentru a fi redaţi stăpînilor lor numai ţiganii fugiţi după data de 15 iunie 1835.

[270] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1073, f. 163. Art. 35 din proiectul de convenţie.

[271] D. A. Sturza, C. Colescu-Vartic, *Acte şi documente...*, vol. VI_2, p. 167.

[272] Art. 17 al convenţiei din 1835 se referea la obligaţia Focşanilor Moldovei de a da părţii Ţării Româneşti a oraşului, pînă ce se va repara „drumul apei de la Odobeşti pînă la Focşani", numai patru măsuri de apă potabilă din cele şase cît se prevăzuse. Cum amenajarea drumului în discuţie a fost încheiată, art. 9 al convenţiei din 1846 a suferit modificările corespunzătoare, fiind îndepărtată clauza menţionată.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

hotarul dintre Moldova și Țara Românească a fost utilizată numai pentru operațiunile de vămuire și control chila de 400 ocale [273], în schimb, prin convenția din 1846 (art. 10) s-a hotărît ca în diversele tranzacții ce vor avea loc să fie folosită chila de 240 ocale pentru produsele moldovene și cea de 400 ocale pentru cele ale Țării Românești, excepție făcînd doar înțelegerile exprese dintre vînzători și cumpărători.

Dispozițiile noi și, totodată, cele mai importante ale convenției din 1846, în virtutea cărora între cele două principate urmau să se statornicească în viitor — așa după cum se arată și în preambulul actului — „...legături temeinice și dovenditoare de o adevărată și prietenească armonie între toate cele ce ar privi îndemînatica petrecire a învecinaților locuitori din aceste Prințipate întru cele ce înlesnesc ale lor trebuințî, precum și a obștiei mulțămire în comerțialele relații..." [274], sînt evidențiate prin art. 6 și, îndeosebi, prin art. 8. Primul prevedea libera trecere dintr-un principat în altul, „pentru casnicile lor trebuințî", a locuitorilor tîrgurilor din apropierea hotarului moldo-valah, fie la zilele de tîrg, fie la proprietățile lor, pe un termen limitat însă la trei zile, fără a fi obligați să posede pașapoarte sau bilete speciale. În condițiile existenței liniei de frontieră dintre Moldova și Țara Românească cu toate atributele ei specifice, această prevedere, alături de cele inserate la art. 8, a însemnat practic eliminarea oricăror formalități birocratice din calea activității comerciale și a relațiilor stablite între locuitorii principatelor din zona granței comune.

Prin art. 8 cu cele șase aliniate ale sale [275], ce reprezintă chintesența convenției din ianuarie 1846, s-a consfințit, în primul rînd, desființarea taxelor vamale percepute la hotarul dintre Moldova și Țara Românească, s-au pus bazele noului regim vamal ce urma să ia locul celui instaurat cu prilejul convenției din 8 iulie 1835. Mărfurile și produsele indigene (vite, băuturi, lemne, pietrărie „și orice alt product al prințipaturilor învecinate, fără osebire de feli..."), afară de sare, erau libere, prin reciprocitate, de a intra dintr-un principat în altul, fără a fi supuse la vreo taxă vamală, cu excepția însă a achitării accizelor încasate de Sfaturile orășănești sau Eforii pentru dreptul de desfacere a mărfurilor în orașele respective. De asemenea, pentru mărfurile și produsele „pămîntene" aduse dintr-un principat și exportate prin punctele vamale ale celuilalt, taxele vamale urmau a fi plătite ocîrmuirii peste a cărei granițâ se efectua exportul. În ceea ce privește mărfurile străine, odată achitată vama la import, acestea puteau fi transportate și desfăcute spre vînzare în oricare localitate din Moldova și Țara Românească, nefiind scutite, în schimb, de plata accizelor de care am amintit. În sfîrșit, mărfurile străine destinate unuia dintre principate se bucurau de libertatea de tranzitare pe teritoriul celuilalt, cei ce le importau fiind îndatorați să se supună regulilor stabilite pentru tranzit. În această situație taxele vamale urmau să fie achitate la locul desfacerii mărfurilor.

După cum se poate lesne constata din cele expuse mai sus, dispozițiile cuprinse în art. 8 și în primele trei aliniate (a, b și c)[276] sînt consacrate exclusiv desființării barierei vamale dintre cele două Principate române și, odată cu aceasta, a liberalizării circulației mărfurilor, indiferent de proveniența lor, pe întreg teritoriul Moldovei și Țării Românești. De aici și importanța deosebită din punct de vedere economic a acestor prevederi pentru procesul de formare a pieței unice a celor două principate, care a prefațat unirea lor politică.

Următoarele aliniate (d, e, f) [277] sînt consacrate modalităților de alcătuire a tarifelor comune, condițiilor de vînzare a venitului vămilor unificate, precum și a

---

[273] Art. 19 din convenția din 1835 (D. A. Sturza, C. Colescu-Vartic, *Acte și documente...*, vol. VI_2, p. 174.

[274] „Buletin foaie oficială", an. XV (1847), nr. 101, din 21 decembrie, p. 575.

[275] *Ibidem*, p. 577—578.

[276] *Ibidem.*

[277] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

părţii ce va reveni fiecărei ocîrmuiri din suma obţinută din arendarea acestui venit.

În vara anului 1847, potrivit instrucţiunilor elaborate de guvernele principatelor, o comisie mixtă formată din specialişti urma să fie însărcinată cu redactarea condiţiilor de vînzare a venitului vămilor şi a unei tarife comune pentru toate mărfurile supuse taxelor vamale, care va fi reînnoită din şase în şase ani. Tabelul de tarife comune trebuia să cuprindă media preţului pentru fiecare marfă în parte, medie rezultată din preţurile curente din ambele principate pe ultimii trei ani, asupra căreia se aplica procentul de 3%. În mod expres s-a specificat că de la acest tarif vor fi exceptate exportul de vite şi cel de cereale pentru care era stabilită „osăbită plată".

Venitul vămilor Moldovei şi Ţării Româneşti va fi vîndut prin licitaţie pe baza condiţiilor şi tarifelor comune întocmite aceluiaşi cumpărător, pe perioade de timp egale pentru fiecare principat în parte, guvernele obligîndu-se reciproc, în în acest caz, de a lua unul în numele altuia garanţiile depuse de cel cui va fi adjudecată arenda. Din suma obţinută la ultimul termen al licitaţiei Vistieriei Ţării Româneşti îi reveneau 2/3, iar celei a Moldovei 1/3.

Prin ultimele două articole ale convenţiei din ianuarie 1846 (art. 11 şi art. 12) erau fixate atît termenul de aplicare, cît şi îndatorirea Adunărilor Obşteşti a celor două principate de a se pronunţa asupra cuprinsului art. 8.

În ceea ce priveşte termenul de aplicare, ţinem să facem observaţia că între cele două exemplare ale actului convenţiei, care au făcut obiectul schimbului de ratificări la Iaşi la 25 aprilie 1846, a existat o neconcordanţă. Dacă în textul convenţiei al cărei proiect a fost dezbătut la Bucureşti, a fost menţinută hotărîrea adoptată de reprezentanţii celor două principate prin jurnalul din 21 ianuarie 1846 ca perioada de aplicare a convenţiei să fie de 10 ani [278], în schimb, în urma propunerii din 28 ianuarie 1847 a Obşteştei Obişnuitei Adunări a Moldovei, termenul a fost prelungit la 12 ani [279]. Cu această modificare adusă art. 11 exemplarul de la Iaşi al convenţiei a fost semnat de Mihai Sturza [280].

O încercare de a înlătura această nepotrivire a făcut-o Secretariatul de Stat al Moldovei, care, prin adresa din 18 decembrie 1847 [281], a cerut celui din Ţara Românească să fie luat în consideraţie termenul prevăzut în actul ratificat de domnul Moldovei, mai ales că venitul vămilor principatelor fusese arendat la acea dată, pe o primă perioadă de şase ani. Intervenţia s-a dovedit a fi tardivă, căci — aşa cum reiese din răspunsul Secretariatului de Stat al Ţării Româneşti — Obişnuita Obştească Adunare pronunţîndu-se asupra textului convenţiei, orice modificare putea fi operată numai cu aprobarea ei. Or, cum pînă la expirarea contractului de arendare „fiind încă îndestulă vreme, să poate chibzui atunci primirea aceştii măsuri..." [282].

După cum am mai amintit o dată cu suprimarea liniei vamale dintre Moldova şi Ţara Românească, au fost înlăturate orice fel de restricţii din calea circulaţiei mărfurilor între cele două principate, excepţie făcînd doar sarea — lesne de înţeles de ce — a cărei trecere dintr-o parte în alta a rămas în continuare interzisă .Din punct de vedere economic importanţa acestui act pentru formarea pieţii unice a principatelor este foarte mare. De altfel însuşi domnitorul Ţării Româneşti, în mesajul său adresat în ianuarie 1848 Obişnuitei Obşteştii Adunări, cu ocazia deschiderii lucrărilor, sublinia, între altele, faptul că „Împreunarea vămilor prinţipatului nostru cu ale Moldovei au ridicat vătămătoarea

---

[278] „Bultin oficial al prinţipatului Ţării Româneşti", an. XVI (1847), din 7 iulie, p. 197.

[279] „Analele parlamentare...", tom. XIV_2, p. 340.

[280] „Buletin foaie oficială", an. XV (1847), nr. 101, p. 378.

[281] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1500, f. 77.

[282] *Ibidem*, f. 107. Adresa de răspuns poartă data de 16 ianuarie 1848.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

stavilă care oprea slobodul schimb al productelor lor, aducînd şi folos obşteştilor noastre venituri" [283].

Cum era şi de aşteptat, ratificarea convenţiei din ianuarie 1846 şi punerea ei în aplicare începînd de la 1 ianuarie 1848 a fost comentată cu interes atît în lumea comercială a principatelor, cît şi peste hotarele acestora. Aşa bunăoară, obştea oraşului Focşani, partea Moldovei, în scrisoarea de felicitare din 1 ianuarie 1847 adresată dregătorului ţinutului cu ocazia Anului Nou, aprecia „rădicarea vămii între Prinţipaturi..." drept hotărîtoare nu numai pentru dezvoltarea şi „înlesnirea negoţului nostru...", ci şi pentru înflorirea oraşului [284].

Reproducînd o corespondenţă a ziarului „Observatorul Triestin", în care era salutată abolirea liniei vamale dintre Moldova şi Ţara Românească [285], „Albina românească" din 15 ianuarie 1848 a publicat totodată un foileton în care se sublinia importanţa acestui eveniment cu următoarele cuvinte: „Astăzi s-au făcut amestecarea apelor mărginene a[le] Milcovului. Născute din o singură obîrşie de sute de ani, ele curgeau în două şiroaie egoistice, ce despărţeau interesele comerciale a[le] unei singure naţii..., care astăzi, şi după îndemnul aşezămintelor politice, se uneşte prin legături morale şi materiale" [286]. Autorul anonim al acestui foileton descrie nd manifestările care au avut loc la Focşani în prima zi a intrării în vigoare a convenţiei, ce „au dărîmat astăzi barierile vămii" dintre cele două Principate române, arăta că locuitorii ambelor părţi ale oraşului au sărbătorit împreună evenimentul: „... toată politia luă o faţă de serbare... politică, bucuria nu era personală, ce publică, nu formalitate, ce un adevăr". În seara aceleiaşi zile o numeroasă adunare şi „din cele mai strălucite", a încheiat prima zi a anului 1848, „... care fiind pentru lumea comercială o nouă eră, se cuvine a fi intitulată: *anul întîi a[l] libertăţii comerciale*" [287] [subl. în text].

Acest eveniment a fost apreciat de către unii reprezentanţi ai statelor europene acreditaţi în principate, în funcţie de interesele lor economice şi politice în această parte a continentului. Aşa bunăoară, Codrika, consulul francez de la Iaşi, în raportul său către Guizot, îl informa pe acesta despre adoptarea convenţiei de către cele două Adunări Obşteşti ale Principatelor române, lansîndu-se într-o serie de presupuneri şi speculaţii de ordin politic, care, pe scurt, se refereau la faptul că unirea intereselor comerciale ale Moldovei şi Ţării Româneşti putea folosi drept prilej uneia dintre puteri pentru a-şi accentua şi mai mult influenţa în cele două principate [288]. În acelaşi timp, Codrika îşi mai exprima părerea că de pe urma acestui „aranjament" Moldova este cea care profită din punct de vedere comercial, datorită debuşeului ce i se oferea pentru a-şi plasa băuturile spirtoase produse în mari cantităţi la velniţele din partea de nord a principatului. Totodată cerealele şi vitele Ţării Româneşti ar fi concurate la export de cele ale Moldovei, superioare sub raportul calităţii [289]. Dacă aceasta ar fi fost realitatea, balanţa comercială a Ţării Româneşti ar fi trebuit să înregistreze o stagnare a exportului. Or, după cum este îndeobeşte cunoscut, după 1848, volumul principalelor produse (cereale şi vite) exportate de principate a cunoscut o continuă creştere [290], care nu poate fi pusă numai pe seama Moldovei. De altminteri, după cum observa şi Ion Ghica la 1848 în articolul citat mai sus, o dată cu abolirea barierei vamale dintre Moldova şi Ţara Românească, aceasta din urmă a fost determinată să-şi amelio-

---

[283] *Anul 1848 în Principatele române. Acte şi documente*, vol. I, Bucureşti, 1902, p. 122—123.

[284] „Buletin foaie oficială", an. XV (1847), nr. 9, din 30 ianuarie, p. 51.

[285] „Albina românească", an. XIX (1847), nr. 55, din 13 iulie, p. 223.

[286] „Albina românească", an. XX (1848), nr. 5, din 15 ianuarie, p. 17.

[287] *Ibidem.*

[288] Pentru detalii vezi raportul lui Codrika către Guizot din 1 martie 1847 în Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XVIII, Bucureşti, 1916, p. 4—5.

[289] *Ibidem.*

[290] *Istoria României*, vol. IV, Editura Academiei, Bucureşti, 1964, p. 209.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

reze calitatea produselor „prin încrucişarea vitelor şi prin sămînţa moldovenească...", ceea ce avea să-i aducă „mari folosuri în viitor..." [291].

În timp ce convenţia vamală din ianuarie 1846 era calificată de un alt consul francez, Guéroult, drept un act în virtutea căruia Principatele române şi-au constituit, prin unificarea vamală, o „piaţă importantă" [292], această iniţiativă a fost primită cu multă suspiciune de unele ţări europene cu care Moldova şi Ţara Românească aveau legături comerciale.

Astfel, prin nota sa din 8 august 1847 înaintată Secretariatului de Stat al Moldovei, consulul Prusiei, Riehthofen, făcea cunoscut că a fost autorizat de guvernul său să-şi exprime îngrijorarea faţă de acţiunea celor două principate [293]. Unificarea lor vamală apărea în ochii Prusiei ca un prilej de a modifica şi chiar de a se sustrage prevederilor tratatului încheiat de aceasta cu Turcia la 10/22 octombrie 1840, care se aplica şi Moldovei, precum şi Ţării Româneşti, considerate ca făcînd parte integrantă din Imperiul otoman. Învinuirile aduse guvernelor celor două Principate române se întemeiau pe unele stipulaţii din condiţiile vînzării venitului vămilor unificate, care stabileau în mod precis că sub noţiunile de „graniţă, margine sau hotar să înţălege... linia hotarelor încungiurătoare amînduror Prinţipaturilor...", unde vor fi supuse taxelor vamale de 3% toate mărfurile ce se vor exporta din principate, indiferent de natura provenienţii lor [294], bineînţeles cu excepţia celor străine aflate în tranzit. Aceste prevederi au fost interpretate de guvernul prusian ca o încălcare a art. V din tratatul amintit, care hotăra ca pentru mărfurile aduse din Prusia şi alte state germane şi desfăcute în Imperiul otoman, odată achitată vama de 5%, puteau fi transportate în orice loc a Imperiului fără a mai fi supuse la alte taxe vamale [295].

În răspunsul său din 12 septembrie 1847 [296], Secretariatul de Stat al Moldovei, respingînd acuzaţiile aduse de guvernul Prusiei prin reprezentantul său la Iaşi, arăta că taxa de 3% este „aplicată după urmarea legiuită din învechime pînă şi la mărfurile şi productele ce vindem Turciei". Iar guvernele celor două Principate române, ca urmare a poziţiei lor deosebite faţă de celelalte provincii din Imperiul otoman, pot lua pe plan intern, fără a da socoteală nimănui, „dispoziţiile ce sînt neapărate în interesul statului". Din acest punct de vedere, unificarea vămilor Moldovei şi Ţării Româneşti — se sublinia în aceeaşi notă de răspuns — este un rezultat firesc al unor măsuri ce au drept „pravăţ a să face mai multă îndemînare relaţiilor de împărtăşire între ambele Prinţipate la care sînt slobode după aşezămintele ce le poveţuiesc şi în acestea să priveşte şi a înlesnirii însemnătoare negoţului îndeobşte..." [297].

În sfîrşit, Austria, ca unul din cele mai interesate state în relaţiile comerciale cu Principatele române, a adoptat faţă de actul unificării vamale o poziţie de expectativă. În nota din 19 noiembrie 1847 expediată agentului consular de la Iaşi, Eisenbach [298], remisă în copie domnitorului zece zile mai tîrziu [299], Metternich afirma că e prea devreme a se pronunţa asupra acestei măsuri administrative şi că îşi rezerva dreptul de a interveni pe lîngă guvernele Moldovei şi Ţării Româneşti îndată ce aplicarea convenţiei ar contraveni acordurilor în vigoare dintre Austria şi Turcia.

---

[291] „Propăşirea", an. I (1844), p. 4—5.

[292] Raportul lui Guéroult către Guizot din 7 noiembrie 1847 (Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 41).

[293] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1500, f. 50—51.

[294] Art. 1 şi 4 din condiţiile vînzării venitului vămilor Moldovei (Arh. St. Iaşi, Tr. 1768, op. 2017, dosar 407, f. 82—82 v.); şi art. 2 din cele ale Ţării Româneşti *(ibidem,* f. 88).

[295] Idem, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1500, f. 50—51.

[296] *Ibidem,* f. 54—55.

[297] *Ibidem.*

[298] *Ibidem,* dosar 1637, f. 24.

[299] *Ibidem,* f. 25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În realitate explicarea acestei expectative o găsim în tendința Austriei de a folosi orice prilej pentru a-și realiza planurile mai vechi de expansiune economică în Moldova și Țara Românească. Numeroasele studii speciale întreprinse în această direcție de către unii din experții austrieci au determinat cabinetul de la Viena să ceară Porții consimțămîntul în vederea încheierii unei înțelegeri directe între Austria și cele două Principate române [300]. Autonomia internă a acestora, la care se adăuga acum și unificarea vamală, veneau tocmai în întîmpinarea încheierii unui tratat comercial ce ar fi intervenit între Imperiul habsburgic și principate și pentru care Metternich a militat cu perseverență.

Desigur, ar fi foarte interesant să alăturăm acestor atitudini și poziția, în primul rînd, a Turciei, ca putere suzerană, și a Rusiei. Dar, spre regretul nostru, după toate investigațiile, nu am găsit pînă în prezent nici o mențiune documentară în legătură cu atitudinea acestor două puteri față de convenția încheiată la 30 ianuarie 1846 de Moldova și Țara Românească. Nu ar fi exclus însă ca atît Turcia, cît și Rusia, să fi apreciat acest act drept o firească urmare a aplicării art. 372 din Regulamentul Organic al Țării Românești [301] și art. 427 din cel al Moldovei [302], ce stabileau că „locuitorii acestor două Prințipaturi se vor împărtăși deopotrivă la toate folosurile negustătorești...", în conformitate cu cele prevăzute la art. 152 și 164 din Regulamentul Organic al Moldovei și art. 159 din cel al Țării Românești, de care, de altfel, ne-am mai ocupat în cuprinsul lucrării. Un răspuns exact însă la această chestiune, care să confirme sau nu presupunerea noastră, nu ni-l poate da decît o cercetare atentă a documentelor din arhivele sovietice și cele turcești referitoare la Principatele române.

*

În concluzie, privită prin prisma consecințelor, convenția din 8 iulie 1835 a dat rezultate contrare celor așteptate de guvernele Principatelor române. Nici nu se putea atlfel dacă avem în vedere situația existentă la hotarul comun înainte de anul 1829. Prin dispozițiile îngrăditoare activității comerciale, convenția din 1835 a dovedit în scurt timp absoluta necesitate a reglementării pe alte baze, mult mai întinse și în acord cu aspirațiile timpului, a relațiilor bilaterale dintre cele două țări surori — Moldova și Țara Românească.

Cu toate că în cursul tratativelor care au avut loc între cele două ocîrmuiri pentru realizarea unificării vamale s-au ivit unele neînțelegeri ce au dus la tergiversări nedorite, izvorîte, cum era și firesc, din necesitatea de a găsi cea mai adecvată soluție coordonării intereselor economice ale Principatelor române, în cele din urmă avea să iasă învingător spiritul înțelegerii.

Deși a cuprins sub o formă mai mult sau mai puțin modificată o serie de dispoziții ale convenției anterioare, în virtutea cărora guvernele celor două Principate române și-au prelungit unele obligații reciproce, convenția încheiată la 30 ianuarie 1846, datorită art. 6 și în special art. 8, reprezintă primul și cel mai însemnat pas ce a precedat pe tărîm economic unirea politică a Molodvei și Țării Românești din 1859. Formarea pieții unice, ca fază de o deosebită importanță pentru realizarea acestei revendicări politice, a fost posibilă numai prin desființarea barierei vamale și liberalizarea circulației mărfurilor între Moldova și Țara Românească, cu toate, că, din punct de vedere administrativ, vămile au continuat să funcționeze separat, fiind subordonate direct Vistieriilor respective.

Aplicarea convenției din ianuarie 1846 — pe care o vom analiza în partea a doua a studiului nostru — a întîmpinat o serie de greutăți ce se datoresc, în cea

---

[300] Adolf Beer, *Die österreichische Handelspolitik im Neunzehnten Jahrhundert*, Wien, 1891, p. 415 ; vezi și p. 400 și urm.

[301] „Analele parlamentare...", tom. I_1, p. 357.

[302] *Ibidem*, tom, I_2, p. 222.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mai mare parte, unei prevederi pe care o cuprindea şi care nu făcea notă discordantă cu unele practici frecvente în acel timp, şi anume: arendarea venitului vămilor celor două Principate române către particulari.

L'UNION DOUANIÈRE DES PRINCIPAUTÉ DE MOLDAVIE ET DE VALACHIE (I)

RÉSUMÉ

Se fondant sur des documents pour la plupart inédits, l'auteur étudie le problème de l'Union douanière des deux Principautés Roumaines de Moldavie et de Valachie, problème qui, dans l'historiographie roumaine, n'a pas encore fait l'objet d'une étude approfondie.

Après une brève présentation de l'état économique et politique de la Moldavie et de la Valachie dans la période qui suit le traité de paix d'Andrinople (1829), basée surtout sur le caractère nouveau des relations commerciales entre les deux Principautés, on met en évidence l'autonomie douanière relative dont elle ont joui, par rapport au régime douanier ottoman. Cette circonstance, renforcée par certaines stipulations de leurs Constitution (dénommée Règlement Organique), a permis à la Moldavie et à la Valachie de prendre une série d'initiatives pour l'organisation et surtout pour l'administration de leurs douanes; la plus importante a été, assurément, la réalisation de l'union douanière. Si cette union a été limité à une série de mesures techniques et administratives — dont la plus importante de été la suppression de la barrière douaniere entre la Moldavie et la Valachie — et n'a pas été une union douanière similaire au Zollverein des Etats allemands, cela a été dû à certaines causes objectives, telles que la situation économique et politique des Principautés Roumaines pendant les années 1830—1860.

L'occasion d'une règlementation du régime douanier s'est présentée à l'occasion de l'application, à partir de 1829, du tarif de 3% sur les marchandises et les produits, quelle que soit leur provenance, qui franchissaient la frontière commune des deux Etats roumains. De sérieuses perturbations ont été enregistrées non seulement pour le commerce de la Moldavie avec la Valachie, assez anémique à cette époque, mais aussi pour le petit commerce de la région de la frontiére, dont les bénéficiaires étaient les commerçants des villes et des bourgades situées à proximité, mais aussi des inconvénient ont surgi pour les habitants de la zone de la frontière commune qui se procuraient soit d'un côte soit de l'autre les produits nécessaires à leur vie quotidienne.

A la suite de négociations entre le gouvernement de la Moldavie et celui de la Valachie, et de l'élaboration d'une série d'instructions en vue de conclure une convention, une commission mixte, formée de deux représentants de chaque Principauté, a commencé ses travaux le 7 décembre 1832, à Focşani.

A cause de certaines mésententes au cours des pourparlers, les travaux ont été interrompus en mars 1833, pour être repris durant l'été 1835 quand, le 8 juillet, jour même du dernier procés-verbal de la série de 20 qui ont été rédigés, une convention fut signée à Iassy.

Du point de vue commercial, cette convention, composée de 26 articles, a prévu des mesures de protection, destinées à éliminer la concurrence pour les principaux produits des deux pays roumains, à l'exportation aussi bien que sur le marché intérieur. Dans ce but, ont été interdits (art. 11 et 24) non seulement l'exportation ou l'importation, mais même le transit, à travers les deux Principautés, des céréales, du bétail, du suif, du sel et des boissons alcooliques. Toutefois, la liberté accordée aux habitants de la zone située à la frontière commune de se ravitailler à leur choix, dans une Principauté ou l'autre, en aliments, mar-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

chandises diverses, et même d'acheter du bétail, en nombre limité, avec exemption de tout droit de douane, a laissé une porte ouverte à un commerce restreint, suffisant toutefois pour mettre en évidence avec le temps la nécessité de supprimer complètement la barrière douanière entre la Moldavie et la Valachie. En plus, la convention de 1835 comprenait une série de dispositions accordant des facilités aux habitants pour franchir la frontière et travailler aux champs ou aux moulins, ou pour faire paître leur troupeaux. Elle abrogeait les droits de douane perçus à Vădeni pour les radeaux et les produits qui empruntaient la voie du Sereth, elle établissait les postes de douane sur la frontière commune, elle adoptait la „kilà" valaque comme unité de mesure du poids. Elle prevoyait aussi l'extradition des infracteurs, des déserteurs et même des débiteurs qui d'une Principauté s'étaient réfugiés dans l'autre.

Au cours des douze années de son application, la convention du 8 juillet 1835 a entravé le commerce sur la frontière commune, et s'est avérée un habit trop étroit qui ne convenait pas à la bourgeoisie commerciale.

C'est ce dont allaient sous peu se convaincre les gouvernements des deux Principautés Roumaines. C'est pourquoi, même avant l'expiration de la première période de sept ans prévue pour l'application de la convention de 1835, ils rédigèrent des propositions destinées à améliorer la situation générale.

Les pourparlers entre les délégués de la Moldavie et de la Valachie ayant eu lieu à Focşani du 16 octobre 1842 au 4 février 1843, ne se soldèrent pas avec des résultats immédiats. Mais, à cette ocasion, on s'est rendu compte — il est vrai-assez timidement — de la nouvelle orientation adoptée par les deux gouvernements pour une réglementation douanière, consacrant non seulement un rapprochement, mais même la fusion des douanes des deux Principautés Roumaines. Graduellement, l'idée de la suppression de la barrière douanière entre la Moldavie et la Valachie — instamment pronée par le célèbre économiste Jean Glyka — allait gagner du terrain. Finalement, par la nouvelle convention signée à Iassy le 30 janvier 1846, par les représentants des deux Principautés, et qui devait entrer en vigueur le 1-er janvier 1848, la barrière douanière entre la Moldavie et la Valachie a été levée.

La libre circulation des marchandises, à la suite de la suppression des droits de douane perçus autrefois à la frontière commune des deux Etats roumains, a eu une très grande importance pour la formation du marché intérieur unique de la Moldavie et de la Valachie. Elle a précédé, sur le terrain économique, leur union politique, réalisée en 1859.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DESPRE GOSPODĂRIA MOȘIEREASCĂ DIN REGIUNEA DE MUNTE A MOLDOVEI LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA

DE

CORNELIU ISTRATI

În studiile din ultima vreme consacrate gospodăriei moșierești din Moldova la mijlocul secolului al XIX-lea, s-a ajuns la constatări și generalizări de cea mai mare importanță [1]. In același timp, însă, s-a văzut cît de necesară este aprofundarea cercetării problemei pentru regiunea de munte, care, din punct de vedere fizico-geografic și economic, prezintă trăsături specifice. Distincția pe care, din motive bine stabilite, o fac geografii între regiunile de șes, de deal și de munte a fost uneori neglijată de istorici. Pentru perioadele mai vechi, această atitudine își are justificarea în faptul că așezămintele domnești, de exemplu, nu fac aproape nici o deosebire în privința relațiilor agrare dintr-o parte sau alta a țării. La începutul secolului al XIX-lea, în anaforaua pentru boieresc din anul 1805, Moldova era împărțită în trei regiuni, mai mult sau mai puțin distincte și unitare din punct de vedere geografic și economic [2], pentru ca abia în vremea Regulamentului Organic cîrmuirea să dea legi speciale cu privire la relațiile agrare din regiunea de munte [3]. Ele au fost impuse de faptul că vechile hotărîri cu caracter general, pentru întreaga țară, nu mai corespundeau acolo unde particularitățile ce s-au accentuat în dezvoltarea economică generală se deosebeau net de acelea de la șes, unde gospodăria țărănească și cea moșierească erau clădite pe cu totul alte baze.

În paginile de față vor fi prezentate unele trăsături ale gospodăriei moșierești din regiunea de munte a Moldovei către mijlocul secolului al XIX-lea, ca urmare

---

[1] Ecaterina Negruți-Munteanu, *Dezvoltarea agriculturii în Moldova între anii 1848 și 1864*, în *Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848 și 1864*, București, 1963, capitolul *Gospodăria moșierească*, p. 23—58; Gh. Platon, *Observații privind economia domeniului feudal în Moldova în epoca Regulamentului Organic*, lucrare în manuscris.

[2] D. C. Sturdza-Scheeanu, *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească*, vol. I, București, 1907, p. 61, unde se arată că pe moșiile din dreapta Siretului, datorită „strîmptoririi locurilor", să se dea țăranilor terenuri de pășune și fînaț mai mici.

[3] *Ibidem*, p. 278—283; „Legiurea asupra îmbinatelor drepturi și îndatoriri ale proprietarilor și ale sătenilor din satele de prin munți", care a fost inclusă apoi în așezămîntul din 1851, articolele 40—47 *(ibidem*, p. 456—457).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a dezvoltării ei în perioada regulamentară, în condițiile libertății comerțului românesc după pacea de la Adrianopol din anul 1829. Unele studii speciale cu privire la regiunea de munte, ca, de pildă, acela consacrat istoricului satelor din zona lacului de acumulare de la Bicaz[4], ca și referirile din lucrările cu caracter general asupra dezvoltării economice și sociale a Moldovei în această perioadă constituie pași deja făcuți și sînt de un real folos în cercetarea temei de față. La acestea se adaugă documente din arhive, acordîndu-se atenția cuvenită statisticilor, care dau posibilitatea unei priviri de ansamblu asupra economiei regiunii.

Regiunea de munte a Moldovei cuprinde, în linii mari, versantul răsăritean al lanțului carpatic. Delimitarea ei precisă este însă dificil de făcut, deoarece de-a lungul liniei de contact între munte și deal există o zonă relativ întinsă în care se interpătrund elementele specifice ambelor regiuni. Pentru mai multă ușurință, cercetarea problemei va fi limitată numai la acel teritoriu în care caracteristicile regiunii de munte sînt predominante. In linii mari, aceste caracteristici sînt: reliefuł prin excelență muntos, mari întinderi acoperite cu pădure, pășune și fînețe, iar terenurile de cultură reduse la minimum; în cadrul acestora se desfășoară o activitate economică impusă de aceste condiții. Impărțirea administrativă a Moldovei, înfăptuită în vremea Regulamentului Organic și oarecum mai judicioasă în comparație cu cea existentă anterior, ajută în mare măsură la delimitarea regiunii de munte. Astfel, la ținuturile Suceava și Neamț se aflau ocoalele *Muntele*, care se deosebeau de restul ținutului tocmai prin caracteristicile amintite. La ținutul Bacău, cea mai mare parte a zonei muntoase era cuprinsă de ocolul Trotuș și într-o oarecare măsură în ocolul Tazlăul de Sus, iar în ținutul Putna în ocolul Vrancea și unele mici porțiuni în ocoalele Racăciuni și Zăbrăuți.

Repartiția proprietății asupra pămîntului în regiunea de munte se deosebea de restul țării prin mulțimea și întinderea moșiilor mănăstirești. După cum este știut, majoritatea mănăstirilor din Moldova au fost zidite și înzestrate cu moșii în partea muntelui, fiind așezate mai ales la linia de contact dintre regiunile de munte și deal, de unde și denumirea de „mănăstirile de supt munte" care se întîlnește în documentele mai vechi[5]. Pe această linie se înșiră mănăstirile Slatina, Rîșca, Neamț, Secu, Buhalnița, Agapia, Văratec, Pîngărați, Bistrița, iar mai spre sud Berzunț, Cașin, Soveja și Mera. Moșiile lor cuprindeau mari întinderi în regiunile de munte, mergînd, după cum se spune într-un document din anul 1757 despre proprietățile mănăstirilor Voroneț, Slatina și Rîșca, „din apa Moldovii pînă în munții ungurești[6]". Aceste moșii erau mai numeroase în ținuturile Suceava și Neamț, cea mai întinsă fiind acea numită Munții, a mănăstirii Neamțului, care cuprindea un mare număr de sate. Proprietățile boierești erau situate mai cu seamă în ținutul Bacău, unde la începutul secolului al XIX-lea se formase, prin înșelăciune și jaf pe seama țăranilor, domeniul Ghica-Comănești[7]. In ținutul Suceava, pătrunderea boierească a avut loc tot la aceeași vreme, în urma răpirii munților

---

[4] Constantin Cihodaru, *Satele din rigiunea Hangu-Bicaz în sec. al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza", din Iași", secțiunea a III-a, Istorie, tom. XIII (1967), p. 1—47; Gh. Platon. *Despre exploatarea țăranilor din regiunea de munte a Moldovei în vremea Regulamentului Organic*, în „Revista Arhivelor", III (1960), nr. 2, p. 177—192. Artur Gorovei, *Comisia de la Buhalnița. Documente cu privire la istoria țăranului român*, în „Viața Românească" VII (1912), p. 17—30 și 203—218.

[5] Bibl. Acad., pachet CLXXXVII/155 și Arh. St. București, M-rea Pîngărați, pachet III/126, ambele documente din 1739.

[6] *Idem*, M-rea Slatina, pachet V, doc. 7.

[7] Ecaterina Negruți-Munteanu, *Luptele țăranilor de pe domeniul Ghica-Comănești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, București, 1957, p. 71—107.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dornenilor de către domnitoriul Constantin Ipsilanti [8]. Acesta a împărțit și Vrancea între familia sa și vostiernicul Iordache Roznovanu, pentru ca la anul 1803 să se împărtășească din pradă și domnitorul Alexandru Moruzi [9]. Vrîncenii au scăpat de sub jugul robiei boierești la anul 1814, iar ocolul lor a rămas mai departe proprietate răzășească. In sfîrșit, în ținutul Neamț, proprietatea boierească cea mai însemnată o constituia domeniul Hangu al cnejilor Cantacuzino. Cifric, repartiția proprietății în regiunea de munte, pe sate, la mijlocul secolului al XIX-lea era următoarea :

Ținutul	Boierești	Mănăstirești	Răzășești	Total
— Suceava	7	12	1	21
— Neamț	3	14	—	17
— Bacău	24	7	4	35
— Putna	—	2	26	28
Total	34	35	32	101

Pentru prezentarea aspectului economic al regiunii de munte, dintre statisticile regulamentare a fost aleasă aceea din anul 1848, care este mai completă și mai apropiată de mijlocul secolului al XIX-lea [10].

Cu acest prilej este foarte utilă și o scurtă privire asupra gospodăriei țărănești de la munte, deoarece explicațiile suplimentare anexate la statistică dau ca exemplu, atunci cînd este vorba de economia țării, tocmai această gospodărie.

Potrivit datelor din statistica amintită, suprafața totală a teritoriului socotit ca făcînd parte din regiunea de munte era de 166.537 fălci, la care se mai adăugau 675 pogoane de vie la ținutul Bacău. Din această suprafață, 114,755 fălci erau acoperite cu pădure, cea mai multă, 58.047 fălci, aflîndu-se la ținutul Neamț. Pășunea și fînațul se întindeau pe 39.395 fălci, în vreme ce terenurile de cultură cuprindeau numai 13.364 fălci, cea mai mare parte aflîndu-se la ținutul Bacău, unde relieful este mai puțin accidentat.

În acest cadru general se desfășura o activitate economică specifică, determinată, în primul rînd, de existența pădurilor și a terenurilor propice creșterii vitelor, așa cum se arată cu multă precizie pentru ocolul Muntelui de la ținutul Suceava, unde locuitorii „toată iarna și vara se îndeletnicesc cu facire de chereste de brad... care se taie pe la herăstrăile ce sînt pe pîraile munților," de unde era apoi transportată cu plutele la Piatra Neamț și de acolo la Galați [11]. Creșterea vitelor, la rîndul său, era socotită ca „cea mai de căpetenie negutătorie" a locuitorilor. În ținutul Neamț, tot cheresteaua era apreciată ca produsul de frunte

[8] C. Istrati, *Despre relațiile dintre țărani și stăpînii moșiilor în regiunea de munte a Moldovei între anii 1749 și 1832*, în manuscris, p. 36—37.

[9] *Ibidem*, p. 37 și urm. Vezi și C. Constantinescu-Mircești și I. Dragomirescu, *Marele proces al Vrancei*, în „Studii și articole de istorie", VII (1965), p. 163—189.

[10] Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, dosar 16593, este dificil de stabilit evoluția an de an a economiei regiunii de munte pe baza acestor statistici, pentru motivul că cifrele îndeamnă la multă circumspecție la folosirea lor, pentru a nu se face afirmații hazardate.

[11] Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

al muncii locuitorilor : anual erau coborîte la Piatra 5.000 de plute cu material lemnos de tot felul. Aceeași era situația în ținutul Bacău, iar despre locuitorii din Vrancea se arată că trăiau din exploatarea pădurilor proprietate a lor. Creșterea vitelor apare peste tot ca una din ramurile de bază ale economiei regiunii. Este vorba, în primul rînd, despre creșterea oilor, animale specifice muntelui, și al căror număr se ridica la 74.461 capete din totalul de 99.413 vite crescute de țărani. Am insistat asupra vitelor țărănești, deoarece proprietarii moșiilor aveau la acea dată numai 5.336 vite, dintre care 2.710 erau oi. In legătură cu oieritul s-a dezvoltat și o industrie casnică de prelucrare a lînii în sumane, cergi și alte țesături, la finisarea cărora serveau o serie de instalații meșteșugărești ca pivele, ștezele și dîrstele [12]. Aceste produse, la care se mai adaugă brînza oilor prelucrată la cășării în cașcaval, erau destinate, parțial, uzului casnic, dar mai cu seamă vînzării, constituind una din sursele importante de venituri ale gospodăriei țărănești de la munte.

Îndeletnicirea de căpetenie a locuitorilor din regiunea de munte era, așa acum s-a arătat, exploatarea pădurilor de brad și prelucrarea lemnului în cherestea și în alte obiecte de uz casnic și gospodăresc. La mijlocul secolului al XIX-lea, datorită creșterii continui a necesităților pieței interne și în special a exportului de cherestea după pacea de la Adrianopole, această ramură de producție atinsese o dezvoltare nemaiîntîlnită pînă atunci. Pentru a ne da seama de aceste fapte, cel puțin în parte, este interesant de urmărit cîteva momente ale exploatării pădurilor de la munte în decurs de un secol. La mijlocul veacului al XVIII-lea, era răspîndită exploatarea lemnului sub formă de cataarge [14], care necesitau doar o simplă fasonare a trunchiului, dar către sfîrșitul secolului se întîlnește o terminologie mai bogată. Pe lîngă termenul de *catarg*, au apărut alții noi, ca *trinchet, sirin, tahtalîc, raiele, dulapi, scîndurii grinzi, ușori, leaturi* [14], care arată că s-a trecut la o formă mai avansată de prelucrare a lemnului, în sorturi variate, în scopul unor utilizări multiple. Această fază nouă este marcată și de înmulțirea ferăstraielor purtate de apă, care serveau la confecționarea cherestelei, fapt privit uneori cu nemulțumire, dar mai ales de neînțelegere a elementului nou, de progres, de către unii egumeni, care se plîngeau de stricăciunea ce se pricinuia pădurilor „cu tăiet scînduri, lucrînd herăsăile neîncetat", pretinzînd că înainte aveau mai mult folos din dijma de pe catarge [15]. Statisticile din anul 1848 menționează că la ocolul Muntelui din ținutul Suceava se aflau nu mai puțin de 135 de ferăstraie [16], care serveau la prelucrarea lemnului de brad

[12] C. Istrati, *op. cit.*, p. 62—66.

[13] Arh. St. București, M-rea Slatina, pachet V, doc. 7, din 16 iunie 1757, în care se arată că țăranii tăiau catarge din branиștile mănăstirilor Slatina, Rîșca și Voroneț. La 1756, egumenul de la Voroneț reclama domniei că de 5—6 ani „s-au obicinuit lăcuitorii de fac catarguri în branиștile mănăstirii și din pricina catargurilor îmblînd oamenii nelipsit prin păduri de taie catarguri" s-a împrăștiat vînatul din branиște. (A. Popovici și Gh. T. Kirileanu, *Descrirea moșiei regale Broșteni*, București, 1906, p. 86).

[14] Theodor Codrescu, *Uricarul*, vol. XIX, p. 380, din anul 1774. Aceeași termeni și la 1799, *ibidem*, vol. I, p. 87.

[15] Arh. St. București, M-rea Bistrița, pachet II, doc. 37, din 1799.

[16] Ele erau răspîndite astfel : 1 la Păltiniș, 14 la Șarul Dornei, 18 la Dorna, 2 la Chirilu, 5 la Crucea, 25 la Broșteni, 1 la Cotîrgași, 18 la Mădei, 15 la Borca, 5 la Stejaru, 5 la Fărcașa, 10 la Sabasa, 3 la Găinești, 11 la Mălini și 2 la Negrișoara.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în cele mai diverse sorturi de cherestea. In afară de aceasta, țăranii mai săraci, care nu aveau vite, se angajau ca plutași sau la doborîtul arborilor cu toporul în pădure. La ținutul Neamț se găseau alte 94 de ferăstraie, iar în ținutul Bacău numărul lor se ridica la 121, dintre care 97 erau instalate în satele de pe domeniul Ghica-Comănești [17].

În sfîrșit, mai trebuie arătat că la dezvoltarea oconomică a regiunii de munte a Moldovei a contribuit și existența cursurilor de apă, care serveau ca forță motrice la purtatul ferăstraielor și al altor instalații meșteșugărești, dar mai cu seamă la transportul materialului lemnos pe Bistrița și apoi pe Siret pînă la portul Galați. Ieftinătatea și ușurința acestui transport a făcut ca lemnul, produs principal al regiunii de munte, să fie una din mărfurile cele mai rentabile la acea vreme.

Rezultă din această sumară expunere că regiunea de munte a Moldovei se caracterizează printr-o producție de mărfuri, în cadrul căreia un rol de seamă îl avea gospodăria țărănească. Această producție de mărfuri își avea rădăcini mult mai vechi, fiind impusă de nevoia schimbului de produse între regiunea de munte și cea de cîmpie, de unde țăranii munteni se aprovizionau cu produsele agricole necesare hranei, în schimbul cărora ofereau produsele gospodăriei lor, contribuind în felul acesta în mod substanțial la dezvoltarea pieței interne [18].

Gospodăria moșierească din regiunile agricole ale Moldovei se caracterizează în perioada regulamentară prin dezvoltarea producției de cereale și vite pentru piața internă și mai cu seamă pentru exportul care, eliberat de sub monopolul turcesc, a cunoscut în această vreme o creștere apreciabilă. Domeniul feudal, bazat pe exploatarea extensivă a rezervei moșierești, se transformă tot mai mult în întreprindere producătoare pentru piață. Principala forță de muncă folosită în acest scop este tot aceea a țăranilor clăcași, în cadrul vechilor obligații feudale, pe care proprietarii de moșii le-au majorat, dar își face tot mai mult loc utilizarea mîinii de lucru salariate. Toate aceste elemente luate împreună arată procesul tot mai accentuat de destrămare a vechilor relații de producție feudale și dezvoltarea relațiilor capitaliste în agricultura din Moldova [19]. Față de această situație, rămîne de văzut cum s-a dezvoltat producția de mărfuri în gospodăria moșierească de la munte.

Ținînd seama de repartiția proprietății asupra pămîntului, ar fi de așteptat să se deosebească două tipuri de gospodării moșierești în regiunea de munte a Moldovei : mănăstirească și boierească. În realitate, nu se poate vorbi de gospodăria mănăstirească decît numai într-o mică măsură și într-un sens aparte față de ceea ce se înțelege prin gospodăria moșierească în general.

Mănăstirile, deși multe din ele erau așezate la munte, aveau numeroase moșii în restul țării, de unde se aprovizionau cu produsele agricole ce nu le puteau recolta de pe moșiile din jurul lor. Dar ele erau, în primul rînd, așezăminte care se administrau după anumite norme și aveau ca scop înainte de toate întreținerea obștiilor monahale. În interiorul lor erau organizate mici ateliere, în care călugării confecționau sau reparau îmbrăcămintea și încălțămintea pentru întreaga

---

[17] Erau 10 la Lucăcești, 18 la Dofteana, 32 la Dărmănești, 20 la Comănești și 17 la Lunca Asău.

[18] Tot pentru ocolul Muntele de la ținutul Suceava se arată că „păpușoi pentru hrana lor își cumpără din țară și-i aduc pe cai peste munți la casăle lor, știut fiind că la acel loc nu se fac semănături, fără numai cartofi ce le fac prin grădinile și poienile ce au fost îngrășate cu gunoi, cu care la vreme de nevoie, cînd nu-și pot aduce popușoi, își întîmpină hrana lor", Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, dosar 16593 ; vezi și Gh. Platon, *Cu privire la dezvoltarea pieței interne în Moldova în preajma Regulamentului Organic*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași", secția III-a, tom. V (1959), p. 9—33.

[19] Idem, *Observații privind economia domeniului feudal în Moldova...*, passim.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

obște, se desfășurau activități legate de viața monahală, toate la un loc dînd un caracter complex și în mare parte deosebit acestei gospodării. În consecință, de multe ori elementul principal ce conta în veniturile mănăstirilor erau banii pe care mănăstirile căutau să-i obțină pe căile cele mai simple. Una dintre acestea era, încă de multă vreme, arendarea moșiilor. Mănăstirea Neamț, cea mai bogat înzestrată dintre mănăstirile de la munte, își arenda majoritatea moșiilor, indiferent de depărtarea la care se aflau ele răspîndite prin țară. Astfel, între anii 1836—1842, banii încasați din arenda moșiilor constituiau cea mai mare parte din veniturile mănăstirii [20].

	1836	1838	1840	1842
— venit de arenzi	218 531	165 683	261 619	345 693
— totalul veniturilor	403 827	352 319	378 279	433 985

Mănăstirea administra în regie o parte din moșii, ca Timișești, Drăgănești, Gugea și Blebea, de unde își procura produsele agricole pentru călugări. Aceste moșii, „mitoace" — cum li se spunea în limbajul administrației mănăstirești — erau situate spre partea cîmpului. Cercetînd veniturile mănăstirii Neamț între anii 1845—1853, se constată că cele realizate de la moșiile administrate în regie constituiau doar o mică parte din totalul veniturilor care și acum proveneau, în marea lor majoritate, din arenda celorlalte proprietăți : [21]

Anul	1845	1846	1847	1848
Venit din arenzi	444 069	489 268	471 365	538 813
Venit din moșiile administrate în regie	64 622	84 989	71 259	141 613
Totalul veniturilor	764 549	779 126	722 603	947 321

Anul	1849	1850	1851	1852	1853
Venit din arenzi	368 860	406 374	495 434	542 599	552 176
Venit din moșiile administrate în regie	145 074	161 468	135 837	127 017	117 214
Totalul veniturilor	899 728	1 092 344	1 022 077	1 194 049	1 191 215

Din totalul arenzilor, o sumă însemnată era încasată pentru moșia Munții, care constituia baza proprietății mănăstirii în regiunea de munte : 42 275 lei în anul 1838, 60 000 lei din anul următor pînă la 1845, cînd arenda acestei moșii a depășit suma de 100 000 lei.

[20] După Arh. St. Bacău, fond. 26, M-rea Neamț, dosar 1/1835, 2/1838, 2/1840 și 1/1842.

[21] *Ibidem*, dosar 28/1843.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La fel procedau și celelalte mănăstiri cu moșiile lor și, în consecință, nu se poate vorbi de o gospodărie mănăstirească în regiunea cu munte a Moldovei, ci de o gospodărie moșierească în general, de cele mai multe ori exploatată de către arendași, așa cum se întîmpla adeseori și cu moșiile boierești.

Arendășia în regiunea de munte a Moldovei a apărut încă din secolul al XVIII-lea și s-a extins treptat, căpătînd o amploare deosebită în perioada regulamentară [22]. Ea a venit să înlocuiască forma superioară a rentei feudale, care, spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, aproape se generalizase în raporturile dintre țărani și stăpînii moșiilor [23]. În cadrul rentei în bani, țăranii, deveniți în mod frecvent arendași ai moșiilor pe care locuiau, procedau la exploatarea lor numai în măsura nevoilor gospodăriei proprii, astfel că veniturile luate de către mănăstiri erau oarecum reduse. Perspectiva pe care o oferea exploatarea pădurilor a atras atenția unor elemente din afară, dornice de cîștiguri tot mai mari. Păstrînd o ordine cronologică, aceștia au fost negustorii de cherestea după care au urmat arendașii de moșii. La început, negustorii veneau pe moșii ca achizitori de mărfuri, pentru care plăteau țăranilor prețul la domiciliu, adică apropiat de valoarea cea mai scăzută a ei. În calea intereselor lor stăteau, însă, atît vechile relații feudale dintre țărani și stăpînii moșiilor, care căutau să limiteze oarecum producția de mărfuri, cît și concurența dintre diferiții negustori. De aceea, ei au oferit mănăstirilor și boierilor sume de bani mai mari decît acelea plătite de către țărani și s-au transformat în arendași de moșii la munte. În felul acesta, negustorii arendași au luat măsuri pentru a înlătura concurența din afară, dar mai cu seamă, păstrînd vechile relații feudale, au organizat munca țăranilor în vederea sporirii producției de mărfuri în profitul lor. Libertatea exportului românesc în perioada regulamentară a creat condiții optime pentru ca acest proces să se poată manifesta cu deosebită intensitate. Pentru a ilustra cel puțin în parte cele spuse, trebuie urmărită comparativ evoluția prețului arenzii a două din moșiile mănăstirii Neamț în prima jumătate a secolului al XIX-lea; moșia Munții, amintită adeseori aici și moșia Săbăoani din ținutul Roman, una dintre proprietățile din partea cîmpului pentru care mănăstirea lua arenzi dintre cele mai mari [24]:

Anul	Săbăoanii	Munții	Anul	Săbăoanii	Munții
1809	3 000	3 000	1823	6 500	6 500
1812	3 500	3 000	1838	10 500	60 000
1813	4 000	3 000	1840	25 000	60 000
1814	4 000	3 400	1843	30 000	60 000
1815	5 500	3 400	1845	30 000	105 786
1816	5 500	5 000	1846	42 600	105 786
1819	5 500	5 800	1848	82 500	105 786
1820	6 500	5 800	1849	82 500	107 276
1822	6 500	6 000	1850—1855	61 884	97 200

Se poate observa, deci, că la început moșia Săbăoani, situată într-o regiune agricolă, dădea venituri mai mari decît moșia Munții, deși aceasta era incomparabil mai întinsă, pentru ca în perioada regulamentară aceasta din urmă să fie arendată la sume uneori de două ori mai mari. Se înțelege că arenzile au crescut în toată țara, în mod continuu în această vreme, dar creșterea cea mai spectaculoasă a avut loc în regiunea de munte, fiind determinată de o mai largă dezvol-

[22] Vezi C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 30 și urm.

[23] C. Istrati, *Despre diferențierea țărănimii clăcașe în regiunea de munte a Moldovei la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea*, în „Studii și cercetări științifice — Istorie", XII (1962), fasc. 1, p. 123.

[24] După datele din sămile m-rii Neamț păstrate la Arh. St. Bacău.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tare a producției de mărfuri, așa cum s-a arătat, prin intensa exploatare a pădurilor.

Sistemul arendării moșiilor s-a generalizat pînă într-atîta, încît unii egumeni numiți de Mitropolie la conducerea mănăstirilor se considerau în mod automat ca arendași ai acestora și le administrau averile în folosul lor propriu, plătind autorității superioare o sumă anuală ca embatic. Astfel, la 23 aprilie 1817, un arhimandrit Agapie a încheiat contract cu Mitropolia la numirea sa ca egumen al mănăstirii Rîșca, pentru care „au numărat 19 000 lei embaticul pe 4 ani înainte", pînă la 1821 [25]. În anul 1831, egumenul nou numit pentru o perioadă de zece ani la schitul Hangu a încheiat cu Mitropolia un contract pentru arendarea moșiei schitului. În actul respectiv nu se face prea mare deosebire între calitatea sa de egumen și aceea de arendaș, despre care va fi vorba mai departe [26].

S-a arătat că producția de mărfuri din regiunea de munte se desfășura, în cea mai mare parte, în cadrul gospodăriei țărănești. Țăranii, în primul rînd pătura celor înstăriți, erau cei care dețineau instalațiile meșteșugărești — ferăstraiele — în baza învoielilor încheiate cu stăpînii moșiilor. În schimbul acestui drept de folosință, ei trebuiau să dea dijmă din materialul lemnos prelucrat, dijmă în care era înglobată atît zeciuiala pentru copacii tăiați din pădure, cît și pentru ferăstrăul la care arborii au fost prelucrați în cherestea [27]. Boierii și mănăstirile aveau în mîna lor pădurile, asupra cărora, încă de la anul 1792, se instituise un drept de proprietate, recunoscut definitiv prin Regulamentul Organic. Ei dădeau în arendă moșiile cu pădurile, pășunile și fînețele și cu veniturile rezultate din obligațiile țăranilor. Arendașii nu aveau nevoie să facă investiții productive de capital, ci doar să caute căile și să aplice metodele cele mai convenabile, în scopul de a obține cît mai multe produse marfă spre a le comercializa în modul cel mai profitabil pentru ei.

Calea cea mai frecvent folosită în acest scop a fost majorarea continuă a obligațiilor feudale, în primul rînd a „adetiului" pentru ferăstraie. Astfel, Dimitrie Stan, unul dintre arendașii care a exercitat o crîncenă exploatare asupra țăranilor din satele ținutului Neamț situate pe moșiile de la munte, pretindea în anul 1830 locuitorilor din Galu să-i dea cîte 1 500 de scînduri pentru fiecare ferăstrău, în vreme ce predecesorul său le luase numai cîte 700 de scînduri. În caz de nesupunere, țăranii erau puși în situația de a li se opri și chiar de a li se lua ferăstraiele [28]. Arendașii de la Broșteni luau în anul 1826 cîte trei plute de fiecare ferăstrău, iar în anul 1830, pentru a majora această cantitate, au amenințat pe țărani că le vor confisca toate ferăstraiele care ar fi fost construite fără învoirea stăpînului moșici sau a lor [29].

Renta în bani, care ajunsese de timpuriu să prevaleze în relațiile dintre țărani și stăpînii moșiilor de la munte, a fost menținută de arendași, dar ei au cerut locuitorilor sume de bani tot mai mari în schimbul obligațiilor feudale [30]. Apoi, în cele mai dese cazuri, ei au reintrodus renta în produse, într-o formulă nouă, cerînd cherestea pentru bani, sau transformînd majoritatea obligațiilor țărănești în cantități tot mai mari de material lemnos. Încă de la anul 1816, un Enachi Contevici, arendaș al moșiei Hangu, reducea numărul zilelor de boieresc lucrate

[25] Arh. St. Iași, condici K, nr. 329, p. 88—89.

[26] *Idem*, Mitropolia Moldovei, schituri, Hangu, dosar 256, f. 1—2 și 40.

[27] Vezi C. Istrati, *Despre relațiile dintre țărani și stăpînii moșiilor...*, p. 139 și urm.

[28] Arh. St. Iași, Litere, dosar P/485, f. 382 și 565—566.

[29] A. Popovici și Gh. T. Kirileanu, *op. cit.*, p. 49—51. La 1830, locuitorii din Hangu se plîngeau că arendașul le-a confiscat cele 25 de ferăstraie (Arh. St. Iași, litere, dosar P/485, f. 109). Celor din Galu le-au fost oprite ferăstraiele de la 23 aprilie pînă la 29 iunie. *(Ibidem*, f. 565—566).

[30] Același Dimitrie Stan lua de la țăranii din Galu, la anul 1830, suma de 39 442 lei ca plată pentru diferitele obligații, în vreme ce pentru arenda moșiei plătise numai 15 000 lei pe an, *ibidem*, f. 576.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

efectiv de către țărani la numai șase pe an, punînd accentul pe producția de cherestea [31]. În anul 1830, țăranii de la Broșteni trebuiau să dea cherestea pentru pășunea și fînațul suplimentar primit de la arendași, iar în locul zilelor de boieresc tăiau butuci din pădure și îi cărau la ferăstraiele moșiei [32]. Același Dumitru Stan, care la 1838 era arendaș al moșiilor mănăstirii Buhalnița, încheiase o învoială cu locuitorii din satul Cracăul Negru, prin care a convertit în bani toate obligațiile de boieresc, iar în locul banilor ei au trebuit să-i predea mari cantități de cherestea [33]. Ajuns curînd după aceea arendaș al domeniului Munții, a silit pe locuitori să-i dea cîte patru plute de grinzi de fiecare, la acestea mai adăugînd și cîte o jumătate de plută pentru sătenii fugiți. Numai țăranii din Largu au trebuit să-i lucreze în contul acestor obligații peste 600 plute de cherestea, transportate la Piatra, care în total a necesitat 2400 zile de muncă [34].

Exploatarea țărănimii pe această cale atinsese un asemenea grad de înăsprire, încît la anul 1844 cîrmuirea recunoștea că, datorită imposibilității de a se lucra zilele de boieresc în condițiile regiunii de munte, locuitorii „se încarcă în tăiere de lemne cu covîrșire însemnătoare" [35]. Se mai arăta în continuare că unii proprietari și arendași au încheiat învoieli prin care au fixat răscumpărarea obligațiilor la cîte 8 galbeni (360 lei) de fiecare gospodar, însă, voind să cîștige și mai mult de pe urma lor, „îmbracă în urmă acești opt galbeni în tăiere și cărătură de cherestele, cu care se îndoiește cel puțin suma banilor prin împovărătoarele alcătuiri" [36]. O încercare de reglementare a situației s-a făcut prin noul așezămînt privitor la relațiile dintre țărani și proprietarii moșiilor de la munte, votat în același an de către Obștească Adunare, prin care suma răscumpărării în bani a obligațiilor era stabilită la 98 lei pe an [37].

O altă cale folosită pentru realizarea de profituri cît mai mari a fost aceea a deposedării țăranilor de ferăstraie și trecerea lor în proprietatea moșiei. Pe această linie este grăitor exemplul acelui egumen-arendaș de la schitul Hangu, care își făcea un merit către mai marii săi, arătînd că „au trebuit să îngrădesc și driturile lăcuitorilor, ca să nu mai poată a vinde altora marfa din a lor ferăsăi, care lucru n-am putut altfel, decît am început a cumpăra din ferăsăile lor, precum am putut să mă învoiesc cu ei" și, în felul acesta, la cele numai două ferăstraie pe care le avea schitul înainte, el a mai adăugat încă 11 [38]. De cele mai multe ori, aceasta a fost calea pe care gospodăria moșierească de la munte și-a adăugat la inventarul propriu instalații meșteșugărești, luate cu prețuri de nimic de la țăranii care nu le mai puteau deține din cauza obligațiilor mereu majorate. Bineînțeles că unii proprietari și arendași au procedat și la construirea de ferăstraie prin mijloace proprii [39], astfel că, la mijlocul secolului al XIX-lea, numai la moșia Hangu a Cantacuzinești lor se aflau 17 instalații de acest fel. La acea vreme începuse chiar a se deosebi două tipuri de ferăstraie, „moldovenești" — de tip mai vechi și de construcție locală — și „nemțești" [40], care arată importul unei tehnici noi în prelucrarea lemnului. Acest import se putea face cu mai multă ușurință de către gos-

[31] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, București, 1902, p. 505 ; vezi și Bibl. Acad., pachet XXXV, doc. 26.

[32] A. Popovici și Gh. T. Kirileanu, *op. cit.*, p. 55 ; Arh. St. Iași, Litere, dosar M/352, f. 46.

[33] Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 21 și urm. Vezi și Gh. Platon *Despre exploatarea țăranilor din regiunea de munte...*, p. 179.

[34] *Ibidem*, p. 184—185.

[35] D. C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, p. 279.

[36] *Ibidem.*

[37] *Ibidem*, p. 280—282.

[38] Arh. St. Iași, Mitropolia Moldovei, schituri, Hangu, dosar 256, f. 40.

[39] La 1839, mănăstirea Buhalnița avea 3 ferăstraie pe Cracăul Negru și 3 pe Crăcăoani, Arthur Gorovei, *op. cit.*, p. 18.

[40] C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

podăria moşierească, ce dispunea de mijloacele băneşti pentru construirea noilor instalaţii.

Mîna de lucru folosită la ferăstraiele moşiei era, bineînţeles, tot aceea a ţăranilor clăcaşi : în cadrul obligaţiilor de boieresc, ei tăiau şi cărau butucii din pădure, ca acei din Galu, care au trebuit să transporte cîte 50 de butuci la ferăstraie, folosind pentru aceasta boii arendaşului [41]. Rezultă de aici că, atunci cînd trecea la exploatarea pădurii pe cont propriu, gospodăria moşierească de la munte trebuia să-şi completeze inventarul şi cu numărul de vite necesar transportării materialului lemnos. Locuitorii din Cracăul Negru aprovizionau ferăstraiele moşiei cu 4500 de butuci în fiecare an [42], iar cei de pe domeniul Ghica Comăneşti erau obligaţi să care cîte 5 pînă la 12 trunchiuri de fiecare [43]. Era singura muncă pe care proprietarul de la Comăneşti nu acceptase să o transforme în bani, de unde se vede cîtă atenţie acorda el acestei ramuri de producţie a gospodăriei sale.

Pe lîngă munca de boieresc, în exploatarea pădurilor şi prelucrarea lemnului a început a fi folosită pe scară tot mai largă munca salariată. Chiar în cazul ferăstraielor deţinute de către ţărani, documentele semnalau încă de la începutul secolului că sătenii mai săraci se angajau cu plată la lucrul cherestelei [44]. În perioada regulamentară, fenomenul era socotit ca ceva normal şi mult răspîndit atunci cînd se arăta că ţăranii săraci, fără vite, de la ocoalele Muntele din ţinuturile Suceava şi Neamţ „se năimesc plutaşi şi tăietori de cherestele cu toporu" [45]. Aceasta dovedeşte că, deşi era folosit la maximum şi sub toate formele posibile de către proprietari şi arendaşi, boierescul era insuficient pentru dezvoltarea producţiei de mărfuri în gospodăria moşierească de la munte care trebuia să facă faţă cererilor tot mai mari de cherestea pe piaţa internă şi pentru export, pentru care a recurs tot mai mult la munca plătită. Este cazul domeniului Munţii, al mănăstirii Neamţului, unde între anii 1842—1845 locuitorii au încheiat numeroase învoieli cu arendaşul pentru a confecţiona şi transporta, cu plată, însemnate cantităţi de cherestea [46].

Folosirea pe scară tot mai mare a mîinii de lucru salariate, în procesul producţiei de mărfuri, este o dovadă a pătrunderii tot mai adînci a elementelor capitaliste în economia gospodăriei moşiereşti. Însă raporturile dintre cele două părţi încă nu erau capitaliste, deoarece menţinerea relaţiilor feudale împiedeca apariţia forţei de muncă libere ca marfă pe piaţă.

Pe lîngă toate acestea, o cale pe care proprietarii şi arendaşii moşiilor de la munte au folosit-o la fel de frecvent pentru realizarea profiturilor şi care uneori era destul de comodă pentru ei, a fost exercitarea controlului şi instituirea monopolului asupra comerţului cu produsele gospodăriei ţărăneşti, dintre care, se înţelege, cel mai însemnat era cherestcaua. Aşa cum s-a mai arătat, primul lucru ce trebuia făcut era înlăturarea concurenţei din afara moşiei, ceea ce de multă vreme era specificat cu precizie în contractele de arendă ale moşiilor ; la 1815, căminarul Teodorachi Ciure, arendaş al moşiilor Chiril, Crucea, Holda, Broşteni şi Cotîrgaşi, din ţinutul Suceava, arăta că „toată neguţitorie ci să metaherisăşti a să face la aceste moşii nimine să nu fie slobozi a neguţitori afară de mine" [47]. La rîndul său, dichiul de la Slatina pune în vedere locuitorilor, în învoiala încheie-

[41] Gh. Platon, *op. cit.*, p. 184.

[42] Arthur Gorovei, *op. cit.*, p. 21.

[43] Ecaterina Negruţi-Munteanu, *Condica obligaţiilor de boieresc a ţăranilor de pe domeniul Ghica-Comăneşti (1846)*, în „Revista Arhivelor", I (1958), nr. 2, p. 227—228.

[44] C. Istrati, *Despre diferenţierea ţărănimii clăcaşe în regiunea de munte a Moldovei...*, p. 125—126.

[45] Arh. St. Iaşi, tr. 1772, op. 2020, dosar 16593.

[46] Arh. St. Buc., M-rea Neamţ, pachet XLII, doc. 80—103, pachet XLIII—XLIV ; vezi şi Gh. Platon, *Observaţii privind economia domeniului feudal în Moldova...*, p. 128.

[47] Bibl. Acad., pachet XXXIV, doc. 51.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

iată cu ei în anul 1830 pentru obligații, că „în pădure nu au voie a face nimănui cheresteli și nici a lua bani de la negutitori streini pentru orice soi de cheresteli, ce numai de la mănăstire vor lua bani" [48]. Protopopul de Suceava, Iftimie Stamati, a instituit același regim pe moșiile mănăstirii Rîșca, pe care le luase în arendă, pentu că, scrie el, „am lăsat prețul moșiei mai gios, ca să mă pot folosi de această made a cherestelii" [49]. Pînă la urmă, dreptul de a cumpăra cherestea de pe aceste moșii a fost acordat unui negustor din Piatra [50], ceea ce arată că arendașul, care lăsase moșia în folosința locuitorilor în condițiile amintite mai sus, se transformase mai curînd într-un intermediar. În sfîrșit, întreprinzătorul egumen și arendaș de la schitul Hangu arăta la 1838 Mitropoliei că a trebuit să facă față unei situații destul de dificile pentru a înlătura concurența străină de pe moșie. Locuitorii ajunseseră datori cu peste 800 de plute de scînduri pe la diferiți negustori, încît schitul nu mai avea nici un folos de pe urma lor, fiind siliți să lucreze numai pentru creditori. Pentru a-i înlătura, el le-a plătit toate datoriile, după care a procedat, așa cum s-a spus mai înainte, la deposedarea țăranilor de ferăstraie, obligîndu-i să muncească numai în folosul schitului [51], cu alte cuvinte, în folosul său.

Inițial, arendașii se angajau să plătească produsele țăranilor la prețul „ci să va da de către alți negustori" [52], dar ei nu respectau prețul pieții, ci plăteau pe acela impus de ei [53]. Curînd însă nici nu s-a mai amintit de „alți negustori", ci plata urma să se facă „precum s-ar politici prețurile cherestelilor în acele vremi la moșiile megieșite" [54], de unde rezultă tendința proprietarilor și arendașilor de a generaliza pe întreaga regiune prețuri cît mai scăzute pentru produsele gospodăriei țărănești. Astfel, Dimitrie Stan, ca arendaș al moșiilor mănăstirii Buhalnița, silea pe locuitori să-i vîndă cheresteaua cu 30—35 lei pluta, în vreme ce pentru aceeași marfă le lua cîte 25 de lei ca dijmă [55], așa că pentru munca lor le rămînea un cîștig cu totul neînsemnat. Adeseori, țăranilor le erau avansate sume de bani cu un an mai înainte, sau iarna, cînd erau mai strîmtorați de nevoi, iar atunci cînd trebuiau să predea cheresteaua constatau că se plătea cu prețuri mai mari. La anul 1831 țăranii de pe domeniul Dorna al postelnicului Alecu Balș n-au mai putut răbda jaful aplicat de arendași pe această cale, i-au alungat și au vîndul marfa altor negustori, la prețul pieței [56].

Arendașii mai utilizau sistemul de a da bani înainte pentru mari cantități de cherestea, care nu puteau fi lucrate în timpul cît țineau moșia [57]. De aici se

---

[48] Arh. St. Iași, Litere, S/714, f. 2.

[49] Art. St. Buc., Achiziții noi, pachet MMCCLXXVIII, doc. 1.

[50] *Ibidem*, pachet MMCCLXXX, doc. 4, din 5 aprilie 1831.

[51] Arh. St. Iași, Mitropolia Moldovei, schituri, Hangu, dosar 256, f. 40.

[52] Bibl. Acad., pachet XXXIV, doc. 51.

[53] Încă la anul 1806, sub stăpînirea vremelnică a lui Roznovanu, vrîncenii reclamau domniei că arendașul le lua produsele la prețuri mai mici decît acelea care se plăteau în afara Vrancei, A. Sava, *Documente putnene*, vol. II, 1931, p. 49—50. La 1830, locuitorii din Galu reclamau și ei că arendașul le plătea cheresteaua numai cu 35 lei pluta, în vreme ce alți negustori le ofereau prețuri mai bune (Arh. St. Iași, Litere, dosar P/485, f. 565—566).

[54] Idem, Litere, dosar S/714, f. 2, pe moșiile mănăstirii Slatina. *Ibidem*, dosar Ci/185, f. 172, pe moșiile postelnicului Alecu Balș, de la Dorna. De asemenea, „cu prețurile ce să vor politici" trebuiau să vîndă cheresteaua și locuitorii de pe moșiile mănăstirii Rîșca, (Arh. St. Buc., Achiziții Noi, pachet MMCCLXXVIII, doc. 1), toate din anul 1830.

[55] Gh. Platon, *Despre exploaatrea țăranilor...*, p. 180.

[56] Arh. St. Iași, Litere, dosar Ci/185, f. 172 și 177.

[57] *Ibidem*, dosar P/485, f. 677.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

năşteau neînţelegeri cu cei care veneau în urma lor, pentru care împlinirea datoriilor vechi de la locuitori constituia o piedică în afaceri [58]. Sistemul a însemnat, în primul rînd, un mijloc de crîncenă exploatare a ţăranilor care nu mai puteau scăpa cu anii de datoriile contractate pe această cale. Un exemplu tipic de acest fel este cazul satului Hangu, unde în anul 1808 fostul arendaş Enachi Contevici pretindea locuitorilor datorii în sumă de 78 220 lei. Pentru a-şi putea încasa treptat această sumă, el a fost reprimit ca arendaş al moşiei pe alţi cinci ani (1814—1818), vreme în care ţăranii trebuiau să-i predea în contul datoriei 2000 plute de cherestea, în afară de aceea pe care ar fi putut-o lucra în plus şi pe care urma să i-o vîndă tot lui. La data expirării contractului datoria nu era lichidată încă, iar moşia a fost dată altor arendaşi. Atunci Enachi Contevici a încheiat o nouă învoială cu locuitorii, potrivit căreia ei trebuiau să-i predea restul de cherestea în termen de zece ani, pînă la 1828, adăugîndu-se la aceasta şi dobînda de 10%, care dubla datoria lor de scîndură şi dulapi. Scăderea datoriei cu prilejul predării în cele zece rate anuale era socotită în aşa fel, încît ţăranii erau înşelaţi de o mare cantitate de material lemnos, care, peste dobînda arătată, depăşea cu 25% pe aceea datorată de ei. Împrejurările au făcut ca ţăranii să nu poată preda nimic din această cherestea, iar la anul 1828 Enachi Contevici i-a chemat în judecată pe ei şi pe stăpînii moşiei, însă dosarele cu desfăşurarea şi încheierea procesului s-au pierdut din arhive [59].

Am insistat mai cu seamă asupra acestei ramuri de producţie, de importanţă primordială în gospodăria moşierească de la munte, determinată de bogăţia pădurilor existente în cuprinsul regiunii. Mînaţi numai de dorinţa de a realiza profituri cît mai mari, arendaşii, cu învoirea proprietarilor pe care îi interesa numai încasarea unor arenzi sporite, au tăiat pădurile fără cruţare, mai ales pe moşiile mănăstireşti, încît activitatea lor ameninţa cu distrugerea fondului forestier. De aceea, începînd cu anul 1843, cîrmuirea s-a văzut nevoită să dea „pravile" pentru protejarea pădurilor de pe moşiile mănăstireşti de la munte [60], iar în anul 1845 a poruncit oprirea tăierii lor de către arendaşi, dacă nu aveau aprobarea Departamentului averilor bisericeşti [61]. Se pare că măsurile nu au avut efectul scontat, ca dovadă stînd faptul că la această vreme arenda domeniului Munţii a sporit de la 60 000 la peste 105 000 lei pe an. În consecinţă, în anul 1848 s-a luat măsura mai severă de a se desfiinţa embaticurile de ferăstraie şi deţinerea în folosinţă a pădurilor şi a altor terenuri pe moşiile mănăstireşti [62]. Cu toate acestea, în 1855 Mihalic de Hohocin era nevoit să scrie că „economia pădurilor din această parte a ţării se află în cea mai tristă stare. Prin necumpănita exploataţie a lemnului, prin numeroasele şi peste analoghic aflătoarele ferăstraie, toată valea cea mai mare a Bistriţei, cu a ei lăturalnice văi, se vede stîrpită de lemne şi provizioanele copacilor cîştigate prin învechime se mistuiesc prin un abuz vrednic de tînguire". La aceasta se mai adăuga menţinerea vechii practici de „dărîmare" a pădurilor pentru hrana vitelor, deoarece, în urma tăierilor abuzive, terenurile se degradau şi se reduceau simţitor suprafeţele de păşuni şi fînaţ [63].

---

[58] La 1830, arendaşul moşiei Galu nu îngăduia predecesorului său, negustorul Toderică Sava din Piatra Neamţ, să-şi împlinească datoriile vechi de la locuitori, *ibidem*, f. 381, 384, 388, 407—408 şi Arh. St. Bucureşti, M-rea Neamţ, pachet XLI, doc. 28 şi 29.

[59] C. Istrati, *Despre relaţiile dintre ţărani şi stăpînii moşiilor din regiunea de munte...*, p. 197—201 ; vezi şi C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 30—31.

[60] „Buletinul Foaie Oficială", XI (1843), p. 183—186, repetată şi în anul următor, *ibidem*, XII (1844), p. 217—219.

[61] *Ibidem*, XIII (1845), p. 512.

[62] *Ibidem*, XVI (1848), p. 170.

[63] Mihalic de Hodocin, *Despre starea pădurilor în valea Bistriţei de sus*, în „Foiletonul Zimbrului", Iaşi, 1840. Vezi şi C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nu insistăm asupra celeilalte ramuri, creșterea vitelor, care era destul de slab reprezentată în gospodăria moșierească de la munte. După cum s-a văzut și din cifrele statisticii, numărul vitelor crescute de către proprietari și arendași era mult mai scăzut în comparație cu acelea ale țăranilor. Rezerva moșierească dispunea de mari întinderi de pășune și fînaț (3814 fălci în ținutul Suceava și 7130 fălci în ținutul Neamț), dar acestea erau folosite numai parțial pentru creșterea vitelor proprii. Exploatarea acestor suprafețe se făcea mai curînd pe cale comercială, fiind date în folosința locuitorilor, pe bani, dar cel mai adesea în schimbul unor însemnate cantități de cherestea [64].

Către mijlocul secolului al XIX-lea se constată în gospodăria moșierească de la munte intenții, dacă nu și realizarea lor pînă la capăt, de valorificare și a altor resurse ale domeniului decît acele exploatate pînă atunci. Încă de după anul 1800 sînt semnalate în documente unele manufacturi de sticlărie, ca aceea a boierului Scarlat Manu, de pe moșia mănăstirii Tazlău [65]. O altă sticlărie, a logofătului Costachi Ghica, se mai afla pe domeniul Comănești, la care în anul 1816 lucrau 35, iar în 1820 se mai găseau 31 de „lucrători unguri și nemți" [66]. Mai tîrziu, către anul 1848, a luat ființă o nouă sticlărie pe moșia Grozești, tot din ținutul Bacău, a vornicului Lascar Bogdan [67]. La aceasta, pe lîngă mîna de lucru calificată a unor meșteri nemți aduși de peste hotar, erau puși să muncească și țăranii clăcași [68]. În anul 1855, proprietarul cerea un privilegiu pentru scutiri de dări, de vamă pentru materialul importat și de recrutare în armată pentru lucrătorii „fabricii" [69].

Bogățiile subsolului regiunii de munte au atras atenția încă de multă vreme și, cu prilejul războaielor ruso-turce, s-au făcut unele prospecțiuni geologice, ale cărora rezultate au rămas necunoscute. Păcura se scotea în cantități tot mai mari la Moinești și în satele din împrejurimi, la care s-a adăugat exploatarea cărbunilor de pămînt la Comănești, exploatare determinată, în parte, de introducerea navigației cu aburi de Dunăre de către austrieci, ca și de unele mori mecanice înființate la Iași [70].

La anul 1841, Mihalic de Hodocin publica rezultatele noilor prospecțiuni miniere făcute de el pe valea Bistriței. Trei ani mai tîrziu, Costache Conachi cerea domniei hrisov pentru întemeierea unei fabrici metalurgice pe moșia Negrișoara, pe care o cumpărase de curînd. „Fabrica", de a cărei construcție se îngrijea Hodocin, urma să fie ridicată după modelul aceleia de la Iacobeni, din Bucovina, de unde au fost aduse și o parte din materialele și instalațiile necesare. Proprietarul avea dreptul să aducă și lucrători de peste hotar. Dar, datorită neînțelegerilor ivite între Conachi și Hodocin, pe de o parte, și cu proprietarul moșiei Dorna, pe de altă parte, construcția fabricii de la Negrișoara nu a fost dusă pînă la capăt, rămînînd doar ca o inițiativă nerealizată [71]. Au mai existat și alte inițiative de acest fel, ca aceea a boierului Dumitru Cantacuzino, care voia să deschidă o

[64] Gh. Platon, *op. cit.*, p. 186—188.

[65] C. Șerban, *Știri despre o sticlărie în ținutul Romanului la sfîrșitul secolului al XVIII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I, București, 1956, p. 359.

[66] Arh. St. Iași, Ms. nr. 57 (Condica Vistieriei pe anul 1816) și tr. 166, op. 184, nr. 10 (catagrafia ținutului Bacău pe anul 1820).

[67] Idem, tr. 1772, op. 2020, dosar 16593.

[68] Bibl. Acad., pachet MCCCLXXX, doc. 158.

[69] Arh. St. Iași, Secretariatul de stat, dosar 1971.

[70] C. Turcu, *Vechi încercări de exploatări miniere în Moldova*, în „Studii și cercetări științifice — Istorie", VII (1957) fasc. 2, p. 312. O încercare mai veche de a extrage cărbuni de pe moșia Grozești din ținutul Bacău, a logofetesei Ilinca Paladi, a făcut francezul Bourgnignon, la anul 1806, *ibidem*, p. 317).

[71] *Ibidem*, p. 313—316.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„baie" pentru exploatarea zăcămintelor ce s-ar afla pe moşia Ocnelor [72], dar care iarăşi nu a ajuns la vreun rezultat practic. Totuşi, ele arată că în economia gospodăriei moşiereşti din regiunea de munte se încerca trecerea la o treaptă superioară a producţiei de mărfuri, că elementele capitaliste pătrunseseră tot mai mult aici.

*

Aşadar, spre mijlocul secolului al XIX-lea, gospodăria moşierească din regiunea de munte a Moldovei era antrenată într-un larg proces al producţiei de mărfuri, în condiţiile menţinerii relaţiilor feudale. El era determinat în parte şi de condiţiile economice locale, care au făcut ca ramura principală a economiei domeniului feudal să fie exploatarea pădurilor şi prelucrarea lemnului în cherestea. Un rol important în producţia de mărfuri îl avea gospodăria ţărănească, deoarece, spre deosebire de regiunile agricole, unde cerealele şi creşterea vitelor erau rezultatul activităţii depuse pe rezerva moşierească, la munte cheresteaua şi celelalte produse-mărfuri erau realizate în gospodăria ţăranilor, cu instalaţiile lor meşteşugăreşti. Rezerva moşierească participa la aceasta numai cu materia primă — lemnul pădurilor. Gospodăria moşierească, condusă de proprietari sau de arendaşi mai ales, intervenea ca organizatoare a producţiei de mărfuri în profitul său. Arendaşii, proveniţi în primul rînd dintre negustori, au transformat gospodăria moşierească de la munte în veritabile întreprinderi cu caracter comercial. În acest scop ei au folosit toate mijloacele posibile pentru a obţine cît mai multe produse-marfă din partea gospodăriei ţărăneşti ; majorarea obligaţiilor de boieresc, convertirea lor în produse ce se puteau vinde şi monopolizarea comerţului cu produsele gospodăriei ţărăneşti.

Treptat, gospodăria moşierească a trecut şi la organizarea producţiei pe cont propriu, pentru care a căutat să-şi completeze inventarul cu instalaţiile necesare prelucrării lemnului.

În gospodăria moşierească de la munte a avut loc o producţie de mărfuri precapitalistă, care s-a dezvoltat pe calea unor acumulări cantitative, supunînd ţărănimea la o crîncenă exploatare din partea capitalului comercial şi cămătăresc. Saltul calitativ s-a manifestat prin apariţia întreprinderilor manufacturiere, care se deosebesc de formele anterioare ale producţiei de mărfuri, deoarece acum iniţiativa şi mijloacele de producţie aparţin în întregime gospodăriei moşiereşti care încearcă să se organizeze pe alte baze, iar ţăranii participă numai cu forţa lor de muncă, adeseori tot în cadrul obligaţiile feudale. Paralel cu aceasta, a început să fie folosită pe scară tot mai largă şi munca plătită, atît în exploatările forestiere şi prelucrarea lemnului, cît şi în întreprinderile manufacturiere. Datorită persistenţei vechilor relaţii de producţie feudale, mîna de lucru salariată nu era încă liberă, nu se putea oferi ca marfă pe piaţă. Ea era supusă intereselor proprietarilor şi arendaşilor, care lipseau pe ţăranii angajaţi de avantajele ce le-ar fi putut avea ca muncitori liberi. Chiar atunci cînd, din motive obiective, proprietarii au fost nevoiţi să aducă din afară mîna de lucru calificată, au trebuit să o facă în condiţiile existente încă în ţară şi prin hrisoavele de scutiri fiscale să o încadreze parţial în aceste condiţii.

Totuşi, acestea arată că relaţiile de producţie feudale se aflau în plin proces de destrămare în economia gospodăriei moşiereşti de la munte şi că elementele noi, capitaliste, cîştigau tot mai mult teren.

[72] Gh. Platon, *Observaţii privind economia domeniului feudal în Moldova...*, p. 28.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANEXA

Suprafața terenurilor și numărul de vite deținute de gospodăria moșierească și de gospodăria țărănească în regiunea de munte a Moldovei la anul 1848, ca și instalațiile meșteșugărești

Ținutul	„Locul boieresc" fălci				„Locul locuitorilor" fălci			„Vite de arat"				„Vite de tamazlic și de hrană"				„Acareturi"			
	Arătură	Pășune	Fînaț	Pădure	Arătură	Pășune	Fînaț	Boi boierești	Boii locuitorilor	Cai boierești	Caii locuitorilor	Cornute boierești	Cornute ale locuitorilor	Oi boierești	Oi ale locuitorilor	Mori	Mașini de velniță	Căldări de velniță	Ferăstraie
Suceava	74	2 835	979	12 720	468	2 597	8 850	232	1 383		1 077		4 531	500	16 065	53			135
Neamț	107	5 740	1 390	58 047	1 429	2 910	3 728	682	888	86	352	525	2 192	1 650	15 730	44	1	1	94
Bacău	3 720	1 587	1 166	37 904	4 715	790	2 225	640	5 500	149	686	268	3 521	560	18 990	70	1	22	121
Putna	85	280	620	5 400	1 799	1 347	2 351	38	1 738	6	824		2 307		23 631	63		8	21
Total	3 986	10 442	4 155	114745	8 411	7 644	17 154	1 592	9 509	241	2 939	793	12 551	2 710	74 416	230	2	31	370

Întocmit după Statistica din anul 1848, Arh. St. Iași, tr. 1772, dos. nr. 16593.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LA GRANDE PROPRIÈTE RURALE EN MOLDAVIE DANS LA RÉGION DES MONTAGNES AU MILIEU DU XIXe SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'auteur met en évidence les traits caractéristiques du domaine féodal dans la région montagneuse de la Moldavie qui furent déterminés partiellement par les conditions géographiques et économiques locales.

A cause du sol montagneux couvert de forêts de sapins, de prairies et de pâturages, le terrain était impropre à la culture des céréales. Les principales occupations des habitants étaient l'exploitation des forêts et l'élevage. Ainsi, il y a eu une active production de certaines marchandises qui s'est développée appréciablement après la paix d'Andrinople (1829), lorsque fut accordée par la Turquie aux Principautés Roumaines le droit d'exporter librement leurs produits.

À la différence des régions de campagne, où les céréales étaient cultivées sur le terrain réservé aux propriétaires, avec le travail et les outils des paysans asservis, dans la région des montagnes les paysans produisaient chez eux les marchandises qu'ils vendaient. Ainsi, les paysans possédaient des scies pour façonner le bois et des installations où étaient transformés les produits laitiers.

Le propriétaire ou son fermier assumèrent le rôle de contrôler et d'organiser à leur profit la production des marchandises paysannes. Dans le but d'obtenir de plus grands profits, les propriétaires et les fermiers augmentèrent constamment les obligations féodales imposées aux paysans, qui étaient contraints de livrer d'importantes quantités de bois de charpente. Parfois, ils dépossédèrent les paysans de leurs installations artisanales, pour les inclure dans l'inventaire de la propriété. Souvent, ils monopolisèrent le commerce des produits paysans. Ils avancèrent de l'argent aux paysans pour leurs marchandisses, et ceux-ci, obérés de dettes, ne purent longtemps s'acquitter de leurs obligations.

Les propriétaires et les fermiers s'efforcèrent ainsi à réaliser de plus grands profits en développant la production des marchandises sur le domaine féodal. Ce développement eut lieu, en grande partie, dans le cadre des anciennes relations féodales et avec le concours du capital commercial et usuraire. La production des marchandises fut réalissé dans le stade précapitaliset, les paysans étant soumis à une exploatation de plus en plus grande au profit des propriétaires fonciers et des fermiers.

Dans le développement économique de la région des montagnes eut lieu aussi un saut calitatif, par la fondation de quelques entreprises manufacturières et minières dans le but de mettre en valeur de nouvelles ressources du domaine féodal. Dans de tels cas, l'initiative et les instruments de production appartinrent intégralement au propriétaire. Les paysans participèrent seulement avec leur force de travail, souvent dans le cadre même des obligations de servage envers le propriétaire de la terre.

Cette situation prouve que, dans la région montagneuse de la Moldavie, les éléments capitalistes ont pénétré de plus en plus profondément, par l'organisation, sur de nouvelles bases, de la production des marchandises et par l'emploi sur une plus grande échelle de la force de travail salariée au profit des propriétaires. Quoique la force de travail ne fut pas encore libre, les vieilles relations de production féodales furent engagées dans un ample processus de décomposition.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DESPRE ULTIMA FAZĂ A LUPTEI PENTRU UNIRE ÎN MOLDOVA

DE

CONSTANTIN C. ANGELESCU

Cu privire la acțiunea desfășurată pentru Unirea Moldovei și a Țării Românești într-un singur stat, Dimitrie A. Sturdza, cu tenacitatea și meticulozitatea care-l caracterizau, a adunat actele interne și externe pe care le-a considerat că prezentau un interes istoric și le-a publicat în binecunoscuta culegere: *Acte și documente relative la istoria renașterii României.* Această culegere este deosebit de prețioasă pentru cercetătorii trecutului nostru, căci ea cuprinde un foarte bogat material. Dimitrie A. Sturdza n-a fost numai un om de știință, autor al unor importante lucrări istorice, dar și un pasionat luptător politic. El a luat parte la acțiunea în favoarea Unirii. A fost secretarul căimăcămiei instituite prin Convenția de la Paris din 7/19 august 1858. În această calitate, a cunoscut pe fruntașii partidelor în luptă; a cunoscut și evenimentele petrecute. Cu conștiinciozitatea pe care o punea în cercetările istorice și cu cunoștințele pe care le avea ca martor ocular al evenimentelor, el a publicat documentele acelei epoci.

Ultimul volum din *Acte și documente relative la istoria renașterii României* a apărut în 1909. După această dată și îndeosebi după încheierea primului război mondial, istoricii au avut posibilitatea să cerceteze numeroase fonduri din arhive, la care pînă atunci nu avuseseră acces. În asemenea împrejurări, folosind posibilitatea ce li se oferea, unii din compatrioții noștri, ca C. C. Giurescu, Dan Berindei, Cornelia Bodea, Mihail Popescu, N. Corivan etc., au publicat interesante studii și documente despre Unirea Principatelor Române, aducînd importante completări lucrării citate a lui Dimitrie A. Sturdza.

Totuși mai sînt încă arhive care, pînă în prezent, n-au fost suficient cercetate de către români, deși în ele se află depozitat un bogat material privind acea perioadă a istoriei noastre. Ne referim îndeosebi la arhivele Turciei, Angliei și Republicii Democrate Germane.

Recent, la secția arhivelor Republicii Democrate Germane din orașul Merseburg, am găsit un mănunchi de acte relative la lupta pentru Unire în Moldova, după intrarea în vigoare a Convenției de la Paris din 7/19 august 1858, precum și la alegerea ca domn a lui Alexandru Ioan Cuza, la 5 ianuarie 1859. Despre frămîntările de atunci aceste acte cuprind unele amănunte care nu sînt lipsite de interes. De aceea, comunicăm în paginile următoare aceste amănunte, ca o completare la studiile anterior apărute. La știrile culese din Arhivele de la Merseburg am adăugat, pe alocuri, informații provenind din izvoare interne.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Convenţia de la Paris din 7/19 august 1858 a prevăzut, în articolul 49, înlocuirea caimacamilor din Moldova (N. Conachi-Vogoride) şi Ţara Românească (Al. Ghica) prin „comisii interimare", alcătuite în conformitate cu dispoziţiile Regulamentelor Organice. Potrivit acestor dispoziţii, comisiile interimare aveau să fie constituite din preşedintele Divanului Domnesc, din ministrul dreptăţii şi din ministrul din lăuntru care „se aflau în funcţiune sub cei de pe urmă domni, înainte de instalarea administraţiilor provizorii în anul 1856".

În Moldova, la plecarea din scaun a lui Grigore Ghica Vodă, preşedintele Divanului Domnesc era vornicul Vasile Sturza, ministrul din lăuntru era logofătul Ştefan Catargiu, iar Departamentul Dreptăţii n-avea titular, la conducerea lui fiind vornicul Atanasie Panu, în calitate de „locţiitor" sau, cum am spune astăzi, ministru ad-interim.

Acestor trei bărbaţi de stat le-a revenit sarcina de a cîrmui Moldova în zile care aveau să fie hotărîtoare pentru istoria neamului românesc. Instalarea lor la căimăcămie a avut loc la 19 octombrie 1858, cînd Afif-Bei, comisarul Imperiului Otoman, trimis în acest scop la Iaşi, a citit, în Palatul domnesc din capitala Moldovei, hatişeriful împărătesc pentru promulgarea Convenţiei de la Paris şi firmanul pentru numirea celor trei membri ai comisiei interimare [1].

A doua zi, adică la 20 octombrie 1858, Vasile Sturza, Anastasie Panu şi Ştefan Catargiu s-au întrunit pentru a exercita înaltele lor funcţiuni. Atribuţiile lor, în calitate de caimacami, erau stabilite prin Regulamentul Organic, prin Convenţia de la Paris din 7/19 august 1858 şi prin firmanul numirii lor. Ei erau datori să vegheze la menţinerea ordinei în ţară, la buna funcţionare a serviciilor publice şi la efectuarea alegerilor pentru Adunarea Electivă. În ziua în care noul domn va fi ales de Adunarea Electivă, vor înceta şi atribuţiile comisiei interimare.

Firmanul împărătesc care numise caimacami pe Vasile Sturza, Anastasie Panu şi Ştefan Catargiu dispunea că ei aveau şi dreptul de a înlocui pe funcţionarii publici necorespunzători îndatoririlor lor. „Fiindcă în tot cursul funcţiilor voastre timpurare" — preciza acest firman — „veţi fi răspunzători, precum mai sus s-a zis, pentru păstrarea liniştei în ţară şi pentru buna execuţie a regulamentelor noi, vă fac ştiut că sînteţi autorizaţi a scoate, sub răspunderea voastră, din funcţiile lor şi a înlocui provizoriu prin alţii ce s-ar socoti de cuviinţă, pe toţi acei din funcţionarii Principatului care s-ar abate din această stare de lucruri ; însă sînteţi datori, în toate cazurile, a subordona aceste schimbări unor stricte nevoi şi unor consideraţii vădite de rînduială publică" [2].

În ceea ce priveşte alegerile pentru prima Adunare Electivă a Moldovei, Convenţia de la Paris, în articolul 49, aliniatul 2, stabilea termene precise. Comisia interimară era obligată să ia de îndată măsuri pentru întocmirea listelor electorale. Acestea trebuiau să fie afişate pînă cel mult în cinci săptămîni de la constituirea noii căimăcămii. Alegerile aveau să fie efectuate trei săptămîni după „publicarea" listelor electorale, adică după afişarea lor. Noua Adunare se va întruni a zecea zi după încheierea operaţiilor electorale şi proclamarea rezultatului lor. În termen de opt zile de la întrunirea ei, Adunarea va proceda la alegerea domnului, potrivit articolului 12 din Convenţia de la Paris. Prezenţa a trei pătrimi din numărul deputaţilor era necesară pentru ca alegerea să aibă loc. Dacă nu se va putea proceda la votare din lipsă de quorum, „în a noua zi, la amiazi, Adunarea va păşi la alegere, oricare ar fi numărul membrilor de faţă". Aşadar, precauţii fuseseră luate prin Convenţia de la Paris, pentru ca, cel mai tîrziu 75 de zile după intrarea în funcţiune a comisiei interimare, starea de provizorat să înceteze prin alegerea noului domn.

[1] „Gazeta de Moldavia", 20 octombrie 1858, p. 329.

[2] *Acte şi documente relative la istoria renaşterii României*, vol. VII, p. 583.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Menținerea ordinei în țară, asigurarea bunului mers al serviciilor publice, efectuarea alegerilor pentru Adunarea Electivă, acestea erau așadar principalele sarcini ale noii căimăcămii, instalată la cîrma țării la 19 octombrie 1858. În ce mod și-a îndeplinit ea atribuțiile ?

În prima ședință a căimăcămiei, la 20 octombrie 1858, Ștefan Catargiu, Vasile Sturza și Anastasie Panu au fost de acord să adopte „principiul majorității" pentru luarea hotărîrilor [3]. O asemenea soluție era necesară spre a se evita întîrzierea lucrărilor, dacă nu chiar și stagnarea activității guvernamentale și administrative. În procesul-verbal în care a fost consemnată această decizie, s-a precizat totodată că „socotința" caimacamului rămas în minoritate va fi inserată „într-un jurnal deosebit [...] drept dovadă despre socotința sa și că acela ce a avut-o rămâne în pace cu cugetul său, iar lucrările vor merge după principiul majorității, după cum mai sus s-a arătat".

Foarte curînd se ivi nevoia de a se aplica procedura prevăzută în procesul-verbal de la 20 octombrie 1858. În adevăr, dacă cei trei caimacami au ajuns, fără mari dificultăți, la o înțelegere cu privire la înlocuirea miniștrilor din ultimul guvern al lui N. Conachi-Vogoride și la numirea noilor titulari de departamente, conflictul a izbucnit la 31 octombrie 1858, cînd s-a pus chestiunea epurării administratorilor de districte (adică a prefecților de județe). Sînt cunoscute împrejurările în care acest conflict s-a ivit, precum și fazele lui. Ștefan Catargiu, deși a cerut el însuși demiterea unora dintre administratorii de districte, s-a împotrivit însă cu înverșunare la înlocuirea altora. Vasile Sturza și Anastasie Panu n-au voit să cedeze și părerea lor a prevalat, întrucît ei doi alcătuiau majoritatea căimăcămiei [4]. Ștefan Catargiu, rămas în minoritate, a refuzat să mai participe la lucrările comisiei interimare, pînă ce nu i se va da deplină satisfacție. El susținea că, fiind ministrul titular al Departamentului Trebilor din Lăuntru, numai el avea dreptul să conducă acest departament. În consecință, nu admitea vreun amestec al celorlalți caimacani la ministerul său [5]. Vasile Sturza și Anastasie Panu considerau însă că ministerele erau subordonate căimăcămiei și deci supuse controlului ei. Întrucît ei constituiau majoritatea comisiei interimare, hotărîrea lor a izbîndit. Ei nu s-au mărginit numai la înlocuirea administratorilor de districte, în care n-aveau încredere suficientă și se temeau că nu vor executa ordinele lor cu lealitatea cuvenită, ci au destituit chiar pe directorul Departamentului Trebilor din Lăuntru, fiindcă acesta, conformîndu-se ordinelor primite de la Ștefan Catargiu, absenta de la ședințele Consiliului Administrativ [6].

Ștefan Catargiu nu s-a limitat să trimită colegilor lui scrisori de protestare, pe care aceștia s-au grăbit să le publice în „Monitorul oficial al Moldovei", însoțindu-le de răspunsul lor. Ștefan Catargiu s-a adresat și marelui vizir, precum și reprezentanților puterilor garante, acuzînd pe Vasile Sturza și Anastasie Panu de a fi săvîrșit grave ilegalități, nesocotind dispozițiile Convenției de la Paris și ale legilor în vigoare, precum și ale firmanului prin care fuseseră numiți caimacami [7]. Plîngerile sale au avut ca rezultat intervenția Turciei, care, dezaprobînd actele lui Vasile Sturza și Anastasie Panu, a făcut cunoscut, sub o formă oarecum cominatorie, că ea voia „să fie o înțelegere unanimă" între membrii căimăcămiei, „la fiecare decizie importantă" [8]. Afif-Bei care, după ce adusese la Iași firmanul instituirii comisiei interimare, rămăsese în capitala Moldovei, a comunicat, la 9 noiembrie 1858, somația

[3] Textul procesului-verbal n-rul 1 din 20 oct. 1858 al căimăcămiei a fost publicat în „Monitorul oficial al Moldovei" de la 2 noiembrie 1858. Vezi și *Acte și documente*, VII, p. 599.
[4] *Acte și documente*, VIII, p. 677.
[5] *Ibidem*, VII, p. 768.
[6] *Ibidem*, VII, p. 684.
[7] *Ibidem*, VII, p. 732.
[8] *Ibidem*, VII, p. 789.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

guvernului otoman, într-o ședință a căimăcămiei. La acea ședință a fost prezent și Ștefan Catargiu care de la 1 noiembrie 1858 încetase de a mai participa la lucrările căimăcămiei. Atunci a rostit el cuvintele care i-au conferit o tristă celebritate. Vasile Sturza și Anastasie Panu cerînd să li se remită în scris „comunicarea" guvernului otoman, spre a delibera asupra răspunsului ce avea să fie dat, Ștefan Catargiu a declarat că „nu începe deliberație, cînd urmează poroncă" [9]. Slugarnica lui declarație n-a avut nici o înrîurire asupra colegilor lui, care, foarte demni, întemeiați pe autonomia statului moldovean, garantată prin art. 2 din Convenția de la Paris, s-au mărginit a lua act de „comunicarea" lui Afif-Bei, considerînd-o că nu „avea altă valoare decît a unei opinii" asupra măsurilor puse în aplicare de căimăcămie „în deplinătatea drepturilor ei" [10].

Firește că guvernul otoman nu putea fi satisfăcut prin tăiosul răspuns dat reprezentantului său de către majoritatea membrilor căimăcămiei Moldovei. De aceea el a adresat noi somații lui Vasile Sturza și Anastasie Panu la 14 noiembrie [11], la 18 noiembrie [12], la 25 noiembrie [13] și la 6 decembrie 1858 [14]. Ambii caimacami au rămas însă foarte fermi pe poziția lor, refuzînd să cedeze în chestiunile esențiale, deși adversarii lor, care erau în strînse legături cu Afif-Bef, răspîndiseră în Iași zvonul că, în curînd, „va sosi un firman de destituire" și vorbeau chiar de „eventualitatea unei interveniri armate din partea Turciei" [15].

La stăruința guvernului otoman, reprezentanții statelor semnatare ale Convenției de la Paris s-au întrunit în conferință, la Constantinopol, la 15/27 noiembrie 1858, spre a examina situația din Moldova și din Țara Românească [16]. În unanimitate, ei au constatat „o tendință vederată" la caimacami de „a păși peste marginile prescrise lor de către firmane". Au recunoscut că necesitatea putea impune „abateri" de la legea fundamentală a Principatelor, care era Regulamentul Organic. Au recunoscut de asemenea că deciziile căimăcămiei puteau fi luate prin aplicarea principiului majorității, cînd în discuție erau „trebile ordinare de administrație", însă, „în caz de neînțelegere serioasă", ei au decis că divergențele ivite cu privire la interpretarea „tratatului" sau a „firmanului" trebuiau supuse Înaltei Porți. Tratatul la care s-au referit era Convenția de la Paris din 7/19 august 1858; cît despre „firman", el era acela prin care caimacamii fuseseră numiți. Destituirea directorului Departamentului Trebilor din Lăuntru și a altor funcționari ai acestui departament de către doi dintre caimacami, fără asentimentul celui de al treilea, a fost considerată ca un abuz care se cuvenea să fie înlăturat, pentru motivul că membrul căimăcămiei rămas în minoritate era însuși șeful departamentului. În sfîrșit, participanții la această conferință au fost preocupați și de ipoteza în care s-ar ivi o vacanță în sînul căimăcămiei. Ei au adoptat soluția că membrul sau cei doi membri rămași în căimăcămie să procedeze la cooptarea a doi miniștri sau numai a unuia, „după ordinea rangului lor" în guvern. În caz de vacanță totală, Consiliul de Miniștri avea să preia conducerea statului. Probabil că, în cursul dezbaterilor conferinței, delegatul Turciei a cerut destituirea lui Vasile Sturza și Anastasie Panu, însă n-a putut obține decît să se prevadă procedura ce avea să fie urmată în cazul demisiei lor, pentru desemnarea celor ce-i vor înlocui.

Concluziile adoptate în unanimitate de reprezentanții statelor semnatare ale Convenției de la Paris, în conferința de la Constantinopol, au fost comunicate

---

[9] *Acte și documente*, VII, p. 787.
[10] *Ibidem*, VII, p. 790.
[11] *Ibidem*, VII, p. 826.
[12] *Ibidem*, VII, p. 854.
[13] *Ibidem*, VII, p. 1029.
[14] *Ibidem*, VII, p. 1226.
[15] *Ibidem*, VII, p. 827.
[16] Dim. A. Sturdza, *Însemnătatea divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României*, București, 1912, p. 572.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Porții la 16/28 noiembrie 1858, printr-un „memorand" pe care ea l-a adus la cunoștința căimăcămiei moldovene, cu injoncțiunea de a se supune acelor hotărîri. La 8/20 decembrie 1858 a avut loc o ședință a membrilor căimăcămiei, spre a delibera asupra cuprinsului memorandului. La ședință a luat parte și Ștefan Catargiu, renunțînd pentru această împrejurare la tactica abstenționistă, de la care, pînă atunci, se abătuse numai cînd Afif-Bei comunicase comisiei interimare „poruncile" Porții.

Și de astă dată Vasile Sturza și Anastasie Panu au stăruit în atitudinea lor demnă. Răspunzînd învinuirilor rostite împotriva lor, ei au contestat să fi săvîrșit acte care să fi avut tendința „de a trece hotarele prescrise de firmanul de instalare". Ei au susținut că toate actele lor au fost legale. În ceea ce privește destituirea directorului Departamentului Trebilor din Lăuntru și a altor funcționari depinzînd de acest minister, ei au consimțit să facă unele concesii, spre a dovedi că nu erau intransigenți. Ei au propus ca, împreună cu Ștefan Catargiu, să fie desemnat un alt director și să fie înlocuiți administratorii de districte dovediți necorespunzători sarcinelor lor. Ștefan Catargiu a fost însă de altă părere. Și de astă dată, el a repetat că „nu încape deliberație asupra unei hotărîri a puterilor garante" [17], că deci hotărîrile conferinței de la Constantinopol trebuiau executate de căimăcămia Moldovei fără nici o excepție. El a pretins că, în conformitate cu aceste hotărîri, trebuiau reintegrați toți funcționarii Departamentului Trebilor din Lăuntru care fuseseră destituiți fără asentimentul său [18]. O asemenea reintegrare n-a putut însă fi acceptată de Vasile Sturza și Anastasie Panu, căci ea ar fi constituit o gravă știrbire adusă prestigiului lor și ar fi avut consecința că Ministerul de Interne ar fi fost abandonat conducerii discreționare a colegului lor.

Intransigent a fost deci Ștefan Catargiu. La 10/22 decembrie 1858, el a trimis încă o scrisoare lui Vasile Sturza și Anastasie Panu, acuzîndu-i de a avea o purtare „nelegiuită", de a nu lua „în băgare de seamă" dispozițiile guvernului otoman și ale puterilor garante, de a „silui" „legea electorală", pentru a obține, la viitoarele alegeri, rezultatul la care năzuiau. El încheia scrisoarea sa cu declarația că nu-i rămînea decît „a protesta necompetințele lucrării" lui Vasile Sturza și Anastasie Panu, ferindu-se de „orice răspundere" [19]. Așadar, înțelegea să nu aibă vreun amestec în acele lucrări.

În asemenea condiții, Vasile Sturza și Anastasie Panu, potrivit principiului majorității, au continuat a exercita prerogativele căimăcămiei. Principala lor preocupare a fost ca alegerile pentru Adunarea Electivă a Moldovei să aibă loc la termenul prevăzut de Convenția de la Paris. Ei doreau Unirea Moldovei și a Țării Românești și-și dădeau seama că orice amînare a alegerilor ar fi fost folosită de adversarii Unirii pentru planurile lor separatiste. Cu dibăcie și energie, Vasile Sturza și Anastasie Panu au izbutit să zădărnicească uneltirile acestora. În zilele de 16, 17 și 18 decembrie 1858 Adunarea Electivă a fost aleasă. Ea avea să se întrunească la 28 decembrie, în vederea îndeplinirii sarcinilor ce-i incumbau, dintre care cea de căpetenie era de a desemna pe domnul Moldovei.

Întrucît prin firmanul de numire a caimacamilor li se pusese îndatorirea de a veghia „asupra exactei aplicații a regulamentului electoral în ceea ce privește pe acei cu însușiri de a fi aleși la domnie" [20], Vasile Sturza și Anastasie Panu au încheiat, la 20 decembrie 1858, un proces-verbal, constatînd că aveau obligația de a întocmi lista persoanelor care, conform Convenției de la Paris (art. 13), întruneau condițiile de a putea candida la domnie. Pentru întocmirea acestei liste, ei au fost de părere că era necesară „conlucrarea" celor trei membri ai căimăcămiei. De oarece, prin scrisoarea sa din 10 decembrie 1858, Ștefan Catargiu declarase că nu voia să preia vreo răspundere pentru lucrările celorlalți doi caimacani și, în con-

[17] *Acte și documente*, VII, p. 1238.
[18] *Ibidem*, VII, p. 1281.
[19] *Ibidem*, VII, p. 1290.
[20] *Ibidem*, VII, p. 583.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

secință, se abținuse de a participa la aceste lucrări, Vasile Sturza și Anastasie Panu au considerat „această declarație ca un caz de vacanță în sînul căimăcămiei". În baza hotărîrii conferinței de la Constantinopol din 15/27 noiembrie 1858, referitoare la completarea vacanțelor ce s-ar ivi în sînul căimăcămiei, Vasile Sturza și Anastasie Panu au cooptat atunci, în locul lui Ștefan Catargiu, pe ministrul de finanțe Iancu A. Cantacuzin [21]. Astfel completată, căimăcămia a stabilit lista celor îndreptățiți a candida la domnie.

Adunarea Electivă a Moldovei, întrunindu-se la 28 decembrie 1858, a adăugat la acea listă (în ședința de la 3 ianuarie 1859) pe logofătul Lascăr Catacuzin Pașcanu [22]. În ședința de la 5 ianuarie 1859, ea a ales domn al Moldovei pe colonelul Alexandru Ioan Cuza. Așadar, lupta s-a încheiat prin izbînda unioniștilor, care va fi desăvîrșită la 24 ianuarie 1859, cînd Alexandru Ioan Cuza va deveni și domnul Țării Românești, prin votul Adunării Elective din București.

*

Ultima fază a luptei pentru Unire în Moldova, rezumată de noi mai sus, este bine cunoscută, datorită mai ales volumelor de documente publicate de Dimitrie A. Sturdza. Ea a fost descrisă, printre alții, de A. D. Xenopol, în *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a, vol. XI, București, 1930, p. 282—295, N. Iorga, în *Istoria românilor*, vol. IX, București, 1938, p. 331—339, Dan Berindei, în *Introducere* la *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, București, 1959, p. XLVIII—LV, și în *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 297—304. Cea mai amănunțită relatare este aceea din lucrarea lui Dimitrie A. Sturdza, *Însemnătatea divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României*, București, 1912, p. 501—689.

Deși această perioadă din istoria țării noastre a fost temeinic studiată, totuși mai subzistă unele lacune și păreri greșite. În paginile care urmează vom aduce cîteva completări și rectificări. Pentru a pune în evidență însemnătatea lor, a fost necesară expunerea sumară a știrilor cunoscute pînă astăzi.

*

Ștefan Catargiu, prin atitudinea adoptată cu prilejul conflictului ivit în sînul căimăcămiei, a avut desigur în vedere un anumit scop. După cîte afirmă A. D. Xenopol, scopul lui a fost de a dobîndi coroana Moldovei. De aceea — după cum se exprimă A. D. Xenopol — Ștefan Catargiu s-a străduit „a avea sub a lui putere Ministerul din Lăuntru, prin care spera că va putea lucra așa ca să-și pregătească lui domnia" [23].

Nicolae Iorga se mărginește a menționa că „bătrînul Catargiu" era „bănuit" de a avea ambiția să devină domn [24]. În acest sens, N. Iorga citează o depeșă din 6/18 noiembrie 1858 a consulului Franței la Iași, Victor Place, către contele Walewski, ministrul de externe al lui Napoleon al III-lea.

Adevărul este însă altul. Ștefan Catargiu n-a fost călăuzit de iluzia că va putea ajunge pe tronul Moldovei. Dovadă este petiția pe care a înaintat-o Adunării Elective, la 4 ianuarie 1859, cerînd să fie șters din lista candidaților la domnie, întocmită de Vasile Sturza, Anastasie Panu și I. A. Cantacuzin [25].

[21] *Acte și documente*, VIII, p. 97—99.

[22] Dim. A. Sturdza, *Însemnătatea divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României*, București, 1912, p. 665.

[23] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a, vol. XII, București, 1930, p. 282.

[24] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IX, București, 1938, p. 333.

[25] Textul integral al petiției lui Ștefan Catargiu a fost publicat în *Acte și documente*, VIII, p. 320.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În această listă — după cum am arătat deja — fuseseră înscrise persoanele întrunind condițiile prevăzute în Convenția de la Paris pentru a putea fi alese la înalta funcțiune de principe domnitor.

Ștefan Catargiu a fost unul din devotații partizani ai lui Mihai Sturza. Sub domnia acestuia făcuse parte timp îndelungat din guvernul Moldovei. Fusese ministru al dreptății în 1842—1845 [26]. În aceeași perioadă fusese înaintat și la rangul de logofăt, cel mai înalt rang în ierarhia boierească [27]. În ianuarie 1847, el era membru al Obișnuitei Obștești Adunări a Moldovei ; fusese recent ales în capitala Iași [28]. La alegerile generale din iulie 1847 i s-a încredințat mandatul de deputat al ținutului Roman în această Adunare [29]. În martie 1848, Ștefan Catargiu era ministru de interne [30], funcțiune pe care a continuat s-o exercite și după ce mișcarea „revoluționară" a fost înăbușită [31].

După mazilirea lui Mihai Sturza în 1849, documente numeroase atestă că Ștefan Catargiu s-a bucurat de deplina încredere a fostului domn. Astfel, la 1855, el era administratorul general sau, cum se zicea pe atunci, „obștescul vechil" al averii lui Mihai Sturza din Moldova [32]. În această calitate, arenda moșii, încheia contracte cu privire la besmănul datorat de locuitorii tîrgului Mihăileni etc. Chiar după votul din Adunarea Electivă a Moldovei de la 5 ianuarie 1859 care, prin alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, a constituit o dureroasă înfrîngere pentru Mihai Sturza, Ștefan Catargiu a continuat să rămînă în serviciul acestuia, ca administrator al averii sale [33], ceea ce ar fi fost imposibil dacă, în timpul căimăcămiei, el ar fi urmărit alt scop decît acela de a asigura izbînda patronului său. Ștefan Catargiu a fost deci, sub regimul comisiei interimare de la 19 octombrie 1858 la 5 ianuarie 1859, în slujba lui Mihai Sturza și atitudinea lui de atunci a fost determinată de interesele acestuia.

De aceea guvernul Turciei a și sprijinit pe Ștefan Catargiu împotriva lui Vasile Sturza și Anastasie Panu. Dintre candidații la tronul Moldovei, Poarta prefera pe Mihai Sturza. Acesta reușise să obțină la Constantinopol concursuri utile. Fiind instalat la Paris într-un luxos palat din rue de Varenne, el dăduse, în 1856, o grandioasă recepție în onoarea lui Ali Pașa, marele vizir al sultanului și șeful delegației Turciei la conferința de pace care avea să pună capăt războiului Crimeei. Ziarul francez de la Constantinopol „La presse d'Orient" publica un reportaj entuziast despre acea recepție [34], semnalînd că grădina de iarnă a palatului lui Mihai Sturza, luminată cu gaz aerian, avea un aspect „feeric" și că o „enormă" semilună proiecta razele ei asupra frunzelor „gigantice" ale unor plante exotice pe care se putea citi, imprimate cu litere aurite, cuvintele : „Trăiască Sultanul și marele său vizir Ali !"

Considerabila avere acumulată de Mihai Sturza în cursul a 15 ani de

---

[26] Ioan C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, București, 1915, p. 518, nota 1, p. 520, p. 546 ; „Analele parlamentare", XII, 2, p. 280, p. 589—590 ; XIII, 2, p. 408.

[27] La 30 martie 1843, Ștefan Catargiu era vornic (Anal. parl., XII, 2, p. 280). La 11 martie 1844, el era logofăt (Ibidem, XII, 2, p. 589).

[28] Anal. parl., XIV, 2, p. 298.

[29] *Ibidem*, XV, p. 1058 ; I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 554.

[30] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 636.

[31] *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. I, București, 1902, p. 485—486, p. 557 și p. 572—573.

[32] „Buletinul oficial al Moldovei", 11 august 1855, p. 250.

[33] La 15 februarie 1859, Ștefan Catargiu, în calitate de obștesc vechil al lui Mihai Sturza, a intervenit la Mitropolia Moldovei pentru hirotonirea unui diacon la Biserica din satul Boureni (districtul Suceava), „proprietate a Înălțimii Sale Prințului Mihai Sturza" (Arh. Statului Iași, Fondul Mitropolia Moldovei, Hirotonii, dosarul 12, f. 266).

[34] „La presse d'Orient", 27 martie 1856, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

domnie, prin procedeele incorecte ştiute, i-a dat posibilitatea nu numai să organizeze recepţii fastuoase la Paris, dar şi să cumpere, prin daruri princiare, bunăvoinţa înalţilor demnitari ai Porţii. Guvernul otoman n-a dat pe faţă preferinţa sa, decît cu multă discreţie , temîndu-se, probabil, de a stîrni împotrivirea unora dintre puterile garante, îndeosebi a Franţei. În convorbiri cu membrii corpului diplomatic din Constantinopol, pe care credea că-i va putea cîştiga de partea sa, Fuad Paşa, ministrul de externe al Turciei, a desvăluit, cu prudenţă, planurile sale. Astfel, însărcinatul de afaceri al Prusiei, Eichmann, el i-a declarat că Poarta nu sprijinea pe niciunul din candidaţii la tronurile Moldovei şi Ţării Româneşti, însă că, după părerea lui, cei mai indicaţi erau Mihai Sturza pentru coroana Moldovei şi Gheorghe Bibescu pentru coroana Valahiei [35]. Cu rezerva pe care o socotea impusă de împrejurări, Fuad Paşa a mărturisit astfel că Mihai Sturza era candidatul agreat de guvernul otoman.

Atitudinea Porţii faţă de conflictul din sînul căimăcămiei Moldovei, cînd ea a aprobat, fără nici o restricţie, pe Ştefan Catargiu şi a osîndit foarte aspru pe colegii lui, îşi găseşte astfel explicarea deplină.

*

Am semnalat deja că principala preocupare a lui Vasile Sturza şi Anastasie Panu a fost ca alegerile pentru Adunarea Electivă a Moldovei să nu fie amînate, ci să fie efectuate în termenul prevăzut chiar în Convenţia de la Paris. Ordine foarte stricte au fost date pentru întocmirea neîntîrziată a listelor electorale şi pentru judecarea de urgenţă a eventualelor contestaţii. Totodată Vasile Sturza şi Anastasie Panu au hotărît să fie publicate în „Monitorul oficial" toate deciziile ce vor fi pronunţate de instanţele respective fie pentru admiterea, fie pentru respingerea contestaţiilor electorale. În acest mod, corecta aplicare a legilor în vigoare era garantată.

Aceste măsuri n-au dezarmat însă pe adversarii celor doi caimacami. Ei au denunţat Porţii şi puterilor garante pe Vasile Sturza şi pe Anastasie Panu, acuzîndu-i de a pune la cale falsificarea viitoarelor alegeri, prin omiterea din listele electorale a celor îndreptăţiţi şi prin înscrierea în ele a celor ce nu întruneau condiţiile legale. Vasile Sturza şi Anastasie Panu erau învinuiţi şi de a fi interpretat, prin „instrucţii", în mod intenţionat greşit, stipulaţiile electorale anexate Convenţiei de la Paris.

Dintre aceste reclamaţii am găsit în Arhivele din Merseburg o adresă înaintată marelui vizir, la 18/30 noiembrie 1858, de către 37 moldoveni, mai toţi boieri — numai doi dintre semnatari n-au rang boieresc. Ei denunţă pretinse „abuzuri" săvîrşite de cei doi caimacami în cursul operaţiilor premergătoare alegerilor [36]. Textul adresei a fost publicat de Dan Berindei, fără a indica numele semnatarilor. în *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, Bucureşti, 1959, p. 411—413, Dan Berindei a reprodus acest act aşa cum a fost comunicat ministrului de externe al Austriei Buol de către consulul din Iaşi Gödel Lannoy, ca anexă la raportul din 22 noiembrie/4 decembrie 1858. Or, documentul aflat în Arhivele din Merseburg cuprinde şi numele semnatarilor şi ne dă astfel posibilitatea de a şti cine erau fruntaşii grupării care, în noiembrie 1858, se împotrivea în Moldova acţiunii unioniste a lui Vasile Sturza şi Anastasie Panu.

În acest act, cei doi caimacami sînt acuzaţi de a „denatura şi răsturna principiile şi bazele Convenţiei" de la Paris. Convenţia este una şi aceeaşi pentru ambele Principate. Interpretarea ce i s-a dat în Moldova diferă însă de interpretarea adoptată în Ţara Românească. Astfel, prin „instrucţiile" electorale, în Valahia, s-a hotărît că proprietăţile şi veniturile funciare, transferate după 7/19

[35] Raport al lui Eichmann din 2/14 ianuarie 1859 către baronul von Schleinitz, ministrul de externe al Prusiei (Arhivele din Merseburg, Rep. 81, Constantinopol, X a, nr. 13, f. 13).

[36] Arhivele din Merseburg, Rep. 81, Constantinopol, X a, nr. 11, f. 39—43.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

august 1858, nu vor fi luate în considerație pentru stabilirea dreptului de a fi alegător sau eligibil. În Moldova nu s-a pus în aplicare o măsură similară, așa încît, prin „manopere frauduloase", adică prin transferări simulate de proprietăți, au fost înscrise în listele electorale persoane care nu aveau un asemenea drept. Totodată, în Moldova, s-a recurs la evaluarea exagerată a averii anumitor persoane, conferindu-li-se astfel dreptul de a vota și de a fi alese.

Se afirmă apoi în adresa către marele vizir că, în Țara Românească, în conformitate cu Convenția de la Paris, n-au fost înregistrați în listele electorale ale unui oraș decît cei cu domiciliul real în acel oraș. Dimpotrivă, instrucțiile electorale din Moldova conferă arendașilor și negustorilor locuind în ținut dreptul de a fi înscrișii în lista electorală a orașului de reședință, „creîndu-le astfel un domiciliu fictiv".

În Țara Românească — declară semnatarii adresei — s-a prevăzut că administratorii și sub-administratorii (adică prefecții și sub-prefecții) nu pot fi aleși deputați în districtul în care își exercită funcțiunea. În Moldova nu numai că lipsește o asemenea incompatibilitate, dar căimăcămia intenționat a numit noi administratori, pentru a le da posibilitatea, prin presiunile ce vor exercita asupra alegătorilor, să se aleagă deputați în chiar districtul unde funcționează.

În încheierea adresei, Vasile Sturza și Anastasie Panu sînt denunțați că violează în mod sistematic Convenția de la Paris, pregătind Moldovei altă soartă decît aceea ce i-a fost hotărîtă „de generozitatea" marilor puteri.

Semnatarii adresei erau următorii „notabili" din Moldova:

1. Logofătul Grigore Crupenschi,
2. Logofătul Nicolae Millo,
3. Vornicul Lascar Cantacuzin,
4. Vornicul Mihail Mihalache,
5. Vornicul Teodor Burada,
6. Aga Gheorghe Vîrnav,
7. Vornicul Grigore Carp,
8. Postelnicul Emanoil Codrescu,
9. Vornicul Gheorghe Asachi,
10. Postelnicul Dumitru Danu,
11. Postelnicul Gheorghe Caliman,
12. Aga Dumitru Manoliu,
13. Postelnicul Nicolae Istrati,
14. Comisul Alexandru Ciure,
15. Postelnicul Ioan Alexandrescu,
16. Postelnicul Dimitrie C. Lupu,
17. Postelnicul Spiridon Baldovici,
18. Spătarul Mihail Stamatin,
19. Căminarul Mantu Christodor,
20. Postelnicul Gheorghe Dimitriu,
21. Spătarul N. C. Teodor,
22. Căminarul Dimitriu,
23. Pitarul Puenzar (sic),
24. Spătarul Constantin Dediu,
25. Paul Lupașcu,
26. Serdarul Ioan Costinescu,
27. Constantin Popovici,
28. Postelnicul Alexandru Cernea,
29. Postelnicul Lascar Mihalachi,
30. Postelnicul Ioan Iamandi,
31. Postelnicul Constantin Voinescu,
32. Vistierul Panait Balș,
33. Spătarul Vasile Ursachi,
34. Logofătul Petre Rosetti,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

35. Vornicul Gheorghe Pruncu,
36. Logofătul Anastase Başotă,
37. Comisul N. Damienescu.

Numărul total de 37 semnatari este neînsemnat, avînd în vedere că, în listele electorale din Moldova, în 1859, au fost înscriși 1724 alegători, dintre care 879 alegători primari și 845 alegători direcți [37]. Au iscălit această adresă 5 logofeți [38], 6 vornici, 12 postelnici, 2 agi, 4 spătari, 2 comiși, 2 căminari, 1 serdar, 1 pitar și 2 persoane fără rang boieresc. Semnatarii mai de seamă sînt: Nicolae Istrati, vestitul separatist, Gheorghe Asachi, devotat aderent al lui Mihai Sturza, Nicolae Millo și Panait Balș, foști miniștri ai caimacamului de tristă amintire N. Conachi-Vogoride, Gheorghe Pruncu, fost director la Departamentul Trebilor din Lăuntru (destituit de caimacamii Vasile Sturza și Anastasie Panu), Gheorghe Caliman, fost administrator al ținutului Iași (destituit și el de Vasile Sturza și Anastasie Panu), Lascar Cantacuzin, ambițios candidat la tronul Moldovei [39], Teodor Burada căruia N. Conachi-Vogoride îi conferise rangul de vornic cu cîteva zile înainte de a preda succesorilor lui căimăcămia, atunci cînd înlocuirea lui era deja de notorietate publică [40], Anastase Başotă pe care, din eroare, Dimitrie A. Sturdza l-a menționat printre unioniști [41]; dacă ar fi fost unionist, Anastase Başotă n-ar fi iscălit adresa către marele vizir. Alături de aceștia figurează, ca semnatari, persoane fără însemnătate în viața politică a Principatului, precum și nume obscure de mici boiernași, de foști mici slujbași. Cît de redusă era influența separatiștilor în Moldova reiese și din infimul număr al celor care au iscălit această adresă.

În mod firesc se pune întrebarea de a ști cine a fost promotorul unei manifestații atît de lipsite de patriotism? S-ar părea că inițiativa a pornit de la Nicolae Millo, al doilea semnatar al adresei. În casa lui din Iași era găzduit Afif-Bei [42], cel ce adusese de la Constantinopol, în octombrie 1858, firmanul de numire a noii căimăcămii și nu părăsise încă ospitaliera noastră țară. Este probabil că din îndemnul lui Afif-Bei a fost pusă la cale adresa către marele vizir, pentru a sluji de armă guvernului otoman în străduința lui de a împiedica Unirea Moldovei cu Țara Românească.

De această armă s-a și folosit de îndată puterea suzerană, stăruind să obțină asentimentul puterilor garante pentru amînarea alegerilor din Moldova. La 10/22 decembrie 1858, ministrul Prusiei, la Constantinopol trimitea un lung raport la Berlin, relatînd că Fuad Pașa, ministrul de externe al Porții, îi comunicase, în mod „confidențial", în copie, protestul adresat marelui vizir de către „mai mulți boieri moldoveni" împotriva măsurilor luate, la Iași, de căimăcămie cu privire la alegeri [43]. Autorul raportului înștiința guvernul său că Poarta făcea demersuri pe lîngă reprezentanții puterilor garante pentru amînarea alegerilor. Răspunsul internunțiului va fi desigur afirmativ, scria ministrul Prusiei. Ambasadorul Angliei, sir Henry Bulwer, precum și reprezentantul Franței, de Lallemand, păreau a fi favorabili unei soluții care ar fi satisfăcut Turcia. Ei așteptau dezlegarea chestiunii de către guvernele lor. Dimpotrivă, principele Lobanoff, însărcinatul de afaceri al Rusiei, în cursul unei convorbiri, lăsase interlocutorului său impresia că cererea Turciei nu va fi aprobată la Petersburg.

---

[37] Ion Ionescu, *Urgința reformei electorale*, în ziarul „Tribuna română", 10 mai 1859.

[38] Printre ei se află Panait Balș, care, deși avea rangul de logofăt („Gazeta de Moldavia", 29 sept. 1858, p. 305), a iscălit adresa dîndu-și titlul de „vistier".

[39] *Acte și documente*, VII, p. 178.

[40] „Gazeta de Moldavia", 2 octombrie 1858, p. 309.

[41] *Acte și documente*, X, p. 310.

[42] „Gazeta de Moldavia", 20 octombrie 1858, p. 329.

[43] Arhivele din Merseburg, Rep. 81, Constantinopol, X a, nr. 11, f. 37.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Argumentele invocate de Fuad Paşa — după cîte raporta ministrul Prusiei la Constantinopol — se întemeiau pe însăşi Convenţia de la Paris, al cărei text fiind identic pentru ambele Principate, nu putea da loc la intepretări diferind atît de profund ca cele stabilite prin instrucţiile electorale decretate în Ţara Românească şi instrucţiile electorale puse în aplicare în Moldova. Totodată Fuad Paşa se referea şi la protestele primite de la Iaşi împotriva actelor căimăcămiei. Aceste proteste dezvăluiau abuzurile săvîrştie în vederea alegerilor, abuzuri care erau atît de grave, încît „Înalta Poartă s-ar putea găsi în dezagreabila necesitate de a refuza să acorde învestitura ei domnitorului ales în mod ilegal". Pentru a nu se ajunge la o asemena situaţie, guvernul otoman insista să fie suspendate alegerile, pentru ca reprezentanţii puterilor garante şi ai puterii suzerane să stabilească dacă textele Convenţiei de la Paris au fost corect interpretate la Bucureşti sau dacă ele au fost corect interpretate la Iaşi. Ministrul Prusiei la Constantinopol sublinia că Fuad Paşa cerea stăruitor să fie uniformizate sistemele electorale din ambele Principate [44].

Ştefan Catargiu procura şi el guvernului otoman material pentru realizarea planurilor sale. La 10/22 decembrie 1858, el înştiinţa pe Afif-Bei că se străduise în mod inutil să convingă pe Vasile Sturza şi pe Anastasie Panu de obligaţia ce le incumba să se supună hotărîrilor puterii suzerane şi ale puterilor garante şi să nu tolereze „falsificarea" listelor electorale de către ispravnici. Cu acel prilej, Ştefan Catargiu făcea apel la Înalta Poartă care — precum se exprima el — „în înalta ei înţelepciune, va aprecia [....] necesitatea urgentă de a împiedica imediat efectuarea acestor alegeri, de a reintegra pe foştii funcţionari destituiţi, fără motiv [de Vasile Sturza şi Anastasie Panu], şi de a lua măsuri pentru întocmirea de noi liste electorale, în conformitate cu dispoziţiile Convenţiei [de la Paris]" [45].

Zadarnice au fost însă asemenea acte de slugărnicie şi de trădare. Guvernul otoman nu şi-a putut atinge ţelul. La 19/31 decembrie 1858, dintr-un raport al ministrului Prusiei la Constantinopol reiese că amînarea alegerilor din Moldova nu fusese admisă decît de guvernele Austriei şi Prusiei [46]. Ambasadorul Angliei nu primise încă răspunsul guvernului său. Ministrul Sardiniei comunicase refuzul ţării sale de a accepta suspendarea alegerilor. Însărcinatului de afaceri al Rusiei i se dăduse de la Petersburg instrucţii de a nu participa la vreo nouă întrunire a reprezentanţilor puterilor garante acreditaţi la Constantinopol. În sfîrşit, guvernul Franţei, folosind prilejul oferit de cererea Turciei, propusese să se „redeschidă" conferinţa de la Paris ale cărei lucrări se încheiaseră la 7/19 august 1858, prin semnarea Convenţiei privitoare la Principatele Române. Redeschiderea conferinţei ar fi avut ca obiect reexaminarea situaţiei Principatelor. Turcia, deoarece se temea ca o asemenea reexaminare să aibă consecinţe dăunătoare pentru ea, dăduse un răspuns negativ.

Ministrul Prusiei totodată raporta că avusese recent o întrevedere cu ambasadorul Austriei la Constantinopol, baronul von Prookesch. Acesta îi atrăsese atenţia asupra „insuccesului" obţinut la Iaşi de marile puteri, din cauza uneltirilor „culpabile" ale lui Vasile Sturza şi Anastasie Panu, încurajaţi de intrigile consulului Franţei, la care se asociaseră consulii Prusiei şi Rusiei. Von Prookesch se rostise foarte energic în favoarea lui Ştefan Catargiu. Ministrul Prusiei replicase că informaţiile sale nu se potriveau cu acelea ale internunţiului. El exprimase însă regretul că, la Iaşi, din cauza conflictului din sînul căimăcămiei, un singur partid pusese stăpînire pe putere, ceea ce era cu atît mai regretabil cu cît

[44] Arhivele din Merseburg, Rep. 81, Constantinopol, X a, nr. 11, f. 38 verso.
[45] Dan Berindei, *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, Bucureşti, 1959, p. 424—425.
[46] Arhivele din Merseburg, Rep. 81, Constantinopol, X a, nr. 11, f. 47.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

această grupare prezenta mai puține garanții pentru o politică moderată și conservatoare decît partidul advers care fusese înlăturat de la cîrma statului [47].

Aceste declarații, făcute ambasadorului Austriei, constituiesc o dovadă că legația Prusiei la Constantinopol nu era favorabilă lui Vasile Sturza și Anastasie Panu.

Ambii caimacami n-au cedat însă față de măsurile plănuite la Constantinopol de guvernul otoman, sprijinit de ambasada Austriei și, în oarecare măsură, de legația Prusiei. Alegerile pentru Adunarea Electivă au avut loc în Moldova la data hotărîtă de căimăcămie, adică în zilele de 16, 17 și 18 decembrie 1858 [48]. Rezultatul a fost o strălucită victorie a unioniștilor. După indicațiile date de Dimitrie A. Sturdza care, în calitate de secretar al căimăcămiei, era în măsură de a fi bine informat, din numărul total de 61 deputați, 35 erau unioniști, 12 erau separatiști și partizani ai lui Mihai Sturza, iar 7 mandate fuseseră obținute de Grigore Sturza și de prietenii lui politici [49]. Înfrîndegerea separatiștilor dovedea că agitația lor nu avusese în Moldova decît un slab răsunet și că marea majoritate a corpului electoral îi dezaproba.

Despre aceste alegeri consulul Prusiei la Iași, Theremin, la 21 decembrie 1858/2 ianuarie 1859, comunica însărcinatului de afaceri al Prusiei la Constantinopol că ele fuseseră libere [50]. Ca dovadă, Theremin cita înfrîngerea în alegeri a caimacamului Vasile Sturza și a directorului Ministerului Trebilor din Lăuntru, Alexandru Teriachiu, în timp ce Ștefan Catargiu, adversarul majorității membrilor căimăcămiei, fusese ales deputat al districtului Neamț. Consulul Prusiei recunoștea că se petrecuseră și „unele nereguli". Ele se datorau termenului scurt în care alegerile trebuiseră să aibă loc, precum și punerii în aplicare a unei noi legi electorale. Părerea lui era că ar fi foart regretabil să se anuleze alegerile, invocîndu-se drept motiv că intepretarea și aplicarea legii electorale n-ar fi fost identice în Moldova și în Țara Românească.

În același sens se rostea și consulul Rusiei la Iași, Popoff, într-o telegramă adresată lui Giers, consulul general al Rusiei la București, telegramă aflată în copie în Arhivele din Merseburg [51]. El susținea că autoritățile moldovene păstraseră cea mai deplină imparțialitate în cursul operațiilor electorale. Nici unul dintre adversarii unioniștilor nu se abținuse de la vot. Chiar Ștefan Catargiu fusese ales deputat. Anularea acestor alegeri, urmată de o nouă convocare a corpului electoral, ar pricinui în Moldova o mare agitație.

La 26 decembrie 1858/7 ianuarie 1859, consulul Theremin, într-un nou raport către Eichmann, însărcinatul de afeceri al Prusiei la Constantinopol, revenea asupra aceluiași subiect [52]. Alegerile din Moldova — scria ei — au fost pe atît de corecte pe cît îngăduia situația din acest Principat. Anularea lor ar provoca serioase mișcări de protestare.

Dîndu-și seama că nu va putea obține consimțămîntul puterilor garante pentru anularea alegerilor din Moldova, guvernul otoman a adus la cunoștința reprezentanților acestor state la Constantinopol, printr-o notă din 26 decembrie 1858/7 ianuarie 1859, că Sultanul va aprecia dacă este cazul să refuze sau să acorde învestitura sa celui ce va fi ales domn de către o Adunare constituită prin pro-

[47] Arhivele din Merseburg, Rep. 81, Constantinopol, X a, nr. 11, f. 48 verso.
[48] Ziarul „Patria" de la 22 decembrie 1858, p. 29.
[49] Dim. A. Sturdza, *Însemnătatea divanurilor ad-hoc din Iași și București, în istoria renașterii României*, București, 1912, p. 645—647.
[50] Arhivele din Merseburg ,Rep. 81, Constantinopol, X a, nr. 12, f. 2.
[51] *Ibidem*, f. 10.
[52] *Ibidem*, f. 42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cedeе ilegale [53]. În acea notă, ministrul de externe al Porții, Fuad Pașa, repeta învinuirile pe care deja le rostise împotriva lui Vasile Sturza și Anastasie Panu, cu prilejul demersurilor sale anterioare. El pretindea că cei doi caimacami săvîrșiseră numeroase ilegalități care siliseră pe „locuitorii" Moldovei să înainteze Porții protestul lor. Pentru a delibera asupra măsurilor necesare înlăturării acestor ilegalități, guvernul otoman propusese o „scurtă" amînare a alegerilor din Moldova. Unele puteri garante au acceptat această propunere, altele au formulat oarecare condiții; majoritatea dintre ele însă n-a comunicat, pînă în prezent, vreun răspuns. Întrunirea reprezentanților statelor semnatare ale Convenției de la 7/19 august 1858 într-o nouă conferință la Paris, despre care s-a vorbit la un moment dat, n-a fost considerată oportună. În timp ce aceste negocieri erau în curs, alegerile au și avut loc în Moldova. „Neregularități" au fost comise și la București, dar ele au fost mai puțin grave decît cele de la Iași. Din ordinul expres al Sultanului, Fuad Pașa făcea cunoscut că Înalta Poartă își „rezerva dreptul" de a refuza sau de a acorda învestitura ei candidaților la domnie „care vor fi propuși spre confirmare" pentru cele două Principate.

Situația politică internațională era de așa natură, încît guvernul otoman, timorat, nu cuteza să anunțe în mod categoric că va refuza învestitura. Această situație fruntașii moldoveni o cunoșteau și de aceea ei n-au lăsat să treacă prilejul ce li se oferea pentru a face un nou pas pe calea emancipării de sub tutela Turciei. La 5/17 ianuarie 1859, la Iași, Alexandru Ioan Cuza a fost ales domn al Moldovei de Adunarea Electivă, cu unanimitatea voturilor exprimate. A fost un răspuns demn la amenințările proferate la Constantinopol.

Despre alegerea lui Alexandru Ioan Cuza a fost înștiințat telegrafic ministrul de externe al Prusiei, baronul von Schleinitz, chiar la 5/17 ianuarie 1859, de către consulul Theremin. Patru zile mai tîrziu, la 9/21 ianuarie 1859, acesta trimitea la Berlin un amănunțit raport asupra istoricului eveniment petrecut la Iași.

În raportul său [54], Theremin arăta că Alexandru Ioan Cuza nu rîvnise domnia. El se mărginise a se înscrie în listele electorale pentru Adunarea Electivă, declarînd venitul anual de 2.000 galbeni al unei moșii. După ce prietenii lui i-au adus la cunoștință că va fi ales domn al Moldovei, el a cerut să fie înscris în lista candidaților la domnie, dovedind că avea un venit anual de 3.000 galbeni. Dînd curs cererii sale, căimăcămia l-a înscris în acea listă.

Conform art. 13 din Convenția de la Paris din 7/19 august 1858, eligibil la domnie nu era decît moldoveanul sau valahul care, pe lîngă alte condiții, avea și un venit funciar de cel puțin 3.000 galbeni anual. Întrucît unii adversari ai lui Cuza pretindeau că acesta nu dispunea de un asemenea venit, consulul Prusiei a întreprins cercetări pentru a afla adevărul. În acest scop a cerut informații de la doi vecini ai moșiei lui Cuza, dintre care unul era Lascar Catargiu, el însuși candidat la domnie, iar celălalt era un devotat partizan al lui Grigore Sturza (Theremin nu-i indica numele). Din lămuririle date de acești doi vecini rezulta că moșia lui Cuza era arendată, fără pădure, pentru 1.800 galbeni anual și că el obținuse pentru tăierea pădurii suma de 10.000 galbeni, plătită în rate eșalonate pe o perioadă de șapte ani. El era și proprietar al unei case în Galați, precum și al unor prăvălii în același oraș. Theremin constata că, în asemenea condiții, Alexandru Ioan Cuza avea neîndoios un venit anual de cel puțin 3.000 galbeni.

---

[53] *Ibidem*, f. 48—50. Textul acestei note a fost publicat de Dimitrie A. Sturdza, în *Acte și documente*, VIII, p. 622—623 și p. 625—626, fiind reprodus după „Steaoa Dunărei" de la 24 ianuarie/5 februarie 1859, care, la rîndul ei, îl reprodusese după ziarul francez de la Constantinopol „Le Levant". Sînt însă deosebiri între textul publicat de Dimitrie A. Sturdza și cel aflat în Arhivele din Merseburg. Am rezumat nota guvernului otoman după actul păstrat în aceste Arhive.

[54] Arhivele din Merseburg, Rep. 81, Constantinopol, X a, nr. 13, f. 86—88.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În continuare, el dădea informații despre familia lui Cuza. Afirma că era o veche familie moldoveană. Unii din membrii ei avuseseră în trecut și un rol politic, menționat în filele istoriei. Astfel, în epoca fanarioților, sub domnia principelui Moruzi, un Cuza împreună cu un alt boier, Bogdan, fuseseră la Constantinopol pentru a se tîngui împotriva necurmatelor abuzuri ale regimului. La înapoierea în Moldova, ei au fost întemnițați și apoi decapitați.

Prin căsătoria sa, Alexandru Ioan Cuza s-a înrudit cu cele mai mari familii ale țării, căci socrul său, Rosetti, a avut de soție pe o Sturza.

Alegerea lui Cuza ca principe domnitor a surprins pe mulți, căci, pînă atunci, el a dus un trai simplu. În funcțiunile publice pe care le-a exercitat, ca, de ex., la Galați, unde a fost pîrcălab, el a lăsat o bună amintire. A dat deseori dovezi de moderație. Chiar recent, în Adunarea Electivă, el a luat apărarea Mitropolitului împotriva violentelor atacuri ale unor deputați. Politicește, el a fost înregimentat în partidul Unirii.

Votul Adunării Elective de la 5/17 ianuarie 1859 — scria Theremin — a produs în Moldova o mare satisfacție, nu numai din cauza însușirilor celui ales domn, ci și pentru că, după o întrerupere de veacuri, pe tronul țării se află un principe care este nu numai pămîntean, dar are și calitatea de a nu fi fost impus de o putere străină.

Raportul lui Theremin cuprindea deci aprecieri juste, informații exacte și se desprindea din ei recomandarea discretă, dar totuși stăruitoare, ca Ministerul de Externe al Prusiei să acorde sprijinul său noului domn al Moldovei. Aprecierile consulului Prusiei din Iași, cumpătate și conforme realității, contrastau cu grosolăniile proferate de consulul Austriei, Gödel Lannoy, împotriva celui ales principe domnitor la 5/17 ianuarie 1859 [55]

Din Galați, agentul consular al Prusiei, Blücher, trimitea însărcinatului de afaceri Eichmann, la Constantinopol, un raport, în care și el dădea informații despre Alexandru Ioan Cuza [56].

Acesta — după cum preciza Blücher — era fiul răposatului boier Ioan Cuza care locuise în Galați și fusese căsătorit cu o grecoaică, Sultana. Ea era încă în viață și se afla la Galați, în casa fiului ei.

Alexandru Ioan Cuza își făcuse studiile la Paris. Înapoiat în Moldova, participase la mișcarea din 1848. De aceea Mihai Sturza ordonase arestarea și internarea sa. Cuza izbutise însă să scape de rigorile acestei sancțiuni, refugiindu-se în străinătate.

Tînăr fiind, se căsătorise cu fiica boierului moldovean Iordachi Rosetti. Căsnicia nu fusese fericită și nu se născuseră copii.

Averea lui Alexandru Ioan Cuza era mijlocie. El era proprietar de case la Galați și Iași. Avea și o moșie care-i aducea un venit anual de circa 2.000 galbeni.

La alegerea lui ca domn al Moldovei, Cuza avea gradul de colonel. Beneficiase de o rapidă avansare, întrucît în decurs de numai doi ani dobîndise acest înalt grad.

Cît despre caracter — după aprecierile lui Blücher — Cuza era energic și întreprinzător. Nu era însă atît de stăruitor în actele sale, pe cît era de ambițios și de susceptibil. De mare însemnătate era faptul că noul domn al Moldovei era un om corect, un om incoruptibil. De aceea alegerea lui era considerată de majoritatea compatrioților lui, ca și de mulți străini, drept un act mîntuitor pentru această țară.

Blücher își încheia raportul, exprimînd părerea că, deși alegerea lui Cuza nu va fi pe placul Sultanului, totuși, după tergiversări, el va acorda învestitura.

Așa s-a și întîmplat. După lungi, foarte lungi tergiversări, se știe că Turcia a fost silită să recunoască pe Alexandru Ioan Cuza ca domn al Moldovei și al

[55] Dan Berindei, *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, București, 1959, p. 447—449.

[56] Arhivele din Merseburg, Rep. 81, Constantinopol, X a, nr. 13, f. 82.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Țării Românești. Două firmare de învestitură au fost emise : unul pentru Moldova, care a fost predat domnului, la Iași, de un colonel turc, la 21 septembrie/3 octombrie 1859 ; celălalt pentru Țara Românească, care a fost predat lui Cuza Vodă, la București, de alt colonel turc, la 26 septembrie/8 octombrie 1859 [57].

Astfel, Unirea, realizată prin îndoita alegere de la 5 și 24 ianuarie 1859, a fost impusă acceptării puterii suzerane. Ea a fost aprobată și de puterile garante. La 22 și 24 ianuarie 1862, Unirea va fi desăvîrșită și statul unitar român constituit, prin fuzionarea guvernelor și a Adunărilor legiuitoare din Iași și București.

*

După cum rezultă din paginile precedente, materialul .eules în Arhivele din Merseburg nu cuprinde informații noi de însemnătate capitală. El confirmă cele ce știm deja. Aduce însă și completări la știrile deja cunoscute. Ne îngăduie să facem și unele rectificări. Contribuie să pună în evidență acțiunea patriotică a caimacamilor Vasile Sturza și Anastasie Panu, energia lor neînduplecată. Marile lor merite la realizarea Unirii Moldovei cu Țara Românească pot fi astfel mai bine apreciate. Este dezvăluit și sprijinul care le-a fost acordat de Theremin, consulul Prusiei la Iași.

Deși, în acele împrejurări, Theremin n-a avut un rol atît de important ca Victor Place, totuși concursul său a fost util unioniștilor, căci i-a încurajat să perziste pe calea pe care, din libera lor voință și avînd în vedere interesele neamului românesc, o aleseseră [58].

În Arhivele din Merseburg sînt păstrate încă numeroase alte documente, avînd pentru istoria României aceeași însemnătate ca și materialul folosit de noi în studiul de față.

---

[57] C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, ed. a II-a, București, 1970, p. 86.

[58] Pe lîngă dovezile deja menționate, citățm și scrisoarea din februarie 1859 pe care sir Henry Bulwer, ambasadorul Angliei la Constantinopol și neclintitul adversar al Unirii Principatelor Române, a adresat-o lui Eichmann, însărcinatul de afaceri al Prusiei :

„Dragă Eichmann,

„După cîte aflu, consulul Dvs la Iași îndeamnă partidul la putere să meargă pînă la capăt și să violeze Convenția, încurajînd pe Cuza să păstreze ambele Principate.

„Dacă guvernul Dvs înțelege să aibă o atitudine mai moderată, acest agent ar trebui rechemat, căci purtarea sa, încă de la început, n-a fost aceea a unui agent al Prusiei, ci....

„În sfîrșit, nu mă îndoiesc că la Berlin se știe ce trebuie făcut, dacă ceea ce se spune este adevărat.

„Multă prietenie.
„H. L. Bulwer

„Joi seara".

(Arhivele din Merseburg, Rep. 81, Constantinopol, X a, nr. 13, f. 167).

Scrisoarea este redactată în limba franceză și nu este datată. Ea se află printre acte din februarie 1859.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LA DERNIÈRE PHASE EN MOLDAVIE ; DE LA LUTTE POUR L'UNION DES PRINCIPAUTÉS ROUMAINES

RÉSUMÉ

Le traité de Paris du 30 mars 1856 qui a mis fin à la guerre de Crimée, contient aussi quelques dispositions concernant les Principautés roumaines. Notamment, il prévoit que la Moldavie et la Valachie demeureront sous la suzeraineté de la Turquie et que conjointement ces deux Etats bénéficieront de la garantie collective des grandes puissances signataires de ce traité. Ces grandes puissances étaient la France, l'Angleterre, l'Autriche, la Prusse, la Sardaigne et la Russie. Il a été alors décidé que les Moldaves et les Valaques seront consultés relativement à l'organisation constitutionnelle des Principautés. Par l'entremise d'une Assemblée élue, ils allaient pouvoir exprimer leurs voeux. Tenant compte de leurs revendications, les représentants des Etats signataires du traité de Paris devaient rédiger la constitution de la Moldavie et de la Valachie.

En 1857, les Assemblées élues dans les deux Principautés se sont réunies à Iassy et à Bucarest et ont fait connaître leurs voeux, dont le plus important a eu pour objet l'union de la Moldavie et de la Valachie en un seul Etat, dénommé la Roumanie.

La Turquie s'est opposée à ce que l'union des Principautés roumaines soit acceptée par les grandes puissances. Elle considérait qu'une telle union serait le prélude de l'émancipation totale des Principautés roumaines et que, par conséquent, lorsque l'union serait réalisée, la suzeraineté de la Turquie allait bientôt cesser, la Moldavie et la Valachie redevenant des Etats indépendants. L'Autriche adopta la même attitude, car elle se rendit compte que la Roumanie, créée par l'union des deux Principautés, devait exercer une puissante attraction sur les quatre millions de Roumains de la monarchie des Habsbourgs. La Grande Bretagne soutint la Turquie, car, à cette époque, elle ne voulait permettre aucune atteinte à l'intégrité de l'Empire ottoman. Au contraire, la France, la Russie et la Sardaigne accordèrent aux Roumains leur puissant appui. La Prusse, après quelques hésitations, se joignit elle aussi à ces puissances.

Après que les Assemblées élues par les Moldaves et les Valaques eurent exprimé leurs voeux, les délégués des Etats signataires du traité du 30 mars 1856 se réunirent, en conférence, à Paris, en 1858, pour décider quelle serait l'organisation constitutionnelle des Principautés roumaines. La Turquie, l'Autriche et l'Angleterre empêchèrent que l'union des deux Principautés fut admise. Par la convention de Paris du 19 août 1858, les Etats signataires du traité du 30 mars 1856 acceptèrent que la Moldavie et la Valachie restent deux Etats séparés. Le pouvoir suprême dans ces deux Etats fut attribué, dans chaque Principauté, à un prince régnant, élu par une Assemblée dénommée „Assemblée Elective". Les princes, après leur élection, recevaient l'investiture du Sultan. Néanmoins, la France, la Russie et la Sardaigne réussirent à faire insérer dans la convention de Paris certaines dispositions favorables à l'union. Ainsi, il fut prévu que les armées des deux Principautés seraient réorganisées uniformément de manière à être réunies, en cas de nécessité, pour former une seule armée. Une „commission centrale", composée des délégués des deux Principautés, reçut la mission d'élaborer les projets de loi d'intérêt commun qui seraient ensuite soumis à l'acceptation des Chambres de Iassy et de Bucarest. Enfin, au sommet de la hiérarchie judiciaire des deux Principautés fut placée la Haute Cour de Justice et de Cassation, juridiction commune à la Moldavie et à la Valachie.

Jusqu'à l'élection des nouveaux princes régnants, la convention de Paris du 19 août 1858 institua une régence dans chaque Principauté. La régence fut constituée du président du Divan princier, du ministre de l'intérieur et du minis-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

stre de la justice en fonctions en 1856, à l'époque où prirent fin les règnes du dernier prince de Moldavie (Grégoire Ghyka) et du dernier prince de Valachie (Barbu Stirbey).

Conformément à cette disposition, les trois régents en Moldavie furent Basile Stourdza, Etienne Catargi et Anastase Panu. Ils furent installés dans leurs hautes fonctions le 31 octobre 1858 par un „commissaire" turc, Afif Bey, qui vint à Iassy porteur du firman de leur nomination.

Le lendemain, Basile Stourdza, Etienne Catargi et Anastase Panu, au cours de leur première séance, rédigèrent un procès-verbal prévoyant que les décisions de la régence seront prises à la majorité des voix. Cette solution était imposée par la nécessité d'éviter que l'action gouvernamentale et administrative ne fût entravée. En effet, d'insurmontables entraves auraient pu surgir si l'unanimité avait été requise.

D'ailleurs presque aussitôt des divergences se produisirent. Si les trois régents parvinrent, sans trop de difficultés, à un accord pour nommer de nouveaux ministres, ils se brouillèrent le 12 novembre 1858, à l'occasion du remaniement des préfets des départements. Etienne Catargi demanda que certains préfets soient révoqués. Il obtint aisément l'acquiescement de ses deux collègues. Ensuite il s'opposa énergiquement que d'autres préfets soient remplacés. Basile Stourdza et Anastase Panu considérèrent qu'un tel remplacement était indispenble pour assurer l'exécution loyale des décisions de la régence. Ils ne voulurent pas céder, malgré l'intransigeance manifestée par Etienne Catargi. Leur opinion devait prévaloir, car à eux deux ils constituaient la majorité de la régence. Mis en minorité, Etienne Catargi refusa de participer aux autres séances de la régence. Basile Stourdza et Anastase Panu restèrent a leur poste et très habilement, en un parfait accord, exercèrent les attributions de la régence. Notamment, ils prirent toutes les mesures utiles pour que les élections à l'Assemblée Elective de Moldavie aient lieu dans les délais prévus par la convention de Paris du 19 août 1858.

Etienne Catargi s'adressa alors au gouvernement turc, ainsi qu'aux consuls qui représentaient en Moldavie les puissances garantes. Il accusa Basile Stourdza et Anastase Panu d'avoir commis de nombreux abus de pouvoir dans le but d'obliger les électeurs d'élire députés les candidats investis par le parti de l'union. Ses plaintes eurent pour effet que la Turquie somma Basile Stourdza et Anastase Panu de donner pleine satisfaction à Etienne Catargi. Les deux régents répondirent fort dignement, en mettant en évidence que, par leurs actes, ils n'avaient nullement enfreint la légalité et que les prétentions d'Etienne Catargi étaient inadmissibles.

La résistance de Basile Stourdza et d'Anastase Panu détermina la Turquie à demander aux puissances garantes de consentir que les élections en Moldavie soient ajournées. Les intentions de la Sublime-Porte étaient de soutenir ainsi publiquement Etienne Catargi dans sa lutte avec les deux autre régents et de contraindre ceux-ci à se soumettre ou à se démettre. L'Autriche et la Prusse acquiescèrent à la proposition du gouvernement ottoman. Les autres puissances garantes refusèrent d'admettre l'ajournement des élections.

Quel fut le dessein d'Etienne Catargi ? Quel but poursuivit-il ?

Etienne Catargi était un partisan très dévoué de Michel Stourdza qui avait été déjà prince régnant de Moldavie de 1834 à 1849 et qui, en 1858, était candidat à la couronne de cette principauté. Sa candidature était agréée par le gouvernament turc, ainsi qu'il ressort d'un rapport du 14 janvier 1859 que Eichmann, représentant la Prusse à Constantinople en qualité de chargé d'affaires, envoya à Berlin au ministère des affaires étrangères. Si Michel Stourdza avait été élu prince de Moldavie, il aurait gouverné cet Etat conformément aux directives transmises de Constantinople. Au contraire, Basile Stourdza et Anastase Panu luttaient pour réaliser l'union de la Moldavie et de la Valachie, union que la Turquie ne voulait pas admettre.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dans ces conditions, les élections eurent lieu en Moldavie les 28, 29 et 30 décembre 1858. Leur résultat fut une magnifique victore des partisans de l'union : du nombre total de 61 députés, 35 étaient des unionistes, 12 soutenaient la candidature de Michel Stourdza au tröne de Moldavie, 7 mandats avaient été obtenus par Grégoire Stourdza et ses amis politiques ; enfin 7 députés n'étaient affiliés à aucun parti politique.

La 17 janvier 1859, ces députés élirent prince de Moldavie le colonel Alexandre Jean Couza. La 5 février 1859, Alexandre Jean Couza fut élu aussi prince de Valachie par l'Assemblée Elective de cet Etat. L'union de la Moldavie et de la Valachie fut ainsi réalisée, ces deux Principautés étant gouvernées par le même prince régnant.

La Turquie reçut ainsi un rude coup. Avant même que les Assemblées de Iassy et de Bucarest eussent fait connaître leur choix, le ministre turc des affaires étrangères, Fouad-Pacha, dans une note remise aux représentants des puissances garantes à Constantinople, fit savoir que le Sultan apprécierait d'accorder ou de refuser l'investiture au prince élu par une Assemblée constituée par des procédés illégaux. Par ces artifices de langage, la Sublime-Porte demandait l'annulation des élections. Elle ne put obtenir gain de cause, le prince Alexandre Jean Couza ayant été soutenu surtout par la France.

Après avoir longtemps tergiversé, la Turquie fut obligée de reconnaître la validité de la double élection d'Alexandre Jean Couza. Deux firmans d'investiture furent émis : un firman pour la Moldavie qui fut remis au prince Couza à Iassy, par un colonel turc, le 3 octobre 1859, et un second firman pour la Valachie qui fut remis au prince Couza à Bucarest, par un autre colonel turc, le 8 octobre 1859.

Ainsi la puissance suzeraine a été contrainte d'accepter l'union réalisée par la double élection des 17 janvier et 5 février 1859. L'union fut aussi approuvée par les puissances garantes. Trois ans plus tard, les 3 et 5 février 1862, l'union sera complétée et l'Etat unitaire roumain créé par la fusion des ministères et des Assemblées législatives de Iassy et de Bucarest.

Dans cette étude, l'auteur retrace la phase finale de la lutte pour l'union en Moldavie, d'après les rapports du consul de Prusse à Iassy, Theremin, et du ministre de Prusse à Constantinople. Ces rapports sont conservés actuellement aux Archives centrales de la République Démocratique Allemande, section de Mersebourg. L'auteur souligne que le consul Theremin a été un grand ami des Roumains et que, dans des circonstances difficiles, son concours leur a été très utile pour réaliser l'union de la Moldavie et de la Valachie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

RAPORTURILE ROMÂNO—POLONEZE OGLINDITE IN MEMORIILE LUI WLADISLAW CZARTORYSKI

DE

L. BOICU

Wladislaw Czartoryski este cel de al doilea fiu al prințului Adam. Născut în 1828, mort în 1894, Wladislaw s-a căsătorit a doua oară cu prințesa Marquerite d'Orleans, fiica ducelui de Nemours, continuînd, așadar, să dezvolte multiplele legături familiale ce uneau aristocrația poloneză cu cea din centrul și vestul continentului.

Ceea ce ne interesează îndeosebi în nota de față, este însă faptul că Wladislaw a dobîndit o poziție specială în emigrația poloneză atașată partidei aristocratice, bucurîndu-se de încrederea bătrînului său tată, pe lîngă care a jucat rolul unui prinț moștenitor. Atunci cînd, în 1861, Adam Czartoryski a decedat (la vîrsta de 91 de ani), Wladislaw a devenit șeful partidei aristocratice pentru ca, în mai 1863, Guvernul Național Polonez să-l recunoască [1] ca reprezentant al său pe lîngă guvernele francez, englez, italian, suedez și otoman. Toți agenții Guvernului Național Polonez în acele țări, între care și Principatele-Unite, adresau rapoarte și note informative lui Wladislaw Czartoryski, de la care primeau instrucțiuni. Evident că memoriile unui om învestit cu atît de înalte și întinse atribuții, și cînd se mai numește și Czartoryski, nu pot să nu prezinte un interes particular.

Spre deosebire de foarte bogata memorialistică poloneză, încă puțin cunoscută la noi, memoriile [2] lui Wladislaw Czartoryski cuprind o perioadă istorică foarte scurtă: anii 1860 — 1864, deși, ce-i drept, acei ani sînt de mare însemnătate în istoria raporturilor internaționale, iar pentru Polonia, ei coincid cu un moment crucial, cînd soarta Recz Pospolitei a stat în cumpăna marii insurecții izbucnite în ianuarie 1863. S-ar putea spune că memoriile lui Wladislaw Czartoryski sînt consacrate vremii în care s-au pregătit, s-au declanșat și au fost înnăbușite supremele eforturi și sacrificii ale anului 1863, an înscris cu litere de aur, foc și sînge în istoria Poloniei. Acel timp corespunde, în parte, funcției lui Wladislaw Czartoryski de reprezentant al Guvernului Național Polonez în cele cinci țări menționate mai sus, ca și exercitării funcției de șef al partidei aristocratice.

[1] Vezi P. P. Panaitescu, *Unirea Principatelor Române, Cuza Vodă și polonii*, în „Romanoslavica", Istorie, V, 1962, p. 81.

[2] Wladislaw Czartoryski, *Pamietniki 1860—1864, Warszawa*, 1960.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Exercitarea acestei din urmă atribuții se reflectă, îndeosebi, în memoriile care fac obiectul prezentării noastre, în care a fost rezervat un spațiu important proceselor verbale ale ședințelor Biroului Hotel Lambert, în subordinea căruia se aflau mai multe comisii : pentru Roma, pentru Anglia, Franța, Suedia, Orient, pentru finanțe etc.

Includerea acelor procese verbale în memorii a ridicat mult valoarea acestora din urmă. Cercetătorul de astăzi se află în fața unor acte oficiale și autentice și nu în fața unor vagi amintiri sau notații subiective. Însușirile ca și neajunsurile gîndirii și acțiunii partidei aristocratice, rolul bisericii și propagandei catolice promovate de acea partidă ș.a. dobîndesc, în memoriile lui Wladislaw Czartoryski, contururi destul de precise. De pildă, procesele verbale ale comisiei pentru Orient vădesc un interes mai mare pentru unirea religioasă a bulgarilor cu Roma decît pentru chestiunile pur politice.

Trecutul istoric al raporturilor româno-poloneze, poziția geografică a Principatelor Române, cu deosebire a Moldovei, și similitudinea obiectivelor luptei sociale și naționale au constituit temeiurile atenției pe care Wl. Czartoryski, ca și întreaga emigrație polonă, a acordat-o țărilor noastre. Pentru Wl. Czartoryski, bunele și strînsele raporturi româno-polone erau obiectiv necesare [3]. El considera Unirea — cum spunea [4] într-o scrisoare din 1864 către Drouyn de Lhuys — ca un act dorit de marea majoritate a românilor, act care a însemnat eliberarea de o lungă servitute, regenerarea morală și politică etc. O Românie unită, independentă și puternică ar fi servit și celor mai fierbinți aspirații polone. Wl. Czartoryski a exagerat însă afirmînd că, fără Polonia, țara noastră ar fi fost amenințată să fie înghițită de puternicii ei vecini sau să cadă pradă intrigilor. O strînsă colaborare româno-polonă, o alianță al cărei ascuțiș să fie îndreptat împotriva țarismului erau pentru Wl. Czartoryski însăși rațiunea existenței istorice a celor două națiuni.

Însemnătatea pe care proaspătul șef al partidei aristocratice a acordat-o raporturilor româno-polone rezultă din legăturile acestuia cu românii, din activitatea agenților Hotelului Lambert pe teritoriul nostru și, într-o oarecare măsură, chiar și din partea de buget atribuită acțiunilor polone pe teritoriul Moldovei și Țării Românești. Ce-i drept, în noiembrie 1863, Hotel Lambert a fixat pentru Orient un buget [6] de 4.000 franci lunar, din care 1.000 de franci pentru Caucaz și doar cîte 100 de franci pentru Tulcea și 500 de franci pentru București. Dar, o lună mai tîrziu, suma stabilită inițial pentru București a fost depășită, trimițîndu-i-se lui Glück 2.000 de franci [7].

Memoriile și corespondența lui Wl. Czartoryski ni-l înfățișează pe acesta din urmă ca un om decis să contribuie la întărirea raporturilor româno-polone, sincer și consecvent, înțelegător față de situația grea și complexă în care s-au aflat Principatele-Unite în acei ani.

La străduințele și sacrificiile închinate reconstituirii patriei, unii emigrați polonezi, îndeosebi din partida aristocratică, care punea accentul pe manevre diplomatice în culisele marilor cabinete, au adăugat în momente de deznădejde proiecte de modificare a hărții europene care au afectat bunele relații româno-polone. Așa bunăoară, Wladislaw Zamoyski, Leon Rejczewski ș.a. au imaginat un proiect care a făcut o lungă carieră. Acest proiect avansa ideea cedării către Polonia reconstituită a Galiției, urmînd ca Austria să fie compensată în schim-

[3] Cracovia, Biblioteca Czartoryski, ms. 5777/IV (Wl. Czartoryski către dr. Glück, 23 septembrie 1863).

[4] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Arhiva Cuza-Vodă, mapa V, f. 124.

[5] Cracovia, Bibl. Czartoryski, ms. 5774/IV (Wl. Czartoryski către Ion Ghica, 23 septembrie 1863).

[6] Wl. Czartoryski, *op. cit.*, p. 334—335.

[7] *Ibidem*, p. 337.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

bul acesteia cu stăpînirea asupra Moldovei şi Ţării Româneşti. Ideea a fost larg răspîndită în vremea războiului Crimeii şi repusă în circulaţie, cu aceeaşi frecvenţă şi intensitate, în 1863. Or, Czartoryski, ca şi alţi emigraţi poloni, s-a opus unor asemenea „planuri", de vreme ce el concepea renaşterea Poloniei în strînsă legătură şi cu existenţa unui stat român puternic şi independent. La 23 septembrie 1863, el s-a adresat [8] lui Glück, cerîndu-i să asigure pe români de netemeinicia unor astfel de idei pe care el le-a „respins indubitabil", căci politica Guvernului Naţional Polonez era dreaptă şi faţă de străini. O zi mai tîrziu, Ion Alecsandri i-a comunicat lui Al. I. Cuza că Wl. Czartoryski a numit pe autorii acelui proiect, oameni de stat şi emigraţi poloni, drept nişte „trişti promotori" [9]. În memoriile sale, Wl. Czartoryski reia chestiunea, relatînd, la 8 octombrie 1863, convorbirea pe care a avut-o cu Müllinen, secretarul ambasadei austriece din Paris. Cu acel prilej, şeful partidei aristocratice polone i-a spus diplomatului austriac că nu dorea să vorbească despre Principatele-Unite „ca de o compensaţie pentru Austria, căci pentru un polon este dificil să dorească absorbirea României de Austria" [10]. Românii au rămas, totuşi, neîncrezători, ceea ce explică pasajul din scrisoarea lui Cuza-Vodă către împăratul Franţei (30 octombrie/11 noiembrie 1863) în care domnitorul nostru îşi exprima convingerea că Napoleon al III-lea nu va accepta acel proiect de compensaţie [11].

Atitudinea de neîncredere a lui Cuza Vodă era justificată de fatpul că Wl. Czartoryski îmbrăţişa proiecte de compensaţie chiar dacă ele nu vizau Principatele-Unite. În acea vreme, Hotel Lambert urmărea împlinirea unui alt plan asemănător. În iulie 1863, Wladislaw Czartoryski angajase o discuţie cu Nigra privitoare la cedarea către Austria a Bosniei şi Herţegovinei, în schimbul cărora Turcia ar fi urmat să dobîndească Caucazul [12], iar Polonia ar fi fost reconstituită cu Galiţia. Witold, fratele lui Wladislaw, se afla în luna iulie la Poartă, unde ducea „foarte importante tratative" în jurul acelui plan [13].

Aşadar, consecventă cu ea însăşi, emigraţia aristocratică polonă nutrea încă speranţa unui succes diplomatic pe calea unor proiecte de compensaţie, numai că locul Principatelor Române ca obiect de schimb fusese luat de Bosnia şi Herţegovina. Cert este însă că, în acea epocă, Wl. Czartoryski refuzase să ia în considerare proiectele de compensaţie ce vizau ţara noastră.

Pregătirea insurecţiei polone din ianuarie 1863 avea să impună reglementarea situaţiei agenţilor din Principatele—Unite. Se ştie că agenţii, deveniţi reprezentanţi oficioşi ai Guvernului Naţional Polonez pe lîngă domnitorul Al. I. Cuza, au fost subordonaţi lui Wl. Czartoryski. Acesta din urmă l-a trimis în 1862 în ţara noastră pe generalul Felix Breansky, cu misiunea de a organiza pe emigraţii poloni de aici [14], dorind, totodată, să numească ca agenţi pe Wladimir Dobrzanski în Moldova şi Gradowicz în Muntenia [15]. Cuza-Vodă i-a făcut însă cunoscut lui Wl. Czartoryski, prin Ion Alecsandri, că ar fi preferat să vadă exercitînd acele funcţii pe dr. Otremba şi, respectiv, pe Glück [16], de vreme ce (nu mai era un secret pentru nimeni) Gradowicz se dovedise duşmănos faţă de domnitor, avînd legături strînse cu opoziţia, influenţîndu-l pe Tillos (consulul Franţei) de o manieră care exasperase

---

[8] Cracovia, Bibl. Czartoryski, ms. 5677/IV.
[9] Bibl. Acad. R.S.R., Arhiva Cuza-Vodă, mapa II, p. 288 vo.
[10] Wl. Czartoryski, *op. cit.*, p. 384.
[11] Vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 568.
[12] Wl. Czartoryski, *op. cit.*, p. 328.
[13] *Ibidem*, p. 173.
[14] T. Bălan, *Emigranţii poloni în Bucovina şi Moldova în secolul al XIX-lea*. Cernăuţi, f. a., p. 19.
[15] *Ibidem*, p. 20.
[16] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pe Cuza-Vodă. La 25 octombrie 1862, Ion Alecsandri raporta la București că Gradowicz a fost cu totul dat la o parte [17].

Totuși, Wl. Czartoryski nu renunțase la Gradowicz care, nota cel dîntîi, cunoștea realitățile locale, se bucura de o largă influență [18] și-i era net superior lui Glück în pregătirea și experiența politică. Așa se și explică de ce, la 24 septembrie 1863, Wl. Czartoryski a încercat să-l convingă pe Ion Alecsandri că Gradowicz se va dedica intereselor lui Al. I. Cuza dacă i se va acorda un oarecare grad de încredere [19], la care agentul nostru la Paris a răspuns punîndu-i sub ochi proaspăta scrisoare a lui Gradowicz către Milkowski, jignitoare pentru români și domnitorul lor [20]. Ion Alecsandri a adăugat că Gradowicz și-ar putea vădi devotamentul pentru Cuza-Vodă dacă ar ieși de sub influența celor ostili guvernului și ar acționa într-un sens opus: l-ar convinge pe Ion Ghica să revie la palat și ar modifica tendințele lui Tillos [21]. Wl. Czartoryski și însuși Gradowicz (care i-a cerut lui Ion Alecsandri să-i mijlocească o bună primire la domnitor) au dat toate asigurările [22] (Wl. Czartoryski i-a scris lui Ion Ghica să se alăture domnitorului), dar Cuza-Vodă a rămas neclintit : Dr. Glück, recomandat în noiembrie 1862 ca agent al Guvernului Național Polonez pe lîngă domnitorul Principatelor Unite, a continuat să rămînă în această funcție, ajutat însă de Gradowicz, căruia trebuia să-i ceară sfatul în toate împrejurările. Firește, cei doi polonezi au ajuns destul de repede la grave neînțelegeri, care l-au obligat pe Wl. Czartoryski să intervină [23]. Ambii au continuat însă să scrie rapoarte ce se băteau cap în cap. Wl. Czartoryski a rămas, totuși, un sprijinitor al lui Al. I. Cuza. Această atitudine s-a vădit, îndeosebi, cu prilejul unor confruntări fără precedent în istoria modernă a raporturilor româno-polone.

Neîndoielnic că momentul cel mai critic al relațiilor româno-polone în acea epocă l-a constituit expediția din iulie 1863 condusă de Milkowski. Împrejurările în care ea s-a produs, ca și urmările ei, sînt prea bine cunoscute [24] pentru a mai fi nevoie să revenim pe larg asupra lor. Problema care se pune este aceea de a ști ce aduc nou memoriile lui Wl. Czartoryski. Trebuie să spunem din capul locului că Wl. Czartoryski face lumină într-o chestiune esențială. Milkowski (într-un mod neașteptat — după ce-și recunoscuse vina), Sokulski [35] ș.a. au învinuit autoritățile române de perfidie. Chiar unii dintre istoricii contemporani ai Poloniei, ca de pildă H. Batowski [26], au pretins că Al. I. Cuza a avut „o atitudine echivocă față de poloni".

La noi în țară, opoziția liberal-radicală din vremea lui Cuza-Vodă a exploatat incidentul de o manieră tipic politicianistă. Mai mult, C. A. Rosetti, într-o suită de articole publicate în ziarul „Românul" [27], a adus cele mai grave acuzații guvernului și, indirect, domnitorului. C. A. Rosetti susținea, nici mai mult, nici mai puțin, că evenimentele de la Costangalia și Rînzești au fost premeditate de înaltele autorități române, care ar fi cunoscut intențiile și preparativele polonilor, lăsîndu-le să se desfășoare fără a lua nici o măsură, fără, îndeosebi, a avertiza pe polonezi asupra atitudinii guvernului român.

---

[17] Bibl. Acad. R.S.R., Arhiva Cuza-Vodă, mapa II, f. 85 vo.

[18] Cracovia, Bibl. Czartoryski, ms. 5677/IV (Wl. Czartoryski către Glück, 23 septembrie 1863).

[19] Bibl. Acad. R.S.R., Arhiva Cuza-Vodă, mapa II, f. 286.

[20] *Ibidem.*

[21] *Ibidem.*

[22] *Ibidem.*

[23] Cracovia, Bibl. Czartoryski, ms. 5774/IV (Wl. Czartoryski către Glück, 18 august 1863).

[24] Vezi Gh. Duzinchevici, *Cuza-Vodă și revoluția polonă din 1863*, București, 1935, p. 27 și urm.

[25] Bibl. Acad. R.S.R., Arhiva Cuza-Vodă, mapa III, f. 79.

[26] Vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 80.

[27] Vezi „Românul" din 1/13 august și 6/18 august 1863, p. 674 și 690.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Mărturiile[28] lui Wl. Czartoryski în această chestiune sînt însă lipsite de orice echivoc. La 20 aprilie 1863, deci cu aproape trei luni înainte de expediția Milkowski, el a prezentat prințului Napoleon un plan de expediție în Podolia, care prevedea, printre altele, și o trecere a unor detașamente poloneze prin Moldova. Referindu-se la atitudinea lui Cuza-Vodă, șeful partidei aristocratice polone nota că, „din nefericire, prințul [Cuza-Vodă — n.n.] pare de cîtăva vreme aplecat de partea rușilor și trecerea corpului polonez prin Moldova a devenit, astfel, aproape imposibilă"[29] (Este vizibilă înrîurirea lui Gradowicz). La 11 aprilie, Wl. Czartoryski a fost primit de Napoleon al III-lea, căruia i-a vorbit de vreo mie de oameni adunați în Dobrogea, ce ar fi trebuit să traverseze Moldova, „dar prințul Cuza nu s-a arătat dispus"[30] — nota el —, ceea ce explică și renunțarea la acea traversare[31]. Așadar, rezultă că Al. I. Cuza a avut cunoștință de proiectele poloneze, că i s-a cerut permisiunea traversării Moldovei, pe care el a refuzat s-o acorde din motive ușor de bănuit (reacția Rusiei).

Milkowski avea să afirme în memoriile[32] sale că n-a luat legătură cu autoritățile române, că Mrozowicki, comisarul Guvernului Național Polonez în Principate, n-a dus tratative cu guvernul român și că el, Milkowski, a hotărît, cu de la sine putere, traversarea Moldovei, care — spunea el — însemna un fel de cucerire. Dealtfel, Wl. Czartoriski l-a caracterizat pe Milkowschi drept șef stîngaci și neascultat[33]. În fața acestor dovezi, toate acuzațiile unor români, C. A. Rosetti în primul rînd, și ale unor poloni adresate guvernului din București își pierd orice temei.

Wl. Czartoryski a dezavuat expediția Milkowski, a recunoscut că guvernul român nu putea proceda altfel decît a făcut-o și a transmis lui Cuza-Vodă mulțumiri pentru modul cum a tratat pe cei ce au depus armele la Rînzești. Ce-i drept, în aprecierea atitudinii lui Wl. Czartoryski se cuvine să nu pierdem din vedere că cel la care se referea acesta din urmă era Milkowski, adică unul dintre funtașii partidei democratice, dar, nu-i mai puțin adevărat, Wl. Czartoryski a considerat incidentul drept o încălcare de către expediția Milkowski a înțelegerii și cooperării româno-polone. Că Wl. Czartoryski a continuat să acorde încredere lui Al. I. Cuza reiese și din propunerea de alianță pe care el a făcut-o românilor în septembrie 1863, la care Cuza-Vodă a răspuns pozitiv prin cunoscuta scrisoare din 30 octombrie/11 noiembrie 1863 către Napoleon al III-lea. Refuzul lui Cuza-Vodă de a permite trecerea unor mari detașamente polone înarmate prin teritoriul românesc nu însemna și abdicarea de la atitudinea sa filo-polonă. El a făcut polonezilor înlesniri atît cît îi îngăduiau împrejurările și anume să traverseze Principatele-Unite în grupuri mici și neînarmate, armele urmînd să le primească la ieșirea din țara noastră. Această șansă a părut multor emigrați poloni neînsemnată, de vreme ce nu puțini dintre ei sperau să provoace în Orientul european complicații de natură să apropie momentul izbucnirii unui război general.

În noiembrie 1863, Wl. Czartoryski a cerut guvernului român arme, iar patru luni mai tîrziu permisiunea transportării de muniții și armament de la

---

[28] Wl. Czartoryski, *op. cit.*, p. 374.

[29] *Ibidem.*

[30] Ibidem, p. 131. Încă din martie-aprilie 1863, Glück și Bednarczyk (care ținea legătura între Wysocki și români) au aflat de la Cuza-Vodă și, respectiv, Christian Tell că autoritățile române nu puteau îngădui trecerea prin Principatele-Unite a unor detașamente poloneze înarmate (Stanislas Lukasik, *Rumunia a Polska w XIX Wieku*, Kraków, 1929, p. 61—62).

[31] Wl. Czartoryski, *op. cit.*, p. 374.

[32] Teodor Thomas Jez (Zygmunt Milkowski), *Od kolebi przez zycie*, t. III, p. 65—66, 70, 83.

[33] Wl. Czartoryski, *op. cit.*, p. 151.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Galaţi la graniţa austriacă [34]. Al. I. Cuza n-a refuzat să ia în considerare acele dorinţe, dar a invocat şi avizul guvernului francez, ceea ce este şi firesc de vreme ce Drouyn de Lhuys şi însuşi Napoleon al III-lea recomandau prudenţă, iar Principatele-Unite nu puteau să acţioneze fără o acoperire care să le pună la adăpost de o intervenţie armată care ar fi ameninţat însăşi existenţa lor. Şi cum putea Al. I. Cuza să se angajeze într-o aventură cînd consulul ţarist protesta la Bucureşti, cînd Bulwer avertiza pe români să „termine cu farsele" şi că, dacă vor continua să se joace de-a „Imperiul şi independenţa", să ţină minte cuvintele sale: Europa nu va suporta mult, căci de cîţiva ani Principatele „nu ne lasă să ne odihnim" [35].

Într-un sens moderator exercita presiuni asupra Bucureştilor şi Ion Alecsandri. Şi pe bună dreptate. El cunoaştea foarte bine pînă la ce punct se va angaja Franţa în chestiunea polonă. Drouyn de Lhuys — scria agentul nostru la Paris — a avut întotdeauna multe menajamente pentru Austria: „nimic nu se va face pentru Polonia. Să fim deci tot aşa de rezonabili ca şi alţii şi să nu iritäm o putere..." [36].

În acele împrejurări, Principatele Unite n-au încetat să acorde polonilor sprijin moral şi material, să colaboreze în toate chestiunile menite să contribuie la apropierea momentului deplinei eliberări naţionale a celor două popoare, cu condiţia ca ceea ce românii deja cuceriseră să nu fie primejduit.

Secularizarea averilor mănăstireşti, chestiunea bunurilor Brîncoveanu (administrate de o epitropie şi etatizate de Cuza-Vodă), lovitura de stat sînt momente în care Al. I. Cuza a simţit sprijinul lui Wl. Czartoryski. Acest sprijin a fost dat pe mai multe căi, între care două sînt principale. Cea dintîi, intervenţia directă a lui Wl. Crartoryski pe lîngă persoane influente din cabinetele marilor puteri, iar cea de a doua, presa.

Wl. Czartoryski aminteşte în memoriile sale de colaborarea [37] cu Gănescu, autorul unor interesante studii consacrate Principatelor Române. Acesta din urmă ajunsese în fruntea ziarului „Courrier de Dimanche", iar în decembrie 1860, Wl. Czartoryski încercase să ajungă cu compatriotul nostru la o înţelegere: emigraţia polonă să plaseze corespondenţe în „Courrier de Dimanche" în schimbul unei subvenţii de 50 de abonamente. Gănescu îşi rezerva însă decizia în privinţa conţinutului articolelor. Apoi, fiind şi plătit de orleanişti, fu înlăturat şi înlocuit cu d'Haussonville. Gănescu i se înfăţişa lui Wl. Czartoryski ca un om „foarte abil şi inteligent, dar fără moralitate".

În sfîrşit, în februarie 1864, Wl. Czartoryski a propus guvernului român o „unire a eforturilor în domeniul publicisticii şi anume serviciile poloneze de presă, organizate pe lîngă jurnale franceze şi engleze, să fie puse şi în serviciul cabinetului român, cu condiţia ca acesta din urmă să ofere material documentar şi o sumă de bani, pe care Ion Alecsandri o cifra la 20.000 de franci [38]. Nu ştim însă ce urmări practice a avut acea propunere.

Semnificativă pentru concepţia şi activitatea partidei aristocratice polone ni se înfăţişează încercarea acesteia de a atrage sub egida Romei biserica română. La începutul lui februarie 1864, Wl. Czartoryski i-a făcut o vizită lui Ion Alecsandri, căruia i-a vorbit [39] despre necesitatea ca Principatele-Unite să-şi schimbe calendarul şi să unească biserica lor cu cea catolică, ceea ce, se pare, Ion Alecsandri a acceptat în principiu. Cîteva zile mai tîrziu, Ion Alecsandri relua tema într-o convorbire cu Wl. Zamoyski, convorbire pe care a relatat-o lui Wl. Czartoryski în

---

[34] Bibl. Acad. R.S.R., Arhiva Cuza-Vodă, mapa IX, f. 214.
[35] Loc. cit., mapa VI, f. 96—98.
[36] Loc. cit., mapa II, f. 397.
[37] Wl. Czartoryski, *op. cit.*, p. 28, 33, 107.
[38] *Ibidem*, p. 387 Cracovia, Bibl. Czartoryski, ms. 5774/IV (Wl. Czartoryski către Glück, 18 februarie 1864).
[39] Wl. Czartoryski, *op. cit.*, p. 193.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

felul următor [40]: Zamoyski a mers prea departe și a înțeles mai mult decît i-ar fi spus el, că însăși acceptarea calendarului gregorian, deși populară, ar întîmpina încă opoziția stareților mănăstirilor peste care, totuși, s-ar putea trece; „în ceea ce privește conversiunea la catolicism, chestiunea este mult mai gravă și deloc pregătită [...]. Prințul Cuza este un ateu care nu crede în nimic, deci lui i-ar fi perfect egal, numai să dobîndească profituri reale și lucrul să fie executabil". Ar fi bine, a continuat Ion Alecsandri, ca un agent al Romei să vină în Principate sub pretextul vizitării stabilimentelor catolice și să înceapă negocierele. Prințul Cuza nu așteaptă decît să se detașeze de patriarhia de la Constantinopol și să profite de moartea mitropolitului din Iași ca să rămînă cu un singur mitropolit în țară.

Neîndoielnic că intențiile lui Cuza de a se sustrage ingerințelor înalților ierarhi ortodocși din afara țării și de a impune autocefalia bisericii române ca un pas pe calea independenței politice au fost folosite de Wl. Czartoryski în scopul detașării totale a Principatelor-Unite de lumea ortodoxă și al intrării bisericii române sub egida Romei. Nu este greu să ne dăm seama că, în acele împrejurări, o asemenea întreprindere n-avea sorți de izbîndă.

Wl. Czartoryski i-a cerut [41] lui Glück, la 18 februarie 1864, să-l convingă pe Cuza-Vodă că singura soluție menită să înlăture o amenințare externă ar fi fost o biserică română independentă și unită cu Roma, fapt posibil dat fiind că — spunea Wl. Czartoryski — românii sînt occidentali și urmași ai romanilor. Și cum el întrevedea piedicile aproape insurmontabile care stăteau în calea traducerii în viață a acestui proiect, a făcut un pas înapoi, precizînd că n-ar fi vorba de schimbarea ritului, ci numai de recunoașterea supremației Romei.

Tentativele întreprinse la București în această materie se încadrează în șirul stăruințelor cu care emigrația aristocratică polonă a încercat să rupă de ortodoxism popoarele din sud-estul Europei, îndeosebi la începutul celui de al VII-lea deceniu al secolului trecut. Într-o oarecare măsură, aceasta explică și atitudinea polonilor față de secularizarea averilor mănăstirești în Principate. Atunci cînd (februarie 1864?) un prelat grec a venit la Paris să cîștige opinia publică în favoarea mănăstirilor grecești, iar un Ipsilanti i-a cerut chiar ajutor, Wl. Czartoryski i-a răspuns acestuia din urmă hotărît că sprijină deplin pe Al. I. Cuza. Domnitorul Principatelor-Unite a privit cu interes chestiunea, dar, cumpănind șansele, a renunțat la un act care ar fi împovărat peste măsură dosarul și așa destul de încărcat al problemei române.

O altă temă care a făcut obiectul a numeroase convorbiri și corespondențe între români și polonii a fost situația emigraților polonii în Principate. Se știe că aceștia din urmă s-au bucurat la noi de o largă ospitalitate. Zeci de polonezi profesau aici medicina, diferite meșteșuguri, erau arendași sau administratori de moșii etc. Li se cerea un singur lucru: să nu se amestece în treburile publice ale țării. Conducătorii emigrației polone doreau însă să-și introducă compatrioții în armată din motive lesne de înțeles. Wl. Czartoryski nota [42] la 1 decembrie 1862 că prințul Cuza a acordat polonilor permisiunea de a se angaja în arsenalele și fonderiile române. După înăbușirea insurecției declanșată în ianuarie 1863, cererile polonilor de a se angaja în armata română sporesc. Domnitorul nu s-a lăsat însă înduplecat și, în bună măsură, atitudinea sa ni se înfățișează ca perfect justificată de vreme ce el a găsit repede răspuns la întrebarea: dat fiind numărul mare de polonezi ce doresc să intre, mai ales ca ofițeri, în armată română, în cazul acceptării acelor cereri cine anume va fi stăpîn pe forțele militare ale patriei?

Memoriile lui Wl. Czartoryski nu cuprind, într-adevăr, nimic senzațional referitor la raporturile româno-polone. Dar numeroase informații întregesc cunoștințele noastre în acest domeniu. Asupra unora dintre ele, care aduc precizări sau infirmă concluzii mai vechi, ne-am oprit foarte pe scurt în această notă.

---

[40] *Ibidem*, p. 386—387.

[41] Cracovia, Bibl. Czartoryski ms. 5774/IV (Wl. Czartoryski către Glück, 18 februarie 1864).

[42] Wl. Czartoryski, *op. cit.*, p. 314.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LES RELATION ROUMANO-POLONAISES D'APRES LES MÉMOIRES DE WLADISLAW CZARTORYSKI

RÉSUMÉ

L'auteur nous présente les mémoires de Wladislaw Czartoryski *(Pamietniki 1860—1864*, Warszawa, 1960), en mettant en évidence leur importance pour les rapports roumano-polonais de 1859 à 1864. Il précise la position de Wl. Czartoryski à l'égard des questions suivanttes : la nominations des agents officiels polonais dans les Principatés-Unies, le budget de l'emigration destiné a son action dans les Principautés-Unies, l'idée de la cession des Principautés Roumaines à l'Autriche comme compensation pour la jonction de la Galitie à la Pologne reconstituée, l'expédition Milkowski (juillet, 1863), l'admission des Polonais dans l'armée roumaine, l'union de l'église orthodoxe roumaine à l'église catholique, les réformes du Prince Al. I. Cuza, la collaboration roumano-polonaises en matière de presse etc.

La plupart de ces problèmes ont reçu une solution basée sur l'intérêt réciproque, à l'exception de deux : 1) les emigrés polonais n'ont pas été admis dans l'armée roumaine combattante, mais seulement dans les arsenaux et poudrières ; 2) l'acceptation de la suprématie du Pape par l'église roumaine a été appréciée à Bucarest comme irréalisable, malgré la fait que le Prince Al. I. Cuza était indiffèerent de quel côté s'inclinerait l'église roumaine, à condition qu'un tel acte favorisât les intérêts du pays et la conquête de son indépendance.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CONTRADICȚII ÎNTRE PARTIDELE BURGHEZE DIN ROMÂNIA ÎN DOMENIUL POLITICII ECONOMICE (1922—1928)

DE

I. SAIZU

După cum se știe, dezvoltarea forțelor de producție se realizează în capitalism în cadrul manifestării contradicțiilor proprii acestei societăți. Orînduirea burgheză nu poate progresa altfel decît în limitele unei serii întregi de opoziții, iar indicarea acestora nu face decît să evidențieze caracterul ei istoric trecător, să explice condițiile și cauzele evoluției ei. Se cunoaște, de asemenea, că în procesul dezvoltării societății capitaliste cercurile conducătoare se manifestă diferit, în raport cu interesele partidelor sau grupărilor din care fac parte. Atitudinea lor contradictorie este rezultatul inevitabil al scindării clasei burgheze în fracțiuni din cauza unor deosebiri de interese. Precizarea orientării tendințelor opuse dintre grupările clasei dominante nu se poate face fără înțelegerea în toate amănuntele ei a situației social-politice, fără observarea atentă a ciocnirilor de orice natură produse între guvern și oricare pătură socială.

Studierea aprofundată a condițiilor istorice concrete care au agravat contradicțiile în sînul cercurilor conducătoare și lupta dintre partidele burgheze, ca și analiza transformărilor care se produc în evoluția societății, au o deosebită însemnătate pentru mișcarea revoluționară în fixarea tezelor și obiectivelor de luptă corespunzătoare etapei respective. Faptul permite înțelegerea științifică a evenimentelor politice și a raporturilor între partide și ușurează înlăturarea unor aprecieri greșite cu privire la structura politică a României în acei ani.

Problema contradicțiilor în sînul clasei dominante, a luptelor între partidele burgheze, a preocupat mult istoriografia veche. Precipitarea vieții politice, schimbarea echilibrului forțelor sociale, ca și agravarea divergențelor la nivelul clasei conducătoare după primul război mondial, sînt explicate de majoritatea autorilor prin acțiunea mai multor factori (unirea Transilvaniei, consecințele războiului, reforma agrară și votul universal), puși într-o ordine care diferă de la un autor la altul[1]. Dintre toți, P. P. Negulescu prezintă cel mai bine amploarea acestui

[1] D. Drăghicescu, *Partidele politice și clasele sociale*, București, 1922, p. 3; St. Zeletin, *Neoliberalismul*, București, 1927, p. 152; Florin M. Manoliu, *La Reconstruction économique et financière de la Roumaine et les partis politiques*, Paris, 1931, p. 139; N. N. Petrașcu, *Evoluția politică a României în ultimii douăzeci de ani (1918—1938)*, București, 1939, p. 7, 9—10; N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. X, București, 1939, p. 448—469; Andrei Corteanu, *Schițe politice și economice*, Cultura Națională, (1923), p. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

proces. „O luptă violentă — a partidelor vechi între ele, a partidelor noi în contra celor vechi, a partidelor noi între ele și a partidelor vechi în contra celor noi — a început — scria el în 1926 — din primăvara anului 1918 încoace și a mers crescînd în înverșunare“ [2]. Aceste partide nu și-au combătut numai, cum ar fi fost firesc — remarcă același autor — principiile teoretice, nu au dezbătut numai, cum ar fi fost necesar, soluțiile practice, ci și-au contestat reciproc legitimitatea, și-au tăgăduit chiar, mai mult sau mai puțin radical, dreptul la existență [3]. În același spirit, N. Iorga, N. D. Chirculescu și alții demonstrau că divergențele dintre partide nu se reduceau la o luptă de principii, de idei sau doctrină, purtate de la partid la partid, ci la o acțiune care degenerase în invective, necuviință, calomnie, brutalitate [4]. Unii autori, între care și P. P. Negulescu, considerau însă greșit că adîncirea contradicțiilor între partide duce la manifestarea luptelor de clasă și că evitarea sau aplanarea lor ar avea ca un prim rezultat încetarea acestor lupte.

S-au găsit însă și autori care să nege existență contradicțiilor în sînul clasei dominante, între partidele burgheze. Șt. Zeletin, de pildă, a căutat să demonstreze că dispariția tuturor contradicțiilor și întronarea păcii și armoniei sociale nu o poate asigura decît domnia marii finanțe, neoliberalismul [5]. Plecînd de la cele două reforme — agrară și electorală — care au redus treptat, pînă la desființare, rolul politic și economic al partidului conservator, el considera că odată cu dispariția acestuia s-a lichidat și opoziția politică, astfel încît burghezia industrială a rămas singura clasă stăpînitoare [6]. După părerea lui D. Drăghicescu, celelalte partide fiind fie prea slabe, fie lipsite de popularitate, urmau să evolueze într-un fel sau altul spre Partidul Național-Liberal, pînă la contopire [7]. Această idee a dat naștere la o întreagă literatură, care încerca să prezinte P.N.L. deasupra claselor, guvernînd ca reprezentant al întregii națiuni [8]. Se căuta să se slujească astfel teza potrivit căreia contradicțiile între clase să rămînă la nivelul partidelor, fără a afecta guvernul. Negarea opoziției guvernamentale o întîlnim și la Averescu, care a declarat că în anii 1926/1927 raporturile cabinetului său cu celelalte partide au fost „cît se poate de bune și de calme“ [9].

Dacă în legătură cu contradicțiile între principalele clase ale societății românești din perioada 1922—1928 istoriografia nouă s-a ocupat în lucrări și studii de o certă valoare [10], agravarea divergențelor în sînul cercurilor conducătoare n-a format pînă acum, la nivelul acestei istoriografii, obiectul unui studiu special. Datorită bogăției materialului documentar ne propunem ca în articolul de față

---

[2] P. P. Negulescu, *Partidele politice*, București, 1926, p. 20.

[3] *Ibidem*.

[4] N. D. Chirculescu, *Concepția despre un partid politic a țărăniștilor. Lipsa de program și de concepții sănătoase a partidului țărănist*, Focșani, 1923, p. 8.

[5] Șt. Zeletin, *op. cit.*, p. 80.

[6] *Ibidem*, p. 152.

[7] D. Drăghicescu, *op. cit.*, p. 90.

[8] D. Drăghicescu, *Evoluția ideilor liberale*, București, 1921, p. 5; Șt. Zeletin, *op. cit.*, p. 76; Corvin N. Petrescu, *Opera Partidului Național-Liberal*, București, 1925, p. 7.

[9] *Uzurparea de la 4 iunie 1927 în lumina discursurilor și declarațiilor d-lui general Averescu*, s.l., s.a., p. 15.

[10] Vezi, între altele, Vasile Hurmuz, *Situația materială a țărănimii din România și unele răscoale țărănești din anii 1923—1928*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.“, an. II (1956), nr. 2, p. 35—54; M. C. Stănescu, *Din istoria luptelor muncitorilor tipografi (1923—1928)*, în *idem*, an. VII (1961), nr. 6, p. 102—115; N. N. Constantinescu și Tudor Paul, *Situația clasei muncitoare din România în perioada stabilizării relative a capitalismului*, în *idem*, an. VIII (1962), nr. 3, p. 77—111; M. C. Stănescu, *Din lupta P.C.R. împotriva terorii și pentru cucerirea amnistiei generale (1924—1929)*, în *idem*, an. IX (1963),

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

să relevăm numai cîteva aspecte din șirul contradicțiilor determinate de aplicarea programelor economice ale celor două partide care au guvernat țara între anii 1922—1928 — P.N.L. și „Partidul Poporului" — și aceasta cu atît mai mult cu cît — după cum bine s-a remarcat atunci [11] — întreaga politică a partidelor burgheze poartă amprenta disputei pentru dominație economică. Expunerea divergențelor de altă natură o vom face cu alt prilej.

Punctul de plecare în agravarea contradicțiilor în sînul cercurilor conducătoare l-a constituit poziția diferită a partidelor cu privire la aprecierea caracterului și perspectivelor economiei naționale, ca și a mijloacelor de înfăptuire a progresului în această privință[12]. Deși programul economic al P.N.L. era cel mai

---

nr. 2, p. 3—16 : N. Petreanu, *Sindicatele unitare și rolul lor în lupta P.C.R. pentru apărarea intereselor celor ce muncesc și refacerea unității mișcării sindicale (1923—1929)*, în *idem*, an. IX (1963), nr. 3, p. 73—92 ; Gh. I. Ioniță, *Organizațiile democratice create, îndrumate și influențate de P.C.R. — rezervor de cadre și energii revoluționare, mijloc important de strîngere a legăturilor partidului cu masele în anii 1921—1944*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.", an. XV (1969), nr. 1, p. 31—52 ; *Situația clasei muncitoare din România 1914—1944*, Editura Politică, București, 1966, p. 217—219 ; M. Rusenescu, *Situația agriculturii și mișcările țărănești din România între anii 1922—1928*, în „Studii", an. XXI (1968), nr. 5, p. 897—914.

[11] Antagonismul partidelor izvora din antagonismul intereselor și ideilor contradictorii : doctrinele, metodele și politica economică alimentau luptele dintre partide, determinînd într-o largă măsură raporturile dintre ele *(Doctrinele partidelor politice*, București, (1923), p. 7 ; *Naționalismul economic și doctrina partidelor politice în România. Rezultatele politicii economice de la 1859 pînă la 1930*, București, 1930, p. 82 ; „Revista economică", an. XXVIII (1926), nr. 9, p. 53—54.

[12] Programul P.N.L. prevedea încurajarea dezvoltării bogățiilor țării în primul rînd prin muncă, inițiativa și capitalurile românești, prin unificarea legislației economice, prin întărirea creditului, dezvoltarea mijloacelor de transport, înzestrarea porturilor, sporirea energiilor naționale, creșterea producției și apărarea avuțiilor țării, prin dezvoltarea învățămîntului profesional potrivit nevoilor crescînde ale vieții moderne, prin extinderea învățămîntului secundar. Învățămîntul superior, pe lîngă caracterul său teoretic, trebuia să se inspire tot mai mult din cerințele vieții practice și ale tehnicii moderne *(Istoricul Partidului Național-Liberal de la 1848 și pînă astăzi*, București, 1923, p. 232 și urm., B.C.S., Fond St. Georges, P.N.L., Programe și declarații, 1863—1933, pachet XLV, dosar 4, f. 64—67, 72—75). Programul Partidului Țărănesc prevedea necesitatea încurajării producției agricole, ca și industrializarea produselor agricole prin mijlocirea cooperației capitaliste și punerea bazelor unei industrii țărănești, concepută în chip rațional. Industria trebuia organizată cu puterile reale ale țării. Programul mai prevedea necesitatea aplicării unei politici unitare, raționale în domeniul exploatării generatorilor de energie în folosul întregii societăți. Sprijinul statului era reclamat numai în scopul intensificării producției ramurilor de industrie cu condiții prielnice de dezvoltare, îndeosebi cele legate de agricultură. Era prevăzută și introducerea unor măsuri de încurajare a organizării, pe baza tehnicii moderne, a „industriilor mijlocii" și a meseriilor *(Partidul Țărănesc. Programul și statutele*, București, 1922, p. 13—15). Țărănismul în acea perioadă socotea că trebuie reechilibrată politica investițiilor în așa fel încît grosul capitalului să fie îndreptat spre finanțarea agriculturii (cooperației) și a industriei prelucrătoare de produse agricole (Z. Ornea, *Țărănismul. Studiul sociologic*. Editura Politică, București, 1969, p. 60). Aspectele pozitive din acest program au fost apreciate și de contemporani (D. Drăghicescu, *Partidele politice și clasele sociale..., p. 101)*. Primatul agriculturii se păstrează și în programele din anii următori, cînd Partidul Țărănesc fuzionase cu Partidul Național. Producția principală fiind agricultura — se arată

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

avansat, el nu avea în vedere schimbarea caracterului economiei naţionale [13].

Trebuie subliniat din capul locului că din cauza intereselor extrem de diferite ale fracţiunilor burgheziei, politica economică a partidului de guvernămînt — fie P.N.L., fie „Partidul Poporului" — s-a găsit într-o încordată contradicţie, dar la diverse niveluri, cu partidele din opoziţie. Pe de altă parte, se cuvine de menţionat că disputa dintre programele economice ale partidelor burgheze, foarte diferite şi contradictorii, nu se desfăşurau în scopul rezolvării cerinţelor fundamentale ale României, deşi fiecare partid s-a considerat prin titulatură sau program exponentul cel mai fidel al acestor cerinţe. Opoziţia burgheză, indiferent cum a fost exprimată şi ce forţe sociale a antrenat, nu avea în vedere o modificare radicală a regimului economic şi social-politic, ci numai forţarea marii burghezii de a încorpora între beneficiarii dezvoltării României şi alte categorii ale burgheziei, de a comprima monopolul economic şi politic al Partidului Liberal.

Trebuie subliniat, de asemenea, ca o trăsătură a vieţii politice a României, că în urma falimentului Partidului Conservator, care vreme de decenii fusese unul din partenerii „rotativei guvernamentale", contradicţiile dintre acesta şi P.N.L. au dispărut făcînd loc contradicţiilor, de dimensiuni sporite, dintre P.N.L. şi noile partide, mai cu seamă Partidul Naţional-Ţărănesc.

Pentru a înţelege amploarea acestor contradiţii trebuie să avem în vedere că perioada 1922—1928, în care cele două partide au guvernat, se caracterizează prin dezvoltarea forţelor de producţie, fapt care a dat un nou impuls capitalismului, concretizat îndeosebi în avîntul luat de industrie în urma unor masive investiţii, în creşterea nivelului înzestrării tehnice a întreprinderilor, în sporirea numerică a forţei de muncă, în diversificarea producţiei [14]. Spre deosebire de

în programul din 1926 — interesele propăşirii acesteia nu vor fi subordonate intereselor unui industralism forţat, artificial *(Programul şi statutele Partidului Naţional-Ţărănesc, 1926*, Şimleul-Silvaniei, 1926, p. 10, 13—15). La Congresul P.N.Ţ. din mai 1928 s-a reafirmat programul economic, exprimat sintetic în următoarele prevederi : o politică agrariană şi o politică industrială adecvată dezvoltării agriculturii şi resurselor naturale, revizuirea tarifului vamal etc. Programul economic al „Partidului Poporului" recunoaşte marele rol pe care industria este chemată să-l aibă alături de agricultură în refacerea economică şi în consolidarea puterii statului. El considera că în acest scop era necesar să se facă o revizuire completă a legilor, dar cu respectarea drepturilor cîştigate şi acordînd avantaje în raport direct cu gradul de industrializare pe care-l realiza fiecare ramură *(Programul Partidului Poporului*, s.l., (1923), p. 4—7). Programul economic al partidului istoricului N. Iorga avea în vedere dezvoltarea agriculturii, încurajarea industriilor care au la bază materiile prime şi produsele agricole ce se află în ţară, ridicarea tarifului vamal numai atît cît trebuie pentru a încuraja şi proteja industria reală. *(Partidul Naţional. Programul şi Congresul partidului de la 5 februarie 1928*, Vălenii de Munte, 1928, p. 48).

[13] „Pentru noi — arăta I. G. Duca în acest sens — prin structura ei economică, România este desigur în primul rînd un stat agricol şi ea trebuie, vrînd nevrînd, să păstreze acest caracter". (I. G. Duca, *Partidul Naţional-Liberal, partid industrial (o nouă legendă)*, în „Democraţia", an. XV (1927), nr. 4, p. 4—6).

[14] În consecinţă, în 1928 faţă de 1922, numărul întreprinderilor a crescut cu 35%, forţa motrice cu 25%, personalul cu 62%, valoarea combustibilului cu 37%, valoarea materiilor prime cu 128%, iar valoarea producţiei cu 146%. (Florin M. Manoliu, *Politica preţurilor în economia românească*, Bucureşti, 1939, p. 31). Numărul societăţilor anonime (bancare, industriale, comerciale, de asigurări şi diverse) a sporit de la 1650 în 1922 la 2.729 în 1928, iar capitalul s-a mărit de la lei 12.162.029.000 la lei 42.975.905.000 *(Statistica societăţilor anonime din România*, vol. XXI (1939), Bucureşti, 1940, p. 2—3). Impulsul în această direcţie a fost cu atît mai mare cu cît, pentru înfiinţarea de noi întreprinderi industriale, statul a acordat o serie de avantaje.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

industrie, în agricultură semnele refacerii și progresului au fost mai puțin evidente. Căile de comunicații s-au restabilit în bună parte, contribuind la redresarea economiei. Balanța comercială a devenit excedentară încă din anul 1922 și a rămas excedentară cu excepția anilor agricoli slabi. De asemenea, începînd cu exercițiul financiar 1922/1923 și sfîrșind cu anul 1927, toate bugetele ordinare ale statului s-au soldat cu excedente masive. Datorită fluctuațiilor monetare, excedentele declarate și cuantumul lor redau în mod deformat măsura redresării financiare a țării [15]. Cu tot avîntul forțelor de producție, România a continuat să rămînă un stat slab dezvoltat din punct de vedere economic, în care monopolurile internaționale dețineau o pondere importantă.

Perioada 1922—1928 se caracterizează, de asemenea, prin intensificarea procesului de concentrare și centralizare a capitalului [16], prin accentuarea opoziției marii burghezii românești față de capitalul străin, prin întărirea poziției sale într-o serie de ramuri ale industriei și circulației. Paralel cu întărirea puterii economice se produce consolidarea dominației politice a marii burghezii industrial-financiare, se accentuează caracterul reacționar al puterii de stat. Întărirea dominației economice și politice a marii burghezii este ilustrată de faptul că în perioada 1922—1928, capitalul național a menținut, cu o întrerupere de 15 luni în anii 1926/1927, la conducerea statului, partidul liberal — cel mai puternic și mai bine organizat partid al burgheziei — care avea ca citadele financiare Banca Națională a României, Banca Românească și Banca Generală a Țării Românești. La creșterea rolului marii burghezii în societate au contribuit stabilizarea economică și politică, ca și refluxul vremelnic al mișcării muncitorești.

Din ianuarie 1922 cînd a venit la guvern, marea burghezie grupată în P.N.L. a promovat sub lozinca „prin noi înșine" o politică de întărire a pozițiilor capitalului român bancaro-industrial față de finanța internațională. Un rol important în această direcție l-a jucat legislația economică dintre anii 1922—1926, în baza căreia burghezia liberală a reușit să concentreze în mîinile sale principalele bogății ale țării. Exponenții marelui capital au încercat să formeze **„un grup capitalist centralizat** care să fie destul de puternic pentru a putea căpăta apoi de la capitalul străin... cît mai mari concesii cu putință" [17]. Această politică s-a dus în condițiile în care P.N.L., ca oricare partid burghez, a fost măcinat de o puternică criză internă [18].

Programul P.N.L. de a-și asigura supremația în valorificarea bogățiilor țării, în viața economică și social-politică, de a monopoliza rolul de intermediar al pătrunderii capitalului străin, de a intensifica exploatarea maselor, ca și restrîngerea drepturilor și libertăților democratice au ridicat împotriva marii burghezii nu

---

[15] Vezi Costin C. Kiriței escu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. II, Editura Academiei, București, 1967, p. 290—291.

[16] Este suficient să arătăm că pînă în anul 1928 marea burghezie a reușit să concentreze în mîinile sale 44,7% din întregul capital. (Ioan Longhin, *Marile bănci comerciale românești în epoca de după război (1920—1929)*, București, 1931, p. 99). Băncile liberale, transformate în „bănci de familie" („Revista economică", 11 noiembrie 1926, p. 133), au creat condiții grele acelor întreprinderi autohtone care, căutînd sprijin la capitalul străin, încercau fie să se elibereze, fie să nu se supună monopolului liberal.

[17] *Documente din istoria Partidul Comunist din România 1923—1928*, E.P.L.P., București, 1953, p. 239.

[18] Criza din P.N.L. s-a datorat — după părerea lui D. Drăghicescu — insuficienței programului său, faptului că nu s-au adus schimbări în program conform cerințelor epocii (D. Drăghicescu, *Partide politice...*, p. 81). După Al. Papacostea, criza din P.N.L. avea la bază cauze mai vechi, istorice, și cauze imediate, interne, de organizare (Al. Papacostea, *România politică 1907—1925*, București ș.a., p. 208 și urm.) Șt. Zeletin, dimpotrivă, afirma că nu era vorba de o criză a P.N.L., ci de criza liberalismului român (Șt. Zeletin, *Neoliberalismul...*, p. 90—93, 95—98).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

numai muncitorii, țăranii, mica burghezie, intelectualii, funcționarii, ci și pături burgheze industriale, comerciale și bancare amenințate cu falimentul economic sau cu subordonarea față de liberali. Faptul a determinat creșterea opoziției între partide, crearea de noi premise în regruparea forțelor politice și modificarea structurii social-politice a României.

După cum a subliniat pe drept cuvînt N. Iorga [19], P.N.L., în exclusivismul său, a ajuns la contradicții cu cercurile financiare occidentale, care continuau să dețină puternice poziții în economia României și urmăreau nu numai să-și consolideze aceste poziții, ci să le și extindă, și cu unele grupări mai noi ale burgheziei române, mai ales cu partidele național și țărănesc, care în 1926 au fuzionat, și a căror dezvoltare era frînată de monopolul financiar al băncilor liberale.

Contradicția dintre partide s-a oglindit, înainte de toate, în faptul că în promovarea programului economic cunoscut sub formula „prin noi înșine", care punea la baza refacerii economiei României teza că rolul primordial trebuie să-l joace capitalul național, P.N.L. n-a ajuns la un acord, fie și numai parțial, cu restul partidelor politice burgheze, ce se pronunțau pentru politica „porților deschise" în fața capitalului străin, sau pentru colaborarea cu acesta, dar în condiții de perfectă loialitate. Aceste din urmă partide își motivau atitudinea lor din lipsa accentuată de capitaluri pentru o perioadă tipic de refacere. Deși asemenea aprecieri aveau o bază reală, atitudinea opozițională a partidelor burgheze față de formula „prin noi înșine" nu era determinată de acest considerent, ci de lupta politică dintre ele, de interesul de a răsturna pe liberali de la guvern și a instaura la conducerea țării proprii lor reprezentanți. In consecință, fiecare din partidele burgheze opoziționiste căuta să speculeze acele puncte din programul economic al P.N.L., cu care nici capitalul străin nu era de acord; ele s-au întrecut în a cîștiga încrederea și bunăvoința capitalului străin. Faptul a determinat că în centrul contradicțiilor din sînul claselor dominante să se afle problema raporturilor cu finanța internațională în opera de refacere și dezvoltare economică a României. În acest context, publicațiile aflate sub patronajul liberalilor au dezlănțuit o campanie împotriva acelora care respingeau politica „prin noi înșine", acuzîndu-i de atentat la independența economică și politică a țării [20].

Reacția partidelor burgheze de opoziție era dictată de situația reală că partidul liberal prin măsurile luate își întărea în dauna lor monopolul economic și politic. Fiecare manifestare a guvernului liberal arăta limpede tendința lui de a întări o minoritate capitalistă înaintea clasei întregi [21], de a pune la dispoziția sa mijloace de dominație economică și politică [22]. În legătură cu aceasta, N. Iorga nota că Vintilă Brătianu, adevăratul șef al guvernului, „născocitorul de legi și întreprinderi", era dominat de idea „de a crea noua viață economică a României și de a-i așeza în frunte partidul său" [23]. Interesul în această direcție își găsește reflectarea în constituția din 1923, în diferitele legi de organizare economică a statului (legea minelor, legea pentru comercializarea întreprinderilor statului, legea relativă la regimul apelor și legea energiei). Prin legile respective, elaborate în spiritul politicii „prin noi înșine", liberalii și-au dezvăluit intențiile de a acapara principalele bogății naturale ale țării, precum și ramurile de cea mai mare rentabilitate aflate în proprietatea statului [24].

Înțelegînd importanța politică, economică și națională a petrolului, ca și perspectiva acaparării lui într-o măsură mai mare de capitol străin, P.N.L., ai căror membri dețineau importante poziții în această ramură, a preconizat luarea

[19] N. Iorga, *op. cit.*, p. 452.

[20] Vezi între alții, N. Constantinescu, *Naționalismul economic*, în „Democrația", an. XI (1923), nr. 3, p. 34 și urm.; *Pentru apărarea României*, București, 1929, p. 9.

[21] „Socialismul", 10 iunie 1923.

[22] „Revista vremii", an. II (1922), nr. 24, p. 3.

[23] N. Iorga, *op. cit*, p. 452.

[24] „Revista vremii", an. III (1923), nr. 6, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

unor măsuri, în primul rînd naționalizarea subsolului minier, care să împiedice monopolizarea acestuia de către străini, să asigure stăpînirea lui de capitalul național. Dorința liberalilor de a naționaliza subsolul, cunoscută chiar la cîteva săptămîni după venirea lor la guvern [25], a determinat o reacție furtunoasă în rîndul partidelor burgheze de opoziție și a cercurilor petrolifere nelegate de finanța liberală. Atitudinea ostilă a acestora față de etatizarea subsolului minier s-a suprapus peste reacția de aceeași natură împotriva modificării regimului constituțional, plasînd întotdeauna problema etatizării în centrul dezbaterilor provocate de reformarea constituției. Agravarea contradicțiilor pe această temă a sporit pe măsură ce progresau lucrările de elaborare a noii constituții, îndeosebi în momentul cînd a fost făcut cunoscut cuprinsul articolului referitor la naționalizarea subsolului. Fără a se ajunge de acord în prealabil, aceste partide au combătut în bloc principiul „naționalizării subsolului" dintr-un îndoit interes : pe de o parte, înteținea efortului de a răsturna pe liberali de la guvern ; pe de alta, de a cîștiga prin afișarea poziției lor dușmănoase față de „naționalizarea subsolului" simpatia capitalului străin.

Mobilul sporirii opoziției își are originea în teama liderilor partidelor burgheze că aplicarea măsurilor cuprinse în programul liberal va duce la întărirea monopolului economic și politic al P.N.L., în dauna lor, mai cu seamă a Partidului Național care număra între membrii lui proprietari de importante zăcăminte miniere. Atitudinea acestora avea să fie puternic sprijinită de numeroși proprietari de terenuri petrolifere din alte partide, atinși în drepturile lor și amenințați cu deposedarea [26].

Rezistența opoziției guvernamentale și a cercurilor petrolifere față de principiul naționalizării subsolului care afecta înainte de toate regimul exploatării petrolului, a silit pe liberali să facă unele concesii, între care, recunoașterea integrală a tuturor „drepturilor cîștigate" de vechii proprietari și concesionari [27]. Cele mai multe partide burgheze opoziționiste, din dorința de a discredita pe liberali și de a-i împiedica să-și întărească puterea economică prin etatizarea subsolului, au opus veto-ul lor naționalizării, fie direct, fie prin formularea unor critici ce reliefau neajunsurile prevederilor constituționale cu privire la subsol [28].

Contradicțiile aveau să se ascută mai mult cu prilejul elaborării legii minelor, fiecare tabără aducînd în sprijinul poziției sale argumente de tot felul. După cum s-a subliniat pe bună dreptate recent [29], studierea atitudinii partidelor burgheze de opoziție față de legislația minieră a P.N.L. în cursul pregătirii ei, ca și campania contra liberalilor în general, își găsește explicația în tendința de răsturnare a lor de la putere, mai cu seamă că se contura perspectiva prelungirii guvernării, în concepțiile diferite în ceea ce privește atitudinea față de capitalul străin. Cu unele nuanțe, ele erau pentru promovarea unei politici economice în spiritul formulei „porților deschise". Trebuie subliniat aici faptul că alianța unor partide opoziționiste cu capitolul străin împotriva unei legislații care avea în vedere rezolvarea unor probleme strict interne denotă nu numai gradul scăzut al vieții politice la nivelul clasei burgheze, ci și angajarea lor într-o luptă de apărarea interesului de a guverna, cu orice preț.

Intenția guvernului liberal de a supune votului proiectul legii minelor a stîrnit — după expresia ziarului „Adevărul" — „o adevărată furtună" [30] în străină-

[25] „Moniteur du Pétrole Roumain", an. XXIII (1923), nr. 1, p. 10.

[26] Vezi, între altele, „Moniteur du Pétrole Roumain", an. XXIII (1923), nr. 5, p. 355 ; nr. 6, p. 440—441.

[27] C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XI—XII, p. 5—6.

[28] Gh. Buzatu, *Problema petrolului românesc și naționalizarea subsolului minier în 1923*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", Iași, tom. V (1968), p. 152.

[29] Gh. Buzatu, *Unele aspecte privind lupta pentru petrolul românesc (legea minelor din 1924)*, în idem, tom. VI (1969), p. 74.

[30] „Adevărul", 1 mai 1924.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tate şi în rîndul partidelor burgheze din ţară. Însăşi oficiosul liberalilor declarase în 1924 că în cursul ultimilor ani nu a existat o problemă de stat, care să fi antrenat la critică şi agitaţie „mai mult decît a fost şi este legiferarea asupra exploatării de petrol" [31].

Examinarea dezbaterilor din parlament ne îngăduie să relevăm cît de încordate erau raporturile între cercurile dominante. Reprezentanţii partidelor opoziţioniste, îndeosebi Partidele Naţional şi Ţărănesc, au combătut în conformitate cu propriile lor interese proiectul de lege a minelor. Reprezentanţii Partidului Naţional în parlament au învinuit pe liberali că urmăreau prin lege să-şi atingă „scopuri speciale" [32]. Opoziţia Partidului Ţărănesc, exprimată cel mai vehement prin Virgil N. Madgearu [33], stăruind asupra excepţiilor destul de numeroase care reduceau efectele pozitive ale etatizării suboslului din 1923 şi ale legii minelor din 1924, sublinia că statul, ca să poată deveni realmente stăpînul zăcămintelor miniere, trebuia să aştepte cîteva decenii [34]. Mai mult, legile economice din 1924 au fost calificate de Virgil Madgearu ca un „program de dictatură economică" [35]. Alături de partidele opoziţioniste, unele asociaţii au făcut numeroase contrapropuneri la textul proiectului de lege [36].

Cît priveşte prevederile în legătură cu capitalul străin, naţional-ţărăniştii au fost pentru participarea necondiţionată a acestuia la exploatarea subsolului minier, participare fără de care — se credea — România era în primejdie de a pieri [37]. Acestei concepţii i-au slujit şi politicieni din alte partide burgheze. Astfel, în 1924, C. Argetoianu, exprimînd punctul de vedere al „Partidului Poporului", arăta că măsurile de restrîngere a colaborării cu capitalul străin puteau fi dăunătoare intereselor ţării într-o perioadă cînd pentru refacerea ei erau necesare investiţii masive, care nu se găseau în ţară [38]. După părerea sa, în politica internă nu trebuia făcut nici un gest, nu trebuia înjghebat nici un aşezămînt care să „jignească susceptibilitatea" capitalului străin [39]. În legătură cu această problemă, Partidul Naţionalist-Democrat, al cărui lider era marele istoric N. Iorga, a prevăzut, în baza unei corelaţii strînse între politica externă şi cea economică a statului, întărirea legăturilor cu marii aliaţi occidentali, îndeosebi cu Franţa, adică cu „prietenii veritabili ai ţării", fără tutelă şi fără tendinţe de acaparare [40].

Ca şi în cazul etatizării suboslului, guvernul liberal, în faţa opoziţiei guvernamentale în creştere, a oscilat între fermitate şi şovăială, ceea ce explică numeroasele concesii făcute în legislaţia economică. La aceasta a contribuit şi faptul că din însăşi guvernul liberal au făcut parte o serie de notorii partizani ai capitalului străin [41]. Cuvîntările reprezentanţilor majorităţii, ca şi ale mai multor membri din guvern, rostite pe un ton moderat, au căutat, în scopul de a tempera opoziţia şi

---

[31] „Viitorul", 21 iunie 1924.

[32] Dezbaterile adunării deputaţilor", 23 iunie 1924, p. 3212.

[33] Ibidem, p. 3256 şi urm.

[34] Idem, 25 iunie 1924, p. 3260.

[35] V. N. Madgearu, *Dictatură economică sau democraţie economică*, Bucureşti, 1925, p. I.

[36] Vezi *Memoriul Asociaţiei Inginerilor şi Tehnicienilor din Industria Minieră cu privire la proiectul noii legi a minelor*, Bucureşti, 1924.

[37] *Programul şi statutele partidului naţional-ţărănesc, 1926...*, p. 18; Z. Ornea, *op. cit.*, p. 59—60; *Legea minelor cu expunere de motive*, Bucureşti, 1924, p. 415; V. N. Madgearu, *Bazele nouei politici economice*, Bucureşti, 1929, p. 59.

[38] C. Argetoianu, *Îndrumări politice*, Bucureşti, 1924, p. 29.

[39] *Ibidem.*

[40] N. Iorga, *La situation politique de la Roumanie d' après sa Constitution*", în „l'Année politique française et étrangère", an. II (1926), fasc. 1, 43—44.

[41] *Contribuţii la istoria capitalului străin în România*, Editura Academiei, 1960, p. 38—39.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cercurile interesate, să legitimeze principiile proiectului legii minelor și să asigure neîntrerupt că prevederile legii nu vor jena interesele nimănui.

O altă lege care a favorizat agravarea contradicțiilor în sînul cercurilor conducătoare o constituie legea comercializării. Guvernarea liberală din anii 1922—1926 a abordat problema organizării pe bază de bugete industriale a marilor servicii publice ca C.F.R., R.M.S. și P.T.T., cît și problema scoaterii din administrația statului a unor importante bogății, care interesau în mod deosebit marea finanță liberală. Dezbaterile parlamentare în legătură cu această lege au demonstrat — după cum s-a remarcat în zilele noastre [42] — că administrarea bunurilor și serviciilor economice ale statului trebuia organizată pe principii noi, de autonomie financiară, administrativă și tehnică, regia birocratică directă dovedindu-se necorespunzătoare. Adevărata luptă între partidele burgheze s-a dat însă în jurul problemei participării capitalului privat la exploatarea bunurilor statului, care, în condițiile guvernării liberale, deschidea larg porțile extinderii cîmpului de activitate a finanței membrilor din P.N.L.

Cu toată opoziția partidelor burgheze, guvernul liberal a reușit să scoată din patrimoniul statului și să treacă sub comanda P.N.L., întreprinderi și importante bogății : cîmpurile de gaz metan, în care scop au intrat în societatea mixtă „Sonametan", acaparîndu-i 60% din acțiuni, a constituit regia maxită Copșa Mică—Cugir, Societatea carboniferă Lonea, I.A.R., Societatea Orient Radio (Rador), Societatea de difuziune radiotelefonică, a reorganizat serviciul C.F.R. în 1925 și P.T.T. în 1927 [43].

Faptul că Partidul Național Liberal, interesat în primul rînd în dezvoltarea industriei, a guvernat aproape în întreaga perioadă a stabilizării relative a capitalismului a determinat o reacție vie în cercurile legate înainte de toate de agricultură. Ca atare, contradicțiile din sînul cercurilor conducătoare în legătură cu sectorul agricol al economiei au pornit din apreciere perfect întemeiată că din dorința de a crea României o independență industrială cît mai accentuată s-au luat măsuri de protecție și încurajare a industriei și s-a neglijat în bună parte preocuparea pentru dezvoltarea agriculturii. În acest compartiment al economiei, cel mai activ în opoziție a fost Partidul Țărănesc, care cerea ca politica investițiilor să fie reechilibrată în așa fel încît grosul capitalului să fie îndreptat spre finanțarea agriculturii (cooperației) și a industriei prelucrătoare de produse agricole [44].

Divergențe puternice s-au manifestat în sînul cercurilor conducătoare și au agravat raporturile între partidele burgheze în domeniul transporturilor. Legea liberală din 17 iunie 1925 [45] privitoare la organizarea și exploatarea C.F.R. a fost aspru criticată de politicieni, fie pentru motivul că nu realiza autonomia completă, fie pentru că leza interesele statului. În loc să scoată realmente C.F.R. de sub influența factorului politic, așa cum a pretins, guvernul liberal a subordonat mai mult această instituție elementului politic [46], a creat din autonomie „o regie subordonată nu în primul rînd intereselor sale de partid, ci subordonată intereselor trustului său financiaro-industrial" [47]. Divergențele în acest sector au sporit și datorită faptului că monopolul asupra administrației căilor ferate a atras după sine monopolul asupra producției regiunilor carbonifere.

Nefiind concepută după dorința tuturor partidelor, legea respectivă a suferit modificări, după cum vom arăta mai tîrziu, la fiecare schimbare de guvern, creînd prin consiliu o cale de infiltrare și influență politică în administrația C.F.R. Con-

[42] M. Maievschi, *Contribuții la istoria finanțelor publice ale României între cele două războaie mondiale*, Editura științifică, București, 1957, p. 148.

[43] V. N. Madgearu, *Bazele nouei politici economice...*, p. 32, 55.

[44] Z. Ornea, *op. cit.*, p. 60.

[45] C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 597—610.

[46] „Argus", 2 octombrie 1926.

[47] V. Madgearu, *Politica căilor ferate. Un discurs parlamentar*, București, 1927, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tradiţiile în acest domeniu aveau să crească în intensitate în legătură cu fixarea atitudinii partidelor faţă de capitalul străin. În timp ce guvernul liberal, în opera de refacere a C.F.R., a pus accent mai mult pe propriile mijloace, respingînd unele oferte străine oneroase [48], celelalte partide burgheze, ca şi numeroşi contemporani, au opiniat cu precădere, dar diferenţiat, pentru capitalul străin [49]. Problema contractării unui împrumut pe piaţa externă pentru refacerea căilor ferate preocupase însă şi pe liberali. Astfel, în timpul Conferinţei financiare internaţionale de la Paris din ianuarie 1925, Vintilă Brătianu a tratat şi cu o delegaţie a unui grup financiar american chestiunea unui asemenea împrumut [50]. Tratativele au eşuat din cauza condiţiilor excesiv de grele pe care grupul le punea României. În aprilie acelaşi an reprezentanţii grupului amintit au sosit la Bucureşti, fiind dispuşi să acorde un împrumut pe baza gajării veniturilor brute ale C.F.R. şi la nevoie şi din buget [51].

Semnificative în ce priveşte raporturile între partide sînt contradicţiile determinate de politica financiară a P.N.L. Oameni de afaceri, mari bancheri şi comercianţi, moşieri nu aveau decît de profitat de pe urma întăririi leului şi ca atare au cerut să se pună capăt inflaţiei. Soluţia revalorizării, propusă de liberali, a fost aspru criticată de partidele burgheze opoziţioniste şi de reprezentanţi ai burgheziei industriale, care îşi dădeau seama că deflaţia putea crea consecinţe negative asupra profiturilor. V. Madgearu învinuia pe Vintilă Brătianu că nu are o politică monetară, că a orientat pînă la încheierea convenţiei dintre stat şi B.N.R. politica financiară în direcţia revalorizării, în eficacitatea căreia n-a mai crezut apoi [52]. M. Manoilescu, în scopul de a nu dezvălui că obţinerea profiturilor era lezată prin revalorizare, s-a erijat în apărător al contribuabilului, susţinînd — fapt adevărat — că baza deflaţiei o constituie fiscalitatea excesivă pusă asupra maselor populare. În cele din urmă, el a recunoscut că la repartiţia profitului deflaţia va avantaja pe bancheri şi rentieri şi-i va dezavantaja pe industriaşi, ceea ce constituia o „imensă imoralitate" [53].

Proiectul revalorizării a fost acceptat cu toate criticile ce i s-au adus. Au existat divergenţe şi asupra momentului cînd aceasta trebuia realizată. În cele din urmă, la 19 mai 1925, s-a trecut la aplicarea ei, prin încheierea între stat şi B.N.R. a două convenţii speciale [54], una relativă la lichidarea totală a datoriilor statului la B.N.R., a doua avînd ca obiectiv prelungirea şi modificarea unora din dispoziţiile legii de constituire a B.N.R.

Prelungirea privilegiului B.N.R. a sporit opoziţia unor cercuri burgheze [55], nu atît împotriva actului în sine, cît a paridului liberal care monopoliza viaţa economică a ţării, avantajînd proprii partizani [56]. Prelungirea privilegiului a fost apre-

---

[48] *Rezultatele politicii bugetare a guvernului liberal din anii 1922/1923—1928 faţă de declaraţiunile calomnicase ale şefului guvernului naţional-ţărănesc*, Bucureşti, 1929, p. 17; „Economia naţională", nr. 1/1922, p. 4—5; „Argus", 15 februarie 1926.

[49] Victor V. Badulescu, *Situaţia financiară a căilor ferate*, Bucureşit, 1924. p. 24: „Economia naţională", nr. 7/1927, p. 411—412; „Argus", 10 mai 1926 şi 15 iulie 1927.

[50] „Dezbaterile adunării deputaţilor", 4 decembrie 1925, p. 456.

[51] „Adevărul", 26 aprilie 1925; „Argus", 30 ianuarie 1925.

[52] V. N. Madgearu, *Reforma monetară şi Banca Naţională. Un discurs parlamentar*, Bucureşti, 1925, p. 8, 34.

[53] M. Manoilescu, *De la leul hîrtie la leul aur*, Bucureşti, 1925, p. 9—10.

[54] C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 959—967.

[55] Vezi Marin I. Stănoiu, *Noua convenţie a statului cu Banca Naţională*, Craiova, 1925, p. 4—9, 11, 15—16; „Ardealul economic, politic, social", Cluj, 9 iunie 1925, p. 1; „Dezbaterile adunării deputaţilor", 3 decembrie 1926, p. 110—112.

[56] N. Iorga, *Istoria Românilor...*, p. 452.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ciată chiar ca un pericol economic din cauza concepțiilor greșite în problema monetară [57]. Însuși autorul convenției a recunoscut că discuțiile în parlament asupra ei au lunecat pe făgașul polemicii politice, nu pe linia eficacității sau nu a acestei legi [58]. Ideea că prelungirea convenției îngăduia P.N.L. să monopolizeze viața economică este argumentată și cu faptul că în 1924 cînd unele instituții și întreprinderi au cerut înființarea de societăți de credit comercial, după modelul celei de credit industrial, B.N.R. a combătut propunerile.

Obligația statului de a achita datoria către B.N.R. a permis P.N.L., să dispună de sume mari care să-i îngăduie acapararea a cît mai multe bogății. În afară de aceasta, posedînd aproape o duzină de mari bănci bucureștene, P.N.L. deținea monopolul financiar în țară.

În consecință, în guvernarea 1922—1926, liberalii, prin „naționalizare" și „comercializare", prin prelungirea privilegiului B.N.R. și extinderea operațiunilor ei asupra întregului teritoriu au urmărit să realizeze „marele lor plan de concentrare a tuturor bogățiilor țării în mîinile oligarhiei, punînd sub stăpînirea și controlul lor o mulțime de noi și noi întreprinderi" [59]. Agravarea contradicțiilor în sînul cercurilor conducătoare în legătură cu un asemenea proces s-a desfășurat simultan și în strîns raport cu acțiunea de regrupare a forțelor burgheze pe noi coordonate sociale în baza unor concesii făcute de liberali [60].

Faptul că P.N.L. deținea posturile cheie în economia țării, că făcuse din instituția monarhică o asociată, a determinat ca tot el să decidă asupra succesorului la guvern în persoana generalului Al. Averescu, liderul „Partidului Poporului", care era dependent din punct de vedere economic de liberali. „Partidul Poporului" a fost adus la guvern ca succesar al „elementelor de ordine" sub hegemonie liberală. Structura lui era formată, între altele, din „resturile vechilor boieri, ai vechilor conservatori expropriați prin reforma agrară" [61], care și-au plasat despăgubirile în industrie, bănci, comerț, agricultură. Guvernul Averescu — o încercare de a reduce viața politică a României la echilibrul între două partide [62], ca în vechiul sistem bipartit — avea menirea de a prelungi dominația liberală, de a „continua opera de consolidare a oligarhiei și a servi exclusiv interesele acesteia, de a zdrobi orice rezistență a muncitorimii și țărănimii" [63]. Mărturisind acest scop prin declarația că „se va păstra o continuitate în lucrări și nu se va schimba din vechile legiuiri decît acele prevederi la care se va constata că o modificare este imperios necesară" [64], Averescu a continuat în linii generale politica internă și externă a guvernului liberal de mai înainte. Această declarație vine în contradicție cu o alta făcută tot de generalul Averescu că nu-și va consacra guvernarea operei de aservire față de liberali [65].

Aducerea lui Averescu la guvern, la 30 martie 1926, a avut drept consecință, pe de o parte, intrarea liberalilor în „opoziție", iar pe de altă parte, grăbirea procesului de fuziune a partidelor național și țărănesc. Într-adevăr, Partidul Na-

---

[57] Toma B. Aburel, *Pericolul economic al prelungirii privilegiului Băncii Naționale din cauza concepțiilor greșite în problema monetară, Galați*, 1925, p. 2—8.

[58] Vintilă Brătianu, *Convențiunile cu Banca Națională*. București, 1925, p. 4.

[59] „Lupta de clasă", nr. 1/1926, p. 18—19.

[60] Vezi, de pildă, Luca Baroncea, *Reforma financiară cu remediile pentru salvarea țării pe calea regulării creditului public*, București, 1922, p. 281; „România industrială" din 1925, nr. 640, p. 8 și nr. 661, p. 9; din 1926, nr. 671, p. 5, nr. 672, p. 2, 8, nr. 676, p. 2, 3, nr. 678, p. 2, nr. 682, p. 2, 8, nr. 680, p. 7, nr. 685, p. 3, 5 nr. 690, p. 5, nr. 691, p. 7, 8.

[61] „Lupta de clasă", nr. 2—3/1926, p. 5.

[62] Al. Averescu, *Criza politică și cauzele ei*, (București), 1927, p. 6—7.

[63] „Viața muncitoare", 19 iunie 1927, p. 1.

[64] „La Roumanie nouvelle", 15 aprilie 1926, p. 3; „Argus", 2 aprilie 1926: Arhiva Istorică Centrală, Fond M.A.I., dosar 107/1926, f.1.

[65] „Adevărul", 4 iunie 1926.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ţional, care reprezenta interesele burgheziei industriale şi financiare din Transilvania şi Banat nu mai putea rezista politicii liberale fără o alianţă cu ţărăniştii. Actul fuziunii a sporit opoziţia celor două partide faţă de liberali [66] şi guvernul Averescu, care constituia o aripă a acestora.

Pentru înţelegerea veridică a raporturilor între partide, a procesului de agravare a divergenţelor din sînul clasei dominante în perioada de 15 luni cît a guvernat „Partidul Poporului", trebuie să avem în vedere că au existat puternice contradicţii chiar la nivelul cabinetului în legătură cu politica lui economică şi financiară. Divergenţele din guvern erau determinate de structura eterogenă a partidului. Opozanţii erau înregimentaţi în două curente principale : agrarian şi industrial. Exponenţii celor două curente erau Garoflid şi Lapedatu, care s-au confruntat îndeosebi în problema taxelor de export. În timp ce Garoflid era adeptul concepţiei agrare, de protejare şi încurajare a producţiei agricole, Lapedatu era partizanul concepţiei bancaro-industriale liberale de creare a unei puternice industrii, care să asigure independenţa economică a ţării [67]. Poziţia lui Garoflid se încadra în curentul de descătuşare a exportului, de îndepărtarea măsurilor luate în trecut, dictate de interese fiscale. Divergenţele dintre cei doi miniştri au crescut atît de mult încît şi unul şi celălalt şi-a depus demisia. Pentru a înlătura neînţelegerile, Averescu a făcut un compromis în fixarea taxelor de export [68]. Referindu-se la acest fapt, C. Argetoianu scria în memoriile sale că în guvern, două luni după alegeri, „situaţia, departe de a se consolida, devenise din cele mai precare. Tutela liberală era mai apăsătoare ca la început. Ion Lapedatu la finanţe era observatorul şi agentul lui Vintilă Brătianu — pe de altă parte, Garoflid la agricultură şi Manoilescu, subsecretar de stat la finanţe, erau adversarii neîmpăcaţi, dar şi nelămuriţi ai politicii vintiliste şi reprezentau curentele noi economice şi financiare, dar le reprezentau fără vlagă şi fără vre-un plan de acţiune" [69]. În acest sens, în sînul guvernului se contura tot mai precis un curent pentru emanciparea de sub tutela lui Vintilă Brătianu şi pentru realizarea unor proiecte noi, pentru îndepărtarea lui Lapedatu, omul liberalilor [70].

Guvernul Averescu, pentru a se elibera într-o anumită măsură de dependenţa faţă de liberali, a încercat să strîngă în jurul său partide burgheze şi grupări antiliberale, să exploateze chestiunea succesiunii la tron şi a regenţei şi să găsească un sprijin la puterile occidentale, îndeosebi la Italia. În fapt, „Partidul Poporului" nu reprezenta „o forţă politică reală destul de puternică pentru a se putea impune contra liberalilor" [71]. El n-a putut să aibă o politică internă şi externă în totalitate proprie. Lipsit de o pondere însemnată în economie, fără rădăcini adînci în clasa dominantă, guvernul Averescu a fost „puternic" atîta timp cît s-a conformat directivelor politicii P.N.L. Tentativa sa de independenţă a înăsprit atît de mult divergenţele cu liberalii, încît Vintilă Brătianu a declarat că generalul Averescu, care în opoziţie a dat dovadă de multă „cuminţenie" în comparaţie cu celelalte partide burgheze, fapt care i-a uşurat sarcina de a deveni succesorul P.N.L. la conducerea ţării, iar în anii de guvernare a manifestat multă „neascultare" şi „anarhie" [72], „n-a corespuns scopului pentru care a fost adus. N-a desfiinţat pe naţionali, n-a suprimat pe ţărăniști. Situaţia politică rămîne dar tot neclarificată. Regimul Averescu nu poate invoca deci nici un motiv ca să se menţie" [73]. De altfel,

---

[66] C. Smogorzewski, *La Roumanie a un tournant de son histoire. Le cabinet Maniu*, Paris, 1929, p. 13.

[67] „Adevărul", 29 iulie 1926.

[68] Idem, 30 iulie 1926.

[69] Arhiva C.C. al P.C.R., Fond Argetoianu, partea VII, nr. 1, caiet 37, f. 32—33.

[70] „Adevărul", 22 iulie 1926.

[71] „Lupta de clasă", nr. 2—3/1926, p. 8.

[72] „Adevărul", 3 septembrie 1926.

[73] Idem, 25 iunie 1926.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

însuși Averescu era conștient că datorită încercării de a nu consacra guvernarea sa operei de aservire față de P.N.L., aceasta putea fi considerată ca ultima [74]. Unii autori au enunțat ideea, care coincide cu cea exprimată mai sus, că ori de cîte ori a guvernat, Averescu a fost stingherit de atotputernicia familiei Brătianu [75].

Pentru a realiza o oarecare independență față de liberali, Averescu a trebuit să folosească — după cum bine s-a remarcat atunci [76] — succesele electorale pentru o victorie economică. În acest scop, uzînd de parlament, el a căutat să facă schimbări în legislația liberală, fapt care a înverșunat raporturile dintre cele două partide în jurul unor probleme ca: tariful vamal, deflația, împrumutul extern, taxele de export, contactele cu capitaliștii străini, legea spirtoaselor etc. Contradicțiile dintre liberali și averescani pot fi considerate mai curînd, nu ca divergențe între două partide, ci între P.N.L. și o aripă a lor [77]. În măsura în care interesele celor două părți au coincis, ele au venit în contradicție cu interesele Partidului Național-Țărănesc îndeosebi, principalul partid burghez antiliberal.

Dezacordul dintre averescani și liberali a fost provocat de faptul că P.N.L., monopolizînd totul, se opunea „oricărei dezvoltări independente a industriei, a comerțului și a băncilor, tinzînd să le subordoneze trustului lor organizat, centralizat și sprijinit de puterea statului" [78]. Capitaliștii iviți după primul război mondial, ca și marii proprietari înregimentați în „Partidul Poporului", în măsura în care au încercat să apere interesele lor economice în mod independent, s-au lovit de rezistența liberalilor. Intențiile de a schimba convenția încheiată în 1925 de stat cu B.N.R. pentru a se admite o nouă emisiune acoperită cu devize aur, de a proteja producția agricolă în dauna industriei, de a schimba legislația economică din 1924 și altele au constituit tot atîtea cauze care au agravat divergențele dintre liberali și averescani.

O problemă importantă care a scos pe prim plan contradicțiile dintre cele două părți a fost tariful vamal, a cărui modificare era cerută de acea parte a burgheziei care căuta să se dezvolte independent. Măsurile economice încercate în anii 1926—1927 în direcția aceasta au dat speranță unei părți a burgheziei că se urmărea o descătușare a exportului, fapt atît de convenabil ei. Măsurile loveau în primul rînd în liberali și în adepții concepției lor. Agitarea în acei ani a reducerii taxelor de export a stîrnit protestul liberalilor, care, căutînd să-și apere propriile lor interese, au argumentat că datorită acestora echilibrul bugetului ar primi „o grea lovitură" [79], iar reducerea taxelor la import „ar da o serioasă lovitură valutei" [80]. În același scop, liberalii arătau că pentru evitarea pericolului unei inflații, prin aducerea capitalului străin, trebuia menținut un regim sever al taxelor de export [81]. Protecțiile de import de 10—30% nu ofereau garanții eficace pentru ocrotirea industriei liberale de concurența străină. De aceea, burghezia din P.N.L. a protestat sub motivul că sistemul preconizat „este condamnabil și prin experența anterioară și prin consecințele care pot decurge dintr-însul" [82]. Contradicțiile pe această temă au mers atît de departe încît liberalii au cerut categoric guvernului Averescu să nu acorde nici o concesie asupra tarifului minimal, să nu încheie convenții comerciale decît dacă în schimbul aplicării tarifului minimal se vor obține concesii echivalente aplicabile pentru articolele de export, să nu se acorde clauza națiunii celei mai favorizate decît obținînd în schimb de la fiecare țară avantaje care să permită importul produselor agricole, silvice, petrolifere și

[74] „Adevărul", 4 iunie 1926.
[75] Cezar Papacostea, *Ștefan Zeletin. Viața și opera lui*, București, 1935, p. 14.
[76] „Argus", 2 aprilie 1926.
[77] „Lupta de clasă", nr. 1/1926, p. 21.
[78] Idem, nr. 2—3/1926, p. 6.
[79] „Dezbaterile adunării deputaților", 17 decembrie 1926, p. 212.
[80] *Ibidem.*
[81] *Ibidem.*
[82] Idem, 24 iunie 1927, p. 2657.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

altele din țara noastră, să garanteze industriei ocrotirea în cazul în care creșterea leului ar micșora protecția vamală [83].

Contradicțiile între partide s-au agravat și cu prilejul ridicării prețului tutunului, al sării și al transportului pe C.F.R., monopoluri care nu erau subordonate guvernului Averescu [84]. Divergențele s-au manifestat cu aceeași intensitate cînd s-a introdus în parlament legea fierului vechi, prin care o societate particulară primea concesii și dreptul de antrepozitare în porturi pe timp de 50 de ani, ca și cu prilejul recomandării făcută de guvern industriașilor de petrol ca aceștia să ceară libertatea exportului țițeiului brut, fapt oprit prin legea liberală a minelor [85].

Cum între legile elaborate între 1926—1927 se afla și una referitoare la înființarea unui credit agricol, care ar fi necesitat finanțarea din partea statului cu cîteva sute de milioane de lei, liberalii au luat atitudine ostilă, deoarece prin societatea respectivă, „Partidul Poporului" ar fi reușit să-și asigure o oarecare independență față de finanța liberală. În același timp, creditul agricol ar fi întărit pozițiile burgheziei sătești, în care guvernul își putea găsi oricînd un sprijin în viitoarele campanii electorale. Legislația agricolă a guvernului Averescu a fost apreciată, în consecință, ca rezultatul unui „intervenționism exagerat", „intervenționism sufocant al inițiativei particulare" [86]. În acest domeniu, activă a fost opoziția Partidului Național-Țărănesc, manifestată din dorința ca prin această atitudine să atragă masele țărănești sub influența partidului lor.

Averescu, din dorința de a guverna independent, a modificat și legea de organizare a căilor ferate. După cum am arătat mai sus, această lege, nefiind concepută cu acordul tuturor partidelor burgheze, a suferit modificări la fiecare schimbare de guvern. „Deși noua lege de organizare este intrată în vigoare de așa scurtă vreme — remarca V. Slăvescu în septembrie 1926 —, nu lipsesc intențiunile modificării ei în punctele esențiale" [87]. Ca urmare, la 2 februarie 1927, Averescu a înlocuit Direcția generală prin subsecretariatul de stat al Ministerului de comunicații, a luat consiliului de administrație atribuțiile privitoare la organizarea tehnică, a restrîns numărul direcțiunilor de exploatare, a limitat competența acestora la controlul și supravegherea exploatării. Averescu mărturisise, de altfel, că primul act cerut regenței a fost ca să semneze abrogarea legii C.F.R. din 1925 [88]. Prin modificările aduse, Subsecretariatul de stat a devenit înainte de toate un organ „eminamente politic" [89]. În nici o chestiune consiliul nu avea drept de vot deliberativ, ci numai consultativ.

Și această lege a fost aspru criticată de partidele burgheze opoziționiste, între care se afla atunci și P.N.L., îndeosebi pentru faptul că suprima „autonomia" [90]. Politica lui Averescu de a se infiltra în această întreprindere s-a lovit de rezistența liberalilor, care au apreciat legea ca fiind contra intereselor „statului", ca un amestec politic în conducerea C.F.R. [91]. Liberalii și-au sprijinit afirmațiile și pe atitudinea unor societăți, care, în schimbul unor concesii economice promise de ei, s-au ridicat împotriva proiectului de reorganizare a căilor ferate. Legea a

[83] „Dezbaterile adunării deputaților", 24 iunie 1927, p. 2657.
[84] Idem, 11 decembrie 1926, p. 140.
[85] „Viitorul", 7 mai 1927.
[86] „Dezbaterile adunării deputaților", 21 iunie 1927, p. 2561.
[87] Victor Slăvescu, *Organizarea Căilor Ferate Române. Legea din 17 iunie 1925*, în „Analele economice și statistice", an. IX (1926), nr. 9—10, p. 36.
[88] *Cuvîntul d-lui general Averescu rostit în ședințele Senatului de la 4 și 5 noiembrie 1927*, București, s.a., p. 51.
[89] „Dezbaterile Senatului", 13 septembrie 1927, p. 128 și urm.
[90] „Dezbaterile adunării deputaților", 18 decembrie 1926, p. 489; Tancred Constantinescu, *Organizarea și exploatarea căilor ferate*, în „Democrația", an. XV (1927), nr. 1, p. 34.
[91] „Dezbaterile adunării deputaților", 15 ianuarie 1927, p. 489.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

stîrnit vii proteste și în rîndul celorlalte partide burgehze opoziționiste. La 22 ianuarie 1927 Virgil Madgearu deplîngea în Cameră „superficialitatea cu care se prezintă un proiect de o așa de mare însemnătate" [92]. Dezbaterile din parlament au scos la iveală nu numai interesul „Partidului Poporului" de a subordona C.F.R. politicii sale, dar și agravarea divergențele dintre partide. Astfel, după părerea lui Brătianu, legea conținea germenii înăspririi raporturilor liberalo-averescane [93]. În acest spirit, legea lui Averescu a fost apreciată ca „prima bătălie cîștigată de guvern în contra opoziției și în special contra partidului liberal" [94]. Divergențele aveau să se ascută în legătură cu problema participării finanței străine la înzestrarea C.F.R. Oferta societății vieneze Warchalowsky, făcută și sub guvernarea liberală, de a înființa în România o fabrică de locomotive și vagoane, fapt care ar fi întărit și potențialul economic al „Partidului Poporului", s-a lovit de rezistența burgheziei liberale. Aceeași poziție este luată în momentul cînd Averescu a întocmit un proiect de lege pentru construirea a șapte fabrici de materiale C.F.R., în urma căreia firma străină amintită putea dobîndi mari avantaje. Acordul a fost considerat de liberali ca un „contract monstruos", ca rezultatul unor „concesii surprinzătoare" [95]. La discutarea proiectului însă atitudinea liberalilor a devenit „blîndă" [96], pe măsură ce au primit asigurări că au acces la această afacere. Faptul subliniază că divergențele economice dintre cele două partide s-au atenuat, în parte, datorită frontului comun făcut în împărțirea avantajelor sau în renunțarea la acele afaceri care nu prezentau o bună rentabilitate pentru ele. Sub acest din urmă aspect merită de menționat renunțaaea la învoiaia pe care statul român a încheiat-o la 18 februarie 1927 cu societățile Skoda—Ringhoffer, considerată de Lapedatu — cel care a și semnat-o — și de Averescu ca un aranjament nefavorabil României [97].

Chestiunile financiare au constituit un alt teren propice ascuțirii contradicțiilor la nivelul clasei domninante în vremea guvernării lui Averescu. Forța predominantă a liberalilor în economie le-a permis să exercite un control asupra politicii financiare, indiferent dacă erau sau nu la guvern. În anii guvernării sale, 1926—1927, Averescu s-a străduit, în scopul de a realiza o oarecare independență față de liberali, să facă și din sectorul financiar o sursă de întărire materială a partidului lui. În acest scop, a încercat să facă o nouă emisiune la B.N.R. De îndată ce intenția respectivă a fost cunoscută, P.N.L. s-a arătat hotărît să proclame răsturnarea lui Averescu [98]. De teamă de a nu-și scurta singur timpul de guvernare, el nu s-a atins de chestiunea unei noi emisiuni la B.N.R.

Eșuînd în politica financiară pe plan intern, Averescu a căutat o salvare în contractarea unor împrumuturi externe. Problema contractării unui împrumut peste hotare, pe fondul căreia s-au agravat raporturile între partidele burgheze, a constituit una din cele mai discutate chestiuni din anii 1926—1927.

La agravarea contradicțiilor între partide în problema financiară au contribuit într-o largă măsură național-țărăniștii, deoarece „Partidul Poporului" s-a obligat să nu atace directivele generale ale politicii financiare ale partidului liberal, el acceptînd ca liderii P.N.L. să-i fixeze liniile principale, iar guvernul să se ocupe numai de detalii [99]. Național-țărăniștii, căutînd să-și dezvolte mijloacele de atragere a maselor țărănești sub influența lor au declarat deschis că politica financiară a guvernului Averescu constituie un atentat la forțele productive ale

[92] V. Madgearu, *Politica căilor ferate...*, p. 3.
[93] *Cuvîntul d-lui general Averescu...*, p. 29.
[94] Alex. Cuzin, *Legea organizării căilor ferate în parlament*, în „Analele economice și statistice", an. X (1927), nr. 1—2, p. 92.
[95] „Viitorul", 4 august 1926.
[96] „Dezbaterile adunării deputaților", 24 februarie 1927, p. 1077.
[97] „Dimineața", 20 martie 1927.
[98] „Adevărul", 19 iunie 1926.
[99] „Dezbaterile adunării deputaților", 12 februarie 1927, p. 834.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

naţiunii [100]. În vederea contractării unui împrumut extern, el a luptat în două direcţii, spre Italia şi Germania. Cea mai favorizată în această direcţie a fost Italia, cu care s-a contractat un împrumut cu preţul pătrunderii ei în ecoonmie, îndeosebi în industria petrolului [101], cîştigării pieţii noastre pentru desfacerea produselor sale şi a celui mai bogat grînar al Europei orientale [102].

Contractarea împrumutului într-o ţară cu monedă slabă a stîrnit nemulţumirea opoziţiei guvernamentale care nu vedea în acest act decît „gestul Italiei [103], rezultatul sugestiei dată de ea în acest sens [104]. Negocierile economice româno-italiene au înverşunat mai cu seamă raporturile liberalo-averescane. Ofensiva liberală a fost întetită în momentul în care s-au contractat cele 200.000.000 de lire italiene. Folosindu-se de nemulţumirea maselor împotriva înrobitorului împrumut, şi naţional-ţărăniştii au arătat că el constituie o greşeală a guvernului [105].

Înainte de a contracta împrumutul din Italia, Averescu a căutat să întărească, în acelaşi scop, relaţiile cu Germania pe calea unui împrumut [106]. Pînă la un punct, încercările întreprinse au convenit şi liberalilor [107]. O parte a burgheziei a ajuns la concluzia că trebuie înlăturate toate piedicile care se opuneau reluării acestor relaţii.

Analiza politicii economice a guvernului Averescu ne arată că liberalii au reuşit în mare măsură să apere interesele lor economice chiar în perioadele în care au cedat conducerea statului unui alt partid. În urma presiunilor liberalilor, Averescu a încheiat „pacea economică" cu ei. Ca atare, în bună parte, legile lor economice au rămas neschimbate, iar Averescu a primit, în schimb, „cu inima uşoară, compensaţia unor locuri bine remunerate în societăţile privilegiate prin aplicarea acestor legi" [108]. Cu toate acestea, împrumutul din Italia nu este decît unul din rezultatele abaterii sale de la politica economică a liberalilor.

La revenirea P.N.L. la guvern în 1927, multe din legile elaborate de cabinetul precedent au fost abrogate sau modificate, ca o expresie a instabilităţii

---

[100] „Dezbaterile adunării deputaţilor", 21 ianuarie 1927, p. 711.

[101] Pentru a putea realiza mai bine intenţiile Italiei de a acapara petrolul nostru în contul împrumutului, ministrul plenipotenţiar şi ataşatul militar al Italiei la Bucureşti au făcut la sfîrşitul lunii iunie 1926 şi începutul lunii următoare o vizită în regiunea petrolieră a Văii Prahovei. Ca un prim rezultat, subsecretariatul de stat al Ministerului de finanţe a intervenit pentru a se autoriza exportul a 200 vagoane de ţiţei în Italia („Viitorul", 16 mai 1927), cu scopul de a se pune în practică angajamentele luate la Roma.

[102] „Societatea de mîine", Cluj, 26 septembrie şi 3 octombrie 1926, p. 638; „Viaţa muncitoare", 19 iunie 1927.

[103] „La Roumanie nouvelle", an. II (1926), nr. 15, p. 81—82.

[104] „Argus", 13 mai 1926.

[105] „Adevărul", 23 septembrie 1926.

[106] N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 208.

[107] Interesaţi în păstrarea monopolului asupra economiei ţării, liberalii nu puteau îngădui în acel timp ca negocierea unui împrumut în Germania să ia forma unui act concret. Mărfurile germane ar fi creat un primejdios concurent pentru produsele indigene. Revenirea atît de grabnică a capitalului german ar fi renăscut acele întreprinderi şi ar fi impulsionat pe acea burghezie care a stat pînă la primul război mondial sub influenţa lui. Prezenţa acestuia ar fi antrenat o parte a burgheziei opoziţioniste, îndeosebi din Transilvania şi Banat, interesată în sfărîmarea monopolului liberal.

[108] V. N. Madgearu, *Turtucaia economică*, Editura „Dreptatea", p. 153.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

politicii economice [109], ceea ce era în dauna refacerii și consolidării economiei naționale.

În consecință, deși marea burghezie și-a întărit în perioada 1922—1928 pozițiile în societate, ea, ca clasă socială, a fost măcinată de contradicțiile inevitabile, care însoțesc evoluția ei. Opoziția principală, la nivelul clasei dominate, s-a manifestat între burghezia grupată în P.N.L. și celelalte partide, îndeosebi național-țărănesc, ca și între P.N.L. și „Partidul Poporului". De frica maselor, partidele burgheze opoziționiste au evitat însă să ducă o luptă consecventă pentru nimicirea dictaturii economice și politice liberale.

LES CONTRADICTIONS ENTRE LES PARTIS BOURGEOIS DE LA ROUMANIE CONCERNANT LA POLITIQUE ÉCONOMIQUE (1922—1928)

RÉSUMÉ

Partant de la constatation que le développement des forces de production se réalise sous le régime capitaliste dans le cadre de la manifestation de contradictions spécifiques pour la bourgeoisie, que ce développement ne pourrait progresser que dans les limites d'une série d'oppositions et de leur précision, ce qui explique les conditions et les raisons de son évolution l'auteur met en evidence que, dans ce procès, les dirigeants se comportent différemment. Leur attitude contradictoire est la conséquence inévitable de la division de la classe bourgeoise en fractions, à cause de différents intérêts. En Roumanie, pendant la période de 1922 à 1928, une nouvelle impulsion a été donnée ou capitalisme et a permis la consolidation de la domination économique et politique de la grande bourgeoisie ce qui met en évidence l'aggravation des contradictions parmi les dirigeants de la Roumanie. La consolidation de la domination économique et politique se refléte dans le fait que, durant cette période, le capital national a maintenu au pouvoir, sauf une interruption de 15 mois en 1926—1927, le parti libéral, le plus fort et mieux organisé des parti bourgeois. Grâce à un riche matériel documentaire, l'auteur insiste surtout sur quelques aspects des contradictions, provoquées par l'application des programmes économiques des deux partis, qui ont gouverné le pays, dans cette période — le parti national-liberal et le „parti du peuple".

Les divergences entre les partis ont pénétré dans tous les secteurs de la vie économique. Les libéraux ont rencontré une forte résistance pour la nationalisation du sous-sol, pour l'élaboration des lois économiques, sortout pour la loi des mines, dans la réalisation du programme économique connu sous la formule „par nous même" qui mettait à la base du redréssement économique, le capital national.

Le fait, que le parti national-liberal détenait les fonctions les plus importantes dans l'économie de l'Etat, et qu'il avait fait de la monarchie son associée, a determiné le roi de nommer comme président du Conseil le général Averescu, le leader du „parti du peuple". Le général, bien qu'il ait déclaré continuer le programme du parti libéral, a cherché à obtenir quelque independance, a l'aide d'un succès electoral pour remporter une victoire économique. Dans ce but, il a cherché à modifier la législation économique libérale. Le fait a semé la discorde entre le parti liberal et le parti du peuple surtout sur le problème du tarif douanier, de la défla-

[109] Una din acestea a fost legea referitoare la organizarea C.F.R., votată sub Averescu. După abrogarea ei, la 13 august 1927 a fost repusă în vigoare, cu unele modificări, legea din 1925. De data aceasta, legea liberală a putut fi aplicată aproape doi ani, adică pînă la 1 iulie 1929, cînd s-a publicat de național-țărăniști legea pentru crearea regiei autonome a C.F.R.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tion, de l'emprunt extérieur, les contacts avec les capitalistes étrangers, la réorganisation des chemins de fer et de la Banque Nationale.

Une grande opposition a organisé le parti national-paysan aux deux partis, qui ont gouverné entre 1922—1928, en accusant les libéraux de dictature économique et les partisans du général Averesco de docilité à l'égard du parti national-libéral.

La conclusion qui se détache de cet article est que même si la situation de la grande bourgeoisie s'est consolidée dans cette période, sa position, comme classe sociale, a été rongée par les contradictions inévitables qui ont suivi son développement, procès qui connaitra une grande empleur dans la periode historique suivante.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

RELAȚII ROMÂNO-GERMANE ÎN PERIOADA 1928—1932

DE

J. BENDITER și I. CIUPERCĂ

Înfrîngerea Germaniei în primul război mondial a însemnat și diminuarea temporară a preponderenței deținute pînă în 1914 în comerțul țărilor din Europa centrală și de est.

Deși învinsă, Germania, fără a părăsi ideea unei politici mondiale, a înțeles să acorde prioritate reluării unor planuri mai vechi în legătură cu această zonă. Industria germană, mai puțin distrusă de război și alimentată cu credite americane și engleze, a început să simtă lipsa fostilor clienți adăugînd rațiuni economice, hotărîtoare, unui deziderat politic [1].

Încercarea de reluare a expansiunii către Europa centrală și de est era favorizată și de menținerea încă de către Germania a calității de țară importatoare de cereale. Este inconstestabil că utilitatea acestei calități a Germaniei pentru țările din sud-estul european a sporit pe măsura agravării crizei economice concretizate, printre altele, și în imposibilitatea desfacerii cerealelor lor. De asemenea, merită subliniat că interesul german față de țările din sud-estul european avea loc, cum arăta economistul Madgearu, în condițiile cristalizării convingerii că ieșirea din criză se poate face numai prin forțe proprii — concluzie impusă și de eșecul conferințelor agrare care au avut loc între anii 1930 și 1932 [2].

Privite sub acest unghi, relațiile dintre Germania și țările est-europene pun în evidență tendința Germaniei de a se arăta un client interesat în achiziționarea produselor cerealiere ale Iugoslaviei, României, Poloniei, Ungariei și Bulgariei. Fără a diminua importanța reală pentru Reich a materiilor prime din țările de mai sus, subliniem intenția Germaniei de a se folosi de greutățile provocate de criza economică din 1929—1933 în țările bogate în produse agricole din Europa în vederea atingerii unor scopuri politice. Urmărind și pe această cale să împiedice organizarea unei rezistențe a țărilor din sud-estul Europei împotriva poli-

[1] Henri Lichtenberger et Paul Petit, *L'imperialisme économique allemand*. Flamarion, Paris 1918, p. 165—166.

[2] V. N. Madgearu, *Relațiunile comerciale între țările din Europa centrală înainte de Anschluss*, în „Independența economică", an. XXII, 1939, nr. 1, p. 18—19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ticii de revizuire a tratatelor de pace, cercurile politice germane influente sperau chiar să le schimbe orientarea politicii lor externe.

Fără a intra în amănuntele acordurilor care au reglementat relațiile economice ale Germaniei cu țările din Europa centrală și de est între 1928 și 1932, este instructiv să urmărim cum a fost pusă în practică și adaptată la condițiile specifice ale fiecăreia din aceste țări expansiunea economică a Germaniei. Din această perspectivă vom aborda relațiile româno-germane între anii 1928 și 1932.

Atît de complexe pînă în 1916 și dure pentru România pînă în 1918, relațiile româno-germane se intrerup aproape complet în primii zece ani de după pacea de la Versailles. Imposibilitatea apropierii celor două țări se datora unor consecințe ale războiului denumite generic creanțele speciale ale României asupra Germaniei [3]. O sumă considerabilă, evaluată la aproximativ 3 milioane lei aur ar fi trebuit plătită României de către Germania drept compensație pentru actul ilegal — și recunoscut multă vreme ca atare — al emisiunii de bilete prin Banca Generală Românească în valoare de peste 2 miliarde lei și pentru valoarea mărfurilor ridicate, tot în mod ilegal, prin punerea anticipată în aplicare a tratatului de la București din 7 mai 1918.

Dacă dreptul României era incontestabil, apărarea lui a devenit și mai dificilă prin scoaterea creanței românești din capitolul reparații și indicația de a se reglementa prin tratative directe cu Germania [4]. Soluția tratativelor bilaterale simplifica numai în aparență problema. În realitate, șansa României, rămasă în fața Germaniei fără sprijinul aliaților, devenea din ce în ce mai mică, iar Germania s-a putut eschiva mai ușor acuzînd precaritatea situației sale economice sau chiar prioritatea plăților în contul reparațiilor [5].

Fără îndoială că diplomația germană a înțeles exact poziția României și cu tot interesul ce-l avea în recîștigarea pieței românești, devenită și mai utilă în urma actului desăvîrșirii unificării statului național și prin politica liberală de industrializare, n-a manifestat grabă în a oferi satisfacție românilor. De-a lungul negocierilor desfășurate în mai multe etape în cei zece ani [6], partea românească a persistat în cererea de a i se recupera integral creanța neadmițînd a discuta validitatea ei ci numai modul de plată. Susținerea acestui punct de vedere a devenit și mai anevoioasă după conferința miniștrilor de finanțe aliați (ianuarie 1925) cînd cu toate rezervele formulate de România [7], Germania a început să conteste validitatea creanței românești afirmînd că toate plățile sale sînt definitiv reglementate prin planul Dawes.

---

[3] M. O. nr. 59 din 28 februarie 1925, p. 1362, 1420. Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate 1823—1933*, București, 1934, p. 315—317. I. Răducanu, *Probleme financiare în legătură cu pacea de la București*, București, Editura „Viața cooperativă", 1919, p. 15.

[4] N. Titulescu, *Documente diplomatice*, Editura Politică, București, 1967, p. 166.

[5] *Mémoire exposant le point de vue du gouvernement roumain au sujet de l'obligation de l'Allemagne de rembourser la couverture de l'emission des billets de la Banque Générale Roumaine*, Imprimerie de l'Etat, Bucarest, 1925, p. 74.

[6] Vom menționa doar principalele momente: în februarie 1921 guvernul german oferă României 500 locomotive, sugerînd plata comenzii prin prelevarea sumei reprezentînd contravaloarea lor din depozitul de la Reichsbank constituit drept acoperire pentru biletele Băncii Generale Române și reglementarea ulterioară a creanței globale; misiunea Ritcher (mai 1921) discută cu Titulescu aceeași problemă; misiunea Dernburg (decembrie 1922), tratativele începute la Paris (1923) de Vintilă Brătianu cu dr. Ruppel, întrevederea Averescu-Stresemann (1927), misiunea Lapedatu trimisă la Berlin de guvernul Averescu (1927), convorbirile purtate de Vintilă Brătianu și N. Titulescu cu Stresemann (1927) și misiunea Oromolu care a și încheiat convenția din 10 noiembrie 1928.

[7] N. Titulescu, *op. cit.*, p. 163.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Împrejurările arătau, fără îndoială, că tergiversarea reglementării diferendelor financiare cu Germania era în defavoarea României. Acest adevăr, recunoscut ca atare de guvernul Averescu [8], fusese constant subliniat de opoziție. Discutînd în Adumarea Deputaților expozeul lui Vintilă Brătianu asupra reparațiilor, cu speciale referiri la diferendele cu Germania, Virgil Madgearu ataca pe ministrul de finanțe liberal căruia îi reproșa, între altele, neurmărirea cu destulă asiduitate a creanțelor speciale atît prin tratative directe cu Germania cît și prin intervenții pe lîngă comisia reparațiilor [9]. Deputatul țărănist socotea atunci — februarie 1925— că poziția liberalilor în negocierile cu Germania dăunează intereselor țării prin inflexibilitatea ei de natură să ducă la un război economic cu totul inoportun [10] și se considera mult mai realist sugerînd : „să se salveze ce se poate salva..., să putem ajunge la un acord forfetar cu Germania pentru a primi ceea ce se putea primi" [11].

Cînd s-a constatat că revalorizarea nu mai era posibilă și că stabilizarea de fapt trebuia legalizată, problema reglementării diferendelor cu Germania [12] a căpătat o importanță deosebită fiind impusă ca o condiție a realizării împrumutului de stabilizare [13].

Conlucrarea marilor puteri în spiritul acordului de la Locarno însemna pentru România acceptarea tranșării diferendului cu Germania într-un moment cu totul defavorabil ei. Este adevărat că guvernul român a încercat „să ocolească cît i-a fost posibil sprijinul financiar al Germaniei..." [14] tocmai datorită acestor diferende, dar, probabil, argumentele Băncii Franței, care-și asumase inițiativa negocierilor privind stabilizarea leului și precedentul oferit de eșecul stabilizării belgiene [15] datorită lipsei acordului tuturor băncilor de emisiune, au convins guvernul român să accepte situația.

Partea germană mai era favorizată de faptul că balanța comercială a României

---

[8] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare, Arh. M.A.E.), fond 71, 1925—1939, Germania, Relații cu România, vol. 97, p. 18.

[9] M. O. nr. 59 din 28 februarie 1925, p. 1420.

[10] Idem, p. 1424.

[11] *Ibidem.*

[12] Urmărim doar acest aspect al negocierilor împrumutului de stabilizare — problemă de care s-a ocupat și alți autori. Vezi E. Bold, *Contribuții la cunoașterea împrejurărilor în care au fost contractate de România împrumuturile de stat din anul 1929 și 1931*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" — Iași, (serie nouă), secțiunea III, (științe sociale), a. Istorie, filologie, tom. XX, anul 1963, p. 37—55. De asemenea, menționăm că referiri asupra relațiilor româno-germane pînă în 1932 găsim în studiile semnate de Ioan Chiper *(Relațiile româno-germane în 1933*, în „Studii. Revistă de istorie", nr. 4/1968) și A. Niri, *Istoricul unui tratat înrobitor*, Editura Științifică, București, 1965.

[13] André Tibal, *Les relations économiques de la Roumanie et de l'Allemagne* în „L'Esprit International", 4e année, 1930, p. 54. O condiție a înfăptuirii stabilizării era reluarea serviciului datoriei publice externe în sensul rediscutării condițiilor de contractare și rambursare a împrumuturilor ce fuseseră emise pe paritatea aur, adică, 100 franci = 81 mărci = 100 lei aur. Pentru refacerea creditului nostru extern a trebuit să încheiem convenții cu principalele țări creditoare (Franța, Marea Britanie, Germania etc.). Necesitatea reglementării diferendelor cu foștii creditori este subliniată și în lucrări românești apărute în 1928. Vezi Ion Răducanu, *Stabilizarea noastră și cîteva probleme în legătură cu ea*, București, Cultura Națională, 1928, p. 60.

[14] „Bursa" nr. 1224 din 15 aprilie 1928, p. 357.

[15] Dr. N. I. Moruzi, *Stabilizarea monetară în Belgia*, în *Stabilizarea monetară în Europa și consecințele ei economice*. Editura revistei „Analele economice și statistice", București, 1928, p. 269 și *passim*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cu Germania, după 1926, devenise favorabilă României [16], aşa încît cercurile comerciale şi financiare germane insistau asupra necesităţii „menajării clienţilor buni" [17].

Mai mult, în 1927, cînd aceste cercuri au înţeles că eşecul tratativelor cu guvernul Averescu este şi expresia unei prudenţe politice sugerate de Londra [18], ele îşi reproşau României că „face o politică mioapă", că „se leagă de mărunţişuri" [19] (înţelegîndu-se prin aceasta biletele Băncii Generale — n.ns.) şi că ar avea foarte mult de cîştigat din colaborarea cu Reich-ul care „nu-şi întinde mîna asupra căilor ferate, cum ar face-o, fără îndoială, Anglia sau America, şi nu pretinde nici un fel de asigurări speciale" [20].

În asemenea împrejurări activitatea misiunii Oromolu, trimisă la Berlin în vederea stingerii litigiilor cu Germania, n-a fost lipsită de dificultăţi. Dorinţa sinceră de înţelegere a negocierilor „n-a exclus o aprigă apărare a intereselor ţărilor respective" [21], declara şeful delegaţiei române după negocieri ce se desfăşuraseră de-a lungul a mai bine de trei luni (august—noiembrie 1928).

Cum în cei zece ani problema recuperării creanţelor speciale asupra Germaniei depăşise, ca rezonanţă, cabinetele ministeriale, negocierile de la Berlin erau în atenţia opiniei publice româneşti. Inflexibilitatea delegaţiei germane făcea, astfel, şi mai penibilă situaţia guvernului liberal. Este semnificativ din acest punct de vedere că în perioada negocierilor de la Berlin nici un organ de presă românesc de prestigiu nu aborda relaţiile româno-germane fără a-şi exprima speranţa — destul de abil formulată de Titulescu în convorbirile cu Stresemann la San Remo în februarie 1928 [22] — că nu vom deveni debitorii Germaniei; cu alte cuvinte, că vom reglementa litigiile cu Germania în condiţii cît mai puţin oneroase pentru noi.

De aceea, la Berlin, s-a luptat pentru a se păstra aparenţele şi cu toate acestea „Convenţia Oromolu" [23], semnată la 10 noiembrie 1928 [24], nu dădea satisfacţie României decît pentru a 33-a parte din cererea ei iniţială, adică, în loc de trei miliarde lei aur Germania oferea 75,5 milioane mărci ceea ce echivala cu 3 miliarde lei hîrtie [25]. În plus, România se obliga să recunoască şi să revalorizeze în aur

[16] Notăm că de la declaraţia de război din 1916, care a însemnat şi abrogarea tratatului de comerţ vamal şi de navigaţie cu Germania, încheiat în 1893, relaţiile comerciale cu această ţară n-au cunoscut o altă reglementare (exceptînd tratatul din 7 mai 1918 lovit cu nulitate de convenţia generală de armistiţiu din noiembrie 1918) pînă la învoiala comercială din noiebmrie 1928. Vezi F. C. Nano, *Condica tratatelor şi altor legăminte ale României 1354—1937*, Bucureşti, 1938, p. 180—188. Schimburile comerciale între cele două ţări — de altfel destul de active — s-au realizat la nivelul firmelor particulare.

[17] André Tibal, *op. cit.*, p. 52—53. I. Saizu şi C. Botez, *Contribuţii la cunoaşterea situaţiei comerţului României între anii 1922—1928*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" — Iaşi, (serie nouă), secţiunea III, (ştiinţe sociale), b) Ştiinţe filozofice, economice şi juridice, tom. XIV, an. 1968, p. 192. Vezi şi observaţiile ziarului polonez „New Kurjer" din 11 februarie 1926, în Arh. M.A.E., fond 71, 1925—1939, Germania, relaţii cu România, vol. 97, p. 14.

[18] Gh. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 599—600.

[19] Arh. M.A.E., fond 71, 1925—1939, Germania, Relaţii cu România, vol. 97, p. 34 (extras din Berliner Börsen-Courier din 8 iunie 1927).

[20] *Ibidem.*

[21] „Viitorul" nr. 6627 din 17 noiembrie 1928, p. 5.

[22] André Tibal, *op. cit.*, p. 54.

[23] Denumirea completă este: Convenţie între România şi Germania destinată a pune capăt diferendelor financiare existente între cele două guverne. Vezi *Codul Hamangiu*, vol. XVII.

[24] Semnarea convenţiei se face de către aceeaşi delegaţie — Oromolu — căreia nu i se retrăsese plenipotenţa după venirea naţional-ţărăniştilor la putere.

[25] Gh. M. Dobrovici, *op. cit., p. 661—662.* „Viitorul" nr. 6227 din 17 ianuarie 1928, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rentele românești antebelice deținute de Germania, să modifice legea pentru lichidarea drepturilor și intereselor supușilor foști inamici din 13 iunie 1923 [26], să renunțe a mai reclama valoarea biletelor Băncii Generale și a prestațiilor în contul tratatului de la București, să remită guvernului german o confirmare scrisă din partea Băncii Naționale a României, confirmare care va constitui adeziunea acestei bănci la declarația de reglementare definitivă a litigiilor financiare și să retragă plîngerile Băncii Naționale a României împotriva Reichsbank-lui depuse la Tribunalul arbitral internațional [27].

Conținutul convenției nu putea stîrni entuziasm în cercurile politice și financiare din țară ; totuși, încheierea ei a creat o atmosferă de destindere în relațiile dintre cele două țări. Declarațiile făcute de M. Oromolu la Berlin [28] și la București [29], semnificative în această privință, subliniază „lipsa de pagubă" pentru România și insistă mai ales asupra „noului orizont ce se deschide țării în toate domeniile activității economice și financiare" [30]. Nu este mai puțin adevărat că și Germania favoriza crearea acestei atmosfere. Pentru Reich, recucerirea pieții românești continua să fie un obiectiv important și o componentă a unei politici europene clar formulată de G. Stresemann [31] și urmărită cu abilitate. Felul cum a fost primită misiunea Răducanu [32] la Berlin (decembrie 1928) era semnificativ în acest sens. „Deutsche Diplomatische Politische Korespondenz" [33] comenta favorabil sosirea la Berlin a ministrului național-țărănist și sublinia că acordul din 10 noiembrie creează în Germania și România speranțe „într-o înviorare și extindere a schimburilor economice".

Acest deziderat fiind parțial și provizoriu îndeplinit prin Învoiala comercială din 10 decembrie 1928 [34], diplomația germană începe tatonările în vederea încheierii unui tratat comercial. Astfel, legația germană din București a înaintat un memoriu [35] guvernului român la 14 martie 1929, prin care, după ce se exprima încă odată satisfacția pentru încheierea convenției din 10 noiembrie, se arată că guvernul german socotește că „pasul cel mai important pentru normalizarea relațiilor germano-române ar fi încheierea unui tratat [36] comercial și că ar primi favorabil ralierea guvernului român la acest punct de vedere".

[26] Menționăm că această lege fusese promulgată în urma eșecului tratativelor româno-germane din decembrie 1922 cu intenția de a determina guvernul german să reia negocierile începute de fostul ministru al coloniilor — Dernburg. Modul punerii în aplicare a legii n-a avut efectul scontat asupra Germaniei și a produs puternice nemulțumiri ale opoziției. Vezi Gh. Dobroviic, *op. cit.*, p. 495. M.O. nr. 59 din 28 februarie 1925, p. 1419.

[27] „Bursa" nr. 1257 din 2 decembrie 1928, p. 1204.

[28] „Viitorul" nr. 6224 din 14 noiembrie 1928, p. 5.

[29] „Viitorul" nr. 6227 din 17 noiembrie 1928, p. 5.

[30] Arh. M.A.E., fond 71, 1925—1939, Germania, Relații cu România, vol. 97, p. 38 (telegrama nr. 12797 din 17 octombrie 1929, semnată N. Petrescu-Comnen).

[31] Vezi *Les papiers de Stresemann*, Paris, Plon, 1932, Tome II, *passim.*

[32] La Berlin, I. Răducanu a reușit să semneze la 6 decembrie 1928, un Protocol final (Protocolul Ritter-Răducanu — M.O. nr. 1 din 1929) care modifica parțial convenția din 10 noiembrie 1928. Modificările dovedesc că Germania înțelegea să arate mai multă maleabilitate cu reprezentantul guvernului național-țărănesc care-și punea atîtea speranțe — risipite de criza economică cu brutalitate — în fertilizarea economiei românești cu ajutorul capitalului străin. Polemica Răducanu-Oromolu scoate în evidență că, de fapt, pentru moment, cea mai importantă realizare a ministrului național-țărănist era mobilizarea înainte de termen a celor 75 milioane mărci acordate României de Germania prin convenția din 10 noiembrie 1928.

[33] Citat de „Dreptatea" nr. 343 din 1 decembrie 1928, p. 4.

[34] F. C. Nano, *op. cit.*, p. 185.

[35] Arh. M.A.E., Fond Convenții 2 G_{14}, 1929—1931, vol. I, nepaginat.

[36] În privința terminologiei folosite pentru caracterizarea relațiilor comerciale între state, acceptăm punctul de vedere formulat de Al. Hallunga, în *Studii de*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Cum la Berlin se cunoştea intenţia guvernului român de a modifica tariful vamal, partea germană propunea discuţii preliminare care să faciliteze „terminarea mai grabnică a viitoarelor tratative comerciale" [37], examinarea proiectului german de tratat şi cunoaşterea reciprocă a legislaţiei privind impozitele.

Legaţia română din Berlin, condusă de N. Petrescu-Comnen, pregătea înfiinţarea Camerei de comerţ româno-germane care să contribuie la cunoaşterea posibilităţilor de schimb ale celor două state [38]. Totuşi, atît tratativele pregătitoare cît şi cele oficiale în vederea încheierii unei convenţii comerciale româno-germane au mers destul de greu deşi parte a finanţei şi a industriei germane îşi asigurase o însemnată participare în economia ţării de-a lungul anului 1929. Unele produse germane ţineau din nou capul listei produselor străine importate de România [39].

Nici sacrificiile făcute de guvernul român prin introducerea noului tarif vamal (1 august 1929) n-au contribuit la grăbirea tratativelor. În timp ce tariful Madgearu, vizînd prioritatea agriculturii [40] în economia României, cuprindea reduceri de taxe vamale la produsele industriale ale ţărilor cumpărătoare de cereale şi mai ales ale Germaniei, Comisia comercială a Reichestagului adoptase proiectul guvernului german cu privire la noile taxe vamale asupra importului de cereale (decembrie 1929), taxe simţitor mărite [41], cu excepţia celei asupra porumbului. Măsura luată de guvernul german sub presiunea exercitată a partidului agragrian lovea în interesele ţărilor exportatoare de cereale. Reprezentantul României la Berlin, împreună cu reprezentanţii Iugoslaviei, au luat iniţiativa „de a supune examenului guvernelor respective ideea unei acţiuni comune", la care să se asocieze şi alte guverne interesate.

Informînd Ministerul de Externe despre această iniţiativă reprezentantul român considera că „o asemenea acţiune însoţită de ameninţarea cu aplicarea tarifului maximal ar avea un efect salutar înlesnind poziţia socialiştilor din Germania ostili sporirii taxelor asupra cerealelor" [42]. Ministrul român preciza că a atras atenţia lui Stresemann în mod „apăsat" asupra „consecinţelor dezastruoase ce ar putea avea ridicarea taxelor cerută de agrarieni asupra viitoarelor negociaţiuni relative la tratatul de comerţ" [43].

În aceste împrejurări, la 25 ianuarie 1930, începeau tratativele la Berlin între delegaţia română condusă de Grigore Antipa şi delegaţia germană în frunte cu dr. Posse în vederea încheierii unei convenţii comerciale prin care România urmărea să realizeze plasarea cerealelor sale pe piaţa germană, problemă tot mai dificilă în condiţiile crizei economice mondiale.

---

politică economică externă a României, Bucureşti, 1932, vol. I, p. 4—5, unde propune denumirea de *tratat* pentru contractele politice între state, iar pentru angajamentele internaţionale economice termenul *convenţie*. Acelaşi autor precizează că *acordurile comerciale* se deosebesc de convenţii prin aceea că revocarea lor se poate face cu mai multă uşurinţă.

[37] Arh. M.A.E., Fond Convenţii, 2 G_{14}, 1929—1931, vol. V, Aide-Mémoire al legaţiei germane din 14 martie 1929.

[38] Idem, telegramă expediată de la Berlin, nr. 9175 din 19/VII/1929.

[39] „Bursa" nr. 1304 din 3 noiembrie 1929, p. 1125.

[40] *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 439.

[41] Arh. M.A.E., Fond Convenţii, 2 G_{14}, 1931, vol. II, Memoriul *„Convenţia preferenţială germano-română din 1931"* semnat Ing. P. N. Panaitescu. Autorul constată că o caracteristică a relaţiilor comerciale româno-germane între 1929—1932 este desfăşurarea lor în condiţiile sporirii taxelor germane la import şi a scăderii importului de cereale din România.

[42] Arh. M.A.E., Fond Convenţii 2 G_{14}, 1929—1931, vol. I, telegrama nr. 68751 din 18 noiembrie 1928, semnată N. Petrescu-Comnen.

[43] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Corespondența trimisă de la Berlin de șeful legației române, N. Petrescu-Comnen, relevă pe de o parte tendința României de a grăbi tratativele [44], iar, pe de altă parte, părerea germană că momentul ales pentru tratative nu era tocmai potrivit [45] datorită opoziției puternice a agrarienilor radicali [46]. Deoarece diminuarea taxelor vamale germane nu putea fi luată în discuție fără a risca neratificarea de către Reichstag a viitoarei convenții, secretarul de stat Schubert propunea soluționarea importului de cereale românești „în afara tratatului de comerț propriuzis" [47], adică prin găsirea unui mod de a restitui României suma pierdută ca urmare a ridicării acestor taxe în Germania.

Venirea guvernului Brüning la putere nu ușurează sarcina delegației române ci dimpotrivă. A crescut forța opoziției agrariene, ajungîndu-se pînă la a se cere „denunțarea tuturor convențiilor existente" [48], și împuternicirea guvernului de a urca fără limită taxele asupra cerealelor în funcție de fluctuația prețurilor [49].

Soluția acceptării la import a cerealelor românești prin ocolirea convenției a fost reluată de noul cabinet cu precizarea că Germania se poate obliga să acorde numai 5 milioane mărci din cele 12 milioane considerate de serviciul statistic german drept pierdere a României [50] urmînd ca restul de 7 milioane „să fie garantat — conform unei propuneri din partea noastră — de către industria germană" [51]. Delegația germană își exprimă neîncrederea că România va accepta să facă industriei Reich-ului comenzi atît de importante. Germania a reușit totuși să-și asigure destule avantaje. La sfîrșitul celor șase luni de tratative, presărate cu amenințări și măsuri coercitive" [52] s-a ajuns tot la o soluție provizorie : acordul comercial din 18 iunie 1930 [53], prin care cele două țări își acordau reciproc clauza națiunii celei mai favorizate, adică, Germania beneficia de tariful minimal român pînă la 28 februarie 1931, cînd expira acordul, iar produsele cerealiere românești urmau să suporte taxele vamale protecționiste germane. Germania acorda în compensație suma derizorie de 3,5 milioane mărci.

Tratativele cu Germania se dovediseră ineficiente pentru desfacerea producției agricole românești, Producînd la un preț de cost mai ridicat decît țările exportatoare de peste ocean, România și celelalte țări est-europene suportau și mai greu protecționismul german [54]. Criza economică mondială contribuia la înrăutățirea situației din România și din celelalte țări sud-est europene. Era momentul în care, la inițiativa României, se încearcă o solidarizare a acestor țări în vederea evitării concurenței cerealelor transoceanice prin obținerea unei derogări unilaterale de la clauza națiunii celei mai favorizate, adică, a unui tratament preferențial.

---

[44] Arh. M.A.E., Fond Convenții 2 G_{14}, 1929—1931, vol. I, telegrama nr. 11539 din 18 septembrie 1929.

[45] Idem, telegrama nr. 1333 din 6 februarie 1930.

[46] *Ibidem.*

[47] Idem, telegrama nr. 1333 din 6 februarie 1930.

[48] Idem, telegrama nr. 3081 din 28 martie 1930 semnată Aurelian (N. Petrescu-Comnen părăsise legația din Berlin la 22 martie 1930).

[49] Idem, telegrama nr. 6133 din 10 aprilie 1930.

[50] „Bursa", nr. 1336 din 22 iunie 1930, p. 669 aprecia pierderea reală a României la 60 milioane mărci.

[51] Arh. M.A.E., Fond Convenții, 2 G_{14}, 1929—1931, vol. I, telegrama nr. 3721 din 14 aprilie 1930.

[52] „Bursa" nr. 1336 din 22 iunie 1930, p. 669.

[53] M. O. Nr. 142 din 30 iunie 1930.

[54] Dacă numărul indice al cheltuielilor de exploatare în agricultură pe anul 1929 era 135,2, indicele prețurilor produselor agricole nu reprezenta decît 80,5 cu tendință de scădere. Vezi dr. N. G. V. Gologan *Anul 1929 economic*, în „Analele economice și statistice", an. XIII, nr. 3—4, martie—aprilie 1930, p. 88.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Soluţia preconizată de ţările producătoare de cereale sub presiunea dificultăţilor create de criză era parţial convenabilă cercurilor germane, care nutreau speranţa recîştigării pieţelor acestor ţări [55].

Pe bună dreptate aprecia Legaţia română din Berlin că „Germania n-ar vedea cu ochi răi asocierea ţărilor din estul Europei pe baza unei clauze preferenţiale... În această grupare va trebui să intre, mai curînd sau mai tîrziu, şi Germania, şi Austria şi speranţa ei este de a realiza astfel Anschlus-ul. Este cceea ce nu vrea Franţa... Aici stă nodul problemei uniunii ţărilor din Europa Centrală pe baza clauzei de preferinţă" [56].

Este cunoscut că ţările Europei centrale nu ar fi fost de acord cu realizarea unor asemenea obiective.

La începutul lunii martie 1931 se reiau tratativele româno-germane la Viena, concomitent cu negocierile germano-austriece în vederea încheierii unei convenţii comerciale defititive prin care Germania să acorde tratament preferenţial cerealelor româneşti [57].

Potrivit rapoartelor venite de la Berlin [58], în momentul începerii tratativelor cu România exista o atmosferă favorabilă. Cu toate acestea tratativele n-au mers deloc uşoar. Fără să constituie factorul cel mai important, în cercurile germane interesate au apărut unele deosebiri de vederi [59] cu privire la acceptarea cerealelor româneşti la un regim preferenţial. Prezintă interes contrapropunerea făcută de aceste cercuri prin care se sugera României să încheie cu Germania o convenţie specială, în afara clauzei naţiunii celei mai favorizate, indiferent dacă o asemenea convenţie s-ar numi „uniune vamală sau altminteri". O parte a cercurilor agrare germane se declara de acord cu această propunere arătîndu-se dispusă să acorde ţărilor din sud-estul Europei taxe preferenţiale pe bază de reciprocitate adică statele vizate să acorde Germaniei compensaţii pentru produsele sale industriale. Această „bunăvoinţă" a cercurilor agrare — arata reprezentantul ţării la Berlin — se explică prin faptul că ele „nu socotesc statele din sud-estul european concurente deoarece Germania este în stare să cumpere tot surplusul lor de produse agricole pentru a acoperi propriile sale trebuinţe" [60].

Reţin atenţia propunerile făcute de a realiza chiar o uniune vamală ca şi cea de a se acorda unele avantaje tuturor ţărilor din sud-estul Europei. Aceste propuneri nu erau străine de cercurile care au reuşit să determine guvernul Brüning, în februarie 1931, „să sugereze guvernului de la Viena încheierea unei uniuni vamale austro-germane. Pe bună dreptate se apreciază că „în locul unui Anschluss politic cerut de partidul nazist, deocamdată guvernul german încerca realizarea unui Anschluss economic" [61]. La 14 martie 1931, Germania, prin

---

[55] Dr. Ioan Mătăsaru, *Chestiuni economice la Geneva*, în „Analele economice şi statistice" an. XIII, nr. 8—9—10, august—octombrie 1930, p. 18.

[56] Arh. M.A.E., Fond 71 Germania, 1921, 1933, vol. I, p. 97.

[57] La prima adunare generală a Camerei de comerţ germano-română de la Berlin (20 februarie 1931), dr. Hartman sublinia necesitatea activării exportului german în sud-estul Europei exprimînd dispoziţia Germaniei de a acorda României „vămi preferenţiale sau chiar contingentarea pentru anumite produse româneşti". (vezi „Bursa", nr. 1372 din 8 martie 1931, p. 231).

[58] André Tibal, *La Roumanie devant la projets d'entente danubienne* în „L'Europe centrale", nr. 13, 26 mars 1932, p. 237—238.

[57] Arh. M.A.E., Fond Convenţii, 2 G_{14}, 1931, (vol. II), Raportul 9129 din 17 noiembrie 1931 trimis de la Berlin de G. Taşcă.

[60] Arh. M.A.E., Fond Convenţii, 2 G_{14}, 1931, vol. II, telegrama nr. 2075 din 6 martie 1931.

[61] Jacques Chastenet, *Déclin de la Troisiéme Republique, 1931—1938*, Hachette, Paris, 1962, p. 13; J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Dalloz, Paris, 1962, p. 152. P. Renouvin, *Histoire des relations internationales*, Tome huitième, *Les crises du XXe siècle, II, De 1929 à 1945*, Hachette, Paris, 1958, p. 60.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Curtius, lansează planul „asimilării condițiilor vamale și politico-comerciale între Germania și Austria". De partea austriacă, planul Curtius avea sprijinul lui Schöeber — speranța pangermanismului în guvernul austriac. Planul Curtius, pe care guvernul german a căutat să-l prezinte drept o inițiativă pe linia rezolvării problemelor europene în spiritul ideii ministrului de externe francez Briand de federalizare a Europei, a produs o puternică reacție în Franța, în țările Europei centrale și în cadrul Micii Înțelegeri. Tocmai în aceste momente la Viena se desfășurau tratativele economice germano-române, paralel cu cele dintre Germania și Austria.

Partea germană s-a grăbit să explice delegației române că era vorba de un acord principial care avea să fie pus în aplicare abia în 1932 și prin care se urmărea „o unificare progresivă a tarifului de import și o politică comercială după norme comune". S-a arătat, de asemenea, că în cazul realizării acestui acord, Austria și Germania își păstrau libertatea de a încheia separat tratate de comerț „bineînțeles în concordanță cu politica comercială comună". Orice alt stat putea să adere la acest acord, a subliniat reprezentantul delegației germane. Tot el a explicat că, de fapt, cunoștea tratativele începute încă în noiembrie 1930 de guvernul german cu cel austriac.

Bănuind intențiile Germaniei și pentru a risipi îndoielile apărute în legătură cu poziția României, guvernul român trimitea la Viena instrucțiuni care precizau poziția României, urmînd a fi însușite și aplicate de delegația care negocia cu Germania. Astfel, de la Palatul Sturza se trimitea o telegramă [62] ministrului țării la Viena, Caius Brediceanu, prin care i se cerea să ia contact imediat cu președintele delegației române pentru a-i atrage atenția că după lansarea acordului în privința căruia „România și aliații săi au făcut exprese rezerve (proiectul de uniune vamală Curtius — Schoeber — n.ns.) se interpretează în mod tendențios negocierile ce avem noi la Viena răspîndindu-se *zvonul* că, tratînd în același timp cu Austria și Germania, aprobăm indirect uniunea vamală a celor două țări. Întîmplarea fortuită (sic !) că negocierile se fac la Viena cu ambele state aruncă în unele cercuri oarecare nesiguranță asupra atitudinii României. De aceea, delegația noastră trebuie să procedeze cu mai multă băgare de seamă, neacceptînd nici o sugestie de legare a negocierilor cu cele două țări de proiectul uniunii vamale".

Negocierile româno-germane au fost întrerupte la 11 aprilie 1931, delegația română fiind rechemată la București [63]. Rechemarea precipitată a delegației române a creat îngrijorare în cercurile germane. Ministrul de finanțe al Reichului după ce și-a exprimat regretul pentru întreruperea tratativelor, a ținut să adauge cu ocazia discuției purtate cu un reprezentant al țării noastre : „decizia guvernului român va arăta dacă România preferă creditele ce i-ar acorda Franța posibilității ce-i oferă Germania de a-și vinde mărfurile" [64].

Cauza întreruperii tratativelor trebuie căutată îndeosebi în îngrijorarea țărilor din sud-estul Europei față de ravagiile crizei și față de ofensiva pornită în această zonă a Europei de către Germania. România a fost printre țările din sud-estul Europei care n-a încetat să insiste pentru acțiuni concertate ale marilor puteri și pentru luarea unor măsuri speciale cu privire la țările din Europa centrală,

---

Autorul consideră că „guvernele germane din 1931—1932 amenințate de progresul mișcării național-socialiste căutau un succes exterior" — ...și că în proiectul de uniune vamală cu Austria „Germania a suferit un eșec incontestabil". F. G. Stambrook, *The German — Austrian Customs Union Project of 1931 : A study of German methods and motives* în „Journal of Central European Affairs, volume XXI, April, 1961, 1, p. 15—44.

[62] Arh. M.A.E., Fond Convenții, 2 G_{14}, 1931 (vol. II), telegrama nr. 19921 din 1 aprilie 1931 expediată de la București.

[63] *Ibidem.*

[64] Idem, vol. II, telegrama 3594 din 22 aprilie 1931.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sugerînd acordarea unui tratament vamal preferențial produselor agricole ale acestor țări [65].

În momentele de îngrijorare create de înăsprirea situației interne și de unele acțiuni internaționale, între care încercarea de anexare economică a Austriei ocupa un loc deosebit, s-a întrunit la București conferința Micii Înțelegeri (3—6 mai 1931). Această conferință avea loc la numai cîteva zile după ce guvernul francez emisese ideea realizării tratamentului preferențial în cadrul unor acorduri multilaterale. Se încerca, astfel, o soluție pentru oprirea ofensivei economice germane sau, cel puțin, pentru întîrzierea ei. Incontestabil că o asemenea soluție era mai greu de aplicat dacă ne gîndim la dificultatea coordonării intereselor mai multor state. Totuși, chiar Franța nu-și putea permite să ceară pur și simplu unei țări ca România, pentru care cerealele aveau o importantă pondere în structura exportului [66], să renunțe la încheierea unui acord bilateral cu Germania. Dificultatea reală a României o determina să prezinte o soluție, fie și provizorie. Programul francez prevedea, în afară de opoziția față de uniunea vamală austro-germană și de măsuri care să contribuie la îmbunătățirea situației economice în Germania și Austria, „studierea posibilităților de a soluționa lipsa de capital și de credit a țărilor din Europa centrală, realizarea unor înțelegeri industriale și agrare cu caracter internațional, crearea unui organism comun de vînzare și cumpărare a cerealelor, instituirea unui ajutor financiar internațional și a unui regim preferențial pentru statele agricole" [67].

Fără îndoială că țările Micii Înțelegeri erau dispuse să țină seama la conferința de la București de aceste propuneri. De altfel, propunerile făcute de E. Beneș, pe care le expusese încă în aprilie în fața Comisiei de politică externă a parlamentului cehoslovac, nu se deosebesc prea mult de cele franceze [68].

Deși conferința de la București a dovedit existența unei înțelegeri între cele trei state, ca și hotărîrea Franței de a le sprijini mai mult, ea nu a însemnat însă luarea de măsuri concrete de care economia acestor țări avea nevoie.

Această situație cît și o anumită grabă a Berlinului a făcut ca delegația germană să vină la București la 3 mai 1931 pentru reluarea tratativelor. În urma unei intervenții a ministrului de externe al României, Ghica, pe lîngă Legația germană din țară, delegația și-a întrerupt călătoria și s-a reîntors la Berlin. Un asemenea incident diplomatic ar fi putut nemulțumi o putere europeană ca Germania pînă la a o determina să considere rupte tratativele. Se vede că interese deosebite îndemnau Berlinul la o atitudine calmă și plină de răbdare. Ministerul de externe german a luat măsuri ca presa să observe toată rezerva și să nu publice nici o informație de natură să înveninеze atmosfera. Ziarele germane s-au abținut de la orice fel de comentarii [69].

Supărarea guvernului german, cu toate măsurile de precauțiune luate, a fost exprimată de secretarul de stat Bülow cu ocazia unei conversații cu ministrul român Tașcă, căruia îi spunea : „Bucureștiul este un oraș destul de mare pentru ca

---

[65] V. N. Madgearu, *Relațiunile comerciale dintre țările din Europa centrală înainte de Anschluss*, în „Independența economică", an. XXII, 1939, nr. 1, p. 16.

[66] Din totalul exportului românesc, cerealele reprezentau : 30,9% în 1929, 35% în 1930, 39,5% în 1931. Vezi Ing. I. Measnicov, *Aspectele statistice ale agriculturii românești*, în „Analele economice și statistice", anul XXIII, nr. 10—12, octombrie-decembrie 1940, p. 13.

[67] Arh. M.A.E., Fond Mica Înțelegere, dosar 22, telegrama din 2 mai 1931.

[68] E. Beneș, *L'acord austro-allemand. Exposé fait devant la Commission des Affaires Etrangère de la Chambre des Deputés et du Senat la 23 Avril 1931, sur les propositions relative à la solution de la crise èconomique europeéne*, Orbis, Prague, 1931.

[69] Arh. M.A.E., Fond Convenții, 2 G_{14}, 1931, (vol. II), teleframa nr. 4514 din 8 mai 1931.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

delegația germană să poată merge pe străzile lui fără a călca pe picioare pe membrii conferinței Micii Înțelegeri".

Guvernul român nu se grăbea să reia tratativele pentru că aștepta să aibă loc conferința de la Geneva a Comisiei europene în legătură cu problemele economice și, de aceea, preconiza reluarea tratativelor după 1 iunie 1931. Rezultatele conferinței de la Geneva au constituit o nouă dezamăgire pentru țările din sud-estul Europei. Adoptarea principială a planului Briand nu însemna atunci luarea unor măsuri urgente care cel puțin să ușureze dificultățile în care se zbăteau aceste țări. Concesiunile, dintre care unele formale, pe care le făcea planul Briand țările exportatoare de cereale, nu puteau să satisfacă nevoile lor în condițiile unei crize care cerea soluții imediat aplicabile. Poate că avea dreptate revista „Bursa" cînd scria că „dacă finanța franceză ar avea mai mult elan întreprinzător și mai multă înțelegere în sprijinirea politicii externe a Franței, economia românească ar găsi în concursul ei putința de a rezista orientărilor spre care o îndeamnă criza prin care trece" [70].

La 8 iunie 1931, au fost reluate tratativele româno-germane. Printr-o telegramă trimisă la 1 iunie 1931, Ministerul de Externe de la București informa reprezentantul nostru la Berlin, în mod confidențial, că, în urma demersurilor făcute la Paris, A. Briand, recunoscînd existența anumitor greutăți în realizarea unor părți ale planului francez, a lăsat să se înțeleagă că România are deplina libertate de a relua negocierile cu Germania. De la București se aprecia că ar fi momentul potrivit pentru o inițiativă românească în vederea reluării tratativelor trimițîndu-se, concomitent, instrucțiuni la Paris în vederea pregătirii unei atmosfere favorabile acestui act în sensul evitării unor comentarii „greșite" în presa franceză [71].

Căutarea unei soluții care să faciliteze desfacerea prisosului producției agricole rămînea un obiectiv esențial pentru România. Reluate la 8 iunie 1931, la Berlin, negocierile româno-germane înaintau greu datorită unor noi și grele condiții puse de delegația germană. Reținem ca semnificativă propunerea delegației germane de a se include în tratat clauza potrivit căreia „dacă în timpul duratei convenției una din țările contractante încheie cu un stat terț o uniune vamală și are din această pricină dificultăți în aplicarea convenției, părțile contractante vor intra în negocieri fără să se poată denunța convenția".

Înțelegînd că Germania încerca prin introducerea acestei clauze să slăbească poziția României în rîndul țărilor care se pronunțaseră deschis împotriva înfăptuirii Anschluss-ului economic, delegația română și-a rezervat dreptul de a denunța convenția cu Germania în cazul în care una din părți încheie o uniune vamală cu un stat terț [72].

De asemenea, delegația germană a încercat din nou să facă legătura între acordarea tarifului preferențial pentru cerealele românești și necesitatea acceptării de către România a unor comenzi ale industriei germane. S-a sugerat, ca și în februarie 1931, chiar încheierea unui protocol secret prin care România să se angajeze a face comenzi industriei germane oferindu-i-se în schimb înlesniri de plată și credite pe zece ani. Astfel, Societatea germană pentru construcții navale „Neptun" se oferise să furnizeze României material feroviar și alte piese necesare [73] iar Banca Reich-ului promitea că va căuta modalitatea creditării comenzilor ce le-ar face România industriei germane [74]. Insistența și solicitudinea

---

[70] „Bursa" nr. 1689 din 14 iunie 1931, p. 572.

[71] Arh. M.A.E., Fond Convenții, 2 G_{14}, 1931, vol. II nepaginat, teleframa nr. 32683 din 4 iunie 1931.

[72] Arh. M.A.E., Fond Convenții, 2 G_{14}, 1931, vol. II nepaginat, telegrama nr. 5925 din 21 iunie 1931.

[73] Idem, raportul nr. 1181 din 6 februarie 1931.

[74] Idem, raportul din 7 mai 1931.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Germaniei sînt probatorii în privinţa tendinţei de a relua locul ocupat înainte de război în economia României.

Instrucţiuni speciale ale Miniterului de Externe român[75] în legătură cu această problemă indicau să se precizeze autorităţilor germane interesate că guvernul român nu va semna convenţia în care i se vor impune comenzile industriale dar că se arată dispus să înceapă tratative în privinţa acceptării acestor comenzi independente de convenţia preferenţială care se negocia. La noile insistenţe şi chiar presiuni din partea germană, guvernul român şi-a menţinut poziţia afirmată mai sus propunînd amînarea discutării comenzilor pe care România urma să le facă industriei germane, comenzi care vor fi mai întîi examinate de guvernul român „într-un spirit binevoitor".

În aceste condiţii se semnează, totuşi, la 27 iunie 1931, convenţia comercială româno-germană potrivit căreia urma ca cerealele româneşti să fie acceptate pe piaţa germană la un regim preferenţial[76].

Dacă Germania a acceptat să semneze convenţia la 27 iunie — evident nu fără a exercita anumite presiuni ca delegaţia noastră să se angajeze într-un fel în privinţa protocolului asupra comenzilor industriale[77] — faptul nu dovedeşte că era dispusă să-l şi pună în aplicare. Delegaţia germană ştia foarte bine că există posibilitatea evitării punerii în aplicare a tratatului. Nu ni se pare deloc inexplicabil faptul că Germania a semnat tratatul fără a exclude posibilitatea neaplicării lui. Cel puţin două motive justifică acest act: mai întîi, pînă la punerea în aplicare a tratatului, Germania păstra în rezervă un mijloc de presiune asupra României în cazul în care conjunctura internaţională şi interesele ei ar fi cerut-o. Apoi, tergiversarea aplicării tratatului era un mijloc mai puţin complicat de a beneficia de tariful vamal minimal român.

Este cunoscut că, la cererea Germaniei, aplicarea convenţiei preferenţiale cu România era condiţionată de acceptarea ţărilor cu care Germania avea încheiate tratare pe baza clauzei naţiunii celei mai favorizate, obligîndu-se a uza de de influenţa sa în aceste ţări — influenţă ce rezulta din ponderea pe care o avea între clienţii lor. Rămînea de văzut în ce măsură Germania era dispusă s-o facă.

Ca procedură se stabilise că, odată convenţia semnată o acţiune diplomatică conjugată a diplomaţiei germane şi româneşti în capitalele partenerilor Germaniei, să aducă în timp util acceptarea acestora pentru aplicarea convenţiei[78].

Cert este că în timpul acestei acţiuni diplomatice, de-a lungul căreia dificultăţile n-au fost puţine dacă ne gîndim la posibilitatea nesincronizării eforturilor dirijate de la Bucureşti cu cele dirijate de la Berlin şi la posibilitatea eschivării anumitor state de la formularea unui răspuns precis, interesul Germaniei a scăzut simţitor.

În această privinţă, printr-o telegramă din 13 noiembrie 1931, trimisă de la Berlin, Taşcă scria între altele: „Îmi face impresia că pe cît Germania era de doritoare, de preferinţă în primăvară, pe atît este de indiferentă acum la acest

[75] Arh. M.A.E., Fond Convenţii, 2 G_{14}, 1931, vol. 2, nepaginat, telegrama nr. 36883 din 23 iunie 1931.

[76] Neajungîndu-se la aplicarea convenţiei preferenţiale cu Germania, textul convenţiei n-a fost publicat. Dintre toate sursele care amintesc avantajele ce ar fi revenit României prin această convenţie considerăm lucrarea lui Gh. Taşcă — şeful delegaţiei române care a negociat convenţia — *Recentele îndrumări ale politicii noastre comerciale*, Bucureşti, 1935, p. 12—13, ca fiind cea mai autorizată. Autorul arată că prin această convenţie s-ar fi acordat României o reducere de taxe vamale cu 50% la grîu şi 60% la orz şi la porumb.

[77] Vezi şi Arh. St. Bucureşti, Fond Casa Regală, dosar 104, 1931, f. 16—18.

[78] Arh. M.A.E., Fond Convenţii, 2 G_{14}, vol. II, 1931. În acest volum găsim toată corespondenţa cu reprezentanţii ţării în străinătate în legătură cu acţiunea diplomatică în vederea obiectivului enunţat mai sus. Un exemplar din memoriul întocmit de V. Neculcea urma să ofere argumente de care să se folosească personalul nostru diplomatic în vederea obţinerii adeziunii ţărilor respective.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

gen de convenţiune. Din convorbirea avută cu domnul Poncet reiese că Franţa este mai interesată acum în sistemul preferenţial decît Germania" [79].

Într-adevăr, n-au fost obţinute acceptările necesare punerii în aplicare a convenţiei româno-germane. Aparent, Germania ar fi la adăpostul oricărei acuzaţii de tergiversare a acestei acţiuni diplomatice. Există însă documente care dovedesc că Germania n-a dorit aplicarea convenţiei şi că atunci cînd interesele ei erau în joc era gata să nu mai aştepte acceptarea partenerilor săi. Interesul Germaniei pentru convenţia preferenţială cu România a crescut brusc odată cu apariţia planului Tardieu de organizare a Europei centrale. (martie 1932) [80].

Văzînd în acest plan o încercare a Franţei de a-şi consolida dominaţia în Europa centrală, Germania a hotărît să rupă unanimitatea aderenţei iniţiale a statelor Micii Înţelegeri oferind României un debuşeu mai important decît i s-ar fi creat prin Confederaţia economică danubiană propusă de planul Tardieu. În acest sens, ea s-a arătat dispusă să aplice imediat convenţia preferenţială [81].

Ambasadorul Franţei la Berlin a văzut în gestul Germaniei o încercare de subminare a propunerilor Tardieu şi, discutînd cu ministrul român Taşcă, i-a sugerat acestuia că ar fi bine ca guvernul român să accepte punerea în aplicare a tratatului, dar să formuleze două rezerve : 1) să se arate clar că tratatul a fost făurit sub auspiciile Societăţii Naţiunilor ; 2) să se formuleze rezerva expresă că punerea în aplicare nu aduce nici o împiedicare planului înţelegerii ţărilor dunărene propus de Franţa.

Ambasadorul Franţei la Berlin era de părere că se poate întîrzia aplicarea tratatului româno-german cu 15—20 de zile, „pînă se clarifică situaţia politică". Sugestiile franceze în privinţa poziţiei pe care România trebuie s-o adopte în faţa hotărîrii germane de a pune în aplicare imediat convenţia preferenţială cu România au fost exprimate şi mai deschis în convorbirea care a avut loc între Titulescu şi Tardieu la 16 martie 1932 [82]. În cadrul contradicţiilor franco-germane în privinţa soluţionării problemelor Europei centrale şi de est, poziţia României era destul de dificilă. Instrucţiunile trimise de ministrul de externe Ghica Legaţiei din Paris [83] sînt elocvente în a demonstra prudenţa cu care înţelegea să acţioneze România pentru a-şi apăra interesele proprii. Un referat întocmit de direcţia economică a Ministerului Afacerilor Externe [84] întăreşte afirmaţia de mai sus dovedind că la Bucureşti se căuta cu febrilitate o formulă care să permită aplicarea dezideratului formulat de Titulescu privind necesitatea păstrării relaţiilor amicale cu toate marile puteri. Convenţia româno-germană de la 27 iunie 1931 rămînînd neaplicată, relaţiile comerciale între cele două ţări au continuat să fie reglementate în baza aranjamentului comercial provizoriu din 18 iunie 1930 a cărui prelungire a durat pînă în 1935, cînd s-a ajuns la un nou tratat româno-german în condiţiile unei situaţii internaţionale diferite.

Cercetînd relaţiile româno-germane în perioada 1928—1932, am încercat să subliniem ideea că greutatea desfacerii prisosului producţiei cerealiere în condiţiile prăbuşirii preţurilor produselor agricole provocată de criză a determinat România, ca şi pe celelalte ţări din Europa centrală şi de est, bogate în cereale, să încerce

---

[79] Fond Convenţii, 2 G_{14}, vol. II, 1931, telegrama din 13 noiembrie 1931, nr. 9093.

[80] Vezi Eliza Campus, *Mica Înţelegere*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 97—111, A. Tibal, *La Roumanie devant la projets d'entente danubienne*, în „L'Europe Centrale", nr. 13, 26 mars 1932.

[81] Legătura între hotărîrea Germaniei şi planul Tardieu a fost sugerată guvernului german de ziarul „Kölnische Zeitung" încă la 8 martie 1932. Vezi telegrama 1260 din 24 martie 1932, trimisă de la Berlin, în Arh. M.A.E., Fond Convenţii, 2 G_{14}, 1932—1933, vol. III.

[82] Arh. M.A.E., Fond Convenţii, 2 G_{14}, 1932—1933, vol. III, telegrama nr. 14976 din 18 martie 1932.

[83] Idem, telegrama nr. 12779 din 16 martie 1932.

[84] Idem, raportul din 13 martie 1932.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

o lărgire a relaţiilor comerciale în sensul unei intensificări a schimburilor cu Germania.

Dintre soluţiile preconizate pentru depăşirea dificultăţilor crizei, mai multe ţări europene — între care şi România — considerau că cea mai bună ar fi acordarea unui tratament preferenţial produselor cerealiere. Germania dovedind un interes deosebit pentru această propunere, încercarea României părea realizabilă.

Am văzut mai sus că tratativele româno-germane n-au dus totuşi la nici-un rezultat. Explicaţia rezidă în faptul că solicitudinea Germaniei faţă de România şi celelalte ţări interesate în facilitarea exportului de cereale ascunde tendinţa acesteia de a-şi relua locul pe care-l deţinuse în economia acestor ţări şi, implicit, de a slăbi sau chiar de a rupe frontul antirevizionist care în anii crizei economice devenise mai puternic.

Atmosfera creată de lansare a planului german de uniune vamală cu Austria evidenţia şi mai pregnant aceste tendinţe. România a luat poziţie hotărîtă — documentele o dovedesc — pentru combaterea încercării germane de a dezbina Mica Înţelegere şi pentru apărarea securităţii europene.

LES RELATIONS DE LA ROUMANIE ET DE L'ALLEMAGNE DE 1928 À 1932

RÉSUMÉ

En étudiant les relations de la Roumanie et de l'Allemagne pendant les années 1928—1932 en se fondant sur d'intéressants matériaux déjà publiés ou inédits, les auteur ont mis en évidence que la chute vertigineuse des prix des produits agricoles a considérablement accru les difficultés auxquelles la Roumanie et les Etats du Centre et de l'Est de l'Europe devaient faire face pour pouvoir vendre l'excédent des récoltes de céréales et que ces difficultes ont déterminé la Roumanie, aussi-bien que ses voisins, à s'efforcer, par l'extension des relations commerciales avec l'Allemagne, d'augmenter les échanges de marchandises avec le Reich.

Parmi les solutions proposées alors dans plusieurs Etats d'Europe, et notamment en Roumanie, pour enrayer les conséquences de la crise économique, fut aussi préconisé un régime douanier préférentiel qui serait accordé aux produits agricoles. L'Allemagne manifesta un intérêt spécial pour cette solution. Cet intérêt fut suscité surtout par les industriels allemands dont les entreprises avaint été agrandies grâce aux crédits obtenus aux Etats-Unis et en Angleterre et qui voulaient reconquerir les marchés de l'Europe Centrale et de l'Est. Dans ce cadre et pour mettre fin aux différends d'ordre financier qui avaient assombri jusqu'alors les relations de l'Allemagne et de la Roumanie, commencérent, en 1928 des négociations entre les représentants de ce deux Etats. Il résulte des différentes phases de ces négociations que de nombreux obstacles s'opposèrent à ce que les relations de la Roumanie et de l'Allemagne redeviennent normales et qu'un traité commercial soit conclu.

Les droits de douane protectionnistes que l'Allemagne imposait aux produtis agricoles étrangers, l'offensive économique et politique du Reich dans le Sud-Est de l'Europe, ses efforts pour nous obliger à faire d'importantes commandes à son industrie, furent les principaux motifs de l'échec des négociations.

La Roumanie, ainsi que les autres Etats qui désiraient obtenir des facilités pour la vente de leurs produits agricoles, comprirent que la sollicitude que l' Allemagne leur manifestait était déterminée par ses plans de reconquérir les positions économiques qu'elle avait acquises dans ces pays avant la première guerre mondiale et implicitement d'affaiblir et même d'anéantir le front antirévisioniste, c'est-à-dire l'opposition de ces Etats à la révision des traités de 1919—1920. L'atmosphère qui fut créée lorsque fut lancé la plan d'union douanière austro-allemande rendit encore plus évidents ces plans. La Roumanie adoptat dans cette période une attitude très nette pour la défénse de la sécurité européenne et pour combattre les tentatives de l' Allemagne visant a dissocier la Petite Entente.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

TRADIȚIILE REVOLUȚIONARE ALE MUNCITORIMII CEFERISTE IEȘENE

DE

L. EȘANU și C. BOTEZ

După 35 de ani de la darea în funcțiune a liniei ferate Pașcani-Iași [1], în partea de sud-est a orașului Iași, au intrat în producție la 1 aprilie 1905, noile Ateliere C.F.R. [2]. Necesitățile mari de reparații ale materialului rulant au determinat Administrația căilor ferate să construiască după Atelierele București-Nord Pașcani, date în folosință în anul 1869, din Tr.-Severin (anul înființării 1882), și pe acele din orașul Iași [3].

Uzina mecanică Nicolina, continuatoarea vechilor ateliere C.F.R., reprezintă una din citadelele luptei proletariatului din orașul Iași și a mișcării muncitorești din România.

În avangarda acțiunilor revoluționare desfășurate de proletariatul din România s-au găsit aproape întotdeauna muncitorii ceferiști. Lucrînd într-o ramură fundamentală a economiei țării și avînd posibilități mai mari de organizare decît muncitorii din alte ramuri, în pofida legilor care urmăreau să le răpească acest drept, muncitorii ceferiști au devenit în mod obiectiv purtătorii de cuvînt ai întregului proletariat din țara noastră.

În prezentul articol ne propunem de a releva momentele cele mai semnificative ale acțiunilor ceferiștilor ieșeni desfășurate în perioada de la desăvîrșirea constituirii statului național român pînă la 23 august 1944.

În anii de după primul război mondial, muncitorimea din orașul Iași ca și cea din întreaga țară, a cunoscut puternice frămîntări revoluționare. Luptele greviste ale ceferiștilor ieșeni desfășurate în tot cursul anului 1918, la care au fost permanent antrenați și ceferiștii din celelalte centre ale Moldovei, precum și numeroase alte categorii ale proletariatului din alte ramuri industriale, au determinat, printre altele, refacerea și dezvoltarea pe o treaptă superioară a organizațiilor mun-

---

[1] Linia ferată Pașcani-Iași a fost dată în folosință la 1 iunie 1870.

[2] Eug. *Popovici Repararea materialului rulant 1860—1968*, în „Revista Căilor Ferate", nr. 5—6 (1969), p. 271—279.

[3] Autorii pregătesc o monografie care va înfățișa amănunțit condițiile economice și istorice ale dezvoltării Atelierelor C.F.R. Nicolina. Acest articol urmărește să redea în liniile sale esențiale contribuția luptei revoluționare a proletariatului ceferist ieșean în istoria mișcării muncitorești din România.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

citoreşti, au anulat în fapt legile care interziceau organizarea clasei muncitoare şi au impus statului burghezo-moşieresc reluarea activităţii organelor socialiste şi sindicale din oraşul Iaşi, ca şi din întreaga Moldovă.

Sindicatele, dezorganizate în timpul războiului, erau spre sfîrşitul anului 1918 în plin avînt. Sindicatul C.F.R. a fost reînfiinţat în luna mai 1918 [4], de către muncitorii ceferişti din Iaşi. Era cel mai puternic sindicat din oraş, lucru care s-a reflectat cu ocazia acţiunilor pe care le-a desfăşurat în acest timp. Potrivit rapoartelor organelor militare, Iaşii cuprindeau cel mai mare număr de muncitori ceferişti din întreaga Moldovă fiind totodată în fruntea oraşelor din această provincie în privinţa puterii de organizare sindicală [5]. Urmînd exemplul ceferiştilor ieşeni, muncitorii celorlalte centre feroviare din Moldova au purces, de asemenea, la reînfiinţarea sindicatelor ceferiste din localităţile respective [6].

Încheierea procesului de desăvîrşire a statului naţional român unitar a însemnat şi unirea pe scară naţională a mişcării muncitoreşti revoluţionare. Luptele muncitoreşti din anii următori, n-au putut fi stăvilite nici prin represiunea organizată la 13 decembrie 1918 de cercurile conducătoare burghezo-moşiereşti, împotriva muncitorilor din capitală şi nici prin măsurile care au urmat şi care urmăreau lichidarea oricăror acţiuni revoluţionare din România.

Ceea ce a caracterizat mişcarea muncitorească în cursul anului 1919 a fost lanţul numeroaselor greve care s-au desfăşurat în valuri succesive antrenînd proletariatul din cea mai mare parte a ţării. Chiar din primele luni ale anului 1919 reîncep frămîntările muncitorimii ceferiste, dar ele vor căpăta un contur mai precis în primăvara aceluiaşi an. Astfel, la 4 aprilie 1919, au intrat în grevă muncitorii de la Atelierele C.F.R. Nicolina Iaşi, refuzînd începerea lucrului pentru motivul că nu au primit pîinea necesară alimentaţiei lor [7]. Acţiunea energică a muncitorilor a determinat convocarea urgentă a şefilor autorităţilor locale care au hotărît să ia măsuri pentru a obţine încetarea grevei [8].

La una din întrunirile ţinute în primele zile ale lunii iunie, în Atelierele Nicolina din Iaşi, au fost arătate greutăţile în care se zbăteau ceferiştii, datorită speculei care făcea ravagii, accentuîndu-se asupra nerespectării promisiunilor făcute de clasele conducătoare. Ministerul de Interne le promisese ceferiştilor de la Nicolina că va interveni pentru a facilita aprovizionarea lor cu alimente din porturile Galaţi şi Brăila, dar nu a rezolvat nimic. Muncitorii erau supuşi la diferite şicane atît în ateliere cît şi în afara lor [9]. În faţa situaţiei existente ceferiştii de la Atelierele „Nicolina" s-au întrunit într-o adunare specială în ziua de 12 iunie şi au protestat cu energie împotriva unor asemenea procedeie [10]. Ceferiştii bucureşteni au sprijinit lupta tovarăşilor lor din celelalte centre feroviare ale ţării. La una din întrunirile ţinute de ceferiştii din Capitală la sediul sindicatelor din Calea Griviţei, cei peste o mie de participanţi s-au solidarizat cu muncitorimea ceferistă din Iaşi şi au cerut guvernului reprimirea muncitorilor şi funcţionarilor de la Atelierele Nicolina suspendaţi cu ocazia grevei desfăşurate aici [11].

Din luna iunie 1919 a început un şir de greve generale pe ramuri, al căror semnal l-au dat şi de această dată ceferiştii [12]. Ei cereau mărirea salariilor, respectarea celor 8 ore de muncă, recunoscute şi apoi suprimate de direcţie, recunoaşterea sindicatelor. Guvernul a refuzat să recunoască sindicatele ceferiste

[4] „Social democraţia" din 27 mai 1918.
[5] Arhiva M.F.A. Fond Corpul IV Armată, dosar 110, fila 42.
[6] Arhiva Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., dosar 43037, p. 3—4; „Social-democraţia" din 10 iunie şi 22 iulie 1918.
[7] Arhiva M.F.A., fond Corpul IV Armată, dosar 72, fila 43.
[8] „Socialismul" din 17 aprilie 1919.
[9] „Social-Democraţia" din 15 iunie 1919.
[10] *Ibidem.*
[11] „Socialismul" din 13 iunie 1919.
[12] *Greva generală din România 1920*, Editura politică, Bucureşti 1960, p. 79.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

și a închis sediul lor din București [13]. Aceasta a constituit semnalul începerii grevei la Atelierele C.F.R. din București. Această grevă, începută în noaptea de 11 spre 12 iunie și avînd ca obiective mărirea salariilor, reducerea orelor de lucru, recunoașterea sindicatului și a dreptului de întrunire, a demonstrat pe deplin solidaritatea ceferiștilor din țară cu cei din Capitală [14]. Prin aderarea muncitorimii ceferiste din majoritatea centrelor țării, ea s-a transformat în greva generală a ceferiștilor.

După aflarea veștii că la București ceferiștii au declarat greva generală, la 14 iunie orele 11 dimineața, muncitorii de la Nicolina s-au adunat în sala de adăpost și, în urma unor dezbateri care au ținut patru ore, s-au declarat solidari cu ceferiștii din întreaga țară și au hotărît încetarea lucrului pînă la rezolvarea integrală a memorului cu revendicările muncitorilor din București [15]. La acest memoriu ei au adăugat încă patru puncte care priveau în mod special pe ceferiștii din Iași și de rezolvarea cărora condiționau, de asemenea, reluarea lucrului. A doua zi, a avut loc o nouă întrunire cu participarea unui număr de 500 de muncitori în prezența, de data aceasta, a delegaților celorlalte servicii ale C.F.R. care au aderat la hotărîrile luate [16]. Chiar și presa care nu se situa de partea muncitorilor a trebuit să remarce disciplina care caracteriza acțiunile lor, consecvența de care ei dădeau dovadă. La Iași, întrunirile miilor de greviști rețineau atenția întregului oraș [17].

Tratativele care au avut loc între autorități și delegații muncitorimii ceferiste din Iași n-au dat nici un rezultat. Ceferiștii au trimis la București o delegație pentru a lua contact cu conducerea mișcării greviste din Capitală, ceea ce a dat prilej presei să consemneze că „mișcarea din Moldova este urmarea celei din Muntenia și depinde de aceasta" [18]. În urma declanșării grevei ceferiștilor, întreaga muncitorime ieșeană s-a adunat la o întrunire de solidaritate în curtea clubului socialist [19]. Autoritățile au încercat să convingă pe ceferiști de necesitatea reluării lucrului. Astfel, sîmbătă 16 iunie, a sosit în mijlocul greviștilor generalul Atanasiu, pentru a-i lămuri „să fie liniștiți", luînd cu această ocazie „măsurile dictate de împrejurări" [20].

Desfășurarea grevei a influențat în mod direct circulația pe căile ferate. În Moldova trenurile nu mai mergeau [21]. Greviștii refuzau cu hotărîre să conducă trenurile, nelăsîndu-se intimidați de presiunea autorităților militare [22]. A doua zi după declararea grevei, trenurile de București și Galați n-au mai sosit la Iași,

---

[13] „Socialismul" din 11 iunie 1919; „Social-Democrația" din 16 iunie 1919.

[14] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 56, dosar 526, p. 71; „Social-Democrația" din 16 iunie 1919.

[15] Arhiva M.F.A., fond Corpul IV Armată, dosar 84, p. 122; Arhiva C.C. al P.C.R., dosar 2921, vol. 1, p. 22; Arhivele statului București, fond Ministerul de Interne, dosar 601, fila 7.

[16] Fototeca I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R., fond D, clișeu 500.

[17] „Social-Democrația" din 21 iunie 1919; „Chemarea" din 17 iunie 1919. La Iași greva ceferiștilor a determinat începerea imediată a unei greve generale în întregul oraș. Corpul IV Armată era anunțat de terminarea grevelor din Iași la 29 iunie după ce au fost satisfăcute cererile greviștilor: ziua de muncă de 8 ore, sporirea salariilor, recunoașterea sindicatelor, a delegaților de ateliere și a consiliilor muncitorești etc. (Arhiva M.F.A., fond Corpul IV Armată, dosar 84, p. 166; Arhiva C.C. al P.C.R., dosar 2921, vol. 1, p. 22.

[18] „Evenimentul" din 17 iunie 1919.

[19] „Social-Democrația" din 18 iunie 1919. A prezidat V. Sălceanu și au luat cuvîntul: Gh. Tănase, Zaharia Tănase, Adam Naghel.

[20] „Evenimentul" din 17 iunie 1919.

[21] *Ibidem.*

[22] Arh. St. Fălticeni, fond 1, dosar 1, p. 148.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

spre acest oraş pornind doar un personal format la Paşcani [23]. Poşta din Capitală n-a sosit din aceleaşi motive [24]. Din Iaşi n-a plecat în timpul grevei nici un tren [25].

În cele din urmă greva s-a terminat cu satisfacerea în parte a revendicărilor ceferiştilor. Reuşita grevei acestora a avut un ecou puternic şi în rîndul celorlalte categorii de muncitori, care au folosit acest exemplu în activitatea lor [26]. La Iaşi, lucrătoarele şi personalul de serviciu de la R.M.S. au cerut sindicatului ceferist să-i considere afiliaţi şi să le apere drepturile. Cererile muncitorilor de la Regie a fost susţinute, în mai multe rînduri, de către o delegaţie a muncitorilor ceferişti împreună cu secretarul secţiunii partidului socialist atît faţă de direcţiune cît şi faţă de Ministrul de Interne Gh. Mârzescu [27].

În a doua jumătate a anului 1919, acţiunile revoluţionare ale clasei muncitoare s-au desfăşurat mai ales sub forma grevelor generale pe ramuri sau pe localităţi. Aceste greve împleteau tot mai mult revendicările economice cu cele politice, pentru cucerirea de drepturi şi libertăţi democratice. Odată cu luna iulie, frămîntările şi agitaţiile muncitorilor ceferişti continuă cu o intensitate mereu crescîndă. O circulară a Ministerului de Interne din 3 iulie, punea în vedere serviciilor subordonate că ceferiştii propagă ideea unei noi greve avînd ca obievtive satisfacerea punctelor rămase nerezolvate şi reprimirea celor concediaţi ca iniţiatori şi conducători ai grevei [28]. La Iaşi, aveau loc întruniri ale ceferiştilor în care se analizau modul cum au fost îndeplinite promisiunile guvernului [29]. Siguranţa urmărea necontenit pe unii dintre muncitorii ceferişti de la Atelierele Nicolina pentru propaganda socialistă pe care o făceau la sate. Analizînd rezultatul unor asemenea acţiuni, Siguranţa era obligată să consemneze că „satul Bucium (de lîngă Iaşi — n. ns.) numără azi foarte mulţi locuitori care împărtăşesc ideea socialismului, fiind în acelaşi timp în relaţii strînse cu lucrătorii de la Atelierele C.F.R. Nicolina" [30].

La 21 iulie 1919, din iniţiativa Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste, proletariatul din întreaga Europă a declarat o grevă generală politică de solidarizare cu Revoluţia din Octombrie şi Ungaria revoluţionară. Proletariatul din ţara noastră a răspuns la această chemare şi în ziua fixată a început greva, care a cuprins muncitorii din numeroase ramuri ale economiei. Participarea muncitorimii ceferiste a dat o combativitate deosebită grevei, prilejuind discuţii şi în parlament, unde s-a arătat că acest fapt urmărea împiedicarea transporturilor destinate armatei [31].

Sfîrşitul anului 1919 a readus pe primul plan revendicările muncitorilor ceferişti, care nu fuseseră rezolvate cu toate promisiunile şi tărăgănelile de pînă atunci [32]. De la Iaşi a fost trimisă la Bucureşti o delegaţie compusă din trei muncitori pentru a obţine rezolvarea acestor cereri cu ajutorul sindicatelor bucureştene [33].

Printre numeroasele acţiuni politice ce se desfăşurau în acel timp, trebuie incluse ca avînd o importantă deosebită, puternicele demonstraţii de stradă ale ceferiştilor ieşeni de la sfîrşitul anului care s-au desfăşurat sub lozinca „Pîine

---

[23] „Presa", Iaşi, din 16 iunie 1919.
[24] *Ibidem.*
[25] *Ibidem,* din 18 iunie 1919.
[26] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dosar 933, fila 67.
[27] „Social-Democraţia" din 18 iunie 1919.
[28] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 69, dosar 6323, fila 481; dosar 7492, fila 22, fondul 79.
[29] „Social-Democraţia din 20 iulie 1919.
[30] Arhiva M.F.A., fond Corpul IV Armata, dosar 86, p. 618.
[31] „Socialismul" din 24 iunie 1919.
[32] Arhiva CC al PCR, fond 69, dosar 6323, fila 172.
[33] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ieftină, pace cu toate popoarele, amnistie și alegeri comunale" [34]. Ceferiștii ieșeni de la Atelierele „Nicolina, depou și gară, s-au situat, de asemenea, în fruntea muncitorimii din orașul Iași, cu prilejul grevei generale demonstrative din 3 noiembrie 1919, desfășurată cu ocazia alegerilor parlamentare.

Anul 1920 va aduce noi greutăți muncitorimii din Moldova. Față de anii anteriori războiului, în 1920 nivelul de trai al populației scăzuse la o treime [35]. Cu toate că raporturile dintre prețurile dinainte de război ale celor necesare traiului și cel de la începutul anului 1920 era de aproximativ 1 la 10, raportul dintre salarii, inclusiv alocațiile pentru hrană și chirie era de 1 la 3 [36].

Lupta revoluționară a fost continuată de ceferiști cu și mai mare amploare în anul 1920. O astfel de acțiune a fost cea din 10 februarie 1920, cînd, în coloane strînse muncitorii ceferiști au trecut la demonstrații de stradă, cerînd pîine, pace și drepturi. Poliția a procedat imediat la arestări masive în rîndurile demonstranților [37]. Manifestații similare, la baza cărora a stat nemulțumirea adîncă a muncitorilor ceferiști față de politica guvernului, întîlnim și în celelalte orașe din Moldova, Pașcani, Bacău ș.a. Ele au urmat o linie ascendentă în cadrul căreia o etapă însemnată o constituie greva de șapte sătpămîni izbucnită la 18 aprilie 1920. Importanța deosebită a grevei ceferiste a fost subliniată încă în acea vreme în primul număr al revistei „Lupta de clasă", care arăta că : „Evenimentul cel mai de seamă la ordinea zilei pentru proletariatul din România rămîne și acum marile greve din aprilie, mai și iunie. Ele marchează începutul unei noi faze a luptei de clasă la noi" [38].

Manevrele repetate și procedeele guvernului au provocat indignarea muncitorimii și, ca urmare, la 18 aprilie cîteva mii de ceferiști bucureșteni declară grevă. În acele împrejurări greva avea să cuprindă treptat toată rețeaua feroviară din vechea Românie, ceferiștii din provincie suferind tot atît de mult ca și cei din Capitală de pe urma decalajului care creștea continuu, dintre salarii și scumpetea excesivă a traiului. Cererile lor erau aceleași ca și ale ceferiștilor bucureșteni și aveau în vedere mărirea salariilor, majorarea cotei de scumpete, recunoașterea delegaților și consiliilor muncitorești etc [39].

La începutul lunii iunie 1920 se împlineau șapte săptămîni de cînd atelierele și depourile C.F.R., navigația și șantierele statului se găseau în greva generală, care antrenase 20.000 de oameni [40]. Guvernul a fost obligat în cele din urmă — date fiind urmările grevei — să promită satisfacerea revendicărilor ridicate de către muncitorimea ceferistă. Ca urmare a temporarei înțelegeri stabilite, greviștii au început a relua lucrul. În Moldova, reluarea lucrului s-a făcut cu întîrziere. Toată luna iunie au continuat agitațiile și pe alocuri greva a izbucnit din nou. Dacă la Bacău greva a încetat la 10 iunie, în Iași, la Atelierele „Nicolina" și la Pașcani greva a continuat încă multe zile [41]. Nerespectarea angajamentelor luate cu ocazia tratativelor de către organele superioare și subordonate ale C.F.R. au contribuit la împiedicarea reînceperii lucrului. Față de metodele folosite de guvern, care dovedeau politica sa de duplicitate, muncitorimea avertiza guvernul că nu este exclusă posibilitatea de „a se reîncepe greva la C.F.R., de data asta mai generală" [42].

---

[34] *Contribuții la studiul influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în România*, București, E.S.P.L.P., 1957, p. 211.

[35] „Socialismul" din 8 martie 1920.

[36] *Ibidem.*

[37] „Iașul socialist" din 15 februarie 1920 și „Muncitorul Căilor Ferate" din 26 februarie 1920.

[38] „Lupta de clasă" din 1 iulie 1920.

[39] Arhiva I.S.I.S.P., dosar 43032, p. 13--21 ; Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 154, vol. 1, partea I, p. 395 și urm.

[40] „Chemarea" din 4 iunie 1920.

[41] C. Botez, L. Eșanu, *Uzina mecanică de material rulant Pașcani 1869—1969*, Iași, 1970, p. 96.

[42] „Chemarea" din 15 iunie 1920.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Hotărîrea muncitorimii de a reîncepe lupta era vizibilă chiar în lunile care au urmat după încetarea grevei. La Iaşi ceferiştii de la „Nicolina" au declarat grevă la 10 iulie, muncitorii ieşeni pregătind în acelaşi timp o grevă generală pe motivul nesatisfacerii revendicărilor lor de către guvern [43].

Nemulţumirile şi frămîntările muncitorilor ceferişti, aduşi la limita răbdării, a atins maximum de intensitate în cursul lunii octombrie, ceea ce a constituit semnalul de începere a grevei generale. Greva ceferiştilor din aprilie-iunie 1920, la care muncitorimea ieşeană a participat cu toate forţele sale, a constituit un moment important în dezvoltarea mişcării greviste din acest timp. Ea a reprezentat riposta hotărîtă a muncitorimii ceferiste împotriva guvernului Averescu, fiind o etapă importantă în evoluţia mişcării greviste din România spre greva generală din octombrie.

După crearea P.C.R., în mai 1921, proletariatul ceferist a continuat să fie un detaşament de frunte al clasei muncitoare din România, acţiunile sale căpătînd o deosebită amploare, mai ales în anii crizei economice din 1929—1933 şi în perioada care a urmat.

În vederea desfăşurării luptelor revoluţionare din anii crizei economice, Comitetul regional P.C.R. Moldova, ca urmare a directivelor primite din partea C.C. al P.C.R. a hotărît deplasarea centrului de activitate a muncii politice, în ateliere şi secţii, popularizarea lozincii de declarare a grevei, care trebuia însoţită de ocuparea atelierelor şi de larga difuzare a platformei de revendicări lansată de Comitetul Central de acţiune.

Crearea la 9 aprilie 1932 a Comitetului de acţiune la Iaşi a marcat un moment deosebit de important în activitatea desfăşurată de comuniştii şi muncitorii de la „Nicolina" în vederea pregătirii acţiunilor ce vor urma. Participarea lui Gh. Gheorghiu-Dej ca delegat al Comitetului Central de acţiune la întrunirile organizate de Comitetul de acţiune din Iaşi, la 19 iunie, 2 octombrie şi 5 decembrie 1932 [44], subliniază importanţa pe care o acorda C.C. al P.C.R. organizării acţiunilor muncitoreşti de la Atelierele „Nicolina" în cadrul luptelor ceferiste din întreaga ţară.

Mutarea centrului de greutate a muncii în secţii şi ateliere a contribuit şi la întărirea activităţii sindicale. Ca rezultat al creşterii autorităţii comuniştilor, la jumătatea anului 1932 sindicatul ceferist ieşean a convocat o mare întrunire la care au participat în afară de majoritatea membrilor acestuia şi delegaţi din cîteva oraşe ca Galaţi, Paşcani şi Brăila [45]. Cu acest prilej a fost aleasă o nouă conducere sindicală, formată din Ilie Pintilie [45] bis — preşedinte, M. Crivei — secretar, Gh. B. Ioan — casier [46]. În urma refuzului Uniunii C.F.R. de a recunoaşte noua conducere, sindicatul C.F.R. Iaşi a devenit cel de-al doilea sindicat dizident din ţară, după cel din Bucureşti.

Comitetul Central al P.C.R. a apreciat munca comuniştilor de la Atelierele „Nicolina" care „au reuşit să cucerească de partea lor majoritatea muncitorilor [47]. Creşterea prestigiului şi autorităţii comuniştilor de la Atelierele C.F.R. „Nicolina" a atras după sine şi dezvoltarea activităţii organizaţiei U.T.C., a căror celulă desfăşura o bogată activitate în rîndul ucenicilor şi a tinerilor muncitori [48]. Totodată, s-a întărit activitatea soţiilor de ceferişti în cadrul asociaţiei

---

[43] Arh. St. Bucureşti, fond Ministerul Afacerilor Interne, dosar 251, p. 74.
[44] Arhiva I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R., doar 5736-10, p. 198.
[45] Arhiva C.C. al P.C.R., dosar 6328, p. 361—362.
[45] bis Vezi, asupra activităţii lui Ilie Pintilie în acţiunile din 1933 de la Iaşi lucrarea biografică a lui M. Novicov, *Ilie Pntilie*, Editura Politică, Bucureşti, 1958 precum şi evocarea semnată de N. Popescu, în revista „Analele I.S.I.S.P.", nr. 5/1968, p. 139.
[46] Arhiva C.C. al P.C.R., dosar 6328, p. 363.
[47] Arhiva I.S.I.S.P., de pe lîngă C.C. al P.C.R., cota A, XV, p. 420.
[48] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 108, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

legale „Femeia muncitoare", care funcționa pe lîngă Comisia locală a sindicatelor și în care comuniștii exercitau o influență din ce în ce mai puternică [49]. Creșterea influenței comuniștilor s-a făcut simțită și în rîndul membrilor din asociațiile profesionale C.F.R., cu prilejul adunărilor de protest care au avut loc spre sfîrșitul anului 1932 în care se dezbăteau problemele situației grele a muncitorimii și politica antipopulară a claselor dominante din România [50].

Hotărîrile conferinței organizației de partid de la Atelierele Nicolina au avut un mare rol în desfășurarea evenimentelor din ianuarie-februarie 1933 la Iași. Conferința a orientat activitatea comuniștilor și a sindicatului spre mobilizarea tuturor muncitorilor împotriva reducerii salariilor, împotriva concedierilor, spre popularizarea grevei combinate cu ocuparea atelierelor și spre legarea luptelor de fiecare zi cu obiectivele generale ale mișcării muncitorești din România. [51].

Prima acțiune de mai mare amploare a constituit-o întrunirea din 8 ianuarie 1933 desfășurată la Ateneul popular „Nicolina". Pregătită de Comitetul local P.C.R., de Comitetul de acțiune al atelierelor și de cel sindical, ea avea ca obiective popularizarea revendicărilor muncitorimii pe baza planului elaborat de Comitetul Central de acțiune. Pentru mobilizarea tuturor muncitorilor din ateliere a fost lansat manifestul intitulat „Către muncitorii ceferiști organizați și neorganizați" [52]. La întrunire au participat și un număr mare de muncitori din alte centre feroviare. Ceferiștii au cerut, cu acest prilej, o salarizare corespunzătoare costului vieții, încetarea concedierilor și amenzilor etc. Delegatul atelierelor din Iași arătînd situația deosebit de grea a celor trei mari centre feroviare din Moldova a accentuat asupra necesității dezvoltării solidarității muncitorilor în marile acțiuni pe care ceferiștii, în frunte cu cei de la Grivița, trebuiau să le întreprindă pentru ieșirea pe cale revoluționară din criză.

În acele zile de adînci frămîntări, Comitetul local al P.C.R., analizînd consecințele măsurilor guvernului împotriva ceferiștilor și a celorlalte categorii de oameni ai muncii, se adresează printr-un manifest muncitorilor, tineretului muncitor și țărănesc, studenților săraci chemîndu-i la luptă împotriva ofensivei patronale de scădere a salariilor, la luptă împotriva mizeriei și a terorii antimuncitorești. Programul de revendicări elaborat de Comitetul Central de acțiune a devenit programul de luptă al tuturor ceferiștilor. La 1 februarie, hotărîrea administrației Atelierelor „Nicolina" de concediere a unui număr de muncitori, a grăbit trecerea la acțiune. Au fost luate măsuri pentru mobilizarea tuturor muncitorilor la o adunare de protest care a avut loc la 1 februarie și la care au participat 1.200 de ceferiști.

La 2 februarie, în ședința comună a Comitetului de acțiune și a comitetului sindical din ateliere s-a trecut în revistă lupta dusă de ceferiștii ieșeni pentru a obține satisfacerea revendicărilor lor și a poziției guvernului și administrației C.F.R. În cuvîntul celor care au participat la discuții s-a exprimat solidaritatea cu lupta ceferiștilor de la Grivița și s-au făcut propuneri de a se intra imediat în acțiune alături de muncitorii din București [53]. Comitetul local P.C.R. a pornit imediat o puternică acțiune de mobilizare a muncitorilor din celelalte fabrici și a cetățenilor din jurul atelierelor [54]. În ziua de 3 februarie, la Atelierele C.F.R. „Nicolina" din Iași, a început una din cele mai mari acțiuni ale muncitorimii cefe-

[49] Arhiva Comitetului județean Iași al P.C.R., fond A, cota IV, dosar 122, p. 121.

[50] Arhiva M.F.A., fond Corpul IV Armată, dosar 412/146, 1932, nepaginat.

[51] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 165, p. 92.

[52] *Ibidem*, fond 69, dosar 6328, p. 243—244.

[53] Arhiva I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R., cota IV, fond B, dosar 111—112, pag. 83.

[54] J. Benditer și I. Saizu, *Luptele muncitorilor de la Atelierele C.F.R. Nicolina Iași din 1933*, în „Studii și cercetări științifice Iași", nr. 2/1963, p. 164.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

riste din Moldova. La două ore după declararea grevei au început să sosească ajutoare pentru greviști din partea maselor muncitoare din oraș.

Orașul Iași a fost împînzit de jandarmi. Măsurile luate de autorități făceau ca Iașul să pară sub stare de asediu.

O nouă etapă a luptei muncitorimii ceferiste din Iași, ca și a celei din întreaga țară, s-a desfășurat după 4 februarie 1933, cînd a fost introdusă starea de asediu și s-au luat măsuri represive împotriva organizațiilor și conducătorilor luptei mișcării muncitorești din România. În condițiile cînd în Capitală aveau loc eroice lupte ale muncitorimii ceferiste de la Griviția, la Iași, în ciuda măsurilor luate de autorități ca atelierele să fie ocupate de jandarmi, iar armata să fie mobilizată în jurul acestora, Comitetul local al P.C.R. s-a adresat printr-un manifest muncitorimii ieșene pentru continuarea luptei pînă la obținerea satisfacerii revendicărilor lor. Starea de asediu și celelalte măsuri represive luate de guvern au găsit muncitorimea ceferistă de la „Nicolina" organizată și pregătită de luptă. Greva de la 14 februarie 1933, s-a desfășurat în grele condiții determinată de aplicarea stării de asediu și de valul de arestări care a urmărit să paralizeze inițiativa revoluționară a muncitorimii române. Imediat după declararea grevei din 14 februarie, au început să sosească ajutoare pentru greviști din partea muncitorimii textiliste, de la atelierele metalurgice, manufactura de tutun [55] etc. Solidaritatea manifestată de muncitorimea ieșeană cu eroicele acțiuni ale ceferiștilor bucureșteni, participarea la luptă a muncitorilor ceferiști din toate secțiile Atelierelor „Nicolina", organizarea acțiunilor de protest și solidarizare cu cei arestați, au dovedit uriașul potențial revoluționar al muncitorimii ceferiste ieșene.

După luptele din 1933, Direcția generală C.F.R., a trecut la răpirea treptată a cuceririlor obținute de muncitorimea ceferistă prin lupte grele. Reducerile de salarii sub diferite forme, amenzile și pedepsele disciplinare de tot felul, teroarea polițienească și administrativă la care se adăugau provocările fasciste făceau tot mai anevoios traiul proletariatului ceferist. Amestecul fățiș al Direcției generale C.F.R. în viața organizațiilor muncitorești și măsurile represive luate aveau ca scop să reducă posibilitatea de organizare a muncitorilor ceferiști, să împiedice și să slăbească activitatea organizațiilor sindicale și a asociațiilor profesionale ale acestora.

Imediat după luptele din februarie 1933, P.C.R. s-a adresat ceferiștilor printr-o serie de manifeste în care își exprima pe larg punctul de vedere asupra modului în care trebuia acționat în viitor, ținînd seama de bogata experiență dobîndită în timpul acestor lupte [56]. La aceste chemări masele ceferiste au răspuns printr-o participare activă la acțiunile inițiate și organizate de P.C.R. În anii 1934—1940, acțiunile muncitorimii ceferiste s-au caracterizat nu numai prin lupta pentru satisfacerea propriilor revendicări, ci și prin poziția lor antifascistă de apărare a păcii.

La Iași, pregătirile pentru 1 august, desfășurate sub conducerea lui Ilie Pintilie, s-au concretizat în organizarea unei demonstrații la Atelierele C.F.R. „Nicolina" și în difuzarea unui bogat material propagandistic prin oraș [57].

Aflați în permanență în fruntea muncitorilor ceferiști, comuniștii au organizat însemnate acțiuni revendicative în diverse orașe ale țării. La Iași, la Atelierele „Nicolina" (și de cele mai multe ori la Pașcani căci, de obicei, acțiunile din cele două centre feroviare mergeau laolaltă) în secțiile de vagonaj și sculărie muncitorii au declarat greve parțiale de mai mare sau mai mică durată. Lupta ceferiștilor a fost susținută și de alte categorii de oameni ai muncii care împreună cu aceștia

[55] V. Șerb, L. Eșanu, C. Botez, *Situația muncitorilor de la căile ferate (1918—1944)* în „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza", (Filozofie) anul 1969, p. 24 și urm.

[56] Gh. I. Ioniță, *Contribuții la studierea luptei ceferiștilor împotriva exploatării capitaliste*, în „Revista Arhivelor", nr. 1 (1965), p. 113.

[57] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 8, dosar 1604, p. 160.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

au demonstrat în fața Inspectoratului Muncii cerînd satisfacerea revendicărilor lor comune [58].

Referindu-se la situația din acești ani, Ilie Pintilie arăta că „zecile de mii de ceferiști se agită în toată țara, nemulțumirile lor clocotesc și sînt gata să răbufnească de la o zi la alta" [59].

Lupta pentru anularea Statutului C.F.R., soluționarea urgentă a încadrărilor personalului feroviar [60], încetarea reținerilor forțate din salarii, încetarea vexațiunilor autorităților împotriva organizațiilor muncitorești au continuat și în anul 1936 printr-o serie de puternice manifestări. În pofida măsurilor îndreptate împotriva lor, muncitorii ceferiști au intensificat lupta pentru satisfacerea revendicărilor lor. Dovedindu-se apărătorul consecvent al intereselor maselor muncitoare, partidul comunist era urmat cu încredere de muncitorimea ceferistă. Acțiunile revoluționare desfășurate în cursul anilor 1938—1940 reprezintă o mărturie vie a muncii temeinice desfășurate de P.C.R. pentru organizarea acesteia. Agitații puternice, provocate de condițiile grele de muncă și de trai au avut loc în principalele centre feroviare ale țării, iar la Iași ele au căpătat o deosebită intensitate [61]. Analizînd aspectele care atestau posibilitatea izbucnirii grevei generale, autoritățile preconizau dizolvarea Uniunii C.F.R. pe considerentul că era condusă de comuniști și cereau desființarea sindicatelor ceferiste din București, Iași, Pașcani, Cluj, Timișoara în care curentul pentru unitate era deosebit de puternic [62].

Atelierele C.F.R. „Nicolina" din Iași s-au afirmat și în anii 1934—1940 ca un centru înaintat al luptei revoluționare a muncitorimii ceferiste și al proletariatului român în general.

După instaurarea dictaturii militaro-fasciste și atragerea României în războiul hitlerist, scăderea necontenită a nivelului de trai, valul de teroare antimuncitorească, și războiul au constituit factori care au generat o creștere a stării de spirit antifasciste și antirăzboinice a maselor populare din întreaga țară.

Acțiunile ceferiștilor ieșeni îndreptate împotriva regimului dictaturii militaro-fasciste au îmbrăcat forma sabotajului economic și politic [63]. O acțiune deosebit de puternică îndreptată împotriva regimului antonescian a fost organizată în ziua de 8 noiembrie 1940, cînd regele, I. Antonescu și căpeteniile legionare participau la o demonstrație legionară în orașul Iași. Muncitorii ceferiști s-au adunat în fața direcțiunii atelierelor demonstrînd împotriva „mascaradei" legionare [64].

Printre cele mai frecvente forme de sabotaj utilizate de muncitorimea Atelierelor C.F.R. „Nicolina" în anii războiului, erau nerespectarea programului de lucru, numeroase cazuri de absențe nemotivate etc. Acesta era răspunsul muncitorimii ceferiste ieșene ca ripostă la faptul că perioade îndelungate de timp, ea nu a primit nimic din rațiile de zahăr, ulei, făină și a celorlalte alimente prevăzute în „regulamentele" existente [65].

Pentru anul 1943, deși rapoartele și notele informative înaintate periodic Direcției generale C.F.R. nu conțin date statistice privitoare la numărul zilelor de muncă pierdute, rezultă totuși din numărul mare de pedepse aplicate pentru

[58] „Scînteia" din 10 februarie 1935.

[59] „Valul" din 21 octombrie 1935; Cf. Gh. I. Ioniță, Op. cit. p. 121.

[60] Arh. St. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 8/1936, pag. 18—20.

[61] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 69, dosar 6343, p. 19.

[62] *Ibidem.*

[63] A. Karetchi, L. Eșanu, G. Tudoran, *Iași, mărturii ale luptei revoluționare*, Iași, 1969, p. 41.

[64] *Ibidem.*

[65] Arhiva I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R., dosar 5934, p. 360; Arh. St. Iași, dosar 3/1941, p. 413.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acest motiv, că cifra absenţelor s-a menţinut ridicată [66]. Frecvent a fost folosit de către ceferiştii ieşeni şi sistemul concretizat prin provocarea întîrzierii trenurilor militare ce plecau pe front.

Între anii 1940—1944, datele oficiale prezentate de autorităţi menţionau că în zona Direcţiei regionale C.F.R. Iaşi, au avut loc numeroase accidente şi ciocniri provocate trenurilor militare ce se îndreptau spre front. La multiplele acţiuni de sabotaj desfăşurate, au fost antrenaţi, alături de muncitorii din ateliere şi personalul celorlalte servicii ale C.F.R., mecanicii, fochiştii, frînarii, impegaţii de mişcare etc. D strugerea unor porţiuni de cale ferată, organizarea deraierii trenurilor militare, provocarea unor defecţiuni trenurilor care se îndreptau spre front avînd ca rezultat întreruperea circulaţiei, ciocnirea de trenuri etc., au constituit forme de manifestare ale opoziţiei ceferiştilor ieşeni, alături de masele populare din întreaga ţară, împotriva regimului antonescian.

În contextul evenimentelor care au dus la insurecţia naţională antifascistă din august 1944, lupta muncitorilor ceferişti de la Atelierele „Nicolina" din Iaşi a reprezentat o contribuţie importantă la lupta întregului popor român pentru independenţa şi suveranitatea patriei.

Continuînd o îndelungată tradiţie din istoria mişcării noastre muncitoreşti, proletariatul ceferist, alături de care a stat cu cinste muncitorimea de la Atelierele „Nicolina" din Iaşi, a dat un minunat exemplu în acţiunea de salvare a ţării luînd parte activă la lupta împotriva regimului dictaturii militaro-fasciste şi aducîndu-şi o contribuţie eficientă la desfăşurarea insurecţiei antifasciste din august 1944, pregătită, organizată şi condusă de Partidul Comunist Român.

LES TRADITIONS RÉVOLUTIONNAIRES DES CHEMINOTS DE JASSY

RÉSUMÉ

Dans cet article, les auteurs retracent les actions révolutionnaires entreprises par les cheminots des ateliers „Nicolina" de Iassy entre les deux guerres mondiales.

En se fondant sur des documents inédits conservés aux Archives Nationales, ainsi que sur des informations puisées dans la presse contemporaine, les auteurs analysent pour chaque étape la contribution des cheminots de Iassy à l'ensemble de la lutte des cheminots et du prolétariat roumain en général, en mettant en evidence, pour les années d'essor révolutionnaire qui ont suivi la première guerre mondiale, la multitude des actions entreprises par les cheminots de Iassy, ainsi que la jonction de leurs révendications économiques et politiques, l'écho de leur lutte dans la masse des ouvriers des autres secteurs économiques et les résultats qu'ils ont obtenus.

Pour la période de crise économique de 1929 à 1933 sont présentées la situation difficile des cheminots de Iassy, la diminution graduelle du pouvoir d'achat de leur salaire ainsi que leur riposte qui a été semblable à celle des cheminots de

[66] De exemplu, în ziua de 23 august 1943 au lipsit nemotivat de la lucru 83 de muncitori din Atelierele C.F.R. „Nicolina" ; în ziua de 25 august 32 de muncitori ; în ziua de 26 august 30 de muncitori. (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dosar 974, p. 108). Într-un manifest al Comitetului patriotic ceferist creat din iniţiativa P.C.R. în anul 1943 se arăta : „Fraţi ceferişti, salvarea voastră stă în organizarea grupurilor de patrioţi antihitlerişti pentru ieşirea imediată din război şi încheierea păcii, pentru răsturnarea guvernului Antonescu şi formarea unui guvern din reprezentanţii tuturor grupurilor antihitleriste. Nici un tren spre front cu muniţii, armată, alimente ! Jos războiul hitlerist ! (Ibidem ; Fototeca I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R., fond B, clişeu 1430).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

toute la Roumanie. Les auteurs ont surtout décrit l'agitation qui a eu lieu du 3 au 14 février 1933 dans les ateliers „Nicolina", le rôle de Ilie Pintilie dans l'organisation de la lutte des cheminots de Iassy, l'écho à Iassy des manifestations de protestation des Ateliers „Grivitza" de Bucarest des 15 et 16 février 1933. La participation des cheminots de Iassy aus actions du prolétariat des chemins de fer de toute la Roumanie ainsi que leur solidarité directe avec le procés intenté aux meneurs des luttes de 1933 ont prouvé la vigueur et la combativité révolutionnaire des cheminots de cette région du pays.

Dans la période après 1933 les cheminots de Iassy ont agi pour la défense de leurs intérêts économiques, et ont lutté aussi contre le fascisme qui menaçait l'indépendance et la souveraineté du pays. Par les méthodes de leur combat, les cheminots de Iassy ont mis en évidence que le prolétariat a été la colonne vertébrale de la lutte de tout le peuple contre le fascisme et la guerre.

Durant la dictature militaire et fasciste, en participant à de nombreux actes de sabotage qui entravèrent l'approvisionnement du front hitlérien, les cheminots de Iassy ont accompli avec dévouement et esprit de sacrifice un grand devoir patriotique. Par leurs actions de plus en plus vastes et fréquentes à partir de l'automne 1940, après l'instauration de la dictature d'Antonesco, les cheminots de Iassy ont contribué à la lutte de tout le peuple, dirigée par le Parti Communiste Roumain, contre cette dictature, lutte qui a atteint son apogée en août 1944, lorsque l'insurrection nationale antifasciste a remporté la victoire finale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

INVENTARUL AGRICOL DIN ROMÂNIA ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

DE

D. ŞANDRU şi GH. I. FLORESCU

Între cele două războaie mondiale chestiunea înzestrării tehnice a agriculturii românești, considerată ca o componentă a problemei agrare din țara noastră, a stat permanent în atenția cercurilor conducătoare și a specialiștilor. O parte a burgheziei, interesată în înfăptuirea exproprierii și împroprietăririi, vedea în transferul de proprietate de la moșierime către țărănime nu numai o cale a ameliorării stării economice și sociale a maselor rurale, ci și o condiție a dezvoltării agriculturii pe baze capitaliste [1], prin folosirea unui inventar modern și a forței de muncă salariată. Utilizarea mașinilor, atît pe marea exploatare rămasă în urma exproprierii, cît și pe cea țărănească, născută sau mărită prin împroprietărire, ca unul din mijloacele realizării acestui scop, era calificată în 1919 de unul dintre susținătorii acestei idei drept forma superioară de exploatare din agricultură care apare „...ca o consecință logică a principiului dezvoltării economice generale..." [2].

În perioada interbelică, problemei folosirii mașinilor în agricultura României sau „mașinismului în agricultură" — cum a fost ea denumită în literatura epocii — i s-au consacrat numeroase studii și articole. Interesul manifestat de specialiști și oamenii politici față de această chestiune este explicabil dacă avem în vedere că între înzestrarea tehnică a agriculturii și rezultatele obținute de aceasta există o interdependență [3].

După primul război mondial, utilizarea mașinilor, ca mijloc pentru realizarea unui progres real pe tărîm agricol, a fost cerută de marea majoritate a cercetătorilor problemei agrare [4]. Cum între înzestrarea tehnică și producția agricolă

---

[1] Vezi Alexandru Cusin, *Mașinismul în agricultură*, în „Analele statistice și economice", București, an. II (1919), nr. 2, februarie, p. 5—7; Const. I. C. Brătianu, *Agricultura în România de eri și în România de mîine*, București, Imprimeria „Independența", 1919, p. 44—50.

[2] Alexandru Cusin, *op. cit.*, p. 5.

[3] Vezi M. Popa-Vereș, *Producția și exporturile de cereale în ultimii zece ani*, București, Tipografia „Independența economică", 1939, p. 8 și urm.

[4] D. Tacu, *Memoriul marilor proprietari din Moldova asupra reformei agrare discutat în Adunarea sindicatelor agricole din Moldova*, Iași, Tipografia Aberman,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a acestei ramuri a economiei naţionale există o strînsă legătură — fără ca aceasta din urmă să fie însă influenţată exclusiv de cea dintîi — mulţi specialişti au înclinat să absolutizeze importanţa inventarului agricol pentru evoluţia agriculturii româneşti, neglijînd o serie de factori de care depindeau, în bună măsură, rezultatele ei generale [5]. Astfel, C. I. Băicoianu, care şi pînă la război militase pentru înzestrarea tehnică a agriculturii [6], aprecia în 1928 această chestiune ca problema cheie a politicii agrare a României [7], iar Andrei Corteanu o confunda în 1943 cu însăşi problema agrară [8].

Deşi, în principiu, în primii ani postbelici toţi autorii burghezi s-au pronunţat pentru înzestrarea agriculturii cu maşini, o parte dintre ei au exprimat suficiente rezerve atunci cînd au avut în vedere folosirea lor pe mica proprietate ţărănească. S-a încercat să se scoată în evidenţă, mai cu seamă în perioada discutării proiectelor de reformă agrară, „aversiunea" ţăranului român faţă de progresul tehnic şi incapacitatea lui de a se adapta metodelor moderne de cultură [9]. Dar, aşa cum observau unii contemporani, această aserţiune nu avea o bază reală, ci ea era vehiculată numai ca argument menit să poată servi ca suport ideii menţineri marii proprietăţi [10].

1920, p. 23; N. Mincă, *Constatări, concluziuni şi propuneri agrare*, Brăila, Tipografia „Curierul", 1923, p. 30; P. Teodoru, *Reflexiuni asupra nevoilor agriculturii noastre în legătură cu economia generală a ţării*, Bucureşti, Editura „Eminescu", 1923; D. Filimon, *Maşinismul în agricultură*, în „Pagini agrare şi sociale", Bucureşti, an. II (1925), nr. 13—16, iulie-august, p. 280—281; Ing. Fundăţeanu, *Maşinismul în agricultură*, în „Economia naţională", Bucureşti, an. L (1929), nr. 1, ianuarie, p. 70; M. Chiriţescu-Arva, *Organizarea producţiei agricole în statul ţărănesc*, Bucureşti, Cartea Românească, 1935; G. Ionescu-Sisești, *Îndrumări agricole. 35 conferinţe ţinute la Radio Bucureşti*, Bucureşti, Editura „Universul", 1941, p. 104; Ion A. Antonescu, *Agricultura cu sau fără vite?*, Bucureşti, 1944, p. 7; „Argus" din 1.III.1937; 22.III.1937 şi 4.XI.1937; „Dezbaterile Senatului", Şedinţa din 18.I.1937, p. 519, 623—624; Şedinţa din 28.I.1937, p. 1131; „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", Şedinţa din 21.I.1929, p. 502; Şedinţa din 17.II.1935, p. 416—417; Şedinţa din 13.III.1940, p. 163; vezi şi Lucreţiu Pătrăşcanu, *Sub trei dictaturi*, ediţia a treia, Forum, 1945, p. 30; *M. Chiriţescu-Arva. Omul, opera, epoca*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969, p. 89—90; O. Parpală, *Asnecte din agricultura României. 1920—1939*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, p. 92 şi urm.

[5] Vezi C. I. Băicoianu, *Contribuţiuni la soluţionarea crizei agricole*, Bucuresti, Tipografia Naţională, 1929.

[6] Idem, *Criza tracţiunii animale în agricultura României. Efectele ei şi mijloacele de îndreptare*, Bucureşti, 1913.

[7] Idem, *Două nevoi în politica noastră agrară*, în „Economia naţională", Bucureşti, an. XLIX (1928), nr. 1, ianuarie, p. 2—3.

[8] Andrei Corteanu, *Aspecte ale problemei agrare* (Extras din „Buletinul Academiei de agricultură din România", Bucureşti, an. I (1943), nr. 2, august), Bucureşti, p. 1.

[9] Vezi M. Chiriţescu-Arva, *Organizarea producţiei agricole în statul ţărănesc*, 1935, p. 6; Alex. C. Cusin, *Nevoia de credit pentru ţărănime*, în „Analele economice şi statistice", Bucureşti, an. IX (1926), nr. 1—2, ianuarie-februarie, p. 25; C. I. Băicoianu, *Două nevoi în politica noastră agrară*, în „Economia naţională", Bucureşti, an. XLIX (1928), nr. 1, ianuarie, p. 2.

[10] C. Mihăilescu, *Intervenţia de stat în îndrumarea tehnică a agriculturii noastre*, în „Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială", Bucureşti, an. IV (1922—1923), nr. 4—5, p. 536—537; Idem, *Rolul marii proprietăţi în evoluţia tehnică a agriculturii româneşti*, în „Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială", Bucureşti, an. IV (1922—1923), nr. 1, p. 85—92.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În decursul celor două decenii discuțiile asupra utilizării mașinilor în agricultură au pornit aproape totdeauna de la realitatea din anii la care ele se refereau. Aceasta explică de ce în unele perioade rezolvarea chestiunii se cerea cu insistență și de ce în altele se exprimau tot mai numeroase rezerve față de ea. În anii discutării proiectelor de reformă agrară, cînd datorită pierderilor provocate de primul război mondial numărul brațelor de muncă și inventarul viu și mort deveniseră insuficiente, superioritatea utilizării mașinilor era demonstrată și prin faptul că ele ar fi putut suplini lipsa mijloacelor de tracțiune animală și a forței de muncă umană. Alex. Cusin menționa în acest sens, în 1919, că folosirea tractorului în locul animalelor economisea, la 100 ha, 3.500 de franci și 430 de zile de muncă umană [11].

În primul deceniu de aplicare a reformei agrare discuțiile în legătură cu înzestrarea tehnică a agriculturii s-au limitat la a sublinia utilitatea mașinilor pentru economia agrară. În perioada 1929—1933, cînd agricultura a fost lovită de criza economică, mulți specialiști au văzut în lipsa inventarului agricol una din cauzele crizei [12]. De aceea, ei apreciau utilizarea mașinilor ca principalul mijloc de crestere a producției agricole și de asigurare a rentabilității agriculturii [13]. Pentru realizarea acestui scop, ca și pentru ameliorarea stării materiale a sătenilor, se impunea — așa cum declara rectorul Școlii politehnice din București — intervenția statului, care trebuia „să fie grabnică și energică" [14]. Dar, discutînd chestiunea în raport cu structura postbelică a proprietății funciare din România, o parte dintre ei au exprimat rezerve în legătură cu folosirea mașinilor pe proprietatea parcelară. Mircea A. Bădărău scria, în 1931, în legătură cu aceasta, că introducerea mașinilor pe scară largă în agricultura în care predomina mica proprietate era o imposibilitate și că ea nu se putea rezolva decît pe calea cooperației și într-un viitor îndepărtat [15].

Problema a fost raportată, pe de altă parte, la existentul de forță de muncă din agricultura României din aceeași perioadă [16]. La numai cîțiva ani după reforma agrară din 1921 deficitul de brațe de muncă din agricultură a fost completat

---

[11] Alexandru Cusin, *Mașinismul în agricultură*, în „Analele statistice și economice", București, an. II (1919), nr. 2, februarie, p. 5—7.

[12] Virgil N. Madgearu, *Orientarea agriculturii românești. Conferință ținută în ziua de 18 februarie 1931*, București, Tipografia „Oltenia", 1931, p. 10—13; G. I. Bungescu, *Mecanizarea în serviciul agriculturii românești*, București, 1932, p. 16; Dr. N. D. Cornățeanu, *Tehnică și economie*, București, 1940, p. 3—4; „Buletinul Ministerului Agriculturii și Domeniilor", București, an. II (1931), vol. III—IV, nr. 5—8, mai-august, p. 73, 85; „Argus" din 16.XI.1929 și 17.IV.1930.

[13] Ing. Fundățeanu, *op. cit.*, p. 72; Nic. D. Cornățeanu, *Organizarea muncii în agricultură*, în „Agricultura", Buletinul Uniunii Camerelor de Agricultură, nr. 8, iunie, 1929, p. 7; M. Chirițescu-Arva, *Rolul Ministerului de Domenii în raționalizarea agriculturii*, în „Argus" din 4.II.1931; Ernest Grințescu, *Mărirea producției*, București, 1934.

[14] Prof. ing. Vasilescu-Karpen, *Trebuie să rămînă România o țară eminamente agricolă? Agricultura și industria în legătură cu apărarea națională*, în „Analele economice și statistice", București, an. XVI (1933), nr. 10—12, octombrie-decembrie, p. 13; M. Manoilescu, *Criza agricolă în cadrul internațional*, în „Viața agricolă", an. XXIV (1933), nr. 3, martie, p. 113, 125.

[15] Mircea A. Bădărău, *În jurul crizei agriculturii românești*, Iași, Tipografia „Olimpia", 1931, p. 28.

[16] Vezi Dr. A. Frunzănescu, *Munca omenească în actuala conjunctură agricolă*, București, M. O., Imprimeria Națională, 1935, p. 5; A. Frunzănescu, *Evoluția chestiunii agrare în România. Privire istorică-Aspecte actuale-Tendințe*, București, M. O., Imprimeria Națională, 1939, p. 143; Leon Proca, *Problema agriculturii românești*, Sibiu, Tipografia „Dacia Traiană", 1931, p. 60; Aurel Pană, *Agricultura românească în noul cadru european*, București, 1942, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi, treptat-treptat, suprapopulaţia agricolă, ca urmare a sporului ridicat de populaţie şi a nerezolvării problemei agrare, s-a agravat. Utilizarea maşinilor ar fi adîncit şi mai mult acest proces atît timp cît problemei sporului natural al populaţiei rurale nu i se dădea o rezolvare pozitivă. N. D. Cornăţeanu calcula în anul 1936 că utilizarea maşinilor reducea cu 383 de zile de muncă umană şi cu 489 de zile de muncă animală timpul de secerat şi treierat al unei suprafeţe de 300 pogoane cultivate cu cereale [17]. Or, după apariţia primelor studii privitoare la utilizarea muncii în agricultură şi mai ales după centralizarea datelor recensămîntului general al populaţiei din 1930, cînd se apreciază că forţa de muncă era incomplet folosită din cauza surplusului de populaţie agricolă, introducerii maşinilor îi fac opoziţie tot mai mulţi cercetători care consideră că mecanizarea agriculturii ar genera la sate complicaţii de ordin social [18]. Deşi G. I. Bungescu se pronunţa, în 1932, în principiu, pentru mecanizarea agriculturii [19], el aprecia, pe de altă parte, că, în condiţiile unei populaţii rurale cu o densitate ridicată pe unitatea de suprafaţă, maşinile trebuiau să înlocuiască numai o parte din munca umană şi a animalelor, completîndu-le pe acestea [20]. În viitor — scria, în 1933, N. Cornăţeanu — pentru a evita şomajul agricol, va trebui să excludem maşinismul. Chiar marea proprietate — continua el — va trebui să cumpănească îndelung introducerea oricărei maşini în faţa braţelor ce i se vor oferi din zi în zi mai numeroase [21].

Cum, pe de altă parte, agravarea fenomenului de suprapopulaţie agricolă a influenţat direct asupra scăderii preţului forţei de muncă umană şi animală, care înregistra în timp valori din ce în ce mai reduse, după perioada crizei problema a fost pusă şi în raport direct cu rentabilitatea agriculturii realizată cu mijloacele mecanice sau cu cele umane şi animale [22].

În prezentul articol ne propunem să studiem evoluţia înzestrării tehnice a agriculturii româneşti între cele două războaie mondiale şi să urmărim principalii factori care au influenţat-o. Analiza evoluţiei înzestrării tehnice a agriculturii din perioada interbelică impune, în primul rînd, o cunoaştere a situaţiei inventarului agricol existent la sfîrşitul primului război mondial.

La începutul secolului al XX-lea, agricultura României a fost atrasă din ce în ce mai mult în sfera relaţiilor de producţie capitaliste. Acest proces a influenţat direct asupra înzestrării tehnice a exploatărilor agricole. După anul 1900, munca salariată şi maşinile au fost impuse în multe regiuni de lipsa animalelor de tracţiune, utilizarea lor constituind un fenomen frecvent, în special pe marile proprietăţi [23].

---

[17] N. D. Cornăţeanu, *Seceratul şi treieratul*, în *Studii privitoare la preţuri şi rentabilitate în agricultura României*, Bucureşti, M. O., Imprimeria Naţională, 1936, p. 58.

[18] „Argus" din 13.II.1931.

[19] G. I. Bungescu, *Mecanizarea în serviciul agriculturii româneşti*, în *Probleme agricole actuale*, Cluj Tipografia Cartea Românească, 1932, p. 35.

[20] Idem, *Maşinile necesare unei gospodării ţărăneşti*, Bucureşti, 1932, p. 5; vezi şi E. Cămărăşescu, *L'organisation scientifique du travail agricole en Roumanie*, Bucureşti, Editura Cultura Naţională, 1926, p. 12—13.

[21] N. Cornăţeanu, *Tractorul şi secerătoarea-treerătoare în agricultura noastră*, Bucureşti, M. O., Imprimeria Naţională, 1933, p. 52—54.

[22] Vezi Aurelian Pană, *op. cit.*, p. 8.

[23] Vezi *Relaţii agrare şi mişcări ţărăneşti în România, 1908—1921*, Bucureşti, Editura Politică, 1967, p. 25—27, 54—55; Mihai Şerban, *Problemele noastre social-agrare. Studiu din domeniul politicei economice şi sociale*, în „Buletinul Ministerului Agriculturii şi Domeniilor", an. XXVI (1914), nr. 3—6, iunie-septembrie, p. 185; D. Hurezeanu, *Intensificarea exploatării ţărănimii din România la începutul secolului al XX-lea*, în „Analele Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.", nr. 1/1967, p. 43—44; D. Fillimon, *op. cit.*, p. 281.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În 1905 în vechea Românie existau 55 de pluguri cu tracțiune mecanică, 4.584 mașini de treier, 12.521 semănători și alte mașini [24]. Față de anul 1888, în 1905 agricultura dispunea de 2,5 ori mai multe mașini de treierat, de 11 ori mai multe mașini de semănat, de 18 ori mai multe secerători. Aproximativ 45,7% din numărul moșierilor și arendașilor cu exploatări de peste 100 ha erau proprietari de mașini agricole cu sau fără aburi. Acestea se întîlnesc nu numai pe marile proprietăți particulare, ci și pe cele ale statului și pe exploatări mai mici de 100 ha [25].

Datorită prețului ridicat de achiziție și situației materiale a țărănimii, mașinile agricole nu erau utilizate, în general, pe proprietățile mici [26].

Deși înzestrarea marilor proprietăți cu mașini și unelte agricole înregistrase la începutul secolului al XX-lea progrese evidente, inventarul deținut de moșierime era insuficient în raport cu întinderea pămîntului deținut de ea. În preajma primului război mondial, cea mai mare parte a animalelor de tracțiune și a plugurilor — 92% din vitele de muncă din Muntenia și 75% din cele existente în Moldova și 91,75% din numărul total al plugurilor existente în vechea Românie — se aflau în proprietatea țărănimii [27]. Aceasta, neavînd pămînt suficient, participa într-un procent însemnat cu inventarul său la exploatarea, atît a propriului teren, cît și a pămîntului moșieresc.

Numărul animalelor de tracțiune și al plugurilor existente la începutul secolului al XX-lea era insuficient în raport cu întinderea cultivabilă a țării. În 1900 existau 1.859.241 vite trăgătoare. Media suprafeței ce revenea în Vechiul regat unui animal era de 2,79 ha. Pe provincii, o situație mai bună exista în Moldova, unde o vită trăgătoare revenea la 2,56 ha, în timp ce în Dobrogea media era de 4,16 ha [28]. În 1905, o suprafață de 6.129.000 ha cultivabile era lucrată cu 518.463 pluguri, revenind în medie 11,82 ha pentru un plug [29].

În Transilvania, dezvoltarea capitalismului în agricultură înregistrase progrese mai mari. În 1900 existau 1.565 mașini cu aburi, aparținînd, în cea mai mare parte, moșierilor. Proprietățile cu peste 100 iugăre dispuneau de 3.642 semănători cu tracțiune animală, 36.000 pluguri și un stoc ridicat de vite [30]. Relațiile de producție capitaliste erau mai dezvoltate în Banat și Crișana unde se concentraseră, de altfel, cele mai multe mașini și circa 38% din muncitorii agricoli [31].

Cele 36.000 de pluguri și vitele moșierilor nu satisfăceau necesitățile pentru cultivarea suprafeței deținute de aceștia, din care motiv ei recurgeau la inventarul și la munca țăranilor [32].

---

[24] Vezi Mihai Șerban, *op. cit.*, p. 186—187.

[25] D. Hurezeanu, *op. cit.*, p. 43; idem, *Situația social-economică a țărănimii înainte de răscoala din 1907*, în „Studii", nr. 4/1955, p. 59; I. Adam și N. Marcu, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României*, București, vol. II, Editura științifică, 1959, p. 15; *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967, București, p. 95—96; ing. V. Coman, *Cultura mecanică la noi*, în „Pagini agrare și sociale", București, an. I (1924), nr. 3 din 10 iunie, p. 61.

[26] Ing. V. Coman, *op. cit.*, p. 61.

[27] N. O. Popovici-Lupa, *Exproprierea și împroprietărirea din punctul de vedere al principiilor științifice*, în „Independența economică", București, an. II (1919), nr. 6 din 15—31 martie, p. 5; D. D. Pătrășcanu, *În fața națiunii*, București, Editura Librăriei N. Steinberg et Fiul, p. 212.

[28] A. Frunzănescu și G. Dumitrașcu, *Munca cu vitele în agricultura noastră*, București, Tiparul Românesc, 1940, p. 3; Const. A. Garoflid, *Problema agrară și dezlegarea ei*, Iași, Tipografia Dacia, 1917, p. 54; Alexandru Alimănești anu, *Din nevoile agriculturii*, București, Imprimeriile Independența, 1930, p. 27.

[29] Const. A. Garoflid, *op. cit.*, p. 55.

[30] *Relații agrare și mișcări țărănești în România...*, p. 94.

[31] *Ibidem*, p. 94—95.

[32] *Ibidem*, p. 52.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Un proces asemănător îl înregistrează și exploatările din Bucovina, în special cele mari, unde, alături de persistența dijmei, moșierii recurg într-un procent tot mai ridicat la metode capitaliste de exploatare [33].

Din analiza sumară a înzestrării tehnice a agriculturii românești de pînă la primul război mondial rezultă, în toate provinciile României, o sporire însemnată a mașinilor agricole, impusă de atragerea acestei ramuri economice din ce în ce mai mult în sfera relațiilor de producție capitaliste. Dezvoltarea inventarului agricol, deși rapidă, rămînea insuficientă însă față de întinderea cultivabilă a țării [34].

Participarea României la primul război mondial a determinat nu numai o frînare a procesului de înzestrare tehnică a agriculturii, ci și o reducere considerabilă a stocului existent pînă atunci. O parte însemnată din unelte și masini au fost rechiziționate. Lipsind posibilitățile pentru achiziționarea de noi mașini, cele existente s-au folosit într-un grad intens, ceea ce a dus la uzarea completă a celor mai multe dintre ele. După retragerea armatei române în Moldova, o parte din inventar a fost concentrat în această provincie ; o alta a rămas pe teritoriul ocupat. În 1917, în Moldova mai existau numai 35 tractoare, dintre care doar 14 erau în stare de funcționare [35]. Paralel, s-a redus si stocul de animale de muncă [36]. Dacă la 1 aprilie 1916 în Moldova existau 272.889 cai, în primăvara anului 1917 numărul lor scăzuse la 74.249, din care doar 50.000 erau buni de muncă [37].

În aceste condiții, s-au inițiat, începînd din ianuarie 1917, o serie de măsuri care să permită agricultorilor să exploateze o întindere cît mai mare de teren. Ele realizau, de fapt, un control al statului, prin Ministerul Agriculturii și Domeniilor, asupra desfacerii si utilizării uneltelor și mașinilor agricole [38]. Cum inventarul viu rămas fusese într-o proporție însemnată pus la dispoziția armatei și cum exista pericolul ca pămîntul să rămînă nelucrat, începînd de la 1 ianuarie 1917, tractoarele rechiziționate în 1916 de Ministerul de Război au fost puse la dispoziția Ministerului Agriculturii și Domeniilor, creîndu-se, pe lîngă Direcția Generală a Agriculturii și Viticulturii, un serviciu al autotractoarelor [39]. Pînă la sfîrșitul anului 1918 cu autotractoarele Ministerului de Război au fost exploatate o parte din terenurile din Moldova, contra unei taxe fixe plătită la ha [40].

Războiul influența într-o măsură similară și asupra inventarului agricol din provinciile românești aflate sub dominație străină. În Transilvania, de pildă, pînă în 1915 numărul animalelor a scăzut cu 17%. Din această cauză, în 1914 aici rămăsese nelucrată circa 20% din întinderea cultivabilă a provinciei [41].

---

[33] Vezi Șt. Pascu, C. C. Giurescu, J. Kovács, L. Vajda, *Unele aspecte ale problemei agrare în Monarhia austro-ungară la începutul secolului al XX-lea (1900—1918)*, în *Destrămarea Monarhiei austro-ungare, 1900—1918*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964, p. 57—59.

[34] *M. Chirițescu-Arva, Omul, opera, epoca...*, p. 126 ; vezi și „Economia Națională", București, an. XL (1916), nr. 4, aprilie, p. 142—143.

[35] Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Direcțiunea Agriculturii, Serviciul Muncilor Agricole, *Muncile agricole în 1917*, Iași, Tipografia „Dacia", 1918, p. 160.

[36] Alexandru Alimănestianu, *op. cit.*, p. 27.

[37] Ministerul Agriculturii și Domeniilor..., *Muncile agricole în 1917...*, p. 159.

[38] *Ibidem*, p. 11.

[39] *Ibidem*, p. 159 ; N. Giurgea și ing. D. Vîlceanu, *Măsurile luate în Franța pentru extensiunea motoculturii. Motocultura în România și propunerile pentru intensificarea ei la noi în țară*, în „Buletinul agriculturii", București, vol. III (1920), nr. 7—12, iulie-decembrie, p. 235—248.

[40] N. Giurgea și ing. D. Vîlceanu, *op. cit.*, p. 235—248.

[41] *Relații agrare și mișcări țărănești în România...*, p. 243.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La sfîrşitul războiului, gospodăriile agricole din vechea Românie erau aproape complet lipsite de inventar mort [42]. În doi ani se pierduseră circa 600.000 de cai, care reprezentau 80% din numărul total înregistrat înaintea intrării ţării în conflictul mondial, şi 1.200.000 boi sau 60% din numărul existent în 1916 [43]. Faţă de 1916 în vechea Românie şi în Transilvania cabalinele scăzuseră în 1919 de la 1.933.517 bucăţi la 941.642 sau la 48,1%, iar bovinele de la 5.339.531 la 3.789.797 sau la 70,9% [44].

Cercurile guvernate şi-au dat seama că agricultura ţării nu va putea fi redresată cu inventarul şi cu braţele de muncă reduse rămase după război şi că pentru atingerea acestui scop se impunea introducerea mijloacelor mecanice de exploatare a solului [45]. Încă din 1917, cînd la ordinea zilei fusese readusă chestiunea reformei agrare, ministrul agriculturii din guvernul liberal Ion I. C. Brătianu, Gh. Gh. Mârzescu, a instituit o comisie care avea sarcina să studieze, între altele, şi posibilităţile introducerii motoculturii [46]. După căderea guvernului, însă, comisia a fost dizolvată, astfel că ea nu a mai întreprins nici o măsură în această direcţie.

Anii ce au urmat primului război mondial, în special cei care coincid cu perioada discutării şi legiferării reformei agrare, au fost însoţiţi de noi tentative pentru înzestrarea tehnică a agriculturii [47]. Prin decretul regal nr. 3.100 din 23 iulie 1920, s-a dispus înfiinţarea şcolilor practice de motocultură [48] care aveau misiunea să pregătească viitoarele cadre necesare folosirii maşinilor agricole. Paralel, o parte din specialiştii români au fost trimişi să asiste la demonstraţiile de motocultură din străinătate [49]. A fost elaborat, apoi, un regulament de organizare a cursurilor, demonstraţiilor şi expoziţiilor de maşini şi unelte agricole [50].

Demonstraţiile de motocultură organizate în ţară, ca cea din septembrie 1921 de la Băneasa şi expoziţia de maşini agricole organizată cu acelaşi prilej, încercau să lămurească pe agricultori asupra avantajelor întrebuinţării mijloacelor mecanice de exploatare a solului, să instruiască pe elevii şcolilor de motocultură şi personalul fermelor şi să realizeze o selecţie a maşinilor agricole pentru a fi introduse în ţară numai acelea care răspundeau în cel mai înalt grad cerinţelor agriculturii româneşti [51]. Aceste măsuri au avut însă mai mult un caracter de

---

[42] Ministerul Agriculturii şi Domeniilor. Direcţiunea Generală a fermelor, punctelor agronomice, viticulturii, horticulturii şi motoculturii, *Organizarea producţiunii agricole şi a aprovizionării agriculturii în anii 1917—1920*, Bucureşti, Institutul de arte grafice „Bucovina", 1929, p. 150—151.

[43] Const. I. C. Brătianu, *op. cit.*, p. 16 ; Ing. Fundăţeanu, *op. cit.*, p. 71.

[44] *Relaţii agrare şi mişcări ţărăneşti în România...*, p. 297.

[45] Vezi G. Cipăianu, *Organizarea şi încurajarea agriculturii în vederea măririi producţiunii*, Bucureşti, Imprimeriile Independenţa, p. 3.

[46] Alexandru Cusin, *op. cit.*, p. 7.

[47] Ministerul Agriculturii şi Domeniilor..., *Muncile agricole în 1917...*, p. 188.

[48] Vezi „Buletinul agriculturii", Bucureşti, vol. II (1920), nr. 4—6, aprilie-iunie, p. 184—185.

[49] N. Giurgea şi ing. D. Vîlceanu, *Observaţiuni cu privire la demonstraţiunea de motocultură de la Chartrés*, în „Buletinul agriculturii", vol. III (1920), nr. 7—12, iulie-decembrie, p. 224.

[50] Vezi „Buletinul agriculturii", Bucureşti, vol. II (1921), nr. 7—9, iulie-septembrie, p. 11.

[51] N. Giurgea şi ing. D. Vîlceanu, *Măsurile luate în Franţa pentru extensiunea motoculturii. Motocultura în România şi propunerile pentru intensificarea ei la noi în ţară*, în „Buletinul agriculturii", Bucureşti, vol. III (1920), nr. 7—12, iulie — decembrie, p. 249 ; D. Filimon, *op. cit.*, p. 241 ; Direcţiunea Generală a Agriculturii, *Demonstraţiunea de motocultură de la ferma model Călăraşi-Licheresti*, în „Buletinul Agriculturii", vol. III (1920), nr. 7—12, iulie-decembrie, p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

propagandă pentru introducerea mijloacelor tehnice în agricultură, fără a fi însoţite însă de un larg ansamblu de măsuri care să faciliteze agricultorilor posibilităţile de achiziţionare a maşinilor.

După intrarea în vigoare a legilor agrare, evoluţia înzestrării tehnice a agriculturii româneşti a fost influenţată de modul cum s-a înfăptuit reforma din 1921 şi, paralel, de politica agrară a cercurilor guvernante din România. Trecerea unei mari suprafeţe de pământ din stăpînirea moşierimii în proprietatea ţărănimii, efectuată cu despăgubire, a facilitat utilarea tehnică a exploatării moşiereşti prin investirea în maşini şi unelte perfecţionate a sumelor primite în contul pământului, dar, pe de altă parte, masa rurală a fost privată de posibilitatea de a-şi repara sau reînnoi inventarul său.

Cercurile guvernante au recunoscut că rezultatele agriculturii ţărăneşti şi prosperitatea sătenilor depindeau de modul cum gospodăria mică, născută prin reformă, era ajutată de stat cu credite necesare procurării inventarului [52]. „Nu e destul să dai ţăranilor pămînt ca să-i ridici economiceşte — menţiona ministrul agriculturii I. G. Duca, într-o circulară adresată preşedinţilor băncilor populare după emiterea decretului-lege nr. 3697/1918 relativ la ajutorul pe care aceste instituţii urmau să-l dea împroprietăririi — ci trebuie să le asiguri banii trebuitori la întemeierea unor gospodării potrivite cu pămînturile dobîndite, trebuie să le dai putinţa de a-şi procura în condiţiuni lesnicioase şi ieftine seminţe, maşini şi vite, astfel ca ei să cultive cît mai sistematic pămîntul lor" [53].

Este cert faptul că reforma agrară a lărgit condiţiile pentru progresul tehnic în agricultură, atît pe marea, cît şi pe mica proprietate. Exproprierea şi împroprietărirea au obligat pe moşierul, ale cărui proprietăţi fuseseră reduse, să suplinească lipsa braţelor de muncă ale sătenilor prin introducerea maşinilor pe moşie [54]. Pe de altă parte, ţăranul împroprietărit a depus eforturi susţinute pentru a-şi reface inventarul şi pentru a-şi cultiva în bune condiţiuni pămîntul primit prin reformă [55]. Dar situaţia materială a ţăranului, dependenţa lui economică faţă de marele proprietar şi lipsa de sprijin din partea statului au făcut ca roadele acestor eforturi să fie reduse şi să se menţină un nivel scăzut de tehnicizare pe o mare suprafaţă arabilă a ţării [56].

208—210; *Darea de seamă asupra demonstraţiunii de motocultură de la Băneasa, ţinută în zilele de 24, 25 şi 26 septembrie 1921*, în „Buletinul Agriculturii", vol. II (1921), nr. 7—9, iulie-septembrie, p. 101—105.

[52] Vezi M. Gormsen, *Studiu critic asupra cooperaţiei româneşti*, în „Independenţa economică", Bucureşti, an. XXIII (1940), nr. 3—4, mai-august; N. Ghiulea, *Asociaţiile ţărăneşti. Formele, istoricul şi rezultatele asociaţiei ţărăneşti. Asociaţia ţărănească în România*, Bucureşti, Editura Cartea Românească S. A., 1926, p. 18—19; C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 2; Alex. C. Cusin, *Nevoia de credit pentru ţărănime*, în „Analele economice şi statistice", Bucureşti, an. IX (1926), nr. 1—2, ianuarie—februarie, p. 25; D. Filimon, *op. cit.*, p. 281; ing. V. Coman, *op. cit.*, p. 61; „Dezbaterile Senatului", Şedinţa din 18.I.1937, p. 518—519.

[53] Vezi Constantin. Garoflid, *Chestia agrară în România*, Bucureşti, Editura Gutenberg, 1920, p. 396—397.

[54] Vezi Arh. St. Bucureşti, fond Comit. agrar, jud. Năsăud, dosar 1/1922, f. 24; „Argus" din 13.I.1927.

[55] M. Chiriţescu-Arva, *op. cit.*, p. 191; C. Mihăilescu, *Intervenţia de stat în îndrumarea tehnică a agriculturii noastre...*, p. 537; idem, *Rolul marii proprietăţi în evoluţia...*, p. 94—95.

[56] George Oprişanu, *Exproprierea rurală*, Bîrlad, Tipografia D. Lupaşcu, 1924, p. 30; „Argus" din 10.V.1924; A. Nasta, *La réforme agraire en Roumanie*, în *La Roumanie agricole*, Bucureşti, 1929, p. 64; Christache Ch. Milian, *Problema agrară. Majorat agricol? sau obştii săteşti?*, Tiparniţa, T. Măgurele, 1937 p. 15; C. I. Băicoianu, *Contribuţiuni la soluţionarea crizei agricole. Silozurile*, în *Studii economice, politice şi sociale, 1898—1940*, Bucureşti, 1941, p. 700; Mitiţă Constantinescu,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

După primul război mondial în agricultura României, mai ales pe proprietăţile mici, au continuat să se folosească pe o scară largă mijloacele de tracţiune animală. Deşi numărul lor a manifestat, în general, pînă în 1928, o tendinţă de creştere, ele au sporit într-un raport mai redus în comparaţie cu suprafaţa pusă în circuitul culturii, nereuşind să acopere necesarul forţei de tracţiune [57]:

Anii	Suprafaţa arabilă (în ha)	Nr. animalelor de muncă (în buc.)	Suprafaţa pe cap de vită (în ha)
1920	8.304.084	2.346.516	3,53
1921	10.042.898	2.631.525	3,81
1922	10.388.289	2.805.786	3,68
1925	11.062.073	2.820.191	3,92
1926	11.731.420	2.780.126	4,21
1927	12.269.362	2.743.779	4,47
1928	12.276.807	2.845.357	4,31
1929	12.448.272	2.844.038	4,37
1930	12.751.636	2.826.192	4,51
1931	13.010.989	2.780.187	4,67
1932	12.857.138	2.530.422	5,08
1933	13.486.698	2.638.904	5,11
1934	12.660.776	2.692.269	4,70
1935	13.866.102	2.853.127	4,85
1936	13.940.452	2.558.664	5,44
1937	13.897.822	2.593.978	5,35
1938	13.445.124	2.644.781	5,07
1939	13.387.710	2.643.319	5,06

Cercetătorii care au studiat problema inventarului viu din România au demonstrat că numărul animalelor de tracţiune era insuficient pentru suprafaţa de teren ce se exploata anual [58]. Alexandru Alimăneştianu aprecia, în 1930, că

Politică esonomică aplicată. Agricultură, economie rurală, cooperaţie, vol. II, Bucureşti „Tiparul Românesc", S.A.R., 1943, p. 9; G. I. Bungescu, *Maşinile necesare unei gospodării ţărăneşti*, Bucureşti, 1932, p. 3; Ion Vasiliu, *Agricultura*, în *Aspecte ale economiei româneşti. Material documentar pentru cunoaşterea unor probleme în cadrul planului economic*, Consiliul Superior Economic, 1939, p. 74.

[57] Vezi A. Frunzănescu şi G. Dumitraşcu. *op. cit.*, p. 6; A. D. Carabella, *Statistica generală a vitelor din România pe anul 1920*, Bucureşti, „Viaţa Românească", S. A., Tipografia „Universală", 1921, planşa 3; N. Filotti, *Consideraţiuni asupra statisticilor animale pe 1922*, în „Buletinul agriculturii", Bucureşti, vol. II (1923), nr. 4—6, aprilie — iunie, p. 156; *Statistica animalelor pe 1920—1924*, în „Buletinul *Agriculturii*", Bucureşti, vol. II (1925), nr. 4—6, aprilie-iunie, p. 123; Dr. Gh. Mântu, *Agricultura ţărănească în criza economică*, în *Aspectele crizei româneşti în cadrul crizei mondiale*, Bucureşti, Tipografia „Bucovina", I. E. Torouţiu, 1937, p. 185; Lucreţiu Pătrăşcanu, *Problemele de bază ale României*, ediţia a treia revăzută, Editura de Stat, 1946, p. 70.

[58] Ministerul Agriculturii şi Domeniilor. Direcţiunea economică agrară. Serviciul statisticii agricole, *Statistica animalelor domestice, păsărilor de curte şi stupilor cu albine pe anul 1937*, Bucureşti, Tiparul Românesc, S.A., p. 3—5; Ministerul Agriculturii şi Domeniilor. Secţia de studii, documentare şi statistică, *Statistica animalelor domestice pe anul 1929*, Bucureşti 1930, p. 10—22; T. Oroveanu înre-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

României îi lipseau circa 1.500.000—2.000.000 vite de jug faţă de necesarul cu care să se poată realiza o exploatare a solului la timp şi în bune condiţiuni [59]. A. Frunzănescu şi Gh. Dumitraşcu, stabilind raportul dintre numărul animalelor şi zilele de muncă folosite pentru cultura pământului, apreciau că, repartizate pe întregul an, ele ar fi fost sufieciente, dar faptul că în lunile de vară solicitarea lor era intensă, în timp ce iarna se utilizau rar, făcea ca totalul lor să nu acopere în campaniile agricole forţa de muncă animală necesară cultivării întregii suprafeţe [60]. Lipsa animalelor de muncă între cele două războaie mondiale a impus cercurilor guvernante să încerce o compensare a lor prin forţa de tracţiune mecanică.

Deşi partidele politice şi guvernele aflate la cîrma ţării în primii ani postbelici au promis, prin programele lor, sprijinul necesar modernizării inventarului agricol [61], ajutorul efectiv acordat de ele a fost neînsemnat [62]. El s-a rezumat la acţiuni care n-au putut determina o largă refacere a inventarului pe baze moderne. Conţinutul şi modul lor de aplicare pe teren explică influenţa slabă determinată asupra agricultorilor şi rezultatele nesatisfăcătoare obţinute de această ramură a economiei naţionale.

La începutul anului 1919 Ministerul Agriculturii şi Domeniilor a înfiinţat la Geogoga-Bucureşti şi la Brăila două depozite pentru desfacerea uneltelor şi maşinilor agricole ; primul pentru cele produse în ţară, al doilea pentru cele importate [63]. La sfîrşitul aceluiaşi an, 1919, Ministerul Agriculturii a distribuit un număr relativ mare de secerători-legători importate din Canada [64]. Dar sumele investite în importul de maşini au fost mici. Este suficient să arătăm că în 1919 s-au importat pluguri, fiare de plug, seceri şi maşini agricole în valoare de 4.337.050 lei, în timp ce importul migdalelor, roşcovelor, cataramelor şi cuişoarelor se ridica la o sumă de 6.139.745 [65]. Astfel, acţiunile ministerului canalizate în direcţia introducerii maşinilor în agricultură nefiind sprijinite de mijloace financiare corespunzătoare [66] n-au putut schimba radical situaţia inventarului agricol din România. O dovadă în acest sens o constituie şi faptul că în 1920 Ministerul Agriculturii s-a văzut nevoit să exploateze o parte din terenurile cultivabile în regie cu autoplugurile rămase de la armatele de ocupaţie [67].

---

gistrase în 1937 în judeţul Vlaşca, pentru cele 347 336 ha cultivabile, un număr de 40 136 atelaje. După calculele sale, el considera că în judeţ lipseau 18 109 atelaje, ceea ce făcea ca 126 763 ha sau o treime din suprafaţa cultivabilă a judeţului să fie lipsită de energia de tracţiune necesară (T. Oroveanu, *Problema animalelor de muncă în judeţul Vlaşca*, în „Viaţa agricolă", an. XXVIII (1937), nr. 6, iunie, p. 150—152). În acel an, în judeţ erau numai 33 de tractoare, ce nu puteau acoperi exploatarea acelei suprafeţe.

[59] Alexandru Alimăneştianu, *op. cit.*, p. 27, 33.

[60] A. Frunzănescu şi Gh. Dumitraşcu, *op. cit.*, p. 7—21.

[61] Vezi Arh. St. Bucureşti Fond Ministerul de interne, dosar 107/1926, f. 6 ; N. Ghenădescu, *Idei pentru îndreptarea economiei noastre rurale*, în „Pagini agrare şi sociale", Bucureşti, an. III (1926), nr. 5—6 din 31 mai, p. 103.

[62] *Între industrie şi agricultură*, în „Import-Export", Bucureşti, an. VI (1926), nr. 9 din 7 martie, p. 255.

[63] Vezi ing. C. Cândea, *Dezvoltarea şi intensificarea industriei metalurgice în România*, în „Analele statistice şi economice", Bucureşti, an. II (1919) ,nr. 4, aprilie, p. 3.

[64] Vezi *Instrucţiuni pentru montarea secerătoarei legătoare Massey Harris nr. 5*, în „Buletinul Agriculturii", Bucureşti, vol. I (1920), nr. 1—3, ianuarie-martie, p. 86.

[65] M. Chiriţescu-Arva, *op. cit.*, p. 77.

[66] N. Giurgea şi ing. D. Vîlceanu, *op. cit.*, p. 249.

[67] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Din depozitul de la Brăila au fost distribuite în anii 1920—1923 maşini şi unelte agricole în valoare de 45.945.619 lei [68]. În cadrul acestei sume au fost vîndute, între altele, un autotractor, 16 maşini de treier, 10 cositoare, 111 greble mecanice, 24 locomobile pentru treier, 26 maşini duble pentru porumb, 481 malaxoare, 29 maşini pentru tocat nutreţ, 31 secerători simple, 16 secerători-legători, 896 secerători Massey-Harris, 44 secerători Forst-Wood, 43 semănători în rînduri, o vînturătoare, 108 grape cu 2 şi 3 cîmpuri, 2.825 coase, 16.577 furci de fier, 962 greble de fier, 199 pluguri de fier cu 1—3 brazde, 225 pluguri cu grindei de lemn, 14 tăvălugi de lemn, 22.451 seceri, 41.124 sape etc. Pentru a înlesni ţăranilor posibilitatea achiziţionării uneltelor şi maşinilor scoase la vînzare, Centrala Cooperativelor Săteşti le-a acordat în 1919 un credit de 16.500.000 lei [69]. Dacă avem în vedere totalul sumei investite în acest scop, cît şi numărul redus de maşini şi unelte achiziţionate prin depozitul de la Brăila, putem aprecia că rezultatele obţinute de Ministerul Agriculturii şi Domeniilor în urma iniţierii măsurii din 1919 au fost mai mult decît modeste.

În 1921 s-a elaborat o lege pentru încurajarea culturii pămîntului cu mijloace mecanice. În baza ei se desfiinţau taxa vamală şi orice alte taxe de import pentru maşinile agricole şi piesele de rezervă care nu se fabricau în ţară. Agricultorii care foloseau sau cumpărau maşini aveau dreptul, în baza aceleaşi legi, să exporte, fără a plăti taxe vamale, o cantitate de cereale de primăvară, din recolta anului 1921, egală în valoare cu preţul maşinilor importate [70].

Scutirea acordată în 1921 a fost anulată însă după scurt timp. În primul deceniu de după reformă importul maşinilor şi uneltelor agricole a fost grevat de taxe vamale ridicate. Sporirea preţului de cost al inventarului agricol pe această cale a influenţat mai ales asupra înzestrării tehnice a gospodăriilor mici care, nedispunînd de capital pentru achiziţionarea maşinilor, au fost nevoite sau să utilizeze unelte vechi, scoase altădată din uz [71], sau să facă apel la credit pe care l-au obţinut în condiţii oneroase [72].

După primul război mondial moşierimea a dispus, pe lîngă sumele primite în contul pămîntului expropriat, şi de o reţea de bănci care-i asigurau creditul necesar în condiţii avantajoase [73]. Ţărănimii, însă, asemenea instituţii i-au lipsit. Băncile populare, care au desfăşurat, pînă în anii crizei economice, o activitate fructuoasă pe linia sprijinirii ţăranilor, erau incapabile de a satisface cererile de credit ale sătenilor [74]. Pe de altă parte, faptul că ele percepeau, de regulă, o dobîndă de 18% [75], cu mult sub limita încasată de băncile comerciale sau de către cămătari, care se ridica uneori şi la 100%, în vreme ce rentabilitatea medie a agriculturii româneşti era de cel mult 10%, făcea ca problema creditului ţărănesc să nu fie rezolvată nici pe această cale [76].

Pînă în 1926 s-au mai iniţiat cîteva măsuri cu caracter intervenţionist. Între ele amintim pe cea ce prevedea înfiinţarea unei societăţi pentru procurarea ma-

---

[68] Ministerul Agriculturii şi Domeniilor. Direcţiunea generală a fermelor, punctelor agronomice, silviculturii, horticulturii şi motoculturii, *Organizarea producţiunii agricole şi a aprovizionării agriculturii în anii 1917—1920*, p. 154—161.

[69] *Ibidem*, p. 151.

[70] „Monitorul Oficial", nr. 199 din 3 decembrie 1921.

[71] Mircea A. Bădăreu, *Păreri asupra politicii agricole de după război*, Iaşi, Tipografia „Opinia", 1927, p. 138; vezi şi „Import-Export", Bucureşti, an. IV (1924), nr. 6—7, iunie—iulie, p. 92; ing. V. Coman, *op. cit.*, p. 62.

[72] Vezi Leon Proca, *op. cit.*, p. 65; Virgil N. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Bucureşti, Independenţa economică, 1940, p. 82.

[73] Vezi Caius Bardoşi, *Instituţiile de credit specializat*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 600.

[74] N. Ghiulea, *op. cit.*, p. 154—155.

[75] Vezi Arh. St. Bucureşti, Fond Centrocoop, Băncile Populare, dosar 42/1929—1945, f. 13; 56/1930—1943, f. 4; 137/1929—1943, f. 5; 243/1930—1944, f. 6.

[76] *M. Chiriţescu-Arva. Omul, opera, epoca...*, p. 97.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şinilor agricole[77] şi o alta care dispunea crearea în centrele judeţene a depozitelor de instrumente agricole compuse din grape, trioare, vînturători şi semănători. Depozitele urmau să desfacă uneltele la preţul de fabricaţie, pe credit acordat pe un termen de trei ani cu aconto de 30%. Aceste vînzări nu puteau să rezolve problema inventarului gospodăriei mici, întrucît desfacerea lor se făcea într-o ordine de preferiţă în care cultivatorii particulari ocupau ultimul loc[78]. Paralel, s-a stabilit a se reduce taxele vamale la 1/5 pentru uneltele importate de Uniunea Sindicatelor Agricole, Societatea agricultorilor pentru procurarea de maşini agricole şi Centrala Cooperativelor Săteşti, dar măsura, la fel ca şi celelalte menţionate mai sus, nu a fost tradusă în fapt[79].

Deşi lipsa de sprijin din partea statului pînă în 1927, cînd posedăm prima statistică completă a inventarului agricol din perioada postbelică[80], a fost evidentă, datele oferite de aceasta atestă o creştere simţitoare a inventarului în raport cu anul 1905[81]:

Maşini şi unelte	1905*	Suprafaţa ce revine pe unealtă în ha	1927	Suprafaţa ce revine pe unealtă în ha
Pluguri	517.463	10,6	1.684.439	7,4
Grape	448.260	12,2	1.098.902	11,3
Semănători	12.521	437,4	42.428	293,4
Maşini de recoltat	19.721	277,6	55.470	224,4
Rariţe	191.167	50,2	319.139	39,0
Care şi căruţe	—	—	1.660.787	7,4
Tractoare	55	—	3.257	3 822
Motoare cu explozie	—	—	11.889	1055,7 **
Batoze	4.585	—	12.779	982,1 **

*) Numai pentru vechea Românie.

**) Calculată după suprafaţa medie între 1925—1929 (vezi Lucreţiu Pătrăşcanu, *op. cit.*, p. 67).

[77] Vezi „Argus" din 4.III.1926; *Aplicarea noului tarif vamal la metalurgie şi textile*, în „Import-Export", Bucureşti, an. VI (1926), nr. 11—12 din 21—28 martie, p. 335—336, 340, 344—345.

[78] Vezi Arh. St. Bistriţa, Fond Consilieratul agricol al judeţului Năsăud, dosar 315/1926, f. 2—3.

[79] Vezi „Argus" din 4.III.1926; *Aplicarea noului tarif vamal la metalurgie şi textile*, în „Import-Export", an. VI (1926), nr. 11—12 din 21—28 martie, p. 335—336, 340, 344—345.

[80] Cifrele oferite de statistici trebuie privite cu oarecare aproximaţie, întrucît chiar autorii lor recunosc posibilitatea strecurării unor erori de calcul (vezi Institutul Central de Statistică, *Statistica agricolă a României*, vol. III, *Inventarul agricol în anul 1946*, Bucureşti, 1948, p. 14; G. I. Bungescu, *Mecanizarea în serviciul agriculturii româneşti*, Bucureşti, 1932, p. 7; Virgil N. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti...*, p. V şi 70. „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", Şedinţa din 22.I.1929, p. 513).

[81] Ion Vasiliu, *op. cit.*, p. 76; Mihai Şerban, *op. cit.*, p. 186—187; Ministère de l'agriculture et des domaines, *L'agriculture en Roumanie. Album statistique. Publié à l'occasion du XIV-e Congrès international d'agriculture*, Bucarest, 1929, p. 74.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Datele din 1927 nu pot fi comparate cu cele din 1905 întrucît ele se referă la inventarul existent pe teritorii diferite ca întindere. Progresele consemnate de statistica din 1927 sînt însă evidente dacă avem în vedere că în perioada de la sfîrşitul războiului agricultorii au plecat la reînnoirea şi repararea inventarului de la cifre inferioare anului 1905. Dar, dacă sub acest aspect rezultatele pot fi considerate pozitive, situaţia apare nesatisfăcătoare atunci cînd o raportăm la necesarul de inventar şi atunci cînd avem în vedere calitatea celui existent. Alexandru Alimăneştianu calcula în 1927 că agriculturii româneşti îi lipseau 500.000 capete de vite, 50.000 de tractoare, 100.000 de semănători, 500.000 de pluguri, 100.000 de grape, 50.000 de trioare, 20.000 de vînturători, 50.000 de cultivatoare, 20.000 de rariţe, 5.000 batoze de treier, 500.000 maşini de bătut porumb, cîte 500.000 de sape şi 50.000 de furci anual, a căror valoare era evaluată la 24.786.500.000 lei, cu care s-ar fi putut asigura o cultură raţională a solului [82].

Pentru întreţinerea stocului necesar de 2.000.000 de pluguri, specialiştii apreciau că agricultura românească trebuia să-şi reînnoiască anual între 70.000 şi 120.000 bucăţi [83].

După primul război mondial înzestrarea tehnică a agriculturii a fost condiţionată, în mare măsură, de importul de maşini agricole. Pînă în 1928, valoarea importului de tractoare, semănători şi maşini de împrăştiat a crescut — cu excepţia anului 1924— în mod continuu, astfel [84]:

Anii	Valoarea importului în mii lei	Anii	Valoarea importului în mii lei	Anii	Valoarea importului în mii lei
1920	722	1923	108.062	1926	193.383
1921	36.593	1924	78.870	1927	231.465
1922	51.129	1925	1.482.020	1928	280.183

Pentru aceeaşi perioadă nu cunoaştem nici valoarea şi nici cantitatea uneltelor agricole achiziţionate de agricultori din producţia internă. În primul deceniu de după votarea legilor agrare, industria naţională de unelte agricole înregistrează însă o tendinţă de dezvoltare, ca o consecinţă firească a transformărilor produse de expropriere şi de împroprietărire. Această dezvoltare rămînea totuşi lentă, întrucît ea era împiedicată parţial de concurenţa produselor străine pe piaţa internă [85]. Este suficient să menţionăm în această direcţie faptul că datorită acestei cauze principala fabrică românească de pluguri, cea de la Bocşa Română, aparţinînd

[82] Alexandru Alimăneştianu, *op. cit.*, p. 36; A. Cherdivarenco şi Ioan C. Vasiliu apreciau, pe baza datelor oferite de I.C.A.R. în 1931 şi a statisticii M.A.D., deficitul la 16 miliarde lei numai pentru vechea Românie (vezi Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 74—75; Ion C. Vasiliu, *Problema inventarului agricol în România*, Bucureşti, „Independenţa economică", 1941, p. 22).

[83] Ion C. Vasiliu, *op. cit.*, p. 23; C. A. Botez, *Comerţul şi fabricaţiunea uneltelor agricole în România*, în „Viaţa agricolă", an. XXVIII (1937), nr. 2, februarie, p. 70; A. Cherdivarenco, *Fabrica de unelte şi maşini agricole a Uzinelor Reşiţa (Bocşa Română)*, în „Viaţa agricolă", an. XXIV (1933), nr. 3, martie, p. 150; Ing. C. Ianculescu, *Problemele agrare şi dezvoltarea industrială a României*, Bucureşti, ed. „Leopold Geller", 1934, p. 41—42.

[84] Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 254.

[85] A. D. Carabella, *Sîntem şi rămînem o ţară agricolă*, în „Viaţa agricolă", an. XV (1924), nr. 2—3 din 15 ianuarie — 1 februarie, p. 53; I. Vasiliu, *Industrializarea agriculturii româneşti*, Bucureşti, 1941, p. 6; O. Parpală, *op. cit.*, p. 85.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Uzinelor Reşiţa, a realizat între anii 1925 şi 1930 o producţie anuală care a oscilat între 333 şi 4.750 tone, fără ca să fi atins vreodată capacitatea sa maximă, de 7.000 tone anual[86].

În primul deceniu de după votarea legilor agrare, industria naţională de unelte agricole era reprezentată prin cîteva fabrici. Între ele, locul cel mai însemnat îl ocupau Uzinele Reşiţa. La Bocşa Română ele fabricau, pluguri. În 1926 au vîndut 14.000 din totalul de 40.000 de pluguri cîte s-au cumpărat în acel an în România[87]. Uzinele Reşiţa fabricau în 1931 tocătoare de nutreţ, batoze mici de porumb, vînturători, semănători de porumb, sape de mînă, 51 tipuri de pluguri şi 5 feluri de grape, accesorii, piese de schimb, în plus furnizau celorlalte fabrici 90% din metalul semifabricat[88]. Fabrica Rieger-Sibiu producea motoare, batoze, vînturători, trioare, semănători, batoze de porumb; fabrica Schramm Hüttl et Schmidt din Topleţ, judeţul Caraş-Severin producea pluguri, grape, batoze de porumb şi unelte mici de mînă. Pe lîngă acestea, mai existau fabrica de maşini agricole „Ferro Agricola" din Sibiu, o fabrică de maşini agricole şi pluguri la Oradea Mare, altele la Craiova şi Satu Mare, care produceau pentru cerinţele locale. Atelierele de fabricat unelte mici din Brăila, Comăneşti, Piatra Neamţ, Cluj, Baia-Mare, Uzinele de fier ale statului din Hunedoara şi Cugir, precum şi diversele ateliere de reparat unelte şi maşini agricole întregeau tabloul industriei de maşini şi unelte agricole româneşti, care nu reuşeau să acopere decît o parte redusă din consumul intern al agriculturii[89]. Astfel, în primul deceniu de înfăptuire a reformei, industria naţională n-a putut asigura agriculturii nici măcar uneltele de primă necesitate[90], fapt ce a impus completarea lor din import.

După înfiinţarea lor, Camerele de agricultură au desfăşurat o activitate pozitivă pe linia achiziţionării maşinilor şi uneltelor agricole, care au fost închiriate sau vîndute agricultorilor. În anii 1927—1929 ele au creat, cu concursul direct al Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, în majoritatea judeţelor, oficii de închiriere a maşinilor agricole, distribuind sătenilor pluguri, grape, vînturători, trioare, semănători, maşini de treier şi unelte mici. Concomitent, ele au vîndut agricultorilor unelte cu 20% reducere[91]:

[86] A. Cherdivarenco, *op. cit.*, p. 150. Ea putea produce anual 50.000—55.000 de pluguri sau 4.200—5.800 tone grape, 280 tone cultivatoare, 260 tone unelte diverse, 1.400 tone accesorii şi 340 tone sape.

[87] Ing. C. Ianculescu, *op. cit.*, p. 41—42.

[88] A. Cherdivarenco, *op. cit.*, p. 147—150; C. A. Botez, *op. cit.*, p. 70; I. Max Popovici, *Agricultura şi agronomii*, în „Pagini agrare şi sociale", an. II (1925), nr. 3 din 15 februarie, p. 61—62.

[89] Vezi D. Sp. Sorescu, *Normalizarea maşinilor agricole*, în *Normalizarea în industria mecanică şi agricultură. Expuneri şi discuţii*, Bucureşti, 1936, p. 123—124; Ministerul Industriei şi Comerţului, *Indicatorul industriei româneşti. 1925*, Editura revistei economice „Import-Export", tip. „Curierul judiciar", Bucureşti, p. 38, 43—45, 60—61, 178—192; *Plugul auto-însămînţător „România"*, în „Buletinul agriculturii", vol. II (1925), aprilie-iunie, nr. 4—6, p. 200—201; vezi şi Ing. chimist C. Cîndea, *op. cit.*, p. 3.

[90] *Starea actuală a plugăriei noastre*, în „Viaţa agricolă", an. XIX (1928), nr. 4, 15 februarie, p. 123.

[91] În tabel am înserat numai maşinile şi uneltele mai importante. *Activitatea camerelor de agricultură în 1928*, în „Agricultura. Buletinul Uniunii Camerelor de Agricultură", nr. 8, iunie 1929, p. 21—22; *Activitatea Camerelor de agricultură pe 1929*, în „Agricultura. Buletinul Uniunii Camerelor de Agricultură", nr. 9, iunie 1930, p. 54—55; Gr. Stănescu, *Nevoile tehnice ale agriculturii şi camerelor agricole*, în „Pagini agrare şi sociale", Bucureşti, an. IV (1927), nr. 4, 28 februarie, p. 98—100; „Buletinul agricol al judeţului Dolj", Craiova, an. III (1927), nr. 8, august, p. 17; *Camera de agricultură Tulcea*, în „Agricultura", Buletinul Uniunii Camerelor de Agricultură, nr. 5, septembrie 1928, p. 49; Arh. St. Bistriţa, fond Consilierat agricol jud. Năsăud, dosar 315/1926, f. 2—3; Arh. St. Suceava, fond Prefectura judeţului Suceava, dosar 33/1928; Arh. St. Rădăuţi, fond Prefectura jude-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Maşini şi unelte	Distribuite în 1928	Total la 31.XII.1929	Ditribuite în 1929	Total la 31.XII.1928
Tractoare	19	24	21	45
Garnituri de treier	7	10	9	19
Cositoare mecanice	3	7	3	10
Secerători	43	44	29	73
Maşini de împrăştiat îngrăşăminte	13	15	27	42
Aparate de sulfatat	78	138	84	222
Pluguri	811	1.091	1.576	2.667
Grape	412	538	382	920
Tăvălugi	6	7	4	11
Semănători	407	590	1 121	1.711
Trioare	374	762	783	1.545
Vinturători	227	316	608	924
Prăşitoare	68	96	150	246
Cu'tivatoare	170	193	803	996
Scarificatoare	3	3	—	3
Maşini de bătut porumb	13	21	147	168

Cifrele care atestă totalul maşinilor agricole desfăcute în anii 1927—1929 de Ministerul Agriculturii şi Domeniilor prin intermediul Uniunii Camerelor de Agricultură [92] demonstrează că volumul vînzărilor era însă atît de redus, încît nu numai că nu putea acoperi necesarul, ci nu satisfăcea nici măcar necesităţile de popularizare [93].

După venirea Partidului Naţional-Ţărănesc la conducerea ţării, acesta a iniţiat, începînd din anul 1929, cîteva măsuri concrete pentru a facilita înzestrarea tehnică a agriculturii în vederea evitării, pe această cale, şi a consecinţelor crizei [94]. Pînă în 1929 taxele de import impuse asupra maşinilor agricole ridicau cu un procent însemnat preţul de desfacere a inventarului agricol [95]:

ţului Rădăuţi, dosar 38/1929, f. 291 ; „Dreptatea" din 30.IX.1929 ; *Din activitatea Camerei de agricultură Arad pe 1927*, în „Agricultura", Buletinul Uniunii Camerelor de Agricultură, nr. 5, septembrie 1928, p. 47 ; *Activitatea Camerelor de agricultură Argeş*, în „Agricultura", Buletinul Uniunii Camerelor de Agricultură, nr. 6, noiembrie 1928, p. 68—71.

[92] În 1928 existau 59 camere agricole, iar în 1929 un număr de 65 camere.

[93] Vezi *Tablou de înfăptuirile camerelor de agricultură (1926—31 decembrie 1931)*, în „Agricultura", Buletinul Uniunii Camerelor de agricultură, nr. 11, mai 1932, p. 86—89. Deşi Uniunea Camerelor de Agricultură a continuat şi după 1929 acţiunea de sprijinire a agricultorilor în achiziţionarea de maşini şi unelte agricole, activitatea ei a rămas restrînsă. Astfel, între anii 1926 şi 1935 camerele de agricultură au investit în maşinile cumpărate o sumă de numai 136.171.072 lei (vezi „Dezbaterile Senatului", Şedinţa din 18.I.1937, p. 519).

[94] I. Mihalache, *Adîncind brazda!... Cuvîntare rostită la Congresul Tineretului Naţional-Ţărănesc şi al organizaţiei din Muscel de la 10 septembrie 1933*, Bucureşti, Tipografia „Ion C. Văcărescu", 1933, p. 12 ; „Dreptatea" din 18.IX.1930 ; 19.I.1930 ; 25.XII.1930 ; D. G. Chiţoiu, *Criza plugăriei noastre*, Bucureşti, Tip. Oltenia, 1930 ; idem, *Acţiunea statului în dezvoltarea agriculturii noastre*, Bucureşti, 1931, p. 11 ; Dem. I. Georgescu, *Radiofonia în serviciul agriculturii*, în „Economia Naţională", an LI (1930), nr. 1—2, ianuarie-februarie, p. 105—106.

[95] *Lucrările adunării generale a Uniunii Camerelor de Agricultură, ziua a II-a*, în „Agricultura", Buletinul Uniunii Camerelor de Agricultură, nr. 8, iunie 1929,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Denumirea produsului	Taxa de import pe kg (în lei)	% din valoarea produsului
Tractoare	3	4,5
Secerători, cositori mecanice şi maşini de semănat	3	10
Maşini pentru nutreţ	8	27
Trioare	3	6
Maşini de bătut	8	38
Vînturători	8	20
Pluguri şi grape	6	30
Coase şi seceri	4	3,5
Greble, lopeţi	7	30
Fiare de plug	7,60	75

În 1929 s-au redus taxele vamale la uneltele agricole şi la materiile prime necesare agriculturii, degrevîndu-se astfel utilajul agricol de o parte din sarcinile impuse prin import[96]. Totodată, pentru a determina pe agricultori să-şi modernizeze inventarul, statul acorda 25% din costul maşinii achiziţionate drept primă de încurajare şi alte înlesniri la plata acestora[97]. Pe de altă parte, Ministerul Agriculturii şi Domeniilor a instituit, prin decizia nr. 31748/1929, o comisie tehnică pentru procurarea de maşini agricole, care în 1929 a achiziţionat inventar în valoare de 48.000.000 lei. Statul a acordat, paralel, peste 100.000.000 lei pentru reînnoirea inventarului[98].

Începînd de la 1 ianuarie 1930 a fost creată staţiunea de încercare a maşinilor de pe lîngă Institutul de Cercetări Agronomice al României (I.C.A.R.), care primea sarcina de a cerceta caracteristicile utilajului importat spre a stabili maşinile cele mai adecvate pentru solul ţării şi pentru a reduce numărul tipurilor de maşini importate[99]. La 5 iulie 1933 s-a dat o decizie prin care se acordau subvenţii pentru cumpărarea de garnituri de treier, maşini de semănat, trioare şi alte instrumente agricole[100].

---

p. 166; *Memoriul întocmit de Adunarea Generală a Uniunii Camerelor de Agricultură şi prezentat D-lui Ministru al Agriculturii şi Domeniilor*, în „Agricultura", Buletinul Uniunii Camerelor de Agricultură, nr. 8, iunie 1929, p. 183—184; *Starea actuală a plugăriei noastre*, în „Viaţa agricolă", an. XIX (1928), nr. 4, 15 februarie, p. 123.

[96] Virgil N. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Bucureşti „Independenţa economică", 1940, p. 245.

[97] „Dreptatea" din 30.IX.1929; „Argus" din 18.VIII.1930; Arh. St. Satu Mare, fond Camera de Agricultură a judeţului Satu Mare, dosar 8/1930, f. 132.

[98] *Activitatea Camerelor de agricultură pe 1929*, în „Agricultura", Buletinul Uniunii Camerelor de Agricultură, nr. 9, iunie 1930, p. 20; „Argus" din 8.XII.1929; Gh. Ionescu-Sisești, *Agricultura României*, în *Enciclopedia României*, vol. III, p. 302.

[99] G. Ionescu-Sisești, *Un apel adresat Uniunii Camerelor de agricultură, Camerelor de agricultură din toată ţara, Uniunii Sindicatelor agricole şi tuturor instituţiunilor şi organizaţiilor care au legătură cu agricultura*, Bucureşti, S.A., p. 5; Ion Vasiliu, *Agricultura*, în *Aspecte ale economiei româneşti...*, p. 75; A. P. Cherdivarenco şi C. P. Manciu, *Uneltele pentru pregătirea pămîntului*, Bucureşti, 1933, p. 8—9; „Argus" din 6.VII.1930; „Dreptatea" din 6.V.1930; R. Hege, Al. Cherdivarenco şi A. Filipescu, *Rezultatele unui concurs de tractoare în România*, Bucureşti, 1931, p. 3—4.

[100] C. Hamangiu, *Codul general al României. Legi uzuale*, vol. XXI, p. 767.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dar acțiunile întreprinse de guvernele național-țărăniste după 1929 n-au avut rezultatele scontate de inițiatorii lor. Astfel, efectele protecționismului stabilit prin tariful vamal din 1929 au fost paralizate de consecințele crizei și în mod special de disproporția dintre prețurile produselor agricole și industriale [101].

Puterea de cumpărare a țăranilor scade în comparație cu anul 1929 în mod simțitor și ea se menține sub nivelul acestui an chiar și după ce România a ieșit din criză. Iată care a fost, de altfel, procenetual, situația în anii 1929—1935 [102]:

Anul	Putere de cumpărare	Pluguri și fiare	Fiare	Alte unelte	Cu motor	Alte mașini
1929	100	100	100	100	100	100
1930	83,3	81	32	86	28	69
1931	82,7	88	52	60	7	22
1932	70,8	19	54	55	4	12
1933	57,0	41	66	72	7	23
1934	56,4	62	58	88	11	23
1935	52,4	56	56	101	12	31

Puterea de cumpărare a micului producător, micșorată în urma creșterii decalajului dintre prețurile produselor industriale și cele ale produselor agricole și printr-o rentabilitate redusă, nu i-a permis acestuia să înlocuiască inventarul, ci numai să îl refacă și să achiziționeze unelte mici și rareori să poată cumpăra mașini [103], fapt ce a influențat asupra nivelului de înzestrare tehnică a acestor exploatări. Datorită creșterii foarfecei prețurilor din anii crizei în defavoarea agricultorilor, în unele județe nu au putut fi desfăcute toate mașinile și utilajele achiziționate, deși numărul lor fusese mic și deși ele puteau fi distribuite pe credit [104].

De altfel, anii crizei reprezintă perioada în care s-au achiziționat cele mai puține mașini și unelte agricole în raport cu media întregii perioade interbelice. Din ianuarie și pînă în iunie 1929, de pildă, nu a fost importantă nici o mașină agricolă, ci numai unelte ca sape, coase, seceri, greble, fiare, cuțite de plug și pluguri [105]. Iată care a fost ritmul aprovizionării agriculturii cu mașini și unelte din producția internă și din import, pînă în 1933 (în tone) [106]:

---

[101] Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 77; N. Georgescu-Roegen, *Inventarul agricol*, în *Enciclopedia României*, vol. III, p. 334. În 1931, cînd prețurile produselor agricole înregistrează scăderi considerabile, un plug țărănesc costa 2.000 lei, o vînturătoare 6.000—7.000 lei, un trior 10.000—12.000 lei, o semănătoare în rînduri 15.000—20.000 lei, iar un tractor 170.000 lei (C. Grigoriu, *Mașinismul în agricultura noastră*, în „Viața agricolă", an. XXII (1931), nr. 9—13, 1 mai—15 iunie, p. 270).

[102] *Puterea de cumpărare a agricultorilor*, în „Conjunctura economiei românești", an. I (1936), nr. 1—2, p. 52.

[103] *Ibidem.*

[104] *Activitatea Camerelor de Agricultură pe 1929, în* „Agricultura", Buletinul Uniunii Camerelor de Agricultură, nr. 9, iunie, 1930, p. 20; „Argus" din 8.XII.1929; Gh. Ionescu-Sisești, *op. cit.*, p. 302.

[105] *Lucrările Adunării generale a Uniunii Camerelor de Agricultură, ziua a II-a*, în „Agricultura", Buletinul Uniunii Camerelor de Agricultură, nr. 8, iunie, 1929, p. 167.

[106] Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 75.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Anii	Producţia internă		Importul		Consumul	
	Unelte agric.	Maşini agric.	Unelte agric.	Maşini agric.	Unelte agric.	Maşini agric.
1927	1.565	2.708	4.936	6.269	6.501	8.877
1928	1.990	2.967	5.198	8 500	7.188	10.467
1929	1.637	888	4.022	10.370	5.659	11.258
1930	1.511	769	3.216	3.272	4.727	4.341
1931	1.247	280	1.206	815	2.453	1.095
1932	1.219	157	799	504	2.018	661
1933	1.681	307	1.484	1.182	3.165	1.489

Astfel, după 1928 pentru unelte şi după 1930 pentru maşini agricole consumul intern înregistrează scăderi mari pînă în 1933, cînd el marchează din nou o tendinţă de creştere, fără a mai atinge însă nivelul anului 1928 la primele şi al anului 1929 la cele din urmă. De altfel, consumul de unelte a depăşit media anului 1928 abia în 1937, cînd a înregistrat 7.328 tone, iar cel de maşini abia în 1941 [107].

Referindu-se la pericada crizei din 1929—1933 cercetătorii au observat că în unele regiuni ţăranii au revenit la unelte primitive scoase altădată din uz [108], la plugul cu grindei de lemn, la grapa de mărăcini ş.a. Uneltele rudimentare s-au folosit pe exploatarea ţărănească şi pînă şi după criză [109], dar perioada ei marchează anii cînd ele au fost cel mai larg întrebuinţate.

În aceste condiţii, cercurile guvernante din România au încercat să dezvolte asociaţiile de exploatare în comun a pămînturilor, prin intermediul cărora ele sperau să rezolve şi problema inventarului. După reforma agrară obştile de arendare şi exploatare a solului au continuat să persiste în întreaga ţară, dar numărul lor s-a menţinut redus [110]. În anii crizei soluţia asociaţiei era apreciată nu numai ca singura posibilitate prin care să se rezolve problema inventarului în micile exploatări agricole, ci şi un remediu împotriva crizei înseşi. „Trebuie să convingem lumea — scria C. Argetoianu în 1931 — că nu putem eşi din criză decît prin cultura mare, căci numai aceasta dă posibilitatea utilizării maşinilor, realizării culturii raţionale în ceea ce priveste asolamentul şi selecţionarea seminţelor, desfacerii remuneratorii a produselor" [111].

Încercînd traducerea în viaţă a acestei soluţii, cercurile guvernante au elaborat la 22 iulie 1931 legea asociaţiilor pentru îmbunătăţirea agriculturii [112]. Dar

[107] Virgil N. Madgeanu, *op. cit.*, p. 75; „Argus" din 2.X.1943; *Preţurile agricole şi puterea de cumpărare a agricultorilor*, în „Conjunctura economiei româneşti", an. III (1938), nr. 4, p. 21.

[108] Gh. Bungescu, *Maşinismul în agricultura de astăzi şi de mîine* în „Viaţa agricolă". an. XXIV (1933), nr. 1, ianuarie, p. 25; T. Mîndru, *Probleme actuale ale agriculturii noastre*, în „Agricultura", Buletinul Uniunii Camerelor de agricultură, nr. 8, iunie 1929, p. 13—14.

[109] Gh. Bungescu, *Maşinile necesare unei gospodării ţărăneşti*. Bucureşti, 1933, p. 3; Ministerul Agriculturii şi Domeniilor..., *Statistica maşinilor şi uneltelor agricole pe anul 1937...*, p. 3; vezi şi Paul Nitescu, *Proprietatea parcelară şi raţionalizarea agricolă*, Cluj, 1931, p. 30; „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", Şedinţa din 21.I.1929, p. 502.

[110] Vezi Ioan N. Ţuţuianu, *Contribuţiuni la organizarea cooperaţiei agricole în România*, Buzău, Librăria Ioan Călinescu, 1930, p. 24; Const. Moldoveanu, *Organizarea agriculturii prin cooperaţie*, Bucureşti, 1935, p. 149, 206, 211.

[111] Const. Argetoianu, *Rolul statului în raţionalizarea culturii*, Bucureşti, 1931, p. 37.

[112] „Monitorul Oficial", nr. 167 din 22.XII.1931.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

încercarea din 1931 n-a dat rezultate. Pînă la 1 ianuarie 1935 se constituiseră, în baza acestei legi, 303 asociații, cu un capital subscris de 7.603.192 lei și un capital vărsat de 932.988 lei, cu 110.725 ha, ceea ce făcea să revină 21.792 lei capital social și 3.079 lei capital vărsat de asociație [113].

Gromoslaw Mladenatz sublinia că una din cauzele care au dus la asemenea rezultate trebuia căutată în graba cu care ele au fost constituite și în neîncrederea țăranilor în scopurile ce le urmărea statul prin asemenea asociații. În multe părți — scria el — la apariția agronomului trimis de minister pentru a sprijini constituirea asociației, sătenii au crezut că acesta avea misiunea să anuleze însuși actul împroprietăririi [114]. Directorul Inspectoratului Regional Agricol Iași raporta, în decembrie 1931, Direcției Aplicării Reformei Agrare că, pînă la acea dată, cu toată propaganda desfășurată în cele opt județe ale sale, nu se putuse constitui decît o singură asociație, cu 48 de membri, la Bicaz — județul Neamț, și că, în general, țăranii priveau cu ochi răi aceste asociații [115].

După ieșirea României din criza economică se înregistrează un ritm relativ rapid de refacere a inventarului și de înzestrare tehnică a agriculturii. La acesta contribuie atît proprietatea mare, prin mașinile achiziționate, cît și cea mică, prin uneltele cumpărate, mai ales, din producția internă. Astfel, la începutul anului 1936, importul unor mașini agricole se dublase față de aceeași perioadă a anului 1935, iar vînzarea uneltelor agricole în primele luni ale anului 1937 a crescut cu 90% comparativ cu aceeași perioadă a anului 1937 [116].

Datorită cererilor sporite de unelte agricole, după 1935 statul a acordat o protecție sporită industriei naționale de mașini și unelte agricole, facilitînd, paralel, importul acelora ce nu se fabricau în țară [117]. Ca urmare a măsurilor protecțio-

---

[113] Const. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 257.

[114] Gromoslav Mladenatz, *Exploatarea colectivă a pămîntului*, în „Independența economică", București, an. XVII (1934), nr. 7, iulie, p. 169.

[115] Arh. St. București, fond Reforma agrară din 1921, jud. Iași, dosar 59/1931—1932, f. 76—77.

[116] *Puterea de cumpărarea a agricultorilor*, în „Conjunctura economiei românești", an. I (1936), nr. 3—4, p. 23, 52. Urmare a sporirii volumului de unelte și mașini agricole, atît întreprinderile exportatoare din Statele Unite ale Americii, Germania, Austria, Cehoslovacia, Ungaria, cît și firmele preducătoare românești și-au creat reprezentanțe comerciale proprii și și-au asigurat desfacerea, prin intermediul societăților românești specializate în acest comerț. În preajma celui de al doilea război mondial, în România ființau cîteva firme mari, între care amintim : Lanz Manheim — Germania, cu sediul la București ; „Novata" — București, ca reprezentantă a fabricii The Cleveland Tractor Company ; „Cletrac" din Cleveland — Ohio ; International Harwester Corporation — București, ca reprezentantă a firmei cu același nume ; H. S. Budapest ; „Eberhardt", „Flöter" și „Westfalia" (toate din Germania) ; Bächer și Melichor — Cehoslovacia ; Clayton — Viena ; W. Covarik — Cehoslovacia ; „Bühler-Frère" — București ; „Semănătoarea", S.A.R., — București, specializată în desfacerea produselor firmelor Hofherr — Schrantz Clayton — Shuttleworth A. G. din Budapesta s.a. Reșița desfăcea produsele sale prin intermediul reprezentanței cartelului Secomet, care mecia în același timp și vînzarea unor mașini agricole de fabricație americană. Concomitent, celelalte fabrici românești de mașini și unelte agricole : Schramm, Müttl et Schmidt, S.P.A. — Toplet, And. Rieger—Sibiu, D. Voinea, aveau reprezentanțe la București pentru comerțul cu produsele ce le fabricau (Arh. St. Timișoara, fond Camera Agricolă jud. Timiș Torontal, dosar 2/1938, f. 48, 77—78, 149 ; Arh. St. Bistrița, Fond Camera Agricolă jud. Năsăud, dosar 340/1935, f. 8—12 ; Arh. St. Călărași, Fond Camera agricolă jud. Ialomița, dosar 46/1933, f. 33—38 ; Arh. St. Buzău, Fond Camera Agricolă jud. Buzău, dosar 52/1939 ; G. Ionescu-Sisești, *Îndrumări agricole*, București, 1941, p. 92, 95, 97).

[117] Vezi Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 77 ; N. Georgescu-Roegen, *op. cit.*, p. 334.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

niste, inițiate începînd din perioada crizei, industria națională de unelte agricole reușește să se dezvolte și să asigure într-un procent mai ridicat cererile agriculturii naționale.

Datele privitoare la perioada 1927—1937 atestă un volum triplat de unelte agricole vîndute de fabricile din țară, dar în același timp o reducere de 60% la mașinile desfăcute în interior din fabricația românească. În timp ce în anii 1927—1929 majoritatea consumului — 80% — se acoperea din import, în 1937 producția românească satisfăcea circa 70—80% din cererile consumului intern de unelte [118]. Astfel, Fabrica Bocșa Română, care în primul deceniu acoperea circa 35% din cererea internă de pluguri, în 1934—1936 desfăcea circa 66% din plugurile vîndute în România [119]. Avînd o calitate similară cu cea a produselor importate, uneltele agricole fabricate în România se vindeau la prețuri mai mici, ceea ce explică și căutarea lor de către agricultori. Astfel, selectoarele importate din Ungaria în 1935 se vindeau în țara noastră cu 60.000 lei bucata, timp în care industria indigenă le oferea cu 16.000 lei [120]; plugurile Reșiței se vindeau cu 30—60% mai ieftin decît cele achiziționate din import [121].

Aceste fapte confirmă o dezvoltare a industriei naționale de unelte agricole după perioada crizei economice [122], dar ea continua să rămînă încă nesatisfăcătoare și condiționată de puterea de absorbție a maselor rurale. Prețul ridicat al mașinilor și uneltelor agricole și randamentul scăzut al agriculturii punea mulți țărani în imposibilitatea de a achiziționa un minimum de inventar necesar.

Statistica uneltelor și mașinilor agricole întocmită de Ministerul Agriculturii și Domeniilor în anul 1937 înregistrează un spor însemnat al acestora în raport cu 1927 [123]:

Mașini și unelte	1927	Supr. ce revine pe unealtă (în ha)	1937	Supr. ce revine pe unealtă (în ha)
Pluguri	1.684.439	7,4	2.264.977	6,1
Grape	1.098.902	11,3	2.065.542	6,6
Care și căruțe	1.660.787	7,4	2.362.926	5,8
Rariță	319.139	39,0	582.387	24,0
Semănători	42.428	293,4	72.533	191,6
Vînturători-trioare	130.000	96,5*	152.860	90,9
Mașini de recoltat	55.470	224,4	86.306	161,5
Mașini de treier	12.779	982,1*	19.189	724,3
Ttactoare	3.257	3.822	4.685**	2959,6

*) **Calculat după suprafața medie a anilor 1925—1929.**

) **Date din 1935. Statistica din 1937 nu înregistrează tractoarele.

[118] Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 254.

[119] C. A. Botez, *op. cit.*, p. 70; ing. C. Ianculescu, *op. cit.*, p. 41—42.

[120] „Dezbaterile Adunării Deputaților", Ședința din 14.III.1935, p. 1666; Ședința din 16.III.1935, p. 1713.

[121] C. A. Botez, *op. cit.*, p. 70.

[122] Ion Luca Ciomac, *Actualități agrare*, Făgăraș, Tip. Hațiegan, p. 35—41; Ion Vasiliu, *op. cit.*, p. 77; *Lucrările Adunării Generale a Uniunii Camerelor de Agricultură, ziua a II-a*, în „Agricultura", Buletinul Uniunii Camerelor de agricultură, nr. 8, iunie, 1929, p. 167.

[123] Ministère de l'agriculture et des domaines, *L'agriculture en Roumanie. Album statistique publié à l'occasion du XIVe Congrès international d'agriculture*,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Față de anul de comparație, cînd numărul tractoarelor era de 3257, în noiembrie 1935 ele sporesc la 4.686. Locomobilele, necuprinse în prima statistică, sînt fixate în 1935 la 8.984 ; mașinile de treierat sporesc de la 12.779 la 19.189 [124]. Comparativ cu 1927 suprafața medie ce revenea pe țară pentru o mașină sau unealtă agricolă s-a redus considerabil acum. Astfel, la tractoare ea scade de la 3.822 ha la 2.959,6 ha în 1935 [125]. Dacă în 1927 nu se înregistrase față de 1905 o ameliorare în privința suprafeței ce revenea unei mașini de treier, după 10 ani, în 1937, se constată o reducere de la 982,1 ha la 724,3 ha.

Din datele statistice, ca și din cele oferite de cercetările întreprinse de I.C.A.R., rezultă o repartiție neuniformă a inventarului agricol pe provincii, pe regiuni agricole sau pe categorii de proprietari. În unele regiuni ale Transilvaniei și pe șesul Dunării, unde s-au conservat cele mai mari proprietăți, tractoarele aveau o largă răspîndire, spre deosebire de șesul Moldovei unde un tractor revenea la 4.325 ha. O mașină de treier revenea la platoul Transilvaniei la 200 ha în medie, în timp ce în Dobrogea, unde treieratul continua să se facă pe scară largă cu ajutorul cailor, ea revenea la 1.660 ha [126]. În 1937, de pildă, Bucovina și Transilvania înregistrau un grad mai înalt de înzestrare, în privința uneltelor [127] :

Unelte	Media pe țară (ha la unealtă)	Vechea Românie	Bucovina	Transilvania
Pluguri	6,1	6,9	4,7	4,8
Grape	6,6	7,8	3,4	5,3
Rariță	24,0	19,6	143,1	28,8

Dacă în unele localități din Banat și Crișana, mașinile, ca și vitele de tracțiune, depășeau necesarul calculat la suprafața deținută de proprietari [128], în cele mai multe zone ale țării înzestrarea tehnică rămînea în 1937 o problemă cu con-

---

Bucarest, 1929, p. 74—76 ; *La Roumanie agricole. Albume statistique*, Bucarest, 1927 ; Institutul central de statistică, *Statistica agricolă a României, Inventarul agricol în anul 1945*, vol. V, București, Editura Institutului Central de Statistică, 1947, p. 19 ; Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Direcțiunea economică agrară, *Statistica mașinilor și uneltelor agricole pe anul 1937*, București, 1939, p. 3 ; N. Georgescu-Roegen, *op. cit.*, p. 306 ; Nicolae Marcu, *Investițiile și finanțarea agriculturii în România interbelică*, în „Studii" nr. 3/1970, p. 574 ; Ion Vasiliu, *op. cit.*, p. 76, Lucrețiu Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 69.

[124] Ioan C. Vasiliu, *Problema inventarului agricol în România*, București, Independența economică, 1941, p. 7 ; Ministerul Agriculturii și Domeniilor..., *Statistica mașinilor și uneltelor agricole pe anul 1937*..., p. 3 ; „Argus" din 10.V.1936 și 20.I.1935. Statistica din 1937 înregistrează și 20 de selectoare, mașini necuprinse în statistica din 1927.

[125] Ioan C. Vasiliu, *op. cit.*, p. 7 ; Alexandru Alimănești anu, *op. cit.*, p. 36 ; „Argus" din 10.V.1936.

[126] Ministerul Agriculturii și Domeniilor ; *Statistica mașinilor și uneltelor agricole pe anul 1937* ; A. Frunzănescu, *Evoluția chestiunii agrare în România*..., p. 157—159.

[127] N. Georgescu-Roegen, *op. cit.*, p. 340 ; Ministerul Agriculturii și Domeniilor, *Statistica mașinilor și uneltelor agricole pe anul 1937*..., p. 3.

[128] *Institutul Social Banat—Crișana*, Timișoara, Tipografia Românească, 1938, p. 274.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

secinţe grave pentru agricultură. Această realitate rezultă nu numai din constatările făcute de specialişti pe baza rezultatelor din comunele unde au întreprins anchete, ci şi din calculul necesarului de maşini şi unelte, stabilit în 1937, în urma centralizării datelor statistice ale Ministerului Agriculturii şi Domeniilor [129]. A. Cherdivarencu şi N. Cornăţeanu stabileau valoarea existentă a inventarului agricol din România la numai 14 miliarde lei, adică la mai puţin de jumătate din valoarea necesară a inventarului. Pentru completarea unui stoc normal de maşini şi unelte, agriculturii româneşti îi trebuiau încă 1.400.000 pluguri, 10.000 garnituri de treier, 200.000 semănători ş.a., a căror valoare se estima la 15.771.000.000 lei. Numai pentru întreţinerea stocului anual erau necesari 1.791.500.000 lei [130].

O mare parte dintre uneltele agricole înregistrate în statistica din 1937 erau, aşa cum recunoştea Serviciul Statisticii Agricole, rudimentare [131]. Astfel, o treime din numărul total al plugurilor avea grindeiul de lemn [132]. Este necesar de subliniat, de pildă, că în judeţul Arad, considerat ca unul din judeţele cu o agricultură bine utilată, G. I. Bungescu înregistrase în 1933, la un total de 30.421 pluguri, 14.762 pluguri cu grindei de lemn [133].

Statistica inventarului agricol din România apare şi mai concludentă dacă avem în vedere înzestrarea tehnică pe categorii de proprietari. Între cele două războaie mondiale maşinile agricole se utilizau, de regulă, pe exploatările mari şi mijlocii. Dacă în primii ani de după reforma agrară lipsa braţelor de muncă a forţat aceste categorii de proprietari să recurgă la mijloace tehnice, începînd din perioada crizei, cînd preţul muncii scade vertiginos, în unele zone ale ţării se manifestă o tendinţă de renunţare la achiziţionarea sau chiar la folosirea maşinilor. O dovadă în acest sens o constituie realitatea că între anii 1930 şi 1936 cererile de tractoare, ca şi numărul tractoarelor importate, s-au micşorat [134].

Într-o serie de regiuni agricole ale Transilvaniei, în Banat, în judeţele Brăila şi Ialomiţa, maşinile agricole sînt întîlnite chiar din primii ani de după reformă

---

[129] Vezi Institutul de ştiinţe sociale al României, *60 sate româneşti cercetate de echipele studenţeşti în vara anului 1938. Anchetă sociologică*, vol. II, Bucureşti, 1941.

[130] Dr. A. Cherdivarencu, *op. cit.*, p. 50 ; idem, *Agricultura şi industria naţională de maşini agricole*, Tiparul moldovenesc, 1939, p. 15—18 ; N. D. Cornăţeanu, *Intervenţia statului în domeniul agriculturii*, Bucureşti, 1939, p. 9 ; Ion Vasiliu, *Agricultura*, în *Aspecte ale economiei româneşti...*, p. 76.

[131] Ministerul Agriculturii şi Domeniilor..., *Statistica maşinilor şi uneltelor agricole pe anul 1937...*, p. 3.

[132] *Ibidem*, p. 3 şi 6 ; O. Parpală, *op. cit.*, p. 89 ; N. Marcu, *op. cit.*, p. 575.

[133] G. I. Bungescu, *Ancheta asupra maşinilor agricole*, Bucureşti, 1933, p. 11 ; vezi şi situaţia din comuna Benic jud. Alba (*ibidem*, p. 5—7). În judeţul Caraş, de pildă, primul plug de fier a fost vîndut în vara anului 1936 (Cf. Costin Murgescu, *Reforma agrară din 1945*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1956, p. 58).

[134] Vezi Gh. Bungescu, *Tractorul în agricultura românească*, în „Viaţa agricolă", an. XXVIII (1937), nr. 11, noiembrie, p. 235 ; Nicolae Cornăţeanu scria că, după calculele moşierului Aurel Pană, efectuate în 1937, acum era mai avantajoasă faţă de 1930, utilizarea forţei de muncă manuală decît a maşinilor (vezi N. Cornăţeanu, *Tractorul şi secerătoarea-treierătoare în agricultura noastră*, Bucureşti, M.O., Imprimeria Naţională, 1933, p. 47 ; idem, *Criza agricolă şi criza agrară*, în *Aspectele crizei româneşti în cadrul crizei mondiale*, Bucureşti, Asociaţia generală a economiştilor din România, 1937, p. 75).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

și pe unele proprietăți mici [135]. Dar, în multe regiuni ale țării, mașini ca semănătoarea, vînturătoarea ș.a. n-au pătruns în gospodăria țărănească [136].

Exploatarea moșierească dispunea, în general, de unelte de mai bună calitate decît cele ale gospodăriei țărănești [137]. Acest fapt îi permitea ca, printr-o folosire intensă a inventarului agricol, ea să obțină rezultate superioare față de cele realizate de micii proprietari. Cu toate progresele realizate în direcția înzestrării tehnice a moșiilor, marea proprietate continua să păstreze un inventar învechit. În 1933, de pildă, în județul Arad, moșierimea dispunea, la fel ca și o parte a țărănimii, de pluguri cu grindei de lemn [138]. În 1937 cea mai mare parte din mașinile de treier înregistrate, care aparțineau în marea lor majoritate moșierilor, erau, după cum constata Serviciul Statisticii Agricole, trecute de limita uzajului normal [139].

Spre deosebire de proprietatea mare și mijlocie care dispuneau, totuși, de un inventar modern și de mașini agricole, o parte din gospodăriile țăranilor cu proprietăți mici erau lipsite de uneltele indispensabile pentru cultura solului [140]. Recensămîntul din 1930 stabilea că circa 30% din exploatările țărănești nu dispuneau de pluguri. În acel an, la exploatările avînd o întindere între 0,1 și 5 ha, un plug revenea la 3 gospodării. În grupa exploatărilor de la 1,1 la 3 ha, ce reprezentau 33,5% din totalul exploatărilor agricole ale României, deci la mai mult de o treime din gospodării, un plug revenea la circa 3 gospodării, o grapă la 4 gospodării, iar o semănătoare la peste 1.850 gospodării [141]. Din cele 13.271 gospodării cercetate în vara anului 1938 de echipele studențești, numai jumătate dispuneau de pluguri, deși întinderea exploatărilor luate în studiu mergea pînă la peste 7 ha [142].

Multe gospodării țărănești erau lipsite și de inventarul viu. Statistica din 1935 a Ministerului Agriculturii și Domeniilor, care înregistrează animalele pe grupe de gospodării, stabilea că 36,9% din gospodării nu aveau nici o vită trăgătoare; 10,9% din ele dispuneau de un singur animal și abia 40,6% de un atelaj complet, în timp ce 11,6% din gospodării posedau peste 3 vite de muncă [143]. Repartiția animalelor după mărimea exploatării apare și mai evidentă, demonstrînd slaba înzestrare a gospodăriilor mici [144] (vezi tabelul de la p. 366).

La cele 11.677 gospodării de pe cuprinsul întregii țări, cercetate de echipele studențești, un cal revenea la 1,6 gospodării, un bou la 5 gospodării, sau un cal

---

[135] Alex. Constantinescu, *Reforma agrară*, în „Democrația", București, an. XI (1923), nr. 4, aprilie, p. 6; D. Țiculescu, *Cîteva date despre exploatațiunile agricole din Șanț*, în „Sociologie românească", București, an. I (1936), nr. 10, octombrie, p. 21; Al. Barbat, *Inventarul și bugetul real al unei gospodării țărănești din Țara Oltului*, în „Sociologie românească", București, an. III (1938), nr. 1—3, ianuarie—martie, p. 27—28.

[136] N. Cornățeanu, *Tractorul și secerătoarea-treierătoare în agricultura noastră*, p. 52—53; Paul Nițescu, *op. cit.*, p. 30.

[137] G. I. Bungescu, *op. cit.*, p. 5—12.

[138] *Ibidem*, p. 11.

[139] Ministerul Agriculturii și Domeniilor..., *Statistica mașinilor și uneltelor agricole pe anul 1937*..., p. 3.

[140] Vezi Institutul de științe sociale al României, *60 sate românești*, vol. II, București, 1941.

[141] Costin Murgescu, *op. cit.*, p. 58; N. Georgescu-Roegen, *op. cit.*, p. 340.

[142] Ion Vasiliu, *op. cit.*, p. 64

[143] Ing. Ioan C. Vasiliu, *Economia românească în conjunctura actuală*, în „Viața agricolă", an. XXXI (1940), nr. 2, februarie, p. 40.

[144] Ioan C. Vasiliu, *Problema inventarului agricol în România*, București, Independența economică, 1941, p. 35.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Număr de capete	Mărimea exploatării				
	0—1 ha	1—3 ha	3—5 ha	5—10 ha	Peste 10 ha
0 capete	62,5	48,5	27,9	18,5	10,4
1 animal	11,9	13,2	12,0	8,5	5,3
2 animale	20,6	34,4	51,5	56,2	38,6
3—5 animale	2,1	3,6	8,3	16,1	35'1
peste 5 animale	0,2	0,3	0,3	0,7	16'0

la 7,8 ha şi un bou la 21,3 ha [145]. La 13.271 exploatări ţărăneşti cu proprietăţi între 0 şi peste 7 ha cercetate de echipele studenţeşti în vara anului 1938, rezulta că 20% din totalul lor erau lipsite de o pereche de vite de muncă [146].

Toate studiile întreprinse de Institutul de Cercetări Agronomice al României au evidenţiat un raport invers proporţional între întinderea exploatării şi valoarea investiţiilor în inventar pe gospodării. Din cercetarea întreprinsă în anii 1932—1933 pe 15.158 de exploatări de întinderi diferite, rezultă că valoarea inventarului mort pe ha la proprietatea de peste 100 ha era cu 47% mai mică decît cea a inventarului folosit în exploatarea care avea mai puţin de 3 ha [147]. Valoarea ridicată a inventarului mort la gospodăria mică era dată, în majoritatea cazurilor, de posesiunea carului şi a plugului, ca şi de alte unelte mici, indispensabile oricărei gospodării, indiferent de întinderea ei [148].

Exploatarea ţărănească era obligată să suporte nu numai sarcini mai ridicate pe unitatea de suprafaţă în comparaţie cu exploatarea mare, ci şi un amortisment similar. În condiţiile rentabilităţii reduse, realizată de agricultura parcelară, aceasta nu-şi putea reînnoi inventarul.

Înzestrarea tehnică a agriculturii româneşti şi gradul de intensitate apar mai evidente dacă avem în vedere situaţia ei în comparaţie cu alte ţări. I.C.A.R.-ul stabilea media investiţiilor în inventar pe ha de teren arabil din România, în anul 1928, la 1.000 lei [149]. Majoritatea cercetărilor efectuate între cele două războaie mondiale stabilesc valoarea investiţiilor la ha în jurul acestei sume [150]. La unele grupe de gospodării studiate, valoarea investiţiilor în inventarul mort cobora însă sub nivelul sumei de 1 000 lei la ha. Astfel, la gospodăriile ţărăneşti cercetate de Gh. Şt. Ciulei în 1931 în Banat şi în Moldova, media valorii investiţiilor era de 936 lei pentru cele din prima provincie şi de 760 lei pentru cele din urmă [151].

În timp ce în România valoarea investiţiilor în inventar pe ha de teren arabil era de numai 1.000 lei, în Bulgaria ea se ridica la 2.000 lei, în Polonia la 3.000 lei, în Germania la 18.000 lei, iar în Elveţia la 42.000 lei [152]. La un număr

[145] Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 61—62.

[146] Ion Vasiliu, *Agricultura*, în *Aspecte ale economiei româneşti*, p. 64.

[147] N. D. Cornăţeanu, *Condiţiile pentru intensificarea agriculturii româneşti*, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1943, p. 54—57 ; N. Cornăţeanu, *Cercetări asupra rentabilităţii gospodăriei ţărăneşti*, Bucureşti, M.O., Imprimeria Naţională, 1935, p. 96.

[148] Al. Barbat, *op. cit.*, p. 27—28 ; D. Ţiculescu, *op. cit.*, p. 21.

[149] Dr. A. Cherdivarencu, *Stocul actual şi cel strict necesar de unelte şi maşini agricole*, în „Viaţa agricolă", an. XXX (1939), nr. 2, februarie p. 49.

[150] *Ibidem* ; Gh. Bungescu, *op. cit.*, p. 25 ; Nicolae Marcu, *op. cit.*, p. 574.

[151] Ing. Gh. Şt. Ciulei, *Bugete ţărăneşti în 1931*, în *Studii privitoare la preţuri şi rentabilitate în agricultura României*, Bucureşti, 1936, p. 73.

[152] Dr. A. Cherdivarencu, *op. cit.*, p. 49.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de 323 gospodării din România, cercetate în anii 1936—1937, valoarea medie a investițiilor la ha în capital de exploatare (mașini, unelte, vite de muncă, vite de rentă, capital de rulment) și valoarea investițiilor totale, comparată cu situația gospodăriilor din alte state, era cea mai scăzută [153]:

Țara	Capital de exploatare în franci aur pe ha	Capital total în franci aur pe ha
Elveția	1.318	6.687
Norvegia	509	2.275
Suedia	397	1.472
Austria (1933)	370	1.306
Danemarca (exploatări mici)	341	1.458
Ungaria (exploatări mici)	242	1.536
Danemarca (exploatări mari)	241	1.143
Filanda	130	613
România	106	501

În preajma celui de al doilea război mondial, România ocupa între 20 de state europene locul al treilea ca suprafață cultivabilă și ultimul loc în ceea ce privea inventarul folosit. Astfel, Anglia utiliza pentru 5.000.000 ha cultivabile 21.000 tractoare, Italia la cele 13.000.000 ha cultivabile folosea 30.000 tractoare, în timp ce România la cele aproape 14.000.000 ha cultivabile poseda doar 3.500 tractoare [154].

Slaba înzestrare tehnică a agriculturii a obligat cercurile guvernante să inițieze noi măsuri pentru rezolvarea chestiunii. Între ele, cea mai importantă apare legea pentru organizarea și încurajarea agriculturii din 22 martie 1937 [155]. Ea cuprinde un ansamblu de norme menite să sprijine dezvoltarea fabricilor de unelte agricole din țară și să favorizeze importul mașinilor și uneltelor pe care industria națională nu le realiza. În baza ei, mașinile și uneltele din producția internă se „tipizau", acordîndu-li-se preferințe la desfacere. Fabricile de unelte agricole ce se înființau după apariția legii erau scutite, pînă la 1 aprilie 1947, de 50% din impozitele către stat, județ și comună, iar cele de prelucrare a produselor agricole de 25% din aceleași impozite. Agricultorii, cooperativele, asociațiile, camerele de agricultură și alte instituții cu caracter agricol care importau mașini ce nu se produceau în țară erau scutite pînă la 1 aprilie 1947 de taxele vamale.

Ca urmare a punerii în aplicare a dispozițiilor Codului Agricol, agricultorii români au putut achiziționa un număr ridicat de mașini fără a mai plăti taxele vamale sau taxa de 12% ad-valorem. Astfel, decretul-lege din 9 iulie 1937 scutea de taxa de 12% ad-valorem 100 de mașini de treier și 2.000 mașini de semănat importate din Cehoslovacia, Ungaria și Germania [156], decretul din 7 octombrie același an scutea de taxa ad-valorem 200 de tractoare și pluguri importate [157] etc. [158]. Reducerile acordate după 1937 la importul mașinilor agricole au realizat

[153] N. D. Cornățeanu, *Condițiile pentru intensificarea agriculturii românești...*, p. 52.

[154] „Argus" din 23.X.1943.

[155] „Monitorul Oficial", nr. 67 din 22.III.1937.

[156] C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XXV, partea a II-a (1937), p. 1501.

[157] *Ibidem*, p. 1902.

[158] Vezi și „Monitorul Oficial", nr. 23 din 28.I.1939.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

o uşurare a sarcinilor ce apăsau asupra inventarului agricol şi care se ridicau uneori pînă la 20% din preţul de cost al utilajului respectiv [159], înlesnind chiar şi unor ţărani mai înstăriţi posibilitatea de a achiziţiona un inventar modern

Sursele care stabilesc totalul maşinilor agricole cumpărate de agricultori din 1937 pînă în 1939, sau din 1935 cînd statistica Ministerului de Agricultură fixează totalul tractoarelor la 4.685 şi pînă în 1939, sînt contradictorii, uneori chiar la aceiaşi autori. Ne-am oprit la datele oferite de Consiliul Superior Economic pe considerentul că autorii studiilor inserate în volumul *Aspecte ale ceonomiei româneşti*, încercînd să schiţeze perspectiva dezvoltării economice a ţării, au efectuat o analiza a stării de fapt a economiei naţionale care trebuia să fie şi credem că era apropiată de cea reală. După informaţiile oferite de Ion Vasiliu, în perioada 1935—1939 au intrat în România şi au fost destinate agriculturii circa 700 de tractoare [160], ceea ce reprezintă de fapt un ritm anual de înzestrare similar celui din perioada 1927—1935. O creştere simţitoare au înregistrat-o maşinile de treier, care au sporit în numai trei ani, din 1935 pînă în 1938, cu 4.164 bucăţi. În 1939 agricultura românească era dotată în plus cu 1.255 selectoare, a căror achiziţionare s-a făcut pe scară largă după ieşirea României din criză [161]. Deşi înlesnirile acordate agricultorilor pentru achiziţionarea de inventar modern au contribuit la o mai bună înzestrare a exploatărilor agricole, efectele lor au fost prea puţin resimţite în gospodăria ţărănească [162].

Marea masă rurală nu putea să-şi cumpere, datorită lipsei de capital şi slabei rentabilităţi a gospodăriei ţărăneşti, nici în aceste condiţii, maşinile necesare. Conştiente de această realitate, cercurile conducătoare din România au hotărît să creeze, în baza Codului agricol, o serie de centre agricole [163], înzestrate cu tractoare şi alte maşini care să fie puse la dispoziţia sătenilor, la preţuri convenabile, în timpul campaniilor agricole. Ministerul Agriculturii şi-a propus să înfiinţeze pînă la sfîrşitul anului 1937 un număr de 100 de centre cu un total de 400 tractoare. dar în noiembrie a acelui an nu funcţionau decît 41 de centre cu 166 de tractoare [164]. În toamna anului 1938 numărul tractoarelor puse la dispoziţia ţăranilor de Camerele de agricultură pe această cale sporise abia la 234 [165]. Nu cunoaştem întreaga activitate desfăşurată de centrele agricole. Din datele referitoare la unele judeţe rezultă însă că volumul de lucrări executate prin intermediul lor, deşi de o calitate superioară celor efectuate cu mijloace rudimentare, a fost redus. În toamna anului 1937, de pildă, în judeţul Dolj s-au arat cu tractoarele centrelor agricole doar 600 ha, iar în judeţul Ialomiţa 1626 ha [166].

---

[159] „Argus" din 4.I.1940.

[160] Ion Vasiliu, *op. cit.*, p. 77 ; Ioan C. Vasiliu, în lucrarea *Problema inventarului gricol în România*, 1941, p. 7, fixează numărul tractoarelor existente în 1939 la 5.732 buc.

[161] Ioan C. Vasiliu, *op. cit.*, p. 7.

[162] Ministerul Agriculturii, Domeniilor şi Cooperaţiei, *Dezbaterile sesiunii a II-a. Programul de activitate al ministerului. Repartiţia fondului de încurajarea agriculturii. Bugetul ministerului*, Bucureşti, Tiparul „Cartea Românească", 1938, p. 15—16.

[163] Vezi „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", Şedinţa din 18.I.1937, p. 623—624 ; Şedinţa din 27.II.1937, p. 1667. Încă din anii 1935—1936, statul punea la dispoziţia ţăranilor, contra unei taxe, o parte din maşinile sale, în special selectoarele cu care erau înzestrate centrele agricole cu caracter experimental (vezi „Argus" din 20.I.1935 şi 8.IV.1936 ; Vasile P. Sassu, *Sprijinirea economică a satelor*, Bucureşti, 1936, p. 25).

[164] Gh. Bungescu, *Tractorul în agricultura românească*, în „Viaţa agricolă", an. XXVIII (1937), nr. 11, noiembrie, p. 235.

[165] G. Ionescu-Sisești, *Îndrumări agricole*, p. 313.

[166] „Argus", din 11.IX.1937.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Paralel a fost repusă la ordinea zilei problema sprijinirii obștilor de exploatare [167]. Deși după acest an în unele comune asociațiile țărănești au reușit să intre în stăpînirea unor mașini, cumpărate cu sprijinul acordat de băncile populare [168], procesul era departe de a deveni general.

După încheierea acordului economic cu Germania din martie 1939, România a intensificat importul mașinilor agricole din această țară. În primăvara anului 1939 Ministerul Agriculturii s-a angajat să achiziționeze, pentru a vinde țăranilor, mașini în valoare de un miliard lei [169]. Acest acord a dus la limitarea importului din statele din care România cumpărase pînă atunci cantități mari de mașini și unelte. După semnarea lui, Germania participă la aprovizionarea agriculturii românești cu 2/3 din mașini și unelte, iar industria națională cu 1/3, dintre care Reșița cu 80% [170].

Pe baza acordului cu Germania cercurile guvernante au căutat să asigure o cît mai bună înzestrare cu inventar a agriculturii românești, căreia îi lipseau, așa cum arăta și D. Cornățeanu, 1.400.000 pluguri, 200.000 semănători, 100.000 garnituri de treier, cîteva mii de tractoare, cositori, secerători ș.a. [171].

Ca și în anii anteriori, prețurile de vînzare ridicate [172] împiedicau însă desfacerea unui volum sporit de utilaje agricole. În 1939, un plug Sack, cu o brazdă, greu de 77 kg, se putea achita cu 853 kg de grîu sau cu 900 kg de porumb. În 1940, o batoză cu toba de 1370 mm se cumpăra în Germania cu 2,67 vagoane de grîu și se importa în România cu 6,48 vagoane de grîu ; pentru același tractor în Germania se plăteau 2,61 vagoane de grîu, iar în România 5,12 vagoane de grîu [173].

Deși pe calea acordului cu Germania, România a reușit să achiziționeze un număr relativ ridicat de mașini și unelte, problema inventarului agricol s-a complicat în anii 1939—1940, pe de altă parte, prin reducerea considerabilă a numărului vitelor de muncă. O dată cu concentrările, în primăvara anului 1939, au început și rechizițiile. Valoarea lor a fost în anii 1939—1940 de 2.260.000.000 lei, pentru care țăranii nu au primit nici o despăgubire [174] .Ca urmare a acestui fapt, în cele mai multe localități ale țării vitele de muncă s-au împuținat. Senatorul Ioan P. Ioan arăta că în multe comune ale județului Putna, în 1940, contingentul de vite existent nu putea asigura exploatarea pămîntului. În regiunea agricolă Vrancea, de pildă, nu mai rămăsese decît un sfert din numărul existent la începutul anului 1939. În comuna Vărsătura, din 90 de perechi de boi, cîte existau la începutul anului 1939, mai existau doar 20 de perechi ; comuna Năneşti, cu peste o mie de ha arabile, rămăsese cu numai 6 perechi de boi și cu 25 perechi de cai [175].

---

[167] „Dezbaterile Adunării deputaților", Ședința din 28.I.1937, p. 1131.

[168] Vezi Arh. St. București, Fond. Centrocoop. Obștile de arendare și cumpărare, dosar 33/425/1939, f. 18 și urm. ; 33/1/1931—1948, f. 3—4 ; 16/158/1921—1926, f. 14.

[169] Arh. St. Timișoara, Fond Rezidența, Ținut Timiș, dosar 22/1939—1940, f 2—3.

[170] Ioan C. Vasiliu, *op. cit.*, p. 30.

[171] N. D. Cornățeanu, *Intervenția statului în domeniul agriculturii*, București, 1939, p. 9.

[172] Vezi „Argus" din 2.II.1940.

[173] Ioan C. Vasiliu, *op. cit.*, p. 30—31.

[174] Al. Gh. Savu, *Date privind luptele țărănești în perioada dictaturii regale*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", nr. 6/1964, p. 58.

[175] Ioan P. Ioan, *Influența trusturilor și cartelurilor asupra agriculturii și creșterii vitelor (Contribuțiuni la economia națională)*, București, Imprimeriile Statului, 1940, p. 36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În toamna anului 1940 situaţia inventarului viu devenise atît de critică încît Ministerul Agriculturii apela, la 19 noiembrie 1940, la Camerele agricole să desfăşoare propagandă la sate pentru ca ţăranii să folosească la jug cele 1.300.000 de vaci care mai existau atunci în România [176]. Recensămîntul din 1941 nu înregistrează un deficit prea mare de vite de muncă în comparaţie cu anul 1939. El este stabilit, procentual, cu numai 13% mai mic [177]. Modul cum a fost el întocmit nu ne oferă garanţii suficiente asupra exactităţii cifrelor. Ion Vasiliu, care a prelucrat o parte din datele lui, recunoştea, în acel an, că nu se putea cunoaşte cu precizie nici numărul, nici valoarea inventarului de care dispunea agricultura [178]. Dar, din numărul total al vitelor de muncă existente în 1941, o parte fuseseră rechiziţionate, ceea ce impunea cu necesitate găsirea unor soluţii care să faciliteze cultivarea întregului sol al ţării.

Soluţia a fost găsită, ca şi în anii anteriori, în înzestrarea agriculturii cu inventar modern. Dar, în preajma intrării României în cel de-al doilea război mondial, statul, pentru a spori veniturile sale, a anulat scutirile de vamă pentru importul maşinilor, ce fuseseră acordate, mai ales, după 1937. În 1940, statul încasa de la cumpărător numai pentru vama şi transportul maşinilor sume ce se ridicau, uneori, pînă la 50% din valoarea lor. Pentru un tractor de 30—50 HP, de exemplu, transportul de la Giurgiu la Bucureşti şi vama costau 50.000 de lei, sumă ce reprezenta circa 20% din preţul de cost [179].

Guvernul dictaturii militaro-fasciste, încheind, în decembrie 1940 [180], acordul economic cu cel de la Berlin, a încercat să compenseze lipsa inventarului, în mod special a celui viu, prin achiziţionarea unui număr ridicat de maşini agricole. Paralel, începînd din februarie 1941, el a obligat Uzinele Reşiţa, Fabrica Schramm, Hüttl et Schmidt, Uzinele Statului Hunedoara, Industria Sîrmei şi Fabrica de lanţuri din Timişoara, printr-o serie de decizii ministeriale, să asigure o producţie anuală de 9.000 de pluguri, 12.000 de grape, 10.000 de prăşitoare, 244.000 de cazmale şi lopeţi, 1.950.000 de sape, 600.000 de furci şi 1.200 tone fiare de plug [181].

Contingentele stabilite prin deciziile ministeriale reprezentau cifre inferioare capacităţii de producţie a întreprinderilor respective. Explicaţia trebuie căutată pe de o parte, în faptul că fabricile în cauză îşi profilaseră producţia pe produse necesare războiului, iar pe de altă parte, în comenzile făcute în Germania [182], care duceau în mod nemijlocit la limitarea producţiei interne. Astfel, după mai bine de două decenii de la înfăptuirea reformei agrare, această industrie era frînată în dezvoltarea sa, ceea ce făcea ca deziderатul exprimat de specialişti în legătură cu

---

[176] Vezi Arh. St. Timişoara, Fond Camera agricolă jud. Timiş — Torontal, dosar 35/1940, f. 34—35; Arh. St. Rădăuţi, Fond Prefectura jud. Rădăuţi, dosar 27/1940, f. 289.

[177] Institutul Central de Statistică, *Statistica agricolă a României. Inventarul agricol în anul 1945*, vol. I, Editura Institutului Central de Statistică, 1947, p. 14.

[178] Ioan C. Vasiliu, *op. cit.*, p. 22.

[179] Vezi C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XXVIII, partea I, 1940, p. 827, 1316; „Argus" din 4.I.1940 şi 2.II.1940; „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", Şedinţa din 13.III.1940, p. 163—164.

[180] C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XXIX, partea I, 1941, p. 162, 209.

[181] *Ibidem*, vol. XXX, partea I, 1942, p. 1137; „Monitorul Oficial", nr. 78 din 1.IV.1942; nr. 51 din 2.III.1943; Consiliul Legislativ, *Colecţiune de legi şi regulamente*, tom. XXI (1943), martie, p. 197. Contingentele pe anii următori prevăd cote care diferă puţin la unele produse faţă de cele fixate prin decizia din februarie 1941.

[182] Vezi C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XXX, partea a II-a, 1942, p. 2107. Valoarea importului din Germania se ridica la 12.000.000 R.M.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sprijinirea încurajării industriei românești de mașini și unelte agricole să capete o însemnătate sporită [183].

Dar, în anii celui de-al doilea război mondial Germania și-a respectat parțial obligațiile contractuale ce și le asumase prin acordul economic. Dacă pe anii 1940—1942 Germania a livrat majoritatea mașinilor agricole, în 1943 ea n-a mai furnizat decît 21% din comenzi, iar în 1944 numai 11% [184].

Pe de altă parte, în perioada războiului puterea reală de cumpărare a țărănimii s-a redus, aceasta nu a mai putut achiziționa mașinile importate. În toamna anului 1943 o tocătoare de nutreț produsă de fabrica And. Rieger din Sibiu se vindea cu 18.253 lei; în același timp, prețul zilei de muncă în județul Suceava oscila pentru bărbați între 150 și 250 lei [185], ceea ce însemna că pentru cumpărarea ei erau necesare în medie 182 de zile de muncă. Față de 1939, în 1943, prețul mașinilor a înregistrat sporuri mici și uneori a rămas chiar staționar. În același timp, prețul cerealelor a sporit într-un ritm superior celui înregistrat de mașinile agricole [186]. Deși între prețul cerealelor și cel al mașinilor se crea, comparativ cu anii anteriori, un raport favorabil producătorilor agricoli, creșterea puterii lor de cumpărare era aparentă întrucît țărănimea era supusă unui intens proces de ruinare prin măsurile dictaturii militaro-fasciste, care anihilau de fapt avantajele teoretice ale acestui raport.

În condițiile cînd, datorită lipsei vitelor de muncă, guvernul a încercat să determine pe agricultori să recurgă la mijloace de tracțiune mecanică și cînd un tractor Lanz de 25 HP, de pildă, se vindea cu 273.855 lei [187], o asemenea acțiune nu putea să dea rezultate. Pe acest considerent, la ordinea zilei a fost înscrisă chestiunea creării obștilor sătești, ca o măsură menită să asigure, între altele, inventarul necesar țărănimii. Ideea obștilor este reluată tot mai insistent, începînd din 1939, cînd datorită rechizițiilor, lipsa animalelor de tracțiune devenise o problemă de care depindea asigurarea exploatării solului țării [188]. După încheierea acordului economic cu Germania, în concepția promotorilor ideii de asociație, obștile trebuiau să apară totodată ca asociații menite să asigure un debușeu pentru mașinile produse de Germania și să garanteze un export sporit de cereale [189].

Încă din toamna anului 1941, cercurile conducătoare din România au ridicat chestiunea înființării unor asociații pentru exploatarea mașinilor care să le închirieze la țărani. Dar, unii specialiști au considerat o asemenea măsură ca fiind nerentabilă pe considerentul că ea nu ar fi putut colabora cu milioane de mici proprietari ai unor loturi dispersate. De aceea, soluția a fost abandonată, recurgîndu-

---

[183] Cu toate rezervele manifestate de unii autori față de necesitatea dezvoltării industriei naționale de mașini și unelte agricole, dominantă rămîne însă revendicarea sprijinirii ei (vezi V. Madgearu, *Agrarianism, capitalism, imperialism*, București, Editura „Economistul", S. A., 1936, p. 35; Ioan C. Vasiliu, *Industrializarea agriculturii românești*, în „Agricultura nouă", Cluj, an. VIII (1941), nr. 7—8, iulie-august, p. 243—245; M. Manoilescu, *Criza agricolă în cadrul internațional*, în „Viața agricolă", an. XXIV (1933), nr. 3, martie, p. 125; Prof. Ștefan I. Dumitrescu, *Problema rentabilității în agricultură*, Tipografia „Remus Cioflec", 1944, p. 6.

[184] Tudor Savin, *Economia românească sub jugul imperialismului german*, Editura „Scînteia", 1946, p. 41.

[185] Vezi Arh. St. Rădăuți, Fond Prefectura jud. Rădăuți, dosar 24/1943, f. 54—58; Arh. St. Slatina, fond Camera agricolă jud. Olt, dosar 16/1944, f. 4.

[186] În 1939 vagonul de grîu se vindea cu 42.000 lei; în 1943 acesta a crescut la 220.000 lei, timp în care prețul triorului, de pildă, a rămas staționar („Argus" din 21. III. 1943).

[187] Vezi Arh. St. Suceava, Fond Camera agricolă jud. Suceava, dosar 126/1941, f. 4—5.

[188] Ing. C. Ianculescu, *Organizarea producțiunii agricole prin asociațiuni rurale*, București, Socec, S.A., p. 19—26; Dr. N. D. Cornățeanu, *Intervenția statului în domeniul agriculturii*, București, M.O., Imprimeria Națională, 1939, p. 10.

[189] Vezi „Argus" din 6. II. 1944.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

se la obşti. La 24 iunie 1942, guvernul Antonescu a emis decretul-lege pentru înfiinţarea obştilor ţărăneşti [190]. În baza lui, a legii pentru persoanele juridice şi a legii pentru organizarea şi încurajarea agriculturii, s-au constituit obştile sau asociaţiile pentru cumpărarea şi exploatarea de tractoare şi maşini agricole care urmăreau atît exploatarea mai raţională a pămîntului, cît şi achiziţionarea de maşini, aşa cum reiese din însuşi titlul legii [191].

Lipsiţi de inventarul viu, cînd acesta începe să înregistreze o scădere vertiginoasă în raport cu anii anteriori [192], mulţi ţărani au făcut eforturi materiale pentru a găsi sumele necesare spre a putea deveni membri ai obştilor. Din analiza componenţei cîtorva zeci de obşti de cumpărare şi exploatare a maşinilor agricole de pe cuprinsul de atunci al întregii ţări rezultă că mulţi asociaţi dispuneau de suprafeţe de pămînt mici, uneori chiar de cîte un ha [193]. Obştile care au reuşit să achiziţioneze maşini agricole au putut să cultive întregul pămînt al asociaţilor. Cum Germania nu a livrat României întregul stoc de maşini şi unelte, multe din aceste obşti au rămas însă asociaţii formale. Această cauză a determinat chiar guvernul Antonescu să ia măsuri în 1943 pentru a împiedica, pe cale administrativă, constituirea a noi obşti [194].

În 1944 existau 426 asociaţii de procurare şi exploatare în comun a maşinilor, dintre care 109 cooperative, 122 obşti şi 195 de asociaţii diferite [195]. Nu cunoaştem numărul tractoarelor şi al altor maşini achiziţionate de aceste obşti în anii războiului. Din statistica inventarului agricol al României, întocmită în 1945, rezultă că în acel an rămăseseră în ţară 8.990 de tractoare, dintre care 1.185 aparţineau exploatărilor agricole cu 1—5 ha ; 2.285 celor avînd între 6 şi 25 ha ; 1.673 celor cu proprietăţi între 26 şi 100 ha, iar restul moşiilor mai mari de 100 ha [196].

Ca rezultat al acordului economic încheiat de guvernul dictaturii militaro-fasciste cu Germania, în anii 1941—1943 s-au importat 70.852 de pluguri cu tracţiune animală, 14.200 de grape, 40.230 prăşitoare, 1.480 secerători-legători, 682 batoze şi altele, în valoare estimată la 9.000.000.000 lei, ajungîndu-se ca numărul total al diferitelor maşini posedate de agricultorii români să se ridice la 2.850.500 bucăţi [197]. Numărul tractoarelor a crescut de la 3.296, în 1940, la 8.589 în 1944. Dintre

---

[190] Vezi Costin Murgescu, *op. cit.*, p. 101—102.

[191] A. D. Carabella, *Micii plugari pot folosi tractorul ?*, în „Pagini agrare şi sociale", Bucureşti, an. XX (1943), nr. 3, martie, p. 68.

[192] Faţă de anul 1939, cînd totalul vitelor de muncă era de 1.873.000 bucăţi, în 1941 ele scad la 1.629.000 sau 87% ; în 1942 se înregistrează o creştere pînă la 1.863.000 sau la 99,5% ; în 1943 scad din nou la 1.843.000 sau la 98,4%, pentru ca în 1945 să se ajungă la 1.293.000 capete sau la 69,0% faţă de 1939. În 1943 reveneau 21,6 vite de muncă la 100 ha arabile, pentru ca în 1945 numărul lor să scadă la 15,3 bucăţi. În aceste cifre se includ şi vacile folosite la munca cîmpului (vezi Institutul Central de Statistică, *Statistica Agricolă a României. Inventarul agricol în anul 1945*, Bucureşti, vol. V, Editura Institutului Central de Statistică, 1947, p. 14).

[193] Vezi Arh. St. Buzău, Fond Camera agricolă jud. Buzău, dosar 37/1943 ; Arh. St. Suceava, Fond Camera Agricolă jud. Suceava, dosar 126/1941 ; Arh. St. Bucureşti, Fond Reforma agrară din 1921, Vechiul regat, Generale, dosar 13/1928—1944 ; 41/1923—1943 ; 274/1942—1944.

[194] Costin Murgescu, *op. cit.*, p. 101.

[195] Ion A. Antonescu, *op. cit.*, p. 9.

[196] Institutul Central de Statistică, *Statistica agricolă a României. Inventarul agricol în anul 1945*, vol. V, 1947, p. 18 ; vezi şi Arh. St. Bucureşti, Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 1304/1943.

[197] Vezi „Argus" din 21.III.1943, 1.I.1944, 6.II.1944 şi 20.V.1944 ; Ioan C. Vasiliu, *Agricultura noastră în primul an de război*, Bucureşti, 1943, p. 3 ; A. D. Carabella, *Înzestrarea agriculturii*, în „Pagini agrare şi sociale", Bucureşti, an. XIX (1942), nr. 11, noiembrie, p. 250—251.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acestea, numai 7.000 se aflau însă în stare de funcţionare [198]. Comparativ cu deceniile anterioare, în anii războiului înzestrarea tehnică a agriculturii a cunoscut un ritm mai accentuat. Dacă în perioada 1931—1940 volumul anual al importului de maşini şi unelte agricole era în medie de 3.827 tone pe an, în 1941—1942 el a crescut la 8.716 tone anual, la care se adăugau şi cele 11.300 tone fabricate în ţară [199].

Volumul mare al inventarului achiziţionat era dat, în special, de numărul ridicat al tractoarelor. Agricultorii români n-au putut cumpăra în anii războiului, calculat în medie anuală, numărul de pluguri ce le achiziţionaseră în deceniul anterior. Numărul de pluguri cumpărat în medie în perioada războiului era de circa 15.000 de bucăţi. Ele reprezentau doar 37% din media anilor 1930—1940. Pe de altă parte, chiar şi această înzestrare rămînea relativă pentru motivul că agricultura pierduse un număr însemnat de animale de muncă şi pentru că inventarul, folosit intens, fără a fi reparat la timp, a cunoscut un proces accentuat de degradare, care nu poate fi încă stabilit cu precizie.

În 1944 Ion A. Antonescu aprecia că agricultura României era dificitară cu 500.000 de pluguri, cifră ce reprezenta 30% faţă de totalul existent, 500.000—600.000 de grape sau 57% din totalul lor, 500.000 de cultivatoare, 400.000 de prăşitoare mecanice, 30.000 de secerători, 7.000 maşini de treier şi altele [200].

În concluzie, după primul război mondial problema înzestrării agriculturii româneşti cu inventar modern a stat în atenţia cercurilor guvernante din ţara noastră. Ele au instituit un ansamblu de măsuri care să permită agricultorilor să cumpere maşini şi unelte agricole. Dar conţinutul măsurilor şi modul lor de aplicare nu au dat rezultate satisfăcătoare.

Eforturile depuse de proprietarii agricoli au permis, în unele perioade şi mai ales anumitor categorii de proprietari, să achiziţioneze un inventar modern. Înzestrarea tehnică a agriculturii a rămas însă o problemă pentru mica proprietate apărută sau mărită prin reforma agrară din 1921.

Lipsa creditului, slaba rentabilitate a agriculturii, decalajul dintre preţurile produselor agricole şi cele ale produselor industriale au fost tot atîtea piedici în calea înzestrării tehnice a micilor exploatări. Acest fapt a influenţat în mod nemijlocit asupra rezultatelor generale obţinute de economia agricolă românească în perioada interbelică şi, într-o anumită măsură, asupra gradului de dezvoltare a industriei naţionale de unelte şi de maşini agricole.

L'INVENTAIRE AGRICOLE EN ROUMANIE ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES

RÉSUMÉ

Le problème de doter, entre les deux guerres mondiales, les exploitations agricoles en Roumanie de l'inventaire qui leur était nécessaire, a préoccupé constamment les spécialistes de l'agriculture ainsi que les gouvernaments. Dans les années qui suivient la première guerre mondiale, l'utilisation des machines pour les travaux agricoles fut considérée comme un progrès indispensable.

Dans cette étude, les auteurs présentent la situation de l'inventaire agricole en Roumanie avant 1914. Les ravages de la première guerre mondiale ont presque complétement detruit le cheptel mort. C'est pourquoi, après le retablissement de la paix, les gouvernements successifs privent des mesures pour améliorer l'outillage

[198] Vezi Institutul Central de Statistică, *Statistica agricolă a României...*, vol. V, p. 15—16; Ion A. Antonescu, *op. cit.*, p. 8—9; „Argus" din 2.X.1943.

[199] Vezi „Argus" din 2.X.1943.

[200] Ion A. Antonescu, *op. cit.*, p. 8—9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

agricole. Les auteurs mettent en évidence les résultats obtenus. A la suite de la reforme agraire de 1921, des machines agricoles de plus en plus nombreuses furent acquises par les propriétaires fonciers, surtout par les grands propriétaires. Cependant la situation matérielle des paysans, leurs dépendance economique à l'égard des grands propriétaires, l'aide insuffisante que l'Etat leur accorda, maintinrent une grande partie de la terre cultivable à un niveau technique très bas. La traction animale et l'outillage rudimentaire ne prédominaient chez les petits cultivateurs.

Des progrès techniques furent réalisés dans les grandes et moyennes exploitations. Les statistiques indiquent un notable acroissement de leur inventaire agricole dans la période qui suivit la première guerre mondiale. Notamment de 1927 à 1937, l'outillage agricole, vendu par les fabriques de Roumanie, tripla et de nombreuses machines agricole furent accquises de l'étranger. Pourtant, l'inventaire agricole de la Roumanie n'a representé à cette époque que 50% de l'inventaire nécessaire. Purtout les petites exploitations paysannes n'ont possédé qu'un inventaire insuffisant. D'après le recensement de 1930, environ 30% de ces exploitations n'avaient pas de charrue ; pour les propriétés rurales de 1.1 à 3 hectares qui représentaient 33,5% du nombre total des exploitations agricoles de la Roumanie, il n'y avait qu'une charrue pour trois exploitations ; une herse pour quatre exploitations et un semoir pour 1850 exploitations.

Ni les grands propriétaires fonciers ne possédaient un inventaire suffisant, mais, au point de vue qualitatif, cet inventaire était supérieur à l'outillage rudimentaire des paysans et il était utilisé intensivement. En outre, les grands et moyens propriétaires et même de nombreux coulaks avaient acquis des machines agricoles modernes.

Les gouvernements roumains, surtout après que la grandé crise économique des années 1930—1933 eut pris fin, ont manifesté le désir d'accorder leur aide aux cultivateur pour mieux doter leurs exploitations. Les résultats ont été peu importants, si bien qu'à la veille de la seconde guerre mondiale le problème de l'inventaire agricole n'avait pas encore reçu de solution.

Après l'entrée en vigeur de l'accord économique germano-roumain de 1939 ont été importé en Roumanie des machines agricoles de provenance allemande. Mais aussitôt, c'est-à-dire en 1939—1940, la situation s'est aggravée à cause de la diminution considérable du cheptel.

Durant les années de la guerre de 1941—1944, les mesures appliquées par le régime de dictature militaire et fasciste ont complètement ruiné les paysans.

Ainsi quoique entre les deux guerres le problème de doter l'agriculture d'un meilleur inventaire ait été à l'ordre du jour en Roumanie, et quoique certains progrès aient été enregistrés, on n'a cependant pas abouti à une solution statisfaisante.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

N. IORGA ŞI PROBLEMELE CERCETĂRII ISTORICE

DE

D. CIUREA

Cu toate criticile aduse de „şcoala nouă" de istorie şcolii sale „raţionaliste", N. Iorga a pus bazele cercetării istorice actuale. N. Iorga a definit pe „lucrătorul ştiinţific" şi a subliniat diferenţa între „cercetătorul istoric" şi „profesorul de istorie", în funcţie de orizont, informaţie şi principii. N. Iorga a combătut diletantismul, „rutina şi inerţia catedrei" şi „tonul profesoral al cărţii" [1].

Un merit de necontestat, recunoscut de N. Iorga, în formaţia şi orientarea sa, i-a revenit lui A. D. Xenopol, alături de şcoala medievistă franceză şi de aceea a lui K. Lamprecht de la Leipzig. Xenopol îi reproşa în 1911 lui N. Iorga privirea „de sus" a predecesorilor (Haşdeu şi Tocilescu), pe care îi considera „romantici", dar Xenopol însuşi sublinia că Haşdeu pune „prea multă imaginaţie în reconstituirea trecutului" [2]. În 1933 N. Iorga se referea la o „tiranie a şcolii romantice" căreia nu i s-a supus [3]. N. Iorga a trecut la Paris de la studiile clasice la cele „istorice" pe care le-a continuat la Leipzig [4]. Astfel se explică pasiunea lui N. Iorga pentru investigaţia istorică pură. N. Iorga a subliniat neinformarea suficientă şi învechirea operei de sinteză a lui Xenopol, pe care n-a acceptat s-o reediteze [5]. N. Iorga şi-a manifestat dezacordul cu filozofia istorică a lui Xenopol şi nu admitea „seriile" ca esenţiale [6], nu admitea legi „care nu se pot stabili şi verifica" şi admitea similitudini, paralelisme, repetiţii istorice („elementele înseşi din care se alcătuieşte istoriologia" [7]).

Urmînd exemplul lui Xenopol, care a colaborat la colecţia Histoire générale Lavisse-Rambaud (t. III, V), în 1894—1895, N. Iorga şi-a afirmat competenţa prin

---

[1] N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, ed. a III-a, 1944, p. 51, 101, 102, 117.

[2] A. D. Xenopol, *Istoria românilor vol. V*, ed. a III-a, 1927, p. 106, 137.

[3] N. Iorga, *Generalităţi...*, p. 177.

[4] *Ibidem*, p. 215.

[5] N. Iorga, *Generalităţi...*, 1944, p. 181, 185—186 („în loc să continui a străbate văzduhul pe aripi romantice, ca aripile predecesorilor mei, trebui ca, foarte modest, să mă pun la lucru").

[6] N. Iorga, *Generalităţi...*, 1944, p. 239. Cf. şi H. Hauser, *Les historiens devant l'Histoire*, în *Mélanges Iorga*, Paris, 1933, p. 424.

[7] N. Iorga, *Generalităţi...*, 1944, p. 217. Cf. şi L. Ranke, *Weltgeschichte*, III. Aufl. Leipzig, 1910, p. 530; P. Veyne, *Comment on écrit l'histoire*, Paris, 1971 (Critique 290/1971, p. 648—664).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

colaborarea la publicații de importanță mondială (în 1905—1911 la „Geschichte der Europäischen Staaten" (Lamprecht) și „Helmolt Weltgeschichte"). Printr-un efort colosal N. Iorga și-a creat un laborator propriu și a adunat în zeci de volume o informație imensă și de valoare inegală („fundamentul lucrărilor viitoare"), pentru reconstrucții de mari proporții, de istorie ramificată, care stau la baza sintezei totale. N-a disprețuit amănuntul, dar nu l-a cultivat [8]. În sute de note a prezentat materiale privind aspecte minore ale istoriei românești, dar nu totdeauna detaliul se acordă cu generalizarea, dialectica degenerează în perorație și lipsește echilibrul între cantitate și calitate. N. Iorga a arătat că studiile sale la Paris l-au deprins cu „un scrupul de informație și o critică foarte severă", care au lipsit predecesorilor din perioada „romantică". „Documentul, afirma N. Iorga, trebuie interpretat după regulile logicei, după un oarecare sens psihologic" [9], punct de vedere rămas actual, deși s-a ajuns până la „psihanaliză". N. Iorga făcea distincție netă între erudit [10], acumulatorul de date și istoric, care trebuie să aibă „înțelegerea psihologică a unei situații, divinația, simțul intim", să aibă viziunea de ansamblu, să lege epocile. Istoria este un „organism în mers" [11] (E. Pais o numea „organismo vivente"), „un tot", „o singură dezvoltare" și necesită o „concepție unitară a istoriei". N. Iorga, „raționalist" el însuși, combătea „raționalismul mecanizat" al școalei germane și factorlogia istorică în sine. N. Iorga a luat atitudine în problema raporturilor cu sociologia, care „alunecă cu ușurință spre generalizări seducătoare", „se dispensează de a cunoaște istoria pe temeiul căreia lucrează" [12]. Legătura cu contemporaneitatea și prisma actualității constituie o necesitate, „orice subiect am trata" [13].

Concepția istorică a lui N. Iorga a fost o rezultantă a unor elemente multiple din „sistemele" și reflecțiile unor istorici și folozofi ai istoriei ca Schlözer, Ancillon, Buckle, Ranke, Taine, Michelet, Lindner, Lacombe, Fustel de Coulanges, Langlois, Sée, Lamprecht, Kemmerich, Seignobos, Croce, Dopsch și alții. Definiția istoriei dată de N. Iorga derivă și din aceea a lui Schlözer, reconstituirea „așa cum a fost" este a lui Ranke, istoria tribunal pleacă de la Schiller [14] atitudinea contra pericolului din partea romanului istoric pornește de la Paul Lacombe, termenii de comparații și similitudinile și atitudinea contra „legilor" istoriei de la H. Sée, sau în acord cu el, uzura în funcție de încordare a popoarelor de la M. Kemmerich. N. Iorga nu era pentru simplista „magistra vitae", ca D. Onciul, în vogă în antichitate și în evul mediu, „vechea concepție definitiv condamnată", nici în 1913, nici în 1925, nici în 1940.

N. Iorga considera că masele și individul trebuie avute deopotrivă în vedere în reconstrucția istorică, fără a fi adoptat soluția lui A. D. Xenopol în această problemă. În 1920, sub influența evenimentelor „avîntului revoluționar", subli-

[8] N. Iorga, *Generalități...*, 1944, p. 117.

[9] Iorga, *Generalități...*, 1944, p. 177.

[10] A. Albalat *(Comment on devient écrivain*, Paris, 1925, p. 146), se referea la „maniacii erudiției".

[11] N. Iorga, *Generalități...*, p. 255. Cf. și H. — Irenée Marrou, *Théorie et pratique de l'histoire*, în „Revue Historique", t. 233, 1965, p. 165—166, 168.

[12] N. Iorga, *Generalități...*, p. 147 (1925), 152 (1926). Vederi similare la F. N. Saveth, *L'histoire et les sciences sociales aux Etats Unis: à la recherche d'un equilibre*, în „Revue Internationale des Sciences Sociales UNESCO", vol. XX, nr. 2, 1968, p. 358—361.

[13] N. Iorga, *Generalități...*, 1944, p. 168 și 153.

[14] În 1913, N. Iorga considera prăbușirea Imperiului otoman opera unui destin implacabil, unei fatalități absolute, a unei justiții imanente, care triumfă în ciuda aparențelor înșelătoare. Cf. *Les causes de la catastrophe de l'Empire Ottoman*, 1913, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nia importanţa rolului maselor şi atenţia ce trebuia acordată de istoric evenimentelor grandioase din această perioadă [15].

În 1937, urmînd şi pe R. W. Emerson, se referea la rolul individului, „the representative man" (opus lui „Männer die Geschichte machen" al lui Treitschke), care „concentrează elementele sufleteşti de la societatea în care trăieşte, întocmai cum este un mărgean..." [16]. N. Iorga se referea la psihologiile de masă (de grup) şi individuale la care se referă şi unii gînditori din occident, se referea la revoluţia franceză ca rezultată „dintr-un fenomen psihologic colectiv". În 1938, în funcţie şi de evenimentele curente, afirma că „şi masele şi indivizii hotărăsc în măsura în care au caracter dinamic şi reprezentativ" [17].

Concepţia lui N. Iorga, definită de el însuşi, aici afinitatea cu H. Sée apare evidentă, este a „unităţii" şi „organicităţii", a dezvoltării „lente" şi „durabile" („încetele prefaceri interne din care se elaborează capitolele de istorie durabilă" 1922 şi 1940). Adversar al legilor sociologice deşi admitea că „faptele se repetă" (1926) şi „codificatorilor filozofici de odinioară", N. Iorga considera ca realitate unică „permanenţele istoriei", care stau la baza reconstrucţiei finale „Istoriologia", „ o largă reluarea a istoriei universale" [17]. Istoria, ca ştiinţă, are statornice puncte de sprijin „permanenţele" („constante" la S. Mehedinţi) sau „factorii de permanenţe", preluate de la Xenopol („factori statornici") [18].

N. Iorga, avînd în vedere primul factor de permanenţe, se referea la o „eternă lege a pămîntului", la o „fatalitate geografică", ceea ce, în realitate, este mai mult decît determinism. România era considerată de Iorga „reîntruchiparea, prin voinţa Carpaţilor şi a Dunării, a monarhiei imperiale a Dacilor" [19] (şi sub influenţa lui Jacques Ancel, J. Cvjic şi E. Huntington). „Noi trăim şi în permanenţa istorică a ideilor", afirma N. Iorga urmînd pe A. D. Xenopol, care scria despre „ideile generale obiective" [20].

Pentru o adevărată operă istorică, N. Iorga considera necesar, în afară de „informaţie" şi de „critică", un stil „uman", istoria fiind un „gen literar", aici, într-o anumită măsură de acord cu Lamprecht şi cu Xenopol. Michelet vorbea de „magia formei", H. I. Marrou recent de „elementul de creaţie artistică", dar cu obligaţia ca istoricul să „subordoneze frumuseţea adevărului şi nu viceversa" [21]. Lui N. Iorga i se poate atribui şi o notă de subiectivism, care, cum a afirmat mai recent şi Ettore Betti, afectează „obiectivitatea rezultatelor procesului interpretativ" şi poate face din istorie un simplu mediator între trecut şi prezent. Dacă „obiectivitatea" este considerată irealizabilă, înseamnă că se neagă istoriei „valoarea şi demnitatea de ştiinţă" subliniază E. Betti [22].

În concepţia istorică a lui N. Iorga, se poate afirma, nu predomina nou şi reflecta gigantismul construcţiei, vastitatea şi pluralitatea operei şi gîndirii sale istorice. Ignorarea categoriei marxiste a formaţiei social-economice, în sensul propriu, de N. Iorga ca şi de A. D. Xenopol şi D. Onciul, constituie deficienţa de prim ordin a reconstrucţiilor lor. De aici şi ignorarea legităţii şi a rolului luptei de clasă în devenirea istorică. Este semnificativă schimbarea de derivă, luarea de atitudine a unor istorici contemporani ca H. Brugmans (1958) ,care consideră marxismul o „reacţie contra unei ştiinţe sterile sclerozată de idealismul

---

[15] N. Iorga, *Generalităţi...*, 1944, p. 141—142. Cf. şi A. Sorel, *Nouveaux essais d'histoire et de Critique*, Paris, 1898 («Vues sur l'Histoire»), p. 36—37.

[16] N. Iorga, *Generalităţi...*, p. 234.

[17] *Ibidem*, p. 239.

[18] A. D. Xenopol, *Principiile fundamentale ale istoriei*, 1900, p. 96.

[19] N. Iorga *Generalităţi...*, p. 247.

[20] *Ibidem*, p. 232.

[21] *Ibidem*, p. 187. Cf. şi H. — Irenée Marrou, op. cit., p. 169.

[22] E. Betti, *L'ermeneutica storica e la storicità dell'intendere*, în „Annali della Facoltà di Giurisprudenza", Bari, 1962, p. 24—28.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

abstract" [23] şi Jean Lhomme (1964), care admite că interpretarea marxistă a deschis căi noi cercetării istorice [24].

N. IORGA ET LES PROBLÈMES DE LA RECHERCHE HISTORIQUE

RÉSUMÉ

N. Iorga, avec sa formation souple et son horizon visionnaire, a mis et edifié, en Roumanie, les bases de la recherche historique moderne. Il a enrichi le patrimoine de la documentation avec une information particulièrement riche et très variée. Il y a eu ainsi la possibilité de réaliser brillantes synthèses partiales et totales dans le domaine de l'histoire roumaine et universelle. Sa conception historique a été multiforme et evolutionniste. Il a emprunté ses „permanences" à son maître A. D. Xenopol, c'est vrai, mais avec nouvelles significations. Il pratiquait une forme „humaine", mais sans affecter la vérité historique.

[23] H. Brugmans, *Les origines de la civilisation européenne*, Paris, 1958, p. 44—45, 57.

[24] Cf. şi P. Villar, *L'historien devant notre temps*, „Démocratie nouvelle", 6/1962, p. 45 : A. Toynbee, (*Change and habit. The Challenge of our Time*, Londra, 1966), după alte clişee cu notă de misticism, admite un proces istoric general şi istoria eveniment legată de individ, un antagonism paralel cu tendinţe de unificare tehnică. Noţiunea de civilizaţie, parţial diformată la A. Toynbee, apare corectă la A. Pelletier („La Pensée" no. 125/1966). Cf. şi „Revue Historique", 1/1965, p. 152—153 (L. Febvre) şi *«Critique»*, 273/1970, p. 187—190.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DOCUMENTE MOLDOVENEȘTI DIN SECOLUL AL XVII-lea (1642—1698)

DE

D. CONSTANTINESCU

Prezentăm, în continuare, un număr de 25 documente, a căror proveniență este diversă. Cînd, cum, de unde, cu ce preț și cu cîtă trudă au fost achiziționate, sînt probleme de puțin interes. Totuși, voi aminti că vreo cîteva mi-au fost oferite sub formă de „bacșiș", de către chelner, într-o bodegă din Piața Unirii din Iași, în care se înveleau pîrjoale „la pachet", în vara anului 1945 ; o parte, tot în Iași, în hală, unde serveau la împachetat pește. Dar unde, în vremea aceea, nu se găseau documente ? Undeva, la un locaș de închinăciune, mistuit cîndva de flăcări, într-un paner mare cît o albie de spălat rufe erau zeci și zeci de documente arse. Intr-o doară am luat cîteva. După o strădanie lungă și greu de imaginat, le-am potrivit după scris, căci ele erau dispersate. Am cules cîte ceva din fiecare și m-am trudit apoi să le dau viață. Deși sînt aproape cenușă, fiind scoase din cenușă, ele ne spun lucruri care reînvie trecutul zbuciumat, veacuri de-a rîndul, al Moldovei. E suficient să ne gîndim la biserica pustie a lui Gavril hatmanul, din Bacău, la clopotele ei, la invaziile de peste hotare, cînd au fugit călugării de prin mănăstiri ascunzînd odoarele — lucruri necunoscute, sau în parte puțin cunoscute, care cu ajutorul unor astfel de acte capătă un oarecare contur. Prezentarea lor o fac cu profundul regret că nu se poate mai mult și deoarece în urma investigațiilor ulterioare am aflat că resturile celelalte au fost aruncate. Aici se cuvine să aducem omagiile noastre de recunoștință truditorilor „Anuarului" în care se publică, dat fiind că ele sînt pe cale de dispariție, prin descompunere firească.

Documentele care urmează pot fi clasificate, după conținut, în felul următor : 1) judecăți domnești pentru proprietăți (16, 17, 20) și vecinie (18) ; 2) judecăți eclesiastice (22) ; 3) porunci domenești pentru stabilirea de hotare (1) ; 4) porunci domnești pentru obiecte (9, 10, 11, 12), bucate (21), biruri și bucate (23) ; 5) întăriri domnești de proprietăți (3, 15, 25) și de robi țigani (7) ; 6) împuterniciri domnești date sătenilor (13) ; 7) hotărnicii din porunci domnești (2, 14, 16) ; 8) zapise de vînzări de proprietăți (4, 8, 19, 24) ; 9) donații particulare de proprietăți (5, 6).

Judecățile domnești sînt pentru încălcări de hotare, incendierea unei prisăci și a unei grădini (16), pentru o poiană și o moară, în care domnia poruncește ca „alte direase și scrisori ci-au hotărît Ștefan Boul vornicul altă dată, cu Tălmaci comisul (15), acélia să nu s<e> creadză" (17). Tot ce aceștia raportaseră domniei nu era adevărat. Mărturiile mincinoase ale unor dregători domnești sînt

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mai demult împământenite şi vor continua pînă tîrziu, cunoscute sub luare de „mită". Aici avem de observat şi o eroare a cancelariei domneşti. E vorba de schitul lui Gavril hatmanul. Pisarul a menţionat că cei care au pîrît sînt de la „sv<î>nta mănăstire de la schitul lui Gheorghi hatmanul", în loc de Gavril hatmanul. O altă judecată s-a făcut pentru un loc de codru. Şi „s-a tocmit această jalobă a lor după légia ţării" (20). Sub aspect juridic ni se prezintă o interesantă şi rară problemă de alt ordin: cui aparţin copii proveniţi din două căsătorii, după despărţirea soţilor din prima căsătorie? O preuteasă se desparte de soţul ei, preot, cu care a avut copii, şi se recăsătoreşte dînd naştere la alţi copii. Aceştia sînt traşi la „vecinătate". Judecata hotărăşte că „feciorii carii sînt făcuţi cu popa" să fie lăsaţi în pace, iar ceilalţi făcuţi „cu alt bărbat" să-şi plătească birul şi cisla (ca toţi vecinii) (18).

Judecata eclesiatică (22) e făcută de marele cărturar Dosoftei la plîngerea călugărilor de la mănăstirea Agapia. Aceştia dăduseră unui meşter din Piatra nişte piei pentru lucru. Meşterul moare fără să fi restituit toate pieile, dar nici să-şi primească toată plata pentru lucru. Călugării trag la judecată pe fiul decedatului. Deşi fiul nu are nici o vină, totuşi, din punct de vedere juridic, răspunde pentru părintele său. Intrucît nici călugării nu plătiseră lucrul, „o iapă cu mînz", pînă la urmă se împacă cu fiul, cleric şi el.

Una din poruncile domneşti e dată unui fost pîrcălab, care urma să hotărască la faţa locului cui aparţine o bucată de loc şi nişte bălţi de peşte din hotarul tîrgului Fălciu (1), iar alte patru porunci sînt pentru două clopote de la biserica pustie din Bacău. Observăm că, din două clopote (9, 10), care existau în domnia lui Ştefăniţă Lupu voievod, s-a ajuns numai la unul (11). Ce s-a făcut cu unul din ele nu mai ştim, căci şi documentele au ajuns în starea nenorocită prin care a trecut Moldova în vremea tulburărilor, cînd „au fugit călugării de pe la mănăstiri" (12). O altă poruncă domnească e dată slujbaşilor de la ţinuturi, spre a lăsa în pace bucatele mănăstirii Agapia pentru cisla tărănească: .....să căutaţi oamenii şi ţăranii de prin sate, pre unde veţi afla, să trageţi de la dînşi" (21), nu de la mănăstire. O altă poruncă spune că trebuie: „....a lăsa în pace de cislă selistea svintei mănăstiri Agapia, anume, Hilioara şi Ciahlăeşti, pentru căci n-au cislă la visteriia domnii méle si au şi pecetluit de la boiernul domnii méle, Toderasco marele vistiernic" (23). Se observă, astfel, ce mecanism perfect funcţiona în cancelaria domnească, privind birul, cisla, desetinele aruncate numai asupra ţăranilor, nu şi asupra stăpînilor. Marele vistier, din această poruncă, Toderasco, e Cantacuzino, stăpînul Bălţăteştilor şi al Mînjeştilor. Întăririle de proprietăţi privesc Brătuleţii, după hotarnica vornicului Savin Prăjescu (3), o curătură a Ceahlăeştilor (15) şi satele Bălăneşti şi Giurgeoani, foste proprietate din boierie a lui Istrate Dabija, moştenite de Ilie Catargiu şi soţia sa, Safta, fiica lui Iordache Cantacuzino vistier, nepoata Dafinei (25). O altă întărire e dată sătenilor din Scorteni, Bodeşti şi Nadeşa, ca să stăpînească sau chiar să vîndă proprietatea unui locuitor, care fugise fără să-şi fi plătit cisla, dăbilarii împlinindu-i pe ei în lipsa fugarului (13).

Hotarnicele poruncite de domnie sînt ale Netezilor (2) şi Icuşenilor (16), cu amănunte privind toponimia şi configuraţia terenului, numiri care au dispărut sau sînt pe cale de dispariţie, cum sînt şi cele care apar în documente privind curăturile din Ţolici (20).

Zapisele de vînzare a proprietăţilor menţionează satele Edumireşti (4), numiţi azi Scorţenii, din jud. Bacău, precum şi Bălăneştii (8), din acelaşi judeţ, apoi un loc de casă pe Uliţa Nouă din Iaşi (19) şi un loc de bordei în faţa tîrgului Focşani (24).

Donaţiile private sînt ale celor doi fraţi, Radu şi Abaza, prin care dau mănăstirii Agapia „cît loc se va alége de la sat de la Furţigani şi de la Bodeşti" cumpărătura fratelui lor decedat, Alexandru paharnicul (5), precum şi numai a lui Radu, tot pentru aceleaşi sate (6).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Netezii şi Brătuleţii, din com. Grumezeşti, jud. Neamţ, îşi trag numele de la pîraiele numite astfel. Din ce a fost odinioară au mai rămas doar cîteva case (2, 14, 17, 20).

Giurgeştii din sec. al XIV-lea sînt înglobaţi în Tîrpeşti, com. Petricani (2). Sacalşeştii sînt şi azi în com. Agapia. Furţiganii erau pe Tazlău, în hotar cu Bodeştii (azi dispărut) şi Edumireştii care acum se numesc Scorţeni (5, 6), iar Giurgeoani, Giurgioana de azi, în com. Podul Turcului, jud. Bacău.

1

7151 (1642) septembrie 21, Iaşi. *Vasile Lupu voievod scrie fostului pircălab Stavăr ca să strîngă oameni buni şi să aleagă o bucată de loc şi nişte bălţi de peşte din hotarul tîrgului Fălciu pentru care călugării de la mănăstirea Agapia s-au plîns împotriva tîrgoveţilor.*

† Іѡ Василіє воєвода, божію милостію, господарь земли Мѡлдавской.

Scriem domnia mea la sluga noastră Stavăr ce-au fost pîrcălab. Dămu-ţi ştire că s-au pîrît de faţ(ă), înaintea domniei méle, rugătorii noştri, călugării de la svînta mănăstire de la Agapiia, cu tîrgoveţii din tîrgu din Fălciu, pentru o bucată de loc şi pentru nişte bălţi de péşte, ce le-au fost dare de la Erimiia vod(ă), din hotarul tîrgului.

Pentru acéia, deaca vei vedea cartea domniei méle, iar tu să socoteşti cu oameni buni, să alegi acea bucată de loc şi acéle bălţi de péşte, despre hotarul tîrgului, pre unde le vor spune dirésele lor, cum vei afla mai cu direptate. Nemărui să nu făţăriţi. Şi deacă le vei alége să le (dai zi) . . . .[1] la mîna călugărilor . . . . .[1], pentru căce . . . . .[1] ma . . . . . .[1] călugării pre . . . . . .[1] dinaintea domniei méle, ca să aibă a-ş ţinea ei ocina şi darea cu tot venitul.

У Іасъ, лет ҂зрна мѣсеца септемвріє ка.

† Господинъ велѣл.

† Пътрашко вел логофет учи и искал (m.p.).

† Думитру (писал).

Orig., rom., hîrtie complet carbonizată, păstrată în mai multe bucăţi, cu lipsuri. Pecetea domnească, mare, pe ceară, şi ea carbonizată şi cu mici lipsuri.

2

7159 (1651) iulie 17. *Hotarnica sulgerului Constantin şi a vornicului Tănase a unei jumătăţi din Netezi, care a fost vîndută lui Radu spătar.*

7159 (1651) iuli(e) 17.

Hotarnică de la Constantin sulger şi Tănasă Melighe vor(ni)c(ul) porţii, ce din porunca domnească au cercetat pentru o jumătate de sat din Netezi, ce au vîndut stariţa Efrosina răposatului spat(ar) Radul.

Şi mergînd ne-am suit la o movilă din dealul Grumăzeştilor, din care am mers pe apa Netezilor pînă în hotarul Giurgeştilor, a mănăstirii Secului, la care cercetare fiind şi stariţa Elisafta şi altele cum şi alţi oameni megieş(i), au mărturisit :

Dintr-o vîlcea ce este mai gios cîtva de acea movilă, ce scrie în zapisul vînzării şi din vîlcea, în gios, pînă în hotarul Giurgeştilor, care arată că l-au şi măsurat ; din vîlcea în gios pînă în hotarul Giurgeştilor şi s-au afiat 210 stînjini latul şi 750 lungul, stînjinul de 8 palme a vornicului de poartă.

Iară pricina vînzării moşii noastre din Netezi şi Brătuleţ aşa au fost : că avînd un episcop secan mitoc în Brătuleţ, mai sus de moşiia noastră este un loc foarte bun de iaz, ezit înpregiur de D(u)mnezeu şi, numai unde curge apa, puţină parte era de ezit, care să vede şi pînă astăzi. Şi acel loc de iaz nu iaste în pîrîul

[1] Carbonizat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cel mare, ci iaste în pîrîul care curge dintr-un izvor mare. Acel loc de iaz întra în moșiia noastră. Și avînd nevoe arhiereul de locul acela, l-au cumpărat de la maice. Și iaste între pîrîul cel mare și între pîrîul izvorului puțin șes și oareșce depărtare unul de altul. Iar marginea hotarului nostru : mai sus de locul acela, cătră amiazăzi peste apa Netezilor, în deal, într-o movilă, care să numéște hotarul și movila lui Barnovschii. Și așa spun bătrînii și maicile céle véchi, care unii de la alții au auzit, că este vînzarea aceea din movila lui Barnovschii drept în vale, în apa Netezilor și preste acel puțin șes, pînă în pîrîul izvorului, care curge în iaz și în gios pînă după iaz. Iar părinții acum întră mai mult în moșia Netezii.

„Perilipsis adunat în scurt din scrisorile Brătulețului", secolul al XIX-lea.

3

7164 (1656) aprilie 15, Iași. *Gheorghe Ștefan voievod întărește satul Brătuleții după hotarnica vornicului Savin Prăjescul.*

† **Ιω Γεωργε Стефан воевода, божїею милостїею (господарь земли Молдавскои.** Adică)[1] domniia mea am dat și am întărit, unde au ales Savin vornicul și cu mulți oameni buni și au hotărît hotarul Brătuleților despre alte hotară : de unde să încépe pîrîul Răciulei, de supt Dealul Mare, la vale, pînă unde dă la valea Hiliorului ; de-acolea, valea în gios, pînă iasă drept capul Hiliorului ; de acolea în direptul locului spre amiiadză dzi, într-o turpină de stejar, ce au fost un boîr ; de-acolo, în direptul locului în vadul Danei ; de acolea, preste vale, pîrîul la deal pre în huci, într-un boîr vechi, ce iaste lîngă drum, într-un fag, în coastele Ochiului[2] ; de-aco(l)ea[3] pre coastă, la vale, la casa lui Ștef ; de-acolea în valea Todireștilor ; de-aici valea în sus, unde să înpreună cu pîrîul Scăișorului ; de-acolea valea în sus, pre lîngă piciorul Scăișorului și a Lozii, la deal, pînă supt Dealul Mare ; de-acolea pre supt Dealul Mare, în dreptul locului, înapoi, unde cade hotarul iară în pîrîul Răciulii, de să înpreună.

Acesta hotar al Brătuleților, ce scrie mai sus, am dat și domnia mea și am întărit, să aibă a-ș ținea pre unde le vine hotarul. Și nimeni să n-aibă a se amesteca, nici a rușii, în véci.

Сам господинь в(е)л(ѣл)[4].

У Iасъ, в ль̃то ҂зр҃зд априлїе еі̃.

. . . .[5] (m. p.).

Orig rom., pecete timbrată. Clișeu și fotocopie, la D. Constantinescu, Tg. Neamț.

4

7167 (1658—1659). *Nepoții popii Oancea, ai lui Lazăr și ai Bîlșoaiei vînd părțile lor, a șasea parte din jumătatea de jos a satului Edumerești, față de mai mulți marturi.*

Adecă eu Ciud(in . . . . . nepotul)[6] Oancei și Lehoaia . . . .[6] și Mirica și Siachil . . . .[6] [ș]i Gligori și Palag(hia și Vă)tăguțul, aceste sîntu toți nepoți

---

[1] Cuvintele **„господарь земли Молдавскои.** Adică" lipsesc din clișeu, hîrtia documentului fiind îndoită.

[2] Corect : „Osoiului".

[3] Literă omisă în orig.

[4] Acoperit de hîrtia peceții timbrate.

[5] Semnătura marelui logofăt acoperită in parte de aceeași hîrtie a peceții.

[6] Loc ars și rupt ; lipsă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

popei Oancei ; aşijdere ş(i Gavril)[1] Clipa sînă Varvara, nepot lui Lazor şi Anghilina şi Mărica, fata Anghilinei şi Ion Şuvăil, aceşte sînt toţi nepoţii lui Lazor ; aşijdere şi Simion, nepotul Bîloş(oa)[1]ia şi Margachia şi Fetiţa şi Cîrstîna şi Mări(c)a, sor(a) Cîrstîniei şi Văsiica şi Simina, sor(a) Ioanei şi Pricopie, aceşte sîntu toţi nepoţii Bîloşoaia. (To)[1]ţi scriem şi mărturisim cu cestu zapis al nostru, cum am vîndutu dre(a)p(tă)[1] ocinî şi moşiia ci-au fostu a noastrî, din sat din Edimir(eşti)[1]i, din giumătate de sat, din parte din gios, a şiasia (pa)r(te dintr)[1]-un bîtrîn, de nime nevoiţi nici împ(resuraţi. . . . .ci de bun)[1] î voia am vîndut . . . . (cu tot)[1] vinit(ul) . . . .[1] mi-au mai dat . . . . . .[1] de zloţi . . . .[1] ocină şi moşiia şi cuconilor dumisali şi (nepo)[1]ţilor dumisale în veci de veci.

Şi cînd am vîndutu au fost mulţi oameni buni şi bătrîni megieşi, din sus şi din gios, (an)ume : Gligorce Orăş şi Pricopie şi Rusul şi Dragotă şi (Al)exa şi Vremeş şi mulţi oameni buni.

Aciasta scriem şi m(ărturi)[1]sim.

Şi pentru mai mari credinţ(ă n)e-(a)m iscălit şi am pus p(eceţile ş)[1]i degeteli să s(e) ştie.

Аз Глнгорча нскал (m.p.).

Лет ҂зрѯз.[2]

Orig. rom., hîrtie arsă şi ruptă, cu lipsuri mari la jumătate ; patru sigilii inelare, în tuş, cele de la mijloc întregi şi foarte frumoase. Clişeu, la D. Constantinescu.

5

7168 (1659—1660). *Fiii lui Gavril hatmanul, Radu fost spătar şi cu fratele său Neculai Abaza, dau mănăstirii Agapia ce se va alege din Furţigani şi Bodeşti cumpărătura fratelui lor, Alexandru paharnicul.*

Adecă e(u Ra)[3] dul biv spătar, sînă Gavril (hatmanul şi cu Ni)[3] culae Abaza, singuri pre noi mărturisim, cum noi, de bun(ă) voia no(a)stră am dat şi am mai întărit svînta măn(ă)stiri Agapiia cu cît loc s-a aleage de la sat de la Furţugani şi de la Bodeşti, de ce loc au cumpăratu păharnicul Alexandru, ce s(ă) va alége, ca s(ă) fie lor moşie direaptă şi să s(e) fac(ă) şi dirése domneşti.

Şi pentru mai mare credinţă[4] ni-am iscălit şi ne-am pus şi peceţile, ca să s(e) ştii.

Orig. rom., pe hîrtie care a fost dublă, acum ruptă din cauza focului. Pe un fragment, care a fost în dosul dublurii, cu aceeaşi cerneală şi acelaşi scris : „За фоурцнганн", iar mai tîrziu : „Zapis, let 7168". Mai jos şi mai recent : „Furţigani".

Clişeu şi fotocopie la D. Constantinescu.

6

7168 (1660) aprilie 30 Iaşi. *Ştefăniţă Lupu voievod întăreşte mănăstirii Agapia şase sălaşe de ţigani.*

† Иѡ Стефан во(евода, бо)жїю мнлостїю, господарь земли Мѡлдавскон. Adecă domniia mea am dat şi (am în)[1] tărit rugători(lor noş)[1]tri, egumenului şi a tot săborul de la svintaa mănăstire ce se chiamî Agapiia (unde i)[1] aste hramul Marii Svinţii Mihaila i Gavrila, care mănăstire este zidită (de moşul)[1] nos-

[1] Loc ars şi rupt ; lipsă.
[2] Scris cu altă cerneală.
[3] Lipsă, loc rupt.
[4] Cuvînt omis.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tru, răpoosatul Gavril hatmanul, cu șease sălașe de ţiga(ni) . . . .[1] : Ştefan cu feméia și cu ficiorii săi și Neculai cu feméia și cu fici(orii săi). . . . .[1] lui Bărnaiu ţiganul și Gavril cu feméia și fraate-său Dumitra. . . . .[1] cu ficiorii săi și Ciudin cu feméia și cu ficiorii săi . . . .[1] lui Costan(tin) . . . .[1] cu feméia și cu ficiorii săi, cari . . . .[1] acélea sălașe de ţigani și pre acéle saate și . . . .(înt)[1] ărit rugătorilor noştri, călugărilor de la s(fînta)[1] mănă(stire Agapi)[1] ia, ca să le fie lor direpţi șerbi ţigani. Și acéle sa(te) direaptă (ocină și moșie și să ai)[1] bî a ţinea cu tot vinitul. Și altul nime să nu să améstece (peste cartea) гоcподства ми.

Инак не бѫдет.

Ꙋ Ꙗсоⷯ, въ лет ҂зрⷭ҃и мѣсица април л҃ дь(ни).

† Caам господ(инъ) велѣл.

Иѡ (Сте)фан воевода (m.p.).

Orig. rom., pe hîrtie mare, carbonizată și ruptă, cu lipsuri. Pecete mică timbrată. Clișeu și fotocopie, la D. Constantinescu.

7

7169 (1661) aprilie 12, Iași. *Nepoţii Stancăi Mărăţineasa și ai lui Vitolt vînd ocina lor, un sat întreg pe Zeletin, numit Bălăneştii, în ţinutul Tecuci, lui Istrate Dabija vornic și soţiei sale, Dafina, cu 300 de lei.*

Adecă noi Erimiia Paos și soru-mia (Sohica și Carperin)[2] vătavul și Nastasiia Bărlădeniţa cu fiiu său, Gavril, nepoţi și strănepoţi Stancăi Mărăţineasă și Gavrilaș nepotul lui Vitolt, scriem și mărturisim cu cestu zapis al nostru, cum noi de nime nevoiţi, nici împresuraţi, ce de bună voia noastră, am vîndut a noastră dreaptă ocină și moșie, un sat întreg, ce să cheamă Bălăneştii, pe apa Zeletinului, ce iaste la ţinutul Tecuciului, din vatra satului și din ţarină și din cîmpu și din pădure și dintr-apă și cu tot locul, cu tot venitul, pre hotarul cel bătrîn, pre unde s-au pojovăit de veac. Acela sat noi l-am vîndut dumisale Dabijii vornicului și giupîneasei dumisale Dafinei, drept 300 lei, ca să-i fie dumisale și giupîneasei dumisale și nepoţilor și strănepoţilor dreaptă ocină și moșie, cu tot hotarul și cu tot venitul acelui sat.

Și aciastă tocmală s-au făcut dinaintia dumisal(e) lui Pătrașco logofetul al treil(ea) și denaintia Roșcăi și a Ursului și a lui Rugină, vornicii de poartă, și a lui Poiană și Apostol, uricari, și a lui Iurașco și a lui Lupașco, ficiorii lui Ivașco de Tîrdzii, și a (lui)[1] Luca, ficiorul Alexei, și a altor oameni buni.

Și pentru credinţa am iscălit și ne-am pus peceţili.

Și eu Eftimie diacul am scris, ca să s(e) ştie.

Ꙋ Ꙗс, лет ҂зрⷭ҃ѳ месица априліе в҃і дьни.

Аз Еримїа Паос искал (m.p.) +Sohica +Nastasiia +Gavrilaș

Аз Пѣтрашко логофѣт искал (m.p.)[3].

Orig. rom. pe hîrtie carbonizată sus și jos. Clișeu și fotocopie, la D. Constantinescu.

[1] Text ars și rupt ; lipsă.
[2] Pentru „Carperin" vezi mai departe doc. din 18 februarie 1968.
[3] Urmează încă o semnătură și apoi trei amprente degetale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

8

(1659—1660) [1]. *Radu fost spătar, fiul lui Gavril hatmanul, dă zapis mănăstirii Agapia pentru dania ce o face din satul Furţigani.*

Adecă eu, Radul biv spătar, sînă (Gavril)[2] hatman, scriu şi mărturisescu cu cestu zapis al mieu (cum eu)[2], de bună voia mea, am dat călugărilor de la (sfînta mănăstire)[2] de la Agapiia, din niște părți de la (Bodești și din)[2] Furțugani și o parte ce au cumpărat paha(rnicul Alexandru)[2] drept aceste părţi ce s-a alége . . . . [2].

Orig. rom., pe hîrtie scoasă de la foc, arsă și ruptă. Clișeu și fotocopie, la D. Constantinescu.

9

7169 (1661) aprilie 28, Iași. *Ştefan voievod împuterniceşte pe călugării de la mănăstirea Agapia să ridice două clopote de la biserica lui Gavril hatmanul, pustiită, pe care Radu şi Abaza, fiii hatmanului, le-au dăruit acestei mănăstiri.*

Иѡ Стефа<н воевода, божїе>[1]ю мїлостїю, господарь земли Мѡлдавскои. Dat-am cartia domnii méle (rugătoril)[3] or noștri, egumenului și a tot săborul de la svinta[a] (mănăst)[3] ire dela Agapie c . . . . [3], ca să fie tar[e]i și puternici cu cartia domnii méle, a lua 2 clopote de la Bacău, de la beserica lui Gavril hatmanul, Dumn(e)dzău (î)l pomenească ,den tîrgu den Bacău, de la beserica cia pustie, care clopote li-au dat boiarii noștri sv(i)ntii mănăstiri Agapienilor.

Și nime să nu cutedze a opri, căce li-au dat (mănăstirii Ag)[3] apiei boiarii noștri Radu și Abaza, feciorii hatmanului lui Gavril.

Тоє пишемѹ.

† Сам г<ос>п<о>динъ рєч.

ѿ Іас, л<ѣ>т ҂зрѯѳ априлїє кн.

Orig. rom., hîrtie carbonizată, rupta, pecetea mare care a fost aplicată pe ceară, timbrată. Clișeu și fotocopie, la D. Constantinescu.

10

7170 (1662) ianuarie 9, Iași. *Istratie Dabija voievod dă carte călugărilor de la mănăstirea Agapia, spre a putea lua două clopote la biserica pustie din Bacău, ctioria lui Gavril hatmanul, dăruite mănăstirii de Radu şi Abaza, fiii hatmanului.*

† Иѡ Истрате Дабижа воевода, божїю милостїю, господарь земли Мѡлдавскои. Dat-am cartia domnii méle rugătorilor noştri, egumenului și a tot săborul de la svînta mănăstire de la Agapiia spre-aceaia ca s(ă) hie tari și putérnici cu cartea domniei mél(e) a lua doao clopote de la bisérica lui Gavriil hatmanul, din Bacău, de la bisérica cea pustie, care clopoti le-au dat svintei mănăstiri Agapiei Radul și Abăza, ficiorii lui Gavril hatmanul, precum ie-arătat și-n carte d(e la Ș) tefan vodî și n-au apucat să le ia cu cartea lui Ștefan vodî. . . . . . . să aibă a le lua c(u cartea domni)[4] ei mél(e) și a răp(osatului) . . . . . (a ți)[4] nea sau a opr (i) . . . . [4].

---

[1] Datat după documentul din 1659—1660, prin care Radu spătar şi cu fratele său, Nicolaie Abaza, făceau un zapis asemănător, aceleiași mănăstiri, atît pentru Furţigani cît şi pentru Bodeşti.

[2] Loc rupt în original.

[3] Loc ars şi rupt.

[4] Lipsă ; ars și rupt.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ѹ Ꙗ(с), лет З҃ро ґин(арие) θ҃.

† Саам ґосподинъ вел<ѣл>.

Orig., rom., hîrtie carbonizată şi ruptă, cu lipsuri, pecetea mare domnească. Pe verso „**за клопот**".

Clişeu şi fotocopie, la D. Constantinescu.

11

717. . .(1661—1665) . . . . .5. *Eustatie Dabija voievod dă carte călugărilor de la mănăstirea Agapia spre a putea lua un clopot de la biserica pustie din Bacău, ctitoria lui Gavril hatmanul, pe care cei doi fraţi, Radu şi Abaza, fiii hatmanului, l-au dăruit acelei mănăstiri.*

† Иѡ Євстратие Дабижѣ воевода, божїю милостїю, ґосподаръ земли Молдавскои. Dat-am cartea domnii méle rugătorilor noştri, egumenului şi a tot săborul de la sfînta mănăstire de la Agapiia, şi pre cine va trimite, ca să fie tare şi putiarnic, cu cartea domnii méle, a lua u(n c) [1] lopot ce iaste la besérica ce(a) [1] pustie, (care este) [1] făcut(ă) de Gavril hăt(ma) [1] nul, den tîrg din Bacău, pentru căci li-i lor danie de la Radul şi de la Abăza, f(eci) [1] orii lui Gavril hatmanul.

Pentr-acéia ca să aibă a-l lua acel clopot c(a) [1] să-l ducă la mănăstire la Agapiia. Şi (ni)m(eni) să nu cutiadze a-l opri preste cartia domnii miale, că apoi cine-l va opri (pr(e)s(te car) [1] tia d(omniei) [1] miale, va fi de certari.

(Ѹ Ꙗс лет) ҂З҃ро.....е [2].

Сам ґосподинъ велѣл.

Orig. rom., hîrtie ruptă şi arsă. Se păstrează în şase bucăţi. Pecetea mare, aplicată pe cele două bucăţi din mijloc. Pe verso, se poate citi : „**За клопот**".

Clişeu şi fotocopie, la D. Constantinescu.

12

(1661—1665). *Trei fragmente (din 12) dintr-o poruncă domnească pentru un clopot al mănăstirii Agapia. Sînt menţionate : fuga călugărilor şi ascunderea odoarelor la un metoh al mănăstirii.*

. . . . . [1] egumenul şi cu tot săborul d(e la sfînta mănăstire Agapia) . . . . . [1] la jaloba lor, că în anii tre(cuţi) . . . . . [1] au fugit călugării de pe la mănăstiri (care pe unde au pu)tut şi ş-au ascunsu odoarăle măn(ăstirii) . . . . . [1] la aciastă mănăstire pe vrem(ea . . . . . [1] şi toate odoarele s-au mis) [1] tuit a mănăstirii ; au mai luat (şi clopotul) [1] şi l-au dus acolo la mănăsti(rea . . . . . [1] mitoh la Agapie şi . . . . (la acesti) [1] i metoh nefiind trebu(incios) [1] . . . . . (răm) [1] asă clopotul într-o vreme . . . . . (mă) [1] năstirii.

Acmu, fiindcă eşti t(u acolo . . . . . au) [1] mersu igumănul să ia clopotu şi . . . . . [1] tîrgoveţii, o samă de acolo, din (Bacău) . . . . . [1] pricină au arătat egumănul că au . . . . . [1] arătat că făr-de poruncă gospod . . . . . [1] pentru aceas) [1] ta iată că-ţi scriem luînd cartea . . . . . [1] să-l dai la mîna igumănului ca . . . . . (măr) [1] turie dum(itale) [1] la mîna igumăn(ului) . . . . . porunca . . . . . [1] carte să nu să ia . . . . . [1].

Orig. rom., hîrtie arsă din care lipsesc 9/12 părţi. Textul s-a continuat şi pe verso, pe primele 2/12 de sus. Tabelul de mai jos indică părţile pe care se află textul de mai sus (+), precum şi pe cele care lipsesc (—).

---

[1] Carbonizat şi rupt.

[2] Păstrate numai de la jumătate în jos.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

—	—	—
+	—	—
+	—	—
+	—	—

13

7171 (1663) februarie 16, Iaşi. *Istratie Dabija voievod înputerniceşte pe sătenii din Scorţeni, Bodeşti şi din Nadeşea să oprească moşia unuia care a fugit, dăbilarii implinindu-i pe sătenii din aceste sate, cărora domnia le dă voie să vîndă locul celui fugit.*

† Нѡ Истратие Дабижа воевода, божїю милостїю, господарь з(емли Мѡлдавскои. Dat-am car) [1] tea domniei méle sătenilor din sat din Scorţé(ni ca să fie) [1] tari și putернici cu cartia domnii m(ele) . . . . [1] toate părţile de ocini și de moș(ie) . . . . [1] la sat la Bodeşti și la sat la Nadeșea, cî(tă) . . . . . . [1] tot locul cu tot venitul, pentru căci . . . . (bu) [1] cate pentru cisla lui, ce au avut el acolia . . . . (a) [1] fugit și dăbilarii le-au luat bucatel(ele lor) . . . . [1] acéia să aibă ei a opri moșiia lui ce . . . . [1] să aibă ei a o vinde, să-și plătească bu(catele) . . . . [1] pentru dînsul. Și nim(eni) să nu cuteadză a ţinea sau a opri pre(ste cartea) [1] domnii méle. Iară lui de-i va părea ceva cu strîmbul, să vie să stea de faţ(ă) înnaintea domnii méle.

Ѹ Ꙗс, лѣт ꙁрод феврꙋарїе ѕї (дьни).

† Сам господинь реч.

Orig., rom., hîrtie carbonizată, din care lipseşte 1/6 din dreapta, partea de sus. Pecetea mare, aplicată.

Clișeu și fotocopie, la D. Constantinescu.

14

<7173 (1665) inainte de 10 aprilie> *Ştefan Boul fost mare vornic şi Tălmaciu fost mare comis raportează domniei rezultatul cercetărilor făcute la faţa locului, in pricina dintre sătenii din satul Netezi şi mănăstirea Agapia pentru o curătură din Ceahlăieşti, care era a mănăstirii Agapia.*

. . . . [1] măriei dumitale, cum au vinit la noi rugătorii (egumenul și tot soborul de la) [1] sfînta mănăstire di la Agapiia și ni-au arăt(at porunca măriei tale [1]) ca să mergem să le socotim și să le aliagem (o curătură pentru care au pricină cu) [1] sătianii din satu Netedzi.

Deci noi, dup(ă porunca măriei tale am mers) [1] acolo și am strînsu mulţi oameni buni, migiiași (de prinprejur, din sus și din) [1] gios și i-am întrebatu pre toţi de acia curăt(ură, cum știu ei cu sufletele) [1] loru.

[1] Lipsă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Deci acişti oameni, toţi, aşea au mărturisăt (cu toţii) [1], cum iaste acia curătură pre locul Ciahlăeştilor (care loc este al că)[1] lugărilor di Agapiia şi curătura acéia ia(ste destupată de un om, al că) [1] lugărilor, din Ciahlăeşti, anume Roman, (şi Roman au dat curătura a)[1] ciaia pre o vacî unui om din Mînzăşti ; apoi omul ace(la din Mînjăşti iarăşi o au vîndut) [1] altui om din Netedzi.

Deci noi, vădzindu că şi . . . . . [1] curătura iaste a călugărilor, noi le-am aflat (lege, ca să dea că)[1] lugării vaca şi să-şi ţie călugării locul, iară . . . . . [1] cum va fi mila măriei tale.

Să fii măriia dum(i)tale să(nătos) . . . . . [1].

Robii măriei (tale, Ştefan Boul fost mare vornic) [1] şi Talmaci (fost mare comis şi mulţi [1] o)amini buni şi (bătrîni, megiaşi, care s-au întîm)[1] plat la . . . . . [1].

Orig. rom., pe hîrtie din care lipseşte o treime din partea dreaptă.
Clişeu şi fotocopie, la D. Constantinescu.

Pe verso, cu susul în jos, se află lista martorilor consemnaţi de trimişii domneşti : **Аз Щефан Боул бив ворник. Аз Талмач бив вел комис** [1] Ion vornicul de Bălţăteşti şi popa (Gheorghe din Tg. Neamţ) [1] şi Filip din Mînjăşti şi Gligorie Bulzul ot tam (şi Vasile Botnarul din Ciahlăeşti) [1] şi Avram ot tam (şi Onofreiu ot tam) [1] şi Vasica (de Ciahlăeşti) . . . . . [1].

„Aşijdiria şi pentru un zapis ci-au făcut Pătrău şi cu Pe(truţ) [1] din Netedzi, aşia ni-au mărturisăt aceşti oameni bu(ni), cum Pătrău . . . . . [1] di acel zapis şi dzic că i-au pus fără ştiria lor în zapi(s) . . . . . [1].

(Invers acestui scris, mai tîrziu, pe treimea mijlocie, scrie) : Ispisoc **за полѣнѣ** . . . . . [1] ot Ciahlăeşti . . . . . Boul i ot Talmaci.

15

7173 (1665) aprilie 10, Iaşi. *Evstratie Dabija voievod dă carte de stăpînire mănăstirii Agapia pentru o curătură din Ceahlăieşti, ţinutul Neamţ, în urma cercetărilor lui Ştefan Boul şi ale lui Tălmaci.*

† **Иѡ Єѵстратїє Дабижа воєвода, б(о)жїєю милостїєю, ґ(ос)п(о)даръ земли Молдавскои.** Precum au venit înnaintia noastrî şi înnaintia alor noştri moldoveneşti boiari, a mari şi a mici, rugîtorii noştri, egumenul şi tot săborul de la svinta mînîstire de la Agapii şi au poftit de la noi şie hotarnic, să le aliagî o curîturî, carea au pricinî cu sătianii din sat din Niatedzi.

Deci domniia mia li-am făcut cartia noastrî la boiarii noştri credincioşi, Ştefan Boul ci-au fost vornic mare şi Tălmaci ci-au fost comis mare, de au mărsu acolo, la acel loc şi au strînsu oameni buni de prin pregiur, megiiaşi, anume : Ion vornicul din Bîlţăteşti şi Ghiorghi preotul din Niamţu şi Filip din Mînjăşti şi Gligorie Bulzul de acolo şi Vasilie Botnariul din Ciahlăeşti şi Avram de acolo şi Onofreiu de acolo şi Vasica de Ciahlăeşti şi Ursu de acolo şi alţii mulţi, bătrîni şi tineri şi i-au întrebat pre toţi de acia curîturî cum ştiu ei cu sufletele lor.

Deci acei oameni aşia au mărturisit, cu toţii, cum iaste acia curîturî pre locul Ciahlăeştilor, care loc iaste şi satul mănăstirii Agapiei. Şi curîtura acéia iaste destupatî de un vecin a cîlugărilor, din Ciahlăeşti, anume Roman ; iară[ră] Roman au dat acia curîturî unui om din Mînjeşti, pre o vacî : apoi acel om din Mînjeşti, iarăşi, o au vîndut altui om din Niatedzi. Deci ei vădzind cum acel loc că . . . . . [1] iia li s-au aflat giudeţul ţărîi, di-au întorsu călugării acia vacî cumpăr(ătoru) [1] lui şi ş-au luat curîtura.

---

[1] Lipsă.
[1] Rupt ; ilizibil.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Așijderia și pentru un zapis a Alexei, ci-au făcut Pă(trău lui)[1] Pătruț, slugile rugîtoriului nostru Ghedion, mitropolitul, așia au mărturisit acei oameni buni, cum Pătrău și Pătruț n-au fost ei cu sine, ci au mînat neşte slugi . . . . . .[1] de au vădzut acel loc. Iară marturii, ce au fost puși într-acel zapis, s-au lepădat toți cum (nu știu)[2] nimicî și i-au pus în zapis fărî știria lor, în zapisul Alexei din Niatedzi pre(cum au vădz)[1]ut domniia mia și scrisoare de la boiarii noștri, Boul vornicul și Talmaci comisul . . . .[1], de la acei oameni, ce scriem mai sus, de la toți, credzut-am. Și de la domniia mia încî am dat și am (în)tărit rugătorilor noștri, agăpiianilor, pre acia curîturî, ca (să) le fie și de la domniia mia driaptă ocină și cumpărătur(ă) și urie și întăriturî, în viaci.

ЖЃ Ѩ̃с, л(ѣ)т ҂зрог мѣсица априлїе Ї дьни.

† Саам г(ос)п(о)динъ велѫл.

† Stratul Rugin(ă) (a scris).

Orig. rom., hîrtie, pecetea mare aplicată pe ceară, timbrată. Sub pecetea căzută hîrtia e ruptă și semnătura marelui logofăt nu se poate citi fiind și ilizibilă. În stînga peceții, scris, de aceeași mînă, următoarele: „Și la aciastă socotiaal(ă) s-au făcut cheltuială 15 lei bătuți".

(Pe pag. 4, scris mai tîrziu): Ispisoc за полѣна wт Ciahlești, de la D(a)bijea coevod". (Dedesubt): Nr. 12 (și mai jos): 7183 (sic) aprilie 2 (sic).

Clișeu și fotocopie după original, la D. Constantinescu.

16

7173 (1665) iulie 10, Iași. *Evstratie Dabija voievod judecă pîra mănăstirii Agapia împotriva mănăstirii Topolița pentru o poiană și un vad de moară, aflate în hotarul Netezilor.*

Нw Євстратїе Дабижа воевода, б(о)жїю м(и(л)о)стїю, г(ос)п(о)даръ земли Мwлдавской. Adecî s-au părît, de faț(ă) înnaintia domnii miale și a tot svatul nostru, rugătorii noștri, egumenul și tot săborul, de la sv(î)nta mănîstire de la schitul lui Ghiorghi[3] hatmanul, cu rugătoarele noastre, starița și tot săborul de la sv(î)nta mănăstire de la Topoliț(a), pentru o poianî și o moarî, dzicînd călugării de la schit cum acia poianî și acia moarî iaste din hotarul satului lor, Sacalușeștilor; iară rugătoarele noastre, călugărițăle de la Topoliț(a), așia au dat samî înnintia noastrî, cum acia poianî și acia moarî iaste din hotarul satului lor, Niatedzilor, precum ni-au arăta(t) și direas.

Deci, domniia mia nu i-am credzut, ce am scris cartia domnii miale la sluga noastrî, la Bantîș pîrcălabul, de au mărsu acolo și au strînsu oameni buni, de prin pregiur, megiași. Și s-au ales oameni bătrîni, anume: Andronic din Niatedzi și Alexa de acolo și Ion de acolo și au luat brazda în cap și au purces pre unde au fost hotarul, pre matca Topoliții. Și s-au aflat poiana și moara în hotarul Niatedzilor. Și au și giurat cu brazda în cap, după cum au mărsu, pre unde s-au știut hotarul.

Deci au rămas călugării de la schit dinaintea noastrî și din toată liagea țărîi. Ei triabî cu poiana și cu moara să nu mai aibî [triabî].

Iară călugărițăle de la Topoliț(a) s-au îndireptat și ș-au pus heriia.

---

[1] Rupt; ilizibil.

[2] Omis.

[3] Eroare de cancelarie. Schitul în cauză este Agapia și acesta este ctitoria hatmanului Gavril, fratele voievodului Vasile Lupu. Acest schit era, într-adevăr, proprietarul satului Sacalușeștii, așa cum reiese din nenumăratele documente și deci în loc de „Ghiorghi" trebuie corectat „Gavril".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

De acmu înnainte acia poianî și acia moarî, cu vadul cu tot, să fie a lor în viaci, cu tot vinitul. Și alte diriasă și scrisori ci-au hotărît Ștefan Boul vornicul, altă datî, cu Tălmaci comisul, acélia să nu s(e) creadză, ce să s(e) ia și să s(e) dia la mîna călugărițălor. Și să le fie uric și întăriturî lor. Și alt nime să nu s(e) amiastece preste cartia noastrî.

ѫ Іш҃с, л(ѣ)т ҂з҃рог҃ юлїе і҃.
† Саам г(ос)п(о)д(н)нъ велѣл.
† Stratul Rugin(ă) (a scris) (m.p.).

Orig. rom., hîrtie dublă, pecetea mare timbrată.
Clișeu și fotocopie, la D. Constantinescu.

17

7173 (1665) iunie 9. *Carte de judecată de la Evstratie Dabija voievod pentru satul Icușenii din ținutul Iași, care era al mănăstirii Agapia. Răzeșii Apostol Voroavă, Negrul, Marin și alții au călcat hotarul, au ars o prisacă și o grădină. Se stabilesc hotarele.*

(**† Іw Єѵстратїе**)[1] **Дабижа воевода, божїю милостїю, (господаръ земли Мwлдаскои.** Iată, au ven)[1]it (înaintea)[1] noastră și înaintea a lor (noștri mold)[1]ovin(ești boieri m)[1]ari și mici, rugătorii noștri, Neculai egumenul și cu tot (soborul)[1] de la sf(în)[1]ta m(ănăsti)[1]re di la Agapia și s-au pîrît di fați înnain(tea) noastră, cu Apostol Voroavă și cu Costandin Negrul și cu Marin și cu alți răzeși a lor pentru hotarul satului Icușănilor ci sînt pi Jîjîia, în țin(u)t(ul) Eșilor, zicînd egumenul și cu alți călugări, că au intrat pisti hotarul lor, di le-au oprit o prisacă și le-au ars-o și le-au ars grădina. Iar Apostol și cu alți răzeși ai lui, așa au dat samă înnaintea noastră, că acea grădină și prisacă au fost făcută pi locul lor.

Deci călugării au cerșit hotarnic, să meargă să hotărască în sămni di uric, pre undi au hotărăt Golii logofătul și pre undi au hotărăt boiarinul nostru Bejan Gheuca vornic.

Deci domnia me am dat învățătură boeri(u)[1]lui nostru credincios și cinstit, lui Neculai Buhuș marile logofăt, să trimită un om acolo să hotărască. Și au trimes pre sluga noastră, pre Dumitrașco Pelin[2] și au (ho)tărăt di iznoavă, în sămni din uric, pre undi au hotărăt Golăi lo(go)fătul și pre mărturia lui Bejan Gheuca vornicul, pre undi au hotărît el mai apoi.

De undi să începi hotarul : dintîi, din sus, di la o movilă din hotarul tîrgului Eșii, în dreptul locului, pînă la întors(ăt)[1]ura Jijăei ; și de acolo pisti cîmpu, pînă în capul rădilui rătund ; și de acolo în dreptul locului pînă în țărmurile Prutului, în Vadul Dăneștilor : și de acolo pre țărmurile Prutului în gios, pînă în Vadul Vacii și de acole iarăș în dreptul locului, pesti cîmp și presti Jîjîia, în balta din gios, în capul bălții din sus. Deci de acole drept prin Stîncă, pînă în vîrful Stîncii din deal, din movilă ; di la movilă drept pren dumbravă, pi undi s-au pus sămni, bouri, pînă în Căpățina ; și din capul Căpățînii, la vale, spre soari apuni și treci pisti valea ce mari, pănă la o vîlce, și prin vîlce, la deal pînă în drumul cel mari, ci vini di la tîrgu ; și pi drum, în sus, pînă la m(ovila) Pa . . . . . (di)[1] undi să începi hotarul dintîi. Deci sluga . . . .[1] pre aceste sămni au hotărăt și au afl(at) . . . . ,[1] și lor . . . .[1] ca să a . . . .[1] că au hotărăt Golăi logof(ătul) . . . . (boiari)[1] nul nostru Bejan Gheuca . . . .[1] sluga noastră Dumitrașco Pelin[2], precum mai sus . . . . . .[3] svin(tei)[1] mo(nasti)[1]ri

[1] Text ars, rupt.
[2] În text : „Dumitraș Copelin".
[3] Ilizibil.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

și di la noi, cu tot venitul întăritură neclătit.

Și de această pîră să nu să mai părască nici odinioară în veci preste cartea domnii meli.

Iscălit : Serghie vel vist(ernic).

Neculai Buhuș vel com(is).

Cozadin.

Giudecătoria ținutului Eșii.

Copiia aciasta, posleduindu-să din cuvînt în cuvînt și fiind (întoc)[1] mai cu orighinalul, s-au încredințat pi formă, potrivit (cu) jaloba ci au dat starița mon(astirii)[1] Agapia, anumi Epracsia.

ss(indiscifrabil).

ss. T. Balș (m. p.).

(l.s.), ss. (indiscifrabil).

No. 427. 1840 martie 28.

Transcriere romînească. Hîrtie arsă pe de lături și peste tot carbonizată. Textul a fost scris pe pag. 1 și 2. Pe pag. 4, următoarele însemnări : No. 9 ; No. 252, 1862 martu 15 ; di la Evstratie Dabija v(oie)vod, anul 7173 (1665) iunie 9 : Icușănii ; No. 209 iulie 23, 1859.

18

7176 (1668) iunie 4, Iași. *Mierla, fata lui Ursu Butuc, și fratele său Gheorghiță vînd un loc de casă în Ulița Nouă cu 10 lei.*

Adec(ă) eu, Mierla, fata lui Ursu Butuc, și cu frate-mieu, Gheorghiță, scriem și mărturisim, singuri, pre noi, cum noi de bun(ă)voia noastră, de nime silit(i), nice asuprit(i), ce de a noastră bunăvoe, am vîndut a noastră dreaptă ocin(ă) și moșie, o cas(ă), cu giumătate de loc, care cas(ă) iaste pe Ulița Noaî, care cas(ă) iaste între casa popii lui Gligori cel domnescu și între cas(a) lui Dumitru și între un loc de cas(ă) a lui Vasilie Iordăchealea.

Așijderea, după acéia, m-am sculat eu, Mierla, cu frate-mieu, Gheorghiță, și cu voia tuturor oamenilor noștri, de am vîndut și céia giumătate de loc, din fundul ogrăzii casii, ce mai sus scrie. Am vîndut-o dumisali Vladului, direptu dzéce lei bătuți, bani gata. Ca să-i fii dumisali și giupăneasii dumisali, Anniții, direaptă ocin(ă) și mășie[2], în véci.

Și într-aciasta tocmal(ă) au fost Pană cel Bătrîn și Iane biv vistearnic și Gligori biv șoltuz și Mierăuț sînă Căldărariul și Lazor și Ionașco Untul și Irimiia Armășelul ii Arhip și Ion socaci la domnie. Și eu, Vasilie Iordăchelea, încă m-am prilejuit. Și eu, Dumitrașco, diiaconul de la Sveati Ilie Proroc, am scris.

Și pentru mai mare credință pusu-ne-am și pecețile și iscăliturile, ca să s(e) creadză.

Ꙋ (Ѩ)[3]с, въ л (ѣ)тѹ ҂зроѕ юнїѧ д.

Mierla, Gheorghiță, Gligorie, Mierăuț, Vasilie, Untul, Armășel, Arhip, Neculai, Lazor[4]. Аз Панѫ искал (m. p.).

Orig. rom., hîrtie.

Clișeu și fotocopie, la D. Constantinescu.

---

[1] Ars și rupt.

[2] „mășie" în orig.

[3] Omis.

[4] Toți prin punere de deget.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

19

F. d. (a doua jumătate a sec. XVII). *Domnul Moldovei judecă pîra călugărilor de la mănăstirea Agapia împotriva fiilor fostei preutese Ileana, care s-a despărţit de popa Tănase, făcînd copii cu alt bărbat, urmînd ca aceştia să plătească cisla şi birul.*

(†Иѡ.....)[1]а воевода, божїю милостїю, господарь земли Молдавскои.

Iată că s-au pîrît îna)[1]intia domnii méle rugătorii noştri, egume(nul şi cu tot soborul de la sfînta m)[1]înăstire de la Agapia, cu un ficioru a preoteasei Ilea(na nevasta lui)[1] popa Tănasie, dzicăndu ficiorul popii lui Tănasie cum îl trag călugării la vecinătate; iar egumenul au dat sam(ă) cum ei nu trag pre ficiorii carii au fost făcuţi cu popa, ce trag pre ficiorii carii sînt făcuţi cu alt barbat, daca o au lăsat popa şi aceia ficiori să ţin cu pre(uteasa) şi plătescu bir la Ciahlăeşti.

Pentru acéia domniia mia i-am giu(decat, ca feci)[1]orii carii sînt făcuţi cu popa, să-i las(e) călugării în pace, iar pre fici(orii pe care i-a)[1] făcut preuteasa cu alt bărbat şi să ţin la un loc cu măsa, să-i . . . . . .[1] la Ciahlăeşti şi cislă să-şi plătească birul . . . . . .[1].

Orig. rom., hîrtie ruptă, scoasă de la foc. După scris pare a fi din domnia lui Gheorghe Duca.

Clişeu şi fotocopie, la D. Constantinescu.

20

7176 (1668) iulie 21, Iaşi. *Alexandru Iliaş voievod hotărăşte ca mănăstirea de la Topoliţa să dispună cum vrea de pădurea şi curăturile de la Ţolici, împotriva celor care le folosesc fără voie şi stabileşte hotarele după cercetările vornicului Ursu.*

† Иѡ Илиꙗш Алеѯандрꙋ воевода, божїю милостїю, господарь земли Молдавскои. Adecî au vinit înnaintea noastrî şi înnaintea alor noştri moldoveneşti boiari, a mari şi a mici, rugîtoarele noastre, stariţa şi tot săborul de la svinta mănăstire de la Topoliţî, unde iaste hramul Tăierea capului a prorocului şi înnainte îndireptîtoriu, Botezătoriul Ioan, şi au jeluit cum are svinta mănîstire un loc de codru, anume Ţoliciul, care le iaste danie svintei mănîstiri de la Alixandru vodî, carele au fost mai de mult şi mărgu de ţin cîţiva oameni din Neatedzi şi din Grumdzăşti şi de printr-alte sate, curături din hotarul Ţoliciului şi svinta mănîstire nu are nici un folos de aciale curături şi de la aceia oameni.

Deci domniia mea am tocmit aciasta jalobî a lor dupî légia ţărîi: care oameni vor hi ascultănd de mănîstire de Topoliţî şi de le vor da călugăriţele, de voia lor, aceia vor ţinea curîturî; iară alţi oameni, de pre de laturi, carii n-ar hi vecini mănăstirei Topoliţăi, unii ca aceia să n-aibî triiab(ă) în hotarul Ţoliciului, nici cu curîturi, nici cu nimică. Numai cui vor vrea călugăriţăle, de voia lor, aceia vor ţinia ce le va da şi pre cît vor vrea iale, atîta să ţie. Iară slobod nime să nu hie pre locul Ţoliciului.

Şi am trimis pre boiariul nostru, Ursul vornicul, de au strînsu oameni buni de prin pregiur, megiiaş(i): părintele şi rugătoriul nostru Gavrilie sîhastrul şi ermonah Nicanul de Cetatea Niamţului, erodiiacon Dosoftei de Săcul, erodiiacon Ifrim de acolo, popa Vasilie de Urecheani, diiaconul Ioan de Răteşti, Ghiorghi Creţul de Urecheani, Irimiia de Răteşti, Isac de acolo, Ghiorghiţă de acolo, Stratul de Rădeani, Toader vornicul de Grumădzăşti, Ştefan de acolo, Vasilie de acolo, Ursul de acolo, Vasilie Teaacoei de Brătuleşti, Chifa de acolo, Vasilie de Vindăoani, Marco brăniştiariul, Platon de Bodeşti. Aceştia au mărsu pre unde au ştiut ei, cu sufletele lor, şi din sémne în sémne, prin pregiur, au tocmit şi au însămnat locul prin prejur.

---

[1] Lipsă, documentul fiind rupt şi carbonizat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Hotarul să înciape din poiaria Crețoaia, pe prihodiștea Țoliciului, di(reptu) pîn(ă) în movila Cireșului și de acolo direptu pre piciorul lui Ciolpan și prin obîrșiia văei Cireșului și de acolo pre (pi)ciorul lui Ciolpan, din buor în buor. Și s-au făcut un buor într-o movilă, pre piciorul lui Ciolpan. Și de acolo au lovit în ponoràturile slatinei Bîrleștilor, la dial, pre piciorul Pl(op)ului și s-au făcut o cruce. Și de acolo s-au pogorît direptu la obîrșia Brădățălului și au găsit un bour vechiu și au pus și ei altul. De acolo obcina pînă în strîmturî la Halabutoaia și de acolo la obîrșia văei Corosschieștilor și au găsit un bour vechiu și au făcut și ei altul. Și de acolo direptu la movilîță, unde au găsit un buor vechiu și au pus și ei altul. De acolo la fîntîna Măzăgășoaia. De acolo pre mijlocul Măzăgășoaiei și pînă la pîrîul Biholăriei. Și de acolo în valea Slatinei. Atîta este tot hotarul.

Ca să hie și de la domniia mea svintei mănăstiri Topolițăi ocinî și danie și întăriturî, din siamne în siamne, precum mai sus am scris și precum scrie în scrisoaria cia de mărturie, ce ni-au arătat de la hotarnici, făcutî cu toți oameni(i) buni, să le hie uric și întăriturî, nerușăit nici dănăoar(ă), în viaci.

Ꙋ Ꙗсох, въ лѣт ҂зрос юлие ка дьни.

† Саам господинъ велѧл.

Аз Соломон Бърлъдѣнꙋ вел логофът искал <m. p.>.

Clișeu și fotocopie după orig. rom., hîrtie, pecete timbrată, la D. Constantinescu.

21

7183 (1675) ianuarie 14, Iași. *Dumitrașcu Cantacuzino voievod poruncește slujbașilor din ținutul Neamț și din alte ținuturi să lase în pace bucatele mănăstirii Agapia.*

Ꙇѡ Дꙋмитрашко Кантакꙋзин воевода, божїю милостїю, господаръ земли Мѡлдавскои. Scriem domnia mea la toți slujitorii cîț(i) veț(i) îmbla cu toate slujbele domniei méle la ținu(tu)l Neamțului și pre la alte ținuturi, ori fiecine cu ce slujbă v(a umbla). . . [1] pre scrisoare ori pre catastiv.

Dămu-vă știre, deac(ă) veți vedea[2] cartea (domniei mele, i)[1]ară voi toți ca s-aveți a lăsa foarte (în pace)[1] toate buc(atele sfin)[1]tei m(ă)năstiri Agapiia, pre unde vor ținea (bucate)[1]le lor. Nime, intru nemic să nu vă atingeți, a trage sau a învălui pentru cisla țărănească de prin sate, pentru țărani, sau p(entru al)[1]ți oameni ce . . . .[1], sau trăsur(ă) dispre voi să nu aibă. Iară voi să căutați oamenii și ț(ă)ranii de prin sate, pre unde veți afla, să trageți de la dînși. Iară carii dint(re voi veți)[1] t(r)age bucatele svintei mănăstiri, ce mai sus (scriem)[1] de mare (certare)[1] va (fi) de la domnia mea.

Aceasta vă scriem.

Ꙋ Ꙗс, лєт зрпг иан<ꙋарие> дї.

† Саам господинъ велѣл.

† Leca (a scris).

Orig. rom., hîrtie arsă și cu lipsuri. Pecete mică octogonală, aplicată cu chinovar.

22

7183 (1675) aprilie 8, Iași. *Mitropolitul Dosoftei judecă jalba călugărilor de la mănăstirea Agapia împotriva lui Gligorcea din Piatra, tatăl diaconului Toader din*

[1] Lipsă, fiind ars și rupt.
[2] Cuvînt scris pe marginea stîngă a documentului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Tg. Neamţ, pentru nişte piei, ce au dat călugării la lucru şi Gligorcea nu le-ar fi dat înapoi pe toate fiindcă nici călugării nu i-au dat o iapă cu mînz, cum s-au tocmit.

† Досоѳею архїепископъ и митрополит Сучавскїи.

Adecă au venit înnaintea noastră egumenul de la svinta mănăstire Agapiia şi cu alţi călugări, de s-au părît de faţe cu Toader, diiaconu din Tîrg din Niamţu, pentru nişte piei de săftiianu [1], ce au dat călugării pre mîna Gligorcei de Piiatrî, tatul diiaconului, dzîcînd Toader diiaconul că nu i-au plătit călugării lucrul ce au tocmit : să-i deo a iapî cu mîndzu ; iar călugării au dat samî, înnaintia noastră, precum au dat pre mîna tătîne-său, Gligorcei, o sutî de piei şi dzéce piei călugăreşti. Deci şeaptedzéce de piei au lucrat şi au venit pre mîna călugărilor, iar patrudzéci de piei n-au venit pre mîna călugărilor, să le vie lucrul deplin şi călugării să-i plătiască plata ce au fost.

Deci s-au voit ei depreună cu diiaconul . . . . . .[2]. Însă călugării . . . .[3] înnaintia noastră să pomenească pre Gligorcea la svinta besărică la jertvinic un an.

Aşea s-au tocmit şi s-au voit depreunî. Şi cine a mai scorni pîră, de mari certare şi ruşine să fie. De-aiasta scriem şi facem ştire.

У Іасъ, лѣт ‚зрог апрꙇлїє н.

† Досоѳеи митрополит Сучавскїи.

Orig. rom., hîrtie ruptă în şase bucăţi, pe îndoituri, ars, cu lipsuri la mijloc, unde se întîlnesc unghiurile îndoiturilor. Pe verso următoarele însemnări : 1) „Aciastă scrisoare a mitropolitului Dosoftei pentru nişte săftian, judecată". 2) „A viilor Drăguşeni". 3) „Zapis de făcut chilii".

23

7184 (1675) decembrie 29, Iaşi. *Antonie Ruset voievod porunceşte tuturor slujitorilor din ţinutul Neamţ ca să nu ia cislă de la selişţele mănăstirii Agapia.*

† Іѡ Антонїе Русет воевода, божїю милостїю, господаръ земли Молдавской. Scriem domniia mea la toţi slujitori(i), cîţi veţi îmbla cu toate slujbele domnii méle la ţinutul Neamţului. Dămu-v(ă) ştire, de cum veţi vedea cartea domnii méle, iar voi toţi să aveţi a lăsa în pace, de cislă, seliştile svintei mănăstiri Agapiei, anume Hilioara şi Ciahlăeşti, pentru căci n-au cislă la visteriia domnii méle şi au şi pecetluit de la boiarenul domnii méle, Toderaşco marele vistearnic. Şi nime, întru nemică să nu învăluiască, nici bucatele svintei mănăstiri, sau altora să tragă. Iar carii să vor ispiti a trage şi a face val, bine să ştie că de mare certare vor hi de la domniia mea. **Чтоє пишем господства ми, инак не будет.**

У Іасъ, лет ‚зрпд декемврїе кѳ.

† Сам господинъ велѣл.

Orig., rom., hîrtie, pecete aplicată.
Clişeu şi fotocopie după original, la D. Constantinescu.

---

[1] Pentru „săftiian" vezi *Sf. Scriptură*, Bucureşti, 1936, p. 853 (Iezechiil, cap. 16).

[2] Ars, rupt.

[3] Ilizibil din cauza focului şi a încreţiturilor hîrtiei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

24

7196 (1688) iulie 24. *Arsenie din Focșani vinde un loc de bordei din acel tirg lui Postolache din Iași.*

Adecă eu, Arsănie, ficiorul lui Dumitrașco, nepot lui Toderiți ot Focșani și cu soțu mieu, Irina, și cu fiică mea, Măriia, scriem și mărturisim cu acestu adevărat zapis al nostru, ca să fie de bun(ă) credință la mîna dumisali lui Postolachie, ficiorul lui Tănasie Siiteanul ot Iași, precum să s(e) știe, de nime silit, nici nevoit, am vîndut dreptu ocină și moșie a noastră, loc de bordeiu, din Ulița Măjilor, în lungu pîn(ă) la pod și în lat din stîlpii pivniței pîn(ă) în streașina casei lui Constantin Berariu, care moșie iaste în fața tîrgului, în Focșanii de la moșu mieu, Toderiți, și de la tătîne-mieu, Ionașco, din parte(a) Petreștilor, din hotarul de gios. Și cîndu am vîndut, am (în)trebatu mie-mi toți nepoții miei și toți răziașii, anume: pe nepotu-mieu Toader și pe Delean și pe Alexandru, ficiorii cumnatu-mieu, lui Vasile Hobjil și pe Poian(ă) și pe Ion gineri(le) cumnatu-mieu Vasile Hobjil și pe alți răzăși, ca doar vrunul dintre dînșii vor avea prilej să dea ban(i), o. . . . .[1] și ni(me)[1] ni nu s-au aflat să aibă ban(i) să dea. Ce ne-au (dat)[1] voe să o vindem cui. . . . . . .[1] cui. . . . . . .[1].

Deci noi vădzindu . . . . . .[1] acesta chip, că nu s(e) află nime din . . . . . .[1] ia. . . . . .[1] și s-au aflat Postolachi. Și o am vîndut. . . . . .[1] și iscă(lit). . . . .[1] Hobjil ot Focșiani. . . . .[1] ot tam . . . . . .[1] Rusul ot tam și Nastas(e)[1] . . . . . .[1] ot tam și Răducan șoltuz ot tam și . . . . . (vorni)[1]cul Baiaș ot tam și Tudosie . . . . . .[1] tot ca Tibeacu ot tam și Ursul Ștefan ot Iași.

Deci și noi acești oameni buni, care scriem mai sus la zapis, vădzindu tocmal(ă) bun(ă) (a) dumnealor și plata deplin și prilejuindu-ne și la zapis, pentru mai mare credință pusu-ne-am mai jos degetele și iscăliturile, cine-ș(i) pre numele său, ca să s(e) creadză.

Кь дьни Нѡ Костандин воивод.

Лѣт ҂зрчѕ месица юл(ие) кд дьни.

+ Arsănie, + Irina, + Măriia.

+ Eu preot Ilie iscah <m.p.>.

+ Toader, + Delcu, + Alexandru, + Ion zet Hobjil, + Nastasie, + Răducan, + Nacul, + Ursul.

Orig., rom., hîrtie arsă, lipsuri, la jumătate complet distrus.

25

7206 (1698) februarie 18, Iași. *Antioh Cantemir voievod întărește comisului Ilie Catargiu și soției sale Safta satele Bălăneștii și Giurgeoanii, pe Zeletin, in ținutul Tecuci, care au fost cumpărate din boierie de către Istratie Dabija și soția sa, Dafina.*

† **Нѡ Антиох Константин воевод, божїю милостїю, господарь земли Молдавскои.** Facem știre cu această carte a domniei mele că au venit înnaintea noastră și înnaintea boerilor noș(tri m)[1]ari și mici, cr(edincios boierul nostru Ilie Catargiul comisul)[1], ginerile cinst(it boierului nostru Ilie Cantacuzino visternic)[1] mari, și giupîniasa (Safta)[1], fiica dumisali lui Iorda(chi vis)[1]ternicul, nepoată D(afinei răpos)[1]atului Evstratie Dabija (voievod)[1], și ni-au arătatu adevărate zapise de (cum)părătur(ă): un zapis de la Irimiia (Pa)[1]os și de la soru-sa Sohica și de la Carperin vătavul și de la Bîrlădenița și de la ficiorul ei, Gavril, toți nepoții și strănepoții Stancăi Mărățineas(a) și de la Gavrilaș, nepot lui Vitolt, scriind cum de-a lor bun(ă)voe, au vîndut a lor driaptă ocin(ă) și moșie, un sat întreg, ce s(e) chiamă Bălăneștii, pe apa Zeletinului, în ținutul Tecuciului, r(ăpo)satului Dabijii vod(ă),

[1] Loc ars, lipsă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

încă în boerie, hiind vornic mari de Țara d(e Jos și do)amnei sale, Dafinei, drept trei sute de lei ; și alt zap(pis de la) [1] Anastasiia Bîrlădeniță, fata lui Nădăbaico, și de la (fecio) [1]rul ei, Gavril, scriind cum de lor bun(ă)voe au vîndut un sat întreg, Giurgeoanii, iarăși în ținutul Tecuciului, pe apa Zeletinului . . . . : [1] ie că li-au fostu lor de moșie de (la) . . . . : [1] i . . . . . . a) [1]lte părți, iarăși de cumpărăt(ură . . . . (cumpără) [1]tură. Și aciastia sate li-au vîn(dut lui Evstratie Dabija vornicul și) [1] doamnei sale, Da(f)inei, (din) [1] boerie, fiind vor(nic) [1] . . . . . (e) [1]u va(d) [1] de moar(ă), ... (gi) [1]nerele dumisa(le) . . . . (răpos) [1]atului Dabijii vod(ă și doam) [1]nei Dafinii.

De(ci) ș(i) noi dac) [1]-am văzut acéle adevăra(te) zapis(e), și de la domniia (mea i-am dat și i-am) [1] întărit dumisali boiar(ul)lui nostru credincios, Ilie C(a)targiul comisul, și giupîneasăi dumisali, Saftei, cu aciali mai sus pomenite sate, Bălăneștii și Giurgeoanii, în ținutul Tecuciului, ca să le hie și de la domniia mea driaptă ocină și moșii în viaci și cuconilor dumilor(sale și ne) [1]poților și uric și întăritur(ă) neclătită și nerușe(ită) nici odinioară în viaci. Și altul nime să n-aibă a s(e) amesteca.

ꙋ Ꙗс, велѣт ҂зсѕ месица фебрꙋарїе нї дьни.

Orig., rom., hîrtie scrisă pe ambele părți, carbonizată, cu lipsuri. Se păstrează sub două foi de sticlă, prinse cu clame. Pecetea mijlocie, aplicată pe ceară, sub foiță, imprimată, poartă următorul text : „Іѡ Антиох Константин воевода, божїю милостїю, господарь земли Молдавскои“.

[1] Loc ars, lipsă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

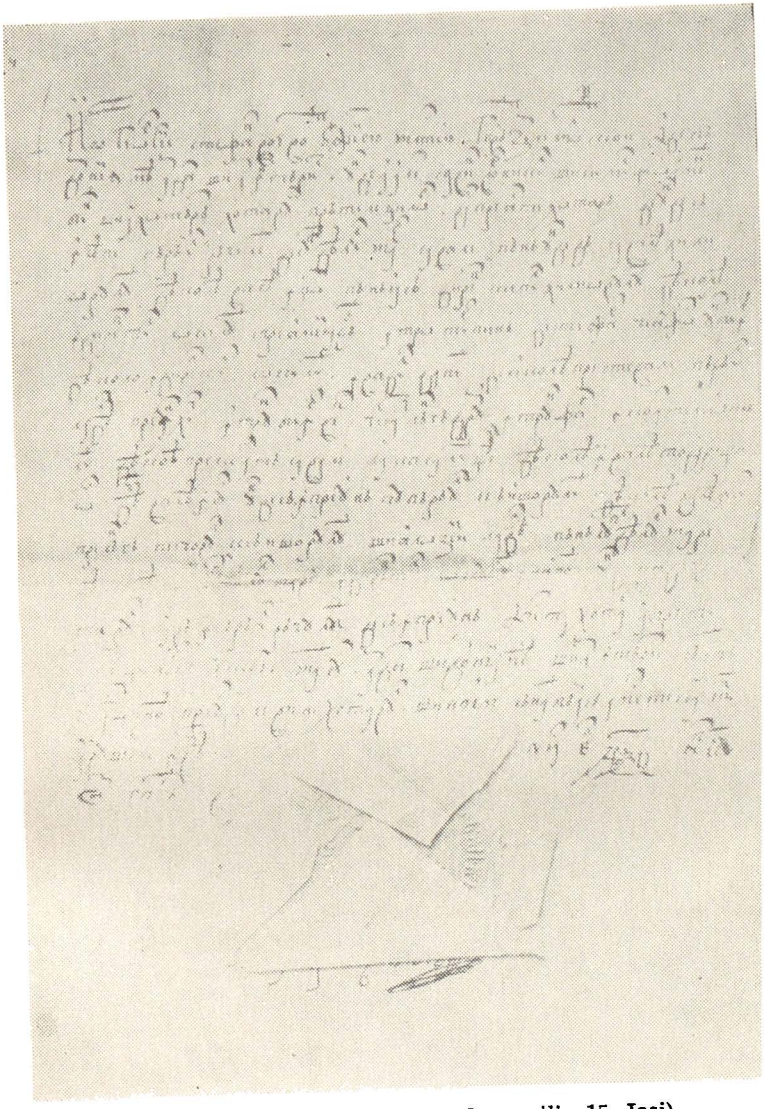

Pl. I : doc. nr. 3 (7164 <1656> aprilie 15, Iași).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

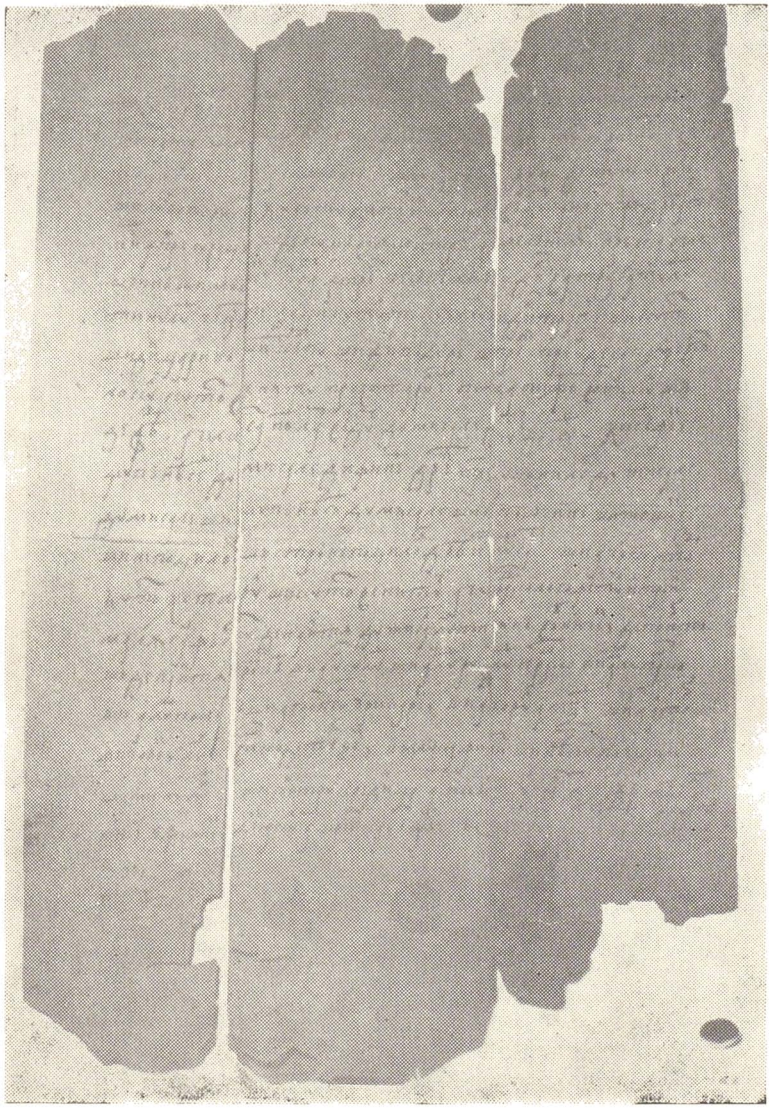

Pl. II : doc. nr. 7 (7169<1661>aprilie 17, Iaşi).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

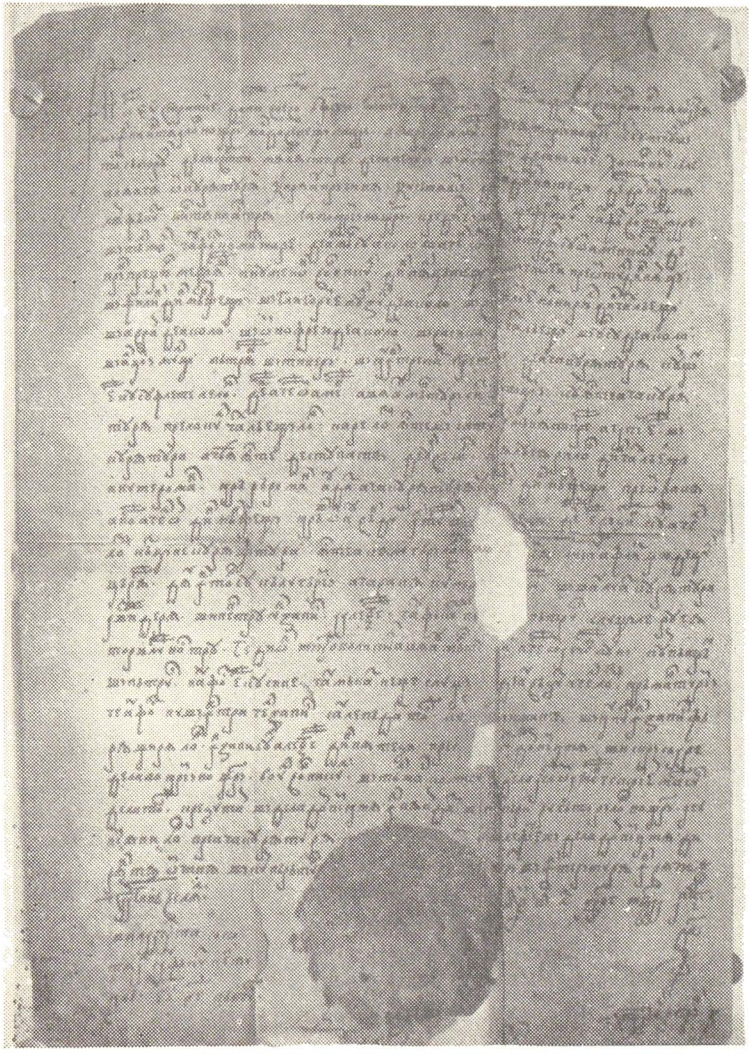

Pl. III : doc. nr. 15 (7173 < 1665 > aprilie 10, Iași).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

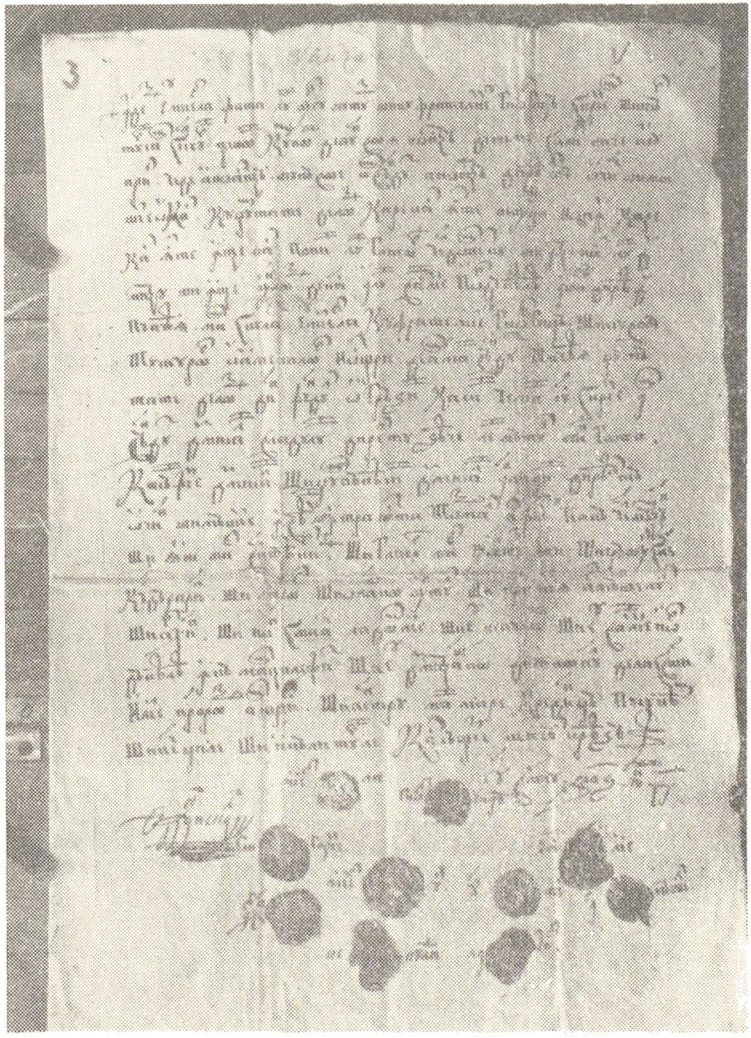

Pl. IV : doc. nr. 18 (7176 <1668> iunie 4, Iaşi)

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

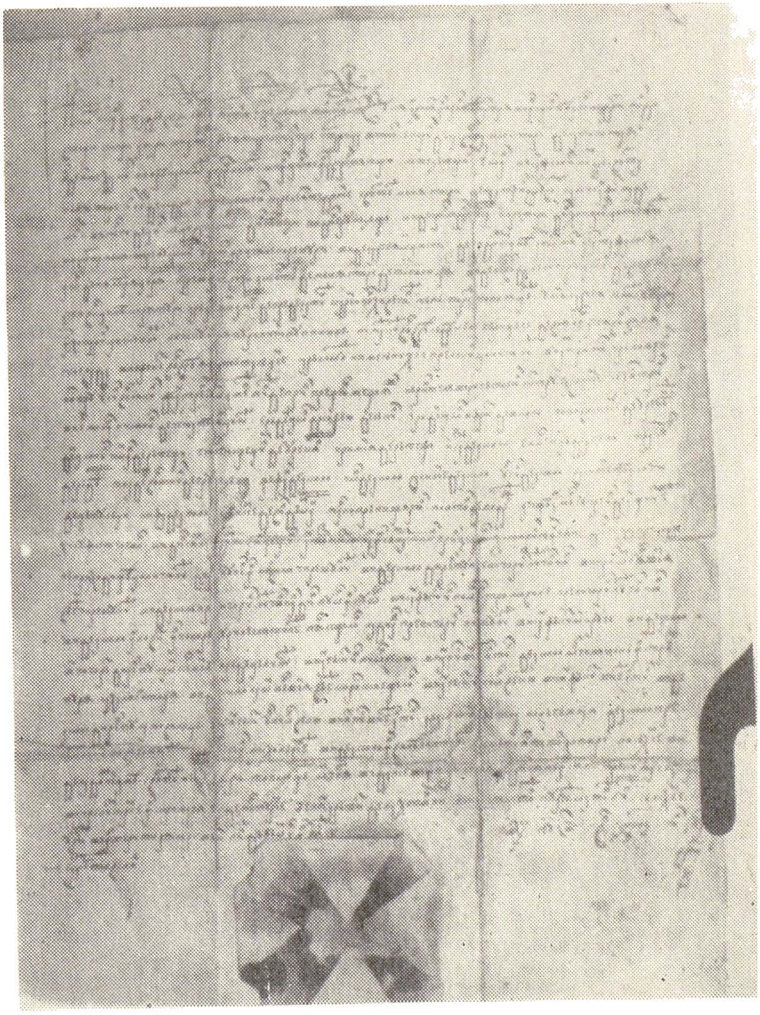

Pl. V : doc. nr. 20 (7176 < 1668 > iulie 21, Iași).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

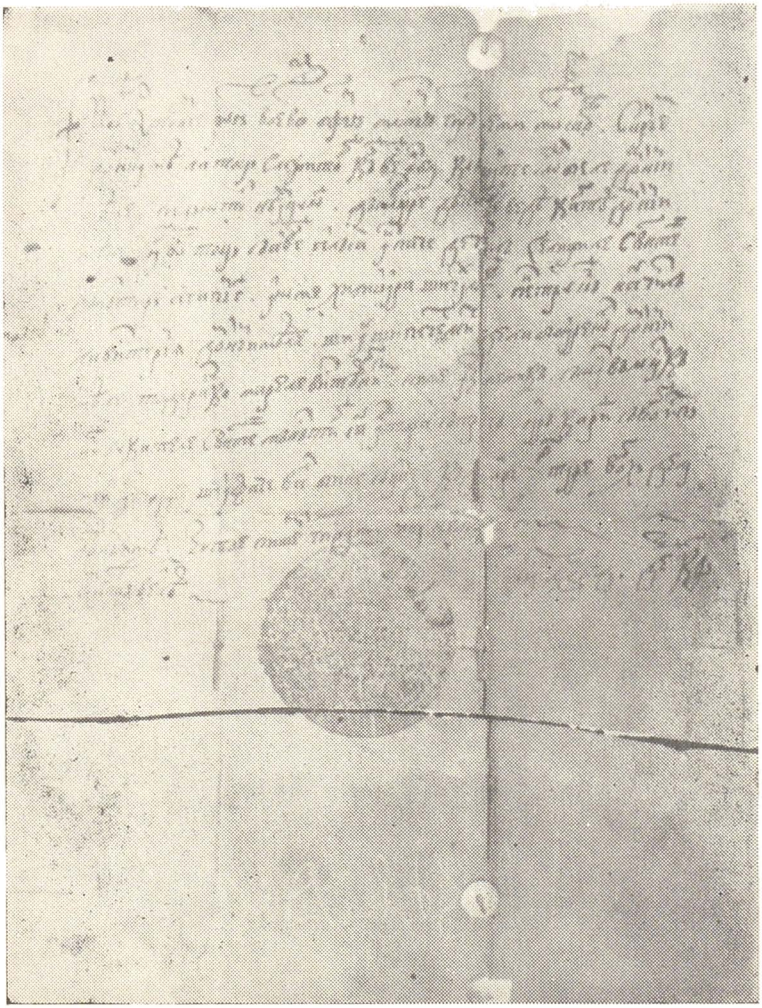

Pl. VI : doc. nr. 23 (7184 < 1675 > decembrie 29, Iași).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DESPRE CEREMONIALUL DOMNESC

DE

PAUL MIHAIL și I. CAPROȘU

Manuscrisul slavo-român (33,5×22 cm), conținînd 32 file numerotate cu litere chirilice, două file numerotate ulterior și șase file albe, aflat în depozitul Bibliotecii Centrale Universitare din Iași, este un liturghier arhieresc. În terminologia cărților de cult, manuscrisul este numit arhieraticon, pentru conținutul celor trei liturghii și pentru rînduiala hirotoniilor ceteților, ipodiaconilor, diaconilor, preoților și arhiereilor. Manuscrisul era destinat slujirii arhierești, indicîndu-se formulele tipiconale ale slujbelor și rînduielilor.

După ductul scrierii, manuscrisul a fost copiat de Axente Uricarul la Iași, probabil în anul 1705, și a fost în folosința mitropoliților Moldovei.

Manuscrisul conține, la f. 31—32, *Rînduiala ce se face la încoronația domnului*, iar la f. 32v—33, *Molitfa la călătoria domnului*, pe care le publicăm mai jos.

În manuscrisele românești din secolul al XVIII-lea ca și în tipăriturile liturgice, *Rînduiala ce se face la încoronația domnului* nu apare. Ea nu apare nici chiar în traducerea ce se face după arhieraticonul slav la Petersburg, în 1770, de Vartolomei Măzăreanu [1].

Abia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, mitropolitul Iacov Stamate în cartea *Liturghie*, tipărită în Iași, la 1794, și destinată preoției, tipărește *Rînduiala ce să face la încoronație domnilor*, la f. 163v—164. Conținutul identic al textului tipărit cu cel din manuscrisul lui Axinte Uricarul ne face să afirmăm că textul a fost copiat de pe acest manuscris, înlocuindu-se doar cuvîntul *mărire* din manuscris cu *slavă* din tipăritură.

Se pune întrebarea, de unde a copiat Axinte Uricarul *Rînduiala*, de vreme ce în epoca respectivă arhieraticonul slavon tipărit sub Petru I nu înserează *Rînduiala la încoronația împăraților și domnilor*. Nici în liturghierul slavo-român publicat la București în 1680 nu se găsește această *Rînduială*, după cum nici în *Liturghia* în românește a mitropolitului Dosoftei ea nu se află tipărită.

Răspunsul este că Axinte Uricarul a avut în față un model de traducere românească mai veche, după un manuscris bizantino-slav.

Rînduiala ce se face la încoronația domnului, în manuscris, folosită la Mitropolia Moldovei, este anterioară *Condicii* de obiceiuri a lui Gheorgachi al doilea

[1] Vezi *Un manuscris inedit al lui Vartolomei Măzăreanu din 1770*, în *Romanoslavica*, X, București, 1964, p. 465.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

logofăt, care a alcătuit-o la Iaşi, în 1762, din porunca voievodului Grigore Calimachi [2].

Molitfa la călătoriea domnului nu se află în tipăriturile româneşti din secolul al XVIII-lea. O rugăciune pentru călătorie apare în molitvelniccle şi evhologhiile din secolul al XIX-lea şi este destinată mirenilor. Textul ei diferă de rugăciunea la călătoria domnului.

Originalul acestei rugăciuni provine din Bizanţ.

La înscăunarea bazileului, patriarhul bizantin compunea o rugăciune. După cercetările recente ale bizantinologului A. Failler (Franţa), pare să se fi păstrat, în două manuscrise, cea a patriarhului Ioan Glykys către împăratul Andronic al II-lea Paleologul. Ea reflectă mentalitatea bizantină despre persoana împăratului şi esenţa raporturilor dintre biserică şi stat.

Cronicarul Axinte Uricariul copiază rugăciunea la înscăunarea domnilor după traducerea română din secolul al XVII-lea şi o introduce în 1705 în manuscrisul său miscelaneu din care o şi publicăm.

Axinte Uricarul a copiat, desigur, *Molitfa la călătoria domnului* de pe un text care circula în Moldova în secolul al XVII-lea.

RÎNDUIALA CE SĂ FACE LA ÎNCORONAŢIA DOMNILOR

Intrînd domnul în biserică şi închinîndu-să, sărută sfintile icoane. Dup<ă> aceea întră pe dvera cea mare, în sfîntul oltariu, şi îngenunchindu înnainte sfîntului prestol, citeşte arhiereul molitfa aceasta, zicînd :

Dieaconul : Domnului să ne rugăm :

D<oa>mne Dumnezeul nostru, împăratul împăraţilor, şi d<o>mnul domnilor, carele prin Samuil pr<o>rocul ai ales pre D<a>vid sluga ta, şi l-ai unsu pre el a fi împărat preste norodul tău Israil.

Însuţi şi acum auzi rugăciunea noastră, nevrednicilor, caută din sfîntu lăcaşul tău. Şi pre credinciosul robul tău : cutare : pre carele bine ai voit a-l pune d<o>mn preste norodul tău cel sfîntu, ce l-ai cîştigat cu pre scumpu sîngele unuea născut fiiului tău.

Învredniceşte-l pre el a să unge cu untul de lemnu al bucurici.

Îmbracă-l pre el cu putere de sus.

Pune preste capul lui cunună de piatră scumpă. Dărueşti-i lui îndelungare de zile. Dă-i în dreapta lui schiptrul mîntuirii. Întăreşte-l pre el cu scaunul dreptăţii. Ocoleşte-l pre el cu scutul Prea sfîntului D<u>h. Întăreşte braţul lui. Supune suptu picioarele lui pe tot vrăjmaşul şi înprotivnicul. Samănă în inima lui frica ta. Şi acea spre supuşii săi milostivire.

Păzeşte-l pre el întru nevinovata credinţă. Arată-l pre el întreg păzitoriu poroncilor sfintelor tale biserici.

Ca să giudece pre norodul tău în dreptat<e>, şi pre săracii tăi întru judecată. Să mîntuiască pre fiii celor sărimani. Şi moşnean să să facă cereştii tale împărăţii. Că a ta iaste ţinerea şi a ta iaste împărăţiea, şi puterea şi mărirea, a Tatului şi al Fiiului şi a Sfîntului D<u>h, acum şi pururea şi în vecii vecilor, amin !

Şi luînd arhiereul gugimaca după sfîntul prestol, o blagosloveşte şi o pune în capul domnului zicînd :

Mărire lui Dumnăzău dentru înălţime, şi pre pămîntu pace şi întru oameni bunăvoire.

---

[2] Vezi Mihail Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopiseţele Moldaviei şi Valahiei*, ed. a II-a, vol. III, Bucureşti, 1874, p. 299—333 ; Dan Simionescu, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi, 1762*. Studiu şi text, Bucureşti, 1939.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Decii rădicându-s<ă> domnul de la pămîntu, îl iau doi episcopi de suptsusiori şi-l duc de-l sue în scaun. Iar diaconul zice ecteniea : Miluieşte-ne pre noi Dumnezăule ; şi după ectenie zice arhiereul văzglas : Că milostiv şi iubitoriu de oameni ; şi opustul.

MOLITFĂ, LA CĂLĂTORIEA DOMNULUI

D<oa>mne Dumnăzăul nostru, carele cu înţelepciunea ta şi cu cuvîntul tău toate le-ai zidit şi din ce n-au fostu, a fi, toate le-ai adus, şi întru una le-ai strînsu, şi le-ai adunat, cu negrăită puterea şi lucrarea ta, că toate sîntu putincioasă ţie, şi nemică nu-ţi iaste cu neputinţă. Şi pentru aceasta vremile şi anii ai aşezat şi ai alcătuit cu a ta voe, şi ai înfrumuseţat pe aceste arătate văzute, carele ai întinsu ceriul şi l-ai înfrumuseţat, precum şi cortul acela al mărturii prin Moisi, şi mulţimea aceea cu miile înmulţită a neamului evreesc întru bună orînduială şi unire ai provăţuit, şi pe Moisi peste dînşii prin dreapta ta, şi braţul tău cel tare povăţuitor l-ai pus, şi începătorie le-ai dat lor, păzîndu pre dînşii nevătămaţi, întru acoperemîntul tău şi m<î>na ta cea tare.

Ce la ce ai pus soarele spre luminarea zîlii şi luna spre stăpînirea nopţii, cela ce mulţimea stelilor preste întărie le-ai îndesit, şi le-ai dat lor purcedirea ce pur<u>rea mergătoare, puindu-le cu a ta poroncă întru orînduiala lor, ca să păzească hotarul lor şi în drumul şi în purcedire lor să alerge după a ta voie.

Ce la ce ai descoperit pămîntul fiind întîiu nevăzutu şi întunecat şi cu frumuseţe pe dînsul l-ai înpodobit pentru firea omenească, cela ce mai călătorit calea cea adevărată şi vie cu sluga ta Iosif, carele cu stîlpul de foc ai povăţuit pre Israil întru a sa călătorie

Însuş şi acum prea sfinte înpărat al măririi, trimite din prea sfîntul lăcaşul tău şi din scaonul măririi înpărăţii tale, stîlpu luminat cu strălucire, ca să povăţuiască şi să îndrepteze, întru călătorie pre robul tău, binecredinciosul domnul nostru IO ( ) şi-l întăreşte pe dînsul cu dreaptă m<î>na ta, şi-l izbăveşte de tot viforul şi bîntuiala şi pace şi ajutor bun îi orăndueşte.

Aşa D<oa>mne Dumnăzăul milii, auzi-mă pre mine smeritul şi nevrednicul robul tău în ceasul acesta şi-l întăreşte pre dînsul cu nebiruită puterea ta, ca să te slăvim pre tine Dumnăzăul minunilor. Că tu eşti înpăratul păcii şi mîntuitoriul sufletelor noastre, şi ţie mărire înălţăm. Tatălui, şi Fiiului şi Sfăntului D<u>hu, acum şi pururea şi în vecii vecilor, amin.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LISTA MARILOR DREGĂTORI AI MOLDOVEI
(sec. XIV—XVII)

DE

N. STOICESCU

Dată fiind utilitatea listelor marilor dregători din țările române, atît pentru cunoașterea activității lor, cît și pentru datarea diverselor documente fără dată, în care sînt citați ca martori, publicăm în paginile ce urmează lista marilor dregători din Moldova (lista celor din Țara Românească a apărut în *Studii și materiale de istorie medie*, IV, 1960, p. 565—593). Această listă a fost întocmită pe baza izvoarelor interne (documente, cronici, inscripții)[1] iar dregătorii au fost așezați în ordinea importanței lor, începînd cu marele logofăt și terminînd cu marele comis. Lista cuprinde numai pe marii dregători membri obișnuiți ai sfatului domnesc, nu și pe boierii fără titluri de dregători care au fost membri ai sfatului în secolele XIV—XVI sau pe dregătorii care apar întîmplător în sfatul domnesc sau ca membri ai divanului. La dregătorii care au ocupat demnități și în Țara Românească am menționat „vezi și Țara Rom.".

MARI LOGOFEȚI

Iațco, 1400 febr. 11—aug. 4.
Brateiu, 1401 iulie 30—1413 iul. 6.
Isaia al lui Gîrdea, 1409 ian. 28—1424 febr. 16.
Ivașco al lui Bratei, 1419 apr. 8—1430 febr. 21.
Ivan Cupcici, 1422 aug. 20—1425 mai 12.
Neagoe (Micul), 1426 mai 22—1440 oct. 10 (cu întreruperi).
Vilcea, 1435 oct. 8 (trad.).
Dieniș (Dinisco) (și spătar), 1435 oct. 18—1442 febr. 24.
Oancea (Vancea), 1436 apr. 21—1449 iun. 5.
Sima (Simon), 1436 aug. 24—1446 mart. 5.
Costea Andronic, 1440 aug. 6—1442 sept. 8 (apare apoi în sfat fără titlu, 1443 aug. 3—1449 mai 26).
Mihail, 1443 nov. 29—1456 iun. 30 (cu întreruperi).
Ilie, 1444 apr. 26—1448 oct. 10 (al lui Petru II).
Stanciu, 1448 febr. 18 (al lui Roman II).
Petru, 1451 iun. 13—1456 iun. 30 (apare și ca fost logofăt).
Cozma, 1454 aug. 25.
Șandro, 1455 febr. 8.

---

[1] *Mulțumesc aci colegului D. Mioc pentru ajutorul dat, cu mulți ani în urmă, la întocmirea acestor liste.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dobrul (Ioan) (fost pisar), 1457 sept. 8 —1468 febr. 5.
Toma, 1468 sept. 12—1474 aug. 26.
Ion Tăutul (fost pisar), 1475 mart. 11—1510 sept. 21.
Isac (fost vistier), 1513 mart. 5—1515 dec. 21 (apare apoi fără titlu, primul în sfat, 1517 oct. 17—1523 mart. 15).
Gavriil Totruşan (fost mare vistier), 1516 dec. 10—1523 mart. 25 (apare şi fără titlu în sfat, 1530—1537).
Toader Băloş (Baloşe) (fost logofăt II şi pîrc.), 1525 febr. 12—1537 apr. 30.
Gavriil Totruşan, 1539 mai 24—1540 nov. 30.
Mateiaş (fost mare vistier), 1541 mart. 11—1548 mai 5.
Iliaş, 1550 mart. 12—apr. 3.
Ioan Moghilă (Movilă) (fost mare vistier), 1551 mart. 21.
Jucotă, <1551> apr. 18.
Dumitru Lucoci, 1552 mart. 28—mai 14.
Ioan Moghilă, <1553> —1563 iunie 17.
Gavriil, <1565> ian. 30—1566 iul. 12 şi 1569 mart. 11—1571 iulie 15.
Drăgan (fost logofăt), <1571—1572>
Ion Golăe (Golia) (fost stolnicel), 1572 oct. 5—1578 iul. 22.
Gheorghie (fost mare vistier ?), 1579 apr. 2—oct. 28.
Ion Golăe, 1580 febr. 28.
Lupu Stroici (fost vistier), 1580 mart. 20 — 1591 iul. 30.
Zaharia Bîrlăceanu (fost pîrc.), 1591 <sept.>—1592 mai 15.
Nestor Ureche (fost logofăt), <1592—1593>.
Oprea (fost mare postelnic), 1593 mart. 12—aug. 7.
Gligorcea Crăciun (fost logofăt), 1594 febr. 7—1595 mart. 17.
Ştefan (fost diac), 1594 iul. 29, 1595 mai 18.
Lupu Stroici, 1595 oct. — 1610 ian. 16.
Ştefan, 1600 iun. 23—iul. 27 (al lui Mihai Viteazul).
Pătraşco (Şoldan) (fost mare vornic), 1610 aug. 6—1611 dec. 18.
Voico (fost logofăt), 1611 dec. 19—1613 apr. 18.
Nichifor Beldiman (fost hatman), 1613 dec. 3—1614 iun.
Ionaşco Ghenghea (fost vornic de poartă), 1614 iun. 20—oct. 18.
Nichifor Beldiman, 1614 nov. 1—1615 oct. 10.
Voico, 1615 febr. 6.
Ionaşco Ghenghea, 1615 oct. 25—1623 nov. 19.
Dumitraşco Ştefan (fost mare vornic), 1623 nov. 24—1630 oct. 28.
Ionaşco Ghenghea (fost mare vornic), 1630 dec. 16—1634 mart. 15.
Pătraşco Başotă (fost mare vornic), 1634 apr. 26—1636 apr. 14.
Mateiaş Gavrilaş (fost mare vornic), 1636 apr. 14[2]—1643 ian. 13.
Toderaşco Ianovici (fost mare vornic), 1643 ian. 13—1650 apr. 30[3].
Mateiaş Gavrilaş, 1650 oct. 21—1651 aug. 3.
Gheorghe Ştefan (fost mare spătar), 1651 oct. 15—1653 iun. 8.
Racoviţă Cehan (fost logofăt II), 1653 iun. 9 — 1654 mai 8.
Ionaşco Rusu (fost mare vornic), 1654 sept. 1—1658 apr. 20.
Racoviţă Cehan, 1658 apr. 26—1664 ante dec. 12.
Nicolae Buhuş (fost mare stolnic), 1664 dec. 12—1667 mart. 7.
Solomon Bîrlădeanu (fost mare vornic), 1667 mart. 12—1672 iun. 14.
Vasile Ceaurul (Ştefan) (fost mare vornic), 1673 febr. 22—aug. 19.
Nicolae Racoviţă (fost hatman), 1674 mai 31—1676.
Miron Costin (fost mare vornic), 1676 mai 9—1677 iun. 4.
Nicolae Racoviţă, 1677 mart. 16 (?)—1678 apr. 20.
Miron Costin, 1678 apr.—1683 febr. 10.
Nicolae Racoviţă, 1683 apr.—1685 mart. 1.
Tudosie Dubău (fost mare spătar), 1685 mart.—1693 apr.
Dumitraşco (II) Ştefan-Ceaurul (fost mare stolnic), 1693—1694.
Tudosie Dubău, 1694 aug.—1695 aug. 19.
Nicolae Donici (fost mare vornic), 1695 dec. 8—1700 sept. 14.
Ion Buhuş (fost mare paharnic), 1700 sept. 15—ante 1702 aug. 27.

[2] Apare un timp concomitent cu Pătraşco Başotă.
[3] În februarie şi martie apare uneori şi Mateiaş Gavrilaş.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

MARI VORNICI

Vlad, 1393 nov. 18—1400 aug. 4.
Duma, 1399 nov. 28—1400 aug. 4.
Ioaniș, 1400 febr. 11.
Negrea (Negru de la Bîrlad), 1403 ian. 7—1412 febr. 19.
Vlad Tuceaischi (de Roman), 1403 ian. 7.
Vlad, 1407 mart. 8—1413 iul. 6.
Oană (Ioan, Ivan, de Suceava), 1407 mart. 8—1412 apr. 5.
Tamaș (fost stolnic), 1411 iun. 28.
Giugiu (Jumătate), 1411 sept. 22 (apare apoi în sfat fără titlu, 1419 april. 8—1433 iun. 15).
Ioan (Ion) (de Suceava), 1411 iun. 28, 1414 aug. 2—1415 iul. 12.
Ivan (Oană), 1413 iul. 6—1415 apr. 13.
Stan, 1414 aug. 2.
Oană (Ivan de Suceava), 1414 dec. 20—1424 febr. 16 (apare și fără titlu, 1397 febr. 3—1425 mai 12).
Negrea (de la Bîrlad), 1425 ian. 30—mai 12 (apare în sfat și fără titlu, 1403 ian. 7—1429 sept. 24).
Ivan Cupcici (de Suceava), 1426 mai 22—1431 iun. 15 (apare și fără titlu în sfat pînă la 1434 oct. 8).
Ștefu (vornicel), 1428 apr. 2—sept. 3.
Giurgiu (Giurgea Jumătate), 1429 febr. 10—1433 ian. 28.
Toma (vornicel), 1432 ian. 4—1433 iun. 15.
Dan (fost postelnic), 1433 ian. 15—iun. 15 (apare apoi fără titlu în sfat, 1433 nov. 3—1435 nov. 25, 1448 oct. 5).
Steţco (vornicel), 1433 iun. 15.
Negrilă (Negrilaș), 1433 nov. 3—nov. 16.
Ivan Cupcici, 1434 ian. 29—oct. 8.
Petru Hudici, 1435 apr. 14 (apare în sfat și fără titlu, 1433 iun. 15—1449 aug. 9).
Vilcea (de la Lipnic), 1435 oct. 18—nov. 25 (apare în sfat și fără titlu, 1457 mart. 8—1439 oct. 26).
Cîrstea, 1436 apr. 21—iul. 17.
Petru Hudici (uneori de Suceava), 1436 apr. 21—1442 sept. 8.
Steţco, 1436 iul. 1—iul. 24.
Duma Negru, 1436 aug. 11—1438 aug. 18 (al lui Ștefan II) (apare și fără titlu, 1434 april. 24—1442 aug. 30).
Negrilă (Negrilaș), 1436 oct. 7—1439 oct. 28 (apare în sfat și fără titlu, 1434 ian. 29—1436 aug. 20, 1442 febr. 24—1447 febr. 11).
Moica, 1439 mai 10.
Cîrstea, 1440 oct. 22.
Petru (Hudici), 1441 iun. 25—1442 aug. 10.
Duma al lui Brae, 1442 apr. 5—1448 oct. 10 (al lui Ștefan II) (apare apoi fără titlu, 1449 mai 26—1455 febr. 8 și 1458 oct. 10—1466).
Badea (Bodea), 1443 mart. 6—1446 iul. 20.
Sima, 1443 apr. 16—1445 apr. 5 (al lui Petru II).
Mihail Păhno, 1443 apr. 16.
Oană (Pintece, Julici), 1448 febr. 18 (al lui Roman II).
Costea Perechiciu, 1448 febr. 23 (al lui Roman II).
Costea Orășescul (Orăș), 1448 apr. 23 (apare în sfat și fără titlu pînă la 1456 sept. 8 și apoi la 1464 apr. 28—nov. 2).
Costea (Perechiciu), 1449 mai 26—aug. 3 (apare apoi ca pîrc., 1449 iun. 15—1453 sept. 7).
Dragomir, 1451 iun. 13—iul. 31.
Duma Braevici, 1451 sept. 7—1454 ian. 1.
Fedor, 1455 febr. 8.
Hodco Știbor, 1455 iul. 2—1456 iun. 30 (apare apoi fără titlu, 1458 febr. 13—1461 aug. 8).
Goian (fost paharnic), 1457 sept.—1463 apr. 15.
Crasnăș (fost postelnic),, 1464 apr. 28—1467 oct. 2.
Isaia (fost pîrc. Chilia), 1467 dec.—1476 nov. 26.
Bodea (fost spătar), 1471 aug. 13—1476 mai 22.
Hrană, 1478 febr. 11—1484 mai 29.
Dragoș (Boul) (fost spătar), 1486 sept. 14—1491 apr. 20.
Boldur (Sima) (fost vistier), 1491 oct. 15—1503 mart. 14.
Jurj (Giurgiu) Dolh, 1503 aug. 26—1506 mai 22.
Dragoș (fost pîrc. Neamț), 1508 febr. 1—1515 apr. 20.
Petru (Carabăț), 1515 dec. 18—1523 mart. 25.
Hrană (fost mare spătar), 1524 apr. 10—1528 mai 18.
Grozav (Nicoară) (fost pîrc. Roman), 1529 mart. 9—apr. 29.
Huru (Efrim) (fost pîrc. Neamț), 1530 apr. 23—1540 nov. 30 (apare apoi în sfat fără titlu, 1545 sept. 17—1546 mart. 4).
Borcea, 1545 sept. 17—1546 mart. 1; apr. 7—8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Efrim Huru, 1546 mart. 18—apr. 16 (apare apoi fără titlu, primul în sfat, 1546 apr. 20—1548 mai 5).
Borcea (fost pîrc. Hotin), 1546 apr. 20—1548 mai 5.
Gavriil (Movilă ?), 1550 mart. 12—1552 mai 14.
Ion Nădăbaico, 1553 sept. 21—1555 mai 12.
Ion Moţoc, 1558 mart. 15—1560 aug. 20 (apare apoi ca mare sfetnic, primul în sfat, 1563 mai 14—iun. 17).
Ion Nădăbaico, 1561 (Ţara de Jos).
Drăghici Spancioc (fost mare spătar), 1563 mai 14—iunie 17.
Zbiarea, 1565 mart. 24—1568.

MARI VORNICI DE ŢARA DE JOS

Zbiarea (Ionaşco), 1569 mart. 11—1570 iul. 25 (apare apoi fără titlu în sfat, 1575 mart. 5—iul. 16 şi pîrc. Orhei sept. 15).
Albotă (Petre) (fost logofăt), 1572 ian. 20—mai 22.
Drăgan (fost mare logofăt), 1572 <ante mai>.
Dumbravă, 1572 dec. 13—1574 mai 13.
Cozma Murgu (fost pîrc. Hotin), 1575 mart. 5—1579 sept. 21.
Condrea Bucium (fost pîrc.), 1585 mart. 20—1583 mai 15.
Vartic (fost vornic Ţara de Sus), 1583 aug. 6—1587 sept. 6.
Condrea Bucium (fost pîrc.), 1588 ian. 28—1590 mart. 2.
Eremia Movilă (fost vornic Ţara de Sus), 1591 mart. 16—iunie 16 (viitor domn).
Condrea Bucium, 1591 dec. 25—1592 mai 3.
Moţoc, 1592 oct. 28.
Vartic, 1593 mart. 12—apr. 20.
Moţoc, 1594 mart. 18—mai 4.
Gherghie, 1594 dec. 8.
Nistor Ureche (fost mare logofăt), 1596 mart. 28—1611 apr. 22 (vezi şi Ţara Rom.).
Cîrstea (Ghenovici), 1612 ian. 18.
Ursu Bărboi, 1613 ian. 19—1615 aug. 3.
Ionaşco, 1613 oct. 20.
Mirza (fost vornic Ţara de Sus), 1615 oct. 25 (vezi şi Ţara Rom.).
Coste Băcioc (fost mare paharnic), 1616 aug. 15—oct. 13.
Dumitru Goia (fost mare comis), 1616 nov. 15—1617 apr. 20.
Coste Băcioc, 1617 mai 12—1620 iul. 12.
Eremia (Nădăbaico ?), 1621 ian. 18—mart. 30.
Lupu (Dragotă ?), 1621 sept.
Nicoriţă (Nicoară) (fost vornic Ţara de Sus), 1621 sept. 14.
Ionaşco (fost vornic Ţara de Sus), 1622 mart.
Constantin Roşca (fost pîrc.), 1622 apr. 1 (vezi şi Ţara Rom.).
Nicoară, 1622 apr. 20—1623 febr. 14.
Dumitru Ştefan (fost vornic Ţara de Sus), 1623 febr. 28—sept. 15.
Constantin Roşca, 1623 nov. 8.
Ionaşco, 1624 mart. 15—apr. 26.
Aslan, 1624 iul. 22—1625 dec. 22 (vezi şi Ţara Rom.).
Ionaşco Ghenghea (fost mare logofăt), 1626 sept. 26—1630 iun. 30.
Lupu Coci (Vasile Lupu) (fost hatman), 1630 aug. 30—1633 mart. 2 (apoi domn).
Ionaşco Cehan (fost mare pitar), 1633 dec. 15—1634 mart. 15.
Savin Prăjescu (fost pîrc.), 1634 mai 13—1638 febr. 15.
Dumitraşco Şoldan (fost vornic Ţara de Sus), 1638 mart. 10—1640 mai 8.
Toderaşco Ianovici (fost logofăt III), 1640 dec. 26—1643 ian. 12.
Grigore Ureche (fost mare spătar), 1643 febr. 21—1646 oct. 12.
Gheorghe Ghica (fost mare stolnic), 1647 iul. 7—1652 oct. 16 (viitor domn).
Ionaşco Rusu (fost mare medelnicer), 1654 ian. 15—mart. 18.
Ştefan Boul (fost vornic Ţara de Sus), 1655 mai 30—1658 mart. 20.
Vasilaşco (Ştefan, Ceaurul) (fost hatman), 1658 iun. 1—iul. 11.
Ilie Şeptilici (fost mare postelnic), 1658 aug. 6—1659 aug. 5.
Toma Contacuzino (fost vornic Ţara de Sus), 1659 dec. 9—1665 sept. 4.
Solomon Bîrlădeanu (fost vornic Ţara de Sus), 1666 ian. 12—1667 mart. 7.
Miron Costin (fost vornic Ţara de Sus), 1667 mart. 12—1671 iun. 29.
Gavril Costachi (fost mare spătar), ante 1673 aug. 13.
Miron Costin, 1674 ian. 19—1675 iul. 9.
Gavril Costachi, 1674 dec. 1, 1675 sept. 10.
Ilie Sturza (fost mare paharnic), 1676 febr. 28—1678 iun. 20.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Gavril Costachi (fost hatman), 1679 mart. 21—1685 aug. 25.
Ion Racoviță, 1685—1686 iun. 9.
Gavril Costachi, 1686—1688.
Vasile Costachi (fost mare paharnic), 1688 febr. 4—1691 mart. 6.
Alexandru Ramandi (fost vornic Țara de Sus), 1692 febr. 25—iul. 24.
Vasile Costachi, 1693 apr.—1700 sept. 14.
Mitrea Apostol (fost vornic Țara de Sus), 1700 sept. 15—1703 iun.

MARI VORNICI DE ȚARA DE SUS

Crăciun, 1569 mart. 11—1570 iul. 25.
Drăgan, 1572 mai.
Păcurar, 1572 dec. 13—1573 mai 10.
Ion Grumăzea, 1574 mart. 12—mai 13.
Bilăi (fost mare stolnic), 1575 mart. 5—1579 sept. 21.
Slăvilă (fost hatman), 1579.
Iurescul, 1580 mart. 20—1582 mart. 8.
Vartic, 1583 mart. 14—mai 15.
Ieremia Movilă (fost vornic), 1583 aug. 1—1590 ian. 28.
Andrei (Corcodel) (fost hatman), 1591 mart. 16—iun. 16.
Ivan (Norocea) (fost pîrc. Neamț), 1591 dec. 25—1592 mai 3 (vezi și Țara Rom.).
Gheorghe (fost logofăt), 1593 febr. 11—apr. 20.
Toma (Tomaș), 1594 mart. 28—mai 4.
Cîrstea (Ghenovici) (fost pîrc. Neamț), 1594 dec. 8—<1595> oct. 2.
Gligorcea Crăciun (fost mare logofăt), 1596 sept. 10—1599 dec. 17.
Cîrstea (Ghenovici), 1600 mart. 20—1607 iul. 17.
Petraşco (Nădăbaico) (fost logofăt), 1608 apr. 20—1610 iul. 31.
Vasile (Văscan) Orăș (fost hatman), 1610 aug. 8—1611 iun. 19.
Pătraşco Nădăbaico (Șoldan) (fost mare logofăt), 1612 febr. 17—1615 aug. 3.
Mîrza, 1613 mart. 30—1615 aug. 3.
Nicoară (Nicoriță) (fost mare armaș), 1615 sept. 28—1620 iul. 12.
Ionaşco (fost vornic Țara de Jos), 1621 ian. 18—mai 12.
Gorgan, 1621 mart. 13 (vezi și Țara Rom.)
Dumitru Ștefan (fost staroste de Putna), 1621 sept. 7.
Nicoară (fost vornic Țara de Jos), 1622 mart.
Dumitru Ștefan, 1622 apr. 1—1623 febr. 14.
Ion (Ionaşco ?), 1623 apr. 2—sept. 15.
Nicoară (fost vornic Țara de Jos), 1624 febr. 27—1625 dec. 22.
Lupu Hăbășescu (fost logofăt II), 1626 sept. 25—1627 oct. 20.
Gavrilaş Mateiaş (fost pîrc.), 1627 dec. 9—1629 iun. 5.
Lupu Bucioc (Băcioc), 1629 nov. 12—1631 nov. 20.
Ionaşco Cujbă (fost mare sluger), 1632 apr. 29—1633 mart. 25.
Pătraşco Başotă (fost mare vistier), 1633 nov. 25—1634 mart. 15.
Dumitraşco Șoldan (fost mare spătar), 1634 mai 13—1638 febr. 15.
Toader Petriceico (fost pîrc.), 1638 mart. 10—1644 iun. 15.
Toma Cantacuzino (fost mare stolnic), 1644 iun. 31—1653.
Ștefan Boul (fost mare șetrar), 1654 mart. 18—sept.
Istrate Dabija (fost mare spătar), 1655 ian. 21—1659 aug. 15.
Ion Prăjescu (fost mare vistier), 1659 dec. 8—1661 mai 25.
Istrate Dabija, 1661 iun.—sept. 8 (apoi domn).
Ilie Șeptilici (fost hatman), 1662 ian. 3—oct. 22.
Solomon Bîrlădeanu (fost mare vistier), 1662 nov. 16—1665 sept. 4.
Vasile (Ceaurul ?), 1664 febr. 1.
Miron Costin (fost mare paharnic), 1666 aug. 20—1667 mart. 7.
Vasile (Vasilaşco) (Ceaurul ?), 1667 mart. 9—1668 dec. 17.
Grigore Hăbășescu (fost pîrc.), 1669 ian. 21—1671 febr. 6.
Gheorghe Catargiu (fost mare clucer), 1671 mai 6—1672 nov. 22.
Ionaşco Balș (fost mare șetrar), 1673 febr. 1—iun. 20.
Grigore Ghenghea (fost mare medelnicer), 1673 mart. 4—1679 febr. 21.
Vasile Costachi, 1679 iulie 10.
Grigore Ghenghea, 1680 ian. 9—1683 oct. 12.
Alexandru Ramandi (fost mare postelnic), 1684 apr. 9—1685 febr.
Ionaşco Balș, 1685 mart. 1—ante 1685 aug. 25.
Ion Racoviță (fost mare paharnic), 1685 aug. 25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Alexandru Ramandi, 1685 dec.—1686 ian. 4.
Ion Racoviţă, 1686 iunie 28.
Ionaşco Balş, 1687 nov. 30—1689 aug. 22.
Velicico Costin (fost hatman), 1689 sept. —1691 aug. 24.
Andronic Cerchez, 1692 apr. 15—iun. 13.
Nicolae Donici (fost mare clucer), 1693 iulie—1695 ian.
Mitrea Apostol (fost mare căpitan), 1695 dec. 8—1700 sept. 14.
Pavel Ciocîrlan (fost mare paharnic), 1700 sept. 15—1703 mai 22.

HATMANI ŞI PÎRCĂLABI DE SUCEAVA

PORTARI DE SUCEAVA

Oană, 1436 aug. 24 (nu e în sfat).
Oană (Vană), 1438 mart. 5—1443 nov. 29, 1448 iulie 15—oct. 10.
Şendrea (cumnatul lui Ştefan cel Mare), 1479 apr. 29—1481 apr. 20.
Luca Arbore, 1486 sept. 14—1523 mart. 15.
Petrică (fost pîrc. Roman), 1523 mart. 15.
Barbovschi (Onofrei) (fost pîrc.), 1525 febr. 12—<1530> apr. 23.
Mihu (fost pîrc. Hotin), 1530 mart. 11—1540 nov. 30.

HATMANI ŞI PORTARI

Petre Vartic, 1541 mart. 11—1548 apr. 5.
Negrilă (Simion), 1548 apr. 12—mai 5.
Ion Sturzevici (Sturza) (fost pîrc. Hotin), 1550 mart. 12—1552 mai 14.
Simion (Negrilă) <1552>—1553 sept. 21.
Dan (fost mare vistier), 1554 mart. 1—1555 mai 12.
Dumitru (fost mare paharnic), 1558 mart. 15—1562.
Ştefan Tomşa (?), 1562—1563 (viitorul domn).
Barnovschi (Toma), 1563—1563 iun. 17.
Vasile (Bălţatul ?), 1569 mart. 11—1571.
Dinga (fost pîrc.), <1571—1572>.
Gîrle, 1572 dec. 13—1574 mart. 12.
Ieremia (Cernăuţeanul((fost pîrc. Orhei), 1574 mart. 27—mai 13.
Slăvilă, 1575 mart. 5—1578 febr. 22.
Burlă, 1577 dec. 26.
Gheanghea (Grigore) (fost vornic), 1578 apr. 3—iul. 4.
Balica (Melentie) (fost mare paharnic), 1579 apr. 2—1581 aug. 21.
Nicula (fost mare spătar), 1581 dec. 8—1582 mart. 8.
Balica (Melentie), 1583 ian. 6—1586 febr. 26.
Andrei (Corcodel) (fost pîrc.), 1586 apr. 11—1589 aug. 24 (vezi şi Ţara Rom.).
Gheorghe (nepotul lui P. Şchiopul) (fost pîrc.), 1590 ian. 28—1591 iun. 16.
Andrei Corcodel, 1591 dec. 25—1592 mai 3.
Ivan (Norocea) (fost mare vornic), 1593 mart. 12—apr. 20.
Ştefan Răzvan (fost agă), 1594 mart. 28—1595 apr. (apoi domn).
Simion Movilă (fost paharnic), 1597 ian. 22—1600 apr. 8 (apoi domn în Ţara Rom.).
Udrea (Băleanu), 1600 mai—iul. 23 (al lui Mihai Viteazul) (vezi şi Ţara Rom.).
Văscan Orăş (fost staroste), 1601 febr. 3—1607 iul. 17.
Isac Balica (fost mare vistier), 1609 ian. 23—sept. 26.
Văscan Orăş, 1609 oct. 25.
Isac Balica, 1609 nov. 17—1611 dec. 1.
Stavrinos (Eronim) (grec), 1612 mai 3.
Beldiman (Nichifor) (fost vornic de poartă), 1612 oct. 8—1613 mart. 31.
Sturza (fost postelnic), 1614 febr. 9—1615 aug. 1.
Grigore Ciolpan (fost mare comis), 1615 sept. 20—oct. 25.
Mihu (Miho) Racotă, 1616 oct. 13—1618 mai 15 (vezi şi Ţara Rom.).
Const. Roşca (fost pîrc.), 1618 dec. 17.
Bernard (Borisi) (fost mare postelnic), 1619 iul. 5.
Vasile Şeptilici (fost mare vătaf), <1620> mai 5—1620 dec. 30.
Dumitru Duca (grec), <1620 sept.—1621 aug.>—1621 mart. 30.
Miron Barnovschi (fost pîrc.), 1622 mart. —1625 dec. 20.
Vasile Şeptilici, 1627 ian. 16.
Nicoară (Nicoriţă) (fost mare vornic), 1627 mart. 7—1629 aug. 9.
Bartolomeu Minetti, 1629 oct. 26.
Lupu (Coci) (fost mare vistier), 1629 nov. 12—1630 apr. 15.
Moscul, 1631 mart. 21—aug. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Savin Prăjescu (fost pîrc.), 1631 aug. 23—1632 ian. 7.
Iuraşco Başotă (fost pîrc.), 1632 apr. 29—1633 mart. 2.
Costin (fost mare postelnic), 1633 dec. 15 1634 mart. 15.
Gavril Coci (frate cu Vasile Lupu), 1634 mai 13—1651 mai 28.
Gheorghe Coci (frate cu Vasile Lupu) (fost mare paharnic), 1651 sept. 22—1652 oct. 16.
Vasile Ştefan — Ceaurul (frate cu Gheorghe Ştefan), 1654 mart. 11—1658 febr. 27.
Grigore Hăbăşescu (fost serdar), 1658 aug. 6—1659 mai 25.
Ilie Şeptilici (fost mare vornic), 1659 iun. 27—1661 sept. 9 [1].
Nicolae Racoviţă (fost mare postelnic), 1661 oct. 6—1671 mai 6.
Alexandru Buhuş (fost serdar), 1671 nov. 20—1677 mart. 29.
Grigore Hăbăşescu (fost mare vornic), 1673 iun. 11—20.
Gavril Costachi (fost mare vornic), 1677 iul. 1—ante 1678 apr. 20.
Alex. Buhuş, 1678 apr. 20—1684 febr.
Zosin Başotă (fost mare şetrar), 1684 mart. —1685 mai 24.
Velicico Costin (fost mare spătar), 1685 iun.—1689 aug. 22.
Lupu Bogdan (fost mare spătar), 1689 sept.—1693 apr.
Nicolae Costin (fost logofăt III), 1693 dec. 5—1695 sept. 15.
Antiohie Jora (fost mare paharnic), 1695 sept.—dec.
Lupu Bogdan, 1695 dec. 8—1700 sept. 14.
Nicolae Costin, 1700 sept. 15—1703 mai 22.

PÎRCĂLABI DE CETATEA ALBĂ

Iurghici, 1443 mart. 6—mai 30.
Petru, 1449 mai 26.
Stanciu (fost pîrc. de Hotin), 1453 ian. 26—1456 iun. 13 (apare apoi în sfat şi fără titlu, 1459 ian. 13—1479 mai 24).
Vlaicu (unchiul lui Ştefan cel Mare), 1457 sept. 8—1460 dec. 5.
Manoil (fost pîrc. de Hotin), 1459 ian. 3.
Stanciu, 1466 iun. 11—iul. 9.
Zbiarea (fost stolnic), 1466 iun. 11—1467 ian. 1.
Stanciu, 1467 sept. 11—1470 nov. 26.
Zbiarea, 1467 sept. 11—1470 nov. 26 (apare apoi în sfat fără titlu pînă la 1489 mart. 14).
Bîlco (Belco) (fost pîrc. Chilia), 1470 mai 28—1474 aug. 26.
Mîrza, fiul lui Stanciul, 1470 nov. 26.
Luca (fost stolnic), 1471 aug. 13—1476 mai 22.
Herman (Hărman), 1475 apr. 14—1481 febr. 1 (apare apoi fără titlu sau pîrc. în sfat pînă la 1499 sept. 18).
Duma (fost pîrc. de Hotin), 1478 febr. 11 1480 sept. 17 (apare apoi ca pîrc. de Orhei, 1481 febr. 1—1484 mai 29 şi pîrc. pînă la 1502 mart. 14).
Gherman, 1481 febr. 1—1484 iun. 8.
Oană, 1481 febr. 1—1484 iun. 8.

PÎRCĂLABI DE CHILIA

Pîrcălab de Chilia (nenumit), 1446 febr. 19.
Isaia (fost pîrc. de Neamţ), 1465 apr. 11—1467 oct. 2.
Ion Bucium, 1465 apr. 11—1466 iul. 9.
Buhtea, 1466 aug. 28—1468 sept. 24 (apare în sfat şi fără titlu, 1458 sept. 5—1466 şi 1470 febr. 8—1476 mai 22).
Bîlco, 1468 sept. 24.
Goian (fost pîrc. de Hotin), 1468 oct. 2—1470 nov. 26.
Paşco, 1469 oct. 20—1470 iul. 18.
Bîlco, 1469 oct. 20—1470 nov. 26.
Oană, 1470 nov. 26.
Neagu (fost comis), 1471 aug. 13—1478 febr. 11 (apare apoi fără titlu în sfat pînă la 1490 mart. 17).
Ivaşco, 1471 aug. 13—1478 febr. 11.
Şandru Bora, 1479 mart. 4—sept. 20.
Maxim, <1479—1480> mart. 15—1484 iun. 8.
Ivaşco, 1480 mai 27—1484 iun. 8.

[1] În aceiaşi perioadă apare uneori în sfat şi Dima portar de Suceava.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

PÎRCĂLABI DE HOTIN

Manoil (cel Mare), 1438 iun. 20—1458 nov. 11 (apare și fără titlu în sfat între 1436 mai 23—1467 ian. 10).
Goian (fost vornic), 1464 apr. 28—1467 ian. 1.
Vlaicu (fost pîrc. Cet. Albă), 1467 sept. 11—1476 mai 22 (apare apoi fără titlu sau ca pîrc.).
Duma, fiul lui Vlaicu, 1469 oct. 20—1473 dec. 9.
Șteful, 1479 mart. 9—1491 febr. 26 (apare apoi fără titlu, 1492 ian.—1508 dec. 15).
Ion, 1487 mart. 5—mart. 8.
Mușat, 1491 mart.—1493 nov. 4.
Duma (Brudur ?), 1492 oct. 10.
Purece, 1493 nov. 4—1494 mart. 11.
Toader, 1493 oct. 26—1508 dec. 15.
Duma Brudur, 1496 ian. 24—1497 mart. 20 (apare apoi ca pîrc. în sfat, 1498 sept. 24—1502 mart. 14).
Negrilă, 1498 sept. 24—1508 dec. 15 (apare apoi fără titlu în sfat, 1513 mart. 5—1529 apr. 29).
Dan Bolea, 1510 febr. 7—1513 mart. 7.
Grincovici (Hrincovici) (fost clucer), 1510 febr. 7—1523 mart. 25. (apare apoi fără titlu în sfat, 1524 apr. 10—1528 apr. 8).
Talabă, 1515 apr. 20—1523 mart. 25 (apare apoi fără titlu în sfat, 1524 apr. 10—1529 apr. 29).
Toader, 1523 mart. 25.
Barnovschi (Onofrei), 1524 apr. 10.
Vlad, 1524 apr. 10—1537 apr. 30 (apare apoi fără titlu în sfat, 1540 mart. 7—nov. 30).
Mihu, 1527 mart. 3—1529 apr. 29.
Ion Stîrcea, 1528 apr. 8.
Toader (fratele lui Petru Rareș), <1530> apr. 23—1537 apr. 30.
Vlad, 1535 apr. 4.
Popescu (fost mare paharnic), 1540 mart. 7—nov. 30.
Șeptilici (Andreica), 1540 mart. 7— nov. 30.
Nicoară Hîra (fost cămăraș), 1541 mart. 11—1544—1545.
Petre Cîrc, ante 1545 sept. 17 (apare apoi fără titlu pînă la 1560 mai 19).
Sturza (Ion) (fost mare postelnic), 1545 sept. 17—1548 mai 5.
Moghilă (Gavril), 1545 sept. 17—1546 mart. 1.
Borcea (fost mare vornic), 1546 mart. 17—apr. 2.
Moghilă (Gavril), 1546 apr. 4—8.
Borcea, 1546 apr. 6, apr. 14—16 (apare concomitent ca vornic și pîrc.).
Moghilă (Gavril), 1546 apr. 21—<1549> apr. 3.
Hîrbor (Maxim) (fost mare postelnic), 1550 mart. 12—1551 mart. 21.
Cozma Ghenghea (fost pîrc. Roman), 1551 mart. 21.
Danciu Huru (fost pîrc. Neamț), <1551> apr. 28 (apare apoi fără titlu în sfat, 1552 mart. 28—mai 14).
Iosif Veveriță, 1552 mart. 28—mai 14.
Ion Hîrovici (Hîra), 1552 mart. 28—1555 mai 12.
Spancioc (?), 1552 apr. 28.
Neagoe (fost pîrc. Neamț), 1553 nov. 21—1560 aug. 20.
Movilă (Moghilă) (Vascan), 1558 mart. 15—1560 aug. 20.
Pisoschi, 1561—1562.
Avram (Banilovschi ?), 1562—1563 iun. 17.
Matiaș Stîrcea (fost spătar), 1563—1563 iun. 17.
Sava (Capotă ?), 1569 mart. 11—mai 15.
Turcea, 1569 mart. 11—1570 iun. 27.
Gavriil (fost mare postelnic ?), 1569 mai 20.
Sava (Capotă ?), 1569 mai 24—1570 iul. 25.
Dinga (fost mare postelnic), 1570 iun. 30—iul. 25.
Cozma Murgu, 1572 dec. 13—dec. 28 (apare și fără titlu în sfat, 1569 mart. 11—1570 iul. 25 și 1574 mart. 12—mai 10).
Lupe Huru (socrul lui Ioan Vodă), 1572 dec. 13—1574 mai 13.
Ion Caraghiuzeal (fost mare postelnic), 1573 febr. 17—mai 13.
Cîrstea (fost pîrc. Neamț ?), 1575 mart. 5—mai 2.
Andronic, 1575 mart. 5—1578 febr. 22.
Gavril, 1575 iun. 15—1578 febr. 22.
Vartic (Iuraşco) (fost mare postelnic), 1578 apr. 18—1579 sept. 21.
Gheorghe, 1578 apr. 18—iul. 4.
Ion, 1579 mai 28—sept. 21.
Toader, 1580 mart. 20—1582 mart. 8.
Gheorghe, 1580 mart. 20—1581 mai 8.
Petrea (Solacu), 1581 aug. 21—1582 mart. 8.
Gavril, 1581 oct. 28, 1583 ian. 6—1584 mart. 20.
Nicola (fost hatman), 1583 mart. 14—mai 15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Andrei (Corcodel) (fost logofăt III), 1584 ian. 14—1585 apr. 8.
Iurașco (Vartic), 1584 mart. 20—1585 apr. 8.
Bucium (Condrea) (fost pîrc. Neamț), 1585 sept. 3—1586 sept. 7.
Gheorghe, 1585 sept. 15—1589 aug. 24.
Cocorea (Grigore), 1587 ian. 3—1588 dec. 30.
Frîncescu, 1588 sept. 2.
Zotu (Țigara), 1589 apr. 24—aug. 24.
Cocorea (Grigore), 1589 apr. 25.
Frîncescu, 1589 sept. 2.
Gheorghe, 1589 sept. 2.
Cocorea (Grigore), 1590 ian. 28.
Bîrlădeanu (Zaharia) (fost mare spătar), 1590 ian. 28.
Gheorghe, 1591 mart. 16—iun. 16.
Zotu (Țigara), 1591 mart. 16.
Gavrilaș (Gavril), 1591 apr. 25—30.
Durac, 1591 iun. 16.
Molodeț, 1591 dec. 25—1592 mai 3.
Jora, 1591 dec. 25—1592 mai 3.
Danciul, 1593 mart. 12—apr. 20.
Ioan, 1594 mart. 28—mai 4.
Oprea, 1594 mart. 28—mai 4.
Rizan, 1594 dec. 8.
Gheorghe (Izlozeanu, Lozonschi), 1597 mart. 3—1610 dec. 21.
Eremia (Nădăbaico ?), 1612 sept. 13—1613 mart. 30.
Dumitru Goia (fost aprod), 1612 oct. 8—1614 mart. 26.
Mihalcea, 1614 febr. 9.
Sinția, 1614 oct. 18—1615 apr. 6.
Todica, 1615 mart. 18—mai 12.
Petrea, 1615 mai 12.
Iacomi, 1616 nov. 15—1617 apr. 20.
Ionașco, 1616 nov. 15—1617 apr. 20.
Nicula, 1617 mai 12—1618 dec. 17.
Constantin Roșca (fost mare vistier), 1617 mai 12—1618 apr. 15.
Tudor (Tuduri), 1618 dec. 17, 1619 apr. 13.
Bolea (Naum), <1619 apr.—1620 sept.>
Pătrașco Ciogolea (fost logofăt), 1619 nov. 5.
Constantin Roșca (fost hatman), 1620 apr. 3—apr. 13.
Iamandi (Amadi) (grec), 1620 apr. 12.
Naum Bolea, 1620 apr. 13.
Iamandi, 1620 apr. 13.
Anibal, 1620 apr. 13.
Barnovschi (Miron), <1620 sept.—1621 aug.>—1621 mart. 30.
Luchian, <1620 sept.—1621 aug.>—1621 mart. 13.
Gorgan, 1621 mart. 20—30.
Ignat Ciogolea, 1622 mart.—sept. 5.
Alexa Mustață, 1622 mart.—sept. 5.
Iurașco Dracea, 1622 oct. 26.
Drăgan (Mihail) Tăutu, 1623 febr. 14—apr. 2.
Iurașco Dracea, 1623 febr. 14—iun. 25.
Mihai Tăutu, 1623 apr. 6—iun. 25.
Tudor, 1624 mart. 15—oct. 24.
Condici, 1624 mart. 25—iul. 22.
. . . . . 1624 oct. 24—1625 mai 29.
Ghica, 1625 mai 29.
Gavrilaș Mateiaș (fost staroste), 1626 febr. 7—1627 aug. 7.
Gheorghe Jora (fost sluger), 1627 dec. 9—1629 iun. 5.
Tudori, 1629 nov. 12—1631 mai 1.
Malcoci, 1629 nov. 12—1631 mai 1.
Lupu Hăbășescu (fost mare vornic), 1632 apr. 29—mai 28.
Tudori, 1632 iun.—sept. 8.
Condrea (Condi), 1632 iun.—sept. 8.
Malcoci, 1633 ian. 27.
Gavrilașco, 1633 dec. 15—1634 mart. 15.
Constantin Ciogolea, 1633 dec. 15—1634 mart. 15.
Dumitru Buhuș (fost mare vistier), 1635 ian. 24—1637 mart. 10.
Pătrașco Ciogolea (fost logofăt III), 1635 ian. 24—1640 febr. 16.
Toader Petriceico (fost mare jitnicer), 1637 apr. 6—7.
Dumitru Buhuș, 1637 mai 4.
Popescu (Ionașco) (fost pîrc. de Ștefănești), 1638 mart. 14—22.
Constantin Stîrcea, 1639 mart. 11—1641 ante oct. 25.
Popescu (Ionașco), 1640 mart. 27—1641 aug. 22.
Bălan (fost mare comis), 1642 mart. 15—1644 iul. 7.
Apostol (fost mare medelnicer), 1642 mart. 30—1643 mart. 30.
Trandafir, 1644 mart. 29—1646 mart. 24.
Toader Petriceico (fost mare vornic), 1645 apr. 1—1649 febr. 22.
Pătrașco Ciogolea (fost mare șetrar), 1649 mart. 15.
Ionașco Cuparul (fiul cuparului), 1649 mart. 15—1653 ian. 6.
Constantin Nebojatco, 1650 aug. 12.
Constantin (Coste) Moțoc, 1652 febr. 27—apr. 14.
Iane, 1652 apr. 14.
Ionașco Efrincovici, 1653 mart. 14.
Chiriac Sturza, 1656 apr. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Pavel Albotă (fost mare jitnicer), 1656 iun. 30.
Ion Hăbăşescu, 1656 mart. 10—1659 iul. 20.
Miron Costin (fost sluger), 1658 mart. 15, 1659 iul. 21.
Constantin Moţoc (fost mare sluger), 1658 mai 9—1659 mart. 28, 1662 ian. 25—mai 22.
Toderaşco Iordache (Cantacuzino), 1660 apr. 20—28.
Miron Ciogolea (fost mare medelnicer), 1660 apr. 20—28.
Miron Costin, 1660 nov. 24—1664 febr. 12.
Prodan Drăguşescu, 1662 febr. 25.
Ion Hăbăşescu, 1662 mai 20.
Coste Moţoc (fost mare spătar), 1663 febr. 27—mai 22.
Iancu Costin, 1663 sept. 20.
Hagi Panait, 1664 sept. 4.
Grigore Hăbăşescu (fost mare paharnic), 1664 aug. 20—sept. 11.
Pavel Contăş (fost logofăt II), 1664 sept. 4—1665 aug. 3.
Alexandru Buhuş (fost rohmistru), 1666 febr. 24.
Grigore Hăbăşescu (fost mare stolnic), 1667 nov. 4.
Constantin (Jora ?), 1667 nov. 4.
Constantin Jora, 1669 mart. 12—iul. 30.
Dumitraşco, 1669 mart. 12—apr. 2.
Alexandru Buhuş (fost mare pitar), 1669 nov. 19.
Prodan Drăguşescu (fost mare şetrar), 1670 mai 16—1671 sept. 20.
Gheorghe Zgarbură, 1672 apr. 29.
Gheorghe Şeptilici, 1671 iun. 17.
Neniul (fost logofăt II), 1671 iun. 17.
Prodan Drăguşescu (fost mare medelnicer), 1680 ian. 9.

PÎRCĂLABI DE NEAMŢ

Ciopeia, 1457 sept. 8.
Isaia (fost postelnic), 1458 apr. 12—1464 nov. 2.
Ion Boureanu (fost comis), 1565 mart. 3—1467 oct. 2.
Albu (fost spătar), 1468 sept. 24—1470 nov. 26.
Cîrstea Arbure, 1471 aug. 13—1476 mai 22.
Dajbog (fost paharnic), 1478 febr. 11—1484 iun. 8 (apare apoi fără titlu în sfat 1486 sept. 14—1491 nov. 2).
Reateş, 1486 sept. 14—1494 mart. 11.
Micotă, 1486 nov. 21—1495 mart. 19.
Duma, 1496 ian.
Eremia (fost postelnic), 1497 ian. 20—1513 mart. 7.
Dragoş, 1498 sept. 24—1507 mai 11.
Frunteş (Ion) (fost stolnic), 1508 febr. 1—dec. 15.
Cozma, 1510 sept. 21—1515 apr. 20 (apare fără titlu în sfat, 1515 dec. 18—1518 apr. 23).
Coste Cîrje (fost stolnic), 1515 dec. 18—1530 aug. 22.
Condrea, 1515 dec. 18—1523 mart. 25.
Scripcă, 1524 apr. 10—1525 sept. 9 (apare apoi fără titlu în sfat, 1528 mart. 15—1540 nov. 30).
Huru (Efrim) (fost mare spătar), 1527 mart. 3—1529 apr. 19.
Liciul (Ion) (fost mare postelnic), 1531 mart. 4—1537 apr. 30.
Danciul (Huru) (fost pîrc. Roman), 1530 apr. 23—1537 apr. 30.
Manea, 1540 mart. 7—nov. 30.
Grozav (Nicoară), 1540 mart. 7—nov. 30.
Frăţian, 1543—1544.
Danciu Huru, 1545 sept. 17—1551 mart. 21.
Miron, 1545 sept. 17—1548 mai 5.
Neagoe (fost mare stolnic), 1550 mart. 12—apr. 3.
Nicoară (Capotă ?), 1551 mart. 21 (apare apoi în sfat ca pîrc. de Iaşi, 1552 mart. 28—apr. 25).
Ion, <1551> apr. 28—1553 sept. 21.
Nichifor, <1551> apr. 28—1552 mart. 29, apr. 2—mai 14.
Ion al lui Danciu (fost mare vistier), <1553>—1560 aug. 20.
Veisa, 1553 sept. 21—1555 mai 12
Cîrstea, 1558 mart. 15—1560 aug. 20.
Iaţco, 1563.
Seachil, 1563—1563 iun. 17.
Ion al lui Danciu, 1563 mai 14—iun. 17.
Paşco, 1569 mart. 11—1570 iul. 25.
Ion al lui Danciu, 1569 mart. 11—mai 14.
Tudoran, 1569 iul. 6—1570 iul. 25.
Maxin, 1572 dec. 13—1573 mai 10.
Romaşco, 1572 dec. 13—1573 mai 10.
Toader, 1574 mart. 12—1575 mai 2.
Dragu, 1575 mart. 5—sept. 15.
Pătraşco, 1575 iun. 16.
Toader, 1575 sept. 15.
Iane, 1576 apr. 17—1578 febr. 22.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Berheci (Toma), 1576 apr. 17—20.
Ştefuł Golăi, 1576 iul. 16—dec. 5.
Brînze, 1576 iul. 16.
Dragul, 1577 febr. 6.
Ştefuł Golăi, 1577 mart. 16.
Berheci (Toma), 1578 febr. 22.
Dragul, 1578 apr. 16.
Ştefuł Golăi, 1578 apr. 18—iul. 4.
Brînză, 1578 iul. 4—1579 sept. 21.
Condrea (Bucium) (fost pîrc. Roman), 1579 apr. 2—apr. 26.
Ştefuł Golăi, 1579 mai 28—sept. 21.
Nicola, 1580 mart. 20—1581 aug. 21.
Ilea, 1580 mart. 20—1582 mart. 8.
Goliie (Ştefuł), 1580 mai 29.
Balica (Melentie), 1581 dec. 8.
Cîrstea, 1583 ian. 6—1584 mart. 2.
Goliie (Ştefuł), 1583 ian. 6.
Gheorghe, 1583 mart. 14—apr. 12.
Goliie (Ştefuł), 1583 apr. 12—1584 mart. 20.
Bucium (Condrea) (fost mare vornic), 1584 mart. 20—1585 apr. 8.
Draxin (Ionaşco), 1584 oct. 1—1586 apr. 13.
Caraiman (Ion), 1585 sept. 15.
Andrei (Corcodel), 1586 ian. 12—mart. 11.
Dragotă (fost mare vătaf), 1586 mai 22—1587 sept. 6.
Ciolpan (Drăgan) (fost vornic), 1587 ian. 3—apr. 10—16.
Filip, 1587 apr. 8, mai 5.
Luca, 1587 sept. 6.
Gavril, 1588 ian. 21—dec. 20.
Cîrstea, 1588 ian. 28.
Vasile, 1588 mai 11.
Cîrstea, 1588 aug. 20.
Ivan (Norocea), 1589 apr. 24.
Gavril, 1589 apr. 25.
Ivan Norocea, 1589 mai 23—1590 mart. 2.
Cîrstea, 1589 iun. 25—1591 mart. 16.
Dragotă, 1591 mart. 16.
Ivan (Norocea), 1591 apr. 25—30.
Ionaşco Draxin, 1591 apr. 25—ante 1592 mart. 7.
Bejan, 1591 dec. 25—1592 mai 3.
Mihalcea, 1593 mart. 12—apr. 10.
Alexa (Mustaţă ?), 1593 apr. 20.
Vasile (Crăescu ?), 1594 mart. 28—dec. 8.
Ilie, 1594 mart. 28—mai 4.
Dragotă, 1594 dec. 8.
Vasilie (Crăescu ?), 1596 iul. 4.
Golăiaş, 1597 mart. 3.
Dumitrachi Chiriţă (Paleologu), 1597 mart. 3—1598 mai 6 (vezi şi Ţara Rom.).
Mogîldea (Grigore), 1597 <mai> 29—sept. 19.
Vasile (Crăescu ?), 1598 febr. 20—iul. 22.
Dumitru, 1598 iun. 20—iul. 22.
Dumitrachi (Chiriţă Paleologu), <1598> sept. 5—1600 apr. 8.
Ştefan (Prăjescu ?), <1598> sept. 5.
Vasile Crăescu, 1599 mart. 15.
Ştefan Prăjescu, 1599 mart. 25—sept. 5.
Nădăbaico (Pătraşco ?), <1599 sept.—1600 aug.>—1600 apr. 8.
Gheorghe, 1601 iun. 5.
Ionaşco (Talpă), 1601 iun. 5.
Vasile (Prăjescu), 1602 iun. 9—23.
Hrisoverghi (Nicolae), 1602 iun. 9.
Gheorghe, 1602 dec. 20—1603 apr. 22.
Ionaşco (Talpă), 1602 dec. 10—1603 mart. 15.
Vasile Prăjescu, 1603 apr. 6—15.
Ionaşco (Talpă), 1603 apr. 20—dec. 15.
Vasile Prăjescu, 1603 dec. 15—1604 ian. 5.
Gheorghe, 1604 ian. 5—1607 iul. 17.
Ionaşco (Talpă), 1604 mart. 27—1607 iul. 17.
Vasilie (Prăjescu ?), 1605 febr. 4.
Lupu, 1609 febr. 4.
Grigore (Mogîldea ?), 1609 febr. 4.
. . . . . 1609 mart. 28.
Stanislav, 1609 apr. 4.
Vicol, 1609 apr. 4.
Grigore Mogîldea, 1609 mai 1—iul. 28.
Stanislav, 1609 iul. 28—aug. 21.
Vicol, 1609 aug. 4—1610 dec. 21.
Apostolache (fost mare comis), 1610 oct.—dec. 21.
Vasile, 1613 ian. 24—mart. 30.
Gheorghe (Roşca ?), 1613 mart. 30—1614 febr. 9.
Stavrinos (Eronim) (grec), 1614 febr. 9.
Radu, 1615 mart. 18—mai 12.
Gheorghe (Roşca ?), 1616 nov. 15.
Grigore Ciolpan (fost hatman), 1616 nov. 15—1617 apr. 20.
Vasile, 1617 ian. 9.
Nădăbaico (Pătraşco ?), 1617 febr. 1.
Gheorghe (Roşca ?), 1617 mart. 2—1618 ian. 30.
Nădăbaico (Pătraşco ?), 1617 mai 18.
Mihăilescu, 1618 ian. 30.
Stahie, 1618 mart. 12.
Gheorghe (Roşca ?), 1618 mart. 24.
Dumitru Goia (fost mare postelnic), 1618 mart. 24—dec. 17.
Bălaci, 1618 dec. 17.
. . . . . 1620 apr. 12—13.
Nicolachi (Ralli) (fost mare stolnic), <1620 sept.—1621 aug.>—1622 sept. 4.
Gheorghe (Roşca) (fost mare spătar), 1621 ian. 18—mart. 27.
. . . . . 1621 mart. 27—1622 mart.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ionaşcu Peicu, 1622 apr. 1—1623 iun. 25.
Simion Gheuca (fost mare comis), 1622 sept. 5.
Dumitru, 1623 mart. 7—apr. 2.
. . . . . 1623 apr. 6—12.
Iuraşco Başotă (fost diac), 1624 mart. 24.
Constantin Celebi (grec), 1624 mart. 25—27.
. . . . . 1624 mart. 26—apr. 25.
Trufanda (grec, fost mare postelnic), 1624 iul. 22—oct. 24 (vezi şi Ţara Rom.).
. . . . . 1624 oct. 24—1625 mai 29.
Gheorghe (Costeanu, Arapu), 1627 mart. 1—1628 apr. 20.
Lupu Hăbăşescu (fost mare vornic), 1628 nov. 24—1629 iun. 5.
Iuraşco Başotă, 1629 nov. 12—1630 apr. 15.
Gheorghe (Costeanu) (fost mare sluger), 1631 ian. 7.
Bălaci (Balica ?), 1631 mart. 21—mai 1.
Savin Prăjescu, 1631 mart. 23.
Dumitraşco Şoldan (fost stolnic II), 1631 mart. 23.
. . . . . 1632 iul. 8—aug. 9.
Constantin Celebi, 1632 sept. 8.
Savin Prăjescu (fost pîrc. Roman), 1633 dec. 15—1634 mart. 15.
Lamba (grec), ante 1634 ian. 25.
Furtuna (Mihail) (fost mare postelnic), 1635 ian. 25—mart. 23 (vezi şi Ţara Rom.).
. . . . . 1635 mart. 10.
Ionaşco, 1635 mart. 24—26.
Iuraşco Başotă, 1635 mart. 24—27.
Nicolachi (Ralli) (fost mare stolnic), 1635 mart. 27—apr. 12.
. . . . . 1636 mart. 20—30.
Mihail Furtună (fost pîrc. de Roman), 1636 apr. 5.
. . . . . 1636 apr. 13—1637 apr. 6.
Zamfirachi, 1637 apr. 7.
Grama (fost mare jitnicer), 1638 mart. 15—22.
Dumitru, 1638 mart. 15—1639 apr. 12.
Ghinea, 1639 apr. 8—apr. 10.
. . . . . 1639 apr. 12.
Pătraşco (Boul?), 1640 mart. 27—1642 apr. 5.
Savin Prăjescu (fost mare vornic), 1641 apr. 11—1642 apr. 7.
Dumitru Buhuş, 1641 apr. 13.
Miron Ciogolea, 1641 dec. 13.
Mihail Furtună, 1643 ian. 4—1644 apr. 8.
Lambrino (grec), 1644 mart. 29.
Damaschin, 1644 apr. 18—1648 aug. 20.
Mihail Furtună, 1646 mart. 24.
Ştefan Boul, 1648 mart. 31—1649 9, 1650 aug. 12.
Nicolae Mogîldea, 1649 febr. 22—aug. 9.
Boţul (Eftimie), 1650 aug. 12, 1651 mart. 25—1652 apr. 14.
Miron Ciogolea, 1651 mart. 25—1652 apr. 14.
Epifanie, 1656 febr. 10.
Constantin Bantăş (fost căpitan), 1656 febr. 10—dec. 4.
Bogza, 1657 apr. 5.
Eftimie Boţul, 1659 febr. 25.
Andreiaş (Ciogolea ?), 1659 mart. 28.
Nicolae Buhuş (fost mare medelnicer), 1660 apr. 20—mai 11.
Ilie Arapu, 1660 apr. 20—mai 19.
Eftimie Boţul, 1660 sept. 1—1661 iun. 13.
Vasile Gîlcă, 1661 aug. 20—1662 iun. 7.
Drăgan, ante 1662 febr. 18.
Ionaşco Tălmaci (fost comis), 1662 iun. 6—1663 oct. 20.
Ştefan Boul, 1663 ian. 4.
Toader Palade (fost agă), 1664 iul. 7.
Constantin Bantăş, 1665 mai 22—ante 1667 iul. 8.
Dumitraşco, 1665 sept. 4.
Andrei Ciogolea, 1667 mart. 10.
Constantin Buhuş (probabil Bantăş), 1667 nov. 4.
Stan, 1667 nov. 4.
Andrieş (Ciogolea ?), 1668 febr. 9.
Irimia Ciocîrlie, 1668 febr. 9—1670 iul. 23.
Constantin Arapu, 1669 apr. 2—1670 iul. 23.
Dumitraşco Nichiţelea, 1681 mai 12—nov. 16.
Grigore Cîrlig, 1684 apr. 20.
Chiriac, 1684 apr. 20.
Nicolae Hăbăşescu, ante 1686 iun. 17.
Grigore (fost armaş), 1686 iun. 17.
Zosin Başotă (fost hatman), 1689 ian. 10—oct. 6.
Grigore mare căpitan, 1693 sept. 4.

PÎRCĂLABI DE ROMAN (CETATEA NOUĂ)

Oancea (Oanţă), 1460 sept. 15—1469 iun. 5.
Fete Gotcă, 1470 febr. 8—1474 aug. 26 (apare şi fără titlu în sfat, 1469 febr. 9—1484 mai 29).
Belco (Vilcea), 1475 apr. 14—1476 mai 22.
Dragoş (Boul), 1478 febr. 11—1483 febr. 18.
Micotă, 1483 apr. 12—1484 iun. 8.
Ion Secară, 1486 sept. 14—1492 mart. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Şandru (fost comis), 1492 oct. 10—1508 dec. 15 (apare apoi în sfat fără titlu, 1510 febr. 7—1520 oct. 6).
Isac, 1510 ian. 22.
Vascan (Vasco), 1510 sept. 21 (apare şi fără titlu în sfat, 1518 ian. 28—1522 iul. 12).
Petrică (fost paharnic), 1513 mart. 5—1523 ian. 8.
Toader (Bubuiog), 1516 dec 10—1523 mart. 25.
Grozav (Nicoară) (fost vornic), 1524 apr. 10—1529 mart. 5.
Danciul (Huru), 1527 mart. 3—1529 apr. 29.
Zbiarea (fost stolnic), 1529 mart. 9—1534 mart. 24.
Ion, <1530> apr. 23—1531 mart. 26.
Crăciun, 1532 febr. 27—1537 apr. 30.
Toader, 1535 mart. 2—1537 apr. 30.
Ungurul, 1540 mart. 7—nov. 30.
Mateiaş, 1540 mart. 7—iun. 13.
Iane, 1540 nov. 30.
Şandru, 1545 sept. 17—1546 iun. 10.
Timpa, 1545 sept. 17—1546 iul.
Iaţco, 1547 apr. 1—1551 mart. 21.
Cozma Ghenghea (fost pîrc. Orhei), 1547 apr. 1—1550 mart. 12 (apare apoi fără titlu în sfat, 1551 apr. 28—1552 mai 14).
Ion al lui Petrică, 1551 mart. 21—1552 mai 14.
Iancu, <1551> apr. 28.
Iaţco, 1552 mart. 28—mai 14.
Ştefan, 1553.
Veveriţă (fost postelnic), 1553 sept. 21—1555 mai 12.
Văscan (Popescu), 1553 sept. 21—1560 mai 19.
Spancioc (Drăghici), 1558 mart. 15—1559 apr. 14 (apare înainte în sfat ca pîrc. de Iaşi, 1552 apr. 29—mai 5).
Andreico, 1560 mart. 13—1563 iun. 17.
Toader, 1560 aug. 20.
Nicoară (Liciul ?), 1563—1563 iun. 17.
Costea, 1569 mart. 11—1570 iul. 25.
Poroseci, 1569 mart. 11—1570 iul. 25.
Toader, 1572 dec. 13—1573 mart. 10.
Ţopa, 1572 dec. 13—1573 mai 10.
Ion Caraghiuzeal (fost pîrc. Hotin), 1574 mart. 12—mai 13.
Berheci (Toma) (fost logofăt), 1575 mart. 5.
Burciu, 1575 mart. 5—sept. 15.
Vitolt, 1575 mart. 23—30.
Toader, 1575 mai 2.
Berheci (Toma), 1575 iun. 16—sept. 15.
Petri, 1576 apr. 17—20.
Brînză, 1576 apr. 17—20.
Murgul, 1576 iul. 16.
Sava, 1576 iul. 16.
Condrea (Bucium) (fost pîrc. Orhei), 1576 nov. 8.
Brînză, 1576 nov. 8—1578 febr. 22.
Petru, 1576 dec. 5.
Condrea (Bucium), 1577 febr. 6.
Petre, 1577 mart. 16—1578 febr. 22.
Murgu, 1578 apr. 18—1579 apr. 26.
Sima, 1578 apr. 18.
Sava, 1578 iul. 4
Ştefuł Golie, 1579 apr. 2—26.
Murgu, 1579 apr. 2—sept. 21.
Vascan Golăe, 1579 mai 28.
Petre, 1579 mai 28.
Condrea (Bucium) (fost pîrc. Neamţ), 1579 iun. 1.
Vascan Golie, 1579 aug. 19—sept. 1.
Golăiaş (Vascan ?), 1579 sept. 21.
Ilea, 1580 mart. 20—1582 mart. 8.
Giurgea (Jurj), 1580 mart. 20—<iun.>.
Malcoci, 1581 febr. 20.
Giurgea, 1581 apr. 4—1582 mart. 8.
Nicula, 1583 ian. 6—1584 mart. 20.
Toma, 1583 ian. 6—aug. 6.
David, 1584 ian. 14—aug. 30.
Petrea, 1584 mart. 20.
Nicula, 1584 apr. 8.
Petrea, 1584 apr. 13—mai 30.
Luca, 1584 oct. 1—1587 mai 5.
Gheorghe, 1584 oct. 1—1585 apr. 8.
Miron, 1585 sept. 15—1587 ian. 3.
Bejan, 1587 febr. 26—1588 dec. 20.
David, 1587 sept. 6—1588 dec. 20.
Petrea, 1589 apr. 24.
Ionaşco, 1589 apr. 24.
David, 1589 apr. 25—aug. 22.
Bejan, 1589 apr. 25.
Petrea, 1589 mai 23—aug. 24.
Bejan, 1589 aug. 24—1591 mart. 16.
David, 1590 mart. 2.
Ivan (Norocea), 1591 mart. 16.
Ionaşco, 1591 apr. 25—30.
Andreica, 1591 apr. 25—iun. 15.
Ion, 1591 iun. 16.
Onciul, 1591 dec. 25—1592 mai 3.
Ionaşco, 1591 dec. 25—1592 mai 3.
Pantelei, 1593 mart. 12—apr. 20.
Toma, 1593 mart. 12—16.
Pătru, 1594 mart. 28.
Toma, 1594 mart. 28.
Condrea, 1594 dec. 8.
Grigore Veveriţă, 1597 mart. 3.
Ciocîrlie, 1597 mart. 3.
Toader (Veveriţă ?), 1597 <mai> 29—sept. 19.
Gheorghe, 1597 <mai> 29—sept. 19.
Vasile (Crăescu ?), 1597 dec. 22.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nicoară (Prăjescu ?), 1597 dec. 22.
Drăgan Ciolpan, 1598 febr. 20.
Toader (Veveriță?), 1598 febr. 20—sept. 5.
Gheorghe, 1598 febr. 28.
Drăgan Ciolpan, 1598 mart. 14—mai 1.
Gheorghe, 1598 mai 3—iun. 20.
Drăgan Ciolpan, 1598 iul. 22—1599 sept. 5.
Manole, 1599 mart. 15.
Veveriță (Toader ?), 1599 mart. 15.
Toader (Veveriță), 1599 mart. 25—sept. 5.
Veveriță (Toader sau Grigore ?), <1599 sept.—1600 aug.>—1600 apr. 8.
Ciocîrlie, <1599 sept.—1600 aug.>—1600 apr. 8.
Manole, 1601 iun. 5.
Avram Rodna, 1601 iun. 5.
Veveriță (Toader sau Grigore ?), 1602 iun. 9—23.
Ciocîrlie, 1602 iun. 9.
Lupu Coarteș, 1602 iun. 23.
Dumitrașco, 1602 iul. 7.
Cîrstea, 1602 dec. 20—1603 mart. 15.
Manole, 1602 dec. 20—1603 mart. 15.
Ciocîrlie, 1603 apr. 6.
Nicoară (Prăjescu), 1603 apr. 6—22.
Cîrstea, 1603 apr. 15.
Manole, 1603 dec. 15.
Ciocîrlie, 1604 ian. 5.
Grigore (Veveriță), 1604 ian. 5, mai 16.
Manole, <1604> mart. 4—1605 apr. 20.
Avram Rodna, <1604> mart. 4—27, 1605 febr. 24—iun. 1.
. . . . . 1605 iun. 1—iul. 6.
Manole, 1606 ian. 12—mart. 26.
Cîrstea, 1606 ian. 12—1607 mart. 10.
Avram Rodna, 1606 mart. 30.
Manole, 1606 mai 12—sept. 22.
Udrea, 1606 nov. 18.
. . . . . 1607 mart. 10.
Manole, 1609 febr. 4—1610 oct.
Ionașco Leca, 1609 febr. 4—aug. 4.
. . . . . 1609 aug. 16—21.
Vasile Crăescu, 1610 dec. 21.
Dumitru, <1612> aug. 24—1613 mart. 30.
Diamandi, 1613 mart. 30—1614 febr. 9 (vezi și Țara Rom.).
Cehan (Ionașco ?), 1614 febr. 9.
Avram Rodna, 1614 oct. 18.
. . . . . 1615 mart. 18—mai 12.
Manole, 1616 nov. 15.
Duca (Dimitrie ?), 1616 nov. 15.
Lupu Dragotă (fost vornic de poartă), 1617 febr. 1—apr. 15.
Ghica, 1617 febr. 1.
Manole, 1617 mart. 2—30.
Duca (Dimitrie ?), 1617 mart. 2—1618 ian. 30.
Manole, 1618 mart. 14—30.
. . . . . 1618 mart. 14—apr. 2.
Nanul, 1618 apr. 2.
Manole, 1618 apr. 2.
Stafi, 1618 apr. 15.
Pătrașco, 1618 dec. 17.
Gavril, 1620 apr. 3—13.
Gheorghe, 1620 apr. 3—13.
Dediul, <1620 sept.—1621 aug.>—1621 mart. 13.
Pătrașco, 1621 mart. 20—25.
Panait, 1622 mart.—sept. 5.
Calcea (Calfa ?), 1622 apr. 1—sept. 5.
Vasile Bucium, 1623 febr. 14—apr. 2.
Curt (Celebi), 1623 apr. 6.
Metodie, 1623 apr. 6.
Vasile Bucium, 1623 apr. 8—iun. 25.
Enea, 1624 mart. 24.
Malcoci, 1624 mart. 25.
. . . . . 1624 mart. 26—iul. 22.
Gorgan, 1624 oct. 24.
. . . . . 1625 mai 29.
Savin Prăjescu (fost sluger), 1627 mart. 1—mai 22.
Ștefan Blendea, 1627 mart. 1—1628 apr. 20.
Nicolachi (Ralli) (fost mare stolnic), 1629 apr. 28—iun. 5.
Malcoci, 1629 iun. 5.
Radu, 1629 nov. 12—1630 apr. 15.
. . . . . 1630 mart. 24, 1631 mart 22.
Dumitru, 1631 mart. 23.
Pană, 1631 mai 1.
Savin Prăjescu (fost pîrc. de Neamț), 1631 iun. 3, 1632 sept. 8.
. . . . . 1631 iulie 8, aug. 9.
Iurașco Bașotă (fost hatman), 1633 dec. 15—1634 mart. 15.
Pătrașco Boldescu (fost pîrc. de Bacău), 1635 ian. 24.
Gavril Onciul, 1635 mart. 10—mart. 27.
Mihai Furtună (fost pîrc. de Neamț), 1635 mart. 27.
Epifanie, 1635 apr. 12.
Pătrașco Boldescu, 1635 aug. 13—1636 apr. 5.
. . . . . 1636 mart. 20.
Iordache, 1636 mart. 30—1640 mart. 31.
. . . . . 1636 apr. 13, 1637 apr. 6, 7.
Gavril Onciul, 1637 mart. 10.
Dumitrașco, 1637 apr. 7.
Urzică, 1640 mart. 31.
Gheorghiță, 1641 apr. 11—1642 apr. 7.
Lambrino, 1641 apr. 11—aug. 22.
. . . . . 1642 mart. 30, 1643 mart. 30.
Tănasie, 1643—1644 apr. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Damaschin, 1644 mart. 29.
Lambrino, 1644 apr. 18.
. . . . . 1645 apr. 1.
Gheorghe, 1645 apr. 4—1648 mart. 31.
Pătraşco Boldescu, 1645 aug. 14.
Ştefan, 1645 oct. 8.
Constantin Cantacuzino, 1649 febr. 22—mart. 15, 1650 aug. 12.
Alexa, 1651 mart. 25.
Gligoraşco, 1651 iul. 20.
Ianache Botezat, 1652 apr. 14.
Alex. Costin (fost staroste), 1655 dec. 8.
Beldiman, 1655 dec. 8.
Goia, 1656 apr. 2.
Andronachi, 1659 mart. 28.
Frîncul, 1659 mart. 28.
Andronic (Andronachi), 1660 apr. 20—28.
Deadul, 1665 sept. 4.
Alexandru, 1667 nov. 4.
Iacob, 1667 nov. 4—1669 nov. 19.

MARI POSTELNICI

Stan (şi vistier), 1407 mart. 8—1411 sept. 22.
Stoian, 1412 apr. 3.
Dan, 1414 aug. 2—1424 febr. 16.
Costici (Costea), 1427 oct. 15—1446 ian. 25.
Hodco (al lui Costea), 1428 iul. 8—1429 sept. 1 (apare în sfat şi fără titlu, 1428 febr. 16—apr. 15 şi 1436 mai 23—1438 iun. 20).
Zancea, 1435 apr. 14.
Stanciul, 1436 mai 23—1443 mart. 6.
Ştefiul, 1436 iul. 17.
Radu, 1441 iun. 25—1442 aug. 10.
Duma, 1445 apr. 5.
Tador, 1448 febr. 23.
Sîrbul, 1448 iul. 15—oct. 10.
Ciopei, 1451 iul. 31.
Petrică (fost spătar ?), 1452 sept. 7—1455 febr. 8.
Micul, 1454 aug. 25—1456 iun. 30.
Bolbosea, 1456 <mart.—mai>.
Isaia, 1457 sept. 8—1458 febr. 13.
Crasnăş, 1458 oct. 26—1460 dec. 5.
Paşco, 1461 aug. 8—1469 febr. 9.
Iuga, 1469 iun. 5—1476 mai 22.
Gherman, 1478 febr. 11—1480 sept. 17.
Ieremia, 1481 oct. 15—1496 ian. 24.
Dumşa (nepotul lui Ştefan cel Mare), 1497 ian. 3—1499 nov. 26.
Cozma Şarpe (fost postelnic), 1501 apr. 25—1523 mart. 15.
Ion Liciul, 1524 apr. 10—1530 aug. 22.
Costea Albotă (fost mare comis), 1531 mart. 17—1537 apr. 30.
Sturza (Ion), 1540 mart. 7—nov. 30.
Maxim Hîrbor, 1545 sept. 17—1548 mai 5.
Veveriţă (fost postelnic), 1550 mart. 12—1551 mart. 21.
Toader, 1552 mart. 28—mai 14.
Văscan Moghilă, 1553 sept. 21—1555 mai 9.
Grigore Liciulovici (al lui Liciu), 1558 mart. 15—1559 apr. 14.
Sava (Capotă ?) (fost stolnic), 1560 mart. 13—mai 19.
Zbierea (Ionaşco), 1560 aug. 20.
Bolea (Toader) (fost stolnic), 1563 mai mai 14—iun. 17.
Dinga, 1570 mart. 20—apr. 14.
Gheorghe, 1570 iun. 27—iul. 25.
Caraghiuzel (Ion), 1572 dec. 13—dec. 28 (apare în sfat şi fără titlu, 1569 mart. 11—1570 iul. 25).
Ieremia (Cernăuţeanul), 1573 febr. 17—mai 13 (apare apoi în sfat ca pîrc. de Orhei, 1574 mart. 12—27).
Mălai Pătru (fost mare paharnic), 1574 mart. 12—mai 13.
Dumitru, 1575 mart. 5—mai 2.
Zbierea (Ionaşco), 1575 iun. 2.
Aslan, 1575 iun. 16—1576 apr. 20.
Iuraşco Vartic (fost mare paharnic), 1576 nov. 8—1577 mart. 16.
Brut (Bartolomeu Brutti), 1578 apr. 18—iul. 4.
Iani (grec), 1579 apr. 2—sept. 21.
Brut (Bartolomeu Brutti), 1580 mart. 20—1591 iun. 16.
Pangratie (grec), 1591 dec. 25.
Oprea (fost mare armaş), 1592 mai 3.
Zota (Ţigara ?), 1593 mart. 12—apr. 20.
Enache (Iane), 1594 mart. 28—dec. 8.
Drăgan (fost stolnic), 1597 mart. 3—1600 mart. 20.
Gligorie (Veveriţă ?), 1597 dec. 22—1600 apr. 8.
Toader Barnovschi (fost mare paharnic), 1601 iun. 5.
Mihai Trifan, 1602 iun. 9—1603 apr. 20.
Toader Barnovschi, 1604 mai 16—1606 sept. 22.
Dumitrachi Chiriţă (Paleologu) (fost pîrc. Neamţ), 1606 oct. 31—1611 dec. 17.
Ianachi Caragea (nepotul lui Scarletos (Scărlet Grama), 1613 mart. 30—1615 mai 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

O

Bernat (Bernard Borisi), 1616 nov. 15—1618 dec. 17.
Dumitru Goia (fost mare vornic), 1620 mart. 28—iul. 12.
Mihalachi, 1621 ian. 18—mart. 30.
Gheorghe (Catargi), 1622 mart.—1623 iun. 25.
Trufanda (grec), 1624 mart. 15—mart. 27.
Mihail Cantacuzino (grec), 1624 apr. 25—1625.
Gheorghe (Catargi) (grec), 1626 apr. 15.
Necula Catargi (grec), 1627 mart. 1—mai 22.
Costin (fost postelnic II), 1627 dec. 9—1629 aug. 9.
Ivan, 1629 nov. 12—1630 apr. 15.
Costin, 1631 ian. 7—nov. 30.
Diamandi (grec), 1632 iul. 8—sept. 8.
Lupu Prăjescu, <ante 1632 nov. 8>.
Mihail Fortuna (Furtună) (fost mare comis), 1633 dec. 15—1634 mart. 15.
Apostol Catargi (grec) (fost mare vistier), 1635 ian. 24—1643 mart. 30.
Iorga (văr cu Vasile Lupu), 1644 mai 3—1649 mart. 15.
Andronachi (Andronic) (grec), 1650 mart. 18—1651 mart. 26 (în acelaşi timp este şi un Andronic mare stolnic).
Stamatie (Hadimbul) (grec), 1652 apr. 14——oct. 16.
Dumitraşco Cîrnul, 1653.
Ilie Şeptilici (fost postelnic), 1654 mart. 6—1656 mart. 25.
Ion Prăjescu (fost mare sluger), 1658 mart. 18—iul. 14.
Stamatie (Hiotul) (grec) (fost mare stolnic), 1658 aug. 6—1659 aug. 5.
Andronic (Andronachi), 1659 dec. 9—1660 iul. 25 (în acelaşi timp este şi un Andronic pîrc. de Roman).
Nicolae Racovită (fost mare spătar), 1660 oct. 5—1661 sept. 8.
Alexandru Costin (fost mare pitar), 1662 ian. 3—mart. 22.
Gheorghe Duca (fost vistier II), 1662 apr. 8—iul. 9.
Stamatie Hiotul (Sacazlîul) (grec), 1662 sept. 12—1670 mart. 22.
Constantin (Ciobanul ?) (fost mare sluger), 1670 iul. 3—1676.
Alexandru Ramandi (fost mare pitar), 1676 apr. 4—ante 1680 ian. 8.
Constantin Ciobanul, 1680 ian. 8—1685 aug. 25.
Alexandru, 1686 iun. 9.
Constantin Ciobanul, 1687 febr. 20—ante 1688 aug. 20.
Alexandru, 1688 aug. 20—1690 sept. 20.
Manolachi Ruset (grec), 1692—1693.
Panaiotachi Morona (grec), 1693 dec. 8—1695 febr. 1.
Iorga, 1655 iul. 7—11.
Lascarachi Ruset (grec), 1695 dec. 8—1696 mai 29 (vezi şi Ţara Rom.).
Manolachi Ruset, 1696 mai 11—1697.
Dumitraşco Caragea, 1698 iul. 29—1699 iul. 17.
Panaiotachi Morona, 1700 sept. 15—1703.

MARI SPĂTARI

Dieniş, 1434 apr. 24—1435 apr. 11.
Vlaşin, 1435 nov. 25.
Petru, 1436 mai 5—1446 ian. 25.
Alexandru (Şandro ?), 1436 mai 23—1439 oct. 28.
Dieniş (şi logofăt), 1437 febr. 7—1447 ian. 14.
Ioaniş (Ivaniş), 1437 febr. 21—1442 sept. 8.
Iliaş (fost paharnic ?), 1437 mai 15—1442 febr. 24.
Albu, 1443 mart. 6—1446 ian. 26.
Lazea, 1443 apr. 16—aug. 3.
Şandrea (Şendrică), 1447 ian. 14—1449 sept. 7.
Hrinea, 1448 iul. 15—oct. 5.
Albu, 1449 iun. 5—1455 febr. 8.
Şandro, 1453 sept. 7.
Duma Micaci, 1454 aug. 25.
Radu (Gangur), 1455 iul. 2—1456 iun. 30 (apare apoi ca pîrc. de Orhei, 1470 febr. 8—1493 nov. 4 şi fără titlu).
Sechiş (Sachiş), 1458 febr. 13—1469 febr. 9.
Albu (fost spătar), 1458 febr. 13—1467 sept. 11.
Bodea, 1469 iun. 5—1470 nov. 26.
Mihai Vrînceanu, 1471 aug. 13—1476 iun. 29.
Coste, 1478 febr. 11—1482 mai 9.
Dragoş (Boul) (fost pîrc. Roman), 1483 aug. 14—1484 mai 29.
Clănău, 1486 sept. 14—1507 mai 11.
Dan, 1508 febr. 1—dec. 15.
Hrană, 1513 mart. 5—1523 mart. 25.
Huru (Efrim), 1524 apr. 10—1525 sept. 9.
Drăgşan, <1527> mart. 3—1540 nov. 30.
Iurie, 1545 sept. 17—1550 mart. 12.
Ion Salce, 1551 mart. 21.
Mateiaş (Stircea) (fost diac), 1552 mart. 28—mai 14.
Dumitru Huhulea (fost mare stolnic), 1552 apr. 28.
Şăndrescu, 1553 sept. 21—1555 mai 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Andreica, 1559 mart. 15—1559 apr. 14.
Moga, 1560 mart. 13—aug. 20.
Drăghici Spancioc (fost pîrc. Roman), 1561—1562.
Gavril, 1563 mai 14—iun. 17.
Toader, 1569 mart. 11—1570 iul. 25.
Grigorie, 1572 dec. 13—1574 mai 13.
Gavril, 1575 mart. 5—1576 apr. 20.
Casin, 1576 nov. 8—dec. 5.
Gavril, 1577 febr. 6.
Ilia, 1577 mart. 16.
Gavril, 1578 febr. 22—iul. 4.
Pojog, 1579 apr. 2—sept. 21.
Nicola (fost stolnic), 1581 iul. 30—aug. 21.
Balica (Melentie), 1581 aug. 25.
Filip, 1581 dec. 8—1582 mart. 8.
Stan, 1583 ian. 6—1584 oct. 1.
Zaharia Bîrlădeanu, 1584 aug. 30.
Nădăbaico (Drăghici) (fost pîrc. Orhei), 1585 mart. 30—1586 mai 22.
Bîrlădeanu (Zaharia) (fost logofăt); 1587 apr. 8—1588 dec. 20.
Nădăbaico (Drăghici), 1588 aug. 20—1591 iun. 16.
Constantin, 1591 dec. 25—1592 mai 3.
Brohniţe, 1594 mart. 28—sept. 3.
Nicoară Bantăş, 1597 mart. 3.
Bosioc, <1599> mai 29—<1604> mart. 4.
Ursu, 1598 febr. 20—28.
Toader Veveriţă, 1601 iun. 5—1607 iul. 17.
Ionaşco Ghenghea, 1608 aug. 20—1610 dec. 21.
Diamandi (grec), 1613 mart. 30—1615 mai 12.
Vasile Prăjescu (fost pîrc.), 1616 nov. 15—1617 mai 17.
Simion Gheuca (fost mare comis), 1618 dec. 17.
Grigore Ciolpan (fost pîrc.), 1618 ian. 30—1620 apr. 13.
Gheorghe (Roşca), 1619 febr. 9—iun. 14, 1620 apr. 20.
Lupu Dragotă (fost pîrc.), 1621 ian. 18—mai 12.
. . . . . , 1622 mart.—sept. 5.
Alexa (Mustaţă?), 1622 dec. 20—1623 apr. 12.
Simion Gheuca (fost pîrc.), 1623 dec. 26—1624 aug. 14.
Gorgan, 1624 oct. 24—1625 dec. 22.
Lupu Coci (Vasile Lupu) (fost mare comis), 1626 sept. 26—1627 sept. 22.
Savin Prăjescu (fost pîrc.), 1627 nov. 9—1629 iun. 5.
Hrisoscul (grec), 1630 mart. 31—apr. 15.
Pătraşco Boul, 1630 aug. 30—1631 aug. 6.
Enache (Iane) (Cantacuzino ?), 1632 mai 23.
Dumitraşco Şoldan (fost mare stolnic), 1632 iun.—1634 mart. 18.
Grigore Ureche (fost logofăt III), 1634 mai 13—1643 ian. 12.
Iordache Cantacuzino, 1643 iun. 20—1644 sept. 16.
Dumitru Buhuş (fost pîrc.), 1645 mart. 31 ante aug. 5.
Iorga (grec), 1645 oct. 20.
Toader Petriceico (fost pîrc.), 1646 febr. 9—oct. 12.
Gheorghe Ştefan (fost mare sluger), 1647 febr. 7—1650 aug. 12.
Constantin Ciogolea (fost mare medelnicer), 1651 febr. 5—1653 apr.
(Istrate) Dabija (fost vornic de Bîrlad), 1654 mart. 18—mai 9.
Grigore (Gligoraşco) Rusu (fost mare comis), 1655 mai 30—1658 febr. 27.
Toderaşco (Iordache ?), 1658 iun. 1.
Darie Carabăţ (fost mare comis), 1658 aug. 6—ante 1659 oct. 15.
Nicolae Racoviţă (fost mare comis), 1660 ian. 29—oct. 13.
Grigore Miclescu (fost mare clucer), 1660 oct. 5—1661 mart. 20 [1].
Costea (Constantin) Moţoc (fost pîrc.), 1661 iun. 15—sept. 8.
Iordache Cantacuzino (fost mare vistier), 1662 ian. 3—1664 mart. 3.
Andreiaş (Ianovici sau Racoviţă ?), 1664—1665 ian. 5.
Toderaşco Iordache (Cantacuzino) (fost mare comis), 1665 ian. 20—1669 ian. 21.
Gavril Costachi (fost serdar), 1669 febr. 10—1671 sept. 28.
Apostolache (Apostol) Miclescu (fost mare paharnic), 1673 mart. 4—1676 aug. 2.
Ion Racoviţă (fost mare comis), 1677 iul. 1—1679 febr. 21.
Tudosie Dubău (fost mare vistier), 1679 apr. 2—1682 mart. 8.
Toader Palade (fost mare vistier), 1683 mart. 4—oct. 1.
Velicico Costin (fost mare comis), 1685 febr. 1—mai 24.
Deadiul Arbănaşul (Codreanu) (fost serdar), 1685 aug. 25—ante 1688 aug. 22.
Lupu Bogdan (fost agă), 1688 aug. 22—1689 aug.

[1] În acelaşi timp există şi un alt dregător Grigore Rusu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Andronic Cerchezul (fost mare paharnic), 1690 ian. 15—1691 iun. 17.
Deadiul (Codreanu), 1691 oct. 31.
Savin Zmucilă (fost mare medelnicer), 1693 febr. 25.
Vasile Cantacuzino (Canta), 1693 sept.—1695 dec.
Mihai Racoviță (fost mare stolnic), 1695 dec. 8—1700 sept. (viitor domn).
(Dumitrașco) Cuza (fost mare stolnic), 1700 sept. 15—1703 mai 12.

MARI CEAȘNICI (PAHARNICI)

Iliaș (Dumitrovschi), 1407 oct. 6—1429 iun. 19 (cu întreruperi).
Cîrstea, 1411 ian. 6—1412 febr. 19 (apare în sfat și fără titlu, 1410 mart. 15, 1414 aug. 12—1415 apr. 13, 1420—1445 aug. 8).
Horaeț, 1410 ian. 28—1411 iun. 28.
Vlad (vornic și paharnic), 1413 iul. 6.
Dan (și postelnic uneori), 1420 apr. 25—1422 mart. 2.
Isaia (al lui Gîrdea), 1424 aug. 26—1428 dec. 28 (apare în sfat și fără titlu, 1425 ian. 30—1439 oct. 26).
Negrilă, 1427 oct. 15—1431 iun. 16.
Băloș (Baloș), 1432 ian. 4—1433 iun. 4.
Albu, 1433 nov. 3—1436 aug. 11.
Băloș, 1435 febr. 17—1442 sept. 8.
Ivan Balcean, 1436 aug. 24—1445 apr. 5.
Costea (al lui Dan), 1437 febr. 7 (apare apoi în sfat fără titlu, 1437 aug. 19—1439 oct. 26).
Negrilă, 1442 apr. 5.
Todor (Toader), 1443 mart. 6—1444 apr. 26.
Albu, 1443 mart. 6—aug. 24.
Ivan Porcu, 1443 mai 28—1447 febr. 11.
Petru, 1443 nov. 29—1448 oct. 10.
Costea (al lui Dan, Danovici), 1448 febr. 23 (apare apoi în sfat fără titlu, 1449 ian. 5—1453 sept. 7).
Băloș, 1448 febr. 23.
Goian (fost comis), 1451 dec. 21—1453 iul. 20.
Costea Danovici, 1454 ian. 1. (apare apoi în sfat fără titlu, 1460 apr. 23—1468).
Dragoș, 1454 aug. 25—1456 iun. 30.
Toader, 1457 sept. 8—1462 mai 15.
Negrilă (II), 1462 apr. 20—1470 nov. 26.
Dajbog, 1471 aug. 13—1476 mai 22.
Ion, 1478 febr. 11—1484 mai 29.
Andreico, 1486 sept. 14—1489 mart. 13.
Moghila (Movilă Cozma), 1490 mart. 16—1507 mai 11 (apare apoi în sfat fără titlu, 1508 febr. 2—1513 mart. 7).
Petrică, 1508 febr. 1—dec. 15.
Dragotă Săcuianu (fost paharnic), 1513 mart. 5—1523 mart. 15.
Manoil Felea, 1524 apr. 10—1529 apr. 29.
Popescu, <1530> apr. 23—1537 apr. 30.
Șteful, 1540 mart. 7—nov. 30.
Petrașco, 1545 sept. 17—1551 mart. 12.
Bodeiu (Alexa), 1551 mart. 21 (apare apoi în sfat ca pîrc. Iași, 1552 mart. 28—mai 14 și ca pîrc., 1560 mart. 18—aug. 20).
Pogan, 1552 mart. 28—mai 14.
Teodor, 1553 sept. 21—1554 mai 1.
Dumitru (fost mare stolnic), 1554 mai 5—1555 mai 12.
Costea, 1558 mart. 15—1560 aug. 20.
Mălai (Petru), 1563 mai 14—iun. 17.
Movilă (Vascan ?), 1569 mart. 11—1570 iul. 25.
Bucium (Condrea), 1572 dec. 13—1574 mai 10 (apare apoi în sfat ca pîrc. de Orhei, 1575 iun. 16—1578 febr. 22).
Vartic (Iurașco), 1575 mart. 5—1576 apr. 20.
Balica (Melentie), 1576 iul. 16—1578 iul. 4.
Burtea, 1579 apr. 2—sept. 21.
Golie (Dumitru), 1580 mart. 20—1582 mart. 8.
Gheorghie, 1583 ian. 6—1589 aug. 24.
Hristofor, 1590 ian. 28—mart. 2.
Vasilie, 1591 apr. 25—iun. 16.
Bejan (fost pîrc. Roman), 1591 dec. 25—1593 apr. 20.
Eremia, 1594 mart. 28—mai 4.
Coci (Nicolae ?), 1594 sept. 3—dec. 1.
Toader Barnovschi, 1597 mart. 3—1600 apr. 8.
Ion Caraiman (fost mare comis), 1601 ian. 5—1606 sept. 22.
Apostol Catargiu (grec), 1606 nov. 18—1607 mart. 10.
Ion Caraiman, 1607 iul. 17—1609 aug. 21, dec. 17 (a fost și capuchehaie la Poartă).
Coste Băcioc, 1608 iul. 5, 1609 sept. 28—1611 nov. 19.
Ionașco (Talpă ?) (fost pîrc.), 1612 sept. 12.
Ionașco Talpă, 1615 mart. 30—31.
Alexa (Mustață?), 1614 febr. 9—1615 mai 12.
Dumitrachi, 1616 nov. 15—1617 mart. 30.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Mihai Furtună (fost mare comis), 1617 apr. 14—1618 dec. 17.
Pătru, 1620 mart. 28—apr. 13.
Antonie, 1621 ian. 18—mart. 30.
Apostol Catargiu, 1622 mart.—1623 iun. 25.
Curt Celebi (fost pîrc. de Roman), 1624 mart. 25—iul. 22.
Const. Cantacuzino, 1624 oct. 24—1625 (Vezi și Țara Rom.).
Dumitrașco, 1626 sept. 26.
Const. Cantacuzino, 1627 mart. 1—1630 apr. 15.
Curt Celebi (grec), 1630 apr. 15—iun. 20.
Apostol Catargiu, 1631 ian. 7—mart. 23.
Petrache Celebi, 1632 iul. 8—sept. 8.
Pană, 1633 dec. 15—1634 mart. 15.
Gheorghe Coci (frate cu Vasile Lupu), 1634 mai 13—1651 mai 28.
Alexandru Coci (fiul lui Gavriil hatmanul) (fost paharnic II), 1651 dec. 24—1653 apr.
Nicolae Mogîldea (fost vornic de poartă), 1654 mart. 18—1658 febr. 27.
Iordache (Cantacuzino ?), 1658 apr. 29—1659 aug. 15.
Grigore Hăbășescu (fost hatman), 1659 dec. 8—1661 iul. 20.
Grigore Miclescu (fost mare spătar), 1661 iul. 22—1665 sept. 10.
Miron Costin (fost mare comis), 1665 sept. 18—1667 mart. 2.
Apostol (Postolache) Miclescu (fost spătar II), 1666 aug. 20—1668 dec. 17.
Lupașco Buhuș (fost mare șetrar), 1669 febr. 10—dec. 3.
Ionașco Tălmaci (fost serdar), 1670 febr. 2—1671 ian. 14.
Toderașco Iordache Cantacuzino (fost mare spătar), 1671 iul. 5—dec.
Ilie Sturza (fost mare stolnic), 1673 mart. 4—iun.
Constantin, 1674 iul. 3—ante 1676 mai 9.
Dumitrașco Nacu (fost mare pitar), 1676 ian. 12—aug. 2.
Chiriac Sturza (fost mare jitnicer), 1678 ian. 30—ante 1679 febr. 10.
Ion Racoviță (fost mare spătar), 1679 mai 20—1685 iul. 20.
Vasile Costachi (fost comis II), 1685 aug. 25—1686 iun. 9.
Andronic Cerchez (fost mare stolnic), 1688 aug. 22—1689 apr.
Constantin (Lambrino) (fost mare comis), 1689 apr. 15—1691 mart. 8.
Pavel Ciocîrlan (fost mare jitnicer), 1692 febr. 27—1693 ian. 16.
Antiohie Jora (fost mare clucer), 1693 apr. —1695 sept. 2.
Ioan Buhuș (fost mare clucer), 1695 dec. 8 —ante 1697 iul. 22.
Pavel Ciocîrlan, 1696 mai 11—1698 nov. 29, 1699 apr. 13—1700 sept.
Gavril Miclescu (fost paharnic II), 1700 sept. 15—ante 1705 iul.

MARI VISTIERI

Horaț, 1400 febr. 11—aug. 4.
Stan (și postelnic), 1409 ian. 1—1433 nov. 9.
Vîlcea, 1411 apr. 14.
Iacuș, 1423 mart. 31—1431 febr. 6.
Mircea, 1433 nov. 9—1435 apr. 14.
Toma, 1436 dec. 7—1439 mai 10.
Todor, 1438 mart. 5.
Toader (al lui Văscan), 1441 iul. 4—ante 1443 apr. 16.
Ion, 1441 sept. 29.
Ivan, 1442 sept. 8.
Costea Perecichiu, 1443 mart. 6—1447 febr. 11 (apare apoi în sfat ca pîrc., 1448 febr. 18).
Toma, 1443 mai 31.
Ganea, 1446 iul. 20.
Micul, 1448 febr. 18—febr. 23.
Petru, 1448 febr. 23.
Danciul, 1448 apr. 23—oct. 10.
Petru, 1449 mai 26.
Onicică, 1451 iul. 31.
Duma, 1452 sept. 7—1453 febr. 23.
Cozma (Cozmiță), 1453 iun. 20—1454 ian. 1.
Ioan, 1454 aug. 25—1455 aug. 29.
Ilea, 1455 dec. 12—1456 iun. 30.
Stanimir, 1457 sept. 8—1458 apr. 12.
Iuga, 1458 sept. 5—1479 sept. 20.
Boldur Sima, 1479 mart. 9.
Chiracola (grec), 1480 mart. 15—1484 mai 29.
Boldur (Sima), 1486 sept. 12—1491 apr. 20.
Isac (Isaico), 1491 oct. 15—1508 dec. 15.
Gavril Totrușan (fost vistier), 1508 dec. 15—1515 dec. 21.
Ieremia (fost vistier), 1516 dec. 10—1523 mart. 25.
Toader (fost cămăraș de vistierie), 1525 febr. 12—1527 apr. 17.
Dumșa, 1528 febr. 5—1529 apr. 29.
Glăvan (fost logofăt), 1530 apr. 23—1534 martie 24.
Matiaș, 1535 mart. 2—1537 apr. 30 (apare în sfat și fără titlu la 1540 nov. 30).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Crasnăş (Giurgea), 1540 mart. 7—nov. 30.
Dan, 1545 sept. 17—1546 mart. 1.
Moghilă (Ion), 1546 mart. 17—apr. 21.
Dan, 1546 apr. 21—1550 mart. 12.
Ion al lui Danciu (Huru ?), 1551 mart. 21—1552 mai 14.
Dan, 1553 iul. 29—1554.
Ion al lui Petrică (fost pîrc. Roman), 1554 febr. 23—1563 iun. 17.
Jurja Tescanovici, 1569 mart. 11—1570 iul. 15.
Iane (grec), 1572 dec. 13—1575 sept. 15.
Gheorghe, 1576 apr. 17—1578 iul. 4.
Ion Stroici (fost vistier), 1579 apr. 2—sept. 21.
Ion Solomon, 1580 mart. 20—1582 mart. 8.
Iani Calughera din Pogoniana (grec), 1583 ian. 6—1591 iun. 16.
Planiţa, 1591 dec. 25.
Iane Calughera din Pogoniana, 1593 mart. 12—1595 mart.
Simion Stroici, 1596 iul. 16—1607 iul. 17.
Andronache (Andronic Cantacuzino) (grec), 1600 iun. 5 (al lui Mihai Viteazul).
Isac Balica, 1607 nov. 27—1608 iun. 30.
Nicoară Prăjescu (fost logofăt III), 1609 ian. 23—1611 nov. 19.
Alecsandri (grec), 1612 oct. 8—1615 mai 12.
Dumitrachi (grec), 1616 oct. 13.
Constantin Roşca (fost vistier), 1616 nov. 15—1617 mart. 30.
Dumitrachi (grec), 1617 apr. 4—1618 dec. 17.
Lupu (Coci ?) (fost mare comis), 1620 apr. 3—1621 ian. 18.
Alecsandri (grec), 1621 mart. 10—mart 30.
Mihălachi (Cantacuzino) (grec), 1622 mart. —1623 apr. 12.
Dumitrachi (grec), 1623 apr. 6—iun. 25.
Hrizea, 1624 mart. 15—1625 dec. 22 (vezi şi Ţara Rom.).
Mihalache Cantacuzino (grec), 1627 mart. 1—mai 22.
Lupu (Coci) (fost mare spătar), 1627 dec. 9—1628 iun. 23.
Necula Catargiu (fost mare postelnic), 1628 nov. 3—1629 aug. 9.
Iancu, 1629 nov. 12—1630 apr. 15.
Pătraşco Başotă (fost logofăt II), 1631 ian. 7—nov. 30.
Iani (Ianache) Cantacuzino, 1631 mart. 22—aug. 6 [1].
Dumitrachi, 1632 mai 28—aug. 9.
Dumitraşco, 1632 sept. 8.
Dumitru Buhuş (fost logofăt III), 1633 dec. 15—1634 sept. 13.
Apostol Catargiu (fost mare paharnic), 1634 oct. 24.
Iordache Cantacuzino (fost vistier III), 1635 ian. 24—1637 iul. 1.
Necula (Catargi), 1638 mart. 10.
Paladi (grec) (fost mare vameş), 1638 mart. 14—iun. 20.
Necula Catargi, 1639 apr. 8—1640 febr. 16.
Iordache Cantacuzino, 1640 mart. 2—1643 mart. 3.
Iorga (grec), 1643 mart. 8—1644 sept. 16.
Iordache (Gheorgachi) Cantacuzino, 1645 ian. 17—ante 1654 ian. 14.
Solomon Bîrlădeanu (fost mare clucer), 1654 mart. 18—1658 febr. 27.
Savin, 1658 aug. 4—oct. 1.
Ion Prăjescu (fost mare postelnic), 1658 oct.—1659 aug. 6.
Iordache Cantacuzino, 1659 dec. 8—1661 nov. 20.
Solomon Bîrlădeanu (fost mare stolnic), 1662 ian. 3—sept. 12.
Gheorghe Duca (fost mare postelnic), 1662 sept. 20—1665 sept. 4 (apoi domn).
Gheorghe Ursache (Ursu) (fost mare clucer), 1666 ian. 10—1669 dec. 25.
Lascarachi (Ruset) (grec), 1670 mart. 22—iul. 12 (vezi şi Ţara Rom.).
Toader Palade (fost mare stolnic), 1671 ian. 8—nov. 12.
Toderaşco Iordache Cantacuzino (fost mare paharnic), 1672 ian. 11—ante 1673 iun. 20.
Tudosie Dubău (fost logofăt II), 1673 iun. 20—ante 1675 iul.
Ursachi (e fost ?), 1674 apr. 30.
Toderaşco Iordache Cantacuzino, 1675 mart. 20—ante 1677 mai 25.
Ursachi, 1678 ian. 30—iun. 30.
Vasile Gheuca (fost logofăt II), 1679 iul. 28—1680 aug. 24.
Toderaşco Iordache Cantacuzino, 1680 aug.—1685 iun.
Iordache (Gheorghiţă) Ruset (grec), 1685 aug. 25—1693 apr. (vezi şi Ţara Rom.)
Lupu Costachi (fost mare vornicel), 1693 apr.—nov.
Dumitraşco Mavrodin (grec), 1693 dec. 8—1695 iul. 11.
Iordache Ruset, 1695 dec. 8—1700 sept. 14.
Gheorghiţă Mitrea, 1700 sept. 15—<după 1700>.

[1] Apare concomitent cu Pătraşco Başotă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

MARI STOLNICI

Iurie, 1393 nov. 18.
Tămaş, 1400 febr. 11—aug. 4.
Ivaşco, 1404 iul. 20—1407 mart. 8.
Domacuş (Dămăcuş, Domoncuş), 1409 ian. 28—1437 aug. 19.
Oană, 1411 iun. 28.
Halmoj, 1433 nov. 3—nov. 9 (al lui Ştefan II).
Bogdan, 1434 febr. 10—ante 1439 iul. 30.
Berindei, 1435 oct. 18—1442 apr. 5.
Radu Pisc, 1438 mart. 5.
Ştefuł, 1439 mai 10.
Radu Pisc, 1443 mart. 6—1448 apr. 23.
Petrişor, 1443 mart. 6.
Bogdan, 1443 iun. 8—aug. 24.
David, 1444 apr. 26—1448 oct. 10.
Tador al lui Văscan, 1444 sept. 1—1452 oct. 27.
Bogdan, 1446 ian. 25.
Vascan, 1447 ian. 14.
Iurie şi Bude, 1448 febr. 23.
Ivan, 1452 dec. 21—1454 ian. 1.
Sin, 1454 aug. 25.
Mihul, 1455 iul. 2—1456 iun. 30.
Zbierea, 1457 sept. 8—1465 dec. 13.
Luca, 1466 iun. 11—1470 iul. 18.
Toma, 1471 aug. 13—1474 aug. 26.
Barsu, 1475 apr. 14—1476 mai 22.
Petru, 1478 febr. 11—1484 mai 29.
Matei, 1486 sept. 14—1488 aug. 17.
Petru, 1486 nov. 21—1487 mart. 8.
Ion Frunteş, 1489 mart. 13—1507 mai 11.
Coste Cîrjă, 1508 febr. 1—1515 apr. 20.
Stîrcea, 1515 dec. 18—1523 mart. 25.
Zbiarea (II), 1524 apr. 10—1528 mai 18.
Toader (fost vistier ?), 1529 mart. 9—apr. 29.
Colun, 1530 aug. 22—1537 mart. 7.
Lohan, 1540 mart. 7—nov. 30.
Neagul (Negoe), 1545 sept. 17—1548 mai 5.
Ion, 1551 mart. 21.
Huhulea (Dumitru), 1551 apr. 28—1552 mai 5.
Sava Capotă, 1552 apr. 28—mai 14.
Medelean (de la Covurlui), 1553 sept. 21—1555 mai 12.
Toader Bolea (fost staroste de Putna), 1558 mart. 15—1559 apr. 14.
Andreica, 1560 mart. 13—aug. 20.
Ivăneaţă, 1563 mai 14—iun. 17.
Văscan, 1569 mart. 11—1570 iul. 25.
Bilăi, 1572 dec. 13—1574 mai 13.
Nicola, 1575 mart. 5—1578 febr. 22.
Pate, 1578 iul. 4.
Grigore Cocorea, 1579 apr. 2—sept. 21.
Rădici, 1580 mart. 20—1582 mart. 8.
Grigore Cocorea, 1583 iun. 6—1586 mai 22.
Caraghiuzel (Pătraşco), 1587 ian. 3—sept. 6.
Sava, 1588 ian. 28—1591 iun. 16.
Panaghiot, 1591 dec. 25.
Alexa (Mustaţă ?), 1593 mart. 12—apr. 10.
Dumitru, 1593 apr. 20.
Drăgan, 1594 mart. 28—mai 4.
Stamati, 1594 sept. 3—dec. 1.
Pătraşco Caraghiuzel, 1597 mart. 3.
Grigore Mlinovschi Talpă, 1597 mai 29—1608 iul. 15.
Vasile Gherghievici Lozinschi, 1609 febr. 4—aug. 21.
Grigore Mlinovschi Talpă, 1609 sept. 28—dec. 13.
Ştefan Prăjescu (fost cămăraş de ocne), 1609 dec. 13—1611 nov. 19.
Alexa (Mustaţă ?), 1613 mart. 30—31.
Rusu, 1614 febr. 9.
Gheorghe, 1614 oct. 18—1617 mai 12.
Manolachi, 1616 oct. 13.
Nicolachi Ralli, 1618 ian. 30—1620 dec. 20.
Alexa (Mustaţă ?), 1621 ian. 18—mart. 30.
Dumitraşco, 1622 mart.—apr. 18.
Toma, 1623 febr. 14—mart. 2.
Nicolachi (Ralli) (fost pîrc.), 1623 mart. 7—apr. 2.
Duca, 1623 apr. 6—<apr.—iul.>.
Nicolae, 1625 oct. 14.
Grama (fost jitnicer), 1626 iul. 22—1629 aug. 9.
Nicolachi (Ralli) (fost pîrc.), 1629 nov. 12—1630 apr. 15.
Pană, 1630 iun. 30—1631 mart. 23.
Grama, 1631 aug. 23.
Dumitraşco Şoldan (fost pîrc.), 1632 apr. 29—mai 30.
. . . . . 1632 iul. 8.
Dumitraşco Şoldan, 1632 aug. 9—sept. 2.
Erolima (grec), 1632 sept. 8.
Toma Cantacuzino (fost mare sluger), 1633 mart. 10, 1634 apr. 5.
Pană, 1633 aug. 9.
Grama, 1633 dec. 15—1637 mai 4.
Toma Cantacuzino (fost mare sluger), 1638 febr. 4—1644 iun. 15.
. . . . . 1645 apr. 1—4.
Gheorghe Ghica (fost mare medelnicer), 1645 oct. 20—1647 iun. 30.
Iorga (grec), ante 1648 iun. 10.
Eremia Vînculeţ (fost mare şetrar), 1648 mart. 31—1649 aug. 16.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Andronic, 1650 mart. 18—aug. 12. (în același timp este și un Andronic mare postelnic).
Pătrașco Ciogolea (fost pîrc.), 1650 dec. 16—1653 ian. 16.
Mihai, 1653 mart. 7.
Nacu, 1654 mai 3.
Ursu (Ursache), 1655 ian. 21.
Nacu (Grigore ?) (fost mare comis), 1655 aug. 5—1657 apr. 5.
Stamatie (Hiotul, Sacazlîul), 1657 apr. 30—1658 mai 12.
Ursu (Ursache), 1658 aug. 6—1659 aug. 6.
Radu (Răducanu) Abaza (fost mare pitar), 1659 dec. 8—1660 apr. 26.
Solomon Bîrlădeanu (fost mare vistier), 1660 iul. 25—1661 sept 24.
Miron Bucioc (Buhuș) (fost mare sluger), 1662 ian. 3—1663 apr. 16.
Nicolae Buhuș (fost pîrc.), 1663 mai 18—1664 iul. 7.
Toader Palade (fost pîrc.), 1665 ian. 20—1667 ian. 22.
Grigore Hăbășescu (fost mare comis), 1667 ian. 31—apr. 7.
Ilie Sturza (fost mare șetrar), 1667 mai 10—1671 oct.
Hrisoscul (fost mare sluger), 1673 iun. 20.
Mihalcea Hîncu (fost mare medelnicer), 1676.
Pacel Contăș (fost logofăt III), 1676 aug. 2—1682 mart. 9.
Gavril Brăescu (fost mare jitnicer), 1683—1685 aug. 25.
Andronic Cerchez (fost armaș), 1686 febr. 18,
Gavril Brăescu, 1686 iun. 9—ante 1688 aug.
Dumitrașco (II) Ștefan-Ceaurul, 1688 aug. 11—1692 iun. 28.
Mihai Racoviță (fost mare comis), 1693.
Iordache (II) Cantacuzino, 1693 apr.—1695 dec.
Dumitrașco Cuza (fost mare clucer), 1694 febr. 15, 1695 iul. 7—11.
Vasile, 1695—1696.
Ilie Enache (Țifescu) (fost mare sluger), 1695 dec.—1700 sept. 14.
Pătrașcu Zosin, 1700 sept. 15—după 1700.

MARI COMIȘI

Stanciul (Stan), 1435 febr. 17—1441 sept. 29.
Burciul, 1442 febr. 24—apr. 5.
Sas, 1442 sept 8.
Bunghea (Buga), 1443 mart. 6—1446 ian. 25.
Luca, 1446 ian. 26—iul. 20.
Cascoia, 1447 ian. 14.
Goian, 1448 iul. 15—oct. 10.
Giurgiu (Giurgea), 1449 iun. 5.
Stanciul, 1451 iun. 13.
Giurgiu (Giurgică), 1452 dec. 21—1454 ian. 1.
Petru Ezereanu, 1454 aug. 25—1456 iun. 30.
Ion Bourean, 1457 sept. 8—1464 nov. 2.
Neagu, 1465 mart. 3—1470 nov. 26.
Ilea Huru, 1471 aug. 13—1476 mai 22.
Grozea al lui Micotă, 1478 febr. 11—1484 mai 29 (apare apoi ca pîrc. de Orhei, 1486 sept. 14—1491 apr. 20).
Șandru, 1486 sept. 14—1492 mart. 30.
Petrică al lui Hărman, 1492 oct. 10—1508 dec. 15.
Toma Cățelean, 1510 sept. 21—1523 mart. 25.
Hîrsu, 1524 apr. 10—1525 sept. 9.
Ion, <1527> mart. 3—1529 apr. 29.
Albotă (Costea) (fost postelnic), <1530> apr. 23—aug. 22.
Ion Guga, 1531 mart. 7—1532 mart. 26.
Draxin, 1533 mart. 6—1537 apr. 30.
Pătrașco, 1540 mart. 7—nov. 30.
Plaxa, 1545 sept. 17—1551 mart. 21 (apare apoi în sfat ca pîrc. de Iași, 1552 apr. 28—mai 14).
Boldur Hirovici (Hîrea), 1552 mart. 28—apr. 11.
Joldea (viitorul domn), 1552 apr. 25.
Guzuc, 1552 apr. 28—mai 14.
Plaxa (fost pîrc. Iași), 1553 sept. 21—1555 mai 12.
Pașco, 1558 mart. 15—1563 iun. 17.
Arvat, 1569 mart. 11—1570 iun. 30.
Purcel, 1570 iul. 25.
Nicoară, 1572 dec. 13—1574 mart. 27.
Stoica, 1575 mart. 5—sept. 15.
Borciul, 1576 apr. 18—1578 febr. 22.
Popăscu, 1577 febr. 6—1579 sept. 21 (apare în sfat și ca pîrc. de Orhei, 1583 mart. 14—apr. 12).
Iani (Calughera ?), 1580 mart. 20—1582 mart. 8.
Stan, 1583 ian. 6—1592 mai 3.
Coci (Nicolae ?), 1593 mart. 12—apr. 20.
Constantin, 1594 mart. 28—mai 4.
Oprea, 1597 mart. 3 ; sept. 19 (apare apoi în sfat ca pîrc. de Orhei, 1598 febr. 20).
Caraiman (Ion) (fost agă ?), 1597 mai 29—1600 apr. 8.
Ghiorma (Gherman), 1601 iun. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Apostolache, 1601 sept. 26—1603 apr. 20.
Ştefan (Prăjescu ?), 1603 iun. 4.
Voruntar Prăjescu, 1602 dec. 20—1603 dec. 15.
Gherman (Ghiorma), 1603 apr. 22—1605 iul. 6.
Voruntar Prăjescu, 1606 ian. 12—1611 nov. 19.
Gligorie (Grigore) Ciolpan, 1609 sept. 28, 1613 mart. 30—1615 mai 12.
Dumitru Goia (fost pîrc.), 1615 ian. 18—apr. 6.
Mihail Furtună (grec), 1616 nov. 15—1617 apr. 12 (Vezi şi Ţara Rom.).
Simion Gheuca (fost staroste de Covurlui), 1617 apr. 14—1618 apr. 18.
Lupu (Coci) (fost postelnic), 1618 dec. 17—1620 apr. 3.
Simion Gheuca, 1620 apr. 12—13.
Lupu (Coci) (fost mare vistier), 1621 ian. 18—mart. 13 ;
Iani, 1621 mart. 20—30.
Ion, 1622 mart.—sept. 4.
Iosif, 1622 apr. 1.
Lupu, 1622 sept. 5.
Ionaşco Coroi, 1623 mart. 2—iun. 25.
Costachi, 1623 <apr.—iul.>—apr. 6.
Mihai Furtună, 1624 mart. 15—1629 iun. 5.
Dumitraşco, 1629 nov. 12—1630 apr. 15.
Pană, 1631 mart. 22—aug. 6.
Condilo, 1632 iul. 8—sept. 8.
Pană, 1633 dec. 15—1634 mart. 15.
Simion Mălai, 1634 mai 13—sept. 3.
Dumitraşco, 1635 ian. 24—1638 mart. 16.
Velicico, 1638 mart. 22—iun. 20.
Lupu Prăjescu (fost mare clucer), 1638 oct. 28—dec. 24.
Mihai Furtună (fost pîrc.), 1639 febr. 4—ante 1640 mart. 2.
Bălan (fost agă), 1640 mart. 27—1641 apr. 18.
Coste (Constantin), 1641 sept. 16—1649 mart. 15.
Andrei Racoviţă (fost comis II), 1650 mart. 18—aug. 12.
Grigore Nacu (fost pîrc. de Suceava), 1651 febr. 18—1652 apr. 14.
Enache, 1652 oct. 9—1653 mart. 7.
Grigore Rusu, 1653 oct. 24—1654 mart. 18.
Darie Carabăţ (fost mare sluger), 1655 mai 30—1657 febr. 26.
Ionaşco Tălmaci, 1657 nov. 16—1658 febr. 27.
Darie Carabăţ, 1658 iun. 18.
Nicolae Racoviţă (fost postelnic II), 1658 aug. 6—1659 dec. 9.
Frătiţa (Grigore ?) (fost armaş), 1661 apr. 20—sept. 8.
Toderaşco Iordache Cantacuzino (fost pîrc.), 1662 ian. 3—1663 oct. 20.
Miron Costin (fost pîrc.), 1664 apr. 20—1665 sept. 8.
Grigore Hăbăşescu (fost pîrc.), 1665 dec. 4—1666 mai 25.
Alexandrachi (grec), 1667 mart. 7.
Alexandru Draco (Ruset) fost pitar), 1667 sept. 1—1668 aug. 26.
Ion Racoviţă (fost paharnic II), 1669 ian. 29—ante 1673 iun. 20.
Ştefan Brăescu (fost pitar II), 1673 mart. 4 ante 1674 sept.
Velicico Costin (fost spătar II), 1674 sept.
Vasile Rătundul, 1675 apr. 9.
Velicico Costin, 1676 febr. 25—ante 1677 mart.
Constantin (Lambrino) (fost vătaf de aprozi), 1677 mart. 29—1678 apr. 20.
Scărlet Şerbu (fost agă), 1679 febr. 21—ante 1680 mai 15.
Velicico Costin, 1680 mai 15—1682 mart. 9.
Apostol (II) Catargiu (fost postelnic), 1683 dec.—1684 febr.
Ştefan Cerchezul (fost paharnic II), 1685 aug. 25—1690 sept. 20, 1692 iun. 20.
Mihai Racoviţă (fost comis II), 1692 mai 10—1693 ian. 22.
Ilie Iordache Cantacuzino (fost spătar II), 1693 iul.—1695 dec.
Ştefan Cerchezul, 1695 febr. 1—1697 oct. 25.
Ilie Catargiu (fost vistier II), 1696 mart. 6—ante 1697 apr. 10.
Ştefan Contăş, 1698 ian. 30.
Pavel Ciocîrlan, 1698 nov. 22.
Ilie Iordache Cantacuzino, 1699 iun. 3—1700 sept.
Manolachi Hrisoverghi (fost mare sluger), 1700 sept. 15—1701.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Bibliografii istorice poloneze

Bibliografiile istorice, oriunde ar fi ele editate, prezintă un deosebit interes pentru cercetători. Dar importanța lor pentru noi sporește cu atît mai mult, cu cît este vorba de bibliografii ale istoriei Poloniei, o țară cu care noi am avut intense și permanente relații, din primele secole ale existenței statelor feudale românești.

În cercetarea trecutului comun al celor două popoare prietene s-au înregistrat succese importante concretizate în apariția a numeroase și interesante lucrări, atît în istoriografia românească, cît și în cea poloneză. Multe lucrări tratînd istoria relațiilor economice, politice și culturale dintre români și poloni sînt inserate în paginile bibliografiilor în discuție. Acesta este, de altfel, și motivul pentru care atragem atenția asupra lor.

Prima dintre ele este *Bibliografia historii Polski, tom.* I—II, Warszawa, 1965—1967, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe.

Necesități de ordin tehnic i-au determinat pe autori să împartă lucrarea în trei volume: volumul I, divizat la rîndul său în două părți, cuprinde o parte generală a întregii bibliografii și istoria poloneză pînă la anul 1795; volumul al II-lea cuprinde perioada dintre 1795 și 1918, iar cel de al treilea, perioada de după 1918. Volumele I și II au cîte un indice de persoane, totalizînd un număr de 2 275 de pagini.

Una din caracteristicile sale de bază o constituie strădania autorilor de a include tot ceea ce s-a scris despre istoria Poloniei nu numai în țară ci și în străinătate, pentru a realiza astfel o bibliografie a cărei utilitate să o facă indispensabilă tuturor celor care se preocupă, într-un fel sau altul, de științele istorice. Astfel, în prima parte, la capitolul care cuprinde bibliografia și mijloacele de informare, este inserată, în ordinea importanței, bibliografia istorică a țărilor vecine si a statelor care au venit în contact cu Polonia. Ca urmare, cercetătorul va găsi bibliografia istorică engleză, austriacă, cehoslovacă, daneză, finlandeză, franceză, lituaniană, germană, rusă și sovietică, română (este vorba de lucrarea lui Ion Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche, 1508—1830*, vol. I, 1508—1716, Academia Română, București, 1903), elveția ă, suedeză, ungară și italiană. Tot la acest capitol este inserată și bibliografia istorică străină despre Polonia.

Importanța acestei bibliografii constă în faptul că cercetătorii celor mai diverse domenii ale trecutului găsesc în paginile ei lucrări sau colecții de izvoare de o deosebită însemnătate. Astfel, pe lîngă unele lucrări cu caracter general, mai puțin folosite la noi sau chiar necunoscute (ca de pildă cea a lui Tadeusz Manteuffel, *Sredniowiecze powszechne do schylku XV wieku. Próba syntezy* (Evul mediu universal pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea. Încercare de sinteză), Warszawa, 1958, PWN; Szelagowski Adam, *Z dziejów wspólzawodnictwa Anglii i Niemiec, Rosyi i Polski* (Din istoria rivalităților dintre Anglia și Germania, Rusia și Polonia), Lwów,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1910 etc), ceea ce ne interesează pe noi sînt, îndeosebi, indicaţiile bibliografice care se referă la istoria patriei noastre şi la raporturile dintre ţările române şi Polonia sau alte ţări. Asemenea indicaţii bibliografice pornesc de la izvoare şi tratate pînă la contribuţii ştiinţifice de mai mică întindere. Este vorba, în primul rînd, de lucrările referitoare la istoria relaţiilor româno-polone sau cu alte ţări şi de cele consacrate special istoriei României. Iată cîteva din această categorie inserate în paginile *Bibliografiei: Bitwa pod Obertynem r. 1531* (Lupta de la Obertyn din anul 1531) a cunoscutului istoric polonez Aleksandru Czolowski, apărută în „Kwartalnik Historyczny", R. 4, 1890; K. Górski, *Tarnowski i bitwa pod Obertynem* (Tarnowski şi lupta de la Obertyn), în „Biblioteca Warszawskiej", R. 54, 1894, T. 3; Kazimir Pulawski, *Wojna Zygmunta I-ego z Bohdanem wojewóda moldaivskim w 1509 roku*, în „Szkice i poszukiwania historyczne", Ser. I. Kraków, 1877. Tot pentru secolul al XVI-lea mai menţionăm lucrarea lui Boleslaw Kudelka, *Jakób Heraclides Despota, samozwancy moldawski wobec Polski i Austryi*, în „Kwartalnik Historyczny", R. 26, 1912.

Istoriografia poloneză a adus însă importante contribuţii şi la cunoaşterea relaţiilor polono-turceşti, constînd în publicaţii de izvoare sau lucrări ştiinţifice mai mari sau mai mici. Date fiind poziţia geografică a ţării noastre şi situaţia de vasalitate a ţărilor române faţă de Poartă, cunoaşterea acestor lucrări este deosebit de utilă pentru cercetătorul român. Iată cîteva din cele care au fost incluse în paginile acestei bibliografii: Abrachamowicz Zygmunt, *Katalog dokumentów tureckich. Dokumenty do dziejów polskich i krajów osciennych w latach 1455—1672*. Red. Ananiasz Zajanczykowski, (Catalogul documentelor turceşti. Documente privind istoria Poloniei şi a ţărilor vecine în anii 1455—1672. Sub redacţia lui Ananiasz Zajaczykowski) Warszawa, 1959; *Legacja Piotra Zaborowskiego do Turcji w 1568. Materialy do historji stosunków polsko-tureckich za panowania Zygmunta Augusta*, publicată de Janusz Pojewski în „Rocznik Orientalistyczny", Tom. XII, 1936 ş.a.

Preocupările istoriografice în Polonia şi-au găsit o nouă expresie în *Bibliographie sélective des travaux des historiens polonais parus dans les années 1945—1968*, 303 p., întocmită de Janusz Tazbir, constituind partea a doua a lucrării *La Pologne au XIII-e Congrés International des Sciences Historique á Moscou*, editată în 1970, la Varşovia, de „Comitetul de ştiinţe istorice" şi Institutul de istorie ale Academiei Poloneze de Ştiinţe.

Şi această lucrare este împărţită în mai multe părţi şi anume: partea I, care cuprinde generalităţi, partea a doua, care cuprinde lucrările de istorie generală, şi cea de a treia, în care sînt incluse lucrările consacrate istoriei Poloniei clasificate pe perioade şi anume perioada pînă la 1454, perioada 1454—1795, perioada 1795—1918 şi perioada 1918—1965.

Fiind vorba de o bibliografie selectivă, lucrarea cuprinde, desigur ,cele mai valoroase studii ale istoricilor polonezi, apărute în acest interval. Deşi multe din ele au fost incluse în lucrarea bibliografică prezentată mai sus, bibliografia selectivă rămîne importantă prin aceea că ea cuprinde lucrările istorice care au apărut după editarea acesteia. Din parcurgerea ei se desprinde concluzia că aceşti ani au fost rodnici pentru ştiinţa istorică poloneză, care a abordat cele mai diverse probleme ale istoriei generale şi naţionale. Şi în prezentarea ei vom atrage atenţia numai asupra unor lucrări de interes general istoriografic şi a acelora care prezintă o importanţă particulară pentru istoriografia noastră. Astfel, în domeniul metodologiei istoriei au apărut mai multe lucrări, printre care cea a lui B. Jewsiewicki, *Uwagi o stosowaniu maszyn cyfrowych w badaniach historycznych* (Consideraţii asupra aplicării maşinilor de calcul în cercetările istorice) în „Kwartalnik Historyczny Kultury Materialny", R. 13, 1965, cea a lui W. Maszczenska, *Metodologii historii zarys krytyczny* (Manual critic de metodologie a istoriei) Warszawa, 1968, precum şi cea a lui J. Topolski, *Metodologia historii* (Metodologia istoriei), Warszawa, 1968.

Numeroase sînt şi lucrările care, prin tematica pe care o abordează, prezintă o importanţă evidentă pentru istoria patriei noastre. Între ultimile cercetări în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acest sens se înscriu lucrările lui L. Bazylow, *Siedmiogród a Polska 1576—1613* (Transilvania și Polonia în anii 1576—1613), Warszawa, 1967; A. Dziubinski, *Drogi handlowe polsko-tureckie w XVI stulecie* (Căile comerciale polono-turcești în sec. XVI) în „Przeglad Historyczny", T. 56, 1965, A. Malowist, *Uwagi o roli kapitalu kupieckiego w Europie Wschodniej w póznym sredniowieczu* (Considerații asupra rolului capitalului comercial în viața economică a Europei Orientale în evul mediu tîrziu), în „Przeglad Historyczny", tom. 56, 1965; Z. Wójcik, *Some Problems of Polish-Tatar Relations in the Seventeenth Century. The Financial of the Polish Tatar Allinace in the years 1654—1666* (Transl. A.Gac), în „Acta Poloniae Historica", T. 13, 1966.

În ceea ce privește însă *Bibliografia historii Polski* ne îngăduim să facem unele observații.

Este adevărat că înșiși autorii recunosc în introducere că lucrarea nu este exhaustivă. Evident, greutățile pe care le întîmpină o astfel de întreprindere sînt numeroase. Totuși, dat fiind faptul că este o lucrare care și-a propus să insereze în paginile ei și lucrări din istoriografiile străine, mai ales pe acelea care prezintă importanță pentru istoria relațiilor Poloniei cu alte state, credem că ar fi fost necesar să se acorde mai mult spațiu și literaturii istorice românești. Or, așa cum a remarcat și Ilie Corfus (vezi recenzia acestei lucrări semnată de Ilie Corfus, în „Studii", nr. 2, 1969), numărul titlurilor de lucrări și pulbicații românești, care prezintă importanță mai ales pentru istoria relațiilor româno-polone, este destul de restrîns. Sîntem întrutotul de acord cu Ilie Corfus care consideră că una din cauzele acestei stări de lucruri o constituie lipsa unei bibliografii istorice românești. Această lipsă putea fi însă suplinită, este adevărat, cu oarecari greutăți, de listele bibliografice pe materii și autori publicate anual de unele din revistele noastre de specialitate. Ajunge să ne referim doar la „Revue Roumaine d'histoire" care, datorită limbii în care este editată, este ușor accesibilă cercurilor științifice din străinătate. Surprinzător este însă și faptul că din paginile acesteia lipsesc și o serie de lucrări ale unor istorici polonezi ca cele ale lui Zdzislaw Spieralski (dintre lucrările autorului consacrate relațiilor româno-polone doar una singură este inclusă în *Bibliographie sélective* și anume *Kampania Obertynska 1531 roku* (Campania de la Obertyn din anul 1531), Warszawa, 1962). Lipsa lor este regretabilă pentru cercetătorul român deoarece, prin tematica pe care o abordează istoricul amintit în unele din studiile sale, ele prezintă o deosebită importanță pentru cunoașterea raporturilor româno-polone de-a lungul unei întinse perioade (vezi recenziile făcute de I. Corfus la unele din lucrările lui Zdz. Spieralski în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", tom. V, Iași, 1968 și în „Revista arhivelor" anul XLVII, vol. XXXII, nr. 1/1970).

Observațiile de mai sus nu împietează însă asupra valorii reale a acestei lucrării. Rezultat al muncii unui prieeput și harnic colectiv de specialiști de la Institutul de istorie al Academiei de Științe a Poloniei, compus din Wieslaw Bienkowski, Adam Przybos, Alina Szklarska-Lohmannowa și Roman Zelewski, sub conducerea Helenei Madurowicz-Urbanska, *Bibliografia historii Polski*, și *Bibliographie sélective* demonstrează încă o dată importanța și necesitatea stringentă a întocmirii unor astfel de bibliografii și la noi în țară.

Ven. Ciobanu

Bibliographia historica Romaniae

„La bibliographie est la science de livre et la conditon première de toute science" nota un francez (vezi Barbu Theodorescu, *Istoria bibliografiei române*. București, 1945, p. 8). Această fericită formulă lapidară închide în ea semnificațiile și însemnătatea unei materii astăzi omniprezentă, care s-a transformat dintr-o „condiție primă a oricărei științe", într-o condiție a progresului societății contemporane.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Efortul individual de întocmire a unei bibliografii exhaustive pentru o temă dată poate fi asemuit astăzi cu un Moloh ce devorează timpul și forțele întreprinzătorului, alterîndu-i grav eficiența și valoarea creației. Constatarea (veche, actualmente banală) este valabilă și pentru domeniul cercetării istorice, unde, pînă nu de mult, eram confruntați cu o serioasă rămînere în urmă în această materie. Și iată că, într-un singur an (1970), încercăm satisfacția apariției a două bibliografii istorice generale consacrate perioadei ultimelor decenii : Robert Deutsch, *Istoricii și știința istorică din România, 1944—1969* și *Bibliografia istorică a României, I, 1944—1969*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, 386 p. (Autori : Ioachim Crăciun, Gheorghe Hristodel, Marcel Stirban, Ludovic Báthory, Gheorghe Iancu, Gelu Neamțu, Gheorghe Dumitrașcu).

Această din urmă bibliografie (la care ne referim în cele ce urmează) reprezintă volumul I dintr-o colecție intitulată *Bibliographia Historica Romaniae*, ceea ce înseamnă că va urma volumul al II-lea și că s-au pus bazele alcătuirii bibliografiei științifice curente a istoriei României. Este vorba, așadar, de un eveniment căruia se cuvine să-i acordăm o atenție particulară. O vom face, pe cît ne stă în putere, nu din unghiul de vedere al bibliografului, ci din cel al beneficiarului, adică al istoricului cercetător. Ce-i drept, *Bibliografia istorică a României* este o operă de uz general. Colecția în care ea se integrează, structura lucrării și editura care a tipărit-o vădesc însă că *Bibliografia* se adresează, în primul rînd, omului de știință, oferindu-i un instrument de lucru mult așteptat, menit să înlesnească sensibil progresul cercetării istorice. Tocmai acesta este, după părerea noastră, și punctul de plecare de la care trebuie să pornească aprecierile celor interesați.

Neîndoielnic că experiența autorilor, judicioasa împărțire a materiei, cuprinderea a 7701 de titluri, traduse și în limba franceză, asigură volumului o largă audiență și utilitate. Specialistul în istoria României nu va fi însă scutit de unele dezamăgiri provocate, în parte, de motive independente de voința autorilor lucrării. Desi aceasta din urmă deschide seria unei colecții, cititorul nu are de unde lua cunoștință de menirea acesteia, de principiile pe care se va întemeia alcătuirea ei, de unele explicații tehnice necesare etc. (Ce înseamă, de pildă, un asterisc la un nume ? — p. 208, nr. 4746). Dar neajunsul cel mai supărător este caracterul selectiv al *Bibliografiei*, ceea ce presupune (volens, nolens) acceptarea unei doze de arbitrar și, în consecință, alterarea imperativului științific al colecției. Este regretabil acest consum de energii și mijloace bănești pentru o operă ce nu poate fi socotită nici completă, nici definitivă, nici fără cusur științific, și cu atît mai mult cu cît ea inaugurează o serie ce ar trebui să ne ofere periodic bibliografia curentă a istoriei patriei. Să mai adăugăm că zgîrcenia cu care autorii au inclus lucrările românilor publicate în străinătate și, îndeosebi, inexplicabila lipsă a contribuțiilor științifice (consacrate istoriei țării noastre) apărute în străinătate și elaborate de străini știrbesc vizibil din valoarea *Bibliografiei*. Ce se va întîmpla în volumul al II-lea, de pildă, cu lucrarea lui Hitchins privitoare la istoria modernă a Transilvaniei ? Va fi inclusă numai pentru că a fost tradusă în limba română ? Este de observat și cuprinderea unui număr redus de studii apărute în țară în 1969. În această privință, ce-i drept, trebuie luată în considerare și maniera de lucru a editurilor și tipografiilor, deși volumul a fost bun de tipar de abia la 15 decembrie 1970. Dacă volumul al II-lea va începe, cum este și firesc, cu anul 1970, este posibil să fie omisă o parte a producției științifice a anului precedent.

Bibliografia (așa cum a fost tipărită, nu așa cum am fi dorit-o) cuprinde — spune acad. C. Daicoviciu în *Cuvînt înainte* — „scrierile mai importante din domeniul științelor istorice apărute în cei 25 de ani de la eliberarea țării noastre (...), tot ceea ce s-a scris mai valoros" (p. V—VI). Promisiunea a fost, în mare, împlinită, fără însă ca volumul să fie scutit de grave lipsuri și de unele erori. Ce-i drept, oricît de mare ar fi străduințele și competența celor ce au elaborat *Bibliografia*, o ierarhizare perfectă a valorilor (mii de titluri) este imposibilă. Operația rămîne în bună măsură un act subiectiv și, oricum, va trezi destule nemulțumiri, știut fiind

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

că unii autori au cele mai bune păreri despre propriile lor lucrări. De aceea, am socoti o meschinărie eventualele reproşuri car ar viza *numărul* studiilor cu care X sau Y a fost inclus în *Bibliografie*. Ceea ce am imputa autorilor, sînt lipsurile *şocante* şi erorile evitabile. Iată doar cîteva exemple. Omiterea unor bibliografii (cea publicată în „Studii şi cercetări ştiinţifice. Istorie", Iaşi, an. IX, 1959, fasc. 1—2, p. 199 şi urm.; Octav Păduraru, *Anglo-Roumanian and Rouman-English Bibliography*, Bucureşti, 1946 — circa 9000 de titluri), a unor retrospective istoriografice (Al. V. Boldur, *Ştiinţa istorică română în ultimii 25 de ani*, Iaşi, 1946) apare cu atît mai inexplicabilă, cu cît *Bibliografia* care face obiectul prezentării noastre este selectivă. De asemenea, au fost omise unele reviste, între care şi „Revista medico-chirurgicală" din Iaşi, care are o rubrică specială de istoria medicinei, din ea reţinîndu-se numai o singură lucrare (nr. 4065). Lipsesc unele monografii (deci nu articole), cum ar fi cele ale lui Barbu Theodorescu, *Un concurs universitar celebru (N. Iorga)*, Bucureşti, 1946 şi D. Ciurea, *Moldova sub domnia lui Mihail Sturdza*, Iaşi, 1947, ambele citate curent în istoriografia actuală.

Sînt greu explicabile şi criteriile care au stat la baza alegerii micromonografiilor (monumente istorice) tipărite în editura Meridiane. În *Bibliografie* a fost inclusă, de pildă, micromonografia *Cetăţuia*, Bucureşti, 1966 (N. Grigoraş) şi altele, dar lipsesc *Curtea şi biserica domnească din Piatra Neamţ, Zamca* (ambele ale lui Leon Simanschi), *Biserica Arbure* şi *Biserica Sf. Gheorghe din Suceava* (ambele ale lui I. Caproşu). Curios este faptul că autorii au preferat între micromonografia *Biserica Trei Ierarhi din Iaşi* (Editura Meridiane, Bucureşti, 1965) şi cartea purtînd acelaşi titlu (Iaşi, 1962, 118 p) — ambele aparţinînd lui N. Grigoraş — pe cea dintîi (un rezumat), omiţînd-o pe cea de a doua.

Se pare că autorii *Bibliografiei* au manifestat o oarecare slăbiciune pentru lucrări ocazionale, editoriale etc. care, de regulă, nu aduc contribuţii originale. În dreptul numelui L. Boicu figurează un editorial de 4 pagini (nr. 4614), dar lipseşte studiul consacrat raporturilor româno-franceze publicat în *Studii privind Unirea Principatelor*, Bucureşti, 1960. N. Grigoraş figurează (în detrimentul unor studii) cu un alt editorial (nr. 4096) din „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", nr. 1—2, 1959. D. Şandru nu este menţionat cu unul din cele mai valoroase studii ale sale despre politica Italiei în Balcani şi România între 1924—1926 („Studii şi cercetări ştiinţifice. Istorie", Iaşi, nr. 2, 1962, p. 185—208). Exemplele ar putea fi continuate.

În domeniul istoriei universale autorii au fost nevoiţi să se arate mai generoşi (figurează şi dări de seamă, deşi lipsesc şi unele studii ca, de pildă, D. Ciurea, *Problema începutului evului mediu occidental*, în „Ethos", vol. II, 1945). Socotim, pornind de la procedee astăzi general-uzitate, că partea a II-a, *Istoria universală* (p. 343 şi urm.), trebuia să fie precedată de un capitol special consacrat istoriei relaţiilor internaţionale ale României. Or, studiile din acest domeniu au fost incluse la partea rezervată *Istoriei României* (p. 3 şi urm.), deşi este cît se poate de limpede că ele angajează în egală măsură (uneori chiar preponderent) istoria altor ţări, istoria regională sau universală.

Un caz special, după părerea noastră, îl formează acele *contribuţii ştiinţifice* care sînt publicate în periodice de cultură generală. Credem că ele n-ar trebui ocolite de vreme ce publică uneori contribuţii *originale*, care respectă metoda ştiinţifică de investigare, elaborare şi prezentare. Dintre multe altele, avem la îndemînă un exemplu: articolul lui N. Grigoraş consacrat activităţii lui Simion Bărnuţiu la Iaşi între 1855 — 1864, în „Steaua", an. XVII, 1966, nr. 8 (iulie).

Autorii au optat pentru procedeul menţionării lucrărilor o singură dată, la capitolul corespunzător temei lor, fără să ia în considerare eventualele excepţii de la regulă. De pildă, studiul lui Const. C. Angelescu, *Dezvoltarea constituţională a Principatelor Unite de la 1859 — 1862* figurează numai la capitolul *Formarea statului naţional român, 1859—1866* (nr. 4026), nu însă şi la capitolul *Istoria statului* (p. 278).

Am semnala, în sfîrşit, unele inadvertenţe şi erori: la indicele alfabetic (p. 375), cercetătorului ieşean D. Şandru i se atribuie două lucrări care nu-i aparţin (nr. 3265 şi 7385); un studiu de diplomatică al lui Leon Simanschi este trecut la rubrica *Documente* (nr. 737), deşi autorul nu comunică nici un document;

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aceleași studii, publicate în mai multe limbi, figurează ca lucrări diferite (nr. 214 și 215, 1860 și 1862 ș.a.); două părți ale aceluiași studiu poartă indicative numerice diferite (nr. 1604 și 1605); *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, deși este o culegere de contribuții științifice (21 de articole), apare (nr. 4138) ca o monografie sau lucrare de sinteză; unii dintre colaboratorii la *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860 — 1960*, vol. I—II, București, 1960, apar în bibliografie cu părțile elaborate de ei, alții (contribuții esențiale) nu; niciuna dintre cele cinci ediții prescurtate (apărute în cinci limbi străine) ale istoricului Universității ieșene n-a fost menționată în bibliografie; la indice, Barbu Theodorescu apare, greșit, Teodorescu; nici un semn tipografic nu indică deosebirea dintre volum și articol; unele necorespondențe între indicativul cifric din indice și cel din text: 6024 în loc de 6025, 1603 în loc de 1605 (evidentă greșală de tipar); la tabla de materii în limba franceză, indexul alfabetic de autori nu este trecut în încheiere, ci la începutul părții a doua, *L'histoire générale*.

L. Boicu

JULIUSZ DEMEL, *Historia Rumunii* (Istoria României), Wrocław — Warszawa — Kraków, Zakład Narodowy Im. Ossolinskich — Wydawnictwo, 1970, 486 p. + 7 hărți

Unul din scopurile de bază ale lucrării — după însăși afirmația autorului — îl constituie familiarizarea cititorului polonez cu istoria unui popor a cărui soartă a fost strîns legată — de-a lungul multor secole — de cea a poporului polonez. Ca urmare, Juliusz Demel a scris o istorie a României accesibilă celor mai largi cercuri de cititori polonezi, interesate în cunoașterea istoriei noastre și a evoluției relațiilor dintre cele două țări.

Lucrarea este împărțită în douăzeci de capitole, divizate la rîndul lor în subcapitole, care îmbrățișează istoria României de la societatea primitivă și pînă în zilele noastre: *Spolecznosc pierwotna* (Societatea primitivă) (p. 25—42); *Dacia romana* (Dacia romană) (p. 55—68); *Poczatki panstw Rumunskich: Wołoszczyzny i Moldawii* (Începuturile statelor românești: Țara Românească și Moldova) (p. 87—103); *Czasy Stefana Wielkiego* (Perioada lui Ștefan cel Mare) (p. 128—139); *Próby wyzwolenia. Michal Waleczny* (Încercările de eliberare. Mihai Viteazul) (p. 161—186); *Poczatki kryzysu feudalizmu* (Începuturile crizei feudalismului) (p. 243—262); *Zjednoczenie i reformy. Utworzenie Rumunii* (Unirea și reformele. Crearea României), (p. 307—327); *Rozwój kapitalizmu. Pierwsze wojna swiatowa.* (Dezvoltarea capitalismului .Primul război mondial) (p. 352—388); *Lata miedzywojenne* (Anii interbelici), (p. 389—417); *Druga wojna swiatova. Od faszyzmu do ludowej demokracji* (Al doilea război mondial. De la fascism la democrația populară) (p. 418—428) și altele. Perioada de după 1947 este prezentată numai sub forma enumerării celor mai importante evenimente, începînd cu tratatul româno-sovietic de colaborare și ajutor reciproc din 4 februarie 1948 și terminînd cu hotărîrea M.A.N. din 16 februarie 1968 privind noua organizare administrativă a țării (p. 429—432). Cartea se încheie cu indicații bibliografice, un index de nume de persoane, unul de denumiri geografice și naționalități, o listă a ilustrațiilor din text și alta a hărților.

O primă remarcă care se desprinde din parcurgerea lucrării de față este aceea a perfectei orientări a autorului în geografia și istoria României și a relațiilor sale internaționale.

Din succinta prezentare a bibliografiei rezultă că Juliusz Demel a cunoscut și utilizat o bună parte din cele mai de seamă lucrări ale istoriografiei românești, fiind la curent cu cele mai noi rezultate ale cercetărilor privind diferite

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aspecte ale istoriei noastre. Pe acestea le-a completat cu cele oferite de cercetările istoricilor polonezi, consacrate istoriei României sau relațiilor româno-polone. Autorul a acordat o atenție deosebită evoluției situației internaționale și în special celei a Imperiului otoman, cu implicațiile sale directe asupra istoriei interne și a poziției internaționale a țărilor române. Un merit de seamă al autorului îl constituie și faptul că a reușit să prezinte în mod unitar istoria celor trei țări române, ceea ce dovedește o temeinică înțelegere a procesului de formare și evoluție istorică a poporului român.

Lucrarea se impune însă și prin obiectivitatea și spiritul critic pe care autorul ei le-a adoptat față de problema raporturilor dintre țările române și Polonia de-a lungul veacurilor. Relațiile româno-polone sînt prezentate, de obicei, în cadrul unor capitole care îmbrățișează o epocă istorică sau tratează o anumită problemă, în funcție de intensitatea și importanța lor. Reliefarea adevărului istoric în acest domeniu este o realizare remarcabilă, dacă avem în vedere importanța lor nu numai pentru istoria medievală a României, ci și pentru cea a Poloniei. Iată cîteva exemple: vorbind despre încercările lui Petru Rareș de a scutura jugul otoman, istoricul polonez arată că eforturile domnului moldovean nu au găsit sprijin la curtea regală și la cea mai mare parte a feudalilor poloni. Explicația constă atît în indispoziția provocată acestora de redeschiderea de către Petru a problemei Pocuției, cît și datorită dorinței Poloniei de a se afla în bune relații cu Imperiul otoman. Ca urmare, Poarta a avut mînă liberă în țările române, ceea ce i-a ușurat subjugarea Moldovei. „Polonia, care a acceptat aservirea ei — scrie autorul — a cîștigat cu acest preț o pace de lungă durată cu puterea turcească. Această politică a întîmpinat însă opoziție chiar în Polonia din partea unor atît de remarcabile personalități ca voievodul și hatmanul Nicolai Sieniawski sau hatmanul Jan Tarnowski" (p. 148). Se știe că această politică s-a dovedit a fi, în cele din urmă, în defavoarea promotorilor ei. Cu aceeași obiectivitate este prezentat și rolul politicii magnaților poloni în zădărnicirea planurilor de unire a țărilor române de către Mihai Viteazul. Sînt reliefate intenția acestora de a încorpora Moldova și străduințile lor în direcția menținerii unor bune relații cu Poarta. Atitudinea nefavorabilă a Poloniei față de încercările lui Mihai este explicată de autor prin teama acesteia că la granițele sale ucrainene se va instaura „domnia țăranilor" (p. 180). În sfîrșit, trecînd în revistă relațiile româno-polone din sec. XVII (p. 218—220), autorul ajunge la concluzia că ele au fost multilaterale și intense. În ciuda opresiunii otomane, relațiile comerciale au continuat să fie destul de vii și folositoare pentru ambele părți. În ceea ce privește pe cele politice, ele nu au fost întotdeauna dintre cele mai bune. Prin politica sa, Polonia a contribuit la prăbușirea, în secolele precedente, a unora dintre cei mai de seamă domni români ca Petru Rareș, Ioan Vodă cel Viteaz, Mihai Viteazul sau a creat multe greutăți lui Mircea cel Bătrîn sau Ștefan cel Mare. La rîndul lor, armatele române participă și în secolul al XVII-lea, la acțiuni antipolone întreprinse de Poartă sau Transilvania. Printre cauzele care au făcut ca Polonia să nu se bucure de prea multă simpatie în țările române a fost și faptul că, pe cînd acestea din urmă luptau pentru scuturarea jugului turcesc, prima a întreținut relații corecte cu Poarta, lipsindu-le astfel de un sprijin firesc și eficace în lupta lor. În schimb, „în domeniul culturii, din contactele cu curentele gîndirii din Europa centrală (realizate prin intermediul Poloniei — n.ns.) România și mai ales Moldova a cîștigat mult și nu numai sub un singur aspect..." (p. 220).

Apărută în condiții grafice deosebite și însoțită de numeroase și semnificative materiale ilustrative, cartea lui Juliusz Demel este, înainte de toate, o lucrare științifică deosebit de utilă pentru toți cei ce se preocupă de istoria României. În al doilea rînd, este expresia unei profunde simpatii pentru poporul român pe care îl cunoaște și îl iubește. Ea se înscrie și ca o contribuție la cunoașterea reciprocă a popoarelor noastre.

Ven. Ciobanu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

I. H. CRIȘAN, *Ceramica daco-getică, Cu privire specială la Transilvania*, Editura Științifică, București, 1969, 363 p. + 190 pl., în afara textului.

Cartea cu acest titlu a cunoscutului cercetător clujean reprezintă o sinteză arheologică și în același timp istorică de deosebită importanță pentru istoria veche a țării noastre. Ea urmează, la scurt interval, după o altă lucrare meritorie a autorului, de proporții reduse, apărută în editura Meridiane.

Autorul, bine cunoscut prin cercetările sale anterioare cu privire la problema dacică, domeniu în care a adus contribuții valoroase, apreciate ca atare în țară și străinătate, elaborează de data aceasta, după 15 ani de cercetare, o vastă lucrare monografică, bazată pe cunoașterea întregului material ceramic dacic de pe teritoriul țării noastre, precum și a tot ce s-a scris în legătură cu el.

De un real folos în alcătuirea acestei sinteze, prima de acest fel la noi în țară, a fost și participarea autorului la șantierul de săpături arheologice de la Grădiștea Muncelului de sub conducerea acad. C. Daicoviciu, unde a lucrat cu începere din 1949, precum și efectuarea de săpături la Pecica, Saroș, Cristești și în alte locuri. Din lectura cărții rezultă că aceste săpături executate de către autor, îndeosebi acelea de la Pecica, cu dovezi stratigrafice pentru o locuire dacică mai îndelungată (sec. III î.e.n. — II e.n.), i-au permis să obțină puncte de reper cronologice sigure pentru datarea ceramicii daco-getice din etapele respective.

Pentru documentare autorul a folosit o bibliografie bogată, precum și manuscrisul Repertoriului arheologic al R. S. România (partea privitoare la Transilvania), verificînd prin cercetări personale datările propuse pentru ceramica dacică cu circa 20 de ani în urmă cînd s-a întocmit, prin colaborarea tuturor specialiștilor din țara noastră, această deosebit de utilă lucrare arheologică.

Din catalogul descoperirilor se mai desprinde concluzia că autorul a avut o atitudine critică față de informațiile din bibliografia utilizată, restabilind, ori de cîte ori a fost posibil, condițiile reale de descoperire a materialelor, ca de exemplu ale acelora de la Dobolii de Jos, Surcea, Augustin etc.

Materialul principal pe care se bazează lucrarea îl constituie ceramica daco-getică din secolele VI î.e.n. — I e.n., studiată cu deosebită atenție de către autor, care a desenat personal tot acest material, cu precizia necesară pentru publicarea lui.

În acest scop, materialul respectiv, bine ilustrat în lucrare, a fost adunat din toate muzeele transilvănene, precum și din principalele muzee din restul țării.

Deosebit de important este faptul că o cantitate covîrșitoare de material din monografie este inedită, fiind pentru prima dată valorificată din punct de vedere științific în această lucrare. În afară de aceasta, la unele dintre descoperirile mai vechi, lipsind datele exacte privind condițiile lor de găsire, autorul a fost pus în situația să le determine prin studii comparative, cercetări de arhivă muzeală și bibliografie.

Din acest punct de vedere, menționăm efortul autorului de a stabili etapele culturii geto-dacice din unele așezări importante, ca de exemplu: Sighișoara, Cetea, Sf. Gheorghe, care nu încep în secolul I î.e.n., așa cum se credea, ci mult mai devreme, încă din secolul III î.e.n.

Pe lîngă cunoașterea temeinică a ceramicii dacice, autorul a dat dovadă în această monografie că este familiarizat și cu ceramica străină, de origine grecească, sud-tracică, celtică, bastarnică și romană, pe care a studiat-o atît direct cît și cu ajutorul bibliografiei.

Din punct de vedere metodologic, autorul, folosind în mod creator și nu mecanic metoda tipologică, stabilește just principalele categorii și tipuri de ceramică daco-getică, pe care le deosebește după forme, tehnică de lucru și decor. Aceste grupe ceramice, bine definite tipologic și cronologic, nu sînt prezentate izolat, ci în conexiune strînsă cu celelalte produse ale culturii materiale din dife-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ritele etape de dezvoltare ale culturii materiale geto-dacice, precum și, ori de cîte ori a fost posibil, cu monedele și cu știrile literare. Datele obținute pe această cale, coroborate și cu acele ale celorlalte metode, stratigrafică, comparativă și cartografică, au dat posibilitatea autorului să stabilească fazele de dezvoltare ale culturii geto-dacice. În determinarea acestor faze, un accent deosebit s-a pus pe analiza stadiilor succesive de dezvoltare a forțelor de producție, scoțîndu-se în evidență rolul lor determinant în evoluția social-economică a geto-dacilor. În acest fel autorul nu s-a limitat numai la clasificări arheologice, făcînd excese de tehnicitate, ci din contra, bazîndu-se pe o analiză minuțioasă a datelor cercetate, a reușit să facă o operă de sinteză istorică, aplicînd în mod creator principiile materialismului dialectic și istoric.

Tot în legătură cu metoda folosită, se mai remarcă grija autorului pentru prezentarea în cît mai bune condițiuni a materialului documentar. În acest sens, catalogul descoperirilor, alcătuit în ordine alfabetică, prezintă, prin datele succinte și precise pe care le conține, un deosebit interes atît pentru acei care consultă lucrarea, cît și pentru cei care vor face în viitor cercetări pe locurile respective. Aceeași grijă în prezentarea materialului documentar se constată și în felul metodic și foarte minuțios în care au fost alcătuite explicațiile planșelor, ceea ce permite să se poată identifica exact materialul ilustrat.

Autorul, folosind o asemenea documentare amplă și metodă de cercetare riguros științifică, a adus în această lucrare contribuții extrem de valoroase cu privire la cultura materială și istoria geto-dacilor, din care scoatem în evidență aici pe cele mai importante, făcînd acolo unde este cazul eventuale completări sau precizări.

În primul rînd, trebuie subliniată contribuția autorului cu privire la problema periodizării ceramicii daco-getice din sec. VI î.e.n. pînă în sec. I e.n. Spre deosebire de alți cercetători, care considerau, în general, ca fiind ceramică dacică o categorie lucrată cu roata din sec. I î.e.n. — I e.n., autorul, printr-o analiză minuțioasă a ceramicii lucrată cu mîna și la roată, înglobează în această categorie și produsele anterioare pînă la sfîrșitul sec. V î.e.n. În același timp el consideră că ceramica din sec. VI—V î.e.n., de pregnant aspect hallstattian tîrziu, aparține tot geto-dacilor, numind-o protodacică, întrucît procesul ei de formare este abia la început. Prin această coborîre a datei inițiale a ceramicii dacice din Transilvania se dovedește că și în acest teritoriu începutul evoluției ceramicii geto-dacice se plasează în același timp ca și în celelalte regiuni ale spațiului carpato-dunărean, locuite de către geto-daci. Din punct de vedere al cronologiei absolute, faza protodacică este datată în sec. VI—V î.e.n., atît pe baza fibulelor de tip Glasinac, a obiectelor de origine scitică și a ceramicii de import grecești, cît și a știrilor din izvoarele literare.

A doua etapă din evoluția ceramicii daco-getice, denumită de autor perioada veche (sec. IV—III î.e.n.), este atestată nu numai în regiunile extracarpatice, ci și în Transilvania, datarea ei fiind făcută pe baza studierii caracteristicilor ceramicii autohtone și străine. În legătură cu această datare a etapei respective trebuie de menționat că autorul a avut în vedere unele descoperiri arheologice din regiunile extracarpatice (Zimnicea și Poiana) și din Dobrogea (Histria). La acestea s-ar mai putea adăuga descoperirile din așezările daco-getice întărite din Moldova de la Stînceşti, Cotnari și Mosna, precum și de la podișul Laiu de la Băiceni, lîngă Cucuteni, în care ceramica, datată pe bază de fibule și amfore grecești și cu analogii perfecte în Transilvania, poate fi invocată în sprijinul datării în secolul IV—III î.e.n. a acestei etape din evoluția ceramicii daco-getice.

Deosebit de importantă este stabilirea etapei a treia (sec. III—II î.e.n.), puțin cunoscută în interiorul arcului carpatic, întrucît din analiza ceramicii, conexată cu întregul material arheologic, rezultă, după autor, în mod convingător că abia în această vreme se poate considera că începe cu adevărat cultura daco-getică de tip La Tène, care după aceea se va dezvolta și generaliza în etapa

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

următoare (sec. I î.e.n. — I e.n.), denumită clasică, cînd ceramica geto-dacică atinge apogeul său.

Deci, prin această periodizare a ceramicii geto-dacice se scoate în evidență o etapă veche de formare a acestei ceramici, denumită de autor etapa de trecere de la Hallstatt la La Tène (sec. VI—III î.e.n.), corespunzătoare fazelor de început ale La Tène-ului general, fără să se piardă din vedere prin aceasta legătura cu periodizarea general admisă a epocii La Tène. Meritul autorului constă tocmai din faptul că ținînd seama de condițiile de dezvoltare ale societății geto-dacice n-a căutat să extindă în mod mecanic periodizarea clasică a La Tène-ului, stabilită de către P. Reinecke, O. Tischler — J. Déchelette și completată ulterior pentru alte regiuni, la teritoriul țării noastre, unde a fost o evoluție culturală și social-economică deosebită. Așa se explică de ce autorul consideră începutul culturii La Tène pe teritoriul țării noastre în jurul datei de 300 î.e.n. Prin această datare se infirmă de către el teza potrivit căreia partea de sud a teritoriului țării noastre, înglobată în așa-numita zonă ponto-dunăreană, ar fi luat-o înainte în dezvoltarea social-economică și culturală față de restul teritoriilor locuite de geto-daci, care ar fi rămas în urmă ajungînd abia către 300 î.e.n. la același nivel de dezvoltare.

O altă teză a autorului, care se desprinde cu pregnanță din această lucrare, privește definirea factorului local în ceramică și rolul determinant jucat de acesta în toate fazele de evoluție ale culturii geto-dacice. În acest scop, autorul bazîndu-se pe un bogat material documentar, analizat în mod critic, a explicat originea, continuitatea și unitatea ceramicii geto-dacice pe tot teritoriul țării noastre în secolele VI—I î.e.n.

În ceea ce privește originea, s-a scos în evidență că cele mai multe dintre formele ceramice din această perioadă își au începuturile în acelea, mai mult sau mai puțin apropiate, din etapele anterioare, în primul rînd ale Hallstattului timpuriu și mijlociu și ale epocii bronzului și în unele cazuri chiar ale neoliticului. Studiindu-se formele ceramice și întregul context al culturii materiale, inclusiv ritul funerar, s-a încercat să se deosebească, ori de cîte ori a fost necesar, populația autohtonă de cea străină.

Relativ la continuitatea ceramicii daco-getice, s-a demonstrat, pe bază de analiză tipologică, perpetuarea și mersul în sens ascendent al ei în funcție de dezvoltarea forțelor de producție interne de pe tot teritoriul locuit de geto-daci din secolul al VI-lea î.e.n. pînă la sfîrșitul secolului I e.n. În acest scop, s-au stabilit serii tipologice, bine datate, de vase lucrate cu mîna sau transpuse la roată, scoțîndu-se în evidență, în ceea ce privește acestea din urmă, generalizarea formelor locale. Din acest punct de vedere, este un merit al autorului că a reușit, ca pe lîngă ceașca dacică, studiată anterior de către el, să efectueze studii tipologice asupra altor categorii ceramice, fără să aibă pretenția de a le fi epuizat, rămînînd ca unele din ele să fie aprofundate prin cercetări ulterioare.

Unitatea ceramicii daco-getice, și implicit a întregii culturi materiale daco-getice, este susținută de autor pe bază de analiză minuțioasă a ceramicii și a celorlalți factori, rezultatele obținute fiind confruntate cu datele izvoarelor literare. Această unitate autorul n-o înțelege în mod îngust, în sensul unei evoluții rectilinii și uniforme, ci din contra l-au preocupat aspectele diferite din cadrul acestei unități a culturii geto-dacice, datorate influențelor străine cu care aceasta a venit în contact. Materialul comparativ folosit pentru această problemă provine atît din interiorul arcului carpatic, cît și din afara lui, de pe teritoriul locuit permanent sau vremelnic de către geto-daci. Se resimte numărul redus al materialelor din Oltenia, datorită faptului că această regiune a fost mai puțin cercetată pentru perioada geto-dacică.

Pe lîngă factorul autohton, socotit pe drept cuvînt de către autor determinant în dezvoltarea social-economică și culturală a geto-dacilor, n-au fost neglijate nici influențele externe, care au grăbit, mai mult sau mai puțin, această dezvoltare. În primul rînd, autorul, bazîndu-se pe datele arheologice și textele

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

scrise, a luat poziție față de tezele greșite cu privire la rolul jucat de influențele străine, încercînd să lămurească la justa lor valoare aceste influențe. Astfel, considerăm ca fiind convingătoare concluziile autorului cu privire la existența unui grup scitic, încă de la începutul secolului al VI-lea î.e.n., identificat cu agatîrșii amintiți de Herodot, precum și relativ la prezența populației autohtone, deosebită de cea scitică, în Transilvania.

O atenție deosebită o acordă autorul influențelor exercitate de cultura materială greacă, direct sau prin intermediul tracilor sudici, combătînd însă cu argumente exagerarea acestor influențe.

În ceea ce privește influențele celtice, autorul, fără a nega rolul acestora, arată în ce constă aceste influențe, mai cu seamă în ceramică, deosebind ceramica celtică propriu-zisă de cea daco--getică, născută sub influența celtică. De asemenea, s-au menționat deosebirile dintre imitațiile dacice și celtice după forme ceramice grecești, scoțîndu-se în evidență faptul că în timp ce dacii imită forme grecești, celții le barbarizează. Pare sugestivă teza autorului, potrivit căreia celții, cu toate că au exercitat o influență puternică, totuși n-au determinat dezvoltarea culturii geto-dacice. În acest sens se invocă faptul că încă multă vreme (cel puțin un secol), după venirea celților pe teritoriul țării noastre, dacii continuă să lucreze ceramica cu mîna, conform tradiției hallstattiene locale, și abia atunci cînd dezvoltarea forțelor de producție internă o va cere se va trece la adoptarea roții olarului și la generalizarea ceramicii lucrată cu roata în același timp pe tot teritoriul locuit de către geto-daci. Tot în legătură cu influențele celtice, merită a fi menționat faptul că autorul identifică o categorie ceramică pictată aparținînd fazei clasice, central europene La Tène tîrzie, deosebită de cea dacică pictată cu motive geometrice, născută sub influențe elenistice și nu celtice.

În continuare, considerăm juste concluziile autorului referitor la slabele influențe exercitate de bastarni asupra culturii geto-dacice, îndeosebi în spațiul intracarpatic.

Dintre ultimele influențe suferite de ceramica geto-dacică, cele mai importante sînt acelea romane. Acestea, după cum a arătat autorul, au dus la crearea a numeroase imitații, care, în perioada clasică a ceramicii daco-getice, n-au fost pe deplin asimilate în repertoriul ceramicii daco-getice.

Cu privire la influențele străine, ne-am putea întreba dacă factorul iliric n-a avut nici un rol în dezvoltarea ceramicii daco-getice. Să se datoreze aceasta lipsei de cercetări speciale în așezările daco-getice din sud-vestul țării noastre sau, eventual, această influență în perioada respectivă s-a redus la alte categorii de obiecte.

Autorul, studiind ceramica în conexiune cu toate celelalte elemente ale culturii materiale și spirituale, a putut să ajungă la interpretări juste relative la stadiul de dezvoltare social-economică din diferitele etape ale culturii geto-dacice pînă la cucerirea romană. Din acest punct de vedere sînt justificate categoriile de ceramică de lux, de import sau de producție locală, pusă pe seama aristocrației geto-dacice, precum și aspectul deosebit al ceramicii de la curtea regilor daci. De asemenea, s-au separat și forme ceramice cu caracter ritual. În legătură cu acestea din urmă, depozitul de vase de la Ciolănești din Deal, menționat de autor, poate fi considerat, în urma cercetărilor recente, ca fiind ritual.

În afară de acestea, considerăm semnificativă din punct de vedere istoric apropierea făcută de autor între momentul imitării monedei de către daco-geți și adoptarea ceramicii lucrată la roată, ambele fenomene fiind explicate prin stadiul de dezvoltare atins de societatea geto--dacică în sec. III—II î.e.n. În felul acesta, studiul unei categorii arheologice, cum este acela al ceramicii, poate duce, cînd se face aprofundat și în legătură cu stadiul de dezvoltare social-economică al societății respective, la concluzii istorice din cele mai importante.

Desigur că în lucrarea de față, cu toate meritele ei în ceea ce privește studiul ceramicii geto-dacice, nu ne putem aștepta să fie rezolvate în mod definitiv toate problemele relative la această problemă, pentru soluționarea cărora sînt

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

necesare încă cercetări pe teren și studii speciale. În orice caz, pentru stadiul actual al cercetărilor, această lucrare monografică este valoroasă, reprezentînd nu numai un mijloc de informare exhaustivă asupra ceramicei geto-dacice, ci și un instrument de lucru necesar atît pentru specialiști, cît și pentru toți cei care se ocupă de problemele culturii dacice.

M. Petrescu-Dîmboviţa

N. ZAHARIA, M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA și EM. ZAHARIA, *Așezări din Moldova — de la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea,* Editura Academiei Socialiste România, București, 1970, 402 p. + 259 planșe + 13 hărți.

Monografia istorico-geografică a așezărilor din Moldova din cele mai vechi timpuri pînă în secolul al XVIII-lea, rod al cercetărilor intense de teren întreprinse în ultimii 15 ani, reprezintă o importantă realizare pentru istoria veche a României în general și cea a Moldovei în special. Această realizare este legată, în primul rînd, de publicarea aproape integrală a cercetărilor arheologice întreprinse în Moldova pînă de curînd și, în al doilea rînd, de editarea pentru prima oară la noi în țară a unei ample monografii în care este aplicată în chip științific metoda geografică în arheologie, metodă folosită din ce în ce mai mult, în ultimii ani, în cercetările arheologice din diferite țări. Aplicarea metodei geografice în cercetările arheologice care au fost întreprinse în Moldova s-a soldat cu rezultate importante, concluziile prilejuite de studierea celor 1299 de puncte arheologice descoperite în cele 542 de așezări cercetate fiind deosebit de valoroase pentru înțelegerea evoluției societății omenești din această provincie a țării.

În acest sens, este util de arătat că autorii, ținînd seama de criteriul geografic, s-au bazat din punct de vedere metodologic pe strînsa legătură care există între așezările umane din diversele epoci istorice și variațiile morfologice ale subunităților geografice de pe teritoriul Moldovei.

Pe baza observațiilor obținute prin aplicarea atentă, deși nu exhaustivă, a metodei geografice în arheologie, prin încadrarea cît mai exactă a descoperirilor făcute pe acest teritoriu, ca și prin utilizarea în multe cazuri și a informațiilor culese din documentele scrise(ale epocii feudale), autorii lucrării au făcut cunoscut, atît specialiștilor cît și marelui public pasionat de istoria patriei noastre, un număr extrem de mare de noi așezări din paleolitic și pînă în secolul al XVIII-lea și au prezentat științific, pe etape cronologice, întreaga evoluție a civilizațiilor care s-au succedat timp de milenii pe teritoriul est-carpatic al României.

Lucrarea monografică, împărțită în două părți principale *I — Considerații privind așezările din Moldova*, în care se sintetizează concluziile obținute în urma cercetărilor efectuate și *II — Corpusul descoperirilor de așezări din Moldova,* în care sînt prezentate sistematic toate descoperirile arheologice, mai cuprinde și un capitol introductiv în care autorii publică un interesant și documentat istoric al tuturor cercetărilor arheologice întreprinse pînă acum în Moldova, prelucrîndu-se și cu acest prilej întreaga bibliografie privind așezările sau în general descoperirile arheologice cunoscute în această provincie românească.

Pe lîngă descoperirile prezentate sistematic pe subunitățile geografice naturale și încadrate în marea lor majoritate just în clasificarea generală cunoscută a culturilor materiale din diferite epoci istorice, autorii discută, pe baza bogatei informații pe care o au la îndemînă multiplele probleme pe care le ridică cercetarea atentă și completă a așezărilor umane din Moldova, stabilindu-se astfel date și concluzii noi, de o reală valoare științifică.

În afară de interesantele și ineditele date privind epoca comunei primitive sau epoca sclavagistă geto-dacică, cărora le aparține cel mai mare număr de descoperiri publicate în lucrare, după părerea noastră, o importanță deo-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sebită o prezintă descoperirile legate de frămîntata și complexa perioadă a formării și definitivării poporului și a limbii române (sec. III—X e.n.).

În acest sens, menționăm că înșiși autorii pornind de la importanța pe care în mod firesc o prezintă această problemă, i-au acordat în cadrul lucrării un loc aparte. Din acest punct de vedere, se poate sublinia în plus valoarea deosebită a concluziilor care se desprind din monografie.

Într-adevăr, după o prezentare generală, dar bine documentată, a istoricului și a importanței pe care o prezintă pentru istoria României, problema formării poporului român, sînt expuse cronologic toate etapele evolutive ale procesului etnogenezei poporului român desfășurat în această regiune a țării, concomitent cu evoluția istorică a celorlalte provincii românești. În funcție de descoperirile pe care le publică autorii, relativ mai ales la secolele VI-X, reiese limpede, în cea mai mare parte, trăsăturile care caracterizează cultura materială ahtohtonă pe deoparte și cultura slavilor arhaici, pe de altă parte.

Desigur că în etapa actuală a cercetărilor, trăsăturile principale care caracterizează elementele autohtone sînt precizate din ce în ce mai clar pentru perioada secolelor VI—X e.n., participarea acestor elemente locale la geneza și evoluția culturii materiale din epoca respectivă fiind astfel și mai evidentă.

După părerea noastră, în legătură cu această epocă, ar fi necesar să se lărgească conținutul noțiunii de etapă *protodridu* și la vremea corespunzătoare culturii *Hlincea* (secolele VII—IX e.n.), subliniindu-se astfel în mod real rolul hotărîtor pe care l-a avut populația locală la crearea culturii de tip *Dridu*.

Pe baza numeroaselor descoperiri de ordin arheologic, a studierii lor din punct de vedere stratigrafic și comparativ, putem vorbi în mod sigur pentru perioada secolelor VII—IX de pe teritoriul Moldovei, de o etapă cronologică și de elemente culturale certe de tip *protodridu*.

O mare valoare o prezintă în legătură cu problema formării poporului român descoperirile de tip Dridu (sec. X—XI) publicate în lucrare.

După cum se știe, cultura Dridu s-a format în regiunea Dunării de Jos ca o consecință a evoluției culturii materiale autohtone, daco-romane, sub influența directă a civilizației bizantine și cu participarea unor elemente culturale slave, în sec. X—XI. Ea este evoluția firească în timp a culturii materiale din etapa anterioară protodridu, prezentă pe întreg teritoriul de la nordul Dunării de Jos.

Numărul mare al descoperirilor protodridu (sec. VII—IX) și al celor de tip Dridu (sec. X—XI) arată în modul cel mai convingător că pe teritoriul Moldovei procesul definitivării formării poporului român s-a desfășurat în aceleași condiții istorice și în aceleași limite cronologice ca și în restul teritoriului românesc.

Cu toate că aspectul de cultură Dridu din Moldova prezintă unele particularități regionale cauzate de o serie de factori geografici și politici, *unitatea* culturală documentată pe întreg teritoriu românesc este un fapt cert atestat pentru perioada secolelor VIII—X e.n. Această constatare întregește în modul cel mai clar concluziile pe care autorii le consemnează, în legătură cu această problemă, în ampla lor monografie.

Desigur, destul de importante sînt și descoperirile mai puțin cunoscute și studiate pînă acum în Moldova privind epoca feudalismului timpuriu, cu deosebire epoca secolelor XII—XIII, precum și vestigiile aparținînd feudalismului dezvoltat și tîrziu, care sînt în marea lor majoritate pentru prima oară publicate și interpretate în lucrare.

În acest sens, credem că o reală contribuție a fost adusă relativ la problema cercetării satului medieval moldovenesc.

Datele extrem de numeroase pe care autorii le publică în monografia lor, discuțiile multiple și mai ales concluziile prilejuite de analiza descoperirilor prezentate, conferă lucrării valoarea științifică necesară.

Prin metoda geografică aplicată la cercetările arheologice, lucrarea constituie pentru arheologia românească o noutate. Utilitatea ei pentru specialiștii din domeniul arheologiei și istoriei vechi a României este deosebit de mare, deoa-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rece ea ajută într-o măsură importantă la precizarea problematicii istoriei vechi și în parte a celei feudale a Moldovei, precum și la orientarea cercetărilor viitoare.

Însoțită de o bogată ilustrație (desene și fotografii), precum și de hărți cuprinzînd descoperirile arheologice pe etape cronologice precise, ea constituie un îndreptar indispensabil cercetătorului arheolog de astăzi, care dorește pe de o parte să-și facă o idee precisă despre realitățile arheologcie moldovene și pe de altă parte să încerce aprofundarea unor probleme de bază ale dezvoltării societății omenești din această provincie a României.

Dan Teodor

ACADÉMIE BULGARE DES SCIENCES. INSTITUT D'ÉTUDES BALKANIQUES, *Recherches de géographie historique*, „Studia Balcanica", 1, Sofia, 1970, 243 p.

Propunîndu-și să cuprindă în paginile sale rezultatele cercetărilor privind viața economică și socială, relațiile politice și culturale ale popoarelor balcanice, publicația „Studia Balcanica", apărută sub egida Institutului Balcanistic din Sofia, cuprinde în volumul său inaugural lucrări consacrate domeniului atît de important și de interesant al geografiei istorice.

Studiile — semnate de autori bulgari, români, unguri, iugoslavi, germani — care alcătuiesc acest volum cuprind o gamă largă de probleme, un interval cronologic întins (secolele V î.e.n. — XIX) și un spațiu geografic situat mai cu seamă în părțile septentrionale ale peninsulei balcanice, mai puțin studiate din acest punct de vedere.

Pe baza unor cercetări noi, autorii lucrărilor din prima parte a tomului aduc o serie de precizări și corectări la unele din opiniile exprimate pînă acum în privința configurației geografice a teritoriului sud-est european în perioada antică.

Studiul lui Boris Gerov, cu care se deschide volumul, este consacrat populației și așezărilor antice de pe cursul mijlociu al Strumei ; iar cel al lui Ivan Venedikov încercării de reconstituire a itinerariului expediției lui Darius împotriva sciților. Este interesant de arătat că autorul ajunge la concluzia că Herodot, obținîndu-și informațiile de la coloniile grecești pontice, nu ar fi cunoscut faptul că grosul armatei persane s-a deplasat prin interiorul peninsulei balcanice.

Profesorul Radu Vulpe este prezent în volum cu rezultatele cercetărilor sale privind limitele meridionale ale Sciției romane, pe care o consideră întinsă pînă la o linie ce începea de pe țărmul mării, de lîngă actuala localitate Kranevo, trecea la sud de Tolbukhin, și ajungea la Dunăre, în apropiere de Oltina.

Alte două lucrări, semnate de Velizar Velkov și, respectiv, Burkhard Bötter, se ocupă de aspectul geografic al Moesiei inferioare, bazîndu-se pe surse epigrafice și pe studierea ceramicii.

Din studiile consacrate perioadei bizantine în Balcani reținem pe cel al cercetătoarei bulgare V. Tăpkova-Zaimova, în care se fac unele observații asupra cetăților pontice și relațiilor imperiului cu vecinii săi de la nordul gurilor Dunării. Autoarea crede că Lycostomion-ul a existat înainte de secolele XI—XII, dar s-a dezvoltat ca cetate de-abia după această dată.

Petru Diaconu, aducînd din nou în discuție problema localizării lacului Ozolimna, menționat de Ana Comnena cu prilejul luptelor, din 1087, dintre pecenegi și bizantini, propune ipoteza că ar fi vorba de mlaștinile de lîngă Pliska. Pe aceeași linie a identificărilor se situcază și András Mócsy, care vede în anticul oraș Aurelianum bizantinul Aquae și modernul Gamzigrad, iar Ara Margos

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

crede că actualul sat bulgăresc Reka-Devnia s-ar fi dezvoltat pe locul unde mai înainte fusese Dvina medievală (anticul Markianopolis).

Printr-o interpretare nouă a unor pasaje din Ana Comnena și din viața Sf. Clement din Ohrida, M. Vojnov consideră că legendarul țar bulgar Mokros nu ar fi altceva decît o creație a cronicarei bizantine, iar „Kotokios", socotit pînă acuma ca un toponim, ar denumi pe un boier protobulgar.

Studiul lui Petre S. Năsturel aduce unele rectificări la problema originii bizantine a unor toponime dunărene. Apariția denumirii geografice „Corabia" — menționată prima oară pe malul Nistrului, într-un act moldovenesc din 1456, și în 1598 pe malul Dunării, în Țara Românească —, după opinia autorului, ar trebui legată de corăbiile și ambarcațiunile ce pluteau pe Dunăre. În ceea ce privește toponimul „Maglavit", se consideră, de asemenea, că el nu derivă din greacă, constatîndu-se o apropiere cu adjectivul slavo-bulgar „măglăvit'" (cețos). Despre „Calafat", P. S. Năsturel sugerează și posibilitatea originii lui turcomane. Mergînd mai departe pe linia precizărilor, autorul crede că prin neidentificata localitate „Orzoma", menționată în scrisoarea lui Vlad Țepeș, din 1456, către Matei Corvin, ar trebui să se înțeleagă numele cetății Hîrșova, transcrisă greșit.

O însemnată contribuție la reliefarea aspectului din trecut al regiunilor balcanice se aduce și prin valorificarea izvoarelor otomane. În acest sens remarcăm, în volumul prezentat, publicarea de către Rusi Stojkov a unui *defter* de *djizie* (capitație) a eyaletului Rumelia, din anul hegirei 1079 (1668—1669), descoperit la Biblioteca Națională „Chiril și Metodiu" din Sofia. De la început se cuvine să arătăm că autorul a trebuit să depună un efort deosebit în descifrarea acestei condici, dat fiind faptul că ea a fost redactată în caracterele foarte greu de citit ale scrisului financiar *siakat*. Așa se explică, de altfel, și numărul relativ restrîns al unor astfel de registre puse în circuitul istoriografiei. Acesta este, totodată, și motivul pentru care vom stărui asupra acestei lucrări, cu atît mai mult cu cît datele cuprinse în această condică prezintă o importanță aparte și pentru istoria Dobrogei în timpul dominației otomane, insuficient cunoscută pînă acuma.

Sangeacul Silistra, menționat de acest defter în cadrul eyaletului Rumelia, se compunea la acea dată din 25 *kaza*-le și 1 *vakif*, avînd o populație nemusulmană totală, impusă la *djizie*, de 5310 1/2 *hane* (unitate financiară). Dintre acestea, kazalele de pe teritoriul românesc prezentau următoarea situație: Hîrșova — 179 hane, Giurgiu — 36 1/2, „Kara-Su alias Tekfür-Göl" — 171, Tulcea — 38 1/2, Măcin — 82, Isaceea — 26 1/4, Babadag — 268 1/4, Mangalia — 172 1/2, Brăila — 73 3/4, vakîful Isaccea — 166 1/2. Desigur, aceste cifre nu corespund cu exactitate situației reale, deoarece ele fiind întocmite de către fisc, trebuie avută în vedere și posibilitatea evaziunilor. Cu toate acestea, ele reliefează existența în Dobrogea medievală a unor populații compacte de nemulsulmani. De asemenea, este necesar să menționăm faptul — cum, de altfel, face și autorul — că la această dată termenul financiar *hane* nu se mai referea la „familie", cum a fost în secolele XV—XVI, ci la un grup de case separate.

Publicînd lista kazalelor eyaletului Rumelia, extrasă din condica amintită, autorul prezintă totodată și localizarea lor actuală. Referindu-ne numai la cele cuprinse pe teritoriul românesc, trebuie să observăm în acest sens că simpla traducere a termenelor nu poate fi întotdeauna un criteriu indubitabil. Astfel, toponimul turc Kara-su (Apă neagră) este identificat de către R. Stojkov cu orașul actual Cernavodă. Evliya Celebi, care la jumătatea veacului al XVII-lea a făcut cinci călătorii în Dobrogea, cunoscînd-o deci destul de bine, notează în al său *Seyahatname*, ed. 1896 — 1938, cild. V, p. 239 că venind de la Hîrșova a sosit la *Bogaz-köy*, toponim folosit chiar și astăzi de către populația turco-tătară a Dobrogei, pentru denumirea orașului Cerna-vodă. Firește, cercetările viitoare vor trebui să lămurească felul în care numele rîulețului Kara-Su, cu care era desemnat în trecut și orașul actual Medgidia, s-a transferat sub forma sa slavă asupra așezării de la confluența sa cu Dunărea. Sensul toponimului turc *Bogaz-köy*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

(Satul de la strîmtoare) este legat, fără îndoială, de faptul că în perioadele cînd Dunărea se umfla, rîuleţul Kara-Su se transforma într-o adevărată „strîmtoare".

În ceea ce priveşte *Tekfür-göl*, este clar că el se referă la oraşul actual Techirgiol, şi nu la Constanţa, cum crede autorul. Acelaşi călător otoman (Evliya Celebi, *op. cit.*, III, p. 289) a cunoscut, ca şi Paul de Alep *(The Travels of Macarius, Patriarch of Antiochia*, vol. I, London, 1829 — 1836, p. 42), Constanţa sub numele de *Köstendje*. De altfel, încă de la sfîrşitul secolului al XVI-lea „Tekfür-göl" era menţionat ca o „kaza", avînd în componenţa sa şi „satul Köstendje" (vezi Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de yürükler, tatarlar ve Evlâd-i Fatihan* (Yürük-ii, tătarii şi Evlâd-i Fatihan din Rumelia), Istanbul, 1957, p. 150—152).

Este interesant de observat că registrul descoperit de către Rusi Stojkov menţionează ambele localităţi formînd o singură kaza ; dar, cînd şi cum s-a ajuns aicea rămîne tot pe seama cercetărilor viitoare s-o stabilească. În orice caz, în 1560 kazaua Tekfür-göl era consituită într-o unitate administrativă aparte, aşa cum rezultă din două firmane ale sultanului Suleiman Kanunî, din acelaşi an, adresate domnului Moldovei. În aceste documente se arată că s-a poruncit unor cadii, printre care şi celui de la Tekfür-göl, să procure zahereaua necesară reparării cetăţii Özü (Oceacov) (Bibl. Acad. Documente turceşti surete, DI.XXIX/29 a şi 29, 39 a şi 39).

De asemenea, o altă problemă readusă în discuţie de acelaşi defter este în legătură cu data la care sangeacul Silistra s-a detaşat de eyaletul Rumelia şi a format un eyalet aparte, cunoscut şi sub numirile de Özü şi Babadag. Printre opiniile exprimate în acest sens menţionăm doar pe cea care stabileşte această dată către sfîrşitul veacului al XVI-lea *(Islâm Ansiklopedisi*, 3, Istanbul, p. 637.) şi poziţia istoriografiei româneşti, care consideră că eyaletul Silistra s-a constituit la începutul secolului următor *(Istoria României*, II, Editura Academiei, p. 807.). Dar, după cum vedem în acest defter, în 1668 — 1669 sangeacul Silistra făcea parte din eyaletul Rumelia. Deci, problema rămîne în continuare deschisă cercetării.

Volumul mai cuprinde şi alte studii interesante referitoare la geografia istorică a Iugoslaviei în secolul al XV-lea, a Bulgariei în perioada bizantină şi în secolele XVI—XVII. In acelaşi timp, se tratează şi problema influenţelor germane asupra toponimiei montane din Balcani şi chestiunea originii bulgare a unor denumiri geografice din Albania.

Tomul se închide cu o nouă revalorificare a lucrărilor călătorului şi omului de ştiinţă francez, de la jumătatea veacului trecut, Xavier Horand Hommaire de Hell.

Tahsin Gemil

VASILE DRĂGUŢ, *Pictura murală din Transilvania*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1970, text şi anexe 110 p. + 67 ilustraţii.

Pictura murală a bisericilor transilvane de la Sîntă Mărie Orlea, Densuş, Strei, Strei Sîngeorgiu, Leşnic, Criscior, Ribiţa, Ostrovul Mare ş.a. ridicate în secolul al XIII-lea şi al XIV-lea de către voievozii şi cnezii români în satele lor de reşedinţă, a constituit obiectul cercetărilor istoricilor încă din primele decenii ale secolului nostru. După N. Iorga, G. Balş, Silviu Dragomir şi Ştefan Meteş, I. D. Ştefănescu va publica la Paris prima lucrare de amploare despre pictura religioasă din Transilvania *(La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie depuis les origines jusq'au XIX-e siècle, 1932).*

Prof. Virgil Vătăşianu, în mai recenta sinteză a *Istoriei artei feudale în Ţările române*, vol. I, Bucureşti, 1959, p. 396—434 şi 755—800, sesiza noi aspecte ale aceluiaşi fenomen artistic transilvan.

Era de aşteptat ca în economia lucrării *Istoria artelor plastice în România*, vol. I, *Originile artei — sfîrşitul secolului al XVI-lea*, Editura Meridiane, Bucu-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

reşti, 1968, pictura murală din Transilvania să fie mai amplu tratată dar spaţiul acordat (vezi p. 215—222 şi 421—423) nu i-a îngăduit autorului — Virgil Vătăşianu — decît reluarea numai a unor aspecte discutate pe larg în lucrarea anterioară..

Aşadar, lucrarea datorată lui Vasile Drăguţ, *Pictura murală din Transilvania*, apare ca o continuare firească a istoriografiei române despre arta medievală transilvană. Autorul a adunat în acest volum, într-o înlănţuire logică, rezultatele unor îndelungate cercetări pe teren, în arhive şi biblioteci publicate mai întîi, ca studii, în revistele de specialitate (vezi: „Studii şi Cercetări de istoria artei", seria Artă plastică, anii 1962 — 1967) urmărind, după propria-i mărturisire „definirea fenomenului artistic românesc din Transilvania în funcţie de acei factori — economici, sociali, politici şi naţionali — care în mod efectiv i-au condiţionat conţinutul, profilul şi orientarea" (p. 6).

Împărţirea lucrării în capitole după principiul cronologic corespunde, în cea mai mare parte, cu înseşi etapele ample din evoluţia picturii murale din Transilvania: epoca artiştilor peregrini (sec. al XIV-lea); aceea a primelor sinteze locale datate între 1390 — 1490 de la monumentele din Leşnic, Criscior, Strei, Strei Sîngeorgiu, Ribiţa, Sîntă Mărie Orlea (sanctuar şi pronaos); faza din sec. al XV-lea cînd desprindem „statornice legături artistice cu Ţara Românească"; epoca noilor sinteze locale datate tot în secolul al XV-lea; opere din secolul al XVII-lea.

Impune atenţiei preocuparea autorului de reliefare a elementelor dovedi-toare, şi în domeniul picturii murale, a unităţii artistice a celor trei ţări româneşti. Plecînd de la analiza aprofundată a factorilor *economici* (legături comerciale masiv atestate între toate cele trei ţări româneşti), *politici* (între care: stăpînirea domnilor Ţării Româneşti în părţile Făgăraşului şi Amlaşului; a lui Ştefan cel Mare în Cetatea de Baltă şi Ciceu, tradiţionalele legături între cnezatele hunedorene şi nordul Olteniei etc.), *culturali* (meşteri zugravi veniţi de la sud de Carpaţi au pictat în Transilvania bisericile de la Ostrov, Densuş şi Cetatea Colţului; Ştefan cel Mare ridică în prejma feudelor sale transilvane bisericile de la Ciceu, Ciceu-Mihăeşti, Cetatea de Baltă, Vad şi Feleac), dar mai ales, pe baza studierii componentelor picturii murale din Transilvania, autorul surprinde existenţa unei rezolvări iconografice comune (stil, gamă cromatică şi uneori program iconografic) în monumentele din Transilvania, din Ţara Românească şi din Moldova. Astfel, fragmentele picturale păstrate la bisericile transilvane de la Ostrov, Densuş şi Cetatea Colţului dovedesc o filiaţie directă din ansamblul bisericii domneşti de la Curtea de Argeş (p. 53 — 72); frescele de la Densuş, executate în 1443, atît stilistic cît şi iconografic, pot fi asemuite cu cele de la biserica ortodoxă din Zlatna (p. 64 — 65), iar din punct de vedere al programului iconografic îşi găsesc „un echivalent în pictura moldovenească a epocii, în vestita ctitorie de la Dolheştii Mari a hatmanului Şendrea, portarul Sucevei, a cărei decoraţie a fost realizată înainte de 1481" (p. 50); reprezentarea în exterior pe peretele nordic al bisericii din Criscior, în ultimele decenii ale secolului al XV-lea a *Judecăţii de Apoi*, din care se păstrează doar trei fragmente, trebuie pusă şi în legătură cu amploarea pe care acest subiect a dobîndit-o în iconografia exterioară a bisericilor din Moldova sec. al XVI-lea (p. 66). Acestor elemente, cărora li se pot alătura şi altele, vin să susţină cu tărie unitatea, dar şi diversitatea peisajului artistic medieval de pe întreg teritoriul locuit de români.

Conturarea personalităţii artistice a meşterilor zugravi de la Densuş (este primul nume de zugrav român cunoscut pînă azi în pictura murală românească), a lui Mihul de la Crişul Alb, autorul frescelor de la Rîmeţi şi Zlatna, Grozie de la Strei, constituie o componentă cu totul inedită a *Picturii murale din Transilvania* care, alături de un indice iconografic al picturilor murale româneşti din Transilvania pentru secolele XIV—XVI şi un altul pentru nume de persoane şi monumente, de asemenea inedite, atrag în mod deosebit interesul specialistului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În cele ce urmează vom face unele observaţii referitoare la cîteva aspecte controversate ale picturii murale transilvane şi opinia autorului faţă de acestea. Unul dintre aspectele asupra căruia punctele de vedere ale specialiştilor nu concordă se referă la datarea fazelor de execuţie a picturii interioare de la biserica Sîntă Mărie Orlea. Prof. Virgil Vătăşianu, luînd în consideraţie şi rezultatele cercetărilor mai vechi (din 1905) ale lui Ştefan Groh, admite existenţa a trei straturi diferite de picturi dintre care cele mai vechi fiind cele din navă. Al doilea strat, reprezentat de picturile din altar şi de cele din jurul arcului de triumf al navei ; al treilea strat localizat în fragmentele picturale din nartex (vezi Virgil Vătăşianu, *Istoria artei feudale în Ţările române*, Bucureştii 1959, p. 397). Acelaşi autor, în mai recenta lucrare colectivă *Istoria artelor plastice în România*, vol. I., 1968, p. 216, datează stratul de picturi reprezentat de crucile de consacrare catolică din interiorul bisericii Sîntă Mărie Orlea în timpul regilor maghiari Ludovic I (1342 — 1382) sau Sigismund I (1387 — 1437).

Spre deosebire de Ştefan Groh, I. D. Ştefănescu şi Virgil Vătăşianu, autorul *Picturii murale din Transilvania*, încadrează pictura interioară a bisericii Sîntă Mărie Orlea astfel : primul strat este reprezentat de cele opt cruci de consacrare catolică, executate ca decor provizoriu „chiar de către echipa constructorilor imediat după terminarea bisericii", deci în secolul al XIII-lea ; al doilea strat de pictură şi cel mai preţios, care îmbracă pereţii naosului, este executat în primele decenii ale sec. al XIV-lea, mai precis în 1311 (datare bazată pe o inscripţie de pe peretele sudic al naosului) ; al treilea strat de pictură (în altar şi nartex) datează din primele decenii ale sec. al XV-lea, dar nu mai tîrziu de 1484, an permis ca *terminus ante quem* pentru execuţia acestor picturi pe baza unui sgrafitto din naos, (p. 41—42 şi nota 106).

Plecînd de la observaţia că una din cele opt cruci de consacrare catolică, deci de felul celor ce se găsesc în navă, este zugrăvită chiar pe patul în care zace Sf Ana în scena *Naşterii* putem admite că într-adevăr aceste cruci de consacrare datează din epoca domniei lui Ludovic I sau a lui Sigismund I, precum susţine şi prof. Virgil Vătăşianu, epocă în care s-au promulgat legi ce interzic ereticilor ridicarea şi folosirea bisericilor de piatră şi cînd, probabil, biserica Sîntă Mărie Orlea a fost folosită pentru cultul catolic.

Considerăm de asemenea că din aceeaşi epocă datează şi fragmentele picturale ale nartexului între care şi scena cu *Moartea săracului* unde găsim inscripţia *OBIT PAUPER PAULUS* care ne indică cu certitudine apartenenţa la cultul catolic al meşterului zugrav. Faptul că în pictura din altar, reprezentînd pe apostoli, pe care autorul *Picturii murale din Transilvania* le consideră contemporane cu cele din nartex, întîlnim numele apostolului *Matei* scris cu caractere chirilice, deci un zugrav ortodox, indică urme de îndoială asupra execuţiei concomitente sau măcar din aceeaşi perioadă, a acestora cu cele din nartex.

Pe peretele vestic, de o parte şi de alta a intrării, se găsesc două panouri de picturi murale mult deteriorate. Cel din stînga reprezintă un personaj feminin şi abia se deslusesc altele în zdrenţe. Scena nu păstrează nici o inscripţie sau alt indiciu care să îngăduie autorului identificarea în această scenă pe Sf. Elisabeta împărţind milostenii unui grup de săraci. Referitor la această scenă din interiorul bisericii Sîntă Mărie Orlea, I. D. Ştefănescu scria : „paroi ouest ; à gauche de la porte d'entrée, fragment d'une scene indistincte" *(La peinture religieuse...*, p. 225).

Pe acelaşi perete, dar în dreapta, se păstrează destul de deteriorat figura unui personaj în care I. D. Ştefănescu identificase portrerul unui fondator sau al unui donator, iar Vasile Drăguţ, un sfînt militar călare (poate Sf. Gheorghe, p. 41). Dacă este mai greu sau chiar imposibil de identificat în acest personaj potretul unui fondator, donator sau al unui sfînt, atunci, din ceea ce noi am văzut putem afirma fără urmă de îndoială că nu poate fi vorba de un sfînt călare.

În biserica de la Densuş, pe pereţii de est ai naosului, în registrul interior sînt înfăţişaţi doi sfinţi războinici : Procopie şi Teodor, ultimul identificat pe baza a trei litere slavone — O A O —. În colţul de sud-est al naosului, de asemenea în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

registrul interior, care face pandant celui din colțul de nord-est, sînt zugrăviți alți sfinți războinici : Mihail, Gheorghe, Dimitrie și încă un sfînt militar din al cărui nume se disting doar primele două litere slavone TO. Autorul identifică în acesta pe un al doilea Sf. Teodor. În acest caz este de presupus că în cele două registre de sfinți militari conduși, spre altar, în stînga de Sf. Nicolae — patronul bisericii — și de arhanghelul Mihail, în dreapta, numai într-unul singur poate fi vorba de Sf. Teodor, rămînînd ca pe viitor să se identifice în care registru și pe cine anume ar reprezenta celălalt presupus Sf. Teodor.

Trecînd peste aceste observații de natură să atragă atenția asupra unor aspecte încă insuficient lămurite, observații care însă nu impietează cu nimic asupra concluziilor cărții, lucrarea poate fi considerată, pe bună dreptate, după însăși mărturisirea autorului „prima încercare de a oferi specialiștilor, ca și publicului larg, o privire de ansamblu asupra picturii murale românești din Transilvania".

I. Solcanu

MARCEL DRAGOTESCU și DUMITRU BÎRLĂDEANU, *Monumente istorice de pe Valea Bistriței*, Editura Meridiane, București, 1970.

Ni se prezintă trei monumente feudale, de valoare artistică minoră : mănăstirile *Bisericani, Pîngărați* și *Buhalnița*, fiecare din ele mult refăcute, iar ultima chiar strămutată de la locul ei. „Încercarea" — cum mărturisesc autorii — de a demonstra „remarcabila prezență în viața social-economică și spirituală a văii Bistriței" a acestor trei monumente rămîne o „încercare" nedocumentată. Aceste instituții, spre deosebire de mănăstirile Neamț, Bistrița și Secul, nu au avut aproape nici un rol în viața culturală a Moldovei, iar cel social-economic reducîndu-se doar la interminabilele procese avute cu celelalte instituții similare, pentru branișți, păduri etc., călugării lor folosind injuria, bătaia și documente false.

Din preocuparea autorilor lipsește apoi orice referire la obiectele de artă cu care au fost dotate aceste mănăstiri. Deși Bisericanii nu păstrează nimic din ctitoria lui Ștefăniță Vodă (1517—1527), fiind o construcție din 1786 a lui Constantin Moruzi, fără nici o valoare artistică, se susține că „exercită și astăzi o vie forță de atracție asupra tuturor acelora care și-au propus să cunoască cele mai reprezentative monumente ale țării".

Surprinde și faptul că autorii nu au încercat să corecteze greșeala grosolană din pisania lui Constantin Moruzi în care se afirmă că Ștefăniță Vodă domnea în anul 1512, cînd se știe că trăia tatăl său Bogdan al III-lea.

Referitor la Mănăstirea Pîngărați autorii expun pe larg lupta călugărilor de aici pentru a acapara noi proprietăți și nu dau nici o apreciere asupra valorii artistice a monumentului. Nu se înțelege ce vor să spună autorii prin „caracterul amalgamat al arhitecturii acestui monument", sau „așa cum se prezintă astăzi, biserica de la Pîngărați captează interesul oricărui vizitator prin ineditul ei și prin forța unei existențe multiseculare, ce se oferă cu generozitate marilor valori",

Pentru mănăstirea Buhalnița este de observat că documentul cu data de 25 martie 1627 are probabil data de zi greșită. Documentul cunoscut, la care se referă autorii — luat după lucrarea lui Gh. Ungureanu, *Mănăstirea Hangului sau Buhalnița* — are dată de 4 martie 1627 *(Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XIX, p. 199, nr. 161). La p. 28—29 autorii confundă pronaosul cu altarul.

Concluzia noastră este că prezentarea monumentelor amintite s-a făcut cu multe lipsuri și ca atare nu credem că se justifică publicarea unor astfel de micromonografii.

N. Grigoraș

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DUMITRU ALMAŞ, *Petru voievod Rareş*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1970, 125 p.

Apariţia unei monografii ştiinţifice asupra lui Petru Rareş continuă să întîrzie, deşi ea este demult necesară. De la monografia publicată în 1923 de I. Ursu pînă astăzi cunoştinţele asupra voievodului moldovean au continuat să sporească fie prin cercetări de amănunt fie prin noi interpretări, mai ales în ultima vreme, asupra unor fapte şi evenimente din domnia sa. Continuă să lipsească însă sinteza necesară asupra personalităţii voievodului şi a epocii pe care el a dominat-o în multe privinţe. În lipsa ei, micromonografiile, ca cea de faţă sau cea datorată lui Paul Simionescu (vezi recenzia următoare), apărute în acest an îşi au, desigur, rolul lor în vehicularea cunoştinţelor istorice despre Petru Rareş, aşa încît nu e lipsit de interes a ne opri asupra lor.

Lucrarea lui Dumitru Almaş e o încercare meritorie de prezentare, pe baza izvoarelor cunoscute, a personalităţii voievodului moldovean. Folosind atît izvoarele documentare cît mai ales pe cele narative, din care, întocmai ca I. Ursu, dă mereu largi citate însoţite de comentarii, autorul a încercat să realizeze o prezentare *personală* a voievodului moldovean, care să se compună firesc din asocierea forţei sugestive a izvoarelor cu cea a limbii uşor arhaizante a interpretării lor. Din păcate însă lucrarea lui Dumitru Almaş rămîne, în acest sens, o simplă încercare, ea fiind lipsită de fiorul necesar de felul celui din paginile scrise, de pildă, despre Petru Rareş de Grigore Ureche sau Nicolae Iorga, ca să nu mai vorbim de forţa evocatoare a lucrării sadoveniene consacrate lui Ştefan cel Mare. Chiar monografia lui I. Ursu rămîne în multe privinţe superioară lucrării lui Dumitru Almaş. Şi aceasta nu pentru că autorul nu ar aduce un punct de vedere personal asupra cutărui fapt istoric sau că o anumită interpretare a izvoarelor s-ar abate de la rigorile ştiinţifice, ci pentru faptul că modul de prezentare preconizat de autor nu este cel mai potrivit; situat între istorie şi literatură, din acest mod de prezentare nu rezultă nici una nici alta. Stilul retoric, uneori, dar mai ales limbajul hibrid, de cele mai multe ori, folosite de autor contribuie în mare măsură la anularea intenţiei autorului. Pentru că limbajul cărţii nu e nici ştiinţific, nici modern, nici arhaizant, nici popular, ci un amestec artificial din toate acestea care conferă textului de cele mai multe ori o notă de artificialitate evidentă făcînd ca lucrarea să nu se compună firesc, curgător ci contorsionat şi cu stridenţe ce violentează deseori. Astfel, pe lîngă elemente vechi sau voit arhaizante ca *osebit* (p. 1), *cercînd* şi *nemilă* (p. 14), *înrăbojează* (p. 27, nota), *într-acoace* (p. 23), *burgmeşteri* (p. 28) *a se nevoi* (p. 36) *îndărăptare* (p. 48), „document în care ni se relatează *o vorbire* a voievodului cu un nobil polon" (p. 52), *a dărui cu daruri* (p. 56) *de istov* (p. 75) *grăire* (p. 76), *va să-l biruie* (p. 77) *întru inima sa* (p. 90) *ci* etc. fraza e presărată cu creaţii lexicale improprii *(şerbizînd ţărănimea, ţara se anarhiza*, p. 11 şi, respectiv, 95), cu elemente vechi trecute în argou *(cirac*, p. 19) sau de argou propriu-zis (..il înzestra un mare talent de înşurubare în inima ocîrmuitorilor, p. 34) sau, în sfîrşit, cu cuvinte şi expresii specifice secolului al XVIII-lea *(a firitisi*, p. 60) şi al XIX-lea *(cu asupră de măsură*, p. 88) şi termeni improprii epocii lui Rareş *(divan* în loc de *sfat domnesc*, p. 34). Alături de acestea abundă în frază exprimări sau termeni regionali de felul: „să descîlcim ghemul istoriei", „acele vremi ghimpoase" (p. 14) „cînd a înşfăcat sceptrul", ţărănimea nu avea „drag să lupte" (p. 17), „asemenea făină se măcina la moara istoriei cînd Petru Rareş se urca în scaunul voievodal de la Suceava" (p. 19), „a căutat să strîngă mulţi bani" (p. 22), „a ţinut sama"... (p. 25), „victoria se afla în chimirul moldovenilor" (p. 45), „artileriştii lui Rareş au împuns-o la fugă" (p. 45), „trăgea cu tunurile brambura" (p. 47), „Petru Rareş a urlat de furie" (p. 78), „nimeni nu le poate intra în toate voile" (p. 88) (corect: *a intra în voie*), „armata creştină s-a retras... fără vreo ispravă mai de doamne-ajută" (p. 108), „frate-su" (p. 119) etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nu lipsesc din expunrea autorului nici proverbele plasate în manieră cronicărească, dar cu efect contrar, dînd o notă de vulgarizare textului: „Și fiindcă pofta vine mîncînd, (Petru Rareș, n. ns.) a înaintat spre Halici, îmbătat de aburii succesului" (p. 36); „Așa se hotărăște soarta unui mare imperiu, întemeiat numai pe războaie și cuceriri, pe jaf și omor: pasărea pe limba ei piere" (p. 55); „Așa a sfîrșit o aventură nesăbuită a unuia care credea că tot ce zboară se mînîncă" (p. 61: vezi și p. 53, 77 etc....).

Alăturînd în frază la întîmplare atîtea elemente lexicale, nu se poate ajunge, desigur, decît la un produs hibrid („*Ci* acum să urmărim cum legenda *s-o topit* în șuvoiul *adevărului istoric*, p. 10) sau la asocieri curioase (conducătorii cetății Sighișoara „făgăduiau în grabă și *oleacă sibilinic*", p. 31) cînd „tonul pare, ca să folosim expresia autorului, cam *rebarbativ*" (p. 52).

Desigur, un mod de prezentare ca cel ales de autor nu necesită numai cunoașterea deplină a izvoarelor și o interpretare adecvată a lor, pe care, de altminteri, autorul le probează în cea mai mare parte a expunerii, ci presupune și o stăruință mai mare la elaborarea lucrării, asupra formei, graba nefiind indicată în asemenea cazuri. Or, se pare că autorul s-a grăbit uneori, scăpîndu-i imperfecțiuni de formă sau chiar fraze nu tocmai corect construite („*Sighișorenii... au plătit* lui Rareș o mare sumă de bani și *numeroase obiecte de preț*, p. 32; vezi și p. 20, 35 ș.a.), dacă nu chiar contradictorii („Faptele lui eroice (ale lui Radu de la Afumați, 1522—1528, n.ns.) au fost *ultimele din veacul al XVI-lea*. Buzdugan din Țara Românească nu s-a mai ridicat *pînă la 1594*, cînd securea lui Mihai vodă a strălucit iar în bătălii pentru libertate", p. 27) (toate sublinierile ne aparțin, n.ns.).

Unul din capitolele cărții e intitulat *Un voievod al culturii*, dar conținutul său este departe de a reflecta fie și succint efervescența creatoare din epoca lui Rareș. O simplă înșiruire de monumente, nu tocmai clară uneori și cu multe omisiuni, ca și reducerea picturii exterioare la frescele Humorului, Moldoviței, Voronețului și ale bisericii Arbure (vezi p. 116) nu pot oferi o imagine reală asupra creației artistice din epoca lui Rareș. A consemna, de pildă, că Petru Rareș „a desăvîrșit bisericile din Hîrlău și aceea a mănăstirii Dobrovăț" (p. 116) nu înseamnă în nici un caz a oferi cititorului o informație precisă și clară asupra contribuției lui Rareș la aceste monumente. Dacă e vorba de o desăvîrșire artistică, atunci afirmația nu se poate referi și la biserica Sf. Dumitru din Hîrlău care a fost zidită în întregime de Petru Rareș. Apoi, cele două monumente ale lui Ștefan cel Mare nu sînt singurele pe care Rareș le desăvîrșește artistic pentru că, după ctitorirea Probotei, el va purcede și la desăvîrșirea artistică a altui monument important al înaintașilor, biserica mitropolitană Sf. Gheorghe din Suceava (1534). În toate aceste cazuri contribuția artistică a lui Rareș este esențială și ea trebuie subliniaaă, cu atît mai mult cu cît cu biserica Sf. Gheorghe din Hîrlău se începe pictura exterioară moldovenească ce nu se reduce, cum bine se știe, doar la cele patru monumente menționate de autor, ci ea este prezentă încă la Probota, Sf. Gheorghe-Suceava, Baia, Bălinești, Sf. Dumitru-Suceava și Coșula (vezi Sorin Ulea, *Originea și semnificația ideologică a picturii exterioare moldovenești (I)*, în „Studii și cercetări de istoria artei", an. X, nr. 1, 1963, p. 68 și *Istoria artelor plastice în România*, București, 1968, p. 367).

Domna Elena n-a zidit doar cele două biserici din Botoșani ci și pe cea din Suceava (Învierea), după cum vistiernicul Matieș n-a înălțat numai Horodnicenii ci și biserica mănăstirii Coșula (1535), ce conservă pînă astăzi una dintre cele mai frumoase fresce exterioare din Judecata de apoi; biserica din Zăhărești este o altă ctitorie boierească importantă din vremea lui Petru Rareș (1541—1542) nemenționată de autor ca și dispăruta biserică Dancu din Iași, construită în 1541. Nu e amintită, de asemenea de autor ctitoria lui Rareș însuși din Tîrgul Frumos ce se înscrie în șirul bisericilor orășenești construite de domn după terminarea Moldoviței.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dată fiind destinația cărții ar fi fost mai potrivită indicarea precisă a tematicii frescelor reproduse la sfîrșitul cărții în locul mențiunii generale „frescă exterioară".

Menționăm, de asemenea, că ultima reproducere din lucrare nu reprezintă portretul lui Petru Rareș ci pe al fratelui mai mic al lui Ștefan cel Tînăr (vezi Sorin Ulea, *Datarea ansamblului de pictură de la Sf. Nicolaie-Dorohoi*, în „Studii și cercetări de istoria artei", tom. 11, nr. 1, 1964, p. 74).

Consemnînd cele de mai sus, trebuie să precizăm că ne-am oprit cu precădere asupra formei lucrării lui Dumitru Almaș deoarece în ea se întruchipează trăsătura principală a micromonografiei, și anume: modul personal de prezentare a personalității lui Rareș. Din păcate, intenția autorului nu s-a concretizat, așa cum era de așteptat, într-o prezentare pe deplin izbutită. În condițiile alăturării fortuite a cuvintelor arhaice și populare lexicului modern, neologic uneori, și terminologiei științifice nu putea să rezulte, în general, decît o întocmire artificială în care prezentarea personală se diluează într-un comentariu pe marginea textelor prea puțin cursiv și de cele mai multe ori neunitar ca expresie.

Nu ne îndoim însă că în locul grabei, manifestă și în partea privitoare la arta din vremea lui Petru Rareș, o elaborare temeinică a lucrării ar fi fost de natură să se concretizeze într-o prezentare cu adevărat personală potrivit disponibilităților creatoare binecunoscute ale autorului.

I. Caproșu

PAUL SIMIONESCU, *Petru Rareș. Domnul și vremea sa*, Editura Enciclopedică Română, București, 1970, p. 190.

Deși e o lucrare de prezentare științifică, cartea lui Paul Simionescu merită atenție fie și numai pentru motivul că autorul s-a străduit să prezinte corect personalitatea voievodului moldovean. E o lucrare îngrijit scrisă și întemeiată, într-o anumită măsură, pe izvoarele și lucrările de bază asupra domniilor lui Petru Rareș, pe care, de altfel, autorul le și menționează, în parte, în aparatul critic al lucrării. Deși succint conturate, atît cît permit limitele unei micromonografii, faptele și epoca lui Petru Rareș sînt, în general, bine prezentate. Preocupat însă de figura centrală a cărții, Paul Simionescu a săvîrșit eroarea de a nu adînci suficient cercetarea domniilor celor doi înaintași ai lui Rareș, voievozii Bogdan și Ștefan cel Tînăr, lăsînd chiar impresia că domniile acestora sînt prea puțin cunoscute pentru el. Altfel nu se explică surprinzătoarea minimalizare de către autor a domnilor acestora și etichetarea acestor domni cu expresia obișnuită pentru fii lui Petru Rareș („nevrednicii urmași") ca și afirmațiile contradictorii privitoare la personalitatea lor. „Nevrednici", cum bine se știe de la Ureche încoace, n-au fost nici Bogdan al III-lea și nici Ștefan cel Tînăr.

Dimpotrivă, au fost destul de vrednici, amintind în multe privințe, cum spune și cronicarul, de personalitatea lui Ștefan cel Mare chiar dacă nu s-au ridicat la nivelul acesteia. Autorul însuși, în pofida titlului dat capitolului introductiv, privitor la înaintașii lui Rareș, citează de pildă, cuvintele lui Ureche că „Ștefan vodă (cel Tînăr, n.ns.) întru tot semăna cu firea moșului său, lui Ștefan vodă cel Bun"... (p. 35). Spre sfîrșitul lucrării însă autorul uită de cuvintele citate ale cronicarului și amintește de „faptele *nechibzuite* ale celor doi nepoți purtători *nevrednici* ai numelui care strălucise cîndva: Ștefăniță și Ștefan, primul vodă adus în țară de oaste turcească" (p. 162). Nu mai încape îndoială că punerea pe același plan a lui Ștefan cel Tînăr cu Ștefan Lăcustă constituie o gravă eroare a autorului. Este, de asemenea, la fel de nepotrivit a se vorbi despre „nedestoinicica" lui Bogdan și a urmașului său în scaunul Moldovei (p. 36). Ca și în cazul lui Ștefan cel Tînăr însă afirmația autorului despre „nedestoinicia" sau „nevrednicia" lui Bogdan e contrazisă de alta a aceluiași potrivit căreia în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1517 „cînd Bogdan al III-lea moare, ţara rămîne însă, împotriva tuturor vicisitudinilor vremii, suverană şi încă liberă pe propriile ei destine" (p. 32).

Este, de asemenea, inexactă şi afirmaţia că Petru Rareş „împărţi marea moşie a ţării în ţinuturi, cu slujitori purtători ai deplinei autorităţi domneşti" (p. 164) atîta vreme cît este ştiut că ţinuturile Moldovei încep a fi menţionate în actele interne cu mult înainte de domnia lui Petru Rareş (vezi D. Ciurea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XVI—XVIII)*, în „Anuar" — Iaşi. tom. II (1965), p. 156 şi urm.). Menţionăm, de asemenea, că numele corect al localităţii unde s-a dat lupta din februarie 1532 este Tarasăuţi şi nu Tărăscăuţi cum o redă, greşit, de două ori, autorul (vezi p. 103).

Creaţia artistică din epoca lui Petru Rareş este extrem de sumar prezentată în micromonografie. Cele cîteva pagini de la sfîrşitul cărţii consacrate acestei probleme dau o imagine extrem de palidă şi lacunară asupra excepţionalei înfloriri artistice din vremea lui Petru Rareş. De altfel, şi din iconografia cărţii se vede că autorul e foarte puţin informat asupra artei feudale moldoveneşti din această epocă, necunoscînd, de pildă, nimic din cercetările întreprinse în acest domeniu în ultimul deceniu. Astfel, deşi problema tabloului votiv de la mănăstirea Probota a fost lămurită definitiv încă din 1959 (vezi Sorin Ulea, *Portretul funerar al lui Ion — un fiu necunoscut al lui Petru Rareş — şi datarea ansamblului de pictură de la Probota*, în „Studii şi cercetări de istoria artei", an. VI, nr. 1, 1959, p. 66), Paul Simionescu nu are încă (!) certitudinea că personajul ce urmează, în tablou, după Petru Rareş este fiul său, Ilie (vezi p. 152). De asemenea, în tabloul votiv de la biserica Sfîntul Nicolaie din Dorohoi, după Ştefan cel Tînăr nu urmează Petru Rareş, cum consemnează Paul Simionescu în legenda reproducerii de la p. 24 ci un alt Petru, fratele mai mic al lui Ştefan cel Tînăr, cum s-a dovedit încă din 1966 într-o lucrare în care, spre deosebire de „concluziile" lui Paul Simionescu asupra lui Ştefan cel Tînăr, personalitatea voievodului e prezentată în adevărata sa lumină (vezi Sorin Ulea, *Datarea ansamblului de pictură de la Sf. Nicolaie-Dorohoi*, în „Studii şi cercetări de istoria artei", tom. 11, nr. 1, 1964, p. 74 şi urm. şi p. 76—79). În sfîrşit, portretul lui Ştefan cel Tînăr din catedrala mitropolitană de la Suceava este indicat de autor ca fiind al lui „Bogdan Orbul" deşi după identificarea din 1966 a lui Sorin Ulea *(Datarea frescelor bisericii mitropolitane din Suceava*, în revista citată, tom. 13, nr. 2, 1966, p. 218 şi urm.) în toate lucrările de istoria artei portretul e reprodus corect (vezi, între alte, *Istoria artelor plastice în România*, Bucureşti, 1968, pl. 319), aşa cum, de altfel, de multă vreme, după înlăturarea stratului de funingine de pe frescă de către cercetătorul acesteia, se poate citi : *Ştefan voievod.*

Fireşte că în condiţiile circulaţiei pe care o are asemenea lucrare, în loc să informaze, ea dezinformează. În acelaşi timp, astfel de erori evidenţiază încă odată faptul că asemenea lucrări nu se pot întemeia decît pe o cercetare deplină a subiectului. Altfel, reeditarea ştiinţifică a monografiilor mai vechi poate deveni cu mult mai folositoare.

I. Caproşu

POMPILIU TEODOR, *Evoluţia gîndirii istorice româneşti*, Editura Dacia, Cluj, 1970, 476 p.

În perspectiva unor cercetări mai ample privitoare la istoria istoriografiei româneşti, disciplină căreia i se revendică tot mai mult dreptul la autonomie, Pompiliu Teodor oferă o selecţie de texte reprezentative, însoţite de o cuprinzătoare *Introducere* (p. V—L) şi de utile note bio-bibliografice. Intreprinderea, nu lipsită de riscuri şi constrînsă desigur la inerente limitări materiale, este de un folos netăgăduit pentru cercetătorii în materie şi mai ales pentru studenţii facultăţilor de istorie. Un vechi deziderat (Xenopol îl enunţa insistent încă la începutul seco-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lului) ia astfel o primă formă, căreia autorul însuşi îi recunoaşte, cu modestie, „o seamă de insuficienţe", constituind totodată un instrument de lucru şi un îndemn pentru adîncirea cercetărilor.

Intenţia lui Pompiliu Teodor, ale cărui preocupări în direcţia amintită sînt bineînţeles cunoscute, a fost aceea de a schiţa, prin intermediul unor texte alese şi a notelor adiacente, „liniile de evoluţie ale gîndirii istorice româneşti, în funcţie de marile curente ale istoriografiei europene şi universale şi în lumina determinaţiilor interne care au prezidat la geneza fenomenului istoriografic în ţara noastră" (*Avertisment*, p. 1). În ce măsură a izbutit ? Simpla înşirare a numelor sau a titlurilor din cuprins sugerează amploarea întreprinderii : *Letopiseţul de cînd s-a început ţara Moldovei ; Cronica lui Macarie ; Grigore Ureche ; Miron Costin ; Ion Neculce ; Stolnicul Constantin Cantacuzino ; Dimitrie Cantemir ; Samuil Micu ; Gheorghe Şincai ; Petru Maior ; Ion Budai-Deleanu ; Aaron Florian ; August Treboniu Laurian ; Gheorghe Barițiu, Mihail Kogălniceanu ; Nicolae Bălcescu ; Alexandru Papiu-Ilarian ; Alexandru Odobescu ; Bogdan Petriceicu Hasdeu ; Titu Maiorescu ; A. D. Xenopol ; Gheorghe Panu ; Grigore Tocilescu ; Ioan Nădejde ; Constantin Dobrogeanu Gherea ; Dimitrie Onciul ; Augustin Bunea ; Ioan Bogdan ; Constantin Giurescu ; Nicolae Iorga ; Vasile Pîrvan ; Ioan Lupaş* şi *Lucreţiu Pătrăşcanu*. Se înţelege că la aceste nume se puteau adăuga altele, precum acela al lui P. P. Panaitescu, care marchează, fără îndoială, un moment distinct, dar în genere selecţia este judicioasă, iar textele antologate sînt în adevăr ilustrative. Desigur, şi în privinţa acestora s-ar putea face unele obiecţii, dar trebuie spus că nici o selecţie nu e scutită de o anumită doză de arbitrar, mai ales atunci cînd o materie atît de vastă trebuie organizată pe un număr determinat de pagini.

De remarcat faptul că în conturarea *evoluţiei gîndirii istorice româneşti* autorul porneşte, cum era şi firesc, de la literatura analitică, încercînd să sesizeze în ea rudimentele viitoarei discipline. Prin urmare, nu umanismul — ca în viziunea atît de persistentă a lui Eduard Fueter — trebuie socotit ca momentul iniţial al gîndirii istorice moderne, ci istoriografia anterioară, care a cunoscut, în ţările române, manifestări remarcabile. La letopiseţele şi cronicile deja amintite s-ar fi putut adăuga totuşi, cu folos, fragmente din *Învăţăturile lui Neagoe Basarab*, readuse în actualitatea ştiinţifică printr-o excelentă ediţie, după cum la perioada interbelică nu trebuia omis Ilie Minea (profesor de istorie la Universitatea din Iaşi şi creator de şcoală), care în afară de preţioasele cercetări de amănunt, s-a referit şi la metodologia istoriei, mai cu seamă în volumul *Paralipomena* (Iaşi, 1939). Autorul promite să revină cu noi cercetări, îndeosebi asupra acestei perioade, pentru care nu există încă repere sigure de apreciere.

Demnă de reţinut este şi perspectiva metodologică în care se situează noua iniţiativă istoriografică. „Punctul nostru de plecare, mărturiseşte autorul, l-a constituit o metodologie întemeiată pe materialismul istoric, apreciind istorici şi curente în raport cu epoca pe care au ilustrat-o şi în măsura în care de la o epocă la alta au adus elemente noi din punctul de vedere al concepţiei istorice, metodei şi expresiei literare". Este ceea ce l-a determinat să adopte „criteriile marilor curente istorico-istoriografice, stabilind aprecieri şi deosebiri şi căutînd în ultimă analiză un loc al nostru, al românilor, în istoriografia universală" *(Avertisment)*. În felul acesta, pornind de la analistica medievală şi consemnînd etapele umanismului, iluminismului, romantismului, pozitivismului şi materialismului istoric, simplificînd aşadar schema propusă anterior de Ştefan Pascu şi Eugen Stănescu („Studii", 1964, nr. 1), autorul relevă principalele tendinţe şi curente, urmărite — prin Lucreţiu Pătrăşcanu — pînă în pragul actualităţii. Au fost omişi la întocmirea antologiei — precauţie explicabilă — istorici încă în viaţă, chiar dacă locul lor, în perioada inter- şi postbelică, este bine precizat.

Faţă de culegerile anterioare de texte (în domeniul gîndirii social-politice, al gîndirii economice, pedagogice, axiologice etc.) publicate în anii din urmă, lucrarea cercetătorului clujean prezintă avantajul de a oferi, alături de pasajele excerptate, utile indicaţii bibliografice, în care sînt consemnate ediţiile de bază,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

studiile, monografiile, sintezele. O *introducere* sintetică propune, cu bună informaţie şi cu înţelegerea evoluţiei organice a istoriografiei române, o nouă schiţă a dezvoltării acesteia. N-am putea încheia mai bine decît amintind înseşi cuvintele autorului : „Este o primă încercare pe care o facem şi, nădăjduim, nu ultima".

Al. Zub

MARCEL LACHIVER, *La population de Meulan du XVIIe au XIXe siècle (vers 1600—1870)* S.E.V.P.E.N., Paris, 1969, 339 p.

Lucrarea lui Marcel Lachiver, *La population de Meulan du XVIIe au XIXe siècle*, publicată de Centrul de cercetări istorice de pe lîngă l'École Pratique des Hautes Études, secţia a VI-a, în colecţia *Démographie et Société*, inaugurează o etapă nouă în demografia istorică franceză. Spre deosebire de monografiile consacrate unor localităţi rurale, studiate pe timp de numai cîteva decenii, în această lucrare se analizează pentru prima oară un oraş în manieră exhaustivă şi riguroasă pe o perioadă de aproape trei secole.

Aplicarea metodelor curente de cercetare demografică în analiza oraşelor nu s-a putut face în mod satisfăcător datorită caracterelor specifice populaţiilor urbane : numeroase, deosebit de mobile şi complicate. În ultimii ani, datorită eforturilor unei echipe de istorici demografi entuziaşti au început să se dezvăluiască unele din secretele demografiei urbane franceze din secolele trecute. Volumul lui M. Lachiver are meritul de a fi prima monografie în această direcţie.

Meulan este un orăşel la circa 40 km depărtare de Paris. În trecut a jucat un rol important ca centru administrativ şi economic, fiind un loc de trecere pe Sena. Populaţia oraşului, grupată în trei parohii, nu a depăşit niciodată 2 000 de locuitori ; de aceea, metoda lui L. Henry a putut fi aplicată integral la studierea ei şi autorul a folosit-o sistematic cu preţul unei munci migăloase şi ordonate care a cuprins nu numai oraşul, ci şi regiunea rurală pe o rază de aproape 25 km.

Pentru prima dată un oraş întreg a fost pus în fişe (aproape 30 000 de fişe). De asemenea, spre deosebire de studiile anterioare care analizau caracteristicile demografice ale cîtorva duzini de familii complete (tipul I după metoda L. Henry), M. Lachiver a urmărit aici comportamentul a peste 1 000 de familii. Populaţia Meulanului fiind profund angajată în regiunea rurală înconjurătoare autorul şi-a întins ancheta şi asupra a 32 de parohii vecine, stabilind astfel zona de influenţă a oraşului şi rolul jucat de el ca intermediar între Paris şi provincie.

Autorul prezintă pe larg, în această lucrare, izvoarele folosite şi calitatea lor, între acestea un loc important ocupîndu-l registrele parohiale. Sînt studiate apoi cadrul geografic, comunitatea urbană, evoluţia numărului total al populaţiei, compoziţia pe vîrstă şi sex, activitatea profesională a bărbaţilor şi femeilor, gradul de instrucţie, evoluţia naşterilor, a căsătoriilor şi a deceselor în curs de trei secole. Mobilitatea populaţiei a fost cercetată urmărindu-se originea geografică a soţilor, reînnoirea numelor de familie şi originea locuitorilor flotanţi, a vagabonzilor, cerşetorilor etc. Direcţiile geografice ale acestei mobilităţi sînt cartografiate de autor pe perioadele : 1690—1739, 1740—1789, 1790—1839 şi 1840—1869. Capitole speciale au fost consacrate problemei căsătoriei (vîrsta la căsătorie, starea matrimonială anteioară a soţilor, văduvia, celibatul), fecundităţii, dimensiuni familiilor (numărul copiilor, vîrsta mamei la naşterea ultimului copil, intervalele între naşteri) şi mortalităţii (mortalitatea infantilă, mortalitatea pe sexe şi cauzele deceselor, raportul între fecunditate şi mortalitate).

Din studierea acestor probleme demografice, autorul constată că populaţia oraşului în cei aproape trei sute de ani s-a schimbat profund. Această schimbare nu s-a produs atît în ceea ce priveşte numărul total al locuitorilor, număr care

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

s-a menținut aproape același din vremea lui Henric al IV-lea pînă sub Napoleon I și Ludovic al XVIII-lea, cît în ceea ce privește structura populației.

În perioada cercetată s-au observat anumite momente de flux și reflux: depresiune accentuată sub domnia lui Ludovic al XIV-lea, creștere rapidă și susținută de la 1720 la 1790, apoi o nouă scădere urmată de o lungă stagnare pînă către mijlocul secolului al XIX-lea, în sfîrșit un moment scurt de creștere în timpul celui de al doilea imperiu.

Orașul decade treptat în această perioadă, atît din punct de vedere administrativ, cît și economic. Rolul de mică capitală pe care îl avusese în vremea primilor conți de Meulan, fiind și sediu al unui tribunal regal, și-l pierde treptat. În ajunul revoluției era doar capitala unui mic canton de 10 comune. În același timp, el își pierde și din funcțiile religioase. Din trei mînăstiri și trei parohii pe care le avea în secolul al XVII-lea, în pragul secolului al XIX-lea rămăsese numai cu o biserică. Industria tăbăcăriei care a făcut renumele orașului în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea s-a ruinat, antrenînd și ruina tuturor meșteșugurilor în piele. De asemenea, apariția căilor ferate la mijlocul secolului al XIX-lea a dus la decăderea corporațiilor de căruțași, caretași etc. În schimb, activitățile comerciale au crescut treptat în această perioadă. De asemenea, orașul a devenit din ce în ce mai mult un loc de vilegeatură, numărul locuitorilor inactivi și, mai ales, al pensionarilor fiind în creștere.

Din punct de vedere al evoluției demografice autorul observă trei etape distincte :

1) Perioada pînă la 1740, cînd se remarcă o fecunditate excepțională a acestor familii urbane, fecunditate contrabalansată de o foarte ridicată mortalitate infantilă. De asemenea, se observă un slab procent al celibatului, iar vîrsta la căsătorie este relativ ridicată.

2) Între 1740—1790 se desemnează o a doua perioadă, socotită ca începutul unei adevărate mutații demografice. Mobilitatea în această perioadă crește și se lărgește, fecunditatea femeilor rămîne foarte puternică în primii ani de căsătorie, ea diminuîndu-se sensibil cînd femeia a depășit 30 de ani ; este primul semn al unei limitări voluntare a nașterilor, cînd familia a atins o anumită dimensiune. În aceeași perioadă se observă o atenuare a mortalității infantile, în timp ce numărul copiilor nelegitimi cresc.

3) Cea de a treia perioadă, după 1790, se caracterizează printr-o diminuare brutală a nașterilor la toate vîrstele și o scădere accentuată a mortalității infantile. Fetele de după 1790 se mărită mult mai tinere și diferența de vîrstă între soți este mult mai ridicată ca în trecut. Autorul indică următoarele cauze probabile ale scăderii natalității după 1790 : a) apariția unei conștiințe malthusiene că populația sporește prea repede ; b) un fenomen de descreștinizare precoce a regiunii, sau c) dorința asigurării unei stări mai bune într-o perioadă cînd costul vieții era în creștere. Autorul observă însă, în această direcție, că sînt greu de definit, cu precizie, cauzele acestui fenomen, rezultate din analiza numai unei singure localități. Oricum, materialele prezentate vădesc, în această privință, o adevărată revoluție în comportamentul moral și religios al acestor familii urbane.

Încercarea autorului de a urmări fecunditatea pe grupe social-profesionale nu a dus la nici un rezultat, familiile înstărite fiind la fel de prolifice ca și cele sărace, fenomen care se observă și în orașele și tîrgurile românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Reconstituirea familiilor din Meulan a permis ca în studiul mobilității populației urbane să se meargă mult mai departe decît ar fi putut permite un studiu istoric obișnuit. Autorul constată că populația era mult mai mobilă din punct de vedere geografic decît s-a spus și s-a crezut pînă acum. Această mobilitate, mai ales a bărbaților, crește începînd cu 1740 și în special după marea revoluție franceză. Către 1850, numai 23% din tinerii care se căsătoreau la Meulan erau originari din oraș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Volumul prezentat conține numeroase statistici, tabele, diagrame, hărți care luminează și lărgește studiul societății și al mentalităților vechi. Textul sobru, însoțit de documente clare și complete, transformă concluziile autorului în adevăruri solide. Evident, s-ar putea obiecta că ar fi fost recomandabil ca autorul să prezinte mai pe larg raporturile dintre diferitele categorii sociale, starea materială a acestora, dezvoltarea economică a orașului, să fi discutat de asemenea, mai pe larg cauzele social-economice și politice care au putut determina un fenomen demografic sau altul. Dar, indiferent de ceea ce s-ar mai putea adăuga la studiul complet al unei populații urbane, volumul publicat de M. Lachiver rămîne în istoriografia franceză prima analiză demografică impecabilă a unui oraș pe o perioadă suficient de lungă pentru a urmări evoluția lui globală și a stabili concluzii serioase și definitive.

Ecaterina Negruți-Munteanu

MARCEL DRĂGOTESCU, *Palatul cnezilor și mănăstirea Durău*, Editura Meridiane, București, 1970.

Primul monument prezentat de autor sînt ruinele așa zisului palat al cnejilor, care acoperă platoul ce domină satul „Schit" din comuna Ceahlău. Aici a fost mai întîi o „așezare mănăstirească", iar mai tîrziu „curtea boierească fortificată" a Cantacuzinilor.

Sînt interesante datele de istorie locală pînă la construirea bisericii hatmanului Gheorghe, fratele domnitorului Vasile Lupu, ca și precizarea că în 1676, ginerele lui Gheorghe hatmanul, „Alexandru Antonie Ruset, ce se afla ca voievod în scaunul de la Iași", înconjură biserica cu un zid puternic (p. 8). Aici facem observația că domnitorul amintit se numea doar Antonie Ruset, și a avut un fiu Alexandru. Sînt apoi expuse eforturile membrilor familiei Cantacuzino de a-i scoate pe călugări din mănăstire pentru a se instala ei, reușind să ajungă stăpîni aici de-abia după anul 1830. Cantacuzinii au amenajat vechile construcții, transformîndu-le într-o curte boierească fortificată, biserica rămînînd doar ca o capelă a palatului. Ei vor stăpîni curtea de aici pînă în 1852, cînd o pierd pentru datorii. Curînd după aceasta, vechea curte a Cantacuzinilor se va transforma în ruine.

Al doilea monument, mănăstirea Durău, este o construcție, așa cum ni se păstrează astăzi, din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

De o deosebită valoare artistică este pictura interioară a bisericii, realizată de pictorul N. Tonitza și elevii săi : C. Baba, Petru Hîrtopeanu, N. Popa și M. Cămăruț, între anii 1935 și 1937. În compozițiile lor au estompat mesajul „religios de dragul realității umane, cu frumusețea ei intrinsecă".

În general aglomerarea de date istorice, fără legătură cu momentele amintite, împiedică înțelegerea valorii lor artistice, pentru care autorul a rezervat un spațiu destul de redus.

N. Grigoraș

Relațiile istorice dintre U.R.S.S. și România în veacurile XV — începutul celui de al XVIII-lea, vol. III (1673—1711), Editura „Știința", Moscova, 1970, 415 p.

Volumul al III-lea din *Documente și materiale* cuprinzînd perioada 1673—1711 este alcătuit de către V. A. Costăchel, E. M. Russev și L. E. Semenova, avînd pe V. Costăchel redactor responsabil. L. E. Semenova și-a adus contribuția la pre-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

gătirea pentru tipar a 103 documente și prin 161 de note și indicii de nume și geografic.

În total se publică 115 documente, originale și traduceri. Editarea documentelor s-a făcut în conformitate cu „Regulile de editare a documentelor istorice", apărute la Moscova în 1956. Descifrarea inițială și dactilografierea documentelor originale s-a făcut de către K. I. Bezrodnaia, iar hrisoavele moldovenești au fost descifrate de E. M. Russev. Traducerea celor 115 documente în limba română s-a făcut de Valeria Costăchel, de la Institutul de istorie al Academiei R. S. România.

După o Prefață (în limbile rusă și română), urmează documentele în limba rusă contemporană și traducerea lor în limba română. Fiecare document are la început, în rezumat, cuprinsul lui în limba rusă. La sfîrșit, se dau informațiile asupra documentului, arhiva unde se păstrează, iscăliturile, pecetea și ediția lui în cazul în care a mai fost publicat. Notele, în limba rusă, și indicii, cu traducerea numelor în paranteze, constituie anexele volumului.

Volumul al III-lea din *Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România* prezintă o însemnătate deosebită pentru istoria României prin documentele valoroase ce se publică aici.

Volumul oglindește lupta comună a poporului român și rus dar și ineditul unor relații dintre adresanți. Seria documentelor publicate în volumul I, Chișinău, 1961 (1432—1625), continuate cu cele din volumul II, Moscova, 1968 (1633—1673), ia sfîrșit cu cele ce se publică în prezentul volum. Apariția acestor documente era o necesitate pentru istoria popoarelor luptătoare în trecut pentru păstrarea independenței.

În prefață se relevă că perioada dintre 1673—1711 este marcată prin intensificarea luptei antiotomane și prin încercarea țărilor române de a se elibera de turci cu sprijinul Rusiei. Cititorul este introdus în laboratorul editorilor, care s-au străduit să dea o ediție cît mai fidelă originalelor. Ediția a cerut un imens volum de muncă, cercetarea unei bogate bibliografii ruse și românești, a unor fonduri și arhive mai puțin cunoscute pînă acum, necesitînd comentarii și interpretări noi și completări la documente.

După prefață urmează capitolul *Anii 70 ai secolului al XVII-lea*, cuprinzînd 15 documente dintre 1673, decembrie 31 — 1679 decembrie. Documentul cu care se începe acest capitol emană de la voievodul moldovean Ștefan Petriceicu și de la fostul voievod muntean Constantin Șerban, prin care aceștia cer țarului Alexei ajutor militar în lupta împotriva turcilor (p. 9—62).

Urmează *Anii 80 ai secolului al XVII-lea* cuprinzînd 16 documente dintre anii 1680, februarie 29 — 1689, martie 11. Capitolul începe cu scrisoarea voievodului Gheorghe Duca către Nicolae Milescu spătarul, prin care îl roagă să-l ajute pe trimisul său să cumpere icoane și alte mărfuri (p. 64—109); se continuă apoi cu *Anii 90 ai secolului al XVII-lea*, cuprinzînd 7 documente din anii 1690, noiembrie 10 — 1699, februarie (p. 110—138).

Gramota voievodului moldovean Constantin Cantemir către țarii Ioan și Petru Alexeievici, cu oferta serviciilor sale în raporturile dintre Rusia și Turcia, constituie începutul acestui capitol.

Primul deceniu al secolului al XVIII-lea cuprinde cel mai mare număr de documente (73), care încep cu anul 1700, martie 27 și sfîrșesc cu 1710, luna iulie (p. 140—322). Primul document din acest capitol este scrisoarea voievodului muntean Constantin Brîncoveanu către Gheorghe Castriotu, solul său de la Moscova, în care îl informează despre sprijinul diplomatic acordat trimisului Moscovei în timpul tratativelor de pace cu Turcia și despre trimiterea scrisorilor sale.

Din *Al doilea deceniu al secolului al XVIII-lea* se publică trei documente din anul 1711, începînd cu data de 13 aprilie pînă la 16 iunie același an. Primul document este „Tratatul de la Luțk" încheiat între Petru I și Dimitrie Cantemir, cuprinzînd condițiile alianței militare și de stat, în vederea luptei comune antiotomane, continuă cu „Manifestul lui Petru I către Moldova, Țara Românească și către toate popoarele creștine" și se sfîrșește cu scrisoarea lui Petru I către Dimi-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

trie Cantemir domnul Moldovei, cu mulțumiri pentru ajutorul militar și planurile de război cu Turcia.

După lista Abrevierilor, de la pagina 338, urmează un număr de 171 de note (p. 341—381), apoi indicele de nume (p. 382—393) și indicele geografic (p. 394—398).

Dintre numeroasele fapte ce apar în acest volum, vom sublinia aici numai cîteva :

1. Corespondența cifrată a lui Constantin Brîncoveanu, domnul Țării Românești, către țar și cancelarul Gavril Ivanovici Golovkin.

2. Folosirea alfabetului cifrat și de către Mihail Racoviță, voievodul moldovean, pe care în anul 1708 martie 25 cancelarul Golovkin i-l restituie, cu rugămintea ca „un vechi prieten al nostru să-l folosească și de acum înainte" (p. 292).

3. Scrisorile de taină aduse de fețele bisericești din Orient și de la Muntele Athos, care au trecut prin Țările române, sînt tălmăcite aparte (p. 91). Scrisorile către țari sînt de la toată lumea creștină : patriarhul ecumenic, patriarhul sîrb, de la greci, de la bulgari, moldoveni și munteni, prin care aceștia roagă să fie izbăviți de jugul turcesc, deoarece a sosit vremea eliberării lor (p. 89).

4. Pe lîngă scrisori cifrate și de taină, apar și scrisori în românește, ca cea de la Constantin Cantemir, care, pentru mai mare siguranță a celor transmise, arată că „a poruncit ca dînsul să grăiască din gură cu Măria Ta" sau „a spus din gură" sau „a primit răspuns din gură".

5. Participarea detașamentelor de oaste moldovenească la acțiunile rusești împotriva lui Carol al XII-lea, regele Suediei, care au luat parte și la lupta de la Poltava (p. 374, nota 151) și urmărirea fugii lui Carol al XII-lea de către detașamentele de cavalerie moldovenească sub conducerea polcovnicului moldovean Apostol Chigheci.

6. Ajutorul diplomatic și bănesc acordat de către Constantin Brîncoveanu, domnul Țării Românești, ambasadorilor ruși de la Constantinopol și mulțumiri pentru știrile primite cu privire la acțiunea turcilor.

Provinciile românești apar în documente și scrisori sub nume din evul mediu : Moldova ca Țară volohă sau Pămînt volosc sau Cnezatul voloscoe, Țara Românească sub numele de Valahia, Muntenia, Țara Multeană, Ungrovlahiia, iar Transilvania sub numele de Țara celor 7 orașe.

Sînt de reținut raporturile de prietenie și de frățietate între voievozii celor două țări românești, care se numesc în actele diplomatice „frați" (doc. din 1708, decembrie 4).

Angajarea a 50 de meșteri de corăbii din Țara Românească pentru a conduce corăbii rusești pe Marea Neagră (p. 131) sau faptul că un minor moldovean, luat prizonier, ajunge la Moscova țesător (p. 300) sînt fapte remarcabile prin aspectele noi pe care le relevă.

În fine, fapte de cultură ca trimiterea unei tipografii mitropolitului Dosoftei sau aducerea de icoane, precum și datele privitoare la legăturile comerciale sînt reflectate în volum prin informații inedite.

Editarea textului românesc a fost destul de dificilă, deoarece au trebuit să fie traduse texte care erau scrise în grecește, cifrate și apoi descifrate de diecii ruși. Abia după aceea scrisorile erau prezentate țarului în limba rusă. Adeseori textul lor era de neînțeles și necesita o anumită intuiție din partea editorilor. Este de remarcat apoi migala cu care editorii au delimitat, prin ghilimele, numeroase citate din texte și note, precum și unii termeni străini pe care i-au explicat, făcînd și în acest fel textul mai inteligibil. Trebuie să remarcăm că nepotrivirile ce au rămas sînt foarte puține. Dacă semnalăm mai jos cîteva dintre ele, o facem din respectul pentru munca editorilor, pentru contribuțiile pe care le-au adus la publicarea documentelor :

„sfîntul patriarh Dionisie" (p. 91, rîndul 33), în loc de „sanctitatea sa patriarh ecumenic Dionisie" ; „la Moscova spre a se închina pentru pomană în temeiul scrisorilor de miluire" (p. 147, rîndul 38), în loc de „la Moscova, pentru a cere miluire, după hrisoavele de dăruire" ; „a toate țiitorul" (p. 112, rîndul 17), în loc

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de „Atotțiitorul" ; „Mănăstirea Pavlovschi" (p. 89, rîndul 30), în loc de „mănăstirea Sf. Pavel" ; „România" în foaia de titlu este ortografiată cu î, în loc de â.

Nu ar fi fost lipsite de interes pentru cititori și cercetători fotografii ale unor pagini din documentele și scrisorile publicate, care ar fi întărit și mai mult valoarea științifică a volumului.

Ediția documentelor din volumul al III-lea, *Relații istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România*, alcătuită de V. A. Costăchel, E. M. Russev și L. E. Semenova aduce servicii reale istoriografiei române și istoriei relațiilor culturale. Ea pune în adevăratele lumini legăturile de veacuri dintre cele două popoare, atît de însemnate pentru trecutul lor. De aceea, munca și aportul editorilor la întocmirea acestui volum se cuvin a fi subliniate și apreciate în mod deosebit.

Paul Mihail

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA, *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. IV (1676—1700), București, 1970, 647 p. + 25 facsimile.

Este îmbucurător faptul că nu după multă vreme de la editarea volumului al III-lea al *Catalogului* putem consemna apariția celui de al IV-lea tom al acestui indispensabil instrument de lucru pentru cercetătorul tezaurului de acte vechi din Arhiva istorică centrală din București. Din păcate trebuie să menționăm din nou (vezi „Anuar" — Iași, tom. VII (1970), p. 384—385) că în privința documentelor moldovenești acțiunea întreprinsă de Direcția Generală a Arhivelor Statului continuă a fi limitată la fondul de documente din Direcția Arhivelor Centrale. De mai mulți ani proiectele nu lipsesc nici pentru celelalte arhive din Moldova, și nu numai din această provincie istorică, dar apariția unor cataloage similare întîrzie spre paguba unei operative informări a cercetătorului și a progresului cercetării istoriografice însăși. Cum, după cîte știm, la asemenea cataloage se lucrează mai de mult în unele arhive județene, credem că întocmirea lor ar trebui grăbită după cum editarea acestora n-ar trebui amînată după epuizarea fondului arhivistic central, cum pare să ne indice situația de pînă în prezent. Este regretabil, de asemenea, că după mai bine de un deceniu de la inițierea acestei serii de către Direcția Generală a Arhivelor Statului, acțiunea acesteia nu a trezit ecou și în rîndul celorlalte instituții, mai ales bucureștene, care posedă mari fonduri arhivistice, dintre care unele, precum Biblioteca Centrală de Stat, nu dispun pînă în prezent nici măcar de un inventar adecvat pentru uz intern. Or, menirea unor asemenea instituții nu se reduce numai la conservarea tezaurului de documente vechi ci și la înlesnirea cercetării lor. Exemplul Direcției Generale a Arhivelor Statului ar trebui avut în vedere de aceste instituții cu atît mai mult cu cît, așa cum am mai arătat (vezi „Anuar" — Iași, tom. VII (1970), p. 384), istoriografia românească este angajată în editarea colecției fundamentale de acte *Documenta Romaniae Historica* preconizată încă de la începuturile istoriografiei românești moderne.

Volumul al IV-lea al acestui *Catalog* constituie încă o dovadă, chiar în condițiile în care documentele moldovenești au fost editate în trecut într-o măsură mai mare decît cele muntenești, despre bogăția de informații istorice ce se păstrează în depozitele arhivistice ale țării și de care cercetătorul, în lipsa unor asemenea instrumente de lucru, poate lua cunoștință numai la sala de lectură a instituției respective. Cele 2216 regeste, rezumate sau mențiuni de documente, pe care le cuprinde acest volum, înregistrează un foarte bogat material informativ privind viața socială, economică, politică și administrativă a Moldovei din ultimul sfert al veacului al XVII-lea. Importanța unora din informațiile pe care le conțin

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

documentele regestate în volum este subliniată, de altfel, în prefața semnată de M. Soveja.

Avînd ca autori pe patru din cei cinci arhiviști care au editat volumul al III-lea (după ce criteriu primul și ultimul dintre autori au fost citați, spre deosebire de volumul al III-lea, de pildă, după moda școlărească : Regleanu Mihai și Negulescu Constanța — e greu de aflat atîta vreme cît numele celorlalte două autoare este redat cum se obișnuiește îndeobște : Doina Duca Tinculescu și Veronica Vasilescu) și beneficiind și de colaborarea Ilenei Leonte și a lui Mihai Fănescu, volumul a fost întocmit după aceleași principii ca și precedentele din serie și e însoțit de aceleași anexe menite a înlesni cercetătorului folosirea acestui prețios instrument de lucru : bibliografia publicațiilor menționate în volum, lista prescurtărilor, lista cronologică a logofeților, lista cronologică a scriitorilor de acte (intitulată impropriu *lista grămăticilor (diecilor)*, deoarece în ea este cuprins nu numai personalul de cancelarie ci și alte categorii de scriitori de acte : preoți, călugări, dascăli etc.), tabla de corespondență pe fonduri, lista de concordanță pentru datele rectificate, lista documentelor false sau îndoielnice și indicii de nume și materii. În ceea ce privește indicii de nume subliniem din nou, ca și în prezentarea volumului al III-lea al *Catalogului*, sporul de utilitate pe care l-ar dobîndi viitoarele volume ale acestuia prin indicarea la localități, pe lîngă vechiul ținut, și a împărțirii administrative actuale, așa cum sugerau recenzenții celui dintîi volum al seriei (vezi N. Stoicescu și H. Chircă, recenzie în „Studii. Revistă de istorie", An. X (1957), nr. 5, p. 209).

Întocmit cu competență și cu atenția pe care o comportă astfel de lucrări, volumul al IV-lea al *Catalogului* constituie instrumentul de lucru necesar oricărui cercetător al tezaurului documentar din cel mai mare depozit arhivistic al țării, al cărui nume ar fi de dorit, totuși, să dobîndească stabilitatea cuvenită unei asemenea instituții. Pentru că într-un timp prea scurt, față de vechimea instituției, s-a trecut de la binecunoscuta și tradiționala denumire a *Arhivelor Statului București* la *Arhiva Istorică Centrală a Statului*, cum apare pe coperta primelor trei volume ale *Catalogului*, pentru ca, în sfîrșit, pe coperta ultimului volum să se menționeze că documentele provin din *Direcția Arhivelor Centrale*. Dincolo de aspectul administrativ, fluctuația denumirii acestei instituții e de natură să deruteze pe cercetător dacă nu azi, mîine, cînd, probabil va avea nevoie și de un „*catalog*" al corespondenței denumirilor venerabilei instituții. Este singurul „catalog" pe care nu-l dorește nimeni.

I. Caproșu

KEITH HITCHINS, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Editura Dacia, Cluj, 1970, 167 p.

Lăudabilă și demnă de urmat inițiativa Editurii clujene de a pune, nemijlocit, la îndemîna cititorilor lucrări de autentică valoare științifică aparținînd unor autori străini preocupați de cunoașterea trecutului istoric al poporului român. Reușita ultimei lucrări a acestei edituri, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, a fost asigurată de personalitatea profesorului american Keith Hitchins, binecunoscut printre istoricii contemporani pentru competența și obiectivitatea lucrărilor sale, dintre care nu puține abordează un domeniu particular al istoriei central și sud-est europene, problema națională din monarhia habsburgică în secolul al XIX-lea. Manifestînd un vădit interes pentru cunoașterea fenomenului istoric românesc în ansamblu, Keith Hitchins a acordat prioritate cercetării unor probleme esențiale de istorie politică a Transilvaniei din secolul trecut, raportînd rezultatul investigațiilor sale asupra elementelor istorice locale în direcția aprofundării faptelor de istorie generală. Fundamentate pe o diversitate de

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

surse informative, inclusiv cercetarea de arhivă, multe din lucrările profesorului Hitchins reprezintă tot atîtea contribuţii la cunoaşterea unor procese istorice complexe ce au frămîntat societatea transilvăneană în cursul ultimului veac[1].

Ultima sa lucrare, rodul aceloraşi statornice preocupări, însumează trei studii abordînd trei aspecte esenţiale desprinse din problematica mai vastă a mişcării naţionale româneşti din Transilvania după revoluţia de la 1848. În aceste studii, reprezentînd continuarea cercetărilor valorificate prin lucrarea *Mişcarea naţională românească din Transilvania. 1780—1849*, apărută în 1969, autorul încearcă şi reuşeşte să reconstituie cursul mişcării şi să-i distingă diferitele stadii de-a lungul unei jumătăţi de secol.

Primul dintre studiile înserate în lucrare, *Andrei Şaguna şi românii din Transilvania în timpul deceniului absolutiste, 1849—1859*, este consacrat rolului jucat de către episcopul, mai apoi mitropolitul, Andrei Şaguna pe multiple planuri, într-o vreme cînd absolutismul monarhic — expresia cea mai fidelă a reacţiunii ce a urmat anului 1848 — nu îngăduia românilor transilvăneni o mişcare politică deschisă. Personalitate marcantă a vieţii publice româneşti din perioada respectivă, Şaguna, conştient de necesitatea găsirii, în noile condiţii, a unor mijloace adecvate de susţinere a luptei naţionale, a fost deosebit de activ atît pe tărîm politic, cît şi pe cel cultural. Meritele sale sînt conturate clar în lucrare printr-o strictă raportare la etapa istorică pe care naţiunile din monarhia habsburgică au parcurs-o în timpul absolutismului. Cele mai de seamă realizări ale lui Andrei Şaguna s-au concretizat în domeniul educaţiei şi al dezvoltării culturale generale, îndeosebi în privinţa renaşterii şcolii săteşti româneşti. Fiind un om politic moderat, Şaguna — deşi a mers pînă la capăt în lupta sa împotriva unor miniştri (cum a fost, de pildă, Leo Thun, ministrul cultelor şi educaţiei între 1849—1860) pentru a dobîndi ceea ce credea că aparţinea de drept bisericii şi naţiunii sale — n-a pus niciodată sub semnul întrebării sistemul de guvernămînt existent. Dotat cu un remarcabil simţ politic şi întotdeauna în pas cu spiritul vremii el era convins că drepturile politice ale românilor transilvăneni nu puteau fi dobîndite, atunci, prin disprețuirea noii ordini, dar, în acelaşi timp, recunoştea intensitatea sentimentului naţional în numele căruia a acţionat în funcţie de împrejurări. Acestea sînt doar cîteva din constatările ce se degajă din lectura primului studiu al lui Hitchins.

Cel de-al doilea studiu, *Românii din Transilvania şi compromisul dualist (1865—1869)* a fost prezentat de către istoricul american, sub formă de comunicare, în cadrul Congresului internaţional de la Bratislava (august—septembrie 1967) privind actul austro-ungar din 1867, prilej cu care, după cum menţionează prof. Ştefan Pascu, s-a bucurat de o bună apreciere din partea participanţilor. Urmărind evenimentele politice din Transilvania în strînsă conexiune cu lupta naţiunilor din imperiu în perioada de criză a sistemului absolutist, autorul a reliefat eforturile românilor pentru obţinerea deplinei egalităţi cu maghiarii, saşii şi secuii, pentru împiedicarea compromisului dualist, iar după încheierea acestuia, pentru

[1] Între lucrările din ultimii ani ale lui Keith Hitchins, consacrate istoriei Transilvaniei, amintim (în ordinea cronologică a apariţiei): *The Early Career of Andreiu Saguna (1808—1849)* în „Revue des Etudes Roumaines", IX—X (1961—1962); *The Rumanians of Transylvania and Constitutional Experiment in the Habsburg Monarchy, 1860—1865*, în „Balkan Studies", V (1964); *Andreiu Saguna and the Restoration of the Romanian Orthodox Metropolis în Transylvania, 1846—1868*, în „Balkan Studies", VI (1965); *Andrei Saguna and the Rumanians of Transylvania during the Decade of Absolutism, 1849—1859*, în „Südost Forschungen", XXV (1966); *Alexandru Papiu Ilarian şi Timotei Cipariu: şase scrisori*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", IX, 1966; *The Romanien of Transylvania and the Ausgleich 1865—1869*, în „Revue roumaine d'histoire", nr. 2/1968; *The Rumanian National Movement in Transylvania. 1780—1849*, Harvard University Press, 1969.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cîștigarea autonomiei Transilvaniei. K. Hitchins a surprins și a redat cu fidelitate unul dintre momentele de răscruce ale mișcării naționale românești din Transilvania și anume abandonarea treptată a principiilor politice tradiționale, „activiste", propăvăduite de înaltul cler ortodox în frunte cu mitropolitul Andrei Șaguna și afirmarea unei politici naționale sprijinită pe temeliile laicității, în cadrul căreia principalii purtători de cuvînt ai intereselor românești au fost „pasiviștii" Gheorghe Barițiu și Ion Rațiu. Potrivindu-se mai bine noilor condiții istorice, tactica recomandată de intelectualii români necesita crearea unor instituții politice proprii, adecvate lumii moderne. Deși au continuat, ca odinioară Șaguna, să-și afirme lealitatea față de Curtea din Viena, ca o chestiune de oportunitate politică, ei au recunoscut acum că viitorul națiunii românești depindea numai de forța propriilor posibilități. De aici, interesul deosebit pe care l-au manifestat pentru fondarea unui partid politic național capabil să coordoneze totalitatea acțiunilor desfășurate în cadrul mișcării de eliberare națională a românilor transilvăneni, mișcare a cărei maturitate devenise mai mult decît evidentă.

Ultimul studiu, *Nicolae Cristea și mișcarea națională românească din Transilvania*, prilejuiește lui K. Hitchins interesante observații legate nu numai de personalitatea, mai puțin cunoscută, a celui care a fost multă vreme editor și redactor la „Telegraful român", dar și de etapa istorică pe care a ilustrat-o prin rodnica sa activitate pe tărîm obștesc și național. Activînd în condițiile grele impuse de dualism, Nicolae Cristea a încercat să sprijine afirmarea „poporului" în politica națională prin mijlocirea unui program larg de emancipare socială și națională a maselor de țărani și meșteșugari. Ca redactor al „Telegrafului Român", ca membru al comitetului executiv al Partidului Național, consilier al Consistoriului ortodox, ca profesor și fondator al societății „Reuniunea sodalilor români din Sibiu", activitatea lui Nicolae Cristea a cuprins aproape totalitatea domeniilor vieții publice în ultimele decenii ale secolului trecut, fără însă ca rolul său să fie fost dominant. Din noianul acestor preocupări, Hitchins a reușit să desprindă, cu deosebită măiestrie, principala contribuție a lui Cristea la cauza națională și anume „aceea că el a dat un exemplu de sentimente naționale puternice, dar măsurate, completate de o viață onestă și altruistă" (p. 166).

Privită în ansamblu, noua lucrare de istorie românească a profesorului american Keith Hitchins se impune prin obiectivitatea interpretării datelor și faptelor istorice, prin profunzimea documentării, prin sobrietatea și claritatea stilului, ceea ce o face accesibilă nu numai specialiștilor. Calitățile semnalate sînt suficiente pentru a subscrie la aprecierea pe care cunoscutul profesor clujean Ștefan Pascu a făcut-o în *Cuvîntul înainte* al lucrării, anume că cercetătorul american trebuie inclus în rîndul „celor mai de seamă cunoscători a istoriei moderne a centrului și sud-estului european în general, ai istoriei moderne a Transilvaniei cu deosebire".

D. Vitcu

VL. DICULESCU, S. IANCOVICI, C. DANIELOPOLU, M. N. POPA, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Peninsula Balcanică (1829—1858)*, Biblioteca istorică, XXII, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, 308 p.

Lucrarea constituie o contribuție de seamă la cunoașterea relațiilor economice ale poporului nostru cu popoarele din Peninsula Balcanică. Deși, așa cum precizează autorii în *Cuvînt înainte*, lucrarea nu epuizează problema, ea aduce rezultate importante referitoare la volumul comerțului extern din perioada 1829—1858. Bazîndu-se pe un bogat material arhivistic inedit, care a fost apoi sistematizat și sintetizat, autorii ne oferă tabele statistice pe sorturi, valori și cantitate foarte concludente.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Studiul este precedat de un *Cuvînt înainte*, în care se indică sursele de documentare și tehnica de lucru și o introducere, care cuprinde o expunere succintă a diferitelor aspecte referitoare la tratatul de la Adrianopol, la punctele vamale, tarifele, valoarea monedelor, problema prețurilor etc.

Lucrarea se compune din două părți: exportul și importul mărfurilor în sudul Dunării, după care urmează un capitol de concluzii și un glosar foarte util. Studiul are la sfîrșit un rezumat în limba franceză.

În partea referitoare la export se indică categoriile de mărfuri, volumul și valoarea fiecărui articol de export. Autorii arată că exportul a continuat să fie intens și în perioada de după tratatul de la Adrianopol pînă în perioada Unirii Principatelor, cînd, în ultimii ani din această perioadă, se înregistrează o scădere. Vitele mari și produsele animale constituie ponderea mare în comerțul extern. Scăderea numărului acestora la export a fost dictată de necesitatea de a asigura vite de tracțiune pentru muncile agricole, precum și de necesitatea consumului intern. De asemenea se înregistrează o scădere și la derivatele animale (grăsimea, brînzeturi, lînă) datorită faptului că importante cantități se exportă în Europa Centrală.

Al doilea articol ca importanță în ce privește exportul era sarea, la care deși se înregistrează o linie fluctuantă cu privire la cantitate, se constată însă în general o creștere.

Din punct de vedere valoric urmau ca importanță, zarzavaturile și fructele, la care se constată o creștere evidentă, după care urmau obiectele de împletituri de tei, lemnărie, păcura, peștele, mierea și ceara.

Categoriile la care se înregistrează scăderi valorice însemnate erau: textilele, țesăturile, hainele și materiile neferoase. Făcîndu-se un calcul global aproximativ pentru exportul principalelor categorii de mărfuri, reiese că valoarea exportului după 1840 este în scădere, ajungîndu-se în perioada 1850—1858 la circa 700 000—800 000 lei.

Referitor la import autorii arată că pe primul loc se situau mărfurile de băcănie, care înregistrează o scădere continuă, ajungînd ca valoarea lor în 1858 să fie jumătate din aceea de la 1840, diferența fiind compensată prin importul acestor articole din alte părți ale Europei. Numai orezul înregistrează o creștere masivă, valoarea lui dublîndu-se față de anul 1840.

Pe cînd la fierul brut și lucrat, care ocupau locul al doilea, se observă o oarecare creștere, la metalele neferoase se constată o scădere sensibilă. Textilele cunosc de asemenea o scădere, determinată în mare parte de schimbarea modei orientale în cea occidentală.

În general, în ceea ce privește importul, se observă o scădere pentru anii 1850—1858 față de anul 1840, explicabilă prin intensificarea relațiilor comerciale ale Țării Românești cu celelalte țări ale Europei. Autorii, făcînd o comparație între valoarea aproximativă a exportului și cea a importului, ajung la concluzia că balanța comercială a fost în această perioadă excedentară.

La capitolul de concluzii, după ce se arată că tratatul de la Adrianopol a constituit o etapă nouă în dezvoltarea comerțului românesc, se afirmă în mod just că măsurile de ordin fiscal și administrativ luate prin Regulamentul Organic au dus la o lărgire a pieții interne și că desființarea monopolului turcesc a contribuit la dezvoltarea comerțului extern. La aceasta ar fi de adăugat că slaba dezvoltare industrială a Principatelor române a determinat o permanentă necesitate a produselor industriale străine.

Studiul se bazează pe un bogat material inedit. A necesitat multă muncă de migală nu numai adunarea dar și prelucrarea lui. Întocmirea tabelelor statistice, care constituie un interesant material și pentru alte studii care să adîncească alte aspecte ale comerțului, cer, pe lîngă o cercetare amănunțită, o deosebită atenție. Ar fi fost bine dacă la sfîrșitul tratării fiecărei părți, atît la export cît și la import, se trăgeau cîteva concluzii, care ar fi reliefat și mai bine considerațiile

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

generale. Ar fi fost interesantă o comparație succintă cu comerțul extern moldovean, avînd în vedere că sînt cîteva studii în legătură cu acest comerț. Concluziile ar fi fost și mai bogate, dacă se făcea, în mod general, o legătură între comerțul extern și unele aspecte ale pieții interne, care ar fi explicat și mai bine stadiul dezvoltării relațiilor economice cu regiunile din sudul Dunării.

Lucrarea, deși se resimte de lipsa unei tratări generale a comerțului Țării Românești în toate direcțiile, ceea ce ar fi reliefat mai mult importanța comerțului cu Peninsula Balcanică, constituie o substanțială contribuție științifică. Autorii, posedînd o bună tehnică de lucru și fiind familiarizați cu variatele aspecte ale problemei, au elaborat un studiu valoros referitor la un subiect care nu a format pînă acum obiectul unei cercetări speciale.

N. Corivan

VASILE NETEA, *C. A. Rosetti*, Editura Științifică, București, 1970, 444 p.

C. A. Rosetti, nume pătruns adînc în conștiința românească, a reținut atenția a numeroși istorici, atît în trecut cît și în zilele noastre. S-a scris despre el mult și de pe cele mai variate poziții, atît în timpul vieții cît și după moarte. S-au publicat articole, evocări, iar în 1916, cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la naștere, foștii săi discipoli politici, E. Costinescu, I. G. Bibicescu și Gh. Ștefănescu-Galați, i-au consacrat un volum comemorativ, cuprinzînd unele din scrierile sale și o amplă biografie semnată de Gh. Ștefănescu-Galați (*Lui C. A. Rosetti (1816—1916). La o sută de ani de la nașterea sa*, p. 1—61). Admirația pentru C. A. Rosetti a trecut de la discipoli și contemporani la istoricii generației următoare, îndeosebi la N. Iorga, nelipsind însă și unele rezerve din partea unora.

În zilele noastre, personalitatea, ideile și opera marelui revoluționar pașoptist și-au găsit un loc remarcabil în lucrările istoricilor marxiști, care au izbutit să releve aspecte necunoscute sau insuficient înțelese pînă acum ale activității lui C. A. Rosetti. Aniversarea a 150 de ani de la nașterea sa a dat un nou impuls acestor studii (vezi bibliografia lucrării de la p. 394—400). Lipsea însă pînă în prezent o monografie despre C. A. Rosetti. Este meritul lui Vasile Netea de a fi completat o lacună de mult resimțită în istoriografia românească prin recenta sa lucrare consacrată vieții și activității revoluționarului muntean. Necesitatea unei asemenea monografii a fost semnalată pentru prima dată de George Barițiu într-un articol scris la 9/21 aprilie 1885, a doua zi după moartea neînfricatului luptător „pentru naționalitate și libertate", cum singur scrisese în testamentul său (vezi „Observatoriul", Sibiu, 1885, 9/21 aprilie).

Poet, ziarist de talent, revoluționar înflăcărat, om politic, întemeietor de instituții economice, culturale și artistice, gînditor progresist, militant activ în revoluția de la 1848, luptător dîrz pentru Unire și pentru cucerirea independenței de stat, C. A. Rosetti și-a legat numele de cele mai importante acte istorice ale timpului său. Viața sa nu se poate descrie decît concomitent cu istoria dezvoltării statului român modern, după cum cu justețe afirma, în 1885, redactorul „Foii pentru minte, inimă și literatură".

Este ceea ce găsim în monografia lui V. Netea, care înmănunchiază într-o expunere unitară și bine documentată principalele surse asupra vieții și activității lui C. A. Rosetti, reconstituind, în limitele necesare biografiei unei personalități, evenimentele istorice la care acesta a luat parte.

Într-un succint *Avertisment*, autorul procedează la o trecere în revistă a principalelor lucrări consacrate lui C. A. Rosetti în istoriografia noastră din trecut. Indicînd temeiurile care i-au inspirat lucrarea de față — dorința de a înlătura o lacună din istoriografia românească. V. Netea relevă și motivele care l-au determinat să se oprească asupra uneia din cele mai proeminente și dinamice personali-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tăți ale secolului al XIX-lea. Patriot mai presus de toate, C. A. Rosetti — arată autorul — a fost „unul din cazurile cele mai tipice ale generației pașoptiste și a modului de creștere a societății românești" (p. 7).

Într-un prim capitol sînt prezentate mediul familial în care s-a născut C. A. Rosetti, descendent al unei vechi familii boierești, primii ani de studii, intrarea în oștirea națională (1833), activitatea sa politică, literară și comercială pînă în anul 1845. Demn de semnalat este precizarea adusă în acest capitol cu privire la data înființării librăriei și tipografiei „C. A. Rosetti", pe baza „Jurnalului de casă" al noii întreprinderi, descoperit de autor printre manuscrisele păstrate la Biblioteca Academiei (8 martie 1845).

În capitolul *C. A. Rosetti-poet* se procedează la o analiză comparativă a creației literare a autorului *„Ceasurilor de mulțumire"*, V. Netea insistînd poate cam mult asupra acestui aspect în raport cu altele mai însemnate din activitatea lui C. A. Rosetti.

Interesante sînt și capitolele următoare: *La Paris în anii 1845—1847*, *C. A. Rosetti și revoluția de la 1848*, *Exilul*, în care autorul clarifică o dată controversată în istoriografia noastră, aceea a primei plecări a viitorului revoluționar în capitala Franței. Pe baza informațiilor furnizate de „Notele intime" ale lui C. A. Rosetti din pragul lui 1846, V. Netea o fixează la anul 1844. Data celei de a doua plecări la Paris, mai importantă decît prima pentru formația intelectuală și activitatea politică de mai tîrziu a revoluționarului muntean, se cunoaște cu precizie din aceeași sursă: 15/27 aprilie 1845. Ea a însemnat, după părerea autorului, un moment esențial în istoria mișcării românești prepașoptiste din capitala Franței, fiind semnalul și al altor plecări, precum și al unei mobilizări de forțe care, grupate în „Societatea studenților români", vor avea un rol hotărîtor în organizarea revoluției.

Influența covîrșitoare a celebrilor profesori de la Collège de France, și în primul rînd a lui Jules Michelet și a lui Edgar Quinet, asupra formației intelectuale și revoluționare a lui C. A. Rosetti, contactul direct cu cultura și intelectualitatea franceză, cu studențimea și emigranții popoarelor oprimate, interesul pentru activitatea cercurilor radical-socialiste franceze, concomitent cu eforturile pentru completarea studiilor, sînt redate cu acuratețe de autor în capitolul *La Paris în anii 1845—1847*. Tot aici este prezentată contribuția sa, nu puțin însemnată, la întemeierea „Societății studenților români" din capitala Franței, care, la propunerea lui C. A. Rosetti, va alege drept președinte de onoare pe marele poet Lamartine. Autorul pune în lumină caracterul avansat al ideilor sociale ale viitorului revoluționar, cristalizate în această epocă sub influența cursurilor de la Collège de France, a legăturilor cu radicalii francezi și cu emigranții popoarelor oprimate, care vor face din el unul din cei mai reprezentativi radicali ai generației sale.

Într-un alt capitol se prezintă pe larg contribuția lui C. A. Rosetti la pregătirea, conducerea și desfășurarea revoluției de la 1848, concepția despre revoluție privită ca un act de „civilizație socială", rolul său în elaborarea ideologiei și a prgoramului revoluționar pașoptist, aportul său prin cel dintîi ziar al revoluției, „Pruncul Român", întemeiat la 12 iunie 1848, la dezvoltarea publicisticii românești și la triumful cauzei revoluționare.

Anii de exil sînt bogat ilustrați în monografie. Concepția despre revoluție reflectată în „Apelul la toate partidele", publicat la sfîrșitul anului 1850, preocuparea de organizare politică a emigrației românești, legăturile sale cu vechii maeștri de la Collège de France, cu radicalii și socialiștii francezi, mai ales cu J. P. Proudhon, cu revoluționarii și emigranții popoarelor oprimate, activitatea publicistică de la revista „Republica Română", sînt reliefate cu pregnanță de autor.

Marile evenimente istorice care urmează — Unirea Principatelor și războiul pentru independență — găsesc în C. A. Rosetti un ardent susținător. Prezentarea succintă a evenimentelor se îmbină armonios în monografie cu relevarea contribuției redactorului „Românului" la cele mai importante acte istorice ale vremii sale:

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dubla alegere a lui Al. I. Cuza ca domn al Principatelor Unite, răsturnarea acestuia prin actul de la 11/23 februarie 1866 și cucerirea independenței de stat.

Reţin atenţia paginile consacrate activităţii lui C. A. Rosetti ca director al Teatrului Naţional din Bucureşti, ca prim staroste al negustorilor din capitală, în primii ani ai domniei lui Al. I. Cuza, precum şi ca ministru al Instrucţiunii Publice, după abdicarea lui Cuza, cînd şi-a legat numele de unul din cele mai importante acte din istoria culturii româneşti — înfiinţarea Societăţii literare române (1866), viitoarea Academie Română. Vasile Netea pune în lumină meritul lui C. A. Rosetti de a fi înţeles însemnătatea pentru ţara noastră a dezvoltării industriei şi comerţului, propunînd Consiliului de Miniştri înfiinţarea unui Minister al Agriculturii, Comerţului şi Industriei, instituirea unei Camere de Comerţ şi Industrie, înfiinţarea de şcoli comerciale, de bănci, reglementarea creditului şi desfiinţarea jurisdicţiei consulare.

Doar schiţată în monografie este activitatea lui C. A. Rosetti ca preşedinte al primei „Societăţi de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi" din România, înfiinţată în anul 1858, din iniţiativa sa.

Autorul reliefează rolul covîrşitor avut de marele bărbat de stat ca preşedinte al Adunării Deputaţilor, deputat şi ziarist în acţiunea istorică de cucerire a independenţei naţionale din 1877.

În capitolul semnificativ intitulat *Lupta pentru Plevna internă*, se prezintă activitatea politică a lui C. A. Rosetti de după război pentru lărgirea radicală a reformelor politice şi sociale începute sub domnia lui Al. I. Cuza, discuţiile din Cameră în legătură cu revizuirea Constituţiei şi în special a legii electorale, ceea ce va duce la ruptura definitivă între el şi prietenul său din tinereţe, Ion C. Brătianu, pe atunci şef al guvernului. Momentul 1881 septembrie 27, cînd s-a serbat printr-un grandios banchet aniversarea a 25 de ani de la întemeierea „Românului", prilejuieşte autorului o succintă prezentare a însemnătăţii remarcabile a celui mai de seamă organ de presă din Principatele Unite în viaţa României, timp de un sfert de secol, pe plan intern şi extern, politic, literar şi artistic. Apreciind activitatea publicistică desfăşurată de redactorul „Românului", V. Netea consideră, cu justeţe, că prin C. A. Rosetti jurnalistica românească s-a ridicat pe o treaptă superioară, integrîndu-se în curentul ziaristicii europene. Trebuie remarcat însă că autorul nu procedează la o analiză atentă, de zi cu zi, a activităţii lui C. A. Rosetti la „Românul" şi nici nu-i consacră un capitol aparte, ca şi în cazul activităţii literare, ci o prezintă risipită prin întreaga lucrare, concomitent cu participarea ziaristului şi omului politic la evenimentele istorice ale timpului său. Aceasta lasă cititorului o uşoară impresie de fărîmiţare şi lipsă de unitate a monografiei.

Autorul semnalează interesul lui C. A. Rosetti, după retragerea sa din partidul liberal, pentru mişcarea socialistă de la noi, căreia i-a deschis larg coloanele ziarului său pentru popularizarea ideilor, acţiunilor şi metodelor de luptă socialiste, ceea ce este semnificativ, se arată în monografie, pentru noua sa orientare politică.

Ultimii ani de viaţă şi sfîrşitul, la 8 aprilie 1885, precum şi ecoul acestui trist eveniment în ţară şi peste hotare, sînt redate cu căldură de autor, care s-a apropiat cu vădită simpatie de C. A. Rosetti, personalitate remarcabilă, de o rară noblеţe sufletească. Într-un ultim capitol este prezentată judecata posterităţii, care a văzut în el un „exponent al paşoptismului absolut", „sufletul revoluţiei" (G. Călinescu) şi pe „cel mai înaintat dintre oamenii generaţiei de la 1848" (G. Ibrăileanu). C. A. Rosetti este caracterizat, pe bună dreptate, de Vasile Netea drept „unul din precursorii necontestaţi ai unităţii naţionale şi ai României de astăzi".

Un rezumat în limba franceză şi un indice de nume şi locuri încheie monografia. Stilul ei viu, elegant, curgător, ne îndreptăţeşte, credem, să o considerăm „cartea bine scrisă", aşa cum o dorea încă din 1936 C. Gane.

Fără a scădea cu nimic valoarea lucrării prezentate, se impun unele completări şi precizări, în special cu privire la perioada exilului. Printre relaţiile sale din emigraţie, nemenţionate în monografie, este aceea cu publicistul francez Armand Lévy. C. A. Rosetti a întreţinut cu el şi o lungă şi foarte cordială corespondenţă. Precizăm că Armand Lévy s-a născut în sudul Franţei, într-o familie de

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

francezi de origine israelită (Antoine Levi, *Armand Lévy, Notițe asupra vieții și activității* sale, în „Revista israelită", an. VI, nr. 7, 1 aprilie 1891, p. 173). El nu era prin urmare polonez, cum apare în monografie (p. 279, 280, 332 și 426). A. fost însă prietenul cel mai apropiat al poetului Adam Mickiewicz, care la moartea sa l-a numit tutorele fiului său, Ladislav Mickiewicz.

Revoluționar convins, A. Lévy a îmbrățișat cu căldură cauza poloneză, ca și pe cea română, de altminteri. Prin prisma precizărilor de mai sus trebuie revizuită explicația cu privire la incidentul de la Costangalia, care, în mod greșit afirmă autorul, a fost semnalat de C. A. Rosetti lui Armand Lévy cu scopul de a se face agreat de acesta și de ceilalți polonezi din emigrație (p. 280).

În anii exilului, C. A. Rosetti, alături de frații Brătianu și Eugen Carada, a întreținut legături cu reprezentanți ai emigrației ruse, frecventînd asiduu pe revoluționarii ruși Herzen, Bakunin și Golovin (N. P. Smochină, *Sur les émigrés roumains à Paris de 1850 à 1856*, în „Mélanges de l'École Roumaine en France", Paris, 1933, vol. XI, p. 171).

În 1857, cînd exilații de la Paris se întorc în țară, ei întîmpină anumite dificultăți la intrare și sînt nevoiți să aștepte la Giurgiu aprobarea guvernului otoman. În acest interval de timp ei sînt găzduiți de comunitatea israelită de rit spaniol din localitate, căreia C. A. Rosetti îi va adresa, la 11/23 mai 1857, o caldă scrisoare de mulțumire, prin care își exprimă totodată adeziunea la mișcarea de emancipare a evreilor din România. (Scrisoarea a fost reprodusă în „Românul", II, nr. 42, din 12 august 1868).

Cu privire la complotul din 1853 împotriva împăratului Napoleon al III-lea, în care a fost implicat și Ion C. Brătianu, precizăm că acuzatul a fost grațiat de împărat după o detenție de doi ani și jumătate, adică de la 16 ianuarie 1854 pînă la 1 iulie 1856, și nu după „aproape doi ani" cum afirmă autorul (Vezi „Studii și cercetări istorice", vol. XX, Iași, 1947, p.202). Lipsesc din monografie datele necesare privind legăturile lui C. A. Rosetti cu socialiștii români : N. Codreanu, C. Dobrogeanu-Gherea (Vezi *C. A. Rosetti, Gînditorul — Omul*, Studiu, antologie și note de Radu Pantazi, Editura Politică, București, 1969, p. 45).

Cele cîteva mici completări și precizări nu micșorează meritele incontestabile ale monografiei lui Vasile Netea, care reprezintă o contribuție științifică de seamă, înlesnind o cunoaștere multilaterală a personalității lui C. A. Rosetti. Așteptăm ca ediția critică a tuturor scrierilor lui C. A. Rosetti, precum și a vastei sale corespondențe, risipită prin diverse arhive din țară sau de peste hotare, să nu-și întîrzie prea mult apariția. (O antologie a scrierilor lui C. A. Rosetti, însoțită de un studiu introductiv semnat de Radu Pantazi a apărut în 1969 ; din ea însă lipsesc scrierile din perioada 1866 — 1877).

S. Măriș Agapi

GH. ZANE, *Industria din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, 239 p.

Lucrarea apărută în editura Academiei Republicii Socialiste România umple un gol în literatura istorică. Este pentru prima oară că se cercetează mai amplu formele industriale proprii dezvoltării sistemului capitalist, importanța și rolul lor în organizarea și dezvoltarea industrială a țării. Studiul, deși se referă la a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cuprinde însă largi investigații și în perioada anterioară. După ce se descriu întîi împrejurările în care s-a dezvoltat structura industrială a epocii, se arată factorii interni și externi care au influențat această structură, precum și tendința generală ce se observă în evoluția ei.

În analiza factorilor interni și externi se insistă asupra a două chestiuni mai importante : invazia mărfii străine și a capitalului străin pe piața românească și

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

criza agricolă internațională, iar în al doilea rînd, reacția capitalului autohton prin participarea sa în producția industrială și aportul unor pături țărănești la edificarea industriei moderne.

Lucrarea se compune din cinci părți, care tratează următoarele probleme : industria casnică țărănească, meseriile și producția de mărfuri simplă, cooperația capitalistă simplă, concurența producției capitaliste de import și a marii industrii interne și manufactura modernă.

În prima parte, analizînd caracterul și semnificația pe care a avut-o industria casnică în cadrul dezvoltării industriale a României în cursul acestei epoci, autorul arată că pe cînd la mijlocul secolului ea era resursa principală prin care țărănimea își acoperea mare parte a nevoilor, la sfîrșitul secolului ea este numai un mijloc accesoriu, în unele regiuni dispărînd complet iar în altele servind ca o ocupație principală ori anexă pentru obținerea de venituri în bani. Ea se menține încă în cadrul gospodăriei țărănești mijlocii și al celei sărace.

În partea a doua, după ce se afirmă că sînt două feluri de meserii — meșteșugari care produc pentru piață, deci producția de mărfuri simplă, și aceia care lucrează la comandă pentru clienți, ateliere mici —, în ce privește meseriile la comandă la sate, autorul stabilește trei caracteristici în cursul acestei epoci : 1) creșterea numărului de meserii și a numărului total de meseriași rurali ; 2) diferențierea sensibilă între numărul meseriilor și al meseriașilor pe sate în județele de cîmp față de cele de deal și munte ; 3) creșterea numărului de meseriași în meseriile de masă, care în mod preponderent lucrează la comandă, și dispariția micilor meseriași. În ce privește meseriile la comandă în orașe, o serie din ele au dispărut complet, iar în locul lor pentru confecționarea de articole similare au apărut altele.

Referitor la meserii ca mică producție la sate, autorul ajunge la concluzia că numărul meseriașilor este în creștere, pe de o parte, ca expresie a descompunerii țărănimii, din care unii, fiind lipsiți de mijloace de a lucra în agricultură, își caută mijloace de existență în alte direcții, iar pe de altă parte, pentru că dezvoltarea economiei de mărfuri în economia țărănească dizolvă industria casnică, făcînd posibil și necesar un număr mai mare de meseriași.

Spre deosebire de acestea, la meseriile exercitate în orașe și tîrguri, ca mică producție de mărfuri, se constată următoarele : 1) Numărul de meserii este mai mare și tinde să crească continuu.

2) Numărul total al meseriașilor crește pînă în epoca 1860—65, apoi începe să scadă în condițiile unei creșteri a populației urbane.

3) Procesul de diferențiere socială este mult mai accentuat și se adîncește treptat ; acest proces dă loc la extinderea cooperației capitaliste simple.

4) Situația economică a meseriașului este în general satisfăcătoare pînă în epoca 1870—75 ; apoi începe să se schimbe, devenind destul de rea.

În partea a treia se tratează despre cooperația capitalistă simplă, în care autorul specifică întîi că stabilimente de cooperație capitalistă simplă continuă să existe paralel în forme superioare de producție pe tot parcursul epocii capitaliste. Accelerînd procesul de dizolvare a micii producții de mărfuri, cooperația capitalistă simplă, prin înmulțirea numărului de antreprenori, mici capitaliști, a influențat diviziunea muncii în cîmpul meseriilor, a despărțit definitiv meseriașul de agricultură dar mai ales a dezvoltat exercitarea meseriei ca profesiune unică.

„Concurența producției capitaliste de import și a marii industrii interne", alcătuiește partea a patra a lucrării, în care se arată că în condițiile de la noi, industria mică, în formele ei cele mai generale, este confruntată de o dublă concurență, care a pus în joc sistemul însăși ; aceste concurențe s-au născut pe de o parte din apariția pe piață a unor masive cantități de mărfuri finite de import, pe de altă parte din prezența pe plan lărgit a unor noi forme de industrie, manufactura și fabrica, reprezentînd la noi un sistem de organizare industrială, al cărui producție alături de cea a importului avea să înfrunte pe piață și pînă la urmă să înlăture producția artizanală. Pînă la 1886, marfa de import a îndeplinit acest rol ; după această dată intervine pentru unele categorii de mărfuri și producția capitalistă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

internă, mai ales manufacturieră și de fabrică. Ceea ce caracterizează importul în secolul trecut este atît volumul său în continuă creștere, cît și structura sa în permanentă prefacere. Pe cînd în prima fază slujește nevoile clasei boierești, în a doua fază el aduce mărfuri pentru consumul de mase și la prețuri acceptabile cumpărătorului modest. Acest import nu a slujit la edificarea unei noi organizări industriale în locul aceleia pe care o distrugea ; el a fost în cea mai mare parte un import de consum.

În partea a cincea se tratează despre manufactura modernă și munca capitalistă la domiciliu, specificîndu-se că abia după reforma agrară există unele condiții pentru o industrie mare. Gh. Zane analizînd modul de formare și structura manufacturilor din această epocă conchide că deși manufactura este în plină dezvoltare, ea apare totuși ca o formă paralelă tranzitorie : trecerea spre exploatarea de fabrică la finele secolului al XIX-lea înregistrează în anumite ramuri însemnate progrese, și procesul are loc uneori pe contul formelor vechi, inclusiv al manufacturii, alteori pe contul importului, la ramurile nou introduse în economia națională — zahăr, ciment — sau reînnoite — hîrtia.

Căutînd să explice care a fost linia generală de mișcare și rolul îndeplinit în dezvoltarea capitalistă a industriei din România în ultimele două decenii ale secolului trecut, autorul este de părere că, deși manufactura urmînd o dezvoltare paralelă, — în unele ramuri, cu exploatarea de fabrică, ambele apar alături și de multe ori confundate în marea industrie capitalistă. Totuși, i se pot distinge unele aspecte, care să exprime rolul specific al exploatării manufacturiere, în cursul epocii. Astfel, un aspect este că prin intermediul exploatării manufacturiere s-au mobilizat însemnate capitaluri comerciale și s-au aruncat în sectorul industrial. Apoi, prin exploatarea manufacturieră s-au atras în producția industrială mase de muncitori, care au ridicat nivelul producției și au constituit cadre pentru o treaptă superioară industrială. În al treilea rînd, organizînd un sistem industrial bazat pe o largă cooperație și diviziune mai dezvoltată a muncii, exploatarea manufacturieră a concurat la înlăturarea formelor vechi ale meseriei. Totuși, cu toată dezvoltarea în cursul acestor decenii, manufactura nu a putut schimba ea singură modul de producție în ramurile în care a pătruns. Dacă manufactura a contribuit ca unele vechi forme industriale să decadă, ea, în schimb, a lărgit platforma industrială pe care se va edifica industria mecanizată. În condițiile economiei românești, manufactura se menține, atît timp cît capitalismul industrial, ajuns la un nivel satisfăcător de dezvoltare, nu trece la o instalare sistematică a industriei mecanizate.

Studiul, elaborat cu o deosebită competență, lămurește o serie de aspecte mai puțin cunoscute sau care au fost insuficient tratate pînă acum. Foarte bogată în conținut, lucrarea constituie o valoroasă contribuție, atît prin noutatea temei cît și prin interesantul mod de tratare și interpretare.

N. Corivan

Carpica, III, <Bacău>, 1970, 171 p.

Ajunsă la al III-lea volum, publicația anuală a Muzeului de istorie din Bacău se înscrie, ca semnificație și realizare științifică, în efervescența culturală ce caracterizează în ultimii ani viața multora dintre orașele în care reluarea și valorificarea pe o treaptă superioară a unor tradiții părea să întîrzie pînă nu de mult în ceea ce privește cercetarea științifică. Energii locale și curaj, efort și pasiune, toate acestea, bine coordonate, au fost de natură să îmbogățească în ultima vreme peisajul istoriografiei noastre cu publicații ce demonstrează nu numai nebănuite posibilități științifice locale ci și necesitatea proliferării lor. Hotărît lucru, în faza de început în care ele se află, cînd căutările constituie una din trăsăturile lor dominante, asemenea publicații nu aduc numai reușite științifice, dar aceasta nu înseamnă că efortul în sine, chiar dacă e umbrit pe alocuri de finalizări mai puțin reușite,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nu trebuie luat în considerare şi apreciat ca atare. Publicaţia băcăuană nu face excepţie în această privinţă deşi trebuie subliniat că ea s-a impus dintru început între publicaţiile similare, dobîndindu-şi, practic, dreptul la o apariţie periodică, dincolo de complicatele şi inutilele formalităţi administrative potrivit cărora periodicitatea, de drept, a unei asemenea publicaţii trebuie să mai rămînă un deziderat, chiar atunci cînd ea, în fapt, constituie o realitate.

Rezultat al strădaniei unui harnic colectiv al Muzeului de istorie din Bacău, „Carpica" este departe de a fi o publicaţie regională atîta timp cît tematica abordată nu se circumscrie neapărat unei zone anumite şi nici nu rămîne în cadrul, oarecum limitat, al preocupărilor ştiinţifico-muzeistice ale unei instituţii de felul celei sub a cărei îngrijire apare. Volumul al III-lea (1970) ca, de altfel, şi celelalte două ale acestei publicaţii, constituie o dovadă în acest sens.

Contribuţiile ştiinţifice reunite în acest volum, aparţinînd unor cercetători din mai multe centre, îi conferă acestuia acea varietate tematică prin care o asemenea publicaţie trezeşte interesul cercetătorului. Studiile *Populaţia oraşului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea* (Gh. Platon), *Nicolae Bălcescu şi revoluţionarii moldoveni din vremea sa* (Al. Zub), *Kogălniceanu şi Hasdeu. Marginalii* (Al. Zub), *Logica istoriei în opera lui Xenopol* (V. Florea), *Scurt istoric al aşezării Buhuşi pînă la înfiinţarea fabricii de postav (1885)* (I. Saizu şi C. Botez) şi *Greva generală din decembrie 1919 de la Piatra Neamţ* (L. Eşanu) constituie contribuţii ştiinţifice valoroase ce îmbogăţesc cu date şi concluzii noi problemele cercetate.

Pe lîngă şase scrisori inedite ale lui C. Negri publicate de Paul Păltănea, de o scurtă notă a lui C. Mătasă privitoare la vechea onomastică nemţeană şi de o succintă prezentare a unei valoroase colecţii de artă populară din zona Răcăciunilor semnată de Georgeta Stoica, o binevenită notă a aceleiaşi autoare, deşi repetă şi unele lucruri bine cunoscute, atrage atenţia, asupra necesităţii prezenţei muzeului de etnografie în viaţa ştiinţifică şi culturală a judeţelor.

Subliniind importanţa contribuţiilor ştiinţifice de ţinută din prima parte a acestui volum şi a necesarelor note ce pledează pentru dezvoltarea vieţii cultural-ştiinţifice a judeţului, nu pot fi trecute cu vederea aşa-zisele „contribuţii" la studiul populaţiei oraşului Vaslui semnate de N. N. Lupu fie şi numai pentru faptul că ele constituie un exemplu de cum nu trebuie să se scrie un articol pentru o publicaţie ştiinţifică. Foarte puţin informat şi folosind o extrem de sumară bibliografie, pe cît de caducă pe atît de necritic interpretată şi de neglijent prezentată (vezi p. 152), autorul, de ce să n-o spunem, nu numai că este străin de metodologia cercetării ştiinţifice, ci pare a nu avea pregătirea elementară spre a scrie un articol demn de a fi încredinţat tiparului, indiferent de caracterul publicaţiei ce îl găzduieşte. Altfel nu se explică numărul mare de inexactităţi şi de afirmaţii fanteziste lipsite de logică care, pe deasupra, excelează şi printr-un agramat mod de expunere şi o ortografie imposibilă, distonante în ansamblul unui volum ce numără atîtea adevărate contribuţii ştiinţifice. Vasluiul este, astfel, potrivit submediocrei încercări a lui N. N. Lupu, un oraş menţionat pentru prima dată „în documente în 1375" (corect: 31 martie 1423; vezi M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, Iaşi, 1931, p. 157—158, unde este menţionat „panul Şerbea de la Vaslui"; o menţiune mai cuprinzătoare a oraşului se găseşte în scrisoarea din 1435 septembrie 1 prin care Iliaş voievod comunică regelui Poloniei că s-a împăcat cu fratele său Ştefan care, în urma acestui fapt, va stăpîni, printre altele, „oraşul Vaslui şi ocolul ce ascultă de acest oraş", *ibidem*, vol. II, p. 682; cf. C. C. Giurescu, *Tîrguri sau oraşe...*, Bucureşti, 1967, p. 315). Vasluiul n-a fost reşedinţă domnească „încă din timpul lui Alexandru cel Bun" ci abia de la împăcarea lui Iliaş cu Ştefan din 1435, de cînd actele de cancelarie emise de cei doi voievozi sînt datate cu regularitate, atîta timp cît domnesc împreună, fie din Suceava, fie din Vaslui (*Documente privind istoria României*, veacul XIV—XV, A Moldova, vol. I (1384—1475), Bucureşti, 1954, nr. 150 şi urm.). De asemenea, oraşul n-a fost scaun domnesc numai în vremea lui Ştefan cel Mare (p. 145) ci şi în timpul domnilor următori, Bogdan al III-lea, Ştefan cel Tînăr, Petru Rareş, Iliaş

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Rareş şi Alexandru Lăpuşneanu (vezi actele emanate din cancelaria acestor domni din Vaslui, în colecţia de *Documente privind istoria României*, veacul XVI, A, Moldova, vol. I şi II). Afirmaţia că Vasluiul „îşi avea hotarele sale, ocolul său ca moşie" (p. 145) dovedeşte că autorul nu ştie ce înseamnă *hotar* şi *ocol* în terminologia epocii. Actul prin care Ştefan cel Mare alipeşte ocolului tîrgului Vaslui cele 17 sate şi selişti nu este din 1490, ci datează din 1491 octombrie 1 (vezi *Documente privind istoria României*, veacul XV, A, Moldova, vol. II, nr. 150). Fraza însăşi prin care autorul consemnează faptul este o mostră de agramatism şi inexactitate („În 1490, Ştefan cel Mare... a cumpărat, el, domnul, cu 1490 zloţi tătărăşti, *16 sate şi silişti de la proprietarii din loc (!) şi le afuroseşte (!) tîrgului (tîrgului nostru al Vasluiului")* (p. 145). De unde a aflat autorul că numai „perioada 1400—1500 este o perioadă (!) de înflorire şi dezvoltare continuă a tîrgului" nu putem şti ; este binecunoscut că timp de încă şase decenii după 1500 domnii moldoveni vor continua să rezideze şi la Vaslui. În sfîrşit, o altă „descoperire" a autorului este că „începînd din 1538, (Vasluiul, n. ns.) are şi funcţia de *judeţ*" (subl. ns.). Trecînd peste faptul că un oraş nu poate avea funcţia de *judeţ* trebuie să consemnăm faptul că Vasluiul a devenit reşedinţa judeţului cu acelaşi nume abia în epoca modernă ; în perioada la care se referă autorul, Vasluiul era reşedinţă de ţinut, noţiunea de *judeţ* fiind specifică în acea vreme Ţării Româneşti.

Nu e adevărat, de asemenea, că în ceea ce priveşte populaţia tîrgului „primele ştiri care merită a fi luate în seamă sînt acelea din Codex Bandinus" (1646). Bonnici menţionează încă din 1632, pentru Vaslui, 250 case (vezi D. Ciurea, *Noi consideraţii privind oraşele din Moldova în secolele XIV—XIX*, în „Anuar" — Iaşi, VII (1970), p. 35 şi *passim*, unde se găsesc date şi concluzii întemeiate pe izvoare cu privire la demografia şi evoluţia istorică a Vasluiului). Mărginindu-ne observaţiile *numai la prima pagină* a articolului (p. 145) trebuie să menţionăm că chiar pentru perioade pentru care datele statistice sînt mai bogate, lucrarea e întocmită tot fără metodă şi fără o cercetare temeinică a tuturor izvoarelor istorice. Autorul afirmă de pildă, că în 1820 „tîrgul cuprindea 470 liude, *ceea ce ar face peste 2000 suflete*" (p. 146), fără a ne spune care sînt criteriile care stau la baza calculului său. Pentru că demografia istorică oricît ar fi de aproximativă pentru N. N. Lupu are totuşi metode specifice şi criterii precise de calcul concretizate într-o vastă bibliografie străină a problemei. Am făcut aceste cîteva observaţii, deşi numeroase altele se pot face la fiecare pagină a articolului nu atît pentru a semnala erorile autorului cît pentru a atrage atenţia redacţiei că un spor de exigenţă în viitor va fi de natură să contribuie la absenţa unor asemenea „întocmiri" dintr-o publicaţie ce ne-a obişnuit încă de la începuturile ei cu lucrări valoroase şi care, de altfel, constituie majoritatea şi în acest volum.

Deşi sumară şi lipsindu-i documentarea necesară unei contribuţii ştiinţifice de nivelul celor din prima parte a volumului, este meritorie încercarea Iuliei Văcăraşu de a sintetiza datele cele mai importante privitoare la *Industriile grele ale judeţului Bacău şi dezvoltarea lor în anii socialismului* (p. 153—161). Mult mai interesant sub raport ştiinţific decît acest succint referat este, fără îndoială, scurta notă a aceleiaşi autoare despre *Poiana Uzului, un sat dispărut de pe harta judeţului Bacău* (p. 163—167), în care reconstituie istoria de mai bine de un secol a aşezării situate în amonte de barajul în construcţie de la Poiana Uzului. Un plus de exigenţă ştiinţifică ar fi făcut, desigur, ca şi aceste ultime două note să se integreze mai bine în nota ştiinţifică a lucrărilor din prima parte a volumului pentru care „Carpica" se impune atenţiei cercetătorului.

I. Caproşu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Terra Nostra, Culegere de materie privind istoria agriculturii în România, Consiliul Superior al Agriculturii, Bucureşti, tom. I, 1969. (Sub redacţia lui Eugen Mewes), 131 p.

Culegerea de articole privitoare la istoria agriculturii din România, tipărită în 1969 în volumul intitulat sugestiv *Terra Nostra*, trebuie apreciată ca o realizare, în primul rînd, prin faptul apariţiei ei. Odată cu publicarea acestui tom, *Terra Nostra* devine primul număr al unui periodic care-şi propune să trateze în paginile sale subiecte oferite de evoluţia acestei ramuri a economiei naţionale în ansamblul ei, ca şi unele aspecte cu caracter particular ale agriculturii din diferite zone ale ţării.

Culegerea apărută în 1969 înmănunchează rezultatele cercetărilor întreprinse de agronomi, economişti, istorici şi etnografi. Volumul, valoros în totalitatea lui, cuprinde o tematică variată, poate prea largă în raport cu numărul restrîns de pagini, al cărui conţinut a fost determinat, probabil, de materialele aflate în portofoliul redacţiei.

Un ciclu de patru articole (Gh. Ionescu-Şişeşti, *Din trecutul ştiinţei agricole româneşti*; E. Mewes, *Personalitatea lui Ion Ionescu de la Brad*; O. Parpală, *Contribuţia lui N. O. Popovici-Lupa la dezvoltarea şcolii româneşti de economie agrară*; C. Simionescu, *Dimitrie Preoţescu, primul diplomat al şcolii veterinare din Bucureşti*) abordează probleme legate de contribuţia unor înaintaşi la dezvoltarea ştiinţei agricole în ţara noastră.

Studiul lui G. Ionescu-Şişeşti prezintă, analizîndu-le în mod succint, lucrările din domeniul ştiinţei şi tehnicii agricole apărute în limba română, de la cele dintîi, publicate la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, pînă la jumătatea veacului al XIX-lea. Datorat unuia dintre cei mai fecunzi cercetători pe tărîm agricol din ţara noastră, articolul menţionat reprezintă o încercare de sinteză în această direcţie. Modul de prezentare a lucrărilor şi faptul că materialul a apărut postum dovedeşte că autorul nu dăduse încă o formă definitivă textului. Aceasta nu reduce cu nimic valoarea documentară a articolului, care rămîne o contribuţie de seamă privitoare la evoluţia ştiinţei agricole din România.

Eugen Mewes, analizînd cîteva aspecte din activitatea lui Ion Ionescu de la Brad, evidenţiază rolul jucat de acesta în promovarea unei agriculturi moderne, în emanciparea ţărănimii şi, paralel, locul ocupat de el în cadrul generaţiei din care a făcut parte. Se ştie — şi autorul menţionează aceasta — că viaţa şi activitatea lui Ion Ionescu de la Brad au intrat în atenţia unui număr însemnat de cercetători. Reluarea în studiu a unei asemenea teme, pe baza unui material documentar publicat şi prelucrat în totalitatea lui, a impus o analiză minuţioasă din partea lui E. Mewes asupra operei scrise a lui Ion Ionescu de la Brad şi asupra lucrărilor dedicate lui. Meritele acestui studiu constau, între altele, tocmai în punerea în adevărata lor lumină a unor aspecte mai puţin aprofundate din activitatea marelui nostru agronom şi în încadrarea ei în mod organic în epocă. Conturat pe aceste baze, articolul lui Eugen Mewes este o valoroasă realizare asupra personalităţii lui Ion Ionescu de la Brad.

Aspecte ale activităţii lui N. O. Popovici-Lupa şi ale lui Dimitrie Preoţescu sînt reliefate în materialele semnate de O. Parpală şi, respectiv, C. Simionescu. Opera lor, puţin cercetată pînă în prezent, conţine — aşa cum pun în evidenţă autorii articolelor citate — elemente pozitive care rezervă agronomului Popovici-Lupa şi medicului veterinar Preoţescu un loc însemnat printre înaintaşii agriculturii româneşti.

În articolul *Ideologia socialistă în rîndurile ţărănimii din Transilvania la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea*, Elena Gheran completează, cu informaţii inedite, tabloul frămîntărilor sociale din satele acestei provincii. Pătrunderea ideologiei socialiste în rîndurile ţărănimii şi influenţa ei asupra diferitelor pături rurale confirmă faptul — atestat şi de alţi cercetători —

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

că mișcarea socialistă din Transilvania din perioada studiată a înregistrat succese pe linia apropierii dintre proletariat și țărănime.

Observații interesante și valoroase referitoare la sistemul de cultură agricolă întîlnim în articolele lui Șt. Olteanu, *Încercări experimentale de asolament cerealier în Moldova, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea* și I. Molnar, *Aspecte ale agriculturii țărănești din județul Harghita, în secolele XVIII—XIX.* Contribuția celor doi autori la cunoașterea asolamentului practicat în regiunile studiate este cu atît mai importantă cu cît problema, în ansamblul ei, nu a fost pînă în prezent elucidată.

Terra Nostra mai inserează două contribuții, datorate lui Fl. Mârțu, *Agricultura din depresiunea Cîmpulung-Muscel în secolele III î.e.n. — III e.n.* și Gh. Bartoș, *Vechimea albinăritului la români,* care, pe baza unor materiale arheologice sau izvoare scrise, atestă unele din ocupațiile cu caracter agricol ale geto-dacilor și populației de mai tîrziu de pe teritoriul țării noastre.

R. Mândru prezintă în articolul *Scurtă privire asupra istoricului lucrărilor de îmbunătățiri funciare în România* cîteva din principalele acțiuni de ameliorare a pămîntului, de la începuturile lor, în 1211, pînă în zilele noastre. Întrucît autorul a insistat în mod deosebit asupra îmbunătățirilor funciare efectuate în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, acordînd un spațiu redus celor din primele decenii ale veacului nostru, considerăm necesar să facem unele completări în această direcție.

Deși, — așa cum menționează R. Mândru — între cele două războaie mondiale nu s-au înregistrat succese evidente pe linia introducerii irigației în agricultură, studiile efectuate, mai ales cele din preajma celui de-al doilea război mondial, datorate lui A. Frunzănescu și Ion Vasiliu, conțin elemente valoroase referitoare la posibilitățile de utilizare a apelor din diferite zone ale țării. Cercetările întreprinse în această direcție au avut la bază datele meteorologice din ultimul secol înaintea anului 1939 care stabileau că, din totalul de 100 de ani, 61 erau secetoși, și hărțile pulviometrice, care arătau că lipsa ploilor era cel mai mult resimțită în sudul Munteniei, al Moldovei și în Dobrogea [1].

Ținînd seama de rezervele de apă, A. Frunzănescu aprecia că existau posibilități de irigare cu apele Dunării și ale rîurilor interne pentru o suprafață de 3 milioane ha [2]. În același an, Ion Vasiliu propunea ca, paralel cu irigarea făcută cu ajutorul apelor rîurilor, să se utilizeze, în scopuri similare, apele meteorice sau din subsol [3].

În 1939 au început chiar să fie executate pe teren cîteva lucrări de irigare precum cele de la Arad — Simand — Chișinău Criș unde, după asanarea regiunii paludice, s-au executat canale de irigație pe o lungime de 80 km. În același an erau în curs de execuție foraje la Ghimpați și Urziceni, județul Ialomița, pentru captarea apei subterane necesare alimentării gospodăriilor și irigațiilor [4]. Aceste acțiuni constituiau însă un început modest în raport cu posibilitățile irigării și cu necesitățile agriculturii.

Așa cum remarcă Radu Mândru, la sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul secolului nostru, o atenție deosebită s-a acordat ameliorării terenurilor din zona inundabilă a Dunării. Preocupările statului pentru sporirea fondului de teren cul-

[1] Ion Vasiliu, *Agricultura,* în *Aspecte ale economiei românești. Material documentar pentru cunoașterea unor probleme în cadrul planului economic,* Consiliul Superior Economic, 1939, p. 80.

[2] A. Frunzănescu, *Evoluția chestiunii agrare în România. Privire istorică — Aspecte actuale — Tendințe,* București, M.O., Imprimeria Națională, 1939, p. 145. Astfel, cu apa din Dunăre se puteau iriga 412000 ha, iar cu cea din Argeș, Buzău, Dîmbovița, Ialomița, Putna, Siret și Trotuș alte 1.320.000 ha.

[3] Ion Vasiliu, *op. cit.,* p. 81.

[4] Ministerul Agriculturii și Domeniilor, *Realizări agricole, 1930—1940,* București, Institutul de Arte grafice „Luceafărul", S.A.R., p. 101.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tivabil din această regiune apar explicabile, dacă avem în vedere că la începutul secolului al XX-lea el deținea pe malurile românești ale Dunării 740.977 ha. din totalul de 891.231 ha. inundabile. Din suprafața globală, 459.045 ha erau formate din terenuri inundabile propriu-zise, care se acopereau cu apă doar o parte a anului, iar restul de 432.187 ha din bălți și stufării [5].

Normele juridice în vederea întreprinderii lucrărilor de ameliorații funciare au fost fixate prin legea din 22 februarie 1906 pentru punerea în valoare a pămînturilor din zona inundabilă a Dunării. Regimul din 1906 a fost parțial modificat de legea din 21 decembrie 1910 și de cea din 2 aprilie 1914 [6].

După primul război mondial, odată cu desăvîrșirea unității naționale de stat, a sporit și întinderea terenurilor inundabile. La cele 1.029.000 ha. din zona Dunării se adăugau alte 1.008.000 ha ce reprezentau zona inundabilă a rîurilor [7], care puteau fi parțial secate. Conform calculelor lui Gabriel Giurgea din anul 1926, numai din zona inundabilă a Dunării circa 200.000 ha puteau fi îndiguite și redate agriculturii, de pe urma cărora s-ar fi realizat o producție de 45.000—50.000 vagoane cereale anual; circa 180.000 ha, mai joase decît terenurile din prima categorie, puteau fi destinate, prin amenajări și desecări, creșterii vitelor, asigurînd posibilitatea întreținerii a două milioane de animale mari și mici; o parte din terenuri puteau fi plantate cu sălcii și plopi; în fine, cele 520.000 ha care constituiau părțile cele mai joase ale regiunii inundabile, și care erau improprii pentru îndiguire, puteau fi amenajate pentru sporirea producției de pește [8].

Ținînd cont de această realitate, ca și de faptul că suprafețe mari de teren erau supuse eroziunilor, legiuitorii reformei agrare din 1921 — și nu din 1923, precum menționează autorul studiului recenzat — au înserat în art. 136 al legii pentru Vechiul regat și în art. 111—116 din legea pentru Bucovina o serie de dispoziții cu caracter general referitoare la ameliorarea terenurilor de cultură și a pășunilor [9], care trebuiau executate de către stat și țărani.

Terenurile inundabile din zona Dunării și a rîurilor interne erau supuse, în principiu, exproprierii. Dispoziții speciale (art. 14 din legea agrară pentru Vechiul regat și art. 18 din cea pentru Transilvania) permiteau însă moșierilor să păstreze în proprietatea lor pămînturile considerate inundabile, cu condiția ca ei să întreprindă, într-un termen de cel mult 10 ani, lucrări de desecare și îndiguire.

Numeroși mari proprietari au găsit un punct de sprijin în această clauză, reușind să sustragă de la expropiere terenuri cultivabile care devenau inundabile numai în anii cu ploi abundente [10]. Art. 14 și 18 din cele două legi pentru reforma

[5] Gr. Antipa, *Regiunea inundabilă a Dunării. Starea ei actuală și mijloacele de a o pune în valoare*, București, Institutul de arte grafice „Carol Göbl", 1910, p. 9 — 10.

[6] Vezi „Monitorul oficial", nr. 4 din 4.IV.1914.

[7] Ion Vasiliu, *op. cit.*, p. 81.

[8] Gabriel Giurgea, *Situația Romîniei de după război*, București, 1926, p. 57—58.

[9] „Monitorul oficial", nr. 82 din 17.VII.1921 ; nr. 93 din 30.VII.1921.

[10] Vezi cazurile moșiilor Salcia județul Mehedinți (Arh. St. București, fond Comitet agrar, jud. Mehedinți, dosar 16/1923, f. 3, 11—12) ; Mastacani-Drăculești, județul Covurlui (Idem, jud. Covurlui, dosar 11/1923, f. 8, 28) ; Prudu-Greaca, județul Ilfov (Idem, fond Reforma agrară din 1921, jud. Ilfov, dosar 92/1931—1933, f. 280) ; Coțofenii de Față, județul Dolj (Idem, jud. Dolj, dosar 214/1932—1934, f. 103) ; Dobrești, județul Dolj (Idem, dosar 334/1936—1937 ; 336/1936—1937, f. 1 și urm) ; Tufa-Costieni, județul Vlașca (Idem, jud. Vlașca, dosar 82/1932—1938, f. 1—6, 13—14) : Folteștí, județul Covurlui (Idem, jud. Covurlui, dosar 75/1932—1935, f. 2 și urm. ; Arh. St. Galați, fond Camera agricolă, Comisia de expropriere, dosar 25/1919 ; 26/1919 ; 27/1929) ; Desa, județul Dolj (Arh. St. București, fond Comitet agrar, jud. Dolj, dosar 173/1922, f. 1, 4—5, 9, 16 ; 29/1923, f. 2 ; 5/1926, f. 6, 29—31 : 16/1927, f. 5 ; 18/1927, f. 3—5, 30—32, 43, 51, 76, 84—85 ; Idem, fond Reforma agrară din 1921, jud. Dolj, dosar 307/1935—1936, f. 5—6, 8, 96—97 ; Arh. St. Craiova, fond Prefectura

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

agrară nu precizau natura lucrărilor ce trebuiau executate pentru ca pămîntul să poată fi lăsat în mod definitiv în stăpînirea moşierilor. Majoritatea marilor proprietari, beneficiari ai dispoziţiilor articolelor citate, au efectuat lucrări de calitate şi valoare redusă, al căror scop principal era nu acela de a ameliora terenul, ci de a preveni exproprierea ce putea fi hotărîtă după expirarea termenului acordat de către instanţele reformei, dacă acestea constatau pe teren că moşierii nu-şi îndepliniseră obligaţiile asumate.

Rapoartele comisiilor de anchetă au stabilit că marii proprietari, scutiţi condiţionat de expropriere, au realizat lucrări minime pe terenurile în cauză şi că pe multe din aceste moşii, după trecerea celor zece ani de la pronunţarea hotărîrii de expropriere, ele nu fuseseră nici măcar începute [11]. De altfel, o dovadă în plus a calităţii necorespunzătoare a ameliorărilor efectuate de moşieri este oferită de faptul că deseori digurile construite erau rupte la cele dintîi viituri ale apelor [12].

Pe de altă parte, legi cu caracter special fixau norme pentru ameliorarea terenurilor inundabile ce nu făceau obiectul exproprierii. Intre ele, un loc important îl ocupă legea regimului apelor din 27 iunie 1924 [13], care stabilea, la art. 75, dreptul sindicatelor de îmbunătăţiri funciare de a executa regularizarea cursurilor de apă, apărarea terenurilor împotriva eroziunilor, a inundaţiilor, desecări, drenaje, baraje, de a întrebuinţa apa la irigaţii, de a realiza colmatări etc.

La 22 decembrie 1925 a fost modificată legea din 1914 pentru punerea în valoare a pămînturilor din zona inundabilă a Dunării, care a rămas în vigoare pînă la 11 iulie 1929, cînd s-a creat Administraţia Pescăriilor şi Amelioraţiunilor din Regiunea Inundabilă a Dunării (P.A.R.I.D.), ca instituţie de stat specializată în lucrările de drenări şi ameliorări în regiunea Dunării şi în zona de vărsare a Siretului şi Prutului în Dunăre. Legea din 1929, care reglementa organizarea şi aplicarea lucrărilor funciare, prevedea, la art. 18, obligativitatea pentru participarea la lucrările de ameliorare a tuturor proprietarilor, dacă deţinătorii a jumătate din suprafaţa regiunii respective cereau această operaţie [14].

După primul război mondial lucrările de ameliorări funciare pentru terenurile inundabile s-au executat de către stat, pentru proprietăţile sale, şi de către moşieri sau ţărani, pentru cele private. Statul a continuat acţiunea de desecări şi îndiguiri începută în perioada antebelică în zonele inundabile ale Dunării. După înfiinţarea P.A.R.I.D.-ului, acesta a antrenat la lucrările iniţiate într-o serie de judeţe, ca Vlaşca şi Constanţa, atît pe marii proprietari, cît şi comunele care deţineau terenuri în vecinătatea pămînturilor statului [15]. Ca rezultat al măsurilor iniţi-

judeţului Dolj, dosar 65/1920, f. 80—84, 131—133); Vezi şi „Dezbaterile Adunării Deputaţilor" Şedinţa din 31 ianuarie 1924, p. 1386—1387; Şedinţa din 14 iulie 1926, p. 419—420; Şedinţa din 23 decembrie 1926, p. 834; Şedinţa din 24 februarie 1928, p. 1729; „Adevărul" din 18.V.1923; „Dimineaţa" din 3.V.1927; „Jurnalul", Craiova, din 6.XI.1936.

[11] Vezi situaţiile de pe moşiile Nanov, judeţul Teleorman (Arh. St. Bucureşti, fond Reforma agrară din 1921, jud. Teleorman, dosar 50/1930—1931, f. 25); Drajna de Jos, judeţul Prahova (Idem, jud. Prahova, dosar 317/1938, f. 36—37); Brabova, judeţul Dolj (Idem, jud. Dolj, dosar 117/1930—1932, f. 27—28, 34, 123; 59/1924—1943, f. 197); Nămoloasa, judeţul Putna (Idem, jud. Putna, dosar 33/1930, f. 4—6, 10); Zimnicele, judeţului Teleorman (Idem, jud. Teleorman, dosar 91/1932—1939, f. 22 şi urm.; 297/1936—1937, f. 1 şi urm.; 310/1937—1938, f. 4); Holboca, Ţutora, Cristeşti şi Ţigănaşi, judeţul Iaşi (Idem, jud. Iaşi, dosar 193/1936—1940, f. 36, 40).

[12] Vezi cazurile de la Berezeni, judeţul Fălciu (Arh. St. Bucureşti, fond Reforma agrară din 1921, jud. Fălciu, dosar 16/1929—1931, f. 16; 53/1932, f. 9); Zimnicea, judeţul Teleorman (Idem, jud. Teleorman, dosar 91/1932—1939, f. 22, 31—32).

[13] „Monitorul oficial", nr. 137 din 27.VI.1924.

[14] Vezi Ing. agr. Const. I. Ciulei, *Imbunătăţirile funciare şi comasarea pămînturilor în regiunea Jijiei din nordul Moldovei*, Bucureşti, M.O., Imprimeria Centrală, 1940, p. 6.

[15] Vezi Arh. St. Bucureşti, fond Reforma agrară din 1921, jud. Vlaşca, dosar 67/1930—1933, f. 11, 14, 16; jud. Constanţa, dosar 589/1934—1935, f. 56.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ate, pînă la 1939, au fost îndiguite în zona Dunării 58.837 ha ale statului, pentru care s-au investit 381 milioane lei [16].

S-a menționat că moșierii au executat lucrări de asanare, mai mult sau mai puțin corespunzătoare, în virtutea obligațiilor ce și le asumaseră pe baza dispozițiilor legilor de reformă agrară, pentru ca pe această cale ei să poată rămîne în stăpînirea unor terenuri expropiabile. În afară de acestea, unii mari proprietari și, chiar, o serie de comune au efecuat, din proprie inițiativă, îndiguirea apelor pentru a preveni pericolul inundațiilor [17]. In general, acțiunile particulare s-au rezumat la lucrări de mici proporții și aproape întotdeauna la construirea de diguri.

Lipsa de fonduri, mai ales în cazul comunelor, a făcut imposibilă transpunerea în fapt a unor lucrări complexe de asanări. După primul război mondial, de pildă, un număr de 32 de comune, situate pe malul Someșului, s-au angajat, cu concursul „Sindicatului pentru secarea bălților «Eced» și de apărare contra inundărilor pe malul stîng al Someșului" din Carei, să asaneze și să îndiguiască pămînturile lor inundabile. După inițierea unor lucrări, comunele n-au mai putut investi sumele necesare, astfel că în anul 1930 ele deveniseră debitoare pentru suma de 10.625.468 lei, iar operația a fost abandonată [18].

După primul război mondial, în România are loc un proces, relativ intens, de degradare a pămînturilor despădurite. Se știe că legile pentru reforma agrară din 1921 prevedeau, în anumite condiții, defrișarea unor păduri moșierești și distribuirea solului la împroprietărirea individuală și, mai ales, ca pășune comunală. Pînă în anul 1940, circa două milioane ha de păduri au fost defrișate. Dacă o parte din păduri au fost tăiate pentru a servi scopurilor reformei agrare, o alta s-a făcut exclusiv pentru exploatarea materialului lemnos [19]. Paralel, unele suprafețe au fost împădurite. În ansamblu, patrimoniul forestier al țării a scăzut de la 7.094.056 ha, sau 29% din suprafața totală a României, în 1926, la 6.448.473 ha, sau 22% din aceiași întindere, în 1938 [20].

Exploatarea pe scară largă a pădurilor a avut de consecință distrugerea unei însemnate părți din bogăția forestieră a țării. O mare parte din suprafața acestor terenuri dezgolite prin defrișare, fiind situate pe coastele dealurilor, a fost supusă eroziunilor. Pînă în anul 1940, peste 200.000 ha din pămîntul țării devenise neproductiv, din aceste cauze [21].

Dacă în acțiunea pentru asanarea, îndiguirea sau drenarea terenurilor inundabile s-au înregistrat, totuși, unele succese, în schimb rezultatele obținute pe linia ameliorării solului supus eroziunilor pot fi considerate minime. Prin legea din 28 iunie 1930, pentru ameliorarea terenurilor degradate [22], s-au fixat norme în baza cărora urmau a se institui „lucrări urgente de utilitate publică" (art. 6), pentru redara în circuitul culturii a pămînturilor ce suferiseră de pe urma eroziunilor. S-a prevăzut constituirea în fiecare plasă a unei comisii cu misiunea de a cerceta solul și a dispune asupra măsurilor ce trebuiau luate pentru consolidarea lui (art.

[16] Arh. St. București, jud. Covurlui, dosar 47/1930—1932, f. 37 ; jud. Vlașca, dosar 67/1930—1933, f. 11, 14, 16 ; jud. Romanați, dosar 76/1931—1940, f. 94 și urm. ; 90/1932—1938, f. 56, 67 și urm. ; jud. Tulcea, dosar 7/1928—1931, f. 2, 7—8, 12 ; Ion Vasiliu, *op. cit.*, p. 81.

[17] Vezi Arh. St. Focșani, fond Prefectura județului Putna, dosar 25/1931, f. 71.

[18] Arh. St. Satu Mare, fond Camera agricolă, județul Satu Mare, dosar 8/1930, f. 56.

[19] Ilie C. Demetrescu, *Politica forestieră*, în *Enciclopedia României*, vol. III, p. 165 ; Ing. Const. I. Ciulei, *Îmbunătățirile funciare și comasarea pămînturilor*, în „Viața agricolă", an XXXI (1940), nr. 1, ianuarie, p. 7.

[20] Gabriel Giurgea, *op. cit.*, p. 49 ; Ilie C. Demetrescu, *op. cit.*, p. 166 ; V. Sabău, *Cultura și exploatarea pădurilor*, în *Enciclopedia României*, vol. III, p. 449 ; Ion Vasiliu, *op. cit.*, p. 97.

[21] Ing. Const. I. Ciulei, *op. cit.*, p. 7.

[22] „Monitorul oficial", nr. 141 din 28.VI.1930.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

7). Sumele pentru finanțare urmau a fi depuse de către Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Ministerul de Lucrări Publice, comune, județe, camere de agricultură, din amenzile aplicate celor ce încălcau dispozițiile acestei legi, precum și de către toți proprietarii interesați la realizarea operațiilor de asemenea natură.

Pînă la apariția legii din iunie 1930, lucrările de consolidarea și ameliorarea solului efectuate au fost reduse. În unele județe, Camerele de agricultură au inițiat și stimulat măsuri pentru sporirea suprafeței cultivabile, dar lipsa fondurilor n-a permis întreprinderea unor asemenea acțiuni pe întinderi mari de teren [23]. După 1930, ca și mai înainte, lucrările de ameliorare au continuat să se rezume mai mult la prevenirea extinderii degradării solului decît la înlăturarea fenomenului. Const. I. Ciulei remarca faptul că între cele două războaie mondiale, județele și comunele cheltuiau anual peste 500 milioane lei pentru a „cîrpi", prin diguri, canale și plantații, stricăciunile făcute solului în urma despăduririi lui [24].

Abia în 1939, pentru întîia oară după primul război mondial, Ministerul Agriculturii și Domeniilor a studiat problema ameliorării complexe a unei zone mari, aceea a bazinului hidrografic al Jijiei [25]. Din cele 500.000 ha din județele Botoșani, Iași, Dorohoi, Fălciu, Baia și Roman, luate în calcul, peste 20% erau compuse din văi și coaste neutilizabile. S-a prevăzut ca, într-o perioadă de 30 de ani, să se amelioreze și comaseze acest teren, de pe urma cărei operații peste 100.000 ha mlăștinoase ar fi fost secate. Prin drenări, trebuia realizată o rețea de iazuri, din apa cărora, prin cădere, să se pună în funcțiune o centrală electrică, a cărei forță să alimenteze irigarea a 10.000 ha [26]. S-a stabilit, pe baza antecalculației, că proprietățile supuse ameliorării puteau aduce, numai prin comansare, un spor de producție de 30% [27].

În 1940, înainte de a fi detaliate modalitățile de finanțare a operației, Ministerul Agriculturii, în colaborare cu cel al Apărării Naționale, a executat lucrări relativ importante, pe valea Sitnei [28]. La începutul anului următor, în ianuarie, s-a stabilit prin decret-lege, ca valoarea lucrărilor, însumînd 77.500.000 lei, să fie suportată de Ministerul Agriculturii, Ministerul Lucrărilor Publice și cel al Sănătății, Institutul Național al Cooperației, Camerele agricole și cele de comerț, federalele și băncile populare, orașele, comunale rurale și cele 35 de obști de îmbunătățiri funciare ce urmau a lua ființă [29]. Evenimentele survenite în vara anului 1941 au dus, însă, la abandonarea acestei lucrări.

Astfel, pînă după cel de-al doilea război mondial, ansamblul volumului de lucrări de îmbunătățiri funciare executate au fost reduse. Pe baza rezultatelor generale obținute în această direcție, Marius Gromsen — unul dintre cercetătorii problemei agrare din România — avea dreptate atunci cînd afirma că pînă în 1946 îmbunătățirile funciare continuau să rămînă aproape necunoscute în țara noastră [30].

---

[23] Vezi Arh. St. Timișoara, fond Camera agricolă, județul Timiș-Torontal, dosar 4/1928—1929, f. 4, 7 și urm.

[24] Ing. Const. I. Ciulei, *op. cit.*, p. 7.

[25] Vezi Arh. St. Satu Mare, fond Camera agricolă, județul Satu Mare, dosar 13/1940, f. 17.

[26] Ing. Const. I. Ciulei, *op. cit.*, p. 8 ; Idem, *Punerea în valoare a terenurilor neproductive din regiunea Jijiei în N. Moldovei*, în „Viața agricolă", an. XXXII (1941), nr. 3, martie, p. 89—90.

[27] Ing. agr. Const. I. Ciulei, *Îmbunătățirile funciare și comasarea pămînturilor în regiunea Jijiei din nordul Moldovei*, București, M.O., Imprimeria Centrală, 1940, p. 3, 6—10.

[28] Const. I. Ciulei, *Organizarea și finanțarea lucrărilor de îmbunătățiri funciare din regiunea Jijiei și a Bașeului*, Iași, Tipografia „Albina Românească", 1941, p. 3—5.

[29] *Ibidem ;* Idem, *Punerea în valoare a terenurilor neproductive din regiunea Jijiei în N. Moldovei*, în „Viața agricolă", an. XXXII (1941), nr. 3, martie, p. 89—90.

[30] Marius Gormsen, *Principalele probleme structurale ale agriculturii în România*, în *Problema agrară*, București, Cartea Românească, 1946, p. 56—57.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În fine, un ciclu de trei articole, semnate de M. Mironescu, *Cu privire la istoricul și răspîndirea tipurilor de călcători și teascuri pe teritoriul României*; M. Brudiu afirmă că, spre deosebire de comuna Pechea, unde se ara cu pluguri de *sudul Moldovei* și de P. Gyulai, *Despre începuturile fabricării mașinilor agricole la Cluj*, abordează problemele fabricării inventarului mort și aceea a folosirii lui în agricultură.

N. Mironescu se ocupă de istoricul și răspîndirea tipurilor de călcători și teascuri pe teritoriul României. Problema este studiată numai din punct de vedere etnografic. Întregirea cercetărilor cu informații documentare oferite de arhive sau de istorici ar fi sporit valoarea acestui articol.

M. Brudiu prezintă o contribuție la cunoașterea înzestrării cu inventar mort a gospodăriei țărănești din sudul Moldovei. Autorul evidențiază tendința țărănimii de aici de a face apel la mijloace tehnice din ce în ce mai moderne, în utilizarea cărora ea vedea o condiție a sporirii producției agricole. Credem, însă, că statisticile referitoare la numărul mașinilor și utilajelor agricole din județele Covurlui și Tecuci, folosite de M. Brudiu ca bază documentară, trebuiesc privite cu suficientă rezervă. Este greu de conceput că existau diferențe atît de evidente în ceea ce privește gradul de înzestrare tehnică a gospodăriilor, luate pe comune. Faptul că în unele localități lipseau plugurile de fier, în altele cele de lemn, iar în cîteva dintre ele nu era menționată existența nici măcar a unui plug dovedește modul defectuos al întocmirii statisticilor. Din mențiunea făcută la p. 107, aceea că locuitorii satelor posedau mașini, nu se poate deduce — așa cum dorește să precizeze autorul — că proprietarii lor erau, în mod firesc, țărani, întrucît termenul de locuitor are un sens mult mai larg, în el incluzîndu-se populația care trăia la sate. La p. 108, M. Brudiu afirmă că, spre deosebire de comuna Pechea, unde se ara cu pluguri de fier, la Nănești „se ara cu 2—4 boi, deci cu pluguri rudimentare...". Folosirea vitelor de muncă la arat, indiferent de numărul lor, nu poate constitui un indiciu asupra calității plugurilor. Se știe că utilizarea a patru boi la arat se făcea mai ales pe terenurile ce se desțeleneau, pe cele în pantă, și ea se putea efectua și cu pluguri moderne și cu pluguri de lemn.

P. Gyulai, propunîndu-și să urmărească începuturile fabricării uneltelor agricole la Cluj, plasează prima încercare de acest fel în anul 1840. Autorul stabilește tipurile de unelte confecționate și, chiar, evoluția lor. Materialul completează, astfel, informația existentă pînă în prezent în legătură cu fabricarea uneltelor agricole.

În ansamblul lui, volumul conține articole valoroase care sporesc cunoștințele noastre despre evoluția agriculturii în România. Este necesar de menționat, însă, faptul că în aparatul critic al unor articole există trimiteri incomplete sau greșite, care puteau fi lesne îndreptate spre a nu crea confuzii sau nedumeriri cititorului în legătură cu izvoarele utilizate. La p. 22, de pildă, la trimiterea 21, sînt citate operele lui Lenin, fără a se indica volumul; la p. 56, Fl. Mârțu menționează, la trimiterea 9, titlul: *Contribuții la cunoașterea vieții dacilor de pe valea superioară a Dîmboviței*, în timp ce la p. 61, trimiterea 26, el apare schimbat la sfîrșit astfel: *„...a rîului Dîmbovița"*; R. Mândru, utilizînd la trimiterea 10, p. 78, informații dintr-un volum a lui V. Tufescu, indică *op. cit.*, cînd titlul cărții este pentru prima dată menționat la p.85. Asemenea erori sînt minore și ele nu reduc din valoarea reală a volumului.

Credem că prin cooptarea în colegiul de redacție a unor specialiști din toate domeniile care se ocupă cu istoria agriculturii și prin fixarea unei tematici de către acest for de coordonare, pe viitor s-ar putea realiza volume care, prin conținutul lor, ar elucida problemele controversate ale agriculturii din țara noastră.

D. Șandru

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

VASILE VESA, *Din corespondența între președintele Franței Raymond Poincaré și țarul Rusiei Nicolae al II-lea privind România, în perioada primului război mondial*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Series historia, 1970, Fasciculus 1, p. 109—117.

Autorul acestui studiu, Vasile Vesa, este asistent la Universitatea din Cluj. După cum ne informează o notiță inserată în „Studia Universității Babeș-Bolyai". Series historia, 1970, fasc. 1, p. 150, Vasile Vesa a fost la Paris din decembrie 1968 pînă la iulie 1969 pentru specializare. Cu acel prilej, la Institutul de istoria relațiilor internaționale de sub direcția profesorului J. B. Duroselle, el „a condus" un seminar cu studenții anului II, la care a fost tratată tema „Țările balcanice la începutul sec. XX". În aceeași perioadă, Vasile Vesa a cules material din Arhivele Ministerului francez al Afacerilor Străine și din Arhivele Ministerului francez al Apărării Naționale, material destinat „redactării tezei [sale] de doctorat, intitulată: *„Relațiile franco-române (1910—1916)"*. Așadar, studiul publicat de Vasile Vesa în fascicola de față a revistei Universității din Cluj este un fragment din teza sa de doctorat.

Se știe că, după ce, în iulie 1914, a fost dezlănțuit primul război mondial, beligeranții s-au străduit să atragă de partea lor statele rămase neutre. Au urmat îndelungate tratative, mai ales pe calea diplomatică. Ele au avut ca rezultat intrarea Italiei în război, în 1915, alături de Franța, Anglia și Rusia. În toamna aceluiași an 1915, Bulgaria s-a aliat cu Germania și Austro-Ungaria. Presiuni au fost exercitate de ambele tabere și asupra României, precum și a altor state.

În ceea ce privește țara noastră, autorul semnalează că, deja la 1 octombrie 1914, a intervenit între președintele consiliului de miniștri al României, I. Brătianu, și ministrul de externe al Rusiei, Sazonov, „un schimb de scrisori", prin care guvernul român s-a angajat să păstreze neutralitatea, iar guvernul rus a garantat că, la încheierea păcii generale, teritoriile din Austro-Ungaria, locuite „în majoritate de populație românească", vor fi alipite României.

Franța, Anglia și Rusia — constituind grupul de state căruia contemporanii i-au dat denumirea de „Antantă" — au considerat neutralitatea României ca o soluție provizorie. Avînd în vedere poziția geografică a țării noastre, avînd în vedere și însemnătatea armatei române — pentru cazul de război, efectivul ei era evaluat la circa 600.000 de ostași — crearea unui nou front de luptă ar fi fost o grea lovitură pentru puterile Europei centrale, obligate să retragă trupe de pe celelalte fronturi pentru a le opune noului lor adversar. Totodată alianța României cu Antanta ar fi avut consecința că Germania și Austro-Ungaria nu și-ar mai fi putut procura de la noi produse alimentare și petrol. Situația lor, deja foarte grea în ceea ce privește asigurarea hranei populației civile și a armatei și aprovizionarea cu benzină, ar fi fost atunci considerabil îngreuiată.

Pentru aceste motive, Antanta a făcut demersuri stăruitoare la București, pentru a determina guvernul român să declare război Germaniei, Austro-Unagriei și aliaților lor.

În legătură cu aceste demersuri, președintele Republicii Franceze, Raymond Poincaré, a adresat țarului Rusiei, la 1 martie 1916 și la 5 august 1916, două „scrisori" al căror cuprins Vasile Vesa îl reproduce după textul păstrat în Arhivele Ministerului francez al Afacerilor Străine. În ambele „scrisori", Poincaré intervenea pentru grăbirea încheierii convenției relative la „cooperarea militară" a României.

Se știe că, după lungi negocieri între reprezentanții Antantei și ai țării noastre, s-a ajuns, în august 1916, la adoptarea textului definitiv al acestei convenții și că, în consecință, la 14/27 august 1916, România a intrat în acțiune alături de Rusia, Franța, Anglia și Italia.

Foarte grele au fost luptele pe frontul român din septembrie pînă spre finele lunii decembrie 1916. Cu privire la situația militară de pe acest front și la măsurile ce s-ar fi cuvenit a se lua, Raymond Poincarè a trimis țarului trei „scrisori" la 12 octombrie, 27 noiembrie și 18 decembrie 1916. Vasile Vesa publică aceste „scrisori",

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aflate de asemenea în dosarele păstrate în Arhivele Ministerului francez al Afacerilor Străine.

În concluzie, Vasile Vesa subliniază că această corespondență pune în evidență însemnătatea deosebită pe care Antanta a atribuit-o participării României la primul război mondial, precum și contribuția armatei noastre la operațiile militare din toamna și iarna anului 1916.

Actele publicate de Vasile Vesa prezintă un netăgăduit interes pentru istoria României. Cele mai importante dintre ele sînt însă de mult cunoscute.

Vasile Vesa afirmă, la pag. 109, că această corespondență „n-a făcut pînă acum obiectul unei cercetări mai amănunțite". Foarte vag, el menționează că „unele din scrisori au fost publicate în colecțiile de documente sovietice referitoare la primul război mondial" și că „în literatura istorică română este citată una din aceste scrisori de către I. Gheorghiu, în *Relațiile româno-ruse în perioada neutralității române (1914 — august 1916)*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea a II-a, București, 1954".

Dator era Vasile Vesa să indice care „scrisori" au fost publicate în colecțiile de documente sovietice", în ce colecții (precizînd titlul lor), în ce volume și la ce pagini. De asemenea dator era Vasile Vesa să indice care din aceste „scrisori" a fost citată de I. Gheorghiu și la ce pagină din studiul acestuia. In lucrările științifice sînt indispensabile precizări de acest fel.

Vasile Vesa nu pare să fi știut că, dintre actele pe care le-a publicat, cele mai importante au fost de mult integral tipărite într-o foarte cunoscută carte, apărută în Franța. Ignorarea acestei lucrări franceze este cu atît mai surprinzătoare, cu cît Vasile Vesa a adunat chiar la Paris materialul studiului ce recenzăm.

Este necesar să fie rectificat și termenul de „scrisori", folosit de Vasile Vesa pentru cele cinci acte al căror text l-a reprodus în studiul său. Nu este vorba de „scrisori", ci de telegrame. Sub această denumire de „telegrame", două dintre ele au și fost publicate de Maurice Paléologue care a fost ambasadorul Franței la Petrograd în 1914—1917.

Maurice Paléologue era de origine română (după cum a semnalat istoricul I. C. Filitti). Tatăl său, după ce participase, la București, la revoluția din 1848, s-a refugiat la Paris, unde s-a căsătorit cu o franceză. Născut pe teritoriul Franței, Maurice Paléologue, în conformitate cu legea atunci în vigoare pe acel teritoriu, a devenit cetățean francez. Studiile secundare le-a făcut la Paris, fiind un distins elev al Liceului Louis le Grand, unde a fost coleg de clasă cu Raymond Poincaré, viitorul președinte de consiliu și președinte al Republicii. Intrat, prin concurs, la Ministerul Afacerilor Străine, Maurice Paléologue a înaintat treptat în gradele ierarhiei corpului diplomatic francez, devenind ambasador. La apogeul carierii sale a ajuns în 1914, cînd a fost numit ambasador al Franței la Petrograd. A rămas în acest post pînă la 1917, cînd, după abdicarea țarului și instaurarea regimului „guvernului provizoriu" în Rusia, a fost rechemat în administrația centrală a Ministerului de Externe francez. Cu privire la misiunea sa în acei viforoși trei ani, Maurice Paléologue a publicat, în „Revue des deux mondes", însemnările sale zilnice. Aceste însemnări le-a republicat apoi în trei volume, sub titlul *La Russie des tsars pendant la grande guerre*, Paris, Librairie Plon, 1921—1922.

În volumul II, la pagina 204, nota 1, Maurice Paléologue reproduce *in extenso* textul telegramei adresate țarului la 1 martie 1916 de către Raymond Poincaré. La pagina 330, nota 1, din același volum este reprodus, de asemenea *in extenso*, textul telegramei de la 5 august 1916. În ambele cazuri, Paléologue relatează demersurile pe care le-a făcut la Ministerul de Externe al Rusiei, modul cum au fost primite sugestiile președintelui Republicii franceze și răspunsurile trimise telegrafic lui Poincaré de către țar (p. 207 și p. 333).

Cît despre telegramele de la 12 octombrie 1916, 27 noiembrie 1916 și 18 decembrie 1916, Maurice Paléologue nu publică textul lor, însă indică intervențiile sale la Petrograd, în conformitate cu instrucțiile ce-i fuseseră date de Ministerul de Externe francez, instrucții care aveau același obiect ca și telegramele lui Poincaré. De ase-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

menea, ambasadorul Franței menționează și informațiile obținute cu privire la măsurile luate de înaltul comandament rus în legătură cu aceste intervenții. (Volumul III, p. 59, 103, 115, 122 și 148).

Așadar, în însemnările zilnice ale lui Maurice Paléologue găsim reproduse nu numai două din cele cinci telegrame care alcătuiesc materialul de bază al studiului lui Vasile Vesa, ci și foarte importante amănunte referitoare la demersurile întreprinse pe calea diplomatică cu prilejul acestor telegrame. Era firesc ca Maurice Paléologue, în însemnările sale zilnice, să acorde o deosebită atenție acțiunii desfășurate în favoarea României, în acele clipe hotărîtoare. Din cauza originii sale române, el a urmărit, cu un viu interes, soluționarea problemelor privind țara noastră.

Ignorarea de către Vasile Vesa a celor trei volume cuprinzînd amintirile lui Maurice Paléologue din anii 1914—1917 constituie o gravă deficiență.

De asemenea Vasile Vesa n-a știut că telegramele lui Poincaré de la 1 martie 1916 și 5 august 1916 au fost citate și comentate de Constantin Kiriţescu în documentatul său articol despre *Preludiile diplomatice ale războiului*, apărut în revista „Viața românească" din aprilie 1940 (p. 60—61 și p. 70).

Mai sînt și alte deficiențe în studiul ce recenzăm. Astfel, Vasile Vesa scrie (la p. 110) că, la 1 octombrie 1914 (stil nou), s-a încheiat, printr-un „schimb de scrisori între Brătianu și Sazonov", o convenție între România și Rusia, cu privire la menținerea neutralității țării noastre și la consecințele ei la încheierea păcii generale. Or, după cum a arătat N. Iorga, n-a avut loc atunci „un schimb de scrisori" între Brătianu și Sazonov, ci un schimb de note între ministrul de externe al Rusiei, care era Sazonov, de o parte, și ministrul României la Petrograd de cealaltă parte (N. Iorga, *Istoria României*, vol. X, București, 1939, p. 348).

De asemenea greșește Vasile Vesa cînd atribuie lui Blondel (p. 110, nota 3) și lui Saint-Aulaire (p. 113) titlul de ambasadori ai Franței la București. În perioada la care se referă studiul lui Vaslie Vesa, Franța n-a fost reprezentată la București prin ambasadori, ci numai prin miniștri plenipotențiari.

Aceste erori sînt desigur regretabile. Ele sînt însă de mai mică însemnătate decît ignorarea însemnărilor zilnice ale lui Maurice Paléologue din anii 1914—1917.

Constantin C. Angelescu

SILVIA IOANID, *Contribuția Universităților din București și Iași la unirea Transilvaniei cu România*, în „Analele Universității București. Istorie", anul XVIII, 1969, p. 51—72.

În articolul ce face obiectul recenziei noastre, autoarea și-a propus să ne prezinte aportul celor două prestigioase așezăminte de învățămînt superior din București și Iași la desăvîrșirea Unirii.

Prima parte a lucrării este consacrată analizei activității desfășurate în Franța, Italia, Statele Unite și Anglia de către profesorii universitari din România, aflați în străinătate fie în emigrație, fie în urma unor misiuni încredințate din țară, activitate închinată în exclusivitate susținerii, pe toate căile, a drepturilor românilor din teritoriile aflate sub dominația Austro-Ungariei de a se uni cu patria mamă. Sînt evidențiate variatele mijloace folosite de universitarii români ca memorii, întruniri și conferințe, articole de presă, editarea a numeroase volume, stabilirea unor legături cu diferite personalități marcante pe tărîm politic și cultural, toate acestea avînd drept scop de a face cunoscut atît în cercurile oficiale, cît și în rîndul opiniei publice europene, deziderатul nutrit de veacuri de către poporul român. Cum pe drept cuvînt se remarcă și în lucrare, această intensă activitate de propagandă națională s-a desfășurat cu precădere în Franța, unde, de altfel, a luat ființă, la 3 octombrie 1918, „Consiliul național al unității române", organ coordonator al acțiuni-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lor emigrației române, recunoscut oficial, în scurt timp, de guvernele Franței, Angliei și Italiei.

În continuare, în partea a doua a articolului, sînt trecute în revistă, începînd din toamna anului 1918, diversele acțiuni ale universitarilor rămași în țară, cît și ale studenților demobilizați, în sprijinul realizării nobilului ideal al unirii. Astfel sînt menționate înființarea „Asociației docenților universitari din toate ținuturile românești", demonstrațiile studenților din București și Iași prin care, alături de stăruința deschiderii imediate a celor două Universități, și-au exprimat dorința fierbinte de a lupta pentru înfăptuirea idealului întregirii naționale. Acestea aveau să culmineze cu manifestațiile din cele două centre universitare organizate de către profesori și studenți cu prilejul Adunării Naționale de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918.

Prin participarea efectivă la pregătirea și realizarea unirii Transilvaniei cu România, reprezentanții universităților din Iași și București — așa după cum se subliniază și în concluzia lucrării — au adăugat contribuția lor eforturilor depuse de întregul nostru popor pentru desăvîrșirea Unirii.

În ansamblu, studiul se remarcă printr-o redactare îngrijită. Dar faptul că autoarea s-a limitat a folosi cu precădere — exceptînd unele lucrări contemporane evenimentului — material informativ cules din presa timpului, a făcut, între altele, să rămînă încă necunoscute unele aspecte legate în special de străduințele conducerii Universității ieșene pentru înlesnirea continuării studiilor întrerupte din cauza războiului de către toți studenții români, inclusiv cei aflați în afara granițelor României anului 1914, ca și activitatea unor comitete studențești din care au făcut parte și reprezentanți ai studenților din teritoriile ocupate de Austro-Ungaria, comitete în cadrul cărora — după cum singuri au afirmat — urma să se dea tonul realizării armoniei sufletești, generată de conștiința unității etnice a tuturor studenților români. Ca o completare, adăugăm la studiul Silviei Ioanid următoarele :

Împrejurările vitrege ale războiului au produs serioase perturbații și în viața universitară ieșeană. De o restabilire aproape de normal a procesului de învățămînt nu putea fi vorba decît abia după încetarea ostilităților în urma armistițiului încheiat între guvernul român și Puterile Centrale (decembrie 1917).

Deschiderea cursurilor pentru anul 1918—1819 a ridicat probleme deosebite conducerii Universității, mai ales că ocupantul temporar al palatului universitar — Ministerul de Război — a tergiversat eliberarea clădirii (Arh. Universității „Al. I. Cuza" Iași, fond Rectorat, dosar 1/1918, f. 74 ; dosar 4/1918, f. 31—32). Pe de altă parte, afluența unui număr foarte mare de studenți care au solicitat, începînd cu vara anului 1918, înscrierea la una din cele patru facultăți ale Universității, a impus înlăturarea imediată a oricăror factori ce împiedecau redeschiderea anului de învățămînt. Acest lucru, în condițiile în care pe plan politic se plămădea desăvîrșirea Unirii a căpătat o importanță deosebită și semnificativă cu atît mai mult cu cît numeroși studenți care au bătut la porțile Universității din Iași veneau din teritoriile românești aflate încă sub ocupație.

Avalanșa de tineri întorși de pe front, dornici să-și desăvîrșească studiile, a determinat rectoratul să recurgă la o serie de măsuri imediate. Astfel, încă din aprilie 1918, conducerea Universității a luat inițiativa alcătuirii unui instrument de orientare prin imprimarea „Anuarului" pe anul 1918—1919, menit să folosească ca un *vade-mecum* pentru toți cei care doresc să se înscrie la una din facultăți (dosar 5/1918, f. 27).

În vara anului 1918, după demobilizarea generală, din rîndurile marelui număr de studenți îndreptați din nou spre Universitate au făcut parte mulți transilvăneni, care se aflau în Moldova fie veniți odată cu batalioanele de voluntari în iunie 1917 (dosar 2/1918, f. 119 v., dosar 3/1918, f. 19, 167), fie dezertați din armata austro-ungară, fie, în sfîrșit, refugiați îndată după declanșarea ostilităților primului război mondial (dosar 2/1918, f. 91). În fața acestei realități și a împrejurărilor cu totul excepționale, Comisia Universității de echivalare a diplomelor din țară și străină-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tate a hotărît la 28 iunie 1918 ca înscrierea studenților transilvăneni, aflați în imposibilitate de a proba cu acte autentice situția lor școlară, să se facă sub rezerva prezentării ulterioare a acestora (dosar 7a/1918, f. 23 ; dosar 7/1918, f. 294). Făcînd o derogare de la legea instrucțiunii publice în vigoare, aceeași comisie a mai decis ca echivalarea certificatelor și diplomelor prezentate de tinerii transilvăneni, absolvenți ai unor școli secundare sau speciale cu programe diferite, să se facă, în anii 1918 și 1919, fără nici un examen de diferență (dosar 7a/1918, f. 56).

Cererile de înscriere la Universitatea din Iași și de echivalare a studiilor din partea studenților transilvăneni au asaltat comisia alcătuită în acest scop. La 29 septembrie 1918, studentul în litere Ardeleanu Vichente intervine la rectorat în numele a 44 de studenți transilvăneni pentru a li se aproba, pe baza foilor matricole eliberate de „Biroul central al voluntarilor români ardeleni și bucovineni", echivalarea studiilor și înlesnirea continuării lor prin primirea gratuită în căminul studențesc (dosar 2/1918, f. 294). Acest grup, ca și altul format din 21 de studenți, pentru care a fost depusă o listă la rectorat în 18 iunie, erau alcătuite din ofițeri voluntari veniți în Moldova cu un an în urmă pentru a se alătura armatei române, în lupta împotriva dușmanilor cotropitori (dosar 2/1918, f. 119). Cea mai mare parte însă din cererile studenților transilvăneni au fost depuse individual (vezi dosarele 1/1917, 2/1918, 7/1918, 1/1919, 2/1919, 3/1919).

Faptul că a existat o grijă permanentă din partea conducerii Universității pentru a facilita înscrierea la diferite facultăți a studenților transilvăneni atestă că numărul acestora nu era deloc neglijabil. O comparație între numărul total al studenților înscriși în anul de învățămînt premergător intrării României în război și anul 1919 vine în sprijinul aserțiunii de mai sus. Dacă în 1915—1916 totalul studenților Universității ieșene era de 1.230 (Arh. St. București, Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor, dosar 3252, f. 9), în martie 1919, numărul lor se ridica la 3.163 (Arh. Universității „Al. I. Cuza" Iași, fond Rectorat, dosar 3/1919, f. 264, 266—267). Această dublare a numărului de studenți s-a datorat atît celor veniți de la Universitatea din București și unele Universități din străinătate, cît și studenților transilvăneni.

În condițiile grele generate de război, la care se adaugă pasivitatea autorităților centrale și locale, reînființarea căminului și cantinei studențești a constituit una din principalele probleme care a stat în fața conducerii Universității și în rezolvarea căreia a întîmpinat „piedici de neînvins", din cauza lipsei unui local corespunzător și a fondurilor. Avînd în vedere că cea mai mare parte din studenții transilvăneni și bucovineni înscriși la Universitate erau privați de orice posibilități materiale, rectorul, prof. dr. N. Leon, atrăgea atenția într-un memoriu înaintat Ministerului Instrucțiunii că rezolvarea acestei situații „reprezintă o chestie mare, națională, care privește și interesează statul român" (dosar 6/1918, f. 3).

Fără amenajări prealabile, deschiderea precipitată a căminului s-a dovedit a fi, în cele din urmă, o improvizație, ceea ce a produs nemulțumiri în rîndul studenților. La 14 decembrie 1918, asociația „Căminul studențesc", din al cărei comitet au făcut parte și delegați ai studenților transilvăneni, a protestat împotriva folosirii creditului de 400.000 lei votat de Parlament și destinat în exclusivitate înființării unui cămin pentru o anumită categorie de studenți. Acest lucru nu făcea decît să „jignească sentimentele cele mai vii și de actualitate, care sînt azi de *Unire*" (subl. în text), în care se topesc, „nemaicunoscîndu-se decît românii", toți fiii țării veniți din colțurile cele mai îndepărtate, iar căminul, ca formă de sprijin material, trebuie oferit tuturor celor lipsiți de mijloace (dosar 3/1918, f. 207).

Necesitatea absolută a lichidării acestor stări de fapte a fost subliniată și legată nemijlocit de momentul desăvîrșirii unității statului național român și a sarcinii ce revenea în viitor tinerei generații de intelectuali pentru propășirea țării. „Azi — se arăta în încheierea memoriului — s-a făcut unirea unui popor întreg grație sîngelui vărsat și principiilor confirmate prin sînge. Mîine se va dovedi puterea de viață și dreptul de a trăi a fiecărui popor prin calitățile sufletești și intelectuale ce va fi în stare să dezvolte... Să nu uităm că Universitatea, prin

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

numele ei, își are rolul cel mai de seamă în progresul țării și acei care azi sînt studenți mîine vor fi cîrmuitori sub toate formele și vor reprezenta România care vine. Cum îi clădește Universitatea azi, așa îi va avea țara mîine..." *(loc. cit.*, f. 208).

Nedesprinși de realitățile ce se desfășurau sub ochii lor, alături de o serie de propuneri concrete ce vizau ameliorarea condițiilor precare din cămin, membrii comitetului căminului „Unirea" — denumire semnificativă dată de studenți ulterior înființării lui — între care se numărau și reprezentanții studenților transilvăneni, afirmau într-un alt memoriu înaintat Universității la 12 ianuarie 1919, că aveau în vedere atingerea unui țel de interes național, acela al unificării sufletești „mai întîi noi în de noi cei din comitet", care apoi cuprinzînd „sufletele grosului studențimii din fiecare provincie întreolaltă, vom putea ajunge la o adevărată unire sufletească, pe lîngă cea de teritoriu" (dosar 1/1919, f. 26—29).

Pentru a obține un ajutor substanțial din partea organelor centrale de stat, studenții transilvăneni au inițiat o acțiune ce a întrunit aprobarea unanimă a celorlalți studenți. Astfel, la începutul lunii februarie 1919, a fost solicitat Consiliul Dirigent din Sibiu să intervină pe lîngă guvernul din București pentru a oferi, prin toți factorii săi, un sprijin real în vederea deschiderii cursurilor universitare și a îmbunătățirii condițiilor din cămin (dosar 8/1919, f. 183). Așa se explică de ce ministrul instrucțiunii publice, I. Gh. Duca, a cerut prorectorului Universității din Iași, prof. Iulian Teodorescu, prin telegrama din 6 februarie, să avizeze imediat asupra măsurilor de îmbunătățire sub toate aspectele a situației studenților transilvăneni, propunînd să fie rechiziționat localul fostului consulat austro-ungar din Iași pentru deschiderea unui cămin (dosar 2/1919, f. 36). În același timp, Vasile Goldiș, șeful resortului de instrucție publică și culte din Consiliul Dirigent al Transilvaniei, anunțînd că a intervenit la București în favoarea studenților din Iași, sugera conducerii Universității să încerce pentru ajutorarea lor și inițiativa socială *(loc. cit.*, f. 86). La apelul pentru susținerea căminului studențesc, Banca Națională a României a pus la dispoziția Universității suma de 200.000 lei, specificînd că aceasta să fie folosită pentru ospitalitatea studenților transilvăneni (dosar 3/1919, f. 566).

Paralel cu acțiunile prezentate mai sus, conducerea Universității ieșene a depus eforturi stăruitoare pentru deschiderea anului de învățămînt. Numeroasele intervenții, începînd cu vara anului 1918, făcute de Senatul universitar pentru eliberarea palatului Universității ocupat de Ministerul de Război nu s-au soldat cu rezultate imediate. Cu toate acestea, Colegiul universitar, în ședința din 26 octombrie 1918, în speranța apropiatei deschideri a cursurilor, a decis, în urma propunerii prof. dr. M. Mezincescu, ca, ținînd seama de momentul fără precedent din istoria patriei noastre, solemnității prilejuită de această ocazie să i se dea un caracter deosebit, „potrivit evenimentului istoric național, care e pe cale de desăvîrșită înfăptuire", mai ales că un mare număr de studenți din teritoriile românești aflate încă sub ocupație s-au înscris la facultățile Universității. Rectorul, prof. dr. N. Leon, a fost invitat să facă cunoscut prof. D. Gusti dorința Colegiului ca subiectul dizertației de inaugurare a noului an de învățămînt să „fie în legătură și în cadrul marilor zile pe care le trăim" (Condica de procese verbale a ședințelor Senatului și Colegiului universitar pe anul 1918—1919, f. 36). Cum însă deschiderea cursurilor a suferit repetate amînări din cauza tergiversării lucrărilor de reamenajare a clădirii Universității și în special a lipsei de combustibil necesar încălzirii, în memoriul alcătuit pe baza hotărîrilor luate de studențimea ieșeană la întrunirea din 30 ianuarie 1919, organizată din inițiativa „Centrului studențesc", se arăta că în „noua eră ce se deschide României prin *Unire*" (subl. în text), nu se poate admite ca Universitatea să rămînă închisă mai ales în fața fraților transilvăneni, „care au venit cu dragoste și în număr mare să se lumineze de la vechiul nostru focar de cultură românească". Invocînd cei aproape trei ani pierduți, convinși că nu cu mari sacrificii și „dacă ar exista mai multă bunăvoință din partea guvernului" s-ar putea dispune deschiderea cursurilor, studenții au făcut un apel călduros la profesorii lor pentru a-i sprijini în această acțiune (dosar 2/1919, f. 62). În cele din urmă, deschiderea anului universitar 1918—1919 a avut loc la 1 martie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Paralel cu demersurile pentru reluarea cursurilor, conducerea Universității a luat atitudine față de mobilizarea decretată de guvernul român în toamna anului 1918, la care urma să răspundă aproape 600 din studenții înscriși la diferitele facultăți, cu excepția celor de la medicină. Astfel, la 31 octombrie 1918, Senatul universitar a decis să se intervină la președintele Consiliului de Miniștri pentru a aproba mobilizarea pe loc a studenților, arătînd că țara va avea mai mult de folosit de pe urma activității lor în laboratoare, sălile de curs și biblioteci, a căror ambianță oferă un bun prilej pentru „realizarea cît mai luminoasă și desăvîrșită a unității culturale și a armonizării sufletești între ramurile și tulpina neamului nostru" (dosar 7/1918, f. 110—111).

Un alt moment important demn de relevat, legat de realizarea unității spirituale a tuturor studenților înscriși la Universitatea din Iași, l-a constituit înființarea societăților studențești de la diferite facultăți și secții. În acest sens, reține atenția în mod deosebit memoriul studenților în drept înaintat Senatului universitar, în care au fost expuse pe larg motivele înființării societății. Alături de completarea cunoștințelor de specialitate, încurajarea pentru cercetări originale și a dezvoltării dragostei față de muncă, este subliniat și pus pe același plan rolul pe care trebuie să-l îndeplinească „Societatea studenților în drept români", în condițiile noi ale desăvîrșirii unificării statului național român. Sînt vizate — avînd în vedere prezența la Universitate a studenților transilvăneni și bucovineni — apropierea și contopirea ce trebuie să se săvîrșească între toți studenții români, unitate care trebuie să constituie pentru viitor principiul director și unicul ideal al celor ce se vor răspîndi pe tot cuprinsul țării pentru a-și exercita meseria. Societatea — se arăta în memoriul amintit — își propune să fie o școală pentru cultivarea sentimentelor patriotice, caracterul ei național fiind ilustrat de dezvoltarea și menținerea conștiinței de „solidaritate frățească între toți studenții români de pretutindeni, în vederea colaborării viitoare pentru înălțarea prin cultură a neamului românesc" (dos. 3/1919, f. 134—135).

Un aspect mai puțin cunoscut asupra căruia ne vom opri este acela al poziției unor profesori universitari față de politica internă dusă de cercurile guvernante tocmai în preajma înfăptuirii unității naționale a României.

Venit la guvern în 29 noiembrie 1918, cabinetul liberal condus de Ion I. C. Brătianu a promovat o politică de îngrădire a drepturilor de organizare și de întrunire, a libertății presei, de interzicere a manifestațiilor și organizațiilor muncitorești și democratice. Au fost menținute cu toată rigoarea starea de asediu și cenzura, fapt explicabil datorită ecoului pe care l-a avut în țara noastră Marea Revoluție Socialistă din Octombrie căzut pe terenul efervescent al nemulțumirilor profunde în care se aflau masele populare, ca urmare a stării de mizerie și exploatare.

Cu toate că aveau convingeri politice eterogene, luarea de atitudine din partea unor profesori universitari față de situația creată pe plan intern de greutățile războiului, deasupra cărora greva o guvernare ce menținea vechile practici și măsuri, poate fi explicată mai ales prin atmosfera de avînt revoluționar din acești ani, cînd opinia publică și îndeosebi curentele general democratice cunosc un puternic reviriment odată cu sfărîmarea îngrădirilor electorale.

În ședința din 21 decembrie 1918, Colegiul universitar a dezbătut cererea generalului Petala, comandantul Corpului IV de armată și al pieții Iași, referitoare la stabilirea unei colaborări a Universității la „măsurile de preîntîmpinare a curentului de dezordine socială" ce amenință țara (Condica de procese-verbale... f. 47 v. — 52). Majoritatea profesorilor prezenți la această ședință și-au exprimat odată cu nedumerirea față de o astfel de propunere, indignarea față de o asemenea colaborare, considerînd că a accepta o discuție cu reprezentantul stării de asediu însemna o recunoaștere tacită a legitimității acestei stări anticonstituționale, ce a suprimat, între altele, libertatea scrisului și a cuvîntului. Pe de altă parte, agitațiile maselor populare din întreaga țară au fost explicate ca fiind datorate grelei situații interne a României, ca urmare a imenselor sacrificii materiale din

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

timpul războiului, a lipsei generale de alimente și a samavolniciilor organelor administrative.

În cuvîntul său, prof. I. Borcea, care făcea parte din Partidul Muncii, prezentînd constatările personale făcute în satele și comunele județului Bacău, a arătat că datorită nemulțumirilor existente, lipsurilor de care suferă și nedreptăților pe care le îndură, țărănimea este pătrunsă de o „neînvinsă lipsă de încredere, de altminteri explicabilă și justificată, asupra chipului cum se va efectua viitoarea parcelare a pămîntului", anunțată prin decretul legii din 14 decembrie 1918. Țăranii nu cunosc nimic despre legea electorală din 1 decembrie 1918, prin care a fost desființat sistemul electoral cenzitar, pentru că nimeni nu le dă o lămurire dezinteresată asupra mecanismului, procedurii și secretului votului și nici asupra felului cum trebuie mînuită această armă în interesul lor. Iar dacă cineva se încumetă s-o facă, este trimis, în virtutea legii stării excepționale, în fața curții marțiale. Peste toate acestea, el a remarcat că în „cuprinsul județului, ca și, desigur, în restul țării, se practică fără teamă de răspunderi, fără rezervă, vechea școală, și poate cu mai multă strășnicie, a terorizării, a oprimărilor și a nedreptăților din România dinainte de războiul unității noastre naționale" *(loc. cit.*, f. 48 v.). În urma celor constatate, prof. I. Borcea a cerut ca răspunsul negativ al Universității la apelul generalului Petala trebuie să fie fără înconjur, sincer, avizînd măsurile împotriva „teroarei și ilegalităților de tot felul care se practică la sate ca și la orașe" *(loc. cit.*, f. 49)

Universitatea este datoare să atragă atenția asupra „cauzelor fără număr care au dat naștere la profunde nemulțumiri, în totul legitime", în sînul maselor muncitoare din mediul urban și rural, arăta prof. dr. I. Tănăsescu, invocînd convorbirile „foarte prețioase" pe care le-a avut cu muncitorii și țăranii în calitate de pacienți *(loc. cit).*

Prof. dr. Mezincescu, în cuvîntul său, considera că răspunsul care se va da de către profesorii celui mai înalt așezămînt de învățămînt va trebui să fie „hotărît, precis și zugrăvit cu toată sinceritatea impusă oamenilor de știință, oricît de sever și neplăcut va trebui să fie înalților factori responsabili" *(loc. cit.*, f. 49 v).

O atitudine similară, datorată însă numai oportunității politice, a avut-o și prof. M. B. Cantacuzino, pe care îl găsim, în aprilie 1918, printre semnatarii actului de constituire a Ligii Poporului, la care a aderat împreună cu un grup de conservatori (Eufrosina Popescu, *Crearea Ligii Poporului și activitatea ei pînă în martie 1920*, în „Studii, revistă de istorie", tom. XXI (1968), nr. 2, p. 343). Cele afirmate în scrisoarea trimisă rectorului (el neparticipînd la această ședință a Colegiului universitar), în care considera că măsura cea mai urgentă pentru a „îndulci" o „nedreaptă stare de suferințî" constă în combaterea abuzurilor de putere, a privilegiilor nelegitime și a profiturilor necinstite, se înscriu în cadrul propagandei demagogice de popularizare desfășurată de noul partid (Arh. Univ. „Al. I. Cuza" Iași, fond Rectorat, dos. 3/1918, f. 272).

În cele din urmă, Colegiul universitar a adoptat o moțiune ca răspuns la colaborarea propusă de generalul Petala, în care se atrăgea atenția guvernului asupra cauzelor reale ale nemulțumirilor generale, cerînd să se ia măsuri imediate pentru înlăturarea lor. „Agitațiunile din țară — se arăta în moțiune — se datoresc, în primul rînd, pe de o parte, lipsei, nevoilor și nedreptăților pe care le îndură de atîta vreme toate clasele sociale și care apasă mai cu seamă asupra populației nevoiașe de la sate și de la orașe, datorită abuzurilor și incurici administrației, iar pe de altă parte, situațiunei anormale în care ne aflăm, continuîndu-se vechiul sistem de guvernare, atunce cînd toată lumea aștepta o rupere desăvîrșită cu relele trecutului..." (Condica de procese-verbale.., f. 51). Deși au fost voci care s-au pronunțat pentru redactarea unui manifest ce „ar putea împăca pe toți", din 27 de profesori universitari prezenți la ședința Colegiului din 21 decembrie 1918 au votat pentru textul moțiunii 19 (între care dr.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

N. Leon, Ilie Bărbulescu, I. Borcea, dr. M. Mezincescu, dr. I. Tănăsescu, Paul Bujor, N. Costăchescu, Traian Bratu, dr. C. Parhon, I. Petrovici și alții), 8 contra și unul s-a abținut *(loc. cit.*, f. 52).

Chiar din primele zile ale anului universitar 1918—1919, unele cercuri burghezo-moșierești ce au promovat o politică șovină, au căutat să atragă pe studenți în viitoarea acestui curent reacționar. Un grup de profesori de la Facultatea de litere și filozofie (Al. Phillippide, Ilie Bărbulescu, Traian Bratu, Dimitrie Gusti, G. Ibrăileanu și I. Petrovici) a protestat împotriva creării în Universitate a unei atmosfere neprielnice muncii cinstite și rodnice, datorită încercărilor de a se otrăvi spiritele prin atîțarea la ură și discriminare. Declarîndu-se factorii direcți responsabili în procesul de educație a viitorilor intelectuali, acești profesori atrăgeau atenția conducerii Universității, la 10 martie 1919, că menirea cea mai înaltă și nobilă a ei constă în desfășurarea unei munci pozitive „pentru a forma oameni de caracter, cetățeni luminați și slujitori cu folos ai neamului, cît și pentru cultivarea științei cu toată seninătatea...", și nu a promova ura împotriva naționalităților minoritare (dos. 2/1919, f. 360).

Aspectele prezentate drept completare la articolul recenzat, subliniază cu prisosință — credem — faptul că eforturile pentru reluare activității Universității ieșene, în condițiile desăvîrșirii unității statului național român, se înscriu ca o contribuție a acestui înalt for de cultură, al cărui rol trebuia să răspundă dimensiunilor actului de la 1 decembrie 1918, la pregătirea viitorilor intelectuali ai țării și la crearea, totodată, a unui climat propice unității culturale și sufletești a tuturor studenților români ce au bătut la porțile ei. Pe de altă parte, atitudinea profesorilor universitari, recunoscuți prin ideile lor în general democratice, față de politica internă a cercurilor guvernante, vine să confirme încă odată poziția înaintată a unor intelectuali, ce s-au ridicat în numeroase rînduri împotriva nedreptăților sociale.

Adrian Macovei

C. BOTEZ, *Cu privire la situația reformei agrare în județul Iași în anii 1928—1930*, în *Cercetări istorice*, Iași, 1970, p. 171—185.

Autorul își propune să studieze aplicarea lucrărilor de reformă agrară în județul Iași într-o perioadă cînd România a fost guvernată de național-țărăniști, fixîndu-și ca sarcină să reliefeze contradicția dintre programul acestui partid și măsurile practice inițiate de el. De la început se impune observația că anii 1928—1930, luați ca limite în timp a chestiunii cercetate, în condițiile cînd se fac și precizări la partidul a cărui politică este avută în vedere. nu reprezintă decît o perioadă arbitrar stabilită a evoluției reformei agrare din județul Iași în anii guvernărilor național-țărăniste.

Este cunoscut faptul că în noiembrie 1928 guvernul Vintilă Brătianu a fost înlocuit de un cabinet național-țărănist, constituit la 10 noiembrie, sub președinția lui Iuliu Maniu. De la această dată și pînă la 17 aprilie 1931, cînd a fost adus guvernul Iorga-Argetoianu, s-au succedat patru cabinete național-țărăniste. După căderea guvernului Iorga-Argetoianu, la 6 iunie 1932 național-țărăniștii au preluat puterea politică pe care au menținut-o pînă la 12 noiembrie 1933. Or, încadrîndu-se aici anul 1928, cercetarea efectuată de către C. Botez ar trebui, în mod logic, după cum rezultă din titlul articolului, să aibă în vedere și măsurile inițiate de național-liberali pînă la căderea guvernului lor. Pe de altă parte, sfîrșitul anului 1930, care pe plan politic nu este marcat de o schimbare de cabinet, nu explică rațiunea pentru care autorul s-a oprit la el.

C. Botez menționează, în primul paragraf, că „Aplicarea reformei agrare în județul Iași, ca și în celelalte județe, a fost o lucrare grea și de durată, care nu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

s-a încheiat nici pînă la cel de-al doilea război mondial. Dacă exproprierea s-a terminat în linii generale în 1926, împroprietărirea definitivă a țăranilor a fost *împovărată* de practicile adesea ilegale ale autorităților și de volumul mare de lucrări ce trebuiau *executate* cu un aparat de specialitate insuficient" (sublinierea noastră) (p. 171). În revista „Cercetări agronomice din Moldova", nr. 2/1960, D. Șandru și I. Saizu au publicat un articol intitulat: *Aspecte ale aplicării reformei agrare din 1921 în fostul județ Iași*. La p. 163 a acestei reviste întîlnim un paragraf în care numai cuvintele *împovărată* și *executate* nu sînt identice cu cele din paragraful mai sus citat. C. Botez, publicîndu-și studiul în 1970, a avut cunoștință de articolul nostru. O dovadă în acest sens o constituie faptul că îl menționează atunci cînd amintește de contribuțiile anterioare la cercetarea temei. În consecință, nu putem aprecia procedeul utilizat de C. Botez decît ca un exemplu tipic de plagiat.

Autorul, culegînd informații din șapte dosare aflate la Arhivele Statului din Iași, apreciază că: „Mărturiile documentare inedite pun în evidență paradoxul, antiteza, dintre politica agrară prevăzută în program și practica guvernamentală" a național-țărăniștilor (p. 171). „Paradoxul" reliefat de C. Botez reprezintă însă o concluzie a unui alt paradox: programul agrar al partidului național-țărănesc nu este prezentat în acest articol pentru a se putea stabili contradicția dintre prevederile lui și practica guvernamentală. Mai mult, analiza politicii agrare a guvernelor național-țărăniste este incompletă. Autorul a avut în vedere de fapt numai legea privitoare la circulația bunurilor rurale dobîndite prin legile de împroprietărire (Legea Mihalache), din 20 august 1929, omițînd să amintească cele cîteva măsuri legislative care încercau să corijeze măcar o parte din ilegalitățile izvorîte din aplicarea pe teren a lucrărilor de reformă agrară și care au avut efecte pozitive asupra unei părți a țărănimii îndreptățită la împroprietărire. Național-țărăniștilor li se datorează *Regulamentul legii pentru tăierea și ridicarea materialului lemnos din pădurile expropriate pentru înființarea și completarea de pășuni comunale în Vechiul Regat*, intrat în vigoare la 11 aprilie 1929 („Monitorul oficial", nr. 79 din 11.IV.1929), în baza căruia, în multe localități, o parte din pădurile statului au fost vîndute comunelor pentru a fi transformate în islaz; ei sînt autorii *legii pentru preferință acordată invalizilor, văduvelor și orfanilor de război la împroprietărire*, din 7 iulie 1930 („Monitorul oficial", nr. 148 din 7.VII.1930), prin care o parte din rezervele de interes obștesc și de stat au fost distribuite, după o procedură rapidă, categoriilor de mai sus care aveau dreptul la împroprietărire (Arh. St. București, fond Reforma agrară din 1921, județul Iași, dosar 27/1930—1931, f. 6, 12—13; 47/1931—1932, f. 30).

Noi credem că neluarea în studiu a acestor două măsuri și a rezultatelor determinate de ele sînt consecințele unei documentări insuficiente făcute în legătură cu această temă. Necunoașterea lor a influențat asupra concluziilor generale trase de autor: „În acest fel — conchide C. Botez, atunci cînd apreciază politica agrară a guvernelor din 1928—1930 — național-țărăniștii și-au trădat întrutotul politica lor demagogică față de țărani. În plus au dat cîștig de cauză totdeauna marii proprietăți în litigiile acesteia cu țăranii" (p. 182).

Nu încercăm să demonstrăm pe această cale că guvernele național-țărăniste ar fi dus, prin măsurile inițiale, o politică fermă de apărare a intereselor maselor rurale. Dar nu putem fi, pe de altă parte, de acord cu aprecierea potrivit căreia ea ar fi fost întrutotul demagogică și potrivnică țărănimii. O asemenea direcție a politicii unui guvern, într-o perioadă atît de frămîntată din punct de vedere social, n-ar fi constituit altceva decît dovada celei mai crase minopii politice. Interesele de clasă au obligat cercurile conducătoare să inițieze unele măsuri care să vină în sprijinul țărănimii pentru a preîntîmpina creșterea nemulțumirilor la sate. Asemenea măsuri nu au lipsit nici în anii 1928—1930 și nici mai tîrziu. Pe de altă parte, „cîștigul de cauză" acordat totdeauna marilor proprietari este o invenție a autorului și ea trebuie respinsă cu atît mai mult cu cît avem convingerea că C. Botez nu a cercetat dosarele proceselor de reformă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

agrară care i-ar fi oferit suficiente exemple cînd marii proprietari au pierdut cauza pentru care pledau (Vezi Arh. St. București, fond Reforma agrară din 1921, județul Iași, dosar 59/1931—1932, f. 54—65; 135/1933—1935, f. 1; 193/1936—1940, f. 1, 19, 24).

C. Botez încearcă să demonstreze că perioada anilor 1928—1930 este dominată de un larg proces de deposedare a țăranilor de pămînturile distribuite acestora prin împroprietărire. El consideră că unul din motivele deposedării ar fi fost oferit de neîndeplinirea condiției care obliga pe țăranul împroprietărit să-și construiască pe lotul primit casă într-un termen de opt ani. Or, legea nu însereză în nici unul din articolele sale o asemenea stipulație.

O altă cauză a pierderii pămîntului este căutată în „lipsa inventarului agricol și a vitelor". C. Botez reia o idee mult vehiculată în literatura problemei din perioada interbelică în legătură cu „ușurința" cu care țăranii s-au împrumutat la bănci și cămătari „orbiți de continua creștere a valorii produselor agricole" din anii 1925—1929 (p. 180). Realitatea este însă alta. După 1925 prețurile produselor agricole se mențin la un nivel staționar, înregistrînd pînă în anul 1929 chiar o ușoară tendință de depresiune (Vezi S. Pop, *Cu privire la caracterul crizelor agrare din România (1918—1940)*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.", nr. 2/1967, p. 110—113). Pe de altă parte, dacă analizăm politica de credit din România de pînă la criză, constatăm că ea nu a satisfăcut necesitățile proprietății funciare rurale și că, de pildă, 17% din cei 63.917 capi de familie, anchetați în 1931, nu au contractat împrumuturi pentru motivul că le-au fost respinse cererile (Dr. N. Cornățeanu și ing. agr. Gh. Ciulei, *Problema datoriilor agricole (A doua anchetă)*, București, Luceafărul, S.A.R., 1932, p. 8—9). De altfel, în primul deceniu de după reformă, agriculturii i-au fost puse la dispoziție circa 53 miliarde lei credite, față de totalul necesar de 280 miliarde lei (Alexandru Alimănești anu, *Din nevoile agriculturii*, București, Imprimeriile Independența, 1930, p. 72).

Neîndoielnic că în primii ani ai crizei s-a produs pe scară largă executarea silită a debitorilor agricoli, dar nu totdeauna obiectul deposedării l-a format pămîntul. C. Botez, însușindu-și punctul de vedere exprimat de „Viața Românească", apreciază că pe această cale în numai zece ani, după 1919, s-ar fi efectuat a doua expropriere a agricultorului de către reprezentanții capitalului bancar și cămătăresc (p. 181). El nu explică nici care a fost prima expropriere a agricultorului și nici de ce a luat anul 1919 ca începutul acestui proces. Dacă am fi de acord cu afirmația lui C. Botez ar trebui să considerăm că sursele documentare, care demonstrează că după criză gospodăria țărănească din România continua să păstreze un procent însemnat din solul cultivabil al țării, nu exprimă o situație reală.

Autorul vorbește de procesul de strămutare forțată a țăranilor de pe un lot pe altul ca despre un mijloc care ar fi ușurat „lichidarea parțială" (sic!) a efectelor reformei agrare. „Acțiunea de strămutare a locuitorilor sau a loturilor (sic!) — scrie C. Botez — face parte din politica de deposedare a țăranului de pămînt" (p. 181). Aceasta s-ar fi executat de cele mai multe ori în mod arbitrar și, după părerea autorului, „fără știința țăranului". Izvoarele documentare evidențiază că metoda modificării dispozitivului de parcelare s-a practicat în multe sate ale țării. Ea a fost determinată, uneori, de retrocedarea unor pămînturi moșierilor; alteori s-a datorat intervențiilor unor grupuri de săteni. Strămutarea nu constituie însă un sistem menit să realizeze deposedarea țăranului de pămînt. C. Botez scrie că sătenilor deposedați de loturile lor li s-au dat în loc terenuri slabe și că pămînturile fertile ar fi intrat în stăpînirea chiaburilor. De aici se naște întrebarea: în virtutea cărui drept chiaburimea a fost împroprietărită prin reforma agrară din 1921? Această intuiție a lui C. Botez despre dreptul burghez este deformată și afirmația sa trebuie combătută cu atît mai mult cu cît ea nu este sprijinită pe nici o sursă documentară și cu atît mai mult cu cît nu corespunde realității de fapt.

Autorul afirmă că o formă „foarte răspîndită" a luptei țăranilor din județ o constituia ocuparea cu forța a pămînturilor moșierești, dar nu își susține conclu-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

zia decît pe un singur exemplu : cel petrecut la Dumeşti, în 1929, pe moşia lui M. Cantacuzino-Paşcanu. Din dorinţa de a sprijini această aserţiune sau, poate, datorită neînţelegerii chestiunii, C. Botez confundă *rezervele* cu proprietatea moşierească. Tot aici el încadrează şi actele de uzurpare de către săteni a păşunilor comunale. Procesul de acaparare a unor porţiuni din islazuriie comunale şi de transformare a lor în terenuri de cultură, prezent în perioada interbelică în întreaga ţară, nu reprezintă o formă a luptei ţăranilor, ci el este, în realitate, aproape pretutindeni, rezultatul acţiunilor chiaburimii împotriva intereselor majorităţii locuitorilor respectivei comune (vezi Virgil N. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Bucureşti, Independenţa Economică, 1940, p. 29 ; Arh. St. Bucureşti, fond Reforma agrară din 1921, jud. Ciuc, dosar 184/1935—1938, f. 1 ; jud. Bihor, dosar 483/1936—1937, f. 103, 232 ; Arh. St. Fălticeni, fond Prefectura judeţului Fălticeni, Serv. Ad-tiv, dosar 19/1928—1929, f. 117 ; Arh. St. Focşani, fond Prefectura judeţului Putna, dosar 192/1929).

În concluzie, articolul lui C. Botez oferă cititorului un tablou deformat al evoluţiei situaţiei reformei agrare din judeţul Iaşi. Rezultatele negative izvorîte din procesul exproprierii şi împroprietăririi sînt exagerate, iar cele pozitive sînt omise. Din aceste cauze, articolul reprezintă o mostră a uşurinţei cu care a fost interpretat un material documentar care privea o problemă atît de complexă. Concluziile autorului pun la îndoială metoda sa de cercetare şi valoarea ştiinţifică a articolului.

D. Şandru

AL. GH. SAVU, *Dictatura regală (1938 —1940)*, Editura Politică, Bucureşti, 1970, 483 p.

Între lucrările de istorie contemporană apărute în ultimul timp, cartea lui Al. Gh. Savu constituie o contribuţie meritorie pe linia abordării problemelor complexe ale istoriei interbelice a României. Propunîndu-şi să analizeze o etapă istorică relativ scurtă, autorul este preocupat de sezisare elementelor situaţiei politicii interne şi externe de după primul război mondial care au pregătit momentul instalării dictaturii regale. Abia în capitolul al VII-lea, din cele 17 ale lucrării cititorului îi este prezentată lovitura de stat din 10 februarie 1938 prin care regele Carol al II-lea hotărăşte simplificarea mecanismului de stat prin sporirea prerogativelor monarhice. În primele şase capitole autorul reuşeşte să selecţioneze din multitudinea informaţiilor numai pe acelea care constituie argumente care să contribuie la atingerea unui scop pe care l-am formula astfel : reconstituirea veridică a evenimentelor petrecute între 10 februarie 1938 şi 6 septembrie 1940.

Dictatura regală definită drept „dictatura făţişă a grupului oligarhici financiare şi marii moşierimi din jurul monarhiei, în frunte cu regele Carol al II-lea" (p. 456) a reprezentat o restrîngere a libertăţilor democratice, o îngustare a democraţiei care, aşa cum precizează Al. Gh. Savu referindu-se la perioada ce a urmat primului război mondial, „...li se părea vîrfurilor reacţionare prea largă" (p. 22).

În frămîntările politice postbelice, de-a lungul cărora subliniem formarea unui al doilea mare partid de guvernămînt care ar fi trebuit să contribuie la o mai bună funcţionare a regimului constituţional burghez, „restauraţia" de la 7 iunie 1930 complica tabloul vieţii politice româneşti prin introducerea noului factor monarhic ale cărui trăsături de caracter „au amplificat orientarea monarhiei din România spre dictatură" (p. 26).

În cursa pentru instituirea unui regim personal Carol al II-lea a reuşit să strîngă în jurul monarhiei un grup oligarhic „reprezentînd în principal capitalul autohton legat de comenzile de stat... şi exponent al intereselor marilor monopoluri engleze, franceze şi nord-americane" (p. 61—62) ; de asemenea, el a acţionat în direcţia îndepărtării forţelor potrivnice dictaturii prin dizolvarea unităţii aripii

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„ardelene" a Partidului național-țărănesc al cărei reperezentant era Maniu, prin evitarea unui front comun între național-țărăniști și liberali și prin atragerea tuturor grupărilor mici de dreapta — vremelnic și pe cele de extremă dreaptă — „care să devină un suport politic propriu al monarhiei, un fel de »a treia forță« pe care s-o poată opune, după împrejurări, atît liberalilor cît și național-țărăniștilor" (p. 48).

Autorul stăruie în mod deosebit asupra momentului alegerilor parlamentare din 1937 semnificativ în privința confuziei politice existente în țară confuzie folosită atît de bine de Carol al II-lea care „în acele clipe grele a făcut din nou dovada remarcabilului simț politic" (p. 126) venind pe neașteptate cu soluția Goga. Aducera lui Goga în fruntea guvernului trebuia să demonstreze țării și străinătății că anarhia se datorește partidelor politice și că singura soluție acceptabilă ar fi dictatura regală.

Văzînd în regimul instaurat prin lovitura de stat din 10—11 februarie 1938 un rezultat al „compromisului survenit între cercurile și grupările burghezo-moșierești de dreapta nefasciste, proanglo-franceze" (p. 156), autorul consideră că acest regim s-a născut cu slăbiciuni congenitale cum sînt: caracterul antidemocratic, care explică opoziția maselor populare față de dictatura regală, și lipsa unei baze politice proprii.

Cel de al VIII-lea capitol cuprinde analiza reformelor instituționale (crearea Consiliului de coroană, desființarea partidelor politice, organizarea Consiliului superior economic, înființarea Ministerului economiei naționale, a Corpului superior de control, a Comisiei speciale pentru îndrumarea, încurajarea și organizarea exportului de cereale, înființarea Ministerului Înzestrării Armatei, crearea breslelor de muncitori, meseriași și funcționari, constituirea Frontului Renașterii Naționale și reluarea activității parlamentare în limitele Constituției din 1938). Se precizează că aceste reforme „au avut același caracter eclectic ca și constituția din februarie" (p. 171). În continuare este analizată situația României în condițiile semnării acordului de la München (capitolul al IX-lea) subliniindu-se eforturile României de a intensifica relațiile comerciale cu Anglia și Franța în vederea contrabalansării influenței germane în creștere, activitatea diplomatică de conciliere a punctelor de vedere românești cu cele bulgare, maghiare și sovietice arătîndu-se că în privința cultivării unor relații de bună vecinătate cu Uniunea Sovietică „cercurile conducătoare din România și-ar fi putut învinge teama de comunism și celelalte reticențe dacă alianța cu U.R.S.S. s-ar fi încadrat într-un sistem mai larg de alianță a puterilor occidentale cu Uniunea Sovietică, eventual sub egida Ligii Națiunilor" (p. 205).

Autorul este de părere că Münchenul a agravat situația externă a României arătînd că dictatura regală a fost nevoită să cedeze treptat Germaniei datorită, pe de o parte, politicii de liniștire a agresorului dusă de Anglia și Franța, iar, pe de altă parte, incapacității de a organiza o rezistență națională.

Al. Gh. Savu apreciază că în atmosfera încordată care a precedat semnarea tratatului economic cu Germania din martie 1939 (capitolul XI), Carol al II-lea ar fi avut posibilitatea să realizeze o destindere în interior prin renunțarea la regimul puterii personale, destindere care „ar fi putut să imprime o orientare mai fermă pe plan extern" (p. 287). Bineînțeles, regele n-a renunțat la niciuna din prerogativele ce și le acordase prin Constituția din februarie. Dimpotrivă, el a încercat o întărire a regimului prin inițiativa creării Frontului Renașterii Naționale — formație politică lipsită de viabilitate. Declanșarea celui de al doilea război mondial și asasinarea lui Armand Călinescu determină pe Carol al II-lea să încerce o politică de „conciliere" cu grupările politice adverse (capitolul al XIII-lea) în vederea unei consolidări care să-i asigure capacitatea de a stăpîni nemulțumirile interne și de a continua politica de neutralitate. Această politică, simptomatică pentru slăbiciunea dictaturii, a eșuat singurul ei rezultat fiind „o deplasare spre dreapta concretizată în principal în apropierea de extrema dreaptă fascistă" (p. 349).

Ultimele trei capitole (XV, XVI, XVII) analizează tocmai procesul prăbușirii dictaturii regale. Concesiile făcute organizațiilor fasciste trebuiau mereu sporite; creșteau și pretențiile Germaniei hitleriste iar dorința de a obține sprijinul Berli-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nului împotriva acțiunilor revizioniste determinau cercurile conducătoare românești să fie tot mai sensibile la aceste pretenții.

Acceptarea dictaturii de la Viena a fost actul politic care a compromis definitiv dictatura lui Carol al II-lea ; „o reconciliere între regimul dictaturii și popor nu mai era posibilă" (p. 410). De altfel autorul dovedește că Germania calculase riguros toate consecințele impuse de cedarea Transilvaniei. Interesele economice germane rămîneau intacte fiind afectată doar capacitatea de apărare a României (p. 389). Regimul politic al lui Carol al II-lea devenea și mai nepopular iar o schimbare nu se putea face decît în sensul dorit de Berlin cu atît mai mult cu cît nu se realizase un acord de front patriotic în țară.

Regimul dictaturii regale apare astfel autorului „ca o verigă între democrația parlamentară burghezo-moșierească și fascism" (p. 457) ceea ce și determină caracterul lui extrem de contradictoriu și complex.

Considerăm că lucrarea lui Al. Gh. Savu a reușit să trateze cu competență aspectele esențiale ale perioadei. Credem că organizarea lucrării în mai puține capitole ar fi întărit impresia unei tratări unitare a problemei fără a prejudicia valorificarea materialului documentar.

Ne-am permite să semnalăm unele erori, puține și de mică importanță, care, strecurîndu-se în carte, dăunează preciziei. Autorul afirmă că „la 16 noiembrie 1928 liberalii au cedat locul național-țărăniștilor la putere, constituindu-se un nou guvern, prezidat de Iuliu Maniu" (p. 41). Or, este cunoscut că data venirii național-țărăniștilor la putere este 10 noiembrie 1928 (vezi „Monitorul Oficial" din 10 noiembrie 1928, p. 9406. Decret regal nr. 2781 din 10 noiembrie 1928). De asemenea, referindu-se la opoziția față de expansiunea economică a Reich-ului, autorul citează studiul lui Ion Veverca *Doctrina naționalismului economic românesc*, apărut în revista „Independența economică", „emanație a cercurilor liberale" (p. 301). Este vorba de revista fondată de Virgil Madgearu și Ion Răducanu în 1918 iar anul 1939 era al XXII-lea an de apariție. Ar fi fost, poate, și mai utilă pentru cercetătorul care se interesază de perioada dictaturii carliste afirmația autorului că „documentele existente duc la concluzia că Hitler prevăzuse posibilitatea ca, acceptînd cedarea de teritorii, dictatura regală să se prăbușească sub loviturile maselor populare" (p. 389) dacă aceste documente erau citate într-o notă la subsol.

Fără îndoială aceste observații nu diminuează meritele incontestabile ale valoroasei cărți pe care o prezentăm.

I. Ciupercă

HENRI MICHEL, *La Seconde Guerre mondiale*, tome I, *Les Succès de l'Axe (1939—1943)*, Presses Universitaires de France, 1968, 499 p. ; tome II, *La Victoire des Alliés (1943—1945)*. Presses Universitaires de France, 1969, 540 p.

Cunoscut în întreaga lume datorită studiilor sale despre mișcarea de rezistența franceză și europeană [1], Henri Michel publică acum în două volume o lucrare de mare interes și utilitate, despre cel de-al doilea război mondial. Lucrarea sa

[1] *Histoire de la Résistance française*, Presses Universitaires de France, 1950 ; *Les idées politiques et sociales de la Resistance*, Presses Universitaires de France, 1945 ; *Tragédie de la Deportation*, Hachette, 1954 ; *Les Mouvements clandestin en Europe*, Presses Universitaires de France, 1961 ; *Les courants de pensée de la Resistance*, Presses Universitaires de France, 1963 ; *Histoire de la France libre*, Presses Universit. de France, 1963 ; *Bibliographie critique de la Resistance*, S.E.U.P.E.N., 1964. *Jean Moulin, l'unificateur*, 1964 ; *Vichy, année* 40, Robert Laffont, 1966.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

are în primul rînd meritul de a sublinia stadiul cunoștințelor actuale despre cel de-al doilea conflict mondial. Fără a fi o istorie oficială, lucrarea lui H. Michel este strîns legată de rodnica activitate desfășurată de „Comitetul francez de istoria celui de-al doilea război mondial", creat în 1950, și de cea desfășurată de autor și alți mari specialiști în cadrul revistei Comitetului — unică în felul ei — „La Revue d'histoire de la déuxième guerre mondiale".

Cine parcurge cele două volume care cuprind cele mai reprezentative momente ale celui de-al doilea război mondial poate constata cîteva din convingerile care au călăuzit munca atît de grea a istoricului francez. Astfel, apare limpede convingerea sa că în actualul stadiu al cunoștințelor noastre se poate scrie cel puțin o sinteză a istoriei celui de al doilea război mondial. Deși aproape toate țările foste beligerante mai țin încă arhivele lor sub lacăt, autorul, spre deosebire de alți istorici mai sceptici, crede că documentația existentă — chiar și numai cea germană — trebuie să fie valorificată. Istoricii contemporani cu războiul mondial, pare să creadă H. Michel, trebuie să se grăbească cel puțin să clarifice lucrurile, mergînd la evenimente fără să se distanțeze prea mult de datele problemei, să explice ceea ce se poate explica sau numai să consemneze unele evenimente fie chiar și numai pentru a-și îndeplini o datorie față de generațiile de mîine, a căror optică va fi desigur diferită de cea a celor care au trăit intensitatea evenimentelor celui de al doilea război mondial.

H. Michel își manifestă încrederea sa în relația scrisă sau orală despre unele evenimente și apreciază accentul de adevăr pe care ele o conțin și care, după părerea sa, autentifică realitatea. Din conexiunea acestor multiple dovezi aduse de martorii diferitelor evenimente se poate naște un răspuns la unele din complexele probleme generate de cel de-al doilea război. Autorul ca și alți specialiști în istorie contemporană din Franța încearcă astfel să învingă temerea de atîtea ori exprimată de istorici în legătură cu valabilitatea mărturiilor făcute de cei care au participat la desfășurarea unor evenimente istorice. De altfel, trebuie să recunoaștem efortul făcut de o serie de istorici francezi, printre care un loc de frunte îl ocupă H. Michel, de a îmbogăți sursele de informare necesare cunoașterii unor aspecte ale celui de-al doilea război mondial cum au fost, de pildă, mișcarea de rezistență, lagărele de concentrare, captivitatea, deportarea ș.a.

Autorul celor două volume evită pe cît posibil să se ocupe de detalii pentru că el urmărește să realizeze un tablou de ansamblu asupra celui de-al doilea război mondial. El tinde — cum însuși mărturisește — să fie aproape de fapte și să relateze atît desfășurarea cît și înlănțuirea lor.

Primul volum se ocupă cu succesele repurtate de puterile axei între 1939—1943, iar cel de-al doilea cu victoriile aliaților începînd din anul 1943 pînă în 1945. Așa cum este împărțit materialul se pare că H. Michel a ținut să sublinieze că în primii doi ani ai războiului Germania și Japonia au repurtat succese ce păreau la un moment dat a fi decisive și că, începînd din 1943, succesele înregistrate de aliați au dovedit că victoria va fi asigurată de cei al căror resurse materiale și umane vor avea prioritate. După părerea sa între anii 1943—1945, marele puteri unite s-au transformat în ceea ce el numește „societăți de război". Este vorba de capacitatea de a mobiliza toate resursele acestor țări, de la producția militară pînă la cea științifică și literară. La succesele dobîndite de aliați în ultimii ani ai războiului, ține să sublinieze H. Michel, o mare contribuție a fost adusă de națiunile învinse în anii 1939—1943, prin lupta lor pentru eliberare națională.

Noi nu avem convingerea că această împărțire a materialului ar constitui contribuția autorului la rezolvarea problemei periodizării celui de-al doilea război mondial. Se pare chiar că nici nu-l preocupă această problemă ; reținem însă faptul că autorul își îndreaptă toate eforturile să prezinte, pe cît posibil, mai apropiat de realitate evenimentele și trăsăturile principale ale celui de-al doile arăzboi mondial. Noi vom sublinia numai cîteva din aceastea cu ajutorul cărora vom încerca să arătăm valoarea lor sau pentru a ne exprima uneori unele nedumeriri.

Ca și alte sinteze despre cel de-al doilea război mondial cea a lui H. Michel nu poate fi prezentată în amănunțime.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Produce o deosebită impresie grija pe care autorul a acordat-o capitolului introductiv. În locul unor considerații generale — cum se obișnuiește în cele mai multe cazuri într-un asemenea capitol — H. Michel realizează o analiză deosebit de folositoare a situației forțelor care vor participa la război și se ocupă îndeosebi de potențialul militar, economic și uman. Pe baza acestei analize autorul precizează, chiar de la începutul lucrării, unele din concluziile sale. El consideră, de pildă, că în septembrie 1939 aliații franco-britanici dispuneau de un potențial uman și economic „nelimitat", iar dominația lor pe mare era de netăgăduit. Cu toate acestea — scrie H. Michel — pregătirea lor pentru război mai ales cea a Franței. era defectuoasă. Această situație va determina ca Franța și Anglia să sufere grele lovituri din partea „voinței determinate de Hitler care se sprijinea pe adeziunea poporului german și pe o armată pregătită pentru o victorie rapidă și decisivă". H. Michel ține să arate că între factorii care au determinat slăbirea puterii Franței trebuie inclusă numaidecît și politica de „abandonuri consimțite" față de Germania hitleristă începînd încă, după cum accentuează el, din 1936, ceea ce a slăbit și încrederea foștilor ei aliați. El crede chiar că politica acestor „abandonuri consimțite" a făcut ca să nu se realizeze ceea ce numește el o adevărată alianță între Franța, Anglia, Belgia și Olanda ale căror forțe unite ar fi însemnat multe în desfășurarea celui de-al doilea război mondial.

Slăbiciunile marilor puteri și inactivitatea lor în perioada „războiului ciudat" au inspirat țărilor neutre o mare îngrijorare, iar altor țări o simpatie crescîndă pentru Germania hitleristă. Remarcăm faptul că istoricul insistă cu fiecare ocazie asupra situației Franței cu scopul evident de a pregăti pe cititor să înțeleagă de ce armata franceză a fost distrusă după mai puțin de 40 de zile de luptă, suferind un dezastru fără precedent. Merită a fi subliniat faptul că în partea rezervată Franței fie că este vorba de armistițiu, de activitatea guvernului de la Vichy sau de ocuparea țării în întregime, H. Michel reușește în cea mai mare măsură să se mențină pe o poziție de obiectivitate.

Spre deosebire de alți istorici care au scris despre cel de al doilea război mondial, pentru H. Michel problemele frontului de est nu sînt, cum scriu de pildă Latreille (La seconde guerre mondiale, Hachette, Paris, 1966) „capitolul care pune cele mai multe probleme istoricului". Excelent cunoscător al documentelor germane, H. Michel este adînc convins că Germania hitleristă a urmărit nu numai distrugerea potențialului militar și economic al Uniunii Sovietice ci și distrugerea statului, împărțirea teritoriului rusesc în așa zise state autonome sub conducerea Germaniei hitleriste. Pentru realizarea acestor obiective, Wehrmachtul trebuia să atingă Volga și Caucazul, de unde urmau a fi lansate atacuri pînă în punctele cele mai îndepărtate ale teritoriului sovietic. Se prevedea chiar ca, după ce vor fi formate o serie de state tampon, restul teritoriului să rămînă un conglomerat slav care urma a fi lăsat într-o stare de subdezvoltare cronică. Aceste obiective puteau fi realizate mai întîi prin victoria armată și apoi printr-o „sistematizare a teroarei".

H. Michel analizează în general situația U.R.S.S. cu obiectivitate. El ajunge la concluzia că încă din primii ani ai războiului toate iluziile guvernului german despre realitatea economică, politică și socială a Uniunii Sovietice se vor spulbera. El urmărește cu atenție evoluția războiului purtat de armata sovietică și consideră de pildă, victoria de la Stalingrad, alături de istoricii sovietici, drept „o victorie decisivă a celui de al doilea război mondial". În diverse ocazii el subliniază faptul că această victorie a fost o cotitură în evoluția viitoare a războiului și insistă asupra influenței exercitate de ea începînd de la grevele muncitorești care au avut loc în Italia de nord în martie 1943 pînă la unificarea forțelor de rezistență din Franța din primăvara aceluiași an.

Eminentul specialist în istoria mișcărilor de rezistență se referă cu respect și admirație la lupta milioanelor de partizani sovietici și se arată zguduit de suferințele sutelor de mii de cetățeni terorizați de barbaria hitleristă.

Pentru H. Michel nu corespunde realității părerea acreditată de unii istorici că „Hitler mergea să caute la Moscova o victorie asupra Marii Britanii". În afară de faptul că istoricul francez acordă întreaga importanță cuvenită frontului sovieto-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

german în cadrul celui de al doilea război mondial, el consideră că între alte explicații necesare înțelegerii hotărîrii lui Hitler de a amîna atacarea Angliei trebuie acordată atenție fricii Germaniei în legătură cu o apropiată intervenție a Statelor Unite. Rupă părerea conducătorilor naziști, o victorie la est ar fi creat în Europa dominată de Germania o bază economică considerabilă ceea ce ar fi permis „să se țină la respect" țările anglo-saxone. Slăbiciunea statului sovietic, crede H. Michel, au făcut pe Hitler să-și închipuie că războiul împotriva Uniunii Sovietice va fi un fel de campanie de mai mari proporții și poate de mai mare durată decît cea din Polonia.

Istoricul francez manifestă un mare interes pentru explicarea războiului total atît din punct de vedere al aliaților, cît și din cel al Germaniei. Pentru puterile axei el a însemnat angajarea fără rezerve, supunerea întregei națiuni germane, suprimarea oricăror libertăți, abdicarea de la orice principiu uman și în sfîrșit sacrificii totale pentru necesitățile militare ale Reichului. Războiul total pentru aliați a însemnat orientarea întregii economii pentru producția de arme și astfel, arată Michel, „primul rezultat este că masele în uzină — „The man power" — au devenit meșteșugarii succeselor celor mobilizați. Milioane de oameni își schimbă profesia sau regiunea, se nasc zone industriale noi care aduc schimbări în geografia tradițională, umană și economică .Automatismul, perfecționarea necontenită a tehnicii de fabricație, importanța cercetării științifice contribuie la succesele aliaților". Astfel, cele mai puternice state din punct de vedere economic au devenit cele mai mari puteri militare.

În cele două volume pot fi găsite și date în legătură cu divergențele care au existat între cele trei mari puteri, Statele Unite, Uniunea Sovietică și Anglia. Nu s-ar putea spune că H. Michel insistă mult asupra acestor probleme. Se pare că nu este încă hotărît să aprofundeze aceste contradicții, dar ceea ce apare sigur este faptul că el este mai interesat, mai preocupat să surprindă din evoluția și înlănțuirea evenimentelor mai ales ceea ce a unit popoarele pentru a realiza victoria contra Germaniei hitleriste și a aliaților săi.

Desigur că unele din concluziile sau luările de poziție ale lui H. Michel sînt discutabile. Dar dacă ținem în seamă vastitatea temei tratate, faptul că nu toate sursele documentare sînt încă cunoscute, că pe frontul istoriei se desfășoară o încordată luptă între diferitele puncte de vedere față de problemele celui de al doilea război mondial și că cele care apără adevărul sînt mereu învingătoare, noi considerăm că lucrarea istoricului francez este o contribuție valoroasă.

Totuși, pentru istoricul care nu are experiența lui H. Michel există unele nedumeriri ce îl însoțesc de-a lungul lecturii celor 1000 de pagini. Noi vom încerca să amintim unele.

Sub diferite forme și în diferite locuri din lucrare, H. Michel subliniază că războiul dus de Germania a fost dus de Hitler ca și cum acesta ar fi fost războiul lui Hitler. Istoricul precizează chiar undeva că Hitler lua singur toate hotărîrile pe care apoi le prezenta, parțial sau în totul, unor mici comitete. Nedumerirea devine și mai mare în fața afirmației sale că „generalii au fost ultimii care discutau hotărîrile lui Hitler" și că ei nu făceau decît să execute ordinele sale ceea ce înseamnă că generalii nu participau în nici un fel la elaborarea lor. Nu putem să nu observăm că sîntem siliți să amintim marelui istoric francez, ceea ce de altfel el a dovedit în studiile sale că știe atît de bine, că Hitler a reprezentat acele forțe care l-au delegat să facă din Germania o mare putere, lucru ce nu se putea realiza fără război, să apere Germania de socialism și mai ales să restaureze o asemenea economie care s-o facă în stare să realizeze o politică expansionistă și prădalnică de mare anvergură. Industriașii, marea finanță germană, băncile, oamenii de știință, statul major și întregul aparat de stat nu au colaborat oare cu Hitler atît la pregătirea cît și la purtarea războiului ?

Nimeni nu neagă că între Hitler și generalii săi au existat grele conflicte. Au fost chiar generali care au „îndrăznit" să-i arate lui Hitler unele riscuri de natură militară ale unora din planurile sale. Au fost chiar asasinați generali

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din ordinul lui Hitler. Toate acestea sînt o realitate atestată de documente ca și de evenimentele care au avut loc mai ales după 1939. Devine însă din ce în ce mai greu de crezut că planurile de război ale Germaniei au fost numai opera lui Hitler chiar dacă ar fi numai să răsfoim jurnalul O.K.W.-ului. H. Michel, care nu odată s-a arătat preocupat ca viitoarele generații să afle adevărul despre cel de-al doilea război mondial așa cum l-au văzut cei care au fost martori acestor tragice evenimente, poate să înțeleagă foarte bine ce consecințe ar putea avea o asemenea explicare a rolului unei personalități în istorie. De altfel, ne îngăduim să arătăm că chiar cele scrise de H. Michel în unele din capitolele frumoase și interesante despre istoria Germaniei naziste duc la altă concluzie în ceea ce privește problema responsabilității Germaniei hitleriste în cel de-al doilea război mondial.

Poate că în viitor marele istoric francez va argumenta și mai mult teza sa discutabilă după care cel de-al doilea război mondial a început ca o revanșă împotriva hotărîrilor luate prin tratatele de pace de la sfîrșitul primului război mondial, fie chiar și numai pentru faptul îndeobște cunoscut că pînă în momentul izbucnirii celui de al doilea război mondial fuseseră „rezolvate" toate prevederile tratatului de la Versailles cu caracter restrictiv pentru Germania.

Înainte de a încheia această scurtă și succintă întîlnire cu prețioasa sinteză a lui H. Michel, ținem să amintim eleganța, precizia și frumusețea stilului istoricului francez.

J. Benditer

Dr. ROBERT DEUTSCH, *Istoricii și știința istorică din România, 1944—1969*, București, Editura Științifică, 1970, 676 pag. + 1 pl.

Recenta lucrare a dr. Robert Deutsch confirmă o dată în plus că, în unele cazuri, rezultatele investigației nu concordă de fel cu intențiile autorului. Sesizînd, pe bună dreptate, existența unui „imperativ al informării asupra lucrărilor de istorie publicate în România în cei 25 de ani de la eliberare", R. Deutsch își propune să ofere cititorilor tocmai „instrumentul de lucru" adecvat și absolut necesar care, utilizat cum se cuvine, ar avea menirea să contribuie la „reducerea timpului afectat informării și documentării și creșterii celui destinat prelucrării și interpretării datelor" (p. 68). Autorul are în vedere, desigur, bibliografia istorică generală pe care ne-o pune la dispoziție și care reprezintă piesa de rezistență a întregului volum (pp. 71—540). Aprecierile și referirile noastre de mai jos privesc de acea în primul rînd acest compartiment al lucrării semnate de R. Deutsch.

Dintru început trebuie să precizăm că există, după opinia noastră, un evident dezacord între *titlul* și *conținutul* volumului tipărit de cercetătorul bucureștean. Pornind de la titlul *stabilit de autor*, ne-am fi așteptat ca în bibliografie să fi fost înserate *numai producțiile cercetătorilor români* ai trecutului din perioada anunțată. Dar ea cuprinde și majoritatea lucrărilor aparținînd *unor istorici străini* (mai vechi sau contemporani) apărute la noi în ultimii 25 de ani. Ne aflăm, așadar, în fața unei interpretări stranii a ceea ce acoperă titlul volumului: „Istoricii și știința istorică *din România*". Nu este *riz*ibil oare să-i revendicăm noi astăzi — aidoma cetăților grecești în antichitate, în cazul lui Homer — pe Caius Iulius Caesar, Th. Carlyle sau W. Churchill (toți reținuți de R. Deutsch) pentru istoriografia națională? De asemenea, credem că este complet nepotrivită includerea listei membrilor „Societății de Științe Istorice" — pe care autorul nu specifică de unde a procurat-o — în volum. După cum se știe, S.S.I. are circa 2 500 membri: cîteva sute de cercetători și cadre din învățămîntul superior, cei mai mulți profesori la licee și la școlile elementare, cum și cadre specializate în alte discipline (filozofie, drept, teologie etc.). Toți aceș-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tia — fiind găzduiți în cuprinsul unei cărți avînd titlul cunoscut — sînt consacrați automat *istorici*, cu sau fără voia lui R. Deutsch. Admitem că faptul nu ar putea să supere dacă este vorba numai în sensul larg de cercetătorii trecutului (deși nu toți sînt *istorici!*) ori de profesorii de istorie. Ce ne facem însă cînd, în lucrarea aflată în discuție, întîlnim printre „istoricii" din România: un profesor „fără examen de stat" și un altul „în curs de calificare" (p. 557), o educatoare din județul Botoșani *(Ibidem)*, un „funcționar, stația C.F.R. Zărnești, bacalaureat, 1964" (p. 559), un regizor la televiziune (p. 564), un „notar șef" (p. 587) și un tehnician (p. 596), pînă și un contabil (p. 589)?!

Revenind la bibliografia întocmită de R. Deutsch, nu putem să ascundem că ea dezamăgește sub toate raporturile (mai puțin sub cel cantitativ: 8 045 trimiteri). Cine a parcurs lucrarea, rămîne uimit de faptul că autorului i-a lipsit noțiunea precisă a ceea ce *trebuie să fie* o bibliografie istorică, care nu se remarcă doar prin *aglomerarea de titluri*, ci și prin *compartimentare adecvată, judiciozitatea selecției* și *precizie*. R. Deutsch nu a reținut și nici nu menționează bibliografiile istorice mai vechi —excelente modele — datorate lui Barbu Theodorescu și I. Crăciun. El a avut la îndemînă chiar și un plan pentru întocmirea unei bibliografii a istoriei naționale [1], incontestabil mai bun decît cel pe care l-a conceput. R. Deutsch putea să afle, din planul propus de Barbu Theodorescu, că dintr-o bibliografie istorică nu pot lipsi unele compartimente precum: „Generalități. Teoria și filozofia istoriei" (§ „Contribuții generale" pe care l-a ales R. Deutsch nu spune nimic), „Periodice", „Istoriografie" ș.a. Pentru autor ar fi fost instructiv să afle că o bibliografie istorică a României trebuie să cuprindă numaidecît și § „Diferite chestiuni numai în legătură cu istoria", despre: biserică, armată, comerț și istorie, finanțe, geografie, literatură și filologie, medicină, folclor și presă, teatru și muzică. Atari omisiuni nu pot decît surprinde, mai ales că R. Deutsch avertizează în *Introducere* că a tins la realizarea unei bibliografii istorice „generale" (p. 63).

Surprinzător este, de asemenea, faptul că autorul nu anunță *criteriile* după care a selecționat lucrările înserate în bibliografie. Singură mențiunea că bibliografia „nu este exhaustivă" (deci este selectivă) de la pag. 68 nu ajunge pentru a se pune la adăpost de eventuale reproșuri în privința includerii (ori a omisiunii) unor lucrări. O bibliografie *selectivă* presupune o oarecare familiarizare și, de preferat, chiar cunoașterea îndeaproape a tuturor produselor unei perioade. Este total contraindicat ca ea să fie întocmită după cataloagele editurilor, fișele din cazarele unor biblioteci etc., așa cum avem impresia că a procedat R. Deutsch în unele cazuri. Altfel nu ne-am explica de ce cărțile menționate de două sau de trei ori (I—128 și II—138; IIB—286 și IIB—290; IIID—346—348 III D—96 și III D—11) în cuprinsul acelorași diviziuni au indicații diferite. Din bibliografie aflăm, de pildă, că volumul *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare* (București, 1964) ar cuprinde fie 682 pag. (II B — 321), fie 684 pag. (II B 709). Despre *Istoria celor trei internaționale* a lui W. Foster (București, 1958, 683 pag.) aflăm pe rînd (III D — 96 și III D — 111) că ar fi apărut cînd în anul 1959 (numărînd 683 pag.), cînd în 1958 (numărînd 684 pag)! Sîntem încredințați că dacă autorul ar fi consultat personal toate lucrările citate asemenea inconsecvențe nu și-ar fi făcut loc în bibliografie. În altă ordine de idei consemnăm că, ignorînd necesitatea stringentă a familiarizării cu întreaga producție istorică postbelică, R. Deutsch s-a lipsit singur de unul din atu-urile care-i permitea întocmirea unei lucrări temeinice de bibliografie. Căci numai cunoscînd realizările unei perioade, bibliograful, trebuind *să selecționeze* dintr-un număr apreciabil de lucrări (tratate, monografii, studii, articole, note ș.a.), reușește să facă *o judecată de valoare* și *o sistematizare adecvată* a materialelor, să elimine cu mai mult succes factorul subiectiv și să rețină numai ceea ce merită într-adevăr,

[1] Cf. Barbu Theodorescu, *Istoria bibliografiei române*, București, 1945, p. 243—247.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ceea ce este reprezentativ într-o problemă oarecare. R. Deutsch nu a procedat astfel și, de aceea, bibliografia sa păcătuiește în ansamblu. Departe de a se fi condus după criteriul valoric, autorul s-a ghidat după altele extrem de facile. Cititorul își poate da lesne seama că R. Deutsch a acordat îndeosebi atenție lucrărilor datorate cercetătorilor bucureșteni ori apărute în paginile publicațiilor de specialitate din Capitală, acestea din urmă fiind scrupulos examinate (deși unele dintre ele au un caracter mai mult popularizator decît științific). Aceeași preferință a manifestat pentru unii autori de manuale școlare de istorie (fie și pentru clasa a IV-a primară). În schimb au fost lăsate deoparte numeroase contribuții de certă valoare științifică ale cercetătorilor din provincie. De asemenea, inexplicabilă este omiterea tuturor contribuțiilor *publicate de istorici români în străinătate* după anul 1944, deși în acest caz nici vorbă nu poate fi de realizări nesemnificative sau de manifestări sporadice. Cu titlu de exemplu, amintim unele materiale din această categorie ignorate de autorul bibliografiei: Titu Georgescu, *Sur la cinquième colonne hitlérienne en Roumanie*, în „Revue d'histoire de la deuxième guerres mondiale", Paris, nr. 70/1968; M. Petrescu-Dîmbovița, *Nouvelles fouilles archéologiques à Cucuteni-Băiceni en Roumanie (dans le nord de la Moldavie)*, „Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche, II, Roma, 1965; Ioan Saizu a Zdeněk Kutina, *Cesta T. G. Masaryka do Jasů*, în „Slovansky prehled", Praha, nr. 4/1969.

Deși nu ne propunem să facem un „inventar" al tuturor omisiunilor nejustificate în care abundă bibliografia lui R. Deutsch, vom cita unele lucrări *apărute în țară* peste care autorul a trecut cu prea multă ușurință. Astfel, într-unul din § bibliografiei (intitulat „Istorici") sînt menționate numeroase lucrări referitoare la viața și opera unor înaintași. În dreptul lui N. Iorga, de pildă, figurează nu mai puțin de 60 trimiteri (II — 348 — 407), indicînd în marea lor majoritate studii sau cronici științifice, dar nu și documentata carte a lui Barbu Theodorescu despre *Un concurs universitar celebru. N. Iorga* (București, 1944). Dintre lucrările care-l privesc pe D. Cantemir (II — 312 — 322) a fost neglijată temeinica monografie a lui Dan Bădărău (Cf. *Filozofia lui D. Cantemir*, București, 1964), iar în cazul lui Vasile Pârvan autorul bibliografiei pare să nu fi luat cunoștință de materialele tipărite după 1967 (Cf. Al. Zub, *Vasile Pârvan și Italia*, II, *Perioada postbelică*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol", t. VI/1969; idem, *Vasile Pârvan. Corespondență inedită din vremea studiilor, 1904 — 1909*, în „Carpica", Bacău, t. I/1968). În ceea ce-l privește pe M. Kogălniceanu au fost reținute chiar și dări de seamă pe marginea unor manifestări științifice comemorative, însă nu și contribuțiile originale ale lui: Al. Zub, *Scrieri necunoscute ale lui M. Kogălniceanu (1867 — 1870)*, în „Viața Românească", nr. 9/1967; idem, *Scrieri ale lui M. Kogălniceanu din vremea mișcării revoluționare de la 1848*, în „Studii și articole de istorie", t. XII/1968; D. Viteu, *M. Kogălniceanu și evenimentele din martie 1848 de la Iași*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol", t. IV/1967. La § „Instrumente de lucru (Generalități)", unde sînt înserate multe bibliografii istorice anuale, cataloage etc., nu și-au găsit locul: suplimentul bibliografic al revistei „Studii" (1958 — 1967), vol. II și acad. P. Constantinescu-Iași și colaboratori, *Lucrări și publicații din România despre Marea Revoluție Socialistă din Octombrie (1917 — 1944)*, București, 1967. Nu putem trece nici peste faptul că, în unele cazuri, trimiterile sînt incomplete. La lucrările tipărite în colectiv (vezi II — 146, II — 147, II B — 286, II C — 493), R. Deutsch indică — în vădită contradicție cu normele admise — doar pe unii dintre autori (cu predilecție pe cei cu titluri academice). Se pot cita nenumărate exemple care ilustrează că repartizarea lucrărilor în diverse compartimente nu s-a făcut cu atenția cuvenită. Așa, de pildă, la „Biografii" sînt menționate mai multe studii privind activitatea lui N. Titulescu ca ministru de externe (p. 116 — 117) și care lipsesc la § relativ la relațiile diplomatice ale României în perioada contemporană (pp. 290 — 294), cu toate că pentru unele dintre ele acesta ar fi fost cel mai potrivit loc. Admirabilele *Generalități cu privire la studiile isto-*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rice (II — 407) și *Materiale pentru o Istoriologie umană* (II — 348) ale lui N. Iorga sînt găzduite la § intitulat „Biografii" (?). Cazul nu este unic: la § privind premisele și cauzele revoluției de la 1848 în țările române sînt înserate lucrări care tratează mișcarea în ansamblul ei (pp. 225—227). Se înțelege că ele lipsesc tocmai la § „1848" (pp. 227 — 229). În același mod, la § „Lupta pentru unitate național-politică 1848—1859" (p. 231) este total neinspirată includerea unei lucrări referitoare la Gh. Asachi (II C — 507), care în momentele hotărîtoare a fost un adversar al Unirii. De asemenea, volumul Corneliei Bodea *(Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834 — 1849*, București, 1967) a fost reținut în subcapitolul înmănunchind contribuțiile relative la lupta pentru desăvîrșirea unității naționale în 1918 (II C — 954). Mai departe, între lucrările *memorialistice* existente asupra epocii contemporane sînt citate două volume — unul de *documente diplomatice* și altul de *discursuri* — apărute în anii trecuți sub semnătura lui N. Titulescu (II D — 257 și D — 258). Reține atenția că § „Relații diplomatice" (din 1918 și pînă astăzi) este sensibil îmbogățit prin includerea a peste 10 studii și comunicări tratînd despre acțiunile militare desfășurate de armata română în Ungaria și Cehoslovacia la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial (p. 292 — 293). Mărturisim sincer că nu înțelegem după ce criterii a înserat R. Deutsch lucrările conducătorilor noștri de partid și de stat (pp. 267—278) la § „Izvoare" ale epocii contemporane, și de ce nu le-a inclus într-un § special, care să se fi intitulat „Lucrări teoretice cu privire la istoria patriei"? Stîrnește nedumerire procedeul autorului de a fi reținut pentru § „Lucrări generale" de istorie națională — alături de manuale școlare pentru clasele IV—VII — doar volumul I din tratatul de *Istoria României* (II — 147).

Este îndeobște cunoscut că una dintre condițiile unei bibliografii este aceea de a fi lesne utilizabilă. Lucrarea lui R. Deutsch păcătuiește și din acest punct de vedere. S-a specificat că planul bibliografiei istorice a României la care s-a oprit autorul nu este cel mai fericit. Compartimente întregi au fost lăsate deoparte, iar, pe alocuri, planul se prezintă aidoma unui labirint inextricabil. Ne referim la numeroasele diviziuni și subdiviziuni propuse pentru perioada modernă a istoriei naționale: astfel, imediat după § „Relațiile internaționale în epoca Unirii" (p. 211 — 212), urmează § „Relațiile internaționale ale României, 1848 — 1878" (pp. 212 — 214), care precede pe cel dedicat „Relațiilor internaționale din timpul războiului de independență" (p. 214 — 215)! În continuare după § „Relațiile internaționale, 1878 — 1918" (p. 215 — 216) urmează § „Relațiile internaționale din timpul primului război mondial" (p. 217— 218), pentru ca după § „Istoria social-politică 1848 — 1918" (p. 233) să succeadă un altul privind „Dezvoltarea economică și social-politică a României, 1866 — 1878" (p. 238 — 239), iar § „Mișcări cu caracter social între anii 1859 — 1866" (p. 231) precede și nu invers § intitulate „Lucrări generale privind Unirea" (pp. 233 — 236), „Cuza Vodă, 1859 — 1866" (p. 236 — 237) și „Reformele din perioada domniei lui Al. I. Cuza" (p. 237 — 238)!

Bibliografia lui R. Deutsch are și alte scăpări inadmisibile. S-a amintit deja că, în cuprinsul acelorași capitole, unele lucrări sînt menționate de două și chiar de trei ori. In afară de aceasta, inventarul producției istoriografice posbelice mai este îmbogățit prin procedeul curios de a se cita de două ori unele dintre studiile apărute mai întîi în românește și, apoi, în publicațiile de specialitate editate la noi în limbi străine (Vezi II — 582 și II — 583; II 815 și II — 821). De asemenea, în cazul monografiilor tipărite în țară în diverse limbi străine se numerotează separat fiecare ediție cu excepția celei românești, care a fost și cea originală (Vezi II D — 868 — 872; II — 484 — 487).

Rezultă indubital că este greu de apreciat că lucrarea bibliografică examinată ar reprezenta o reușită în materie. Faptul că dr. R. Deutsch a întocmit cea dintîi bibliografie istorică generală înmănunchind unele din dobîndirile istoriografice din ultimul sfert de veac nu scuză abundența scăderilor, dintre care — în rîndurile de față — am semnalat numai o parte.

Gh. Buzatu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

NICOLAE STOICESCU, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I-Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea), vol. 1 : A-L, vol. 2 : M-Z, indici, Editată de Mitropolia Olteniei. 1970, 798 p.

În pofida unei descurajante lipse de receptivitate a instituțiilor noastre editoriale de natură să înfrîngă la un moment dat, în cazul lucrărilor de genul acesteia ce o prezentăm, chiar o pasiune științifică deosebită, Nicolae Stoicescu n-a abdicat de la vechile sale preocupări de bibliograf, ci, cu o consecvență exemplară, a continuat să completeze și să îmbogățească bibliografia monumentelor feudale din România întocmită pe parcursul mai multor ani de trudă științifică și publicată, parțial, în periodice, așa cum remarcam cu un alt prilej, destul de anevoios și într-un quasianonimat („Anuar"-Iași, VI, p. 292). Perseverența autorului este încununată de succes acum, fie și parțial, prin publicarea bibliografiei localităților și a monumentelor feudale din Țara Românească. Sub titlul *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, ea a fost publicată în revista „Mitropolia Olteniei" în anii 1964—1966, apărînd apoi și într-un număr foarte restrîns de extrase. Apreciată unanim de specialiști („Revue roumaine d'histoire" 1966, nr. 6, p. 1013—1014, „Studii", 1967, nr. 1, p. 215—216 etc...), lucrarea a fost mult completată și îmbunătățită, apărînd acum sub un titlu nou și cu un conținut îmbogățit, așa încît de la un repertoriu bibliografic al *monumentelor medievale* s-a ajuns la o lucrare de erudiție bibliografică privind *localitățile și monumentele feudale* din Țara Românească.

Față de bibliografierea obișnuită a monumentelor din prima sa formă, lucrarea conține acum știri privind istoricul localităților (prima mențiune documentară a localității, datele mai importante privind evoluția ei, evenimentele mai însemnate din istoria sa etc.); informația documentară și bibliografică a fost adusă la zi și amplificată prin noi cercetări de arhivă; istoricul monumentelor mai importante a fost lărgit prin noi considerații privind arhitectura, pictura și însemnătatea culturală a acestora; lucrarea a fost întregită cu bibliografia localităților și monumentelor din Dobrogea; în sfîrșit, ea a fost însoțită de un indice cronologic al principalelor monumente feudale, unul privind crucile și troițele și altul privind pe ctitorii de monumente. În acest fel, *Bibliografia* lui Nicolae Stoicescu a devenit o lucrare de bază pentru oricine purcede la cercetarea completă a istoriei unei localități sau a unui monument istoric din Țara Românească. Autorul a cercetat un imens material documentar și bibliografic, coroborînd mereu informațiile izvoarelor pentru a oferi cititorului datele esențiale și cît mai precise cu putință referitoare la localitatea sau monumentul bibliografiat. *Bibliografia* lui Nicolae Stoicescu este din acest punct de vedere o lucrare de cercetare științifică presupunînd o competență și o erudiție cu totul deosebite. Cunoașterea ei în cercuri cît mai largi va fi de natură să stimuleze cercetările de istorie locală și să contribuie, în același timp, datorită

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

valențelor sale informative, la o mai bună cunoaștere a istoriei localităților și monumentelor din Țara Românească.

Indispensabilă pentru istoric, erudita lucrare a lui Nicolae Stoicescu interesează deopotrivă pe istoricul de artă, pe sociolog, pe economist, pe cercetătorul toponimiei românești și alte categorii de cercetători, care, toți, vor găsi în ea, evident, în raport de specificul specialității, un punct de plecare pentru investigarea științifică. Caracterul ei în multe privințe enciclopedic o detașează din rîndul bibliografiilor obișnuite, conferindu-i un loc aparte printre lucrările de referință. Ea este cea dintîi lucrare din istoriografia noastră care înmănunchează, la nivelul unei riguroase interpretări științifice, informațiile istorice esențiale, cunoscute din publicații sau inedite, referitoare la localitățile și monumentele feudale din Țara Românească.

Întocmită după toate rigorile științei bibliografice și cu competența cunoscătorului profund al evului mediu românesc, lucrarea lui Nicolae Stoicescu este, așa cum remarcăm în această publicație (tom. V, p. 226—227 și tom. VI, p. 293) în prezentarea părții publicate din bibliografia monumentelor moldovenești, mai mult decît un simplu instrument de lucru. Indispensabilă cercetătorului, ea este în același timp, de maximă utilitate pentru o largă categorie de cărturari și intelectuali, care se preocupă din ce în ce mai mult în ultima vreme de trecutul istoric al localităților românești. De aici necesitatea unei largi difuzări a acestei lucrări și tot de aici necesitatea tipăririi neîntîrziate a celorlalte patru volume ale ei, două privind Moldova și două privind Transilvania, pe care autorul le are demult definitivate.

I. Caproșu

Studia bibliologica, vol. III, București, 1969, 373 p.

Publicat sub redacția lui Cornaliu Dima-Drăgan, noul volum din culegerea de studii, comunicări și referate „Studia bibliologica" (primul, apărut în 1965, conține materiale de biblioteconomie, iar al doilea, apărut în 1967, materiale de bibliografie, cu un supliment valoros cuprinzînd *Bibibliografia* lui George Călnescu) reunește o serie de contribuții bibliologice dedicate profesorului Dan Simonescu la împlinirea vîrstei de 65 de ani.

Articolele omagiale (p. 1—27) evocînd pe cărturar (G. G. Ursu), pe bibliograf (Aurelian Sacerdoțeanu), bibliolog (Corneliu Dima-Drăgan) și profesor (Dan Zamfirescu), sînt însoțite de o foarte utilă bibliografie a lucrărilor lui Dan Simonescu (p. 24—64), cuprinzînd 370 de titluri, dintre care 86 sînt recenzii și note bibliografice.

Partea a doua conține 15 studii bibliologice, cele mai numeroase referindu-se la istoria cărții. Livia Bacîru se ocupă, în una din cele mai substanțiale contribuții, de *Filigranele cărților tipărite la Cîmpulung în secolul al XVII-lea* (p. 67—114). P. Cernovodeanu supune unei atente analize de text *Cronografele românești de tipul Dorotei* (p. 138—148). De *Incunabule și cărți rare tipărite în Apus (1482—1600) de autori și tipografi de pe teritoriul țării noastre* se ocupă Ioachim Crăciun (p. 149—160). Mihail M. Fănescu pune în lumină cîteva date noi *Din istoria comerțului cu cartea în Moldova și Țara Românească între anii 1775—1821* (p. 161—175). În perspectiva unor preocupări mai ample, care privesc circulația cărții în trecutul nostru, C. A. Stoide comunică știri, parțial inedite, *Din legăturile lui Zaharia Carcalechi cu Iașii* (p. 303—331). Un nteresant studiu ,întemeiat pe o îndelungată activitate în domeniul bibliologiei, semnează N. Georgescu-Tistu *(Perioada folclorică a culturii și a bibliotecilor din România*, p. 177—204). Referindu-se la mediile economice și culturale vechi„ începuturile literare (limba română, literatura populară orală, literatura slavo-română, cîntăreți și povestitori la sate și la curți), cărțile populare (constituirea și răspîndirea lor : din Orientul îndepărtat, din Grecia-Bizanț, din Occident) etc., autorul constată circulația intensă, pe teritoriul României și în întreg sud-estul Europei, a numeroase opere literare și culturale. Secolele X—XIII, conchide autorul, au constituit pentru poporul nostru o epocă de

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

creație folclorică. Regretatului Mircea Tomescu îi datorăm o sistematică expunere asupra *Cărții românești în perioada coresiană* (p. 333—357), în care se subliniază contribuția acestor tipărituri la formarea curentului spiritual favorabil întrebuințării limbii române în cultura vremii.

Cîteva studii privesc destinul unor cărți rare și al unor biblioteci. S. Jako se ocupă de *Biblioteca lui T. Ciparu înainte de 1848* (p. 205—217), iar Ioan Lupu de *Fondul de tipărituri și manuscrise orientale din biblioteca bibliofilului Constantin Oltelniceanu* (p. 219—252). Ștefan Pascu prezintă *O carte manuscrisă despre căile de cultivare a poporului român*, a lui Partenie Gruescu: *Timpul s-a dus. Despre unele așezăminte naționale, de cultivarea poporului român din monarhia austriacă* (p. 267—277), lucrare rămasă necunoscută mai bine de un secol, datorită — la început — absolutismului restaurat după revoluția de la 1848.

O mențiune aparte se cuvine notei bibliografice a prof. Mario Ruffini din Torino, *Su'l „Archivo general de Indias" di Siviglia* (p. 291—301), în care se relevă valoarea documentară a colecțiilor cuprinse în arhiva menționată, cu privire la descoperirea Americii și la perioada dominației spaniole în Mexico.

Oarecum distonante, sub raport tematic, dar nu mai puțin utile, sînt studiile *Reacția nobilimii comitatului Cluj împotriva reformelor iosefine* de D. Prodan (p. 279—289) și *Tradiții și actualitate în activitatea de răspîndire a cunoștințelor cultural-științifice* de Petre Vancea și Gelu Maksutovici (p. 351—373), cu care se încheie volumul.

Studia bibliologica, într-o privință continuatoarea revistei „Scriptum", realizează cu acest al treilea volum, încă un pas înainte, izbutind să înmănuncheze colaborări de prestigiu și justificînd încă odată bunele aprecieri de care se bucură în țară și peste hotare.

Al. Zub

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ. SECTORUL DE DOCUMENTARE, *Bibliografia lucrărilor științifice ale cadrelor didactice. Universitatea București. Seria istorie*, vol. 1—2, București, 1970, XXIX+659 p.

În formă tipografică provizorie și într-un tiraj mai mult decît modest (500 exemplare), Sanda V. Cândea pune la îndemîna cercetătorilor, după ghidul bibliografic al *Istoriei României* (Buc. 1968), un nou instrument de lucru de o utilitate netăgăduită. Universitatea din București are o frumoasă tradiție istoriografică și ea se cuvenea valorificată. Cercetări parțiale privind activitatea unor istorici care au ilustrat această instituție (îndeosebi asupra lui Florian Aaron, I. Bogdan, Constantin Giurescu, N. Iorga, A. Odobescu, D. Onciul, V. Pârvan) s-au mai făcut, desigur, dar acesta este întîiul demers metodic, în înțelesul de bibliografiere sistematică a operei științifice realizate, în domeniul istoriei, de slujitorii Universității bucureștene. Avem astfel în față un repertoriu de cea mai mare utilitate, care cuprinde, selectiv, titlurile lucrărilor de istorie sau din disciplinele auxiliare, publicate de 151 cadre didactice de la întemeierea înaltei instituții (1864) pînă la sfîrșitul anului 1968. Numai în mod excepțional au fost indicate și recenzii, traduceri, prefețe sau articole de polemică, atunci cînd s-a socotit că ele prezintă un interes științific notabil. Lucrările fiecărui autor, precedate de un *curriculum vitae*, indispensabil mai ales pentru numele mai puțin cunoscute, sînt consemnate în ordine cronologică, iar în cuprinsul aceluiași an — alfabetic, menționînduse la sfîrșit colecțiile de documente, edițiile critice sau alte lucrări de interes istoric, apărute sub îngrijirea autorului respectiv.

Nota preliminară a autoarei (p. XIV—XVI) și lista periodicelor cercetate (p. XXII—XXIV) avertizează asupra efortului considerabil de depistare și sistematizare a materialului. Lista autorilor bibliografiați (p. XVII—XXI) a fost întoc-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mită în urma cercetărilor întreprinse în arhivele Universității. Au fost utilizate cataloagele principalelor biblioteci publice din capitală, numeroase publicații periodice de specialitate sau enciclopedice, memorii de titluri și lucrări, bibliografiile întocmite pînă acum (în unele cazuri, precum la N. Iorga, s-a făcut doar trimitere la bibliografiile întocmite de V. Ianculescu, B. Theodorescu și A. Sacerdoțeanu) etc., autorii afiați în viață fiind consultați în privința selecției întreprinse. Se înțelege, nici o selecție nu e scutită de o anumită doză de arbitrar. Cu atît mai mult o lucrare atît de întinsă prin limitele ei cronologice și atît de dificilă prin diversitatea preocupărilor consemnate. Meritul ei cel mai de seamă este de a oferi cercetătorilor oglinda activității istoriografice a numeroase cadre didactice de la Universitatea din București, putînd constitui un punct de plecare pentru noi cercetări.

Bibliografia întocmită de Sanda Cândea în colaborare cu L. Rauș și R. Calcan este mai ales folositoare pentru cunoașterea autorilor de mai mică circulație, constituind prin ea însăși un îndemn.

Lucrarea este însoțită de un *Cuvînt înainte* în care Constantin Nuțu schițează evoluția învățămîntului superior din capitală, în domeniul istoriei, relevînd importanța unui atare instrument de lucru, menit să ofere noilor generații de studenți și cercetători, imaginea strădaniilor anterioare, care — evident — obligă.

Al. Zub

Memoria Antiquitatis, I (1969), Piatra Neamț, 1970, 438 p.

Descoperirile arheologice din ultimii douăzeci de ani făcute pe teritoriul județului Neamț de către colaboratorii muzeului arheologic din P. Neamț sau de către cercetătorii institutelor de arheologie din București și Iași au contribuit într-o însemnată măsură nu numai la elucidarea unor probleme privind istoria veche a acestui județ, ci și a unor probleme mai generale legate de evoluția societății omenești de pe teritoriul Moldovei, în diferite perioade istorice.

Realizările obținute de Muzeul din Piatra Neamț, rod al pasiunii și priceperii colectivului muzeistic de aici, condus de peste trei decenii de cunoscutul arheolog C. Matasă, ca și al colaborării strînse cu cercetătorii din cadrul institutelor de arheologie de la București și Iași, sau cu muzeografii din alte centre ale Moldovei s-au concretizat din punct de vedere publicistic în publicația *Memoria Antiquitatis*, al cărei prim volum constituie o însemnată contribuție privind valorificarea științifică a unora din importantele descoperiri arheologice din județul Neamț și din alte locuri ale Moldovei.

Varietatea lucrărilor publicate în acest prim volum, fie cu privire la unele probleme de arheologie și istorie veche, fie în legătură cu aspecte ale istoriei medievale, moderne și contemporane sau a unora din domeniul muzeografiei, ca și valoarea științifică a concluziilor formulate în unele studii, justifică pe deplin necesitatea apariției unei asemenea publicații care, sîntem convinși, va fi deosebit de utilă tuturor cercetătorilor ce se ocupă cu cercetarea trecutului județului Neamț sau cu istoria Moldovei, în general.

Conceput în primul rînd ca un volum destinat a valorifica patrimoniul științific și muzeistic al acestei cunoscute instituții de cultură din Piatra Neamț, colectivul de redacție al publicației a apreciat însă în mod just necesitatea de a publica și unele lucrări de sinteză referitoare la întreg teritoriul Moldovei care, prin problematica lor și prin noile contribuții pe care le aduc, prezintă o mare importanță, în egală măsură și pentru istoria județului Neamț.

Sumarul revistei, bine dozat, cuprinde o rubrică de studii și materiale, o rubrică în care se publică note și discuții, precum și una de muzeografie, încheindu-se cu o utilă cronică.

Rubrica de studii și materiale, grupată cronologic, este deschisă de o lucrare de mai mare amploare aparținînd arheologului John G. Nandris (Anglia), intitu-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lată. *Aşezările neotermale timpurii din Orientul Apropiat şi Anatolia. Privire generală asupra materialului (C 9000—5000 î.e.n.) incluzînd figurinele ca o bază a neoliticului din Europa temperată de sud-est*, publicată integral în revistă în limba engleză, în care sînt scoase în evidenţă unele legături dintre civilizaţiile neolitice din Orientul Apropiat şi acelea din Europa de sud-est.

Din domeniul orînduirii comunei primitive, remarcăm în mod deosebit lucrarea cercetătorului A. Niţu, *Decorul zoomorf incizat pe ceramica neo-eneolitică carpato-dunăreană*, o valoroasă sinteză în legătură cu suprastructura societăţii neolitice din această parte a Europei, precum şi valorificarea ştiinţifică a descoperirilor de la sfîrşitul epocii bronzului din *Aşezarea Noua II de la Piatra Neamţ — Steagul Roşu*, aparţinînd lui A. C. Florescu.

În ceea ce priveşte epoca geto-dacică, cu deosebire perioada corespunzătoare provinciei Dacia, interesante sînt şi contribuţiile aduse de lucrarea *Cetăţile dacice din Moldova şi cel de-al doilea război dacic* semnată de N. Gostar, precum şi aspectele inedite pe care le discută studiul lui V. Mihăilescu-Bîrliba, *O problemă de statistică numismatică*.

De asemenea, consemnăm informaţiile interesante oferite de articolul muzeografiei Ş. Sanie, *Un nou lot de dinari romani imperiali descoperit la Munteneşti*.

Pentru perioada prefeudală (sec. III—X e.n.), vreme cînd are loc definitivarea procesului de formare al limbei şi a poporului român, remarcăm importanţa lucrării Cătălinei Blosiu, *O inscripţie runică descoperită în necropola din secolul al IV-lea de la Leţcani-Iaşi*, în care este cercetată una din cele mai interesante şi semnificative mărturii privind prezenţa vremelnică a vizigoţilor pe teritoriul Moldovei.

Alături de lucrarea citată mai sus, pentru această perioadă istorică este inclusă şi lucrarea lui D. Gh. Teodor, *Regiunile răsăritene ale României în sec. VI—VII*, unde se încearcă o departajare mai clară a vestigiilor autohtone de acelea ale slavilor arhaici, ca şi studiul publicat de Al. Andronic, *Români, bulgari, ruşi şi bizantini la Dunărea de Jos la sfîrşitul secolului al X-lea*, în care, pe baze documentare şi arheologice, este scos în evidenţă, printre altele, şi aportul substanţial al vechii populaţii româneşti la crearea şi vehicularea culturii de tip Dridu.

Relativ la epoca feudală, revista publică două merituoase lucrări din punct de vedere al informaţiilor ştiinţifice pe care ni le oferă, una aparţinînd lui V. Spinei, *Necropola medievală de la Piatra Neamţ—Dărmăneşti* şi alta Eugeniei Neamţu, *Date istorice şi arheologice cu privire la Curtea Domnească din Piatra Neamţ*, în care sînt valorificate importante descoperiri aparţinînd epocii feudale de pe teritoriul judeţului Neamţ.

În sfîrşit, pentru istoria modernă consemnăm studiul lui V. Cristian, *Contribuţia primelor periodice la cunoaşterea trecutului naţional: exemplul „Albinei Româneşti"*, iar pentru epoca contemporană două interesante lucrări, semnificative pentru cunoaşterea unor aspecte politice de pe teritoriul judeţului Neamţ în vremea celui de-al doilea război mondial aparţinînd lui I. Marin, *Contribuţii la cunoaşterea stării de spirit a populaţiei judeţului Neamţ în timpul celui de al II-lea război mondial* şi lui I. Scurtu, *Activitatea Partidului Comunist Român pentru coalizarea tuturor forţelor patriotice în vederea răsturnării dictaturii militaro-fasciste*.

La rubrica *Note şi Discuţii* revista publică mai multe lucrări consacrate valorificării unor importante descoperiri din perioada neolitică (A. Niţu, D. Monah) din epoca bronzului şi halstattului (V. Căpitanu, I. Mitrea, A. Lászlo) sau din epoca geto-dacică tîrzie (V. Ursachi, V. Palade).

Pentru epoca feudală sînt de consemnat valorificarea unor documente şi inscripţii (D. Hordilă, I. Kara-Schwartz, V. Berbecaru) iar pentru epoca modernă şi contemporană publicarea unor documente inedite şi deosebit de însemnate pentru clarificarea unor momente istorice importante (Al. Andronic, V. Ciucă, I. Marin).

La rubrica *Muzeografie*, se publică, cum era şi firesc pentru primul volum al publicaţiei, *Istoricul Muzeului arheologic din Piatra Neamţ*, prezentat de cunoscutul arheolog C. Mătase, în care ne sînt relevate pe scurt importantele momente din evoluţia acestei atît de active instituţii precum şi articolul lui M. Drăgotescu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Muzeele și locul lor în spiritualitatea contemporană, lucrare în care sînt relevate deosebitele funcții sociale pe care le au muzeele în viața contemporană.

Volumul se încheie cu două utile cronici una relativ la *„Săpăturile arheologice din județul Neamț*, aparținînd muzeografului Șt. Cucoș și alta prezentată de muzeograful V. Mihăilescu-Bîrliba, *Descoperiri antice și bizantine*, ambele oferind specialiștilor din domeniul istoriei vechi a României, în afara unor informații importante și inedite, o elocventă dovadă a activității științifice a colaboratorilor acestui muzeu.

Valoarea concluziilor formulate în lucrările publicate și utilitatea deosebită a datelor puse la dispoziția arheologilor și istoricilor prin valorificarea la un nivel științific corespunzător a descoperirilor arheologice sau a unor documente scrise relative la istoria județului Neamț sau a Moldovei în general, fac din acest volum o publicație interesantă și utilă.

Varietatea și bogăția conținutului ei constituie după părerea noastră o realizare meritorie în domeniul arheologiei și istoriei, ea fiind rodul strînselor colaborări existente între muzeografii acestui muzeu și colegii lor din alte centre ale țării, care studiază cu un interes crescînd trecutul acestei pitorești regiuni a Moldovei.

Pasiunea și competența colectivului de la Muzeul arheologic din Piatra Neamț, ale cărui realizări s-au concretizat în acest volum al Memoriei Antiquitatis, oferă, sîntem siguri, o bună chezășie pentru contribuția pe care și volumele viitoare ale acestei publicații o vor aduce la elucidarea unor aspecte ale istoriei țării noastre.

Dan Teodor

Studii și materiale. Istorie, Suceava, 1969, 104 p.

După muzeele județene din Galați și Bacău, Muzeul de istorie din Suceava este, în ordine, cea de a treia instituție moldoveană de acest fel care scoate o publicație proprie intitulată, nu tocmai potrivit, dacă avem în vedere locul unde apare, *Studii și materiale. Istorie*. Urmată de publicațiile instituțiilor similare din Piatra Neamț și Iași, publicația suceveană constituie rodul efortului cercetătorilor și muzeografilor din acest oraș de a-și aduce contribuția necesară la o mai bună cunoaștere a istoriei locale și nu numai a acesteia. Cu această publicație, Suceava se înscrie fără întîrziere în eflorescența cultural-științifică ce caracterizează în ultimii ani majoritatea județelor țării în cadrul cărora activitatea istoriografică este patronată și stimulată, peste tot, de instituțiile muzeistice.

Hotărît lucru, Suceava avea dreptul demult la o asemenea publicație dată fiind bogata istorie a vechii reședințe principale a Moldovei și a Țării de Sus în general. Un bogat material arheologic și documentar relativ la această zonă își așteaptă valorificarea începută prin această publicație. Deși nu e o publicație muzeistică ci, așa cum se subîntitulează, de *istorie*, ea va contribui negreșit și la îmbogățirea și perfecționarea activității muzeistice din această importantă zonă istorică a Moldovei. Apariția acestei publicații implică deci sensuri multiple și nu ne îndoim că publicația le va reflecta cu pregnanță sporită în viitor.

Volumul de față, mai puțin bogat decît celelalte publicații similare, reflectă în general preocupările științifice din ultimii ani ale cercetătorilor suceveni sau ale celor a căror activitate s-a circumscris într-o anumită măsură în aceeași perioadă fostei regiuni Suceava. El cuprinde mai ales contribuții scurte dar unele deosebit de interesante. Se cuvin a fi remarcate, de pildă, cele privind complexul de cetăți traco-getice de la Stînceștii-Botoșani (Adrian C. Florescu și Simeon Rață), despre așezarea dacică de la Siliștea Șcheii (Grigore Foit) despre drumurile tătărești din județul Suceava (Alexandru Al. Vasilescu) sau despre lupta pentru Unire în vechile județe Fălticeni, Dorohoi și Botoșani (Nicolae Corivan). Alte cîteva note cuprind rezultatele științifice ale cercetărilor arheologice de la Cucorăni (Silvia

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Teodor și Simeon Rață) și Suceava secolului al XIV-lea (Mircea D. Matei și Octav Monoranu) sau din vremea lui Ștefan cel Mare (Alexandru Andronic), iar un scurt istoric al cercetărilor arheologice din județul Suceava e semnat de Mircea Ignat.

Volumul prezentat constituie un început de valorificare a cercetărilor științifice din centrul urban cel mai important al vechii Țări de Sus a Moldovei ce se cuvine a fi subliniat deocamdată mai ales ca semnificație și cu credința că valorificarea acestor cercetări va spori la volumele următoare.

I. Caproșu

Danubius, vol. II—III, Galați, 1969, 204 p.

Apărută sub redacția colectivului științific al Muzeului de istorie din Galați, una dintre cele mai tinere publicații istorice românești, *Danubius*, confirmă — la cea de a doua confruntare cu cititorii — bunele aprecieri dobîndite încă de la primul ei număr. Reunind în paginile sale contribuțiile cele mai reprezentative ale muzeografilor gălățeni la aprofundarea faptelor de istorie locală, cum și studiile sau comunicările unor colaboratori externi, îndeosebi ieșeni, abordînd și acestea diverse aspecte din trecutul istoric al Galaților sau al împrejurimilor, ultimele două volume ale acestei publicații atestă incontestabile calități științifice.

Cum era și firesc în cazul unor astfel de publicații, un spațiu mai larg în economia volumului a fost acordat problemelor de istorie veche. În cadrul acestei rubrici, alături de studiile semnate de M. Petrescu-Dîmbovița *(Unele probleme privind legăturile culturii Cucuteni cu culturile neo-eneolitice din sud-estul Europei)* și Anton Nițu *(Reprezentări antropomorfe pe ceramica de tip Gumelnița A)* menționăm comunicările datorate lui Ion T. Dragomir *(Contribuții la cunoașterea aspectului cultural Stoicani—Aldeni. Săpăturile de la Lișcoteanca, județul Brăila și Băneasa, județul Galați* și *Cavalerul Trac de la Tirighina — Bărboși)*, M. Brudiu *(Două descoperiri paleolitice în județul Galați* și *Ateliere de cioplire a pietrei în culturi postpaleolitice, descoperite în județul Vrancea)* și Silviu Sanie *(Medalioane și tipare romane descoperite la Tirighina — Bărboși)*.

Mai slab reprezentată în volum, partea de istorie medievală beneficiază de singura dar originala contribuție a lui I. Toderașcu, privind *Construcțiile navale la șantierul Galați în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea*. Pe baza cercetării unui bogat material documentar, în mare parte inedit, autorul precizează locul și rolul unuia dintre cele mai mari șantiere navale românești în ansamblul economiei Moldovei și în contextul raporturilor politice și economice existente, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, între Poartă și Țările Române.

Abolirea monopolului turcesc asupra comerțului Moldovei și Țării Românești și proclamarea libertății de navigație pe Dunăre, prin tratatul de la Adrianopol (1829), au creat — pe fondul progresului economic general — noi perspective de dezvoltare portului Galați, reclamînd, în același timp, necesitatea dotării acestuia cu instituții moderne, corespunzătoare rolului important pe care îl avea în cadrul relațiilor comerciale ale Moldovei. Abordînd doar un aspect din această problematică, firește, mai vastă, Adrian Macovei completează, în articolul *Știri noi referitoare la primul ziar comercial moldovenesc — „Dunărea"*, atît sub raport documentar, cît și interpretativ, informațiile cunoscute pînă acum în legătură cu împrejurările apariției și condițiile ființării celui dintîi periodic comercial moldovenesc, „Dunărea" (1846—1850).

Prețioase documente de arhivă descoperite la Iași, București sau Galați i-au oferit lui Paul Păltânea prilejul de a completa biografiile a două ilustre personalități ale vieții politice din secolul trecut, ale căror destine au fost legate, într-o măsură, de Galați. Ne referim la articolele: *Alexandru Ioan Cuza și Galații* și *Noi contribuții la biografia lui Costache Negri*. Și într-un caz și în celălalt, P. Păltânea rectifică micile erori ce au dăinuit în unele lucrări biografice, comple-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tînd spațiile „albe" existente în altele și insistînd, deopotrivă, asupra rolului pe care l-au jucat, fiecare în parte, în opera de modernizare a orașului Galați.

Un interes notabil prezintă și cele două contribuții de istorie economică și socială a Galaților, aparținînd lui Emeric Mihaly și Sara Mihaly. Prima, *Contribuții la istoria meșteșugurilor din Galați în a doua jumătate a secolului al XIX-lea* evidențiază evoluția și soarta diverselor ramuri meșteșugărești locale în condițiile create, la sfîrșitul veacului trecut, atît de concurența străină cît și de cea a mărfurilor produse de industria mașinistă autohtonă aflată la început de drum. A doua, *Organizații profesionale ale muncitorilor din Galați de la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, întemeiată pe analiza cîtorva informații mai puțin cunoscute, permite autorilor să conchidă că o parte însemnată din aceste organizații profesionale nu erau altceva decît sindicate muncitorești, care, încadrate printre similarele lor din celelalte centre muncitorești ale țării, au stat la baza creării sindicatelor de la începutul secolului al XX-lea. Dezbătînd o tematică apropiată, dar în cadrul unor coordonate mai largi cuprinse într-o epocă diferită, A. Loghin și M. Gh. Morărașu reconstituie pagini din istoria mișcării muncitorești în articolul *Cu privire la însemnătatea hotărîrilor conferinței de la Galați (1907) în problema organizării politice a clasei muncitoare din România.*

Istoria contemporană a Galaților este, de asemenea, prezentă în acest volum printr-un material, care, deși de proporții reduse, se dovedește la fel de interesant ca și celelalte. Articolul lui M. Guziec, *Cîteva aspecte din viața economică a orașului Galați în perioada august 1944 — martie 1945* oferă cititorului imagini elocvente asupra eforturilor întreprinse de muncitorimea gălățeană, sub îndrumarea organizației locale a P.C.R., pentru refacerea economică a orașului distrus de război pe fondul unor puternice contradicții de clasă.

În sfîrșit, spre a-și justifica — parcă — profilul anunțat pe copertă, volumul cuprinde și o meritorie contribuție din domeniul etnografiei, *Motive ornamentale din zona Brateș*, datorată lui M. Brudiu și L. Brudiu.

Privită în ansamblu, publicația Muzeului de istorie din Galați, a cărei periodicitate este de dorit, se înscrie în rîndul reușitelor de acest gen, dovedindu-se un instrument util pentru specialiști și un bun călăuzitor, în domenii sau laturi mai puțin cunoscute din istoria acestui important și vechi centru urban al Moldovei, pentru oricine se interesează de istoria orașului moldovean de la Dunăre.

D. Vitcu

INSTITUT D'HISTOIRE MILITAIRE, VARSOVIE, *Histoire militaire de la Pologne.* Problemes choisis, Édition du Ministère de la Défense Nationale („MON"), Varsovie, 1970, 570 p.

Volumul intitulat astfel este o culegere de studii publicată de Institutul de istorie militară din Varșovia cu prilejul celui de al XIII-lea Congres international de științe istorice de la Moscova (august 1970). El înmănunchează un mare număr de contribuții științifice (30) privind istoria militară poloneză din cursul unui mileniu de existență a statului polonez. Ordonate cronolgoic în volum, studiile care îl compun constituie contribuții interesante la cunoașterea istoriei militare a Poloniei de la începuturile statului pînă în prezent. Autorii lor abordează o tematică variată, în aspectele ei cele mai interesante, cu scopul de a-l familiariza pe citotor cu momentele importante ale istoriei militare a Poloniei.

Volumul constituie, în același timp, o sinteză, evident, tematică, a rezultatelor științifice obținute de Institutul polonez de specialitate în cercetarea istoriei armatei și artei militare poloneze.

Reținînd în mod deosebit interesul cercetătorului medievist studiile asupra istoriei cavaleriei poloneze din Evul Mediu în serviciul străinătății (Andrzey Feliks

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Grabski) și a cavaleriei străine în serviciul Poloniei pînă la începutul secolului al XIV-lea (Wieslaw Puš), despre rolul și locul infanteriei în armata poloneză din secolele XV—XVIII (Jan Wimmer), despre armata poloneză în prima jumătate a secolului al XVII-lea (Jerzy Teodorczyk) despre calitățile de comandant și acțiunile de reformator social ale lui Tadeusz Kościuszko (Zdzislaw Sulek și Leonard Ratajczyki) despre arta militară a Legiunilor poloneze (1794—1807) (Jan Pachonski) sau despre principalele concepții asupra luptei pentru independență în deceniile III și IV ale secolului al XIX-lea (Janusz Wojtasik).

Cele mai multe articole din culegere sînt consacrate studierii armatei poloneze din perioada celei de a doua Republici (1918—1939), rezistenței poloneze din anii 1939—1945 precum și participării unităților și formațiunilor militare poloneze la luptele din timpul celui de al doilea război mondial.

Alături de două studii privitoare la istoria armatei poloneze de după 1945, volumul mai conține un interesant articol despre metodologia istoriei militare, o prezentare a arhivelor militare poloneze și a faptelor de arme în literatura poloneză precum și o trecere în revistă a realizărilor științifice ale Institutului de istorie militară din Varșovia.

Prin contribuțiile științifice din acest volum, alcătuitorii lui izbutesc să ofere cercetătorului de specialitate, mai ales celui străin, o imagine de ansamblu asupra istoriei militare a Poloniei și datele cele mai importante asupra principalelor momente din evoluția armatei poloneze.

I. Caproșu

MIRCEA MALIȚA, *Diplomația. Școli și instituții*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, 576 p.

Istoriografia noastră nu dispune încă de o istorie a diplomației românești; cercetările întreprinse în ultima vreme însă asupra unor momente și personalități din trecutul diplomației românești alcătuiesc de pe acum temeiuri ale unei literaturi românești, pe cale de formare, consacrată acestei probleme. Consecvența apariției unor astfel de lucrări în ultimii ani lasă să se întrevadă o amplificare a acestora și direcționarea lor spre momentele cele mai importante sau mai puțin cunoscute ale istoriei diplomației românești în așa fel încît ele să înlesnească în măsura cuvenită reconstituirile de anvergură ce vor urma în chip firesc cercetărilor parțiale. În promovarea acestor cercetări Mircea Malița constituie fără îndoială prezența cea mai activă; atît ca animator al unor astfel de cercetări cît și ca cercetător al fenomenelor de istorie diplomatică, Mircea Malița are în vedere pe lîngă importanța lor științifică, implicită, valoarea lor practică. Din astfel de necesități s-a născut, de altfel, și cartea pe care o prezentăm și care este prima de acest fel în literatura românească de specialitate.

Diplomația nu este însă numai o carte nouă, prin tematica abordată de autor, ci și o lucrare originală, bogată în idei și interpretări personale. Cartea se întemeiază pe o bibliografie impresionantă, mai ales străină, și pe cunoașterea desăvîrșită a documentelor diplomatice, evidențiind încă odată competența recunoscută a autorului în materie. Multitudinea problemelor pe care domeniul abordat de autor le presupune sînt analizate cu o rigurozitate științifică exemplară, nu odată polemic dar întotdeauna relevîndu-se contribuțiile cele mai importante la cercetarea chestiunii discutate. Amplele generalizări ale autorului despre locul, rolul și însemnătatea diplomației în cadrul relațiilor internaționale constituie astfel rezultatul unor examinări profunde a faptelor și fenomenelor și a unor permanente confruntări ale acestora cu opiniile pe care le-au generat. Pe fondul acestei dezbateri continue, contribuțiile autorului se evidențiază cu pregnanță, conferind cărții, în același timp, acel dinamism ce trebuie să caracterizeze diplomația însăși.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Abordarea subiectului în perspectivă istorică reprezintă una din trăsăturile fundamentale ale cărții. „A neglija punctul de vedere istoric, precizează autorul, mi s-a părut o împietate. Școlile istorice ale diplomației și instituțiile juridice se impun ca două unghiuri complementare, care îmbină privirea evolutivă cu examinarea structurilor cristalizate în norme și instituții actuale" (p. 5). Însăși structura cărții constituie expresia acestui punct de vedere, atîta vreme cît, înafara capitolului introductiv *(Conceptele de bază)* și a celui, special, privitor la *Diplomația românească*, capitolele de bază ale lucrării sînt consacrate, unul, evoluției *istorice*, iar celălalt, *instituțiilor și metodelor*.

Alături de utilele *anexe* de la sfîrșitul lucrării, sînt deosebit de interesante cele două secțiuni ale capitolului consacrat diplomației românești : *Privire asupra istoriei diplomației românești* și *Principiile și structura organizării relațiilor externe ale Republicii Socialiste România*. În prima secțiune, Mircea Malița realizează, cu aceeași competență și originalitate, prima privire de ansamblu asupra istoriei diplomației românești din cele mai vechi timpuri pînă la primul război mondial. Din păcate, lipsește din această atît de interesantă schiță a istoriei diplomației românești perioada interbelică. Desigur, diplomația românească interbelică este încă puțin studiată și multe aspecte ale ei vor fi clarificate prin cercetări parțiale, dar nu ne îndoim că, cu un alt prilej sau la o nouă ediție a acestei lucrări, Mircea Malița va întregi acest capitol cu partea ce-i lipsește acum.

Lucrare de aleasă erudiție, excelînd și prin vioiciunea stilului și utilă nu numai pentru „diplomații animați de tradițiile școlii românești", pentru care, de altfel, a fost concepută, ci și pentru istorici și cercetătorii din alte domenii ale științelor sociale, *Diplomația* lui Mircea Malița se înscrie în istoriografia românească de specialitate ca o lucrare fundamentală constituind, în același timp, o contribuție românească remarcabilă la cercetarea subiectului.

I. Caproșu

RADU POPA, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, 304 p.

Țării Maramureșului i s-a acordat, în trecut, o importanță cu totul deosebită. Istorici, lingviști, etnografi și cercetători în domeniul istoriei artei, români și străini, au consacrat studii diferitelor aspecte ale unor probleme legate de această interesantă parte a țării noastre.

Începînd din 1964 Radu Popa a întreprins cercetări arheologice care i-au permis să întregească informațiile scrise privitoare la Țara Maramureșului. Studierea amănunțită a izvoarelor scrise, completate cu rezultatele cercetărilor arheologice și cu unele date toponimice, onomastice, etnografice, folclorice, etc., i-au permis să treacă la alcătuirea unei lucrări monografice privind Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea.

Lucrarea, prefațată de M. Berza, cuprinde 11 capitole și e însoțită de o listă bibliografică, un rezumat, o listă a figurilor, un sumar în limba germană, și un indice toponimic și onomastic.

Scoțînd în evidență importanța problemei cercetate autorul analizează apoi, din punctul de vedere al valorii lor, izvoarele scrise, arheologice, toponimice onomastice, etc., de care s-a sprijinit la întocmirea lucrării sale. De asemenea, se face o analiză critică a istoriografiei problemei.

Autorul nu se limitează numai la cercetarea cadrului geografic actual al acestei *țări*, ci încearcă să reconstituie aspectul ei geografic pentru veacul al XIV-lea, ajungînd la concluzia că Maramureșul constituie unitatea geografică și social-politică cea mai precis delimitată dintre *țările* medievale românești.

Utilizînd cu competență datele arheologice, Radu Popa dovedește că multe dintre satele românești atestate documentar în secolul al XIV-lea, ca cele de la

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Sărăsău și de lîngă Sighet, sînt, de fapt, anterioare anului 1300. Populația ruteană și-a făcut apariția în Maramureș mult mai tîrziu, la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul celui următor. Pe baza informațiilor scrise și a unor date arheologice, autorul a reușit să reconstituie harta Maramureșului din cel de al XIV-lea veac. Din 103 localități s-a asigurat o identificare precisă pentru nu mai puțin de 100 așezări. S-a putut astfel observa că 43 dintre acestea se aflau în partea nordică a Maramureșului, dublă ca suprafață față de partea sa sudică, în care se situau însă restul de 57 așezări.

Radu Popa analizează apoi situația economică a Țării Maramureșului, structura societății maramureșene și organizarea ei. Se precizează raportul dintre cnezatul de sat și de vale, acesta din urmă constituind, după părerea lui Radu Popa, treapta de trecere spre voievodat. Transformarea voievodatului în comitat este socotită a fi încheiată în ultimele trei decenii ale veacului al XIV-lea.

Pornind de la faptul că problema culturii maramureșene este deosebit de complexă, că rezolvarea acesteia implică ample și multiple cercetări, autorul aprofundează numai anumite laturi ale ei. Astfel, este tratată problema bisericii și a organizării ei, monumentele religioase și apariția arhitecturii în piatră la românii maramureșeni. De asemenea, se discută problema cetăților, considerate a fi de două tipuri: cetăți de refugiu, situate în locuri izolate, greu accesibile (Sărăsău și Oncești) și reședințe fortificate (Cuhea). Merită a fi subliniat faptul că autorul, prin cercetările arheologice efectuate, îmbogățește simțitor sursele de informare pentru studierea arhitecturii laice, bisericești și militare din Țara Maramureșului.

Nu este neglijată nici istoria politică a Maramureșului și mult discutata problemă a „descălecatului". In ceea ce privește această complicată problemă, autorul se limitează la o simplă „luare de poziție" față de părerile exprimate de diferiți istorici români și străini. El consideră că Dragoș din Bedeu a venit în Moldova prin anii 1352 — 1353, iar „intemeierea" Moldovei, care reprezintă „tendința voievodatului de a se realiza ca instituție statală" trebuie pusă în anul 1359.

Revenind apoi la Țara Maramureșului, Radu Popa urmărește ascensiunea drăgoștilor, relațiile cu regalitatea și nobilimea maghiară, catolicizarea și desnaționalizarea lor.

Scrisă într-un stil sobru, lucrarea lui Radu Popa se impune prin bogăția și varietatea datelor aduse în discuție, prin interpretarea lor științifică. Ea constituie, indiscutabil, o realizare științifică valoroasă.

Eugenia Neamțu

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU, *Țara Românească de la Basarab I „Intemeitorul" pînă la Mihai Viteazul*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, 180 p.

Volumul inaugurează colecția *Istorie și civilizație*, în care se vor publica o serie de micromonografii asupra unor teme „de un deosebit interes științific din domeniul istoriei" accesibile „unui public larg de cititori".

Concepută astfel, întreaga expunere, bazată pe ultimele cercetări de istorie românească și universală și colecții de izvoare, tratează: *Tradiția daco-romană și lumea „barbară"*, *Confruntarea societății românești în secolele XIV-XVI cu ideea de pace și de război*, *„Capitulațiile" cu Poarta otomană și situația politică a Țării-Românești* și *Epopeea românească de la sfîrșitul secolului al XVI-lea*.

Primul capitol reprezintă o scurtă privire de ansamblu asupra uneia din cele mai grele și mai puțin cunoscute perioade din istoria poporului nostru, și anume aceea a formării, vieții continui pe teritoriul dacic și a organizării lui în formațiuni statale proprii, după eliberarea de sub stăpînirea „barbară".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

„Ideea de rezistență" împotriva tuturor vicisitudinilor este urmărită de autor începînd cu sfîrșitul secolului al III-lea; autorul dovedește că ea a fost întreținută de conștiința apartenenței la o civilizație străveche peste care s-a suprapus cea romană; de asemenea moștenirea și cultivarea unor instituții străvechi și forme de viață proprii, deosebite și superioare celor ale popoarelor, „nomade", și a unei culturi tradiționale au dus, împreună, la formarea și menținerea unității etnice a poporului nostru.

Din cuprinsul întregului capitol se desprinde clar ideea că datorită formării unor mari state feudale în vecinătatea teritoriului locuit de români, fragmentat prin așezarea temporară și năvălirile unor „barbari", a fost împiedicată întemeierea unui singur stat românesc, favorizîndu-se astfel extinderea de stăpîniri străine asupra primelor noastre formațiuni statale. Dar, primejdia tot mai evidentă, de sufocare etnică, la care era expus poporul nostru, i-a mărit rezistența, l-a obligat să ducă o politică abilă, să se folosească de rivalitățile dintre marile state feudale vecine, pentru a-și putea impune formele proprii de viață publică, în care s-au putut manifesta, în veacurile următoare, energiile noastre economice, sociale, politice și artistice.

Factorii de permanentă legătură dintre românii forțați să trăiască în mai multe state, vasale unor puternice imperii vecine, au fost limba, obiceiurile și instituțiile care au avut la bază aceeași tradiție de organizare statală, moștenită de la daco-romani.

Luminoasele și puternicele personalități care au condus destinele Țării Românești pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea, ca Basarab I, Nicolae-Alexandru Basarab, Vlaicu Vodă, Mircea cel Bătrîn, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul ș.a. (nu înțelegem de ce nu au fost reținute și discutate eforturile lui Vlad Dracul, care a avut merite deosebite în lupta antiotomană) ne sînt prezentate clar, în ansamblul preocupărilor lor, apreciindu-se just marile lor calități de oameni de stat și conducători de oști, dar amintindu-se mai puțin sau chiar de loc cele cultural-artistice.

Analiza așaziselor *„Capitulații"*, făcută exhaustiv de autor pe baza ultimelor cercetări, duce la concluzia, care se desprinde și din evoluția relațiilor româno-otomane, că au avut la bază „un fond istoric real" și un rol deosebit „în mișcarea de redeșteptare națională", fiind folosite ca argumente puternice împotriva ingerințelor Porții, care-și încălca propriile obligații asumate, și, totodată, ca „mijloace de apărare împotriva tendințelor expansioniste" ale unor state vecine „în lupta pentru crearea statului național român, unitar și independent".

Deși titlul indică limita lucrării începutul domniei lui Mihai Viteazul, epopeea românească de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, care a uimit Europa, cînd prin forțele proprii românii au reușit, pentru scurt timp, să se strîngă laolaltă, ne este prezentată clar ca actul ce a însuflețit generațiile următoare care au luptat fără preget pentru realizarea unității naționale a întregului nostru popor.

Concluzia noastră este că, prezentînd în cadrul de istorie universală faptele de arme, politice și diplomatice ale românilor organizați în statul numit Țara Românească, lucrarea și-a atins din plin scopul.

N. Grigoraș

NICOLAE STOICESCU, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969, 316 p.

Monografia cu acest titlu face parte dintr-un grup de lucrări în care ar urma să fie studiate principalele instituții feudale românești. Pentru prezentarea ambelor instituții, *Sfatul domnesc* — denumit din secolul al XVII-lea și *divan*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

— şi marii dregători, cu subalternii lor imediaţi, într-o lucrare de sinteză, N. Stoicescu a avut la dispoziţie o serie de studii meritorii, în care s-au adus contribuţii serioase cu privire la originea şi evoluţia fiecăreia din instituţiile amintite. Trebuie subliniat că în partea I a lucrării, contribuţia, nu numai de interpretare, dar şi de informare a autorului, este cu mult mai evidentă şi substanţială, deoarece nici unul din studiile anterioare nu a cuprins în întregime evoluţia Sfatului domnesc de la origini şi pînă în pragul secolului al XVIII-lea.

N. Stoicescu a reţinut concluzia mai veche că membrii Sfatului domnesc, aleşi de domn, după criterii subiective, au trebuit să aibă o anumită comportare, în sensul colaborării strînse cu cel ce-i numise, în special începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cînd orice opoziţie boierească putea duce la mazilirea domnului, fiind astfel şi membrii sfatului deci în situaţia de a fi lipsiţi de privilegiile demnităţilor.

Ca atare, credem că trebuia subliniat că din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, comparativ cu epoca anterioară se produc cele mai dese schimbări în componenţa membrilor sfatului domnesc, legate indiscutabil de persoana şi preferinţele domnitorului. De altfel, aceasta este şi perioada pentru care autorul are cele mai substanţiale contribuţii. Se impun oarecari rezerve asupra afirmaţiei categorice că domnii nu puteau conduce ţara fără ajutorul sfatului domnesc. Am da, împotriva acestei păreri, doar exemplul domniilor lui Vlad Ţepeş, Alexandru Lăpuşneanu, Mircea Ciobanul şi Ştefan Tomşa al II-lea. Dacă domnii făceau asemenea schimbări în rîndul membrilor sfatului, ei nu se considerau obligaţi să le justifice, decît doar în cazurile de înaltă trădare, legate de confiscările de proprietăţi funciare (vezi pentru aceasta chiar nota autorului nr. 36 de la p. 94).

În privinţa organizării materiei tratate, pe capitole şi părţi, observăm că deoarece sfatul domnesc a fost o instituţie cu statut propriu de funcţionare şi atribuţii cunoscute, capitolul intitulat *Atribuţiile generale ale dregătorilor* (p. 118 — 152) trebuia trecut în partea a doua a lucrării intitulată *Marii dregători* şi anume la capitolul *Atribuţii* şi înainte de concluzii şi capitolul *Veniturile şi abuzurile dregătorilor*. Tratarea materiei în felul cum s-a realizat a dus la suprapuneri şi repetiri.

Titlul capitolului I *Dregători cu atribuţii de ordin public şi militar* (p. 155) e greşit formulat, fiindcă atribuţiile militare sînt tot *„de ordin public"* ca şi cele judecătoreşti şi fiscale şi nu de „ordin" privat.

Lucrarea lui N. Stoicescu are meritul că prezintă *Sfatul domnesc şi marile dregătorii*, cu subalternii lor de gradul al II-lea şi al III-lea, concomitent, în Ţara Românească şi în Moldova, în evoluţia lor, demonstrînd totodată că au la origine aceleaşi principii şi norme de activitate cerute de organizarea în forme specifice de viaţă publică a unei populaţii de aceeaşi origine şi aceeaşi limbă, obligată însă să trăiască temporar în două, şi apoi în trei state.

Credem, totuşi, că cercetarea celor două instituţii trebuia continuată pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea de cînd se pot constata mai evident încercări de reformă şi alte atribuţii acordate Divanului domnesc şi dregătoriilor.

Parcurgînd atent textul lucrării *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova* se poate trage concluzia că Nicolae Stoicescu a reuşit să ne dea o lucrare de sinteză şi analiză totodată, în care se aduc noi contribuţii şi observaţii, în special pentru veacurile al XVI-lea şi al XVII-lea, cu privire la cele două instituţii amintite.

Este o cercetare a cărei lipsă se făcea simţită în istoriografia noastră şi pentru realizarea căreia autorul merită laude.

N. Grigoraş

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CORINA NICOLESCU, *Istoria costumului de curte în Țările române. Secolele XIV—XVIII*, Editura Științifică, București, 1970, 306 p.

Preocupare veche și constantă în activitatea științifică a Corinei Nicolescu, cercetarea costumului medieval românesc s-a concretizat, pe parcursul a mai bine de un deceniu, în numeroase studii publicate de ea în revistele de specialitate din țară și din străinătate asupra acestei probleme. Reunirea de către autoare a rezultatelor acestor cercetări într-o lucrare de ansamblu este, așadar, îndreptățită, mai ales că ea lipsea pînă acum din literatura românească de specialitate. Firește că aprofundarea și lărgirea cercetărilor sînt de la sine înțelese atîta vreme cît absența unor studii tehnice în acest domeniu e încă resimțită, iar lucrările din domeniile complementare sînt atît de puține. De aici, de altfel, și caracterul analitic al unor capitole ale acestei lucrări.

Constatînd că „numeroasele monumente de arhitectură și pictură, broderiile, miniaturile, argintăriile etc., principalele izvoare pentru istoria meșteșugurilor, a vieții sociale și culturii au rămas într-o sferă proprie, juxtapusă, neintegrată în ansamblul istoriei poporului nostru", autoarea are în vedere integrarea deplină a acestora în ansamblul civilizației românești atîta timp cît „aspectul atît de interesant al vieții casnice și al manifestărilor legate de viața zilnică", reprezintă „un mijloc de cunoaștere a vieții sociale" (p. 5) și nu numai a acesteia. Cercetarea comparativă a costumului românesc cu cel apusean și, mai ales, cu cel din țările balcanice, de tradiție bizantină și orientală, a permis Corinei Nicolescu încadrarea îmbrăcămintei românești de curte în context european. Lucrarea prezintă deci și din acest punct de vedere un interes mai larg care este departe de a fi reliefat cercetătorului străin prin foarte succintul rezumat de la sfîrșitul cărții, în limbile franceză și rusă (vezi p. 287 — 291).

Structurată metodic, lucrarea Corinei Nicolescu cuprinde, în partea întîi, o analiză a materialelor și a meșteșugurilor legate de îmbrăcăminte, iar în cea de a doua, descrierea evoluției costumului românesc de curte. Încheierile autoarei se bazează pe o cuprinzătoare și îndelungată cercetare a colecțiilor muzeale și a tezaurelor mănăstirești, pe cercetarea picturii medievale și pe rezultatele cercetărilor arheologice, precum și pe informațiile din izvoarele documentare și narative ale epocii. Sînt valorificate de asemenea, în măsura cuvenită și cu prețuirea necesară, cercetările mai vechi în acest domeniu, începînd cu cele ale lui Odobescu, care, cel dintîi, a încercat „a netezi oarecum drumul celor ce vor descrie într-o zi, cu mînă sigură și măiastră, originile artei în istoria și în obiceiurile zilnice ale poporului nostru românesc" (p. 9), N. Iorga, I. D. Ștefănescu și terminînd cu ultimele lucrări în acest domeniu.

Pentru reconstituirea costumului românesc autoarea purcede mai întîi la analiza țesăturilor locale, occidentale și orientale, din care rezultă concluzii deosebit de interesante privitoare la relațiile economice și culturale ale Țărilor române cu statele occidentale și cu cele din Orientul Apropiat. Urmărind, apoi, evoluția costumului feminin și bărbătesc de ceremonial în secolele XIII—XVII (nu sec. XVIII, cum apare în titlul cărții), autoarea remarcă importanța cunoașterii lui ca expresie a transformărilor politice ce au avut loc în această perioadă în Țările române. Interdependența dintre evoluția istorică și cea a costumului medieval, subliniată deseori de Corina Nicolescu, interesează într-o măsură însemnată cercetarea istorică propriu-zisă, sporind valențele științifice ale lucrării. În același timp, cuprinzătorul catalog al țesăturilor italiene și orientale și al costumelor și portretelor de domni și boieri din partea a doua a cărții (p. 181—269) ca și bogata ilustrație a lucrării sînt deosebit de utile atît cercetătorului de specialitate cît și istoricului.

I. Caproșu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

* * * *Mitropolia Olteniei — 600 ani de la întemeiere — 1370—1970*, Craiova, 1970, 650 p. + 54 pl. alb-negru + 16 pl. culori.

Volumul consacrat acestui eveniment cuprinde studii privitoare la Mitropolia Olteniei de-a lungul vremii.

D. Bălaşa publică studiul *De la Mitropolia Severinului la Mitropolia Olteniei* în care arată că Antim Critopoulos, primul mitropolit al Severinului (1370 oct. — 1381), era hirotonit de Sinodul patriarhal de la Constantinopol ca mitropolit al unei părţi din Ungrovlahia, adică al unei jumătăţi. Motivul înfiinţării celui de al doilea scaun mitropolitan era că poporul acestei ţări era atît de numeros, încît nu le era de ajuns un singur arhiereu. Argumentul era binevenit, deoarece Ţara Românească se întregise cu Banatul Severinului, cu ţinuturile Almaşului şi Făgăraşului. Următoarele capitole tratează despre Mitropolia Severinului după anul 1403, apoi despre reşedinţele arhiereşti de la Strehaia, Tismana, Rîmnic, enumeră strădaniile pentru aşezarea unui scaun arhieresc la Craiova în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea, pînă la transferarea administraţiei episcopale de la Rîmnic la Craiova (mai 1847 — 1856), înfiinţarea arhiepiscopiei Craiovei, la 18 iunie 1947, şi ridicarea la rangul de mitropolie, în 1949.

În studiul *Mărturii ale vechimii româneşti*, Const. C. Giurescu scrie despre însemnătatea inscripţiei latine creştine din secolul al IV-lea, găsită la Biertan, una din cele mai însemnate piese de pe teritoriul Daciei romane. I. Ionescu semnalează documentar un nou nume de preot creştin daco-roman ; *Sansala*. În articolul *Contribuţii cu privire la vechile tipărituri*, Dan Simonescu publică cea mai veche „colecţie de documente româneşti tipărite în Bucureşti, în anul 1741". Octavian Şchiau publică articolul *Despre circulaţia Cazaniei lui Varlaam în Transilvania*. Studiul lui Ioan C. Chiţimia, *Din vechea răspîndire a cărţii româneşti, în Ţara Oltului*, semnalează 31 de cărţi vechi româneşti, unele neînregistrate de *Bibliografia românească veche*.

Pandele Olteanu, în studiul *Metoda filologiei comparate în studierea izvoarelor şi în identificarea versiunii neogreceşti a operei „Scara" tradusă de mitropolitul Varlaam*, arată că mitopolitul Varlaam a urmat ca model şi izvor operele lui Maximus Margunios, care a trăit între ani 1542 — 1606. Tit Simedrea relevă în *Epilogul din Octoihul slavon (Mănăstirea Dealu, 1510)* că identificarea de nume a tipografului Macarie din Ţara Românească (1508 — 1512) cu Macarie muntenegreanul nu dovedeşte că este vorba de una şi aceeaşi persoană.

Aurelian Sacerdoţeanu publică actele semnate de Tudor Spudei viitorul mitropolit Teodosie al Ungrovlahiei (1668 — 1708), iar Radu Creţeanu scrie despre Climent al Rîmnicului, ctitor de lăcaşuri, din secolul al XVIII-lea.

Paul Cernovodeanu în întinsul studiu despre *Cronograful Mitropolitului Dimitrie al Rostovului în ţările române* conchide că „tălmăcirea cronografului a avut o circulaţie restrînsă în Ţările române, dar a avut privilegiul de a vedea lumina tiparului în 1837 la mănăstirea Neamţ, fiind unicul cronograf românesc tipărit în întregime" (p. 704).

G. Ivănescu într-o riguroasă analiză urmăreşte *Expresia ideilor „perfect" şi „perfecţie" în limba literară românească* din epoca feudală. Citatele demonstraţiei se bazează pe operele fundamentale ale istoriei literaturii române vechi ca cele ale fraţilor Greceanu, Antim Ivireanu, Samuil Micu-Clain ş.a.

Ioan Donat arată numărul şi valoarea documentelor provenite din mănăstirile Olteniei, precizînd că în aceste mănăstiri s-au păstrat circa 17 000 de documente, începînd cu anii 1351, în limbile română, slavonă, greacă etc., din care circa 500 pergamente.

Despre popa Radu Şapcă din Celei (1795 — 1876) se ocupă Gh. Potra. Pe baza unui material documentar inedit, el aduce informaţii interesante privind data naşterii, a căsătoriei, a sfinţirii ca preot precum şi despre exilul lui şi reîn-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

toarcerea în țară în 1875. Articolul reproduce și trei portrete și un facsimil al unei scrisori cu caractere chirilice a acestui revoluționar de la 1848.

Volumul cuprinde și alte materiale semnate de diferite personalități, din țară și de peste hotare, constituind o contribuție științifică valoroasă.

Paul Mihail

MANOLE NEAGOE, *Ștefan cel Mare*, Editura Albatros, București, 1970, 278 p.

Domnia lui Ștefan cel Mare a reținut deseori atenția istoricilor români. Lucrările apărute însă pînă în prezent nu au reușit să elucideze decît unele din numeroasele aspecte ale acestei domnii. Așa de pildă, dezvoltarea economică a țării, care a stat, desigur, la baza întregii activități politice, militare sau culturale promovate de domn, rămîne încă puțin cunoscută. Mai mult chiar, unele din domeniile de manifestare ale personalității marelui voievod profund investigate nu s-au bucurat de un consens al opiniilor. Astfel, în timp ce unii istorici au prezentat domnia lui Ștefan cel Mare ca pe una din cele mai glorioase și autoritare domnii ale evului mediu românesc, alții, prelulnd informații documentare sau narative fără discernămîntul critic necesar și aplicînd mecanic realităților sociale din Moldova interpretări generale privind fazele de evoluție ale societății feudale europene (p. 6), au ajuns la concluzii care umbresc geniala personalitate a lui Ștefan cel Mare. Or, după cum se știe, teoria materialist dialectică a rolului maselor și personalităților în istorie, subliniind interdependența obiectivă dintre baza materială, potențialul de acțiune al mulțimilor și inițiativa conducătorilor, este departe de a estompa capacitatea neobișnuită de înțelegere a realității pe care o dovedesc aceștia din urmă, ridicînd-o dimpotrivă la adevărata ei valoare : căci numai practica istorică a momentului și progresul ulterior pot certifica valabilitatea faptelor lor. Din aceste considerente, încercarea lui Manole Neagoe de a reconstitui personalitatea lui Ștefan cel Mare, apare pe deplin justificată, mai ales că, noua istoriografie românească, consacrînd acestei epoci din istoria țării Moldovei mai multe volume de articole și studii speciale (*Cultura românească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964 ; *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*. Editura Academiei, 1956), nu a oferit încă cititorilor o lucrare de sinteză propriu-zisă.

Este adevărat că nici Manole Neagoe nu-și propune să realizeze o sinteză a istoriei moldovenești din cea de a doua jumătate a sec. al XV-lea, dar reluarea studierii importanței domniei lui Ștefan cel Mare în istoria poporului român și a celei europene, obiectiv pe care autorul îl urmărește de-a lungul întregii lucrări, înscamnă de fapt cea mai autentică chintesențiere a faptelor istorice, implicînd folosirea exhaustivă a izvoarelor și examinarea critică a tuturor interpretărilor anterioare în acest sens.

Lucrarea începe cu prezentarea condițiilor politice, diplomatice și militare în care Ștefan cel Mare a obținut și și-a consolidat domnia. Precizările autorului privind relațiile dintre domn și boieri se impun, din primul capitol, atenției cititorului. Domnia lui Ștefan cel Mare este considerată de Manole Neagoe ca fiind din primii ani autoritară. Salv-conductul dat logofătului Mihu și apoi tratatul de la Overchelăuți sînt, după părerea sa, acte ce se datoresc înțelepciunii politice a domnului și nu presiunii pe care boierimea ar fi exercitat-o asupra lui.

Acțiunile politice și militare întreprinse de Ștefan între anii 1461—1465 sînt analizate în capitolul al doilea al lucrării *Tinerețea unui voievod* (p. 33—48). Evidențiind prudența de care domnul a dat dovadă în condițiile izbucnirii conflictului dintre turci și Vlad Țepeș, autorul, pe baza confruntării unor informații străine

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

și interne referitoare la relațiile dintre Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș, exclude ipoteza existenței unui conflict între cei doi domni în 1462, dar și posibilitatea colaborării lor. Ocupîndu-se în continuare de relațiile Moldovei cu celelalte țări vecine, Manole Neagoe prezintă actele din martie 1462, prin care Ștefan cel Mare reînnoia legăturile dintre țara sa și Polonia explicînd (așa cum face și la pp. 129—130, 193—198) care a fost valoarea reală a acestor acte de credință considerate de el „ca acte de alianță concepute după formula feudală a unei suzeranități, care nu va avea puterea să se transforme într-o stăpînire politică efectivă" (p. 43).

Campania lui Matei Corvin împotriva Moldovei (1467) descrisă amănunțit în capitolul semnificativ intitulat *După faptă și răsplată* (p. 33—75) dă posibilitate autorului să sublinieze calitățile de mare conducător de oști probate de Ștefan cel Mare pentru prima dată în lupta de la Baia.

De o deosebită atenție se bucură, pe bună dreptate, din partea autorului lupta antiotomană desfășurată de Moldova în secolul al XV-lea. În capitolele *De strajă la porțile Europei* (p. 76—105), *Lupta de la Vaslui* (p. 106—135), *Valea Albă* (p. 136—163), *Singele apă nu se face* (p. 164—168), *Momente de cumpănă* (p. 169—192), sînt descrise condițiile în care Ștefan cel Mare rupe legăturile cu Poarta, acțiunile întreprinse de el în scopul refacerii frontului românesc la Dunăre, luptele de la Vaslui, Valea Albă, vitejia oastei și a voievodului ei. Descrierea acestora este însoțită de o temeinică analiză a tacticii și strategiei moldovenilor, deosebit de eficace în condițiile epocii, a structurii sociale, precumpănitor țărănească, și a potențialului oștirii moldovene justificat de specificul dezvoltării interne, a importanței pe care au avut-o aceste lupte antiotomane pentru țările române și pentru întreaga Europă.

Analizînd relațiile Moldovei cu Polonia, Ungaria și Turcia între anii 1445—1490 în capitolul *Codrul Cosminului* (p. 193—259) autorul subliniază importanța politicii înțelepte de alianțe dusă de Ștefan cel Mare, care i-a permis să păstreze independența țării. În același capitol (p. 200—218) Manole Neagoe, reluînd în discuție raporturile dintre domn și boieri, prezintă concluziile la care s-a ajuns în această privință în unele studii mai noi, demonstrează netemeinicia lor și subliniază că autoritatea lui Ștefan cel Mare a urmat, așa cum reiese din documente și cronici, o linie ascendentă. Ca atare, atitudinea boierimii, deși a provocat uneori greutăți politicii promovate de Ștefan cel Mare, nu a reprezentat niciodată un obstacol de însemnătatea ce i-a fost uneori atribuită.

Prezentarea ultimilor ani ai domniei lui Ștefan cel Mare, a progreselor înregistrate în vremea sa de cultura, arta moldovenească și a unora din aprecierile cronicarilor străini asupra activității lui Ștefan cel Mare încheie „reconstituirea" pe care autorul și-a propus-o.

Lucrarea este însoțită de o bibliografie selectivă și de numeroase ilustrații.

În concluzie, apreciem că lucrarea lui Manole Neagoe reprezintă o contribuție valoroasă la cunoașterea unora din aspectele principale ale activității lui Ștefan cel Mare. Analiza logică, sistematică, la obiect și aproape întotdeauna echilibrată a faptelor istorice, limbajul clar și precis fac lucrarea accesibilă nu numai cercetătorilor, ci și unor cercuri largi de cititori pentru care lipsesc încă multe asemenea lucrări.

G. Ignat

Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie. Text ales și stabilit de FLORICA MOISIL și DAN ZAMFIRESCU. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. MIHĂILĂ. Studiu introductiv și note de DAN ZAMFIRESCU și G. MIHĂILĂ, Editura Minerva, București, 1970, 426 p.

Ediția de față a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* este, hotărît lucru, rodul pasiunii cu care, de aproape un deceniu, neobositul cercetător Dan Zamfirescu, prin articolele și contribuțiile publicate în periodicele

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

literare și științifice, se străduiește să fundamenteze științific autenticitatea acestei opere și, implicit, integrarea ei definitivă în cultura românească din secolul al XVI-lea, ca cel mai important monument al ei din această epocă și cea dintîi operă originală a gîndirii medievale românești. Ceea ce a reprezentat pentru un mare număr de învățați de la Bălcescu încoace o convingere temeinică (vezi p. 7 și urm.), anume că *Învățăturile* sînt opera lui Neagoe Basarab, a devenit în ultimul deceniu, treptat, prin contribuțiile lui I. C. Chițimia, G. Mihăilă, N. Stoicescu, Virgil Cîndea, Pavel Chihaia, Pandele Olteanu, Anton Balotă și, bineînțeles, Dan Zamfirescu, o certitudine, demonstrată elocvent și de această ediție. Ea are menirea de a restabili și de a impune definitiv un adevăr afirmat și susținut de o întreagă pleiadă de învățați români și străini, dar care timp de aproape două decenii „cînd *Învățăturile* au părut șterse definitiv din rîndul izvoarelor istorice" (p. 9), nu mai era parcă de natură să convingă („volumul al doilea din tratatul de *Istoria României* nici nu le menționează ca atare" (p. 9). Ediția de față și excelentul studiu introductiv ce o însoțește înlătură definitiv asemenea aserțiune. Ea este, în același timp, cea dintîi ediție științifică a textului românesc al *Învățăturilor* întocmită după manuscrisul cel mai vechi și cel mai corect al acestei opere, manuscris ce a aparținut voievodului Ștefan Cantacuzino și care astăzi se păstrează în Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei.

Pentru întocmirea ediției, manuscrisul de bază, transcris de Florica Moisil, a fost colaționat de Dan Zamfirescu cu celelalte manuscrise, variantele fiind menționate în subsolul textului editat. Prin note marginale, Dan Zamfirescu a indicat unele din izvoarele identificate de el pînă în prezent. Transpunerea scrierii chirilice în caractere latine s-a făcut după sistemul, unanim admis în prezent, al transcrierii fonetice interpretative.

Textul românesc al *Învățăturilor* e urmat de traducerea fragmentelor cunoscute pînă astăzi din originalul slavon. Ea aparține lui G. Mihăilă care, cu cîțiva ani în urmă, a descoperit și editat 26 de pagini slavone noi din această scriere (*Romanoslavica*, XIV, 1967, p. 359—375).

În partea întîi a studiului introductiv (p. 5—55), semnată de Dan Zamfirescu, sînt analizate autenticitatea scrierii, istoria textului și raportul dintre versiuni, structura ideologico-literară și tehnica folosirii izvoarelor demonstrîndu-se, așa cum se și intitulează această parte, că *Învățăturile sînt Primul monument al literaturii române*. În partea a doua a studiului introductiv, *Originalul slavon al „învățăturilor" și formația culturală a lui Neagoe Basarab* (p. 57—103), G. Mihăilă se ocupă de edițiile manuscrisului slavon, cuprinsul și studiile asupra lui, de originea, formația și cultura lui Neagoe Basarab și a doamnei Despina, de corespondențele dintre documentele vremii și *Învățături* precum și de limba și stilul originalului slavon și raportul dintre acesta și versiunea românească din secolul al XVII-lea.

Atît ediția cît și studiul introductiv se înscriu ca cea mai de seamă contribuție adusă în procesul de restituire către vechea cultură românească a primei opere originale a gîndirii românești medievale, „întîia noastră capodoperă", cum o numește Dan Zamfirescu (p. 55).

Editîndu-se acum textul românesc al *Învățăturilor*, alături de mai vechile ediții ale originalului slavon și a traducerii grecești, istoriografia românească dispune astăzi de toate versiunile acestei opere, așa încît ediția trilingvă a *Învățăturilor* nu mai poate fi decît un deziderat imediat.

I. Caproșu

Călători străini despre Țările române, vol. II, îngrijit de MARIA HOLBAN (redactor responsabil), M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU ȘI PAUL CERNOVODEANU, Editura Științifică, București, 1970, 690 p.

Volumul al II-lea din această colecție cuprinde material informativ dintre anii 1551—1583, cel mai numeros — privitor la Transilvania, dar și date interesante despre Moldova și Țara Românească. În general, datele referitoare la țările

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

române, sînt cuprinse în rapoarte diplomatice, descrieri de călătorie şi lucrări speciale, cu caracter istoric, social, economic, religios etc., ne informează despre tatonările conducătorilor de state pentru încheierea de alianţe, schimbări de atitudini ale unora faţă de alţii şi în special despre eforturile depuse pentru a se elibera de sub apăsătoarea suzeranitate otomană.

Autorul introducerii volumului influenţat, se pare, de literatura armeană, ca opera lui Minas din Tokat (pe care deşi nu-l consideră obiectiv şi nu-l introduce deci în volum deşi noi credem că trebuia inclusă şi opera lui, dar cu aprecierile de rigoare), califică atitudinea lui Ştefan Rareş faţă de armeni, ca o „acţiune fanatică", „nesăbuită" şi brutală (p. VI). Deosebit de interesante ni se par relatările din 1552 ale „Anonimului" secui, care călătorind prin Moldova, a căutat să verifice informaţiile primite, discutînd cu oamenii locului (p. 99—101). Dacă totuşi armenii şi locuitorii din Moldova, de alte rituri, au avut de suferit din cauza măsurilor lui Ştefan Rareş, în timpul domniilor lui Alexandru Lăpuşneanu situaţia lor s-a ameliorat şi nu ştim dacă se poate susţine că au fost folosiţi de Ioan Despot ca o masă de „manevră".

În evul mediu, în cîteva oraşe din Moldova, între care şi Suceava, comunitatea armeană, formată în special din negustori şi meseriaşi bogaţi, nu a fost chiar atît de puternică ca să-şi poată asuma — cum se susţine de autorul introducerii (p. VII) „rosturile" avute de saşi în oraşele din Transilvania. În Moldova, armenii nu au format o majoritate, în niciun centru urban şi au participat la administraţia oraşelor în înţelegere şi împreună cu românii.

Un bogat material informativ, selectat cu atenţie deosebită, completează datele cunoscute despre domnia lui Ioan Despot, relaţiile acestuia cu Poarta Otomană, Polonia, Transilvania şi Habsburgii. Deosebit de interesantă şi bogată în date este relatarea, cuprinsă în raportul unui „trimis" maghiar în Moldova, despre lupta de la Verbia (18 noiembrie 1561). Ea cuprinde numeroase date despre organizarea armatei lui Ioan Despot, a unităţilor, armamentului şi dispozitivului de atac şi asupra urmăririi lui Alexandru Lăpuşneanu (p. 123—125). Valoroase informaţii despre evenimentele interne, viaţa socială, economică, politică şi religioasă a Moldovei dintre anii 1561—1563 sînt cuprinse în rapoartele agenţilor imperiali Ioan Belsius, Berkowicz (p. 131—136), Martin Gothárdy (Literatul) — secretar în cancelaria regelui Maximilian de Habsburg, (p. 227—228, 234—238, 246—249), Wolfang Schreiber (273—284) ş.a.

În introducere, s-a făcut, de la caz la caz, o analiză critică a conţinutului textelor publicate şi s-a urmărit luminarea intenţiilor diplomaţilor, de multe ori învăluite în fraze redactate voit confuz. Trebuie de reţinut că materialul publicat în acest volum duce la o reconsiderare a altor informaţii — ca de exemplu a celor date de Sommer — şi chiar a evenimentelor şi frămîntărilor care au avut loc în Moldova anilor 1561—1563. (Vezi şi p. 227—228). Relaţii interesante despre predarea Sucevei lui Ştefan Tomşa I ne-au rămas de la cîţiva mercenari maghiari din garda lui Ioan Despot.

Multă atenţie merită rapoartele trimisului lui Francisc Zay (1564) în care sînt descrise evenimentele în legătură cu reluarea tronului de către Alexandru Lăpuşneanu (noiembrie 1563) şi mai ales distrugerile, jafurile şi crimele săvîrşite de oştile invadatoare, chiar cu aprobarea domnului (p. 309—311) ca şi frămîntările interne din Moldova la moartea lui Alexandru Lăpuşneanu (p. 391—394).

Un grup de informatori străini ca Bartolomeu Paprocki (p. 404—408), Iacob Palcologul (p. 412—413), se referă la luptele lui Ion Vodă cel Cumplit, împotriva otomanilor, iar unul dintre ei, ca Jean de Saulx pretinde chiar că a participat la ele (p. 416—417).

În atenţia diplomaţilor, călătorilor şi a spionilor trimişi în Ţările române de conducerile statelor vecine au fost şi oraşele capitală ale Moldovei, Ţării Româneşti şi Transilvaniei. Astfel, sîntem informaţi despre neorînduielile, jaful, crimele şi incendierea Bucureştilor din martie 1554, cu ocazia mazilirii neaşteptate

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a voievodului Mircea Ciobanul (p. 110—111). Ni se oferă de asemenea date interesante despre Iași (p. 523—526) și Alba Iulia (p. 398—401, 416—417 etc.).

Pentru perioada dintre anii 1551—1583 volumul cuprinde extrem de numeroase date despre evenimentele din Transilvania, extrase, sau redate în întregime, din rapoartele amintite sau din lucrările speciale. Un grup numeros de iezuiți, preocupați în mod special de situația precară a catolicilor din Transilvaina, dar și a celor din Moldova și Țara Românească, ne-au lăsat rapoarte ample despre numărul populației, traiul și preocupările ei, bogăția solului, regimul juridico-administrativ, originea limbii și a poporului nostru. Asupra ultimei chestiuni cu toții sînt de acord că românii vorbesc o latină coruptă, și se trag din coloniști romani (p. 17—86, 316—371 etc.).

Reține atenția, de asemenea, informațiile despre luptele din Transilvania dintre catolici și protestanți (p. 459—467, 470—473), despre regimul abuziv și de cruntă exploatare practicat de iezuiți față de iobagi (488—503). Sînt extrem de interesante relațiile din 1580 ale lui John Newberic, primul negustor londonez care ne-a lăsat o descriere a Moldovei, în care sînt date referitoare la costul articolelor de consum, transporturi, taxe vamale etc. (p. 513—518), revelatoare pentru studiul vieții economice de la sfîrșitul secolului al XVI-lea.

În ansamblu, materialele cuprinse în volumul al II-lea, inegale ca valoare informativă și originalitate, unele fiind compilații după lucrări mai vechi, arată strînsele relații economice și politice dintre cele trei țări românești în perioada de timp cuprinsă între anii 1551—1583. O bună parte din rapoartele și lucrările amintite sînt cunoscute din publicații anterioare, dar toate au fost republicate în traduceri noi și cu numeroase note explicative, apreciindu-se competent adevărata lor valoare documentară.

Volumul se încheie cu un *Repertoriu* cronologic al autorilor relatărilor, cu *Îndreptări și completări* — destul de numeroase — și deci foarte necesare, la vol. I al colecției, cu *Indicele* și cu precizările privitoare la contribuția fiecărui autor (p. 681—682). Munca tuturora trebuie apreciată pentru că prin publicarea acestui volum s-a adus un real serviciu istoriografiei noastre.

Și cu această ocazie, rămînem la părerea noastră, exprimată cu ocazia recenzării primului volum (Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", VI (1969), că pentru specialiști, trebuiau editate și textele originale.

N. Grigoraș

Urbariile Țării Făgărașului, vol. I, 1601—1650, editate de acad. D. PRODAN cu LIVIU URSUȚIU și MARIA URSUȚIU, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, 968 p.

Țara Făgărașului a făcut parte pînă la 1462 din Țara Românească, iar ulterior, pînă ce a intrat în apanajul principilor independenți ai Transilvaniei, a fost dăruită comunității săsești din cele șapte scaune. Țara Făgărașului, regiunea „cea mai masiv românească", cu o autonomie și statute proprii, a format din a doua jumătate a secolului al XV-lea cel mai mare domeniu feudal din Transilvania. Pentru că a făcut mult timp parte din Țara Românească, Țara Făgărașului și-a păstrat cel mai bine numeroase instituții proprii, specifice Țării Românești, chiar boierii și vecinii.

Ca domeniu feudal, Țara Făgărașului se împărțea, la rîndul său, în trei: orașul Făgăraș cu 32 de sate, domeniul Porumbacului cu șase sate și domeniul Comănei cu cinci sate.

Urbariile care au început să fie publicate acum ne prezintă, în primul rînd, în complexitatea și proporțiile sale, aspectul social. Astfel se constată că marea masă a locuitorilor o formau „colonii" sau iobagii, din care făceau parte și tîrgo-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

veții fără „calificative nobiliare", jelerii (circa 5%), oamenii fără sesie și casă proprie, meseriașii, reduși ca număr, și nobilii mici. Boierii făceau parte din nobilime, iar vecinii sînt supușii sau iobagii celor dintîi. O categorie aparte a formau *libertinii*, aleși dintre iobagi și, pentru scutirile de slujbele obișnuite, îndeplineau serviciu militar sau diferite servicii domeniale. Ei puteau fi oricînd revocați de stăpînul domeniului. Separat, în urbarii se înscriau drabanții — militari în serviciul cetății — aleși dintre iobagii satelor, plătiți, preoții, cerșetorii, infirmii și „grecii", adică negustorii.

Materialul foarte bogat, cuprins în volum, ne permite să cunoaștem economia domeniului în structura și evoluția ei precum și obligațiile fiscale ale locuitorilor. Dintre acestea, pentru a putea face o comparație cu cele din Moldova și Țara Românească, cităm: censul (=darea), darurile sau daturile (care constau din piei de vulpi, vite de tăiat, găini, unt, miei, varză etc.), dijmele din toate semănăturile și din legume, datul sau dijma porcilor (unul din 25), datul sau dijma oilor (una din 25), dijma albinelor (un stup din zece). Fiecare din dijmele în animale se puteau răscumpăra. La dijme se adăugau obligațiile în munci ale iobagilor, care au crescut mult în secolul al XVII-lea, ajungînd la o săptămînă din trei.

Urbariile cuprind ample informații despre regimul pădurilor, al apelor, morilor, micilor întreprinderi domeniale, crîșmăritului, amenzilor (foarte asemănătoare cu cele din Moldova) etc., organizarea pămîntului alodial, concentrat în anumite părți, veniturile lui, aparatul administrativ al domeniului, cu atribuțiile și privilegiile sale, ca și tendințele de reorganizare a serviciilor domeniului, de a lichida raporturile feudale rămase din timpul în care Țara Făgărașului făcea parte din Țara Românească, de a-i expropria pe boieri de vecini, de a reduce privilegiile boierilor, deci de „a adapta" boierimea și vecinii la „nevoile noii puteri feudale suprapuse" (p. 102).

În general, încadrarea domeniului Făgărașului în serviciul puterii princiare a Transilvaniei a redus din vechile libertăți și privilegii avute de populația locală și i-a transformat vechile instituții.

Ca încheiere, apreciem în mod deosebit munca autorilor: observăm însă că lipsa traducerilor pentru textele în limba maghiară le face inutilizabile pentru foarte mulți cercetători, introducerea și regestele neputîndu-le înlocui.

N. Grigoraș

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA, INSTITUTUL DE ISTORIE „NICOLAE IORGA", *Documenta Romaniae Historica*, B, Țara Românească, volumul XXIII (1630—1632), întocmit de DAMASCHIN MIOC, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969, 828 + LI p.

Vasta colecție de acte medievale românești *Documenta Romaniae Historica* s-a îmbogățit cu încă un volum, al XXIII-lea al seriei B, ce cuprinde actele interne ale Țării Românești din anii 1630—1632. Ca și cele trei precedente (volumul I — întocmit în colaborare cu P. P. Panaitescu — XXI și XXII), volumul al XXIII-lea este întocmit de Damaschin Mioc, cercetător cu merite deosebite în publicarea acestei colecții fundamentale de izvoare și datorită căruia în bună măsură seria B este singura deocamdată care a dobîndit ritmicitatea editorială cuvenită. Nu este, credem, inoportun a sublinia acest fapt fie și numai pentru motivul că această ritmicitate constituie încă un deziderat în privința seriilor A, din care a apărut pînă în prezent doar un singur volum (al XIX-lea), C (Transilvania) și D (Relațiile dintre cele trei țări românești) din care nu a fost editat încă nici un tom. Echilibrul editorial necesar între serii presupune desigur un întreg complex de factori, de la o mai bună organizare a colectivelor de lucru care să asigure o ritmi-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

citate a elaborării volumelor fiecărei serii pînă la folosirea adecvată a spațiului editorial, totuși limitat. Importanța deosebită a colecției merită, totuși, un plus de efort pentru o mai bună coordonare a editării acesteia, efort la care atît comitetul de redacție al colecției cît și institutele care lucrează la elaborarea ei își pot aduce o contribuție ceva mai mare decît pînă în prezent. Cu alte cuvinte, organizarea editării acestei colecții ar trebui avută în vedere poate în aceeași măsură ca și în momentul inițierii ei. Altminteri, prilejul de a consemna apariția unui valoros volum ca acel de al XXIII-lea al seriei B se va ivi mai rar, dacă nu va trebui chiar să credem că unele serii ale colecției sînt sortite să rămînă în stadiul de proiect, ceea ce, bineînțeles, nu e de dorit. Întîrzierea prea mare în apariție este, de asemenea, păgubitoare pentru medievistica românească, așa cum o dovedește și ultimul volum întocmit de Damaschin Mioc în care din cele 451 documente autentice doar 74 au mai fost editate. Singur acest raport cifric este elocvent în privința sporirii posibilităților de documentare pentru cercetătorul din oricare parte a țării pe care le implică publicarea fiecărui volum din colecție.

Volumul al XXIII-lea întocmit după principiile cunoscute ce stau la baza colecției (vezi *Introducerea* la vol. I, B, Țara Românească) și cu aceeași rigurozitate științifică ce am întîlnit-o și la volumele precedente aduce în circuitul documentării științifice informații și date importante nu numai prin noutatea lor ci și prin valoarea acestora (vezi, de pildă, doc. 271 și 272). Istoria politică, socială și economică a Țării Românești se îmbogățește și prin acest volum cu date prețioase, unele chiar, așa cum se atrage atenția și în prefață, „de o excepțională însemnătate" (p. 5).

Alături de anexele obișnuite : bibliografie, lista rezumatelor documentelor în limbile română și franceză, lista de cuvinte și expresii slave din documentele de limbă română, lista documentelor greșit datate, documente românești în transcriere chirilică și 20 de fotocopii, volumul e însoțit de bogatul indice de nume și materii întocmit cu competența pe care el o presupune de Saşa Caracaș, Ruxandra Cămărășescu și Olimpia Diaconescu.

I. Caproșu

MIRCEA FILIP, *Cartea românească veche în biblioteca „G. T. Kirileanu" — Piatra Neamț*, Bibliografie adnotată, Bacău, 1970, 195 p.

Bibliografiind cartea românească veche din biblioteca „G. T. Kirileanu" din Piatra Neamț, Mircea Filip aduce un real serviciu culturii în genere și celei nemțene în special, dar în același timp aduce omagiul cuvenit cărturarului G. T. Kirileanu care cu pricepere, pasiune și sacrificii materiale a adunat cărți o viață întreagă, alcătuind o vastă și foarte valoroasă bibliotecă pe care a donat-o apoi orașului Piatra Neamț. În afara meritelor cunoscute de editor, istoric literar, folclorist, pasiunea sa de cărturar și bibliofil de un fel deosebit, care nu adună pentru sine ci gîndindu-se la alții, la cei ce „vin" în urmă spre a valorifica ceea ce cu atîta anevoință se poate aduna într-un tot reprezentativ pentru o zonă anumită, această pasiune l-a interferat deseori cu istoria și cu izvoarele sale pe care le-a prețuit în aceeași măsură și pe care cu aceeași generozitate le-a pus la dispoziția altora spre descifrarea trecutului și a mai bunei sale cunoașteri. Căci Kirileanu n-a adunat numai cărți ci și numeroase acte vechi pe care de atîtea ori le-a pus la îndemîna altui mare cărturar, Mihai Costăchescu, pe care, fapt încă puțin cunoscut, poate și datorită modestiei amîndurora, l-a ajutat atîta pentru a-și completa și apoi spre a-și tipări colecția de acte moldovenești cunoscută. Meritele lui Kirileanu în această privință sînt cu mult mai mari decît puținul ce se știe pînă acum, ba, chiar se poate afirma fără teama de a greși cîtuși de puțin că apariția celei mai bune ediții de documente medievale moldovenești pe care o avem pînă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în prezent se datorește în mare măsură cărturarului nemțean al cărui sprijin moral și material au fost atît de importante pentru devotatul său prieten ieșean. Amintim acestea nu atît pentru a completa călduroasa și competența prefață a lui Dan Simionescu la bibliografia pe care o prezentăm și comprehensivul studiu introductiv al lui Mircea Filip cît pentru a atrage atenția asupra faptului că îngrijita carte tipărită de Mircea Filip trebuie să fie doar un început în valorificarea moștenirii culturale a lui G. T. Kirileanu. Această reușită bibliografie poate constitui o garanție că, cu același sprijin local, cărturarii nemțeni ar putea să purceadă, de pildă, la întocmirea unei ediții a corespondenței lui Kirileanu atît de interesantă sub raport cultural și științific pentru trecutul cultural al zonei pe care a investigat-o și pentru care a adunat material și izvoare de tot felul. Ecoul curiozității științifice a cărturarului se găsește deseori în corespondența sa, după cum informațiile și însemnările din cele 173 de cărți bibliografiate de Mircea Filip se întregesc uneori în corespondența sa.

Bibliografia întocmită de Mircea Filip după criterii științifice completează în unele cazuri cu detalii interesante cunoscuta *Bibliografie românească veche* a lui Ion Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simionescu, autorul aducînd astfel în circuitul științific unele date și informații interesante pentru istoria cărții și a tiparului. Ca de obicei, însemnările autografe de pe cărți reproduse de Mircea Filip conțin și de astă dată informații interesante referitoare la circulația cărții în trecut și unele amănunte istorice utile cercetătorului. Cele mai multe din acestea din urmă aparțin secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, dar nu lipsesc nici cele din secolul al XVII-lea. Uneori, asemenea știri ca cea potrivit căreia în „vleatul 7263 a fostu văcăritu 92 parale" (p. 37) se găsesc numai în cuprinsul unor astfel de însemnări.

În afara unui cuprinzător studiu introductiv, lucrarea e însoțită de anexele științifice necesare ca indicele alfabetic al lucrărilor bibliografiate, indice de autori și traducători și de cel de nume și locuri, care înlesnesc cititorului consultarea acestui instrument științific prin care un prețios fond de carte veche va putea fi mai bine cunoscut.

I. Caproșu

NESTOR CAMARIANO, *Alexandre Mavrocordato le grand dragoman. Son activité diplomatique (1673—1709)*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1970, 108 p. + VIII pl.

Nestor Camariano tratează în acest studiu întreaga activitate diplomatică, de peste 35 de ani, a lui Alexandru Mavrocordat. Din datele biografice reținem că de la vîrsta de 12 ani a urmat cursurile colegiului grec din Roma și ale universităților din Padova și Bologhia. În 1664 și-a trecut doctoratul în medicină și filozofie. Întors la Constantinopol, Alexandru Mavrocordat a intrat în serviciul Patriarhiei și, pentru a putea face carieră în diplomație, către care se simțea atras, a învățat mai multe limbi occidentale și orientale, devenind unul din cei mai renumiți poliglоți contemporani. Din anul 1673, după moartea lui Panaghiotakis Nicussios, care îl inițiase în secretele diplomației otomane, Alexandru Mavrocordat a ocupat postul de mare dragoman și mai tîrziu pe acela de „secretar intim al Porții". Datorită acestei situații, diferiți reprezentanți ai țărilor cu care Imperiul otoman avea relații diplomatice, și în special ai Franței, Austriei și Rusiei, au căutat să-i cîștige sprijinul.

După victoria habsburgică de la Zenta (1697), în nenumăratele ședințe care au premers încheierea tratatului de la Karlowitz (26 ianuarie 1699), Alexandru Mavrocordat a reușit să salveze Țara Românească și Moldova de a nu fi încorporate în Imperiul habsburgic.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În continuarea expunerii sale Nestor Camariano subliniază că Alexandru Mavrocordat a fost unul din principalii diplomați care au frînat politica expansionistă a lui Ludovic al XIV-lea și s-a opus, obținînd cîștig de cauză, tendințelor Franței de a obține protectoratul exclusiv al Locurilor Sfinte.

Concluzia care se desprinde clar din întreaga lucrare, bogat documentată, este că prin activitatea sa diplomatică Alexandru Mavrocordat a adus reale servicii țărilor române și că, în special Leopold I, Ludovic al XIV-lea și Petru cel Mare au căutat să-i cîștige bunăvoința pentru soluționarea sau aplanarea unor chestiuni politice în legătură cu Imperiul otoman și că prin poziția sa și-a putut ajuta compatrioții și întreaga ortodoxie.

N. Grigoraș

RADU LOGOFĂTUL GRECEANU, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu voievod (1688—1714).* Studiu introductiv și ediție critică întocmite de AURORA ILIEȘ, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, 279 p.

Publicată, parțial, pentru prima dată în 1846, în *Magazin istoric pentru Dacia*, cronica domniei lui Constantin Brîncoveanu a fost reeditată apoi, parțial sau în întregime, în 1859, 1906 și în 1961 : o ediție critică a cronicii apare însă acum pentru prima dată. Constituind cel de al VIII-lea volum al colecției *Cronicile medievale ale României*, ediția de față se întemeiază pe studierea și cunoașterea deplină a tuturor manuscriselor cronicii din care editoarea, Aurora Ilieș, a ales ca texte de bază ms. 112 din biblioteca Filialei din Cluj a Academiei, copiat la scurt interval după moartea lui Constantin Brîncoveanu din porunca voievodului Ștefan Cantacuzino, și ms. 548 de la Biblioteca Academiei, singurul complet dintre toate manuscrisele cunoscute pînă în prezent. Alte manuscrise sînt folosite în aparatul critic al ediției pentru întregirea lacunelor și corectarea greșelilor din textele de bază precum și pentru indicarea variantelor. În acest fel se pune la îndemîna cercetătorilor un text editat cu toată exigența științifică pe care o presupune astăzi o ediție critică a unuia dintre cele mai importante izvoare narative muntene.

Dat fiind caracterul ediției, credem că în locul întregirii tacite a prescurtărilor obișnuite ar fi fost indicată folosirea parantezelor.

Textul editat e precedat de un erudit studiu introductiv în care editoarea cercetează biografia cronicarului, data scrierii cronicii, redacțiile acesteia, izvoarele ei, ideile politice și sociale ale cronicarului, limba și stilul cronicii, filiația manuscriselor și, în sfîrșit, edițiile anterioare ale cronicii. Analiza riguroasă a tuturor acestor probleme se concretizează în temeinice contribuții științifice de natură să-l orienteze pe cititor atît asupra valorii textului cît și a deficiențelor lui. „Dacă sub aspect politic, menționează Aurora Ilieș, Radu Greceanu ...aduce numai în parte... informații prețioase (nerelatate de alte surse), sub aspectul organizării interne și mai ales al obligațiilor de toate categoriile față de Poartă, cronica lui e unul din izvoarele narative cele mai importante și cele mai precise pentru sfîrșitul veacului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea în Țara Românească" (p. 25). Importanța cronicii îi e relevată și cititorului străin printr-un scurt *Avertisment*.

Textul cronicii e însoțit de un amplu și util glosar și de obișnuitul indice, întocmite cu atenția cuvenită de Beatrice Marinescu și Venera Tuliu.

Editînd critic pentru prima dată această cronică, Aurora Ilieș aduce o remarcabilă contribuție la sporirea numărului instrumentelor de lucru necesare cercetătorului.

I. Caproșu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

* * * *Contribuții la istoria învățămîntului românesc. Culegere de studii*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, 205 p. + 2 hărți.

Publicat sub auspiciile comisiei pentru istoria învățămîntului din România a Ministerului Învățămîntului, volumul pe care îl prezentăm, înmănunchiază un număr de opt contribuții științifice asupra unor aspecte importante ale istoriei școlii românești din secolele XVII, XVIII și începutul celui de al XIX-lea, o atenție specială acordîndu-se veacului al XVIII-lea datorită însemnătății deosebite a acestuia pentru istoria învățămîntului românesc. Studiile cuprinse în volum constituie rezultatul investițiilor întreprinse de unii din cercetătorii ce lucrează la elaborarea sintezei, în trei volume, a învățămîntului românesc. Întemeiate deseori pe cercetări de arhivă, aceste studii aduc date, informații și concluzii noi asupra unora din problemele importante ale trecutului școlii românești ca legislația școlară feudală în țările române, școlile orășenești, organizarea învățămîntului românesc la începutul epocii regulamentare etc. Trebuie subliniat, de asemenea, că alături de articole ca *Legislația școlară feudală în Țările române* (Ilie Popescu Teiușan), *Contribuții la istoria învățămîntului în școlile din Iași, în secolul al XVIII-lea* (Const. A. Stoide), *Școlile din orașele Țării Românești (secolele XVI—XVIII)* (Gh. Pârnuță), *Din istoria învățămîntului românesc din Maramureș la sfîrșitul veacului al XVIII-lea* (Ion Bota) și *Legiferarea organizării învățămîntului în Țara Românească în anii 1831—1834* (G. D. Iscru) consacrate istoriei școlii din provinciile istorice românești, unele studii din volum ca cele semnate de Const. C. Giurescu *(Țările românești sprijinitoare ale învățămîntului din Peninsula Balcanică și Orientul apropiat)* și de Virgil Molin *(Cărți școlare tipărite în Țările românești pentru popoarele învecinate: sîrbi, bulgari și greci)* aduc date noi privind contribuția poporului român la dezvoltarea învățămîntului și culturii din țările balcanice și cele din Orientul Apropiat. Îmbrăcînd forme diferite și continuînd timp de secole, ajutorul dat de țările române școlilor din aceste zone geografice a fost în permanență însemnat așa cum rezultă, de altfel, și din sugestiva hartă privitoare la această problemă întocmită de profesorul Const. C. Giurescu. În sfîrșit, ultimul articol din *Culegere, Învățați greci formați la Oxford și la Halle și legăturile lor cu românii la începutul secolului al XVIII-lea* (Nicolae Vătămanu) este consacrat relațiilor culturale dintre Țările române și unele țări europene și se întemeiază mai ales pe izvoare germane pînă nu demult inedite.

Deși unele articole conțin cîteodată stîngăcii de exprimare și par a nu fi fost suficient finisate în comparație cu rigurozitatea științifică a celorlalte studii din volum, publicarea acestei culegeri este binevenită, ea oferind, așa cum au intenționat și autorii ei, „un bogat material, în bună parte inedit" (p. 6) pentru viitoarea sinteză a *Istoriei învățămîntului din România*.

I. Caproșu

CONSTANTIN N. VELICHI, *La contribution de l'émigration bulgare de Valachie à la renaissance politique et culturelle du peuple bulgare (1762—1850)*. Editions de l'Academie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 262 p.

Constantin Velichi, specialist în istoria relațiilor româno-bulgare, ne-a dat o nouă contribuție substanțială, de data aceasta cu privire la rolul emigraților bulgari din Țara Românească la renașterea politică și culturală a poporului bulgar. Bazat pe o largă documentare bibliografică și de arhivă, autorul analizează în amănunt etapele și caracterul acțiunilor emigraților bulgari din Țara Românească în sudul Dunării de la 1760 pînă la jumătatea secolului al XIX-lea. Studiul este împărțit

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în trei părți : 1) emigrația bulgarilor în nordul Dunării în această perioadă, 2) acțiunile bulgarilor din Țara Românească pe plan politic și 3) contribuția emigraților bulgari cu privire la renașterea culturală a Bulgarilor în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

În prima parte se stabilesc etapele emigrației în nordul Dunării, pe care autorul le determină că sînt la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în timpul războaelor ruso-turce de la începutul secolului al XIX-lea, războiul din 1806—1812 și acela de la 1829 și după aceea. Tot în această parte se prezintă situația economică a refugiaților bulgari, care se bucurau de anumite scutiri de bir pe o anumită durată de timp din partea autorităților române.

În partea a doua a lucrării se arată că lupta emigraților pentru renașterea politică și culturală capătă o mai mare dezvoltare la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Printre emigrați se formează o burghezie bulgară care se angajează în lupta pentru renașterea și eliberarea țării lor și influențează puternic mișcarea politică și culturală din sudul Dunării. Dintre cele trei centre principale de emigrație a bulgarilor, acelea din sudul Rusiei, de la Constantinopol și din Țara Roâmnească, autorul, bazîndu-se pe fapte concrete, afirmă că ultimul centru a influențat cel mai puternic lupta din Bulgaria pe plan politic și cultural.

Analizînd mai în amănunt care sînt cauzele realizărilor acestor acțiuni, autorul constată că ele se datoresc mediului în care această emigrație s-a dezvoltat, suferind astfel puternice influențe românești. Trăind într-o țară unde relațiile capitaliste se dezvoltau mult mai repede decît pe teritoriul bulgar, emigrații încercară să realizeze eliberarea politică a țării lor nu numai printr-o luptă comună pe acest plan dar și printr-o activitate culturală după exemplul celeia din Țara Românească. În acest sens au acționat episcopul Sofroni, care a trăit la începutul secolului al XIX-lea la București, Petru Beron și alți eruditi bulgari.

Cu multă perspicacitate N. Velichi analizează stratificarea existentă în rîndurile emigrației bulgare. Astfel, existau mari negustori, care au susținut mișcarea de eliberare în diferite momente ; acțiunea lor a fost însă limitată, fiind determinată de anumite interese. De aceea, aceștia se situau, în general, pe poziție reacționară, nesprijinind mișcarea culturală decît într-o anumită măsură și în anumite stadii. Dar marea majoritate a emigrației bulgare era cnostituită de mica burghezie, la care se adăugau și muncitorii. Toți aceștia au format după 1829 nucleul mișcării de eliberare, alimentat continuu de emigrații veniți din sud și care a fost infuențat de mișcarea națională românească.

În Țara Românească s-au constituit grupuri de voluntari bulgari, cărora li s-au adăugat și alți emigrați balcanici, acționînd în diferite etape pentru libertatea Bulgariei, cu ocazia războaelor ruso-turce de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Emigrații bulgari din Țara Românească au întreprins mai multe acțiuni politice independente, încercînd în 1841—1843 de-a forma detașamente înarmate care să treacă Dunărea pentru a provoca o revoltă generală în Imperiul Otoman.

În partea a treia se arată că cea mai importantă contribuție a emigrației la renașterea Bulgariei a fost pe plan cultural. În Țara Românească, cu ajutorul românilor, Sofronie din Vraca a publicat la începutul secolului al XIX-lea prima carte bulgară și tot aici au apărut primele opere literare bulgărești care reprezintă contribuții însemnate la formarea limbii literare bulgare. Totodată, datorită contribuției materiale a unor membri ai emigrației bulgare de aici au fost susținute multe școli bulgărești din sudul Dunării.

Autorul arată că, atît pe plan politic cît și cultural, activitatea emigrației bulgare din țara noastră a contribuit într-o măsură mult mai largă decît aceea a emigrațiilor bulgare din celelalte două centre pînă spre mijlocul secolului trecut la renașterea politică și culturală a poporului bulgar. Lucrarea reprezintă o valoroasă contribuție la istoria relațiilor bulgaro-române din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea.

N. Corivan

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

VALENTIN AL. GEORGESCU, EMANUELA POPESCU, *Legislația agrară a Țării Românești, 1775—1782.* (La Législation agraire de Valachie). Proiectul de cod agrar al lui M. Fotino. Pravilele pentru plugari. Așezămintele agrare dinainte de 1780, Ediție critică, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București 1970, 236 p.

În introducere, autorii ediției poate că ar fi trebuit să atragă atenția că epoca turco-fanariotă, în materie de redactare și publicare de coduri de legi, în limba greacă, reprezintă un real progres față de cea anterioară. Concomitent cu aceste eforturi s-a dus și o luptă grea între curentul național, care înlocuise limba slavonă din instituții și biserică cu limba română și curentul grecesc. Către a doua jumătate a secolului al XVIII-lea curentul grecesc a învins, deoarece fusese susținut de domnitori, greci și ei, cărora li s-au alăturat marii boieri, care pentru a-și menține privilegiile, învățau greceşte, își dădeau copii la școli greceşti sau le luau perceptori greci. S-a ajuns astfel să se poată redacta și chiar publica în țările românești, în limba greacă, legi cu caracter canonic și laic. Dintre domnitorii care au făcut eforturi în această direcție trebuiesc amintiți cei din familiile Mavrocordat, Ipsilanti, Moruzi, Caragea și Callimachi. Unii din domnitorii fanarioți și-au dat seama că totuși erau prea puțini cunoscători de limbă greacă dintre cei chemați să aplice legile și de aceea au dispus să fie tipărite și în limba română.

Studiul introductiv, extrem de întins și documentat, publicat în limbile română și franceză, cuprinde datele principale asupra textelor editate, lămurirea soluțiilor legislative căutate, în epoca de dezagregare a feudalismului românesc cînd se căuta și reglementarea relațiilor agrare. S-a expus clar situația politică internă și externă, economică și socială a Țării Românești din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, greu încercată din cauza războiului ruso- turc (1768—1774) și a ocupației militare, dar care, prin prevederile tratatului de la Kuciuk-Kainargi (1774) a cunoscut o reducere a obligațiilor față de Poartă, un control al exercitării suzeranității ei, odată cu influențele exercitate de noile idei sociale și culturale care „agitau toată Europa sub devizele liberalismului economic, ale despotismului luminat și ale luminismului de orientare enciclopedistă și prerevoluționară" (p. 9).

Alexandru Ipsilanti domn al Țării Românești începînd din septembrie 1774 a inițiat un plan de reforme, prin care a crezut că se pot înlătura abuzurile, corupția și, în parte, mizeria în care trăia marea majoritate a populației țării. Nu este de crezut, cum afirmă autorii prefeței (p. 10), că „remediul tuturor relelor... de care sufereau principatele" putea fi găsit într-o „codificare sistematică a dreptului, de la organizarea justiției și a instituțiilor, inclusiv aceea ale vieții economice", ci numai în schimbarea relațiilor de producție.

Textele legiuirilor agrare editate de Valentin Georgescu și Emanuela Popescu se datoresc juristului grec Mihail Fotino, venit sau chemat la București, în jurul anului 1764, unde va face carieră. El a redactat, la cererea domnitorului Ștefan Racoviță (1764—1765) — despre care observăm că nu a fost „asasinat într-o răscoală populară" (p. 12) ci mazilit de turci — un cod general de drept constituțional, administrativ, fiscal, civil, comercial, penal, agrar, maritim, drept al familiei și procedură civilă și penală, avînd la bază culegerile bizantine. In 1766 Fotino a supus aprobării noului domn Scarlat Ghica (1765—1766) o nouă versiune mai dezvoltată a manualului. Întărirea domnească nu a survenit, dar nedesperînd, Mihail Fotino — după cum susține Valentin Georgescu — pare a fi pregătit o „a treia ediție", (1775) adăugîndu-i alte titluri și paragrafe. În special din *Basilicale* (p. 13). Între adaose trebuie menționat titlul „obligațiile clăcașilor către stăpînii de moșii". Dar nici acest manual nu a devenit „codul oficial al țării" (p. 18).

Ediția lui Valentin Georgescu și Emanuelei Popescu cuprinde: Cartea a III-a din manual Νόμα Γεωρικοί (p. 101—113); *Legi agrare din basilicale și din pravilele pentru plugari ale lui Iustinian cel Mare* (p. 127—146); *Canoane alese din*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sfiitocul împăratului Justinian cu titlu ce să cheamă pravile pentru plugari (p. 149—165) și *Așezămintele agrare din timpul domniei lui Alex. Ipsilanti* (p. 167—183). Lucrarea se încheie cu o serie de anexe, intitulate: *Concordanța proiectului de cod agrar cu principalele momente ale receptării lui Nomos Georgikos în Țara Românească și în Moldova, Aplicarea lui Nomos Georgikos în general și a legislației agrare a Țării Românești din anii 1775—1782 în documentele interne, Prefața lui M. Fotino pentru manualul de legi (1777), Glosarul grec, Bibliografia* și *Indicele de autori și materii.*

În concluzie, trebuie subliniat că autorii, în introducerea ediției au reușit să reconstituie opera de codificare dintre anii 1774—1782, iar prin publicarea legislației agrare indicate au pus la îndemîna cercetătorilor români și străini un prețios instrument de lucru pentru elucidarea unor aspecte ale relațiilor agrare din ultimele trei decenii ale secolului al XVIII-lea.

N. Grigoraș

NICOLAE STOICA DE HAȚEG, *Cronica Banatului*, Studiu și ediție de DEMASCHIN MIOC, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969, 364 p.

Nicolae Iorga, care a cunoscut doar fragmente reduse din Cronica scrisă de Nicolae Stoica, a spus totuși că este „un izvor de cea mai mare însemnătate" pentru istoria poporului nostru.

Din documentata biografie a lui Nicolae Stoica — scrisă de Damaschin Mioc — sîntem informați despre calitățile de cărturar și luptător pentru învățămîntul în limba română ale acestuia.

Încă din copilărie Nicolae Stoica a învățat să scrie cu alfabetele chirilic, latin și gotic în limbile română, latină, sîrbă și germană. Intrat de tînăr în serviciul episcopului și mitropolitului de Carlovițș, și apoi ca preot militar în regimentul de grăniceri româno-sîrb, Nicolae Stoica a cercetat atent toate localitățile românești din Banat, și a făcut cunoștință cu un număr de învățați ai vremii ca: Ioan Raici, primul istoric al popoarelor din Jugoslavia, Dositei Obradovici, transilvăneanul Dimitrie Eustatievici ș.a.

Nevoind să lase uitării faptele de arme ale grănicerilor, cu care a participat la războiul austro-turc din 1788—1791, Nicolae Stoica a început, la vîrsta de 75 de ani, redactarea cronicii sale. Datorită comportării și capacității sale el a fost numit director al școlilor naționale neunite române și sîrbești de pe teritoriul regimentului valaho-ilir, iar din anul 1792 și protopop de Mehadia.

Damaschin Mioc a scos în evidență și o altă latură a activității lui Nicolae Stoica și anume aceea de numismat, epigrafist și colecționar de antichități, ca: monede, inscripții, sculpturi etc. care erau în legătură cu trecutul roman al Banatului. Pentru această activitate a primit în 1830 luade binemeritate de la Damaschin Bojinca, care-și pregătea lucrarea *Anticile Romanilor.*

Nicolae Stoica moare în anul 1833, în vîrstă de 82 de ani.

Trebuie subliniat, cum a făcut și editorul actualei ediții a Cronicii Banatului, că înainte de a trece la redactarea ei, Nicolae Stoica avusese o bogată activitate scriitoricească. Între altele a scris, *Scurta istorie a Banatului*, o prelucrare a legendelor grecești despre faptele lui Hercule, o traducere rezumată a lucrării *Viața lui Alexandru cel Mare* de Curtius ș.a.

Opera principală a lui Nicolae Stoica rămîne — cum susține just Damaschin Mioc — *Cronica Banatului*, în care tratează: 1) istoria lumii pînă la așezarea maghiarilor în Panonia; 2) istoria evenimentelor pînă la începutul războiului austro-turc dintre anii 1716—1718 și 3) evenimentele dintre 1716—1825. Ultima

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

parte a cronicii, care cuprinde în special istoria Banatului, are caracter memorialistic.

Potrivit concepției lui Nicolae Stoica, istoria are un rol educativ, fiindcă îi învață pe cetățeni cum să se comporte (umanitarism, toleranță religioasă, instrucțiune pentru popor, cultul oamenilor mari) se găsesc în tot cuprinsul cronicii, mai cu deosebire însă în partea ei memorialistică" *(Introducere*, p. 24).

Ideile membrilor Școlii Ardelene despre originea și continuitatea poporului român sînt acceptate de Nicolae Stoica, care a căutat să aducă și argumente noi în sprijinul lor. Unitatea poporului nostru era atît de evidentă pentru el încît nici n-o mai discută. O deosebită valoare din expunerea lui Nicolae Stoica au reflecțiile sale cu privire la continuitatea și romanitatea poporului nostru, știrile unice cu privire la evenimentele dintre anii 1716 și 1825, datele despre activitatea unor personalități politice și culturale contemporane, între care este și Tudor Vladimirescu, care l-a impresionat în mod deosebit.

Totodată, în textul cronicii sînt numeroase date referitoare la viața socială, la satul bănățean scăpat de sub o stăpînire străină și intrat sub alta, despre preocupările de ordin economic și cultural ale locuitorilor, despre comerț, prețuri, monedele în circulație etc.

Nicolae Stoica și-a scris cronica în graiul vorbit în părțile sud-estice ale Banatului. Din scrisul său se constată a fi fost un patriot adevărat. Cronica Banatului prezintă interes nu numai pentru istorici, ci și pentru lingviști și istoricii literari.

Ediția cronicii se încheie cu un glosar de regionalisme și un indice de nume.

În concluzie, prin publicarea integrală a manuscrisului *Cronicii Banatului*, Damaschin Mioc a adus un real serviciu istoriografiei noastre.

N. Grigoraș

D. PRODAN, *Încă un Supplex Libellus românesc. 1804*, Editura Dacia, Cluj, 1970, 89 p.

Descoperirea sau redescoperirea **memoriului transilvan din 1804** și prezentarea lui la nivelul cunoștințelor de care, grație studiilor acad. David Prodan, dispunem astăzi asupra *Supplex Libellus Valachorum*-ului o datorăm binecunostei preocupări, constatntă în activitatea istoriografică a reputatului cercetător clujean, de a adînci mereu subiectul tratat continuînd deci investigația chiar atunci cînd cercetarea unui asemenea subiect pare, la prima vedere, a fi fost epuizată. Este tocmai ceea ce face și de astă dată acad. David Prodan publicînd și comentînd noul *Supplex* din 1804 ce se păstrează de mai bine de 75 de ani la Biblioteca Academiei și din care doar partea privind Banatul a mai fost publicată în 1930. Pornind de la o mențiune din *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea* a lui N. Iorga, acad. David Prodan a redescoperit memoriul introducîndu-l, practic, abia acum în circuitul științific.

Remarcînd că „în șirul memoriilor mari care marchează etapele luptei politice naționale a românilor din Transilvania, el (memoriul, n. ns.) constituie, fără îndoială un nou moment de seamă" (p. 7), cercetătorul clujean face o largă prezentare a acestuia, situîndu-l în noile coordonate istorice care l-au produs și datorită cărora, în chip firesc, sînt lesne de explicat postulatele ce le conține. Noul memoriu este o continuare, în noile condiții ale regimului imperial, a celor din 1791 și 1792, al căror legatar se face pledînd pentru „luarea în considerare a doleanțelor națiunii prezentate în ele" (p. 29). Răscoala din 1437, acțiunea unificatoare a lui Mihai Viteazul și răscoala lui Horea sînt momente noi ale luptei de eliberare a poporului român invocate de autorul memoriului spre a justifica drepturile națiunii române. Indicînd aceste trepte ale luptei sale pentru eman-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cipare împreună cu suferinţele şi remediile posibile ale curmării acestor suferinţe, memoriul oferă „imaginea unităţii depline a naţiunii, viziunea clară a unităţii sale politice" aşa încît valoarea lui documentară rămîne şi fără să fi avut practic urmări ; ba chiar şi dacă, eventual, n-ar fi ajuns în mîna împăratului (p. 38).

Analizînd detaliat memoriul din 1804 şi stabilindu-i importanţa în cadrul acţiunilor similare ale românilor transilvăneni, acad. David Prodan conchide că el aparţine, foarte probabil, lui Ion Budai-Deleanu. Viziunea unităţii politice a poporului român, faptul că autorul memoriului „ne apare înainte de toate ca istoric animat de ideile Şcolii ardelene, de romanitate, de continuitate" (p. 34), că e un bun cunoscător al subtilităţilor judiciare, „al stilului de cancelarie, al atmosferei de Curte, al politicii imperiale, al raporturilor locale şi, în sfîrşit, că e animat „de adînci sentimente democratice şi naţionale" (p. 34), toate acestea par să-l indice, aproape fără nici o îndoială, ca autor pe cunoscutul reprezentant al Şcolii ardelene. Această concluzie care, potrivit argumentelor autorului, se apropie de certitudine implică însă noi investigaţii pentru aflarea originalului memoriului pe baza căruia se va putea ajunge la o încheiere definitivă.

Editînd şi analizînd textul noului memoriu, acad. David Prodan aduce o contribuţie substanţială la sporirea cunoştinţelor asupra unui important moment din istoria poporului român, îmbogăţind şi adîncind, în acelaşi timp, propriile sale cercetări.

I. Caproşu

Studii privitoare la N. Bălcescu

Nicolae Bălcescu s-a bucurat în ultimele decenii de o atenţie specială din partea istoricilor, pe deplin meritată. Faptul se explică nu numai prin locul proeminent ce-l deţine în cadrul istoriografiei noastre din epoca modernă, cît mai ales prin acuitatea activităţii sale revoluţionare. Era firesc deci ca reevaluările întreprinse în anii din urmă să se îndrepte în primul rînd spre Bălcescu, a cărui activitate şi gîndire se înfăţişau atît de elevate şi de unitare. Studiile privitoare la Heliade Rădulescu sau la Kogălniceanu, de pildă, sînt — comparativ — mult mai reduse. Complexitatea, amploarea şi caracterul contradictoriu al activităţii lor prezentau mari dificultăţi cercetătorilor. Dimpotrivă, Bălcescu, care n-a trăit decît în epoca luptelor revoluţionare, stingîndu-se foarte curînd, în emigraţie, înfăţişa un tablou mult mai coerent şi mai uşor asimilabil într-o epocă revoluţionară.

Împlinirea unui secol şi jumătate de la naşterea istoricului a ocazionat apariţia unor studii valoroase, care adîncesc diferite laturi ale personalităţii sale.

*

1. Trebuie salutată îndeosebi apariţia primului volum din publicaţia Muzeului memorial, „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu", îngrijit de Horia Nestorescu-Bălceşti. Nu e vorba însă numai de studii asupra lui Bălcescu, care reprezintă totuşi partea cea mai substanţială, ci şi de cîteva contribuţii privitoare la epocă, menite să constituie, în cele din urmă, contextul valorificării critice a acestei personalităţi. Noua publicaţie urmăreşte astfel lărgirea cadrului de cercetare prin raportarea continuă, complexă, a lui Bălcescu la oamenii şi împrejurările epocii în felul în care „Arhiva românească" (seria nouă) înţelegea să o facă pentru Kogălniceanu. Apărut în excelente condiţii grafice, cu scurte rezumate care avertizează pe specialistul străin asupra noilor contribuţii şi cu o colaborare dinafară (nota lui Keith Hitchins de la Universitatea din Illinois, *Rumanian oppositon to the austro-hungarian compromise of 1867*, care valorifică două

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

documente din arhivele ungureşti, p. 133—137) volumul reuneşte contribuţii interesante.

Un studiu concentrat şi sintetic asupra lui *Nicolae Bălcescu — om de ştiinţă* (p. 15 — 23) deschide volumul, sub semnătura lui Dan Berindei, relevînd pasiunea, precizia, spiritul critic şi larga documentaţie a istoricului.

Cîteva indicii privitoare la *Nicolae Bălcescu şi fourierismul* (p. 63 — 69) oferă articolul lui Ion Cojocaru, care încearcă să distingă punctele de contact între Bălcescu şi Teodor Diamant, de experienţa căruia marele democrat — revoluţionar a profitat prin intermediul fourieristului Toma Constantin, cu care a colaborat în scurta lui activitate didactică de la şcoala militară din Dudeşti. Bălcescu a manifestat un deosebit interes pentru ideile generoase apărate de adepţii lui Fourier: democraţie socială, abolirea iobăgiei etc.

Sub raport biografic, mai multe studii aduc contribuţii care se cuvin semnalate. Cornelia Bodea, care se ocupă de mai mulţi ani, şi cu rezultate remarcabile, de epoca de la 1848, semnează „marginalii inedite" privitoare la activitatea revoluţionară a lui Bălcescu. Valorificînd noi surse documentare, noua contribuţie *(Bălcescu în 1849, 1851*, p. 25—37) reconstituie minuţios două episoade biografice: călătoria efectuată în ianuarie — februarie 1849 de la Belgrad la Constantinopol, împreună cu I. Bălăceanu, în chip de „proprietaire rentier", sprijinit de Felix Gauthier, secretarul consulatului francez de la Belgrad. Al doilea moment priveşte noua încercare a lui Bălcescu de a determina o strînsă colaborare revoluţionară între români şi unguri, în primăvara lui 1851, în care scop era gata să se stabilească în Transilvania. Demersul n-a izbutit, fiindcă Bălcescu făcea parte dintre exilaţii care nu se puteau întoarce în ţară fără consimţămîntul curţilor suzerană şi protectoare. Aprecierea consulului austriac de la Bucureşti, von Laurin, asupra lui („Se spune că Bălcescu ar fi talentul cel mai eminent care s-a alăturat partidului revoluţionar") merită însă o subliniere. Separat, însoţindu-l de un minuţios studiu, Cornelia Bodea editează apoi, în colecţia *Ex studia et acta Musei „Nicolae Bălcescu"*, discursul rostit de ardentul revoluţionar la 1 ianuarie 1847: *Privire asupra stării de faţă, asupra trecutului şi viitorului patriei noastre* (Bălceşti pe Topolog, 1970, 43 p.), punînd astfel la îndemîna cercetării textul integral al unui document excepţional, cunoscut pînă acum doar din comentariile aceleiaşi autoare.

Paul Cernovodeanu şi Horia Nestorescu semnează un studiu despre *Casa Bălcescu din mahalaua Boteanu din Bucureşti* (p. 39—61), în care istoricul a copilărit, întreprinzînd cu această ocazie, pe bază de documente inedite, şi un util popas genealogic, în legătură cu prezenţa familiei Bălcescu în capitala munteană.

Iconografia lui Bălcescu (p. 71—80) a constituit obiectul unei interesante cercetări a lui Adrian Corbu, care nu epuizează tema, referindu-se aici doar la portretele *de realitate*, cele de *interpretare* şi cele *imaginare* fiind ocolite deocamdată. În cazul lui Bălcescu, mai mult decît în altele, cercetarea biografică a înţeles să valorifice iconografia ca o nouă sursă, indispensabilă, de cunoaştere.

O scrisoare inedită a lui Bălcescu către transilvăneanul Alexandru Buda, în care — părăsind Seghedinul — aprecia că deocamdată „lupta lui Kossuth şi a celor care iubesc libertatea este pierdută" şi se declara hotărît să continue lupta pînă la victoria libertăţii împotriva tiraniei, constituie substanţa articolului *Un revoluţionar transilvănean în relaţii cu Bălcescu — Alexandru Buda*, semnat de Alexandru Culcer (p. 81—87).

În aceeaşi ordine de idei, întemeiat pe materiale de epocă, în genere cunoscute şi pe studiile anterioare, Vasile Netea înfăţişează *Relaţiile lui N. Bălcescu cu cărturarii şi luptătorii români din Transilvania* (p. 139—170), îndeosebi cu Eftimie Murgu, A. Tr. Laurian şi George Barijiu.

O privire comparativă asupra lui *Nicolae Bălcescu şi Eftimie Murgu*, valorificînd şi unele ştiri inedite, realizează I. D. Suciu (p. 227—238).

Din aceeaşi epocă, atestînd eforturile lui Bălcescu de a sincroniza activitatea emigraţiei poloneze cu aceea a revoluţionarilor români, cîteva documente din Biblioteca Czartoryski (Cracovia), necunoscute pînă acum, susţin articolul *Bălcescu şi emigraţia poloneză* de Al. Csetri (p. 87—111).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Un pahar cu deviza „Frăției" : *egalitate, fraternitate, dreptate* comandat în Boemia și reprezentînd un simbol de caracter masonic, dăruit de Bălcescu unuia dintre comilitonii săi de la 1848, George Crețescu, constituie punctul de plecare și elementul care justifică înserarea articolului *O familie de revoluționari și un pahar de frăție* (p. 185—192) în această publicație dedicată marelui istoric și militant.

Tabăra de la Riureni (p. 193—225) este un fragment din teza de licență a lui Dragoș Sterian, cercetător cu alese însușiri și ctitor al Muzeului Bălcescu, dispărut însă dintre noi chiar în anul în care noua instituție tipărea aceste *studii și acte*. Studiul urmărește încercarea generalului Magheru de a organiza rezistența armată contra trupelor de intervenție, întemeiat pe documentele de epocă și o bogată bibliografie a problemei.

O interesantă pe cît de migăloasă cercetare bibliologică cu privire la *„Magazinul istoric pentru Dacia"* este aceea interprinsă de Elena G. Zane (p. 249—256), din care rezultă că revista scoasă de Bălcescu și Laurian a apărut în mai multe tiraje succesive. O ediție științifică va trebui să ia ca text de bază pe întîiul dintre acestea.

N. I. Simache consacră cîteva note lui *C. T. Grigorescu — un revoluționar piteștean pe malurile Prahovei*, mai puțin cunoscut la 1848, cînd a avut totuși legături cu Bălcescu, dar notoriu în epoca următoare (p. 171—175).

Sînt de notat și cele *Cîteva precizări cu privire la biserica de lemn de la Gîltofani* (de Nicolae Voicu, p. 239—284), monument istoric care va fi amplasat în spatele conacului Bălcești.

Oarecum detașată de restul contribuțiilor este nota lui Al. Smochină, *Ideile lui '48 în reformele lui Cuza* (p. 177—183), care nu se referă cîtuși de puțin la personalitatea lui Bălcescu, ca și articolul *„Steluța" — cînt al dorului de patrie* (p. 113—132), în care George D. Florescu propune, întemeiat pe o bogată informație, o nouă interpretare a „Steluței" lui Alecsandri, aceea dată de D. Florescu, la Paris, în 1853, cînd i-a compus muzica : „Steluța" dispărută în eternitate e însăși patria exilaților.

Rubrica *Documente* e alimentată de Gheorghe Comanescu, Petre Costinescu, Nicolae Crăsnaru, Corneliu Dima-Drăgan, George Potra și Mircea Stoia. Un indice de documente înlesnește utilizarea acestora, după cum un indice de nume servește întregul volum.

Cele cîteva *evocări* semnate de Tea Crasnaru-Mandrea, Gabriel și Alex. Culcer, Pr. I. Dumitrescu-Borșa, Zoe Mandrea, Cornelia Pillat și Nicolae Vatamanu, sînt binevenite, chiar dacă nu-l privesc direct pe Bălcescu, ci persoane și episoade din familia lui.

Cîteva recenzii (semnate de George Vlădescu, V. Netea, Lucia Dumitrescu și Eugen Glück) pun în lumină cele mai recente contribuții privitoare la epoca de la 1848.

2. Comunicările prezentate la sesiunea științifică organizată de Societatea de științe istorice, cu ocazia împlinirii a 150 de ani de la nașterea lui Bălcescu (Rîmnicu-Vîlcea, 21—22 iunie 1969), au fost tipărite în culegerea *Studii și articole de istorie*, vol. XIV (1969), constituind contribuții notabile la cunoașterea vieții și operei acestuia. Accentul cade însă pe activitatea lui revoluționară.

Formarea lui Nicolae Bălcescu ca revoluționar (p. 7—20) deschide, sub semnătura lui Vasile Maciu, seria acestor contribuții. „Ceea ce aduce nou Bălcescu în viața poporului român — remarcă autorul — este înmănuncherea teoriei democratice și a metodei revoluționare, cu scopul de a da societății românești, frînată în dezvoltarea ei de sistemul feudal și de dominația străină, posibilitatea de a sfărîma aceste cătușe și de a se uni într-un stat independent care să aparțină întregului popor". A-i cerceta, în această privință, sursele formative și influențele suferite, nu este, de aceea, numai o întreprindere utilă, ci și una foarte necesară. Autorul o face cu un larg recurs la documentația existentă, explicînd orientarea lui Bălcescu spre metoda revoluționară prin eșecul demersului conspirativ al lui I. Cîmpineanu. S-ar putea adăuga la aceasta și marea influență a mișcărilor revo-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

luționare de pe continent, care au contribuit în mod esențial la orientarea și fixarea atitudinii fundamentale față de problemele epocii. Pe alocuri polemic, studiul amintit aduce și unele precizări cu privire la caracterul și participarea lui Bălcescu la mișcările revoluționare care au precedat constituirea „Frăției". Detenția lui Bălcescu, în cadrul complotului condus de Mitiță Filipescu, a pus o marcă definitivă asupra destinului său revoluționar, căci „prison oblige comme noblèsse".

Nicolae Bălcescu și revoluția din 1848 în Țara Românească, constituind un capitol distinct și desigur cel mai important în biografia militantului, înfățișat sintetic de Dan Berindei (p. 21—30), pune în lumină cealaltă ipostază a cărturarului : omul politic, diplomatul, care îndreptățește aprecierea lui Michelet : „El ar fi fost marele istoric al țării sale și fără nici o îndoială unul din conducătorii ei cei mai înțelepți".

Concepția și activitatea privitoare la chestiunea țărănească au fost abordate de Apostol Stan *(Nicolae Bălcescu și problema agrară*, p. 31—39), subliniindu-se contribuția lui decisivă la „conceperea unei căi adecvate de lichidare a orînduirii feudale și de transformare a relațiilor agrare și a structurii proprietății funciare, în concordanță cu necesitățile stringente de dezvoltare social-economică, politică și națională a poporului român". Rezolvarea problemei agrare era, în acest cadru, o cerință esențială și o condiție pentru „a salva țara — în termenii lui Bălcescu — de la o ruină apropiată și inevitabilă". Programul agrar formulat de Bălcescu nu era o improvizație, nici unul de împrumut, ci se întemeia pe studiul său *Despre starea socială a muncitorilor plugari în deosebite timpuri* (1846). Soluționarea problemei depindea însă de soarta revoluției și înfrîngerea acesteia nu putea decît să o amîne pentru multă vreme.

Ultimele două comunicări se referă la preocupările de istorie ale marelui cărturar. Leonid Boicu prezintă, într-o expunere vie, clară, concisă, pe *Istoricul Bălcescu* în general (p. 41—49). „Spre deosebire de M. Kogălniceanu, care și-a făcut cunoscută concepția istorică, trecînd apoi la editarea izvoarelor, fără să publice studii pe temeiul lor, N. Bălcescu a lăsat posterității o operă de istoric complet". Judecata, în ce-l privește pe Bălcescu, este cu totul îndreptățită. Excesivă pare aceea care se referă la Kogălniceanu, căci ignoră faptul că opera istorică a acestuia, precedînd-o cu aproape un deceniu pe aceea a lui Bălcescu, se întemeia nu numai pe bibliografia existentă, ci și pe cercetarea unor izvoare inedite, pe care Bălcescu însuși le va urmări, critic, adnotîndu-le pe exemplarul personal. Interesante sînt notațiile privitoare la sursele formative ale lui Bălcescu, pentru care școala istorică romantică, în care e încadrat îndeobște, se vădește prea îngustă, cărturarul român valorificînd izvoarele istorice într-o modalitate modernă, critic, și avînd o viziune științifică a evoluției societății. Produs al experienței, istoria nu reprezintă — la Bălcescu — un scop în sine, ci are menirea de a fi un îndreptar, punînd în lumină tarele trecutului și motivînd necesitatea renovării sociale. Observația că „principalul obiect al operei lui N. Bălcescu l-a constituit feudalismul, pentru abolirea căruia el lupta, prin studiul căruia a ajuns la concluzii prețioase relative la anatomia și fiziologia economico-socială a acelei orînduiri, la căile menite să ducă la instaurarea unei noi societăți", apare astfel cu totul îndreptățită.

Cealaltă comunicare, semnată de Valeriu Nițu, prezintă pe *Nicolae Bălcescu și preocupările istorice ale lui Timotei Cipariu*, utilizînd pe lîngă vasta bibliografie a celor două personalități și materiale inedite din arhiva istorică a Filialei Cluj a Academiei (fondul T. Cipariu). Asemenea cercetări comparatiste sînt de cel mai mare interes, contribuind la o cunoaștere mai nuanțată a interferențelor spirituale din epocă. Firește, preocupările istorice constituie doar una din laturi. „Receptivi față de ideile înaintate ale epocii, conchide autorul, Bălcescu și Cipariu ilustrează, împreună, mobilitatea și vigoarea acelor aspirații care au unit, prin luptă, o generație și care au contribuit la promovarea creatoare a științei istorice".

3. În cadrul Societății de științe filologice a apărut, cu aceeași ocazie, îngrijit de B. Cazacu, Emil Boldan și Mircea Anghelescu, un volum de *Studii despre*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

N. Bălcescu (București, 1969, 172 p.), care reunește comunicările prezentate la sesiunea științifică de la Pitești (18—19 iunie 1969).

Fără o împărțire riguroasă, volumul cuprinde trei grupe de comunicări : unele privesc în genere personalitatea istoricului și luptătorului Bălcescu ; altele se referă la aspecte particulare ale operei, influențe, ecouri etc. ; a treia serie valorifică scrierile lui Bălcescu din punct de vedere filologic. Fiind vorba de 18 studii, înafara omagiului de rigoare, semnat de B. Cazacu, nu vom putea decît să semnalăm cîteva dintre cele mai interesante, în raport cu bibliografia anteriară.

Al. Balaci, binecunoscut specialist în literatura comparată, reactualizează un studiu mai vechi, publicat în „Revista Fundațiilor regale", privitor la *Nicolae Bălcescu și Italia* (p. 11—25), cu cîteva adausuri documentare din fondul de manuscrise al Academiei, care aduc precizări în legătură cu voiajul italian din 1846, făcut în compania Elenei Negri și a poetului Alecsandri, tentativa de a efectua o nouă călătorie în toamna lui 1850 și sfîrșitul tragic al revoluționarului, întîmplat doi ani mai tîrziu.

Paul Cornea, care a cercetat îndeaproape, din punct de vedere cultural și artistic, epoca de la 1848, semnează studiul *N. Bălcescu și problemele filosofiei istorice* (p. 27—34), în care explică prestigiul operei istoriografice a cărturarului prin „caracterul inovator al metodelor folosite" și prin spiritul ei filozofic. Procedînd la examenul critic al izvoarelor și la „explorarea sistematică a tuturor datelor contextuale privind epoca sau personajele studiate", istoricul, erudit scrupulos și onest, se manifestă în același timp și ca un gînditor de elită care „vrea să transcendă imediatul, suind de la aparențe la esențe, de la înșiruirea plană a circumstanțelor la forțele motrice ascunse, de la *praxis*-ul haotic al experienței la geometria ideală a teoriei". Ca și la istoricii Restaurației, preocuparea lui este de a se ridica de la fapte la principii, de la contingențe la ordinea ascunsă a necesității. „Aptitudinea de a filozofa — conchide autorul — îi era inerentă lui Bălcescu", căruia îi remarcă cu justețe caracterul complex al operei, „percepția totalizantă a procesului istoric", preocuparea de a plasa fenomenele individuale „în contextul orizontal al epocii și vertical — al seriei evolutive". Un text inedit din Biblioteca Academiei (ms. 82), îi sugerează aprecierea că modul de gîndire al lui Bălcescu era marcat, în mod spontan, de „o coloratură *structuralistă*", istoricul fiind preocupat de a stabili un *criterium* de judecare a faptelor, acel *nervus rerum* care guvernează totul. Din preocupările de filozofie a istoriei, accidentale sau sistematice, ale lui Bălcescu, autorul pune în discuție teoria progresului social, sensul divinului în istorie și modul de manifestare a providenței. Interesantă e observația autorului cu privire la raportul dintre influențele exterioare și originalitatea gîndirii. Om de cultură, Bălcescu nu e discipolul nimănui. El nu imită și nu e prizionerul altora, ci e doar incitat, stimulat de alții. In ceea ce privește poziția față de providență și divinitate, concepte care înlocuiesc cauzalitatea inerentă devenirii sociale, istoricul se afirmă ca un determinist consecvent.

În aceeași ordine de preocupări, Ioan Micu scrie *Nicolae Bălcescu și istoriografia latină* (p. 85—91), oprindu-se asupra culturii clasice a istoricului (evident influențat de Titus Livius) și asupra caracteristicilor literare.

O utilă cercetare asupra izvoarelor istorice folosite în *Românii sub Mihai Voievod Viteazul* a interprins Valeriu Guțu — Romalo (p. 101—114), încercînd să stabilească, prin decelarea unor pasaje împrumutate, modalitatea de valorificare a surselor înserate în operă cu adăugiri, omisiuni nesemnificative, substituiri de termeni, alteori cu reorganizarea expunerii, cu prelucrarea ei sau înglobarea într-un text unitar a unor fragmente dispersate. "N. Bălcescu, încheie autorul, procedează ca un om de știință : culege și selectează informațiile, le supune viziunii sale despre epocă, le angrenează într-un sistem corespunzător concepției sale istorice.

În aceeași direcție, Ion Bădică distinge *Ecourile cronicii lui Stavrinos în opera lui Bălcescu* (p. 115—123), înlesnind o mai bună cunoaștere a metodei de lucru a istoricului.

Marele atașament față de masele populare, democratismul concepției și al demersurilor sale politice, modalitățile de valorificare a izvoarelor folclorice, sînt

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

abordate, din perspective distincte, de Aurel Vasiliu (*Bălcescu şi poporul*, p. 35—43) şi Vasile Adăscăliţei (*Bălcescu despre folclor*, p. 132—133), ultimul cercetător încercînd să schiţeze, pe acest teren, conturul lui Bălcescu ca filozof al culturii.

Victor V. Grecu tratează, fără să aducă în discuţie informaţii sau puncte de vedere noi, despre *Unitatea de stat şi politică în concepţia şi activitatea lui Nicolae Bălcescu* (p. 45—61). Cîteva elemente noi, scoase din presa franceză, din aceea a emigraţiei poloneze sau din diverse lucrări străine apărute după lichidarea revoluţiei muntene, sînt introduse în circuit de Marin Bucur (*Contexte şi afinităţi în perioada exilului*, p. 63—71). *Micro-biografiile lui Nicolae Bălcescu* (p. 73—83), sînt revendicate de Emil Boldan ca „adevărate pagini de literatură" care — împreună cu întreaga operă — fac din autorul lor nu numai un gînditor şi un istoric, ci şi „un mare scriitor al nostru".

Cîteva comentarii lingvistice şi stilistice încheie volumul: *Structura lexico-stilistică în „Românii sub Mihai Voievod Viteazul"* (Gabriel Tepelea); *Consideraţii asupra sinonimiei în limba lui Bălcescu* (Ştefan Munteanu); *Formarea şi transmiterea numelui de familie al Bălceştilor* (Horia Nestorescu-Bălceşti); *Portret şi tablou în opera lui N. Bălcescu* (Emilia Milicescu); *Onomastica operei „Românii sub Mihai Voievod Viteazul"* (Al. Cristureanu).

4. Un grup de articole publicate în „Revista de filozofie" (tom. XVI, 1969, nr. 9. p. 1101—1146) abordează opera lui Bălcescu din prespectivă filozofică. Semnalăm în primul rînd articolul *Nicolae Bălcescu, personalitate marcantă a istoriografiei româneşti*, semnat de Dan Berindei (p. 1113—1120), care încearcă să fixeze, sintetic, coordonatele omului de ştiinţă, insistînd asupra formaţiei cărturăreşti, a concepţiei documentare şi a spiritului său critic, care-l recomandă ca pe unul din întemeietorii istoriografiei noastre moderne. *Concepţia filozofică a lui Nicolae Bălcescu* (p. 1101—1112) a fost luată în cercetare de Radu Pantazi, cunoscut prin studiile sale asupra ideologiei paşoptiste. Cum era şi firesc, autorul configurează filozofia lui Bălcescu urmărind-o în opera istorică. El conchide că deşi punctul de plecare e unul spiritualist, esenţa acestei filozofii e raţionalistă, aşa cum rezultă din analiza unor teme fundamentale: ideea de progres, realizat procesual de la inferior la superior; ideea perfectibilităţii fiinţei umane; misionarismul, întemeiat pe ideea democratică (autorul îi spune „materialistă") despre rolul maselor în istorie; spiritul dialectic, invederat în ansamblul concepţiei şi în interpretările istorice. Firesc, cu aceasta nu se poate socoti epuizată problema şi s-ar cuveni studiate metodic *sursele formative* ale gîndirii lui Bălcescu. Este însă susceptibilă de discuţii concluzia autorului că Bălcescu marchează, împreună cu Kogălniceanu, Bărnuţiu şi C. A. Rosetti, momentul de *început* al unor preocupări sistematice de filozofia istoriei. Acest moment, credem, ar trebui fixat mult anterior, căci preocupări sistemtice în direcţia amintită pot fi atribuite încă lui Cantemir (cf. Dan Bădărău, *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, 1964). O raportare a lui Bălcescu la cele două etape ale romantismului, cea dinainte de 1830, relativ echilibrată (Guizot, Thiers, Thierry) şi cea de la 1848, mesianică (Michelet, Quinet), a interprins Nicolae Liu (p. 1129—1138), făcînd în acelaşi timp interesante referiri la manifestările similare din Germania, Italia, Spania, Rusia. Studiul *Critica monarhiei absolute şi „Republica democratică" în concepţia lui Nicolae Bălcescu* (p. 1121—1128) de Nicolae Isar, se întemeiază îndeosebi pe analiza *Manualului bunului român*, elaborat de Bălcescu după *Manuel républicain de l'homme et du citoyen*, de Ch. Renouvier. Lipsesc însă raportările la demersuri similare în gîndirea politică românească, iar corespondenţa lui Bălcescu, de valoare inestimabilă, este insuficient explorată. Aspiraţia spre „domnirea democraţiei, domnirea poporului prin popor", nu trebuie legată exclusiv de numele lui Bălcescu. I. C. Brătianu, în epoca paşoptistă şi încă mai consecvent, C. A. Rosetti, au năzuit de asemenea, spre o întocmire republicană. Bălcescu este însă acela care a formulat-o cel mai limpede, căci — spunea el — „oamenii nu pot păşi spre desăvîrşire şi a fi fraţi unii cu alţii fără numai în acele societăţi unde poporul e suveran, adică stăpîn pe sineşi". Gh. Epure a cercetat *Raportul dintre libertate şi egalitate în gîndirea lui Nicolae*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Bălcescu (p. 1139—1146), cele două noțiuni fiind complementare în concepția omului politic. Una o condiționează pe cealaltă și amîndouă sînt indispensabile societății moderne. Firește, aici intră în discuție problema *unității politice*, fără de care, în condițiile epocii, nu se putea închipui realizarea celorlalte desiderate. „Nu poate fi fericire fără libertate, nu poate fi libertate fără putere, și noi românii nu putem fi puternici pînă cînd nu ne vom uni cu toții în unul și același corp politic". În acest *sorit al Unirii,* Bălcescu indica nu numai etapele dar și ținta finală a revoluției.

5. Un studiu mai întins asupra lui N. Bălcescu, valorificînd numeroasele contribuții anterioare, se adaugă vastei sale bibliografii: DAN BERINDEI, *Bălcescu,* Editura Tineretului, 1969, 272 p. „Oameni de seamă".

După fructuoase cercetări asupra epocii de la 1848 și asupra Unirii Principatelor și după cîteva contribuții biografice risipite în reviste, autorul a crezut că poate întreprinde o expunere monografică a vieții și activității lui Bălcescu, oferind iubitorilor de istorie o prezentare largă, cuprinzătoare, întemeiată nu numai pe o deplină cunoaștere a contextului social-politic și cultural al epocii, dar și pe înțelegerea veridică a datelor psihologice ale personalității abordate. Lucrarea începe prin a prezenta ascendența familială a lui Bălcescu, copilăria și întîile studii. O schiță a situației economice și social-politice din țară fixează, cu utile referiri la contextul european, mediul în care avea să se desfășoare o bună parte din activitatea cărturarului. Apelul frecvent la documente interne, memoriale de călătorie, corespondență, statistici etc., colorează expunerea dînd relief tabloului înfățișat de regimul turco-fanariot în primele decenii ale veacului și evidențiind starea de tensiune socială din anii copilăriei lui Bălcescu. Economia agrară, supusă unui proces de dezagregare, a trebuit să recurgă la extinderea culturilor și la munca servilă, dar acestea nu puteau oferi o soluție durabilă, alimentînd — dimpotrivă — neîntrerupte frămîntări sociale, a căror semnificație ultimă trebuie legată desigur de împrejurările generate în Europa de revoluția burgheză din Franța și de războaiele napoleoniene. În toate domeniile se simțea necesitatea unei renovări structurale, iar rezistența vechiului regim față de aceste cerințe avea să determine caracterul adesea violent al luptelor social-politice. În această epocă de confruntări decisive și-a desfășurat activitatea N. Bălcescu. Tînărul „inteligent, ardent și entuziast", cu o predilecție marcată pentru studiul istoriei, cum și-l va aminti I. Ghica; discipolul lui Eftimie Murgu, împreună cu care va fi dezbătut nu numai direcțiile de evoluție a gîndirii umane, ci și căile concrete ce puteau duce la asigurarea mijloacelor de liberă manifestare a acesteia; iuncărul devenit dascăl pentru subalternii săi, în cea dintîi școală destinată ostașilor; complotistul de la 1840, în cadrul acelei „alcătuiri tainice" care-și fixase ca „misie" continuarea programului de la 1821 și de „a realiza întru totul dorințele și trebuințele poporului, surpînd ciocoismul și fanariotismul și înălțînd românismul la putere", cum va scrie însuși Bălcescu despre mișcarea condusă de Dimitrie Filipescu; militantul activînd în cadrul societății secrete „Frăția" și al Societății literare, sau ca secretar al Asociației literare a României; călătorul însetat de cunoaștere, dar sărac „ca Iov" și constrîns să-și caute o slujbă fie și în Moldova; istoricul de excepțională vocație cercetînd în arhive și biblioteci taina *puterii militare* ce asigurase altă dată neatîrnarea patriei; cărturarul militînd pentru renovarea societății românești sub toate aspectele, întreținînd semnificative raporturi cu confrații moldoveni și transilvăneni, subordonîndu-și întreaga activitate dublei finalități a eliberării sociale și naționale; luptătorul pe baricadele ce aveau să conducă la instaurarea republicii în Franța; propagandistul revoluției pașoptiste, conducătorul ei curajos și lucid; militantul pentru împroprietărirea țăranilor și pentru transformarea lor în cetățeni luminați și activi; diplomatul, negociatorul abil și perseverent; apărătorul cel mai destoinic al principiilor proclamate de revoluție; corespondentul conștiincios și plin de savoare; publicistul, literatul, vizionarul etc., sînt momentele biografice cele mai semnificative și totodată laturi definitorii ale personalității lui Bălcescu, alcătuind substanța cărții pe care o prezentăm. Întemeiat pe o largă documentație și pe o adîncă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cunoaștere a problematicii secolului trecut, autorul izbutește să ofere, odată cu biografia lui Bălcescu, și un tablou sugestiv al epocii în care a trăit. Un loc aparte se acordă analizei scrierilor lui Bălcescu, prezentate în ordine cronologică, odată cu expunerea celorlalte activități. Se insistă, justificat, asupra conținutului ideologic, dar și asupra laturei metodologice a acestora, subliniindu-se modernitatea concepției profesate de Bălcescu privitor la scrierea istoriei. Militînd pentru publicarea sistematică a documentelor și narațiunilor istorice, pentru lărgirea ariei informaționale prin cercetări în arhive și biblioteci străine și propunînd înființarea unui *institut istoric*, menit să orienteze cercetările și să sprijine valorificarea arheografică a izvoarelor, Bălcescu dovedea o concepție foarte avansată, de care vor profita istoricii de mai tîrziu. „O istorie adevărat națională — scria el — ne lipsește. Ea zace încă sub praful cronicelor și documentelor contimporane. Nimeni pînă acum nu s-a încercat s-o dezgroape. Toți cîți s-au îndeletnicit în scrierea istoriei nu ne-au dat decît biografia stăpînitorilor. Nimeni nu ne-a reprodus cu acuratețe instituțiile soțiale, ideile, sentimentele, obiceiurile, comerțul și cultura intelectuală a vremilor trecute. Cît de mare trebuință, însă, am avea de o asemenea istorie!". Înzestrat cu toate însușirile necesare pentru elaborarea acestei opere, Bălcescu a trebuit să răspundă mai întîi altor comandamente, iar după înfrîngerea revoluției, boala și moartea nu i-au dat răgazul să o împlinească. Aportul său la dezvoltarea istoriografiei naționale este, cu toate acestea, considerabil. Punîndu-l în adevărata lui lumină, autorul subliniază totodată faptul că opera istorică a lui Bălcescu presupune nu numai o amplă informație și o aleasă inteligență critică, ci în primul rînd un act de curaj civic. Fiindcă ideile enunțate subminau însăși întocmirea societății în care trăia. „Cea dintîi carte a unei nații", istoria trebuia să fie nu numai depozitarea gloriei trecute, ci și un îndreptar în demersurile prezentului și în prospectarea viitorului. Revoluționar de concepție, Bălcescu nu e totuși un adept al violenței decît ca *ultima ratio*. Admirația lui se îndreaptă mai ales către Adunarea de la Blaj din 15 mai 1848, cînd voința poporului s-a rostit pașnic, dar implacabil. Iconografia fixează diversele ipostaze de vîrstă ale lui Bălcescu, relațiile cele mai apropiate, evenimente, locuri legate de activitatea sa, încheindu-se cu bustul executat de Gh. Anghel și cu Muzeul „Bălcescu" de la conacul renovat al familiei, adevărat *cenotaf*, cum s-a spus, al marelui cărturar. Bibliografia finală indică selectiv, în afară de opera lui Bălcescu însuși, 71 lucrări de referință, înlesnind orientarea cititorului asupra preocupărilor multiple și persistente desfășurate de istorici în jurul acestei personalități eminente în cei 119 ani de la dispariția ei. Autorul a utilizat însă o bibliografie mult mai bogată : memorii, corespondență, presă, etc., spre a înfățișa un tablou cît mai complet.

Meritul esențial al lucrării este de a fi înfățișat, în contextul epocii, metodic și cuprinzător, cu o informație completă, prodigioasa personalitate a istoricului, a omului politic și a revoluționarului Bălcescu. Cercetătorul are a regreta doar lipsa aparatului critic (impusă de altfel de caracterul popularizator al colecției) care ar fi înlesnit reluările și aprofundările. Lucrarea semnată de Dan Berindei, la un secol și jumătate de la nașterea militantului de unică fervoare, constituie o treaptă spre marea carte despre Bălcescu pe care o va scrie viitorul. ,

6. WERNER BAHNER, *Nicolae Bălcescu (1819—1852). Ein rumänischer revolutionärer Demokrat im Kampf für soziale und nationale Befreiung* (Berlin, Akademie Verlag, 1970). Personalitatea culturală și politică a militantului Bălcescu a fost evocată, la recomandarea UNESCO, în diferite colțuri ale lumii, ca un moment semnificativ din istoria României moderne. Academia de Științe din Berlin l-a comemorat în ședința de la 30 octombrie 1969 prin cuvîntul autorizat al filologului Werner Bahner, cunoscut specialiștilor prin numeroasele studii asupra limbii literare din secolul al XIX-lea. Unul dintre cele mai interesante și mai utile este, desigur, acela privitor la conștiința lingvistică și istorică în literatura română din „epoca luminilor" pînă spre sfîrșitul secolului trecut (*Das Sprach-und Geschichtsbewustsein in der rumänischen Literatur von 1780—1880*, Berlin 1967), prin intermediul căruia cercetătorii străini au posibilitatea de a pătrunde în intimitatea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

problemelor fundamentale ale culturii noastre, pe întinderea unui secol. Un apreciabil serviciu, în aceeași direcție, ni l-a adus transpunînd în limba germană, completată și parțial prelucrată din nou, sinteza de lingvistică romanică a acad. Iorgu Iordan : *Einführung in die Geschichte und Methoden der romanischen Sprachwissenschaft* ins Deutschen übertragen, erganzt und teilweise neu bearbeitet von Werner Bahner (Berlin, 1962). Pentru reputatul filolog și pentru orice specialist în materie, limba română constituie — cum mărturisea nu de mult, cu prilejul Congresului internațional de lingvistică și filologie romanică de la București — „un fel de *pierre de touche*", socotind-o, din perspectiva lingvisticii generale, ca „cea mai interesantă dintre toate limbile romanice". Concluzia esențială, în ceea ce ne privește, se cuvine consemnată aici : „În istoria limbii române sînt mai multe straturi și totuși avem persistența elementului roman, în care elementele de altă origine au intrat în interacțiune. Balcanitatea e numai un termen secundar, fiindcă legile pincipale de evoluție sînt legile interne, bazate pe elementul latin". („Contemporanul", nr. 16, 19 aprilie 1968, p. 9).

Preocupările de limbă l-au situat pe filolog, cum era și firesc, în intimitatea marilor probleme ale istoriei noastre culturale și politice. O dovedește popasul festiv, dar nu lipsit de rigoare științifică, asupra personalității lui Bălcescu. Cu o bună informație, care nu ignoră nici cele mai recente dintre lucrările notabile apărute la noi, W. Bahner schițează conturul ardentului militant pentru eliberarea socială și națională, căutîndu-i analogii (Michelet, Mazzini) în istoria atît de tulbure și de contradictorie a lumii europene de la jumătatea secolului trecut. Mai ales studiile compatriotului său C. Bochmann, care și-a susținut doctoratul la Universitatea din Leipzig cu o dizertație asupra militantului român (*Beitrag zur Bestimmung der politischsozialen Weltbildes des rumänischen revolutionären Demokraten Nicolae Bălcescu*, 1966), abordînd cu altă ocazie și aspecte ale gîndirii sale filosofice (*Die geschichtsphilosophische Terminologie bei Nicolae Bălcescu*, în „Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl Marx-Universität Leipzig", Gesellschafts und sprachwissenschaftliche Reihe, XV, 1966, p. 513—524), sau făcînd observații pe marginea literaturii privitoare la viața și activitatea acestuia (*Leben und Werk Nicolae Bălcescus im Spiegel der rumänischen Literaturgeschichte*, in „Beiträge zur rumänischen Philologie", hrsg. von W. Bahner, Berlin 1968, p. 9—29), i-au înlesnit familiarizarea cu problematica bălcesciană. Util i-a fost, în această privință și studiul anterior al lui M. G. Losano : *Un revoluzionario nella Rumania del 1848 — Nicolae Bălcescu* („Rivista storica italiana", LXXVIII, 1966, fasc. 3, p. 1—39).

Evocînd personalitatea pașoptistului, W. Bahner înfățișează aspectele cele mai importante ale gîndirii și acțiunii lui Bălcescu : cărturarul, istoricul, militantul pentru justiție socială și pentru libertate națională, cu sublinierea că, în ipostaza ultimă, democratul-revoluționar n-a putut afla o soluție în același timp realistă și durabilă. Caracteristică apare, în portretul schițat, permanența conștiinței sale misionare *(Sendungsbewustsein)*, atît de prezentă la fruntașii generației de la 1848, dar pe care Bălcescu a vut-o în gradul cel mai înalt.

Al. Zub

Omagiu lui Alexandru Papiu Ilarian, Zalău, 1969, 141 p.

Tipărit din inițiativa Comitetului pentru Cultură și Artă al județului Sălaj, volumul închinat lui Papiu Ilarian încununează seria de manifestări organizate la Zalău și la Bezded — satul de naștere al cărturarului — în luna septembrie 1968. Faptul se cuvine menționat dintr-o dublă perspectivă : aceea a valorificării tradițiilor culturale locale și aceea a cercetărilor privitoare la viața și activitatea lui Papiu Ilarian, militant de seamă din epoca regenerării naționale a României.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Volumul cuprinde, în afara unui studiu introductiv, sintetic, semnat de Constantin Rusu și Ioan Bota, comunicările științifice prezentate la sesiunea comemorativă, punînd în circulație date și observații noi cu privire la activitatea lui Papiu Ilarian. Personalitatea politică a militantului, cea juridică și cea publicistică ,alcătuiesc direcțiile cele mai importante explorate de cercetători. Istoric și jurist, om politic, publicist și orator, fiul lui Ioan Pop, cel martirizat la 1848, și-a dedicat, în adevăr, întreaga viață operei de reconstrucție a României moderne. Născut în 1827, el și-a făcut studiile în Tg. Mureș, Blaj și Cluj, avînd ca profesori, între alții, pe T. Cipariu și Simion Bărnuțiu, figuri eminente ale vieții culturale transilvănene, iar între colegi, pe Avram Iancu, Ion Buteanu, Iosif Hodoș, Ioan Rațiu, N. Popea ș.a. Împreună cu Popea, el înființează încă în cursul școlarității, la Cluj, o societate literară și o foaie, intitulată semnificativ „Zorile pentru minte și inimă" (1845), care a circulat în manuscris, contribuind la răspîndirea ideilor de egalitate socială, unire și independență. În „Foaie pentru minte, inimă și literatură", el pledează — încă înainte de izbucnirea revoluției de la 1848 — pentru abolirea iobăgiei, drepturi civile, respectarea limbii române etc., program ce nu se putea înfăptui fără solidarizarea intelectualității cu masele populare. În zilele de la Blaj, Papiu Ilarian e unul din tribunii cei mai activi, împotriva căruia autoritățile lansează persecuții, silindu-l la o continuă migrație. Alături de Bărnuțiu, Buteanu, Laurian, Maiorescu ș.a., participă la întrunirea de la Sibiu care a pegătit programul revoluției. Urmărit ca instigator la război civil, trece munții, luînd contact cu revoluționarii munteni, apoi se întoarce la Blaj, unde îndeamnă la acțiuni hotărîte pentru cucerirea drepturilor naționale și sociale. Îndeplinește diferite funcțiuni în cadrul comitetului revoluționar și e, mereu, unul din marii animatori ai poporului. De esență luministă, cum remarcă C. Rusu și I. Bota în articolul introductiv (*Alexandru Papiu Ilarian*, p. 13—31), ideile lui izvorăsc din profunde convingeri democratice și patriotice. Ținta urmărită este renașterea socială și națională a poporului român, înălțarea lui în stima umanității. Cultivarea cu precădere a limbii naționale era o idee scumpă generației pașoptiste și Papiu Ilarian e unul dintre purtătorii ei de cuvînt. „Gazeta Transilvaniei" îi apare ca „o școală politică și literară a toată Dacia", ca și „Magazinul istoric". Editînd în 1846, la Cluj, revista „Zorile sau Aurora pentru minte și inimă", el militează, în acest sens, pentru luminarea poporului.

După înfrîngerea revoluției, Papiu Ilarian a socotit — ca și Avram Iancu, care și-a testat întreg avutul pentru fondarea unei Academii de drept — că nu și-ar putea servi mai bine poporul decît apărîndu-l pe calea legilor. Era nevoie, prin urmare de „juriști și politicieni", care să conducă lupta împotriva asupritorilor. În 1849 el se înscrie la Universitatea din Viena, unde — înfruntînd privațiuni de tot felul — face strălucite studii juridice. Pe acest temei, și tot cu o finalitate justițiară, el își propune să scrie, în șase volume, o masivă istorie a poporului român din Transilvania, stăruind îndeosebi asupra evenimentelor de la 1848. Două dintre ele au și apărut în 1851—1852 *(Istoria românilor din Dacia superioară)*: „un rechizitoriu la adresa asupritorilor", care a stîrnit reacții violente și mari animozități, fiind interzise în toate provinciile imperiului. Nu dezarmează însă și toate eforturile și le îndreaptă pe terenul luptei juridice. Cînd i se conferă o decorație, declară că n-o va purta decît „în văl negru", pînă „cînd românilor nu li se vor acorda meritatele și promisile drepturi și libertăți". Devenit incomod, i se suprimă bursa de la Blaj. Continuarea studiilor la Viena devine imposibilă și pleacă în Italia (1852), stabilindu-se la Padova, unde-și trece doctoratul în drept și adună documente privitoare la istoria națională. În 1854 se întoarce în Austria cu gîndul de a profesa avocatura. După o scurtă vizită în țară (1855), în timpul căreia a avut prilejul să lucreze în biblioteca lui P. Maior, păstrată de nepotul marelui cărturar, întîlnește la Viena pe A. Tr. Laurian și pe C. Negri, prin intermediul cărora e angajat profesor la Facultatea de drept din Iași. În timpul căimăcămiei care a precedat Unirea demisionează, angajîndu-se ca „dascăl" în diferite familii, ceea ce avea să-i înlesnească cercetarea unor arhive și biblioteci din Germania, unde

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a adunat un bogat material documentar, care va constitui substanța celor trei volume din *Tesaurul de monumente istorice pentru Dacia*.

Cărturar de largă erudiție și democrat convins, Papiu Ilarian s-a bucurat de prețuirea lui A. I. Cuza, care l-a numit jurisconsult al Moldovei (1860—1862), apoi ministru de justiție (1863) și ad-interim la controlul de stat sub guvernul Kogălniceanu. A elaborat și susținut numeroase proiecte de legi, contribuind la opera reformatoare întreprinsă în această epocă. Dușmănit, atacat în presă, se retrage ca procuor de secție la Curtea de Casație (1864—1866), apoi devine procuror general al României, pînă în 1868 și în cele din urmă avocat (1868—1874). El a rămas însă mereu în serviciul marilor idealuri, ceea ce avea să-l pună în conflict cu regimul instaurat la 11 februarie 1866. Justificarea acțiunii de împotrivire față de noile impozite a bivolarilor de la Giurgiu (protestul contra *nelegiurilor* comise de autoritățile publice nu înseamnă *rebeliune*, ci *fapt patriotic, fapt constituțional și românesc*!) îi aduce arestarea, pentru scurt timp (1873), ceea ce nu-l va împiedica să continue lupta pînă la epuizarea resurselor sale sufletești și trupești. S-a stins la 11 octombrie 1877, după o activitate laborioasă pe mai multe tărîmuri. Membru al Academiei Române din 1868, el a contribuit și în această calitate la progresul studiilor istorice și filologice, făcînd comunicări științifice, colaborînd la editarea operelor lui D. Cantemir etc.

Însemnătatea activității lui Al. Papiu Ilarian în lupta politică a românilor a fost relevată, în cadrul volumului, de Ștefan Pascu (p. 39—52), iar figura militantului, ca *exponent al intereselor poporului* — de Eugen S. Cucerzan (p. 53—61). Unele reflecții *Asupra gîndirii lui Al. Papiu Ilarian* semnează Constantin Rusu (p. 62—71), adăugînd, împreună cu Emil Trifu, și cîteva pagini despre contribuția lui Papiu Ilarian la *ideea unității de stat* (p. 72—84). Ideile juridice ale cărturarului au fost puse în lumină, cu acurateță dar cam expeditiv, de Ioan Chioreanu (p. 196—107). Asupra activității publicistice s-a oprit, cu aceeași economie de spațiu, Ioan Bota (p. 85—95).

Volumul conține, comemorativ, și o cronică a manifestării cultural-artistice de la Bezded (1968), împreună cu discursul inaugural și evocarea dramatică *Alexandru Papiu Ilarian* de Eugen Bulugea.

Publicarea acestui *omagiu*, utilă în sine, va avea poate darul să resuscite interesul pentru o cercetare mai amplă a lui Papiu Ilarian. Cîndva Vasile Pîrvan a fost ispitit de o monografie dedicată acestei personalități și a realizat-o în bună măsură, dar orientarea lui spre istoria antică l-a împiedicat să o ducă pînă la capăt. Al. Papiu Ilarian, a cărui efigie se alătură marilor bărbați ai secolului trecut, își așteaptă încă biograful.

Al. Zub

ILIE POPESCU TEIUȘAN, VASILE NETEA, *August Treboniu Laurian. Viața și activitatea sa*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, 303 p.

Sub semnătura a doi cunoscuți cercetători, Editura Didactică și Pedagogică pune la îndemîna cercetării o nouă contribuție la istoria noastră culturală, prin investigarea monografică a vieții și activității cărturarului transilvănean August Treboniu Laurian. Adresată, prin specificul editurii și prin structura proprie, unei anumite categorii de cititori, activînd pe tărîmul școlii, lucrarea servește în egală măsură, dacă nu chiar mai mult, istoricilor și oamenilor de litere.

După o introducere în care se schițează (dar ar merita să constituie obiectul unei cercetări aprofundate) *Contribuția profesorilor transilvăneni la dezvoltarea învățămîntului românesc din Moldova și Țara Românească* (p. 5—23), autorii urmăresc ,într-un prim capitol, sumar, *Originea, numele și anii de studii* (p. 24—36), pentru a se opri, în următoarele opt, cronologic și pe domenii, asupra principalelor

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sale activități pe tărîm didactic, istoric, politic, cultural, administrativ. Întîiul dintre acestea (p. 37—53) pune în lumină perioada 1842—1848, în care Laurian a activat la București, mai cu seamă în cadrul colegiului de la Sf. Sava, unde avea să aducă un spor însemnat de erudiție și de metodă învățămîntului filozofic. Activitatea concomitentă, alături de Bălcescu, la „Magazin istoric pentru Dacia", în „Asociația literară" și la publicația „Universu", constituie substanța unui alt capitol (p. 54—80), la care se adaugă *Contribuția lui A. T. Laurian la revoluția din 1848* (p. 81—140), întemeiată în cea mai mare parte pe material edit. Informație nouă, bazată pe investigarea fondului Minsterului Instrucțiunii Publice de la Arhivele Statului București, ni se oferă în capitolul următor (p. 141—179), în care autorii cercetează activitatea cărturarului ca *Inspector general al școlilor din Moldova* (1852—1858), etapă de care se leagă și editarea *Cronicii* lui Șincai și unele dispute, polemici etc., asupra cărora autorii au socotit că nu e cazul să insiste. *Din nou la București* este capitolul în care se urmărește activitatea lui Laurian între 1859—1881, ca membru al Eforiei școalelor, redactor al „Instrucțiunii publice", director al Bibliotecii naționale, membru în Consiliul superior al Instrucțiunii publice, președinte al Consiliului permanent al Instrucțiunii, profesor și decan al Facultății de litere și filozofie, președinte al societății „Transilvania". (p. 180—206). Un capitol special se consacră autorului de manuale (p. 207—231), în cadrul căruia merită a fi subliniat îndeosebi efortul de precizare a ideilor sale cu privire la istoria națională. *Contribuția lui A. T. Laurian la înființarea „Societății Academice Române"* este ultimul capitol închinat activității cărturarului (p. 232—254), cu insistență legitimă asupra aportului său, pe cît de personal pe atît de puțin durabil, în lexicografie. Ultimele două capitole privesc *Sfîrșitul lui A. T. Laurian* (p. 255—259) și proiectarea sa *în fața posterității* (p. 260—271).

Cîteva *anexe* întregesc lucrarea, printr-o antologie documentară (p. 273—293) în care autorii reține : 1. *Discurs la deschiderea cursului de filozofie* (1842) ; 2. *Dintr-un diariu a[l] lui Laurianu* (1849) ; 3. *Însemnările lui A. T. Laurian din anul 1850*, copiate de Simion Bărnuțiu și atribuite acestuia pînă acum ; 4. *Însemnările inedite a[le] lui A. T. Laurian de la 1 ianuarie 1851—17 aprilie 1852 în timpul cît s-a aflat la Viena.*

O judicioasă bibliografie, consemnînd cronologic și pe categorii publicistice opera lui Laurian (volume și broșuri ; manuale școlare ; studii și articole din periodice ; note și recenzii ; discursuri academice), precum și, selectiv, referințe la viața și activitatea eminentului cărturar, încheie lucrarea (p. 295—303).

Este de regretat absența indicelui de nume, care ar fi înlesnit cercetătorului apelul la numerosele și utilele informații noi din cuprinsul volumului.

Lucrarea lui Ilie Popescu Teiușan și Vasile Netea, constituind o primă înfățișare completă monografică, a activității lui August Treboniu Laurian, cunoscută pînă acum doar unilateral și susceptibilă, firește, de noi investigații, pe care autorii le sugerează implicit, reprezintă o contribuție remarcabilă la istoria culturii române.

A. Zub

130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania, (sub redacția prof. Mircea Băltescu), Brașov, 1969, 228 p.

Apariția primului ziar politic românesc din Transilvania, la 12 martie 1838, rod al îndelungatelor eforturi depuse de intelectualitatea progresistă pe linia afirmării ființei și conștiinței naționale a populației românești, a fost un eveniment istoric cu multiple semnificații. Răspunzînd imperativelor majore ale epocii, „Gazeta de Transilvania" și suplimentul ei literar „Foaie pentru minte, inimă și literatură", publicate la Brașov de către ilustrul cărturar și patriot George Barițiu, au contribuit într-o măsură considerabilă la realizarea marilor acte naționale ale veacului trecut ,acte care au stat la temelia României moderne.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Apreciată de contemporani drept „școală politică și literară a toată Dacia", „Gazeta de Transilvania" nu și-a dezis, în cursul celor 108 ani de existență, bunul renume cîștigat încă din primii ani, slujind nobilele ideluri de libertate națională și socială ale poporului român. Avînd o puternică rezonanță în timp, actul de naștere al foilor brașovene a fost aniversat în 1888 și 1908, la 50 și, respectiv, 70 de ani, iar în anii din urmă, cu prilejul celei de a 130-a aniversări, Societatea de științe istorice și filologice a organizat la Brașov, în colaborare cu Comitetul județean pentru Cultură și Artă și cu Uniunea Ziariștilor din R. S. România — filiala din localitate, o sesiune științifică festivă, în cadrul căreia au fost prezentate un număr însemnat de studii și comunicări reunite în volumul *130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania.*

De o elevată ținută științifică, multe din comunicările cuprinse în volum reprezintă tot atîtea contribuții originale, rod al unor laborioase investigații documentare. Ele privesc locul și rolul celei dintîi publicații periodice transilvănene cu caracter politic-social-cultural în ansamblul vieții spirituale a poporului român, vreme de peste un secol.

După *Omagiul* pe care-l aduce, cu acest prilej, „Gazetei", acad. Andrei Oțetea și după *prefața* semnată de prof. Ioan Ghiran, volumul începe cu un interesant și bine documentat studiu cu privire la *Primii colaboratori ai foilor de la Brașov* (Vasile Pop, Timotei Cipariu, Paul Vasici, Ioan Rusu, Ioan Maiorescu, Florian Aaron, Ion Heliade-Rădulescu, Gh. Asachi ș.a.), studiu datorat lui Vasile Netea. Despre activitatea, mai puțin cunoscută, dar deosebit de fructuoasă a unora dintre redactorii prestigioasei publicații transilvănene, cum și despre modalitatea abordării realităților epocii în diverse etape ale existenței sale consemnăm comunicările lui Mircea Gherman și Mircea Băltescu, *Date și fapte privind activitatea lui Iacob Mureșianu la Gazeta Transilvaniei (1838—1877)* și, respectiv, *Dr. Aurel Mureșianu și Gazeta Transilvaniei,* ambele întemeiate pe documente noi din arhiva Mureșenilor aflătoare la Brașov. Înscriindu-se în contextul larg al luptei ardelenilor pentru afirmarea ființei lor naționale pe tărîm politic, cultura românească a avut un rol catalizator, subliniat și în comunicarea lui Ilie Moruș, *Gazeta și începuturile teatrului românesc în Transilvania.*

Militînd cu consecvență pentru înfăptuirea idealurilor de unitate națională, „Gazeta de Transilvania" a urmărit îndeaproape, la mijlocul secolului trecut, eforturile susținute ale moldovenilor și muntenilor pentru constituirea statului român modern. Despre rolul publicației brașovene în realizarea mărețului act de la 1859, edificatoare este comunicarea lui Dan Berindei, *Gazeta Transilvaniei și Unirea Principatelor.* Cît privește soarta revistei în deceniile care au urmat, revelatoare — pentru problematica abordată, cum și pentru rolul jucat în condițiile grele impuse de regimul dualist — sînt comunicările : Ștefan Petraru, *Gazeta Transilvaniei, tribună de luptă pentru desăvîrșirea unității statale (1867—1877);* Nicolae Bărbuță, *Cîteva aspecte privind procesele de presă ale Gazetei Transilvaniei ;* Emil Micu, *Gazeta Transilvaniei și Memorandul.*

Remarcabile sînt și contribuțiile lui Ion Nicoară, *Gazeta Transilvaniei în timpul primului război mondial și al desăvîrșirii statului unitar român,* în care este subliniat rolul mobilizator al acesteia într-un moment de răscruce din istoria poporului român și, mai ales, a unuia dintre foștii redactori, Ion Colan, despre *Gazeta Transilvaniei. 1919—1945,* unde este schițată activitatea, programul și orientarea „Gazetei" în ultima ei perioadă de existență. Privită în ansamblu cu meritele sale incontestabile dar și cu limitele impuse de împrejurări — deopotrivă evidențiate în volum — „Gazeta de Transilvania" ne apare, în perspectiva vremii, ca un organ de presă al intelectualității românești progresiste slujind cu perseverență, cîtă vreme și-a menținut obiectivitatea, cauza socială și națională a poporului român.

Omagierea revistei, la cei 130 de ani, constituie, după cum pe bună dreptate s-a apreciat, „un act de justificată recunoștință națională", recunoștință a cărei expresie elocventă este volumul asupra căruia ne-am oprit în rîndurile de mai sus.

D. Vitcu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Publicații maramureșene

Cîteva lucrări de istorie apărute în ultimii ani asupra Maramureșului, elaborate prin hărnicia unor cercetători locali, atrag luarea aminte ca expresie a unui fenomen din ce în ce mai frecvent: forțele intelectuale ale provinciei par a fi înțeles că întocmirea unor monografii de către specialiști trebuie să se întemeieze pe numeroase studii prealabile, care să valorifice documentele inedite, presa, tradiția orală etc. Asumîndu-și, deocamdată accidental și cu mijloace restrînse, sarcina elaborării acestor studii, cărturari din diverse orașe ale țării și-au manifestat în anii din urmă, reale aptitudini de cercetători. S-ar putea cita în acest sens numeroase lucrări apărute la Arad, Bacău, Baia Mare, Sibiu etc. La Galați, de pildă, s-au făcut cercetări asupra trecutului regiunii, lipărindu-se lucrări valoroase cu privire la cartea veche românească, publicațiile periodice locale, legăturile cu diferite personalități de cultură etc., în perspectiva întocmirii unui complex instrumentar bibliografic și a unei vaste monografii a orașului. O mai strictă nevoie de coordonare a eforturilor se simte însă în mai toate aceste focare de energie și de cultură.

Oprindu-ne asupra cîtorva publicații, apărute în vremea din urmă la Baia Mare, nu facem decît să atragem atenția asupra unor preocupări pe care instituțiile specializate s-ar cuveni să le îndrume și să le coordoneze mai strict, încorporîndu-le în efortul de întocmire a monografiilor locale.

*

1. *Dr. Vasile Lucaciu, luptător pentru drepturile românilor și unirea Transilvaniei cu România*, de VALERIU ACHIM și AUREL SOCOLAN (Baia Mare, 1968, 263 p.) este o primă încercare mai amplă de a aborda personalitatea inimosului militant, a cărui preocupare esențială se definește în această mărturisire, aleasă ca motto: „Ce ne-au lăsat istoria, ce ne-au transmis părinții noștri, ce au cîntat poeții, ce dorește tot sufletul român: măreața, fericitoare, sfînta Unire a tuturor românilor am vrut eu și cu mine poporul meu...". Firește, dedicînd lucrarea unei anumite laturi a activității lui V. Lucaciu, autorii n-au putut aborda această personalitate în toată complexitatea ei. Bibliografia utilizată (p. 257—260) e departe de a fi exhaustivă, mai ales în ceea ce privește informațiile revuistice, dar lucrarea în ansamblul ei e de un netăgăduit folos. Au fost adunate cu sîrguință știri asupra epocii și date biografice din lucrările anterioare, din presă, arhive etc., precum și unele *Amintiri despre Vasile Lucaciu* (p. 181—193). Cîteva documente și fotocopii, utile îndeosebi cercetătorilor, completează volumul (p. 199—253), iar o cronologie rațională oferă un *curriculum* la îndemîna oricui vrea să se orienteze rapid asupra vieții și activității „leului de la Sișești", cum l-a numit Tiron Albani pe neînfricatul luptător pentru unitatea și drepturile politice ale românilor. Cîteva fotografii îl înfățișează în diferite ipostaze de vîrstă și de activitate socială, sporind interesul lucrării. Ultima reprezintă statuia ce i-a fost ridicată în Satu Mare de sculptorul Cornel Medrea.

2. *Maramureșul și unirea (1918)*, de Dr. TROFIN HĂGAN, IOAN S. MUREȘAN, VALERIU ACHIM și VASILE CÂPÎLNEAN (Baia Mare, 1968, 200 p. + 19 ilustr.) este încă o contribuție menită să adîncească cunoașterea marelui act prin care s-a realizat desăvîrșirea unității naționale de stat. Apărut în bune condiții grafice, cu bune reproduceri, volumul se adresează nu numai specialiștilor, ci și unui larg cerc de cititori, pentru care se face apel atît la aspectul documentar, cît și la „dimensiunile afective ale evenimentelor legate de actul Unirii".

Capitolul introductiv, elaborat pe baza unor informații cunoscute, înfățișează „geneza și viabilitatea" ideii de unire, evocînd etapele cele mai semnificative, pînă la triumful unității de stat a României".

În al doilea capitol, care constituie și contribuția originală a autorilor, întemeiată în bună măsură pe documente inedite, reproduse parțial în anexă (p. 125—

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

184), se înfățișează contribuția Maramureșului la înfăptuirea acestei unități. Este nu numai un capitol de istorie locală, ci și unul care întregește istoria unității noastre naționale. După o prezentare sintetică a locului deținut de Maramureș în cadrul istoriei noastre, autorii se referă la frămîntările social-politice din orașele și satele regiunii în preajma unirii, stăruind mai îndelung asupra participării maramureșene la Adunarea de la Alba Iulia și asupra evenimentelor locale din primele zile ce u urmat marelui act de la 1 decembrie 1918.

Un capitol aparte (p. 87—121) se consacră unora dintre personalitățile maramureșene care au contribuit în mod esențial la relizarea Unirii : Dr. Vasile Lucaciu (1852—1922) și George Pop de Băsești (1835—1919), relevîndu-se, în economia volumului, mai ales aportul lor la conducerea luptei maselor populare românești din Transilvania pentru desăvîrșirea unității politice. Apelul la unele documente inedite, aflate în Arhivele Statului din Baia Mare, sporește interesul lucrării.

Remarcăm publicarea îngrijită, cu o notă explicativă și regeste, a documentelor din anexă, regretînd însă reproducerea trunchiată a unora dintre ele. Cele mai multe reflectă aspecte ale manifestării conștiinței naționale din ținutul Maramureș, lupta pentru școală românească, pentru folosirea limbii materne ca limbă oficială de stat etc. Interesant e mai ales memoriul arădean adresat deputaților de origine română din dieta maghiară, prin care se revendică un congres național al românilor din imperiu (1861).

În ciuda preocupării evidente de a evita procedeele simplificatoare, clișeele interpretative, comentariul se resimte pe alocuri de formulări caracteristice momentului festiv din care s-a născut această lucrare, totuși de un neîndoielnic interes științific.

3. Semnalăm, în fine, lucrarea *Maramureș pe coordonatele socialismului* (Baia Mare, 1969, 172 p.), publicată sub îngrijirea Dr. Mitrofan Boca, Moise Fetea și Andrei Mărcuș, în care, după capitolele privind populația, organizarea administrativă, economia, activitatea social-culturală și arta județului, semnate de specialiști în domeniile respective, se dă un scurt istoric, întocmit de Blaga Mihoc și Ioniță Iuga. Datele statistice utilizate în cuprinsul lucrării vor putea constitui, credem, puncte de plecare pentru viitoare aprofundări, dat fiind mai ales apelul permanent la evoluția istorică a fiecărui domeniu.

Al. Zub

Publicații sibiene

Cîteva lucrări tipărite în ultimul timp la Sibiu ne pun în curent, parțial, cu activitatea științifică desfășurată în acest vechi centru de cultură care, mai mult decît alte orașe din cuprinsul țării, a izbutit să-și mențină, peste toate avatarurile, un climat cultural în care știința și artele și-au aflat, ca și în prologul foii teatrale din 1778, sacra „oblăduire" fără de care viața spirituală a unei comunități nu poate progresa. Aici a apărut, sub auspiciile „Astrei", prima enciclopedie românească (1898) și a fost tipărită, timp de 64 ani, prestigioasa revistă „Transilvania", dirijată — după etapa brașoveană — succesiv, de C. Diaconovici, Oct. Tăslăoanu, Ioan Georgescu, Horia Petra-Petrescu, Al. Dima, C. Daicoviciu, Silviu Dragomir, Șt. Manciulea, D. Popovici ș.a. Din 1881 pînă în 1945 ea a jucat un rol de prim ordin, făcîndu-se ecoul năzuinței spre unitate politică și culturală a tuturor românilor, așa cum prescria asociația al cărei organ se intitula. Reprezentînd una dintre cele mai însemnate colecții revuistice (85 de volume de interes istoric, lingvistic, economic, pedagogic, geografic, folcloric etc.) „Transilvania" a marcat un eveniment cultural distinct, la care se adaugă alte publicații, cu viață mai scurtă : „Tribuna", „Luceafărul", etc. În fine, pentru a ne referi doar la epoca

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

noastră, trebuie să amintim că la Sibiu se desfășoară o intensă activitate, îndeosebi istorică și filologică. Publicația Muzeului Brukenthal, „Studii și comunicări", se află la al XV-lea tom (continuînd publicația mai veche, cunoscută și peste hotare, „Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum"), iar Muzeul tehnicii populare din Dumbrava Sibiului, unic în felul său, editează o colecție de studii și materiale intitulată „Cibinium".

Biblioteca Astra, care și-a serbat în 1968 centenarul, a publicat în timpul din urmă cîteva lucrări care nu fac decît să continue și să fortifice o tradiție.

1. Centenarul revistei „Transilvania" (Sibiu, 1969, 215 p.), cuprinde comunicările prezentate la sesiunea din 11—12 mai 1968, în patru secțiuni: 1. Activitatea „Astrei"; 2. Istoria presei românești; 3. Personalități ale ziaristicii noastre; 4. Biblioteconomie. Amintim, din cele 27 de titluri, pe cele care definesc direcțiile de cercetare avute în vedere: *„Astra", inițiatoarea primei enciclopedii românești* (Mircea Avram); *„Astra" și activitatea muzeistică* (Mihai Sofronie); *Bibliotecari ai „Astrei", publiciști* (Elena Dunăreanu); *Octavian Goga și „Astra"* (Mircea Popa); *Activitatea „Astrei" oglindită în periodicele germane sibiene* (Peter Binder); *Revista „Transilvania", cronica dezvoltării Bibliotecii „Astra"* (Lidia Băncescu); *Preocupările lui Gh. Bariţiu pentru un teatru românesc în Transilvania* (Maria Fanache) etc. Cîteva studii se referă la evoluția revistei „Transilvania", cercetată sub raportul rolului său cultural, dinamizator (Ioan Holhoș, Constantin Catrina, Corneliu Dragoman, Gheorghe Pavelescu). Altele privesc activitatea ziaristică a unor personalități: *Ioan Rusu-Șirianu* (Gabriel Strempel), *Mihail Kogălniceanu* (Gh. Hîncu); *Liviu Rebreanu* (Tib. Rebreanu); *Iosif Vulcan* (Lucian Drîmbă); *Șt. Pop* (Teodor Pavel). Cîteva comunicări se referă la biblioteca stolnicului Cantacuzino (C. Dima —Drăgan), *Timotei Cipariu și începuturile Bibliotecii „Astra"* (Valeriu Nițu), *Preocupări bibliografice în revista „Transilvania"* (Mihai Rusu), *Colecțiile de periodice ale Bibliotecii „Astra" din Sibiu* (Mioara Dădîrlat). Alte cîteva, aparent fără legătură cu subiectul sesiunii, se înscriu într-o perspectivă culturală mai largă: *„Amicul școalei" — prima revistă pedagogică din Transilvania* (Victor Grecu), *Ecoul Memorandumului din 1892 în presa străină* (N. Oprea); Popularizarea științelor *naturii în revista „V. Adamachi" din Iași* (Const. Gîlea și I. Kara) etc.

2. Presa românească sibiană (1851—1968), de ELENA DUNĂREANU (Sibiu, 1969, 102 p.) este o utilă cercetare bibliografică, menită să oglindească activitatea jurnalistică dezvoltată la Sibiu timp de peste un secol. Sînt prezentate alfabetic 157 de publicații, dintre care unele constituie capitole însemnate ale istoriei noastre culturale: „Transilvania", „Tribuna", „Luceafărul", etc., ele reflecînd activitatea unor personalități proeminente: Bariţiu, Slavici, Goga, Coșbuc, Agîrbiceanu, Blaga, ș.a. Un indice cronologic, unul de nume și unul de edituri și tipigrafi, înlesnesc orientarea cercetătorului, ca și sumarele indicații bibliografice finale.

Întemeiată mai ales pe fondurile locale, lucrarea omite deliberat almanahurile, anuarele, calendarele etc., așa cum ne avertizează *Cuvîntul — înainte* semnat de Mircea Avram. Procedeul nu ni se pare justificat și este regretabil că n-au fost investigate și ale biblioteci, înafară de aceea a Academiei, menționată frecvent, pentru completarea datelor. Inițiativa merită însă întreaga adeziune, căci ea va contribui, fără îndoială, la stimularea cercetărilor asupra dezvoltării culturale și social-politice a Sibiului. Ea se cuvine consemnată cu atît mai mult cu cît lucrări similare (repertorii, indici, bibliografii etc.) au apărut și în alte orașe (Iași, Galați, Bacău, Cluj ș.a.), sprijinind astfel eforturile de cunoaștere a trecutului. Citățm îndeosebi excelenta bibliografie a *Publicațiilor periodice băcăoane (1867—1967)* a lui Gh. Pătrar (Bacău, 1969, 251 p.) la care ne-am referit în altă parte („Cronica", V, 1970, nr. 30).

3. Colecția iconografică „Scriitorii noștri" (Sibiu, 1969) este un album întocmit de ELENA DUNĂREANU, care selectează, într-o admirabilă ținută grafică, fotografii ale scriitorilor români aflate în fondul iconografic al Bibliotecii municipale din Sibiu (prezentat anterior de Mircea Avram în „Revista bibliotecilor", 1966, nr. 12). Unele dintre ele sînt cunoscute (Eminescu, Agîrbiceanu, Delavrancea etc.), altele

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

însă văd abia acum lumina tiparului sau sînt rarisime : Aron Densușianu, I. Pop-Reteganul, Iosif Vulcan ș.a. Alte cîteva albume vor urma, în sprijinul cercetării literare, istorice și sociologice : *Oameni de teatru ; Personalități transilvănene ; Orașe și sate arlelene — ieri și azi.*

4. O altă lucrare publicată de prestigioasa instituție sibiană este albumul *Biblioteca Astra* (Sibiu, 1970, 22 p.+99 ilustrații), întocmit în cadrul serviciului ei bibliografic, cu o prefață călduroasă *(In honorem...)* semnată de prof. Ioachim Crăciun (p. 5—10) și un succint istoric, datorat actualului ei director, Ioan Holhoș (p. 11—22).

Apărut în bune condiții tehnice, în consonanță cu lunga tradiție tipografică a urbei, albumul a fost întocmit astfel încît să se adreseze și străinilor interesați să cunoască tezaurul cultural al Bibliotecii „Astra", prefața, introducerea și notele explicative fiind tipărite și în limbile franceză și germană. Este ultimul gest cultural al unei instituții centenare, născută ea însăși din nevoia de a îndruma poporul, prin mijlocirea cărții, spre unitatea națională. „Unde dezbină legea — scria N. Iorga în 1911, evocînd rostul esențial al Asociației transilvănene — unește cartea, lumina". Această funcție biblioteca „Astra" a îndeplinit-o de la înființare (1869), cînd număra doar 195 volume, pînă astăzi cînd, îmbogățită nemăsurat de mult și reorganizată, în sistemul unitar al bibliotecilor publice, oferă mijloace de informație și documentare asupra istoriei naționale și mai cu seamă, așa cum o voia C. Diaconovici la începutul veacului, asupra „renașterii și începuturilor noastre culturale". Funcția științifică — documentară e dublată astfel de una mai largă, culturală, așa cum a fost gîndită dintru început. Mai bine de trei sferturi de veac, ea a jucat — în Transilvania — rolul de bibliotecă națională, sporită prin achiziții sistematice, dar și prin donații făcute de diverse instituții (Academia Română, Ministerul Instrucțiunii Publice etc.) și persoane (G. Barițiu, T. Cipariu, Al. Papiu-Ilarian, A. Tr. Laurian, Iosif Vulcan ș.a.), ajungînd astăzi la 370.000 volume de cărți, colecții și publicații periodice, manuscrise și documente, stampe, hărți, discuri, diafilme, etc. Fondul de publicații periodice românești care au apărut în Transilvania pînă la 1918 este, ni se spune, cel mai complet din țară, ca și acela de presă românească interbelică. Peste 350 de cărți vechi românești (pînă la 1830) stau la îndemîna cercetătorilor, și un apreciabil fond de documente manuscrise, corespondență cu caracter istoric și literar, economic-administrativ și social-politic (peste 5.600 piese). O mențione aparte se cuvine activității desfășurate în cadrul serviciului de informare bibliografică, care — în afară de organizarea aparatului informativ și de bibliografii la cerere — redactează bibliografia locală, întocmește cataloage, indici și repertorii, colaborînd în același timp la lucrări bibliografice de interes național, organizează expoziții documentare și comemorative etc.

Ilustrația volumului, întocmită cu riguroasă selecție, are menirea să popularizeze, adecvat, colecțiile mai importante, aspectele esențiale ale activității și cadrul organizatoric al Bibliotecii.

5. *Calendarele românești sibiene (1793—1970)*, de ELENA DUNĂREANU, Sibiu 1970, 256 p.+36 pl.

Întocmit în cadrul Serviciului de informare bibliografică, noul repertoriu valorifică, în condiții grafice desăvîrșite, fondul de calendare românești sibiene aflat în Biblioteca „Astra", la Muzeul Brukenthal, Arhivele Statului și Biblioteca Mitropoliei, adăugînd la *Presa românească sibiană*, tipărită sub aceeași semnătură, încă o contribuție la bibliografia publicațiilor periodice apărute în Sibiu în limbile română, germană și maghiară. Se vor putea elabora, pornind de aici, numeroase studii privitoare la istoria presei locale și la mișcarea culturală sibiană. Fiindcă, ne previne autoarea, pînă la apariția „Telegrafului român" (1853) calendarele au jucat, timp de șase decenii, rolul presei. Prin intermediul lor a fost răspîndită, dincolo de Carpați, literatura română din Principate, contribuind la cimentarea conștiinței naționale. Măsurile restrictive ordonate de autorități l-au determinat pe Timotei Cipariu, în 1862, să adreseze, în numele „Astrei", o suplică

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

prin care cerea ridicarea „censurei și multele îngreuiri ce sunt puse pe cărțile românești din Principatele Unite". Un an mai tîrziu, redactorul „Amicului poporului", Visarion Roman, constata „însetarea cea mare a poporului nostru tieran după scrieri populare", ceea ce impunea datoria de a stărui în editarea calendarelor, astfel ca „întreprinderea să devină cît mai folositoare".

Cele 28 de calendare prezentate analitic și în ordine alfabetică, au fost destinate, inițial, puținilor știutori de carte din mediul rural, pentru ca apoi cercul cititorilor să se extindă tot mai mult, ele fiind destinate, după cum rezultă din titluri: plugarilor, sătenilor, cooperatorilor, ostașilor, orășenilor etc. Cu timpul, îndeosebi după 1918, presa specializată a preluat în bună măsură sarcinile calendarelor, astfel că numărul acestora a scăzut tot mai mult. Repertorierea lor analitică, chiar dacă selectivă, prezintă avantajul de a oferi cercetătorilor și bibliografilor, indicații exacte, precise, privitoare la dezvoltarea culturală a Sibiului în context național. Un indice cronologic, un indice de autori și personalități istorice și unul de edituri și tipografii, înlesnesc cercetarea.

6. *Cartea românească manuscrisă*, de MIRCEA AVRAM, Sibiu 1970, 76—77 p.+12 pl. și facs. Tipărită sub aceeași egidă, lucrarea consemnează cronologic 44 titluri (unele provin din vechile așezări românești din jurul Sibiului: Rășinari, Săliște, Avrig etc.), constituind o nouă contribuție la corpusul general al manuscriselor din depozitele noastre. Ca finalitate și ca metodă, lucrarea se revendică de la cunoscutul *Catalog al manuscriptelor românești*, inițiat de I. Bianu și de la *Catalogul manuscriselor slave*, întocmit de P. P. Panaitescu, definindu-se ca un auxiliar al cercetării privitoare la „istoria activității spirituale românești". De remarcat, între manuscrisele bibliografice, copia din 1703 a lucrării lui Dimitrie Cantemir, *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea*, apărută la Iași doar cu trei ani mai înainte, atestînd — cum apreciază autorul în introducere — „interesul ardelenilor pentru tipăriturile de peste Carpați, cît și circulația acestora în Transilvania la foarte scurtă vreme după apariție". O „Alixandrie" din 1783 întocmită de Sava Popovici, „popa cel bătrîn ot Rășinari", sub titlul: *Viața și povestea și lucrul marelui împărat Alixandru*, pare a fi cea mai veche copie păstrată într-o bibliotecă românească, aceea din Biblioteca Academiei datînd, cum se știe, din 1799. Aceluiași copist datorăm și *Inceputul învățăturilor bunului credincios Io Neagoe Voevod Țării Ungrovlahiei*, scris înainte de 1816. O traducere a *Tînărului Robinson*, făcută din sîrbește de „părintele Petr Teodorovici, administratorul Maerelor bătrîne" din Timișoara, în 1816, devansează astfel data primei tălmăciri a scrierii lui Defoe, atribuită serdarului Vasile Drăghici (1817). Traducătorul se vădește un cărturar luminat și patriot (cunoscător al lui Mirabeau, Voltaire, Rousseau etc.) care îndeamnă, înțelept: „de la alte noroade... tot să învățăm, dar lumina norodului său a se stinge să nu lăsăm". S-ar putea evidenția, firește, și alte manuscrise care prezintă interes. Catalogul întocmit de Mircea Avram o face prin simpla descriere, sobră, a acestora, cuprinzînd elementele bibliografice necesare identificării, descrierea sumară a conținutului, particularităților manuscriselor, însemnările copiștilor sau ale posesorilor cu privire la date istorice, fenomene naturale, rețete de leacuri etc.

Un indice de nume, unul de localități și unul de opere încheie lucrarea. Excelente ilustrații confirmă încă o dată nobila tradiție tipografică a Sibiului.

Al. Zub

VASILE GH. IONESCU, *Alexandru Ionescu*, Editura Politică, București, 1970, 254 p.

Monografia elaborată de V. Gh. Ionescu se înscrie în rîndul lucrărilor menite a evoca figura unor reprezentanți de frunte ai proletariatului român. Inițiativa publicării unor studii consacrate celor mai semnificative personalități

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ale mișcării revoluționare din patria noastră este cu atît mai meritorie cu cît servește unor scopuri multilaterale. Astfel pe lîngă valoarea documentară istorică, aceste lucrări au și un important rol educativ.

Despre viața și activitatea lui Alexandru Ionescu s-a scris puțin. Lucrarea lui V. Gh. Ionescu reușește să marcheze datele cele mai semnificative ale vieții și luptei revoluționare ale acestui militant al mișcării muncitorești. Ea reprezintă viața lui Alexandru Ionescu în contextul istoriei luptelor politice și economice ale muncitorilor din România din ultimul deceniu al secolului trecut și primele două decenii ale secolului al XX-lea.

Un merit deosebit al monografiei îl reprezintă explicarea locului și a rolului lui Alexandru Ionescu în lupta pentru întemeierea Partidului Socialist. Totodată, el este printre primii, care s-a ridicat împotriva „generoșilor" în momentul trecerii acestora în Partidul Liberal.

Pagini interesante sînt consacrate activității lui din tinerețe, arătîndu-se rolul pe care l-a avut în declanșarea grevei tipografilor bucureșteni din 1888 și insistîndu-se asupra calităților sale organizatorice.

Din lectura cărții se desprinde ideea că activitatea revoluționară a lui Alexandru Ionescu a contribuit la lămurirea necesității împletirii luptei economice cu cea politică în vederea consolidării cuceririlor de pînă atunci și a obținerii de către muncitori a unor noi succese.

Spre sfîrșitul vieții, deși nu a mai activat în cadrul partidului socialist, el a menținut legături de prietenie cu foștii săi tovarăși de luptă.

Ceea ce trebuie de subliniat — după cum remarcă și autorul — este activitatea lui de ziarist. Maturitatea politică, pregătirea ideologică și bogata experiență de luptă au situat pe Alexandru Ionescu în primele rînduri ale propagandiștilor și ziariștilor proeminenți pe care i-a dat mișcarea socialistă din România.

În culegerea de articole, care însoțește studiul, sînt alese cu mult discernămînt fragmente din cele mai sugestive articole, care dezvăluie un militant revoluționar plin de talent.

Monografia este o contribuție valoroasă ce ajută la cunoașterea frămîntatei vieți a unuia din fruntașii mișcării muncitorești.

N. Corivan

CONSTANTIN CORBU, *Țărănimea din România între 1864 și 1888*, București, Editura Științifică, 1970, 302 p.

Lucrarea lui Constantin Corbu analizează starea economică, socială și politică a țărănimii din România dintr-o perioadă mai puțin cercetată atît de istoriografia burgheză, cît și de către istoriografia zilelor noastre, aceea de după reforma agrară din 1864 pînă la răscoala din anul 1888.

Împroprietărirea țăranilor prin legea rurală din 1864 și emanciparea lor de servituțiile feudale a determinat o prefacere radicală în tipul proprietății funciare și o transformare, mai puțin adîncă, în structura ei. Aceste modificări au favorizat, la rîndul lor, altele asupra stării economice și sociale a țărănimii.

Autorul pornește în analiza problemei abordate de la prefacerile produse în mediul rural după 1864 urmărind, în primul capitol, evoluția istorică a țărănimii pe o perioadă de aproape un sfert de veac. Trei capitole (II, III și V) sînt consacrate frămîntărilor țărănești din anii 1865—1887. În ele se reliefează, pe baza unei ample documentări, cauzele, amploarea și intensitatea mișcărilor țărănești care au prefațat răscoala din 1888. Credem că era firesc ca în analiza luptei țăranilor autorul să fi inclus și răscoala din 1888, care constituie punctul culminant al frămîntărilor sociale de la sate din a doua jumătate a veacului trecut și ale cărei cauze se află și în situația țărănimii de pînă atunci și nu să se

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

oprească la anul 1887. Capitolul al IV-lea abordează rolul jucat de țărănime în cadrul luptei dusă de poporul român pentru cucerirea independenței naționale. În fine, capitolul al VI-lea este consacrat locului ocupat de problema agrară în preocupările mișcării socialiste din acea perioadă, influenței ce a determinat-o proletariatul asupra luptei țărănești și începuturilor apropierii țărănimii de clasa muncitoare.

Cartea lui Constantin Corbu oferă cititorului un tablou fidel și complet al stării țărănimii de după 1864. Autorul urmărește totalitatea factorilor principali care au contribuit la schimbările produse în sînul populației rurale agricole, fără a omite, în același timp, elementele secundare ale problemei care au influențat într-o măsură mai mică sau mai mare asupra acestor transformări. Un loc însemnat a fost acordat evoluției raporturilor de producție de după legea rurală din 1864, analizei legii învoielilor agricole din 1866, cu modificările lor ulterioare. aplicării lor și rolului statului în exploatarea și oprimarea țărănimii.

Din studiul factorilor componenți ai problemei agrare din România perioadei de după 1864 autorul a reliefat procesul diferențierii sociale de la sate. Este necesar de observat însă că analiza evoluției acestui proces pînă în 1887 a anticipat cauzele care l-au produs. În același timp, Constantin Corbu, utilizînd datele referitoare la structura socială a țărănimii dinaintea răscoalei din 1888, se limitează la a le enumera și la a face constatarea că ele exprimă o situație reală (p. 33—34), fără a opinia pentru cea care i se pare mai apropiată de cifra exactă.

Aserțiunea făcută de C. Corbu că în România în preajma răscoalei din 1888 existau un număr ridicat de familii de țărani fără pămînt nu poate fi pusă la îndoială, întrucît ea este dovedită de numeroase surse documentare și chiar de către autor. Cititorul nu poate însă să-și dea seama din lectura lucrării ce ponderе dețineau aceștia în structura proprietății funciare rurale. Constantin Corbu ne oferă pentru familiile fără pămînt cifre care merg, într-o perioadă de numai cîțiva ani (1886—1889), de la 56.398 la 500.000. Numărul din urmă reprezintă mai mult de jumătate din totalul familiilor țărănești din România acelei perioade și el nu poate fi avut în vedere din mai multe motive. Dacă ar trebui acceptat, ar însemna să constatăm, după 1888, un proces de integrare a proletarilor agricoli în categoria celor cu pămînt, căci datele statistice de la începutul veacului al XX-lea fixează totalul acestor familii la 300.000. Or, procesul transformărilor structurale a avut un sens contrar, care a dus la adîncirea diferențierii sociale la sate și la sporirea numărului țăranilor fără pămînt.

Se impune, totodată, observația că, în structura lucrării, ponderea acordată frămîntărilor sociale ale țărănimii este prea mare în raport cu analiza stării economice, sociale și politice, dacă avem în vedere titlul lucrării.

În ansamblul său, cartea lui Constantin Corbu rămîne însă o contribuție valoroasă la cunoașterea chestiunii agrare din România anilor 1864—1888. Ea realizează prima analiză unitară a situației țărănimii dintr-o perioadă a istoriei țării noastre care a cunoscut adînci prefaceri economice, sociale și politice.

D. Șandru

VASILE NETEA, *O zi din istoria Transilvaniei — 1 decembrie 1918*, București, Editura Albatros, 1970, 207 p.

O nouă carte se adaugă la bibliografia unității noastre statale, problemă care a beneficiat, în anii din urmă, de importante contribuții. Lăsînd la o parte numeroasele studii, articole și documente publicate în revistele de specialitate, amintim doar cîteva volume apărute în 1968, cu ocazia cincantenarului Unirii : *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, sub

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

redacția prof. univ. Miron Constantinescu și Ștefan Pascu. *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, de V. Curticăpeanu ; *Maramureșul și Unirea (1918)*, de Trofin Hăgan ș.a. ; *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, sub redacția prof. univ. D. Berciu. Se aliniază la acestea cartea lui Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei — 1 decembrie 1918*, care întreprinde, de-a lungul celor peste 200 pagini, după o metodă devenită, în ultimele decenii, foarte familiară istoricilor, o „radiografie" sistematică a memorabilei zile ce semnifică desăvîrșirea unității politice românești.

Scrisă într-o formă accesibilă marelui public, dar cu toată rigoarea documentară și metodologică reclamată de o lucrare științifică, *O zi din istoria Transilvaniei* adaugă un nou titlu la acelea pe care autorul și le-a cîștigat printr-o laborioasă activitate, desfășurată timp de cîteva decenii. După studiile și evocările din 1944 *(De la Petru Maior la Octavian Goga)*, după ampla cercetare, în două volume, *Pentru Transilvania* (1946) și după *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat* (1947), care încheie o primă etapă din activitatea autorului, alte cîteva lucrări privitoare la aceeași provincie (*George Barițiu*, 1966 ; *La réunion de la Transylvanie*, 1968), îl recomandă ca pe un bun cunoscător al istoriei Transilvaniei. Noul volum nu surprinde așa dar. O largă explorare a publicațiilor periodice a lucrărilor memorialistice și a unor materiale de arhivă, i-au permis să reconstituie minuțios evenimentele de la 1 decembrie 1918, înțelese ca o încununare a multiseculare aspirații către Unire, întreaga dezvoltare a ideii de unitate națională învederind caracterul obiectiv și necesar al actului de la Alba-Iulia. Ceea ce din rațiuni politice și strategice fusese pentru Mihai Viteazul „pohta ce-am pohtit", iar pentru Horia, după două secole, simburele unui „regat al Daciei", trebuia să se realizeze mai tîrziu, în împrejurările create de primul război mondial. „Din ceasul acesta, oricum ar decide puterile lumii — se spune în protestul adresat popoarelor la 20 noiembrie 1918 — națiunea română este hotărîtă a pieri mai bine decît a suferi mai departe scalvia și atîrnarea". Peste cîteva zile, marea adunare de pe „cîmpul lui Horia" avea să sancționeze solemn această hotărîre, care în noua configurație a Europei postbelice, capătă o semnificație aparte. „Într-adevăr, se spune în *prologul* lucrării, o dată cu prăbușirea Puterilor Centrale, se constituie Cehoslovacia, renăștea Polonia, dispărută în urma celor trei împărțiri din secolul al XVIII-lea, se forma noul stat al Jugoslaviei — prin alipirea la Serbia a Croației, Sloveniei, Bosniei, Herțegovinei și Muntenegrului —, se întregea Italia cu regiunile Tirolului de sud și ale Triestului", iar poporul român își desăvîrșea unitatea statală. În această perspectivă autorul prezintă, în capitole succesive, dezvoltarea ideii de unitate politică *(Conștiință și solidaritate românească*, p. 7—33 ; *Lupta națională la începutul secolului al XX-lea*, p. 34—54 ; *În furtună, 1914—1918*, p. 55—103), realizarea actului de la 1 decembrie 1918 *(Transilvania își hotărăște soarta*, p. 104—127 ; *Alba Iulia*, p. 128—155 ; *Ziua cea mare*, p. 156—193) și consecințele acestuia în planul realităților imediate și în acela al istoriei naționale *(Steagurile libertății*, p. 194—207).

Se cuvine să remarcăm efortul autorului de a valorifica întreaga documentație existentă (nu sînt ignorate nici mărturiile orale, astăzi rarisime) ca și bogata iconografie, adecvată, care însoțește lucrarea, adresîndu-se deopotrivă specialiștilor și marelui public.

Al. Zub

ILIE ȚABREA, *Constantin Moisil — pionier al numismaticii românești*, Editura Științifică, București, 1970, 156 p.

Monografia lui Ilie Țabrea, consacrată lui Constantin Moisil, prezintă un deosebit interes, atît pentru cercetător, cît și pentru marele public. Autorul monografiei a fost elevul lui Constantin Moisil și colaborator al acestuia la Societatea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

numismatică română, unde, în perioada cînd Constantin Moisil a activat ca președinte, a deținut funcția de secretar general și de vicepreședinte. În anul 1939, cu ocazia sărbătoririi lui Const. Moisil de către această societate pentru 40 de ani de activitate didactică, 30 de ani de activitate numismatică și 15 ani de activitate arhivistică, Ilie Țabrea i-a dedicat lucrarea *Originea și activitatea monetăriei lui Dabija-vodă din Suceava*, lucrare apărută chiar în ziua sărbătoririi. De asemenea, tot în anul 1939, a publicat în numărul omagial al „Revistei arhivelor" (nr. 8), închinat lui Constantin Moisil, lucrarea *Opera științifică a d-lui Constantin Moisil.*

Lucrarea este împărțită în șase capitole : 1) Familia și școala ; 2) Dascăl pasionat și cercetător ; 3) Numismat erudit ; 4) Cercetător și organizator în domeniul arhivisticii ; 5) Arheolog și istoric multilateral ; 6) Prinosul contemporanilor. Urmează în anexă, *Lista lucrărilor lui Constantin Moisil,* o listă de *Comunicări științifice* și una de *Publicații periodice la care a colaborat.*

Prezintă un deosebit interes pentru cititor unele date puțin cunoscute din capitolul I în legătură cu ascendenții lui Constantin Moisil. Învățatul numismat se trăgea dintr-o familie din părțile Năsăudului, cu îndelungate tradiții cărturărești. Strămoșul său, Vasile Moisil, a fost cel dintîi paroh din comuna Șanț, numit în anul 1783. Vicarul Grigore Moisil, bunicul savantului, s-a aflat în fruntea luptei grănicerilor năsăudeni pentru dobîndirea de drepturi naționale și a reușit să înființeze în 1863 renumitul liceu din Năsăud.

În capitolele următoare este înfățișată activitatea multilaterală a lui Constantin Moisil, subliniindu-se contribuția sa deosebită la progresul unor discipline auxiliare ale istoriei, ca numismatica, arhivistica, medalistica, sigilografia, heraldica, metrologia și arheologia, fiind, în ceea ce privește ultima disciplină, primul arheolog care întreprinde săpături sistematice în nordul Dobrogei.

Activitatea lui Constantin Moisil se desfășoară pe o perioadă de 60 de ani, timp în care a deținut importante funcții : director general al Arhivelor statului (1923—1939), director al Școalei superioare de arhivistică și paleografie (1924—1939), șef al Cabinetului numismatic al Academiei Române (1933—1958).

De un real folos pentru cercetător sînt anexele de la sfîrșitul monografiei, menționate mai sus. Lista lucrărilor lui Constantin Moisil (557 lucrări, din care 170 în domeniul numismaticii) este alcătuită pe specialități (istoric, arheologie, didactică, arhivistică, numismatică, medalistică, sigilografie, heraldică, metrologie, diverse, recenzii, necrologuri).

Sistematică și deosebit de documentată, monografia lui Ilie Țabrea constituie o temeinică contribuție la cunoașterea vieții și operei lui Constantin Moisil.

Lucrarea se remarcă, de asemenea, printr-o prezentare grafică îngrijită și o iconografie adecvată.

Nistor Ciocan

BARBU THEODORESCU, *Biografia școlară a lui N. Iorga (Studiu și documente),* București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, 307 [—310] p.

După numeroase lucrări consacrate lui N. Iorga, începînd din 1932, cel mai autorizat dintre biografii marelui cărturar adaugă o nouă contribuție, privind *biografia școlară* a acestuia. În monografia publicată în 1968 Barbu Theodorescu a înfățișat doar sumar această perioadă, constrîns de economia lucrării. Preocuparea autorului e însă mai veche și s-ar cuveni amintită cel puțin contribuția din 1944, cu privire la *Un concurs universitar celebru,* cu care se încheie, așazicînd, *biografia școlară* a savantului.

Noua lucrare reia, pe o bază documentară sensibil lărgită, studiul copilăriei și al școlarității acestei glorii a culturii românești, care a fost — neîndoielnic — și una dintre cele mai prodigioase personalități ale lumii moderne. Născut la

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Botoşani, aşadar în „patrulaterul nordic" în care au văzut lumina zilei şi Eminescu şi Ciprian Porumbescu şi G. Enescu şi N. Tonitza, Nicolae Iorga a cunoscut aici, în condiţii modeste, înfiorat, primele bucurii ale slovei. „Aici am înţeles întîi — va mărturisi în *O viaţă de om* — ce este în juru-mi şi tot de aici am trecut pragul dincolo de care mă aştepta viaţa: micul pîrîu naiv al vieţii de şcoală, torentul pătimaş al tinereţii, curentul puternic, larg cuprins în hotare, al bărbăţiei". O cercetare amănunţită a acestei perioade, la care se adaugă vremea şcolarităţii la „Naţionalul" ieşean şi la Universităţile din Iaşi, Paris, Berlin, Leipzig, pînă la aşezarea lui definitivă şi nu lipsită de spectaculos la catedra de istorie universală de la Universitatea din Bucureşti, prezintă, desigur, un interes aparte, iar publicarea, în anexe, a documentelor şcolare (rapoarte, acte, corespondenţă, teze), adunate din diverse fonduri de arhivă, va avea menirea să alimenteze noi eforturi în direcţia cunoaşterii acestei personalităţi excepţionale. Pentru N. Iorga, ca şi pentru oricine, modul în care şi-a trăit copilăria pune o marcă definitivă asupra evoluţiei ulterioare. De unde interesul justificat al cercetării pentru această etapă şi meritul deosebit al fostului colaborator, rămas fidel amintirii magistrului, de a fi pus în lumină, printr-o migăloasă trudă, această faţă a biografiei. „În cartea de faţă, mărturiseşte autorul, am căutat să adun documentele aflate în arhive, biblioteci şi periodice, cu privire la anii de şcoală ai lui N. Iorga, pe baza cărora să putem reconstitui epoca de formare a savantului între 1878 şi 1895". Contactul cu caietele şcolare, notiţe, teze universitare, rapoarte etc., parţial cunoscute, e cu adevărat tulburător, luminînd nu numai începuturile unei mari individualităţi culturale, ci şi o pagină din istoria învăţămîntului românesc. Este încă un serviciu pe care Barbu Theodorescu, bibliograful şi biograful *en titre* al lui N. Iorga, îl face ştiinţei şi culturii noastre. În pragul împlinirii unui secol de la naşterea cărturarului, gestul are, desigur, şi o valoare omagială.

Al. Zub

P. P. Panaitescu în lumina scrisorilor din tinereţe, Editura Minerva, Bucureşti, 1970, 174 p.

Întrutotul interesantă şi instructivă, această carte recompune printr-un număr restrîns de scrisori din anii 1922—1928 un crîmpei din viaţa unuia dintre cei mai de seamă medievişti români. Pe lîngă „pasiunea inegalabilă pentru istorie, care făcea parte integrantă din sufletul său — «fără de care n-aş mai fi eu»", cum se exprima istoricul însuşi (p. X) — şi pe care, ca şi scrisorile publicate acum, întreaga sa operă o confirmă, cartea aduce preţioase mărturii asupra unor trăsături ale personalităţii istoricului ce pot fi desprinse cu mult mai greu din opera sa. Pentru că, orice s-ar spune, e greu de bănuit în rigurozitatea ştiinţifică a operei sale rara sensibilitate artistică şi competenţa în domeniul istoriei artei, „acea nemărginită dragoste şi înţelegere de natură, acel dar de a pătrunde poezia şi încîntarea lucrurilor de demult... pe care ştia să le redea cum nu se poate mai frumos" (p. VII) şi pe care le dezvăluie aceste fragmente epistolare ale lui P. P. Panaitescu. Pasiunea şi competenţa cu care autorul scrisorilor îşi comunică, de pildă, impresiile asupra unor fapte din istoria artei vechi româneşti sau universale ca şi vocaţia artistică însăşi concretizată elocvent în partea ilustrativă a cărţii şi remarcată, în prezentarea caldă şi plină de sensibilitate a Silviei P. Panaitescu ce precede fragmentele epistolare ale istoricului, ar putea nedumeri de ce pentru P. P. Panaitescu istoria artei n-a constituit niciodată un domeniu de cercetare dacă n-ar fi atît de bine cunoscută marea sa pasiune pentru istorie în general şi pentru medievistică în special şi pe care aceste scrisori o evidenţiază încă odată. De aceea, pentru tinerii istorici mai ales, cartea de faţă constituie o grăitoare pildă de dăruire şi de ceea ce trebuie să constituie dominanta perioadei de formare şi perfecţionare ştiinţifică a fiecăruia. „...Lucrez toată ziua, vizitez biserici,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

muzee, învăț polona", consemna istoricul într-o scrisoare trimisă din Cracovia la 21 februarie 1923 (p. 13). „N-am nimic prea interesant să-ți comunic de aici, unde-mi petrec toată vremea la bibliotecă și la arhive", nota el, în același spirit, într-o scrisoare trimisă din Lemberg în același an.

Consecvența preocupărilor științifice reprezintă, de asemenea, o altă trăsătură a personalității sale pe care această corespondență o pune în lumină (vezi, de pildă, p. 48, 50 și 51) și datorită căreia au fost posibile, între altele, contribuții fundamentale ca cele referitoare la Dimitrie Cantemir sau Miron Costin, ultimul caracterizat pe cît de succint pe atît de plastic încă din 1923 într-o scrisoare cu virtuți stilistice mai puțin obișnuite în opera științifică a istoricului: „În orice caz, acum mă interesează mai puțin toate astea (stagiunea teatrală ș.a., n.ns.) decît lucrarea pe care o am pe șantier. Mereu mi se perindă, din izvoarele cercetate, Curtea lui Vasile Lupu, de o strălucire fastuoasă, care ascundea, prin bucuria aurului și a petrecerilor, primejdiile și scăderea demnității. Vasile, el însuși, călare, cu frîu de aur în mînă, purta o blană cu flori mari în relief, în mijlocul cărora strălucea cîte un diamant ca o picătură de rouă. Alaiul trecea pe sub turnul cu ceasornic de la Trei Ierarhi ca să se ducă la Curțile domnești din vale, unde după ce urcai scara mare de lemn, intrai în camerele cu ziduri încrustate cu mozaic, cuprinzînd cîteva mese acoperite cu covoare țărănești, pe care așteptau dulcețile oaspeților. Acolo: curteni, preoți, episcopi greci... Era printre ei acel tînăr cu firea pasionată de luptător al condeiului, Miron Costin, care în opera lui mîndră și idealistă se plînge de vremurile grele...".

Aceeași forță evocatoare au și alte pagini din corespondența tînărului istoric. Fie că face „caracterizări asupra oamenilor sau a vieții pe care o descoperea, a «monumentelor» sau a orașelor vechi (p. X), fie că observațiile sale se concretizează în simple notații sau scurte comunicări asupra noilor informații documentare aflate într-o arhivă străină, tînărul istoric ni se înfățișează mereu ca un fin interpret al faptelor, „un pasionat de frumos și de adevărul lăuntric al lucrurilor", avînd „darul să distingă, cu o rară justețe, caracterul lor fundamental, ce scapă adesea cercetătorului grăbit și care se ascunde uneori în cele mai neînsemnate amănunte. Numai astfel se explică sumedenia de fapte descoperite și concluziile așa de însemnate la care a ajuns de-a lungul cercetărilor trecutului" (p. VI). De aici și importanța publicării unor astfel de cărți, importante atît pentru cunoașterea deplină a personalității unora dintre istoricii noștri de seamă cît și pentru ceea ce poate constitui deseori pentru tinerii istorici un exemplu sau un îndemn.

I. Caproșu

GH. I. IONIȚĂ, GH. ȚUȚUI, *Frontul plugarilor (1933—1953)*, București, 1970, 299 p.

În colecția „Mica bibliotecă de istorie", sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., a apărut monografia referitoare la organizația Frontul plugarilor, întocmită de Gh. I. Ioniță și Gh. Țuțui. Sînt cunoscute rezultatele obținute în această direcție de către unii cercetători, după 23 August 1944. Lucrările lui Gheorghe Micle, *Răscoala pămîntului* și *Frontul plugarilor...*, apărute în 1945, conțin un interesant material documentar. În ultimii ani, diferitele aspecte ale activității Frontului plugarilor au fost cercetate și completate. S-au elaborat noi și importante lucrări care evidențiază aportul însemnat al acestei organizații și al celorlalte forțe democratice, sub conducerea P.C.R., la dezvoltarea societății românești pe calea progresului social și național. Dintre acestea amintim: Petre Constantinescu-Iași, *Lupta pentru formarea Frontului popular în România*, București, 1968; Titu Georgescu, *Organizații de masă, legale conduse de P.C.R. (1932—1934)*, București, 1967; Gh. I. Ioniță, M. Valea,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Activitatea desfășurată de Frontul plugarilor în anii 1933 — februarie 1938..., în „Anale de istorie", nr. 4, 1963; Titu Georgescu, Gh. I. Ioniță, *Activitatea P.C.R. pentru atragerea maselor țărănești...*, „Anale de istorie", nr. I, 1963; Gh. I. Ioniță, *Un eminent om de stat și patriot înflăcărat — dr. Petru Groza*, în „Anale de istorie", nr. 1, 1968; Gh. I. Ioniță, *Mărturii documentare cu privire la activitatea Frontului plugarilor (6 septembrie 1940 — 23 August 1944)*, în „Revista arhivelor", nr. 2, 1967; Gh. Țuțui, *Partidele politice democratice din România în perioada de după 23 August 1944*, în „Anale de istorie", nr. 6, 1969 și altele. Cartea recent apărută, *Organizații de masă legale și ilegale, create, conduse sau influențate de P.C.R.* (vol. I), cuprinde și un studiu referitor la activitatea Frontului plugarilor.

Autorii monografiei de față, „animați — după cum mărturisesc — de dorința de a face cît mai bine cunoscută maselor de cititori istoria luptelor trecute duse de această organizație democratică a țărănimii, contribuția adusă de ea la lupta pentru mai bine a întregului nostru popor", au făcut mai mult decît o muncă utilă. În raport cu realizările anterioare, *Frontul plugarilor (1933—1953)* se detașează, ca urmare a caracterului său monografic, prin analiza activității organizatiei de-a lungul *întregii* sale existențe. Cele șapte capitole ale lucrării au în vedere crearea și rolul important al Frontului plugarilor în frontul larg democratic, antifascist condus de P.C.R. în perioada 1933—1938, activitatea sa în anii dictaturii regale și ai dictaturii militare-fasciste; un spațiu întins este rezervat acțiunilor desfășurate după 23 August 1944 în lupta pentru înfăptuirea reformei agrare, instaurarea și consolidarea regimului democratic, precum și acțiunilor din primii ani ai revoluției socialiste. În același timp, cu excepția unor perioade pentru care există deocamdată greutăți obiective de documentare — fapt semnalat chiar de autori, activitatea Frontului plugarilor este analizată *temeinic, multilateral*, în complexul condițiilor dintr-o etapă sau alta. Și acest lucru a fost posibil ca urmare a folosirii unui material informativ bogat și variat. S-au cercetat numeroase documente din Arhiva C.C. al P.C.R., Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., Arhiva dr. Petru Groza, Arhivele statului Alba Iulia, arhivele consiliilor populare ale județelor Hunedoara și Cluj și altele. La acestea se adaugă presa centrală și locală, materiale cu caracter memorialistic etc. Autorii au acordat importanța cuvenită rezultatelor obținute după 23 August 1944, în cercetarea problemei; de altfel, ei înșiși, după cum am menționat mai sus, se înscriu cu contribuții importante în această direcție. De aici și concluzia firească că actuala monografie reprezintă rodul unor preocupări îndelungate.

O mențiune specială trebuie făcută pentru stilul lucrării care îmbină armonios rigurozitatea științifică cu accesibilitatea, lucrarea fiind adresată atît specialistului cît și publiculiu larg.

În spiritul celor afirmate de autori în „Cuvînt înainte", ne îngăduim unele sugestii. Înainte de a se trata crearea Frontului plugarilor, se putea introduce un paragraf referitor la activitatea P.C.R. în rîndurile țărănimii în perioada 1921—1933.

Credem, de asemenea, că materialul foarte interesant din articolul, amintit mai sus, al lui Gh. I. Ioniță, privind personalitatea dr. Petru Groza putea fi integrat, *într-un fel sau altul*, în monografia de față, pentru a-l face cunoscut masei largi de cititori.

Se înțelege că aceste sugestii, avînd un caracter neesențial, nu impietează cu nimic asupra valorii lucrării. Considerăm că autorii au reușit să elaboreze o operă valoroasă, interesantă, de o reală importanță pentru cercetarea istorică și educativă patriotică, în același timp. Monografia la care ne-am referit scoate în evidență, o dată în plus, necesitatea elaborării și altor lucrări asemănătoare de istorie contemporană a României.

I. Agrigoroaiei

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL" DIN IAȘI ÎN ANUL 1970

În cursul anului 1970, activitatea Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" s-a desfășurat în raport direct cu obiectivele fixate în planul de cercetare, urmărindu-se continuarea și definitivarea cercetărilor privind acele teme care corespund necesităților istoriografiei noastre, care completează sau adîncesc anumite aspecte ale istoriei patriei, avîndu-se în vedere, totodată, realizarea noilor teme înscrise în planul de cercetare științifică.

Sectorul de istorie veche și arheologie a continuat, și în anul 1970, să lucreze la teme privind cultura materială a comunităților omenești de pe teritoriul Moldovei din paleoliticul mijlociu pînă în perioada feudală. În acest scop, s-au efectuat săpături arheologice în colaborare cu muzeele de istorie din Moldova, precum și cu Muzeul de istorie națională.

Cercetările legate de elucidarea unor aspecte ale culturilor din neolitic și epoca bronzului ca și studierea fortificațiilor geto-dacice de la Stînceşti și Cotnari au fost aprofundate, scoțîndu-se în evidență, importanța acestor descoperiri pentru completarea unor capitole din istoria veche a României.

Pentru cunoașterea culturii materiale protocucuteniene din sudul Moldovei, sînt importante săpăturile efectuate la Ghelăești-Neamț și la așezarea de tip Stoicani — Aldeni de la Dodești. Un mare interes prezintă săpăturile de la Cotnari pentru începuturile epocii bronzului, ca și cele de la Cîndești-Vrancea, prima necropolă de acest fel cercetată în aria culturii Monteoru.

Săpăturile efectuate la cetățuile traco-getice de la Cotnari și Stînceşti, ca și cele de la cetatea dacică Bîtca Doamnei — Piatra Neamț și din așezările Dumbrava — Iași și Botoșana — Suceava, întregesc studiul fortificațiilor geto-dacice și aduc noi informații cu privire la perioada geto-dacică din vremea lui Burebista și Decebal.

Continuarea cercetărilor efectuate la necropola romană de la Barboși-Galați, adîncește procesul de cunoaștere a raporturilor dintre populația autohtonă și cea romană, îmbogățind dovezile privitoare la continuitatea populației dacice din vremea stăpînirii romane în sudul Moldovei.

O deosebită atenție a fost acordată, în continuare, perioadei prefeudale în care a avut loc procesul de formare a poporului și limbii române. S-au continuat astfel săpăturile în necropola de la Văleni — Roman descoperindu-se pînă în prezent peste 600 de morminte.

Au fost continuate, de asemenea, săpăturile de la necropola de la Miorcani-Botoșani, din așezările de la Dodești-Vaslui, Brășăuți-Neamț, Botoșana-Suceava, Băiceni-Iași, ca și în horodiștea de la Fundul Herței-Botoșani, toate îmbogățind informațiile corespunzătoare secolelor IV—X.

Pentru perioada feudală s-au continuat săpăturile de la așezarea urbană de la Baia și de la curtea domnească de la Hîrlău efectuîndu-se în același timp săpături și la Hudum-Botoșani și Brășăuți-Neamț.

Rezultatele unora din aceste cercetări arhelogice au dus la elaborarea unor interesante studii, care completează informațiile privind istoria Moldovei din această perioadă.

Paralel cu aceste cercetări din Moldova, s-au continuat săpăturile arheologice din tell-ul de la Glina-București, efectuate de arheologii ieșeni în cadrul Muzeului de istorie națională.

În anul 1970, activitatea de cercetare științifică a secției de istorie medie, modernă și contemporană a continuat cu editarea volumelor de documente din colecția *Documenta Romaniae Historica*, (vol. II — 1448—1504), și studierea epocii lui Alexandru cel Bun, pînă la 1457.

Au fost adîncite cercetările privind economia Moldovei între 1832—1848, structura demografică a tîrgurilor și orașelor din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea, administrația Moldovei între 1822—1828, ca și dezvoltarea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

constituțională a României între 1859—1871 și supușii străini în Moldova în perioada 1774—1862.

S-a început documentarea pentru unele teme legate de activitatea istoriografică a lui M. Kogălniceanu și politica externă a României între 1866—1900.

În domeniul istoriei contemporane, cercetarea științifică a fost îndreptată spre studierea problemelor privind raporturile între partidele politice din 1919—1929, dezvoltarea economică a României în perioada stabilizării relative a capitalismului și a crizei economice din 1929—1933, precum și asupra unor aspecte ale politicii externe în perioada crizei economice.

Colectivul de istorie universală s-a ocupat cu studierea relațiilor externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea și între 1621—1672, a relațiilor economice și politice dintre Moldova și Polonia în secolul al XVIII-lea (1699—1792) și a relațiilor româno-polone în a doua jumătate a secolului XIX.

Au fost prezentate, în cadrul ședințelor Institutului sau la unele sesiuni științifice și simpozioane, comunicări cu teme din planurile de cercetare sau din preocupările personale.

În luna martie 1971, Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" a organizat o sesiune științifică comemorativă A. D. Xenopol, cu participarea unor cunoscuți cercetători ai vieții și operei marelui istoric român, prezentîndu-se, cu această ocazie, un mare număr de comunicări. Membrii Institutului au prezentat comunicările: *A. D. Xenopol — istoric* (D. Ciurea), *Evul mediu românesc în opera liu A. D. Xenopol* (N. Grigoraș), *A. D. Xenopol — orizont bibliologic și documentalist* (Al. Zub), *Conceptul de istorie contemporană la A. D. Xenopol* (J. Benditer), *A. D. Xenopol și istoria dreptului românesc* (C. C. Angelescu), *A. D. Xenopol și problema agrară la începutul secolului XX* (Ecaterina Negruți-Munteanu) și *A. D. Xenopol și problemele epocii sale* (Leonid Boicu).

Pe lîngă acestea, trebuie să subliniem faptul că la reușita acestei sesiuni, o contribuție deosebită au adus-o și celelalte comunicări prezentate la această importantă manifestare științifică. Acestea au fost: *Concepția lui A. D. Xenopol despre sociologie* (Miron Constantinescu), *Istoria veche a României în opera lui A. D. Xenopol* (Radu Vulpe), *A. D. Xenopol și problema unității naționale* (V. Netea), *A. D. Xenopol și istoricii din vremea sa* (Dan Berindei), *Istoria universală în opera lui Xenopol* (V. Cristian), *Probleme ale sud-estului european în opera lui A. D. Xenopol* (N. Ciachir), *A. D. Xenopol filozof al istoriei* (Ernest Stere), *Problema personalității în opera lui A. D. Xenopol* (St. Bîrsănescu), *Teoria științei la A. D. Xenopol* (Simion Ghiță), *A. D. Xenopol și problema determinismului în istorie* (N. Gogoneață), *Filozofia valorii la A. D. Xenopol* (I. Pascadi), *A. D. Xenopol și metoda matematică în istorie* (V. Bulgaru), *Concepția istorică a lui A. D. Xenopol și N. Iorga* (C. Mocanu), *Semnificația legii abstracte la A. D. Xenopol* (Gh. Toma), *Teoria economică generală în scrierile lui A. D. Xenopol* (V. Iota), *A. D. Xenopol despre industrializarea României* (D. Rusu și E. Zaharia), *Preocupări de pedagogie la A. D. Xenopol* (Steluța Iancu), *Activitatea literară a lui A. D. Xenopol* (R. Zăstroiu), *A. D. Xenopol și problemele folclorului* (A. Fochi), *A. D. Xenopol și publicistica transilvană* (Pompiliu Teodor).

Totodată, Institutul a organizat, în colaborare cu Facultatea de istorie și filozofie, un simpozion consacrat aniversării a 500 de ani de la nașterea lui Gh. Doja, unde, după cuvîntul de deschidere, au fost prezentate comunicările: *Istoriografia războiului țărănesc condus de Gh. Doja* (D. Ciurea), *Personalitatea și rolul lui Gh. Doja în războiul țărănesc din 1514* (N. Grigoraș) și *Consecințele războiului țărănesc din 1514* (V. Neamțu).

La ședința comemorativă de comunicări organizată cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la moartea lui N. Iorga, au fost prezentate comunicările: *N. Iorga despre conținut și formă în scrierea istorică* (Al. Zub), *N. Iorga și problemele cercetării istorice* (D. Ciurea) și *N. Iorga. 1871—1940* (C. A. Stoide).

La simpozionul organizat de Filiala din Iași a Academiei R. S. România cu prilejul sărbătoririi a 150 de ani de la nașterea lui Friedrich Engels, după cuvîntul de deschidere, din partea Institutului nostru au fost prezentate comunicările:

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Friedrich Engels şi răscoalele ţărăneşti din evul mediu (Nistor Ciocan) şi *Istoria străveche în opera lui Friedrich Engels* (Marilena Florescu).

În şedinţele de comunicări ale Institutului au fost prezentate următoarele comunicări : *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din cetăţuia tracogetică de la Cotnari — Iaşi* (A. C. Florescu), *Vasele antropomorfe ale faciesului Stoicani — Aldeni din Moldova* (A. Niţu), *Populaţia autohtonă din Moldova în secolele V—VII* (D. Teodor), *Cultura geto-dacică din Moldova şi raporturile ei cu Bastarnii în secolele III—II î.e.n.* (S. Teodor), *Săpăturile arheologice de la Hlincea-Iaşi* (Stela Cheptea), *Necropola de la Independenţa — Muntenia. Despre cronologia relativă, obiceiurile de înmormîntare, ofrande şi port ale unui cimitir aparţinînd culturii Cerniahov* (Ion Ioniţă), *Filiaţia letopiseţelor slave moldoveneşti din secolele XV—XVI* (L. Simanschi), *Gospodăria moşierească din regiunea de munte a Moldovei de la mijlocul secolului XIX* (C. Istrati), *Unificarea vamală dintre Moldova şi Ţara Românească (II)* (A. Macovei), *Din abuzurile consulilor în Moldova în anii 1822—1828* (St. Mărieş), *Despre „Steaua Dunării" din 1882 iniţiată de M. Kogălniceanu* (Al. Zub), *Date demografice privind oraşele şi tîrgurile din Moldova în deceniul al IV-lea al secolului al XIX-lea* (Ecaterina Negruţi-Munteanu), *Despre ultima fază a luptei pentru unire în Moldova (octombrie 1858 — ianuarie 1859)* (C. C. Angelescu), *Situaţia Franţei în 1940 în literatură istorică recentă* (J. Benditer), *Evoluţia lucrărilor de expropriere şi împroprietărire operate în baza legii de reformă agrară din 1921* (D. Şandru), *Oraşul medieval şi urbanismul contemporan* (D. Ciurea), *Relaţii româno-polone reflectate în memoriile lui Wladislaw Czartoryski* (L. Boicu), *Cu privire la tratatul anglo-franco-austriac din 15 aprilie 1856* (L. Boicu), *Aspecte ale relaţiilor moldo-tătare din secolul XVIII* (Tahsin Gemil), *Istoriografia relaţiilor româno-polone în secolul al XVIII-lea* (V. Ciobanu) şi *Aspecte ale relaţiilor comerciale dintre Moldova şi Polonia în secolul al XVIII-lea* (V. Ciobanu).

Unele comunicări, ca şi alte rezultate ale cercetării, au fost publicate în „Anuarul" Institutului, „Arheologia Moldovei", sau în alte periodice din ţară şi străinătate.

A fost definitivată pentru publicare comunicarea *Les principau résultats des fouilles archéologiques de Fundul Herţei (Roumanie. Departament de Botoşani)* (M. Petrescu-Dîmboviţa, D. Teodor şi V. Spinei) ce urmează să apară în „Archeologia Polski". De asemenea, s-a întocmit pentru al doilea congres internaţional de arheologie slavă (Berlin) comunicarea *Les plus anciens slaves dans la région de l'Est de la Roumanie* (D. Teodor), iar pentru al VIII-lea congres internaţional de ştiinţe pre şi protoistorice din 1971 (Belgrad), s-a întocmit raportul : *Les dépots tardejs de bronzes sur le territoire de la Roumanie (de Bronze D à Hallstatt B inclusivement).*

În cursul anului 1970 a apărut la Editura Academiei Republicii Socialiste România lucrarea monografică *Aşezări din Moldova. De la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea* (N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa şi Em. Zaharia). A apărut, de asemenea, vol. VII din „Anuarul" Institutului.

În cadrul relaţiilor cu străinătatea, unii cercetători au fost trimişi pentru studii şi documentare în U.R.S.S., R. D. Germană, R. F. a Germaniei, R. P. Bulgaria şi Suedia. Cu această ocazie au fost prezentate unele comunicări dintre care amintim pe cea intitulată : *Die mittelalterliche Stadt und der gegenwärtige Urbanismus,* susţinută de D. Ciurea la *Zentralinstitut für Geschichte* din Berlin (R.D.G). şi *Probleme der Sîntana de Mureş-Kultur auf dem Gebiete Rumäniens,* prezentată de Ion Ioniţă la simpozionul de arheologie româno-suedez, din septembrie 1970 (Stockholm), cu care prilej a mai susţinut comunicarea *Das Grüberfeld in Independenţa (Walachei). Zur relativen chronologie, Bestattungs —, Baigaben —und Trachtsitte eines Grüberfeldes der Cernjachov-Kultur* la Muzeul naţional de istorie din Stockholm.

În afară de acestea, M. Petrescu-Dîmboviţa s-a deplasat în Franţa, ţinînd conferinţe din domeniul arheologiei preistorice la Paris şi Rennes.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

De asemenea, unii membri și colaboratori științifici ai Institutului au participat la lucrările celui de al XIII-lea congres internațional de științe istorice de la Moscova, unde M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar și N. Corivan au intervenit la discuția unor rapoarte.

Gh. I. Florescu

CONFERINȚA ANGLO-ROMÂNĂ „MATEMATICA ÎN ARHEOLOGIE ȘI ȘTIINȚELE ISTORICE"

Privită pînă nu demult cu destule rezerve, dacă nu chiar respinsă categoric, problema utilizării matematicii în domeniul cercetărilor istorice a înregistrat, cu deosebire în ultimii ani, progrese de-a dreptul remarcabile atît pe plan teoretic, cît și în practică. Dintr-un punct de vedere, în prezent — cînd cercetătorii trecutului se interesează tot mai mult, în scopul de a ajunge la ceea ce se cheamă o „istorie totală", de domeniile sociologiei, economiei, demografiei etc., cărora le sînt proprii metodele cantitative și mecanice de abordare — nu mai poate fi tăgăduită importanța matematicilor pentru studiul epocilor apuse. Din alt punct de vedere, multitudinea și varietatea extraordinară a informațiilor istorice adunate în ultimele decenii, necesitatea întocmirii unor clasificări pentru discipline ca arheologia și numismatica, perfecționarea calculatoarelor electronice au condus și înlesnit, după o prealabilă modelare matematică a datelor, folosirea computerelor în rezolvarea unor probleme de istorie. Rezultate deosebite în acest sens s-au obținut mai cu seamă în S.U.A., Anglia, U.R.S.S., Franța, R.F.G. și Italia.

Actualitatea chestiunii utilizării matematicii în științele istorice, dimpreună cu numeroasele ei consecințe, a fost subliniată cu pregnanță de ultimul Congres Internațional de Istorie de la Moscova (16—23 august 1970), în cadrul căruia a polarizat dezbaterile de metodologie și a format obiectul mai multor referate [1]. La scurt timp după Congresul de la Moscova, prbolema a fost reluată și aprofundată în cadrul unei alte manifestări internaționale — Conferința anglo-română de la Mamaia (16—24 septembrie 1970). Organizată de către *Academia R. S. România* și *Royal Society of London*, reuniunea de la Mamaia s-a bucurat de o largă participare a unor oameni de știință din țară și de peste hotare. În afară de specialiști din Anglia și România, au prezentat comunicări ori au participat la dezbateri numeroși cercetători din Statele Unite, Italia, Franța, India, R.F.G., Suedia, Bulgaria și R.S.S. Estoniană. Conferința a fost dominată de prezența unor prestigioase personalități științifice: profesorii Grigore C. Moisil și David G. Kendall (Cambridge, Marea Britanie), principalii inițiatori, prof. C. Moberg (Suedia), R. Rao (India), J. Kruskall (Statele Unite), L. L. Cavalli-Sforza (Italia) și K. Goldmann (R.F.G.). Programul a înserat nu mai puțin de 56 comunicări care au abordat cele mai diverse aspecte privind stadiul actual ori perspectivele aplicării metodelor matematice în studierea istoriei: chestiuni de tipologie și clasificare, seriere și agregare, teoria codurilor și a „jocurilor strategice", genetică etc. Au fost ascultate cu deosebit interes, stîrnind ample discuții, comunicările susținute de: acad. Grigore C. Moisil, *Sistemele de axiome ale relațiilor de similaritate;* David G. Kendall, *Reconstruirea hărților cu ajutorul proximităților;* Idem, *Serierea cu ajutorul matricelor de abundență;* P. Tăutu și M. Iosifescu (România), *Inferență bayesiană într-o problemă de arheologie;* J. Deetz (S.U.A.), *Experiența*

[1] Vezi Jean Schneider (France), *La machine et l'histoire (De l'emploi des moyens mécaniques et électroniques dans la recherche historique)*, Moscou, 1970; D. V. Deopik și colab., *Quantitative and Machine Methods of Processing Historical Information*, Moscow, 1970; J. H. Hexter (S.U.A.), *History, the Social Sciences, and Quantification*, Moscow, 1970.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în problema serierii; H. Solomon (S.U.A.), *Metode de agregare și aplicații*; F. R. Hodson (Marea Britanie), *Tipologia numerică în arheologie*; T. H. Hollingsworth (Marea Britanie), *Metodele matematice în analiza datelor istorice. Un avertisment*; V. Bulgaru (România), *Teoria seriilor istorice elaborate de A. D. Xenopol, ca o abordare matematică în științele istorice*; J. Haigh (Marea Britanie), *Problema concatenării manuscriselor*; S. C. Niță, *Concatenarea diferitelor variante ale unei cronici românești (Codicele Cantacuzinesc)*; R. W. Hirons (Marea Britanie), *Cercetări statistice în problema migrațiilor*; A. W. F. Edward (Marea Britanie), *Abordarea matematică a problemei evoluției umane*; N. Oprescu (România), *Utilizarea volumului informației în cercetarea arheologică și istorică*; A. E. Gelfand (Marea Britanie), *Abordarea matematică a problemei serierii în arheologie*; L. L. Cavalli-Sforza (Italia), *Priblemele concatenării în analiza registrelor parohiale*; L. I. Boneva (Bulgaria), *O nouă abordare a problemei serierii cronologice și aplicații la cronologia operelor lui Platon*; A. C. Spaulding (S.U.A.), *Bazele matematice ale tipologiei și taxonomiei*; Alexandra Ștefan (România), *Aplicarea metodelor matematice și a calculatoarelor în epigrafie*. Din inițiativa organizatorilor, toate comunicările și intervențiile la Conferință vor apărea într-un volum editat în limba engleză.

Valoarea și noutatea contribuțiilor prezentate, înalta ținută a dezbaterilor, rezultatele teoretice și practice dobîndite în urma schimbului de vederi efectuate, organizarea ireproșabilă a reuniunii situează Conferința anglo-română de la Mamaia printre manifestările științifice de prim rang găzduite de România în anul 1970.

Gh. Buzatu

TEZE DE DOCTORAT

În ziua de 3 iulie 1971, în fața Comisiei de doctorat a Facultății de istorie-filozofie a Universității „Al. I. Cuza" din Iași, a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Reforma agrară din 1921 în România. Consecințele aplicării ei*, elaborată de *D. Șandru*.

Lucrarea cuprinde trei capitole: cap. 1 — „Legiferarea reformei agrare din 1921"; cap. II — „Aplicarea reformei agrare"; cap. III — „Consecințele reformei agrare". În afară de capitolele menționate, teza mai cuprinde o „Introducere", o „Încheiere" și „Bibliografia".

Comisia de doctorat a fost formată din: prof. univ. dr. C. Cihodaru, președinte, prof. univ. dr. Aurel Loghin, conducător științific, prof. univ. dr. Mihai Todosia, dr. Nichita Adăniloaie și dr. Vasile Arimia.

Comisia de doctorat a hotărît în unanimitate să acorde lui *D. Șandru* titlul științific de doctor în istorie.

În ziua de 18 septembrie 1971, în fața Comisiei de doctorat a Facultății de istorie-filozofie a Universității „Al. I. Cuza" din Iași, a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *România și trusturile petroliere internaționale pînă la 1929*, elaborată de *Gh. Buzatu*.

Lucrarea cuprinde șase capitole: cap. I — „Problema mondială a petrolului la sfîrșitul secolului al XIX-lea și în primele trei decenii ale secolului al XX-lea"; cap. II — „Problema petrolului în România pînă la 1918"; cap. III — „Imperativele unei politici naționale a petrolului în România după primul război mondial"; cap IV — „Politica României și asaltul trusturilor inter-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

naționale pentru acapararea resurselor naționale de țiței (1918—1921)"; cap. V — „Înfăptuiri în domeniul politicii naționale a petrolului"; cap. VI — „Trusturile petroliere internaționale și legea minelor din 1924". În afară de capitolele menționate, teza mai cuprinde o „Introducere", o „Încheiere" și „Bibliografia".

Comisia de doctorat a fost formată din: prof. univ. dr. C. Cihodaru, președinte, prof. univ. dr. Aurel Loghin, conducător științific, prof. univ. dr. docent Constantin C. Giurescu, prof. univ. dr. Aron Petric, conf. univ. dr. N. Z. Lupu.

Comisia de doctorat a hotărît în unanimitate să acorde lui *Gh. Buzatu* titlul științific de doctor în istorie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Numărul colilor de tipar 36,5
Planșe 16

Întreprinderea poligrafică Iași
str. V. Alecsandri nr. 12
R. S. România
Comanda nr. 252

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Institutul de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" al Academiei de ştiinţe sociale şi politice a Republicii Socialiste România publică „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie", care continuă seria de *istorie* a revistei „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, apărută între anii 1950 şi 1963.

„Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" cuprinde *studii, comunicări şi note, recenzii* ş. a., consacrate istoriei României (veche, medie, modernă şi contemporană), istoriei relaţiilor internaţionale ale României, istoriei universale ş. a.

Publicaţia se adresează cercetătorilor în domeniul istoriei României şi universale, profesorilor, studenţilor şi tuturor celor interesaţi în cunoaşterea şi studierea istoriei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Publicația apare anual.

Prețul unui abonament este de lei 40.

În țară, abonamentele se fac la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari din instituții.

Comenzile din străinătate se fac prin :

I. C. E. LIBRI
Căsuța poștală 134—135
București
Republica Socialistă România
sau prin reprezentanții săi din străinătate.

La revue *Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol"* paraît 1 fois par an.

Toute commande à l'étranger sera adressée à

I. C. E. LIBRI
Boîte postale 134-135
Bucarest, Roumanie
ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol",
tom. VII, p. 1—554, Iași, 1970.

40559

Lei 40

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro